

Kálvin János

Magyarázat Mózes első könyvéhez

Tartalomjegyzék

A szerző ajánlólevele	4
Rövid tartalmi összefoglalás	10
Kommentár a Genézis könyvéhez	15
1. fejezet	15
2. fejezet	33
3. fejezet	52
4. fejezet	78
5. fejezet	98
6. fejezet	104
7. fejezet	118
8. fejezet	124
9. fejezet	131
10. fejezet	144
11. fejezet	150
12. fejezet	160
13. fejezet	174
14. fejezet	180
15. fejezet	190
16. fejezet	203
17. fejezet	213
18. fejezet	226
19. fejezet	240
20. fejezet	257
21. fejezet	266
22. fejezet	278
23. fejezet	287
24. fejezet	293
25. fejezet	306
26. fejezet	319
27. fejezet	331
28. fejezet	345
29. fejezet	356
30. fejezet	363
31. fejezet	374
32. fejezet	388
33. fejezet	399
34. fejezet	406
35. fejezet	414
36. fejezet	424
37. fejezet	427
38. fejezet	438
39. fejezet	446
40. fejezet	454
41. fejezet	459
42. fejezet	470
43. fejezet	479

44. fejezet	486
45. fejezet	491
46. fejezet	497
47. fejezet	503
48. fejezet	515
49. fejezet	524
50. fejezet	544

A szerző ajánlólevele

Kálvin János a leghíresebb fejedelemnek, Vendôme hercegének, Navarra királysága örökösének¹

Ha sokan helytelenítik a célokat, legkiválóbb Herceg, amiért Önnek mertem ajánlani ezt a munkát, hogy az az Ön nevével megszentelten láthasson napvilágot, azzal semmi új, vagy váratlan nem történik velem. Ők ugyanis azt a kifogást emelhetik, hogy ezzel az ajánlással a gonoszok gyűlése, akik már eddig is éppen eléggé felbőszültek önre, csak még jobban lángra kap majd. Mivel azonban fiatalon² a különböző riadalmak és fenyegetések közepette Isten olyan nemesszívűséggel töltötte el önt, hogy soha nem tért el a hit őszinte és becsületes gyakorlásától, én nem látom, miféle sérelmet kellene kiállnia e gyakorlástól, amit mindenki számára nyíltan, az én bizonyságommal megerősítve világossá akar tenni. Mivel tehát nem szégyellte Krisztus evangéliumát, ez az ön megmutatkozott függetlensége nekem az önbizalom jogos alapját adta ahhoz, hogy gratuláljak önnek a nagyon sok jót ígérő kezdethez, s legyőzhetetlen állhatatosságra buzdítsam a jövőre nézve. Az a rugalmasság ugyanis, ami a legkiválóbb természetekhez tartozik, ami az ifjak közös tulajdonsága, amíg a jellemük formáltabbá nem válik. De bármennyire is nem tetszőnek tűnik a munkám egyesek számára, mégis, ha elfogadja (bízom benne) az ön legnemesebb édesanyja, a királynő³ megengedheti mind az igazságtalan bírálataik, mind a rosszindulatú rágalmaik megvetését: ezek legalábbis nem képesek engem a céljaimtól eltéríteni. Egy dologban talán túl megfontolatlanul jártam el, nevezetesen nem tanácskoztam vele, hogy csak az ő megítélésének és akaratának megfelelően járjak el. Ennek elmulasztására azonban van mentségem. Ha valóban hanyagságból mulasztottam el őt megkérdezni, akkor nem csak ostobasággal, de elhamarkodottsággal és gőggel is vádolnom kellene magamat. Amikor azonban feladtam minden reménységet a nagyon korai kiadást illetően, miután a nyomdász a következő tavaszi vásárig félretett engem, biztos okból véltem szükségtelennek a munkám siettetését. Közben pedig, míg mások hevesebben ösztökélték őt ebben a dologban, mint én magam, hirtelen üzenetet kaptam arról, hogy a munka befejezhető tizenöt nap alatt, s ez olyasvalami volt, amit korábban én magam is állhatatosan elutasítottam. Így a várakozásom ellenére, de nem az akaratommal ellentétben lettem megfosztva annak lehetőségétől, hogy az engedélyét kérjem.

Mindazonáltal a legkiválóbb királynőt akkora buzgóság lelkesítette Krisztus tanításának, valamint a tiszta hitnek és a kegyességnek a terjesztésére hogy én minden túlzó aggodalom nélkül tisztelem a hajlandóságát e szolgálatom elfogadására, valamint a védelmére az ő pártfogása által. Ő semmiképpen sem leplezi a saját teljes elidegenedését azoktól a babonáságoktól és romlásoktól, melyek eltorzították és beszennyezték a vallást. S a kavargó

¹ Utóbb IV. Henrik francia királyként ismerték. Bátor és nemes lelkű herceg, aki azonban rajongott a könnyelműségekért és rabul ejtette kora kicsapongása. Rávétték, hogy tagadja meg protestáns hitét Franciaország koronájáért, s végül egy orgyilkos kezétől halt meg a hugenottákkal szemben tanúsított engedékenysége miatt.

² 1553-ban született, tehát az 1563-as ajánlás idején tíz éves volt.

³ Jeanne d'Albret, azaz III. Johanna (1528-1572), Navarra királynője, Henry d'Albret és Margaret of Valois leánya, Francis, az első francia király testvére. Henry volt az harmadik fia, de az első kettő csecsemőkorukban haltak meg. Ő és a férje, Bourbon Antal mindketten a korai támogatói voltak a reformációnak, de Antal, aki a következtetlenségéről ismeretes, az üldöztetések idején hátat fordított a reformációnak, s végül fegyvert ragadott az ahhoz ragaszkodók ellen, majd elpusztult a csatában. Johanna állhatatos maradt a hithez, amit vallott, s a birodalmában folytatta annak megszilárdítását. 1568-ben elhagyta a fővárosát, Bearné-t, hogy csatlakozzon a francia protestánsokhoz, s Henry fiát tizenöt éves korában bemutatta Conde hercegének az ékszerével együtt abból a célból, hogy folytassa a háborút a református hit üldözői ellen. 1572-ben halt meg hirtelen Párizsban, ahová a fia IX. Károly lányával tervezett házasságának elrendezése végett utazott. Gyanították, hogy megmérgezték, de ezt a tényt nem tudták bizonyítékokkal alátámasztani.

zűrzavarok⁴ közepette meggyőző bizonyítékokkal vált nyilvánvalóvá, hogy több, mint férfias elmével volt megáldva asszonyi kebelben. S azt szeretném, hogy végül a férfiak szégyenüljenek meg, és a hasznos versengés arra serkentse őket, hogy utánozzák a példáját. Ő ugyanis olyas sajtós szerénységet tanúsított, hogy aligha tartotta őt bárki képesnek így eltérni a leghevesebb támadásokat, s egyidejűleg bátran vissza is verni azokat. Emellett annak, hogy Isten milyen kemény próbatételeknek vetette őt alá a belső konfliktusokkal, csak néhány ember volt a tanúja, de közülük én voltam az egyik.

Önnek, legkiválóbb herceg, valóban nem szükséges más példát keresni azért, hogy az összes erény tökéletes mintájába öntse a saját elméjét. Tekintsen önmagára úgy, mint aki speciális módon köteles törekedni, küzdeni és munkálkodni ennek a célnak az elérése érdekében. Mert ahogyan az önben ragyogó hősies hajlam is kevésbé megbocsáthatóvá teszi önt, ha elsatnyul önmagához képest, úgy az oktatás, ami szintén nem közönséges segítség egy kiváló hajlamhoz, a másik kötelék, ami megtartja önt a kötelességében. Mert a bőséges tanítás ráadásul adatott a tiszta neveléshez. Már átázva az irodalom csíráitól ön nem vetette el (mint a legtöbben tették volna) undorral ezeket a tanulmányokat, hanem még mindig készséggel folytatja a géniusza művelését. Most, ezt a könyvet az ön nevében kiadva a nyilvánosság számára azt szeretném, ha hatékonyan ösztönözné önt arra, hogy még szabadabban vallja magát Krisztus tanítványának. Pont úgy, mintha Isten a kezét önre téve újra a sajátjának jelentené ki önt. S valóban nem adózhat tisztább elégtétellel édesanyjának, a királynőnek, akit nem lehet elég nagyra becsülni, mint ha tudtára adja, hogy folytonos előrelépést tanúsít a kegyességben.

Jóllehet nagyon sok minden ebben a könyvben meghaladja az ön korának teherbírását, mégsem ésszerűtlenül kínálom önnek a figyelmes elolvasásra, sőt a figyelmes és szorgalmas tanulmányozásra. Miután az ókori dolgok ismerete tetszik a fiatalságnak, ön hamarosan eléri azt az életkort, amikor a világ teremtésének, valamint a legkorábbi egyház története egyforma haszonnal és örömmel bilincseli majd le az ön gondolatait. S valóban, ha Pál joggal feddi meg az emberek romlott ostobaságát, amiért csukott szemmel mennek el Isten dicsőségének ragyogó tükre előtt, ami folytonosan a szemük elé tárul a világ szövetében, s így igazságtalanul nyomják el az igazság világosságát. Nem kevésbé aljas és gyalázatos volt az emberi faj eredetével és teremtésével kapcsolatos tudatlanság, ami majdnem minden korban uralkodott. Valóban valószínű, hogy röviddel Bábel tornyának felépítése után⁵ azoknak a dolgoknak az emlékezete, amit tárgyalni és ünnepelni kellene a folytonos beszélgetés tárgyának megtéve azt, elhalványult. Látjuk, hogy a világi emberek számára a szétszóratásuk egyfajta felszabadulás volt Isten tiszta imádása alól, s nem törődtek azzal, hogy a világ bármely területére eljutva elvigyék magukkal mindazt, amit atyáiktól hallottak a világ teremtéséről, illetve az azt követő helyreállításáról. Ezért történt, hogy Ábrahám leszármazottainak kivételével egyetlen nemzet sem tudta több, mint kétezer éven át sem azt, hogy ők maguk milyen forrásból származtak, vagy, hogy az ember egyetemes faja mikor kezdett létezni. Ptolemaiosz számára, amikor végül gondoskodott arról, hogy Mózes könyveit lefordítsák görögre, olyan munkát végzett, ami inkább nevetséges, semmint hasznos volt (legalábbis abban az időszakban), mert a világosságot, amit előhozni próbált a sötétségből, mégis elfojtotta és elrejtette az emberek hanyagsága. Ebből pedig könnyű megérteni, hogy azok, akiknek elméjük minden idegszálát meg kellett volna feszíteni, hogy eljussanak a világ Teremtőjének megismerésére, a rosszindulatú istentelenséggel inkább a szándékos vakságba temetkeztek. Közben virágoztak a liberális tudományok, emelkedett tehetségű emberek támadtak, mindenféle értekezéseket jelentettek meg, de a világ teremtésének történetét

⁴ “Et entre les horribles tempestes dont le royaume de France a este agite.” – S a szörnyű viharok között, melyek megzavarták a Francia Királyságot. – *francia fordítás.*

⁵ Paulo post conditum Babylonem.

illetően hatalmas volt a csend. Ezen kívül a filozófusok legnagyobbika,⁶ aki mindenki másnál feljebb emelkedett éleselméjűségben és műveltségben, minden tőle telhetőt megtett azért, hogy megfossza Istent a dicsőségétől, a világ örökkévalóságának javára vitatván azt. Noha a mestere, Platon, kissé vallásosabb volt, s némi érzékkel átítatottnak látszott a gazdagabb tudás iránt, de mégis oly sok koholmánnyal rontotta meg és keverte össze az igazság ama szűkös alapelveit, melyeket megkapott, hogy ez a képzelt tanítás inkább ártalmasnak, semmint hasznosnak bizonyult. Azok pedig, akik a történelemírás tevékenységére adták a fejüket, bár eszes és nagyon művelt emberek voltak, s kérkedve dicsekedtek azzal, hogy a legtávolabbi ókor tanúivá válnak, mégis, mielőtt olyan távolra jutottak volna, mint Dávid kora, már sok zavaros szennyeződéssel keverték az elmélkedéseiket.⁷ Mikor pedig még messzebbre távolodtak, a hazugságok oly roppant tömegét hordták össze, hogy nagyon messze voltak attól, hogy a történet valódi és tiszta összekapcsolásával eljussanak a világ valódi eredetéhez. Az egyiptomiak szintén világos bizonyítékai annak, hogy az emberek akarattal voltak tudatlanok olyan dolgokkal kapcsolatban, amit nem kellett volna messze keresniük, ha hajlandók lettek volna rászanni az elméiket az igazság vizsgálatára. Hisz Isten Ígéjének lámpása az ajtóik előtt világított, ők mégis szégyenérzet nélkül terjesztették volna a bőséges meséket a saját sikereikről már tizenötezer évvel a világ alapítása előtt. Nem kevésbé gyerekes és abszurd az athéniak meséje sem, akik azzal dicsekedtek, hogy a saját földjükből születtek,⁸ külön eredetet tartva fenn maguknak az emberiség többi részétől elkülönítve, s ezzel még a barbárok előtt is nevetségessé tették magukat. Nos, miután minden nemzet többé-kevésbé vádolható a hálátlanság ugyanazon vádjával, én mégis helyesnek véltem azokat kiválasztani, akiknek a tévelygése a legkevésbé megbocsátható, mivel mindenki másnál bölcsőbbeknek vélték magukat.

Nos, akár az össze korábban létezett nemzet szándékosan vontak magukra leplet, akár a nemtörődomségük volt az egyedüli akadálya a tudásuknak, Mózes [első] könyve mégis megérdemli, hogy páratlan kincsnek tekintsük, mert legalábbis vitathatatlan bizonyosságát adja a világ teremtésének, ami nélkül még arra is méltatlanok lennénk, hogy helyet kapjunk a Földön. Most kihagyom az özönvíz történetét, ami az isteni bosszúállás bemutatását foglalja magában az emberiség megsemmisítésével, s ami ugyanolyan hatalmas, mint amennyire bámulatos az a történet, ami a helyreállításukban megmutatkozó isteni könyörületről számol be. Az az egyetlen megfontolás is felbecsülhetetlen értékűvé teszi ezt a könyvet, hogy egyedül ez jelent ki olyan dolgokat, melyeket elsődlegesen fontos ismernünk: nevezetesen hogy az ember megsemmisítő bukása után miképpen fogadott magának Isten örökbe egy egyházat, mi alkotta az Ő igazi imádatát, miféle hivatalokban gyakorolták magukat a szent ősatyák, miképpen lett helyreállítva a tiszta vallás a maga mondhatni épségében, miután az emberek tudatkansága folytán egy időre lehanyatlott. Azt is megtanuljuk, mikor kötötte Isten meg egy különleges néppel az örök üdvösség ingyenes szövetségét, mi módon növekedett néhány utód, akik egyetlen embertől származtak, aki egyszerre volt terméketlen és fonnyadó, majdnem félholt, s (ahogyan Ézsaiás nevezi) *magányos*,⁹ hirtelen hatalmas tömeggé. Milyen váratlan módszerekkel emelte fel és védte meg az általa választott családot Isten, noha az szegény és védelem nélküli volt, kitéve minden viharoknak, s körülvéve minden oldalról az ellenségek megszámlálhatatlan seregeivel. Mindenki a maga hasznára és tapasztalatára alkosson tehát ítéletet e dolgok ismeretének szükségességéről. Látjuk, milyen hevesen riogatják a pápisták az egyszerűeket a maguknak követelt hamis „egyház” titulussal. Mózes úgy rajzolja fel az egyház valódi jellemzőit, hogy ezeknek az illúzióknak a szertefosztatásával elveszi ezt az

⁶ Arisztotelész. Mesme Aristotle le principal philosophe. – *A francia fordításból.*

⁷ Brouillent leurs écrits de tant des meslinges confus, que ceste lie ont oste toute clarte. — Olyan zűrzavaros keverékkel vegyítették az írásaikat, hogy ez a hulladék megfosztotta azokat minden világosságtól.

⁸ Qui se αυτοχθονας gloriati.

⁹ Ézs51:2 – „egymagát hívtam el őt, és megáldám és megszorítottam őt”.

abszurd félelmet. A pompa kérkedő mutogatásával vonják bele ők (a pápisták) a kevésbé tájékozottakat önmaguk csodálatába, sőt még ostobává és elvakulttá is teszik őket. Ha azonban azokra a jelekre fordítjuk a figyelmünket, melyeket Mózes ír le az egyházzal, ezeknek a hiábavaló fantomoknak nem lesz többé erejük a megtévesztésre. Gyakran megzavar, sőt elbizonytalanít minket azok csekély száma, akik Isten tiszta tanítását követik, s különösen akkor, amikor látjuk, hogy a babonások szélteben hosszában milyen messzire terjesztik ki az uralmukat. S mint korábban is, amikor Isten Lelke Ézsaiás próféta szájával megparancsolta a zsidóknak, hogy tekintsenek a Sziklára, ahonnan ki lettek vésve,¹⁰ most úgy szólít fel minket ugyanannak a megfontolására, és int minket az egyház felbecsülésének abszurdítására a létszáma alapján, mintha a méltósága a tömegében rejlene. Ha néha a különböző helyeken a vallás kevésbé virágzik, mint amennyire szeretnék, ha a kegyesek testülete szétszóródik, és a jól szabályozott egyház állapota romlásnak indult, akkor az elménk nemcsak lehanyaglanak, de teljességgel meg is olvadnak bennünk. Épp ellenkezőleg, miközben látjuk Mózesnek ezt a történetét, az egyház felépítését a romjaiból, és az összegyűjtését a törött szilánkokból és magából a pusztulásból, Isten kegyelme e példájának biztosan szilárd meggyőződésre kell felindítania minket. De az emberi elme vonzódása, hogy ne mondjuk, a fékezhetetlen hajlama az imádás hamis rendszereinek megalkotása iránt oly hatalmas, semmi sem lehet hasznosabb, mint Isten imádata tiszta és őszinte módjának keresése ezektől a szent pátriárkáktól, akiknek a kegyességét Mózes főleg azzal a jellel állítja elé, hogy ők egyedül csak Isten Ígésétől függtek. Mert bármekkora legyen is a különbség közöttük és közöttünk a külső ceremóniák tekintetében, mégis, aminek változatlan eleveenséggel kell virágoznia, az mindannyiunk számára közös, nevezetesen hogy a vallásnak egyedül Isten akarataiból és jótetszéséből kell vennie a formáját.

Tudatában vagyok az itt szereplő anyagok bőségének, s a nyelvezetem elégtelenségének ahhoz, hogy felérjek az általam érintett témák méltóságához. Mivel azonban ezek mindegyikét alkalmas esetekben bővebben is tárgyaltam, bár nem a kellő világossággal és a nyelvezet eleganciájával, most elegendő a számomra, ha röviden közlöm kegyes olvasóimmal, miképpen térül meg a munkájuk, ha bölcsen a maguk hasznára fordítják az ókori egyház példáit, ahogyan azokat Mózes leírja. S valóban, Isten ugyanannak az örökségnek a reménységében társított minket a szent pátriárkákkal, hogy mi, figyelmen kívül hagyván a minket elválasztó időbeli különbséget, a hit és a türelem kölcsönös egyezségével ugyanazokat a konfliktusokat viseljük el. Annál megvetendőbb tehát néhány zavaros ember, akik heves buzgalom mit tudom én milyen dühétől hajtva megpróbálják félreállítani a saját korunk egyházát, ami máris a kelleténél jobban szét van szórva. Nem a nyílt ellenségekről beszélek, akik nyílt erőszakkal támadnak a kegyesekre azok megsemmisítése végett, hanem az evangélium egyes morózus professzorairól, akik nemcsak állandóan újabb és újabb anyagokat szolgáltatnak a civakodáshoz, de a nyughatatlanságukkal meg is zavarják azt a békességet, amit a szent és tanult emberek örömmel művelnek. Látjuk a pápistákat, akik noha bizonyos dolgokban halálos küzdelmet vívnak maguk között,¹¹ mégis gonosz szövetségben fognak össze az evangélium ellen. Nem szükséges mondani, mennyire csekély azok száma az ellenfelek nagy tömegéhez viszonyítva, akik Krisztus igazi tanítását vallják. Közben vakmerő firkálmányok keletkeztek mondhatni a keblünkön, melyek nemcsak elhomályosítják a szilárd tanítás fényét a tévelygés felhőivel, vagy megbolondítják az egyszerűt és a kevésbé tapasztaltat a gonosz fecsegéseikkel, de a kételkedés világi szabadosságával megengedik maguknak az egész vallás gyökerestől történő kiszaggatását. Mert mintha csak az útszéli ironiájukkal és rágalmaikkal Szókratész valódi tanítványainak bizonyulhatnának, nincs

¹⁰ Ezek a szavak szerepelnek még itt a francia fordításban – „C’est à dire, à leur père Abraham, qui n’estoit qu’un, homme seul” – azaz mondhatni, az atyjuk, Ábrahám, aki csak egy magányos ember volt.

¹¹ „Combien qu’en tout le reste, ils s’entrebatent comme chiens et chats.” – Noha minden másban úgy civakodnak egymással, mint a kutyák és a macskák. – *Francia*.

hihetőbb alaptételük, mint az, hogy a hitnek szabadnak és bilincstelennek kell lennie, ezért mindent a kétkedés szintjére lehúзва lehetséges a Szentírást is olyan rugalmassá tenni (úgymond), mint egy viaszorrot.¹² Ezért azok, akiket rabul ejtettek ennek az új iskolának a csábításai, most kétséges spekulációkba bocsátkoznak, s végül olyan jártasságra tesznek szert, hogy folyton tanulnak, de az igazság ismeretére soha el nem jutnak.

Eddig az alkalomnak megfelelő rövidséggel ennek a történetnek a hasznosságát elemeztem.¹³ Ami a továbbiakat illeti, azon munkálkodtam – mennyire ügyesen, azt nem tudom, de biztosan hűségesen – hogy a törvény tanítása, melynek homályossága sokakat eltántorított mindeddig, közismertté váljon. Nem kételkedem abban, hogy lesznek olvasók, akik bőségesebb magyarázatokat igényelnek egyes szakaszokról. De én, aki természetesen elkerülöm a szószaporítást, szűk keretek között maradtam ebben a munkában, mégpedig két okból. Először is tekintettel arra, hogy (Mózes) eme négy könyve egyeseket máris elriasztanak a hosszúságukkal, félttem, nehogy ezeket magyarázva túlonúl elavult stílusba merüljek, s azzal csak a viszolygásukat növeljem. Másodszor, miután az előrehaladás során gyakran lemondtam már az életről, jobbnak láttam egy rövid magyarázatot adni, semmint egy csonkát magam mögött hagyni. De a komoly olvasók, aki szilárd ítélőképességgel vannak megáldva, meglátják, hogy szorgosan gondoskodtam arról, nehogy a jártasság, vagy a hanyagság folytán bármi zavaros, kétértelmű, vagy homályos dolog maradjon vissza. Mivel tehát igyekeztem minden kétséges dolgot görcső alá vonni, nem látom, miért kellene bárkinek is panaszkodnia a tömörség miatt, hacsak nem akar kizárólagosan a kommentárokból tudást szerezni. Nos, és örömmel megengedem az efféle embereknek, akiket semmiféle bőbeszédűség sem képes kielégíteni, hogy más mestert keressenek maguknak.

Ha azonban Önnek, Uram, tetszik majd egy próbát tenni, akkor valóban tudni fogja, és maga is elhiszi, hogy amit kijelentek, az a legigazabb. Ön még fiatal, de Isten, amikor megparancsolta a királyoknak a törvénykönyv leírását, nem tett kivételt az utálatos Jósiással, hanem inkább a kegyen tanítás legnemesebb példáját mutatta be egy fiúban, hogy megfeddhesse az idősök nemtörődömségét. S a saját maga példája tanítja annak rendkívüli fontosságát, hogy a szokásokat már ifjú kortól kialakítsuk. Mert az arról a gyökérről fakadó csíra, amit az Ön által elfogadott vallás alapelvei eresztettek, nemcsak virágba borul, de érződik rajta bizonyos fokú érettség is. Ezért fáradhatatlan szorgalommal munkálkodjon, hogy elérje az Ön elé kitűzött célt. S ne engedje magát visszatartani, vagy megzavarni fondorlatos emberektől, akiknek nem tűnik helyénvalónak, hogy fiúk kapjanak elhívást erre a korérett bölcsességre (ahogyan ők nevezik). Mert mi lehetne abszurdabb, vagy túrhetetlenebb, mint az, hogy amikor mindenféle romlás veszi Önt körül, akkor megtiltsák ezt az orvosságot? Mivel az udvar gyönyörei még az Ön szolgálait is megrontják, mennyivel veszélyesebbek a nagy fejedelmek számára felállított csapdák, aki olyannyira bővelkednek minden luxusban és csemegében, hogy csoda, ha nem oldódnak fel teljesen a bujaságban! Hiszen persze, hogy ellentétes a természettel a gyönyörök minden forrását birtokolni, de vonakodni azok élvezetétől. A beszennyezetlen tisztaság fenntartásának nehézsége azonban a mulatozás színhelyei között több, mint elegendően nyilvánvaló a gyakorlatban. De Ön, legkiválóbb Fejedelem, tekintsen minden méregnek, ami hajlamos a gyönyörök szeretetének előidézésére. Mert ha az, ami elfojtja az önmegtartóztatást és mértékletességet, máris vonzza Önt, mit nem fog megkívánni, amikor majd eléri a felnőtt kort? Az a vélemény talán nyersen fogalmazott,

¹² „Ils n’ont nulle maxime plus agreable que ceste — ci, que la foy doit estre libre, et que les esprits ne doyvent point estre tenus captifs. Et c’es afin qu’il leur soit loisible, en metant tout en doute en question, tourner et virer l’Ecriture a leur post, et en faire un nez de cire”, etc. – Nincs jobb szállóigékünk, mint hogy a hitnek szabadnak kell lennie, és az elménk sem lehetnek foglyok. S ezt azért mondogatják, hogy minden megkérdőjelezhessenek és a maguk céljainak megfelelően elcsúrhassék-csavarhassák a Szentírást, viaszorrot formálván abból, stb. – Francia.

¹³ „Touchant l’utilite de l’histoire contenue au livre de Genese”. – Érintvén a Genezis könyvében szereplő történet hasznosságát. – Francia.

miszerint a nagy gondoskodás a testről az erény nagy elhanyagolását jelenti, mégis, Cato nagy igazságot mond ki, amikor így beszél. A következő paradoxont szintén aligha ismerik el a közéletben: „Nagyobb vagyok, és nagyobb dolgokra születtem, semhogy a testem szolgája legyek, melynek megvetése az én valódi szabadságom.” Utasítsuk hát el azt a szélsőséges szigort, amivel minden élvezetet elvesznek az életből, de mégis, túl sok példát látunk arra, milyen könnyű lesülyyedni a biztonságból és a saját vágyak kielégítéséből a kicsapongásba és a feslett életbe. Sőt, Önnek nemcsak a luxussal kell majd küzdenie, hanem sok más bűnnel is. Semmi sem lehet vonzóbb, mint az Ön kedvessége és szerénysége, de egyetlen beállítottság sem olyan gyengéd és jól szabályozott, hogy ne lenne képes a brutalitásba és a kegyetlenségbe zúllni, ha a hízélgések megmérgezik. Mivel pedig számtalan hízélgő van, akik ugyanígy kísértőnek fognak bizonyulni, hogy az Ön elméjét különféle vágyakkal lobbantsák lánggra, mennyivel inkább illik Önnek éberen óvakodni tőlük! De miközben az udvar hízélgéseitől óvom, nem kérek többet, mint azt, hogy a mértékletességgel felruházva tegye magát legyőzhetetlenné. Hiszen valaki igazán mondta: nem azt kell dicsérni, aki soha nem látta Ázsiát, hanem azt, aki mértékletesen és önmegtartóztatással élt Ázsiában. Látván tehát, hogy a legkívánatosabb ennek az állapotnak az elérése, Dávid előír egy velős módszer ennek megcselekvéséhez – önnek csak utánoznia kell a példáját – amikor kijelenti, hogy Isten előírásai az őt tanácsosai. S valóban, bármiféle tanács bármely más irányból megsemmisül, míg a bölcsé válást Ön nem ettől a ponttól kezdi. Nem marad más tehát, legnemesebb Fejedelem, mint hogy amit Ézsaiás mond a szent Ezékiás királyról, az állandóan visszatérjen az elméjében. A próféta ugyanis a kiváló tulajdonságainak felsorolása közben főleg azzal a díszítő jelzővel illeti őt, hogy az istenfélelem lesz az ő kincse. Búcsúzom, legkiválóbb Fejedelem: Isten őrizze Önt meg biztonságban az Ő védelmében, s ékesítse egyre több és több lelki ajándékkal, s gazdagítsa mindenféle jótétéménnyel.

Genf, 1563. július 31.

Rövid tartalmi összefoglalás

Mivel az Isten végtelen bölcsessége mutatkozik meg a menny és a föld bámulatos szerkezetében, ezért teljességgel lehetetlen a világ teremtésének történetét a méltóságának megfelelő kifejezésekkel feltárni. Miközben a képességeink mértéke túlságosan szűk az ily hatalmas dolgok szemléléséhez, a nyelvünk is ugyanolyan képtelen teljes és lényegi beszámolót adni ezekről. Miután azonban dicséretet érdemel az, aki szerényen és tisztelettel Isten munkáinak megfontolására adja a fejét, s noha kevesebbet ér el a megkívánhatónál, ebben a tevékenységben én megpróbálok másokat segíteni a nekem adott képességgel, s bízom abban, hogy a szolgálatomat a kegyes emberek nem kevésbé fogadják majd el, mint amennyire Maga Isten elfogadja. Nemcsak a magam mentegetése kedvéért akartam ezt előljáróban elmondani, hanem inteni is szeretném az olvasóimat, hogy ha őszintén hasznót akarnak húzni velem együtt az Isten munkái feletti elmélkedésből, akkor józan, tanítható, szelíd és alázatos lélekkel kell belekezdeniük. Valóban a saját szemeinkkel látjuk a világot, a saját lábainkkal taposunk alattunk a földet, Isten megszámlálhatatlanul sok munkáját érintjük meg a kezeinkkel, de magukban ezekben a dolgokban, melyekről bizonyos ismereteket szerzünk, az isteni hatalom, jóság és bölcsesség oly hatalmas mennyisége lakozik, ami elnyeli minden érzékünket. Ezért elégedjenek meg az emberek azzal is, ha csak mérsékelt, a képességeiknek megfelelő ízt kapják ezeknek. S illik nekünk úgy törekedni e felé a cél felé egész életünkben mindvégig (még nagyon idős korban is), hogy akkor se bánkódjunk az általunk tett előrehaladás miatt, ha utunk során csak nagyon szerény előrelépést tettünk.

Mózes szándéka a könyvének elején az, hogy Istent mondhatni láthatóvá tegye a számunkra az Ő munkáiban. Itt azonban az elbizakodott emberek felállnak és gúnyosan kérdezik, honnan jelentetett mindez ki Mózesnek? Ők tehát azt feltételezik, hogy ismeretlen dolgokról mesélget, mert nem volt sem a szemlélője az általa feljegyzett eseményeknek, sem pedig olvasással nem tanulta meg azok igazságtartalmát. Így okoskodnak, de a tisztességtelenségük könnyen leleplezhető. Ha ugyanis képesek megsemmisíteni ennek a történetnek a hitelét, akkor hadd bizonyítsák azt is, hogy azok a próféciaik is hamisak, amikben ugyanez a történet jövendöl meg eseményeket, melyek aztán csak sok évszázad múlva teljesebben be. Azok a dolgok, melyekről Mózes tesz bizonyosságot a pogányok elhívásával kapcsolatban, s amelyek majdnem kétezer évvel a halála után teljesebben be, állítom, hogy világosak és nyilvánvalók. Vajon ő, aki a Lélek által előre látott egy távoli jövőbeli eseményt, ami abban az időben el volt rejtve az emberiség elől, képes volt megérteni, hogy a világot Isten teremtette, de főleg azt meglátni, hogy az isteni Mester tanította? Ő itt nem a saját jövendöléseivel hozakodik elő, hanem ő a Szentlélek eszköze ama dolgok nyilvánosságra hozatalához, melyeket minden embernek fontos volt ismerni. Hatalmasat tévednek, akik abszurdnak tartják, hogy a teremtés rendjét, ami korábban ismeretlen volt, végül ő írta le és magyarázta el. Ő ugyanis nem az emlékezetnek ad át korábban nem hallott dolgokat, hanem első ízben írásba foglal olyan tényeket, amit az atyák adtak át mondhatni kézből kézbe az évek hosszú során át a gyermekeiknek. El tudjuk azt képzelni, hogy az ember úgy lett elhelyezve a Földön, hogy ne lett volna tudatában a saját eredetének, valamint azon dolgok eredetének, amelyeket élvezett? Egyetlen épelméjű ember sem kételkedik abban, hogy Ádám jól képzett volt mindezeket illetően. Vagy később valóban megnémult? Vajon a szent pátriárkák annyira hálátlanok voltak, hogy a hallgatás homályába süllyesztettek ilyen fontos ismereteket? Vajon Noé, megintetvén az oly emlékezetes isteni ítélettől, elhanyagolta volna annak átadását az utódoknak? Ábrahám konkrétan azzal a díszítő jelzővel lett megtisztelve, hogy a családja tanítója és oktatója volt (1Móz18:19). S tudjuk, hogy jóval Mózes kora előtt a megismerkedés Isten szövetségével, melyet Isten kötött az atyáikkal, közös volt az egész nép számára. Amikor azt mondja, hogy az izraeliták szent nemzetségből származtak, amit Isten választott ki Magának, akkor nem valami új dolgot mond, hanem csak megemlékezik arról,

amit mindenki tudott, amit az idős emberek maguk is az őseiktől vettek át, s ami teljességgel vitán felül álló dolog volt mindegyikük számára. Ezért nem szabad kételkednünk abban, hogy a világ teremtése, ahogyan itt le van írva, már ismert volt az atyák régi és állandó hagyományain keresztül. Mégis, miután semmi sem könnyebb, mint hogy Isten igazsága úgy megrontsák az emberek, hogy hosszú idő elteltével mondhatni teljesen degenerálódjon, ezért tetszett az Istennek írásba foglalni a történelmet a tisztaságának megőrzése céljából. Mózes tehát megalapozta annak a tanításnak a hihetőségét, ami az írásaiban rejlik, s ami az emberek gondatlansága folytán egyébként elveszett volna.

De visszatérek Mózes, vagy inkább a Szentlélek céljára, Aki Mózes szájával szólt. Tudjuk, hogy Isten, Aki Maga láthatatlan, csak a munkáin keresztül látható. Ezért az apostol elegánsan alakítja a szavakat: τα μη εκ φαινομένων βλέπομενα. Mintha valaki azt mondaná: „a nem látható dolgok megmutatkozása”¹⁴ (Zsi11:3). Ez az oka, amiért az Úr, hogy Önmaga ismeretére hívogasson bennünket, az ég és a föld szövetét tárja a szemünk elé, Önmagát bizonyos módon megjelenítve ezekben. Mert az Ő örök hatalma és Istensége (ahogyan Pál mondja) mutatkoznak meg abban (Rm1:20). S Dávid kijelentése a legigazabb, mely szerint az egek, noha nincs nyelvük, mégis elegáns hírnökei Isten dicsőségének, s a természetnek ez a legszebb rendje csendesen hirdeti az Ő bámulatos dicsőségét (Zsolt19:2). Ezt annál alaposabban meg kell figyelni, mert oly kevesen követik Isten megismerésének helyes módját, miközben a nagyobbik rész a teremtményekhez ragaszkodik Magának a Teremtőnek mindennemű figyelembe vétele nélkül. Az emberek ugyanis két szélsőségnek vannak alávetve: egyesek elfeledkezvén Istenről az elméjük összes erejét a természet vizsgálatára fordítják. Mások átsiklanak Isten munkái felett, s bolond és ostoba kíváncsisággal igyekeznek belelesni az Ő lényegébe. Mindkét tevékenység hiábavaló. Úgy foglalkozni a természet titkainak vizsgálatával, hogy soha nem fordítjuk a szemeinket a Szerzőre, a legromlottabb tanulmányozás, s bármit élvezni a természetben anélkül, hogy elismernénk a jótétemény Szerzőjét, a legaljasabb hálátlanság. Ezért akik vallás nélküli filozófusok szerepét öltötték magukra, s akik a spekulálásukkal úgy cselekednek, hogy Istent és a kegyesség minden érzését messze távolítsák maguktól, egy napon majd megérik Pál kifejezésének erejét, amiről Lukács számolt be: Isten soha nem hagyta magát tanúbizonyság nélkül (Csel14:17). Ők ugyanis nem ússzák meg büntetlenül, amiért süketek és érzéketlenek voltak ennyire látványos bizonyosságokra. S igazából a büntetendő tudatlanság része soha nem meglátni Istent, Aki mindenütt a jeleit adja a jelenlétének. De ha a csúfolódók most meg is menekülnek a gáncsoskodásukkal, utóbb a borzalmas megsemmisülésük tesz majd bizonyosságot arról, hogy csak azért nem tudtak Istenről, mert akarattal és rosszindulatúan voltak vakok. Ami pedig azokat illeti, akik gögösen a világ fölé emelkednek, hogy megtalálják Istent a Maga leplezetlen valójában, nem is lehet másként, mint hogy végül belegabalyodjanak az abszurd koholmányok tömkelegébe. Mert Isten – Aki másképpen láthatatlan – (ahogyan már mondtuk) felöltözik úgymond a világ képmásába, melyben megjelenik a szemeink előtt. Azok, akik nem kegyeskednek szemlélni Őt ilyen fenségesen felöltözve a menny és a Föld páratlan ruházatába, utóbb majd elszenvedik az igazságos büntetést a gögös viselkedésükért a saját tombolásukban. Ezért amint megcsendül Isten neve a füleinkben, vagy egy Vele kapcsolatos gondolat merül fel az elménkben, mi is öltöztessük Őt fel ezzel a legcsodálatosabb ékességgel. Végül az Íge legyen az iskolánk, ha megfelelően akarjuk ismerni Istent.

Itt azok istentelensége is meg van cáfolva, akik Mózes ellen gáncsoskodnak, mert azt mondja, hogy oly kevés idő telt el a világ teremtése óta. Ők ugyanis azt kérdezik, hogy miért jutott Istennek ilyen gyorsan eszébe, hogy megteremtse a világot? Miért maradt oly sokáig tétlen a mennyben? Így gúnyolódva a szent dolgokon az elmésségüket a saját pusztulásuk

¹⁴ “Acsi dicas, spectacula rerum non apparentium.” – Comme si on disoit, Un regard, ou apparition de ce qui n’apparoist point. – *francia fordítás.*

érdekében vetik be. A hármás történelemben egy kegyes ember válasza van feljegyezve, ami nekem mindig is tetszett. Mikor ugyanis egy tisztátalan kutya ezen a módon gúnyolódott Istennel, ő azzal vágott vissza, hogy Isten abban az időben semmiképpen sem volt tétlen, mert akkor készítette a poklot a gáncsoskodóknak. De miféle érveléssel lehet megfélemezni azokat az embereket a gőgjét, akik számára a józanság megvetendő és utálatos? S természetesen ők, akik most oly szabadon ujjonganak hibát találván Isten tétlenségében, saját maguk fognak hatalmas árat fizetve tapasztalatokat szerezni arról, hogy az Ő hatalma végtelen a pokol előkészítésében is a számukra. Ami pedig minket illet, nem kellene olyan abszurdnak látni, hogy Isten, Aki Önmagában is elégedett, nem teremtette meg a világot – melyre nem volt szüksége – hamarabb, mint azt jónak látta. Sőt, mivel az Ő akarata minden bölcsesség szabálya, nekünk meg kellene elégednünk egyedül azzal. Ágostom ugyanis joggal jelenti ki, hogy a manicheánusok igazságtalanok Istennel, mert az akarata felett álló okot követelnek Tőle. Ezért bölcsen inti az olvasóit, hogy ne kérdezősködjének az idő végtelenségére vonatkozólag jobban, mint a tér végtelenségére vonatkozólag.¹⁵ Valóban tudjuk, hogy az eget köre véges, és a Föld, mint kicsiny gömb van a középpontban.¹⁶ Akik rossz néven veszik, hogy a világ nem hamarabb teremtett, ugyanúgy azért is vitatkozhatnak Istennel, amiért nem teremtett megszámlálhatatlanul sok világot. Sőt, mivel abszurdnak tartják, hogy oly sok kor múlt el bármiféle világ nélkül, ezért az is elismerhetik a saját természetük nagy megromlása bizonyítékának, hogy összehasonlítva a hatalmas üres űrral az ég és a föld csak kicsiny helyet foglalnak el. Mivel azonban mind Isten létezésének örökkévalósága, mind a dicsőségének végtelensége kettős labirintusnak bizonyul, ezért elégedjünk meg mértékletes vágyakozással nem lépni tovább a kérdezősködésben, mint ameddig az Úr a saját vezetésével és a munkáinak tanításával hívogat minket.

A világnak, mint tükörnek a leírásával, melyben Istent szemlélhetjük, én nem szeretném, ha úgy értenének, hogy vagy azt mondom, a szemeink kellően élesen látnak annak megkülönböztetéséhez, hogy mit képvisel az ég és a föld szövete, vagy azt, hogy az innen megszerezhető tudás elegendő az üdvösséghez. S valahányszor csak Magához hívogat az Úr a teremtett dolgok segítségével nem más hatással, mint hogy ezek által tegyen minket menthetetlenné, Ő hozzátett (mert szükséges volt) egy új orvosságot, vagy legalábbis egy új támogatással segített az elménk tudatlanságán. Mert a Szentírás, mint a vezérfonalunk és tanítónk által nemcsak világossá teszi azokat a dolgokat, melyek egyébként elkerülnék a figyelmünket, de majdhogynem kényszerít minket a szemlélésükre, mintha a tompa látásunkat látnivalókkal segítené.¹⁷ Ezt a dolgot bizonygatja (mint már említettük) Mózes. Ha ugyanis az ég és a föld néma tanítása elégségesek lennének, akkor Mózes tanítása felesleges lenne. Az a hírnök közeledik tehát, aki felkelti a figyelmünket, hogy észrevegyük magunkat erre a színpadra helyezve Isten dicsőségének szemlélése céljából. Valójában nem pusztán csak megfigyelnünk kell ezeket, mint bizonyságokat, hanem élveznünk is kell mindazt a gazdagságot, amit az Úr rendelt el és adott a használatunkba. S nemcsak általánosan jelenti ki, hogy Isten a világ építőmestere, hanem a történelem egész láncolatán keresztül tárja elénk, mennyire bámulatos az Ő hatalma, bölcsessége, jósága, és különösen az emberiség iránti

¹⁵ De Genesi contra Manich. Lib. 11: De Civit. Dei.

¹⁶ A természetfilozófia téves rendszere, mely korokon át uralkodott, és épp az utóbbi időben engedte át a helyét a megalapozottabb nézeteknek, volt a meghatározó Kálvin korában. Kopernikusz az előző évszázad végén elkezdett gyanakodni a téma akkor érvényes nézeteit illetően, de mivel félt attól, hogy félreértik és nevetségessé teszik, ezért egy ideig még nem hozta nyilvánosságra a felfedezéseit. S egészen 1543-ig, néhány órával a halálát megelőzően látta csak a saját megjelent munkája egyik példányát. Egészen addig a Földet tekintették a rendszer középpontjának, s azt feltételezték, hogy az egész égbolt a Föld körül kering. – Lásd Maclaurin beszámolóját Sir Isaac Newton felfedezéseiről, 1. kötet.

¹⁷ “Non secus ac hebetes oculi specillis adjuvantur.” — Tout ainsi comme si on baillot des lunettes ou miroirs a ceux qui ont la veue debile.” — Pont mintha valaki látnivalókat, vagy szemüveget adnak azoknak, akiknek gyenge a látásuk. – *francia fordítás.*

gyengéd, féltő gondoskodása. Emellett mivel Isten örök Ígéje a saját eleven és kifejezett képmása, emlékeztet minket erre a dologra. S így az apostol kijelentése is megerősítést nyer, miszerint csakis hit által érthető meg, hogy a világot Isten szava alkotta meg (Zsid11:3). A hit tulajdonképpen onnan indul ki, hogy mi Mózes szolgálatából tanulván nem bocsátkozunk ostoba és felszínes spekulációkba, hanem az igaz és egyetlen Istent szemléljük az Ő valódi képmásában.

Ennek azonban ellene vethető, hogy ez nincs összhangban azzal, amit Pál jelent ki: „Mert minekutána az Isten bölcsességében nem ismerte meg a világ a bölcsesség által az Istent, tetszék az Istennek, hogy az igehirdetés bolondsága által tartsa meg a hívőket.” (1Kor1:21). Mert ő így jelzi, hogy Istent hiába keressük a látható dolgok vezetésével, és semmi más nem marad a számunkra, mint azonnal átadni magunkat Krisztusnak. Ezért nem szabad ennek a világnak az elemeivel kezdenünk, hanem az evangéliummal kell azt megtennünk, ami egyedül Krisztust állítja eléünk az Ő keresztyével, és ehhez az egy dologhoz köt minket. Erre azt válaszolom: hiábavaló bárki számára úgy okoskodni a világ kivitelezésén, mint a filozófusok teszik, leszámítva azokat, akik először megalázkodtak az evangélium prédikálása által, megtanulták egész értelmi bölcsességüket (ahogyan Pál fejezi ki) alárendelni a kereszt bolondságának (1Kor1:21). Azt mondom, semmit sem találhatunk fenn, vagy lenn, ami fel tudna emelni minket Istenhez, amíg Krisztus nem tanított minket a Maga iskolájában. Ez mégsem tehető meg mindaddig, amíg mi, a legnagyobb mélységekből felemelkedve fel nem vitetünk a mennybe az Ő keresztyének hintóján, hogy ott hit által szemlélhessük azokat a dolgokat, melyeket szem soha nem látott, fül soha nem hallott, s amelyek messze felülmúlják a szívünket és az értelmünket.¹⁸ Mert a Föld a gyümölcseinek biztosításával napi táplálékunkként ott nem tárul eléünk, hanem Krisztus kínálja Magát nekünk az örök életre. S a menny nem a Nap és a csillagok ragyogásával világosítja meg a testi szemeinket, hanem ugyanaz a Krisztus, a világ világossága és az igazság Napja ragyog bele a lelkünkbe. S nem a levegő tárja ki az üres térségét belelegzés végett, hanem Maga Isten Lelke eleveníti meg és éltet minket. Ott tehát Krisztus láthatatlan királysága tölt be mindent és az Ő kegyelme járt át mindenkit. Ez azonban nem gátol meg minket abban, hogy az érzékeinket a menny és a föld vizsgálatára használjuk, hogy onnan keressünk magunknak megerősítést az igaz istenismeretben. Krisztus ugyanis az a képmás, melyet Isten tár eléünk, s nemcsak a szívét, de a kezeit és a lábait is. A szív nevet annak a titkos szeretetnek adtam, amivel Magához ölel minket Krisztusban. A kezei és a lábai alatt azokat a munkáit értem, melyek a szemeink elé tárulnak. S amit eltávolodunk Krisztustól, már nincs semmi, legyen bármilyen nagy vagy jelentéktelen önmagában véve, aminek vonatkozásában szükségszerűen el ne tévelyednénk.

S valójában, noha Mózes ebben a könyvben a világ teremtésével kezdi, mindazonáltal nem korlátoz minket erre a témára. Ezeket a dolgokat ugyanis össze kell kapcsolni, miszerint a világot Isten alapította, s az ember, miután felruházta az értelem világosságával, és felékesített a sok kiváltsággal, a maga hibájából bukott el, s lesz megfosztva minden kapott jótéteménytől. Utána, Isten könyörülete folytán helyreállítatta az elveszített életre Krisztus szívjóságán keresztül. Lenni kell tehát mindig valamiféle gyülekezetnek a Földön, mely örökbe fogadván a mennyi élet reménységére, ennek bizonyosságával imádhathja Istent. A végcél, amire az egész történelem irányul ez: az emberi fajt Isten oly speciális módon őrizte meg, hogy kimutatta különleges gondoskodását az Ő egyházáról. Ez pedig a látható érv: miután a világ megteremtett, az ember úgy került abba, mint holmi színházba, hogy maga felett és alatt szemlélve Isten csodálatos munkáit, tisztelettel bámulhassa azok Szerzőjét. Másodszor, minden dolog az ember használatára rendeltetett, hogy a nagyobb felelősség alatt teljességgel az Isten iránti engedelmeszségre szentelje és szánja önmagát. Harmadszor, felruházta ésszel és értelemmel, hogy megkülönböztetvén az oktan állatoktól, a jobb

¹⁸ Ebben és a következő mondatokban Kálvin mélységes tapasztalati ismeretet mutat az apostol kijelentésével: „együtt feltámasztott és együtt ültetett a mennyekben, Krisztus Jézusban” (Ef2:6).

életen elmélkedhessen, és még jobban közeledhessen Istenhez, Akinek a képmását a saját személyére vésve hordozta. Ez után következett Ádám bukása, ami által elidegenedett Istentől, s ezért lett megfosztva minden feddhetetlenségtől. Mózes tehát úgy mutatja be az embert, mint minden jótól megfosztottat, értelmében megvakultat, a szívében romlottat, minden részében fertőzöttet, s az örök halál ítélete alatt állót. De hamarosan hozzáteszi a helyreállításának történetét, amiben Krisztus ragyog fel a megváltás jótéteményével. Ettől a ponttól kezdve nemcsak Istennek az egyház kormányzásában és megőrzésében megmutatkozó páratlan gondviseléséről számol be folyamatosan, hanem Isten valódi imádatát is ajánlja nekünk. Tanítja, miben rejlik az ember üdvössége, s az ősatyák példájával arra buzdít minket, hogy legyünk állhatatosak a kereszthordozásában. Bárki tehát akar alkalmas hasznat húzni ebből a könyvből, elmélkedjen ezeken a fő témákon. De különösen azt vegye észre, hogy bár Ádám a maga kétségbeejtő bukásával romba döntötte önmagát és az utódait, mégis ez az üdvösségünk alapja, az egyház eredete, nevezetesen hogy egyedül és kizárólag Isten kegyelme, kimentvén minket a mélységes sötétségből, úgy életet adott nekünk. Az ősatyák pedig (az Isten szava által nekik adott ígéret alapján) szintén részesei ennek az életnek, s ez az Íge maga is Krisztuson alapult. S minden kegyest, akik azóta éltek, az üdvösségnek ugyanez az ígérete tartott meg, mely által először Ádámot emelte fel a bukásból.

Így tehát az egyház folytonos egymásutánisága abból a forrásból fakadt, hogy a szent ősatyák egymás után ölelve magukhoz hit által a felkínált ígéretet, Isten családjába lettek begyűjtve, hogy Krisztussal közös életet élhessenek. Ezt alaposan meg kell jegyeznünk, hogy tudhassuk, milyen az igazi egyház társulata, s micsoda a hit közössége Isten gyermekei között. Miután Mózes az izraeliták tanítójául rendeltetett, nem kétséges, hogy speciális kapcsolatba került velük, hogy Isten által kiválasztott népként ismerhessék meg magukat, s ennek a kiválasztásnak a bizonyosságát abban a szövetségben kereshessék, amit Isten az ősatyáikkal erősített meg. Ebből pedig megtudhatták, hogy nincs más Isten és nincs más helyes hit. De az is volt az akarata minden kor számára, hogy akik helyesen akarják imádni Istent, s az egyház tagjai közé szeretnének számláltatni, ne kövessenek más utat, mint azt, ami itt van előírva. De mivel az a hit kezdete, hogy megtudjuk: csak egyetlen Isten létezik, Akit imádunk, ezért nem közönséges megerősítése a hitnek, ha megtudjuk: a pátriárkák társai vagyunk. Miután ők akkor bírták a hitük zálogaként Krisztust, amikor Ő még nem jelent meg, így tartjuk meg mi is azt az Istent, Aki megmutatkozott előttük. Ebből következtethetünk az Isten tiszta és törvényes imádata, valamint mindazon meghamisított szolgálatok közötti különbségre, melyeket azóta koholtak a Sátán csalásai és az emberek romlott vakmerősége által. Utána az egyház kormányzását veszi górcső alá, hogy az olvasó eljuthasson arra a következtetésre, hogy annak Isten az örök Őre és Kormányzója, de mégis oly módon, hogy a keresztháborújában gyakorolja ezeket a tevékenységeket. Itt valójában az egyház sajátos küzdelme, vagy inkább az útja tárul a szemeink elé, mint egy tükörben, amiben illik, hogy a szent atyákkal együtt a boldog halhatatlanság zászlaja felé igyekezzünk.

De figyeljünk most Mózesre.

Kommentár a Genézis könyvéhez

1. fejezet

1. Kezdetben teremté Isten az eget és a földet.
2. A föld pedig kietlen és pusztá vala, és setétség vala a mélység színén, és az Isten Lelke lebeg vala a vizek felett.
3. És monda Isten: Legyen világosság; és lőn világosság.
4. És látá Isten, hogy jó a világosság; és elválasztá Isten a világosságot a setétségtől.
5. És nevezé Isten a világosságot nappalnak, és a setétséget nevezé éjszakának: és lőn este és lőn reggel, első nap.
6. És monda Isten: Legyen mennyezet a víz között, a mely elválaszsa a vizeket a vizektől.
7. Teremté tehát Isten a mennyezetet, és elválasztá a mennyezet alatt való vizeket, a mennyezet felett való vizektől. És úgy lőn.
8. És nevezé Isten a mennyezetet égnek: és lőn este, és lőn reggel, második nap.
9. És monda Isten: Gyűljenek egybe az ég alatt való vizek egy helyre, hogy tessék meg a száraz. És úgy lőn.
10. És nevezé Isten a szárazat földnek; az egybegyűlt vizeket pedig tengernek nevezé. És látá Isten, hogy jó.
11. Azután monda Isten: Hajtson a föld gyenge fűvet, maghozó fűvet, gyümölcsfát, a mely gyümölcsöt hozzon az ő neme szerint, a melyben legyen néki magva e földön. És úgy lőn.
12. Hajta tehát a föld gyenge fűvet, maghozó fűvet az ő neme szerint, és gyümölcstermő fát, a melynek gyümölcsében mag van az ő neme szerint. És látá Isten, hogy jó.
13. És lőn este és lőn reggel, harmadik nap.
14. És monda Isten: Legyenek világító testek az ég mennyezetén, hogy elválaszszák a nappalt az éjszakától, és legyenek jelek, és meghatározói ünnepeknek, napoknak és esztendőeknek.
15. És legyenek világítókul az ég mennyezetén hogy világítsanak a földre. És úgy lőn.
16. Teremté tehát Isten a két nagy világító testet: a nagyobbik világító testet, hogy uralkodjék nappal és a kisebbik világító testet, hogy uralkodjék éjjel; és a csillagokat.
17. És helyezteté Isten azokat az ég mennyezetére, hogy világítsanak a földre;
18. És hogy uralkodjanak a nappalon és az éjszakán, és elválaszszák a világosságot a setétségtől. És látá Isten, hogy jó.
19. És lőn este és lőn reggel, negyedik nap.
20. És monda Isten: Pezsdüljenek a vizek élő állatok nyüzsgésétől; és madarak repdessenek a föld felett, az ég mennyezetének színén.
21. És teremté Isten a nagy vízi állatokat, és mindazokat a csúszó-mászó állatokat, a melyek nyüzsgnek a vizekben az ő nemök szerint, és mindenféle szárnyas repdesőt az ő neme szerint. És látá Isten, hogy jó.
22. És megáldá azokat Isten, mondván: Szaporodjatok, és sokasodjatok, és töltsétek be a tenger vizeit; a madár is sokasodjék a földön.
23. És lőn este és lőn reggel, ötödik nap.

24. Azután monda az Isten: Hozzon a föld élő állatokat nemők szerint: barmokat, csúszó-mászó állatokat és szárazföldi vadakat nemők szerint. És úgy lőn.

25. Teremté tehát Isten a szárazföldi vadakat nemők szerint, a barmokat nemők szerint, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokat nemők szerint. És látá Isten, hogy jó.

26. És monda Isten: Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra; és uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a barmokon, mind az egész földön, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon.

27. Teremté tehát az Isten az embert az ő képére, Isten képére teremté őt: férfiúvá és asszonynyá teremté őket.

28. És megáldá Isten őket, és monda nekik Isten: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet és hajtsátok birodalmatok alá; és uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon.

29. És monda Isten: Ímé néktek adok minden maghozó fűvet az egész föld színén, és minden fát, a melyen maghozó gyümölcs van; az legyen néktek eledelül.

30. A föld minden vadainak pedig, és az ég minden madarainak, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatoknak, a melyekben élő lélek van, a zöld fűveket adom eledelül. És úgy lőn.

31. És látá Isten, hogy minden a mit teremtett vala, ímé igen jó. És lőn este és lőn reggel, hatodik nap.

1. *Kezdetben.* A „kezdet” kifejezést Krisztusra vonatkoztatni teljességgel felszínes. Mózes ugyanis csak annyit ért alatta, hogy a világ a legelején még nem volt annyira tökéletes abban az értelemben, ahogyan ma látszik, hanem először megteremtett az ég és a föld üres káosza. A nyelvezetét tehát így magyarázhatjuk: amikor Isten a kezdetben megteremtette az eget és a földet, a föld üres és sivár volt.¹⁹ Emellett a „teremtett” szóval azt tanítja, hogy azt lett megalkotva, ami korábban nem létezett, mert nem a *יצר* szót használja, aminek a jelentése alakítani, vagy formálni, hanem a *ברא* szót, ami azt jelenti: teremteni.²⁰ A jelentése tehát az, hogy a világ a semmiből teremtett. Ez megcáfolja azok ostobaságát, akik úgy képzelik, hogy a formálatlan anyag az örökkévalóságtól fogva létezett, s akik nem tudnak másra gondolni Mózes történetéből, csak arra, hogy a világ új díszeket, valamint olyan formát kapott, melynek korában híjával volt. Ez valóban általános monda volt a pogányok²¹ között, akikhez csak a teremtésről szóló homályos beszámoló jutott el, s akik szokás szerint furcsa koholmányokkal torzították el Isten igazságát. A keresztyén emberek számára azonban úgy munkálkodni (ahogyan Steuchus teszi²²), hogy közben fenntartják ezt a vaskos tévedést, abszurd és túrhetetlen. ragaszkodjunk hát először is²³ ahhoz, hogy a világ nem örök, hanem Isten által teremtett. Nem kétséges, hogy Mózes az ég és a föld megnevezést annak a zavaros masszának adja, amit röviddel ezt követően (1Móz1:2) *vizeknek* nevez. Ennek oka az, hogy ennek az anyagnak kellett az egész világ magvának lennie. Emellett ez a világ általánosan elfogadott felosztása.²⁴

¹⁹ “La terre es toit vuide, et sans forme, et ne servait a rien.” – “A föld üres és alaktalan, s teljesen haszontalan volt.” - *Francia*.

²⁰ *ברא*. Kettős jelentése van: 1. Megteremteni a semmiből, amint azt a *kezdetben* szó is bizonyítja, mert előtte semmi sem alkottatott, 2. Valami kiválót alkotni az előzetesen létező anyagból, ahogyan később mondja: megteremtette a nagy vízi állatokat, vagy az embert. Lásd Fagiust, Drusiust, és Estiust, Poole *Synopsis*-ában.

²¹ Inter profanos homines.

²² Steuchus Augustinus volt a szerzője a “De Perennie Philosophia” című munkának (1540), s a legvalószínűbb, hogy Kálvin őrá utal. Ez a munka azonban nagyon ritka és valószínűleg csekély értékű.

²³ “Sit igitur haec prima sententia. Que ceci dont soit premièrement résolu.” – *Francia*.

²⁴ Nevezetesen, a felosztás égre és földre.

Isten. Mózes *Elohim*-nak mondja, ami többes számú főnév. Ebből arra következtetünk, hogy az Istenség három Személyéről van itt szó, mivel azonban ennek a rendkívül fontos dolognak a bizonyítéka nekem nem tűnik nagyon megalapozottnak, én nem ragaszkodom a szó eme jelentéséhez, hanem inkább óvom az olvasókat az efféle erőszakos szómagyarázatoktól.²⁵ Ők azt hiszik, hogy rendelkeznek bizonyossággal az ariánusok ellen a Fiú és a Lélek Istenségének bebizonyításához, de ugyanakkor Sabellius tévedésébe esnek,²⁶ mert Mózes utóbb hozzáteszi, hogy *Elohim* szólt, és *Elohim* *Lelke* nyugodott a vizek felett. Ha azt feltételezzük, hogy itt a három személyről van szó, akkor nem lesz közöttük megkülönböztetés. Mert ebből az következik, hogy a Fiút is Önmaga nemzette, és a Lélek sem az Atyától, hanem Önmagától származik. Számomra elegendő annyi, hogy a többes szám itt azokat az erőket fejezi ki, melyeket Isten használt a világ teremtése közben. Sőt azt is elfogadom, hogy a Szentírás, noha az Istenség sokféle erejéről beszél, mindig az Atyához, az Ő Ígétéhez és a Lélekhez vezet vissza minket, amint azt majd hamarosan meglátjuk. De azok az abszurdítások, melyekre utaltam, megtiltják nekünk, hogy éleselméjűséggel eltorzítsuk azt, amit Mózes egyszerűen jelent ki Magáról Istenről, az Istenség különböző Személyeire vonatkoztatva azt. Azt viszont én vitán felülinek tartom, hogy magának az igeszakasznak a speciális körülményeiből kiindulva ez a titulussal itt Istenre vonatkozik, s azokat az erőket fejezi ki, melyek korábban valamilyen módon az Ő örök lényegének részét képezték.²⁷

²⁵ Kálvin érvelése ebben a dologban az elméje pártatlanságának és ama elhatározásának hatalmas bizonyítéka, hogy szigorúan ragaszkodik ahhoz, amit a Szentírás jelentésének fog fel, bármi hatása is legyen annak az általa vallott tantételekre. Helyes lehet azonban az általunk Istennek fordított אלהים többes számú szó vitatott jelentését teljes mértékben tanulmányozni kívánó olvasó figyelmét felhívni néhány információforrásra, melyekből kiindulva maga is ítéletet alkothat a kifejezésről. Cocceius azt állítja, hogy a Szentháromság titka az Egységben rejlik a szóban, s sok más híres szerző is ugyanerre az álláspontra helyezkedik. Mások azt állítják, hogy bár nincs világos utalás a Szentháromságra az Egységben, a Személyek többes számának elképzelése azonban világosan benne rejlik. Az ezt a feltevést alátámasztó érvek teljes felsorolásához a lásd dr. John Pye Smith munkáját a Messiás bibliai bizonyosságairól – nagyon alapos tanultságot, szorgalmas munkálkodást és higgadt, udvarias kritikát sugárzó munka. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez a szorgalmas és pártatlan szerző nem foglalkozott a Kálvin által itt felvetett speciális kifogással, nevezetesen annak veszélyével, hogy az arianizmus kritizálásával a sabellianizmusba csúszhatunk. – a szerk.

²⁶ Sabellius tévedése abban rejlett (Theodoret szerint), hogy azt vallotta: „az Atya, a Fiú és a Szentlélek egyazon hiposztázis, és egyazon Személy három név alatt”, vagy a kiváló egyháztanító, a néhai dr. Burton nyelvezetével: „Sabellius az egy Istenséget háromfelé osztotta, de azt feltételezte, hogy a Fiúnak és a Szentléleknek nincsen külön személyes létezése, csak amikor az Atya átmenetileg működésbe hozta őket”. – Lásd Burton *Lectures on Ecclesiastical History* című munkáját, 2. kötet 365. oldal, továbbá a *Bampton Lectures* című munkáját, 103. megjegyzés Ez talán majd segít az olvasónak Kálvin közvetlenül ez után következő érvelése természetének megértésében. Feltételezve, hogy az Elohim szó az első igeversben az Istenség három Személyét jelenti, ugyanazt jelenti a második versben is. De ebben az igeversben Mózes azt mondja, hogy Elohim *Lelke*, azaz a három Személy *Lelke* nyugodott a vizek felett. Ezért elvész a Személyek közötti megkülönböztetés, mivel a Lélek ezek egyike. Következésképpen a Lélek Önmagától küldetett. Hasonló érvelés bizonyítaná, hogy a Fiút Önmaga nemzette, mert az Elohim egyik Személye volt az, aki a Fiút nemzette. – a szerk.

²⁷ Az אלהים Elohim szóval kapcsolatos fenti magyarázat megerősítést nyer dr. Hengstenbergnek, a Berlini Egyetem teológiaprofesszorának alapos kritikai vizsgálataiból, ami némileg új formában „Dissertations on the Genuineness of the Pentateuch” címmel jelent meg angol nyelven a Continental Translation Society felügyelete alatt, a kiadás során. Már tanult biblia tudósokkal együtt ő is arra a következtetésre jut, hogy a szó az arab Allah szóból származik, aminek a jelentése imádni, bámulni, félelembe esni. Ő tehát úgy tekint a megnevezésre, mint amelyik inkább az isteni jelleg félelmetes összetevőjét írja le. A szó többes számát illetően a zsidó rabbikat idézi, akik szerint ez a szó „Dominus potentiarum omnium”, azaz „minden hatalom Istene” jelentésű. Kálvinra és másokra utal, mint akik ellenezték, bár közvetlen hatás nélkül Peter Lombard ama elképzelését, hogy ez benne foglaltatott a Szentháromság titkában. Visszautasítja Le Clerc és követői noológiai iskolájának világias elképzelését, mely szerint a név a politeizmusból fakad. Ez után kimutatja, hogy „a héber nyelvben megfigyelhető a többes szám széleskörű használata, ami az egyes számban rejlő elképzelés intenzitását hivatott kifejezni”. Nagyszámú, ezt bizonyító utalás után azzal folytatja az érvelést, hogy „ha a földi dolgok vonatkozásában minden, ami a lényeg egész rendjét hivatott bemutatni, többes számban táru az elme elé, abból következtethetünk ennek a módszernek a kiterjedtebb használatára Isten elnevezéseinek megkülönböztetésében, Akiben a létezésében és az attribútumaiban mindenütt olyan egység van, ami felölel és átfog minden

2. *A föld pedig kietlen és pusztá vala.* Nem leszek túlon túl aprólékos e két díszítő jelző, a תוהו és בוהו magyarázatával. A héberek akkor használják ezeket, amikor valami ürest és zűrzavarosat, vagy hiábavalót és semmire sem méltót akarnak leírni. Mózes kétségtelenül mindkettőt az összes teremtet dologgal szembe állítja ezeket, ami a világ formáját, díszítését és tökéletességét illeti. Azt mondom, hogy ha most el kellene vennünk mindazt a Földről, amit Isten azt az időt követően adott hozzá, amire Mózes itt utal, akkor maradna ez a durva és csiszolatlan, vagy inkább formátlan káosz.²⁸ Ezért én azt, amit rögtön ez után tesz hozzá: „és setéség vala a mélység színén”,²⁹ a zűrzavaros üresség részének tartom, mert a világosság elkezdett valamiféle külső kinézetet adni a világnak. Ugyanezen okból nevezi *mélységnek* és *vizeknek*, mert az anyagnak abban a tömegében nem volt semmi kemény, vagy szilárd, semmi megkülönböztethető.

És az Isten Lelke. Az igemagyarázók különféle képpen csúrték-csavarták ezt az igeszakaszt. Egyesek véleménye, miszerint ez szél, túlságosan hideg ahhoz, hogy cáfolni kellene. Azok, akik Isten örök Lelkét értik alatta, helyesen teszik, de mindannyian mégsem jutnak el Mózes szavainak jelentéséhez ezzel az értekezéssel kapcsolatban, s innen származnak a מרחפת kötőszó eltérő értelmezései. Én először is azt fogom elmondani, amit Mózes (az én véleményem szerint) akart mondani. Már hallottuk, hogy mielőtt Isten tökéletesítette a világot, az egy zavaros massa volt, s most azt tanítja, hogy a Lélek erejére volt szükség annak fenntartásához. Belopózhat ugyanis a kétely az elmébe arról, miképpen állhat meg egy efféle rendezetlen halom, látván hogy ma a világot a kormányzás, vagy a rend tartja fenn.³⁰ Ő tehát azt mondja, hogy ezt a masszát, bármennyire is zűrzavaros volt, idővel a Lélek hatékonysága megszilárdította. S két jelentése van a héber szónak, melyek erre a helyre illenek: vagy a Lélek indult meg és kavargott a vizek felett, hogy életerőt fejtessen ki, vagy lebegett felettük, hogy táplálja azokat.³¹ Miután a végeredményt illetően kicsi a különbség attól függően, hogy melyik magyarázatot látjuk jobbnak, az olvasóra bízom: válasszon szabadon a kettő közül. De ha a káoszban Isten titkos ösztönzésére van szüksége, ami

sokféleséget.” „A többes szám használata”, teszi hozzá, ugyanazt a célt szolgálja, mint amit máshol is elér az isteni nevek egybegyűjtésével, mint pl. a Józs22:22-ben, a háromszor szenttel az Ézs6:3-ban, és az ארני ארני az 5Móz10:17-ben. Ez felhívja a figyelmet az egyetlen Isteni Lényben rejlő végtelen gazdagságra és kimeríthetetlen teljességre. Így bár az emberek elképzelhetnek megszámlálhatatlanul sok istent, és felruházhatják azokat tökéletességgel, ezek mindegyike mégis benne foglaltatik az egyetlen אלהים, *Elohim*-ban.” Lásd *Dissertations*, 268-273. oldal. Talán ki kell itt jelenteni, hogy a bibliai műveltség bármiféle kincseit is tartalmazzák ennek az ünnepelt szerzőnek az írásai, melyek kétségtelenül nagyok, az olvasónak mégis oda kell figyelnie ezek olvasásakor. Mert függetlenül a szerző általános és nagymértékű szembeszegülésétől a saját kortárainak szupernaturalizmusával, mégsem került el teljes mértékben azt a fertőzést, aminek igyekszik ellenállni. Felmerülhetnek esetek, melyekben helyes lesz néhány hibáját feltételezni. – *a szerk.*

²⁸ A תוהו és בוהו szavakat Kálvin az „informis et inanis”, „alaktalan és üres” kifejezésekkel fordítja. Ezek azonban lényegi kifejezések, s az Ézs34:11-ben a „pusztaság” és „semmiség” szavakkal vannak fordítva. Ha a két szó kapcsolatban áll, azt a héberek olyasvalami leírására használták, ami a legkietlenebb, legsivárabb és legelhagyatottabb. A Septuagintában a και ακατασκευαστος, „láthatatlan és berendezetlen” kifejezés szerepel. – *a szerk.*

²⁹ Meg kell jegyezni, hogy Kálvin a kommentárjában nem ragaszkodik a saját fordításához. Például az ő változata itt „in superficiem voraginis”, de a kommentárjában a „super faciem abyssi” szerepel a latin Vulgátából. – *a szerk.*

³⁰ „Temperamento servari.” Talán azt kell mondanunk, hogy „a természet törvényei tartják fenn”. – *a szerk.*

³¹ Itt az ige רהף viszonzszavát használja a rendes jelentése helyett: „A Lélek mozgott”, „a Lélek megmozdult” helyett. A szó előfordul az 5Móz32:11-ben, ahol a fiókái felett lebegő sas képét látjuk. Vatablus, akit Kálvin itt valószínűleg követ, azt mondja, hogy a Szentlélek „a titkos elevenségével táplálta a Földet”, hogy az idővel megszilárduljon. – Lásd Poole *Synopsis*-át. A szó emellett feltételezetten még meglevenítő erőt is magában foglal, ahogyan a madarak ülnek a tojásaikon és kikeltik a fiókáikat. Gesenius szerint Mózes erről beszél: „Von der schaffenden und belebenden Kraft Gottes die über der chaotischen wasserbedeckten Erde schwebt gleichsam brütet” – „Isten teremtő és meglevenítő erejéről, ami a káosz és a vizek felett lebegett- befedvén a Földet, mintha költene.” Ugyanez a nézete P. Martynak is a Geneziszről, mások azonban ellenzik ezt a magyarázatot. Lásd Johannes Clericust a maga helyén. – *a szerk.*

meggátolja annak gyors megsemmisülését, akkor miképpen maradhatna fenn ez a kifogástalan és megkülönböztetett rend önmagában, ha nem máshonnan kapná hozzá az erőt? Ezért, hogy az írás beteljesedjen: „Kibocsátod a te lelkedet, megújulnak, és újjá teszed a földnek színét” (Zsolt104:30), viszont másrésről, amint az Úr visszavonja a Lelkét, minden dolog porrá lesz és kimúlik (Zsolt104:29).

3. *És monda Isten.* Mózes most először mutatja be Istent *beszéd* közben, mintha az Íge nélkül teremtette volna az ég és a Föld masszáját.³² János mégis arról tesz bizonyosságot, hogy „nála [az Íge] nélkül semmi sem lett, a mi lett” (Jn1:3) S bizonyos, hogy a világ az Ígének ugyanazzal a hatékonyságával kezdődött el, amellyel be lett fejezve. Isten azonban nem hozta működésbe az Ígét mindaddig, amíg nem fogott bele a világosság létrehozásába,³³ mert a megkülönböztetés cselekedetében³⁴ az Ő Bölcsessége elkezd látványossá válni. S ez a dolog önmagában elegendő Servetus istenkáromlásának megcáfolásához. Ez a tisztátalan akadékoskodó azt állítja,³⁵ hogy az Íge először akkor jelent meg, amikor Isten megparancsolta a világosság létrejöttét – mintha az ok valójában nem előzné meg a hatást. Mivel azonban a korábban nem létező dolgok Isten Ígéje által kezdtek hirtelen létezni, nekünk inkább az Ő esszenciájának örökkévalóságára kell következtetni. Ezért az apostolok joggal bizonyítják Krisztis istenségét abból, hogy miután Ő az Isten Ígéje, így minden Általa teremtetett. Servetus új minőséget képzel el Istenben, amikor Ő beszélni kezd. Nekünk azonban nagyon mást kell gondolnunk Isten Ígéről, nevezetesen azt, hogy Ő az Istenben lakozó Bölcsesség, s nélküle Isten nem is létezhetne soha.³⁶ A hatása viszont akkor mutatkozott meg, amikor a világosság megteremtett.³⁷

³² “Sans sa Parole” – “az Ígéje nélkül.” – *francia*.

³³ “Sed Deus Verbum suum non nisi in lucis origine, protulit.” – *latin*. “Mais Dieu n’a point mis sa Parole en avant, sinon en la création de la lumière.” – *francia*. “De Isten nem hozta működésbe az Ígét, csak mikor a világosságot teremtette meg.”

³⁴ “In distinctione.” A francia változat kissé eltérő: “Pouce que la distinction de sa Sagesse commença lors a apparoir évidemment.” – „Mert az Ő Bölcsességének megkülönböztetése elkezdett nyilvánvalóan megjelenni”. A Bölcsesség szót nagybetűvel nyomtatva valószínű, hogy Kálvin Isten Fiát érti alatta, Akit a Példabeszédek nyolcadik fejezete és más igehelyek is Bölcsességként festenek le. Ebből úgy tűnik, hogy mindazt, amit itt mond, Krisztus isteni mivoltának alátámasztása végett mondja.” – *a szerk*.

³⁵ “Latrat hic obscoenus canis.”

³⁶ “Mais il faut bien autrement sentir de la Parole de Dieu, assavoir que c’est la Sapience résidente en luy.” – *francia*.

³⁷ Ennek a nehéz és homályos igeszakasznak a megértéséhez ismernünk kell valamennyit azokból az alapokból, melyekre Servetus támaszkodott a Szentháromság elképzelésének megdöntésére irányuló erőfeszítései során. Ő azt vallotta, hogy Krisztus nem volt Isten Fia az Ő isteni természetét illetően, hanem csak az emberit illetően, és ez a titulus kizárólag a megtestesülése következtében illette meg Őt. De mégis azt vallottam, hogy hisz az Ígében, mint valamiféle kisugárzásban az Istenségből, ami – ahogyan ő magyarázza – Isten esszenciájából, lélekből, testből és három nem teremtetett elemből áll. Ez a három elem a feltételezése szerint a világ első világosságában, a felhő- és tűzoszlopban jelent meg (Lásd Kálvin *Institúció*, 2. kötet XIV. fejezet). Ez megmutatja, mit ért Kálvin alatta, amikor azt mondja, hogy Servetus új minőséget képzel el Istenben, amikor Ő beszélni kezd. Az Íge külön személyiségét tagadja, és az Istenség minőségeit és attribútumait állítja a helyére. Ez ellen lép fel Kálvin. Az érvelése látszólag az alábbi: a zavaros, az égnek és a földnek nevezett massa megteremtése az első versben látszólag – de nem valójában – az Íge nélkül történt, mert az Ígét nem említi. Ám amikor elkezd létezni a megkülönböztetés (például létre jön a világosság), akkor az Íge már létezett, mielőtt cselekedett – az ok megelőzte a hatást. Nekünk tehát az Íge örök létezésére kell következtetni, állítja az apostolokhoz hasonlóan abból a tényből kiindulva, hogy minden Általa teremtetett. Bármiféle minőségekkel rendelkezett is Isten, mielőtt megszólalt volna, azokkal már rendelkezni kellett azt megelőzően is. Az Ő Ígéje, vagy az Ő Bölcsessége, vagy az Ő egyszülött Fia Benne lakozott, s egy volt Vele az örökkévalóságtól fogva. Ugyanaz az Íge, vagy Bölcsesség munkálkodott ténylegesen a kaotikus massa megteremtésében, még ha ez nem is látszott meg. De a világosság megteremtésében, a megkülönböztetés kezdetén (exordium distinctionis) ez az isteni Íge, vagy Bölcsesség megmutatkozott.

Kálvin gondolkodásának véleményem szerint a tőlem telhető legjobb magyarázatát adva hozzá kell tennem, ami szerintem benne foglaltatik, de nincs kielégítően megmagyarázva, így további bizonyításra szorul:

1) hogy a Szentháromság második Személyére konkrét utalást találunk a fejezet második versében, és

Legyen világosság. Célravezetőnek tartjuk, hogy a világosság, mellyel a világ oly rendkívüli szépséggel lett felékesítve, elsőként legyen megteremtve, s ez volt a megkülönböztetés kezdete is (a teremtmények között³⁸). Nem megfontolatlanságból, vagy véletlenül történt azonban, hogy a világosság megelőzte a Napot és a Holdat. Semmire sem hajlunk jobban, mint Isten hatalmának odakötésére azokhoz az eszközökhöz, melyeknek a közvetítő szerepét felhasználja. A Nap és a Hold ellátnak minket világossággal. A mi elképzeléseink szerint pedig úgy foglalkozunk beléjük ezt a világosságot adó hatalmat, hogy ha elvétenének a világból, lehetetlennek látszana, hogy bármilyen világosság is maradjon. Így tehát az Úr a teremtésnek magával a rendjével tesz arról bizonyosságot, hogy Ő tartja kezében a világosságot, ami képes előhozni a Nap és a Hold nélkül is. Továbbá az is biztos a szöveggörnyezetből, hogy a világosság úgy teremtetett meg, hogy váltakozzon a sötétséggel. De feltehető a kérdés, hogy vajon a világosság és a sötétség követték-e egymást a világ teljes körforgása során, vagy a sötétség foglalta-e el a körforgás egyik felét, amíg a világosság a másik felén világított? Nem kétséges azonban, hogy felváltva ismétlődtek, de annak eldöntését, hogy vajon nappal volt-e egyidejűleg mindenütt, illetve éjszaka, inkább eldöntetlenül hagyom, és nem is nagyon szükséges tudni.

4. *És látá Isten a világosságot.* Istent Mózes itt úgy mutatja be, mint Aki megszemléli a munkáját, hogy örömét lelje benne. De teszi ezt a mi kedvünkért, hogy megtanítsa: Isten semmit sem tett meg konkrét ok és cél nélkül. S nem szabad úgy értelmeznünk Mózes szavait, mintha Isten nem tudta volna, hogy az Ő munkája jó, amíg be nem fejezte azt. De az igeszakasz jelentése az, hogy a munkát, ahogyan mi most látjuk, Isten jóváhagyta. Tehát nem maradt más a számunkra, mint belenyugodni Istennek ebbe az ítéletébe. S ez az intés nagyon hasznos. Mert erre tekintettel az embernek minden érzékszervét Isten munkáinak bámuló szemlélésére kellene fordítania,³⁹ így hát látjuk, micsoda szabadosságot enged meg magának valójában, amikor elvesz ezekből.

5. *És nevezé Isten a világosságot.* Azaz, Isten azt akarta, hogy jöjjön létre a napok és az éjszakák szabályos körforgása, ami azonnal be is következett, miután az első nap véget ért. Isten ugyanis elvette a látható világosságot, hogy az éjszaka legyen a következő nap kezdete. Amit azonban Mózes mond, az kettős értelmezést enged meg: ez vagy az első naphoz tartozó este és reggel volt, vagy az első nap estéből és reggelből állt. Bármelyik magyarázatot választjuk, nincs különbség az értelmét illetően, mert ő egyszerűen csak úgy érti, hogy a nap két részből állott. Azután, a nemzete szokásának megfelelően az estével kezdi a napot. Céltalan dolog azon vitatkozni, hogy vajon ez-e a legjobb és törvényes sorrend, vagy sem. Tudjuk, hogy a sötétség megelőzte magát az időt: amikor Isten visszavonta a világosságot, azzal lezárta a napot. Nincs kétségem felőle, hogy a legősibb atyák, akik számára a közelgő éjszaka a nap végét és a másik nap kezdetét jelentette, ezt a számítási módot követték. S jóllehet Mózes itt nem akar olyan szabályt előírni, amit bűn lenne megszegni, mégis (amint az imént mondtuk), az elfogadott szokáshoz igazította a mondanivalóját. Ezért, miután a zsidók a többi nép minden más számítását úgy ítélik el ostoba módon, mintha Isten egyedül ezt szentelte volna meg, ezért azok is ugyanolyan ostobák, akik azt állítják, hogy ez az egyszerű számítás, amit Mózes használ, abszurd.

Az első nap. Itt azok tévedése nyíltan megcáfoltatik, akik azt vallják, hogy a világ egyetlen pillanat alatt lett megteremtve. Túlságosan erőszakos ugyanis azzal gáncsoskodni,

2) hogy Ő valóban, bár nem nyilvánvalóan az első fejezetben említett ég és föld Teremtője.

Inkább sajnálkozásra, mint meglepődésre ad okot, hogy a legerősebb elmék néha nem döntő érveléssel igyekeznek alátámasztani a jó ügyet. – *a szerk.*

³⁸ “De la distinction des les créatures.” – *francia.* Azaz, a természet szépségeit nem lehetne észrevenni, s különbséget sem lehetne tenni az észlelt objektumok között világosság nélkül. – *a szerk.*

³⁹ “L’homme devront entendre tous ses sens a considérer, et avoir en admiration les œuvres de Dieu.” — “Az embernek minden érzékszervével Isten munkáit kellene fontolóra vennie és bámulnia.” – *francia.*

hogy Mózes pusztán a tanítás végett terjeszti szét hat napra azt a munkát, amit Isten azonnal tökéletesített. Következtessünk inkább arra, hogy Maga Isten vette a hat napos időszakot azért, hogy a munkáit az emberek képességeihez igazítsa. Sértő módon lépünk itt túl Isten végtelen, itt felragyogó dicsőségén, s honnan származik ez, ha nem a mi szélsőséges butaságunkból, mellyel az Ő nagyságát vesszük fontolóra? Közben az elméink hiábavalósága más irányba visz el minket. Ennek a tévelygésnek az orvoslása végett Isten a legalkalmasabb orvosságot használta, amikor egymást követő szakaszokra osztotta a világ teremtését, hogy leköthesse a figyelmünket és úgy kényszeríthessen minket a megállásra és az odafigyelésre, mintha a kezét helyezte volna ránk. Hiszen a fenti magyarázatra utalva ügyetlenül idézik a Sirák fia könyvét „Aki öröktől él, az teremtett mindent azonnal” (Sir18:1). A görög κοινῇ segédige ugyanis, amit a szerző használ, nem ezt jelenti, és nem is az időre utal, hanem minden dologra, egyetemesen.⁴⁰

6. *Legyen mennyezet.*⁴¹ A második nap munkájának üres teret kellett létrehoznia a Föld körül, hogy az ég és a föld ne keveredjenek össze. Miután „az ég és a föld összekeveredése” szélsőséges rendetlenséget jelez, ezt a különbségtételt nagy fontosságúnak kell tartani. Emellett a רקיע szó nemcsak a levegő egész régióját foglalja magában, hanem minden felettünk levő nyitott teret, ahogyan néha a latinok értik az ég szót. Azaz az elrendezést, az egeket, valamint az alsó atmoszférát nevezi רקיע-nak anélkül, hogy különbséget tenne közöttük. A szó azonban néha mindkettőt jelenti, néha csak az egyik részt, amint az majd jobban kiderül, ahogyan haladunk előre. Nem tudom, miért fordították a görögök a στερεωμα szóval, amit a latinok a *firmentum* kifejezéssel utánoztak,⁴² mert szó szerint *kiterjesztést* jelent. S erre utal Dávid, amikor azt mondja, hogy Isten „kiterjesztette az egeket, mint egy kárpitot” (Zsolt104:2). Ha bárki megkérdezi, hogy vajon ez az üresség korábban nem létezett-e, arra azt válaszolom: bármennyire is igaz lehet, hogy a Föld minden részét nem lepték el vizek, mégis, most először rendeltetett el az elkülönülés, amiből következően korábban csak a zűrzavaros keverék létezett. Mózes leírja ennek a kiterjesztésnek a speciális célját: a vizek elválasztását a vizektől, mely szóból hatalmas nehézség fakad. Gyakran tűnik a józan ésszel ellentétesnek, és teljességgel hihetetlennek, hogy vizek legyenek az égbolt felett. Ezért egyesek a hasonlatokhoz folyamodnak és az angyalokkal kapcsolatosan filozofálgatnak, de ez nagyon eltér a céltól. Számomra ugyanis biztos alapelv, hogy itt nincs másról szó, mint a világ látható formájáról. Aki csillagászatot és más, homályos tudományokat tanulna,⁴³ menjen máshová. Itt Isten Lelke kivétel nélkül minden embert tanít, s ezért amit Gergely hamisan és hiábavalóan kijelent a szobrokról és a

⁴⁰ Az angol változatban: „Aki öröktől él, az teremtett mindent egyetemesen”. A magyar változatban sem az „azonnal”, sem az „egyetemesen” szó nem szerepel (Szent István Társulati Biblia). – *a ford.*

⁴¹ “Sit extensio.” A következő igeversben “expansio”-ra cseréli a szót. “Fecit expansionem.” – “Megalkotott egy kiterjesztést.”

⁴² Lásd a Septuagintát és a Vulgátát, melyeket az angol fordítók is követtek. Kálvin kétségtelenül helyesen feltételezi, hogy a héber szó valódi jelentése a kiterjesztés, de a Septuaginta és a Vulgata fordítói, valamint az angol változat szerzői nem ok nélkül választották a szó fordításának módját. A רקע gyökér jelentése Gesenius, Lee, Cocceius, stb. szerint lábbal taposni, kiverni, vagy kikalapálni bármiféle kovácsolható anyagból, s a származtatott רקיע szó jelentése az egek kiterjesztése, „ami a közönséges megfigyelés szerint üres félgömbként nyugszik a föld felett”. A héberek számára, jegyzi meg Gesenius, ez kristályhoz, vagy zafirkőhöz hasonló megjelenésű volt. Ezért úgy kell elképzelni, mint szilárdat és kiterjesztettet – kristályból, vagy zafirkőből való tetőként. Az olvasó fordulhat még Johannes Clericus Genezis-kommentárjához is, aki megtartja a firmament szót, és hosszasan érvel a kifejezés védelmében. – *a szerk.*

⁴³ Asztrológiát. Ez a szó magában foglalja azt az empirikus és hiábavaló (hamisan annak mondott) tudományt, amit ma általánosan az asztrológia névvel illetünk, de nem korlátozódik szükségszerűen arra. Miután a szó eredetileg nem jelentett mást, mint a csillagok tudományát, így a mi korai szerzőink is hasonló módon használták. Következésképpen magában foglalta a csillagászat nemes és hasznos tudományát. A szó kettős jelentéséből kiindulva beszél néha Kálvin néha elfogadóan, néha elutasítóan róla. De ha odafigyelünk az érvelésére, kiderül, hogy az asztronómiát dicséri, s amit elítél, az az asztrológia a szó mai értelmében. – *a szerk.*

képekről, az valójában a teremtés történetére vonatkozik, tudniillik hogy ez a tanulatlanok könyve.⁴⁴ A dolgok tehát, melyekről beszámol, kellékeként szolgálnak ahhoz a színpadhoz, amit a szemünk elé tár. Ebből arra következtetnek, hogy az itt említett vizeket az otromba és a tanulatlan is észreveheti. Egyesek ama állatása, miszerint hitte ölelik magukhoz, amit az égbolt feletti vizekről olvastak, dacára a velük kapcsolatos tudatlanságuknak, nincs összhangban Mózes céljaival. S valóban a hosszabb vizsgálat egy nyílt és világos dologban felesleges. Látjuk, hogy felhők lógnak a levegőben, s azzal fenyegetnek minket, hogy a fejünkre esnek, de mégis hagynak teret a lélegzéshez.⁴⁵ Azok, akik tagadják, hogy mindez Isten csodálatos gondviselésének következtében van így, értelmetlenül fuvalkodnak fel a saját elméik ostobaságával. Tudjuk, hogy az eső valóban természetes módon jön létre, de az áradat kellőképpen megmutatja, milyen gyorsan képes minket elborítani a felhőszakadás, hacsak az ég áradatait Isten keze el nem zárja. Dávid sem elhamarkodottan sorolja a csodái közé, hogy Isten vizeken építi fel az ő palotáját (Zsolt104:3), máshol pedig az égi vizeket szólítja fel Isten dicséretére (Zsolt148:4). Mivel tehát Isten teremtette a felhőket, s jelölt ki a számukra egy régiót felettünk, nem kellene megfedkezni arról, hogy ezeket Isten hatalma korlátozza, nehogy hirtelen hevességgel kitörve elnyeljenek bennünket. S különösen azért, mert nem áll velük szemben más akadály, csak a folyadék, meg a puha levegő, melyek könnyen utat engednének, ha nem uralkodna ez az Íge: „Legyen mennyezet a víz között”. Mózes azonban mégsem csatolta ennek a napnak a munkájához azt a megjegyzést, miszerint Isten látta, hogy jó. Talán azért, mert nem volt semmi előnye, amíg a földi vizek nem gyűltek egy helyre, ami a rákövetkező napon történt meg, ezért kétszer is megismétli.⁴⁶

9. *Gyűljenek egybe a... vizek egy helyre.* Ez is egy látványos csoda, mert a vizek a visszahúzódaikkal lakóhelyet adtak az embereknek. Mert még a filozófusok is elismerik, hogy a vizek természetes helyzete az volt, amikor elborították a Földet, ahogyan Mózes is kijelenti, hogy ezt tették kezdetben, mivel elemként visszatérőnek kell lennie, s mivel a levegőnél nehezebb, de a földnél könnyebb elemnek el kell borítania az utóbbit a teljes területén.⁴⁷ De az, hogy a tengereknek, mintegy halomba gyűjtve, helyet kell adniuk az embernek, természetfeletti látszik, ezért a Szentírás gyakran magasztalja Isten jóságát ebben a konkrét dologban. Például: „Összegyűjti a tenger vizeit, mintegy tömlőbe; tárházakba rakja a hullámokat” (Zsolt33:7), illetve „felállította a vizeket fal gyanánt” (Zsolt).⁴⁸ „Nem féltek-e engem? ezt mondja az Úr. Az én orcám előtt nem remegtek-e? Hiszen én rendeltem a fövenyet a tenger határának örök korlátul” (Jer5:22) „És kicsoda zárta el ajtókkal a tengert... mikor reávonam törvényemet, zárat és ajtókat veték eléje: És azt mondtam: Eddig jöjj és ne tovább; ez itt ellene áll kevély habjaidnak!” (Jób38:8-11) Tanuljuk meg hát, hogy azért élünk száraz talajon, mert Isten az Ő parancsával eltávolította a vizeket, hogy azok ne lepjék el az egész Földet.

11. *Hajtson a föld gyenge fűvet.* Eddig a föld mezítelen és sivár volt, most az Úr megtermékenyíti az Ígéjével. Mert jóllehet már gyümölcstermésre volt szánva, amíg új életerő

⁴⁴ Ezek I. Gergely pápa szavai: “Idcirco enim pictura in ecclesiis adhibetur, ut hi qui literas nesciunt, saltem in parietibus videndo legant quae legere in codicibus non valent.” Epis. cix. ad Lerenum.

⁴⁵ “Capitibus nostris sic minari, ut spirandi locus nobis relinquatur.” A francia terjengősebb: “Nous menacent, comme si elles dévoyaient tomber sur nos testes; et toutefois elle nous laissent ici lieu ours respirer.” “Úgy fenyegetnek minket, mintha a fejünkre esnének, de mégis hagynak teret a lélegzéshez.”

⁴⁶ A Septuaginta itt beszűri az „és látta Isten, hogy jó” mondatot, de miután ez nem található meg sem a héber, sem egyik más ókori változatban sem, ezért el kell vetni. A rabbik azt mondják, azért hiányzik, mert az angyalok aznap buktak el, de ez inkább a csomó átvágása, mintsem annak kibogozása. Több a valószínűség Picherellus találgatásában, aki azt feltételezi, hogy ami a kilencedik és tizedik versekben következik, az mind a második nap munkáihoz tartozik, bár az után említi. S ugyanúgy azt is állítja, hogy az állatok megformálása, amit a 24. vers említi, s az ötödik naphoz tartozik, noha utána említi. A hűsteron proteron effele példáit hozza fel ennek a magyarázatnak a megerősítéséhez. Lásd Poole *Synopsis*-át a maga helyén.

⁴⁷ Ezt az érvelést az akkori kor filozófiai elméleteire utalva kell magyarázni. – *a szerk.*

⁴⁸ “Velut in utrem” a Vulgátában. Az angol változatban: “Felállította a vizeket, mint egy halmot.”

nem származott Isten szájából, száraznak és üresnek kellett maradnia. Mert sem természeténél fogva nem volt alkalmas bárminek a létrehozására, sem csíráztató képessége nem volt bármely más forrásból, amíg az Úr szája meg nem nyílt. Mert amit Dávid az éggel kapcsolatosan kijelent, azt ki kell terjeszteni a földre is, miszerint „az Úr szavára lettek... és szájának leheletére” (Zsolt33:6).

Sőt, az sem véletlenül történt, hogy a növények és a fák a Napot és a Holdat megelőzően lettek megteremtve. Most valóban látjuk, hogy a Földet a Nap elevenítette meg azért, hogy megteremje a gyümölcsseit. S Isten sem volt tudatlan a természet e törvényével kapcsolatosan, amit Ő rendelt el. De hogy megtanuljunk minden dolgot Vele kapcsolatba hozni, ezért akkor még nem használta a Napot, vagy a Holdat.⁴⁹ Engedi, hogy észrevegyük azt a hatékonyságot, amit beléjük tölt, már amennyire a közreműködésüket használja. Mivel azonban mi hajlamosak vagyunk a természetes tulajdonságaik részeként tekinteni arra, amit ezek is máshonnan nyernek, ezért szükséges volt, hogy az életerő, amit most látszólag ezek adnak a Földnek, megnyilvánuljon, még a teremtésüket megelőzően. Szavakban igazat adunk annak, hogy az Ős-ok önálló, s a közbenső és a másodlagos okok csak azzal rendelkeznek, amit ettől az Ős-októl kölcsönöznek, de a valóságban úgy festjük le magunknak Istent, mint szegényt és tökéletlent, amíg ezek a másodlagos okok nem sietnek a segítségére. Valóban, milyen kevesen vannak azok, akik a Napnál magasabbra emelkednek, amikor a Föld termékenységről értekeznek! Amiről tehát azt mondjuk, hogy Isten céllal tette, az nélkülözhetetlenül szükséges volt, hogy magából a teremtés rendjéből tanuljuk meg: Isten nem azért cselekszik a teremtményein keresztül, mert külső segítségre volt szüksége, hanem jótetszésből. Amikor azt mondja: „Hajtson a föld gyenge fűvet, maghozó fűvet, gyümölcsfát, a mely gyümölcsöt hozzon az ő neme szerint, a melyben legyen néki magva”, azzal nemcsak azt jelzi, hogy a növények és a fák akkor lettek megteremtve, hanem egyidejűleg mindkettő fel lett ruházva a szaporodás képességével, hogy a különféle fajtáik öröklődhessenek. Mivel naponta látjuk, hogy a Föld nagy gazdagságot áraszt ránk az öléből, mert látjuk, ahogy a növények magokat teremnek, majd ezt a magot aztán a Föld a keblébe fogadja és táplálja, míg ki nem sarjad. S mivel látjuk, hogy a fák más fáktól sarjadnak, minden ugyanabból az Ígéből származik. Ha tehát azt kérdezzük, miképpen lehetséges, hogy a föld termékeny, hogy csíra sarjad a magból, hogy beérnek a gyümölcsök, s a különféle fajtáik évente újra megteremnek, akkor nem találunk már okot, mint hogy Isten egyszer szólt, azaz kiadta örök rendeletét, s a Föld, és minden abból származó dolog engedelmeskednek Isten parancsának, amit mindig hallanak.

14. *Legyenek világító testek.*⁵⁰ Mózes továbblép a negyedik napra, melyen a csillagok lettek megalkotva. Isten korábban megteremtette a világosságot, de most új természeti rendet vezet be: a Napnak kell a nappali világosság szétosztójának lennie, a Holdnak és a csillagoknak pedig éjjel kell világítaniuk. S Ő jelöli ki ezeket erre a hivatalra, hogy megtanítsa minket: minden teremtménye alá van vetve az Ő akaratának és végrehajtják mindazt, amit csak megparancsol nekik. Mózes ugyanis nem számol be másról, mint arról, hogy Isten bizonyos eszközöket rendelt, melyeknek kölcsönös változtatásokkal az egész Földön el kellett osztaniuk a korábban megteremtett világosságot. Az egyetlen különbség az volt, hogy a világosság korábban is szét lett osztva, de most világító testektől származik, melyek ezt a célt szolgálják: az engedelmeskedést Isten parancsának.

Hogy elválasszák a nappalt az éjszakától. Ő mesterséges nappalt érti alatta, ami napfelkeltekor kezdődik és napnyugtakor ér véget. A természetes nap ugyanis (ami fentebb említ) az éjszakát is magában foglalja. Ebből következően a nappalok és az éjszakák

⁴⁹ “Nullas tunc soli et lunae partes concessit.” – “Il ne s’est point servi en cest endroit du soleil ni de la lune.” – *francia*.

⁵⁰ “Luminaria” – “Luminaries.” A héberben: מאורות. Világító eszközök, az אור, *világosság* szóból a 3. versben. Világítók, azaz világító testek, vagy világosságot kibocsátó eszközök. – *Ainsworth*.

váltakozása folyamatos lesz, mert Isten Ígéje, ami meghatározta, hogy a nappalok különbözzenek az éjszakáktól, ebből a célból irányítja a Nap menetét.

És legyenek jelek. Emlékeznünk kell arra, hogy Mózes nem filozófiai pontossággal beszél okkult titkokról, hanem olyan dolgokról értekezik, melyek mindenfelé megfigyelhetők még a műveletlenek számára is, és általánosan használják ezeket. Elsősorban a Nap és a Hold járásának megfigyeléséből származik kettős előny: az egyik természetes, a másik a polgári intézményekre vonatkozik.⁵¹ A természet szóba a mezőgazdaságot is beleértem. Mert jóllehet a vetés és az aratás emberi tudást és tevékenységet igényel, az mindazonáltal természetes, hogy a Nap a közeledésével úgy felmelegíti a Földünket, hogy azon megkezdődik a tavasz, azaz a Nap nyár és az őszi oka. De az emlékeztetük megtámogatása végett az emberek maguk között számolják az éveket és a hónapokat, *lustra*-kat és négyéves időszakokat alakítanak ki, megtartanak meghatározott napokat: ez jellemző a polgári közigazgatásra. Ezek mindegyike meg van itt említve. Néhány szóban azonban meg kell említenem az okot, amiért Mózes ezeket jeleknek nevezi: mert néhány toladóan kíváncsi ember visszaél ezekkel az igeszakaszokkal, hogy színezetet kölcsönözhesse a felszínes jóslataiknak. Ezeket az embereket kaldeusoknak és fanatikusoknak hívom, akik mindent a csillagok helyzetéből jövendölnek meg.⁵² Miután Mózes azt jelenti ki, hogy a Nap és a Hold jelekül rendeltettek, ők feljogosítva érzik magukat arra, hogy ebből akármit kieroszakoljanak. De ezt könnyű megcáfolni, mert ezek bizonyos dolgok jelei, és nem jelek bárminek a jelöléséhez, ami csak a fantáziánkból kipattan. Valójában mi másnak a jelzését állítja Mózes, mint a természet rendjéhez tartozó dolgokét? Mert ugyanaz az Isten, Aki itt elrendeli a jeleket, tesz bizonyosságot Ézsaiás által, hogy „szertefoszlattja a jövendőmondók jeleit” (v. ö. Ézs44:25), és megtiltja, hogy „féljünk az égi jelektől” (v. ö. Jer10:2). Mivel azonban nyilvánvaló, hogy Mózes nem távolodik el az emberek közönséges szokásától, én elállok a hosszabb értekezéstől. A מועדים szó, amit „bizonyos időknek” fordítanak, különféle jelentéssel bír a héberek között, mert egyszerre jelent időt és helyet, valamint emberek gyülekezését. A rabbik rendszerint az ünnepeikre utalóként magyarázzák ezt az igeszakaszt. Én azonban messzebbre is kiterjesztem a jelentését, elsősorban az időbeli alkalmakra, amit a franciák a *saisons* (szezónok) szóval jelölnek, azután pedig a vásárookra és a törvényszéki gyűlésekre.⁵³ Végül Mózes megemlékezik Isten határtalan jóságáról, amiért a Napot és a Holdat nemcsak arra készíti, hogy megvilágítsanak minket, hanem hogy kínáljanak különböző más előnyöket is a mindennapi élethez. Nem marad tehát más hátra, minthogy élvezvén Isten sokszoros nagylelkűségét, tanuljuk meg nem megszenteltetni ezeket a kiváló ajándékokat azzal, hogy abszurd módon élünk vissza velük. Közben pedig adózzunk bámulattal ennek a csodálatos Kézművesnek, Aki mindent oly szépen elrendezett fenn és lenn, hogy azok a legharmonikusabb koncertben tudjanak egymásnak megfelelni.

15. *És legyenek világítókul.* Helyes megint megismételni, amit korábban mondtam, hogy itt nem filozófikusan értelkezik arról, milyen nagy a Nap az égen, és milyen kicsi a Hold, hanem azt mondja el, mennyi világosság érkezik azoktól hozzánk.⁵⁴ Mózes ugyanis itt a mi érzékszerveinkhez szól, hogy az Isten általunk élvezett ajándékainak ismerete ne suhanjon tova. Ezért, hogy megértsük Mózes szavainak jelentését, céltalan az egek fölé emelkedni: nyissuk meg a szemünket és szemléljük azt a világosságot, amit Isten a Földön lobban fel a számunkra. Ezzel a módszerrel (mint azt korábban megjegyeztem) azoknak az embereknek a

⁵¹ „Altera ad ordinaem politicum spectat.”

⁵² „Ex siderum praesagiis nihil non divinant.”

⁵³ Lásd Schindler, Lee, és Gesenius Lexikonját, valamint Dathe Kommentárját a pünkösdről. Utóbbi két szerző a „jelek és meghatározók” kifejezéseket a „jelek és szezónok” kihangsúlyozó szerkezettel fordítják. „Zu Zeichen der Zeiten”. A szó jelentése: 1. Év, 2. Gyűlés, 3. A gyűlés helye, 4. Jel. – *a szerk.*

⁵⁴ „Nagy világosságok, azaz a mi szemünkben, melyek számára a Nap és a Hold közelebb vannak, mint az állócsillagok és a nagyobb bolygók.” (Johannes Clericus a *Genesis*-ben.) – *a szerk.*

tisztességtelenségét kellően megfeddi, akik azzal korholják Mózeset, hogy nem beszél nagyobb pontossággal. Mert miután teológussá vált, inkább velünk foglalkozott, mintsem a csillagokkal. Azt a tényt is ismerte, hogy a Holdnak nincs elég világossága a Föld megvilágításához, amíg nem a Naptól kölcsönzi azt, de elegendőnek tartotta azt kijelenteni, amit mi valamennyien világosan képesek vagyunk észlelni: hogy a Hold a világosság elosztója a számunkra. Azt, hogy (a Hold) – amint a csillagászok állítják – egy *átlátszatlan* test, én elismerem, hogy igaz lehet, de tagadom, hogy *sötét* test volna. Mert először is, miután a tűz eleme fölé került, ezért tüzes testnek kell lennie. Ebből következően egyben világító is, de látván, hogy nincs elegendő világossága, hogy az elhatolhasson hozzánk, a hiányt a Naptól kölcsönzi. Kisebb világosságnak nevezi az összehasonlítással, mert a világosság egy része, amit kisugároz, csekély a Nap végtelen világosságával összevetve.⁵⁵

16. *A nagyobbik világító testet.* Mondtam, hogy Mózes itt nem filozófusként tárgyalja részletesen a természet titkait, mint arra következtetni lehetne a szavakból. Először is kijelöli a helyét az égbolt mennyezetén bolygóknak és a csillagoknak. A csillagászok azonban különbséget tesznek a szférák között, ugyanakkor azt tanítják, hogy az állócsillagoknak megvan a maguk helye az égbolton. Mózes két nagy világító testet említ, de a csillagászok döntő érveléssel bebizonyítják, hogy a Saturnus csillag, ami a nagy távolsága folytán a legkisebbnek tűnik, nagyobb, mint a Hold. Ebben rejlik a különbség. Mózes népies stílusban írt le dolgokat, melyeket tanítás nélkül bárki emberfia, aki józan ésszel van felruházva, képes megérteni, de a csillagászok nagy munkával vizsgálnak bármit, amit az emberi elme eszébe képes felfogni. Mindazonáltal ezt a tanulmányt nem szabad elítélni, s a tudományát sem szabad elvetni azért, mert néhány eszeveszett ember bátran el szokta vetni mindazt, ami a számukra ismeretlen. A csillagászat ugyanis nemcsak örömteli, de nagyon hasznos is az ismerete: nem tagadható, hogy ez a tudományág Isten bámulatos bölcsességét tárja fel. Ezért mivel tisztelni illik azokat az elmés embereket, akik hasznos munkát végeztek ebben a témában, úgy azoknak, akiknek van idejük és képességük rá, nem szabad elhanyagolniuk ezt a fajta tevékenységet. S Mózes sem akar valójában elvonni minket ennek követésétől, elhagyván olyasmiket, melyek (ehhez) a tudományhoz tartoznak, mivel azonban ugyanúgy a tanulatlan és bárdolatlan emberek tanítójaként is rendeltetett, mint a tanultaknak, másképp nem tölthette be a hivatalát, mint leereszkedvén a tanításnak ehhez a durvább módszeréhez. Ha általánosan ismeretlen dolgokról beszélt volna, a tanulatlanok azzal a kifogással élhettek volna, hogy az efféle témák felülhaladják a képességeiket. Végül, miután Isten Lelke itt mindenki számára közös iskolát nyit, nem meglepő, ha főleg azokat a témákat választja, melyek mindenki számára megérthetők lesznek. Ha a csillagász a csillagok tényleges méreteinek vonatkozásában vizsgálódik, akkor a Holdat kisebbnek találja a Szaturnusznál, de ez kissé nehezen érthető, mert a szem másként látja. Mózes tehát inkább a közös felhasználáshoz igazítja a mondanivalóját. Mert miután az Úr mondhatni kinyújtja a kezét felénk abban, amikor a Nap és a Hold világosságát élvezzük, mekkora lesz a hálátlanságunk, ha becsukjuk a szemeinket a saját megtapasztalásunk előtt? Nincsen tehát ok rá, amiért a fecsegőknek gúnyolódniuk kellene Mózes tudatlanságán, amikor a második világító testnek teszi meg a Holdat, mert ő nem az egekbe hívogat minket, hanem csak a szemünk elé táruló dolgokról beszél. Bírák hát a csillagászok a maguk fennköltebb tudását, de közben azokat, akik a Hold segítségével látják meg az éjszaka ragyogását, meggyőződnek róla, mennyire romlott hálátlansággal használják a világosságát, ha nem ismerik el Isten nagylelkűségét.

*És hogy uralkodjanak.*⁵⁶ Nem olyan uralkodást tulajdonít a Napnak és a Holdnak, ami a legcsekélyebb mértékben is csökkentené Isten hatalmát, hanem mivel a Nap az ég félkörében kormányozza a nappalt, a Hold pedig az éjszakát, egymást váltva, ezért tulajdonít nekik egyfajta kormányzást. De emlékezzünk rá: olyan kormányzás ez, ami magában foglalja,

⁵⁵ Az olvasót nyilván nem vezeti félre annak a kornak a téves természetfilozófiája, melyben a könyv íródott.

⁵⁶ "In dominum." – Uralkodás végett.

hogy a Nap még mindig szolgál, s a Hold is szolgálólány. Közben Platon ábrándozását is elvetjük, melyben értelmet és intelligenciát tulajdonít a csillagoknak. Elégedjünk meg azzal az egyszerű magyarázattal, hogy Isten kormányozza a napokat és az éjszakákat a Nap és a Hold szolgálatával, mert Ő készíti őket arra, hogy a kocsihajtóiként az alkalomnak megfelelő világosságot szolgáltassák.

20. *Pezsdüljenek a vizek élő állatok nyüzsgésétől.*⁵⁷ Az ötödik napon lettek megteremtve a madarak és a halak. Isten áldását is hozzáteszi, hogy maguktól is szaporodhassanak. Itt a növényektől és a fáktól eltérő fajta szaporodásról van szó, mert a növényekben megvan a gyümölcstermés képessége, a magokban pedig a csírázóképesesség, de itt nemzés történik. Azonban csak kevésbé tűnik összeegyeztethetőnek a józan ésszel, hogy azt jelenti ki: a madarak a vizekből származtak, s ezért a gáncsokodó emberek ebbe belekapaszkodtak, mint alkalomba a rágalmazásra. Jóllehet nem látszik más ok rá, mint hogy így tetszett Istennek, vajon nem illendő nekünk elfogadni az Ő megítélését? Miért ne lenne törvényes az Ő számára, aki a világot a semmiből teremtette, a vízből előhozni a madarakat? S mennyivel nagyobb az abszurditása, könyörgöm, a madarak vízi eredetének, mint a világosság előállításának a sötétségből? Ezért azok, akik oly gögösen támadják a Teremtőjüket, nézzenek a Bíróra, Aki majd semmivé teszi őket. Mindazonáltal, ha a fizikai okoskodást kell használnunk a vitában, nos, tudjuk, hogy a víz affinitása nagyobb a levegőhöz, mint a földhöz. Mózesre azonban inkább mint a tanítónkra kellene figyelni, aki Isten bámulatával tölt el minket az Ő munkáinak szemlélésén keresztül.⁵⁸ S valóban, az Úr, noha Ő a természet Szerzője, egyáltalában nem követte a természetet vezetőként a világ teremtése során, hanem inkább a hatalmának olyan bemutatóit tartotta, melyek bámulatra készítetnek minket.

21. *És teremté Isten.* Felmerül itt egy kérdés a *teremtette* szóval kapcsolatosan. Korábban azt állítottuk, hogy miután a világ teremtett, ezért a semmiből állt elő, de Mózes most azt mondja, hogy bizonyos dolgok a már teremtett anyagból lettek megformálva. Azok, akik tulajdonképpen ténylegesen azt állítják, hogy a halak teremtettek, mert a vizek semmiképpen sem voltak elégségesek a létrehozásukra, azok csak egy kibúvóhoz menekülnek, mert közben továbbra is tény marad, hogy az anyag, amiből meg lettek alkotva, már korábban is létezett, amit a *teremtett* szó szigorúan véve nem enged meg. Én azért nem korlátozom az itt szóban forgó teremtést az ötödik napra, hanem inkább azt feltételezem, hogy az alaktalan és zűrzavaros masszára vonatkozik, ami mintegy az egész világ forrása volt.⁵⁹ Istenről tehát azt mondja, hogy megteremtette a nagy vízi állatokat (a bálnákat) és más halakat – nem mintha a teremtésük kezdetét attól a pillanattól számolná, amikor alakot öltöttek, hanem mert benne foglaltattak az egyetemes anyagban, ami a semmiből teremtett. Ezért a

⁵⁷ „Repere faciant aquae reptile animae viventes.” „Okozzák a vizek az élő lélekkel rendelkező csúszómászók (vagy csúszómászó dolgok) előmászását.” Ez inkább a szó szerinti fordítása az eredetinek, de mégsem fejezi ki pontosabban a szavak értelmét. A שרץ szó, mint létezést kifejező bármely rovar, vagy csúszómászt jelent, rendszerint kisebb méretűeket, akár a földön, akár a vízben, s az ennek megfelelő „előmászni” szó jelenti azok megsokszorozódását is. Jól ismert, hogy az állatoknak ez a fajtája bőségesebben szaporodik a többinél. A חיה נפש, „élő lélek” kifejezés nem a halhatatlan összetevőre utal (mint oly gyakran pl. az angolban), hanem az állati életre, vagy lélegzésre, ezért a szavak fordíthatók „az élet lehelete” kifejezéssel is. – *a szerk.*

⁵⁸ A madarak eredetével kapcsolatos más véleményeket illetően lásd Poole *Synopsis*-át. Egyesek az 1Móz2:19-ből azzal érvelnek, hogy a madarak a földből teremtettek, s az előttünk levő igevers fordításának átdolgozását javasolják az alábbi értelemben: „és madarak repdessenek az égbolt felett”. Lásd Bush professzornak a Genézishez fűzött megjegyzéseit a maga helyén. De Kálvin nézete általánosabban elfogadott. „Natantium et volatiliun unam originem ponit Moses. 1. Quia aer, (locus avium,) et aqua, (locus piscium,) elementa cognata sunt,” stb. — Castalio, Lyra, Menochius, és mások, Poole-nál. – *a szerk.*

⁵⁹ „Ego vero ad opus diei quinti non restringo creationem; sed potius ex illa infermi et confusa massa pendere dico, quae fuit veluti scaturigo totius mundi.” Az igezakasz homályosnak tűnik, s ha a fenti fordítás helyes, akkor Tymme régi angol változata nem adta vissza a jelentését. A francia változat szerint: “Je ne restrain point la creation a l’ouvrage du cinquieme jour; plustost je di qu’elle depend de cette masse confuse qui a este comme la source de tout le monde.” – *a szerk.*

fajokat illetően csak a forma adatott meg nekik ekkor, de a *teremtés* mégis helyesen használt fogalom volt mind az egész, mind a részek vonatkozásában. A rendszerint bálnáknak fordított szót (*cetos vel cete*) véleményem szerint fordítható *tonhalnak* is, ami megfelel a héber *taninim* szónak.⁶⁰

Amikor azt mondja, hogy „a vizek előhoztak”,⁶¹ az Íge hatékonyságának dicséretével folytatja, amit a vizek oly gyorsan meghallanak, hogy noha önmagukban véve élettelenek, hirtelen eleven leszármazottakat szülnek. De Mózes nyelvezete még többet is kifejez, nevezetesen hogy a halak megszámlálhatatlan sokasága jön létre naponta a vizekből, mert Isten ama Ígéje, amivel ezt egykor megparancsolta, ma is hatályban van.

22. *És megáldá azokat Isten.* Mi ennek az áldásnak a jelentősége, azt is hamarosan elmondja. Mert Isten nem az emberhez hasonlóan imádkozik, hogy mi áldottak lehessünk, hanem céljának pusztá jelzésével okozza azt, amit az emberek a legbuzgóbb könyörgéssel keresnek. Megáldja tehát a teremtményeit, amikor megparancsolja nekik, hogy sokasodjanak és szaporodjanak, azaz amikor Ígéjével termékenységet olt beléjük. Ostobaságnak tűnik azonban, hogy Isten a halakhoz és a madarakhoz szól. Erre azt válaszolom, hogy ez a beszédmód nem volt más, mint az, ami könnyen megérthető. Mert maga a tapasztalat tanítja, hogy a halakat megszólító Íge ereje nem volt illékony, hanem inkább a természetükbe oltva ott gyökeret vert, és folyamatosan termi a gyümölcsöt.

24. *Hozzon a föld.* Rátér a hatodik napra, melyen az állatok lettek megteremtve, majd az ember is. „Hozzon a föld”, mondja „élő állatokat”. De honnan vegye a holt elem az életet? Ezért ebben a vonatkozásban ez a csoda ugyanolyan nagy, mintha Isten elkezdte volna a semmiből teremteni azokat a dolgokat, melyeket a földből szólított elő. S nem azért veszi az anyagát a földből, mert szüksége volt rá, hanem hogy jobban kombinálhassa a világ különálló részeit magával a világegyetemmel. De mégis megkérdendő: Miért nem adja az áldását is? Erre azt válaszolom, hogy amit Mózes korábban mondott a hasonló alkalomkor azt ide is bele kell érteni, még ha nem ismétli is meg szóról szóra. Továbbá azt mondom, hogy ugyanannak a dolognak a jelzésére elegendő,⁶² hogy Mózes kijelenti: az állatok „nemük szerint” lettek megteremtve, mert ez a megosztás valami stabil dolgot hozott magával. Még arra is következtethetünk, hogy az állatok utódai is benne foglaltatnak. Hisz mi más célból léteznének az egyes fajok, ha nem azért, hogy az egyedek a különböző fajtáikkal szaporodhassanak?⁶³

*Barmokat.*⁶⁴ Egyes héberek különbséget tesznek a „barmok” és a „szárazföldi vadak” között, mondván, hogy a barmok növényekkel táplálkoznak, míg a szárazföldi vadak húsevők. De az Úr, nem sokkal ez után mindkettőnek a növényeket jelöli ki táplálékul, s megfigyelhető, hogy a Szentírás egyes részeiben ezt a két szót válogatás nélkül használja. Valóban nem kétkedem abban, hogy Mózes, miután megnevezte a barmokat (*behemót*), a másikat a teljesebb magyarázat kedvéért tette hozzá. A „csúszómászók”⁶⁵ alatt itt a szárazföldieket érti.

⁶⁰ תנינים. “Significat omnia ingentia animalia tam terrestria ut dracones, quam aquatica ut balaenas.” “Jelenti ez az összes nagy állatot, mind a földieket, például a sárkánygyíkokat, mind a vízieket, például a bálnákat.” – Poole *Synopsis*. Néha a krokodilra vonatkozik, s nyilvánvalóan rokon értelmű a leviatán szóval. Schindler szerint a jelentése egyebek mellett *kígyók, sárkánygyíkok, nagy halak, bálnák, tonhalak*. Lásd még Patrick *Kommentárját*, aki krokodilnak fordítja. – *a szerk.*

⁶¹ “Aguas fecisse reptare”, azaz “a vizek előmászatták”. – *a szerk.* A Károli-fordításban: „nyüzsögnek a vizekben” – *a ford.*

⁶² Nevezetesen, hogy Isten áldása tulajdonképpen hozzáadódott, noha nem fejeződik ki szavakban. Lásd a 22. verset. – *a szerk.*

⁶³ Lásd Poole *Synopsis*-ának magyarázatát a 24. versről, ahol teljes mértékben kifejti Pichrellus véleményét, miszerint a 24-25. versek az ötödik nap munkáinak egy részét foglalják magukban. – *a szerk.*

⁶⁴ Barom: בהמות (*behemót*, többes szám).

⁶⁵ „Csúszómászók”. Az angolban „csúszómászó dolgok”, ugyanaz a kifejezés, ami a 20. versben is előfordul. A héber szó azonban más. A 20. versben שרץ, a huszonegyedikben רמש. Az utóbbi szó általában (bár nem mindig), mint itt is, a földi állatokra vonatkozik. – *a szerk.*

26. Teremtsünk embert.⁶⁶ Jóllehet itt jövő időt használni, mindenkinek el kell ismernie, hogy ez olyasvalaki nyelve, aki fontolgat valamit. Eddig Isten úgy mutatkozott, mint Aki *parancsol*, most, amikor közeledik minden munkája közül a legkiválóbbhoz, *tanakodni* kezd. Isten természetesen megparancsolhatta volna itt a pusztá szavával, amit el akart végezni, de ő megadta azt a tiszteletet az ember kiválóságának, hogy bizonyos módon tanakodni kezdett az ő megteremtésének vonatkozásában. Ez a legnagyobb megtiszteltetés, amivel kitüntetett minket, melynek kellő elismerésére Mózes ezzel a beszédmóddal igyekszik serkenteni az elménket. Isten ugyanis itt nem azt fontolgatja először, hogy miféle formát ad majd az embernek, s micsoda alkalmas ékességekkel fogja őt feldíszíteni, s nem is mondhatni megáll a munka összetettsége felett, hanem épp ahogyan az imént megjegyeztük, a világ teremtése a mi kedvünkért lett hat napra elosztva abból a célból, hogy az elménk könnyebben megmaradjon az Isten munkái feletti elmélkedésben. Így most is, a figyelmünknek a természetünk méltóságára irányítása végett, az ember teremtése felett töprenkedve arról tesz bizonyosságot, hogy valami nagy és csodálatos dologba fog belekezdeni. Igaz, hogy sok dolog van ebben a megromlott természetben, ami megvetést válthat ki, de ha helyesen mérlegelünk minden körülményt, akkor az ember a többi teremtmény között biztosan az isteni bölcsesség, igazságosság és jóság kimagasló példánya, ezért joggal nevezték az ókoriak μικροκοσμος-nak, „a világ miniatúrájának”. Mivel azonban az Úrnak nincs szükség más tanácsadóra, nem kétséges, hogy Önmagával tanácskozott. A zsidók teljes mértékben nevetségessé teszik magukat azt állítva, hogy Isten a Földdel, vagy az angyalokkal kommunikált.⁶⁷ A Föld csakugyan a legkiválóbb tanácsadó volt! S e pompás munka legcsekélyebb részét is angyaloknak tulajdonítani elborzasztó szentségtörés. Valóban, hiszen hol találhatják azt, hogy mi a Föld, vagy az angyalok képmására teremttünk? Vajon Mózes nem zár ki konkrétan minden teremtményt, amikor kijelenti, hogy Ádám Isten képmására teremtetett? Mások, akik eszesebbeknek tartják magukat, de duplán megszállottak, azt mondják, hogy Isten Magáról beszélt többes számban, a fejedelmek szokásának megfelelően. Mintha valójában az a barbár beszédstílus, aminek a használata csak az utolsó néhány évszázadban terjedt el, mint is uralkodó lett volna a világban! De helyes, hogy a veszett gonoszságuk akkora ostobasággal párosult, hogy még a gyerekeknek is elárulja az örültségüket. A keresztyének tehát helyesen állítják ebből a bizonyosságból kiindulva, hogy a Személyek többes száma létezik az Istenségben. Isten nem alkalmaz idegen tanácsadót, ezért ebből arra következtetünk, hogy Önmagában talál valami megkülönböztetett: ahogyan valójában az Ő örök bölcsessége és hatalma rejlik Öbenne.⁶⁸

A mi képünkre, stb. A fordítók nem értenek egyet e szavak jelentését illetően. A nagyobbik részük, sőt majdnem mindenki, úgy fogja fel, hogy a *képmás* szó különbözik a hasonlóságtól. S a szokásos megkülönböztetés az, hogy a *képmás* a lényegben rejlik, míg a *hasonlóság* bárminek a járulékos tulajdonságaiban. Azok, akik röviden határozzák meg a dolgot, azt mondják, hogy a képmások azokban a javadalmakban rejlenek, melyeket Isten egészében véve ruházott rá az emberi természetre, míg a hasonlóságot az ingyenes ajándékokként magyarázzák.⁶⁹ Ágoston azonban mindenkit túlspekulál túlzó kifinomultsággal

⁶⁶ “Faciamus hominem.”

⁶⁷ A zsidók szerzők különböző, a témával kapcsolatos véleményeiről lásd Poole *Synopsis*-át a maga helyén. Lásd még Patrick püspök Kommentárját erről az igeveréről. – *a szerk.*

⁶⁸ “Ut certe aeterna ejus sapientia et virtus in ipso resident.” A kifejezés kétértelmű, de a francia változat így fordítja: “Comme a la verite, sa Sapience eternelle, et Vertu reside en luy”, s ez a fordítás szerepel itt is. Kezdetben a szavakat Bölcsességnek és Hatalomnak fordították nagy kezdőbetűkkel. Úgy tűnik a Szentháromság második és harmadik Személyeire gondolt a szerző, amikor ezt a szakaszt írta. S talán ez az egyetlen nézet, ami értelmessé teszi Kálvin gondolatmenetét. – *a szerk.*

⁶⁹ Egyesek különbséget tesznek, s azt mondják, hogy a képmás az, amiben természetes, a hasonlóság pedig az, amiben ingyenes. – *Lyra.* Mások összekeverik a kettőt, s azt mondják, hogy ez egy ún. hendiadys, azaz a képmás szerint hozzánk a leghasonlóbb. – *Tirinus.* – Lásd Poole *Synopsis*-át. – *a szerk.*

azzal a céllal, hogy Szentháromságot hozzon létre az emberben, mert megragadván a lélek Arisztotelész által felsorolt három összetevőjét, az értelmet, az emlékezetet és az akaratot, utóbb egy Szentháromságból sokat alkot meg. Ha bármelyik olvasónak van ráérő ideje ilyen spekulációkban gyönyörködni, olvassa el a Szentháromság tizedik és a tizennegyedik könyvét, valamint „Isten városa” tizenegyedik fejezetét. Én valóban elismerem, hogy van valami az emberben, ami az Atyára, a Fiúra és a Lélekre utal, s nekem nem probléma elfogadni a lélek fent említett összetevőit, bár az egyszerűbb felosztás két részre, ami gyakrabban használatos a Szentírásban, jobban illik a kegyesség szilárd tanításához. De Isten képmása meghatározásának ezen elmésségeknél szilárdabb alapon kell állnia. Ami engem illet, mielőtt meghatároznám Isten képmását, tagadom, hogy ez különbözik a hasonlóságtól. Mert amikor Mózes utóbb megismétli ugyanezeket a dolgokat, átlép a *hasonlóság* felett, és megelégszik a képmás említésével. Ha bárki azt a kifogást emelné ez ellen, hogy ő pusztán a tömörségre törekedett, arra azt válaszolom,⁷⁰ hogy ahol kétszer használja a képmás szót, ott nem említi a hasonlóságot. Azt is tudjuk, hogy megszokott dolog volt a hébereknél ugyanannak a dolognak a megismétlése más szavakkal, aztán maga a kifejezés is megmutatja, hogy a második kifejezés a magyarázat kedvéért tétetett hozzá. „Teremtsünk”, mondja, „embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra”, azaz legyen olyan, mint Isten, vagy mutassa be Isten képmását. Végül, az ötödik fejezetben a képmás mindennemű említése nélkül a hasonlóságot teszi a helyére (1Móz5:1). Noha mi félretettünk minden különbségtételt a két szó között, mégsem derítettük ki, mi ez a képmás, vagy a hasonlóság. Az antropomorfizmus hívei túl otrombák voltak ennek a hasonlóságnak az emberi testen belüli keresésével, hagyjuk hát ezt az ábrándozást eltemetve. Mások kicsit nagyobb kifinomultsággal mennek előre, akik noha nem gondolják Istent testinek, mégis azt vallják, hogy Isten képmása az ember testében van, mivel az Ő bámulatos kézimunkája ott ragyog fényesen. Ez a vélemény azonban, mint azt majd látjuk, semmiképpen sincs összhangban a Szentírással. Chrysostom magyarázata sem helyesebb, aki arra az uralomra utal, ami megadatott az embernek, hogy bizonyos értelemben Isten helyetteseként tevékenykedhessen a világ kormányzásában. Ez valóban valamekkora, bár nagyon kicsiny része Isten képmásának. Mivel Isten képmását a bukás megsemmisítette bennünk, a helyreállításából megítélhetjük, hogy milyen volt eredetileg. Pál azt mondja, hogy elváltozunk Isten képmására az evangélium által. S szerinte a lelki megújulás nem más, mint a helyreállítás (Kol3:10 és Ef4:23). Az, hogy ő ezt a képmást az igazságban és a valódi szentségben rejlőnek tette meg, egy szinekdoché, mert bár ez a fő része, de mégsem Isten képmásának egésze. Ezért ezzel a szóval az egész természetünk tökéletességét jelöli, mert ahogyan kiderült, mikor Ádám rendelkezett a helyes ítélőképességgel, akkor a vonzalmi harmóniában voltak a józan ésszel, minden érzéke szilárd és jól szabályozott volt, és valóban kiemelkedett minden jóban. Azaz, az isteni képmás fő trónja az elméjében és a szívében volt, ahol kiemelkedő volt, de mégsem volt olyan rész benne, melyben a sziporkázásának valamekkora része ne ragyogott volna. Mert a lélek különböző részei össze voltak hangolva oly módon, ami megfelelt azok különböző feladatainak.⁷¹ Az elmében tökéletes intelligencia virágzott és uralkodott, becsületesség volt jelen, mint annak társa, s minden érzékszerv el volt készítve és össze volt olvasztva a józan ész iránti illő engedelmességre. A testben pedig alkalmas, ehhez a belső rendhez illő megfelelés rejlett. Most azonban, jóllehet annak a képmásnak néhány homályos vonása még mindig megmaradt bennünk, a képmás mégis annyira megromlott és megnyomorodott, hogy valóban mondhatjuk megsemmisültnek. Mert a torzulás mellett, mely mindenütt csúnya látványt nyújt, az a gonoszság is hozzáadódott, hogy egyetlen része sem mentes a bűn fertőzésétől.

⁷⁰ Az „azt válaszolom” nincs meg az eredetiben, hanem a francia fordításból származik. – a szerk.

⁷¹ “Erat erim in singulis animae partibus temperatura quae suis numeris constabat.”

A mi képünkre és hasonlatosságunkra. Nem fogok aprólékosan időzni a כ (bét) és a ק (káf) kötőszavak mellett.⁷² Nem tudom, van-e bármi szilárd alapja azok véleményének, akik azt vallják, hogy ez azért hangzik el, mert Isten képmásának csak az árnyéka van meg az emberben, amíg nem jut tökéletességre. Ez a dolog valóban igaz, de nem gondolom, hogy bármi ilyesmi járt Mózes fejében.⁷³ Azt is helyesen mondták, hogy Krisztus az Atya egyetlen képmása, de Mózes szavai sem hordozzák azt a magyarázatot, miszerint „a képmásában” azt jelentené: „Krisztusban”. Azt is hozzátehetjük, hogy még az embert is Isten képmásának nevezi, bár eltérő értelemben. Ebben a dologban egyes egyházatyák megtévedtek, akik azt hitték, hogy képesek legyőzni az ázsiaiakat azzal a fegyverrel, miszerint egyedül Krisztus az Isten képmása. Ehhez még az a további nehézség is hozzáadódik, hogy Pálnak miért kell tagadnia, hogy az asszony Isten képmása, amikor Mózes mindkettőt válogatás nélkül ezzel a megnevezéssel tiszteli meg. A megoldás azonban gyors: Pál ott csak az otthoni kapcsolatokra utal. Ezért Isten képmását a *kormányzásra* korlátozza, melyben a férfinak elsőbbsége van az feleségével szemben, s természetesen Pál sem értett többet, mint hogy a férfi a nagyobb a megtiszteltetés fokának tekintetében. Itt azonban Istennek arról a dicsőségéről van szó, ami konkrétan az ember természetében ragyog, melyen az elme, az akarat és az összes érzékszerv az isteni rendet képviselik.

*És uralkodjanak.*⁷⁴ Itt megemlékezik a méltóságnak arról a részéről, amivel az embert kegyeskedett megtisztelni, nevezetesen hogy uralma legyen minden élő teremtmény felett. Az embert jelölte ki, igaz, a világ urává, de konkrétan az állatokat vetette alá, mert miután azoknak saját hajlamaik, vagy ösztöneik vannak,⁷⁵ e nélkül úgy tűnne, kevésbé állnak uralom alatt. A többes szám használata jelzi, hogy ez az uralom nem kizárólag Ádámnak adatott, hanem hozzá hasonlóan ugyanúgy minden utódjának is. S ebből következtetünk annak végcéljára, amiért minden dolog teremtett: nevezetesen, hogy az ember kényelmi és életszükségleti dolgai közül semmi se hiányozzék. Isten atyai gondviselése magában a teremtés rendjében mutatkozik meg látványosan, mivel Ő ellátta a világot minden szükségessel, sőt a gazdagság hatalmas bőségével is még az ember megformálását megelőzően. Azaz, az ember már a születése előtt gazdag volt. Ha azonban Isten így viselte a gondunkat, mielőtt megszülettünk, akkor semmiképpen sem fog élelem és egyéb életszükségleti dolgok nélkül hagyni minket most, hogy a világba kerültünk. Az pedig, hogy néha mondhatni csukva tartja a markát, a bűneinknek tulajdonítható.

27. *Teremté tehát az Isten az embert.* Az Isten képmásának újbóli említése nem hiábavaló ismétlés. Figyelemre méltó példája ugyanis az isteni jósnak, amit soha nem lehet elégszer hirdetni. S egyidejűleg arra int minket, hogy miféle kiválóságból estünk ki, hogy ezzel is az annak helyreállítása utáni vágyakozásra serkentsen. Mikor nem sokkal később hozzáteszi, hogy Isten férfiúvá és nővé teremtette őket, akkor azt a szövetségi köteleket ajánlja nekünk, ami az emberiség társadalmát fenntartja. Ez a beszédmodd ugyanis, hogy Isten teremtette az embert, s férfiúvá és asszonnyá teremtette őket, ugyanazt jelenti, mintha azt mondta volna, hogy az ember önmagában nem volt teljes.⁷⁶ E körülmények között az asszony társaként adatott mellé, hogy ketten egyek legyenek, mint azt világosabban is kifejezi a második fejezetben. Malakiás is ugyanerre gondol, amikor elmondja, (1Móz2:15), hogy egy embert teremtett Istent, miközben mégis bírta a Lélek teljességét.⁷⁷ Itt ugyanis a házastársi

⁷² A két előtag a képmást és a hasonlatosságot jelentő héber szavaknál: az első *-ban*, *-ben* jelentéssel fordítják, míg a másodikat az *után*, vagy még helyesebben az *annak megfelelő* kifejezéssel. Ezt a mondatot sem a francia, sem a régi angol változat nem fordítja le.

⁷³ “Innu it in homine esse imaginem Dei, sed imperfectam et qualem umbrae.” – Oleaster in Poli Synopsi.

⁷⁴ “Dominetur.” A Károli-fordításban egyes számban szerepel: „és uralkodjék” – a *ford*.

⁷⁵ “Quae quum habeant proprium nutum.”

⁷⁶ “Acci virum dixisset esse dimidium hominem.”

⁷⁷ Erről a nehéz igeszakaszról lásd Lowth, Newcome érsek és Scott véleményét, akik nagyjában-egészében Kálvin magyarázatát erősítik meg. – a *szerk*.

hűségéről beszél, amit a zsidók a poligámiájukkal megsértettek. Ennek a hibának a kijavítása végett nevezi azt a párt (ami egy férfiből és egy nőből áll, amit Isten a kezdetben egyesített) *egy embernek*, hogy mindenki megtanuljon megelégedni a saját feleségével.

28. *És megáldá Isten őket.* Istennek ez az áldása tekinthető annak a forrásnak, ahonnan az emberi faj kivirágzott. S nekünk nemcsak az egész vonatkozásában kell így tekintenünk, hanem ahogyan mondják, minden konkrét részlet vonatkozásában is. Mert úgy vagyunk a leszármazottakat illetően gyümölcsözők, vagy terméketlenek, ahogyan Isten adja az erejét egyeseknek, vagy visszatartja másoktól. De itt Mózes egyszerűen csak annyit jelent ki, hogy Ádám a feleségével az utódok létrehozására teremttettek, hogy az emberek betölthessék a földet. Isten valóban Maga is betölthette volna a Földet emberek tömegeivel, de az volt az Ő akarata, hogy egy forrásból származzunk, hogy a kölcsönös egyetértés iránti vágyunk még nagyobb legyen, s mindegyikünk még szabadabban öleljen magához másokat úgy, mint a saját testét. Emellett miután az emberek arra lettek megteremtve, hogy elfoglalják a Földet, ezért természetesen arra kell következtetnünk, hogy Isten mintegy határként jelölte ki a Föld ama területét, ami elég lesz az emberek befogadására, s elégséges lakóhelynek bizonyul a számukra. Bármely ezzel az elrendezéssel ellentétes egyenlőtlenség nem más, mint a természet megromlása, ami a bűn következménye. Közben azonban Isten áldása úgy uralkodik, hogy a Föld mindenütt nyitva áll a lakosai előtt, hogy az embereknek az a hatalmas tömege a földgolyó valamelyik részén az otthonára lelhessen. S amit a házasságról mondtam, azt is észben kell tartani: Isten azt akarja, hogy az emberi faj szaporodjon, de valóban nem úgy, mint az okatlan állatok, válogatás nélküli kapcsolatok útján. Ő ugyanis azért kötötte össze a férfit a feleségével, hogy isteni, azaz törvényes magvaik lehessenek. Figyeljük tehát meg, kihez szól Isten, amikor itt sokasodást parancsol, és kire korlátozza az áldását. Természetesen nem engedi szabadjárá az emberi szenvedélyek zablóját,⁷⁸ hanem a szent és tiszta házassággal kezdve beszél az utódok létrehozásáról. Azt is érdemes megemlíteni, hogy Mózes itt röviden olyan témára utal, amit később bővebben is készül elmagyarázni, továbbá a történet szabályos menete is megfordul, de úgy, hogy az események valódi sorrendje abból csak még világosabbá válik. Felmerül azonban a kérdés, hogy vajon a paráznák és a házasságtörők Isten ereje által válnak termékennyé? Hisz ha ez így van, akkor vajon Isten áldása hasonló módon rájuk is vonatkozik? Erre azt válaszolom, hogy ez az isteni intézmény megromlása, s valahányszor csak Isten utódot hoz létre ebből a sáros tavacskából úgy, ahogyan a házasság tiszta forrásából teszi, az csak a nagyobb pusztulásukhoz fog vezetni. A szaporodásnak az a tiszta és törvényes módszere, amit Isten a kezdetektől elrendelt, akkor is szilárd marad: ez a természet rendje, amit a józan ész is sérthetetlennek nyilvánít.

Uralkodjatok. Megerősíti, amit korábban az uralommal kapcsolatosan mondott. Az ember már azzal a feltétellel lett megteremtve, hogy hajtsa az uralma alá a Földet: most azonban a jogának a birtokába jut, amikor hallja, hogy mi adatott meg neki az Úrtól. S Mózes ezt még teljesebben fejezi ki a következő igeversben, ahol úgy mutatja be Istent, mint Aki a növényeket és a gyümölcsöket adja neki. Rendkívül fontos ugyanis, hogy semmi mást ne érintsünk Isten nagylelkűségéből, csak amiről tudjuk, hogy megengedte, mert nem élvezhetünk jó lelkiismerettel semmit, csak azt, amit mondhatni Isten kezéből kapunk. Ezért Pál azt tanítja nekünk, hogy az evésben és az ivásban mindig is vétkezünk, ha nincs jelen a hit (Rm14:23). Azaz, arra kapunk tanítást, hogy mindent Istentől várjunk, ami csak szükséges a számunkra, s az ajándékainak használata során elmélkednünk kell az Ő jóságáról és atyai gondoskodásáról. Isten szavainak ugyanis ez a jelentése: Íme, én már akkor készítettem neked élelmet, amikor még meg sem voltál formálva. Ismerj el engem tehát Atyádnak, Aki olyan szorgalmasan gondoskodott már akkor rólad, amikor még meg sem voltál teremtve. Sőt, a féltő gondoskodásom irántad még tovább is ment. A te dolgod volt ápolni a neked adott

⁷⁸ “Certe fraenum viris et muliebris non laxavit, ut in vagis libidines ruirent, absque delectu et pudore: sed a sancto castoque conjugio incipiens, descendit ad generationem.”

dolgokat, de én még ezt is magamra vállaltam. Ezért noha bizonyos értelemben te vagy egy evilági család atyja,⁷⁹ nem neked kell túlzottan aggódnod az állatok eltartása miatt.⁸⁰

Egyesek ezekből az ígeversekből arra következtetnek, hogy az özönvízig az emberek megelégedtek a növényekkel és a gyümölcsökkel. S ez annál is valószínűbb, mert Isten bizonyos módon bizonyos korlátok közé szorítja az emberiség táplálékát. Aztán, az özönvizet követően engedélyezi nekik a hús használatát. Az okok azonban nem kellőképpen erősek, mert a másik oldalon az hozható fel, hogy az első emberek áldozatokat kínáltak fel a nyájaikból.⁸¹ Az pedig még az áldozatok helyes bemutatásának törvénye is, hogy semmi mást ne kínáljunk fel Istennek, csak aminek a használatát engedélyezte a számunkra. Emiatt én jobbnak vélem, ha semmit sem jelentünk ki ebben a dologban. Legyen elég a számunkra, hogy a növények és a fák gyümölcsei a megszokott élelmükként adattak meg az embereknek, de abban sem szabad kételkedni, hogy ezek bőségesen elegendők voltak a legteljesebb kielégítésükhöz. Azok ítélnék ugyanis bölcsen, akik azt vallják, hogy a Földet úgy elcsúfította az özönvíz, hogy az eredeti áldásnak csak valamilyen csekély része maradt meg a számunkra. A föld már rögtön az ember bukása után elkezdett elkorcsosult és mérgező gyümölcsöket teremni, de az özönvíznél a változás még nagyobbá vált. De bárhogyan is legyen ez, Isten természetesen nem akarta, hogy az ember ellátása csekély és szegényes legyen, hanem ezekkel a szavakkal inkább nagylelkű bőséget ígér, amiből semmi sem hiányozhat, ami szükséges az édes és kellemes élethez. Mózes ugyanis azt mondja el, miképpen volt nagylelkű az Úr hozzájuk, amikor mindent megadott nekik, amit csak kívánhattak, s így a hálátlanságuk miatt még kevesebb mentségül lehessen.

31. *És látá Isten.* Mózes még egyszer kijelenti, a teremtés végén hogy Isten mindent jóváhagyott, amit csak alkotott. Istenről, mint *látóról* szólva ő az emberek módján beszél, mert az Úr azt akarta, hogy ez a megítélése szabály és példa legyen a számunkra, és senki ne merészeljen másképpen gondolkodni, vagy beszélni az Ő munkáiról. Nem törvényes a számunkra ugyanis azt vitatni, hogy el kell-e fogadni, vagy sem azt, amit Isten már elfogadott, hanem inkább ellentmondás nélkül bele kell nyugodnunk abba. Az ismétlés megint jelzi, mennyire fékezhetetlen az emberek vakmerősége, mert ellenkező esetben elég lett volna egyszer megmondani egyszer, s mindenkorra, hogy Isten jóváhagyta a munkáit. De Isten hatszor súlykolja ugyanazt, hogy mondhatni ugyanannyi zablával zabolázza meg a nyughatatlan vakmerőségünket. De Mózes a korábbiaknál többet is kifejez, mert hozzáteszi a נאמן, *nagyon* szót. Az egyes napok után egyszerű jóváhagyás történt. Most azonban, miután a világ elkészítése minden részében teljesé vált, s megkapta, ha mondhatom így az utolsó simítást is, tökéletesen jónak hirdeti ki, hogy megtudjuk: Isten munkáinak szimmetriájában a legnagyobb tökéletesség rejlik, amihez már semmit sem lehet hozzátenni.

⁷⁹ "Paterfamilias in mundo."

⁸⁰ Lásd a 29-30. ígeverseket, melyekben Isten a növényeket és a föld gyümölcseit, valamint minden zöld fűvet a földi állatoknak ígér eledelül. Az olvasó látni fogja, hogy Kálvin soron következő megjegyzései konkrétan ezekre az ígeverekre vonatkoznak. – *a szerk.*

⁸¹ Nem úgy tűnik, hogy túl sok erő rejlik Kálvin ellenvetéseiben azzal a vélekedéssel szemben, hogy a hús nem volt megengedve emberi táplálékként, csak az özönvíz után. Ha ugyanis az áldozatok égőáldozatok voltak, akkor csak a bőr maradt volna vissza az emberek használatára. Lásd a megjegyzéseket Káin és Ábel áldozataival a negyedik fejezetben, de különösen dr. Magee munkáját az Engesztelésről. 52. disszertáció, Az állati eredetű élelmiszerek engedélyezésének idejéről az ember számára. – *a szerk.*

2. fejezet

1. És elvégeztették az ég és a föld, és azoknak minden serege.
2. Mikor pedig elvégezte Isten hetednapon az ő munkáját, a melyet alkotott vala, megszűnénk a hetedik napon minden munkájától, a melyet alkotott vala.
3. És megáldá Isten a hetedik napot, és megszentelé azt; mivelhogy azon szűnt vala meg minden munkájától, melyet teremtve szerzett vala Isten.
4. Ez az égnek és a földnek eredete, a mikor teremtettek. Mikor az Úr Isten a földet és az eget teremté,
5. Még semmiféle mezei növény sem vala a földön, s még semmiféle mezei fű sem hajtott ki, mert az Úr Isten még nem bocsátott vala esőt a földre; és ember sem vala, ki a földet művelje;
6. Azonban pára szállott vala fel a földről, és megnedvesíté a föld egész színét.
7. És formálta vala az Úr Isten az embert a földnek porából, és lehellett vala az ő orrába életnek lehelletét. Így lőn az ember élő lélekké.
8. És ültete az Úr Isten egy kertet Édenben, napkelet felől, és abba helyezteté az embert, a kit formált vala.
9. És nevele az Úr Isten a földből mindenféle fát, tekintetre kedvest és eledelre jót, az élet fáját is, a kertnek közepette, és a jó és gonosz tudásának fáját.
10. Folyóvíz jó vala pedig ki Édenből a kert megöntözésére; és onnét elágazik és négy főágra szakad vala.
11. Az elsőnek neve Pison, ez az, a mely megkerüli Havilah egész földét, a hol az arany terem.
12. És annak a földnek aranya igen jó; ott van a Bdellium és az Onix-kő.
13. A második folyóvíz neve pedig Gihon; ez az, a mely megkerüli az egész Khús földét.
14. És a harmadik folyóvíz neve Hiddekel; ez az, a mely Assiria hosszában foly. A negyedik folyóvíz pedig az Eufrátes.
15. És vevé az Úr Isten az embert, és helyezteté őt az Éden kertjébe, hogy művelje és őrizze azt.
16. És parancsola az Úr Isten az embernek, mondván: A kert minden fájáról bátran egyél.
17. De a jó és gonosz tudásának fájáról, arról ne egyél; mert a mely napon ejéndel arról, bizony meghalsz.
18. És monda az Úr Isten: Nem jó az embernek egyedül lenni; szerzek néki segítő társat, hozzá illőt.
19. És formált vala az Úr Isten a földből mindenféle mezei vadat, és mindenféle égi madarat, és elvivé az emberhez, hogy lássa, minek nevezze azokat; mert a mely nevet adott az ember az élő állatnak, az annak neve.
20. És nevet ada az ember minden baromnak, az ég madarainak, és minden mezei vadnak; de az embernek hozzá illő segítő társat nem talált vala.
21. Bocsáta tehát az Úr Isten mély álmot az emberre, és ez elaluvék. Akkor kivőn egyet annak oldalbordái közül, és hússal tölté be annak helyét.
22. És alkotá az Úr Isten azt az oldalbordát, a melyet kivett vala az emberből, asszonyynya, és vivé az emberhez.
23. És monda az ember: Ez már csontomból való csont, és testemből való test: ez asszonyembernek neveztessek, mert emberből vétetett.
24. Annakokáért elhagyja a férfiú az ő atyját és az ő anyját, és ragaszkodik feleségéhez: és lesznek egy testté.

25. Valának pedig mindketten mezítelenek, az ember és az ő felesége, és nem szégyenlik vala.

1. *És elvégezték az ég és a föld.*⁸² Mózes összefoglalóan megismétli, hogy az ég és a föld minden serege hat nap alatt elkészült. A világ általános felosztása erre a két részre történt, mint az kijelentetett az első fejezet elején. Most azonban hozzáteszi minden seregüket is, amivel azt jelzi, hogy a világ elkészült minden berendezésével együtt. Ez a bevezető emellett kellő világossággal cáfolja azok tévelygését, akik úgy képzelik, hogy a világ egyetlen pillanat alatt készült el, mivel kijelenti, hogy a munkának csak a hatodik napon szakadt vége. A *seregei* szó helyett ne helytelenül használhatjuk a *bősége* kifejezést is,⁸³ mert Mózes kijelenti, hogy ez a világ minden értelemben elkészült úgy, mint amikor egy ház jól felszerelt és meg van töltve bútorokkal. Az ég Nap, Hold és csillagok nélkül csak egy üres és lepusztított hely lenne: ha pedig a föld lenne megfosztva az állatoktól, a fáktól és a növényektől, az a pusztasivárság egy szegény és üres háznak tűnne. Isten tehát nem hagyta abba a teremtés munkáját, amíg be nem fejezte azt minden egyes részében, így semmi sem hiányozhat az alkalmas bőségéből.

2. *És megpihent a hetedik napon.* Nem helytelen a kérdés, hogy miféle pihenés volt ez? Bizonyos ugyanis, hogy miután Isten tartja fenn a világot a hatalmával, kormányozza a gondviselésével, táplál, sőt szaporít minden teremtményt, így Ő folyamatosan munkálkodik. Ezért igaz Krisztusnak az a mondása, mely szerint Ő és az Atyja a kezdetektől fogva mostanáig munkálkodtak,⁸⁴ mert ha Isten csak egy kicsit vonná vissza a kezét, minden dolog azonnal elpusztulna és semmivé foszlana, mint azt a Zsolt104:29 kijelenti.⁸⁵ S valóban, Istent akkor ismerik el joggal az ég és a föld Teremtőjének, ha a folytonos fenntartásukat is Neki tulajdonítják.⁸⁶ A probléma megoldása jól ismert: Isten akkor hagyott fel minden munkájával, amikor megszűnt a dolgok új fajtáit teremteni. De hogy világosabbá tegyük az értelmét, értsük alatta azt az utolsó ecsetvonást, amit Isten tett meg ahhoz, hogy semmi se hiányozzon a világ tökéletességéből. S ez a jelentése Mózes szavainak. *Megszűnnek a hetedik napon minden munkájától:* mert a munka tényleges állapotára mutat rá, mintha Isten tette volna, mintha azt mondta volna, hogy ekkor készült el, amit Isten Maga elé kitűzött. Egészében véve ez a nyelvezet pusztán csak a világ építményének tökéletességét hivatott kifejezni, ezért nem szabad arra következtetnünk, hogy Isten úgy szűnt meg a munkáitól, hogy felhagyott azokkal, mert azok csak Benne virágoznak és léteznek. Emellett azt is észre kell venni, hogy a hat nap munkáiba egyedül csak azokat a dolgok vannak belefoglalva, melyek a világ törvényes és valódi ékesítésére szolgálnak. Csak később halljuk majd, amint Isten ezt mondja: tövist és kórót teremjen a föld, amivel jelzi, hogy a föld kinézetének másnak kell lennie, mint amilyen a kezdetekben volt. A magyarázat azonban kéznél van: sok dolog, amiket ma látunk a világban, inkább a megromlásai annak, mintsem a tulajdonképpeni berendezései. Mert mióta az ember elhajlott a magasrendű eredetijétől, szükségessé vált, hogy a világ is fokozatosan

⁸² A három igevers a fejezet elején nyilvánvalóan az előző fejezethez tartoznak, mintegy a teremtés előző történetének összefoglalásaképpen, és beszámolóként a szombatnap megalapításáról a hetedik napon. Dathe megjegyzése: „Male capita hoc loco sunt divisa. Tres versus priores ad primum caput sunt referendi.” – *a szerk.*

⁸³ „Copiam”, egy biztosan megkérdőjelezhető fordítása a צבאם szónak. A Septuaginta a κοσμος, a Vulgata az *ornatus* szóval fordítja, mindkét szó jelentése „ékeségek”, vagy „felszerelés”. Más változatban Walton az *exercitus*, sereg, vagy hadsereg szót használja. Fagius látszik Kálvin fő támogatójának Poli *Synopsi*-jában. Poole szavai: „Alii, virtus, copia eorum, quia eis declarat Deus (sicutrex copiis suis,) potentiam et sapientiam.” – *a szerk.*

⁸⁴ Jn5:17. Ez a mondat hiányzik Tymme angol fordításából. – *a szerk.*

⁸⁵ „Elfordítod orcádat, megháborodnak; elveszed a lelkeket, kimulnak és porrá lesznek újra.”

⁸⁶ A fenntartásnak fordított szó a *vegetationem*, ami megelevenítést, vagy életre keltést jelent. Ennek magyarázatára teszi hozzá a régi angol fordítás, bár hozzáértés nélkül: „Ennek megfelel az apostol ama mondása, miszerint Benne élünk, mozgunk és vagyunk”. – *a szerk.*

leromoljon a természetében. Erre a következtetésre kell jutnunk a bolhák, a hernyók és más mérgező rovarokat illetően. Mindezekben, azt mondom, benne van a világ valamiféle eltorzulása, amit semmiképpen sem szabad a természet rendjének tekinteni, mivel inkább az ember bűnéből, mintsem Isten kezéből származik. Ezeket a dolgokat valóban Isten teremtette, de Isten, mint Bosszúálló. Ezen a helyen azonban Mózes Istent nem úgy tekinti, mint felfegyverzettet az emberek bűneinek megbosszulására, hanem mint Művészt, Építőt, egy család nagylelkű Atyját, Aki semmi lényegeset sem hagyott ki a művének tökéletesítése során. Manapság, amikor a megromlott világra tekintünk, ami elkorcsosult az eredeti teremtésétől, jusson eszünkbe Pál ama mondása, mely szerint a teremtett ki van téve a hiábavalóságnak, nem önkéntesen, hanem a mi hibánkból (Rm8:20), s így siránkozunk, megintván a jogos ítéletünk felől.

3. *És megáldá Isten a hetedik napot.* Úgy tűnik, itt azt mondja, Isten emberi módon áld, mert azokat áldják, akiket felmagasztalnak. Mindazonáltal még ebben az értelemben sem lesz ellentétes Isten jellemével, mert az Ő áldása néha azt a kegyet jelenti, amit a népére ruház. Ahogyan a héberék is azt az embert nevezik Istentől áldottnak, akinek Istennel van hatalma (lásd 1Móz24:31 – „Jöjj be Istennek áldott embere”). Így végül megengedhető, hogy áldottnak írjuk le azt a napot, amit szeretettel felkarolt abból a célból, hogy a munkáinak kiválóságát és méltóságát ünnepelhessük azon. De nem kétséges, hogy Mózes a megszentelt szó hozzátételével azonnal magyarázni is akarta az általa mondottakat, s így minden kételyt eltörölt, mert a második szó az első exegetikai magyarázata. A שִׁבְעָה hébereknél ugyanis azt jelenti: elkülöníteni a megszokottak közül. Isten tehát megszenteli a hetedik napot, amikor látványossá teszi azt, hogy speciális törvénnyel megkülönböztesse a többitől. Ebből az is kiderül, hogy Isten mindig is tekintettel van az emberek jólétére. Korábban mondtam, hogy a hat napot nem azért fordította a világ megteremtésére, mert Istennek, Akinek egyetlen pillanat ugyanolyan, mint ezer év, szüksége volt erre az időbeli egymásutániségra, hanem hogy bevonhasson minket a munkáinak szemlélésébe. Ugyanebből a célból emeli ki a saját megnyugvását, mert egy napot a többi közül erre a speciális célra különített el. Így tehát ez az áldás nem más, mint ünnepélyes elkülönítés, amivel Isten Magának követeli az emberek elmélkedését és speciális tevékenységét a hetedik napon. Ez valójában az egész élet tulajdonképpeni tevékenysége, amiben az embereknek naponta kell gyakorolniuk önmagukat, ti. Isten végtelen jóságának, igazságának, hatalmának és bölcsességének szemlélésében az égnek és a földnek ebben a fenséges színházában. De nehogy az emberek a kelletténél kevésbé szorgalmas odafigyelőknek bizonyuljanak, minden hetedik nap speciálisan ki lett választva annak elvégzésére, ami kimaradt a napi elmélkedésből. Először is tehát Isten megnyugodott, majd megáldotta a nyugalmat, hogy az minden korban szent legyen az emberek között. Vagyis minden hetedik napot a nyugalomnak szentelt, hogy a saját példája örök szabály lehessen. Ennek az intézménynek a célját mindig észben kell tartani, mert Isten nem egyszerűen csak azt parancsolja az embereknek, hogy tartsanak ünnepnapnak minden hetedik napot, mintha örülne a tétlenségüknek, hanem inkább azt, hogy az összes többi tevékenységgel felhagyva készségesebben fordítsák elméiket a világ Teremtőjére. Végül ez egy szent pihenés,⁸⁷ ami elvonja az embereket a világ terheitől, hogy teljességgel Istennek szentelhesse őket. Most azonban, mivel az emberek annyira nehézkesek Isten igazságának, bölcsességének és hatalmának ünneplésében, és a jótéteményeinek fontolgatásában, hogy még akkor is tunyák maradnak, amikor a leghitelesebb intést kapják, nem csekély serkentést ad Isten saját példája, s magát a szabályt teszi Ő szeretetre méltóvá. Isten ugyanis nem képes vagy kedvesebben csalogatni, vagy hatékonyabban ösztönözni minket az engedelmességre annál, mint mikor Önmaga utánzására hívogat és buzdít. Emellett tudnunk kell, hogy ennek

⁸⁷ Mind az 1761-es, mind Hengstenberg változatában a *vocatio* szó szerepel, de miután a franciában a *reste*, a régi angolban pedig a *rest*, kevés kétség férhet hozzá, hogy az eredeti szó a *vacatio* volt, ahogyan azt az igeszakasz értelme megköveteli. – a szerk.

nemcsak egy kor, vagy nép elfoglaltságának kell lennie, hanem az egész emberi fajénak. Utóbb a törvényben a szombatra vonatkozó új törvény adatott, ami sajátosan a zsidókra vonatkozott, s csak egy átmeneti időre, mert a jogi ceremónia előképe volt annak a lelki megnyugvásnak, melynek igazsága Krisztusban mutatkozott meg. Így tehát az Úr sűrűbben tesz bizonyosságot arról, hogy a szombatban a megszentelődés jelét adta az Ő ókori népének.⁸⁸ Mikor tehát azt halljuk, hogy a szombat eltöröltetett Krisztus eljövételével, akkor különbséget kell tennünk aközött, ami az emberi élet örök kormányzásához tartozik, valamint aközött, ami tulajdonképpen az ókori előképekhez tartozik, melyek használata eltöröltetett, amikor az igazság beteljesedett. A lelki megnyugvás a test megöklése, hogy Isten fiai többé ne önmaguknak éljenek, vagy ne a saját hajlamaiknak engedjenek. Eddig a szombat ennek a megnyugvásnak volt a jelképe, s azt mondom, csak egy időre, de miután a kezdetektől fogva meg volt parancsolva az embereknek, hogy foglalkozzanak Isten imádatával, helyes, ha annak a világ végéig folytatódnia kell.

*Azon szűnt vala meg minden munkájától, melyet teremtvé szerzett vala Isten.*⁸⁹ Itt a zsidók a tőlük megszokott módon ostobán fecsérlik az idejüket azt mondogatván, hogy Isten, előrelátással a munkájában az utolsó estéig, bizonyos állatokat tökéletleneknek hagyott, ezek között vannak a faunok és a szatírok – mintha Ő a mesterek egyik közönséges osztályához tartozna, akiknek időre van szükségük. Az ilyen szörnyűséges ömlengések azt bizonyítják, hogy a szerzőik átadtak az illetlen gondolkodásra, Isten haragjának félelmetes példáiként. Ami Mózes szavainak jelentését illeti, azt egyesek így értelmezik: Isten azért teremtette a munkáit, hogy megalkossa azokat, mert attól az időtől kezdve, hogy létezésre hozta azokat, nem vonta vissza a kezét a fenntartásuktól. De ez a magyarázat nyers. De azok véleményéhez sem akarok csatlakozni, akik az *alkotás* szót az emberre vonatkoztatják, akit Isten a munkái fölé helyezett, hogy használja azokat és bizonyos értelemben tökéletesítse a munkálkodásával. Én inkább azt hiszem, hogy Isten munkáinak tökéletes formájáról van itt szó, mintha azt mondta volna: Isten úgy teremtette a munkáit, hogy semmi se hiányozzon a tökéletességükhöz, vagy, hogy a teremtés eljutott addig a pontig, hogy a munka minden vonatkozásban tökéletes.

4. *Ez az égnek és a földnek eredete.*⁹⁰ Mózes célja az volt, hogy mélyen belevéssze az elménkbe az ég és a föld *eredetét*, amit a *generáció* szóval jelöl. Mindig is voltak hálátlan és

⁸⁸ "Sanctificationis symbolum." – "A megszentelődés jele, vagy jelképe", azaz jel arról, hogy Isten szent és saját népként különítette el őket Önmaga számára. „És adam nekik szombataimat is, hogy legyenek jegyül köztem és ő közöttök; hogy megtudják, hogy én vagyok az Úr, az ő megszentelőjök” (Ezék20:12). – *a szerk.*

⁸⁹ "Quod creavrat Deus ut faceret." A héberben: אשר ברא אלהים לעשות, „amit Isten teremtvé alkotott”. A tanult emberek különböző véleményeinek és találgatásainak vonatkozásában az olvasó Poole *Synopsis*-ához fordulhat. Ainsworth mondja: „teremtvé szerzett, hogy létezzen és legyen, tökéletesen és dicsőségesen a teremtés isteni ereje által. Vagy inkább teremtett, s tökéletesen és kiválóan megalkotott, mert a héber kifejezés így magyarázható.” Dathe változata: „creando perfecerat” – „tökéletesített a teremtésben”. Lásd még Bush professzort a maga helyén. Le Clerc, akinek rendkívüli műveltsége és szorgalma nagy értékűvé teszi a véleményét a pusztán bibliaismereti kérdésekben, száználmas szkepticizmusa ellenére inkább így fordítja a kifejezést: „amit elkezdett megalkotni”. De a másik fordítást kell jobbnak tartani. Lásd Johannes Clericust a *Genesin*-ben. – *a szerk.*

⁹⁰ Mózes történetének újabb szakasza kezdődik ezen a ponton, s az ismétlésből, ami egyes, az előző fejezetben feljegyzett tényekkel kapcsolatosan – mint például az ember teremtését – megtörténik, valamint a frazeológia bizonyos sajátosságaiból kiindulva sok tanult ember arra következtetett, hogy a mózesi történet korai része megelőzi Mózes korát, s ő Isten Lelkének tévedhetetlen irányítása alatt összeszedte az ősi könyvek néhány töredékét és egyetlen folytonos történetben rendezte. Az egyik fő érv, amire az efféle végkövetkeztetés alapoz az, hogy az első fejezet elejétől a második fejezet harmadik versének végéig Istent csak az Elohim néven említik, a második fejezet negyedik versétől a harmadik fejezet végéig pedig egyformán a Jahve Elohim névvel illeti, majd a negyedik és ötödik fejezetekben az Elohim, vagy a Jahve nevek önmagukban szerepelnek. Ez, állítják, aligha történhet ok nélkül, s ebből arra következtettek, hogy a különböző feljegyzések kifejezésformája is különböző volt, amit Mózes mindaddig nem változtatott meg, amíg az igazság nem követelte ezt tőle. Lásd Dathe véleményét Mózes öt könyvéről, Bush professzort a *Geneziszről*, Robertson Clavis Pentateuchi című

rosszindulatú emberek, akik vagy azt találták ki, hogy a világ örök, vagy a teremtés emlékezetének eltörlésével igyekeztek Isten dicsőségét elhomályosítani. Így fordítja el az ördög a csalafintaságaival Istentől azokat, akik azért eszesebbek és ügyesebbek, hogy mindegyik a saját maga istenévé válhasson. Ezért nem felesleges ismétlés az, ami azt a szükséges tényről sulykolja, hogy a világ csak attól kezdve áll fenn, amikor megteremtett, mert ez az ismeret az Építőjéhez és a Szerzőjéhez irányít minket. Az ég és a föld nevekké egy színekdochéba mindent belefoglal. Egyesek a héberek közül úgy vélik, hogy Mózes itt végső soron Isten lényegi nevét fejezi ki, mivel az Ő dicsősége világosabban felragyog a befejezett világban.⁹¹

5. *Még semmiféle mezei növény sem.* Ez a vers kapcsolódik az előzőhöz és annak folytatásaként kell olvasni, mert a növényeket és a füveket öltözékként kapcsolja a földhöz,

munkáját, melyben hivatkozik Vitringa és mások véleményére. E nézettel szemben érvel azonban Hengstenberg jelentős erővel „Az Isten nevei Mózes öt könyvében” című munkájában. Ha pedig egyes eszmefuttatásai a nevek használatát illetően túlságosan kifinomultaknak tűnnek a Szentírás egyszerűségéhez viszonyítva, és azok felfogóképessége számára, akikhez a Szentírás elsődlegesen szól, mégis felfedezhetjük azokban a nagyon fontos igazságok csírait, noha ezek bizonyos fokig rejtve maradhatnak a szeszélyes fejlemények változatossága alatt. Az igeszakaszok nagyon gondos vizsgálatával, melyekben az אֱלֹהִים (Elohim), a יְהוָה (Jahve) és a יְהוֹה אֱלֹהִים (Jahve Elohim) előfordulnak, úgy véli, megbizonyosodott mindkettő használatáról a maga helyén, így, egyes kivételeket leszámítva, melyeket illetően elfogadja, hogy az egyik kifejezés helyettesíthető a másikkal, az igeszakasz értelme abszolút megköveteli az adott konkrét hivatkozás (név), és nem más használatát. Azt gondolva, hogy egy ennyire általános elmélet a szerző minden éleselméljűségével és műveltségével sem alkalmazható minden esetben, mégis elfogadhatjuk az általa tett megkülönböztetéseket, s azonnal elfogadhatjuk, hogy ezek a nevek az isteni jelleget hivatottak a különböző aspektusok alatt élénk tární. Például, feltételezhetjük, hogy az Elohim és a Jahve különböző, a származásuktól függő jelentéssel bírnak. De nem szabad arra következtetnünk, hogy a Szentírást olvasva rendelkezünk kell ezzel a sokféleséggel, vagy egyáltalán bármiféle sokféleséggel a nézeteink szerint, amikor szembesülünk az Istenség különféle neveivel.

„Ez az (égnek és a földnek) eredete”, תולדות, „modo origines ejus rei de qua sermo est, modo posterius eorum de quibus agitur, significat. Priori sensu hoc loco sumitur posteriori, cap. 5:1”. „A kifejezés néha a szóban forgó dolog eredetét jelenti, néha pedig az említettek utódait. Itt az előbbi értelemben szerepel, az 5. fejezet 1. versszakában pedig az utóbbiban.” – *Dathe*.

⁹¹ Itt fordul elő először a יְהוָה, Jahve név – Istennek az a legszentebb, kimondhatatlan, tetragrammának nevezett neve – mivel négy betűből áll – amit a zsidók tiszteletből, vagy babonáságból nem hajlandók kimondani. A kifejezés fő jelentése az önálló létezés, ami valójában szükségszerű létezés, szemben a származtatott, vagy a mástól függő létezéssel. Egyesek azt feltételezték, hogy Mózes itt előzetesen mutatja be az Istenségnek ezt a nevét, mert a 2Móz6:3-ban Isten kijelenti, hogy Ő nem volt ismeretes a Jahve néven. De ez, érvel erőteljesen *Dathe*, inkább csak növeli a problémákat, semhogy megoldaná azokat, mert a pátriárkák, Ábrahám és Jákób úgy vannak bemutatva, mint akik használták ezt a nevet, és Maga Isten is használja, miközben hozzájuk szól. Az Exodus igeszakasz valódi megoldása látszólag az, hogy Isten nem ismertette a pátriárkákkal a név teljes jelentését úgy, ahogyan most megtette. A יְהוָה, Jahve név alapos vizsgálatát találjuk Hengstenberg munkájában, melyre az előző lábjegyzetben utaltunk. Azzal kezd, hogy félreteszi az egyiptomi eredet elképzelését, amit oly nagy magabiztossággal hoztak elő azok, akik az izraeliták minden vallási sajátosságát az Egyiptommal fennálló kapcsolataikra vezetik vissza. Utána elveti a név feltételezett föníciai eredetét, amit Sanchoniathon hamisított töredékeinek tulajdonítanak, és befejezi érvelése tagadó részét annak megmutatásával, hogy a név nem származik semmiféle pogány forrásból. Következésképpen „a héber etimológiához” követendő vissza. Nem szükséges követnünk őt a szó helyes kiejtésére vonatkozó értekezésében, valamint az אֱדָן szóhoz tartozó magánhangzó használatát illetően: elegendő annyit kijelenteni, hogy ő a יְהוָה szót a הוּה, vagy הִיה, *lenni* ige jövő idejű alakjából származtatja. Ezért a megszólítás jelentését az alábbi szavakkal fejezhetjük ki: „Ő akinek (örökké) léteznie kell”. A Jahve névnek ezt a származtatását úgy tekinti, mint amit „a Szentírás minden olyan szakasza megerősít, melyek a név származását konkrétan megadják, vagy egyszerűen csak utalnak rá”. S a Jelenések könyvével kezdve, az ο ων και ο ην και ο ερχομενος titulussal, „aki volt, aki van, és aki eljövendő”, felfelé halad a Biblián keresztül, míg el nem jut a 2Móz13:14 fontos igeszakaszához, melyben Isten kijelenti, hogy az Ő neve „VAGYOK, AKI VAGYOK”. „Minden teremtett dolog”, teszi hozzá, „nem marad állandó, hanem folytonosan változik a körülményeknek megfelelően. Egyedül Isten, mivel Ő a LÉTEZÉS, marad mindig ugyanaz, s miután Ő mindig ugyanaz, Ő a LÉTEZÉS.” Lásd *Disszertációk*, 231-265. oldal.

„Az Úr Isten” – Jahve Elohim. Isten két neve itt egyesül. „Az Elohim”, mondja Hengstenberg, „általánosabb, s a Jahve a mély és megkülönböztetettebb neve az Istenségnek.” Ezt célszerűen el is fogadhatjuk, ama következtetések elfogadása nélkül, melyeket a szerző vezet le.

amikkel az Úr ékesítette azokat, nehogy a mezítelensége fogyatékoságnak tűnjön. A שֵׁי ige,⁹² amit növénynek fordítunk néha fás szárú növényeket jelent, mint később itt is (1Móz21:15⁹³). Ezért egyesek ezen a helyen *bokornak* fordítják, amit én nem ellenzek. Ám a *növény* szó sem rossz, mert egy korábbi helyen Mózes látszólag a fajra, itt pedig a fajtára utal.⁹⁴ De jóllehet korábban elmondta, hogy a növények a harmadik napon lettek megteremtve, még sem ok nélkül említi ezeket itt ismét, hanem azért, hogy megtudhassuk: akkor oly módon lettek létrehozva, fenntartva és szaporítva, ami különbözik attól, amit ma látunk. Mert a növények és a fák magból kelnek ki, vagy más gyökérről származó oltványokból, vagy ágakat sarjasztva növekednek, de mindebben benne van az ember keze és munkálkodása. Abban az időben azonban más volt a módszer: Isten öltöztette fel a földet, de nem úgy, ahogyan ma (mert nem volt sem mag, sem gyökér, sem növény, ami csírázhatott volna), hanem minden hirtelen kezdett létezni Isten parancsára, s az Ő szavának hatalmára. Tartós életerővel rendelkeztek, hogy a saját természetük erejénél fogva megállhassanak, nem pedig attól a meglevenítő befolyástól, amit ma látunk, illetve az eső, vagy az emberi öntözés, vagy művelés hatására, hanem attól a nedvességtől, amivel Isten öntözte meg a földet. Ezt a két dolgot ugyanis kizárja: az esőt, amittől a föld kapja a nedvességet, hogy megtarthassa a természetes folyadékát, s az emberi művelést, ami a természet segédje. Amikor azt mondja, hogy Isten „még nem bocsátott esőt a földre”, azzal egyben arra is utal, hogy Isten az, Aki megnyitja és bezárja a mennyi vizeséseit, s az eső és a szárazság az Ő kezében vannak.

7. *És formálta vala az Úr Isten az embert.* Most elmagyarázza, amit korábban kihagyott az embert megteremtésének történetéből: az ember a földből teremtetett. Elmondja, hogy Isten képmásra lett megalkotva. Ez páratlanul a legmagasabb rendű nemesi mivolt, s nehogy az embereknek okot adjon a büszkeségre, az őseredetük tául közvetlenül elibük, amiből megtudhatják, hogy ez az előny járulékos volt, mert Mózes elmondja, hogy az emberek kezdetben a föld porából származtak. No, most menjenek és dicsekedjenek az ostoba emberek a természetükkel! A többi állatot illetően korábban elhangzott: Hozza létre a föld az élő állatokat.⁹⁵ Másrészt viszont Ádám teste agyagból formáltatott, s hűjával volt az érzékelésnek abból a célból, hogy senki ne dicsekedjen mértéktelenül a maga testében. Rettenetesen ostobának kell lennie annak, aki ebből nem tanul alázatot. Ami később más forrásból adatott hozzá, az pont ugyanannyi kötelezettséget szab ki ránk Istennel szemben. Mindazonáltal Ő egyidejűleg kegyeskedett a kiválóság bizonyos jelével meg is különböztetni az embert az oktan állatoktól. Az ember sajátos méltósága azonban abban mutatkozik meg, hogy fokozatosan lett megformálva. Hiszen miért nem parancsolta meg Isten, hogy azonnal pattanjon ki elevenen a földből, hacsak nem azért, hogy a speciális kiváltsága által túlragyogjon minden teremtmény, amiket a föld hozott létre?

*És lehellett vala az ő orrába.*⁹⁶ Bármit is gondoljon az ókoriak többsége, én nem vonakodok csatlakozni azok véleményéhez, aki ezt az igeszakaszt az ember állati életéről szólóként magyarázzák, s én így értelmezem azt, amit ők élő léleknek neveznek a *lehelet* szóból. Ha bárki ennek azt veti ellenébe, hogy ha így van, akkor nincs különbség az ember és a többi élő teremtmény között, mert Mózes itt csak azt mondja el, ami mindenki számára közös, akkor én erre azt válaszolom, hogy itt csak a lélek alacsonyabb rendű képességeiről van szó, ami leheletet ad a testbe, életet és eleveniséget adva annak. De ez nem gátolja meg az

⁹² שֵׁי. Cserje, törzs, bokor – “cujus pulluli in summa tellure expatiantur” — “melynek az ágai szétterjednek a föld felszínén.” — Robertson, *Clavis Pentateuch. – a szerk.*

⁹³ „Hogy elfogyott a víz a tömlőből, letevő a gyermeket egy bokor alá.”

⁹⁴ Figyelemre méltónak tűnik, hogy Kálvin maga „virgultum”-nak fordítja a szót, majd úgy értekezik a kommentárjában, mintha a „planta” szót tartotta volna jobbnak. – *a szerk.*

⁹⁵ A Károli-fordítás szerint: Hozzon a föld élő állatokat. – *a ford.* “Omnem animam viventum,” — “minden élő lelket.” Az itt és a Szentírásban gyakran használt szó csak azt az érzéki és állati életet írja le, ami által a teremtetett lény lélegzik, s ezzel különbözteti meg az állati és a növényi életformát. – *a szerk.*

⁹⁶ “Inspiraverat in faciem.”

emberi lelket abban, hogy rendelkezzen a saját rangjával, s ezért meg kell különböztetni a többtől.⁹⁷ Mózes először a leheletről beszél, majd hozzáteszi, hogy a lélek adatott az embernek, ami által élhet, s magára öltheti az érzékelést és a mozgást. Most hát tudjuk, hogy az emberi elme sok és különféle képességgel rendelkezik. Így tehát semmi abszurd sincsen abban a feltételezésben, hogy Mózes itt csak ezek egyikére utal, de kihagyja az intellektuális részt, amiről említést tett az első fejezetben. Három fokozatot valóban meg kell említeni az ember teremtésében: a holt teste a föld porából formáltatott, felruházott lélekkel, amitől eleven mozgásképességet nyert, és a lélekbe Isten a saját képmását véste bele, amihez a halhatatlanság is kapcsolódik.

*Így lőn az ember élő lélekké.*⁹⁸ Én a נפש szó alatt magának a léleknek a lényegét értem, de az *élő* díszítő jelző csak erre a helyre illik, és nem öleli fel általánosságban a lélek képességeit. Mózes ugyanis nem akart semmi többet, mint megmagyarázni az agyagfigura megelevenítését, melynek során az ember elkezdett élni. Pál nem más célból állít fel ellentétet e között az élő lélek és a megelevenítő szellem között, amit Krisztus ruház rá a kegyesekre (1Kor15:45), mint hogy megtanítsa: az ember állapota nem lett tökéletessé Ádám személyében. Az különleges, Krisztus által megadott jótétemény, hogy megújulhatunk a *mennyei* életre, miközben Ádám bukása előtt az ember élete csak földi volt, s látható, hogy nem volt szilárd és rögzített állandósága.

8. *És ültete az Úr Isten.*⁹⁹ Mózes most hozzáteszi az embernek adott életfeltételt és szabályt. Először elmondja, hogy a világ melyik részébe került, s mennyire boldog és kellemes lakóhely lett az osztályrésze. Mózes azt mondja, hogy Isten *ültetett*, a közönséges emberek képességeihez igazodva az egyszerű nem csiszolatlan stílussal. Miután Isten fensége a maga valóságában ki nem fejezhető, a Szentírás emberi módon szokta azt leírni. Isten tehát olyan helyen ültette a Paradicsomot, melyet különösen feldíszített a gyönyörűségek mindenféle változatosságával, bőségesen ellátott gyümölcsökkel és az összes legkiválóbb ajándékkal. Ezért nevezi kertnek, az elhelyezkedése eleganciájának okából, és a formájának szépsége miatt. Az ókori fordító nem hiába nevezte Paradicsomnak,¹⁰⁰ mert a héberek a műveltebb kerteket פֶּרְדִּים-nek (*Pardaisim*¹⁰¹) nevezik, és Xenophon a szót perzsának mondja, amikor a királyok fenséges és fényűző kertjeiről számol be. Az a terület, amit az Úr Ádám, mint az emberiség elsőszülöttje számára jelölt ki, az egész világból lett kiválasztva.

Édenben. Az, hogy Jeromos helytelenül fordítja ezt a kezdetektől fogva,¹⁰² az nagyon nyilvánvaló, mert Mózes utóbb elmondja, hogy Káin ennek a helynek a déli területein lakozott. Sőt azt is meg kell jegyezni, hogy amikor keleten levőnek írja le a Paradicsomot, akkor a zsidókra vonatkozóan beszél, mert a mondanivalóját a saját népére irányítja. Ebből arra következtetünk, hogy először is létezett egy bizonyos terület, amit Isten az első embernek jelölt ki, s amiben otthonra lelhetett. Ezt konkrétan kimondom, mert voltak szerzők, akik ezt a kertet kiterjesztették az egész világra. Megvallom, igaz, hogy ha a világ nem került volna átok alá az ember bűne miatt – mivel a kezdetektől fogva áldott volt – akkor megmaradt volna a termékenység és a gyönyörűség legszebb állapotában: röviden, hasonló lett volna a Paradicsomhoz, a torzulásoknak azzal a képével összevetve, amit ma látunk. De amikor Mózes itt konkrétan egy terület elhelyezkedését írja le, akkor abszurd módon terjesztik ki a Mózes által egyetlen konkrét helyről mondottakat az egész világra. Valóban nem kétséges,

⁹⁷ “Non tamen obstare quin gradum suum obtineat anima, ideoque seorsum poni debuerit.”

⁹⁸ “Factus est in animam viventem.”

⁹⁹ “Plantaverat quoque Dominus.” – “Az Úr ültetett egy... is.”

¹⁰⁰ “Paradisum.” – *Vulgata*.

¹⁰¹ פֶּרְדִּים. Baumgarten, Park stb. “Wahrscheinlich aus der Persischen Sprache, wo es die Lustparks der Könige bezeichnet.” – Orchard, Park, stb. „Valószínűleg a perzsából, ahol a szó a királyok pihenőparkját jelenti.” – Gesenius.

¹⁰² “Plantaverat autem Dominus Deus Paradisum voluptatis a principio.” — “De az Úr ültetett egy Paradicsomot a kezdetektől fogva.” – *Vulgata*.

(mint arra az imént utaltam), hogy Isten a Föld legtermékenyebb és legszebb helyét választotta ki, mint az Ő ajándékát Ádám számára, akit megneemesített az elsőszülöttség tisztességével a speciális kegyessége jeleként. S arra i következtetünk, hogy ez a kert a földön volt, nem a levegőben, amint egyesek álmodoznak róla. Ha ugyanis nem a mi világunk része lett volna, akkor nem lett volna Júdeával szemben, kelet felé elhelyezve. Teljesen el kell vetnünk azonban Origin és a hozzá hasonlók allegóriáit, amit a sátán a legnagyobb ravaszsággal igyekezett becsempészni az egyházba azért, hogy a Szentírás tanítását kétértelművé tegye és megfossza azt mindennemű bizonyosságtól és szilárdságtól. Valóban lehetséges, hogy egyesek a feltételezett szükségstől készítenve allegorikus jelentéshez folyamodtak, mert soha nem találtak a világban olyan helyet, amelyet Mózes írt le. Látjuk azonban, hogy a nagyobbik részt a koholmányokhoz való ostoba ragaszkodás folytán túlonról rabul ejtették az allegóriák. Ami a jelen igeszakaszt illeti, hiába és céltalanul spekulálnak azok, akik eltávolodnak a szó szerinti értelemről. Mózesnek ugyanis nincs más célja, mint annak megtanítása az embernek, hogy őt Isten formálta azzal a feltétellel, hogy uralkodjon a föld felett, amiből gyümölcsöt gyűjthet, és napi tapasztalatokkal tanulja meg, hogy a világ neki alávetett. Miféle előny származna felrepülésből a levegőbe, s a föld elhagyásából, ahol Isten az emberi faj iránti nagylelkűségének bizonyítékát adta? De valaki mondhatja, hogy ezt égi áldásként értelmezni ügyesebb dolog. Erre azt válaszolom, hogy miután az ember örökkévaló öröksége a mennyben van, valóban helyes oda törekednünk, de mégis meg kell vetnünk a lábunkat a földön ahhoz elég hosszán, hogy fontolóra vegyük azt a lakóhelyet, aminek a használatát Isten egy időre megköveteli az embertől. Most ugyanis azzal a történettel foglalkozunk, ami azt tanítja nekünk, hogy Ádám isteni kijelölés folytán a Föld lakosává vált, hogy a földi életében elmélkedhessen a mennyi dicsőségen. S csodálatos módon, megszámlálhatatlanul sok jótéteménnyel gazdagította őt meg az Úr, aminek élvezetéből következtethetünk Isten atyai nagylelkűségére. Mózes is hozzáteszi később, hogy parancsot kapott a mezők művelésére és engedélyt kapott minden gyümölcs fogyasztására: ezek egyike sem illik a holdkoronghoz, sem a levegő területéhez. De jóllehet mondtuk, hogy a Paradicsom elhelyezkedése a kelő Nap és Júdea közé esett, mégis szükség van valami határozottabbra azt a területet illetően. Azok, akik azt állítják, hogy Mezopotámiával volt szomszédos, nem megvetendő okokra támaszkodnak, mert valószínű, hogy Éden fiai a Tigris folyó szomszédságában éltek. Mivel azonban rögtön következik a leírása Mózes által jobb, ha elhalasztjuk addig a hely vizsgálatát. Az ókori fordító abba a hibába esett, hogy a gyönyör szóval fordította az Éden tulajdonnevet.¹⁰³ Én sem tagadom, hogy a helyet az örömei miatt hívták így, de könnyű azt is feltételezni, hogy ezt a nevet azért kapta a hely, mert ez megkülönböztette a többiétől.

9. *És nevelte az Úr Isten a földből mindenféle fát.* A nevelés itt a teremtés harmadik napjához tartozik. Mózes azonban konkrétan kijelenti, hogy a hely gazdagon be lett ültetve mindenféle gyümölcstermő fával, hogy meglegyen benne minden dolog teljes és boldog bősége. Ezt céltudatosan tette az Úr azért, hogy az ember kíváncsisága annál menthetetlenebb legyen, ha nem elégedvén meg a figyelemre méltó bőséggel, édességgel és gazdagsággal, szembeszegül Isten parancsával (mint ahogyan valóban történt is). A Szentlélek szintén céllal számol be Mózes által Ádám boldogságának nagyságáról, hogy a hitvány mértéktelensége még világosabban megmutatkozzon, amit még ez a nagy bőség sem volt képes meggátolni abban, hogy rátörjön a tiltott gyümölcsre. S természetesen gyalázatos hálátlanság volt, hogy nem volt képes megnyugodni abban a boldog és kíváncsi állapotban: valóban több, mint brutális vágyakozás volt az, amit még ez a hatalmas nagylelkűség sem volt képes kielégíteni. A Földnek egyetlen sarka sem volt terméketlen, s olyan hely sem volt, ami ne lett volna rendkívül gazdag és termékeny, de Isten nagylelkűsége, ami máshol viszonylag mértékletes

¹⁰³ Az héber עֵדֶן szó gyönyört, örömet, szépséget jelent. – a szerk.

volt, ezen a helyen csodálatos módon áradt ki. Mert nemcsak bőséges élelmiszerellátás volt itt, de hozzáadódott az édesség is az íny gyönyörűségére, és a szépség a szemek lakomáztatásához. Ezért az efféle jóságos elnézésből több mint nyilvánvalóan kiderül, mennyire megmagyarázhatatlan volt az ember kíváncsisága.

Az élet fáját is. Bizonytalan, hogy vajon csak két konkrét fára, vagy két fafajtára gondol. Mindegyik vélekedés valószínűsíthető, de a dolog semmiképpen sem méltó a vitára, mert csak alig, vagy egyáltalán nem érdekel minket, melyiket részesítik előnyben. Fontosabbak a jelzők, melyeket a fákra vonatkoztatott azok hatásából kiindulva, s nem az ember, hanem Isten akaratából.¹⁰⁴ Ő adta az élet fájának a nevét, de nem azért, mert képes lett volna átruházni az emberre azt, amivel előzőleg felruháztatott, hanem hogy az Istentől kapott élet jelképe és emlékezte lehessen. Tudjuk, hogy semmiképpen sem szokatlan, hogy Isten bizonyosságot tegyen a kegyelméről külső jelekkel.¹⁰⁵ Ő valójában nem adja át az erejét a külső jeleknek, de ezekkel nyújtja ki a kezét felénk, mert segítség nélkül nem vagyunk képesek felemelkedni Hozzá. Ő tehát azt szerette volna, hogy az ember, valahányszor csak megízleli annak a fának a gyümölcsét, megemlékezzen arról, honnan kapta az életét, hogy elismerje: nem a maga erejéből, hanem egyedül és kizárólag Isten jósága által él, s az élet nem holmi belső érték (ahogyan mondani szokták), hanem Istentől származik. Végül, abban a fában látható bizonyossága volt annak a kijelentésnek, miszerint „Istenben vagyunk, élünk és mozgunk”. De ha az eddig ártatlan és becsületes természetű Ádámnak intő jelekre volt szüksége, melyek elvezették őt az isteni kegyelem ismeretére, mennyivel jobban szükségesek ezek a jelek most a természetünk rettentő ostobaságában, miután elestünk az igazi világosságtól! De nem vagyok elégedetlen azzal, ami egyes egyházatyák adtak át nekünk, miszerint az élet fája Krisztus előképe volt, mivel Ő Isten örök Ígéje: nem lehetne másként az élet jelképe, mint Őt jelképezve. Azt kell ugyanis vallanunk, amit János evangéliuma első fejezetében van kijelentve (Jn1:1-3), miszerint minden dolog, de főleg az ember élete az Ígében foglaltatott benne, amihez kapcsolódott a józan ész és az értelem. Ezért ez a jel Ádámot arra intette, hogy semmit sem követelhet magának úgy, mintha az övé lenne, hogy teljes mértékben Isten Fiától függjön, és csakis Benne keresse az életet. Ha azonban ő, abban az időben, amikor még biztonságban bírta az életet, akkor is csak úgy rendelkezett azzal, mint Isten Ígétében letétbe helyezett, s nem juthatott másképp hozzá, mint annak elismerésével, hogy Tőle kapta, mi honnan kaphatjuk meg azt, miután elveszett? Tudjuk meg tehát, hogy amikor eltávolodtunk Krisztustól, nem maradt más a számunkra, csak a halál. Tudom, hogy egyes szerzők korlátozzák az itt használt kifejezés jelentését a testi életre. Ők azt feltételezik, hogy a fában a testet megelevenítő erő rejtett, hogy az soha ne sorvadozzon a korral, de én azt mondom, hogy figyelmen kívül hagyják azt, ami a fő dolog az életben, nevezetesen az intelligencia kegyelmét, mert mindig szem előtt kell tartanunk, hogy mi célból lett az ember megformálva és az miféle szabálya lett neki előírva. Természetesen az élet a számára

¹⁰⁴ A fenti szakasz teljességgel kimaradt Tymme régi angol fordításából. – *a szerk.*

¹⁰⁵ “Scimus minime esse insolens ut virtutem suam Deus externis symbolis testatam nobis reddat.” – “Nous savons que ce n’est point chose nouvelle, que Dieu nous testifie sa vertu par signes extérieurs.” – *Francia fordítás.* Virtus a latinban és vertu a franciában, mindkettő jelenthet erőt, hatékonyságot, hatóerőt, de úgy látszik, hogy a kegyelem kifejezés közvetíti jobban az angol fül számára a szerző szavainak jelentését. – *a szerk.* Az élet fájának sákramentális jellegét, amit Kálvin itt fenntart, de amit dr. Kennicott az első Disszertációjában megpróbál több műveltséggel, mintsem szilárd ítélőképességgel félretenni, az igemagyarázók többsége látszólag egyetért. Lást Patrick, Scott, stb. műveit. Patrick mondja: ‘Ez a kert a menny előképe volt, s Isten talán azt a halhatatlan életet akarta jelképezni ezzel a fával, amit Ő Maga akart az emberre ruházni (Jel22:2). S szent Ágoston is a híres mondásában ezt mondta: *Erat ei in caeteris lignis Alimentum, in isto autem Sacramentum.* A másik fákon táplálék volt az ember számára, de ebben egy sákramentum is van. Hiszen ez egyrészt annak az életnek a jelképe volt, amit Isten már megadott az embernek, másrészt azé az életé, amiben a másvilágon reménykedhetett, ha engedelmesnek bizonyul.” – *a szerk.*

nemcsak azt jelentette, hogy friss és eleven testtel rendelkezzen, hanem a lelki ékességekben is kiemelkedő legyen.

Ami a jó és a gonosz tudásának fáját illeti, azt kell vallanunk, hogy nem azért volt megtiltva az embernek, mert Isten azt akarta, hogy juhokhoz hasonlóan kóboroljon, ítélőképesség és választási lehetőség nélkül, hanem hogy ne próbáljon meg okosabb lenni, mint ami illik hozzá, s ne a maga értelmében bízson, lerázva Isten igáját, és megtéve önmagát a jó és a rossz ítélő bírójának. A bűne a rossz lelkiismeretéből fakadt, s ebből következően adatott neki ítélőképesség, amivel különbséget tehetett az erények és a vétkek között. S nem is lehetnek másként a Mózes által elmondottak igazak, nevezetesen hogy az ember Isten képmására alkottatott, mert az Isten képmása magában foglalja az Ő ismeretét, Aki a legnagyobb jó.

Teljesen örültek és szörnyetegek tehát azok a szabadgondolkodók, akik azt állítják, hogy helyre lettünk állítva az ártatlanság állapotába, amikor mindenki a saját vágyai ragadnak el ítélőképesség nélkül. Most már értjük, mit jelent a tartózkodás a jó és a gonosz tudásának fájától, nevezetesen hogy Ádám ezt, vagy amazt a dolgot próbálva nem támaszkodhatott a saját bölcsességére, hanem egyedül Istenhez ragaszkodva válhatott bölcsé a saját engedelmissége által. A tudás tehát itt becsmérően, rossz értelemben szerepel, mint az a nyomorúságos megtapasztalás, amit az ember, eltávolodván a tökéletes bölcsesség egyetlen forrásától, elkezdett összeszedni magának. S a szabad akarat eredete az, hogy Ádám függetlenné akart válni,¹⁰⁶ és megpróbálta megtenni, amire képes volt.

10. *Folyóvíz jó vala.* Mózes azt mondja, hogy egy folyó folyt a kertet megöntözendő, ami aztán négy ágra szakadt. Mindenki kellőképpen egyetért azzal, hogy két ág ezek közül az Eufrátesz és a Tigris, mert senki sem vitatja, hogy a הַיְדֵקֶל (*Hiddekel*) a Tigris. Ám nagy az ellentmondás a másik kettőt illetően. Sokan vélik úgy, hogy a Pison és a Gihon a Gangesz és a Nílus, de ezeknek az embereknek a tévedését kellőképpen megcáfolja ezeknek a folyóknak az egymástól való távolsága. S nem vagyunk híjával olyanoknak, akik a Dunáig szállnak, mintha egyetlen ember lakóhelye valóban kiterjedt volna Ázsia legtávolabbi részétől Európa széléig. Mivel azonban sok más folyó is folyik a szóban forgó területen, nagyobb a valószínűsége azok véleményének, akik abban hisznek, hogy ezek közül két folyóról van szó, még ha a nevek el is avultak. De akárhogy is van, ez még nem oldja meg a problémát. Mert Mózes a kertben folyó folyót négy főágra osztja. Mégis úgy tűnik, hogy az Eufrátesz és a Tigris forrásai nagyon távol voltak egymástól. Ettől a nehézségtől egyesek úgy szabadulnak meg, hogy azt mondják: a Föld felszíne megváltozott az özönvíz hatására. Azt képzelik tehát, hogy a folyók útvonala megzavarodhatott és megváltozhatott s a forrásaik máshová kerültek. Ez a megoldás számomra egyáltalán nem tűnik elfogadhatónak. Mert bár elismerem, hogy a Föld, mióta átok alá került, a természetes szépsége nyomorúságosan beszennyeződött, és gyászruhát öltött, majd sok helyen sivárrá vált az özönvíz hatására, de akkor is állítom, hogy ugyanaz a Föld volt, ami kezdetben megteremtett. S tegyük ehhez hozzá, hogy Mózes (szerintem) a kora képességeihez igazította a földrajzát. De mégsem érünk el semmit, amíg nem találjuk meg azt a helyet, ahonnan a Tigris és az Eufrátesz egy folyótól elágazva folytatták az útjukat. Figyeljük meg először is, hogy forrásról, vagy eredetről nem esik szó, hanem csak az hangzik el, hogy egyetlen folyó volt. A négy főág szerintem egyformán jelenti az eredetet, ahonnét a négy folyó indult, valamint a torkolatokat, ahol a tengerbe ömlöttek.¹⁰⁷ Nos, az Eufrátesz korábban úgy összefolyt a Tigrissel, hogy joggal volt mondható, hogy egy folyó négy ágra szakadt. Különösen, ha mindenki elfogadja a nyilvánvalót: Mózes nem pontosan, vagy nem filozofikus módon beszél, hanem népiesen, hogy mindenki, még a legkevésbé művelt is megérthesse őt. Így nevezte az első fejezetben a Napot és a Holdat két nagy világító testnek:

¹⁰⁶ “Dum Adam per se esse voluit, et quid valeret tentare ausus est.” – *Latin*.

¹⁰⁷ Úgy tűnik, hogy a folyók eredetei (principia) és a torkolatai (ostia) alatt Kálvin egyszerűen csak a kert helye fölötti és alatti folyókat érti. – *a szerk.*

nem azért, mert a Hold a méreteiben felülmúlt más égitesteket, hanem mert a közönséges megfigyelő számára tűnt nagyobbak. Tegyük még ehhez hozzá, hogy látszólag minden kételyt eltöröl, amikor azt mondja, hogy a folyónak négy ága volt, mert onnan ágazott el. Mi másról beszélne, mint arról, hogy csatornák váltak ki egy közös folyamból a Paradicsom felett, vagy alatt? Most közreadok egy vázlatot, amiből az olvasók megérthetik, hogy Mózes szerintem hova helyezi a Paradicsomot.¹⁰⁸ (Itt következik Kálvin térképe, melyek az alábbi nevek szerepelnek: Eufrátesz, Nagy-Örményország, Tigris, Asszírria, Mezopotámia, Arab-sivatag, Szeleukia, Havila földje, Babilon, Babilónia, Szíria, Kús, az Eufrátesz zuhataga, a Tigris zuhataga, és a Perzsa-tenger öble.) Plinius valóban beszámol arról a hatodik könyvében, hogy Orcheni lakói úgy elterelték az Eufráteszt, hogy az csak a Tigrisen keresztül volt képes a tengerbe ömleni.¹⁰⁹ Pomponius Mela a harmadik könyvében tagadja, hogy bármiféle mesterséges csatornán keresztül folyt volna, mint más folyók, hanem azt mondja, hogy elapadt a saját medrében. Nearkhosz azonban (akit Nagy Sándor megtett a flottája parancsnokának, s aki az ő jóváhagyásával végighajózta ezeket a területeket) a távolságot az Eufrátesz torkolatától Babilonig háromezer-háromszáz stadionnyinak tartja.¹¹⁰ A Tigris torkolatát azonban Szusziana (Elám) bejáratához helyezi, mely területen a hosszú és emlékezetes utazásából visszatérve a flottájával találkozott a királlyal, mint arról Adrian beszámol a Nagy Sándor hőstetteiről szóló nyolcadik könyvében. Ezt a kijelentést Strabo is megerősíti a bizonyágtételével a tizenötödik könyvében. Mindazonáltal az Eufrátesz akárhol is folyik össze, vagy keveredik, az biztos, hogy ez a folyó és a Tigris az összefolyásuk pontja alatt ismét szétválnak. Adrian viszont a hetedik könyvében azt írja, hogy az Eufrátesznek nemcsak egy mellékága ömlik a Tigrisbe, hanem megannyi folyó és csatorna, mert a vizek rendszerint a magasabb földterületről folynak az alsóbb felé. Az összefolyást illetően, amit a lapályon említettem, egyesek véleménye az volt, hogy ezt Cobaris prefektus végeztette el, nehogy az Eufrátesz a gyors folyása következtében ártson Babilonnak. De úgy beszél róla, mint kétséges dologról. Hihetőbb, hogy az emberek a tudományukkal és munkálkodásukkal követték a természet vezetését a csatornák kialakításában, mikor látták, hogy az Eufrátesz magától is bárhol a Tigrisbe ömlik a magasabban fekvő területekről. Sőt, ha hitelt adunk Pomponius Mela szavainak, Szemiramisz vezette el a Tigrist és az Eufráteszt Mezopotámiába, ami korábban száraz volt, de ez a dolog semmiképpen sem hihető. Több igazság van Strabo – a szorgalmas és figyelmes szerző – kijelentésében a tizenegyedik könyvében, miszerint ez a két folyó Babilonnál egyesül, majd aztán mindegyik külön folyt tovább a saját medrében bele a Vörös-tengerbe.¹¹¹ Ő úgy érti, hogy az összefolyás Babilon felett történt, nem messze Massica városától, amint azt Plinius ötödik könyvében olvassuk. Onnan az egyik folyó keresztül folyt Babilonon, a másik elhajlik Szeleukia felé, a két leghíresebb és leggazdagabb város felé. Ha elfogadjuk ezt az összefolyást természetesnek és a kezdettől fogva létezőnek, amelyben az Eufrátesz és a Tigris keveredtek, akkor minden abszurditás eltöröltetik. Ha van valahol az ég alatt terület, mely a szépségében, a gyümölcsök bőségében, a csemegékben és más ajándékokban kiemelkedő, akkor ez az a terület, amit a szerzők a legjobban ünnepelnek. Ebből következően a díszítő jelzők, melyekkel Mózes a Paradicsomot dicséri, tulajdonképpen az ebben a leírásban szereplő területre vonatkoznak. S hogy az Éden ezen a területen helyezkedett el, az valószínűsíthető az Ézs37:12-ből, és az Ezék27:23-ből. Sőt, amikor Mózes

¹⁰⁸ Ez szó szerinti másolat a régi angol fordításból, s ugyanaz, latin és francia nevekkal szerepelt mindegyik nyelv korai kiadásában. – *a szerk.*

¹⁰⁹ „Az Orchoe városában lakó orcheniek apasztották el az Eufráteszt, amikor átvezették a földjükön, amit másképp nem lehetett öntözni.” – *D’Anville Ókori földrajza.*

¹¹⁰ Mintegy 420 mérföld (kb. 675 kilométer).

¹¹¹ Mare Rubrum. A Vörös-tenger alatt ezen a helyen nem a Szuezi-öblöt érti, amit ezen a néven neveznek a szent történelemben, s amin az izraeliták keltek át az Egyiptomból Kánaánba vezető útjukon, hanem az Indiai-óceánt, az ókoriak Mare Erythraeum-ját, amibe a Tigris és az Eufrátesz ömlöttek a Perzsa-öblön keresztül. – *a szerk.*

kimondja, hogy *folyóvíz jó vala*, én úgy értem, hogy egy folyam folyásáról beszél, mintha azt mondta volna, hogy Ádám a folyó partján élt, vagy, hogy a föld mindkét oldalon öntözve volt, ha a Paradicsomot a folyó két partjának tekintjük. Nem jelent azonban nagy különbséget, hogy Ádám vajon az egyesült folyam alatt lakozott Babilon és Szeleukia felé, vagy felsőbb területen: elegendő annyi, hogy jól öntözött országot foglalt el. Miképpen ágazott el a folyó négy ágra, azt nem nehéz megérteni. Mert két folyó van, melyek egybefolytak, majd szétváltak más-más irányba. Azaz, az egyik ponton egy az összefolyásnál, majd különálló, eltérő irányokkal, de két ága¹¹² van a felső részben, és kettő a tenger felé. Utána megint elkezdtek erőteljesebben is szétválni. Megmarad a kérdés a Pison és a Gihon nevekről. Nem tűnik összeegyeztethetőnek a józan ésszel, hogy két nevet is adjunk mindegyik folyónak. De nincs abban semmi új, ha a folyók megváltoztatják a neveiket a folyásuk mentén, főleg, ha a megkülönböztetésnek van valamiféle különleges jele is. Magát a Tigrist (Plinius szakértelmével) *Diglito*-nak nevezik a forrásához közel, de miután sok ágra szakadt, majd újra egyesült, felveszi a *Pasitigris* nevet. Nincs tehát semmi abszurditás annak kimondásában, hogy az összefolyása után különböző nevei voltak. Aztán van annyi rokonság a *Pasin* és a *Pison* között, ami nem teszi lehetetlenné, hogy a *Pasitigris* név az ősi megnevezés nyoma legyen. Quntius Curtius ötödik könyvében Nagy Sándor felfedezéseiről, ahol említést tesz Pasitigris-ről, egyes magyarázatok szerint Pasin lakosai nevezték így. De a többi körülmény sem, melyekkel Mózes leír hármat ezek közül a folyók közül, sincsenek összhangban ezzel a feltételezéssel. A Pison Havila földjét veszi körül,¹¹³ ahol az arany terem. A körülvevést joggal tulajdonítják a Tigrisnek a kanyargós medre miatt Mezopotámia alatt. Havila itt, véleményem szerint egy Perzsiával szomszédos terület. Később ugyanis, a huszonötödik fejezetben (1Móz25:18) Mózes beszámol róla, hogy az izmaeliták Havilától Súríg laktak, ami Egyiptommal határos, és amin keresztül vezet az út Asszíriába. Havila az egyik határ, Súr átellenben a másik, s ezt a határt Mózes Egyiptom mellé teszi arra az oldalra, ami Asszíria felé néz. Ebből következően Havila (a másik határ) Szúszia és Perzsia felé terül el. Szükséges, hogy Perzsia alatt legyen a Perzsa-tenger felé, emellett nagy távolságra Egyiptomtól, mert Mózes sok népet sorol fel, akik ezek között a határok között éltek.¹¹⁴ Azután látszólag a nabateusok,¹¹⁵ akiket itt említ, a perszák szomszédai voltak. Minden, amit Mózes az aranyról

¹¹² Vagy „főága”. „A folyóra, vagy az egyetlen csatornára úgy kell tekinteni, mint az erdőt átszelő autópályára, amire mondható, hogy onnan négy ágra szakad, akár az erdő felett, akár alatta van ez a szétágazás.” Wells, *Az Ó- és Újszövetség földrajza*, 1. kötet, 19. oldal.

Az olvasónak felhívjuk a figyelmét ennek a hasznos munkának, ami sok ponton bizonyos fokig egyezik Kálvinnal, bár más helyeken eltérő. Az alapvető eltérés a két beszámoló között abban rejlik, hogy Wells a Paradicsom helyét a Perzsa-öböl közelébe teszi, amibe a Tigris és az Eufrátesz ömlenek, miközben Kálvin a folyók mentén följebb, az ókori Babilon szomszédságába helyezi. Wells a beszámolóját főleg Peter Daniel Huet híres francia püspöktől kölcsönzi, aki bensőséges barátja volt Bochart híres protestáns utazónak. A következő kivonatot Robertson Clavis Pentateuchi-jának megjegyzéséből tesszük hozzá az olvasó kedvéért: “Eden est regio sen in Mesopotamio, sen non procul inde. Observandum est hancce sententiam Calvini, quam parum emendaverat clarissimus Huetis, verissimam omnium videri: Hoc demonstravit clarissimus Vitringa, qui paululum in quibusdam circumstantis etiam Huetium emendaverat.” – “Éden egy terület vagy Mezopotámiában, vagy ahhoz közel. Meg kell jegyezni, hogy Kálvin eme véleménye, amit a híres Huet kissé módosított, látszólag a leginkább igaz. A híres Vitringa megmutatta ezt, aki bizonyos körülmények között szintén kissé módosította Huetet.” — Robertson, Clavis Pentateuchi, 177. oldal – *a szerk.*

¹¹³ Körút. Megjegyezzük, hogy a körülfog, vagy „megkerül” szó az angol olvasónak többet közvetít, mint amennyit a szent író szeretett volna közölni. Ő csak azt akarja mondani, hogy a folyó nagy ívben kerül abban az irányban úgy, hogy a kanyarulatával körülöleli Havila területének egy részét. Flexuoso cursu alluit. – Johannes Clericus a maga helyén. – *a szerk.*

¹¹⁴ Azaz, az Ismáel tizenkét fiától származó nemzeteket. Lásd 1Móz25:13-16. – *a szerk.*

¹¹⁵ Nebajót, Ismáel legidősebb fia leszármazottai. Mivel azonban a közöttük és az Eufrátesz között elterülő nagy Arab-sivatag nyugati felén laktak, nem igazán nevezhetők a perszák szomszédjainak. – *a szerk.*

és a drágakövekről mond, a leginkább erre a területre illik.¹¹⁶ A Gihon folyót még mindig meg kell említeni, mert Mózes azt mondja, hogy Kús földjét öntözi. Ezt a szót az összes fordító Etiópiának fordítja, de a midianiták országát és a szomszédos Arábiát is belefoglalja ebben a névbe Mózes. Ezért nevezik máshol a feleségét kúsita (etióp) asszonynak. Sőt, mivel az Eufrátesz alsó folyása a felé a terület felé hajlik, én nem látom be, miért kellene abszurdnak tekinteni, hogy ott a Gihon nevet kapja. S így Mózes szavainak egyszerű jelentése az, hogy a kert, ami Ádámé lett, jól öntözött volt egy arra haladó folyó által, mely utóbb négy ágra szakadt.¹¹⁷

15. *És vevé az Úr Isten az embert.* Mózes most hozzáteszi, hogy a föld az embernek adatott azzal a feltétellel, hogy művelje azt. Ebből következően az emberek úgy lettek megteremtve, hogy foglalják el magukat valamilyen munkával, s ne heverésszenek tétlenül a semmittevésben. Ez a munka valóban kellemes volt, teli örömmel, teljességgel mentes mindenféle nehézségtől és fáradtságtól. Miután pedig Isten rendelte el, hogy az ember foglalkozzon a föld megművelésével, az ő személyében elítélt minden tunya heverészést. Így semmi sem ellentétesebb a természet rendjével, mind az evésben, ivásban és alvásban méríteni ki az életet, miközben semmiféle teendőt sem szabunk ki magunknak. Mózes hozzáteszi, hogy a kert felügyelete Ádámra lett bízva annak megmutatása végett, hogy az Isten által a kezünkre bízott dolgokat birtokoljuk azzal a feltétellel, hogy megelégedve azok takarékos és mértékletes használatával, gondoskodjunk a maradékról. Akinek földje van, gondoskodjon úgy annak éves gyümölcseről, hogy ne engedje megsérülni a földet hanyagság miatt, hanem próbálja meg úgy átadni az utódainak, ahogyan kapta, vagy akár még jobban megművelve. S úgy táplálkozzon annak gyümölcseivel, hogy ne szórja szét azokat a luxusban, és ne engedje tönkremenni, vagy megsemmisülni azokat. Sőt, ez a takarékoság és szorgalom azokat a jó dolgokat illetően, melyeket Isten adott nekünk, hogy élvezzünk, viragozzanak közöttünk. Mindenki úgy tekintsen önmagára, mint Isten tisztartójára, minden dologban, amikkel csak rendelkezik. Akkor sem kicsapongóan nem fog élni, sem meg nem rontja visszaéléssel azokat a dolgokat, melyeknek a fenntartását Isten követeli meg.

16. *És parancsola az Úr Isten.* Mózes most azt tanítja, hogy az ember volt a világ kormányzója azzal a feltétellel, hogy engedelmeskednie kell Istennek. S törvény szabadott rá ennek az engedelmességnek a jeleként: mert Isten számára nem jelentett volna különbséget, ha válogatás nélkül minden gyümölcsből evett volna, ami csak tetszik neki. Ezért ennek az egyetlen fának a tiltása az engedelmesség próbája volt. S ezen a módon akarta Isten, hogy az egész emberi faj a kezdetektől fogva szokjon hozzá az Istensége tiszteletéhez, miután kétségtelenül szükség volt arra, hogy az oly sok kiváló ajándékkal felékesített és meggazdagított ember meg legyen zabolázva, nehogy kicsapongásba sülyedjen. S valóban volt egy másik speciális ok is, amire korábban utaltunk: nehogy Ádám mértéktelenül okos akarjon lenni, hanem maradjon meg az Isten általános kívánságának megfelelő állapotban, mert Ő az embereket a saját tekintélye alatt akarta tartani. Ezért a tartózkodás az egy fa gyümölcsétől az engedelmesség egyfajta első leckéje volt, hogy az ember megtudhassa: Van Irányítója és Ura az életének, Akinek az akaratától kell függenie, s akinek a parancsaiba bele kell nyugodnia. S valóban az a helyes és racionális életvitel egyetlen szabálya, hogy az emberek gyakorolják magukat az Isten iránti engedelmességben. Egyesek számára azonban ez

¹¹⁶ „Ott van a Bdellium és az Ónix-kő.” A tanultak között kérdéses, hogy a Bdellium nagy értékű illatos gyanta, vagy drágakő. Dathe azonban ezt a szót „kristálynak”, a másikat „smaragdnak” fordítja. – *a szerk.*

¹¹⁷ Helytelen lenne minden megjegyzés nélkül hagyni Adrian Reland munkáját a témában, aki a legalaposabb tanulmányozás és szorgalmas vizsgálódás után írta meg azt. A leírásának kivonata szerepel dr. Adam Clarke Kommentárjában. Ő az Édent Örményországba helyezi, közel az Eufrátesz és a Tigris forrásához, melyek a Perzsa-öbölbe ömlenek. A Phasis (Pison), ami Az Euxine-be ömlik, ahol a Havilával megegyező Chabala híres az aranyáról. S ott az Araxes (Gihon), ami a Kaszpi-tengerbe ömlik. Ezzel a helyszínnel kapcsolatos ellenvetés az, hogy a négy folyó tulajdonképpen nem találkozik, így nem mondható, hogy négy ágra, vagy folyóra szakad, az Édenben. A tanult olvasó megnézheti Dathe Kommentárját Mózes öt könyvéről, 23. oldal. – *a szerk.*

úgy tűnik, nincs összhangban Pál ítéletével, aki azt mondja, hogy a törvény nem az igazért lett (1Tim1:9). Ha ugyanis ez így lenne, akkor Ádámnak, amikor még ártatlan és becsületes volt, nem lett volna szüksége a törvényre. A megoldás azonban kész: Pál ott nem ír ellentmondásosan, hanem az élet közönséges gyakorlatából kiindulva jelenti ki, hogy akik szabadon futnak, azoknak nincs szükségük a törvény szükségességének kényszerére, ahogyan a közmondás is mondja: „Isten törvényei a rossz szokásokból származnak”. Közben nem tagadja, hogy Isten a kezdetektől fogva szabott törvényt az emberre azért, hogy fenntartsa az Őt megillető jogokat. Ha valaki ennek Pál ama másik kijelentését veti ellenébe, mely szerint „a törvény a halál szolgálja” (v. ö. 2Kor3:7), arra azt válaszolom, hogy ez esetileg, a természet megromlása miatt van így. De abban az időben, amelyről beszélünk, olyan szabály adatott az embernek, amiből tudhatta, hogy Isten uralkodik felette. Ezek azonban apró dolgok, ezért gyorsan átsiklok felettük. Amit korábban mondtam, mivel sokkalta nagyobb jelentőségű, azt kell gyakorta az emlékezetünkbe idézni, nevezetesen hogy az életünk akkor lesz helyesen elrendezve, ha engedelmeskedünk Istennek, és az ő akarata lesz minden ragaszkodásunk szabályozója.

Minden fájáról. Azért, hogy Ádám még szívesebben engedelmeskedjen, Isten a saját nagylelkűségét dicséri. „Íme”, mondja, „a kezdedbe adok minden gyümölcsöt, amit csak a föld képes megteremni, mindet, amit csak a sokféle fa képes beérlelni, s ebből a hatalmas bőségből és gazdagságból csak egyetlen egy fát zárok ki”. Utána pedig a büntetést kihirdetve félelmet kelt a törvény tekintélyének megerősítése végett. Annál nagyobb tehát az ember gonoszsága, akit sem a megemlékezés Isten ajándékairól, sem a büntetéstől való félelem nem volt képes megtartani a kötelesség útján.

De feltehető a kérdés: miféle halálról beszél itt Isten? Nekem úgy tűnik, hogy ennek a halálnak a meghatározását az ellentétjéből kiindulva kell keresni: azt mondom, emlékeznünk kell arra, miféle életből esett ki az ember. Ő minden vonatkozásban boldog volt, az élete tehát magában foglalta mind a testét, mind a lelkét, mert a lelkében a helyes értékítélet és az érzelmek megfelelő kormányzása uralkodtak, így tehát az élet uralkodott. A testében sem volt semmi hiba, így teljességgel mentes volt a haláltól. Földi élete valóban átmeneti volt, de halál és bánalom nélkül mehetett volna a mennybe. A halál tehát most rettentés a számunkra: először is egyfajta megsemmisülés a testet illetően, aztán a lélek is érzi Isten átkát. Azt is látnunk kell, mi a halál oka: nevezetesen az elidegenedés Istentől. Ebből következik, hogy a halál megnevezésbe mindazok a nyomorúságok beletartoznak, amikbe Ádám keveredett a vétke folytán, mert amint elszakadt Istentől, az élet forrásától, visszakerült a korábbi állapotába, hogy meglássa: az ember élete Isten nélkül nyomorult és elveszett, ezért semmiben sem különbözik a haláltól. Így az ember állapotát a bűnét követően helyesen nevezik az élet elvesztésének, és halálnak. A lélek és a test nyomorúságai és gonoszságai, amik körülzárják az embert, amíg ezen a Földön van, egyfajta belépést jelentenek a halálba, mert a Szentírás mindenütt azokat hívja halottaknak, akik a bűn és a Sátán zsarnoksága alatt nem lehelnek mást, csak a saját pusztulásukat. Felesleges tehát a kérdés, hogy miképpen fenyegette Isten halállal Ádámot azon a napon, amikor megérintette a gyümölcsöt, amikor oly hosszan késleltette a büntetést? Amikor ugyanis Ádám a halálra adatott, a halál kezdett el uralkodni felette, amit a közbeavatkozó kegyelem el nem hozta az orvosságot.

18. *Nem jó az embernek egyedül lenni.*¹¹⁸ Mózes most megmagyarázza Isten célját a nő megteremtésével: nevezetesen hogy legyenek a Földön emberi lények, akik kölcsönös kapcsolatokat alakíthatnak ki egymás között. Mégis kétely támadhat azt illetően, hogy ezt a célt ki kell-e terjeszteni az utódokra is, mert a szavak egyszerűen csak annyit jelentenek, hogy mivel nem volt hasznos az ember számára az egyedüllét, feleséget kell neki teremteni, aki a

¹¹⁸ “Non est bonum ut sit Adam solus.” Ez egy eltérés Kálvin szövegétől, amiben *ember* szerepel *Ádám* helyett, mint az angol változatban. Az אָדָם mindkettőt jelent. Tulajdonnévként Ádámot jelent, elnevezésként az emberi fajra vonatkozik, melléknévként *vöröset* jelent, s csekély változtatással a talajt. – *a szerk.*

segítője lehet. Én azonban úgy értelmezem, hogy Isten valójában az emberi társadalom felé vezető első lépést teszi meg, sőt, ebbe másokat is bele akar vonni, mindenkit a maga helyén. A kezdet tehát magában foglalja azt az egyetemes alapelvet, hogy az ember szociális lénynek teremtett. ¹¹⁹ S az emberi faj nem létezhetett az asszony nélkül, ezért az emberi lények nemi egyesülésében különösen látványosan mutatkozik meg az a szent kötelék, mely által a férj és a feleség egy testté, és egy lélekké lesznek, ahogyan maga a természet is tanította Platont és a filozófusok úgymond egészségesebben gondolkodó osztályát. De jóllehet Isten Ádámról jelentette ki, hogy nem lenne a számára hasznos egyedül maradni, én mégsem korlátozom ezt egyedül az ő személyére, hanem inkább úgy tekintem, mint az ember elhívásának általános törvényét, így mindenkinek úgy kell fogadni, mintha neki mondták volna, hogy nem jó az egyedüllét, leszámítva azokat, akiknek Isten ezt különleges kiváltsággéppén adja meg. Sokan vélik úgy, hogy a cölibátus a javukat szolgálja, ¹²⁰ ezért tartózkodnak a házasságtól, nehogy nyomorultakká váljanak. Nemcsak a pogány szerzők határozták meg, hogy boldog életet élni asszony nélkül lehet, hanem Jeromosnak a Jovinianus ellen írt első könyve is tele van tömve zsémbeskedő feddésekkkel, melyekkel a megszentelt házasságot próbálta gyűlöletessé és gyalázatosná tenni. A Sátán eme gonosz sugallatai ellen kegyesek állítsák szembe Istennek ezt a kijelentését, mellyel elrendeli a házastársi életet az ember számára, de nem a kárára, hanem a javára.

Szerzek neki segítő társat. Megkérdezhető, hogy ez miért nem többes számban hangzik el: *szerezzünk neki*, mint korábban, az ember teremtésekor. Egyesek azt feltételezik, hogy ezen a módon jelzi a különbségtételt a két nem között, s így mutatja meg, mennyivel felülmúlja a férfi a nőt. Én azonban elégedettebb vagyok azzal a magyarázattal, amelyik bár nem teljesen ellentétes ezzel, de mégis különböző. Nevezetesen, mivel a férfi személyében lett megteremtve az ember, ezért az egész természetünk közös méltósága válogatás nélkül belefoglaltatott abba a díszítő jelzőbe, amikor elhangzott: teremtsünk embert. S nem is volt szükséges ezt megismételni az asszony teremtésekor, aki nem volt más, mint gyarapodás a férfi mellett. Természetesen nem tagadható, hogy az asszony is Isten képmására teremtett, bár másodfokon, ebből következik, hogy ami az ember teremtésében elhangzott, az a nőnemre vonatkozik. Miután Isten segítőtársnak jelöli ki az asszonyt a férfi mellé, ezzel nemcsak az elhívásuk szabályát írja elő a feleségeknek, hogy ezzel tanítsa őket a kötelességeikre, hanem azt is kihirdeti, hogy a házasság valóban a legjobb támogatásnak fog bizonyulni az ember számára. Arra a következtetésre juthatunk tehát, hogy a természet rendje is magában foglalja, hogy az asszony a férfi segítőtársa legyen. A világi közmondás valóban az, hogy az asszony szükségszerűen gonosz, de inkább Isten hangjára kell odafigyelni, ami az asszonyt a férfi mellé adott társnak és támogatásnak jelenti ki, hogy segítsen neki jól élni. Megvallom, hogy az emberiségnek ebben a romlott állapotában Isten itt leírt áldása valóban se nem vehető észre, se nem virágzik, de a gonoszság okát is fontolóra kell venni: nevezetesen hogy a természetnek az Isten által kijelölt rendjét mi felforgattuk. Ha ugyanis az ember épsége a mai napig megmaradt volna olyannak, mint amilyen a kezdetekben volt, akkor ez az isteni intézmény világosan észrevehető lenne, és a legédesebb harmónia uralkodna a házasságban, mert a férj tisztelettel nézne fel Istenre, s ebben az asszony hűséges társa lenne, s ketten együtt közös egyetértéssel tartanának fenn szent, valamint baráti és békés kapcsolatot. S a mi hibánkból, a természet megromlása következtében történt, hogy a boldogság a házasságból jórészt kiveszett, vagy legalábbis megannyi kényelmetlenséggel keveredett össze és fertőződött meg. Innen származnak a civakodások, a problémák, a bánatok, az egyet nem értékek és a gonoszságok határtalan tengere. S ebből következik, hogy a férfiakat gyakran megzavarják a feleségeik, és sokszor elcsüggesztik őket. De az ember romlottsága mégsem

¹¹⁹ "Principium ergo generale est, conditum esse hominem ut sit sociale animal."

¹²⁰ "Putant multi suisationibus conducere coelibatum." – "Plusieurs estiment que le celibat – leur est plus profitable." – *francia fordítás.*

volt képes annyira megrontani a házasságot, hogy az Isten által az Ígéjével egykor megszentelt áldás végleg eltörlődjön és megsemmisüljön. Ezért a házasság megannyi kényelmetlensége közepette az isteni jószág némi maradéka fennmaradt úgy, ahogyan a látszólag már kialudt tűzben is ragyog még néhány szikra. Ehhez a fő dologhoz kapcsolódik a másik, miszerint az asszonyoknak, akik tájékoztatást kaptak a férjük segítségének kötelezettségéről, ügyelniük kell ennek az Isten által kijelölt rendnek a megtartására. Az pedig a férfiak dolga, hogy fontolóra vegyék, mit kell viszonzniuk a másik félnek, mert mindkét nem kötelezettsége kölcsönös, s azzal a feltétellel adatott az asszony segítségül a férfinak, hogy töltsse be a fejének és vezetőjének szerepét. Még egy dolgot meg kell említeni, hogy amikor az asszonyt itt a férfi segítségének nevezi, akkor nem utal arra a szükségre, amibe a bukás óta süllyedtünk, mert az asszonyt akkor rendelte a férfi segítőjének, amikor még megvolt az épségük. Most azonban, miután a romlottság étvágya is orvosságot követel, így kettős a jótétemény Istentől, bár az utóbbi járulékos.

*Hozzá illőt.*¹²¹ A héberben a כנגד, „mint ellenpár”, vagy „vele szembeni”. A כ ebben a nyelvben a hasonlóság jele. S bár egyes rabbik úgy vélik, hogy itt megerősítésképpen szerepel, én mégis általános értelemben veszem, mintha azt mondta volna, hogy egyfajta ellenpárként (αντιστοιχικον, vagy αντιστροφον¹²²), mert az asszonyról azt mondja, hogy az *ellentettje*, vagy *vele szembeni*, mert megfelel neki (rá hasonlít). A hasonlóságot kifejező kötőszó azonban szerintem azért tétetett hozzá, mert a szavak a szokásos használatnak megfelelőek.¹²³ A görög fordítók hűségesen megtartották az eredeti értelmet: Κατ αυτον,¹²⁴ Jeromos szerint pedig: „aki hozzá hasonló lehet”,¹²⁵ mert Mózes némi hasonlóságot akart említeni. S ez megcáfolja egyesek tévelygését, akik úgy vélik, hogy az asszony csak a szaporodás végett teremtett, s az imént említett „jó” szó jelentését az utódokra korlátozzák. Ők nem gondolják, hogy Ádámnak személyesen szüksége volt asszonyra, mert ezidáig mentes volt a vágyaktól. Mintha az asszonyt csak szobatársnak kapta volna, s nem azért, hogy elválaszthatatlan élettársa legyen. Ezért a כ kötőszó fontos, mivel jelzi, hogy a házasság kiterjed az élet minden részére és gyakorlatára. A mások által adott magyarázat, mely szerint mintha azt mondta volna: legyen az asszony kész az engedelmisségre, hűvös, mert Mózes többet is ki akart fejezni, amint az kiderül a most következőkből.

19. *És formált vala az Úr Isten a földből,* stb.¹²⁶ Ez az előző mondat bővebb magyarázata, mert elmondja, hogy az összes állat közül egy sem volt, ami Ádámmal illő és hozzá igazítható lett volna, s nem volt meg az a természeti vonzódás sem, amivel Ádám az egész életre szóló társat választhatott volna a fajok közül. S nem a tudatlanság miatt történt ez így, mert minden faj Ádám elé került megtekintés végett, s ő adott neveket azoknak: nem elhamarkodottan, hanem bizonyos ismeretekkel rendelkezve. De mégsem volt igazi arányosság közte és azok között. Ezért amíg hozzá hasonló feleség nem adatott meg neki, híjával volt az alkalmas és tulajdonképpen segítségnek. Sőt, ami itt elhangzik arról, hogyan vitte Isten az állatokat Ádámmal,¹²⁷ az nem mást jelent, mint hogy felruházta őket az engedelmisség hajlamával, hogy önként járuljanak az ember elé, aki alaposabban megvizsgálva azokat, a természetükhöz illő nevekkel különböztethesse meg valamennyit. Ez

¹²¹ “Coram ipso”, neki valót. – “Pour luy assister”, neki segítő. – *francia fordítás.*

¹²² Quod “ex adverso ei” respondet. Lud. de Dieu. Az ellenpárja.

¹²³ “Quia sit translatitia loquutio”.

¹²⁴ Hozzá hasonló segítségül.

¹²⁵ “Adjutorium simile sibi,” hozzá hasonló segítség. – *Vulgata.* Hozzá illő. “Akinak a társaságában örömét leli. Ezt jelenti a héber kifejezés: hozzá illő, azaz nagyon hasonló, minden módon alkalmas a számára, nemcsak a testi hasonlóságban, de az elmében, a hajlamaiban és a vonzalmaiban is, ami megteremti az örök családiasság és barátság alapját.” – *Patrick.*

¹²⁶ “Formaverat autem Deus” – “formálta Isten”: világosan arra utal, ami már megtörtént. A héber nyelvben az igeidők nem ugyanazokat a megkülönböztetéseket jelentik, mint ami a modern nyelveknél megszokott. – *a szerk.*

¹²⁷ “Porro istud adducere Dei.”

a kedvesség a vadállatokban az ember iránt fennmaradt volna, ha Ádám az engedetlensége folytán nem veszítette volna el a korábban kapott tekintélyt. Most azonban, mióta lázadóvá lett Istennel szemben, megtapasztalta a vadállatok vele szemben tanúsított vadságát, mert egyeseket csak nehezen lehet megszelídíteni, mások örökké vadak maradnak, megint mások pedig saját maguktól is félelemmel töltönek el minket a vadságuk miatt. Egyesek mégis megmaradtak egészen a mai napig a korábbi alávetettségükben, mint azt láthatjuk majd a kilencedik fejezet második versében (1Móz9:2). Emellett azt is meg kell említeni, hogy Mózes csak azokról az állatokról beszél, melyek a legközelebb jönnek az emberhez, hiszen a halak más világban élnek. Ami az Ádám által adott neveket illeti, kétsésem sincs felőle, hogy ezek mindegyike a legbölcsebb megfontoláson alapult, de a használatuk, megannyi más jó dologgal, elavulttá vált.

21. *Bocsáta tehát az Úr Isten mély álmot az emberre*, stb. Noha a világi emberek számára az asszony megalkotásának ez a módja nevetségesnek tűnhet, s egyesek azt mondhatják, hogy Mózes mesékkal foglalkozik, számunkra itt mégis Isten csodálatos gondviselése ragyog fel, mert abból a célból, hogy az emberi faj egyesítése még szentebb lehessen, mind a férfiaknak, mind a nőknek egy és azonos eredetűeknek kell lenniük. Ezért Isten megteremtette az emberi természetet Ádámban, majd abból formálta Évát, hogy az asszony csak az egyik része legyen az emberi fajnak. Ez Mózes korábban mondott szavainak jelentése (1Móz1:27): „Teremté tehát az Isten az embert... férfiúvá és asszonnyá teremté őket”. Ezen a módon tanulta meg Ádám felismerni önmagát a feleségében, mintegy tükörben, s Éva is megtanult önként engedelmeskedni a férjének, mint akiből vétetett. De ha a két nem különböző forrásokból származtak, akkor alkalom nyílt volna a kölcsönös megvetésre, vagy irigykedésre, vagy civakodásra. S mi ellen lépnek itt fel a romlott emberek? „A történet nem tűnik hitelesnek, mert nincs összhangban a szokásokkal.” Mintha az efféle ellenvetés valóban színesebb lenne, mint az, amit az emberiség szokásos szaporodási módjával szemben hoznak fel, mintha az utóbbit nem ismernénk a használatából és a tapasztalatból.¹²⁸ De ők azzal hozakodnak elő, hogy vagy az Ádamból kivett oldalborda volt felesleges, vagy hogy a teste csonkult a borda hiánya következtében. Ezek mindegyikére válaszolhatjuk azt, hogy hatalmas abszurditásra letek. Ha azonban azt mondanánk, hogy az oldalbordát, amiből másik test formáltatott, előzőleg a világ Teremtője készítette elő, abban a válaszban nem találok semmit, ami ne lenne összhangban az isteni gondviseléssel. Én azonban mégis jobbnak látok egy másik gondolatmenetet, nevezetesen hogy valami azért vétetett ki Ádamból, hogy nagyobb jóindulattal ölelhesse magához a belőle származó részt. Elveszítette tehát a bordái egyikét, de helyette sokkal gazdagabb jutalom várt rá, mivel hűséges élettársat kapott, mert most meglátta: ő a korábban tökéletlen, most beteljesedett a feleségében.¹²⁹ S ebben valódi hasonlóságát látjuk az Isten Fiával fennálló egységünknek, mert Ő gyengévé lett, hogy mi az Ő Testének erővel felruházott tagjaivá válhassunk. Közben meg kell jegyezni, hogy Ádám olyan mély álomba merült, hogy nem érzett fájdalmat, továbbá a kiszakadása sem volt heves, és semmi hiánya sem származott az elveszített bordából, mert Isten hússal töltötte ki az üreget, így az ereje csorbítatlan maradt, csak a csont keménysége lett eltávolítva. Mózes szándékosan használja a *felépített* szót,¹³⁰ hogy megtanítsa nekünk: az asszony személyében az emberi faj végül teljessé vált, mert korábban úgy nézett ki, mint ami csak elkezdett felépülni. Mások a kifejezést a családi ökonómiára vonatkoztatják, mintha Mózes azt mondta volna, hogy a család törvényes rendje lett akkor megalapítva, ami nem sokban különbözik az előző magyarázattól.

¹²⁸ “Ex putrido semine quotidie gigni homines.”

¹²⁹ “Quum se integrum vidit in uxore, qui prius tantum dimidius erat.”

¹³⁰ “Et aedificavit Jehova Deus costam quam tulerat ex Adam, in mulierem.” – És az Úr Isten asszonnyá építette fel az Ádamból kivett oldalbordát. יָבֵן, a בָּנָה, (*fel*)építeni szóból.

22. *És vivé az emberhez.* Mózes most beszámol arról, hogy a házasság isteni módon lett megalapítva, amit különösen hasznos tudni, mert miután Ádám nem a maga akaratából szerzett magának feleséget, hanem Isten által felkínáltként és jóváhagyottként kapta azt, a házasság szentsége ebből világosabban is megmutatkozik, mivel Istent ismerjük el a Szerzőjének. Minél jobban igyekszik a Sátán megbecsteleníteni a házasságot, annál jobban kell óvnunk minden becsmérleéstől és visszaéléstől, hogy megkapja a megillető tiszteletet. Ebből következik, hogy Isten gyermekei jó és nyugodt lelkiismerettel ölelhetik magukhoz a házastársi szövetségi életet, s a férfiak és a feleségek élhetnek együtt tisztaságban és tiszteletben. A Sátán mesterkedése a házasság rossz hírbe keverésére kettős volt: először, hogy a hozzá kapcsolódó gyűlölködés segítségével bevezethesse a cölibátus dögletes törvényét, másodsor, hogy a házas személyek bármilyen szabados kicsapongásba belemenjenek, amilyenbe csak tetszik nekik. Ezért a házasság méltóságának megmutatásával el kell távolítanunk a babonát, nehogy a legcsekélyebb mértékben gátolja a kegyeseket abban, hogy szemérmesen használják Isten törvényes és tiszta rendelkezését. Továbbá, szembe kell szállnunk a test bujaságával, hogy a férfiak mértékletesen élhessenek a feleségeikkel. De ha semmi más nem befolyásol minket, annak az egy dolognak bőven elégnek kell lenni, hogy amíg nem beszélünk tisztelettel a házasságról, addig becsmélés tapad a Szerzőjéhez és Támogatójához, mert Mózes itt ilyennek írja le Istent.

23. *És monda Ádám,* stb.¹³¹ Megkérdezzük, honnan szerezte Ádám a tudását, mivel abban az időben mély álomba merült. Ha azt mondjuk, hogy a felfogóképességének gyorsasága tette a számára lehetővé, hogy következtetéssel ítéletet alkosson, ez a megoldás gyengécske lesz. De nem szabad kételkednünk abban, hogy Isten az ügy egész menetét Őt Magát kijelentővé teszi akár az Ígéjének titkos kijelentése által, mert semmi szüksége sem volt Istennek arra, hogy a férfitől vegyen el egy bordát, amiből aztán megformálhatja az asszonyt. Neki az volt a célja, hogy ők szorosabban is kötődjenek egymáshoz ezzel a kötelékkel, ami nem történhetett volna meg, ha nem ismerik meg ezt a tényt. Mózes valóban nem magyarázza meg, milyen eszközökkel közölte velük ezt az információt. Mégis, hacsak nem tartjuk Isten munkáját feleslegesnek, arra kell következtetnünk, hogy a Szerzője feltárta mind magát a tényt, mind az elérésének módját és célját. A mély álmat nem azért küldte Ádámra, hogy elrejtse előle a feleségének eredetét, hanem hogy megszabadítsa a fájdalomtól és a bajtól, amíg meg nem kapja az oly kiváló ellentételezést a bordája elvesztéséért.

*Ez már csontomból való csont.*¹³² A הַפֶּעַם (*hac vice*) kifejezést használva Ádám azt jelzi, hogy valaminek híjával volt, mintha ezt mondta volna: most végre alkalmas társat kaptam, aki a testem szubsztanciájának része, s akiben én mondhatni másik ént szemlélek. S a feleségének az embertől vett nevet ad,¹³³ hogy ezzel a bizonyossággal és ezzel a jellel az örök emlékeztetét közölhesse Isten bölcsességének. A latin nyelv hiányosságai arra késztették az ókori fordítót, hogy az נָשָׂא szót a *virago* szóval fordítsa. Meg kell azonban jegyezni, hogy a héber kifejezés nem mást jelent, mint nőnemű embert.

24. *Annakokáért elhagyja a férfit.* Kétséges, hogy Mózes itt Istent mutatja be beszélőként, vagy Ádám értekezését folytatja, vagy valójában a tanítói hivatalának

¹³¹ A Károli-fordításban: *És monda az ember.*

¹³² "Hac vice os est ex ossibus meis." זאת הפעם. Ezeket a szavakat az angol változat az „ez most” kifejezéssel adja vissza, ami nagyon gyengén fejezi ki az eredeti jelentését. Kálvin változata sem sokkal jobban adja vissza az eredeti hangsúlyt: „most már”. Talán nem is lehet visszaadni magyarázat nélkül. Az eredetiben szereplő két szó közül mindkettő hangsúlyos. „Ez az élőlény (זאת), ami most (הפעם) elmegy előttem, az a társ, akire szükségem van, mert csont a csontomból és test a testemből.” – Lásd: Dathe a maga helyén. – *a szerk.*

¹³³ "Nomen uxori a viro imponit." אִשָּׁה az אִישׁ szóból, ami a héber szó az emberre nőnemű végződésével, mintha ezt mondanánk: „Nőembernek fogjuk nevezni, mert emberből vétetett.” Kálvin a *virissa* szót használja, Dathe Le Clerc után a *vira* szót, s bár egyikük sem szigorúan véve klasszikus, mégis sokkal jobb a Vulgata által használt *virago*-nál, amit Kálvin joggal utasít el, s ami férfias jellemű nőt jelent. Az angol *woman* szó a *womb-man* (anyaméh-ember) összezsugorodása. – *a szerk.*

köszönhetően ezt saját maga tette hozzá.¹³⁴ Ezek közül az utolsó az, amit én leginkább elfogadok. Így tehát, miután beszámolt arról, mit tett Isten történelmileg, bemutatja az isteni intézkedés célját is. Az egész summája az, hogy az emberi társadalomhoz tartozó hivatalok között az a legfőbb, s mondhatni a legszentebb, hogy a férfi ragaszkodjon a feleségéhez. S ezt erősíti meg egy további hasonlat hozzáadásával, miszerint a férjnek a feleségét az atyjánál is többre kell tartania. De nem azért mondja, hogy az atyát el kell hagyni, mert a házasság elszakítja a fiakat az atyáktól, vagy más a természet kötelékeit szabja rájuk, mert Isten így Önmaga ellenére cselekedne. Miközben a fiú kegyességét az atya iránt a legszorgalmasabban kell művelni és önmagában sérthetetlennek és szentnek kell tartani, Mózes mégis úgy beszél a házasságról, hogy azzal kimutassa: kevésbé törvényes elhagyni egy feleséget, mint a szülőket. Ezért azok, akik a legcsekélyebb okokból is engedélyezik a válásokat, egyetlen körülményben a természet összes törvényét megsértik és semmivé teszik. Ha a lelkiismeret kérdésévé tesszük az atya és a fiú szét nem választását, akkor még nagyobb gonoszság felbontani azt a köteléket, amit Isten mindennél többre becsült.

*És lesznek egy testté.*¹³⁵ Noha az ókori latin fordító az igeszakaszt az „egy testben” kifejezéssel fordította, a görög fordítók erőteljesebben fejezték ki: *Ezek ketten egy testben lesznek*, s Krisztus is idézi ezt az igehelyet a Mt19:5-ben. S noha nem említi a *kettőt*, mégis semmi kétség a jelentését illetően, mert Mózes nem azt mondta, hogy Isten sok feleséget adott az embernek, hanem egy embernek csak egyet, s az általános útbaigazításban a feleséget egyes számban említi. Ebből következően a házassági kötelék csak két személy között áll fenn, amiből könnyen kideríthető, hogy semmi sem ellentétesebb az isteni intézménnyel, mint a poligámia. Most, amikor Krisztus bírálja a zsidók szándékos válásait, ennek okaként azt jelöli meg, hogy kezdettől fogva ez nem így volt (Mt19:5), ő természetesen azt ajánlja, hogy ezt az intézményt a viselkedés állandó szabályaként tartsák meg. Ugyanerre hívja fel Malakiás a saját korának zsidóit: Nem tette őket eggyé a kezdetektől fogva? Sőt, még a Lélek is bővelkedett benne (Mal2:15).¹³⁶ Nem kétséges tehát, hogy a poligámia a törvényes házasság megrontása.

25. *Valának pedig mindketten mezítelenek.* Az, hogy az emberek mezítelenségét illetlennek és csúnyának kell tartani, miközben a barmokéban semmi gyalázatos sincsen, kevésbé látszik összeegyeztethetőnek az emberi természet méltóságával. Nem tudunk egy mezítelen embert szégyenérzet nélkül szemlélni, miközben egy szamár, egy kutya, vagy egy ökör látványa semmi efféle érzést nem kelt. Sőt, mindenki a saját mezítelensége miatt szégyenül meg, még ha ennek nincs is jelen más tanúja. Hol van hát az a méltóság, amiben kiemelkedőek vagyunk? A szégyenérzet okát, melyre most utalunk, Mózes a következő fejezetben fogja megmutatni. Most elegendőnek látja azt megemlíteni, hogy a romlatlan természetben nem volt semmi, ami ne lett volna tiszteletre méltó, amiből következik, hogy bármi, ami szégyenletes a számunkra, a saját hibáknak köszönhető, mert az ősszüleinkben semmi illetlen sem volt, amíg be nem szennyezte őket a bűn.

¹³⁴ Lásd Le Clerc véleményét erről az igeversről, aki Kálvinnal azonos véleményen van.

¹³⁵ “Erunt in carnem unam.” – “In carne una.” – *Vulgata*. Εἰς σάρκα μίαν. – *Septuaginta*.

¹³⁶ A Károli-fordítás szerint: „Nem tett ilyet egy sem, a kinek még volt lelke”. „Spiritus abundans in eo erat” Az abundans szó jelentése: *bővelkedő*. – a szerk.

3. fejezet

1. A kígyó pedig ravaszabb vala minden mezei vadnál, melyet az Úr Isten teremtet vala, és monda az asszonynak: Csakugyan azt mondta az Isten, hogy a kertnek egy fájáról se egyetek?

2. És monda az asszony a kígyónak: A kert fáinak gyümölcséből ehetünk;

3. De annak a fának gyümölcséből, mely a kertnek közepette van, azt monda Isten: abból ne egyetek, azt meg se illessétek, hogy meg ne haljatok.

4. És monda a kígyó az asszonynak: Bizony nem haltok meg;

5. Hanem tudja az Isten, hogy a mely napon ejéndetek abból, megnyilatkoznak a ti szemeitek, és olyanok lesztek mint az Isten: jónak és gonosznak tudói.

6. És látá az asszony, hogy jó az a fa eledelre s hogy kedves a szemnek, és kíváncsi az a fa a bölcseségért: szakasztá azért annak gyümölcséből, és evék, és ada vele levő férjének is, és az is evék.

7. És megnyilatkozána mindkettőjüknek szemei s észrevehék, hogy mezítelenek; figefá levelet aggatának azért össze, és körülköttöket csinálának magoknak.

8. És meghallák az Úr Isten szavát, a ki hűvös alkonyatkor a kertben jár vala; és elrejtőzék az ember és az ő felesége az Úr Isten elől a kert fái között.

9. Szólitá ugyanis az Úr Isten az embert és monda néki: Hol vagy?

10. És monda: Szavadat hallám a kertben, és megfélemlém, mivelhogy mezítelen vagyok, és elrejtezem.

11. És monda Ő: Ki monda néked, hogy mezítelen vagy? Avagy talán ettél a fáról, melytől tiltottalak, hogy arról ne egyél?

12. És monda az ember: Az asszony, a kit mellém adtál vala, ő ada nékem arról a fáról, úgy evém.

13. És monda az Úr Isten az asszonynak: Mit cselekedtél? Az asszony pedig monda: A kígyó ámított el engem, úgy evém.

14. És monda az Úr Isten a kígyónak: Mivelhogy ezt cselekedted, átkozott légy minden barom és minden mezei vad között; hasadon jársz, és port egyél életed minden napjaiban.

15. És ellenségeskedést szerzek közötted és az asszony között, a te magod között, és az ő magva között: az neked fejedre tapos, te pedig annak sarkát mardosod.

16. Az asszonynak monda: Felette igen megsokasítom viselősséged fájdalmait, fájdalommal szülsz magzatokat; és epekedel a te férjed után, ő pedig uralkodik te rajtad.

17. Az embernek pedig monda: Mivelhogy hallgattál a te feleséged szavára, és ettél arról a fáról, a melyről azt parancsoltam, hogy ne egyél arról: Átkozott legyen a föld te miattad, fáradságos munkával élj belőle életednek minden napjaiban.

18. Töviset és bogácskórót teremjen tenéked; s egyed a mezőnek fűvét.

19. Orczád verítékével egyed a te kenyeredet, míglen visszatérsz a földbe, mert abból vétettél: mert por vagy te s ismét porrá leszel.

20. Nevezte vala pedig Ádám az ő feleségét Évának, mivelhogy ő lett anyja minden élőnek.

21. És csinála az Úr Isten Ádámnak és az ő feleségének bőr ruhákat, és felöltözteté őket.

22. És monda az Úr Isten: Ímé az ember olyanná lett, mint mi közülünk egy, jót és gonoszt tudván. Most tehát, hogy ki ne nyújtsa kezét, hogy szakasszon az élet fájáról is, hogy egyék, s örökké éljen:

23. Kiküldé őt az Úr Isten az Éden kertjéből, hogy művelje a földet, a melyből vétetett vala.

24. És kiűzé az embert, és oda helyezteté az Éden kertjének keleti oldala felől a Kerúbokat és a villogó pallos lángját, hogy őrizték az élet fájának útját.

1. *A kígyó pedig ravaszabb vala minden mezei vadnál.* Ebben a fejezetben Mózes megmagyarázza, hogy az ember, miután a Sátán becsapta, elszakadt az Alkotójától, mert teljesen megváltozott és úgy megromlott, hogy az Isten képmása, amiben formáltatott, eltörlődött. Ő tehát kijelenti, hogy az egész világ, mely az emberek kedvéért teremtetett, vele együtt bukott el az őseredeti állapotából, s a kezdeti kiválóságának nagy része így semmisült meg. Itt azonban sok és nehéz kérdés merül fel. Mert amikor Mózes azt mondja, hogy a kígyó ravaszabb volt az összes többi állatnál, akkor látszólag arra utal, hogy nem a Sátán ösztönzése, ha nem a saját rosszindulata indította fel az ember megtévesztésére. Erre azt válaszolom, hogy a kígyó vele született ravaszsága nem gátolta meg a Sátánt abban, hogy felhasználja az ember megsemmisítésére irányuló céljának megvalósításához. Mivel eszközre volt szüksége, azt választotta az állatok közül, amelyiket a legalkalmasabbnak látta. Végül, gondosan eltervezte a módot, amivel az általa készített csapda még könnyebben rabul ejthette Éva elméjét a meglepetés erejével. Eddig nem tartott kapcsolatot az emberekkel, ezért egy állat személyiségébe öltözött, mellyel utat nyithatott önmagának. Mégsincs egyetértés az igemagyarázók között arról, milyen értelemben mondja a kígyót ערום, ravasznak, mely szóval a héberek a *bölcs*et és a *ravaszt* egyformán jelölik. Egyesek tehát jó, mások rossz értelemben veszik. Én azonban úgy vélem, hogy Mózes nem annyira a hibára mutat rá, mint inkább dicséretet tulajdonít a természetnek, amiért Isten ezt az állatot olyan páratlan képességgel ruházta fel, hogy az minden más állatnál okosabbá és élesebb látásúvá tette. De a Sátán megrontotta a maga csalafinta céljaira az ajándékot, amit Isten ültetett a kígyóba. Egyesek körmönfontan azzal gáncoskodnak, hogy sok állatban található több éleselméjűség. Neki azt válaszolom, hogy semmi abszurd sem lenne annak kimondásában, hogy az ajándék, ami oly pusztítóan bizonyult az emberi faj számára, elvétetett a kígyótól. Pont ahogyan később majd látjuk, hogy más büntetések is ki lettek szabva rá. Mégis, ebben a leírásban a természetes történelemírók nem térnek el lényegesen Mózesről, és a tapasztalat adja a legjobb választ az ellenvetésre, mert az Úr nem hiába inti a saját tanítványait, hogy „legyenek okosak, mint a kígyók” (Mt10:16). De talán nehezen összeegyeztethetőnek tűnik a józan ésszel, hogy itt csak a kígyót hozzuk előtérbe, míg a Sátán minden említése elmaradjon. Elismerem, hogy erről az *egyetlen* helyről semmi többet nem lehet megtudni, mint azt, hogy az embereket a kígyó tévesztette meg. De a Szentírás bizonyosságai kellően nagy számban állnak rendelkezésre, melyekben világosan ki van jelente, hogy a kígyó csak a gonosz szája volt, mert nem a kígyót, hanem a gonoszt mondja „hazugságok atyjának”, a csalafintaságok kitalálójának és a halál szerzőjének. Az a kérdés azonban még mindig nincs megválaszolva, hogy Mózes miért tartotta vissza a Sátán nevét. Én szívesen csatlakozom azok véleményéhez, akik azt vallják, hogy a Szentlélek szándékosan használt homályos figurákat, mert illendő volt a teljes és tiszta világosságot Krisztus királyságára fenntartani. Közben a próféták is bizonyítják, hogy jól ismerték Mózes szavainak jelentését a különböző helyeken, amikor a romlásunk gyalázatát a gonoszra hárítják. Máshol már mondtuk, hogy Mózes egyszerű és műveletlen stílusban igazítja hozzá az általa elmondottakat a nép képességeihez, s teszi ezt a legjobb okból, mert nemcsak egy tanulatlan népet kellett tanítania, hanem az egyház akkori kora is annyira gyermeki volt, hogy képtelen volt befogadni bármilyen magasabb rendű tanítást. Nincsen tehát semmi abszurd abban a feltételezésben, ha azokat, akik ebben az időben még csak csecsemőknek ismerünk és tartunk, tejjel táplálták. Vagy (ha egy másik hasonlat elfogadhatóbb), Mózes semmiképpen sem hibáztatható, ha az iskolamester hivatalát a számára kijelöltnek tekintve a gyermekek kezdetlegességéhez ragaszkodik. Azoknak, akik viszolyognak ettől az egyszerűségtől, szükségszerűen el kell ítélniük Isten egész, az egyház kormányzásában megmutatkozó ökonómiáját. Nekünk azonban elegendőnek kell lennie

annyinak, hogy az Úr a Lelke titkos megvilágosításával megadta mindazt, ami hiányzott a világossághoz a külső kifejezésekben – amint az világosan megmutatkozik a prófétáknál, akik látták, hogy a Sátán az emberiség valódi ellensége, minden gonoszság kiagyalója, aki el van látva mindenféle csalafintasággal, s ártó és pusztító aljassággal. Ezért még ha az istentelenek zajt is csapnak, akkor sincs semmi, aminek valóban sértenie kellene bennünket ebben a beszédmódban, amivel Mózes leírja a Sátánt, a romlottság fejedelmét a szolgája és eszköze személyében, amikor Krisztus, az egyház Feje és az igazság Napja még nem ragyogott fel nyíltan. S ehhez még hozzátehető, hogy az emberi hálátlanság aljassága még világosabban észrevehető, amikor Ádám és Éva tudták, hogy minden állatot Isten keze adott a hatalmukba, de mégis engedték, hogy az egyik szolgájuk lázadásba vezesse őket Isten ellenében. Valahányszor csak egy állatra néztek a világban, emlékezniük kellett volna Istennek mind a legfőbb hatalmára, mind a páratlan jóságára. De ép ellenkezőleg történt: amikor a kígyót, mint a Teremtőtől elszakadtat látták, akkor nemcsak megbüntetni felejtették el, de minden törvényes rend ellenében engedtek és odaszánták magukat neki, mint ugyanannak a hitehagyásnak a részesei. Mi volna elképzelhető gyalázatosabbnak, mint ez a szélsőséges romlottság? Így értelmezem én a kígyó nevét nem jelképesen, mint teszi azt ostobán egyesek, hanem a szó szoros értelmében.

Sokan meglepődnek azon, hogy Mózes egyszerűen, mondhatni hiányosan mondja el, hogy az emberek a Sátán indíttatására buktak bele az örök pusztulásba, de egyetlen szóval sem mondja el soha, hogy maga a kísértő miképpen szakadt el Istentől. S ebből fakad, hogy egyes fanatikus emberek azt képzelték: a Sátán olyan gonosznak és romlottnak teremtett, amilyennek itt van leírva. De a Sátán lázadását más igeszakaszok bizonyítják a Szentírásban, ezért istentelen örültség bármely gonosz és romlott természet megteremtését Istennek tulajdonítani, mert amikor befejezte a világ megalkotását, Ő Maga tett bizonyosságot minden munkájáról, hogy azok mind igen jók. Ezért minden ellentmondás nélkül arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a gonoszság alapeleme, amivel a Sátán felruházott, nem a természetből származott, hanem a megromlásból, amiért elszakadt Istentől, az igazság és minden egyenesség forrásától. Mózes azonban itt kihagyja a Sátán bukását, mert az a célja, hogy röviden beszámoljon az emberi természet megromlásáról, s megtanítsa, hogy Ádám nem azzal a sok-sok nyomorúsággal lett megteremtve, amikkel az utódai szembesülnek, hanem azokban a saját hibája folytán került. Ama gonoszságok számára és természetére gondolva, melyeknek ki vannak téve, az emberek gyakran képtelenek visszafogni magukat a dühöngéstől és zúgolódástól Isten ellen, Akit elhamarkodottan okolnak a bűneik jogos büntetése miatt. Jól ismert panaszuk, hogy Isten könyörületesebben bánt a kutyákkal és a disznókkal, mint velük. Honnan származna mindez, ha nem onnan, hogy nem vonatkoztatják azt a nyomorult és tönkrement állapotot, amiben sorvadozunk, Ádám bűnének úgy, amint azt kellene? De ami még rosszabb, visszalökik Istenre a vádat, mondván, hogy Ő az oka az elme minden belső bűnének (például a szörnyű vakságnak, az Istennel szembeni csökönységnek, a gonosz vágyaknak és a heves hajlamoknak a gonoszságra), mintha a beállítottságunk minden romlottsága nem volna járulékos.¹³⁷ Mózes célja tehát annak megmutatása néhány szóban, hogy mily nagy mértékben különbözik a mostani állapotunk az eredetitől, hogy megtanuljuk a hibánk alázatos elismerésével a gonoszságainkat siratni. Nem kell tehát meglepődnünk, ha miközben arra a történetre összpontosít, amit el akar mondani, nem tér ki minden egyes részletre, amit mások csak megkíváncsiulhatnak.

Most ré kell térnünk arra a kérdésre, ami a hiábavaló és következetlen elméket oly nagyon háborgatja, nevezetesen hogy miért engedte Isten Ádámot megkísérteni, látván a fájdalmas végeredményét, ami semmiképpen sem volt rejtve Előtte? Azt, hogy most szabadjára engedi a Sátán zablóját, s engedi, hogy kísértsen minket a bűnre, annak az ítéletnek

¹³⁷ “Quasi non accidentalis esset.” Mintha nem lenne járulékos, ahol a járulékos szót az iskolamesterek és a logikatudósok által használt értelemben alkalmazza, szemben az *esetleges* jelentésével. – a szerk.

és bosszúállásnak tulajdonítjuk, ami az Ember Tőle történt elszakadásának a következménye. De nem ugyanaz volt az ok, amikor az ember természete még tiszta és becsületes volt. Isten tehát a Sátánnak megengedte annak az embernek a megkísértését,¹³⁸ akit a Maga képmására alkotott, de még semmiféle bűnbe nem keveredett bele. Sőt, ez alkalommal azt is megengedte a Sátánnak, hogy egy állatot használjon,¹³⁹ aki egyébként soha nem engedelmeskedett volna neki. S mi más volt ez, mint az ellenség felfegyverzése az ember elpusztítására? Látszólag ezen az alapon tartották fenn a manicheánusok a kettős alapelvet.¹⁴⁰ Ők tehát úgy képzelték, hogy a Sátán, aki nincs alávetve Istennek, állított csapdát az embernek az isteni akarattal szembeszállva, s nemcsak az embernél, de Istennél is hatalmasabb volt. Így tehát, hogy elkerüljék azt, amitől mint abszurditástól rettegtek, a tévelygés visszataszító hibáiba estek, például hogy két Isten létezik, nemcsak egyetlen Teremtő, s az első Istent legyőzte az engesztelhetetlen ellenfele. Mindazok azonban, akik kegyesen és tisztelettel gondolkodnak Isten hatalmáról, elismerik, hogy a gonoszság csakis Isten engedélyével történt meg. Mert először is el kell ismerni, hogy Isten nem volt tudatlan a hamarosan bekövetkező eseményt illetően, másodszor, meg tudta volna akadályozni, ha úgy látta volna jónak. De a megengedésről beszélve én úgy értem, hogy megszabott mindent, amiknek meg kellett történni. Itt valóban nézeteltérés keletkezik sokak részéről, akik úgy vélik, hogy Ádámot úgy hagyta a saját szabad akaratára, hogy Isten nem akarta az elbukását. Kézpénznek veszik, amit én is megengedek nekik, hogy semmi sem kevésbé valószínű, mint az, hogy Istent kell a bűn okának tekinteni, amit oly sok és súlyosan kemény büntetéssel torolt meg. Amikor azonban azt mondom, hogy Ádám nem Isten rendelése és akarata ellenére bukott el, ezt nem úgy értem, hogy a bűn valaha is Isten kedvére lett volna, vagy ha egyszerűen csak azt akarta volna, hogy az Átala előírtakat megsértsék. Amennyire Ádám bukása az egyenlőség és a jól megalkotott rend felforgatása volt, amennyire az csökönység volt az isteni Törvényadóval szemben, és egyben az igazságosság áthágása is, annyiban természetesen ellentétes is volt Isten akaratával. De ezek közül a dolgok közül az egyik sem teszi lehetetlenné, hogy bizonyos, jóllehet általunk nem ismert okból Isten akarja az ember bukását. Egyesek fülét sérti, mikor azt hallják, hogy Isten *akarta* ezt a bukást, de könyörgöm, akkor mi más az *Ő engedélye*, Akinek megvolt a hatalma azt megakadályozni, s Akinek a kezében volt az egész dolog, mint az *Ő akarata*? Szeretném, ha az emberek inkább engednék magukat megítélni Istentől, mintsem Rá mondanának ítéletet, de a test gögje veti alá Istent a saját ítéletének. Leszögezett alaptételnek tekintem, hogy semmi sem összeegyeztethetlenebb Isten jellemével, mint azt mondanunk, hogy az embert azzal a céllal teremtette, hogy a bizonytalanság és a kétely állapotába helyezze. Ezért én arra a végkövetkeztetésre jutok, hogy amiképpen illet is a Teremtőnek, Ő azt döntötte el, mi legyen az ember jövőbeli állapota. Ezért a képzetlenek elhamarkodottan következtetnek arra, hogy az ember nem önkéntes választás alapján vétkezett. Mert ő maga is észreveszi a saját tulajdon lelkiismeretétől meggyőződten, hogy túlságosan szabad volt a vétkezésre. Az pedig, hogy szükségszerűen, vagy véletlenszerűen vétkezett, másik kérdés, aminek vonatkozásában lásd az *Institúciót*¹⁴¹ és a predesztináció elemzését.

¹³⁸ Az olvasó látni fogja, hogy Kálvin itt tiltakozóként lép fel. – *a szerk.*

¹³⁹ “Mesme il luy a preste le serpent.” – *francia.*

¹⁴⁰ A manicheánizmus és különböző társ-eretnekségei bonyolult témájában az olvasót fordulhat a néhai dr. Burton *Bampton Lectures* című művéhez, aki bámulatos képzettséggel és szorgalommal kutatta az ókori és a modern idők feljegyzéseit, s vizsgálta át a legnagyobb pártatlansággal a különböző ellentétes kijelentéseket, melyeket a tudós emberek vallottak a kérdésben. Mani alaphibája látszólag az volt, hogy majdnem minden ókori keleti filozófussal egyetemben szükségesnek vallotta az anyag független létezését, ami az ő nézetei szerint minden gonoszság forrása volt. – Lásd Burton, *Bampton Lectures*, 294. oldal, és Lardner, *Credibility*, stb. 2. rész, 63. fejezet.

¹⁴¹ *Institúció*, III. könyv, 1. fejezet

És monda az asszonyak. Az istentelenek a gúnyolódásaikkal támadják ezt az igazságszót, mert Mózes ékesszólást tulajdonít egy olyan állatnak, mely csak halkan sziszeg a villás nyelvével. Először azt kérdezik, hogy mikor kezdtek az állatok elnémulni, ha egyetlen külön, mindannyiuk számára közös nyelvük volt. A válasz azonban kész: a kígyó nem a természeténél fogva volt ékesszóló, hanem amikor a Sátán isteni engedéllyel alkalmas eszközként használta, akkor mondta ki azokat a szavakat a nyelvével, melyeket Isten megengedett. Abban sem kételkedem, hogy Éva rendkívülinek találta, s ezen az alapon nagyobb mohósággal fogadta, amit bámult. S ha az emberek úgy döntenek, hogy minden, ami szokatlan, mesészerű, akkor Isten nem lesz képes csodákat tenni. Isten itt, a természet megszokott rendje felett álló munkát elvégezve arra készítet minket, hogy bámuljuk a hatalmát. Ha pedig pont ezzel az ürüggyel nevetségessé tesszük Isten hatalmát, mert az nem ismerős a számunkra, akkor vajon nem vagyunk szélsőségesen oktalanok? Emellett, ha lehetetlennek látszik, hogy az állatok Isten parancsára megszólaljanak, akkor honnan van az embernél a beszéd hatalma, ha nem onnan, hogy Isten formálta a nyelvét? Az evangélium kijelenti, hogy hang zendült meg a levegőben nyelv nélkül Krisztus dicsőségének szemléltetése végett. Ez kevésbé hihető a testi ész számára, mint az, hogy beszéd jöjjön ki egy oktalan állat száján. Mi érdekelné hát itt a zsémbelődő istentelen emberek szidalmait? Röviden, bárki vallja, hogy a mennybéli Isten a világ Uralkodója, nem fogja a teremtményei feletti hatalmát sem tagadni, amivel tetszése szerint ugyanúgy megtaníthatja beszélni az oktalan állatokat, mint ahogyan néha némává teszi az ékesszóló embereket. Sőt, maga a Sátán ravaszsága árulja el magát ebben, aki nem támadja meg közvetlenül az embert, hanem mintegy földalatti bányán át, a felesége személyén keresztül közelíti meg. A támadásnak ez az alattomos módja nagyon is jól ismert manapság, s szeretném, ha megtanulnánk tőle bölcsen óvakodni. Mert ott furakodik be óvatosan, ahol a legkevésbé vagyunk megerősítve, hogy ne vegyük észre mindaddig, amíg bár be nem jutott oda, ahová akart. Az asszony nem menekült a kígyóval folytatott beszélgetés elől, mert mindeddig nem létezett véleményeltérés, így egyszerűen csak háziállatnak tekintette.

Felmerül a kérdés: mi készítette a Sátánt az ember megsemmisítésének eltervezésére? A kíváncsi szofisták azt találták ki, hogy égett az irigységtől, amikor előre látta, hogy Isten Fia emberi testbe fog öltözni, de ez a spekuláció felszínes. Miután ugyanis Isten Fia azért lett emberré, hogy helyreállítson bennünket, akik már elveszettek voltunk, miképpen lehetett volna előre látni azt, ami soha nem történt meg addig, amíg az ember bűnbe nem esett? Ha lennie kell helynek a találgatásokhoz, akkor valószínűbb, hogy egyfajta düh vezette (ahogyan a kétségbeesetteket szokta), hogy magával rántsa az embert is az örök pusztulásba. De illendő megelégednünk azzal az egyszerű okkal, hogy miután Isten ellensége volt, az Általa felállított rendet igyekezett felforgatni. S mivel nem volt képes Istent lerántani a trónjáról, az embert támadta, akiben az Ő képmása ragyogott. Tudta, hogy az ember megromlásával a legfélelmetesebb zűrzavar üti majd fel a fejét a világba, amint az valóban be is következett, s ezért az ember személyében próbálta meg elhomályosítani Isten dicsőségét.¹⁴² Elvetvén tehát minden hiábavaló okoskodást, ragaszkodjunk ehhez a tanításhoz, ami egyszerű és szilárd.

Csakugyan azt mondta az Isten? Ezt a mondatot különféleképpen magyarázták, sőt el is torzították részben azért, mert homályos, részben pedig a héber kötőszó homályos jelentésének következtében. Az כִּי אֵל (kifejezés néha azt jelenti „noha”, vagy „valóban”, néha pedig „mennyivel inkább” a jelentése.¹⁴³ David Kimchi az utóbbi értelemben veszi, s úgy véli,

¹⁴² „A végső és visszavonhatatlan ítélet alatt állva kibékíthetetlen ellenségként tekintett Istenre, s miután nem volt képes az Ő lényegének ártani, a képmására támadt. Ádámot szúrta ki a rosszindulata céljának, hogy őt elvonván a kötelességétől meghiúsíthassa Isten célját, amit az ember engedelmességével kellett volna tiszteletben tartani, s úgy homályosíthassa el Isten dicsőségét, mintha hiába alkotta volna meg az embert.” – Bates, *Az isteni attribútumok harmóniája*.

¹⁴³ כִּי אֵל. “Hebraeis tantundem valet interdum ac Latinis, Etiamsi, vel enimvero; interdum, quanto magis.”

sok szó hangzott el közöttük, mire a kígyó eljutott eddig a pontig, nevezetesen hogy más alapon megrágalmazva Istent erre a következtetésre jutott: Ebből *még jobban* kiderül, milyen irigy és ellenséges Ő veled szemben, amiért elzárt a jó és a gonosz tudásának a fájától. De ez a magyarázat nemcsak erőltetett, hanem hamisnak is bizonyul Éva válasza alapján. Helyesebb a kaldeus körülírás magyarázata: *igaz, hogy Isten megtiltotta?*¹⁴⁴ Ez egyesek számára megint csak egyszerűnek tűnik, másoknak pedig ironikus kérdezősködésnek. Egyszerű kérdezősködés lenne, ha így tenné fel a kérdést: „Lehetséges az, hogy Isten megtiltsa az evést bármelyik fáról?”, de ironikus volna, ha a hiábavaló félelem szétosztatása végett hangzana el: „Nagyon törődik vele Isten, hogy eszel-e a fáról, vagy sem! Nevetséges azt hinned, hogy az számodra tilos!” Én szívesebben csatlakozom az előző véleményhez, mert nagyobb annak a valószínűsége, hogy a Sátán a leplezettebb becsapás végett óvatos kifogásokkal fokozatosan vezette az asszonyt az isteni rendelet megvetésére. Vannak, akik azt feltételezik, hogy a Sátán konkrétan tagadja, hogy a szó, amit az összüleink hallottak, Isten Ígéje volt. Mások úgy vélik (s én inkább velük értek egyet), hogy az ok megkérdésének ürügyével közvetve gyengítette meg az Ígébe vetett bizalmukat. „Miért mondta Isten?”,¹⁴⁵ amit noha nem fogadok el teljes mértékben, mégis kétségem afelől, hogy a kígyó az ok keresésére ösztönzi az asszonyt, mert ellenkező esetben nem lett volna képes elvonni az elméjét Istentől. Nagyon veszélyes a kísértés akkor, ha azt sugallják nekünk, hogy Istennek csak akkor kell engedelmeskedni, ha a parancsának oka nyilvánvaló. Az engedelmisség igazi szabálya az, hogy megelégedve a pusztá parancssal meg legyünk győzve arról, hogy bármi is parancsol, az mind igaz és helyes. De bárki akar a mértéken felül bölcsnek lenni, az illetőt a Sátán, látván, hogy elvetett minden Isten iránti tiszteletet, azonnal a nyílt lázadásba rántja bele. A mi a nyelvi szerkezetet illeti, szerintem így kell fordítani: „Mondta valaha Isten?”, illetve „Tényleg így mondta Isten?”¹⁴⁶ A Sátán mesterkedését is meg kell figyelni, mert ő olyan kételyt akart ébreszteni az asszonyban, ami arra indíthatta őt, hogy azt higgye: nem Isten Ígéje az, aminek a hihető oka nem mutatkozik meg nyíltan.

A kert összes fájáról. Az igemagyarázók e szavak kettős fordítását kínálják. Az első az feltételezi, hogy a Sátán a növekvő irigység miatt az sulykolja, hogy minden fa tiltott. „Vajon Isten tényleg megparancsolta, hogy egyetlen fát se érintsetek?” A másik fordítás azonban: „Vajon nem szabad nektek válogatás nélkül minden fáról ennetek, amelyik csak tetszik?” Az előbbi jobban összhangban van a gonosz beállítottságával, aki gonoszul fel akarta nagyítani a tiltásokat, s látszólag meg is erősítette Éva válasza. Mikor ugyanis azt mondta, hogy mindegyikről eszünk, egy kivételével, azzal látszólag tagadja az általános tiltás rágalmát. Az igeszakasz utóbbi jelentése azonban, amelyik Isten egyszerű és pusztá tiltásával kapcsolatos kérdést szuggerál, alkalmasabb volt a megtévesztésre, ezért hihetőbb, hogy a Sátán a megszokott ravaszságával innen kezdte a kísértést: „Lehetséges, hogy Isten ne akarná, hogy bármely fáról szedjétek gyümölcsöt?” Az asszony a válaszát, miszerint csak egyetlen fa volt tiltott, a parancs védelmének szánja, mintha tagadná, hogy annak durvának, vagy terhesnek kellene látszania, mert Isten csak egyetlen egy fát tett kivétellé abból a nagy bőségből és változatosságból, amit megadott nekik. Azaz, ezekben a szavakban van egy engedmény, mely szerint egy fa valóban tiltott volt, majd következik a rágalom cáfolata, mert nem veszélyes, vagy nehéz tartózkodni egyetlen fától, amikor számtalan másik is biztosított, melyek használata engedélyezett. Éva számára lehetetlenség volt bölcsbben, vagy bátrabban visszaverni a Sátán támadását, mint azzal, hogy szembehelyezkedett vele, miszerint vele és a férjével oly nagylelkűen bánt az Úr, hogy nekik megadott jótétemények bőségesen

¹⁴⁴ Lásd a kaldeus parafrázist Walton *Polyglott*-jában. A latin fordítás az alábbi: “Verumne est quod dixit Deus, non comedatis ex omni arbore horti?” Gesenius ugyanazt a magyarázatot adja: “Sollte denn das wahr seyn, dass Gott gesagt hätte?” “Igaz, hogy Isten azt mondta?” stb. – *a szerk.*

¹⁴⁵ “Cur praecepit vobis Deus,” stb. – Vulgata.

¹⁴⁶ “Vertendum censeo, Etiamne, vel Itane?”

elegendőek voltak. Ezzel azt sugallja, hogy ők lennének a leghálátlanabbak, ha nem elégednének meg ekkora bőséggel, hanem azt kívánnák, ami nem törvényes. Amikor azt mondja, hogy Isten megtiltotta nekik, hogy egyenek, vagy megérintsék a fát, egyesek azt feltételezik, hogy a második szót Istennel szembeni vádként teszi hozzá a túlzott szigorúsága miatt, hiszen még az *érintést* is megtiltotta.¹⁴⁷ Én azonban inkább úgy értem, hogy ő mindeközben engedelmes maradt és az istenfélő beállítottságát fejezte ki Isten előírásának buzgó betartásával. Csak a büntetés kihirdetésekor kezd utat engedni a „talán”¹⁴⁸ kötőszó beszúrásával, pedig Isten világosan kijelentette, hogy „halálnak halálával haltok meg”.¹⁴⁹ Mert jóllehet a héber *נָס* nem mindig fejez ki kételkedést, mégis, mivel általában ebben az értelemben veszik, és szívesen elfogadom azt az értelmezést, hogy az asszony ingadozni kezdett. Természetesen nem volt annyira a szeme előtt a halál arra az esetre nézve, ha engedetlené válik Istennel szemben, mint amennyire kellett volna. Világosan bizonyítja, hogy a halál valódi veszélyét csak távolinak és hűvösnek észlelte.

4. *És monda a kígyó az asszonynak.* A Sátán most bátrabban ugrik előre, s miután rést lát maga előtt megnyílni, közvetlen támadásba megy át, mert egyébként soha nem kezd nyílt háborúskodásba, amíg önként, meztelenül és fegyvertelenül ki nem tesszük magunkat neki. Először óvatosan hízelegve közeledik, de amikor előnyhöz jut velünk szemben, akkor már felmeri magát zsémbesen magasztalni Isten ellenében. Pont úgy, ahogyan most megragadja Éva kételkedését, s továbblépve közvetlen tagadásba megy át. A sok-sok példából illik megtanulnunk óvakodni ezektől a csapdától, s időben ellenállva messze tartani őt magunktól, hogy közelebbi hozzáférést ne engedjünk neki. Most tehát nem kételkedve kérdez, mint korábban, hogy vajon Isten parancsa, amit ellenez, igaz-e, vagy sem, hanem nyíltan vádolja Istent hazugsággal, mert azt jelenti ki, hogy az Íge, ami a halált hirdette, hamis és megtévesztő. Végzetes kísértés! Mert amikor Isten a halállal fenyeget, akkor nemcsak biztonságosan szundikálunk, hanem magát Istent is gúnyoljuk!

5. *Hanem tudja az Isten.* Vannak, akik úgy vélik, hogy a Sátán itt ravaszul dicséri Istent, mintha soha nem tiltotta volna meg az embereknek a kíváncsi gyümölcs fogyasztását. De ők világosan ellentmondanak önmaguknak, mert egyidejűleg azt is elismerik, hogy a mondat előző részében a Sátán már a bizalomra méltatlannak mondta ki Istent, mint olyasvalakit, aki hazudott. Mások úgy vélik, hogy rosszindulattal és irigységgel vádolja Istent, amiért meg akarja fosztani az embert a legnagyobb tökéletességtől, s ez a vélekedés valószínűsíthetőbb a másikinál. Mindazonáltal (az én véleményem szerint) a Sátán azt igyekszik bizonyítani, amit az imént jelentett ki, s az ellentétéből kiindulva érvel:¹⁵⁰ Isten, mondja, megtiltotta nektek az a fát, hogy ne legyen kénytelen befogadni titeket az Ő dicsőségébe. Ezért a büntetéstől való félelem teljesen szükségtelen. Röviden, tagadja, hogy a gyümölcs, ami hasznos és üdvös, ártalmas lehet. Amikor azt mondja, hogy Isten tudja, azzal megvádolja Istent, hogy a féltékenységtől indítatva cselekedett és azért adta ki a fára vonatkozó parancsot, hogy alacsonyabb rangban tartsa az embert.

*Olyanok lesztek, mint az istenek.*¹⁵¹ Egyesek így fordítják: „olyanok lesztek, mint az angyalok”. Még akár egyes számban is fordítható: „olyanok lesztek, mint az Isten”. Nincs kétségem felőle, hogy a Sátán *isteni mivoltot* ígér nekik, mintha azt mondta volna: nem másért

¹⁴⁷ „Meg se illessétek.” „Az asszony maga teszi ezt hozzá, amit az isteni törvényben nekünk nem szabad megtenni”. – Mártír Péter kommentárja a Geneziszről.

¹⁴⁸ „Ne forte moriamini” – nehogy talán meghaljatok.

¹⁴⁹ „Moriendo moriemini.” – מות תמות.

¹⁵⁰ „Sumpta a contraria ratione.” Az igeszakasz jelentése látszólag ez: a Sátán először világosan kimondta: „Bizony nem haltok meg”, majd ezt az álláspontot megerősítendő azzal érvelt, hogy ha Isten megtiltotta a fát, azt irigységből kelle megtennie, nehogy kénytelen legyen Önmagával azonos szintre emelni őket. Ezért semmiféle lehetséges feltevés sem ad nekik semmi alapot a félelemre, mert csak enniük kell ahhoz, hogy felülkerekedhessenek az Ő bosszúállásának hatókörén. – a szerk.

¹⁵¹ A Károli-fordítás szerint: „olyanok lesztek mint az Isten” – a ford.

fosztott meg Isten benneteket a jó és a gonosz tudásának fájától, mint azért, mert fél, hogy a társaivá váltok. Sőt, nem a józan ész mindennemű jele nélkül mondja az isteni dicsőséget, vagy az Istennel való egyenlőséget a jó és a gonosz tökéletes tudásában rejlőnek, de ez csak pusztá ürügy, hogy csapdába ejtse a nyomorult asszonyt. A tudásvágy öröklötten bennünk rejlik, s a boldogságot is abban foglaltnak feltételezzük, de Éva tévedett, amikor nem szabályozta a tudása mértékét Isten akaratával. S mi valamennyien naponta ugyanattól a betegségtől szenvedünk, mert többet akarunk tudni, mint amennyit helyes, s amennyit Isten megenged, pedig a bölcsesség lényege a jól szabályozott mértékletesség az Isten iránti engedelmségben.

6. *És látá az asszony.* Évának ez a tisztátalan nézése, amit az érzéki vágy fertőzött meg, volt a tisztátalan szív egyszerre hírnöke és bizonyosága. Ő szemlélhette korábban a fát olyan őszinteséggel, hogy az evés vágya nem befolyásolta az elméjét, mert az Isten Ígétébe vetett hite volt a szívének, és minden érzékszervének legjobb öre. Most azonban, miután a szíve elhajlott a hittől, s az Íge iránti engedelmségtől, megrontotta mind önmagát, mind az érzékszerveit, és a romlás elhatott mind a lelke, mind a teste minden részéig. Az istentelen elpártolás jele tehát az, hogy az asszony most evésre jónak ítéli a fát, mohó örömmel szemléli azt, és meggyőzi önmagát, hogy kíváncsi az a bölcsesség megszerzése végett, pedig korábban százszor is elment mellette szenvtelen és nyugodt nézéssel. Most viszont, miután lerázta az ígát, az elméje kicsapongóan és türelmetlenül vonja maga után a testét ugyanabba a szabadosságba. A *לֶחֱמֶה* szó két magyarázatot is megenged: hogy a fa kíváncsi volt a *ránézésre*, vagy a *bölcsesség* megadása (megszerzése) okából. Én jobbnak tartom az utóbbit, mert jobban illik a kísértéshez.

És ada vele levő férjének is. Ezekből a szavakból kiindulva egyesek azt feltételezik, hogy Ádám is jelen volt, amikor a feleségét a kígyó megkísértett, ami semmiképpen sem hihető. De lehetséges, hogy hamarosan csatlakozott hozzá, s még mielőtt az asszony megízlelte volna a gyümölcsöt, beszámolt neki a kígyóval folytatott beszélgetéséről, így Ádám is belegabalyodott azokba a mesékbe, amik magát Évát is megtévesztették. Mások a *עִמָּה* „vele” kötőszót a házastársi kötelékre vonatkoztatják, ami elfogadható. Mivel azonban Mózes egyszerűen csak arról számol be, hogy Ádám a felesége kezéből kapott gyümölcsöt ette meg, azok véleménye az általánosan elfogadott, akik úgy vélik, hogy Ádámot inkább Éva csábítása, semmit a Sátán mesterkedése tévesztette meg.¹⁵² Ezt erősíti meg Pál kijelentése: „És Ádám nem csalattatott meg, hanem az asszony” (1Tim2:14). De Pál azon a helyen, miután azt tanítja, hogy a gonoszság eredete az asszonytól származott, csak összehasonlító módon beszél. Valóban nemcsak az asszony kívánságaihoz igazodni igyekezve szegte meg a kiszabott törvényt, hanem az asszony által végzetes becsvágyba rántva ugyanannak a romlásnak a részese lett ő is, mint a felesége. S máshol valóban tanítja Pál is, hogy a bűn nem az asszony, hanem maga Ádám által jött be a világba (Rm5:12). S az utána nem sokkal következő feddés: „Íme Ádám olyan, mint közülünk egy” világosan bizonyítja, hogy ostoba mohósággal Ádám is többet kívánt a törvényesnél, s inkább a gonosz kecségtetésének, semmint Isten szent Ígétének adott hitelt.

Most megkérdendő: mi volt mindkettőjük bűne? Egyes ókoriak véleménye, miszerint az étvágy mértéktelensége csábította őket, gyerekes. Hiszen a gyümölcsök akkora bősége mellett miféle különleges csemege lehetett egy konkrét fajta? Ágoston korrektebb, amikor azt mondja, hogy a gőg minden gonoszság kezdete, s a büszkeség rontotta meg az emberi fajt. De a bűnnek mégis teljesebb meghatározása fogalmazható meg abból a fajta kísértésből, amit Mózes ír le. Mert először az asszony tévelyedett el Isten Ígététől a Sátán fortélyainak folytán.¹⁵³ Ebből következően az emberi fajon felülkerekedő romlás kezdete az

¹⁵² Ahogyan Milton mondja: „Ádám se tévőváz, noha tudja jól: tilos. Harapja, nem csalatva, de asszonyi bájtól elbűvölve báván.” – *Elveszett Paradicsom*.

¹⁵³ “Per infidelitatem.”

elhajlás volt Isten parancsától. De figyeljük meg, hogy az emberek akkor hajlottak el Istentől, amikor az Ígét elhagyva a Sátán hazugságaihoz fordították a füleiket. Ebből arra következtetünk, hogy Istent az Ígétében lehet meglátni és bámulni, ezért minden tiszteletet Íránta leráznak, ha megvetik az Ígését. Ezt a tanítást a leghasznosabb ismerni, mivel Isten Ígéje csak kevesektől kapja meg a neki kijáró tiszteletet, így akik büntetlenül törtetnek előre az Ő Ígétének megvetésével, mégis a fő helyet követelik maguknak Isten imádóinak a sorában. Miután azonban Isten nem mutatkozik meg másképp az emberek előtt, mint az Ígén keresztül, így sem a fenségét nem őrizzük meg, sem az imádata nem marad fenn szilárdan közöttünk semmivel sem tovább, csak ameddig engedelmeskedünk az Ő Ígétének. Ezért a hitetlenség volt az elhajlás gyökere pontosan úgy, ahogyan a hit egyesít minket Istennel. Ebből származott a becsvágy és a gőg, így először az asszony, majd a férje akarta magát felmagasztalni Istennel szemben. S ők valóban fel is magasztalták magukat Isten ellenében, amikor a rendelkezvén a rájuk ruházott tisztességgel, nem elégedtek meg ezzel a kiválósággal, hanem többet akarta tudni annál, ami törvényes, hogy egyenlővé válhassanak Istennel. Ezzel a szörnyű hálátlanság is elárulja önmagát. Ők Isten *hasonlóságára* lettek megteremtve, de ez kis dolognak látszik, míg az *egyenlőség* nincs hozzátéve. Nos, nem szabad eltérni, hogy az ármányos és gonosz emberek hiábavaló és abszurd módon igyekezzenek Ádám és felesége bűnét kisebbiteni. A hitehagyás ugyanis nem kis sértés, hanem megvetendő gonoszság, amivel az ember kivonja magát a Teremtője tekintélye alól, sőt elveti és megtagadja Őt. Emellett ez nem egyszerű hitehagyás volt, hanem szörnyűséges arcátlanság és Magának Istennek a feddése is kapcsolódott hozzá. Sátán az irigység hazugságaival vádolja Istent, s összüleink csatlakoznak ehhez az alávaló és förtelmes rágalomhoz. Végül megvetvén Isten parancsát nemcsak a saját vágyaikba merülnek, de az ördög rabszolgáivá is válnak. Ha bárki rövidebb magyarázatot lát jónak, akkor mondhatjuk, hogy a hitetlenség utat nyitott a becsvágnak, de a becsvágy bizonyult a lázadás szülőjének, ami azért ütötte fel a fejét, hogy az istenfélelmet félredobó emberek lerázhassák az Ő igáját. Ezen az alapon tanít Pál minket arra, hogy Ádám engedetlensége folytán lépett be a bűn a világba. Képzeljük azt, hogy semmi rosszabb nem volt, mint a parancs áthágása, de még ezzel sem jutottunk túl messzire Ádám vétkének kisebbitésében. Isten, szabaddá téve őt mindenben és megtéve őt e világ királyának, úgy döntött, hogy az engedelmességének bizonyítékát azzal követeli meg, hogy egyetlen egy fától tartózkodjon. Ez a feltétel nem tetszett neki. A romlott szavalkók felhozhatják mentésük azt, hogy az asszonyt elbűvölte a fa szépsége, s a férfit az asszony hízeltége ejtette csapdába. De minél szelídebb volt Isten fennhatósága, annál megbocsáthatatlanabb a romlottságuk, amiért elvetették azt. Nekünk azonban mélyebben kell keresni a bűn eredetét és okát. Mert soha nem mertek volna szembeszegülni Istennek, amíg el nem kezdtek kételkedni az Ő Ígétében. És semmi más nem bűvölte el őket a gyümölcs mohó megkívánására, mint az örült becsvágy. Amíg szilárdan hittek Isten Ígétében, s önként engedték, hogy Ő kormányozza őket, addig higgadtak és kellően mérsékeltek voltak a vonzalmaik. Mert valóban, a legjobb korlátaik a gondolataik voltak, hogy Isten igaz, és nincs annál jobb, mint Neki engedelmeskedni, s az Ő szeretete a boldog élet beteljesedése. Miután azonban teret adtak a Sátán istenkáromlásának, a megigézett emberekhez hasonlóan elvesztették az eszüket és a józan értékítéletüket, sőt, miután a Sátán rabszolgáivá váltak, ő tartotta pórázon az érkeiket. S tudjuk, hogy Isten szemében a bűnök nem a külső megjelenésük, hanem a belső hajlandóság alapján vannak felbecsülve. Sokaknak abszurdnak tünik azt hallani, hogy összüleink megromlása okozta az egész faj vesztét, s ezen az alapon nyíltan vádaskodnak Istennel szemben. Pelagius viszont, aki tévesen attól félt, nehogy az emberi természet megromlását Istenre hárítsa, megpróbálta tagadni az eredendő bűnt. De ezt a súlyos tévelygést nemcsak a Szentírás szilárd bizonyosságai cáfolják meg, hanem maga a tapasztalat is. A természetünk megromlása ismeretlen volt azon filozófusok számára, akik más vonatkozásban kellően, sőt a kelleténél jobban is éleselműek voltak. Bizonyos, hogy maga ez a kábulat is az eredendő

bűn látványos bizonyítéka. Mert mindazok, akik nem teljesen vakok, észreveszik, hogy az elme vakságtól sújtott, és meg van fertőzve megszámlálhatatlanul sok tévedéssel, hogy a szívünk minden vonzalma telve van makacssággal és gonosszággal, hogy vad vágyak, vagy azokkal egyforma betegségek uralkodnak benne, s minden érzékünk megannyi bűnnel tör elő.¹⁵⁴ Mivel tehát senki más, csak Isten az igaz bíró ebben a dologban, nekünk bele kell nyugodnunk a Szentírásban kihirdetett ítéletébe. A Szentírás először is azt tanítja, hogy gonosznak és romlottnak születünk. Pelagius gáncsoskodása felszínes volt, miszerint a bűn Ádámotól utánczás által származott. Dávid ugyanis, még az anyja méhében, nem lehetett Ádám, utánczója, de mégis azt vallja, hogy bűnben fogant (Zsolt51:7). E dolog teljesebb bizonyítéka és az eredendő bűn bővebb meghatározása található az Institúcióban,¹⁵⁵ de egy szóval itt is megpróbálom megmutatni, milyen messzire terjed ki. Bármilyen is romlott a természetünkben – mert nem törvényes Istennek tulajdonítani – mindazt joggal vetjük el bűnként.¹⁵⁶ De Pál azt tanítja (Rm3:10), hogy a romlás nemcsak az egyik részben rejlik, hanem elhatott a lélek egészére, és annak minden képességére. Ezért gyerekesen tévednek azok, akik az eredendő bűnt csak a vágyakban, és az étvágy szertelen készítésében rejlőnek tekintik, miközben az megragadja magát az értelem trónját, és az egész szívet.

A bűnhöz kapcsolódik a kárhoztatás,¹⁵⁷ vagy ahogyan Pál mondja: „egy ember által jött be a világra a bűn és a bűn által a halál” (Rm5:12). Ezért mondja másutt, hogy a harag gyermekei vagyunk, mintha örök atoknak tenne ki minket (Ef2:3). Röviden, meg vagyunk fosztva a Szentlélek kiváló ajándékaitól, vagy az értelem világosságától és a becsületességtől, és hajlamosak vagyunk minden gonoszra. Elveszettek és elítéltek vagyunk, kitéve a halálnak s egyrészt ez a mi öröklött állapotunk, másrészt a jogos büntetésünk, amivel Isten Ádám személyében sújtotta az emberi fajt. Ha pedig bárki azt hozná fel ennek ellenében, hogy igazságtalanság az ártatlant más bűnének a büntetésével sújtani, arra azt mondom, hogy bármilyen ajándékokkal is ruházott fel minket Isten Ádám személyében, teljes jogában állt visszavenni azokat, amikor Ádám elbukott. S nem szükséges egyes szerzők ókori koholmányához sem folyamodni, miszerint a lelkeket leszármazás által kapjuk az ősszüleinktől.¹⁵⁸ Az emberi faj ugyanis nem természetes módon örökölte a romlást az Ádámotól való származáson keresztül, hanem ezt inkább Isten rendeletére kell visszavezetni, Aki mivel a legkiválóbb ajándékokkal ruházta fel az emberiséget egyetlen emberben, ugyanabban az emberben meg is fosztotta őket azoktól. De most, mióta megromlottunk Ádámban, nem a más vétkének büntetését szenvedjük el, hanem a saját hibánkból vagyunk vétkesek.

Egyesek felvetik a kérdést a bukás, vagy inkább a romlás *idejét* illetően. Nagyon általánosan elfogadott nézet az, hogy a megteremtésük napján buktak el. Ezért írja Ágoston, hogy csak hat órán keresztül álltak. Mások véleménye, miszerint a Sátán a szombatnapig késleltette a kísértést a szent napot megszenteltségtelenítendő, gyenge. S természetesen az ehhez hasonló példák minden istenfélőt arra intenek, hogy mértékkel bocsátkozzanak kétes spekulációkba. Ami engem illet, mivel semmit sem tudok megerősítően kijelenteni az időt illetően, úgy vélem, az deríthető ki Mózes történetéből, hogy nem álltak meg sokáig abban a méltóságban, amit kaptak, mert amint beszámolt a megteremtésükről, azonnal, minden átmenet nélkül a bukásukra tér rá. Ha Ádám csak kevés időt élt volna a feleségével, akkor Isten áldása nem bizonyult volna gyümölcstelennek az utódok vonatkozásában, de Mózes azt jelzi, hogy még az előtt lettek megfosztva Isten jótéteményeitől, mielőtt hozzászóltak volna

¹⁵⁴ “Scatere”, tör ki, mintegy a forrásból.

¹⁵⁵ 2. könyv, 1-3. fejezetek.

¹⁵⁶ “Merito in peccatum rejicimus.”

¹⁵⁷ “Peccato annexus est reatus.”

¹⁵⁸ “Quod animae ex traduce oriuntur.” – “Que les ames procedent de celle d’Adam.” Hogy a lelkek Ádám lelkétől származnak. – *francia*.

azok használatához. Ezért készségesen csatlakozom Ágoston felkiáltásához: „Ó nyomorult szabad akarat, mely noha még ép volt, oly kicsiny volt a stabilitása!” S nem mondván többet az idő rövidségéről, Bernard intésére is érdemes emlékezni: „Mivel azt olvassuk, hogy a félelmetes bukás a Paradicsomban ment végbe, mit tehetünk a trágyadombon?” Egyidejűleg azt is emlékeztetben kell tartanunk, hogy miféle ürüggyel vezette bele őket a Sátán az önmaguk és az utódaik számára ennyire végzetesnek bizonyult megtévesztésbe. A Sátán szolgálai hízélgése hihető volt: „Ismerni fogjátok a jót és a rosszat”. De az a tudás átkozott volt, mert Isten jóindulatánál többre tartva keresték. Ezért hacsak nem akarjuk, hogy saját magunktól mi is gyorsan ugyanazokba a csapdákbba essünk, tanuljunk meg teljes mértékben egyedül Isten akaratától függeni, Akit minden jó forrásának ismerünk el. S mivel a Szentírás mindenütt a mezítelenségünkre és a szegénységünkre int minket, s kijelenti, hogy Krisztusban szerezhetjük vissza azt, amit Ádámban elveszítettünk, ezért megtagadván minden magabiztosságot, kínáljuk magunkat üresen Krisztusnak, hogy megtölthessen bennünket a saját gazdagságával.

7. *És megnyilatkoznak mindkettőjüknek szemei.* Szükséges volt, hogy Éva szemein is fennmaradjon a lepel, amíg Ádám is el nem tévelyedett, de most, miután mindkettőt összeköti a boldogtalan egyetértés köteléke, elkezdik megérezni a nyomorultságukat, noha még nem hat rájuk a tévedésük mélységes ismerete. Szégyellik a mezítelenségüket, s bár meg vannak róla győződve, mégsem alázkodnak meg Isten előtt, s nem félnek úgy az Ő ítéletétől, amint kellene, sőt még a kifogások keresését sem hagyják abba. Némi előrelépés azonban megfigyelhető: mert eddig az óriásokhoz hasonlóan ostromolni akarták a mennyet, most, megszégyenülve a saját alávalóságuk érzésétől rejtekhelyre menekülnek. S ősszüleink szemeinek eme megnyílása az aljasságuk észrevételéhez valóban világosan bizonyítja, hogy a saját értékelésük ítélte el őket. Még nincsenek Isten ítélőszéke elé idézve, senki sem vádolja őket, de vajon nem a spontán módon keletkező szégyenérzet a vétkeesség biztos jele? Az egész világ ékesszólása sem fog tehát semmit érni azok megszabadításához a kárhoztató ítélet alól, akiknek a saját lelkiismeretük vált a bírójukkal és kényszeríti őket a vétkeik megvallására. Nekünk valamennyiünknek inkább illik megnyitni a szemeinket, hogy megszégyenülve a saját gyalázatunktól megadhassuk Istennek a Neki kijáró dicsőséget. Isten rugalmasnak teremtette az embert, s nemcsak megengedte, de akarta is a próbára tételét. Mert egyrészt a természet közönséges használata mellett tette alkalmassá a kígyó nyelvét az ördög céljaira történő használatra pont úgy, mint amikor valaki mást ellát karddal és fegyverekkel, majd, jöllehet azt a szerencsétlen eseményt előre tudta, mégsem orvosolta, bár volt rá hatalma megtenni. Másrészt, amikor rátérünk az emberre, kiderül, hogy önként vétkezett, s szakadt el Istentől, az Alkotójától az elme nem kevésbé szabad, mint romlott lépése által. S nem szabad kis vétkeknek tartanunk azt, ami elvetván Isten Ígéjének a szavahihetőségét, istentelen és szentségtörő versengéssel magasztalta fel önmagát azzal szemben, s ami nem vetette alá magát Isten Ígéje tekintélyének és végül gögösen és álnokul elszakadt attól. Ezért bármiféle bűn és hiba is van ősszüleink bukásában, az velük marad, de kellő oka van annak, amiért Isten örök tanácsvégzése megelőzte azt, még az ez az ok rejtve is marad előttünk. Látjuk, hogy valóban származik némi jó gyümölcs naponta ebből a félelmetes bukásból, mert Isten a nyomorúságainkkal tanít alázatosságra s világosabban is szemlélteti a saját jóságát. Az ő kegyelme ugyanis annál bőségesebben árad ki Krisztuson keresztül a világra, mint amennyi Ádámnak adatott meg a kezdetben. Ha pedig annak oka, hogy miért van ez így, el van rejtve előlünk, akkor nem csoda, ha Isten titkos tanácsvégzése is olyan lesz a számunkra, mint egy labirintus.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Arra a kérdésre, hogy „Miért nem teremtette Isten az embert a vétkezés lehetősége nélkül?”, mártír Péter az alábbi választ adja: „Mert ez az állapot nem lett volna alkalmas semmiféle értelmes lény számára, mivel a teremtmény teremtményként ingatag és gyenge marad. Emellett nem teljesen egy a szabállyal, ami őt irányítja, mert akkor Isten lenne, a legfőbb jó és a legfőbb becsületesség. Ebből következően a természete elhajolhat attól a

Figéfa levelet aggatának azért össze. Amit az imént mondtam, miszerint sem a valódi szegény, sem a komoly félelem nem indította őket a megtérésre, most még világosabb. Levelekből övet fűztek össze maguknak.¹⁶⁰ S mi célból? Azért, hogy mintegy áthághatatlan akadállyal, távol tarthassák maguktól Istent! A gonoszságérzetük tehát csak zűrzavaros és tompasággal vegyített volt, amint az lenni szokott egy nyugtalan álomban. Nincs közöttünk senki, aki nem mosolyogná meg az ostobaságukat, mivel természetesen nevetséges volt efféle leplet készíteni Isten szeme előtt. Közben valamennyien meg vagyunk fertőzve ugyanazzal a betegséggel, mert valóban reszketünk, és a szegény borít el bennünket a lelkiismeret-furdalás első tűszúrásaira, de hamarosan belopakodik a vágyaink kielégítése, ami arra ösztönöz, hogy hiábavaló csekélységekhez folyamodjunk, mintha olyan könnyű lenne Istent megtéveszteni. Ezért amíg a lelkiismeret nem nehezedik ránk nagyobb súllyal, a mentegetőzés leghalványabb és tovasuhanó árnyékát sem hagyjuk jóvá, s ha nincs is semmiféle kibúvó, akkor is a gyönyöröket üzzük, s a három napos feledésbe merüléssel azt képzeljük, hogy kellően be vagyunk fedve.¹⁶¹ Röviden az emberek elméiben öröklötten benne rejlő hűvös és halvány bűnismertet,¹⁶² írja itt le Mózes, hogy megbocsáthatatlanná tegye őket.¹⁶³ Azt (mint már említettük) Ádám és a felesége még nem tudtak a saját gonoszságukról, mert ezzel a könnyű lepellel igyekeztek elrejtőzni Isten jelenléte elől.

8. *És meghallák az Úr Isten szavát.* Ami Isten hangja felhangzik, Ádám és Éva megértik, hogy a levelek, melyekkel jól védetteknek képzelik magukat, semmit sem érnek. Mózes itt nem beszél semmiről, ami nem maradt meg az emberi természetben, és ami nem lenne világosan felismerhető manapság is. A jó és a gonosz közötti különbség bele van vésve mindenkinek a szívébe, amint azt Pál tanítja (Rm2:15), de valamennyien vékony falevelek alá rejtik a bűneik gyalázatát, míg Isten a hangjával belsőleg le nem sújt a lelkiismeretükre. Ezért miután Isten kirázta őket a szendergésükből, a riadt lelkiismeretük kényszerítette őket az Ő hangjának meghallására.

Sőt, amit Jeromos a „délutáni fuvallatnak”¹⁶⁴ fordít, a héberben „a napi szél mellett”¹⁶⁵ kifejezés adja vissza, a görögök pedig, kihagyva a „szél” szót, „estének”¹⁶⁶ fordítanak. Azaz, azok véleménye az uralkodó, akik úgy vélik, hogy Ádám, miután délben vétkezett, naplementekor került ítéletre. Én azonban inkább másik elképzelést támogatok, miszerint felöltözve a körülkötőkbe, csendben és nyugodtan töltötték az éjszakát, s a sötétség segítette a képmutatásukat. Majd napfelkeltekor, miután teljesen felébredtek, összeszedték magukat. Tudjuk, hogy napfelkeltekor a levegő természetes módon felpeszsdül, s ezzel a gyenge fuvallattal együtt Isten is megjelent, de Mózes helytelenül nevezte *esti* szélnek ezt a *nappalit*. Mások a szót a déli részt, vagy területet leírónak tekintik, s bizonyos, hogy a רוח a héber

szabálytól. A kegyelem számára azonban lehetséges volt őt úgy megerősíteni, hogy ne vétkezzék, ami hitünk szerint az angyalok és a szentek állapota a mennyben. De azt a méltóságot, vagy jutalmat nem tartanák olyan nagyra, ha az embernek ez a bukásra képes és ingatag állapota nem előzné azt meg.” – *Mártír Péter a Genézisről*, 14. föliás, Tiguri, 1579.

¹⁶⁰ „Ex foliis perizomata”.

¹⁶¹ „Imo si nullus fucus suppetat, facimus tamen nobis delicias, et tridui oblivione putamus nos bene esse tectos.”

¹⁶² „Semimortua.”

¹⁶³ Ami rögtön ez után következik, az így szerepel az eredetiben: „Quaeritamen potest, si tota natura peccati sordibus infecta est, cur tantum una in parte corporis deformitas appareat. Neque enim faciem vel pectus operiunt Adam et Heva: sed tantum pudenda quae vocamus. Hac occasione factum esse arbitror ut vulgo non aliam vitae corruptelam agnoscerent quam in libidine venerea. Atqui expendere debebant, non minorem fuisse in oculis et auribus verecundiae causam, quam in parte genitali, quae peccato nondum foedata erat: quum aures et oculi inquinassent Adam et Heva, et diabolo quasi arma praeuissent. Sed Deo fuit satis, extare in corpore humano aliquam pudendam notam, quae nos peccati commonefaciat.”

¹⁶⁴ „Ad auram post meridiem.” – *Vulgata*.

¹⁶⁵ לרוח היום.

¹⁶⁶ Το δελτινον.

között néha a világnak ezt, vagy amaszt a területét jelenti.¹⁶⁷ Mások úgy vélik, hogy itt az az idő(pont) van megadva, ami a legkevésbé van kitéve a rettentésnek, mert a tiszta világosságban nagyobb a biztonság. Ezért úgy fogják fel, hogy beteljesedett, amit a Szentírás kijelent, nevezetesen hogy azok, akiket a lelkiismeret vádol, mindig izgatottak és nyugtalanok még mindennemű veszély nélkül is. Erre a pontra vonatkoztatják, amit a széllel kapcsolatban tesz hozzá, mintha Ádám egy lehulló falevél zörejétől is megrettent volna. De amit én vázoltam fel, az igazabb és egyszerűbb, hogy ami rejtve maradt az éjszaka sötétjében, az észrevehetővé vált napkeltekor. De nincs kétségem felőle, hogy Isten jelenlétének valamilyen figyelemre méltó jele benne volt abban a gyengéd fuvallatban, mert jóllehet (mint nemrég említettem) a napfelkelte naponta fel szokott keverni némi fuvallatot a levegőben, ez nem ellentétes azzal a feltevessel, hogy Isten valami rendkívüli jelét adta a közeledésének Ádám és felesége lelkiismeretének felrázása végett. Miután Ő Önmagában felfoghatatlan, amikor meg akar mutatkozni az emberek előtt, akkor felölti azokat a jeleket, melyekről megismerhető. Dávid a szeleket Isten hírnökeinek mondja, melyek szárnyán Ő utazik, vagy inkább repül hihetetlen sebességgel (Zsolt104:3). De valahányszor csak jónak látja, felhasználja a szeleket, valamint a többi teremtetett dolgot a természet rendje felett a saját akaratának megfelelően. Mózes ezért itt a szelet említve (véleményem szerint) arra utal, hogy az isteni jelenlét valamilyen szokatlan és figyelemre méltó jele tűnt fel, ami heves hatást gyakorolt az összüleink elméjére. Ez a menedék, nevezetesen a menekülés Isten jelenlététől semmivel sem jobb, mint a korábbi, mert Isten egyedül a hangjával hamarosan visszahozza a szökevényeket. Meg van írva: „Hová menjek a te lelked előtt és a te orczád előtt hova fussak? Ha a mennybe hágnak fel, ott vagy; ha a Seolba vetek ágyat, ott is jelen vagy.” (Zsolt139:7-8) Ezt mi valamennyien igaznak valljuk, de közben mégsem hagyunk fel a hiábavaló kibúvókhoz folyamodással, s azt képzeljük, hogy bármiféle árnyék a legkiválóbb védelemnek fog bizonyulni. Azt sem szabad itt kihagyni, hogy Ádám, aki a néhány levelet haszontalannak találta, a teljes fákhöz menekült, mert úgy szoktunk cselekedni, hogy amikor kirekesztetünk a felszínes gáncsoskodásból, újabb kibúvókat fabrikálunk, melyek sűrűbb homályba burkolhatnak minket. Amikor Mózes azt mondja, hogy Ádám és felesége elrejtőztek „a Paradicsom fája”¹⁶⁸ között”, akkor én az egyes számot többes számként értelmezem, mintha azt mondta volna: „a fái között”.

9. *Szólítá ugyanis az Úr Isten Ádámot.*¹⁶⁹ Isten hangja már rájuk sújtott, de zavarodottan lapultak a fák alatt, míg egy újabb hang hatékonyabban be nem hatolt az elméikbe. Mózes azt mondja, hogy az Úr szólította Ádámot. Vajon korábban nem hívatott? A korábbi azonban zavaros hang volt, ami nem gyakorolt kellő nyomóerőt a lelkiismeretére. Most tehát Isten közelebb jön, és a fák kusza bozótjából¹⁷⁰ vonja őt elő, bármennyire is nem akarja ezt és ellenáll ennek. Ugyanezen a módon minket is megriaszt Isten hangja, amint felcsendül a törvénye a fülünkben, de most az árnyékok után kapdosunk, amíg nyomatékosabban nem hív és kényszerít minket előlépni, hogy vádoljon az ítélőszéke előtt. Pál ezt a törvény életének nevezi,¹⁷¹ amikor levág minket, megvádolván a bűneinkért. Mert

¹⁶⁷ Ez a kritika vélelmezhetően nem tartható fenn. Látszólag csak a Szentírás egyes igeszakaszaitól kap támogatást, melyek arról beszélnek, hogy Isten a népét az ég négy szelének irányába szórja szét (Lásd Jer49:32, Jer49:36). A megszokott értelmezést, mely a mi fordításainkban is szerepel: „a nap hűvösében”, mint ami az estére vonatkozik, a legnagyobb tekintélyek támogatják, például Cocceius, Schindler, Gesenius, és Lee. Le Clerc azonban a Kálvinéval azonos magyarázatot fogadja el. – *a szerk.*

¹⁶⁸ בְּתוֹךְ עֵץ הָגֵן. „In medio ligni Paradisi.” – *Vulgata*. Εν μεσῶ τοῦ ξύλου τοῦ παραδείσου. – *Septuaginta*. Ahol az egyes szám használatos minden egyes esetben, ott fordítható „a Paradicsom erdejében”, s az erdő felfogható a fák összegeként, erdős területként, vagy bozótként. Kálvin a maga változatában így fordítja a mondatot: “in medio arborum horti”.

¹⁶⁹ A Károli-fordítás szerint: *az embert*. – *a ford.*

¹⁷⁰ “Ex multiplici arborum complexu.”

¹⁷¹ “Vitam Legis.” A törvény élete, vagy ereje. – Lásd Rm7:6.

amíg elégedettek vagyunk önmagunkkal, s az a hamis elképzelés lobbant minket lángra, hogy élünk, a törvény halott a számunkra, mert tompává tesszük a lényegét a keménységünkkel. Amikor azonban élesebben átdöf minket, új félelmek fognak el.

10. *És monda: Szavadat hallám a kertben.* Bár ez egy elcsüggedt és megalázkodott ember megvallásának tűnik, hamarosan mégis az derül ki, hogy ő tulajdonképpen nem lesújtott és nem indult megtérésre. Ez a félelmet Isten hangjának, valamint a saját mezítelenségének tulajdonítja, mintha korábban soha nem hallotta volna Isten hangját úgy, hogy ne rettent volna meg, és nem pezsdítette volna fel az Ő beszéde. Szélsőséges ostobasága abban mutatkozik meg, hogy nem ismeri fel a szégyen okát a bűnében. Ezért kimutatja, hogy nem annyira a büntetéstől fél, mint a vétke megvallásától. Közben bizonyítja, hogy igaz, amit nemrég mondtam: az eredendő bűn nemcsak a test valamelyik részében található meg, hanem az egész embert a hatalmában tartja, s úgy foglalja el a lélek minden részét, hogy semmi sem marad meg a maga épségében. Hiszen a fügefalevelek ellenére Ádám még mindig retteg Isten jelenlététől.

11. *Ki monda néked, hogy mezítelen vagy?* Ez egy közvetett feddés Ádám kábaságára, amiért nem veszi észre a büntetésben a saját hibáját. Mintha nem egyszerűen az hangzott volna el, hogy Ádám félt Isten hangjától, hanem hogy a bírójának hangja azért volt félelmetes a számára, mert bűnös volt. S nem a mezítelensége, hanem vétek aljassága szennyezte őt be, s volt a félelmének oka. S természetesen túrhetetlen istentelenségben is vétkes volt Istennel szemben, amiért a gonoszság eredetét a természetben kereste. Nem azt jelenti ez, hogy konkrét kifejezésekkel vádolta Istent, de sajnálkozván a saját nyomorúságán és leplezven a tényt, hogy annak ő maga volt a forrása, rosszindulatúan Istenre hárítja át a vádat, amit önmaga ellen kellett volna felhoznia. Ahogyan a Vulgata fordítja: „Hacsak nem az történt, hogy ettél a fáról”,¹⁷² az inkább kérdés.¹⁷³ Isten kételkedő nyelvezettel kérdez – nem mintha valami kétséges dolgot próbálna kideríteni, hanem hogy hevesebben átdöfje az ostoba embert, aki végzetes fertőzéstől sújtottan fáradozik, de mégis tudatában a betegségének. Pont ahogyan egy beteg ember, aki azt panaszolja, hogy meggyullad, mégsem gondol a lázra. Mi azonban emlékezzünk arra, hogy semmi hasznunk sem származik semmiféle kertelésből, de Isten mindig megköti minket a legjogosabb vádolóssal Ádám bűnében. A „melytől tiltottalak, hogy arról ne egyél” mondatot azért teszi hozzá, hogy elejét vegye a tudatlanságra vonatkozó kifogásnak. Isten ugyanis arra céloz, hogy Ádámot idejében intette, s ő nem más okból bukott el, mint azért, mert tudatosan és önként hozott magára pusztulást. Emellett a bűn szörnyűsége természetesen is jelezve van ebben a törvényszegésben és lázadásban, mert ahogyan semmi sem elfogadhatóbb Isten számára, mint az engedelmesség, úgy semmi sem túrhetetlenebb, mint amikor az emberek, elrúgván maguktól a parancsolatait, a Sátánnak és a saját vágyaiknak engedelmeskednek.

12. *Az asszony, a kit mellém adtál vala, ő ada nékem.* Ádám vakmerősége most világosabban is elárulja önmagát, mert megalázkodás helyett még durvább istenkáromlásban tör ki. Korábban hallgatólagosan vitatkozott Istennel, most *nyíltan* kezd el vitatkozni vele, és úgy ül diadalmenetet, mintha minden akadályon keresztül tört volna. Ebből meglátjuk, mennyire makacs és megszelídíthetetlen teremtménnyé vált az ember, miután elidegenedett Istentől, mert a megromlott természet eleven képmását látjuk Ádámban a fellázadása pillanatától fogva. „mindenki kísértetik”, mondja Jakab, „a mikor vonja és édesgeti a tulajdon kívánsága (érzékiisége)” (Jak1:14). s még Ádám is, nem másképp, mint tudatosan és akarattal szembeállította magát Istennel lázadóként. Mégis, mintha nem tudna semmiféle gonoszságról, a feleségét állítja vétkes félként a maga helyére. „Azért ettem”, mondja, „mert ő adta nekem”. S nem elégszik meg ezzel, hanem egyidejűleg Istent is megvádolja, azt állítván, hogy a

¹⁷² A Kálvin által használt szavak: “Nisi quod de arbore”. A Vulgata kifejezése valójában: “Nisi quod ex ligno.” Nincs jelentésbeli különbség. – *a szerk.*

¹⁷³ “Nonne ex ipsa arbore... comedisti?” – mint a mi változatunkban is.

feleséget, aki romlást hozott rá, Istentől kapta. Mi is, akik az eredendő bűnnek ugyanabban az iskolájában tanultunk, nagyon hajlamosak vagyunk ugyanezekhez a fajta kifogásokhoz folyamodni, de hasztalan, mert bármennyire is ösztökéljenek minket a más forrásokból származó bátorítások és ösztönzések, mégis bennünk van a hitetlenség, ami elcsábít minket az Isten iránti engedelmességtől, és a gög, ami megvetést szül.

13. *És monda az Úr Isten az asszonynak.* Isten nem vitatkozik tovább az emberrel, s nem is volt erre szükség, mert ő inkább fokozza, mint kisebbíti a vétjét, először egy felszínes védekezéssel, majd Istennek az istentelen leszólásával. Röviden, noha tumbol, mégis elítélt marad. A Bíró most az asszonyhoz fordul, hogy mindkettőjük indítékát meghallgatva kimondhassa az ítéletet. A rég fordító így fordította Isten megszólítását: „Miért tetted ezt?”¹⁷⁴ A héber kifejezés azonban szenvedélyesebb, mert olyasvalakinek a nyelvezete ez, aki mondhatni valami csodálatos dolgon álmélkodik. Ezért tehát inkább így kellene fordítani: „Miképpen tetted ezt meg?”,¹⁷⁵ mintha azt mondta volna: „Miképpen volt lehetséges, hogy azt vetted a fejedbe, hogy ennyire romlott tanácsosa leszel a férjednek?”

A kígyó átmított el engem. Évának meg kellett volna döbbsennie a rendkívüli gonoszságon, amiről megintetett. De nem áll némán, hanem a férje példáját követve másra tolja át a vádat: a kígyót hibáztatva valóban ostoba és istentelen módon azt gondolja, hogy ezzel ő felmentést nyert. A válasza ugyanis végső soron ezt jelenti: „A kígyótól kaptam azt, amit Te megtiltottál, a kígyó volt tehát a vétkes”. De ki kényszerítette Évát, hogy odafigyeljen a meséire, sőt jobban bízson azokban, mint Isten Ígétében? Végül, miképpen fogadta el azokat, ha nem úgy, hogy megnyitotta és elárulta a hozzáférésnek azt az ajtaját, amit Isten kellőképpen megerősített? Az eredendő bűn gyümölcse mindenütt megmutatkozik: képmutatóként a saját vakságában vakmerően teszi Istent némává és szótlanná. S honnan származik naponta a sok-sok zúgolódás, ha nem onnan, hogy Isten nem tartja fenn a békességét, valahányszor csak úgy döntünk, hogy megvakítjuk önmagunk?

14. *És monda az Úr Isten a kígyónak.* Nem kérdezi ki úgy a kígyót, ahogyan tette azt a férfivel és az asszonnyal, mert magában az állatban nem volt bűnértet, s mert az ördög számára nem tartotta fenn a megbocsátás lehetőségét. Valóban, a saját tekintélye alapján is ítéletet mondhatott volna Ádámra és Évára anélkül, hogy meghallgatta volna őket. Mi másért szólította hát fel őket a vizsgálatra, ha nem azért, mert törődött az üdvösségükkel? Ezt a tanítást a saját javunkra kell fordítani. Nincs szükség az úgy semmiféle bírósági vizsgálatára, vagy az ítélethirdetés bármiféle ünnepélyes formájára az elítéltetésünkhöz. Ezért miközben Isten ragaszkodik hozzá, hogy vallomást csikarjon ki belőlünk, Ő inkább orvosként, mintsem bíróként tevékenykedik. Ugyanez az oka annak, amiért az Úr, mielőtt kiszabná a büntetést az emberre, a kígyóval kezdi. A helyesbítő büntetések ugyanis (mint azt majd hamarosan látni fogjuk) más jellegűek, s abból a célból kerülnek kiszabásra, hogy a megtérésre vezessenek minket. Ebben azonban semmi efféle nincsen.

Kétséges azonban, mire utalnak a szavak: a kígyóra, vagy az ördögre. Mózes valóban azt mondja, hogy a kígyó ügyes és ravasz állat volt, de mégis bizonyos, hogy amikor a Sátán az ember megsemmisítését tervezgette, akkor a kígyó vétlen volt ebben a csalásban és gonoszságban. Ezét sokan magyarázzák ezt az egész igeszakaszt allegorikusan, s hihetőek azoknak az elmésségei, akik ezt a célt jelölik meg. De amikor minden dolgot pontosabban is súlyozunk, akkor a szilárd értékítéllettel megáldott olvasók könnyen észreveszik, hogy a nyelvezet kevert jellegű. Isten ugyanis úgy szól a kígyóhoz, hogy az utolsó mondat az ördögre vonatkozik. Ha bárki számára abszurdnak tűnik, hogy másvalaki csalása sújtson egy oktan állatot, a megoldás kéznél van: miután az ember javára teremtetett semmi helytelen nem volt az átkozottá válásában attól a pillanattól fogva, hogy fel lett használva az ember megsemmisítésére. S a bosszúnak ezzel a cselekedetével Isten bebizonyította, milyen nagyra

¹⁷⁴ “Quare hoc fecisti?” – *Vulgata*.

¹⁷⁵ “Quomodo hoc fecisti?” מִהֲדָאָה עָשִׂיתָ

becsüli az ember üdvösségét: mintha egy atya utálattal tartaná azt a kardot, amivel a fiát levágták. S itt nemcsak azt a fajta tekintélyt kell fontolóra vennünk, amivel Isten rendelkezik a teremtményei fölött, hanem azt a végcélt is, amiért megteremtette őket, mint azt nemrég említettem. Az isteni ítélet jogossága ugyanis a természet ama rendjétől függ, amit Ő hagyott jóvá. Ennek tehát semmi köze sincs a vak bosszúálláshoz. Ezen a módon adatnak át az elvetettek az örök tűzre testileg, mely testek, noha nem önműködőek, mégis az elkövetett bűn eszközei. Így bármiféle gonoszságot követ el az ember, az a tulajdon kezének tulajdoníttatik, s ezért azokat beszennyezetteknek tekintik, még ha önmaguktól nem is mozognak, csak amennyire a szív romlott vonzalma ösztökéli annak kivitelezésére, ami benne megfogant. E gondolkodási módszer szerint a kígyóra mondjuk, hogy megtette, amit az ördög, a maga eszközeivel. De ha Isten ennyire súlyosan megbüntette az ember elpusztítását egy okatlan állaton, annál kevésbé kímélte a Sátánt, az egész gonoszság kiagyalóját, amint azt majd világosabban is kiderül a beszéd befejező részéből.

Átkozott légy minden barom és minden mezei vad között. Isten eme átkának a kígyó ellen olyan ereje van, hogy megvetendővé, és égen-földön alig tűrhetővé teszi, állandó félelmeknek kitett és azokkal teli életvezetéssel. Emellett nemcsak mint az emberiség fő ellensége gyűlöletes a számunkra, hanem elkülönítve a többi állattól, egyfajta háborút vív a természettel, mert látjuk, hogy korábban annyira gyengéd volt, hogy az asszony nem menekült a barátságos közeledésétől. De ami következik, az nagyobb problémával bír, mert amit Isten büntetésként jelent ki, az természetesnek látszik. Nevezetesen, hogy a hasán csússzon és port egyen. Ez az ellenvetés egyesek tanult és jó képességű embereket annak kimondására indított, hogy a kígyó felegyenesedve járt, míg a Sátán meg nem rontotta.¹⁷⁶ Semmi abszurditás nem lesz azonban abban a feltételezésben, hogy a kígyó abba a korábbi állapotba került, aminek már alá volt vetve. Mert aki így felmagasztalja magát Isten képmása ellen, annak vissza kell kerülnie a saját rangjába, mintha ez hangzott volna el: „Te nyomorult és szennyes állat, fel mertél emelkedni az ember ellen, akit én az egész világ urává tettem, mintha neked, aki a földhöz vagy szegezve, bármiféle jogod lenne behatolni a mennybe. Ezért most visszavetlek oda, ahonnan megpróbáltál felemelkedni, hogy megtanulj megelégedni a sorsoddal, s többé ne magasztald fel magad az ember gyalázatára és sérelmére.” Közben a pökhendi mozgásából is a megszokott járásmódjába vettetik vissza oly módon, hogy közben örök gyalázatnak is ki lesz téve. A porevés a hitvény és szennyes természet jele. Ez (szerintem) az igeszakasz egyszerű jelentése, amit Ézsaiás bizonyossága is megerősít (Ézs65:25), mert miközben a szilárd és jól elrendezett természet teljes helyreállítását ígéri Krisztus uralkodása alatt, egyebek mellett megemlíti, hogy a por lesz a kígyó kenyeré. Ezért nem szükséges bármiféle friss változást keresni minden egyes, Mózes által említett részletben.

15. *És ellenségeskedést szerzek.* Én ezt egyszerűen úgy értelmezem, hogy mindig ellenséges küzdelem áll majd fenn az emberi faj és a kígyók között, ami most szemmel látható, mert a természet titkos érzése folytán az ember undorodik tőlük. Csodálatosnak tartják, hogy egyesek örömet lelnek bennük, s valahányszor egy kígyó látványa borzalommal tölt el minket, a bukásunk emlékét is megújítja. Ezzel én összekapcsolom a most következő folytonos beszédet is: „az neked fejedre tapos, te pedig annak sarkát mardosod”. Azt jelenti ki, hogy mindkét részről akkora lesz az egymás iránti gyűlölet, hogy bosszantóak lesznek egymásnak. A kígyók bosszantóak lesznek az emberek számára, s ők majd igyekeznek elpusztítani azokat. Közben látjuk, hogy az Úr könyörületes még az ember megbüntetésében is, akinek csak a *sarkát* engedi, hogy a Sátán megérintse, miközben megengedi az embernek, hogy a kígyó *fejét* bántsa. A *fej* és a *sarok* vonatkozásában különbség van a felsőbbrendű és az alsóbbrendű között. Isten így hagyja meg az uralom némi maradványát az embernek, mert úgy alakítja ki a kölcsönös egymás iránti hajlamot, hogy ártsanak egymásnak, de az állapotuk

¹⁷⁶ Lásd Patrick püspök Kommentárját.

mégse legyen azonos, hanem az ember legyen a felsőbbrendű a konfliktusban. Jeromos, a mondat első részét a „te szétzúzod a fejét”,¹⁷⁷ a másodikat pedig a „te pedig csapdába esel annak sarkában”,¹⁷⁸ szavakkal fordítja, de ok nélkül, mert Mózes ugyanazt az ígét ismétli. A különbség csak a fejben és a sarokban van, mint már említettem. A héber ígét pedig, akár a שוף, akár a שפה szóból származik, egyesek a *szétzúzni*, vagy *sújtani*, mások a *megmarni* szóval értelmezik.¹⁷⁹ Nekem azonban kétségem sincs felőle, hogy Mózes a kígyó nevére akart utalni, ami a héberben שפיפון a שפה, vagy a שוף szóból.¹⁸⁰

Most át kell térnünk a kígyóról ennek az egész bajnak a szerzőjére, s nemcsak összehasonlításképpen, mert valódi anagógiával van itt dolgunk,¹⁸¹ mert Isten nem úgy engedte szabadjára a haragját a külső eszköz iránt, hogy közben az ördögöt megkímélte volna, akit illet minden gyalázat. S hogy ezt még biztosabban meglássuk, érdemes megjegyezni először is azt, hogy az Úr nem a kígyó, hanem az ember kedvéért szólt, hiszen miképpen válaszolhatott volna a mennydörgésre a kígyó értelmetlen szavakkal? Így tehát az emberekre volt tekintettel, hogy először is jobban megrettentse őket a bűn, látván, mennyire nem tetszik az Istennek, s ebből vigasztalást meríthessenek a nyomorúságukra, mikor észreveszik, hogy Isten még mindig engedelkeny irántuk. Most már világos, hogy mennyire gyenge és jelentéktelen lenne a jó reménység érve, ha csak a kígyót említette volna, hiszen akkor semmiről sem gondoskodna a test egyre gyengülő és mulandó életén kívül. Az emberek közben a Sátán rabszolgái maradnának, aki gőgösen ülne diadalt felettük és taposna a fejükre. Ezért tehát, hogy Isten felélessze az emberek elbágyadó elméit és helyreállítsa azokat, mikor a kétségbeesés nyomása nehezedik azokra, szükségessé vált megígérni nekik az utódaikban a győzelmet a Sátán felett, akinek a mesterkedése okozta a pusztulásukat. Ez volt tehát az egyedüli üdvös orvosság, ami képes volt meggyógyítani az elveszetteket, s életre kelteni a halottakat. Én tehát arra a végkövetkeztetésre jutok, hogy Isten itt főleg a Sátánt támadja a kígyó neve alatt, és felé irányítja az ítéletének mennydörgését. Ez pedig kettős okból teszi: először, hogy az emberek megtanulhassanak úgy óvakodni a Sátántól, mint a leghalálosabb ellenségtől, másodszor, hogy a győzelem megerősített bizonyosságával küzdhessenek ellene. S noha sokan nem szakadnak el a Sátántól az elméjükben, sőt, az emberek nagyobb része nagyon is bensőségesen ragaszkodik hozzá, a valóságban mégis a Sátán az ellenségük. S azok sem szűnnek meg rettegni tőle, akiket a hízeltételeivel kecsseget. Miután pedig tudja, hogy az emberek elméje vele szemben ellenséges beállítottságú, ravaszul furakodik be közvetett módszerekkel, s így csapja be őket álöltözetben.¹⁸² Röviden, bele van vésve a természetünkbe, hogy meneküljünk a Sátántól, mint ellenségtől. S annak megmutatása végett, hogy ő nemcsak egyetlen generáció számára ártalmas, Isten konkrétan kimondja: „közötted és az asszony magva között”, valóban olyan kiterjedten, amennyire csak megszorodik az emberi faj. Itt az asszonyt említi, mivel ő engedett az ördög ravaszságának és először ő tévelyedett el, majd a férjét is belevonta a saját pusztulásába, így neki volt különleges szüksége a vigasztalásra.

¹⁷⁷ “Conteres caput.” A Vulgata változata: “conteret caput”. Ez azonban nem befolyásolja Kálvin kritikájának az érvényességét, mert az ő célja annak megmutatása, milyen helytelen két ennyire különböző jelentésű, a contero és az insidiar latin szavakkal fordítani ugyanazt a héber szót. – *a szerk.*

¹⁷⁸ “Insidiaberis calcaneo.”

¹⁷⁹ Lásd Cocceius, Gesenius, és Lee professzor, v. ö. שוף. – *a szerk.*

¹⁸⁰ Nagyobb ereje lenne Kálvin kritikájának, ha ez lenne a Mózes történetében szereplő kígyó neve. Az itt szereplő szó azonban a נחש, ami nem támasztja alá a feltételezett vonatkoztatást. Emellett a Kálvin által idézett szó csak egyfajta kígyóra vonatkozik, nem az egész fajra. – *a szerk.*

¹⁸¹ Anagógia. Ezt a szót az eredetiből szűrtük be, mivel nincs általánosabban megérthető kifejezés a nyelvünkben a szerző szavai jelentésének kifejezésére. Ez a görög Αναγωγή szóból származik, aminek a jelentése „magasra emelkedés, különösen az elme felemelése a földi dolgok fölé az elvont spekulációkhoz (az egyházi iratokban), a Szentírás fenséges igazságaihoz és titkaihoz.” Kálvin szavai azt jelentik, hogy szándékos átmenet volt a kígyótól ahhoz a lelki lényhez, aki felhasználta. – *a szerk.*

¹⁸² “Et les decoit en se masquant de la personne d’autrui.” – *francia.*

*Szét fogja zúzni.*¹⁸³ Ez az igeszakasz nagyon világos bizonyítékát szolgáltatja a nagy tudatlanságnak, tompaságnak és gondatlanságnak, ami a pápaság tanult emberei között uralkodott el. A nőnem lopakodott be a hímnem, vagy a semlegesnem helyett. Nem volt közöttük senki, aki tanulmányozta volna a héber, vagy a görög kódexeket, vagy aki akár csak összevetette volna a latin másolatokat egymással.¹⁸⁴ Ezért általános megtévedéssel ezt a legrosszabb olvasatot fogadták el. Majd ebből koholták a profán magyarázatot, Krisztus anyjára vonatkoztatva azt, ami itt az ő magváról hangzik el.

Valóban nincs semmi kétséges itt a Mózes által használt szavakban, de én nem értek egyet másokkal a jelentésüket illetően, mert más fordítók a magot *Krisztusnak* tekintik ellentmondás nélkül, mintha az hangzott volna el, hogy támad majd valaki az asszony magvából, aki a kígyó fejét fogja megsebesíteni. Örömmel adnám a szavazatomat a véleményük támogatására, de úgy tekintem, hogy a *mag* szót túlságosan erőszakosan torzították el. Mert ki értene azzal egyet, hogy a *gyűjtőnév* csak *egyetlen* személyre vonatkozik? Aztán, mivel a küzdelem állandóságát említi, így a győzelem az egész emberi fajnak van megígérve a korok egymásutániságán keresztül. Én úgy magyarázom tehát, hogy a *mag* az asszony utódait általánosan jelenti. Mivel azonban a tapasztalat azt tanítja, hogy Ádám nem minden fia emelkedik fel győztesként a Sátán felett, nekünk szükségszerűen el kell jutnunk egy Főhöz, akinek a győzelem köszönhető. Így vezet minket Pál Ábrahám magvától Krisztushoz, mert sok elkorcsosult fia volt és jelentős részük házasságtörő a hűtlenségen keresztül. Ebből következik, hogy a test egysége a Főtől indul ki. Ezért a jelentés véleményem szerint azt, hogy az emberi faj, amit a Sátán megpróbál elnyomni, végül majd győzni fog.¹⁸⁵ Közben észben kell tartanunk, a győzelem kivívásának azt a módszerét, amit a Szentírás itt említ. A Sátán minden korban „az akarátának foglyaiként” vezette az emberek fiait, s emiatt nevezik e világ fejedelmének (Jn12:31). De mivel nála egy erősebb szállt alá a mennyből, aki majd legyőzi őt, ezért ugyanazon a módon Isten egész Egyháza a Feje alatt dicsőséges diadalt fog aratni felette. Erre vonatkozik Pál kijelentése: „A békeségnek Istene megrontja a Sátánt a ti lábaitok alatt hamar” (Rm16:20). Ezekkel a szavakkal azt jelzi, hogy a Sátán szétzúzásának hatalma megadatott a hívő embereknek, így ez az áldás az egész egyház közös tulajdona. Ugyanakkor azonban arra is int minket, hogy ez csak elkezdődött a világban, mert Isten nem koronáz meg mást, csak a jól kipróbált harcosokat.

16. *Az asszonynak monda.* S hogy a bíró fensége még fényesebben ragyoghasson, Isten nem alkalmaz hosszas megvitátást. Ebből mi is észrevehetjük, hogy mi a haszna a Vele folytatott összes köntörfalazásunknak. A kígyót előtérbe állítva Éva azt hitte, hogy ő maga megmenekült. Isten azonban, figyelmen kívül hagyva a gáncsoskodásait, elítéli őt. Szűnjön hát meg a bűnös, amikor Isten ítélőszéke elé lép, vitatkozni, nehogy még jobban felszítsa önmagával szemben a haragját annak, Akit már úgy is súlyosan megsértett. Most pedig meg kell vizsgálnunk, miféle büntetést szabott az asszonynak. Amikor azt mondja: „Megsokasítom a fájdalmaidat”, akkor az összes nehézséget tartja a szeme előtt, amivel az asszony a terhesség

¹⁸³ “Ipsum vulnerabit.” A Károli-fordítás szerint: *Az neked fejedre tapos. – a ford.*

¹⁸⁴ Lásd a Vulgátát: “Ipsa conteret” – Szét fogja zúzni. A következő okos megjegyzés Lee professzor Héber Lexikonjából megerősíti Kálvin kritikáját: „Az itt az *ipse* helyett *ipsa* szót Vulgata baklövésének helyesbítésére tett kísérlet fájdalmas bizonyítéka a héber nyelv tanulmányozása hatalmas elhanyagolásának ebben az országban. Bárki, aki csak a nyelvtan alapjait ismeri, azonnal meglátja, hogy a Vulgata helyesbítése végett a יִשׁוּרָה szót a תְּשׁוּרָה szóval, míg a תְּשׁוּרָה szót a תְּשׁוּרָה szóval kell helyettesítenünk – azaz mind az ige formáját, mind a toldalékát meg kell változtatnunk, hogy igazodjunk a nem megváltozásához. – a szerk.

¹⁸⁵ A bölcs olvasó aligha fogadja el Kálvin érvelését ésszerűnek. Az egész itt tárgyalt témát nagy tanultsággal és éleselméjűséggel, valamint nagyon erős nyelvezettel tárgyalja Horsley püspök a Pétl:20-21-ről szóló második prédikációjában. – a szerk.

alatt szembesül.¹⁸⁶ Figyelemre méltó, hogy az asszony fájdalom nélkül vagy legalábbis nagyobb szenvedés nélkül szülne, ha az eredeti állapota még fennállna. A „fájdalom és fogantatás” kifejezés *hypallage*,¹⁸⁷ mert a fájdalom, amit elszenved, a fogantatás következménye. A második büntetés, amit itt kiszab, az *alávettetés*. Ez a beszédforma ugyanis: „és epekedel a te férjed után” ugyanazt jelenti, mintha azt mondta volna, hogy nem lesz szabad és a maga ura, hanem alá lesz vetve a férje tekintélyének, s az ő akaratától fog függeni. Vagy mintha azt mondta volna: „Nem akarsz majd mást, csak amit a férjed akar”. Amint utóbb majd kijelenti: „és reád van vágyódása” (1Móz4:7). Azaz, az asszonyt, aki romlott módon túllépett a saját korlátain, visszakényszeríti a saját helyére. Ő valóban alá volt vetve korábban is a férjének, de az nagylelkű és gyengéd alávettetés volt, most viszont szolgaságba került.

17. Az embernek pedig monda. Először is azt kell megjegyezni, hogy a büntetés nem úgy lett kiszabva a fajunk első tagjaira, hogy csak kettőjüket sújtotta volna, hanem általánosan kiterjedt az utódaikra is, hogy megtudjuk: az emberi faj az ő személyükben vált átkozottá. Utána azt kell megemlíteni, hogy csak átmeneti büntetést kaptak, azaz az isteni harag mértékletességéből kiindulva táplálhatták a megbocsátás reményességét. Isten az ok megjelölésével, hogy miért bünteti az embert, elveszi tőle a zúgolódás lehetőségét. Mert nem maradt számára bocsánat, aki inkább a feleségének, mintsem Istennek engedelmeskedett, sőt megvetette Istent a felesége kedvéért, s oly sok bizalmat adott a Sátán meséinek – akinek a hírnöke és szolgálja volt a felesége – hogy nem átalotta álnok módon megtagadni az Alkotóját. S jóllehet Isten döntően és röviden foglalkozik Ádámmal, mégis megcáfolja az ürügyet, amivel megpróbált menekülni, hogy könnyebben a megtérésre vezethesse. Miután röviden beszélt Ádám bűnéről, kihirdeti, hogy a föld átkozott lesz őmiatta. Az ókori fordító a „te munkáidban”¹⁸⁸ kifejezést használja, de meg kell tartani az olvasatot, amiben minden héber másolat egyetért, nevezetesen hogy a föld *Ádám miatt* vált átkozottá. Ami a föld *áldását* illeti, az a Szentírás nyelvezetén azt a termékenységet jelenti, amit Isten ültet bele a titkos erejével, így az átok nem más, mint az ellenkező szűkölködés, amikor Isten megvonja a kegyeit. S nem kellene az sem abszurdnak látni, hogy az ember bűne miatt a büntetés a földre is kiárad, még ha az ártatlan is. Mert ahogyan a *primum mobile*¹⁸⁹ magával görgeti az össze égi szférát, az ember romlása úgy rántja maga után mindezeket a teremtményeket, melyek az ő kedvéért lettek megformálva és az alárendeltségébe kerültek. S látjuk, milyen állandósággal változik magának a világnak az állapota az emberek vonatkozásában attól függően, hogy Isten haragszik-e rájuk, vagy kegyes irántuk. S hozzátehetjük, hogy tulajdonképpen ez az egész büntetés nem magára a földre, hanem az emberre lett kiszabva. Mert a föld nem magának hoz gyümölcsöt, hanem azért, hogy nekünk legyen élelmünk a föld belső részeiből. Az Úr azonban úgy határozott, hogy a haragjának olyannak kell lenni, mint az özönvíznek, így bármire is néz az ember, a bűne ocsmánysága ötlük a szemébe. A bukás előtt a világ állapota az isteni kegyesség és az emberi iránti atyai gondoskodás legszebb és legörömtelibb tükörképe volt. Most minden részletben észrevevesszük, hogy átkozottak vagyunk. S noha (amint Dávid mondja) a föld még mindig tele van Isten kegyelmével (Zsol33:5), mégis, egyidejűleg megjelennek a velünk szembeni félelmetes elidegenedésének látható jelei is, melyek, ha nem indítanak meg, minket azzal eláruljuk vakságunkat és érzéketlenségünket. Az

¹⁸⁶ “Quum dicit, Multiplicabo dolores, complectitur quicquid molestiae sustinent mulieres, ex quo gravidae esse incipiunt, fastidium cibi, deliquia, lassitudines, aliaque innumera, usque dum ventum est ad partum, qui acerbissima tormenta secum affert. Est enim credibile,” stb.

¹⁸⁷ Amikor egy szót egy másik helyett használ.

¹⁸⁸ “In opere tuo.” – *Vulgata*. A Septuaginta ugyanazt a hibát követi el: Εν τοις εργαίς σου. – A te munkáiban.

¹⁸⁹ A *primum mobile*-t az ókori csillagászatban a kilencedik égnék tekintették, amit körülvettek a kötött csillagok, bolygók és az atmoszféra, s amit minden égitest elsődleges mozgatójának tekintettek. Ezeket az égitesteket abban az időben eme erős mozgatóerő által a Föld körül keringőknek tartották, miközben a Föld volt a rendszer közepe. A newtoni filozófia mindezeket az elméleteket meghátrálásra kényszerítette. – *a szerk.*

Úr csak a jósága jeleit szórja szét mindenfelé, nehogy a bánat és a rettenés erőt vegyenek rajtunk. S noha az Úr áldása soha nem mutatkozik meg oly tisztán és láthatóan, úgy, ahogyan a még ártatlan ember láthatta, mégis, ha fontolóra vesszük önmagában azt, ami visszamaradt, Dávid igazán és helyesen kiáltja: „az Úr kegyelmével telve a föld”.

Aztán, az „evés a földből” alatt Mózes az „evést a gyümölcsökből” érti, melyek a földből származnak. Az עֲצֹבִין héber szó, amit *fájdalomnak* fordítanak,¹⁹⁰ értelmezik *bajnak* és *fáradtságnak* is veszik. Ezen a helyen annak a kellemes tevékenységnek az ellentétéként szerepel, amivel Ádám korábban foglalta el magát, s melyről bizonyos értelemben mondható, hogy játszadozott, mert nem tétlenségre, hanem cselekvésre teremtett. Ezért helyezte őt az Úr a kertbe, melyet művelnie kellett. De miközben ott a munka édes örömet jelentett, most szolgai munka lett megparancsolva neki, mintha csak bányába küldték volna. De a büntetés keménységét is enyhíti Isten könyörületessége, mert az élvezet némi maradványa belevegyül az emberek munkálkodásába, nehogy teljességgel hálátlanok legyenek, mint azt majd megint elmondom a következő ígeversnél.

18. *Töviset és bogáncskórót teremjen tenéked.* Bővebben is elmondja, amire már utalt, nevezetesen hogy a részesedés a föld gyümölcséből fáradtságos és nehéz lesz. S okként jelöli meg, hogy a föld nem lesz ugyanaz, mint korábban, amikor tökéletes gyümölcsöket termett, mert kijelenti, hogy a föld termékenysége leromlik, s töviseket és mérgező növényeket fog teremni. Ezért tudhatjuk, hogy bármi egészségtelen terem, az nem a föld természetes gyümölcse, hanem megromlások, melyek a bűn következményei. De mégsem a mi dolgunk szemrehányást tenni a földnek, amiért úgy nem felel meg a kívánságainknak, s a művelői munkálkodásainak, mintha csak rosszindulatból hiúsítaná meg a céljainkat, hanem a terméketlenségében vegyük észre Isten haragját és siránkozzunk a bűneink felett. Egyesek hamisan vallották azt, hogy a föld kimerült a korok hosszas egymásutánisága alatt, mintha az állandó termelés kimerítette volna. Helyesebben gondolkodnak azok, akik elismerik, hogy az emberek növekvő gonoszságával Isten maradék áldása is fokozatosan szertefoszlott, és megcsonkult, s természetesen fennáll a veszélye, hogy ha a világ nem tér meg, az emberek nagy része fog szenvedni az éhségtől, és más félelmetes nyomorúságoktól. A rögtön ez után következő szavakat: „s egyed a mezőnek fűvét” (véleményem szerint) túl szigorúan magyarázzák azok, akik úgy vélik, hogy Ádám meg lett fosztva minden gyümölcstől, melyeket korábban ehetett. Isten nem akar többet, mint hogy olyan mértékben legyen megfosztva a korábbi csemegéitől, hogy kénytelen legyen ezek mellett azokat a növényeket is használni, melyek táplálékul csak az oktan állatok számára szolgáltak. Mert az először a számára kijelölt életmódban, abban a boldog és élvezetes bőségben több volt a finomság, mint amennyi később megadatott. Isten tehát ennek a szegénységnek az egyik részét írja le a *növények (füvek)* szóval, pont mintha egy király elküldené valamelyik segédjét a főrendi asztaltól, ahol ő plebejus és közember volt, vagy mintha egy apa az őt megsértő fiát a szolgák durva kenyerével táplálja. Nem mintha eltiltaná az embert minden más élelemtől, de lecsökkentette a megszokott nagylelkűségét. Azt azonban tekinthetjük vigasztalásképpen hozzátettnek is, mintha azt mondta volna: „Jóllehet a földet, aminek csak a jó gyümölcsök anyjának kellett volna lennie, lepjék el tövisek és bogáncskórók, mégis terem majd az ellátásodra, amivel táplálkozhatasz”.

19. *Orczád verítékével.* Egyesek valóban a „munkád” szóval fordítják, de az erőltetett. De a „veríték” alatt a kemény, kimerüléssel és fáradtsággal teljes munkát kell érteni, ami a nehézsége folytán megizzaszt. Ez az előző mondat ismétlése, ahol ezt olvastuk: „fáradtságos munkával élj belőle”. Ezzel az igeszakasszal takarózva egyes tudatlanok elhamarkodottan mindenkit kézi munkára kényszerítenének, mert Isten itt nem törvényhozó mesterként tanít, hanem bíróként csak ítéletet hirdet. S valóban, ha a *törvény* lenne itt előírva, akkor szükséges

¹⁹⁰ “Quod vertunt dolorem.” Kálvin saját szövegében “In labore”, a Vulgatában “In laboribus”. Gesenius a szót a “Saure Arbeit”, *komoly munka* kifejezéssel fordítja. – a szerk.

lenne mindenkinek férjé válnia, s nem maradna hely a kézműves művészetek számára, s nekünk ki kellene mennünk a világból öltözetet és az élethez szükséges egyéb kényelmi eszközöket találni. Mit jelent hát ez az igeszakasz? Valójában azt mondja ki Isten a bírói székből, hogy az ember élete ettől kezdve nyomorúságos lesz, mert Ádám méltatlannak bizonyult arra a nyugodt, boldog és örömteli állapotra, amelyre teremtett. Ha valaki ennek azt veti ellenébe, hogy sok tétlen és tunya ember létezik, ez nem gátolja meg az átkot abban, hogy kiterjedjen az egész emberi fajra. Mert azt mondom, senki sem heverészik tunyán a lustaságnak olyan fokában, hogy ne vonatkozna rá annak a megtapasztalásnak a szükségessége, hogy ez az átok mindenkire vonatkozik. Egyesek menekülnek a nehézségek elől, és sokan mindent megtesznek, hogy mentesülhessenek ezektől, de az Úr mindenkit kivétel nélkül alávet a kényszerű szolgálat igájának. Egyidejűleg azt is fenn kell azonban tartani, hogy a munka nem egyformán oszlik el mindenkire, hanem egyesekre több, másokra kevesebb jut belőle. Ezért itt az egész társadalom számára közös munkáról van szó, nem arról, ami személyesen annak tagjaira egyenként jut, leszámítva azt, amennyit tetszik az Úrnak a gonoszságok közös tömegéből mindenkire leosztani azokból. Meg kell azonban jegyezni, hogy azok, akik szelíden alávetik magukat a szenvedéseiknek, Isten számára elfogadható engedelmisséget mutatnak, ha a keresztt eme hordozásához valóban kapcsolódik az a bűnismert, ami alázatra tanítja őket. Valóban egyedül a hit az, ami képes ilyen áldozatot bemutatni Istennek, de a kegyesek, minél jobban munkálkodnak a létfenntartás érdekében, annál nagyobb ösztönzést kapnak a megtérésre, és szoknak hozzá a test megökléséhez. Isten pedig gyakran leveszi az átok valamekkora részét a gyermekeiről, nehogy összeroskadjanak a teher alatt. Erre vonatkozik az alábbi igeszakasz: „Hiába néktek korán felkelnetek, későn fekdülnötök, fáradsággal szerzett kenyeret ennetek! Szerelmesének álmában ád eleget.” (Zsolt127:2)

Ennyiben, miután az Ádám által beszennyezett dolgok Krisztus kegyelme által megjavultak, az istenfélők jobban érzik, hogy Isten jó, s élvezik atyai gondoskodásának édességét. Mivel azonban a testet még a legjobbban is le kell győzni, nem ritkán az is megtörténi, hogy a kegyesek belefáradnak a kemény munkába és az éhezésbe. Semmi sem jobb tehát nekünk, mint ha intést kapván a jelenvaló élet nyomorúságaitól sírunk a bűneinken, és Krisztus kegyelmétől várjuk azt a megkönnyebbülést, ami nemcsak a bánat keserűségét enyhítheti, hanem a saját édességét is hozzákeveri.¹⁹¹ Emellett Mózes nem sorolja fel az összes hátrányt, amit az ember a bűne által magára vont, mert úgy tűnik, hogy a jelenvaló élet gonoszságai, melyek a tapasztalat alapján megszámlálhatatlanok, mind ugyanabból a forrásból származtak. A levegő zordonsága, a fagy, a villámok, a nem az évszaknak megfelelő esőzések, a szárazság, a jégeső, s bármi, ami rendetlenség a világban mind a bűn gyümölcsei. S nincs is semmiféle ősz-oka a betegségeknek. Ezt dicsőítették a költői tanítómesék, s kétségtelenül a hagyomány adta tovább az atyáktól. Erre vonatkoznak Horatius sorai:

„Mikor a mennyei templomból az ember tolvaj keze
Elhozta a szent tüzet
Egy megszámlálhatatlan sereg – Isten parancsára –
Repült a kegyetlen bajok földjére
S a halál – ami eddig távol tarttatott
Most gyorsította lépteit a zsákmány megragadásához.”¹⁹²

¹⁹¹ “Sed etiam dulci temperamento condit.” “Laquelle non seulement appaise l’aigreur des douleurs, mais aussi leur donne saveur, meslant le sucre parmi le vinaigre.” – Ami nemcsak enyhít a bánat savanyúságán, de ízt is ad annak, cukrot keverve az ecethez. – *francia*.

¹⁹² „Post ignem aetheria domo
Subductum, macies et nova februm
Terra incubuit cohors;
Semotique prius tarda necessitas
Leti corripuit gradum.” – Horatius: *Carmina*, az I. kötetben.

Mózes azonban a szokásának megfelelően figyelemmel volt a köznép képességeihez illő tömörségre, megelégedett a leglátványosabb érintésével, hogy abból az egyetlen példából megtanulhassuk: a természet egész rendjét felforgatta az ember bűne. Ha bárki megint azt veti ennek ellenébe, hogy semmiféle szenvedés sem sújtotta a férfit, ami ne sújtotta volna az asszonyt is, arra azt válaszolom: ez céllal történt, hogy megtanulhassuk belőle, hogy Ádám bűnéből az átok kiáradt mindkét nemre, s Pál is bizonyoságot tesz róla, hogy „mindenki halott Ádámban” (v. ö. Rm5:12).

Egyetlen további kérdést kell még megvizsgálnunk: amikor Isten korábban békülékenynek mutatkozott Ádám és a felesége iránt – megadta nekik a megbocsátás reménységét – akkor most miért kezdi újra kiszabni rájuk a büntetést? Természetesen abban a mondatban, mely szerint „az asszony magva szétzúzza majd a kígyó fejét” benne foglaltatik a bűnök megbocsátása és az örök üdvösség kegyelme. De abszurd, hogy Isten, miután kiengesztelődött, ismét megharagudjon. Egyesek ennek a csomónak a feloldásához kitalálták a kettős elengedés megkülönböztetését: nevezetesen a *vétek* elengedését, és a *büntetés* elengedését, amihez utóbb hozzákapcsolták az *elégtétel* koholmányát. Úgy képzelték, hogy Isten, felmentvén az embert a vétek alól, továbbra is fenntartja a büntetést, s az igazságossága szigorúságának megfelelően legalábbis átmeneti büntetést kiszab. De azok, akik úgy képzelték, hogy a büntetésekre, mint *kárpótlásokra* van szükség, Isten ítéleteinek ostoba magyarázóivá váltak. Isten ugyanis a kegyesek büntetésével nem azt veszi fontolóra, hogy mire szolgálnak rá, és inkább az orvos, mintsem a bíró hivatalát látja el.¹⁹³ Ezért a felmentés, amit megad a gyermekeinek, teljes, és nemcsak fél. Az pedig, hogy Ő mégis megbünteti azokat, akiket a kegyeibe fogadott, egyfajta büntetésnek tekintendő, ami orvosságként szolgál a jövőre nézve, de tulajdonképpen nem szabad az elkövetett bűn megtorló büntetésének tekinteni. Ha kellőképpen mérlegeljük, milyen nagy is az emberi elme tunyasága, majd hogy milyen nagy a bujasága, milyen nagy a makacssága, milyen nagy a léhasága, s milyen gyors a feledékenysége, akkor nem csodálkozunk Isten szigorúságán ezek legyőzésében. Ha szavakkal int, nem hallgatják meg, ha csapásokat is hozzátesz, annak is csak kicsi a haszna. Amikor megtörténik, hogy meghallgatják, a test akkor is romlott módon, gorombán visszautasítja az intést. Az a makacs keménység, ami minden erejével ellene megy Istennek, rosszabb, mint a bujaság. Ha valaki természetes módon van felruházva olyan szelíd beállítottsággal, hogy nem tagadja meg az Isten iránti engedelmesség kötelességét, mégis, megmenekülve Isten kezétől, miután az illető utat engedett a bűnnek, hamarosan visszacsúszik, hacsak nincs visszatartva mondhatni erővel. Ezért fenn kell tartanunk azt az általános axiómát, mely szerint az összes szenvedés, amiknek az emberek élete alávetett és kitett, szükségszerű gyakorlatok, melyekkel Isten részben a megtérésre hívogat, részben alázatra tanít, részben pedig óvatosabbá és figyelmesebbé tesz minket a bűn csábításaival szemben a jövőre nézve.

Miglen visszatérsz. Bejelenti, hogy a nyomorúságos élet vége a halál lesz. Mintha azt mondta volna, hogy Ádámnak végül vissza kell térni egy sor különböző fajta gonoszságon át minden gonoszság közül a legutolsóhoz. Azaz, beteljesedett, ami korábban hangzott el, hogy Ádám halála azonnal megkezdődött rögtön a vétke elkövetése után. Mert az embernek ez az átkozott élete nem lehet más, mint a halál kezdete. „De hol van a győzelem a kígyó felett, ha a halál foglalja el az utolsó helyet? Mert a szavaknak látszólag nincs más jelentésük, mint az, hogy az embernek végül a halálba kell roskadnia. Ezért, mivel a halál semmit sem hagy Ádám számára, a most adott ígéret meghiúsul. Ehhez még hozzá lehet tenni, hogy a reménység a helyreállításra az üdvösség állapotába a legszükségesebb és leghomályosabb volt.” Én tényleg nem kételkedem abban, hogy ezek a szörnyű szavak fájdalmasan hatnak a más okok miatt már úgylis elcsüggedt elmékre. De miután, noha megdöbbentek a hirtelen támadt bajaiktól,

¹⁹³ „Az Isten által kiszabott büntetések a megromlott természetünk orvosságai és zablái.” – Mártír Péter a Genezisről.

mégsem voltak mélyen megérintve a bűnértéktől. Ezért nem csoda, ha Isten tovább időzött azzal, hogy a büntetésükre emlékeztette őket, azért, hogy letörje őket a mintegy megismételt csapásokkal. S noha a felkínált vigasztalás önmagában homályos és gyengécske, Isten elegendővé tette a reménységük táplálásához, nehogy a bajaik súlya teljességgel maga alá temesse őket. Közben szükséges volt, hogy a különböző gonoszságok tömege lesújtsa őket, míg végül Isten elvezette őket az igazi és komoly megtérésre. Sőt, miután a halál itt végső dologként szerepel,¹⁹⁴ ezt a férfira kell vonatkoztatni, mert magában Ádámban semmi más nem található, csak a halál. Mégis, ezen a módon serkenti őt az orvosság keresésére Krisztusban.

Mert por vagy te. Miután az, amit Isten itt kijelent, az ember *természetére*, és nem a *vétkére*, vagy a *hibájára* vonatkozik, úgy tűnhet, hogy a halál nem valami számára előnyös dologként adatott mindenhez. S ezért egyesek a korábban elhangzottakat, „meg fogsz halni” lelki értelemben értik, úgy véelve, hogy még ha Ádám nem is vétkezett volna, a testének akkor is el kellett volna válnia a lelkétől. De Pál kijelentése világos: „a miképen Ádámban mindnyájan meghalnak, azonképen a Krisztusban is mindnyájan megeleveníttetnek” (1Kor15:22), ezt a csapást is a bűn okozta. S nem nehéz a „Miért hirdeti ki Isten, hogy aki a porból vétetett, oda is tér vissza?” kérdés megválaszolása sem. Mert amint oly nagy méltóságra emelkedett, hogy az istenképmás dicsősége ragyogott benne, a teste földi eredete majdnem teljesen eltöröltődött. Most azonban, miután beszennyezte az isteni és mennyei kiválóságát, mi más marad a számára, mint az életből való távozással elismerni, hogy a porból származik? Ezért félünk a haláltól, mert a felbomlásra, ami ellentétes a természettel, természetes módon nem vágyakozhatunk. Igaz, hogy az első ember jobb életet élt volna, ha becsületes marad, mert akkor nem történt volna meg a lélek és a test különválása, és sem romlás, sem semmiféle pusztulás, röviden, semmiféle heves változás nem ment volna végbe.

20. *Nevezte vala pedig Ádám, stb.* Két módon lehet ezt olvasni. Az első a régmúlt idejű alak, a „nevezte volt Ádám”. Ha ezt az olvasatot követjük, akkor Mózes szavainak értelme az, hogy Ádámot nagyon becsapták, amikor *életet* ígért magának és az utódainak a feleségétől, akit utóbb a *halál* okozójának tapasztalt meg. S Mózes (mint láttuk), a történet sorrendjének megőrzése nélkül szokott utóbb olyan dolgokat hozzátenni, ami időben megelőzte magát a történetet. Ha viszont *praeteritum*-ban olvassuk az igeszakaszt, akkor mind jó, mind rossz értelemben felfogható. Vannak, akik úgy vélik, hogy Ádámot a boldogabb állapot reménysége elevenítette meg, mert Isten megígérte, hogy az asszony magva fogja szétzúzni a kígyó fejét, s ezért nevezte őt az életet jelentő néven.¹⁹⁵ Ez az elme nemes, sőt hősies bátorsága lenne, mivel heves és kemény küzdelem nélkül nem lehetett képes minden élő anyjának tekinteni *őt*, aki még azelőtt rántott mindenkit az örök pusztulásba, hogy egyetlen (további) ember megszületett volna. De mivel félek, nehogy ez a következtetés gyengének bizonyuljon, az olvasó megfontolására bízom, hogy Mózes vajon nem akarta-e inkább gondatlansággal megvédeni Ádámot, aki maga is belemerült a halálba, ám mégis ilyen büszke nevet adott a feleségének. Mindazonáltal kétségem sincs felőle, hogy amikor meghallotta Isten kijelentését az élet meghosszabbodásáról, ismét levegőhöz jutott és összeszedte a bátorságát, majd mintegy megelevenedettként az *élet* szóból származó nevet adta a feleségének. Ebből azonban nem következik, hogy az Isten Ígétének megfelelő hit által győzedelmeskedett – amint kellett volna – a halál felett. Én ezért úgy magyarázom ezt az igeszakaszt, hogy amint elkerülte az azonnali halált, a vigasztalás mértékének megfelelően szedte össze a bátorságát, s ünnepelte azt az isteni jótéteményt, amit minden várakozás ellenére kapott abban a névben, amit a feleségének adott.¹⁹⁶

¹⁹⁴ “Quasi ultima linea.” “Comme le bout.” – *francia*.

¹⁹⁵ “Vocasse eam vivificam.”

¹⁹⁶ Valószínű azonban, hogy itt ennél többről van szó. A héber חַוָּה (*hava*), Éva szót a Septuaginta a ζων, *élet* szóval fordította, Fagius pedig megjegyzi, hogy Ádám vigasztalódott a feleségében, mert Éván át kellett

21. *És csinálja az Úr Isten Ádámnak és az ő feleségének, stb.* Mózes itt egyszerű stílusban azt jelenti ki, hogy az Úr felvállalta a ruhakészítés munkáját Ádám és a felesége számára. Valóban nem helyes úgy érteni a szavakat, mintha Isten szücs, vagy szolga lett volna a ruhák varrásához. Az sem hihető, hogy a bőrök véletlenül kerültek hozzájuk. Mivel azonban az állatok korábban arra lettek szánva, hogy használják azokat, most az új szükségstől kényszerítve némelyeket leölték, hogy beburkolják magukat a bőrükkel, miután isteni intést kaptak, hogy fogadják meg ezt a tanácsot. Ezért nevezi Mózes Istent a Szerzőjének. Az ok, amiért az Úr bőr öltözékekbe öltöztette őket nekem úgy tűnik, az volt, hogy az ebből az anyagból készült ruhák alantasabb kinézetűek, mint a gyolcsból, vagy gyapjúból készültek.¹⁹⁷ Isten tehát azt akarta, hogy összűleink ebben az öltözékben szemléljék a saját aljasságukat – pont ahogyan korábban meglátták azt a mezítelenségükben – és így legyenek emlékeztetve a bűnükre.¹⁹⁸ Közben nem tagadható, hogy példát akar nekünk mutatni, amivel a mértékletes és olcsó öltözködési módhoz szoktatna minket. S szeretném, ha azok a kényes személyek odafigyelnének erre, akik semmiféle öltözetet sem tartanak kellően vonzónak, hacsak nem kiemelkedően pompás. Nem azt jelenti ez, hogy minden öltözetet konkrétan el kell ítélni, mivel azonban a mértéktelen elegancia és ragyogás keresése közben nemcsak azt a Mestert vetik meg, Aki a ruházatot a gyalázat jelének szánta, de bizonyos értelemben háborút is vívnak a természet ellen.

22. *Ímé az ember olyanná lett, mint mi közülünk egy.*¹⁹⁹ Ironikus feddés, mellyel Isten nemcsak megböki az ember szívét, de újra és újra át is szúrja. De nem kegyetlen diadalt ül a nyomorultak és a lesújtottak között, hanem a betegség szükségességének megfelelően erőteljesebb orvosságot alkalmaz. Mert jóllehet Ádám megzavarodott és ledöbbsent a bajai láttán, mégsem gondolkodott el kellően mélyen az okán, hogy belefáradt volna a büszkeségébe és megtanulta volna felkarolni a valódi alázatot. Hozzátehetjük, hogy Isten ezzel az iróniával²⁰⁰ nem mennydörgött jobban maga Ádám ellen, mint az utódai ellen, hogy mértékletességet parancsoljon minden kornak. Az „Ímé” kötőszó azt jelöli, hogy az ítélet a szóban forgó ügyben lett kimondva. S valóban szomorú és borzasztó látvány, hogy akiben nemrég még az istenképmás dicsősége ragyogott, az most bűzös bőrökbe öltözzön a saját gyalázatának leplezésére, s szebb látvány legyen egy döglött állat, mint egy élő ember! A mondat, amit rögtön ez után tesz hozzá: „jót és gonoszt tudván” írja le ennek a nagy nyomorúságnak az esetét, nevezetesen hogy Ádám, nem elégedvén meg a saját állapotával, magasabbra próbált emelkedni a törvényesnél. Mintha ezt mondta volna: „Nézd, hová taszított le téged a becsvágyad és a romlott vágyakozásod a tiltott tudásra!” S az Úr nem kegyeskedik még szóba állni sem vele, hanem megvetően elővonja azért, hogy még nagyobb gyalázzal illesse. Szükség volt tehát ezt az acélos gögöt letörni, hogy végül magába szálljon, s egyre elégedetlenebb legyen önmagával.

Mi közülünk egy. Egyesek a többes számot itt az angyalokra vonatkoztatják, mintha Isten különbséget tenne az ember – aki földi és megvetett állat – valamint a mennyei lények között. Ez a magyarázat azonban erőtetettnek tűnik. Az igeszakasz jelentése egyszerűbb, ha így oldjuk fel: „Ezután Ádám olyan lesz, mint én, így egymás társaivá válunk”. Az érv, amit a

létrehoznia olyan utódokat, akikben (mint a szülőknek a gyermekekben) tartósan győztesekké kellett válniuk. – Poole, *Synopsis*. – a szerk.

¹⁹⁷ „Quia [vestes] ex ea materia confectae, belluinum quiddam magis saperent, quam linæ vel laneæ.”

¹⁹⁸ „Ahogyan egy bebörtönzött néz a bilincseire, a lopására gondolva, úgy kell nekünk a ruháinkra nézve a bűneinkre gondolni.” – Trapp.

Az okok alaposabb elemzéséhez, amiért kiterjedtebb nézetet kell vallanunk ebben a témában annál, amit Kálvin itt elfogad, az olvasó odafordulhat dr. Magee tudományos „Értekezések és elemzések az engesztelés és az áldozat bibliai tanításairól” című művéhez, ahol megláthatja, hogy a bőrbe öltöztetés eredete a legvalószínűbben összekapcsolódott az állatok korábbi kijelölésével az áldozásra. Lásd Magee, 52. megjegyzés. – a szerk.

¹⁹⁹ „Adam quasi unus.”

²⁰⁰ „Hac subsannatione.”

keresztyének ebből az igeszakaszból származtatnak a három Személyiség alátámasztására az Istenségben, attól félek, hogy nem eléggé szilárd.²⁰¹ Valóban nem ugyanaz az ok, mint a korábbi mondatban: „Teremtsünk embert a magunk képmására”, mivel itt Ádám a *közülünk* szóban foglaltatik benne, de a másik helyen a kétségtelen különbség az Isten lényegében fejeződik ki.

Most tehát, stb. A mondat hiányos, amit véleményem szerint így kellene kiegészíteni: „csak annyi marad, hogy a jövőben elzárjuk őt az élet fájától”, mert ezekkel a szavakkal Ádámot arra inti, hogy a büntetés, amit kapott, nem pillanatnyi, vagy néhány napos lesz, hanem örök száműzetés a boldog életből. Tévednek, akik ezt is iróniának vélik, mintha Isten tagadná, hogy a fa előnyösnek bizonyulna az ember számára, még ha enne is róla. Ő ugyanis inkább a jelkép elvételével megfosztja az embert attól a dologtól is, amit jelképez. Tudjuk, milyen a sákramentumok hatékonysága, s korábban az hangzott el, hogy a fa az élet zálogaként adatott. Ezért, hogy megértse: meg lett fosztva a korábbi életétől, egy ünnepélyes kiközösítést is hozzász. Nem azt jelenti ez, hogy az Úr elvágja az üdvösség mindennemű reménységétől, de elvéve azt, amit korábban megadott, az embert új segítség keresésére ösztönzi másutt. Most az engesztelés marad meg az áldozatokban, ami helyreállíthatja őt arra az életre, amit elveszített. Korábban az Istennel folytatott közvetlen kommunikáció volt az élet forrása Ádám számára, de attól a pillanattól fogva, amikor elidegenedett Istentől, szükségessé vált, hogy az életét Krisztus halála által nyerje vissza, akinek az életét korábban élte. Valóban biztos, hogy az ember nem lenne képes életet nyerni Isten akarata ellenében, még ha az egész fát falná is fel, de Isten a saját rendelkezését tiszteletben tartva összekapcsolja az életet a külső jelképpel, míg az ígéretet el nem kell venni attól. Soha nem volt ugyanis semmi belsőleges hatékonyság a fában, hanem Isten tette azt életadóvá, annyiban, amennyiben elpecsételte a kegyelmét az ember számára annak használatában, mivel valójában semmit sem mutat nekünk hamis jelekkel, hanem mindig úgymond hatékonyan szól hozzánk. Röviden, Isten úgy döntött, hogy kicsavarja az ember kezéből azt, ami a magabiztosságának alapjául szolgált, nehogy az örökké tartó élet hamis reménységét formálja ki abból magának, amit elveszített.

23. *Kiküldé őt az Úr Isten.*²⁰² Mózes itt részben bevégez, amit az emberre kiszabott büntetéssel kapcsolatosan mondott, részben pedig Isten jóságát ünnepli, amivel enyhítette az ítéletét. Isten könyörületesen enyhíti Ádám száműzetését, további lakóhelyet jelölve ki a számára a Földön, s létfenntartást jelölve ki a számára a földművelésből – egy fáradságos tevékenységből. Ádám ebből következtethet arra, hogy az Úrnak van némi gondja rá, ami az atyai szeretetének a bizonyítéka. Mózes azonban megint a büntetésről beszél, amikor elmondja, hogy az embert kiűzte, és kerubokat állított fel villogó kardpengével,²⁰³ ami meggátolta a belépést a kertbe. Mózes elmondja, hogy a kerubok a keleti oldal felől álltak, ahonnan valóban lett volna bejárás az ember számára, ha nem lett volna eltiltva attól. Félelemkeltés végett azt is hozzász, hogy a kard suhogó, vagy kétélű pengéjű volt. Mózes azonban a *fehérség*, vagy a *hő* szóból származó szót használja.²⁰⁴ Így tehát Isten adott életet Ádámnak, ellátta őt étellemmel, de mégis korlátozza a jótéteményt azzal, hogy az isteni harag bizonyos jeleit mindig a szeme előtt tartja, hogy gyakran megemlékezhessen arról: sok nyomorúságon, időszakos száműzetésen, végül magán a halálon kell keresztülmennie ahhoz az élethez, amiből kibukott. Emlékeznünk kell ugyanis arra, amit már mondtunk: Ádám nem

²⁰¹ Patrick püspök mondja, aki az itt elvezett magyarázat mellett száll síkra: „Mint közülünk egy. Ezek a szavak világosan közvetítik a Személyek többes számát az Istenségben, de minden más belőlük kisajtol magyarázat erőltetettnek és természetellenesnek tűnik, például Kálvin úré ellentétes a héber kifejezéssel, Socinusé pedig ellentétes az isteni természet kiválóságával.” – *a szerk.*

²⁰² גֵּרַשׁ, kikergetni, kizavarni, vagy erőszakkal kidobni.

²⁰³ “Cum lamina gladii versatilis”. – להט החרב.

²⁰⁴ “A candore, vel adore.”

úgy lett eltaszítva, hogy a megbocsátás minden reménysége nélkül maradt volna. Kiűzetett abból a királyi palotából, ahol élhetett volna, meg lett fosztva a korábbi csemegéiről, de mégis el volt látva némi élelemmel. Elűzték az élet fájától, de új orvosság lett neki felkínálva az áldozatokban. Egyesek a „suhogó kard”²⁰⁵ szót úgy értelmezik, mint ami nem mindig a hegyével fordul az ember felé, hanem néha az oldalát mutatja, hogy helyet adhasson a megtérésnek. Ám a hasonlat nem ideillő, mert Isten szándéka az ember teljes kizárása volt a kertből, hogy máshol kereshesse az életet. Amint azonban a hely boldog termékenysége és kellemessége megsemmisült, a kard fenyegetése is feleslegessé vált. A kerubok alatt Mózes kétségtelenül angyalokat ért, s ebben a saját népe képességeihez igazodik. Isten két kerubot parancsolt a frigyládához, akiknek be kell árnyékolni annak fedelét a szárnyaikkal, ezért mondják gyakran, hogy Ő a kerubok között ül. Az, hogy ebben a formában ábrázolta az angyalokat, kétségtelenül az ókori nép kezdetlegességének megfelelő engedmény volt, mert annak a kornak gyerekes tanításokra volt szüksége, mint azt Pál tanítja (Gal4:3), s Mózes innen kölcsönözte a nevet, amivel leírta az angyalokat, hogy hozzászoktassa az embereket ahhoz a fajta kijelentéshez, amit Istentől kapott és hűségesen továbbadott. Isten ugyanis azt akarta, hogy amit ő hasznosnak tartott a nép számára, az a szentélyben legyen kijelentve. S ezt a módszert nekünk is biztosan be kell tartanunk azért, hogy a saját gyengeségünk tudatában ne próbáljunk meg segítség nélkül felszállni a mennybe, mert megtörténhet, hogy útközben minden érzékszervünk csődöt mond. A létrák és a járművek akkor tehát a szentély, a szövetség ládája, az oltár, az asztal és a felszerelései voltak. Sőt, én azért nevezem ezeket létráknak és járműveknek, mert az efféle jelképek semmiképpen sem azért lettek elrendelve, hogy a kegyesek úgy zárják be Istent a sátorba, mint egy börtönbe, vagy megpróbáljanak földi elemeket Hozzá ragasztani, hanem az kellő és alkalmas eszközök által megsegítve maguk emelkedjenek a mennybe. Dávid és Ezékiel, akik maguk is meg voltak áldva lelki intelligenciával, nagyon távol álltak attól, hogy olyan vaskos elképzeléseket alkossanak, melyek egy adott helyhez kötötték volna Istent. De mégsem vonakodtak segítségül hívni Istent, Aki a kerubok között ült, vagy lakozott, hogy megtartsák önmagukat és másokat a törvény tekintélye alatt.

Végül. Ezen a helyen az angyalokat ugyanabból az okból mondják keruboknak, mint ahogyan a *Krisztus teste* névvel illetik az úrvacsora szent kenyerét. Az etimológiát illetően maguk a héberek sincsenek azonos véleményen. A legáltalánosabban elfogadott vélemény az, hogy az első כרוב betű utánzó betű, a hasonlatosság jele, így a kerub szó ugyanolyan, mintha azt mondanánk: „mint egy fiú”.²⁰⁶ De miután Ezékiel szavai, aki általában különböző alakokra használja a szót, ellentétesek ezzel a jelentéssel, véleményem szerint azok gondolkodnak helyesebben, akik általános megnevezésnek tartják. Mindazonáltal az, hogy angyalokra vonatkozik, jól ismert. S Ezékiel (Ezék28:14) is ezért illeti ezzel a névvel Tírusz gögös királyát, a főangyalhoz hasonlítva őt.²⁰⁷

²⁰⁵ Károlinál: villogó pallos – a *ford*.

²⁰⁶ כרוב. „Egy fiatal ember képmása, akit a kaldeusok a רב' névvel illetnek.” – Schindler. Más szerzők máshonnan származtatják, ezért más jelentést tulajdonítanak a szónak. Lee professzor viszont ezt mondja: „Hiábavaló lenne bármit mondani etimológiai alapon, eddig még semmi kielégítőt sem fedeztek fel.” – lásd a *Lexikont*. – a szerk.

²⁰⁷ Primario angelo. Világos, hogy Ezékiel az említett fejezetben mind az Éden kertjét, mind a frigyládát a szeme előtt tartott, amikor Tírusz királyáról beszélt. Így mondja a 13. versben: „Édenben, Isten kertjében voltál”, majd a következőben: „Valál felkent oltalmazó Kérub” (nevezetesen aki a frigyládát befedte), „és úgy állattalak téged, hogy Isten szent hegyén valál”. – a szerk.

4. fejezet

1. Azután ismeré Ádám az ő feleségét Évát, a ki fogad vala méhében és szüli vala Kaint, és monda: Nyertem férfiat az Úrtól.

2. És ismét szülé annak atyjafiát, Ábelt. És Ábel juhok pásztora lön, Kain pedig földművelő.

3. Lön pedig idő multával, hogy Kain ajándékot vive az Úrnak a föld gyümölcséből.

4. És Ábel is vive az ő juhainak első fajzásából és azoknak kövérségéből. És tekinté az Úr Ábelre és az ő ajándékára.

5. Kainra pedig és az ő ajándékára nem tekinté, miért is Kain haragra gerjede és fejét lecsüggeszté.

6. És monda az Úr Kainnak: Miért gerjedtél haragra? és miért csüggesztéd le fejedet?

7. Hiszen, ha jól cselekszel, emelt fővel járhatsz; ha pedig nem jól cselekszel, a bűn az ajtó előtt leselkedik, és reád van vágódása; de te uralkodjál rajta.

8. És szól s beszél vala Kain Ábellel, az ő atyjafiával. És lön, mikor a mezőn valának, támada Kain Ábelre az ő atyjafiára, és megöle őt.

9. És monda az Úr Kainnak: Hol van Ábel a te atyádfia? Ő pedig monda: Nem tudom, avagy őrizője vagyok-e én az én atyámfiának?

10. Monda pedig az Úr: Mit cselekedtél? A te atyádfiának vére kiált én hozzám a földről.

11. Mostan azért átkozott légy e földön, mely megnyitotta az ő száját, hogy befogadja a te atyádfiának véré, a te kezedből.

12. Mikor a földet míveled, ne adja az többé néked az ő termő erejét, bujdosó és vándorló légy a földön.

13. Akkor monda Kain az Úrnak: Nagyobb az én büntetésem, hogysen elhordozhatnám.

14. Ímé elűzöl engem ma e földnek színéről, és a te színed elől el kell rejtőznöm; bujdosó és vándorló leszek a földön, és akkor akárki talál reám, megöl engemet.

15. És monda néki az Úr: Sőt inkább, aki megöle Kaint, hétszerte megbüntettetik. És megbélyegzé az Úr Kaint, hogy senki meg ne ölje, a ki rátalál.

16. És elméne Kain az Úr színe elől, és letelepedék Nód földén, Édentől keletre.

17. És ismeré Kain az ő feleségét, az pedig fogada méhében, és szülé Hánókhót. És építe várost, és nevezé azt az ő fiának nevére Hánókhnak.

18. És lett Hánókhnak fia, Irád: És Irád nemzé Mekhujáelt: Mekhujáel pedig nemzé Methusáelt, és Methusáel nemzé Lámekhet.

19. Lámekh pedig vett magának két feleséget: az egyiknek neve Háda, a másiknak neve Czilla.

20. És szülé Háda Jábált. Ez volt atyjok a sátorban-lakóknak, és a barompásztoroknak.

21. Az ő atyjafiának pedig Jubál vala neve: ez volt atyja minden lantosnak és síposnak.

22. Czilla pedig szülé Tubálkaint, mindenféle réz- és vasszerszámok kovácsolóját: és Tubálkain hugát, Nahamát.

23. Akkor monda Lámekh az ő feleségeinek: Oh Háda és Czilla, hallgassatok szómra, Lámekh feleségei, halljátok beszédem: embert öltem, mert megsebzett; ifjat öltem, mert megütött.

24. Ha hétszeres a bosszú Kainért, hetvenhétszeres az Lámekhéért.

25. Ádám pedig ismét ismeré az ő feleségét, és az szüle néki fiat, és nevezé annak nevét Séthnek: mert adott úgymond, énnékem az Isten más magot Ábel helyett, kit megöle Kain.

26. Séthnek is született fia, és nevezé annak nevét Énósnak. Akkor kezdték segítségül hívni az Úrnak nevét.

1. *Azután ismeré Ádám az ő feleségét Évát.* Mózes most elkezd leírni az emberiség megsaporodását, mely történetben fontos észrevenni, hogy Isten „sokasodjatok és szaporodjatok” jótéteményét nem törölte el a bűn. Sőt mi több, Ádám szíve isteni megerősítést kapott, így nem borzadt vissza az utódok nemzésétől. S ahogyan felismerte Ádám az utódok megszületésekor Isten haragjának valóban atyai mérséklését, úgy volt kénytelen később megízlelni a saját bűnének keserűbb gyümölcseit, amikor Káin megölte Ábelt. De kövessük Mózes történetét.²⁰⁸ Noha Mózes nem jelenti ki, hogy Káin és Ábel ikrek lettek volna, mégis valószínű, hogy így volt, mert utóbb azt mondja, hogy Éva az első fogantatáskor megszülte az elsőszülöttjét, majd hamarosan hozzáteszi, hogy szült még egyet, s így említvén a kettős szülést, csak egy fogantatásról beszél.²⁰⁹ Hadd örüljenek a véleményünknek azok, akik másként gondolják: nekem azonban összeegyeztethetőnek tűnik a józan ésszel, hogy amikor a világnak be kellett népesülnie, akkor nemcsak Káinnak és Ábelnek kellett egy szüléssel megszületniük, hanem utóbb még sok férfinak és nőnek.

Nyertem férfiat. A szó, amit Mózes használ, egyszerre jelenti valaminek a megszerzését és birtoklását, s csekély jelentősége van a mostani szövegkörnyezetre, hogy melyiket fogadjuk el. Fontosabb azt megvizsgálni, miért mondja, hogy את יהוה (et Jahve). Egyesek így magyarázzák: „az Úrral”, azaz „az Úr kegyessége, vagy jóindulata által”, mintha Éva az utód elfogadott áldására utalna, amint az meg van írva a Zsolt127:3-ban: „az anyaméh gyümölcse: jutalom”. A második magyarázat ugyanoda jut: „Férfiút bírok az Úrtól”, és Jeromos változatának is ugyanaz a jelentése: „az Úron keresztül”.²¹⁰ Azt mondom, ezek az olvasatok mind arra irányulnak, hogy Éva hálát ad az Úrnak, amiért rajta keresztül kezdet az utódok támasztását, bár ő örök terméketlenségre, valamint egyéb pusztulásra volt méltó. Mások nagyobb elmésséggel így magyarázzák a szavakat: „Elnyertem az Úr férfiúját”, mintha Éva úgy értette volna, hogy máris az övé a kígyó legyőzője, aki isteni módon lett neki megígérve. Ezért ünneplik Éva hitét, mivel hit által ölelte magához az ígéretet a gonosz fejének szétzúzásáról az ő magván keresztül, csak úgy vélik, hogy a személyt, vagy az egyént illetően tévedett, látván, hogy Káinra korlátozza, ami Krisztust illetően volt neki megígérve. Nekem azonban az tűnik a szakasz valódi jelentésének, hogy Éva, miközben gratulál magának a fiú születése miatt, Istennek ajánlja őt, mint a faj elsőszülöttjét. Ezért szerintem így kellene fordítani: „Férfit kaptam az Úrtól”, ami értelemben közelebb áll a héber kifejezéshez. S az újszülöttet azért nevezi férfinak, mert látta, hogy az emberi faj megújult, amit ő és a férje döntöttek romba a saját hibájukból.²¹¹

²⁰⁸ Az eredetiben itt az alábbi szakasz van: “Cognoscendi verbo congressum viri cum uxore, rem per se pudendam, verecunde insinuat: quanquam coitus foeditas inter peccati fructus numeranda est; quia nascitur ex libidinis intemperie: porro licet,” stb.

²⁰⁹ “Ita duplicem partum commemorans, nonnisi de uno concubitu loquitur.”

²¹⁰ “Possedi hominem per Deum.” – *Vulgata*. “Εκτησαμην ανθρωπον δια τον Θεον.” – *Septuaginta*.

²¹¹ Az olvasó ennek a figyelemre méltó igeszakasznak az elemzését megtalálja dr. J. P. Smith *Scripture Testimony to the Messiah (A Messiás bibliai bizonyága)* című munkájában, 1. kötet, 228. oldal, 3. kiadás, 1837. Ez a tanult, fáradságtalan és őszinte szerző jelentős erővel érvel a „Férfit, Jahve-t nyertem” fordítás mellett, s azt feltételezi, hogy Éva tényleg abban hitt, hogy az elsőszülöttje a megtestesült Jahve. Nagyon nagy problémák annak azonban abban a feltételezésben, hogy ő tudhatott annyit, amennyit itt előfeltételez, s Dathe megjegyzése látszólag végzetes erre a magyarázatra nézve: „Si scivit, Messiam esse debere Jovam, quomodo existimare potuit, Cainam esse Messiam, quem sciebat esse ab Adamo genitum”. „Ha Éva tudta, hogy a Messiásnak Jahvének kell lennie, akkor miképpen gondolta, hogy Káin a Messiás, amikor tudta, hogy ő Ádám leszármazottja?” – a szerk.

2. *És ismét szülé annak atyjafiát, Ábelt.*²¹² Közismert, honnan származik Káin neve, s mi okból kapta. Az anyja ugyanis ezt mondta: קָנִיתִי, *kaniti*, „férfit nyertem”, s ezért nevezet őt Káinnak.²¹³ Ugyanez a magyarázat nem vonatkozik Ábelre.²¹⁴ Egyesek véleménye, miszerint az anyja megvetésből nevezte el így, tökéletesen abszurd, mert Éva emlékezett a végcélra, amire a termékenysége irányult, és nem feledkezett meg a „sokasodjatok és szaporodjatok” jótéteményről sem. Nekünk (véleményem szerint) helyesebben arra kell következtetnünk, hogy amiről Éva bizonyosságot tett az elsőszülöttjének adott névben, az nem más, mint az öröm, ami hirtelen tört rá, s amivel Isten kegyelmét ünnepelte. Utóbb pedig, a leszármazottaiban újra megemlékezett az emberi faj nyomorúságairól. S természetesen, noha Isten új áldása nem közönséges öröm okává vált, mégsem volt képes az oly sok és nagy gonoszságra szánt utódaira – melyeknek ő maga volt a kiváltó oka – a legkésőbb bántatás nélkül tekinteni. Ezért akarta, hogy a bánata emlékezete benne legyen a második fiának adott névben, s egyidejűleg egy közös tükröt is akart tartani eléjük, amiben minden utódát az ember *hiábavalóságára* inthette. Azt, hogy egyesek abszurdnak ítélik Éva ítéletét, amiért az igaz és szent fiait elvettetésre méltóknak ítélte a másik, gonosz és züllött fiához képest, én nem fogadom el. Évának volt oka, maiért gratulált magának az elsőszülötthöz, és nem érheti őt gyalázat, amiért a második fiában önmagának és mindenki másnak emléket állított a saját hiábavalóságukról azért, hogy a saját gonoszságaik szorgalmas tanulmányozására ösztönözze őket.

És Ábel juhok pásztora lőn. Azt, hogy vajon mindkét fiú megnősült-e és vezettek-e saját háztartást, Mózes nem mondja el. Ez tehát bizonytalanságban hagy minket, bár valószínű, hogy Káin még azelőtt megnősült, hogy megölte volna az öccsét, mert Mózes hamarosan hozzáteszi, hogy ismerte a feleségé és nemzett gyermekeket. Viszont semmi említést sem tesz a házasságáról. Mindketten önmagában szent és dicséretes életet éltek. A föld megművelését ugyanis Isten parancsolta meg, s a juhok táplálása sem volt kevésbé tiszteletre méltó, mint amennyire hasznos. Röviden, az egész paraszti élet ártatlan és egyszerű volt, s mindenekelőtt igazodott a természet valódi rendjéhez. Azt kell tehát legelőször is fenntartani, hogy mindketten az Isten által elfogadott, s szükségszerűen az emberi élet számára hasznos munkálkodással töltötték az idejüket. Ebből arra következtetünk, hogy atyjuk jól kioktatta őket. Az áldozás rítusa még jobban megerősíti ezt, mert azt bizonyítja, hogy hozzászoktak Isten imádatához. Káin élete tehát látszólag nagyon jól szabályozott volt, mivel ellátta az Isten iránti kegyesség feladatait, s a saját és az övéinek létfenntartásához becsületes és igazi munkával járult hozzá, s ezzel vált a családja gondoskodó és józan apjává. Sőt, itt azt is helyes felidézni, amit korábban mondtunk, hogy az első emberek, bár meg lettek fosztva az isteni szeretet sákramentumától, amikor el lettek tiltva az élet fájától, de csak úgy lettek eltiltva, hogy közben megmaradt számukra az üdvösség reménysége, aminek a jeleit az áldozatokban látták. Emlékeznünk kell ugyanis arra, hogy az áldozás szokását nem ők koholták elhamarkodottan, hanem isteni módon adatott át nekik. Mivel az apostol Ábel elfogadott áldozatának méltóságát a *hitnek* tulajdonítja, ebből következik, hogy először is nem Isten parancsa nélkül mutatott be áldozatot (Zsid11:4). Másodszor, a világ kezdetétől fogva igaz volt, hogy az engedelmesség jobb minden áldozatnál (1Sám15:22) és minden erény szülője. S ebből az is következik, hogy az embert Isten tanította meg arra, hogy mi az, ami Neki tetszik. Harmadszor, miután Isten mindig is ugyanaz volt, nem mondhatjuk, hogy valaha is kedvét lelte a pusztán testi és külsődleges imádatban. De az őskor akkor áldozatait elégségesnek tartotta. Ebből következően ezeket lelkileg kínálták fel Neki, azaz a szent ősatyák nem mocskolták be Őt holmi üres ceremóniákkal, hanem valami nemesebbre és titkosabbra tekintettek, amit nem tehettek volna meg isteni tanítás nélkül.²¹⁵ Mert csak is a

²¹² “Et addidit parere fratrem ejus Ebel”, továbbá szülte (vagy emellett szülte) a testvérét, Ábelt. – *a szerk.*

²¹³ Azaz „kaptam”, vagy „szereztem” – *a szerk.*

²¹⁴ הָבֵל, *Hebel* hiábavalóságot jelent.

²¹⁵ “Absque verbo.” Szó szerint: “a szó (az Íge) nélkül”. – *a szerk.*

belső²¹⁶ hit az, ami a külső jelekben megkülönbözteti Isten igazi és racionális imádatát attól, ami vaskos és babonás. S természetesen nem voltak képesek az elméiket őszintén Isten imádatára szánni, amíg nem voltak meggyőződve az Ő jóakarataról, hisz az önkéntes tisztelet az Ő jóságának megérzéséből és az abba vetett bizalomtól függ. Másrészt, bárki érzi Istent önmagával szemben ellenségesnek, félelemmel és rettegéssel kénytelen menekülni Tőle. Látjuk tehát, hogy Isten, amikor elveszi az élet fáját, amiben először adta zálogát a kegyelmének, más eszközökkel mutatkozik és jelenti ki Magát engedékenynek az ember iránt. Ha ennek most bárki azt veti ellenébe, hogy minden nemzetnek megvoltak a maga áldozatai, s azokban nem volt meg a tiszta és a szilárd vallás: a válasz kész: nevezetesen hogy itt azokat az áldozatokat említi, melyek törvényesek és Isten számára elfogadhatók, amelyekből mindössze csak a romlott utánzás jutott el a pogányokhoz. Mert bár itt nincs más, csak a מנחה szó,²¹⁷ amit tulajdonképpen *ajándékot* jelent, s ezért kiterjed minden áldozatfajtára, két okból mégis következtethetünk arra, hogy az áldozatokra vonatkozó parancsot az ősatyák a kezdetektől fogva megkapták. Először, hogy a kegyesség gyakorlása közös legyen mindenki számára, látván, hogy Isten tulajdonainak vallják magukat, s minden javukat Tőle kapottnak tekintették. Másodszor, hogy valamiféle elégtétel szükségességére intse őket, hogy kibékülhessenek Istennel. Amikor mindenki felkínál valamit a javaiból, abban ünnepélyes hálaadás rejlik, mintha ezzel a cselekedetével tenne bizonyosságot arról, hogy mindazt, amije csak van, Istennek köszönheti. Az állatáldozat és a vér széthintése azonban valami mást is jelent, nevezetesen hogy a felkínáló a halált tartsa a szemei előtt, de mégis higgyen abban, hogy Isten békülékeny vele szemben. Ádám áldozatairól azonban semmi említés sem történik.

4. *És tekintte az Úr Ábelre és az ő ajándékára.* Istenről azt mondják, hogy arra az emberre tekint, akit a kegyeibe fogad. Meg kell azonban figyelni a Mózes által betartott sorrendet, mert nem egyezően csak azt mondja, hogy az *imádat*, amivel Ábel adózott az Úrnak, volt Istennek tetsző, hanem az áldozó *személyével* kezdi, amivel azt jelzi, hogy Isten senkinek a munkáit nem nézi jóindulatúan, csak azét, akit előzőleg már elfogadott és jóváhagyott. S nem csoda, mert az ember a látható dolgokra néz, de Isten arra, ami a szívben van (1Sám16:7), ezért csak úgy becsüli meg a cselekedeteket, ahogyan azok a szív forrásából származnak. Ezért az is igaz, hogy nemcsak elutasítja a gonoszok áldozatait, de egyenesen undorodik azoktól, bármennyire is ragyogók legyenek azok az emberek szemében. Mert ha az, akinek szennyes a lelke, a pusztá érintése által beszennyezi a saját tisztátalanságával az egyébként tiszta és szennyezetlen dolgokat, mi más lehetne bármi, mint tisztátalan, ami tőle származik? Amikor Isten visszautasítja a színlelt igazságosságot, amivel a zsidók dicsekedtek, akkor a prófétáján keresztül azzal tiltakozik, hogy „kezeik vérral rakottak” (Ézs1:15). Ugyanezért vitatkozik Aggeus is a képmutatókkal. A cselekedetek külső megjelenése tehát, ami becsapja a túlságosan testi szemeinket, szertefoszlik Isten jelenlétében. S ennek még a pogányok is tudtában voltak, akiknek a költői, amikor az Isten imádatának józan és jól szabályozott elméjéről beszélnek, megkövetelik mind a tiszta szívet, mind a tiszta kezeket. Erre lehet visszavezetni még a nemzetek között is az áldozás előtti mosakodás ünnepélyes rítusát. Látván pedig más helyen, hogy a Lélek Péter szájával arról tesz bizonyosságot, hogy „a szívek hit által tisztulnak meg” (Csel15:9), s látván, hogy a szent ősatyán tisztasága ugyanez a fajta, az apostol nem hiába következtet arra, hogy Ábel áldozata hit által sokkalta kiválóbb volt, mint Káiné. Ezért tehát először is azt kell vallanunk, hogy minden cselekedet, melyek megelőzik a hitet, az igazságosság bármekkora fénye is ragyogjon azokban, nem mások, mint pusztá bűnők, mert a gyökerüktől fogva szennyesek és sértők az Úr számára, Akinek semmi más nem tetszik, mint a szív belső tisztasága. Szeretném, ha azok, akik úgy képzelik, hogy az emberek a szabad akarat saját indíttatásából válnak alkalmassá Isten kegyelmének

²¹⁶ Azaz: „a szívbe befogadott hit”. – a szerk.

²¹⁷ A „מנחה” rendszerint, de nem megváltoztathatatlanul „vértelen áldozatot” jelent szemben a „זֶבֶח”, „véres áldozat” szóval. – Lásd Gesenius, Lee, stb. – a szerk.

befogadására, elgondolkodnának ezen. Természetesen semmi ellentmondás sem marad abban a kérdésben, hogy Isten vajon ingyenesen, s hit által igazítja-e meg az embereket? Mert konkrét tényként kell elfogadni, hogy Isten ítéletében egyáltalában nincsenek tekintetbe véve a cselekedetek, amíg az ember nincs kegyelembe fogadva. S egy másik dolog is ugyanolyan biztos: mivel az egész emberi faj gyűlöletes Isten számára, így a megbékélésnek az isteni kegyességhez nincs más útja, csak ami a hiten keresztül vezet. Sőt, miután a hit Isten ingyenes ajándéka, s a Lélek különleges megvilágosítása, ebből könnyen következtetünk arra, hogy pont úgy vagyunk *meggátolva*²¹⁸ pusztán e kegyelem által, mintha a halálból támasztott volna fel.²¹⁹ Ebben az értelemben mondja Péter is, hogy Isten az, aki hit által megtisztítja a szíveket. Mert nem egyezne a tény a kijelentéssel, ha Isten nem úgy formálná a hitet az emberek szívében, hogy azt valóban az Ő ajándékának tarthassuk. Most már látható, hogy a tisztaság milyen módon hatása a hitnek. Üres és haszontalan filozófia, ami a tisztaság okaként hozakodik elő azzal, hogy az emberek nem indulnak fel Isten, mint a megjutalmazójuk keresésére, csak hit által. Azok, akik így beszélnek, teljes mértékben eltemetik Isten kegyelmét, ami a Lélek a legfőképpen dicsér. Mások hűvösen beszélnek, akik azt tanítják, hogy hit által csak az újjászületés számlájára tisztulunk meg, hogy elfogadhatók legyünk Isten számára. Mert ők nemcsak az igazság felét hagyják el, de alap nélkül építkeznek, mert az emberi faj átkának következtében szükségessé vált, hogy az ingyenes kibékülés előzze azt meg. S miután Isten soha nem újítja meg az övéit ebben a világban úgy, hogy ők képesek lennének tökéletesen imádni Őt, ezért semmiféle emberi cselekedet sem lehet elfogadható engesztelés nélkül. S ehhez a dologhoz tartozik a törvényes mosakodás ceremóniája, hogy az emberek megtanulhassák: valahányszor csak Isten közelébe kívánnak jutni, a tisztaságot másutt kell keresniük. S akkor veszi végül figyelembe Isten az engedelmségünket, amikor Krisztusban tekint ránk.

5. *Kainra pedig és az ő ajándékára nem tekintte.* Nem kételkedhetünk abban, hogy Káin úgy viselkedett, ahogyan a képmutatók szoktak, nevezetesen külső áldozatokkal akarta lecsillapítani Istent úgy, ahogyan valaki egy adósságot ad meg, a legcsekélyebb arra irányuló szándék nélkül, hogy odaszánja magát Istennek. De azt igaz imádat az, ha lelki áldozatokként kínáljuk magunkat Istennek. Amikor Isten efféle képmutatást lát, ami mellé még párosul az Ő vaskos és nyilvánvaló megvetése, akkor nem meglepő, ha gyűlöli azt és képtelen eltűrni. Ebből az is következik, hogy megvetéssel utasítja vissza mindazok cselekedeteit, akik elvonják *magukat* Tőle. Mert az az Ő akarat, hogy először is szánjuk oda magunkat Neki, majd ez után vizsgálja a cselekedeteinket, mint Neki történő engedelmség bizonyosságait, de csak a második helyen. Meg kell jegyezni, hogy minden koholmány, amikkel az emberek mind Isten, mind önmagukat teszi a gúny tárgyává, a hitetlenség gyümölcsei. Ehhez adódik hozzá a gőg, mert a hitetlenek, megvetve a Közbenjáró kegyelmét, félelem nélkül törtetnek Isten jelenlétébe. A zsidók ostoba módon azt képzelik, hogy Káin áldozatai azért voltak elfogadhatatlanok, mert megfosztotta Istent a teljes gabonakalásztól, s csak az üres, vagy félig telt kalászsokat kínálta fel. Mélyebb és rejtettebb volt azonban a gonoszság, nevezetesen a szívnek az a tisztátalansága, amiről beszéltem. Pontosán úgy, ahogyan más oldalról az égő zsír erős illata sem volt képes elnyerni az isteni jóindulatot Ábel áldozataihoz, de miután átjárta azokat a hit jó illata, ezért édes illatúakká váltak.

Kain haragra gerjede. Itt megkérdezhető: hogyan értette meg Káin, hogy a testvére áldozatai részesültek előnyben az övéihez képest? A zsidók a maguk módján számolnak be a megérzésekről, és azt képzelik, hogy Ábel áldozatát mennyi tűz emésztette meg. Mivel

²¹⁸ A „meggátolva” szót itt mára már kissé homályos értelemben használja, bár ez a jelentés fennmaradt az angol egyház liturgiájában és hitcikkelyeiben. Valójában nincs jobb szavunk, ami ilyen jól kifejezné annak a megelőző kegyelemnek a hatását, ami megelőzi, és előtte jár mindennek, ami jó az emberben. – *a szerk.*

²¹⁹ Talán lehetne egyszerűen a „megelőzve” kifejezéssel fordítani, mert ez a jelentése. Azért tartottam meg az eredeti *prevented*, angol szó mai jelentését, mert a szerkesztő magyarázatot is fűzött hozzá. – *a ford.*

azonban nem szabad ekkora szabadosságot engednünk magunknak a csodák kiagyalásában, melyekről a Szentírás nem tesz bizonyosságot, vessük el a zsidó meséket.²²⁰ Valóban valószínűbb, hogy Káin azokból az eseményekből kiindulva alkotta meg a Mózes által feljegyzett ítéletet, amik ez után következtek. Láttá, hogy a testvérének jobb dolga van, mint neki, s ebből következett arra, hogy Isten elégedett volt a testvérével, de elégedetlen volt vele. Azt is tudjuk, hogy a képmutatóknak semmi sem látszik nagyobb értékűnek, semmi sem járul jobban hozzá a saját szívük elégedettségéhez, mint a földi áldás. Sőt, Káin személyében egy gonosz ember képe tárul elénk, aki mégis azt akarja, hogy igaznak tartsák, sőt, az első helyet követeli magának a szentek között. Az efféle személyek valóban a külső cselekedeteikkel munkálkodnak keményen, hogy minden jót kiérdemeljenek Isten kezéből, de a szívük továbbra is a csalásba burkolódzva marad, így semmii mást nem mutatnak Neki csak egy álarcot. Ezért a fáradságos és buzgó vallásos imádatukban semmi őszinte sincs, csak pusztá színlelés az egész. Amikor pedig utóbb meglátják, hogy semmi előnyhöz sem jutnak, akkor elárulják az elméjük mérgét, mert nemcsak Istenre panaszkodnak, hanem látható dühkitörést is produkálnak, s ha képesek lennének rá, szívesen ledöntenék Őt a mennyei trónjáról. Ilyen minden képmutató belső gögje, hogy az engedelmességnek magával a látszatával igyekeznek Istent mondhatni a lekötelezettjüknek tartani. S miután nem képesek megszabadulnia az Ő tekintélyétől, megpróbálják hízlegéssel kibékíteni, mint egy gyermek tenné. Közben pedig, miközben sokra tartják a koholt semmiségeiket, úgy vélik, Isten nagyon rosszul teszi, ha nem tapsol nekik. Amikor azonban Isten kijelenti, hogy a felajánlásaik az Ő szemében felszínesek és értéktelenek, először zúgolódnak, majd dühöngeni kezdenek. Egyedül az istentelenségük gátolja meg Istent abban, hogy kibéküljön velük, ők azonban a saját feltételeikkel akarnak Vele üzletet kötni. Amikor pedig ezt elutasítja, heves sértődéssel lobbannak lángra, amit, noha Isten ellen fogant, a gyermekeikre zúdítanak. Így mikor Káin megharagudott Istenre, a haragját az ártatlan testvéreire zúdította. Mikor Mózes azt mondja, hogy „lecsüggesztette a fejét”²²¹ (a héberben az *ábrázat* szó többes számban szerepel egyes szám helyett), úgy érti, hogy nemcsak hirtelen, heves harag fogta el, de a hosszadalmas bánat miatt olyan gonosz érzelmeket táplált, hogy elsorvadt az irigységtől.

6. *És monda az Úr Kainnak.* Isten most magával Káinnal szemben lép fel és idézi őt az ítélőszéke elé, hogy a nyomorult ember megérthesse: a haragja semmi hasznára sem lesz. Tiszteletet akar magának az áldozatai miatt, mivel azonban ezt nem kapja meg, dühödt haragra lobbann. Közben persze nem fogja fel, hogy a saját hibája miatt nem érte el, amit szeretett volna, mert ha tudatában lett volna a belső gonoszságának, abbahagyta volna a vitatkozást Istennel, és a dühösködést a vétlen testvérével szemben. Mózes nem számol be arról, milyen módon beszélt Isten. Az, hogy ez látomás volt-e, ami megjelent neki, vagy jóvendölést hallott a mennyből, vagy titkos ösztönzéssel kapott intést, nem tudjuk, de természetesen az isteni ítélet foglyának érezte magát. Ádám személyére vonatkoztatni ezt, mintha Isten prófétája és értelmezője lett volna a fia megítélésében, erőltetett, sőt hideg. I megértem, mi az, amit a jó emberek, akik nem kevésbé kegyesek, mint tanultak, javasolnak, amikor efféle elképzelésekkel szórakoznak. Ők az Íge külső küldetését akarják tiszteletben részesíteni, s meg akarják gátolni a lehetőséget, amit a Sátán megragadna a csalafintaságai becsempészésére a kijelentés színeiben.²²² Valóban vallom, hogy semmi nincs hasznosabb,

²²⁰ Talán el kell ismerni, hogy Kálvin itt túl keményen bánik a zsidók vélekedésével. Azt, hogy Isten valamilyen módon nyilvános bizonyosságot tett arról, hogy Ábel áldozatát fogadta el, Pál apostol jegyzi fel, s természetesen semmi ésszerűtlen nincs abban a feltevésben, hogy tette ezt, mint néhány más alkalommal is, mennyei tűz által. Az olvasó megvizsgálhat néhány további, Poole által említett szaktekintélyt, de megtekintheti Ainsworth munkáját a Tóráról, dr. P. Smith munkáját az engesztelésről, s különösen Faber *Értekezés az engesztelő áldozat eredetéről* című művét. – *a szerk.*

²²¹ Szó szerint: „leesett az ábrázata” – *a ford.*

²²² “Et retrancher les occasions que prend Satan, pour faire illusion aux hommes, en s’insinuant sous couleur des revelations.” – *francia.*

mint ha a kegyes elmék megmaradnak a prédikálás rendjét illetően a Szentírás iránti engedelmségben, s nem keresik Isten gondolatait tévelygő spekulációkban. De megjegyezhetjük, hogy Isten Ígéje a kezdetektől fogva jövődölésekben adatott át, hogy utóbb, amikor az emberek kezei szolgáltatták azt ki, nagyobb tisztelettel fogadják. Azt is elismerem, hogy a tanítói hivatal ellátása meg volt parancsolva Ádámnak, s kétségtelen, hogy szorgalmasan intette is a gyermekeit. Mégis, aki úgy véli, hogy Isten csak a szolgáin keresztül szólt, túl hevesen korlátozza Mózes szavait. Mi inkább jussunk arra a végkövetkeztetésre, hogy mielőtt a mennyei tanítást a nyilvános feljegyzésekben rögzítették, Isten sokszor ismertette az akaratát rendkívüli eszközökkel, s megvolt az *alap*, ami támogatta az Isten Ígéje iránti tiszteletet, miközben az emberek keze által átadott tanítás olyan volt, mint maga az *építmény*. Természetesen, még ha csendben is kellene maradnom, akkor is minden ember elismerné, hogy az efféle elképzelés, mint amire itt is utalunk, mily nagy mértékben csökkenti az isteni dorgálás erejét. Így tehát, mivel Isten hangja korábban úgy csendült meg Ádám fülében, hogy ő természetesen észrevette, hogy Isten szól, most ugyanez a helyzet Káinnal is.

7. *Hiszen, ha jól cselekszel.* Ezekben a szavakban Isten megfeddi Káint, amiért igazságtalanul haragudott, mivel az egész gonoszság gyalázata őbenne rejtett. Valóban ostoba volt a panasza és a sértődöttsége az áldozatainak elutasításakor, melyek hibáinak kijavításáról ő nem gondoskodott. Így minden gonosz ember, miután hosszasan és hevesen dühöngtek Isten ellen, végül így lesznek isteni ítélettel elítélve, hogy majd hiába próbálják másokra áttolni a gonoszság okát. A görög fordítók itt messzire távolodnak Mózes szavainak tényleges jelentésétől. Mivel abban a korban egy sem létezett azok közül a jelek, vagy pontok közül, amit a héberek magánhangzók helyett használnak, ezért könnyebb volt a szavak egymáshoz kapcsolódása következtében idegen jelentést tulajdonítani azoknak. Én nem állok meg ezeket megcáfolandó.²²³ Ám még a héber nyelvben képzettek véleménye is eltérő egymás között, bár csak egyetlen szó vonatkozásában, mert a görögök az egész mondatot megváltoztatják. Azok között, akik egyetértenek a megszólítás szövegösszefüggését és lényegét illetően, véleménykülönbség van a *נא* szó vonatkozásában, ami valóban felszólító módban szerepel, de főnévként fordítandó. Ez azonban nem valódi nehézség. Mivel azonban a *נא* ige²²⁴ néha valaminek a *felemelését*, néha az *elvételeit*, vagy elengedését, néha a *felkínálását*, néha pedig az *elfogadását* jelenti, a fordítók véleménye eltérő, ahogyan ezt, vagy amazt a változatot fogadják el. Egyes héber doktorok Kálvin *ábrázatára* vonatkoztatják, mintha Isten azt ígérte volna meg, hogy fel fogja azt emelni, még ha most el is csüggedt a fájdalomtól. Mások a héberek közül a bűnök elengedését értik alatta, mintha az hangzott volna el, hogy „Cselekedj jól, és bocsánatot nyersz”. Mivel azonban olyan elégtételt képzelnek el, ami elvesz az ingyenes megbocsátásból, ezért jelentős mértékben eltérnek Mózes szavainak jelentésétől. A harmadik magyarázat közelebb kerül az igazsághoz, miszerint a *felemelés* megtiszteltetést jelent ezen a módon: „Nem kell irigyelned a testvéred tisztességét, mert ha helyesen viselkedsz, Isten téged is a tisztességnek ugyanarra a szintjére fog felemelni, még ha most a bűneid miatt megsértődve gyalázatra is ítélt”. De még ezt sem fogadom el. Mások filozofikusabban finomítanak, s azt mondják, hogy Káin engedékenynek találná Istent, és megsegítené őt a kegyelme, ha hit által a szív tisztaságát is elhozná a külsődleges áldozatok mellé. Őket hagyom, hadd élvezzék a maguk véleményét, de félek, hogy olyasmire törekednek, aminek kicsi a szilárdsága. Jeremiás így fordítja a szavakat: „Meg fogod kapni”, úgy értelmezve, hogy Isten jutalmat ígér arra a tiszta és törvényes imádatra, ami megkövetel.

Idézve mások vélekedését, hadd mondjam most el azt, ami a számomra tűnik elfogadhatóbbnak. Először is, a *נא* szó ugyanazt jelenti, mint az *elfogadás*, és így az

²²³ A Septuaginta változata: Ουκ εαν ορθως προσενηκης ορθως δε μη διελης ημαρτες, „Ha helyesen kínálsz fel, de nem helyesen osztod meg, akkor vajon nem vétkezel?” Lásd Magee érsek *Értekezések*, stb. LXV. szám, ahol elmésen ad számot a módról, amivel a Septuaginta fordítói félreérthették az eredetit. – a szerk.

²²⁴ Lásd Schindler, v. ö. az imént említett *Értekezések* LXV. számmal.

elutasítás ellentéte. Másodszor, miután az értekezés a szóban forgó dologra vonatkozik,²²⁵ én a szavakat az áldozatokra vonatkozókként magyarázom, nevezetesen hogy Isten akkor fogadja el azokat, ha helyesen lettek felkínálva. A héber nyelvben képzetek tudják, hogy itt semmi erőltetett, vagy a szavak eredeti jelentésétől távol álló nincs. S maga a dolgok rendje is ugyanahhoz a jelentéshez vezet, nevezetesen hogy Isten elvetetteknek és elutasítottaknak nyilvánítja azokat az áldozatokat, mint értékteleneket, amelyeket helytelenül kínáltak fel, s ahhoz, hogy egy áldozat kedves és édes illatúként legyen elfogadva, tisztának és törvényesnek kell lennie. Most már látjuk, mennyire igazságtalanul haragudott Káin azért, amiért az Ő áldozatai nem részesültek tiszteletben, látván, hogy Isten kész volt azokat kinyújtott kézzel elfogadni, ha megszűnnek hibásaknak lenni. Egyidejűleg azonban arra is emlékezni kell, amit korábban mondtam: hogy a jó cselekvésének lényege az istenfélők számára a Krisztusra, mint Közbenjáróra, valamint az Általa megszerzett ingyenes megbékélésre támaszkodás, valamint a törekvés Isten őszinte és alakoskodás nélküli imádatára. Ezért ez a két dolog kölcsönös kapcsolatban egyesülnek: a kegyesek, valahányszor csak Isten jelenlétébe lépnek, ott egyedül csak Krisztus kegyelme ajánlja őket a bűneik eltörlésével, de oda ők is a szív valódi tisztaságát viszik magukkal.

Ha pedig nem jól cselekszel. Más oldalról Isten félelmetes ítéletet mond ki Káinra, ha megkeményíti az elméjét a gonoszságban és belemerül a vétkébe, mert a megszólítás nagyon hangsúlyos. Isten ugyanis nemcsak visszautasítja az igazságtalan panaszkodását, de azt is megmutatja, hogy Káinnak nem lehet nagyobb ellensége, mint a bűn, amit a bensőjében táplál. Úgy megköti az istentelen embert néhány tömör szóval, hogy az nem találhat menedéket. Mintha ezt mondta volna: „A makacsságod semmi haszonnal nem jár majd a számodra, mert noha semmi dolgod sem lesz velem, a bűnöd nem hagy neked nyugalmat, hanem hajt, követ és űz, és soha nem engedi, hogy elmenekülj tőle”. Ebből következően nemcsak hiába és haszontalanul dühöngött, de a saját belső meggyőződése is vétkesnek ítélte még akkor is, ha senki sem vádolta őt. „A bűn az ajtó előtt leselkedik” kifejezés ugyanis a lelkiismeret belső ítéletére vonatkozik, ami ránehezedik a bűnről meggyőződött emberre, és minden oldalról ostromolja őt. S bár az istentelenek képzelhetik azt, hogy Isten szundikál a mennyben, s küzdhetnek, amennyire csak tőlük telik, igyekeztén elvetni maguktól az Ő ítéletétől való félelmet, a bűn mégis állandóan visszahúzza őket, legyenek bármennyire vonakodók és szökevények, ahhoz az ítélőszékhez, amitől menekülni igyekeznek. Még a pogányok kijelentései is arról tesznek bizonyosságot, hogy tudatában voltak ennek az igazságnak, mert semmi kétség: amikor azt mondják, hogy „a lelkiismeret olyan, mint ezer tanú”, akkor azt a legkegyetlenebb ítéletvégrehajtóhoz hasonlítják. Nincs fájdalmasabb, vagy komolyabb kínzás, mint amit itt látunk. Sőt, Maga Isten csikar ki efféle megvallásokat. Juvenalis mondja:

Íme, a menny magas bosszúja az emberi bűnökön:
Bár a földi ítéletek megvásárolhatók és eladhatók,
A bíróját a keblében hordozza,
S a lelkiismeret kínzó gondokkal vonja őt kínpadra.²²⁶

Mózes kifejezésének azonban sajátos energiája van. A bűn, mondja, az *ajtó* előtt *fekszik*, mert a bűnöst nem azonnal kínozza az ítélettől való félelem, hanem körbevée magát mindazzal, aminek csak örülni tud, hogy megtévessze önmagát, mondhatni a szabad térben jár, sőt mondhatni a kellemes réteken dáriódzik. Mikor azonban az ajtóhoz lép, találkozik a

²²⁵ „De re subjecta habitur sermo.”

²²⁶ „Prima est ultio quod se Iudice, nemo nocens absolvitur, improba quamvis Gratia fallacis Praetoris vicerit urnam.”

bűnnel, ami folytonosan ott leselkedik, s azután a lelkiismeret, ami korábban szabadnak hitte magát, fogságba esik, és kettős büntetést kap a késlekedésért.²²⁷

És reád van vágyódása. Majdnem minden igemagyarázó a bűnre vonatkoztatja ezt, s úgy gondolják, hogy ezzel az intéssel azokat a romlott seregeket korlátozza, melyek csalogatják és ösztönzik az ember elméjét. Ezért a nézetük szerint az igeszakasz jelentése valami efféle lesz: „Ha a bűn feltámad ellened, hogy legyőzzön, miért merülsz bele ahelyett, hogy munkálkodnál a megfőkezésén és a felügyeletén? Mert a te dolgod legyőzni és engedelmességre kényszeríteni azokat a vonzalmakat a testedben, melyekről látod, hogy Isten akaratával ellentétesek és Ellene láznak”. Én azonban azt feltételezem, hogy Mózes valami teljesen másról beszél. Elmulasztottam megemlíteni, hogy a bűnt jelentő héber szó toldaléka nőnemű, de itt két himnemű vonatkozó névmást használ. Mózes természetesen nem magáról az elkövetett bűnről értekezik konkrétan, hanem a vétekről, ami abból fakadt, és az azt követő ítéletről. Miképpen illenek hát ide az alábbi szavak: „és reád van vágyódása”?²²⁸ Nincs szükség azonban hossza cáfolatra, amikor megmutatom az igeszakasz valódi jelentését. EZ inkább feddésnek tűnik, amellyel Isten hálátlansággal vádolja az istentelen embert, amiért megvetette az elsőszülöttséget. Minél nagyobbak az isteni jótétemények, melyekkel közülünk valakit Isten felékesít, annál jobban elárulja az illető az istentelenségét, ha nem igyekszik buzgós szolgálni a kegyelem Szerzőjét, Akinek a lekötelezettje. Amikor Ábelt a testvére alárendeltjének tekintették, akkor is az Úr szorgalmas imádója volt. De az elsőszülött hanyagul és felületesen imádta az Istent, noha az isteni jószág következtében nagy méltóságra emelkedett. Ezért nagyítja fel Isten a bűnét, mert még csak utánozni sem próbálta a testvérét, akit annyira felül kellett volna múlnia kegyességben, mint amennyire felülmúlta méltóságban. Sőt, ez a beszédforma megszokott a héberek között, mely szerint az alárendelt kívánságának arra kell irányulnia, akinek alá van vetve. Így beszél Mózes a nőről is (1Móz3:16), miszerint epekedik majd a férje után. Azok azonban gyerekesen fecsegnek, akik eltorzítják ezt az igeszakaszt az akarat szabadságának bizonyítása végett. Ha ugyanis elismerjük, hogy Káin azért intette a kötelességére, hogy a bűn leigázására összpontosíthasson, abból mégsem lehet következtetni az emberben ehhez öröklötten benne rejlő erőre, mert csak a szentlélek kegyelmével lehet úgy megölgökölni a test kívánságait, hogy azok ne kerekedjenek felül. S arra sem szabad következtetnünk, hogy valahányszor csak megparancsol valamit Isten, nekünk lesz erőnk annak végrehajtásához, hanem inkább Ágoston ama mondásához kell szilárdan ragaszkodnunk, mely szerint „Tedd, amit parancsolsz és parancsold, amit akarsz.”

8. *És szól s beszél vala Káin Ábellel, az ő atyjafiával.* Egyesek ezt a beszélgetést általánosnak vélik, mintha Káin, álnokul leplezvé a haragját, testvériesen beszélt volna.

²²⁷ A héber חטאת szó, ami elsősorban bűnt jelent, gyakran használatos a bűnáldozatokra is, s a mi változatunk különböző igeszakaszaiban így is fordítják. A képzett dr. Lightfoot volt az első, aki azt javasolta, hogy a jelen esetben is így kellene fordítani. Az ő magyarázatát elsősorban a szociniánusok vonták kétségbe, de nemcsak ők. A joggal dicsőített dr. Davison szintén megpróbálta félretenni a *Primitív áldozatok eredetének és céljának vizsgálata* című művében. Dr. Magee és Faber megalapozottabb tanulmánya olyan alapokra helyezi Lightfoot magyarázatát, amit nem lehet egykönnyen megingatni. Ezzel a feltevessel az igeszakasz fordítása az alábbi: „Ha nem jól cselekszel, a bűn az ajtó előtt fekszik, vagy lapul”, s a szakasz jelentése: „Kínálj csak fel engesztelő áldozatot, s akkor a felajánlásod hibája kijavíttatik, s megadatik a bocsánat a bűnödre”. Lásd Magee *Második értekezését*, valamint a hozzá kapcsolódó *Disszertációkat*, valamint Faber *Értekezés az engesztelő áldozat eredetéről* című művét. – a szerk.

²²⁸ Faber azt állítja, hogy az „és reád van vágyódása” arra az áldozatra vonatkozik, amit bűnáldozatként kínáltak fel. – Lásd az *Értekezését*, 129. oldal. S az alábbi költői elrendezését adja Isten Káinhoz szóló szavainak:

„Miért a forró harag rajtad,

S miért horgasztod le az ábrázatodat?

Ha jót cselekszel, vajon nem lesz felmagasztalás?

Ha pedig rosszat teszel, a bűnáldozat az ajtónál lapul.

S rád vágyódik,

S te uralkodsz rajta.” – a szerk.

Jeromos így említi a nyelvezetet: „Gyere, menjünk csak ki”.²²⁹ Véleményem szerint a beszéd hiányos, valamennyit meg kell érteni belőle, de valamennyi bizonytalan marad. Mindazonáltal nem vagyok elégedetlen azzal a vélekedéssel, hogy Mózes tömören megfeddi a képmutató álnokságát, aki barátságosan szólva testvéri egyetértést mutatott, míg alkalom nem kínálkozott a szörnyű gyilkosság elkövetésére. S ebből a példából azt tanuljuk meg, hogy a képmutatóktól soha nem kell jobban félni annál, amikor a barátság színlelésével hajolnak le beszélgetni, mert amikor nincs lehetőségük nyílt erőszakkal tetszésük szerint ártani, akkor hirtelen a békesség színlelt látszatát keltik. De semmiképpen sem várhatjuk, hogy azok, akik dühödtek vadállatok Istennel szemben, őszintén ápolják majd a barátság bizalmát az emberekkel. S az olvasó gondolkodjon el azon is, hogy Mózes vajon nem inkább úgy értette-e, hogy Káin, noha Isten megintette, mégis veszekedett a testvérével, s így ez a mondás attól függ, ami megelőzte. Én természetesen inkább arra a véleményre hajlok, hogy nem tartotta magában a rosszindulatú érzelmeit, hanem vádaskodásban tört ki a testvére ellen, őt jelölve meg az elutasítása okaként.

És lőn, mikor a mezőn valának. Ebből megértjük, hogy noha Káin otthon panaszkodott a bátyjáról, mégis úgy leplezte az ördögi dühét, ami égette, hogy Ábel semmirossza nem gyanakodott, mert Káin elhalasztotta a bosszút az alkalmas időpontig. Sőt, a véteknek ez az egy cselekedete is megmutatja, hová űzi a Sátán az embereket, amikor megkeményítik az elméiket a gonoszságban, így végül a makacsságuk a legsúlyosabb büntetésre méltóvá válik.

9. *Hol van Ábel?* Azok, akik feltételezik, hogy az atya tette fel a kérdést Káinnak a fiáról, Ábelről, a tanítás egész erejét meggyengítik, amit Mózes itt átadni szándékozott: nevezetesen hogy Isten mind titkos ihletéssel, mint rendkívüli módon beidézte az apagyilkost²³⁰ az ítélőszéke elé úgy, mintha a mennyből mennydörgött volna. Mert amit korábban mondtam, azt szilárdan fenn kell tartani, miszerint ahogyan Isten most a Szentírásan keresztül szól hozzánk, korábban úgy jelentette ki Magát az ősatyáknak a jövődöléseken keresztül. S ugyanezen a módon jelentette ki az ítéleteit a szentek elvetett fiainak. Így egy angyal beszélt Hágárhoz, miután elszakadt az egyháztól,²³¹ amint azt majd látjuk a 16. fejezet 8. versében (1Móz16:8). Valóban lehetséges, hogy Isten a lelkiismeretének csendes vizsgálatával kérdezte ki Káint, s ő a belsőjében mérgelődve és zúgolódva válaszolhatott. Nekünk azonban arra a végkövetkeztetésre kell jutnunk, hogy nem pusztán egy ember külső hangja vizsgálta meg őt, hanem egy isteni hang, ami megérezte vele, hogy közvetlenül Istennel van dolga. Tehát valahányszor csak felszólít minket a lelkiismeret-furdalás az elmélkedésre a bűneink felett, tudjuk meg, hogy Maga Isten beszél velünk. Mert az a belső érzés, ami meggyőz minket a bűneinkről, nem más, mint Isten sajátos ítélőszéke, ahol Ő az törvénykezést gyakorolja. Azok tehát, akiket vádol a lelkiismeret, óvakodjanak, nehogy Káinhoz hasonlóan megkeményedjenek a makacsságban. Mert az valóban Isten elleni rugdalózás, és szembenállás az Ő Lelkével, amikor elvetjük azokat a gondolatokat, melyek nem mások, mint serkentők a megtérésre. Ám túlon túl általános hiba a korábbi bűnökhöz olyan romlottságot adni, mikor valakit, akár akarja, akár nem, a bűnei megérzésére készítenek, de mégis elveti az Isten iránti engedelmességet. Ebből megmutatkozik, mily nagy az emberi elme romlottsága, mert amikor a saját lelkiismeretünk győz meg és ítél el minket, akkor sem hagyunk fel a Bíránk gúnyolásával, vagy a dühöngéssel Ellene. Rendkívüli volt Káin tompasága, aki ily nagy bűn elkövetése után dühödten utasította vissza Isten feddését, Akinek a kezéből mindazonáltal nem volt képes kimenekülni. De ugyanez a dolog naponta megtörténik a gonoszokkal, akik közül mindenki arra vágyik, hogy ötletesnek tartsák a mentségek kiagyaltásában. Mert az emberi szív úgy belegabalyodott a tekervényes

²²⁹ „Egrediamur foras.” – *Vulgata*.

²³⁰ „Parricidam citaverit.” Az apagyilkos szót, ellentétben az eredeti jelentésével itt bármely közeli rokon meggyilkolására használja. – *a szerk.*

²³¹ Elhagyván Ábrahám családját, egyedül amelyben fenntartották az Isten igazi szolgálatát. – *a szerk.*

labirintusokba, hogy a gonoszok számára könnyű az Isten makacs megvetését hozzáadni a bűneikhez. Nem azért, mert a makacsságuk kellően szilárd ahhoz, hogy kiállja Isten ítéletét (mert bár elrejtőznek azokba a mély zugokba, melyekről beszéltem, mindazonáltal mégis mindig izzanak titokban, mint a forró vas), hanem mert a vak makacssággal érzéketlenekké teszik magukat. Ebből az isteni ítélet ereje világosan felismerhető, mert úgy dőfi át a gonoszok vasszívét, hogy belülről kénytelenek a saját maguk bírójává válni. S nem engedi nekik úgy eltörölni a vétkeesség kicsikart érzését, hogy az ne hagyna maga után forradást, vagy sebhelyet. Káin, tagadván, hogy ő volt a testvére életének őre, jóllehet hevesen lázadva próbálja meg erőszakosan elvetni Isten ítéletét, mégis azzal a gáncsoskodással vél elmenekülni, hogy nem volt tőle megkövetelve a számadás a meggyilkolt testvéréről, mert nem kapott arra konkrét parancsot, hogy gondoskodjon róla.

10. *Mit cselekedtél? A te atyádfiának vére kiált én hozzám a földről.* Mózes megmutatja, hogy Káin semmit sem ért el a köntörfalazásával. Isten először azt kérdezte, hol van a testvére, most jobban szorongatja, hogy kisajtolja belőle a bűne nem akart megvallását, mert semmiféle gyötremnek, vagy kínzásnak nincs akkora ereje a gonosztevők kényszerítésében, mint amekkora volt az isteni hang mennydörgésében, amittől Káin zavarodottan leroskad. Isten többé nem azt kérdezi, hogy megtette-e, hanem egyetlen szóban kihirdetve, hogy ő volt, fokozza a bűn szörnyűségét. Megtanuljuk tehát, hogy egyetlen ember személyében az ügyük micsoda boldogtalan végkimenetele vár azokra, akik az Isten elleni civakodással szeretnék kiszabadítani magukat. Mert Neki, a szívek Vizsgálójának nincsen szüksége hosszas vizsgálódásra, hanem egyetlen szóval úgy mennydörög azok ellen, akiket vádol, hogy az elegendő, sőt több, mint elegendő az elítélésükhöz. Az ügyvédek a védelem első fajtájaként a tény tagadását említi: ha a tény nem tagadható, akkor folyamodnak az eset körülményeinek minősítéséhez.²³² Káint mindkét védelemtől elűzi, mert Isten egyrészt a gyilkosság vétkeiben bűnösnek mondja őt ki, s egyidejűleg a bűn szörnyűségét is kijelenti. S ez a példa arra int minket, hogy az ürügyeket és a kifogásokat hiába halmozzák rakásra, amikor a bűnösök Isten ítélőszéke elé kerülnek.

A te atyádfiának vére kiált. Isten először azt mutatja meg, hogy Ő tudatában van az emberek cselekedeteinek, másodszor, hogy túl drágának tartja az emberi életet ahhoz, hogysem engedné az ártatlan vár büntetlen kiontását. Harmadszor pedig, hogy gondoskodik az istenfőlőről, de nemcsak az életükben, hanem a haláluk után is. Bármennyire is szundikáljanak a földi bírúk, amíg a vádló nem fordul hozzájuk, még a sértett maga csendben is marad, maguk a sérelmek elégségesek ahhoz, hogy Istent a büntetés kiszabására indítsák. Csodálatosan édes vigasztalás a igazságtalanul zaklatott jó emberek számára, amikor hallják, hogy a saját szenvedéseik, melyeket némán tűrnek, maguktól is Isten jelenlétébe kerülnek a bosszút követelve. Ábel szótlan volt, amikor elvágta a torkát, vagy bármi más módon veszítette is el az életét, de a vére hevesebb volt, mint a szónok bármiféle ékesszólása. Ez az elnyomás és hallgatás nem gátolta meg Istent az ítélkezésben, vagy a világ által eltemetettnek vélt ügy vizsgálatában. Ez a vigasztalás a legbülségesebb okot adja nekünk a türelemre, mikor megtudjuk: semmit sem veszítünk el a jogainkból, ha mértékletességgel és higgadsággal tűrjük a sérelmeket, s Isten annál inkább kész lesz minket védelmezni, minél szerényebben tűrjük a minket ért dolgokat, mert a lélek nyugodt hallgatása hatékony eget-földet betöltő kiáltások forrása lesz. S ez a tanítás nemcsak a jelen való élet állapotára vonatkozva tanítja azt nekünk, hogy a minket körülvevő megszámlálhatatlanul sok veszély mellett biztonságban leszünk Isten védelme alatt, hanem egy jobb élet reménységével emel fel minket, mert arra a végkövetkeztetésre kell jutnunk, hogy akikről Isten gondoskodik, azok még a halált is túl fogják élni. Másrészt ennek a megfontolásnak félelmet kell keltenie a gonoszokban és az erőszakosokban, amikor Isten kijelenti, hogy felvállalja az emberi támogatók által elvetett

²³² “Ubi negari factum non potest, ad statum qualitatis confugiunt.” – “Ils ont recours aux qu’alitez et circonstances.” – *francia*.

ügyeket, mégpedig nem holmi külső indíttatás hatására, hanem a saját Maga természetéből kiindulva. S ő a bűnök biztos Bosszúállója lesz akkor is, ha a sértettek nem panaszkodnak. A gyilkosok valóban sokszor ujjonganak, mintha elkerülték volna a büntetést, de végül Isten majd megmutatja, hogy az ártatlan vér nem volt néma, s nem hiába mondta, hogy „az Úr szemei előtt drága az ő kegyeseinek halála” (Zsolt116:15). Ezért, ahogyan ez a tanítás enyhülést hoz a kegyeseknek, nehogy túlfelaggódnak az életük miatt, amit Isten folytonosan felügyel, úgy mennydörög az istentelenek ellen, akik nem, ártatlanként gonoszul ártalmat és pusztulást hozni azokra, akiknek a megőrzését Isten felvállalta.

11. *Mostan azért átkozott légy e földön.* Káinra, miután meggyőzte a bűnéről, most ítéletet mond. Isten először is a földet nevezi meg a bosszúja kiszolgáltatójának, mint az istentelen és szörnyűséges gyilkosság által beszennyezettet. Mintha ezt mondta volna: „Te az imént letagadtad előttem az általad elkövetett gyilkosságot, de az öntudatlan föld fogja követelni a megbüntetésedet”. Ezt azonban a bűn borzalmasságának fokozása végett teszi, mintha egyfajta szennyezés áradt volna ki abból még a földre is, ami most a büntetés végrehajtását követeli meg. Egyesek elképzelése, miszerint a kegyetlenséget itt a földnek tulajdonítja, mintha Isten egy vadállathoz hasonlítaná azt, ami felitta Ábel véré, távol áll az igeszakasz valódi jelentésétől. Inkább irgalmasság, semmint személyiség²³³ tulajdonítatik itt a földnek, mert a szennyezéstől való viszolygásában nyitotta meg a száját a testvér keze által kiontott vér elnyelésére. A legmegvetendőbb ennek az embernek a kegyetlensége, aki nem vonakodott kiontani a felebarátja véré, amit a föld kebele fogadott magába. De mégsem szabad itt semmiféle csodát elképzelnünk, mintha a vért a föld bármiféle rendkívüli megnyílással nyelte volna el, hanem ez jelképes beszéd, mely azt mutatja, hogy több emberség volt a földben, mint magában az illetőben. Sőt, akik úgy vélik, hogy miután Káin most erőteljesebb szavakkal átkozta meg Isten, mint korábban Ádámot, ezért gyengédebben bánt az első emberrel az emberi faj megőrzése céljából, azoknak van némi szín a véleményében. Ádám az alábbi szavakat hallotta: „Átkozott legyen a föld te miattad”, de most az isteni bosszúállás nyila Káin személye ellen vibrál és őt döfi át. Mások véleménye, mely szerint átmeneti büntetésről van szó, mivel ezt mondja: „átkozott légy e földön”, és nem „a mennyben”, nehogy Kálin utódai az üdvösség reménységétől megfosztva még bátrabban rohanjanak a saját kárhozatukba, számomra nem tűnik kellően megerősítettnek. Én inkább így értelmezem az igeszakaszt – az ítélet a földre lett bízva, hogy Káin megérthesse: a bíróját nem távolról kell odarendelni. Nem volt szükség arra, hogy egy angyal szálljon alá a mennyből, mert a föld önként kínálkozott fel bosszúállóként.

12. *Mikor a földet míveled.* Ezt az igevers az előbbi magyarázata, mert világosabban kifejezi, mit jelent átkozottnak lenni *e földön*, nevezetesen hogy a föld megfosztja a művelőit a fáradozásuk gyümölcsétől. Ha valaki ennek azt vetné ellenébe, hogy ez a büntetés korábban válogatás nélkül minden halandóra ki lett szabva Ádám személyében, a válaszom ez: nincs kétségem felőle, hogy a mostanáig megmaradt áldás most még jobban meg lett vonva a gyilkostól, hogy magát a földet személyesen is ellenségesnek érezze. Mert jóllehet Isten naponta felhossa a Napját jókra és gonoszokra egyaránt (Mt5:45), mégis, mindeközben (ahogyan jónak látja) megbünteti néha egy egész nemzet, néha bizonyos emberek bűneit zivatarral, jégesővel és felhőkkel, amennyire legalábbis hasznos határozott bizonyítékát adni a jövőbeli ítélkezésének, valamint a világ megintése céljából ezekkel a példákkal arról, hogy semmi sem lehet sikeres, ha Isten haragszik rájuk és szembeszáll velük. Sőt, az első gyilkosságban Isten az átok páratlan példáját akarta megmutatni, ami emlékeztetének minden korban fenn kell maradnia.

*Bujdosó és vándorló légy a földön.*²³⁴ Másik büntetést is kiszab rá, nevezetesen hogy soha nem lesz biztonságban, bárhová is menjen. Mózes két, egymástól kismértékben

²³³ Κατα προσωποποιουν.

²³⁴ στενον και τρεμων – „nyögő és reszkető” – Septuaginta.

különböző szót használ, a különbség annyi, hogy az első a נָדַד, *vándorolni*, a másik a נָעַד, *menekülni* szóból származik. A megkülönböztetésnek, amit egyesek tesznek, miszerint a נָע az, akinek soha nincs állandó lakóhelye, de a נָד az, aki nem tudja melyik irányba forduljon, miután híjával van a bizonyítéknak, ezért számomra súlytalan. A szavak igazi jelentése az, hogy bármerre is menjen Káin, mindenütt *vándor* és *menekült* lesz, ahogyan a rablókkal szokott lenni, akiknek nincs nyugodt és biztonságos nyugvóhelyük, mert minden emberi ábrázat rettegéssel tölti el őket, másrésről viszont osztályrészük a magány borzalmassága. De egyesek számára ez semmiképpen sem tűnik alkalmas büntetésnek egy gyilkos számára, mert az inkább Isten gyermekeinek szánt állapot. Ők ugyanis mindenki másnál jobban érzik magukat vándoroknak ebben a világban. S Pál is azt panaszolja, hogy mind ő, mind a társai híjával vannak az állandó lakóhelynek (1Kor4:11).²³⁵ Erre azt válaszolom, hogy Káin nemcsak személyes száműzetésre ítéltetett, de kapott egy még súlyosabb büntetést is, nevezetesen hogy ne találjon olyan helyet a földön, ahol ne volna nyugtalan és félelemmel teli az elméje. Mert a jó lelkiismeretet helyesen nevezik „ércfalnak”, míg sem száz fal, sem ugyanannyi erőd sem képes a gonoszokat megszabadítani a nyugtalanságtól. A hívők vándorok a Földön, mindazonáltal élvezik az átmeneti lakóhely nyugalmit. Gyakran, a szükségtől kényszerítve helyről helyre vándorolnak, de bárhová is viszi őket a vihar, nyugodt elmét visznek magukkal, s a hely állandó változása mellett is úgy futják meg a pályájukat, hogy mindenütt Isten keze tartja fenn őket. Ez a biztonság van megtagadva a gonoszoktól, akiket minden teremtmény fenyeget. S ha minden teremtmény pártfogolná is őket, az elméjük maga akkor is annyira kavargó, hogy az nem enged nekik megnyugvást. Ezen a módon Káin, még ha nem is változtatott lakóhelyet, akkor sem volt képes lerázni a zaklatottságát, amit Isten rögzített az elméjében. S a tény, hogy ő volt az első ember, aki felépített egy várost, sem akadályozta meg őt abban, hogy mindig nyughatatlan maradjon még a saját fészkeben is.

13. *Nagyobb az én büntetésem, hogysem elhordozhatnám.* Majdnem minden igemagyarázó egyetért azzal, hogy ez a kétségbeesés nyelvezete, mert Káinnak, aki megrendült Isten ítéletétől, nem marad reménysége a megbocsátásra. S valóban igaz, hogy az elvetettek soha nincsenek tudatában a gonoszságuknak, amíg a romlás, amitől nem menekülhetnek, el nem borítja őket. Sőt valóban, mikor a végtelenségig makacs bűnös Isten türelmét gúnyolja, az a jogos jutalom a késői megtéréséért, hogy szörnyű kínokat érez, melyekre nincs orvosság – ha ugyan a vak és megdöbben rettegést a büntetéstől, ami híjával van mindenféle bűn-gyűlöletnek, vagy az Istenhez való visszatérés iránti vágyakozásnak, nevezhetjük egyáltalán megtérésnek. Így vallja meg még Júdás is a bűneit, de a félelemtől elborítva a lehető legmesszebbre menekül Isten jelenlétéből. S az is természetesen igaz, hogy az elvetetteknek nincs semmilyen középútjuk. Ameddig bármiféle könnyebbségben van részük, addig biztonságban szunyókálnak, de amikor Isten haragja nehezedik rájuk, akkor inkább összetörnek, semhogy megjavulnának. Ezért tehát a félelmük elkábítja őket, így nem tudnak másra gondolni, mint a pokorra és az örök pusztulásra. Azonban én nem kételkedem abban, hogy a szavaknak más a jelentésük. Mert én a נָע kifejezést inkább a valódi értelmében veszem, s a נָעַד szót az *elhordozni* jelentéssel értelmezem. „Nagyon büntetést lett rám kiszabva (mondja), mint amit képes lennék elhordozni”. Ezen a módon Káin, noha nem mentegeti a bűnét, mivel meg lett fosztva minden mentségtől, mégis Isten ítéletének tűrhetetlen szigorúságáról beszél. Így az ördögök is, bár érzik, hogy joggal kínoztatnak, mégsem hagynak fel a dühöngéssel Isten, a Bírójuk ellen, s kegyetlenséggel vádolják. S azonnal következik a szavak magyarázata is: „Ímé elűzöl engem ma e földnek színéről, és a te színed elől el vagyok rejtve”.²³⁶ Ebben a kifejezésben nyíltan civakodik Istennel, miszerint keményebb bánásmódban részesül, mint ami igazságos, és semmi elnézést, vagy mérséklést nem lát. Mert ez pontosan ugyanaz, mintha ezt mondta volna: „ha a biztonságos lakóhely meg

²³⁵ „Instabiles esse conqueritur.”

²³⁶ „Ecce repulisti me a facie terrae, et a facie tua abscondar.” Károlinál: „... el kell rejtőznöm” – *a ford.*

van tagadva tőlem ebben a világban, s Te nem kegyeskedsz gondoskodni rólam, akkor mi marad a számomra? Nem lenne jobb azonnal meghalni, mind állandóan ezer halálnak kitéve élni?” Ebből arra következtetünk, hogy az elvetettek, bármennyire világosan is legyenek meggyőződve, nem vetnek véget az ostromnak, mert a türelmetlenségükön és a dühükön keresztül megragadják az alkalmakat a civakodásra, mintha képesek lennének ellenségeskedést szítani Istennel szemben a saját szenvedéseik súlyossága miatt. Ez az igeszakasz azt is világosan tanítja, milyen volt a természete a vándor állapotnak, vagy száműzetésnek, amit Mózes az imént említett: nevezetesen hogy Isten egyetlen szegletet sem hagy neki a Földön, ahol csendben megnyugodhatott volna. Kizárólag ugyanis az emberiség közös jogaiból úgy, hogy többé nem számított a Föld törvényes lakosai közé, kijelenti, hogy elűzetett a Föld felszínéről, s így bujdosóvá válik, mert a Föld megtagadja majd tőle a lakóhelyet. Ezért szükségessé vélik, hogy rablóként foglalja elé azt, amit jogos úton nem vehet birtokba. „Elrejtve Isten színe elől” azt jelenti: Isten nem törődik vele, s nem védi a gondoskodásával. Ez a megvallás is, amit Isten az istentelen gyilkostól csikart ki, szintén annak bizonyítéka, hogy nincs békessége az embereknek, amíg bele nem nyugszanak Isten gondviselésébe, s nincsenek meggyőződve arról, hogy az életük a gondoskodásának tárgya. Annak is bizonyítéka, hogy csak akkor élvezhetik nyugodtan Isten bármelyik áldását, ha úgy tekintenek magukra, mint akik azzal a feltétellel kerültek ebbe a világba, hogy az ő kormányzása alatt éljék le az életüket. Milyen nyomorúságos is a gonoszok ingatagsága, akik tudják, hogy egy talpalatnyi földet sem ad nekik Isten!

14. *Akárki talál reám.* Mivel többé már nem terjed ki rá Isten védelme, arra a következtetésre jut, hogy minden embertől a bántalmazás és az erőszak lesz az osztályrésze. S joggal gondolkodik így, mert egyedül Isten keze óv meg minket csodálatosan a megannyi veszély közepette. S bölcsen szóltak, azok, akik nemcsak azt mondták, hogy az életünk egy hajszálon múlik, de azt is, hogy ebbe a gyorsan tovaszálló életbe az anyaméhből száz halálból lettek befogadva. Káin azonban ezen a helyen nemcsak Isten védelmétől megfosztottnak tekinti magát, hanem azt is feltételezi, hogy minden teremtmény isteni módon fel van fegyverezve a bosszúállásra ezen az istentelen gyilkoson. Ez az oka annak, amiért olyan nagyon fél ettől az élettől, és mindenkitől, akikkel csak találkozik. S mivel az ember társas lény, s mindenki természetes módon vágyik a társas kapcsolatokra, azt természetesen vészjósló tényként kell felfognunk, hogy a találkozás bárkivel félelmetes volt a gyilkos számára.

15. *Sőt inkább, aki megölel Kaint.* Azoknak, akik úgy vélik, hogy Káin kívánsága volt az azonnali pusztulás egyetlen halállal, hogy ne fenyegetse az állandó veszélyek, s az élet meghosszabbítása csak büntetés volt a számára, szerintem nincs látható okuk arra, hogy így beszéljenek. De sokkal abszurdabb az a mód, ahogyan sok zsidó csonkítja meg ezt a mondatot. Először is elképzelik ebben a mondatban az αποσιωπησις szókép használatát, ami alatt valami ki nem fejezettel értenek, majd új mondatot kezdenek: „hétszerte megbüntettetik”, amit Kálvinra vonatkoztatnak. Mégsem értenek egyet teljes mértékben a jelentést illetően. Egyesek Lámekhről fecsegnek, mint azt majd hamarosan elmondjuk. Mások a vízözönre magyarázzák az igeszakaszt, ami a hetedik generációban történt. Ez azonban felszínes, mert az utóbbi nem egyetlen család magánjellegű büntetése volt, hanem az egész emberi faj közös büntetése. A mondatot azonban folytonosan kell olvasni így: „aki megölel Kaint, hétszerte megbüntettetik”. S a כן okhatározói kötőszó megmutatja: Isten majd gondoskodik róla, hogy mindenkit meggátol abban, hogy könnyedén rátörjön a megsemmisítése végett. Nem azért mert Isten törvényt alkot a gyilkos javára, vagy meghallgatja az imáit, hanem mert az utódokra van tekintettel az emberi élet védelme érdekében. A természet rendjét rettentően megsértették: mi volt várható a jövőre nézve, mint hogy az emberek gonoszsága és vakmerősége növekedjen, míg a többiek tombolását egy erőszakos kéz meg nem zabolázza? Tudjuk, milyen ragályos és halálos mérget ad nekünk a

Sátán a gonosz példákban, ha nem alkalmazták gyorsan az orvosságot. Ezért az Úr kijelenti, hogy bárki utánozza Káint, nemcsak bocsánatot nem nyerhet, de sokkal fájdalmasabb kínokban lesz része, mert Káin személyében mindenkinek meg kellett volna látni, mennyire utálatos a gonoszságuk Isten szemében. Ezért nagyot tévednek azok, akik azt feltételezik, hogy Isten haragja enyhül, amikor az emberek a szokással hozakodnak elő mentséggént a vétkezésre, pedig az Ő haragja ilyenkor csak még jobban fellobban.

És megbélyegzé az Úr Kaint. Nemrég mondtam, hogy semmi sem adatott meg Káinnak kegyességből, csak azért, hogy a jövőben ne sújtsa kegyetlenség és igazságtalan erőszak. Mózes tehát most azt mondja, hogy bélyeg került Káinra, aminek mindenkit meg kellett rettentenie, mert mintegy tükörben láthatták Istennek a véres kezű emberre kimondott megrendítő ítéletét. Miután a Szentírás nem említi, miféle bélyeg volt ez, az igemagyarázók úgy képzelték, hogy a teste vált reszketeggé. Számunkra azonban elegendő, hogy ez valamiféle látható jel volt, aminek a vissza kellett szorítania a szemlélőiben a vágyat és a vakmerőséget a károkozásra.

16. *És elméne Kain az Úr színe elől.* Káinról azért mondja, hogy eltávozott az Úr színe elől, mert ahogyan eddig úgy élt a Földön, mint egy, az Úr tulajdonában álló lakóhelyen, most mintegy száműzött, messze került az Úrtól, s az Ő védelmének határain kívül vándorol. Vagy természetesen (ami nem kevésbé valószínű), Mózes úgy mutatja be őt, mint aki a törvényszék előtt állt, míg el nem ítélték, s most, hogy Isten többé nem szól hozzá, felmentvén őt az Ő jelenlétének érzékeléséből, máshová igyekszik, és új lakóhelyet keres, ahol elkerülheti Isten tekintetét. Nód földje kétségtelenül a lakóitól kapta a nevét.²³⁷ Abból, hogy a Paradicsom keleti oldalán helyezkedett el, a korábban elmondottak igazságára következtethetünk: egy adott hely, melyet megkülönböztetett a kellemessége és a gyümölcsök bősége, Ádámnak adatott lakóhelyként, mert azt a helyet szükségszerűen korlátoznunk kell, ami a világ többi részétől eltérő jellemzőkkel rendelkezik.

17. *És ismeré Kain az ő feleségét.* A szöveggörnyezetből megérthetjük, hogy Káin megnősült, még mielőtt megölte volna a testvérét, mert egyébként Mózes nem mondott volna el most valamit a házasságáról. Feljegyzésre méltó tény lenne ugyanis, ha lehetne találni a lánytestvérei között olyat, aki ne hőkölné vissza borzalommal attól, hogy a kezét adja annak, akiről tudta, hogy a testvére vérével szennyezte be a földet, s miközben a szabad választás még mindig meg lenne adva neki, ő inkább önként követne egy bujdosót és száműzöttet, mint hogy az atyja családjában maradjon. Sőt, csodaként meséli el, hogy Káin, lerázván magáról az említett rettegést, gyermekekre is gondolt,²³⁸ mert figyelemre méltó, hogy aki azt képzelte, hogy annyi ellensége van, amennyi ember él a világban, nem inkább elrejtőzött valahol a távoli magányban. Az is ellentétes a természettel, hogy a félelemtől megdöbben, s érezvén, hogy Isten ellenséges vele, bármiféle örömet képes volt élvezni. Valóban, nekem kétségesnek tűnik, hogy korábban voltak-e gyermekei, mert semmi abszurd nem lenne annak kimondásában, hogy itt főleg a bűncselekmény elkövetése után született gyermekekre utal, mint megvetendő magra, akik teljes mértékben osztoznak atyjuk vérszomjas beállítottságában és ádáz modorában. Az azonban minden ellentmondás nélküli, hogy mindenki, nők és férfiak egyaránt ki vannak hagyva ebből a történetből. Mózes célja csak a leszármazottai egyik vonalának végigkövetése volt, míg el nem jut Lámekhig. Káin háza tehát népesebb volt, mint amit Mózes említ, de Lámekh emlékezetes története miatt, amit most hozzá akar tenni, csak a leszármazottak egyik vonalára utal, s a többiek hallgatásba burkolja.

És építe várost. Ez első ránézésre nagyon ellentétes mind Isten ítéletével, mind az előző mondatokkal. Ádám ugyanis, és a családja többi része, akiknek Isten fix lakóhelyet jelölt ki, az életüket kunyhókban, vagy akár a szabad ég alatt élik le, s a bizonytalan szállásukat a

²³⁷ „וָדָד, mozgást, menekülést, kóborlást, száműzetést jelent, és annak a területnek a neve, ahová Káin száműzetésbe ment.” – Schindler.

²³⁸ “Ad sobolem gignendam animum applicuisse.”

fák alatt keresték. Káin száműzetése azonban, akinek Isten azt parancsolja, hogy bujdosson, nem elégszik meg saját házzal, hanem várost épít magának. Az azonban valószínű, hogy a vádoló lelkiismerettől lesújtott ember, aki nem vélte magát biztonságban a saját házának falai között, új védelemfajtát eszelt ki: mert Ádám és a többiek nem más okból éltek szétszórta a mezőkön, mint hogy kevésbé féltek. Az tehát a felzaklatott és vétke elme jele, amikor Káin egy város felépítésére gondolt, hogy elkülönülhessen a többi embertől. S hogy még a gőg is hozzákeveredett a féltékenységéhez és az aggodalmához, abból is kiderül, hogy a fiáról nevezte el a várost. Azaz, a különböző cselekedetek gyakorta küzdenek egymással a gonoszok szívében. A félelem, ennek a romlottságnak a gyümölcse, hajtja őt a város falai mögé, hogy korábban ismeretlen módon erősítse meg magát, másrésztől kitör belőle a dölyfös hiábavalóság. Természetesen inkább azt kellett volna választania, hogy a nevét örökre eltemessék, hisz mi más módon tartható fenn az emlékezete, mint utálattal? A becsvágy mégis arra sarkallja őt, hogy emlékművet állítson a nemzetségének a város nevével. Mi mást mondhatnánk itt, mint azt, hogy megkeményedett a büntetéssel szemben, hogy dölyfös makacsságot mutathasson fel Istennel szemben? Sőt, noha törvényes védeni az életünket a városok és az erődítések építményeivel, de meg kell figyelünk az őseredetüket, mert mindig hasznos a hibáinkat megfigyelni azok gyógyításában. Amikor az akadémikus emberek csúfondárosan arról kérdezősködnék, hogy honnan vette Káin az építészeti és munkásait a városa felépítéséhez, s honnan kerültek polgárok a belakásához, én viszont azt kérdezem tőlük, miféle szakértelem alapján vélik úgy, hogy a város négyszögletes kövekből, nagy szakértelemmel és költséggel, hosszú idő alatt építették fel? Mert semmi más nem deríthető ki Mózes szavaiból azon kívül, hogy Káin önmagát és az utódait a legkezdetlegesebb anyagokból kialakított falakkal vette körül. Ami pedig a lakosokat illeti, az emberiség szaporodásának kezdetén az utódai olyan nagy számot értek el, amikor a negyedik generációs gyermekek is megszülettek, hogy az könnyedén kitehetett egy városnyi embert.

19. *Lámekh pedig vett magának két feleséget.* Itt a többnejűség kezdetét látjuk a romlott és lezüllött fajban, valamint annak szerzőjét egy minden emberségnek híjával levő kegyetlen emberben. Annak meghatározása, hogy vajon a mértéktelen vágyakozás készítette-e őt a saját családjának megszorítására, ahogyan a gőgös és becsvágyó emberek tenni szokták, vagy csak a bujaság, csekély jelentőségű, mert mindkét módon a házasság Isten által szabott szent törvényét sértette meg. Mert Isten azt határozta, hogy „lesznek ketten egy testté”, s ez a természet örök rendje. Lámekh Isten kegyetlen megvetésével a természet törvényét rontja meg. Az Úr tehát azt akarta, hogy a törvényes házasság megrontása Káin házából, Lámekh személyétől származzon, hogy a többnejűek megszegyenüljenek ettől a példától.

20. *És szülé Háda Jábált. Ez volt atyjok a sátorban-lakóknak.* Mózes most elmondja, hogy a Káin családjából eredő gonoszságok mellett azokhoz némi jó is keveredett. Mert a művészetek és más dolgok feltalálása, melyek az élet közös megélését és kényelmét szolgálják, Isten ajándékai, amit semmiképpen sem szabad lenézni, mert dicséretre méltó készség. Valóban csodálatos, hogy ez a nemzetség, mely oly messzire került az épségtől, felülmúlta Ádám utódainak többi részét a ritka tehetségekben.²³⁹ Én azonban úgy értelmezem, hogy Mózes, konkrétan beszél ezekről a művészetekről, mint Káin családjában feltaláltokról, abból a célból, hogy megmutassa: nem volt úgy megátkozva az Úr által, hogy ne lett volna képes szétszórta néhány kiváló ajándékot az utódai között. Valószínű ugyanis, hogy közben mások tehetsége sem maradt tétlen, s voltak Ádám fiai között dolgozó és ügyes emberek, akik a szorgalmukat a művészetek kitalálásában és művelésében gyakorolták. Mózes azonban konkrétan ünnepli Isten maradék áldását ezen a nemzetségen, mely másként üres és minden jótól megfosztott lett volna. Tanuljuk hát meg, hogy Káin fiai, noha híjával voltak az

²³⁹ “Non poenitendis dotibus, prae illis Adae posteris excelluisse.”

újjaszületés Lelkének, mégis fel voltak ruházva nem éppen megvetendő ajándékokkal. Pont ahogyan minden kor tapasztalata is tanítja, hogy az isteni világosság sugarai milyen szélesen beragyogták a hitetlen nemzeteket a jelenvaló élet javára. S látjuk, hogy a Lélek kiváló ajándékai manapság is szét vannak osztva az egész emberi fajban. Valóban el kell ismernünk, hogy a csillagászatot, a filozófia és az orvostudomány sok részét, valamint a polgári kormányzás rendjét tőlük kaptuk. Abban sem szabad kételkedni, hogy Isten azért ruházta őket fel kiváló szívességekkel, hogy az istentelenségüknek még kevesebb mentsége lehessen. De miközben bámuljuk az Ő kegyességének gazdagságát abban, mit rájuk ruházott, értékeljük még mindig sokkal többre a megújulás kegyelmét, amivel konkrétan a választottjait szenteli meg Magának.

S jóllehet a hárfa és a hasonló zeneszerszámok feltalálása inkább a szórakoztatásunk szolgálatára vannak, semmint szükségesek lennének, azért nem szabad ezeket teljesen feleslegeseknek vélni. Még kevésbé szolgálnak rá önmagukban arra, hogy elítéljük őket. A szórakozás valóban elítélendő, ha nem kapcsolódik az istenfélelemhez, s az emberi társadalom közös jólétéhez. De a zene természete olyan, hogy alkalmazható a vallási hivatalokhoz és hasznossá tehető az emberek számára, csak mentesnek kell lennie a romlott vonzerőtől, és a bolond örvendezéstől, ami elvonja az embereket a hasznosabb tevékenységtől és hiábavalóságokkal tölti el az idejüket. De ha nem is tulajdonítunk dicséretet a hárfa feltalálásának, nos, jól tudjuk, milyen messzire és milyen szélesen terjedt ki egy ács művészetének a hasznossága. Végül, Mózes a véleményem szerint azt akarja tanítani, hogy az a nemzetség a különböző és kiváló adottságokban virágzott, melyek egyrészt menthetetlenné teszik őket, másrészt ezek az isteni jószág legkézzelfoghatóbb bizonyítékai. Az „a sátorban lakók atyja” megnevezés annak adatott, aki először alkotta meg azt a kényelmi eszközt, amit később a többiek utánoztak.

23. *Akkor monda Lámekh az ő feleségeinek: Oh Háda és Czilla, hallgassatok számra, Lámekh feleségei, halljátok beszédem.* Mózes szándéka az, hogy leírja ennek az embernek a vadságát, aki az ötödik generáció volt Káin testvérgyilkosságától számítva, hogy megtanítsa nekünk: egyáltalában nem félt az isteni ítélet példájától, amit az ősenél látott, hanem csak még jobban megkeményedett. Ilyen az istentelenek makacssága: Isten ama csapásai ellen dühöngnek, melyeknek meg kellene őket szelídíteni. Ennek az igeszakasznak a homályossága, ami egy sor magyarázat kialakulását okozta, főleg abból származik, hogy ahol Mózes röviden szól, ott a magyarázók nem vették fontolóra a szavainak irányzatát. A zsidók a maguk módján ostoba mesét koholtak, nevezetesen hogy Lámekh vadász volt, és vak, és egy fiút vett maga mellé, hogy a kezét irányítsa, s Káint, miközben a fák közé rejtőzött, az ő nyila lőtte keresztül, mert a fiú egy vadállatról beszélve a mestere kezét felé irányította. Lámekh pedig ezt követően bosszút állt a fiún, aki az ostobasága folytán gyilkossá tette őt. S a valódi helyzet nem ismerése miatt mindenki olyan elképzelést alkotott, amilyen csak tetszett neki. Nekem azonban azok véleménye látszik igaznak és egyszerűnek, akik a múlt időt jövő idejüként értelmezik, a vonatkozást pedig határozatlanként: mintha azzal dicsekedne, hogy van elég ereje és erőszakossága bárki, még akár a legerősebb ellenség levágásához is. Én ezért így olvasom: „Levágok egy embert a sebemért és egy ifjat a sérülésemért”, vagy „a sérülésemért és sebemért”. De mint említettem, oda kell figyelni az okra, amiért ezt a beszélgetést folytatta a feleségeivel. Tudjuk, hogy a vérszomjas embereket, mivel rettegést jelentenek másoknak, mindenütt mindenki gyűlöli. Lámekh feleségei tehát joggal riadoztak a férjük miatt, akinek az erőszakossága türhetetlen volt az egész emberi faj számára, nehogy egy összeesküvésben egyesülve a többiek úgy levágják őt, mint aki rászolgált a gyűlöletre és a közutálatra. S Mózes, ennek a kétségbeejtő barbárságnak a bemutatása végett, látván, hogy a feleségek csillapító ügyködése gyakorta lecsendesíti a kegyetlen és dühöngő embereket, kijelenti, hogy Lámekh a feleségeire zúdította a kegyetlenségének mérgét. Az egész summája ez: azzal dicsekedik, hogy elegendő bátorsága van leverni bárkit, aki ellene merészel támadni. Az

„ember” és az „ifjú” szavakban előforduló ismétlés a héber frazeológia szerinti, így senki ne gondolja, hogy eltérő személyekről van szó. Ő csak megerősíti a mondat második részében a dühödt vakmerőségét, amikor azzal dicsekedik, hogy az ifjak az életük virágjában sem lesznek elegendőek ahhoz, hogy felvegyék vele a küzdelmet. Mintha ezt mondta volna: „Lépjen elő minden nagy erejű ember, egy sincs közöttük, akit én ne tudnék elintézni”. Nagyon messze állt attól, hogy megnyugtassa a feleségeit annak reménységével, hogy elvezeti őket egy humánusabb életre, amikor a válogatás nélkül lemészárlással kapcsolatos fenyegetésekben tör ki, mint holmi vadállat. Ebből könnyen megérthető: annyira átítatta a kegyetlenség, hogy nem maradt benne semmi emberi. A *seb* és a *sérülés* főnevek különféleképpen olvashatók. Ha „a sebem és a sérülésem” értelemben fordítjuk, akkor az igeszakasz jelentése: „én magabiztosan magamra vállalom, legyen bármiféle veszély, s jöjjön, aminek jönnie kell az én káromra, mert kezemben vannak a menekülés eszközei”. Majd az utána következőket ehhez kapcsolódóan kell olvasni. Ha Káin hétszeresen lesz megbosszulva, akkor Lámekhetvenhétszeresen. Ha „az én sebemben és sérülésemben” ablatívuszt látjuk jobbnak, akkor is lesz még mindig két magyarázat. Az első: „megsebesülhetek, de akkor is megölöm az illetőt, mit nem teszek hát meg, ha ép vagyok?” A másik, véleményem szerint szilárdabb és következetesebb magyarázat: „Ha valaki sértésekkel bűszít engem, vagy bármiféle erőszakos cselekedetet próbál meg elkövetni ellenem, meg fogja érezni, hogy bátor és hősi emberrel van dolga. Aki pedig sebesülést okoz nekem, az sem ússza meg büntetlenül”.²⁴⁰ Ez a példa megmutatja, hogy az emberek mindig a rosszból a még rosszabbra csúsznak. Káin gonoszsága valóban szörnyűséges volt, de Lámekhetvenhétszeres kegyetlensége egészen addig fokozódott, hogy egyáltalán nem kímélte az emberi vért. Emellett amikor látta a feleségeit félelemmel eltelni ahelyett, hogy meglágyultak volna, ő is csak még jobban megkeményedett és megszilárdult a kegyetlenségben. Azaz, a kegyetlen emberek brutalitása abban a mértékben fokozódik, amilyen mértékben gyűlötteknek találják magukat. Így ahelyett, hogy megérintené őket a bűnbánat, inkább készek egy gyilkosságot tíz másikkal leplezni. Így ha egyszer átítatta őket a vér, készek azt a továbbiakban korlátlanul ontani.

²⁴⁰ Világos, hogy Kálvin nem vette észre ennek a beszédnek a költői jellegét, mert ellenkező esetben helyesebben értelmezte volna a jelentését. De nagy véleménykülönbségek vannak, és lesznek is e homályos költemény által említett cselekedet valódi természetét illetően. Egyesek úgy vélték, hogy Lámekhetvenhétszeres kegyetlenségében, mások a cselekedetet önvédelemként elkövetett igazolható emberölésnek vélték. Megint mások úgy képzelték, hogy Lámekhetvenhétszeres kifejezése pusztán csak kérdés, amire csak tagadó válasz adható: „Vajon embert öltem a sebemért?” S végül, vannak, akik Kálvinnal együtt a handabandázás nyelvezetének tekintik: „Megölöm az engem megsebesítőt, csak próbálja meg megtenni”. Lowth püspök negyedik előadásában az egésztestet a héber költészet három disztichonjában adja elő, amit az alábbi fordítás követ:

„Háda és Czilla, halljátok hangomat,
Ti, Lámekhetvenhétszeres, figyeljete a beszédemre,
Mert embert öltem a sebemért,
S ifjat a sérülésemért.

Ha Káin hétszeresen lesz megbosszulva,
Akkor Lámekhetvenhétszer.” – *De Sacra Poesi Hebraeorum*.

Lásd dr. Clarke megjegyzéseit is a maga helyén. Herder alábbi fordítása is figyelemre méltó:

„Ti, Lámekhetvenhétszeres, halljátok hangomat,
És figyeljete a beszédemre.

Leöltem egy engem megsebesítő embert,
Egy ifjat, aki megsértett.

Ha Káint hétszeresen kell megbosszulni,

Akkor Lámekhetvenhétszer.” – *Caunter's Poetry of the Pentateuch*, 1. kötet, 81. oldal.

Caunter dicséri Lowth püspök fordítását az összekötő kapcsolat elhagyásáért a negyedik sorban. Ez azonban tévedés, amibe azért keveredett, mert Lowth püspököt nem az eredetiben, hanem dr. Gregory fordításában olvasta. Michaelis megjegyzése figyelemre méltónak tűnik. Lámekhetvenhétszeresről és a feleségeiről beszélve ezt mondja: „Nem szabad azt feltételezni, hogy hozzájuk szólt a versben. Az általa elmondottak lényege számokra egyszerűsödött le a könnyű megjegyezhetőség kedvéért.” – *a szerk.*

24. *Ha hétszeres a bosszú Kainért.* Nem áll szándékomban beszámolni minden egyes szerző összefüggéstelen beszédéről, vagy álmairól, s nem is szeretném, ha az olvasó ezt várná tőlem: itt-ott majd utalok rájuk, de szükséztlenül, különösen, ha a megtévesztés bármiféle színe is felbukkan. Ezért a jelent igeszakaszt illetően, amit különféleképpen csűrtek-csavartak, nem jegyzem fel, amit egyik-másik közreadott, hanem megelégszem a valódi magyarázattal. Isten azt akarta, hogy Káin elrettentő példa legyen mások számára a gyilkosság elkövetése ellen, s ebből a célból jelölte őt meg egy gyalázatos jellel. S nehogy bárki utánozza a bűnét, Isten kijelentette: bárki, aki megöli őt, hétszeres szigorúsággal lesz megbüntetve. Lámeekh, istentelenül kiforgatva ezt az isteni kijelentést, gúnyolja a szigorúságát, mert ebből vesz nagyobb szabadságot magának a bűnelkövetésre, mintha Isten valami különleges kiváltságot biztosított volna a gyilkosoknak. Nem mintha komolyan gondolná, de a kegyesség minden érzésének híjával büntetlenséget ígér magának, közben pedig gúnyolódva használja Isten nevét mentségül. Pont ahogyan Dionüszosz tette, aki azért dicsekedett azzal, hogy az istenek a szentségtörőket részesítik előnyben, hogy eltörölje azt a bectelenséget, amit elkövetett. Sőt, miután a hetes szám a Szentírásban a tömegeket jelenti, így a hétszeres nagyon nagy megszorodást jelent. Ez a jelentése Krisztus szavainak is: „Nem mondom néked, hogy még hétszer is, hanem még hetvenhétszer is” (Mt18:22).

25. *Ádám pedig ismét ismeré az ő feleségét.* Egyesek ebből arra következtetnek, hogy az ősszüleink teljesen elvesztették minden utódjukat, amikor az egyik fiuk gyilkosság áldozatául esett, a másik pedig száműzetésben kényszerült. De teljesen hihetetlen az, hogy amikor Istennek az emberiség szaporodására vonatkozó áldása a legnagyobb erőben volt, akkor Ádám és Éva oly hosszú időn keresztül gyümölcstelenek maradtak. Inkább az utódok sorozatos születése még Ábel meggyilkolását megelőzően tette Ádám házáat népessé, mert benne és a feleségében különösen látványosnak kellett lennie a kinyilatkoztatásnak: „Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet”. Mire gondol hát Mózes? Biztos, hogy az ősszüleink, elborzadva az istentelen gyilkosságtól, egy időre tartózkodtak a házastársi ágytól. Nem is lehetett természetesen másként, mint hogy learatván az Istentől való elszakadásuk rendkívül fájdalmas és keserű gyümölcsét, majdnem élettelenül roskadtak magukba. Annak oka, amiért most nem számol be másokról, az, hogy a kegyes leszármazottak vonalát szándékozik végig követni Séth vonalán. A következő fejezetben azonban, ahol majd elmondja, hogy Ádám nemzett fiaikat és leányokat”, kétségtelenül belefoglalja a Séth előtt született sokaságot is, akikre azonban kevés figyelmet fordít, mert ők elkülönültek az Istent tisztaságban imádó, s ezért az Isten egyházának tekinthető családtól.

Adott úgymond, énnékem az Isten más magot Ábel helyett. Éva valamely konkrét magról beszél, mert láttuk, hogy mások is születtek, akik Ábel halála előtt nőttek fel. Mivel azonban az emberi faj hajlamos a gonoszságra, majdnem az egész családja különféle módokon megromlottak. Ezért csekély reményt táplált a maradék tömeget illetően, amíg majd Isten új magot ad neki, akitől jobb dolgokat várhat. Ezért úgy tekintette magát, mint aki nemcsak egyetlen fiút, hanem egy egész nemzetséget szült Ábel személyében.

26. *Akkor kezdték segítségül hívni az Úrnak nevét.* A segítségül hívni szóban egy szinekdoché rejlik, mert általánosságban magában foglalja Isten egész imádatát. Itt tulajdonképpen a vallás van leírva azzal, ami a fő formáját alkotja. Isten ugyanis minden más áldozatnál többre tartja a kegyességnek és a hitnek ezt a szolgálatát (Zsolt50:14-15). Sőt, ez Isten ama lelki imádata, amit a hit hoz létre. Ez különösen méltó a figyelemre, mert a Sátán nagyobb gonddal semmi mást nem igyekszik megrontani minden lehetséges rontással, mint Isten nevének tiszta segítségül hívását, vagy elvonni tőlünk az egyetlen Istent és a teremtmények segítségül hívása felé terelni minket. A világ kezdete óta nem hagyott fel azzal, hogy minden követ megmozgasson annak érdekében, hogy a nyomorult emberek Isten hiábavaló és abszurd imádatában fáradozzanak. De tudjuk meg, hogy az imádat minden pompája sem ér semmit, ha Isten imádatának ezt a fő dolgát nem tartjuk be megfelelően. S bár

az igeszakasz egyszerűbben is magyarázható úgy, hogy Isten nevét újra ünnepelték, én mégis a korábbi jelentést fogadom el, mert teljesebb, egy hasznos tanítást tartalmaz és összhangban van a Szentírás szokásos frazeológiájával. Ostoba koholmány, hogy Istent más neveken kezdték el akkortájt segítségül hívni, mert Mózes nem a romlott babonaságokat ítéli el, hanem egyetlen család istenfélelmét dicséri, akik tisztán és szentségben imádták az Istent, miközben a vallás a többiek között vagy beszennyezett volt, vagy teljesen ki is hunyt. S nem kétséges, hogy Ádám és Éva néhány gyermekükkel együtt maguk voltak az Isten valódi imádói. De azt is jelenti ez, hogy akkora volt az istentelenség áradata a világban, hogy a vallás gyorsan halad a pusztulás felé, mert csak néhány embernél maradt meg, de nem virágzott senki nemzetségében sem. Gyorsan arra következtethetünk, hogy Séth az Úr becsületes és hűséges szolgája volt. S miután önmagához hasonló fiút nemzett, s helyesen gondoskodott a családjáról, az egyház ábrázata elkezdett elkülönülten megjelenni, s létrejött Istennek az az imádata, ami folytatódhatott az utódoknál. A vallás ilyen helyreállítása ment végbe a mi időnkben is: nem mintha teljes mértékben kialudt volna, de nem voltak meghatározott emberek, akik Isten nevét hívták segítségül, nem létezett a hit őszinte gyakorlása, s nem lehetett sehol sem felfedezni a meg nem rontott vallást. Ebből túl nyilvánvalóan kiderül, mily nagy az emberek hajlamossága mind Isten vaskos megvetésére, mind a babonaságra: hiszen akkor mindkét féle gonoszságnak uralkodnia kellett, amikor Mózes csodaként említi, hogy volt abban az időben egy család, ahol Isten imádata feltámadt.

5. fejezet

1. Ez az Ádám nemzetségének könyve. A mely napon teremté Isten az embert, Isten hasonlatosságára teremté azt.

2. Férfiúvá és asszonyná teremté őket, és megáldá őket és nevezé az ő nevöket Ádámnak, a mely napon teremtetének.

3. Élt vala pedig Ádám száz harmincz esztendő, és nemze fiat az ő képére és hasonlatosságára és nevezé annak nevét Séthnek.

4. És telének Ádám napjai, minekutánna Séthet nemzette, nyolczszáz esztendőre, és nemze fiakat és leányokat.

5. És lőn Ádám egész életének ideje kilenczszáz harmincz esztendő; és meghala.

6. Éle pedig Séth száz öt esztendő, és nemzé Énóst.

7. És éle Séth, minekutánna Énóst nemzette, nyolczszáz hét esztendeig; és nemze fiakat és leányokat.

8. És lőn Séth egész életének ideje kilenczszáz tizenkét esztendő; és meghala.

9. Éle pedig Énós kilenczven esztendő, és nemzé Kénánt.

10. És éle Énós, minekutánna Kénánt nemzette, nyolczszáz tizenöt esztendeig, és nemze fiakat és leányokat.

11. És lőn Énós egész életének ideje kilenczszáz öt esztendő; és meghala.

12. Éle pedig Kénán hetven esztendő, és nemzé Mahalálélt.

13. És éle Kénán, minekutánna Mahalálélt nemzette, nyolczszáz negyven esztendeig; és nemze fiakat és leányokat.

14. És lőn Kénán egész életének ideje kilenczszáz tíz esztendő; és meghala.

15. Éle pedig Mahalálél hatvanöt esztendő, és nemzé Járedet.

16. És éle Mahalálél, minekutánna Járedet nemzette, nyolczszáz harmincz esztendeig, és nemze fiakat és leányokat.

17. És lőn Mahalálél egész életének ideje nyolczszáz kilenczvenöt esztendő; és meghala.

18. Éle pedig Járed száz hatvankét esztendő, és nemzé Énókhót.

19. És éle Járed, minekutánna Énókhót nemzette, nyolczszáz esztendő; és nemze fiakat és leányokat.

20. És lőn Járed egész életének ideje kilenczszáz hatvankét esztendő; és meghala.

21. Éle pedig Énókh hatvanöt esztendő, és nemzé Methuséláht.

22. És járt Énókh az Istennel, minekutánna Methuséláht nemzette, háromszáz esztendeig; és nemze fiakat és leányokat.

23. És lőn Énókh egész életének ideje háromszáz hatvanöt esztendő.

24. És mivel Énókh Istennel járt vala; eltűnék, mert Isten magához vevé.

25. Éle pedig Methusélah száz nyolczvanhét esztendő és nemzé Lámekhet.

26. És éle Methusélah, minekutánna Lámekhet nemzette, hétszáz nyolczvankét esztendő; és nemze fiakat és leányokat.

27. És lőn Methusélah egész életének ideje kilenczszáz hatvankilencz esztendő; és meghala.

28. Éle pedig Lámekh száz nyolczvankét esztendő, és nemze fiat.

29. És nevezé azt Noénak, mondván: Ez vígasztal meg minket munkálkodásunkban s kezünk terhes fáradozásában e földön, melyet megátkozott az Úr.

30. És éle Lámekh, minekutánna Noét nemzette, ötszáz kilenczvenöt esztendő; és nemze fiakat és leányokat.

31. És lőn Lámekh egész életének ideje hétszázhetvenhét esztendő; és meghala.

32. És mikor Noé ötszáz esztendős volt, nemzé Noé Sémet, Khámot és Jáfetet.

1. *Ez az Ádám nemzetségének könyve.* Ebben a fejezetben Mózes röviden elmondja az idő hosszúságát, ami a világ teremtése és az özönvíz között telt el, s röviden érint egyes részeket annak a periódusnak a történelméből. S noha nem fogjuk fel a Lélek célját, amiért feljegyzetlenül hagyott nagy és emlékezetes eseményeket, mindazonáltal a mi dolgunk elgondolkodni sok mindenben, melyek hallgatással mellőzöttek. Én teljesen elvetem azokat a spekulációkat, melyeket mindenki saját maga alkot meg önmagának könnyed találgatásokból. Mégis, bizonyos fokig kideríthető a mezítelen és látszólag száraz történetből, milyen volt az állapot azokban az időkben, amint azt majd látni fogjuk a megfelelő helyeken. A könyv a héber kifejezésnek megfelelően katalógusként szerepel. A generációk a faj folytonos egymásutániságát, vagy a folyamatos szaporodását jelzik. Továbbá, a cél, amiért ezt a katalógust összeállították, a mi tájékoztatásunk volt arról, hogy az emberek nagy, vagy inkább mondhatjuk bámulatos tömegében mindig voltak, igaz csekély számban, akik imádták Istent. S ezt a kis csoportot csodálatos módon megőrizte a mennyei őrizet, nehogy Isten neve teljes mértékben eltörlődjön és az egyház magva elbukjon.

A mely napon teremté Isten. nem korlátozza ezeket a „generációkat” a teremtés napjára, hanem csak a kezdetükre mutat rá, s egyidejűleg különbséget tesz az őszüleink és az emberiség többi része között, mivel az őszüleinket Isten páratlan módon hozta életre, míg a többiek a már meglevőtől származtak, és szülőktől születtek.²⁴¹ S Mózes megint megismétli, amit korábban mondott: Ádám Isten képmására alkottatott, mert ennek a kegynek a kiválósága és méltósága nem ünnepelhető kellőképpen. Már az is nagy dolog volt, hogy a teremtmények között a fő hely az embernek adatott, de sokkal magasztosabb nemesség, hogy a Teremtője képét hordozza, ahogyan egy fiú az apját. Valóban nem volt képes nagylelkűbben bánni Isten az emberrel, mint a saját dicsőségének rávésésével, s így megtéve őt mondhatni az isteni bölcsesség és igazságosság képmásává. Ez egyben erőteljes cáfolata is a gonoszok rágalmainak, akik örömmel áthárítanak a gonoszságuk gyalázatát az Alkotójukra, ha nem lenne konkrétan kijelentve, hogy az embert a természet mássá formálta át ahhoz képest, mint aki ebben az időben volt, az Istentől történt elpártolása miatt.

2. *Férfiúvá és asszonyná teremté őket.* Ez a mondat a házasság szent kötelékét, s a férj és a feleség közötti eltéphetetlen egységet dicséri. Mikor ugyanis Mózes csak egyet említett, azonnal utána belefoglalja *mindkettőt, egyetlen* név alatt. S válogatás nélküli közös nevet ad mindkettőnek, hogy az utódok megtanulják ezt a köteléket még szentebb módon táplálni egymás között, miután látták, hogy őszüleik egyetlen személyként voltak megnevezve. A zsidó írók komolytalan következtetését, mely szerint csak a házasembereket nevezték Ádámnak (vagy embernek), a teremtés története cáfolja meg. S ezen a helyen a Lélek sem ért mást alatta, mint hogy a házasság létrejötte után a férj és a feleség olyanok voltak, mint egyetlen test. Sőt, a rájuk kimondott áldást is feljegyezi, hogy abban megláthassuk Isten csodálatos kedvességét, mivel továbbra is fenntartja azt, bár vegyük észre, hogy az emberek romlottsága és gonoszsága valamelyes mértékben megszakította azt.

3. *És nemze fiat az ő képére és hasonlatosságára.* Nemrég mondtuk, hogy Mózes csak Séth vonalán követi végig Ádám leszármazottait, hogy az egyház egymásutániságát tegye a megfontolás tárgyává a számunkra. Annak kimondásával, hogy Ádám a saját képmására nemzett fiút, részben a természetünk őseredetére utal, de egyidejűleg annak romlását és beszennyeződését is figyelembe kell venni, ami Ádámnak köszönhető a bukása miatt, s ami kiterjedt minden utódára. Ha becsületes maradt volna, akkor átadta volna mindegyik

²⁴¹ “Il discerne les premiers hommes d’avec les autres, aus quels Dieu a prolonge la vie eu une facon singuliere: combien qu’ils ne fussent de is haute ne si noble race.” – *francia*. Megfigyelhető, hogy ez a fordítás jelentősen eltér a fentiekben megadott jelentéstől, de a legalaposabb megfontolás után a szerkesztő úgy döntött, ragaszkodik a sajátjához, mint az eredeti latin szó szerinti fordításához, valamint a szerző gondolkodásához közelebb állóhoz. – *a szerk.*

gyermekének, amit kapott, de most azt olvassuk, hogy Sét és a többiek is beszennyeződtek, mert Ádám, aki kibukott az eredeti állapotából, nem volt képes másmilyeneket nemzeni, csak önmagához hasonlókat. Ha valaki ennek azt veti ellenébe, hogy Sét és a családját Isten speciális kegyelme választotta ki, a válasz könnyű és nyilvánvaló: nevezetesen, a természetfeletti orvosság nem akadályozza meg a testi generációt abban, hogy belekerüljön a bűn romlásába. Ezért test szerint Sét is bűnösnek született, de utóbb megújult a Lélek kegyelme által. A szent pátriárka eme szomorú példája bőséges okot szolgáltat arra, hogy a saját nyomorultságunkon keseregjünk.

4. *És telének Ádám napjai, minekutánna Séthet nemzette.* Az itt feljegyzett évek számában különösen azt a hosszú időszakot kell fontolóra vennünk, melynek során a pátriárkák együtt éltek. Mer hat egymást követő koron át, amikor Sét családja nagy néppé nőtt, Ádám hangja naponta hallatszott, hogy felfrissítse a teremtés, a bukás és az ember megbüntetésének emlékezetét, hogy bizonyosságot tegyen az üdvösség reménységéről, ami megmaradt a büntetés után, s felidézze Isten ítéleteit, amik mindenkit taníthattak. A halála utána fiai valóban kézről kézre adhatták az utódaiknak, amit megtanultak, de sokkalta hatékonyabb volt a tanítás az ő szájából, aki maga is szemtanúja volt mindeznek a dolgoknak. Mégis olyan csodálatos, sőt szörnyűséges volt az általános makacsság, hogy még az emberi faj szilárdabb része sem maradt meg az Isten iránti engedelmisségben és az istenfélelemben.

5. *És meghala.* Ez a mondat, mely az egyes pátriárkák halálát jegyzi fel, semmiképpen sem felesleges. Mert arra figyelmeztet, hogy a halál nem hiába lett megjósolva az ember számára, és most ki vagyunk téve annak az átoknak, amire az ember ítéltetett, hacsak nem nyerünk szabadulást máshonnan. Közben el kell gondolkodnunk a siralmas állapotunkról, nevezetesen hogy az istenképmás megsemmisült, vagy legalábbis elmosódott bennünk, s alig maradt meg az élet halvány árnyéka, amitől gyorsan haladunk a halál felé. S hasznos dolog a megannyi korszak képében egyetlen pillantással szemlélni az isteni bosszúállás folytonos menetét és folyását, mert egyébként azt képzeljük, hogy Isten bizonyos módon feledékeny, és semmi másra nem vagyunk jobban hajlamosak, mint halhatatlanságról álmodozni ebben a földi életben, hacsak a halál nem kerül gyakran a szemünk elé.

22. *És járt Énókh az Istennel.* Énókh kétségtelenül különleges dicsérettel van megtisztelve a kortársai között, amikor azt halljuk róla, hogy Istennel járt. Mégis mind Sét, mind Énókh, de Kénán és Mahalálél és Járed is akkortájt éltek, akiknek a kegyességét a fejezet korábbi részében dicsérte.²⁴² Miután az a kor nem lehetett kezdetlegesebb, vagy barbár, amelyben oly sok kiváló tanító élt, ebből arra következtethetünk, hogy ennek a szent embernek a becsületessége ritka, sőt majdhogynem páratlan volt. Közben itt egy módszerre is rámutat, amivel óvakodhatunk attól, hogy a velünk bizalmas viszonyban állók romlott szokásai minket is magukkal ragadjanak. A népszokás ugyanis olyan, mint a heves vihar: egyrészt azért, mert könnyen engedjük magunkat ide-oda ragadtatni a tömegek által, másrészt mert mindenki azt hiszi, hogy amit általánosan elfogadnak, annak helyesnek és törvényesnek kell lennie. Pont ahogyan a viselkedést elkapják egymástól a disznók. S nincs rosszabb és visszataszítóbb fertőzés a gonosz példánál. Ezért alaposabban is meg kell figyelnünk a szent élet rövid leírását, ami az „Énókh az Istennel járt” szavakban rejlik. Hadd dicsekedjenek hát, akik ezt akarják, azzal, hogy mások szokásainak megfelelően élnek, Isten Lelke mégis megszabta a helyes és jogos életvitel szabályát, amivel eltávolodhatunk azon emberek példaitól, akik az életvitelüket és a szokásaikat nem Isten törvényéhez igazítják. Mert azt, aki gyalázatot áraszt Isten Ígéjére, s a világ utánzásának enged, úgy kell tekinteni, mint aki az ördögnek él. Sőt (mint arra épp az imént utaltam), a többi pátriárka sincs híjával az igaz mivolt dicséretének. Ehelyett itt egy figyelemre méltó példa tárul elénk egyetlen ember

²⁴² “Superiori capite.” – Kétségtelenül tévedés. – a szerk.

személyében, aki szilárdan megállt a legfélelmetesebb kicsapongás korában, miszerint, ha helyesen és rendesen akarunk élni, tanuljuk meg Istent többre becsülni az embereknél. A nyelvezetnek ugyanis, amit Mózes használ, ugyanaz a jelentése, mintha azt mondta volna: Énókh, nehogy az emberek romlottsága tévútra vigye, egyedül csak Istenre volt tekintettel, így tiszta lelkiismerettel, mondhatni az Ő szeme láttára műveltrel a becsületességet.

24. *És mivel Énókh Istennel járt vala; eltűnék, mert Isten magához vevé.* Gyalázatos veszekedőnek kell annak lennie, aki nem ismeri el, hogy itt valami rendkívüli dologról van szó. Valóban valamennyien elvételünk ebből a világból a halál által, de Mózes világosan kijelenti, hogy Énókh rendkívüli módon vétetett ki a világból, s csodálatos módon fogadta őt Magához az Úr. A קָלָל a héberek között azt jelenti „elragadni valakit”, vagy egyszerűen csak „elvenni”. De anélkül, hogy ragaszkodnánk a szóhoz, elegendő magához a dologhoz ragaszkodni, nevezetesen hogy Énókh az élete delén hirtelen, váratlan módon eltűnt az emberek szeme elől, mert az Úr elragadta, ahogyan, mint olvassuk, ezt Illéssel is megtette. Mivel Énókh átalakulásában a halhatatlanság egy példája tárult a szemünk elé. Nem kétséges, hogy Isten fel akarta emelni az Ő szentjeinek elméjét bizonyos hitre a haláluk előtt, s enyhíteni akarta a halállal kapcsolatosan táplált félelmüket ezzel a vigasztalással, hisz belőle megtudhatták, hogy valahol egy jobb élet várja őket. Az viszont figyelemre méltó, hogy maga Ádám meg volt fosztva a hit és a vigasztalás e támogatásától. Mert azóta, hogy Isten szörnyű „halálnak halálával halsz” ítélete folytonosan a fülében csengett, nagyon nagy szüksége volt valami vigaszra, hogy a halálban valami mást is lásson, mint átkot és pusztulást. De nem történt meg, csak százötven évvel a halála után,²⁴³ hogy Énókh elragadtatása végbement, aminek az áldott feltámadás látható kiábrázolása volt, amivel, ha Ádám meg lett volna világosítva, felövezhette volna magát lelki nyugalommal a saját eltávozásához. Mégis, mivel az Úr a büntetés kiszabásában mérsékelte a szigorát, s mivel maga Ádám hallotta az Ő szájából, ami elégséges volt ahhoz, hogy nem csekély vigasztalásban részesüljön, megelégedett ezzel a fajta orvossággal, s kötelességévé vált türelmesen elhordozni mind e világ folytonos keresztjét, mind életének keserű és fájdalmas végét. De amíg mások nem kaptak tanítást ugyanezen a módon, nyilvánvaló csodával a kígyó feletti győzelem reménységére, Énókh elragadtatásában minden istenfélő számára az a tanítás rejlett, hogy a reménységüket ne tartsák bezárva ennek a mulandó életnek a határai közé. Mert Mózes megmutatja: ez az elragadtatás az Énókh iránti isteni szeretet bizonyítéka volt, közvetlenül hozzákapcsolva őt a kegyes és becsületes életéhez. Mindazonáltal elveszíteni az életet önmagában nem kívánatos. Ebből tehát az következik, hogy egy jobb lakóhelyre került, sőt, már amikor vándor volt ebben a világban, akkor nyert befogadást a mennyei birodalomba, ahogyan a zsidókhöz írott levél apostola is világosan tanítja (Zsid11:5). De ha felmerül a kérdés, miért lett Énókh elragadva, s mi a mostani állapota, arra azt válaszolom, hogy az elragadtatása sajátos kiváltság volt, ami a többi embernek is megadatott volna, ha megmaradnak az első állapotukban.²⁴⁴ Mert bár félre kellett tennie a romlandót, mégis mentesült attól az erőszakos szétválástól, amitől a természet húzódozik. Röviden, az elragadtatása a világból való nyugodt és örömteli távozás volt. Mégsem fogadták be a mennyei dicsőségbe, csak megszabadult a jelenvaló élet nyomorúságaitól, míg el nem jön Krisztus, azok elsőszülöttje, akik majd ismét feltámadnak. S mivel ő az egyház egyik tagja

²⁴³ Ádám 930 éves korában halt meg.

Énókh akkor született, amikor Ádám 622 éves volt, és 365 éves korában ragadtatott el.

A világ kora 987 év.

Így Ádám 57 éve volt halott Énókh elragadtatásának idején.

Ebből kiderül, hogy vagy véletlenül csúszott be a „centum”, száz szó Kálvin tollából, vagy, ami a valószínűbb, a szerkesztő előtt levő két latin nyelvű fordításban benne van a hiba, míg a korábbiakban nem. A régi angol és a francia fordítások korrektek. – *a szerk.*

²⁴⁴ “S’ils fussent demeurez en leur premier estat.” Ezeknek a szavaknak a francia fordításban nincsenek meg a megfelelőik az eredetiben, de annyira nyilvánvalók Kálvin magyarázatában, hogy itt is szerepelnek. – *a szerk.*

volt, szükséges volt várakoznia, amíg valamennyien egybegyűlnek a találkozásra Krisztussal, hogy az egész Test egyesülhessen a Fő alatt. Ha pedig valaki az apostol ama mondását veti ennek ellenébe, miszerint „elvégezett dolog, hogy az emberek egyszer meghaljanak” (Zsid9:27), a megoldás könnyű: nevezetesen hogy a halál nem mindig a lélek elválása a testtől, hanem azokra mondjuk, hogy meghalnak, akik leteszik a romlott természetüket. S ilyen lesz a haláluk azoknak is, akiket életben találunk az utolsó napon.

29. *És nevezé azt Noénak, mondván: Ez vigasztal meg minket munkálkodásunkban.* A héber nyelvben a נח ige etimológiája nem egyezik meg a נח főnévével, hacsak nem tekintjük a נ betűt feleslegesnek. A נח azt jelenti, *nyugalmat adni*, de a נחח jelentése *vigasztalni*. A Noé név az előbbi igéből származik. Így tehát vagy az egyik betű átalakulásával van dolgunk a másikba, vagy csak pusztán *utalás*, amikor Lámekh ezt mondja: „Ez vigasztal meg minket munkálkodásunkban”.²⁴⁵ Ami azonban a szóban forgó dolgot illeti, nem kétséges, hogy könnyebbé, vagy enyhülés ígér magának a munkálkodásában. Megkérdendő azonban, honnan fogant meg benne efféle reménység egy olyan fiú láttán, akinek a hajlamait akkor még nem ismerhette meg. A zsidók helyesen ítélik meg, amikor azt mondják, hogy Lámekh kijelentése prófécia, de túlfönt otrombák, amikor a mezőgazdaságra korlátozzák mindazt, ami az emberi életnek az Isten átkából származó minden nyomorúságára vonatkozik, amik a bűn gyümölcsei. Én valóban arra a következtetésre jutok, hogy ősatyáink gondterheltek nyögtek, amikor körbevéve a sok gonosszággal, folytonosan minden gonoszság őseredetére emlékeztek, és Isten nemtetszése alatt állóknak tartották magukat. Ezért a kezünk fáradozása kifejezésben színekdoché rejlik, mert egyfajta fáradozásba belefoglalja az egész nyomorúságos állapotot, amibe az emberiség beleesett. Mert kétségtelenül emlékeztek arra, amiről Mózes korábban beszámolt arról a dolgos, szomorú és aggodalmas életről, amire Ádám ítéltetett. Mivel pedig az emberek gonoszsága napról napra növekedett, a büntetés semmiféle enyhítésében sem reménykedhettek, amíg az Úr nem ad valami váratlan segítséget. Valószínű, hogy nagyon buzgón keresték az Úr kegyelmét, mert a hitük erős volt, s a szükség hevesen ösztökölte őket a segítség utáni vágyakozásra. De arra, hogy Noé nem elhamarkodottan kapta a nevét, abból következtethetünk, hogy Mózes konkrétan megemlíti, mint emlékezetre méltó dolgot. Természetesen valami jelentése volt a többi pátriárka neveinek is, de Mózes nem említi az okot, amiért az adott nevet kapták, hanem csak ennél a Noé névnél időzik. Ezért a vitatkozó olvasónak nem szabad ebből ítéletet mondani, miszerint volt valami sajátságos Noéban, ami nem volt meg másoknak előtte. Nekem tehát nincs kétségem, hogy Lámekh reménykedett valami ritka és szokatlan dologra a fiától, s tette azt a Lélek ösztönzésére. Egyesek úgy vélik, hogy megtévedt, mert azt hitte, Noé a Krisztus, de nem hozakodnak elő racionális indokokkal a véleményük alátámasztására. Valószínűbb, hogy látta: valami nagy dolog lett megígérve a fiának, s nem vonakodott összekeverni a saját képzelgését a jóslattal, ahogyan néha a szent emberek is túl szokták lépni a kijelentés mértékét, s így történik meg, hogy szem elől veszítik mind a mennyet, mind a Földet.

32. *És mikor Noé ötszáz esztendő volt.* A Mózes által eddig említett ősatyákat illetően nem könnyű arra következtetni, hogy vajon mindegyikük elsőszülöttje volt-e a családjának, vagy sem, mert Mózes csak az egyház folytatólágosságát akarta követni. De Isten, hogy megakadályozza az embereket a fellelkesedésben a testbe vetett hiábavaló bizalom által, gyakran választja Magának azokat, akik a természet rendjében hátul állnak. Én ezért bizonytalan vagyok abban, hogy Mózes vajon azok katalógusát állította össze, akiket Isten becsült többre a többiekénél, vagy azokat, akik az elsőszülöttségi jogukkal főrangúak voltak a testvéreik között. Abban sem vagyok biztos, hogy hány fia volt egynek-egynek. Noét illetően nyilvánvalóan kiderül, hogy nem volt, csak három fia, s ezt Mózes célzatosan említi gyakrabban is, hogy megtudjuk: az egész családja megmenekült. Azok azonban véleményem

²⁴⁵ Lásd Schindler *Lexikonját* a נח szóról, valamint a נחח-ról, mint tulajdonnévről, ahol az utóbbi szó az előzőből származtatja: „litera נ abjecta, aut, quod consolatio sit quies, recreatio”. – a szerk.

szerint tévednek, akik úgy vélik, hogy ezen a helyen Noé szemérmességét dicséri, amiért majdnem ötszáz éven keresztül agglegényként élt. Nem mondja ugyanis, hogy addig meg sem nősült, s azt sem, hogy életének melyik évében vált apává. De, egyszerűen megemlítve az időt, amikor megintetett a jövőbeli vízözönről, Mózes ugyanakkor azt is hozzáteszi, hogy nagyjából akkor három fiú apja is volt. Nem mintha már meglettek volna neki, hanem mert nem sokkal ez után születtek. Az, hogy valóban ötszáz évet élt mielőtt Sém megszületett volna, kiderül a tizenegyedik fejezetből (1Móz11:1). A másik kettőt illetően semmit sem tudunk biztosan, csak annyit, hogy Jáfet volt a fiatalabb.²⁴⁶ Csodálatos, hogy attól az időtől fogva, amikor megkapta az emberiség megsemmisítéséről szóló félelmetes üzenetet, a fájdalma nagysága miatt nem szűnt meg házaseletet élni a feleségével. Szükséges volt azonban, hogy legyen valami maradék, mert az ő családja rendeltetett a második világ helyreállítására. S noha nem olvassuk, hogy a fiai mikor vettek maguknak feleségeket, én mégis úgy gondolom, hogy sokkal az özönvíz előtt. De Isten gondviselése folytán gyümölcstelenek maradtak, mert Ő csak nyolc lélek megmentését határozta el.

²⁴⁶ Ezt a következtetést, miszerint Jáfet volt a fiatalabb fiú, Kálvin szemlátomást az 1Móz10:21-nak a mienktől eltérő fordításából vonta le. A mi (angol) változatunkban Sém ott „az idősebb Jáfet testvérének” mondatik (Károlinál pont fordítva: „Jáfet testvérbátyjának” – *a ford.*). Az igemagyarázók azonban általában egyetértenek azzal, hogy az angol változat a helyes. Világos, hogy Noénak ötszáz éves korában kezdtek megszületni a gyermekei. Sém százéves volt két évvel az özönvíz után, s így akkor született, amikor atyja ötszázkét éves volt. Noé valamelyik fiának tehát ezt megelőzően kellett születnie. S azt olvassuk, hogy Khám volt a fiatalabb fiú (1Móz9:24). Így tehát Jáfetnek kellett az elsőszülöttnak lennie, Lásd Patrick és Bush *Kommentárjait*, valamint Wells *Geography of the Old Testament*. – *a szerk.*

6. fejezet

1. Lőn pedig, hogy az emberek sokasodni kezdenek a föld színén, és leányaik születének.

2. És láták az Istennek fiai az emberek leányait, hogy szépek azok, és vevének magoknak feleségeket mind azok közül, kiket megkedvelnek vala.

3. És monda az Úr: Ne maradjon az én lelkem örökké az emberben, mivelhogy ő test; legyen életének ideje száz húsz esztendő.

4. Az óriások valának a földön abban az időben, sőt még azután is, mikor az Isten fiai bemenének az emberek leányaihoz, és azok gyermekeket szülének nékik. Ezek ama hatalmasok, kik eleitől fogva híres-neves emberek voltak.

5. És látá az Úr, hogy megsokasult az ember gonoszsága a földön, és hogy szíve gondolatának minden alkotása szüntelen csak gonosz.

6. Megbáná azért az Úr, hogy teremtette az embert a földön, és bánkódék az ő szívében.

7. És monda az Úr: **Eltörlöm az embert, a kit teremtettem, a földnek színéről; az embert, a barmot, a csúszó-mászó állatokat, és az ég madarait; mert bánom, hogy azokat teremtettem.**

8. De Noé kegyelmet találá az Úr előtt.

9. Noénak pedig ez a története: Noé igaz, tökéletes férfiú vala a vele egykorúak között. Istennel jár vala Noé.

10. És nemze Noé három fiat: Sémét, Khámot és Jáfetet.

11. A föld pedig romlott vala Isten előtt és megtelék a föld erőszakoskodással.

12. Tekinte azért Isten a földre, és ímé meg vala romolva, mert minden test megrontotta vala az ő útát a földön.

13. Monda azért Isten Noénak: Minden testnek vége elérkezett előttem, mivelhogy a föld erőszakoskodással telt meg általok: és ímé elvesztem őket a földdel egybe.

14. Csinálj magadnak bárkát gófer fából, rekesztékeket csinálj a bárkában, és szurkozod meg belől és kívül szurokkal.

15. Ekképen csinálj pedig azt: A bárka hossza háromszáz sing legyen, a szélessége ötven sing, és a magassága harmincz sing.

16. Ablakot csinálj a bárkán, és egy singnyire hagyd azt felülről; a bárka ajtaját pedig oldalt csinálj; alsó, közép, és harmad padlásúvá csinálj azt.

17. Én pedig ímé özönvizet hozok a földre, hogy elveszessek minden testet, a melyben élő lélek van az ég alatt; valami a földön van, elvész.

18. De te veled szövetséget kötök, és bemégy a bárkába, te és a te fiaid, feleséged és a te fiaidnak feleségei teveled.

19. És minden élőből, s minden testből, mindenből kettőt-kettőt vígy be a bárkába, hogy veled együtt életben maradjanak: hímek és nőtények legyenek.

20. A madarak közül az ő nemők szerint, a barmok közül az ő nemők szerint és a földnek minden csúszó-mászó állatjai közül az ő nemők szerint; mindenből kettő-kettő menjen be hozzád, hogy életben maradjanak.

21. Te pedig szerezz magadnak mindenféle eledelt, mely megehető, és takarítsd be magadhoz, hogy neked is, azoknak is legyen eledelül.

22. És úgy cselekedék Noé; a mint parancsolta vala néki Isten, mindent akképen cselekedék.

1. *Lőn pedig, hogy az emberek sokasodni kezdenek.* Mózes, felsorolva tíz pátriárkát, akiknél az Isten imádata tiszta maradt, most elmondja, hogy a családjaik szintén

megromlottak. De ezt a történetet vissza kell követni a Noé ötszáz évét megelőző korábbi időszakig. Mert, hogy átmenetet képezzen az özönvíz történetéhez, először is előszót alkot hozzá, s elmondja: az egész világ annyira megromlott, hogy jóformán semmi nem maradt Istennek a széles körben elterjedt romlásból. S hogy ez még érthetőbb legyen, azt az alapelvet kell emlékezetben tartani, hogy a világ akkortájt mintegy két részre oszlott, mert Sét családja fenntartotta az Isten tiszta és törvényes imádatát, amitől a többiek elszakadtak. S noha az egész emberi faj Isten imádatára formáltatott, ezért az igaz vallásnak kellett volna mindenütt uralkodnia, az emberek nagyobbik része mégis átadta magát vagy Isten teljes megvetésének, vagy a romlott babonáságoknak. Ezért illő volt, hogy a kicsiny részük, akiket Isten speciális kiváltsággal örökbe fogadott, elkülönült maradjon a többiektől. Aljas hálátlanság volt tehát Sét utódainál a keveredés Káin gyermekeivel, s más világi nemzetségekkel, mivel így önként fosztották meg magukat Isten felbecsülhetetlen kegyelmétől. Tűrhetetlen szentségtörés volt ugyanis megrontani és felforgatni az Isten által megszabott rendet. Első ránézésre semmitmondónak tűnhet Isten fiainak ez a súlyos elítélése, amiért szép feleségeket választottak maguknak az emberek leányai közül. De tudnunk kell először is azt, hogy nem kis vétek megsérteni az Úr által megállapított különbségtételt, másodsor, hogy Isten imádói számára az elkülönülés a világi nemzetektől szent megbízás volt, amit alázattal be kellett volna tartani, hogy Isten egyháza létezessen a Földön. Harmadszor, hogy a fertőzés kétségbeejtő volt, látván, hogy az emberek elutasították az Isten által a számukra előírt orvosságot. Röviden, Mózes a legszélsőségesebb rendetlenségként tárja eléink az, amikor a kegyesek fiai, akiket Isten elkülönített Magának a többiek közül saját és rejtett kincsként, maguk is megromlottak.

Azt az ókori képzelgést, mely szerint az angyalok és a nők között jött létre szexuális kapcsolat, bőven megcáfolja már a saját abszurditása is. S meglepő, hogy tanult embereket korábban lenyűgözték az ennyire vaskos és elképesztő összefüggéstelen fecsegések. A kaldeua parafrázis vélekedése is hüvös, mely szerint itt a nemesek fiai és a köznép leányai közötti válogatás nélküli házasságkötéseket ítéli el. Mózes tehát nem azért különíti el az Isten fiait az emberek leányaitól, mert nem voltak hasonlatosak természet szerint, vagy mert más volt az eredetük, hanem mert az örökbefogadás által váltak Isten fiaivá, akiket Önmaga száumára tett félre, miközben a többiek megmaradtak az eredeti állapotukban. Ha valaki ennek azt vetné ellenébe, hogy azok, akik gyalázatosan eltávolodtak a hittől és az Isten által megkövetelt engedelmességtől, nem voltak méltók arra, hogy Isten fiai közé számítsanak, a válasz könnyű: a tisztesség nem nekik tulajdoníttatik, hanem Isten kegyelmének, ami eddig látványos volt a családjaikban. Mikor ugyanis a Szentírás Isten fiairól beszél, akkor néha az örök kiválasztást tartja szem előtt, ami csak a törvényes örökösökre terjed ki, néha a külső elhívást, amely szerint sok farkas van a nyájban, s bár ők ténylegesen idegenek, mégis viselik a fiak megnevezést, amíg az Úr végleg meg nem tagadja őket. Igen, Mózes még ennek a tiszteletre méltó megnevezésnek a megadásával is a hálátlanságukat feddi meg, amiért elhagyván menyeyi Atyjukat, szövevényekként adtál el magukat.

2. *És láták az Istennek fiai az emberek leányait, hogy szépek azok.* Mózes nem az tartja elítélendőnek, hogy a szépségre is tekintettel voltak a feleségek megválasztásában, hanem azt, hogy maga a buja vágy uralkodott el rajtuk. A házasság ugyanis túlságosan szent dolog ahhoz, hogy az emberek a szemek kívánsága alapján indulajank fel rá.²⁴⁷ Ez az egység ugyanis elválaszthatatlanul kiterjed az élet minden területére, amint azt korábban láttuk: az asszony azért teremtetett, hogy a férfi segítője legyen. Ezért vágyaink brutálisakká válnak, amikor a szépség bája annyira elbűvöl minket, hogy a fő dolgokat nem is vesszük számításba. Mózes világosabban is leírja a vágyaik heves zabolátlanságát, amikor azt mondja, hogy vettek feleségeket maguknak azok közül, akiket megkedveltek, mert ezzel jelzi, hogy Isten fiai nem

²⁴⁷ “Est autem res sanctorum conjugium quam ut oculis ferri homines debeant ad voluptatem coitus.”

azok közül választottak, akik fel voltak ruházva a szükséges tehetségekkel, hanem válogatás nélkül kóboroltak fel s alá, amerre a vágyaik hajtották őket. Ezekkel a szavakkal azonban arra is tanít minket, hogy a mértékletességre van szükség a szent házasságban, aminek a megszenteltségének nem kis bűn Isten előtt. Nem a házasságtörést ítéli ugyanis itt el a szentek fiaiban, hanem a túl nagy belemerülést a szabadosságba a feleségválasztásban. S valóban nem is lehet másképp, mint hogy Isten fiai is megromoljanak, amikor a hitetlenekkel közös igát vesznek magukra. S ez volt Bálám szélsőséges politikája is: amikor a megátkozás képessége elvételével tőle, megparancsolta, hogy a midianiták titokban küldjenek asszonyokat, akik belecsábíthatják Isten népét az istentelen romlásba. Azaz, mivel a pátriárkák fiaiban, akikről Mózes most beszél, a neki isteni módon adott kegyelem elfelejtése is fájdalmas gonoszság volt, mivel törvénytelen házasságokat kötöttek a saját vágyaiknak megfelelően, egy még rosszabb kiegészítést is hozzátesz: amikor keveredtek a gonoszokkal, az Isten imádatát is megromlották, s elbuktak a hittől, mely romlás majdnem mindig követi az előzőt.

3. *Nem marad²⁴⁸ az én lelkem örökké az emberben.* Jóllehet Mózes korábban megmutatta, hogy a világ a gonoszság és az istentelenség olyan fokára jutott el, amit már nem lehetett tovább túrni, mégis, annak bizonyítása végett, hogy az ítélet, ami elsüllyesztette a világot nem volt kevésbé igazságos, mint amennyire szigorú, Istent állítja elénk beszélőként. Nagyobb a súlya ugyanis annak, amit Isten a saját szájával mond ki, s ami szerint az emberek gonoszsága túl hatalmas volt ahhoz, hogy az orvoslás bármiféle reménysége megmaradhatott volna, ezért nem volt Istennek oka a megkímélésükre. Sőt, mivel ez az isteni harag egyik borzasztó példája, aminek a pusztta meghallásától mi is megrettenünk, ezért szükséges volt kijelenteni, hogy Istent nem kényszerítette a haragjának heve kapkodásra, és nem is volt szigorúbb annál, ami helyes, hanem a szükség majdhogynem az egész világ megsemmisítésére egyetlen családot leszámítva. Az emberek rendszerint nem vonakodnak Istent szélsőséges sietséggel vádolni, sőt, még kegyetlennek is tartják Őt, amiért megbosszulja az emberek bűneit. Ezért, hogy egyetlen ember se zúgolódjon, Mózes itt Isten személyében hirdeti a világ romlottságát tűrhetetlennek, és makacsul gyógyíthatatlannak akármiféle orvossággal. Ezt az igeszakaszt azonban különféleképpen magyarázzák. Először is a héberek közül egyesek a Mózes által használt szót a קדש gyökérből származtatják,²⁴⁹ ami kardhüvelyt jelent. S ezért arra a jelentésre következtetnek, hogy Isten nem akarta többé a Lelkét az emberi test fogságában tartani, mint ahogyan egy kardot tartanak a hüvelyében. Mivel azonban a magyarázat eltorzított, és a manicheánusok delíriumának illatát árasztja, mintha az ember lelke az Isteni Lélek része lenne, ezért el kell vetnünk. Még a zsidók között is általánosabban elfogadott vélemény az, hogy a kérdéses szó gyökere a קדש. Mivel azonban ez gyakran jelenti azt, hogy *elítélni*, néha pedig *pert lefolytatni*, ebből megint csak különböző magyarázatok származnak. Egyesek úgy magyarázzák az igeszakasz jelentését, hogy Isten többé már nem kegyeskedik a Lelkével kormányozni az embert, mert Isten Lelke részben bíróként működik bennünk, amikor úgy világosítja meg az értelmünket, hogy a helyes utat követjük. Luther a szokásának megfelelően ezt Isten külső bíraskodására vonatkoztatja, amit a prófétáinak szolgálatán keresztül végez, mintha a pátriárkák némelyike ezt mondta volna egy gyűlésben: „Abba kell hagynunk a hangos kiabálást, mert illetlenség, hogy Isten Lelke, Aki rajtunk keresztül szól, a továbbiakban is a világ feddésével fárassza magát”. Ez valóban ötletesen mondja, de miután nekünk nem szabad a Szentírás értelmét bizonytalan találgatásokban keresni, ezért én egyszerűen csak úgy értelmezem a szavakat, hogy az Úr, mintha belefáradt volna a világ makacs romlottságába, küszöbön állónak hirdeti ki azt az ítéletet, amit eddig visszatartott. Mert amíg az Úr késlelteti a büntetést, addig bizonyos

²⁴⁸ Károlinál: *ne maradjon*. – a ford.

²⁴⁹ קדש. „Vagina, in qua gladius est reconditus. Per metaphorum corpus, cui anima, tanquam gladius vaginae, inest.” „Kardhüvely. Jelképesen a test, amibe a lélek van belerejtve úgy, mint a kard a hüvelyébe.” – Schindler. – a szerk.

értelemben küzd az emberekkel, különösen, ha a fenyegetésekkel, vagy az enyhe csapásokkal a megtérésre hívogatja őket. Ezen a módon már küzdött néhány évszázadon át a világgal, ami mindazonáltal állandóan egyre rosszabbá vált. S most, mintegy belefáradva, kihirdeti, hogy nem akar tovább küzdeni.²⁵⁰ Amikor ugyanis Isten a hitetleneket megtérésre hívogatva túlon túl hosszú ideig küzdött velük, az özönvíz vet véget a civakodásnak. Én azonban nem vetem el teljes mértékben Luther véleményét, miszerint Isten, látván az emberek hatalmas gonoszságát, nem engedi, hogy a prófétái hiába munkálkodjanak. De az általános értelmet nem szabad korlátozni arra a konkrét esetre. Amikor az Úr azt mondja: „nem küzdök örökké”, akkor a szélsőséges és gyógyíthatatlan makacsságot ítéli el, de egyidejűleg a hosszútűréséről is bizonyosságot tesz. Mintha ezt mondaná: vége-hossza nem lesz a küzdelemnek, hacsak a bosszú valamilyen páratlan cselekedete meg nem szünteti annak okát. A görög igemagyarázók, akiket megtévesztett az egyik betű hasonlósága a másikkal, helytelenül fordították a „ne maradjon” kifejezéssel,²⁵¹ amit általánosan úgy magyaráznak, mintha az ember ezzel megfosztott volna a szilárd és helyes ítélőképességtől, de ennek semmi köze a jelen igeszakaszhoz.

Mivelhogy ő test. Hozzáteszi az okot, amiért nem várható semmi jó a további küzdelemtől. Az Úr itt látszólag az Ő Lelkét állítja szemben az ember testi természetével. Ezen a módon jelenti ki Pál, hogy „Érzéki ember pedig nem foghatja meg az Isten Lelkének dolgait: mert bolondságok néki” (1Kor2:14). Az igeszakasz jelentése tehát az, hogy Isten Lelke hiába vitatkozik a testtel, ami képtelen az értelmes gondolkodásra. Isten a test nevet adja az emberek becstelenségének, akiket mindazonáltal a saját képmására alkotott. S ez a beszédmód megszokott a Szentírásban. Azok, akik ezt a hivatkozást a lélek alacsonyabb rendű részére vonatkoztatják, hatalmasat tévednek. Miután az ember lelke minden részében megromlott, s az ember értelme nem kevésbé vak, mint amennyire az érzelmei romlottak, az egésztestet joggal nevezik testinek. Ezért tudjuk hát meg, hogy az egész ember természetében testi, amíg a megújítás kegyelméből nem kezd ismét lelkivé lenni. Most ami Mózes szavait illeti, nem kétséges, hogy ezekben van egy fájdalmas panasz is egy feddással egyetemben Isten részéről. Az embernek ki kellett volna emelkednie minden teremtmény közül annak az elmének az alapján, amivel felruháztattott, de most, miután elidegenedett a józan esztől, majdnem olyanná vált, mint a barom a mezőn. Ezért mennydörög Isten az emberek lezüllött és romlott természete ellen, mivel a saját hibájukból jutottak az ostobaság olyan fokára, hogy most közelebb vannak az állatokhoz, mintsem a valódi emberekhez, amilyeneknek lenniük kellene a teremtésük következményeképpen. Arra utal azonban, hogy az csak egy járulékos hiba, amikor az ember csak a Földhöz ragaszkodik, s mivel az értelem fényei kialudtak, a saját vágyait követi. Csodálkozom, hogy a בָּשָׂרִים köztöszóban rejlő hangsúly felett az igemagyarázók átsiklottak, mert a szó jelentése „ezen az alapon, mert ő is test”. Ezzel a nyelvezettel panaszkodik Isten arról, hogy az Általa kijelölt rend annyira felkavarodott, hogy a saját képmása is testté lett.

Legyen életének ideje száz húsz esztendő. Egyes ókori szerzők, például Lactantius és mások túl nagy bakot lőttek azt gondolván, hogy az emberi élet korlátozva volt erre a téridőre, amiből világos, hogy az ezen a helyen használt nyelvezet nem bárki magánéletére vonatkozik, hanem a megtérésnek az egész világ számára garantált idejére. Sőt, Isten bámulatos jósága is megmutatkozik itt abban, hogy bár belefáradt az emberek gonoszságába, mégis felfüggeszti a szélsőséges bosszúállás végrehajtását több, mint egy évszázadra. De itt felmerül egy látszólagos ellentmondás. Noé akkor távozott az életből, amikor kilencszázötven éves volt. Azt olvassuk azonban, hogy háromszázötven évig élt a vízözön idejétől. Így tehát, amikor

²⁵⁰ “Acsi Gallice quis diceret, c’est trop plaider,” mintha valaki azt mondaná franciául, “Ez már túl sok könyörgés”.

²⁵¹ “Non permanebit.” – *Vulgata*. “Οὐ μὴ καταμεινῇ το πνεῦμα μου.” – *Septuaginta*. Lásd a 17 szóról Poole *Synopsis*-át a maga helyén, és Lee professzor *Lexicon*-ját.

bement a bárkába, hatszáz éves volt. Hol található hát a maradék húsz esztendő? A zsidók azt válaszolják, hogy az ki lett vágva az emberek növekvő gonoszsága miatt. De nincs szükség erre a kifogásra: amikor a Szentírás Noé életének ötszázadik évéről beszél, akkor nem jelenti ki, hogy ténylegesen elérte volna ezt a pontot. S ez a beszédmód, amelyik egy periódusnak mind az elejét, mind a végét számításba veszi, nagyon megszokott. Ezért mivel életének ötödik évszázada már nagyrészt elmúlt, így már majdnem ötszáz éves volt, ezért mondja, hogy ez volt az életkora.²⁵²

4. *Az óriások valának a földön abban az időben.* A megszámlálhatatlanul sok fajta romlás között, amivel betelt a Föld, Mózes konkrétan feljegyez egyet ezen a helyen, nevezetesen hogy az óriások nagyon erőszakosak és zsarnokiak voltak. Én azonban nem feltételezem, hogy ennek a kornak minden emberéről szól, hanem csak egyes konkrét személyekről, akik erősebbek lévén a többiekénél a saját erejükre és hatalmukra támaszkodtak, s törvénytelenül és mértéktelenül felmagasztalták magukat. Ami a héber נפלים főnevet illeti, ennek eredete a נפל igéből származik, melynek jelentése *elbukni*, de a nyelvészek nem értenek egyet az etimológiáját illetően. Egyesek úgy vélik, azért nevezték így őket, mert meghaladták a megszokott termetet.²⁵³ Mások azt gondolják, hogy az emberek elképedtek a látványuktól az abnormális testméreteik következtében, vagy a nagyságuk miatt rettegve leborultak előttük. Számomra több igazság látszik azok véleményében, akik úgy vélik, hogy a hasonlatot egy sebes folyótól, vagy egy heves vihartól kölcsönzi, mert ahogyan a zivatar és a vihar hevesen lecsap, sivárrá téve és végigpusztítva a földeket, úgy hoztak ezek a rablók pusztítást és sivárságot a világba.²⁵⁴ Mózes valóban nem mondja, hogy rendkívüli magasságúak voltak, csak azt, hogy nagyok. Elismerem, máshol ugyanaz a szó a termet nagyságát jelenti, ami félelmetes volt azok számára, akik a Kánaán földjén éltek (Józ13:33). De Mózes nem annyira a testük mérete, mint inkább a rablásaik és a hatalomvágyuk alapján tesz különbséget az itt szóban forgó emberek és a többiek között. A szövegkörnyezetben a beszúrt וַיִּגְדֹּל kötőszó hangsúlyos. Jeromos, aki után más fordítók is melléfogtak, a lehető legrosszabb módon fordította ezt az igeszakaszt.²⁵⁵ Szó szerint ugyanis így fordított: „És ez után az Isten fiai bementek volt az emberek leányaihoz”. Mintha ezt mondta volna: *Sőt*, vagy „és ebben az időben”. Mert Mózes először is azt mondja el, hogy léteztek óriások, másodszer hozzáteszi, hogy voltak más utódok is abból a válogatás nélküli keveredésből, amikor az Isten fiai összekeveredtek az emberek leányaival. Nem lenne csoda, ha efféle gaztett uralkodó lett volna Káin utódai között, de az egyetemes beszennyeződés ebből nyilvánvalóbb: a szent mag is beszennyeződött ugyanazzal a romlással. Az pedig, hogy ennek a hatalmas fertőzésnek néhány olyan családon keresztül kellett elterjednie, akiknek Isten szentélyét kellett volna alkotni, nem csekély fokozódását jelenti a gonoszságnak. Az óriásoknak tehát előzetes

²⁵² Ezt az egész szakaszt világosabban is ki lehetett volna fejezni. Az 5. fejezet végén ezt olvassuk: „mikor Noé ötszáz esztendő volt, nemzé Noé Sémét, Khámot és Jáfetet”. A Kálvin által itt magyarázott ígeversben azt olvassuk, hogy az ember élete a Földön „százhusz esztendő lesz”, de az 1Móz7:11-ben azt olvassuk, hogy „Noé hatszáz esztendő vala, mikor az özönvíz volt a földön”. Ez lefaragná a százhusz évet százra, s ezért kérdezi Kálvin: Hol található hát a maradék húsz esztendő? Ezt a kérdést megválaszolando megmutatja, hogy volt valami határozatlan Noé korának említésében a három igeszakasz közül az elsőben, és Mózes nem mondja, hogy a vízözön pontosan abban az évben kezdődött. Ezért tehát arra a következtetésre jut, hogy a héberek között megszokott beszédmódnak megfelelően ő az életének ötödik évszázadát élte, s ezért következtet arra, hogy Noé hozzávetőleg négyszáznolcvan éves lehetett az említett időben: ha ehhez hozzátesszük a százhusz évet, az kiadja, hogy hatszáz éves volt, amikor bement a bárkába. – *a szerk.*

²⁵³ “Quia excidissent a communi statura”: kétségtelen elírás az excedissent helyett. – *a szerk.*

²⁵⁴ Vatablus a *Poli Sinopsi*-ban. – *a szerk.*

²⁵⁵ “Gigantes autem erant super terram in diebus illis. Postquam enim ingressi sunt”, stb. Gigászok éltek a Földön azokban a napokban, mert utána az Isten fiai, stb. – *Vulgata*. A szavakat, amiket a *Vulgata* a „mert utána” kifejezéssel fordít, nyilvánvalóan az óriások születéséről ad számot a következő mondatban említett kapcsolatokból, a Septuaginta a καὶ μετ ἐκείνο, „és ezt követően” kifejezéssel fordítja, ami Kálvin fordítását támasztja alá, amivel az angol fordítás is megegyezik. – *a szerk.*

eredetük volt, de utóbb azok, akik a válogatás nélküli házasságokból születtek, utánózták a példájukat.

*Ezek ama hatalmasok, kik eleitől fogva híres-neves emberek voltak.*²⁵⁶ A „kor” szót rendszerint a régi időkre értik, mintha Mózes azt mondta volna, hogy azok, akik először zsarnokoskodtak, vagy hatalmaskodtak a világban, a szélsőséges kicsapongással és a vágyak zabolátlan uralkodásával, ebből a nemzetségből származtak. Mégis vannak olyanok, akik a „kortól (korból, korban)” kifejezést *a világban való jelenléttel* magyarázzák, mert a héber עלם szónak van ilyen jelentése is.²⁵⁷ Egyesek úgy vélik, hogy ez közmondásszerűen hangzott el, mert az özönvíz után közvetlenül következő kor semmi efféle sem hozott létre. Az első magyarázat az egyszerűbb. Az egész summája azonban az, hogy ezek vad zsarnokok voltak, akik elkülönültek a közemberektől. Az első hibájuk a büszkeség volt, mert a saját erejükre támaszkodva többet követeltek maguknak annál, mint ami megillette őket. A büszkeség Isten megvetését szülte, mert eltelvén göggel leráztak magukról minden ígát. Egyidejűleg lenézők és kegyetlenek voltak az emberek iránt is, mert nem lehetséges, hogy akik nem adóznak engedelmisséggel Istennek, mértékletességgel bántak volna az emberekkel. Mózes hozzáteszi, hogy „híres-neves” emberek voltak, amivel arra utal, hogy dicsekedtek a gonoszságukkal, s azok voltak, akiket tiszteletre méltó rablóknak neveznek. Az sem kétséges, hogy volt bennük valami kiválóbb a köznépnél, ami hírnevet és dicsőséget hozott nekik a világban. Mindazonáltal a fenséges „hős” titulussal kegyetlenül gyakorolták az uralmat, hatalmat és hírnevet szerezve maguknak, bántalmazván és elnyomván a felebarátjaikat. S ez volt a világ első nemessége. S nehogy valaki túlon túl örvendezzen a hosszú és kétes nemzetségvonalának, ezért megismétlem: olyan nemesség volt ez, akik magasra emelték magukat, megvetést és gyalázatot zúditva másokra. A név híressége önmagában nem elítélendő dolog, mert szükséges, hogy akiket az Úr különleges ajándékokkal ruházott fel, elsőek legyenek a többiek között, s előnyös, hogy különbséget kell tenni a rangok között a világban. De a becsvágy mindig romlott, s különösen akkor, ha zsarnoki vadsággal párosul, ami azt eredményezi, hogy az erősebbek bántalmazzák a gyengéket, s így a gonoszság türhetetlenné válik. Sokkal rosszabb azonban az, amikor a gonosz emberek a bűneikkel nyernek tiszteletet, s amikor a vakmerőbb sérelmeket okozva csak még pökhendibben dicsekedik a titulusok üres füstjével. Sőt, miután a Sátán elmés kiagyalója a hazugságoknak, melyekkel megrontani igyekszik Isten igazságát, s ezen a módon gyanússá tenni azt, a költők sok mesét költöttek az óriásokról, akiket ők a Föld fiainak neveztek szerintem amiatt, hogy az elődeiktől vett bárminemű példák híján törtettek előre a hatalom megszerzéséért.

5. *És látá az Úr, hogy megsokasult az ember gonoszsága.* Mózes azt a témát folytatja, amire az imént utalt: Isten nem volt sem túl durva, sem túl elhamarkodott a büntetés kiszabása során a világ gonoszaira. S úgy mutatja be Istent, mint Aki emberi módon szól, olyan képpel, ami emberi vonzalmakat tulajdonít Istennek,²⁵⁸ mert nem tudta másképp kifejezni azt, amit nagyon fontos ismernünk, nevezetesen hogy Isten nem elhamarkodottan, vagy csip-csup ügy miatt indult fel a világ elpusztítására. A *látta* szóval ugyanis a hosszú türelemre utal, mintha azt mondta volna, hogy Isten mindaddig nem mondta ki az emberek megsemmisítésére vonatkozó rendeletét, amíg jól meg nem figyelte és hosszasan nem fontolgatta a dolgot, s látta, hogy helyreállíthatatlanok. Annak sem csekély a hangsúlya, ami ez után következik, miszerint „megsokasodott a gonoszságuk a Földön”. Megbocsáthatta volna a kevésbé súlyos jellegű bűnöket, ha az istentelenség csak a világnak valamely részébe uralkodott volna el, a többi terület maradhatott volna büntetlen. De most, amikor a gonoszság elérte a csúcst, s úgy eluralkodott mindenütt az egész Földön, hogy a becsületesség számára már egyetlen zug sem maradt, ebből következően több, mint teljesen eljött a büntetés ideje. Óriási gonoszság

²⁵⁶ “Ipsi potentes a saeculo.” ‘Ezek voltak a kor hatalmasai’, vagy, a régi időké. – *a szerk.*

²⁵⁷ Lásd Schindler Lexikonját az עלםszóról a maga helyén.

²⁵⁸ Per ανθρωποπαθειαν.

uralkodott tehát mindenütt, ami az egész Földet elborította. Ebből kiderül, hogy a Földet mindaddig nem árasztotta el az özönvíz, amíg előbb el nem merül a gonoszság mocskában.

Szíve gondolatának minden alkotása. Mózes a vízözön okát a vétkekesség külső cselekedeteire vezette vissza, de most feljebb emelkedik, s kijelenti, hogy az emberek nem pusztán megszokásból, vagy a gonosz életvitel által voltak romlottak, hanem a gonoszság túlon túl mélyen fészkelte a szívükben ahhoz, hogy a megtérés bármiféle reménysége fennmaradhatott volna. Természetesen nem is jelenthette volna ki erőteljesebben, hogy a romlottság akkora volt, amit már semmiféle mérséklő orvosság nem gyógyíthatott meg. Valóban megtörténik, hogy az emberek néha a bűnökbe merülnek, ám mégis marad valami szilárd. Mózes azonban azt tanítja, hogy a szóban forgó emberek elméit olyannyira átítatta a romlottság, hogy egészében véve semmi mást nem hoztak létre, csak ami elítélendő. Az általa használt nyelv ugyanis nagyon hangsúlyos: látszólag elég lett volna azt kimondani, hogy megromlott a szívük, de nem elégedvén meg ezzel, konkrétan kimondja, hogy „a szíve gondolatának minden alkotása”, s hozzáteszi: „csak”, mintha tagadná, hogy akár csak egyetlen csepp jó is keveredett volna ahhoz.

Szüntelenül. Egyesek ezt a kötőszót „a csecsemőkortól kezdve” jelentéssel magyarázzák, mintha azt mondta volna, hogy az emberek romlottsága a születésüktől fogva igen hatalmas. De a helyesebb értelmezés az, hogy a világ úgy megkeményedett a gonoszságban, s olyan messze állt bármiféle javulástól, vagy a megtérés iránti bármiféle érzés táplálásától, hogy egyre rosszabb és rosszabb lett az idő múlásával. Továbbá, nem néhány nap örültsége volt ez, hanem a meggyökerezett romlottságé, amit a gyermekek mondhatni örökösödési jog útján szereztek meg és adtak tovább az utódaiknak. Mindazonáltal, jóllehet Mózes itt arról a gonoszságról beszél, ami abban az időben uralkodott el a világban, az általános tanítás is helyesen és következetesen lesűrhető ebből.²⁵⁹ Azok sem torzítják el elhamarkodottan ezt az igeszakaszt, akik kiterjesztik az egész emberi fajra. Mikor tehát Dávid kimondja, hogy „mindnyájan elhajlottak; egyetemben elromlottak, nincs, a ki jót cselekedjék, nincsen csak egy sem, nyitott sír az ő torkuk, nincs istenfélelem a szemük előtt” (v. ö. Zsolt5:10, 14:3), akkor valójában a saját korának romlottságát rosszallja, de Pál (Rm3:12) egy szemernyit sem vonakodik ezt kiterjeszteni az összes kor minden emberére, s igaza van, mert ez nem csak néhány emberre vonatkozó panasz, hanem az emberi elme leírása, ami ha magára marad, meg van fosztva Isten Lelkétől. Nagyon helyes tehát, hogy az emberek makacsságát, akik nagyon visszaéltek Isten jóságával, elítélik ezek a szavak, melyek egyidejűleg a Lélek kegyelmétől megfosztott ember valódi természetét is elénk tárják.

6. *Megbáná azért az Úr, hogy teremtette az embert a földön.* A megbánás, amit itt Istennek tulajdonít, tulajdonképpen nem tartozik Hozzá, hanem arra vonatkozik, ahogyan mi értjük Őt. Mivel mi nem tudjuk Őt úgy felfogni, ahogyan Ő létezik, szükséges, hogy a mi kedvünkért bizonyos értelemben átalakítsa Önmagát. Az, hogy megbánás nem következhet be Istenben, könnyen kiderül abból az egyetlen megfontolásból, hogy semmi sem történik, ami a Számára váratlan, vagy előre nem látott. Ugyanez a megfontolás és megjegyzés vonatkozik az után következőkre, miszerint Isten bántódott. Isten természetesen nem bánatos, vagy szomorú, hanem mindig Önmaga marad a mennyei és boldog nyugalomban. Mégis, mivel másként nem lehet megtudni, mekkora Isten gyűlölete és megvetése a bűnnel szemben, ezért a Lélek a mi képességeinkhez igazodik. Ezért tehát nincs szükség arra, hogy bonyolult és nehéz kérdésekbe bonyolódjunk, amikor nyilvánvaló, hogy miféle célból szerepelnek itt a megbánás és bántódás szavak. Nevezetesen azért, hogy megtanítsák nekünk: attól az időtől kezdve, amikor az ember ily hatalmas mértékben megromlott, Isten nem számította többé a teremtményei közé. Mintha ezt mondta volna: „Ez nem az én kezem munkája, nem a képmásomra formált ember, akit én oly kiváló ajándékokkal ékesítettem fel. Méltóságomon

²⁵⁹ Azaz, „az ember teljes és egyetemes romlottságának általános tanítása”. – a szerk.

alulinak tartom elismerni ezt az elkorcsosult és beszennyezett teremtményt a magaménak.” Hasonló ehhez az, amit másodjára mond a bánkódást illetően, miszerint Istent olyannyira sértette az emberek kegyetlen gonoszsága, mintha halálos sebet ejtettek volna a szívére. Itt tehát egy ki nem fejezett ellentmondás rejlik az Isten által teremtett becsületes természet, valamint a bűn miatti romlás között. Közben, hacsak nem akarjuk Istent bősztíteni, és bánkódásra készíteni, tanuljuk meg utálni a bűnt és menekülni attól. Sőt, ennek az atyai jósnak és kedvességnek nem csekély mértékben le kellett volna győzni a bűn szeretetét bennünk, mivel Isten azért, hogy hatékonyabban átdöfje a szívünket, a mi érzelmeinkbe öltözik. Ezt a képet, ami úgy mutatja be Istent, mint Aki Magára helyezi át azt, ami az emberi természetre jellemző, *ανθρωποπαθεια*-nak nevezik.

7. *És monda az Úr: Eltörlöm az embert, a kit teremtettem, a földnek színéről; az embert, a barmot, stb.* Megint úgy mutatja be Istent, mint Aki fontolgat, hogy még jobban megtudjuk: a világ nem semmisült meg érett fontolgatás nélkül az Isten részéről. Az Úr Lelke azt akarta, hogy alapos intést kapjunk ebben a dologban, hogy elvehesse az alkalmat azok elől az istentelen panaszok elől, melyekben egyébként túlfelkészültek vagyunk kitörni. A *monda* itt azt jelenti *elrendelte*, mert Isten nem ejt ki egy hangot sem anélkül, hogy belül ne döntötte volna el, mi akar csinálni. Emellett nincs szükség új tanácskozásra az emberekhez hasonlóan, mintha valami most felfedezetről kellene ítéletet alkotni. De mindez a mi tökéletlenségünk figyelembe vételével hangzik el, hogy okosan gondolkodhassunk az özönvízről, s azonnal az eszünkbe ötlük, hogy Isten bosszúállása igazságos volt. Sőt, Isten nem elégszik meg az ember megbüntetésével, hanem tovább folytatja a vadakkal, a barmokkal, a madarakkal és mindenféle más élőlénnel. Ebben látszólag túllépett a mértékletesség határán, mert jóllehet az emberek istentelensége gyűlöletes a Számára, mégis, miért haragudna az ártatlan állatokra? Nem csoda azonban, hogy azoknak az állatoknak, melyek az ember kedvéért lettek megteremtve és az ő hasznára éltek, szintén részt kell venniük az ő pusztulásában. Sem a szamarak, sem az ökrök, sem bármely más állatok nem tettek semmiféle rosszat, mégis, az embernek alávetve, amikor ő elbukott, azokat is magával rántotta ugyanabba a megsemmisülésbe. A Föld olyan volt, mint egy egészséges ház, jól ellátva mindenféle ellátmánnyal, bőségben és változatosságban. Mivel az ember magát a Földet szennyezte be a bűneivel, s aljas módon megrontotta mindazt a gazdagságot, amivel a Föld el volt látva, az Úr is azt akarta, hogy a büntetése emlékezete oda kerüljön. Pont mint amikor egy bíró a leggonoszabb és legalábbvalóbb bűnöst készül megbüntetni, s a nagyobb gyalázat kedvéért megparancsolja, hogy a házát is rombolják porig. S mindez arra irányul, hogy eltöltsön minket a bűnnel szembeni rettegéssel, mert könnyen következtethetünk arra, milyen rémséges is az, amikor a büntetése még az oktalan teremtetésre is kiterjed.

8. *De Noé kegyelmet találta az Úr előtt.* Ez egy héber kifejezés, mely azt jelenti, hogy Isten engedelkeny volt iránta és kedvelte őt. A héberek szoktak így beszélni: „Ha kegyelmet találtam előtted” ahelyett, hogy „ha elfogadható vagyok a számodra”, vagy „Ha jóindulattal, vagy kegyesen viseltetsz irántam”. Ezt a kifejezést meg kell említeni, mert egyes tanulatlan emberek felszínes okoskodással arra következtetnek, hogy ha az emberek kegyelmet találnak Isten előtt, az azért van, mert a saját munkálkodásukkal és érdemeikkel keresik azt. Valóban elismerem, hogy itt azért mondja Noét elfogadhatónak Isten szemében, mert becsületesen és emberségesen élt, tisztán tartva magát a világ közös szennyezésétől. De honnan máshonnan vette volna a becsületességét, mint Isten megelőző kegyelméből? Ennek a kegynek a kezdete tehát az ingyenes kegyelem. Utána az Úr, egyszer felkarolván őt, meg is tartotta a saját keze alatt, nehogy a világ többi részével együtt pusztuljon el.

9. *Ezek Noé nemzetségei.*²⁶⁰ A héber *תולדות* szó tulajdonképpen nemzetségeket (generációkat) jelent. Néha azonban kiterjedtebb a jelentése, s az élet egész történetére

²⁶⁰ A Károli-fordítás szerint: Noénak pedig ez a története. – *a ford.*

vonatkozik, s valóban ez látszik ezen a helyen a megfelelő jelentésnek.²⁶¹ Amikor ugyanis Mózes kijelentette, hogy találtatott egy ember, akit Isten – amikor elhatározta, hogy elpusztítja az egész világot – mégis meg fog őrizni, akkor azt is leírja, miféle ember volt az illető. Először is elmondja, hogy igaz és becsületes volt a kortársai között, mert itt egy eltérő héber főnév, a דור szerepel, ami kort, vagy életkort jelent.²⁶² A תמים szó, amit az ókori fordítók a *tökéletes* kifejezéssel fordítottak,²⁶³ ugyanazt jelenti, mint a *becsületes*, vagy *őszinte*, s ellentétet azzal, ami csalafinta, színlelt és hiábavaló. S Mózes nem elhamarkodottan kapcsolja össze ezt a két dolgot, mert a világ, amit mindig is befolyásolt a külső ragyogás, nem a szív vonzalmaiból, hanem a pusztá cselekedeteiből kiindulva ítéli meg az igaz mivoltot. Ha azonban azt szeretnénk, hogy Isten fogadjon el (hagyjon jóvá) minket, és igazaknak minősüljünk Őelőtte, akkor nemcsak a kezeinket, szemeinket s lábainkat kell megreguláznunk az Ő törvénye iránti engedelmisségben, hanem a szív épsége van megkövetelve mindenekelőtt, és foglalja el a fő helyet az igaz mivolt valódi meghatározásában. Tudjuk meg azonban, hogy nem azokat nevezik igazaknak és becsületeseknek, akik minden vonatkozásban tökéletesek, s akikben nincs hiba, hanem azokat, akik az igazságosságot tisztán, szívből művelik. Isten a saját népével szemben nem az igazság szigorával lép fel, s nem követeli meg tőlük a törvény tökéletes szabálya szerinti életvitelt, mert ha nem a képmutatás uralkodik bennük, hanem az egyenesség tiszta szeretete és az tölti ki a szívüket, akkor Ő, az irgalmasságának megfelelően, igaznak nyilvánítja őket.

A „vele egy korúak között” mondat hangsúlyos. Mert már gyakran elhangzott és sokszor meg fog ismétlődni, hogy semmi sem volt romlottabb, mint az a kor. Ezért az állhatatosság figyelemre méltó példája volt, hogy Noé, akit minden oldalról körülvelt a bűn mocska, nem fertőződött meg attól. Tudjuk, hogy milyen nagy a szokások ereje, hogy semmi sem nehezebb, mint emberségesen élni a gonoszok között és elkerülni az ő rossz példáik utánzását. Talán egy ha van száz között, akinek nincs a szájában az ördögi közmondás: „Ha a farkasok között vagyunk, üvöltenünk kell”. S az emberek többsége – a megszokott gyakorlatból alakítván ki maguknak szabályokat – mindent törvényesnek ítélnék, ami általánosan elfogadott. Miután azonban itt Noé páratlan erényét dicséri, emlékezzünk arra, hogy arra tanít, amit tennünk kell, még ha az egész világ siet is a saját pusztulásába. Ha manapság az emberek erkölcei annyira megromlottak és az egész életmenet annyira zűrzavaros, hogy a becsületesség vált a legritkábbá, nos, még rosszabb és félelmetesebb volt a zűrzavar Noé korában, amikor már egyetlen társa sem maradt Isten imádatában, és a szentség követésében. Ha ő képes volt szembeszállni az egész világ romlottságával, és a gonoszság állandó és heves támadásaival, akkor *számunkra* sem marad semmiféle mentség, hacsak nem követjük az elme ugyanazon bátorságával a helyes utat a bűn megszámlálhatatlanul sok akadálya között. Valószínű, hogy Mózes a *generációk* szót azért használja többes számban, hogy még teljesebben kijelentse, milyen fáradhatatlan és legyőzhetetlen harcos volt Noé, aki oly sok koron keresztül változatlan maradt. Emellett az igazság művelésének általa elfogadott módját is elmagyarázza a szövegkörnyezetben: nevezetesen hogy „Istennel járt”, mely kiválóságot a szent Énókh ősatyában is megdicsérte az előző fejezetben, ahol elmondtuk, mit is jelent ez a kifejezés. Amikor az erkölcsök megromlása ennyire elhatalmasodott a Földön, akkor, ha Noé az emberekre lett volna tekintettel, mélységes labirintusba került volna. Látta tehát, hogy az az egyetlen orvosság, ha nincs tekintettel az emberekre, minden gondolatát Istenre irányítja, és Őt teszi meg az élete egyetlen Bírójává. Ebből kiderül, mennyire ostobán zajonganak a pápisták arról, hogy az atyákat kell követnünk, amikor a Lélek konkrétan eltilt minket az emberek utánzásától, ha nem Istenhez vezetnek minket. Mózes megint megemlíti

²⁶¹ Lásd Dathe, a maga helyén.

²⁶² Bár jelent generációt is. Lásd Gesenius, Schindlert, stb. a maga helyén a דור szóról.

²⁶³ “Noe vir justus atque perfectus ferit.” – *Vulgata*. “A דור főleg az erkölcsi épségre, feddhetetlenségre, ártatlanságra, őszinteségre vonatkozik.” – *Gesenius*.

Noé három fiát azért, megmutatta: a nagy fájdalom közepette, ami majdnem felemészthette, mégis képes volt utódokat nemzeni, hogy Istennek legyen egy csekély maradék magva.

11. *A föld pedig romlott vala Isten előtt.* A jelen szakasz korábbi versében Mózes leírja Istennek azt az istentelen megvetését, ami semmiféle vallást nem hagyott meg a világban. Az egyenlőség világossága kialudt, s minden ember belemerült a bűnbe. A második mondatban kijelenti, hogy az elnyomás szeretete, a csalás, a bántalmazások és mindenféle igazságtalanság uralkodtak el mindenfelé. Azok pedig az istentelenség gyümölcsei, amikor az emberek, elszakadván Istentől, s elfeledkezvén a kölcsönös egyenlőségről egymás között, örült vadság ragadja el a fosztogatásra és mindenféle elnyomásra. Isten megint kijelenti, hogy látta ezt, hogy ezzel ajánlja figyelmünkbe a türelmét. A Föld itt a lakosai helyett szerepel, s rögvest hozzáteszi a magyarázatot is: „minden test megrontotta vala az ő útát”. A test szót azonban mégsem úgy érti, mint korábban, rossz értelemben, hanem az *embereket* jelenti mindenféle helytelenítő jelzés nélkül, mint a Szentírásban máshol is: „megjelenik az Úr dicsősége, és minden test látni fogja azt” (Ézs40:5), „hallgasson minden test az Úr előtt” (Zak2:13).

13. *Monda azért Isten Noénak.* Mózes itt elkezd elmondani, miképpen menekül meg Noé. S először azt mondja, hogy Isten tanácsvégezése a világ megsemmisítéséről kijelenttetett neki. Másodszor, parancsot kapott a bárka építésére. Harmadszor, biztonság lett neki megígérve, ha engedelmeskedve Istennek a bárkában keres menedéket. Ezeket a fő pontokat meg kell jegyezni: még az apostol is, amikor Noé hitét hirdeti, összekapcsolja a hittel, valamint az engedelmességet a bizonyossággal (Zsid11:7). S biztos, hogy Noé nemcsak azért kapott intést a közelgő félelmetes bosszúállásról, hogy megerősödjön a szent céljában, hanem hogy a félelemtől készítve még buzgóbban keresse a neki felkínált kegyet. Tudjuk, hogy néha a gonoszok büntetlensége csábítja még a jókat is a bűnre, a jövőbeli büntetés kihirdetésének tehát hatékonynak kell lennie a szent ember elméje megzabolázásában, nehogy a fokozatos hanyatlás folytán a végén még ugyanabban a kéjvágyban lankadjon el ő is. De Isten különleges módon utal más dologra is: nevezetesen, a világ szörnyű pusztulásának folytonos szem előtt tartásával Noé mind jobban felindulhat a félelemre és a buzgó segíteni akarásra. Szükséges volt ugyanis, hogy a bármely irányból érkező minden segítség elvesztésével a biztonságát a bárkában keresse. Hisz amíg élet lett volna megígérve neki a Földön, addig soha nem lett volna annyira sérény a bárkaépítésben, mint amennyire kellett lennie. Megrettentvén azonban Isten ítéletétől, buzgón öleli magához az élet neki megadott ígéretét. Többé már nem az élet természetes okaira, vagy eszközeire támaszkodik, hanem kizárólag Isten szövetségére, ami által csodálatosan fenn fog maradni. Most semmiféle munka sem fáradságos, vagy nehéz a számára, s nem csügged el a hosszadalmas vesződés miatt. Isten haragjának sarkantyúja ugyanis túl élesen döfi át őt ahhoz, hogy hagyná a testi örömek közepette szundikálni, vagy legyengülni a kísértésekben, vagy az útját késleltetni a hiábavaló reménységgel. Inkább felserken mind a bűntől való menekülésben, mind az orvosság keresésében. S az apostol azt tanítja, hogy a hitének nem a legcsekélyebb része volt, amikor ezektől a még nem látott dolgoktól való félelmében elkészítette a bárkát. Amikor a hitről csak egyszerűen van szó, a kegyelemről és az ingyenes ígétről beszélünk, de amikor minden részére ki akarunk térni, s le akarjuk festeni az egész erejét és a természetét, akkor szükséges, hogy félelem is kapcsolódjon hozzá. S valóban, senki sem fog komolyan Isten könyörületéhez folyamodni, csak az, akit megérintettek Isten fenyegetései és retteg az örök halál azokban hirdetett büntetésétől. Ezért megutálja önmagát a saját bűnei miatt, nem merül bele a vétkeibe és nem szundikál a saját mocskában, hanem buzgón keresi az orvosságot a saját gonoszságaira. Valóban a kegyelem különleges kiváltsága volt, amikor Isten figyelmeztette Noét az eljövendő özönvízre. Ő valóban gyakran parancsolja, hogy a fenyegetéseit hirdessék a választottnak és az elvetettnek egyaránt, hogy mindkettőt a megtérésre hívogatva az előbbi megalázza, az utóbbit pedig megbocsáthatatlanná tegye. Miközben azonban az emberiség

nagyobb része süket fülekkel elvet mindent, amit csak mondanak nekik, Isten különösen a saját népéhez szól, akik még gyógyíthatók, hogy az ítéletétől való félelemmel taníthassa őket a kegyességre. A gonoszok állapota ebben az időben kíváncsnak tűnhet a szent Noé aggodalmához képest. Ők biztonságban kecsegtették magukat a saját örömeikben, mert tudjuk, mit mond Krisztus annak a korszaknak a luxusáról (Lk17:26). Közben a szent ember, mintha a világ már bármely pillanatban összeomolhatna, aggodalmasan és bánatosan nyögdécselt. Ám ha a történet végét vesszük fontolóra, Isten felbecsülhetetlen előnyt nyújtott a szolgájának, amikor tájékoztatta őt arról a veszélyről, amitől óvakodnia kellett.

*A föld erőszakoskodással telt meg általok.*²⁶⁴ Isten arra utal, hogy az emberek eltávolítása küszöbön állt, hogy a Föld, ami beszennyeződött ezeknek a nagyon gonosz lényeknek a jelenlététől, megtisztulhasson. Sőt, csak a vétkekről és az erőszakról, a csalásokról és a fosztogatásokról beszél, melyekben mindenki vétkes volt a többiekkel szemben. S teszi ezt nem azért, mintha a saját velük szemben támasztott követeléseiről mondana le, hanem mert ez a gonoszságuk vaskosabb és kézzelfoghatóbb bemutatása volt.

14. *Csináld magadnak bárkát gófer fából.* Itt következik maga a parancs a bárka építésére, amiben Isten csodálatos módon tette próbára a szolgája hitét és hűségét. A szerkezetét illetően nincs okunk buzgón kutakodni, csak amennyiben az a saját épülésünket szolgálja. Először is a zsidók egymás között sem értenek egyet a fafajtát illetően, amiből készült. Egyesek a gófer szót cédrusnak tartják, mások valamelyik fajta fenyőfának. Nem értenek egyet az emeleteket illetően sem, mert úgy vélik, hogy a lefolyónyílás a negyedik helyen volt, ahová a hulladék és az egyéb mocsok kerülhetett. Mások öt szobát képzelnek el hármass padozaton, melyek közül a legfelső a madaraké. Vannak, akik azt feltételezik, hogy a bárka csak háromemeletes volt, de ezekben még voltak köztes (galériaszerű) megosztások. Emellett nem értenek egyet az ablakot illetően sem: egyesek számára úgy tűnik, nemcsak egyetlen ablak volt, hanem sok. Ezek közül több nyitva volt, hogy levegőhöz jussanak. Mások szerint viszont csak a világosság kedvéért voltak nyitva, ezért szurokkal rögzített kristálylapok voltak bennük üveg gyanánt. Nekem valószínűbbnek látszik, hogy csak egyetlen ablak volt, amit nem a világosság biztosítása végett vágtak, hanem hogy zárva maradjon, amíg a szükség meg nem kívánta a kinyitását, amint azt majd később látjuk. Aztán három emelet volt, a szobák pedig általunk nem ismert módon voltak elhatárolva egymástól. A nagyságának kérdése már nehezebb. Korábban ugyanis néhány világi ember kinevették Mózeszt, amiért úgy képzelte, hogy a hatalmas állattömeget ilyen pici helyre zsúfolták be, melynek harmadrésze aligha lenne elégséges akár csak négy elefánt számára. Origenész oldja meg a kérdést, amikor elmondja, hogy Mózes a geometriai könyökről beszél a méretezésnél, ami hatszor akkora, mint a szokásos.²⁶⁵ Ehhez a vélekedéshez csatlakozik Ágoston az „Isten városa” című tizenötödik, valamint „A Genézis kérdései” című első könyvében. Én elfogadom, amire utalnak, hogy Mózes, akit az egyiptomiak minden tudományára megtanítottak, ismerte a geometriát, de mivel tudjuk, hogy Mózes mindenütt egyszerű stílusban beszél, hogy igazodjon a népe képességeihez, s tudatosan tartózkodott az elmés vitáktól, melyek az iskolákat és a mélyebb tanulmányokat mondhatni izesítik, semmiképpen sem tudom magam meggyőzni arról, hogy ezen a helyen a szokásos módszerével ellentétben geometriai elmésségeket alkalmazott. Az első fejezetben természetesen nem tudományosan értekezett a csillagokról, ahogyan egy filozófus tenné, hanem népies módon említette azokat „két nagy világító testnek”, inkább a tanulatlanok előtti megjelenési formájukból kiindulva, mintsem az igazságnak megfelelően. Így láthatjuk mindenhol, hogy a sokféle dolgot a megszokott nevükön említi. De hogy mi volt a könyök mérete, azt nem tudom: nekem azonban elegendő, hogy Isten (Akit én ellentmondás nélkül a bárka fő Építőjének tekintek) nagyon jól tudta, miféle dolgokat képes a szolgájának leírt hely megtartani. Ha kizárjuk Isten

²⁶⁴ „Repleta est terra iniquitae a facie eorum.”

²⁶⁵ A könyök régi hosszérték, kb. 46 cm. – *a ford.*

rendkívüli hatalmát ebből a történetből, azzal kijelentjük, hogy pusztá meséket hallunk. Nekünk azonban, aki valljuk, hogy a világ maradványait egy hihetetlen csoda őrizte meg, nem szabad abszurdnak tekinteni, hogy itt sok csodálatos dolog hangzik el azért, hogy azokból Isten titkos és felfoghatatlan hatalma, ami messze meghaladja minden érzékszervünket, világosabban is megmutatkozhasson. Porphüriosz és más gáncsoskodók²⁶⁶ előhozakodhatnak azzal, hogy ez meseszerű, mert nem látszik az oka, vagy mert rendkívüli, vagy mert ellentmond a természet megszokott rendjének. Én azonban azt válaszolom vissza, hogy Mózes egész története, ha nem lenne tele csodákkal, hűvös, felszínes és nevetséges lenne. Az azonban, aki helyesen viszonyul az isteni mindenhatóság rendkívüli mélységéhez, inkább tiszteletteljes bámulatba süllyed, semhogy világias mocskolódásba fogjon. Szándékosan nem térek ki Ágoston allegorikus vonatkoztatására, melyben a bárka alakját megteszi Krisztus Testének mind az „Isten városa” című tizenötödik, mind a Faustus ellen írott tizenkettedik könyvében, mert azokban alig találok valami szilárdat. Origenész még bátrabban játszik az allegóriákkal, de semmi sem hasznosabb, mint ragaszkodni a dolgok természetes elbeszéléséhez. Az, hogy a bárka az egyház előképe volt, bizonyos Péter bizonyágtételéből (1Pt3:21), de annak egyes részeit vonatkoztatni az egyházra semmiképpen sem helyes, mint azt majd megint megmutatom a maga helyén.

18. *De te veled szövetséget kötök.* Mivel a bárka felépítése nagyon bonyolult volt, s megszámlálhatatlanul sok akadály keletkezhetett állandóan a megkezdett munkát megszakítandó, Isten további ígélet hozzáadásával erősíti meg a szolgáját. Így kapott Noé biztatást az Isten iránti engedelmességre, látván, hogy isteni ígéletre támaszkodik, és meg volt arról győződve, hogy nem munkálkodik hiába. Mert akkor önként engedelmeskedünk Isten parancsainak, amikor egy ígélet is kapcsolódik azokhoz, ami azt tanítja nekünk, hogy az erőnket nem a semmiért használjuk. Ebből kiderül, milyen ostobán tévelyednek el a pápisták, amikor komolytalanul azt állítják, hogy az embereket a hit tantétele téríti el a jócselekedetektől. Hiszen mekkora a készségünk a jó megcselekvésére irányuló törekvésben, amíg a hit nem világosít meg minket? Tudjuk hát meg, hogy egyedül Isten ígéretei elevenítik meg minket és töltik el életerővel a tagjainkat, hogy engedelmeskedhessünk Istennek. Ezek nélkül az ígérek nélkül nemcsak tompán heverészünk a tunyaságban, de majdnem élettelenek vagyunk, így sem a kezeink, sem a lábaink nem képesek tenni a kötelességüket. S ebből valahányszor csak erőtlenség, vagy a kelleténél gondatlanabbak vagyunk a jócselekedetekben, jussanak eszünkbe Isten ígéretei, hogy azok javítsanak a lustaságunkon. Mert Pál apostol bizonyágtétele szerint (Kol1:5) így virágzik a szeretet a szentekben, a mennyekben nekik eltett reménységnek megfelelően. Különösen szükséges, hogy az istenfélők megerősítést nyerjenek Isten Ígéje által, nehogy elcsüggedjenek az útjuk közben, hanem legyenek meggyőződve róla: nem a levegőt hasogatják, ahogyan mondani szokták, hanem belenyugodván a nekik adott ígéletbe és biztosra véve a sikert kövessék az őket elhívó Istent. Ezt az összefüggést tehát észben kell tartani: amikor Isten arra tanította a szolgáját, Mózeset, hogy mit szeretne, ha megtenne, akkor kijelenti neki, hogy semmit sem akar tőle hiába, s teszi ezt azért, hogy megtartsa őt az engedelmisségben. Nos, a Mózes által említett szövetség summája az volt, hogy Noénak biztonságban kell lennie, még ha az egész világ is elpusztul az özönvízben. Ebben ugyanis egy belső ellentmondás rejlik: az egész világ elvett, de az Úr egyedül Noéval sajátos szövetséget köt. Ezért Noé feladata az volt, hogy vasfalként állítsa szemben Isten eme ígéletét minden halálfélelemmel, pont mintha az lett

²⁶⁶ “Hoc Porphyrius, vel quispiam alius canis, fabulosum esse obganniet.” Kálvin az egész fejezetben mindvégig biztosra veszi, hogy csodáról van szó, még ha a közelebbi vizsgálódás meg is győzhette volna, hogy semmi efféléről nincs szó. Csak egy kis számtan és a józan ész használata meggyőzhette volna, hogy a bárka több, mint elégséges volt befogadni minden teremtményt, amiknek a bevitelére Noé parancsot kapott, valamint arra, hogy a benttartózkodásuk idejére mindvégig elegendő élelmet is eltárolja abban. – Lásd Wells, *Geography of the Old Testament*, 11. fejezet – a szerk.

volna Isten célja, hogy a puszta Ígétével tegyen különbséget élet és halál között. A vele kötött szövetséget azonban megerősíti ez a hozzákapcsolt feltétel, miszerint a családja is fennmarad az ő kedvéért, valamint az oktan állatok, az új világ benépesítése végett, melyről majd többet is mondok a kilencedik fejezetben (1Móz9:1).

19. *És minden élőből, s minden testből.* A „minden test” nevet itt az állatoknak adja, legyenek azok bármilyenek. Azt mondja, kettesével mentek be a bárkába: nem mintha mindegyik fajtából egyetlen pár lett volna befogadva (mert majd hamarosan látjuk, hogy a tiszta állatokból három-három pár plusz egy állat, mely utóbbit Noé áldozatként kínálta fel). Itt csak a nemüket említi, de nem mondja ki konkrétan a számukat, hanem egyszerűen összekapcsolja a hímeket a nőstényekkel, hogy Noé ebből megértse, miképpen kell a világnak benépesülnie.

22. *És úgy cselekedék Noé.* Pár szóban, de nagyon fennköltén dicséri itt Mózes Noé hitét. A tanulatlanok csodálkozhatnak, hogy az apostol (Zsid11:7) megteszi őt „a hitből való igazságnak örökösévé”. Mintha valójában minden erény, és minden más dicséretre méltó, ami ebben a szent emberben volt, nem ebből a forrásból származott volna! Nekünk ugyanis figyelembe kell vennünk a kísértés támadásait, amiknek ő folytonosan ki volt téve. Először is, a bárka hatalmas méretei úgy ledöbbsenheték volna az értelmét, hogy a kisujját sem mozdította volna a munka megkezdése végett. Gondoljon az olvasó a hatalmas mennyiségű kivágandó fára, azok elszállításának óriási munkájára, majd az összeszerelés nehézségeire. A dolog sokéig is tartott, mert a szent embernek több mint egy évszázadon át kellett végeznie a legfáradtságosabb munkát. Nem feltételezhetjük őt annyira ostobának, hogy ne gondolt volna az efféle akadályokra. Emellett aligha lehetett remélni, hogy a kortársai nyugodtan elviselik őt, aki magának kizárólagos megmenekülést ígér, s ezzel szégyenkezésre készíti a többieket. A természetellenes hevességüket korábban már említettük: nem kétséges, hogy naponta provokálták a szerény és egyszerű gondolkodású embert, még akár ok nélkül is. De itt még hihető okuk is volt a sértegetésre, mert Noé, mindenütt kivágva a fákat, a földet sivárrá tette, s ezzel megfosztotta a többieket különféle előnyöktől. Általános közmondás az, mely szerint a romlott és civakodó emberek még a szamár árnyékával is vitába szállnak. Mit gondolhatott hát Noé, mit fognak tenni ezek a heves küklopszok oly sok fa árnyékáért, akik mindenféle erőszakosságot művelve buzgón megragadnak minden lehetőséget a kegyetlenség gyakorlására? De az meg aztán főleg felkeltette a haragjukat, hogy Noé, menedéket építve önmagának tulajdonképpen valamennyit a pusztulásra ítélte. Természetes, hogy ha nem Isten mindenható keze fogta volna őket vissza, akkor százszor is megkövezik a szent embert, sőt még az is valószínű, hogy a hevességük nem volt annyira korlátozva, ami meggátolta volna őket abban, hogy ne árásszák el Noét gyakran gúnyjal és csúfolódással, ne illessék őt megannyi feddéssel és ne üldözzék fájdalmas fenyegetésekkel. Még abban is hiszek, hogy a kezüket sem fogták vissza a munkáját megzavarandó. Ezért noha fűrgén kezdett bele a neki kiadott munkába, az állhatatossága ezernél is többször csődöt mondhatott volna a sok-sok év alatt, ha nem lettek volna annak szilárd gyökerei. Aztán, mivel a munka kivitelezhetetlennek tűnt, az is megkérdendő: honnan lehet beszerezni a létfenntartáshoz szükséges dolgokat egy évre? Honnan lesz élelme ennyi állatnak? Azt a parancsot kapta, hogy tíz hónapra elégségest halmozzon fel az egész családjának, a házi- és vadállatoknak, sőt a madaraknak is. Tényleg abszurdnak tűnik, hogy miután felhagyott a mezőgazdasággal a bárkaépítés kedvéért, képes volt kétévnyi élelmet felhalmozni, de sokkal több problémát jelentett az állatok élelmezése. Gyanakodhatott tehát, hogy Isten csak gúnyolódik vele. Az utolsó feladata a mindenféle állat egybegyűjtése volt. Mintha valóban, minden erdei állat hallgatott volna a parancsára, vagy képes lett volna azokat megszelídíteni, így a farkasokat tarthatta volna összezárv a bárányokkal, a tigriseket a nyulakkal, az oroszlánokat az ökrökkel – mint juhokat a nyájában. De a legfájdalmasabb kísértés minden között az volt, hogy mintegy a koporsóba kellett alászállnia az élete megtartása kedvéért, önként megfosztván magát a levegőtől és az életerős

lélektől. Hiszen egyedül a zárt helyen felgyülemelő trágyaszag is megfojthatta volna három nap elteltével a szorosan bezárt helyen az összes élőlényt a bárkában. Gondoljunk a szent ember e – komoly, sokféle és hosszasan folytatódó – nehézségeire, hogy megtudjuk, mennyire hősies volt a bátorsága, amikor a végsőkéig követte azt, amit Isten parancsolt neki. Mózes valóban egyetlen szóval mondja ki, hogy megtette, de nekünk fontolóra kell vennünk, mennyire meghaladott minden ember képességet ennek megcselekedése, s jobb lett volna inkább száz halált halni, mintsem felvállalni egy ennyire fáradságos munkát, hacsak nem a jelenvaló életnél valami magasztosabbra nézett. Itt tehát az engedelmisség figyelemre méltó példája van leírva a számunkra, mert Noé, teljesen átadván önmagát Istennek, megadta a Neki kijáró tiszteletet. Tudjuk, hogy a természetünk mostani romlottságában mennyire készek az emberek kifogásokat keresni, és mennyire ötletesek az ürügyek koholásában az Isten iránti engedetlenséghez. Ezért tanuljunk meg keresztültörni minden akadályon, s ne adjunk teret a gonosz gondolatoknak, melyek szembeszegülnek Isten Ígétével, s melyekkel a Sátán próbálja meg csapdába ejteni az elméinket, hogy ne engedelmeskedjenek Isten parancsának. Isten ugyanis kimondottan megköveteli Magának azt a tisztességet, hogy Őt ismerjük el bíránknak. S az a hit valódi bizonyítéka, ha mi, megelégedvén ezzel az egyetlen paranccsal, felövezzük magunkat a munkára, és nem változtatunk irányt, akármilyen akadályt is állít a Sátán az utunkba, hanem a hit szárnyai emelnek minket a világ fölé. Mózes azt is megmutatja, hogy Noé nem csak egyetlen konkrét dologban engedelmeskedett Istennek, hanem mindenben. Ezt is alaposan meg kell figyelnünk, mert főleg onnan származik a félelmetes zűrzavar az életünkben, hogy nem vagyunk képesek fenntartás nélkül átadni magunkat Istennek, hanem amikor elláttuk a kötelességünk valamelyik részét, akkor gyakorta összekeverjük a saját érzéseinket az Ő szavával. De Noé engedelmisségét azon az alapon ünnepli, hogy a teljes körű volt, nem részleges, így semmi sem hagyott el abból, amit Isten parancsolt neki.

7. fejezet

1. Monda az Úr Noénak: Menj be te, és egész házadnépe a bárkába: mert téged láttalak igaznak előttem ebben a nemzedékben.

2. Minden tiszta baromból hetet-hetet vígy be, hímet és nőtényét; azokból a barmokból pedig, a melyek nem tiszták, kettőt-kettőt, hímet és nőtényét.

3. Az égi madarakból is hetet-hetet, hímet és nőtényét, hogy magvok maradjon az egész föld színén.

4. Mert hét nap múlva esőt bocsátok a földre negyven nap és negyven éjjel; és eltörlök a föld színéről minden állatot, melyet teremtettem.

5. Cselekedék azért Noé mind a szerint, a mint az Úr néki megparancsolta vala.

6. Noé pedig hatszáz esztendőös vala, mikor az özönvíz volt a földön.

7. Beméne azért Noé és az ő fiai, az ő felesége, és fiainak feleségei ő vele a bárkába, az özönvíz elől.

8. A tiszta barmok közül, és a tisztátalan barmok közül, a madarak közül, és minden földön csúszó-mászó állat közül,

9. Kettő-kettő méne be Noéhoz a bárkába, hím és nőtény: a mint Isten megparancsolta vala Noénak.

10. Lőn pedig hetednapra, hogy megjöve az özönvíz a földre.

11. Noé életének hatszázadik esztendejében, a második hónapban, e hónap tizenhetedik napján, felfakadának ezen a napon a nagy mélység minden forrásai, és az ég csatornái megnyilatkoznak.

12. És esék az eső a földre negyven nap és negyven éjjel.

13. Ugyanezen a napon ment vala be Noé és Sém és Khám és Jáfet, Noénak fiai, és Noé felesége és az ő fiainak három felesége velök együtt a bárkába.

14. Ők, és minden vad az ő neme szerint és minden barom az ő neme szerint és minden csúszó-mászó állat, mely csúsz-mász a földön, az ő neme szerint és minden repdeső állat az ő neme szerint, minden madár, minden szárnyas állat.

15. Kettő-kettő méne be Noéhoz a bárkába minden testből, melyben élő lélek vala.

16. A melyek pedig bemenének, hím és nőtény méne be minden testből, a mint parancsolta vala Isten őnéki: és az Úr bezára utána az ajtót.

17. Mikor az özönvíz negyven napig volt a földön, annyira nevedének a vizek, hogy felveheték a bárkát, és az felemelkedék a földről.

18. A vizek pedig áradának és egyre nevedének a földön, és a bárka jár vala a víz színén.

19. Azután a vizek felette igen nagy erőt vevének a földön, és a legmagasabb hegyek is mind elborítottának, melyek az egész ég alatt valának.

20. Tizenöt singgel nevedének a vizek feljebb, minekutánna a hegyek elborítottak vala.

21. És oda vesze minden földön járó test, madár, barom, vad, és a földön nyüzsgő minden csúszó-mászó állat; és minden ember.

22. Mindaz, a minek orrában élő lélek lehellete vala, a szárazon valók közül mind meghala.

23. És eltörle az Isten minden állatot, a mely a föld színén vala, az embertől a baromig, a csúszó-mászó állatig, és az égi madárig; mindenek eltöröltetének a földről; és csak Noé marada meg, és azok a kik vele valának a bárkában.

24. És erőt vevének a vizek a földön, száz ötven napig.

1. *Monda az Úr Noénak.* Nincs kétségem afelől, hogy Noé a gyakran ismétlődő jóslatokkal kapott megerősítést, amire természetesen szüksége is volt. Már kiállta az elmúlt száz év során a legnagyobb és legdühöttebb támadásokat, s a legyőzhetetlen harcos már kivívott emlékezetes győzelmeket, de mindegyik között a legsúlyosabb küzdelem volt búcsút inteni a világnak, megtagadni a világot és beletemetkezni a bárkába. A föld arculata abban az időben szeretetreméltó volt, s Mózes arra utal, hogy ez volt a füvek kihajtásának és a fák virágba borulásának időszaka. A tél, ami ég és föld örömét éles és kemény fagyba köti, elmúlt, s az Úr tavaszi időpontot választott a Föld megsemmisítése pillanatának. Mózes ugyanis kijelenti, hogy az özönvíz kezdete a második hónapra esett. Tudom azonban, hogy a vélemények különbözőek ebben a témában, mert vannak fák, melyek az őszi napéjegyenlőséggel kezdik az évet, de az évszámításnak az a módja az elfogadottabb, amelyik március hónapra teszi az év kezdetét. Bárhogyan is van, nem kis próba volt Noé számára magától otthagyni azt az életet, amelyhez hatszáz éven át hozzászokott, és új életmódot keresni a halál mélységében. Azt a parancsot kapta, hogy hagyja el a világot, hogy egy sírban élhessen, amit fáradtságosan ásott magának több mint száz éven keresztül. S miért? Mert nem sok idő múlva a Föld belemerül az özönvízbe. De semmi efféle nem mutatkozott: mindenki belevetette magát a lakomákba, a menyegzői ünneplésbe, fényűző házak építésébe – röviden mindenütt a csemegék és a luxus uralkodott, amint Maga Krisztus is bizonyoságot tesz róla, hogy ezt a kort megmérgezték a saját gyönyörei (Lk17:26). Nem ok nélkül bátorította és erősítette meg az Úr újból a szolgálja elméjét, nehogy elcsüggedjen. Mintha ezt mondta volna: „Mostanáig bátran dolgoztál megannyi sérelmet elszenvedve, de most különösen fontos, hogy összeszedd a bátorságodat a munkád gyümölcsének learatása végett. Ne várj azonban addig, amíg mindenütt feltörnek a vizek a föld megnyílt forrásaiból, s az ég felső vizei elötörnek a vizeséseikből, hanem ameddig még minden nyugodt, menj be a bárkába, és maradj ott a hetedik napig, amikor majd az özönvíz hirtelen bekövetkezik”. S noha most nem jönnek jóslatok a mennyből, tudjuk meg, hogy a folytonos elmélkedés az Íge felett nem hatástalan, mert amint folytonosan új nehézségek támadnak, úgy szilárdítja meg Isten ezzel, vagy amazzal az ígérettel a hitünket, hogy erőnk megújulva végül eljussunk a célhoz. A mi kötelességünk valóban az odafigyelés a hozzánk szóló Istenre, s romlott finnyássággal nem szabad elutasítani azokat a gyakorlatokat, melyekkel táplálja, vagy serkenti, vagy megerősíti a hitünket, ahogyan lágynak, csüggedőnek, vagy gyengének látja azt, sem nem szabad feleslegesekként elvetni ezeket.

Mert téged láttalak igaznak. Amikor az Úr Noé megtartása okaként azt jelöli meg, hogy igaznak látta őt, akkor látszólag a cselekedetek érdemének tulajdonítja az üdvösség dicséretét, hisz Noé azért menekült meg, mert igaz volt. Itt azonban illik óvatosan mérlegelnünk Isten célját, ami nem volt más, mint egyetlen embert szembeállítani az egész világgal, hogy az ő személyében kárhoztathassa minden ember minden igazságtalanságát. Mert ismét bizonyoságot tesz, hogy a büntetés, amit kiszabni készült, igazságos volt, látván, hogy csak egyetlen ember maradt, aki az igazságosságot művelte, s aki kedvéért irgalmas volt az egész családjához. Ha bárki ennek azt veti ellenébe, hogy ebből az igeszakaszból kiindulva bebizonyosodott: Isten tekintettel van a cselekedetekre az emberek üdvözítése során, a megoldás kész. Ez nem mond ellent az ingyenes örökbe fogadásnak, mert Isten azokat az ajándékokat fogadja el, melyeket Ő Maga ruházott rá a szolgáljaira. Először is azt kell megjegyeznünk, hogy Ő önként szereti az embereket, mert nem talál bennük mást, csak ami méltó a gyűlöletre, hisz minden ember a harag gyermekeként születik az örök átok örököséként. Ebben a vonatkozásban fogadja örökbe őket Krisztusban és teszi igazzá egyedül a kegyelmével. S miután ezen a módon kibékítette őket Önmagával, meg is újítja őket a Lelkével az új életre és az igaz mivoltra. Innen származnak azok a jó cselekedetek, melyek szükségszerűen Istennek tetszőek. Azaz, nemcsak a *kegyeseket* szereti Isten, de a *cselekedeteiket* is. Megint meg kell jegyeznünk, hogy mivel valamennyi hiba mindig tapad a

cselekedeteinkhez, ezért ezek nem fogadhatók el másképpen, mint elnézéssel. Krisztus kegyelme tehát az, nem pedig a saját méltóságunk, vagy érdemeink, ami érdemessé teszi a cselekedeteinket. Mindazonáltal nem tagadjuk, hogy ezek számításba vétetnek Isten előtt, ahogyan itt is elismeri és elfogadja Noé igazságosságát, ami az Ő tulajdon kegyelméből származott. S ezen a módon (ahogyan Ágoston mondja) koronázza meg a saját ajándékait. Továbbá megfigyelhetjük az „igaznak láttalak téged” kifejezést is, amivel nemcsak megsemmisít minden képmutató, a szív belső szentségét nélkülöző igazságot, de meg is védi a saját tekintélyét, mintha azt jelentené ki, hogy egyedül Ő az illetékes bíró az igazságos mivolt elbírálásában. Az „ebben a nemzetségben” mondatot megerősítésképpen teszi hozzá, mert olyan kétségbeejtő volt annak a kornak a romlottsága, hogy csodaszámba ment, hogy Noé mentes legyen a közös fertőzéstől.

2. *Minden tiszta baromból.* Megint megismétli, amit korábban mondott az állatokról, s nem ok nélkül. Mert nem kis nehézséget jelentett az erdőkből, a hegyek közül és a barlangokból összegyűjteni a rengeteg vadállatot, melyek közül soknak a fajtája talán teljesen ismeretlen volt, és sokakban akkor is megvolt ugyanaz a vadság, amit most is látunk. Ezért buzdítja Isten a szent embert, nehogy megriadván ettől a nehézségtől és elvetve a siker minden reményét csődöt mondjon. Itt azonban első ránézésre valamiféle ellentmondás látszik, mert eddig az állatok *párjairól* beszélt, most pedig a *hetes* csoportjairól. A megoldás azonban kéznél van, mert Mózes korábban nem mondta ki a számukat, hanem csak azt, hogy hímek és nőstények adattak egymáshoz. Mintha azt mondta volna, hogy Noé olyan parancsot kapott, hogy ne válogatás nélkül szedjen össze állatokat, hanem *párokat* válasszon közülük az utódokat biztosítandó. Most azonban a konkrét számot említi. Sőt, a hetet-hetet kifejezés alatt nem hét párt kell érteni mindegyik fajtából, hanem három párat, melyhez még egy állat tétetett az áldozat kedvéért.²⁶⁷ Emellett az Úr háromszor annyi állatot akart megőrizni a tisztákból, mint a többiekből, mert nagyobb szüksége volt ezekre az embereknek. Ebben a kijelölésben észre kell vennünk Isten atyai jóságát irántunk, amivel hajlamos ránk tekintettel lenni minden dologban.

3. *Hogy magvok maradjon az egész föld színén.* Azaz, hogy ebből utódok születhessenek. De ez Noéra vonatkozik, mert tulajdonképpen egyedül Isten ad életet, de Isten itt azokra a kötelezettségekre, amiket megparancsolt a szolgájának. S a kijelölt hivatalára nézve parancsolja meg Isten az állatok összegyűjtését, hogy a magot életben tartsa. S nem is rendkívüli ez, hiszen látjuk, hogy az evangélium szolgáiról is azt mondja, bizonyos értelemben lelki életet adományoznak. A következő mondatban pedig a föld színéről, kettős vigasztalás van: egyrészt a vizek, melyek egy ideig elborítják majd a földet, el fognak tűnni, és megjelenik ismét a száraz, aztán nemcsak maga Noé fogja mindezt túlélni, hanem Isten áldása folytán az állatok száma is úgy megsokasodik, hogy az egész világon mindenfelé elterjednek. Azaz, a pusztulás közepette a jövőbeli helyreállítást ígéri meg neki. Mózes nagyon buzgó annak megmutatásában, hogy Isten minden eszközzel gondoskodott Noé megtartásáról a szava iránti engedelmisségben, s ebbe a szent ember teljesen belenyugodott. Ez a tanítás különösen akkor nagyon hasznos, ha Isten megígér valami hihetlent, vagy éppen fenyeget vele, mert az emberek nem szívesen fogadják el azt, ami valószínűtlennek tűnik a számukra. Hiszen semmi sem állt nagyobb ellentmondásban a test megítélésével, mint az, hogy a világot a Teremtője fogja megsemmisíteni, mer ez a természet Általa megszabott teljes rendjének a felforgatását jelentette. Ezért amíg Noé nem volt alaposan megintve Istennek erről a borzasztó ítéletéről, addig nem is merte elhinni, nehogy olyasvalamit képzeljen Istenről, hogy Önmagával ellentétben cselekszik. A הַיְקוֹם szó, amit Mózes itt használ,

²⁶⁷ Le Clerc ellenzi ezt a magyarázatot és feltételezi, hogy nemenként hét tiszta állat lett befogadva a bárkába. Talán a hetedik állat, mint áldozat felhasználásával szembeni kétkedő ellenkezés indította őt ennek a magyarázatnak az elfogadására. Az igemagyarázók azonban általában az itt említett megoldást tartják megfelelőnek. – a szerk.

eredetileg a megállni jelentésű szóból származik, de tulajdonképpen mindent jelent, ami él és virágzik.

5. *Cselekedék azért Noé mind a szerint, a mint az Úr neki megparancsolta vala.* Ez nem pusztán ismétlése az előbbi mondatnak, hanem Mózes Noé egyenletességét dicséri az engedelmisségben. Mintha azt mondta volna, hogy minden konkrétumban tetszett Istennek próbára tenni az engedelmisségét, s ő mindig ugyanolyan maradt. S természetesen nemcsak Isten egyik, vagy másik parancsának illik engedelmeskedni, hogy amikor védekező engedelmisséget mutattunk, utána szabadságot érezzünk a visszavonulásra, mert emlékezetben kell tartanunk Jakab kijelentését: „Mert a ki ezt mondotta: Ne paráználkodjál, ezt is mondotta: Ne ölj. És ha nem paráználkodol, de ölsz, törvényszegővé lettél.” (Jak2:11)

6. *Noé pedig hatszáz esztendőös vala.* Nem ok nélkül említi ismét Noé életkorát. Mert az idős kor más egyéb gonoszságok mellett az embereket közömbösekké és zsémbesekké teszi. Ezért Noé hite még látványosabb volt, mert nem hagyta őt el életének ebben a késői szakaszában sem. S miután nagy kiválóság volt el nem gyengülni az évszázadok egymásutániságában, a nagy serénység is nem csekély dicséretre méltó, mert miután megkapta a parancsot, hogy menjen be a bárkába, azonnal engedelmeskedett. Amikor Mózes röviddel ez után hozzáteszi, hogy a vízözön miatt tették ezt, a szavakat nem szabad úgy magyarázni, mintha a vizek előretörése miatt lettek volna kénytelenek a bárkába menekülni, hanem az Íge iránti félelem indította fel őket, mert hit által érezték az özönvíz közeledtét, amin mindenki más csak gúnyolódott. Ezért ezen a helyen ismét dicséri a hitét is, mert valóban az ég és a föld fölé emelte a szemeit.

8. *A tiszta barmok közül.* Mózes most elmagyarázza, ami korábban kétséges volt, hogy mi módon lettek összegyűjtve az állatok a bárkába, s elmondja, hogy azok maguktól jöttek. Ha ez bárkinek abszurdnak tűnik, akkor jusson eszébe, amit korábban mondtunk: kezdetben minden állat Ádám elé került, hogy nevet adjon azoknak. S valóban, nem másért félünk a vadállat kinézetétől, mint azért, mert látjuk: lerázván magunkról Isten igáját, a hatalmunkat is elveszítettük felettük, amivel Ádám fel volt ruházva. Nos, egyfajta helyreállítása volt a dolgoknak a korábbi állapotba, amikor Isten Noéhoz vitte azokat az állatokat, melyeket Noé munkájával és szolgálatával akart megmenteni. Noé a meg nem szelídített állatokat ugyanazon a módon tartotta meg a bárkában, mint ahogyan a tyúkokat és a libákat őrzik a ketrecekben. S nem feleslegesen teszi hozzá, hogy maguk az állatok jöttek, ahogyan Isten tanította Noét, mert megmutatja, hogy Isten áldása nyugodott meg Noé engedelmisségén, hogy a munkája ne legyen hiábavaló. Emberileg szólva lehetetlenség volt, hogy az állatok ekkora összegyülekezése menjen végbe egy pillanat alatt. Mivel azonban Noé, egyszerűen rábízva a dolgot Istenre, tette, ami meg lett neki parancsolva, Isten viszonzásképpen erőt adott a saját előírásához, hogy az ne maradjon hatástalan. Tulajdonképpen ez egy ígélet volt, amit Isten a parancsaihoz kapcsolt. S ezért arra a következtetésre kell jutnunk, hogy Noé hite többet használt az állatok befogásában, mint minden csapda és háló, s ugyanazon a kapun keresztül léptek be szelíden az oroszlánok, farkasok, tigrisek az ökrökkel és a bárányokkal együtt a bárkába. S ez az egyetlen mód, amivel minden nehézséget leküzdhetünk: miközben meg vagyunk győződve arról, hogy ami nekünk lehetetlen, az Istennek könnyű, élénkséget merítünk a reménységből. Korábban mondtuk, hogy az állatok párokban mentek be a bárkába. Beszámoltunk az igemagyarázók különböző vélekedéseiről is azt a hónapot illetően, amelyben bekövetkezett az özönvíz. Mivel a héberek az évüket a szent dolgokban márciustól számolták, a földi dolgokban viszont szeptembertől, vagy – ami ugyanaz – miután a két napéjegyenlőség náluk két évkezdetet alkottak, egyesek úgy vélik, hogy itt a szent évről, mások úgy, hogy a *politikai* évről van szó. Mivel azonban az előbbi évszámítás isteni módon lett elrendelve, s jobban illik a természethez is, valószínűnek látszik, hogy az özönvíz a tavaszi időszakban kezdődött.

11. *Felfakadának ezen a napon a nagy mélység minden forrásai.* Mózes emlékeztetünkbe idézi az első teremtetés időszakát, mert a Földet eredetileg elborította a víz, s Isten páratlan jósága folytán húzódott az vissza, hogy valamekkora terület letisztuljon az élőlények számára. S a filozófusok kénytelenek elismerni, hogy a vizek természetével ellentétben az apadás, hogy a Föld bizonyos részei kiemelkedhessenek azokból. S a Szentírás azt Isten más csodái között jegyzi fel, hogy Ő mondhatni egy kerítéssel gátat szab a tenger erejének, hogy az ne borítsa el a Földnek azt a részét, ami az emberek számára van kijelölve lakóhelyül. Mózes azt is mondja az első fejezetben, hogy valamennyi víz az ég fölé volt viaszorítva, s Dávid hasonló módon jelenti ki, hogy ezek be voltak zárva mintegy üvegbe. Végül, Isten az embereknek egy színpadot állított a Föld lakható területein, s titkos hatalmával biztosította, hogy a föld alatti vizek ne törjenek fel minket elborítandó, az égi vizek pedig ne szövetkezzenek össze azokkal ugyanebből a célból. Most azonban Mózes azt jelenti ki, hogy amikor Isten elhatározta: özönvíz által pusztítja el a világot, akkor ezek a gátak átszakadtak. S itt meg kell figyelni Isten csodálatos tanácsvezetését, mert Ő félretehett volna a Föld bizonyos csatornáiban, vagy ereiben annyi vizet, amennyi elégséges lett volna az emberi élet össze céljára, de ő céltudatosan helyezett minket két sír közé, nehogy a képzelte biztonságérzettel megvessük azt a jóságot, amitől az életünk függ. A víz eleme ugyanis, amit a filozófusok az élet egyik alapelemének tekintenek, halállal fenyeget minket felülről és alulról egyaránt, hacsak Isten keze nem tartja vissza. Annak kimondásában, hogy felfakadtak a nagy mélység forrásai és megnyíltak az ég csatornái, a nyelvezete jelképes, s azt jelenti, hogy sem a vizek nem folytak a megszokott módon, sem az eső nem csepergett az égből, hanem az Isten által felállított akadályok töröltettek el, így semmi sem állta az útját a heves kiáradásnak.

12. *És esék az eső a földre.* Jóllehet az Úr feltépte a vizek zsilipkapuit, mégsem engedte, hogy egy pillanat alatt kiáradjanak, s elborítsák a Földet, hanem negyven napon át folytatódott az eső: részben azért, hogy Noé hosszas elmélkedéssel mélyebben az elméjébe rögzíthesse a korábban tanultakat a világ elejétől a végéig, részben pedig azért, hogy a gonoszok közvetlenül a haláluk előtt megérezhessék, hogy azok a figyelmeztetések, amiket kigúnyoltak, nem üres fenyegetések voltak. Mert azok, akik hosszasan gúnyolták Isten türelmét, megérdemelték, hogy megérezzék: fokozatosan pusztulnak el az Ő jogos ítélete alatt, amit száz éven át mesének tartottak. S az Úr gyakorta úgy mérsékli az ítéleteit, hogy az embereknek legyen idejük több előnnyel fontolóra venni azokat az ítéleteket, melyek, ha hirtelen szakadnának rájuk, csak megdöbbenéssel borítanák el őket. A természetünk csodálatos romlottsága azonban megmutatkozik abban, hogy ha Isten haragja hirtelen árad ki, akkor tunyákká és érzéketlenekké válunk, de ha mértéktelenül sújt minket, akkor annyira hozzászokunk, hogy megvetjük, mert nem akarjuk önként elismerni Isten kezét csodák nélkül, s mert könnyen megkeményedünk holmi kifejlesztett érzéketlenség által Isten munkáinak láttán.

13. *Ugyanezen a napon ment vala be Noé és Sém,* stb. Ismétlés következik, eléggé különleges, figyelembe véve azt a tömörséget, amivel Mózes átfut az özönvíz történetén, de mégsem felesleges. Mert a Lélek célja az volt, hogy megtartsa elméinket annak a bosszúnak a fontolgatásában, ami túlon túl borzasztó ahhoz, hogysem le lehetne írni akár a legkomolyabb nyelvezettel. Emellett itt semmi másról nincs szó, csak ami nehezen hihető, amiért Mózes gyakrabban emlegeti ezeket a dolgokat, hogy legyenek azok bármilyen távol is a felfogóképességünkötől, mégis hitelt szerezzenek előttünk. Azaz, az állatokra vonatkozó történet is arra a dologra utal, hogy a szent Noé hite által lettek azok kihozva az erdőkből és a barlangokból, és gyűltek össze egy helyre a kóborlásaikból mondhatni Isten kezétől vezettetvén. Látjuk tehát, hogy Mózes nem céltalanul ragaszkodik ehhez a dologhoz, hanem azért, hogy megtanítsa: az egyes állatfajok nem a véletlen által, s nem is emberi munkálkodás

folytán lettek megőrizve, hanem az Úr nyújtotta ki a kezét és kínálta fel magának Noénak mondhatni kézből kézbe azokat az állatokat, melyeket életben akart tartani.

16. *És az Úr bezára utána az ajtót.* Ezt nem hiába teszi hozzá, s nem is szabad könnyedén átsiklani felette. Annak az ajtónak elegendően nagynak kellett lennie még egy elefánt beengedéséhez is. S valóban, semmiféle szurok nem lett volna elég szilárd és kitartó, és egyetlen kötés sem lett volna kellően erős, hogy ellenálljon a víz hatalmas erejének, nehogy az behatoljon a megannyi repedésen át, különösen ennél a heves kitörésnél és súlyos összeütközésnél. Ezért Mózes, hogy elvegye a hiábavaló spekulációk lehetőségét, amire a kíváncsiságunk indítana, egyetlen szóban kijelenti, hogy a bárka nem emberi mesterkedéssel, hanem isteni csoda folytán vált biztonságossá az özönvíz ellen. Valóban nem kételkedhetünk abban, hogy Noé új képességeket és eszességet kapott, hogy semmi se legyen hibás a bárka szerkezetében. Ám ahhoz, hogy ez a kegy ne maradjon sikertelen, valami nagyobbat is hozzá kellett tenni. Így, nehogy a saját képességeinknek megfelelően mérjük fel a bárka megtartásának módját, Mózes azt tanítja, hogy a vizeket nemcsak a szurok, vagy bitumen tartotta vissza a bárkába való betöréstől, hanem inkább Isten titkos hatalma és az Ő kezének közbeavatkozása.

17. *Mikor az özönvíz negyven napig volt a földön,* stb. Mózes terjengősen időzik ennél a ténynél annak megmutatása végett, hogy az egész világ elmerült a vizekben. S a történetei speciális céljának kell tekintenünk, hogy ne a vakszerencsének tulajdonítsuk a világot elpusztító özönvizet, bármennyire is megszokott dolog az emberek számára leplet borítani Isten munkáira, ami elhomályosíthatja egyrészt az Ő jóságát, másrészt az azokban megmutatkozó ítéleteit. De látva, hogy világosan kimondja: minden megsemmisült, ami csak virágzott a Földön, arra következtetünk, hogy ez Isten vitathatatlan és jeles ítélete volt, főleg, mivel egyedül Noé maradt meg biztonságban, mert ő hittel ölelte magához azt az Ígét, amelyben az üdvösség volt elrejtve. Ez után az emlékezetünkbe idézi a korábban mondottakat: nevezetesen hogy mennyire kétségbeejtő volt az istentelenség, s milyen szörnyűségek voltak az emberek bűnei, amik Istent a világ megsemmisítésre indították, pedig az Ő nagy irgalmassága folytán megőrizte volna a saját keze munkáját, ha látta volna, hogy enyhébb orvosság is hatékonyan alkalmazható. Ezt a két, egymással közvetlen ellentétben álló dolgot összekapcsolja: az egész emberi faj megsemmisült, de Noé és a családja biztonságban megmenekültek. S ebből megtudjuk, mennyire hasznos volt Noé számára figyelmen kívül hagyni az egész világot és egyedül Istennek engedelmeskedni, amit Mózes nem annyira az ember dicsérete végett jelenti ki, mint inkább azért, hogy a példájának utánzására ösztökéljen minket. S nehogy a bűnösök tömegei elvonjanak minket Istentől, türelemmel kell túrnunk, hogy az istentelenek nevetségesnek tartanak bennünket, és diadalmaskodnak felettünk, míg az Úr meg nem mutatja a végkimenetelt, miszerint az engedelmisségünk elfogadható volt az Ő számára. Ebben az értelemben tanítja Péter, hogy Noé megszabadulása az általános özönvízből a keresztség jelképe volt (1Pt3:21), mintha azt mondta volna, hogy az üdvösség módja, amit a keresztesen keresztül kapunk bizonyos fokig hasonlít Noé eme szabadulására. Mivel a világ manapság is tele van hitetlenekkel úgy, ahogyan akkortájt volt, azért kell elkülönülnünk a nagyobb tömegektől, hogy az Úr kiragadhasson minket a pusztulásból. Hasonlóképpen hasonlítja az egyházat alkalmasan és joggal a bárkához. De észben kell tartanunk a hasonlatot, amivel kölcsönösen megfelelnek egymásnak, mert az egyedül Isten Ígéből származik, mivel Noé, aki hitt Isten ígéretének, ő maga gyűjtötte össze a feleségét és a gyermekeit azért, hogy a halál biztos megjelenésekor kiemelkedhessen a halálból. Ezért nekünk is illik megtagadnunk a világot és meghalnunk, hogy az Úr megeleveníthessen minket az Ő Ígével. Sehol nincs meg máshol az üdvösség bizonyossága. A pápisták viszont nevetségesen járnak el, maikor bárkát fabrikálnak nekünk Íge nélkül.

8. fejezet

1. Megemlékezik pedig az Isten Noéről, és minden vadról, minden baromról, mely ő vele a bárkában vala: és szeptember bocsátá az Isten a földre, és a vizek megapadának.

2. És bezárulának a mélység forrásai s az ég csatornái; és megszűnt az eső az égből.

3. És elmenének a vizek a földről folyton fogyván, és száz ötven nap múlva megfogyatkoznak a vizek.

4. A bárka pedig a hetedik hónapban, a hónap tizenhetedik napján, megfeneklett az Ararát hegyén.

5. A vizek pedig folyton fogyának a tizedik hónapig; a tizedikben, a hó első napján meglátszának a hegyek csúcsai.

6. És lőn negyven nap múlva, kinyitá Noé a bárka ablakát, melyet csinált vala.

7. És kibocsátá a hollót, és az elrepült, meg visszaszállt, míg a vizek a földről felszáradának.

8. Kibocsátá a galambot is, hogy meglássa, vajjon elfogytak-e a vizek a föld színéről.

9. De a galamb nem találá lábainak nyugvóhelyet és visszatére ő hozzá a bárkába, mert víz vala az egész föld színén; ő pedig kezét kinyújtá, megfogá, és bévevé azt magához a bárkába.

10. És várakozék még másik hét napig, és ismét kibocsátá a galambot a bárkából.

11. És megjöve ő hozzá a galamb estennen, és ímé leszakasztott olajfalevél vala annak szájában. És megtudá Noé, hogy elapadt a víz a földről.

12. És ismét várakozék még másik hét napig, és kibocsátá a galambot, és az nem tére többé ő hozzá vissza.

13. És lőn a hatszáz egyedik esztendőben, az első hónap első napján, felszáradának a vizek a földről, és elfordítá Noé a bárka fedelét, és látá, hogy ímé megszikkadt a földnek színe.

14. A második hónapban pedig, a hónap huszonhetedik napján megszárad a föld.

15. És szóla az Isten Noénak, mondván:

16. Menj ki a bárkából te és a te feleséged, a te fiaid, és a te fiaid feleségei te veled.

17. Minden vadat, mely veled van, minden testből, madarat, barmot, és minden földön csúszó-mászó állatot vígy ki magaddal, hogy nyüzsögjenek a földön, szaporodjanak és sokasodjanak a földön.

18. Kiméne azért Noé és az ő fiai, az ő felesége, és az ő fiainak feleségei ő vele.

19. Minden állat, minden csúszó-mászó, minden madár, minden a mi mozog a földön, kijöve a bárkából az ő neme szerint.

20. És oltárt építé Noé az Úrnak, és vőn minden tiszta állatból és minden tiszta madárból, és áldozék égőáldozattal az oltáron.

21. És megérezé az Úr a kedves illatot, és monda az Úr az ő szívében: Nem átkozom meg többé a földet az emberért, mert az ember szívének gondolatja gonosz az ő ifjúságától fogva; és többé nem veszttem el mind az élő állatot, mint cselekedtem.

22. Ennekutánna míg a föld léssen, vetés és aratás, hideg és meleg, nyár és tél, nap és éjszaka meg nem szűnnek.

1. *Megemlékezik pedig az Isten Noéről.* Mózes most részletesebben is rátér a téma másik részére, ami megmutatja: Noé nem csalódott az üdvösségbe vetett reménységében, amit Isten ígért meg neki. A *megemlékezést*, amiről Mózes beszél, nemcsak a dolgok (úgymond) külső jellegére vonatkozik, hanem a szent ember belső érzéseire is. Valóban biztos, hogy Isten

attól a pillanattól kezdve, hogy Noét egyszer a védelmébe vette, soha nem feledkezett meg róla, mert valóban nagy csoda volt, hogy nem pusztult el fulladás által a bárkában – mintha levegővétel nélkül élt volna a vizek alá merülve. S Mózes épp az imént mondta, hogy Isten a bárka titkos bezárásával meggátolta a vizek behatolását abba. Mivel azonban a bárka öt hónapon át úszott a vízen, a késleltetés, mely által az Úr engedte, hogy a szolgálja aggódva és nyomorultul kínlódjon, látszólag egyfajta megfélemezést foglal magában. S nem lehet megkérdőjelezni, hogy a szívét különböző érzelmek zaklatták, amikor ilyen hosszú ideig találta magát a feledésben. Arra következtethetett ugyanis, hogy az élete azért lett meghosszabbítva, hogy nyomorultabb legyen az emberiség minden más tagjánál. Tudjuk ugyanis, hogy azt szoktuk képzelni, Isten nincs jelen, csak ha valamiféle érzéki megtapasztalásban részesülünk a jelenlétéről. S jóllehet Noé kitartóan ragaszkodott mindvégig az ígérethez, amit magához ölelt, mégis hihető, hogy fájdalmasan sértették a különféle kísértések, s Isten kétségtelenül céllal tette így próbára a hitét és a türelmét. Hiszen miért nem semmisült meg a világ mondjuk három nap alatt? S mi célból emelkedtek a vizek még tizenöt singnyit, miután elborították a legmagasabb csúcsokat is, ha nem azért, hogy hozzászoktassák Noét és a családját a még hasznosabb elmélkedéshez Isten ítéletei felett, s amikor elmúlt a veszély, rávegyék annak elismerésére, hogy ezer halálból menekültek meg? Tanuljunk hát meg ebből a példából belenyugodni Isten gondviselésébe még akkor is, ha a legféledekenyebbnek tűnik irántunk, mert végül segítséget adva bizonyosságot fog tenni arról, hogy odafigyelt ránk. Ha a test a bizalmatlanságra ösztökél minket, tanuljunk meg nem engedni a nyughatatlanságának, hanem amint belopakodik az a gondolat, mely szerint Isten felhagyott velünk kapcsolatosan minden gondoskodásról, vagy alszik, vagy messze van tőlünk, azzal azonnal szálljunk szembe ezzel a pajzzsal: „Az Úr, Aki megígérte a segítséget a nyomorultnak, a megfelelő időben majd velünk lesz, hogy valóban észrevehessük azt a gondoskodást, amivel velünk bánik”. Az sem kisebb súlyú, amit hozzátesz arról, hogy Isten az állatokról is megemlékezett, mert ha az embernek megígért üdvösség alapján a kegye kiterjed az oktan és a vadállatokra is, akkor mit feltételezünk, milyen lesz a kegyessége a saját gyermekei iránt, akiknek oly nagylelkűen és szentségesen megígérte a hűségét?

És szelet bocsáta az Isten a földre, és a vizek megapadának. Itt világosabban megmutatkozik, hogy Mózes Isten Noéról való megemlékezéséről beszél, nevezetesen magában a cselekedetben, s biztos bizonyítékkal. Noé tudhatta, hogy Isten gondoskodott az életéről. Mert amikor Isten a titkos hatalmával kiszáritotta a Földet, akkor a szelet használta, mely módszert a Vörös-tenger kettéválasztásakor is alkalmazta. S így arról tesz bizonyosságot, hogy ahogyan a vizek az Ő parancsára készen álltak a haragja végrehajtására, úgy voltak most a kezében a szelek enyhülést nyújtandó. S noha itt egy figyelemre méltó történetet jegyez fel Mózes, még azt is megtanuljuk, hogy a szelek nem véletlenszerűen támadnak fel, hanem Isten parancsára, Isten pedig a szelek szárnyán utazik. Végül az ellentétes mozgások változatossága és az elemek kölcsönös összeütközései összefognak, hogy engedelmisséggel adózzanak Istennek. Mózes hozzátesz más alantasabb eszközöket is, melyektől a vizek megapadtak és visszatértek a korábbi helyükre. Az egész summája az, hogy Isten az Általa korábban kijelölt rend helyreállítása végett visszahívta a vizeket az előírt határaik mögé, így ameddig az égi vizek mintegy megfagyva fel lettek függesztve a levegőbe, mások rejtve maradtak a mélységben, megint mások külön csatornában folynak, s a tenger is megmaradt a maga határai között.

3. *És száz ötven nap múlva.* Egyesek úgy vélik, hogy az egész időtartamot említi itt az özönvíz kezdetétől a vizek elapadásáig, s így belefoglalják azt a negyven napot is, ami alatt Mózes elmondása szerint folyamatosan esett az eső. Én azonban azt a különbséget teszem, hogy egészen a negyvenedik napig a vizek folyamatosan emelkedtek a friss utánpótlástól, majd nagyjából egy szinten maradtak százötven napig, mert mindkét számítás kicsivel több, mint hat és fél hónaposra hozza ki az időszakot. S Mózes azt mondja, hogy nagyjából a

hetedik hónap végén a vizek apadása akkora méreteket öltött, hogy a bárka megfeneklett egy hegycsúcson, vagy valamiféle földet ért. S ezzel a megnyújtott időtartammal az Úr még világosabban mutatja meg, hogy a világ félelmetes feldúlása nem véletlenszerűen szakadt a világra, hanem ez az Ő ítéletének figyelemre méltó bizonyítéka volt, miközben Noé megmenekülése a kegyelmes fenséges cselekedete, ami méltó az örök emlékezetre. Ha azonban a hét hónapot az év kezdetétől számoljuk (mint teszik egyesek), s nem attól a naptól kezdve, amikor Noé bement a bárkába, az apadás, amiről Mózes beszél, korábban történt, nevezetesen az után, amint a bárka öt hónapot úszott a vízen. Ha ezt a második véleményt fogadjuk el, akkor a tíz hónap számítása ugyanaz lesz, mert az értelme az, hogy vízözön kezdete utáni nyolcadik hónapban látszottak meg a hegyek csúcsai. Az Ararát nevet illetően a legáltalánosabban elfogadott véleményhez csatlakozom. S nem látom be, miért kell egyeseknek tagadni, hogy az örmény hegyek azok, melyekről az ókori szerzők majdnem teljes egyetértéssel állítják, hogy a legmagasabbak.²⁶⁸ A kaldeus magyarázat is azt a rész jelöli meg, amit a *Cardu* hegyei névvel illet,²⁶⁹ s amit mások *Cardueni*-nek neveznek. De hogy igaz-e, amit Josephus írt, miszerint a bárka maradványait az ő idejében megtalálták ott, s amiről Jeromos azt állítja, megmaradt az ő koráig, eldöntetlenül hagyom.

6. *És lőn negyven nap múlva.* Ebből következtethetünk rá, micsoda hatalmas aggodalom szorongatta a szent embert. Miután észrevette, hogy a bárka szilárd talajon áll, mégsem merete kinyitni az ablakot egészen a negyvenedik napig. Nem azért, mert kába és tunya volt, hanem mert Isten bosszúállásának ez a félelmetes példája a félelem és a bánat olyan keverékével töltötte el, hogy minden ítélőképességtől megfosztottan csendben bennmaradt a bárkája kamrájában. Végül kiküldi a hollót, tőle biztosabb jelét kaphatja a föld szárazságának. De a holló nem lát mást, mint sáros mocsarakat és azonnal keresi a visszautat. Kétségem sincs felőle, hogy Noé szándékosan választotta a hollókat, amikről tudta, hogy vonzza őket a holttestek bűze, hogy repüljenek ki és nézzék meg, hogy a föld a rajta levő állatokkal látható-e már. A holló azonban körberepült és nem távozott el túl messzire. Kíváncsi vagyok, hogy a tagadás, ami nincs meg Mózes héber szövegében, honnan lopakodott be a görög és a latin változatba, mivel teljes mértékben megváltoztatja a szakasz értelmét.²⁷⁰ Innen ered az a mese, mely szerint a holló, tetemetek találva elmaradt a bárkától és elhagyta a védelmezőjét. Utóbb ostoba allegóriák következtek, pont ahogyan az ember kíváncsisága mindig is hajlamos a komolytalanságra. De a galamb az első kirepülése során utánozta a hollót, mert visszaszállt a bárkába, de utóbb olajágot hozott a csőrében, Harmadjára pedig, mintha felszabadult volna, élvezte a szabad levegőt és a szabad szárazföldet. Egyes szerzők az éleselméjűségüket gyakorolják az olajágon,²⁷¹ mert az ókoriak között ez a béke jele volt, ahogyan a babér a győzelemé. Én azonban inkább úgy vélem, hogy miután az olajfa nem nő a hegyeken, s nem túl magas fa, az Úr adott némi jelzet a szolgájának, amiből arra következtetett, hogy a kellemes, és jó gyümölcsöket termő területek ekkora már mentesek voltak a vizektől. Mivel Jeromos változata azt mondja, hogy ez zöldleveses ág volt, azok, akik úgy vélték, hogy az özönvíz szeptemberben kezdődött, ezt a véleményük megerősítésének tekintik. De Mózes szavainak nincs ilyen jelentése. S lehetséges, hogy az Úr, meg akarván

²⁶⁸ „Ami azt a véleményt illeti, mely szerint az Ararát hegyei Örményországon belül helyezkedtek el, a követői (néhány nagyon kevés kivétellel) egyetértenek abban, hogy Noé bárkája az Ararát hegység ama részén feneklett meg, amit a görög és a latin szerzők a kurd hegyeknek neveztek (vagy némi variációval Cordyaei, Cordueni, Carduchi, Curdi, stb. hegyeinek), s amelyek a Tigris forrása közelében terültek el. – Wells, *Geography*, 1. kötet 2. fejezet – a szerk.

²⁶⁹ על טורי קרדו. – Super montes Cardu. – Kaldeus parafrázis. – Walton.

²⁷⁰ „ויצא יצוא ושוב.” „És kiment és visszatért.” A Vulgátában: „Qui egrediebatur, et non revertebatur.” A Septuaginta is bevezeti ugyanezt a tagadást, s ezt találjuk a szír változatban is, de a kaldeus magyarázat, a samaritánus szöveg és az arab változat elhagyják a tagadást. A mi fordítóink a szövegben látszólag, bár vonakodva a Vulgátát követték, de széljegyzetben szerepeltetik az eredetit. Lásd Walton *Poliglott*-ját. – a szerk.

²⁷¹ “In ramo olivae quidam philosophantur.”

eleveníteni Noé lelkét, olyan ága kínált fel a galambnak, ami nem fonnyadt el teljességgel, amíg a víz alatt volt.

15. *És szóla az Isten Noénak.* Noha Noé nem kicsit volt megrémülve Isten ítéletétől, a türelmét mégis dicséri abban a vonatkozásban, hogy jöllehet a szeme elé tárult a neki otthont kínáló föld, ő mégsem kockáztatta meg a rálépést. A világi emberek ezt a gyávaságának, sőt a tunyaságának tudják be, de szent az a gyávaság, ami a hit engedelmességéből fakad. Tudjuk hát meg, hogy Noét a szent mértékletesség fogta vissza attól, hogy élvezze a természet nagylelkűségét, míg meg nem hallotta Isten hangját, hogy tegyen így. Mózes ezt néhány szóban mondja el, de helyes, ha odafigyelünk magára a dologra. Valamennyiünknek önként kell fontolóra venni, mekkorának kellett lennie az ember bátorságának, aki egy esztendőnyi hihetetlen fáradozás után, amikor a vízözön véget ért és felragyogott az új élet, egy lépest sem tett a sírjából kivezető úton Isten parancsa nélkül. Látjuk tehát, hogy a szent ember a hite folytatódólagos menetében volt engedelmes Istennek, mert Isten parancsára ment be a bárkába, és ott maradt, amíg Isten meg nem nyitotta az utat a szabad távozása előtt. Inkább a büdös, semhogy a szabad levegőt szívtá, míg biztosnak nem érezte, hogy a távozása Istennek tetsző lesz. A Szentírás még a legkisebb dolgokban is ajánlja nekünk ezt az önkorlátozást, hogy semmit ne próbáljunk a jóváhagyó lelkiismeret nélkül. Mennyivel kevésbé tűrhető az emberek elhamarkodottsága a vallási dolgokban, ha Isten tanácsa nélkül megengedik maguknak, hogy azt tegyék, ami nekik tetszik! Valóban nem várható el, hogy Isten minden egyes pillanatban speciális jóvendölésekkel hirdesse ki, amit szükséges megtenni, de mégis illik odafigyelnünk a hangjára, hogy teljesen meggyőződjünk arról: semmi másba nem kezdünk bele, csak ami összhangban van az Ő Ígéjével. A bölcsesség és a tanács lelkét is keresni kell, amivel soha nem hagyja el azokat, akik ugyan híjával vannak, de taníthatók és engedelmesek a parancsai iránt. Ebben az értelemben számol be arról Mózes, hogy Noé kiment a bárkából, amint Isten jóvendölésére támaszkodva megtudta, hogy új lakóhely adatott neki a Földön.

17. *Szaporodjanak és sokasodjanak a földön.* Ezekkel a szavakkal az Úr felvidítja Noé elméjét és eltölti őt magabiztossággal, hogy a bárkában megőrzött mag addig szaporodik majd, míg be nem töltik az egész Földet. Röviden, a Föld megújítását ígéri Noénak, hogy végtére megtudja: maga a világ volt bezárva a bárkába, s az a sivárság és pusztítás, melynek láttán a szíve elcsüggedhetett volna, nem lesz állandó.

20. *És oltárt építe Noé az Úrnak.* Ahogyan Noé megannyi jelét adta az engedelmességnek, most úgy adja példáját a hálájának. Ez az igeszakasz arra tanít minket, hogy az áldozatoknak kezdettől fogva az volt a céljuk, hogy az emberek az efféle gyakorlatokkal hozzászokjanak Isten jóságának ünnepléséhez, és hálákat adjanak Neki. A puszt szóbeli megvallás, sőt a szívbeli csendes elismerés elegendő lehet Istennek, de tudjuk, hogy mily sok serkentőre van szüksége a tunyaságunknak. Ezért amikor a szent ősatyák korábban áldozatokkal gyakorolták az Isten iránti kegyességüket, ezek egyáltalán nem voltak feleslegesek. Emellett illett mindig a szemük előtt tartani azokat a jelképeket, melyekből intést kaphattak arra nézve, hogy közvetlenül nem, hanem csak közbenjáró által járulhatnak Isten elé. Most már Krisztus megjelenése eltörölte ezeket az ókori árnyékképeket. Használjuk hát azokat a segédeszközöket, melyeket az Úr írt elő.²⁷² Sőt, amikor azt mondom, hogy az áldozatok a szent ősatyák számára Isten jótéteményei ünneplésének eszközei voltak, akkor csak az egyik fajtájukról beszéltek, mert Noénak ez az áldozat megfelel a békeáldozatnak és az első zsengeknek. Itt azonban feltehető a kérdés: milyen indíttatásból kínált fel Noé áldozatot Istennek, látván, hogy erre nem kapott parancsot? Én erre azt válaszolom, hogy bár

²⁷² “Quare adminiculis utamur”, stb. A francia fordításban: “Et pourtant usons”, stb. “De mindazonáltal használjuk”, stb. A mondat jelentése látszólag az, hogy az ősatyák az Isten iránti engedelmisséggel mutattak be áldozatokat, melyek utóbb eltöröltettek, mint értéktelenek, s nekünk is így kell igénybe vennünk mindazokat a segédeszközöket (adminicula), melyek lényegtelennek tűnnének, ha nem Isten parancsolta volna meg ezeket. – a szerk.

Mózes nem mondja ki konkrétan, hogy Isten megparancsolta az áldozat bemutatását, bizonyos ítéletet mégis alkothatunk a most következőkből, sőt az egész szövegkörnyezetből, hogy Noé Isten Ígérére támaszkodott, s az isteni parancsra támaszkodva adta meg az imádatnak ezt a formáját, amiről kétségtelenül tudta, hogy elfogadható lesz Isten számára. Korábban mondtuk, hogy egy állat minden fajtából külön tartott meg, s elmondtuk, mi célból. De haszontalan volt állatokat félretenni áldozatnak, hacsak Isten nem jelentette ki az erre vonatkozó szándékát a szent Noénak, akinek pappá kellett válnia az áldozatok bemutatásához. Mózes emellett még azt is elmondja, hogy az áldozatokat a tiszta állatok közül kellett kiválasztani. De bizonyos, hogy Noé nem maga találta ki ezt a megkülönböztetést a saját maga számára, mert nem emberi választástól függő dolog volt ez. Ebből arra következtetünk, hogy semmibe sem kezdett bele isteni felhatalmazás nélkül. S rögtön ez után Mózes azt is hozzáteszi, hogy az áldozatok illata kedves volt az Úr számára. Azt az általános szabályt tehát be kell tartani, mely szerint minden vallásos szolgálat, melyek nem a hit illatával illatosítottak, bűdösek Isten előtt. Tudjuk hát meg, hogy Noé oltára az Isten Ígésén alapult. S ugyanaz az Íge volt mintegy a só az áldozataihoz, hogy azok ne legyenek ízetlenek.

21. *És megérezé az Úr a kedves illatot.*²⁷³ Mózes a nyugalom illatának nevezi azt, amitől Isten lecsillapodott, mintha azt mondta volna, hogy az áldozatot helyesen kínálták fel. Mégsem lehet semmi abszurdabb annak feltételezésénél, hogy Istent a belső részek és a test füstös illata csillapította le. Mózes azonban itt a maga módján ruházza fel Istent emberi jellemmel azért, hogy a tudatlan nép képességeihez igazodjon. Mert még csak feltételezni sem szabad, hogy az áldozás rítusa önmagában volt kellemes Istennek, mint érdemszerző cselekedet, hanem a cselekedet végcélját kell szem előtt tartanunk, és nem korlátozódni a külső formára. Mert mi mást vetett fel Noé magának, mint annak elismerését, hogy a saját, valamint az állatok életét egyedül Isten kegyelmének ajándékaként kapta? Ez az istenfélelem árasztott jó és édes illatot Isten előtt, amint az meg van írva: „Mivel fizessenek az Úrnak minden hozzám való jótéteményéért? A szabadulásért való poharat felemelem, és az Úrnak nevét hívom segítségül.” (Zsolt116:12-13)

És monda az Úr az ő szívében. Az igeszakasz jelentése az, hogy az Úr kijelentette: többé már nem átkozza meg a földet. S ennek a beszédformának nagy súlya van, mert jóllehet Isten soha nem vonja vissza azt, amit nyíltan kimondott a szájával, mégis, mélyebben megérint minket, amikor halljuk, hogy valamit leszögezett a saját elméjében, mert az efféle belső rendelkezés semmi módon sem függ a teremtményektől. Az egésznek a summája az, hogy Isten biztosan elhatározta: soha többé nem pusztítja el özönvízzel a világot. Mégis, a „nem átkozom meg többé” kifejezést általánosságban kell érteni, mert tudjuk, hogy a föld milyen sokat veszített a termékenységéből, mióta az ember bűne megrontotta, s naponta érezzük, hogy különféle módokon van megátkozva. S nem sokkal később meg is magyarázza, amikor azt mondja, „többé nem vesztetem el mind az élő állatot”. Ezekben a szavakban nem utal a bosszú mindenféle fajtájára, hanem csak azokra, melyek megsemmisítenék a világot, és romlást hoznának mind az emberiségre, mind az állatokra. Mintha azt mondaná, hogy azzal a kikötéssel állította helyre a Földet, hogy az többé nem semmisül meg özönvíz által. Így amikor az Úr kijelenti, hogy megelégszik a népe egyetlen fogságával (Ézs54:9), azt Noé özönvizéhez hasonlítja, amivel eldöntötte, hogy a világ csak egyszer árasztható el.²⁷⁴

Mert az ember szívének gondolatja. Ez az érvelés oda nem illőnek látszik, mert ha az ember gonoszsága olyan nagy, hogy nem szűnik meg szítani Isten haragját, akkor annak szükségszerűen megsemmisülést kell hoznia az egész világra. Sőt, Isten látszólag Önmagának mond ellent, mert korábban kijelentette, hogy az egész világnak meg kell semmisülnie, mert a gonoszsága kétségbeejtő. Itt azonban illendő nekünk alaposabban is fontolóra venni a célját,

²⁷³ “Odorem quietis.” – “A nyugalom illata.” – *Széljegyzet az angol változatban.*

²⁷⁴ „Mert úgy lesz ez nekem, mint a Noé özönvize; miként megesküvém, hogy nem megy át többé Noé özönvize a földön, úgy esküszöm meg, hogy rád többé nem haragszom, és téged meg nem feddelek.”

mert Isten azt akarta, hogy legyen valamiféle a Földön lakozó emberi társadalom. Ha azonban a tetteiknek megfelelő bánásmódban részesülnének, akkor naponta lenne szükség özönvízre. Ezért jelenti ki azt, hogy a büntetés kiszabásakor a második világra ezt oly módon teszi majd meg, ami megőrzi a Föld külső megjelenését, és nem söpri el a teremtményeket, melyekkel felékesítette azt. Valóban, mi magunk is megláthatjuk, hogy ez a mértékletesség megjelent Istennek mind a nyilvános, mind a különleges ítéleteiben, s a természet még mindig megy a maga útján. Sőt, miután Isten itt azt jelenti ki, hogy milyen lesz az emberek jelleme a világ végezetéig, nyilvánvaló, hogy az egész emberi faj ítélet alatt áll a romlottsága és a gonoszsága miatt. S a mondat nemcsak a megromlott erkölcsökre vonatkozik, hanem a romlottságukat belső romlottságnak mondja, amiből csak gonoszságok származhatnak. Csodálkozom azonban, hogy honnan jött az igeszakasz hamis magyarázata, mely szerint a gondolkodás hajlamos a gonoszságra,²⁷⁵ hacsak – ami valószínű – nem azok rontották meg ezt az igehelyet, akik túl filozofikus módon vitatkoznak az emberi természet megromlásáról. Nekik túl keménynek tűnik, hogy az ember az ördög rabszolgájaként a bűn alá van vetve. Ezért enyhítésképpen mondták, hogy hajlama volt a vétkekre. Mikor azonban a mennyei Bíró mennydörgi a mennyből, hogy az ember gondolatai maguk is gonoszok, mi haszna van puhítani azt, ami mindazonáltal megváltoztathatatlan marad? Tanulják hát meg az emberek, hogy miután Ádámotól születtek, ezért megromlott teremtmények, csak bűnös gondolatokat képesek kigondolni mindaddig, amíg Krisztus új keze munkájává nem válnak, s át nem formáltatnak az új életre az Ő lelke által. S nem szabad abban kételkedni, hogy az Úr magát az ember elméjét mondja romlottnak, és a bűntől teljesen megfertőződtnak, így minden abból származó gondolat gonosz. Ha ez magának a forrásnak a hibája, abból következően az ember vonzalmi is gonoszok, s a cselekedeteit is ugyanaz a szennyezés lepi el, mert szükségszerűen az eredetük illatát árasztják magukból. Isten ugyanis nem pusztán csak annyit mond, hogy az ember néha gonoszt gondol, hanem a nyelvezet nem korlátozott, s magában foglalja a fát és a gyümölcsseit egyaránt. S az sem bizonyítéka az ellenkezőjének, hogy a testi és világi emberek néha kiemelkedők a nagylelkű hajlamokban, látszólag tiszteletre méltó célokat tűznek ki maguk el, és az erényesség biztos bizonyítékait mutatják fel. Miután ugyanis az elméjük meg van romolva az Isten megvetésével, göggel, önszeretettel, becsvágyó képmutatással, és csalással, nem is lehet másképp, csak úgy, hogy minden gondolatuk ugyanezekkel a bűnökkel szennyezett. S nem törekedhetnek a helyes célra. Ebből kiderül, hogy annak ítéletnek, amik valójában: fondorlatosaknak és romlottaknak. Mert az efféle emberekben minden dolog, mely az erény színében tűnik fel előttünk, olyan, mint a hordó bűzével beszennyezett bor. Mert (amint korábban mondtuk) a természetük vonzalmait, melyek önmagukban dicséretre méltók, mégis megromlja az eredendő bűn, s a rendellenességük folytán elzüllöttek a tulajdonképpeni természetüktől. Ilyen a házastársak egymás iránti szeretete, a szülők gyermekeik iránti szeretete, és így tovább. S a hozzátett mondat, mely szerint „az ő ifjúságától fogva”, még teljesebben kijelenti, hogy az emberek gonosznak születnek, s teszi ezt annak megmutatása végett, hogy amint eléri azt az életkort, amikor már gondolatokat formálnak, már jellemző rájuk az elme radikális romlottsága. A filozófusok a szokásra átültetve azt, amit Isten itt a természetről mond, elárulják a saját tudatlanágukat. S nem csoda, mert oly mértékig szoktuk magunkat lenyűgözni és kecsgetetni, hogy nem is vesszük észre, mennyire végzetes a bűn szennyezése, s micsoda romlottság járja át minden érzékszervünket. Nekünk tehát bele kell nyugodni Isten ítéletébe, ami olyannyira a bűn rabszolgájának nyilvánítja az embert, hogy nem képes semmi szilárd és őszinte dolog létrehozására. Egyidejűleg azonban arra is emlékeznünk kell, hogy nem szabad Isten okolni azért, aminek az eredete az első ember hibájában rejlik, s ami felforgatta a teremtés egész rendjét. Aztán még azt is meg kell említeni, hogy az emberek nem mentesülnek a véték és a kárhozható ítélet alól ennek a

²⁷⁵ „Sensus enim, et cogitatio humani cordis in malum prona sunt.” – *Vulgata*.

rabszolgaságnak az ürügyével, mert bár mindenki a rosszra törekszik, erre nem kényszerít senkit semmiféle külső erő, hanem csak a saját szívük belső hajlandósága, s a bűnük sem más, mint önkéntes.

22. *Míg a föld léssen.*²⁷⁶ Ezekkel a szavakkal ismét teljes mértékben helyreállítja a világot. Akkor volt ugyanis a zűrzavar és a rendetlenség, ami szétterjedt a Földön, hogy szükségessé vált valamiféle felújítás. Ezek az alapon beszél Péter a vízözönben elpusztult régi világról (2Pt3:6). Emellett az özönvíz a természet rendjének megszakítása is volt. A Nap és a Hold keringése ugyanis megszűnt, s nem volt különbség a tél és a nyár között. Ezért mondja itt az Úr Neki tetsző dolognak, hogy minden nyerje vissza az életerejét és álljanak helyre az eredeti funkciói. A zsidók tévesen osztják fel az évet hat részre, Mózes viszont, a nyarat a téllal szembeállítva, így osztja az évet a népszerű módon két részre. S nem kétséges, hogy a hideggel és a meleggel a már említett időszakokat jelöli. A „vetés” és „aratás” szavakkal azokat az előnyöket jelzi, melyek az atmoszféra mérsékelt hőmérséklete folytán jutnak el az emberekhez. Ha valaki ennek azt veti ellenébe, hogy nem minden évben figyelhető meg azonos hőmérséklet, a válasz készen van: a világ rendjét valóban felforgatták a vétkeink, ezért megannyi folyamata szabálytalan. A Nap gyakran tartja vissza a saját melegét – hó és jég hull a harmat helyett – a levegőt különféle viharok keverik fel, de bár a világ nem annyira szabályozott, hogy az évszakok állandó egyformaságát mutatná, mégis észrevesszük a természetnek a legalább annyira uralkodó rendjét, hogy tél és nyár évente van, megfigyelhető a napok és az éjszakák állandó váltakozása, s a föld is megtermi a gyümölcseit nyáron és ősszel. S „a Föld összes napja” kifejezés alatt azt érti: „amíg a Föld létezni fog”.

²⁷⁶ „Posthac omnibus diebus terrae.”

9. fejezet

1. Azután megáldá Isten Noét és az ő fiait, és azt mondá nekik: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet.

2. És féljen és rettegjen tőletek a földnek minden állatja az égnek minden madara: minden a mi nyüzsög a földön, és a tengernek minden hala kezetekbe adatott;

3. Minden mozgó állat, a mely él legyen nektek eledelül; a mint a zöld fűvet, nektek adtam mindazokat.

4. Csak a húst az őt elevenítő vérrel meg ne egyétek.

5. De a ti véreteket, a melyben van a ti éltetek, számon kérem; számon kérem minden állattól, azonképen az embertől, kinek-kinek atyjafiától számon kérem az ember életét.

6. A ki ember-vért ont, annak vére ember által ontassék ki; mert Isten a maga képére teremté az embert.

7. Ti pedig szaporodjatok és sokasodjatok, nyüzsögjete a földön és sokasodjatok azon.

8. És szóla az Isten Noénak és vele az ő fiainak, mondván:

9. Én pedig ímé szövetséget szerzek ti veletek és a ti magvatokkal ti utánatok.

10. És minden élő állattal, mely veletek van: madárral, barommal, minden mezei vaddal, mely veletek van; mindattól kezdve a mi a bárkából kijött, a földnek minden vadjáig.

11. Szövetséget kötök ti veletek, hogy soha ezután el nem vész özönvíz miatt minden test; és soha sem lesz többé özönvíz a földnek elvesztésére.

12. És monda az Isten: Ez a jele a szövetségnek, melyet én örök időkre szerzek közötttem és ti közöttetek, és minden élő állat között, mely ti veletek van:

13. Az én ívemet helyeztetem a felhőkbe, s ez lesz jele a szövetségnek közötttem és a föld között.

14. És léssen, hogy mikor felhővel borítom be a földet, meglátszik az ív a felhőben.

15. És megemlékezem az én szövetségemről, mely van én közötttem és ti közöttetek, és minden testből való élő állat között; és nem lesz többé a víz özönné minden testnek elvesztésére.

16. Azért legyen tehát az ív a felhőben, hogy lássam azt és megemlékezzem az örökkévaló szövetségről Isten között és minden testből való élő állat között, mely a földön van.

17. És monda Isten Noénak: Ez ama szövetségnek jele, melyet szerzettem én közötttem és minden test között, mely a földön van.

18. Valának pedig Noé fiai, kik a bárkából kijöttek vala: Sém és Khám és Jáfet. Khám pedig Kanaánnak atyja.

19. Ezek hárman a Noé fiai s ezektől népesedék meg az egész föld.

20. Noé pedig földművelő kezdé lenni, és szőlőt ültete.

21. És ivék a borból, s megrészegedek, és meztelenen vala sátra közepén.

22. Khám pedig, Kanaánnak atyja, meglátá az ő atyjának mezítelenségét, és hírül adá künnlevő két testvérének.

23. Akkor Sém és Jáfet ruhát ragadván, azt mindketten vállokra veték, és háttal menve takarák be atyjok mezítelenségét; s arczczal hátra meg sem láták atyjok mezítelenségét.

24. Hogy felserkene Noé mámorából, és megtudá a mit vele az ő kisebbik fia cselekedett vala:

25. Monda: Átkozott Kanaán! Szolgák szolgálja legyen atyjafiai közt.

- 26. Azután monda: Áldott az Úr, Sémnek Istene, néki légyen szolgája Kanaán!**
27. Terjeszse ki Isten Jáfetet, lakozzék Sémnek sátraiban; légyen néki szolgája a Kanaán!
28. Éle pedig Noé az özönvíz után háromszáz ötven esztendeig.
29. És vala Noé egész életének ideje kilencszáz ötven esztendő; és meghala.

1. *Azután megáldá Isten Noét.* Ebből következtetünk arra, hogy mekkora félelem csüggesztette el Noét, amiért Isten oly gyakran és oly hosszasan bátorítgatja őt. Mikor ugyanis Mózes azt mondja, hogy Isten megáldotta Noét és a fiait, akkor nem egyszerűen csak annyit ért alatta, hogy a termékenység kegye helyreállt a számukra, hanem egyidejűleg Istennek a világ új helyreállítására vonatkozó terve is kijelentetett nekik. Hiszen magához az áldáshoz adódik hozzá Isten hangja, amivel megszólítja őket. Tudjuk, hogy az oktan állatok sem más módon hoznak létre utódokat, mint Isten áldásával, de Mózes itt arról a kiváltságról emlékezik meg, ami csakis az embereknek adatott meg. Ezért, nehogy az a négy férfi és a feleségeik, akiket elfogott a reszketés, kételkedjenek abban, hogy mi célból menekültek meg, az Úr előírja nekik a jövőbeli élet feltételét: fel kell támasztaniuk az emberiséget a halálból az életbe. Ezzel nemcsak megújítja a világot ugyanazzal az Ígéssel, amelyikkel korábban megteremtette, de a szavait az emberekhez irányítja, hogy helyreállítsák a házasság törvényes alkalmazását, s megismerjék, hogy a gondoskodás az utódokról Neki tetsző cselekedet, s legyenek biztosak abban, hogy a tőlük származó utódok benépesítik a Föld minden zegézugát, ismét lakottá téve azt. Azaz nemcsak megújítja a világot ugyanazzal az Ígéssel, mellyel korábban megteremtette, hanem ezt az Ígét az emberekhez irányítja azért, hogy helyreállíthassák a házasság törvényes használatát, megtudják, hogy az utódokról való gondoskodás Neki tetsző dolog, és biztosak lehessenek abban, hogy a tőlük származó utódok szétterjednek a Föld minden részére, s azt ismét lakottá teszik, még ha lepusztulttá és sivatagossá is vált. De mégsem engedte meg a válogatás nélküli szexuális kapcsolatokat, hanem újra szentesítette a házasság korábban elrendelt törvényét. S jöllehet Isten áldása bizonyos módon kiterjedt a tiltott kapcsolatokra, így abból is származtak utódok. Ez azonban mégis tisztátalan termékenység, míg a törvényes, csak az Isten konkrétan kimondott áldásából származik.

2. *És féljen és rettegjen tőletek.* Ez is főleg a világ helyreállítására vonatkozik, hogy a szuverenitás a többi állat felett az embernél maradjon. S noha az ember bukása után a vadállatok új vadsággal lettek felruházva, annak az uralomnak valamekkora része, amit Isten kezdetben az embernek adott, mégis fennmaradt. Most azt ígéri, hogy ugyanez az uralom folytatódni fog. Valóban látjuk, hogy a vadállatok hevesen támadnak rá az emberekre, és sokakat közülük darabokra tépnek, s ha Isten csodálatos módon nem fogná vissza a vadságukat, az emberi faj végleg megsemmisülne. Ezért amit mondtunk a levegő barátságatlanságáról, és az évszakok szabálytalanságáról, az most is megállja a helyét. A vadállatok valóban fölényben vannak az emberrel szemben és meg is támadják különféleképpen, s nem is csoda. Mert amióta romlott módon felmagasztaltuk magunkat Isten ellenében, miért ne támadnának ránk a vadállatok? Mindazonáltal Isten gondviselése titkos zablá a szilajságuk megfékezésére. Mert honnan jön az, hogy a kígyók megkímélnek minket, hacsak nem azért, mert Ő nyomja el a támadókedvüket? Honnan jön az, hogy a tigrisek, az elefántok, az oroszlánok, a farkasok és a többi, megszámlálhatatlanul sok vadállat nem kap el, tép szét és fal fel minden embert, hacsak nem azért, mert Isten ebben az alávettetésben, mintegy kerítéssel tartja meg őket? Ezért Isten speciális védelmének és felügyeletének kell tulajdonítani, hogy megmaradunk a biztonságban. Ha másként lenne, mi mást várhatnánk? Hiszen látszólag a megsemmisítésünkre születtek és heves vágytól égnek, hogy megsemmisítsenek. Azonkívül a zablá, amivel az Úr visszafogja a vadállatok kegyetlenségét, és nem engedi, hogy az emberekre támadjanak, bizonyos fajta félelem és rettegés, amit az Úr

ültetett beléjük abból a célból, hogy tiszteljék az emberek jelenlétét. Dániel konkrétan kimondja ezt a királyokat illetően: azért kaptak hatalmat, mert az Úr a tőlük való félelmet és rettegést ültette mind az emberekbe, mind az állatokba. Mivel azonban a félelem elsődleges haszna az emberi társadalom védelme a vadállatoktól, ezért az Isten által a vadállatok felett adott általános hatalom mértékének megfelelően minden emberben, a legnagyobbtól a legkisebbig, van valamiféle számomra ismeretlen, rejtett jel, ami nem engedi, hogy a vadállatok kegyetlensége a hevességével eluralkodjon. De egy másik, szélesebb körű előnyt is megemlít itt: nevezetesen azt, hogy az emberek a kényelmük szolgálatába állíthatják az állatokat, s különbözőképpen használhatják azokat a kívánságaiknak és a szükségleteiknek megfelelően. Így tehát a tény, hogy az ökrök hozzá vannak szoktatva az iga viseléséhez, hogy a lovak vadságát úgy szelidítik meg, hogy lovast hordozzanak, hogy málhanyerget kapnak a teherhordáshoz, hogy a tehének tejet adnak és türik a fejést, hogy a birkák némák a nyíró keze alatt – mindezek a tények ennek az uralomnak az eredményei, mely nagymértékben szertefoszlott ugyan, de mégsem töröltetett el teljesen.

3. *Minden mozgó állat, a mely él legyen nektek eledelül.* Az Úr tovább folytatja, és eledelül adja az állatokat az embereknek, hogy megehessék azok húsát. S mivel Mózes most mondja el először, hogy ez a jog megadatott az embereknek, majdnem minden igemagyarázó arra a következtetésre jut, hogy a húsevés nem volt törvényes dolog az ember számára az özönvizet megelőzően, hanem a föld természetes gyümölcsei voltak az élelme. Ez az érv azonban nem kellően szilárd. Mert én vallom azt az alapelvet, miszerint Isten itt nem ad többet az embernek annál, mint amit már korábban is megadott, hanem csak helyreállítja azt, ami elvétetett, hogy ismét azon javak birtokába léphessenek, amikből ki lettek zárva. Mivel korábban és kínáltak fel áldozatokat Istennek, és szabad volt nekik vadállatokat ölni a leshelyeikről, melyeknek a bőréből ruhákat és sátrakat készíthettek maguknak, én nem látom be, miféle kötelezettség tiltotta el őket a húsevéstől. Mivel azonban csekély a jelentősége, melyik véleményhez ragaszkodunk, én nem mondok semmit a témában.²⁷⁷ Az joggal kell nagyobb fontosságúnak tartanunk, hogy az állatok húsának megevése Isten jósága által adatott meg nekünk, hogy ne ragadjunk magunkhoz a rablókhoz hasonlóan azt, amit csak az étvágyunk megkíván, s ne ontsuk zsarnoki módon az ártatlan barom véré, hanem csak azt vegyük magunkhoz, amit az Úr keze kínál nekünk. Hallottuk, mit mondott Pál, hogy együk, amit csak szeretnénk, de tegyük ezt jó lelkiismerettel. Aki pedig valamit tisztátalannak vél, annak az tisztátalan (Rm14:14). S honnan eredne, hogy az embernek minden neki tetsző élelmet Isten előtt kell elfogyasztania nyugodt elmével, s nem zabolátlan szabadossággal, ha nem onnan, hogy tudja: isteni módon jutott a kezébe az adományozás jogán? Ezért (ugyanaz a Pál tesz róla bizonyosságot) Isten Ígéje szenteli meg a teremtményeket, hogy hogy tisztán és törvényesen fogyaszthassuk azokat (1Tim4:5). Teljesen vessük el azt a velős mondást, miszerint „senki sem ehet és nem frissítheti fel a testét egy morzsányi kenyérrel anélkül, hogy egyúttal be ne szennyezné a lelkét”. Ezért nem szabad abban kételkedni, hogy az Úr szeretné megerősíteni a hitünket, amikor Mózes által konkrétan kimondja, hogy a hús szabad használatát engedte az embernek, hogy ne kelljen azt kétkedő és reszkető lelkiismerettel ennünk. Egyidejűleg azonban a hálaadásra is felszólít minket. Ezen az alapon teszi hozzá Pál az „imádságot” az „Ígéhez” a megszentelés módjának meghatározását illetően az említett igeszakaszban. S szilárdan meg kell őriznünk az Úrtól kapott szabadságot, amit mintegy

²⁷⁷ A kérdésben, ami felett itt Kálvin, csekély jelentőségűnek tulajdonítva azt, átsiklik, a modern viták során nagyon ellentétes álláspont alakult ki, s a legtöbb igemagyarázó pontosan a Kálvinéval ellenkező álláspontot hajlik. Az ő érvei látszólag megvádolhatók a szilárdság hiányával, amit ő másoknak tud be. A következtetés, miszerint az áldozatok húsát megették, mert különben pocskba ment volna, erőtelen, ha feltételezzük, hogy a legelső áldozatok mindegyike tűz-, vagy égőáldozat volt az Úrnak. Az említett állatbőr öltözékek, vagy sátrak valószínűleg a feláldozott állatok bőréből készültek, ezért nincs semmi okunk ebből arra következtetni, hogy nem ettek húst az özönvíz előtt. De forduljon az olvasó Magee disszertációjához az engesztelésről. – a szerk.

nyilvános kőtablekon is fel kívánt jegyezni. Mert ezzel az Ígével Noé minden utódjához szól, s közössé teszi az ajándékot minden kor számára. S mi másért tenné ezt, mint azért, hogy a kegyesek bátran ragaszkodjanak a jogukhoz, amiről tudják, hogy Istentől, mint annak Szerzőjétől származott? Mert az tűrhetetlen zsarnokság, amikor Isten, minden dolog Teremtője, aki megnyitotta nekünk a földet és a levegőt, hogy onnan, mintegy az ő raktárából vegyük az élelmünket, de ezeket az a halandó ember bezárja, aki még egy csigát, vagy legyet sem képes teremteni. Nem a külső tiltásról beszélek,²⁷⁸ hanem azt mondom, hogy gyalázatosan megsértjük Istent, amikor akkora szabadságot adunk az embereknek, hogy megengedjük nekik a törvénytelenné nyilvánítását annak, amit Isten törvényesnek határoz, s az Isten Ígéje által szabaddá tett lelkiismeret megköötözését a kitalált törvényeikkel. A tényt, hogy Isten eltiltotta az ókori népet a tisztátalan állatok fogyasztásától, látván, hogy ez csak átmeneti volt, Mózes kihagyja.

4. *Csak a húst az őt elevenítő vérről meg ne egyétek.* Egyesek így magyarázzák ezt az igeszakaszt: „Nem ehetsz meg egy, az élő állatról levágott tagot”, ami túlonként komolytalan. Mivel azonban nincs kötszavas kapcsolat a *vér* és az *élet* szavak között, nekem nincs kétségem felőle, hogy Mózes az életről beszélve a *vért* exegetikailag teszi hozzá,²⁷⁹ mintha azt mondta volna, hogy a hús bizonyos értelemben az életével együtt van elfogyasztva, ha át van itatva a vérről. Ezért a hús és a vér nem különböző dolgokat jelentenek, hanem ugyanazt. Nem azért, mert a vér önmagában élet, hanem, mivel az élő lélek leginkább a vérben van, a vér, ami a mi érzéseinket illeti, az életet ábrázoló jel. S ezt konkrétan kimondja, hogy az emberek még jobban undorodjanak a vérevéstől. Mert ha kegyetlen és barbár dolog életeteket felfalni, vagy élő húst lenyelni, akkor az emberek a brutalitásukat árulják el a vérevéssel. Sőt, ennek a tiltásnak az iránya sem homályos: nevezetesen Isten a kedvességhez akarja szoktatni az embereket az állatok vértől való tartózkodással. Ha viszont nem lennének megzabolázva, s meg mernék enni a vasállatokot, végül az emberi vért sem kímélnék. De mégis emlékeznünk kell arra, hogy ez a tiltás a régi törvény része volt.²⁸⁰ Így amit Tertullianus elmond, hogy ebben az időben törvénytelennek minősült a keresztyének között megízlelni a barmok vért, a babonáság illatát árasztja. Az apostolok ugyanis, amikor a pogányoknak megparancsolták ennek a rítusnak a betartását egy rövid időre, nem akartak egy szemernyi kételyt sem kelteni a lelkiismeretükben, hanem csak meg akarták akadályozni, hogy az egyébként szent szabadságuk a tudatlanok és a gyengék megsértésére adjon alkalmat.

5. *De a ti véreteket, a melyben van a ti életek, számon kérem.* Ezekkel a szavakkal az Úr konkrétan is kijelenti, hogy nem magukra az állatokra tekintettel akadályozza meg a vér felhasználását, hanem mert drágának tartja az emberi életet, s mert ennek a törvénynek az egyedüli célja az, hogy a közös emberiesség gyakorlását segítse elő közöttük. Én ezért úgy vélem, hogy Jeromos a ᾧ kötőszó -ért értelmű fordításával jobbat tett, mint akik ellenkező értelmű elválasztóként fordítják azt: „egyébként megkövetelem a véreteket”. Szó szerint azonban a legjobban mégis így fordítható: „S valóban, a ti véreteket”.²⁸¹ Az egész szövegkörnyezet (véleményem szerint) így olvasandó: „S valóban, a véreteket, *ami* a ti életekben van, vagy *mint* az életeket, azaz *ami* felélénkít és megelevenít benneteket, *ami* a testeteket illeti, meg fogom követelni: minden állat kezéből megkövetelem, s megkövetelem az ember kezéből is. Mondom, az ember, a testvére kezéből fogom megkövetelni az ember életét.” A megkülönböztetés, amivel a zsidók az emberölés négy fajtáját jelölik meg, felszínes, mert megmagyaráztam az egyszerű és igazi jelentést, nevezetesen, Isten olyan sokra

²⁷⁸ A külső tiltás alatt valószínűleg olyasvalamit ért, amit a magisztrátus parancsolhat meg a szűkös időszakban, vagy bármely más, tisztán polgári célból. – *a szerk.*

²⁷⁹ Ez megmutatkozik az angol változatban, ahol az „amelyik” szavak dőlt betűsek, s megmutatják, hogy a fordítók megítélése szerint a soron következő szó az azt megelőző magyarázata. – *a szerk.*

²⁸⁰ „Partem fuisse veteris paedagogiae.”

²⁸¹ Ez egyezik az angol változattal.

becsüli az életünket, hogy nem hagyja a gyilkosságot megbosszulatlanul. S ezt nagyon sok szóval sulykolja, hogy még megvetendőbbé kegye azok kegyetlenségét, akik erőszakos kezét vetnek a felebarátjaikra. S nem közönséges bizonyítéka Isten irántunk érzett szeretetének, hogy vállalja az életünk védelmét, s kijelenti, hogy megbosszulja a halálunkat. Annak kimondásával, hogy büntetést szab ki az állatokat az emberek életének bántalmazásáért, ezt példaként állítja eléink. Mert ha az ember javára haragszik a vadállatokra, akiket vak impulzus vezet, hogy az emberből egyenek, mit gondolunk, mi lesz azzal az emberrel, aki igazságtalanul, kegyetlenül és a természetes érzésekkel ellentétesen támad a felebarátjára?

6. *A ki ember-vért ont.*²⁸² Az itt hozzátett kikötést az emberről a megerősítést szolgálja. Egyesek így magyarázzák: „tanúk előtt”. Mások arra vonatkoztatják, ami utána következik, nevezetesen „annak vére ember által ontassék ki”.²⁸³ De mindezek a magyarázatok erőltetettek. Emlékeznünk kell arra, amit mondtam, hogy ez a nyelvezet inkább a bűn szörnyűségét hivatott kifejezni, mert bárki öl meg egy embert, a felebarátja vérének és életét vonja a fejére. Egészében véve (véleményem szerint) tévednek, akik úgy gondolják, hogy itt egyszerűen csak egy politikai törvényről van szó a gyilkosságok megbüntetéséhez. Én valóban nem tagadom, hogy a büntetés, amit a törvény elrendel, s a bírák pedig végrehajtanak, ezen az isteni mondaton alapszik, de azt mondom, a szavak kiterjedtebb jelentéssel bírnak. Meg van írva: „a vérszopó és álnok emberek életüknek felét sem élék meg” (Zsolt55:24). S látjuk, hogy egyesek az országutakon hálnak meg, mások a mulatókban, sokan pedig a háborúkban. Ezért bármennyire is szemet hunynak a magisztrátusok a bűn felett, Isten máshonnan küld végrehajtókat, akik megadják a vérengző embereknek a jutalmukat. Isten úgy fenyegeti a gyilkost és hirdet ellene bosszút, hogy még a magisztrátust is felfegyverzi a mészárlás megbosszulása végett, hogy az emberek vérének ne lehessen büntetlenül ontani.

Mert Isten a maga képére teremté az embert. A fenti tanítások még alaposabb megerősítése végett Isten kijelenti: nem úgy féltően gondoskodó Ő, hogy elhamarkodottan és céltalanul óvna az emberi életet. Mert az emberek valóban méltatlanok Isten gondoskodására, ha csak őket magukat vesszük figyelembe. Mivel azonban Isten rájuk vésett képmását hordozzák, Ő saját Magát tekinti bántalmazottnak az ő személyeikben. Így noha semmi sajátjuk sincs, amivel megszerezhetnék Isten kegyeit, Isten az Ő ajándékaira tekint bennük, s ezek által indul szeretetre és gondoskodásra irántuk. Azt a tanítást viszont gondosan meg kell jegyezni, hogy senki sem árthat a felebarátjának anélkül, hogy Magát Istent is meg ne sértene. Ha ez a tanítás mélyen berögzülne az elménkben, akkor sokkal jobban vonakodnánk mások bántalmazásától. Ha valaki erre azt mondja, hogy ez az istenképmás elhomályosult, a megoldás könnyű. Először is, van némi maradványa, így az ember nem csekély méltósággal bír, másodszor, a mennyei Teremtő Maga, bármennyire is romlott legyen az ember, mégis a szeme előtt tartja az eredeti teremtés célját, s az Ő példájának megfelelően nekünk is fontolóra kell vennünk, mi célból lett az ember megteremtve, s micsoda kiválósággal lett felruházva a többi élő teremtmény fölött.

7. *Ti pedig szaporodjatok és sokasodjatok.* Megint visszatér Noéra és a fiaira, buzdítván őket az utódok szaporítására. Mintha ezt mondaná: „Látjátok, hogy az emberi faj táplálása és megőrzése áll szándékomban, ezért ti is csatlakozzatok ehhez.” Egyidejűleg a mag megőrzésének ajánlásával eltéríti őket a gyilkosságtól és az erőszak igazságtalan cselekedeteitől. A fő célja mégis az volt, amire korábban utaltam: az elcsüggedt elméik bátorítása. Ezekben a szavakban ugyanis nemcsak a pusztá előírás rejlik, hanem egy ígélet is.

8. *És szóla az Isten Noénak.* S hogy az özönvíz emlékezete ne keltsen bennünk újabb félelmeket, s valahányszor csak felhők borítják el az eget, ne gondoljanak arra, hogy a Földnek ismét vízbe kell fulladnia – az aggodalomnak ezt a forrását szünteti meg. S természetesen, ha fontolóra vesszük az emberi elme nagy hajlamosságát a bizalmatlanságra,

²⁸² “Qui effuderit sanguinem hominis in homine.” Aki embervért ont emberben.

²⁸³ Ez az angol változat magyarázata.

akkor nem tartjuk majd ezt a bizonyágtételt még Noé számára sem szükségtelennek. Ő valóban ritka és páratlan, mondhatni csodaszámba menő hittel volt felruházva, de az állhatatosság semmiféle ereje sem lehet olyan nagy, ami Isten eme legzordabb és legborzalmasabb bosszúja ne rendítene meg. Ezért bárhol fenyegeti nagy és folytatólagos zivatar a Földet özönvízzel, ez a korlát van közbeiktatva, amire a szent ember támaszkodhat. S bár a fiainak nagyobb szükségük van erre a megerősítésre, mint neki magának, az Úr mégis főleg őmiatta szól. S a soron következő mondatot, „és vele az ő fiainak”, erre a dologra kell vonatkoztatni. Mert miképpen történt meg, hogy Isten szövetséget kötve Noé fiaival, azt parancsolja nekik, hogy jó reménységgel legyenek a legjobb iránt? Valóban azért, mert az atyjukhoz csatlakoztak, aki mondhatni a szerződő fél volt a szövetséghez, így ővele társultak alárendelt helyzetben.²⁸⁴ Sőt, ahhoz sem fér kétség, hogy Isten célja a gondoskodás volt minden utódjáról. Ez tehát nem magánjellegű szövetség volt egyetlen családdal megkötve, hanem olyan, ami minden nép számára közös, és minden korban virágozni fog a világ végéig. S valóban, miután manapság az istentelenség ugyanúgy eluralkodott, mint Noé korában, különösen fontos, hogy a vizek meg legyenek zabolázva Istennek ezzel az Ígétével, mintegy ezer szöggel és korláttal, nehogy kitörjenek és megsemmisítsenek minket. Ezért erre az ígéretre támaszkodva nézzünk előre az utolsó napra, amikor majd az emésztő tűz fogja megtisztítani az eget és a földet.

10. *És minden élő állattal.* Noha a kegy, amit az Úr ígér, kiterjed az állatokra is, mégsem hiába szól csak az emberekhez, akik a hit érzékével képesek felfogni ezt a jótéteményt. Az állatokkal együtt közösen élvezzük az eget és a levegőt, s szívjuk be ugyanazt az éltető lehetet, de az nem közönséges kiváltság, hogy Isten hozzánk intézi a szavait, amiből megtanulhatjuk, milyen nagy atyai szeretettel viseltetik irántunk. S itt három különálló lépést kell végigkövetnünk. Először, Isten mintegy a jelen törődés dolgában, szövetséget köt Noéval és a családjával, nehogy ők maguk féljenek az özönvíztől. Másodszor, átviszi a szövetségét az utódokra, s nemcsak hogy egy mondhatni folytatólagos egymásutániséggel a hatása kiterjedjen más korokra is, hanem hogy akik utóbb születnek, azok is megláthassák hit által ezt a bizonyágtételt, s arra a következtethessenek, hogy ugyanaz a dolog, ami Noé fiainak lett megígérve, nekik is meg lett ígérve. Harmadszor, kijelenti, hogy engedelkeny lesz az oktan állatokkal szemben is, így a szövetség rájuk vonatkozó hatása lehet csak az életük megőrzése anélkül, hogy érzelmeket és intelligenciát kapnának. Ezzel megcáfolható az anabaptisták tudatlansága, akik tagadják, hogy Isten szövetsége közös a csecsemők számára is, mivel nekik még nincs hitük. Mintha valójában, amikor Isten ezer generációnak ígér üdvösséget, akkor az atyák nem közvetítők lettek volna Isten és a gyermekeik között azzal a feladattal, hogy úgymond kézzől kézre adják tovább a gyermekeiknek az Istentől kapott ígéretet! Mivel azonban sokan kivonják az életüket Isten eme védelme alól (mert az emberek nagyobbik része vagy megveti, vagy kineveti Istennek e szövetségét), ezért a hálátlanságnak egyedül eme cselekedete miatt megérdemlik, hogy az örök tűz legyen az osztályrészük. Mert jóllehet ez egy földi ígéret, Isten azonban mégis azt akarja, hogy a népe gyakorolja a hitét, s legyenek arról meggyőződve, hogy biztos lakóhelyük lesz a Földön az Ő különleges jósága folytán, míg végül egybe nem gyűjtetnek a mennyben.

12. *Ez a jele a szövetségnek.* Jelet is tesz a szövetséghez, amelyben Isten csodálatos jósága tárul elénk, Aki az Ígétébe vetett hitünk megerősítése végett nem vonakodott efféle segédeszközöket használni. S noha bővebben is tárgyaltuk a jelek használatát a 1Móz2:1-ben, mégis meg kell futólag említenünk, hogy Mózes eme szavaiból kiderül: helytelen elválasztani a jeleket az Ígétől. Az Íge alatt én nem azt értem, amivel a pápisták dicsekednek, s amellyel megigézik a kenyeret, a bort, a vizet és az olajat a mágikus szavakukkal, hanem azt, ami megerősítheti a hitet: amivel itt az Úr szól nyíltan a szent Noéhoz és a fiaihoz, majd

²⁸⁴ “Ut secundo loco in societatem accedant.”

hozzákapcsol egy pecsétet a bizonyosság kedvéért. Ezért ha a sákramentumot elszakítják az Ígétől, akkor megszűnik annak lenni, aminek mondják. Azt mondom, ennek szóbeli jelnek kell lennie, hogy megtarthassa az erejét és ne korcsosuljon el a természetétől. S nemcsak hiábavaló és nevetséges a sákramentumoknak az a kiszolgáltatása, amiben Isten Ígéje néma marad, de még tiszta sátáni becsapásokat is maga után von. Ebből arra is következtetünk, hogy a sákramentumok sajátos tulajdonsága volt a kezdetektől fogva a hit megerősítésének elősegítése. Mert bizonyos, hogy a szövetségben benne foglaltatik az az ígélet, amire a hitnek érzékenynek kell lennie. Egyesek számára abszurdnak tűnik, hogy a hitet efféle segédeszközöknek kell fenntartani. De azok, aki így beszélnek, először is nem törődnek az elménk nagy tudatlanságával és ostobaságával, másodszor nem adják meg a Lélek titkos ereje munkálkodásának az azt megillető dicséretet. Egyedül Isten munkája a hit létrehozása és tökéletesítése, de Ő ezt olyan eszközökkel teszi, amelyeket jónak lát, s amelyek szabad megválasztása az Ő hatalmában áll.

13. *Az én ívemet helyeztetem a felhőkbe.* Ezek a szavak egyes kiváló teológusokat annak a tagadására ösztönözték, hogy volt bármiféle szivárvány az özönvizet megelőzően is, ez pedig felszínes. Mózes szavai ugyanis nem azt jelentik, hogy az akkor megformált ív korábban nem létezett, hanem hogy egy jel lett rávésve, aminek jelzést kell adnia az emberek iránti isteni kegyességről. S hogy ez még világosabb legyen jó lesz emlékezetbe idéznünk a máshol mondottakat, miszerint egyes jelek természetesek, mások természetfeletti. S noha a Szentírásban sok példáját látjuk a második típusú jeleknek, ezek mégis sajátosak és nem tartoznak az egyház megszokott és állandó gyakorlatához. Mert amiképpen tetszik az Úrnak földi elemeket használni eszközökként az emberek elméinek felemeléséhez, úgy lett itt felszentelve, gondolom, a korábban is természetes módon létező égi ív, s kapott új hivatalt, miközben magának a dolognak a természetéből kiindulva pont az ellenkezőjének lennie a jele, mert folytonosan esőkkel fenyeget. Legyen hát ez a szavak jelentése: „Valahányszor megrettent az eső, nézz fel az ívre. Mert lehet, hogy az eső okának a Föld elborítása tűnik, de mindazonáltal ez lesz a számodra a záloga a visszatérő szárazságnak, s így nagyobb bizonyossággal illik majd alatta megállnod, mint a tiszta és derűs ég alatt.” Ezért nem kell nekünk a filozófusokkal vitatkozni a szivárványról, mert jóllehet a színei természetes okok hatásaira vezethetők vissza, mégis világiasan járnak el azok, akik megkísérlik megfosztani Istent a teremtményei feletti jogaitól és tekintélyétől.

15. *És megemlékezem az én szövetségemről.* Mózes Istennek, mint beszélőnek a gyakori bemutatásával azt tanítja, hogy az Ígéé a fő hely, s a jeleket az Íge által kell felbecsülni.²⁸⁵ Isten azonban emberi módon szól, amikor azt mondja, hogy a szivárvány jeléről megemlékezik majd a szövetségéről. Ez a beszédmód azonban az emberek hitére vonatkozik, hogy ők is gondoljanak rá: valahányszor csak Isten kifeszíti az ívét a felhőkben, megemlékezik a szövetségéről.

18. *Noé fiai.* Mózes elsorolja Noé fiait, de nemcsak azért, hogy rátérhessen a soron következő történetre, hanem hogy még erőteljesebben szemléltethesse a „töltsétek be a Földet” ígélet erejét. Ebből ugyanis jobban megérthetjük, mennyire hatékony volt Isten áldása, amikor hatalmas tömeg jött létre viszonylag rövid idő alatt ennyire csekély számú emberből, s mert egy. ráadásul kicsiny család ily sok és nagy létszámú nemzetté nőtt.

20. *Noé pedig földművelő kezde lenni.* Én nem úgy magyarázom ezeket a szavakat, mintha Ő akkor kezdett volna első alkalommal odafigyelni a mezők művelésére, hanem (véleményem szerint) Mózes arra utal, hogy Noé, összeszedett elmével, jóllehet most már idős emberként visszatért a földműveléshez és a korábbi tevékenységeihez. Az viszont bizonytalan, hogy volt-e ő már szőlőműves, vagy sem. Általános hiedelem az, hogy a szőlőt

²⁸⁵ “Precipuas esse verbi partes, et inde aestimanda signa.” – “Quel principal gis en la parole, et que d’icelle il faut estimer les sacrements.” „Hogy a fő erő az Ígében rejlik, s abból kiindulva kell felbecsülnünk a sákramentumokat. – *francia fordítás.*

addig nem hasznosították. S ezt a vélekedést annál is szívesebben fogadták, mert elfogadható ürügyet kínált Noé felmentéséhez a bűnéből. De nekem nem tűnik valószínűnek, hogy a szőlő gyümölcsét, ami minden mást felülmúl a kiválóságban, korábban elhanyagolták és nem hasznosították. Mózes nem azt mondja, hogy Noé az első nap berúgott, amint megízlelte. Ezért ezt a kérdést nyitva hagyván én inkább azt feltételezem, hogy Noé ittasságából azt kell megtanultunk, micsoda mocskos és megvetendő bűn az iszákosság. A szent pátriárka, noha mindezidáig a szerénység és a mértékletesség példája volt, most minden önuralmát elveszítve aljas és szégyenletes módon, mezítelenül elterült a földön, a nevetség tárgyává téve ki magát mindenki előtt. Ezért mekkora gondossággal kell nekünk a józanságot művelni, nehogy valami ehhez hasonló, vagy még rosszabb történjen velünk? Korábban egy pogány filozófus ezt mondta: „a bor a föld vére, ezért amikor az emberek mértéktelenül öntik azt le a torkukon, akkor joggal kapnak büntetést az anyjától”. Emlékezzünk inkább arra, hogy amikor az emberek szégyenteljes visszaéléssel megszenteltségtenítik Istennek ezt a nemes és legdrágább ajándékát, akkor Ő Maga válik bosszúállóvá. S tudjuk meg, hogy Noé Isten ítélete által vált másokat figyelmeztető látvánnyá, hogy a többiek ne mérgezzék meg a szélsőséges italozás. Némi mentsége természetesen lehet a szent embernek, aki a munkáját befejezván és a bortól felfrissülve azt képzei, hogy csak a jogos jutalmát veszi. De Isten a gyalázat örök jelével illeti őt. Mit gondolunk hát, mi fog történni azokkal a rest hasakkal és csillapíthatatlan falánkakkal, akik versengésének egyetlen tárgya az, hogy ki fogja meginni a legtöbb bort? S noha a helyesbítésnek ez a fajtája kemény volt, mégis hasznosnak bizonyult Isten szolgálja számára, mert a józanságra hívogatta vissza, nehogy a további belemerüléssel abba a bűnbe, aminek egyszer engedett, romba döntse önmagát pontosan úgy, ahogyan az iszákosokat látjuk elállatiasodni a folytonos mértéktelenség következtében.

22. *Khám pedig, Kanaánnak atyja.* Ezt a körülményt Noé bánatának fokozása végett teszi hozzá, hogy a saját fia gúnyolta ki. Mindig emlékeznünk kell arra, hogy ezt a büntetést Isten szabta ki rá, részben, mert a vétke nem csekély súlyú volt, részben pedig azért, hogy Isten az ő személyében minden kor számára leckét adhasson a mértékletességről. Az ittasság önmagában is rászolgál mintegy jutalomként arra, hogy azok, akik elcsúfítják a mennyei Atyjuk képmását önmagukban, váljanak a gúny tárgyává a saját gyermekeik számára. Mert természetesen a részek, amennyire csak lehetséges, kivetkőznek a saját értelmükből és megfosztják magukat a józan észről, mintegy állattá változván emiatt. S emlékezzünk: ha az Úr ilyen fájdalmasan bosszulta meg a szent ember egyetlen kihágását, ő nem kevésbé kemény bosszúállónak fog bizonyulni azokkal szemben, akik naponta lerészegednek, s elég sok példája tárul a szemünk elé. Khám, miközben gúnyolódva kineveti apját, elárulja a saját romlott és rosszindulatú beállítottságát. Tudjuk, hogy a szülőket az Isten után a legjobban kell tisztelni, s ha akkor nem is voltak sem könyvek, sem prédikációk, maga a természet sulykolja ezt a leckét folytonosan belénk. Általánosan egyetértenek abban, hogy a szülők iránti kegyesség minden erény anyja. Khám tehát gonosz, romlott és fonák beállítottságú volt, mert nemcsak örömet lelte atyja gyalázatában, de még a testvérei elé is akarta azt tárni. Az pedig nem csekély alkalom a sértésre, hogy először is, Noé az üdvösség szolgálja az emberek számára, s a világ fő helyreállítója, nagyon öreg korában részegen heverjen a házában, az istentelen és gonosz Khám pedig Isten szentélyéből lépjen színre.²⁸⁶ Isten nyolc lelket választott szent magnak, s alaposan megtisztította őket minden romlástól az egyház helyreállítása végett. Noé fia azonban megmutatja, mennyire szükséges az embereket mondhatni féken tartani Isten zablájával, bármennyire is fel legyenek magasztalva a kiváltságok által. Khám istentelensége bizonyítja nekünk, milyen mély a gonoszság gyökere az emberekben, s mindenütt folytonosan növeszti is az ágait, ahol a Lélek hatalma nem kerekedik fölé. De ha Isten megszentelt szentélyében, ilyen kisszámú ember mellett is

²⁸⁶ Utalás a bárkára, mint az egyház előképére. – a szerk.

megmaradt egy ördög, ne csodálkozzunk, ha manapság az egyházban, ahol sokkal nagyobb létszámú tömegek vannak, a gonoszok összekeverednek a jókkal. Az sem kétséges, hogy Sém és Jáfet számára fájdalmas sértés volt, amikor látták, hogy a testvérük ennyire hajlamos a gúnyolódásra, másrészt hogy az atyjuk szégyenletesen elterült a földön. Az új világ fejedelme és az egyház szent pátriárkája elméjének ez a megalázó elidegenedése nem kisebb ámulatba ejtette őket, mint ha a bárka törött volna össze, szakadt volna darabokra és semmisült volna meg. A sérelemnek ezen az okán azonban mindketten felülkerekedtek a nemesszívűségükkel és elrejtették azt a mértékletességükkel. Egyedül Khám ragadta meg a kigúnyolás és a gyalázkodás lehetőségét az atyjával szemben, pont ahogyan a romlott emberek szoktak megragadni minden lehetőséget mások sértegetésére, ami ürügyül szolgálhat a számukra a saját bűnbe merülésük elnézéséhez. Az életkora pedig még menthetlenebbé teszi őt, mert nem holmi buja ifjú volt, aki a gondatlan nevetésével a saját ostobaságát árulta el, hiszen már elmúlt száz éves. Ezért valószínű, hogy azért sértegette ennyire romlottan az atyját, mert ezzel akart magának szabadságot szerezni a büntetlen vétkezésre. Nagyon sokakat látunk manapság is, akik a legszorgalmasabban ütik bele az orrukát a szent és kegyes emberek hibáiba, hogy szégyen nélkül sodródhassanak mindenféle vétkebe. Sőt, a többi ember hibáit megteszik az Isten megvetésében történő megkeményedésük okának.

23. *Akkor Sém és Jáfet ruhát ragadván.* Itt a két testvér kegyességét, valamint mértékletességét dicséri, akik azért, hogy atyjuk becsülete ne csorbuljon előttük, hanem mindig képesek legyenek táplálni és megtartani a tőlük neki kijáró teljes tiszteletet, elfordították a szemeiket a gyalázatos látványtól. S ezzel adták bizonyosságát annak a törődésnek, amivel adóztak atyjuk tisztességének, feltételezván, hogy a saját szemeik is beszennyeződnenek, ha önként tekintenének arra a mezítelenségre, mai meggyalázta őt. Egyben a saját mértékletességükre is tekintettel voltak. Mert (amint az elhangzott az 1Móz3:1-ben), van valami megmagyarázhatatlanul gyalázatos az ember mezítelenségében, amiért is alig van ember, aki magára mer tekinteni, még ha egyedül van is. S megfeddik a testvérük istentelen elhamarkodottságát is, aki nem kímélte atyjukat. Ebből tehát megtanulhatjuk, mennyire Istennek tetsző az a kegyesség, melynek a példája itt a Lélek jeles dicséretét nyeri el. Ha azonban a kegyesség a földi apa iránt ilyen kiváló erénynek minősült, a kegyesség mennyivel nagyobb odaszántságával kel Isten szent fenségét dicséri? A pápisták nevetségessé teszik magukat, amikor a bálványuk mocskosságát, sőt az egész tisztátalan papságuk utálatosságait Sém és Jáfet öltözkéivel szeretnék leplezni. Nem is szölok arról, mily hatalmas a különbség Noé gyalázata és az eget és a földet beszennyező megannyi förtelmes hitványság között. Szükséges azonban, hogy az Antikrisztus és a szarvakat viselő püspökei a csőcselékkel együtt atyáknak bizonyuljanak,²⁸⁷ ha azt akarják, hogy bármiféle tisztességgel illessék őket.

24. *Felserkene Noé.* Egyeseknek úgy tűnhet, hogy Noé, noha jogos oka volt a haragra, mégis kevés mértékletességgel és komolysággal járt el, amikor pedig legalábbis csendesen meg kellett volna gyászolnia a vétkét Isten előtt, s szégyenkezve kellett volna bizonyosságát adni a megtérésének a bűnéből az emberek előtt. Most azonban, mintha nem is követett volna el semmi vétket, szélsőséges szigorúsággal fakad ki a fia ellen.²⁸⁸ Mózes azonban itt nem a Noé által a haragból és dühből kimondott feddésekről számol be, hanem inkább úgy mutatja őt be, mint aki a prófétaság lelkével beszél. Ezért nem szabad kételkednünk abban, hogy a szent ember ténylegesen megalázkodott (mint kellett is) a vétke súlya alatt, s őszintén kitért a saját megérdemelt jutalmaira, de most, elnyervén a megbocsátást és a felmentést az ítélet alól, az Isten ítéletének hírnökeként folytatja. Valóban nem kételkedhetünk abban, hogy a szent ember, aki egyébként szelíd hajlamokkal volt felruházva, s az egyik legjobb szülőnek bizonyult, az elme legnagyobb bánatával mondta ki ezt a ítéletet a fiára. Hiszen látta a

²⁸⁷ Azaz, törvényes atyáknak.

²⁸⁸ Ez egy ellenvetés, aminek a magyarázata rögtön következik.

csodálatos megőrzését a kevesek között, s azt, hogy helye van az emberiség virágai között is. Most tehát, amikor a saját tulajdon szájával kénytelen elkülöníteni őt Isten egyházától, kétségtelenül fájdalmasan megsiratja a fia gonoszságát. Ám ezzel a példával Isten arra int minket, hogy a hitünk állandóságát fenn kell tartani, s a lelkünknek nem szabad megtörni, sőt az Isten által parancsolt szigorúságot úgy kell gyakorolnunk, hogy a még a tulajdon bensőnket sem kímélhetjük. S miközben Noé csakis isteni ihletésre mond ki ennyire súlyos ítéletet, a büntetés szigorúságából illik arra következtetnünk, mennyire megvetendő az Isten szemében a szülők istentelen megvetése, mert ez a természet szent rendjét forgatja fel, s megsérti Isten fenségét és tekintélyét azok személyében, akiket Ő jelölt ki uralkodásra Maga helyett.

26. *Átkozott Kánaán.*²⁸⁹ Először is megkérdendő, hogy Noé, ahelyett hogy a fiára mondott volna átkot, amire ő rászolgált, miért az unokájára mondta azt ki, mivel nem tűnik összeegyeztethetőnek Isten igazságával az atyák bűneit a gyermekeken megbüntetni? De a válasz közismert: nevezetesen hogy Isten, jóllehet továbbviszi az ítéleteinek menetét az istentelenek fiaira és unokáira, mégis, rájuk haragudva nem haragszik ártatlanokra, mert még bennük is van hiba. Ezért semmi abszurditás sincs az atyák bűnei megbüntetésének cselekedetében az elvetett gyermekeiken: mindazok, akiket Isten megfosztott a Lelkétől, az Ő haragjának tárgyát képezik. De az meglepő, hogy Noénak az unokáját kelljen megátkoznia, s ki kell hagynia ebből a fiát, Khámot, a bűn szerzőjét. A zsidók azt képzelik, hogy ennek okát Isten speciális kegyességére kell visszavezetni, s miután az Úr oly nagy tisztességet ruházott Khámra,²⁹⁰ az átok átkerült róla a fiára. De ez az elképzelés ostobaság. Szerintem természetesen nem férhet hozzá kétség, hogy a büntetés még az utódaira is kiterjedt azért, hogy a súlyossága így még léthatóbb legyen. Mintha az Úr nyíltan kihirdette volna, hogy egy ember büntetése nem elégíti Őt ki, hanem az átkot hozzáragasztja a vétkes utódaihoz is, ezért annak ki kell terjednie az egymást követő korokra. Közben maga Khám is nagyon messze van attól, hogy mentesülhetne, így Isten, a fiát is belevonva csak súlyosbítja az ő saját ítéletét.

Másik kérdés is felmerült: nevezetesen, Khám megannyi fia közül Isten miért választott ki csak egyet a büntetésre? De a kíváncsiságunkat itt ne engedjük túlonúl a szabadjára, hanem emlékezzünk meg arról, hogy Isten ítéleteit nem hiába nevezik „nagy mélységeknek”, s lealacsonyító dolog lenne Isten számára, Akinek az ítélőszéke előtt egy napon valamennyiünknek meg kell állni, ha alá lenne vetve a mi ítéletünknek, vagy inkább a mi ostoba vakmerőségünknek. Ő azt választja ki a kegyelmének és a jóságának a

²⁸⁹ Lowth püspök megjegyezte, hogy a jövőbeli események majdnem minden előjele a Szentírásban közölve vannak a versben és a számokban. Ennek a sajátosságnak figyelemre méltó példája áll itt előttünk. Az alábbi Noé jóvendőlése Lowth püspök fordításában:

„Legyen átkozott Kánaán!

Szolgák szolgálja lesz ő a testvérei számára.

Áldott legyen Jahve, Sém Istene!

S legyen Kánaán a szolgájuk.

Növelje meg Isten Jáfetet, s lakozzon ő Sém sátraiban!

S legyen Kánaán a szolgájuk.”

A későbbi kritikusok javasolták néhány különbség elfogadását az olvasatban. Főleg azt említették meg, hogy az első hemisztichion tört, vagy rövid soros, így nem felel meg a következőnek sem a hosszában, sem rímben. S az arab változat hitelességére támaszkodva (lásd Walton *Polyglott*-ját) sok tanult ember így egészítené ki a sort:

„Legyen átkozott Hám, Kánaán atyja!” S ugyanarra a hitelességre támaszkodva a negyedik és hatodik sorba is beszúrnák az „atyá” szót ekképpen:

„S legyen Kánaán atyja a szolgájuk.”

Az efféle változtatásokat azonban nem szabad könnyedén végrehajtani a szent szövegben, és nagyon valószínűnek látszik, hogy a kiegészítést az arab változatban nem parafrázisként tették hozzá a fordítónak az igeszakaszra vonatkozó nézetei magyarázataképpen. Az olvasó tanulmányozhatja Cauntert Mózes öt könyvének költészetéről, ahol további információkat talál ezeknek a verseknek a költői jellegéről, valamint Newton püspök Disszertációit (No.1) a prófétai vonatkozásokról. Néhány kiváló gyakorlati megjegyzés található Hall püspök elmélkedéseiben. – *a szerk.*

²⁹⁰ Nevezetesen, hogy megóvta őt a bárkában. – *a szerk.*

kimutatására, akit jónak lát, másokat pedig más célra rendel, hogy bizonyítékai lehessenek a haragjának és a szigorúságának. Itt, jóllehet az emberek elméi vakok, legyünk mindannyian tudatában a saját gyengeségünknek, és tanuljunk meg inkább dicséretet adni Isten igazságának, semmint örült vakmerőséggel a nagy mélységbe merülni. Miközben Isten Khám egész magvát visszataszítónak és átokra valónak tartotta, névleg is említi a kánaánitákat, mint akiket másoknál jobban meg fog átkozni. S ebből arra következtetünk, hogy ez az ítélet Istentől származott, mert maga az esemény bizonyította ezt. Azt, hogy mi lesz a kánaániták állapota, Noé természetesen nem tudhatta emberi eszközök segítségével. Ebből következően, a homályos és rejtett dolgokban a Lélek irányította a nyelvét.

Fennmarad egy másik nehézség is: miután a Szentírás azt tanítja, hogy Isten az emberek vétkeit a harmadik és a negyedik generációkon bünteti meg, ezzel látszólag korlátot szab Isten haragjának. A bosszú azonban, amit most említ, kiterjed a tizedik generációig. Erre azt válaszolom, hogy ezek a szavak nem Istennek szándékoznak törvényt előírni, amit az eddigiek során még Ő sem látott, hogy ne legyen neki szabad megbüntetni a bűnöket még négy generáción túl is. A dolog, amit itt meg kell figyelni, a büntetés és a kegyelem között lefektetett összehasonlítás, amiből megtanuljuk, hogy Isten, miközben jogos bosszúállója a vétkeknek, mégis jobban hajlik a könyörületre. Közben pedig maradjon az Ő szabadsága megkérdőjelezhetetlen, hogy kiterjeszthesse a bosszúállását, amennyire csak Neki tetszik.

Szolgák szolgája legyen. Ez a hebraizmus azt jelenti, hogy Kánaán utolsó lesz a szolgák között. Mintha azt mondta volna: „Nemcsak szolgai lesz az állapota, de rosszabb a közönséges szolgai állapotnál”.²⁹¹ De ennek a komoly és félelmetes próféciaának a mennydörgése mégis gyengének és áltatónak tűnik, mivel a kánaániták bővelkedtek erőben és gazdagságban, s hatalmas birtokokkal rendelkeztek. Hol van hát ez a szolgaság? Először is azt válaszolom, hogy Isten az emberek fenyegetése során nem hajtja azonnal végre, amit kihirdet, a fenyegetései azonban mégsem gyengék és erőtlenek soha. Másodszor, Isten ítéletei nem mindig a szemünk előtt zajlanak le, és a testi értelmünk nem mindig fogja fel azokat. A kánaániták, lerázván a szolgaság isteni útjának ígáját, még egy birodalmat is magukhoz ragadtak. De jóllehet egy időre győzedelmeskedtek, Isten szemében az állapotuk mégsem szabad. Pont mint amikor az igazakat a gonoszok méltánytalanul elnyomják, és zsarnoki módon zaklatják, de a lelki szabadságuk mégsem alszik ki Isten szemében. Illik tehát nekünk megelégednünk az isteni ítélet ama bizonyítékával, hogy Isten a Kánaán földjét a szolgájának, Ábrahámnak ítélte, s végül a kánaánitákat a pusztulásra adta. Mivel azonban a pápa oly buzgón vallja, hogy néha ő is prófétál – ahogyan még Kajafás is tette (Jn11:51) – ezért nehogy úgy tűnjön, hogy mi mindentől megfosztjuk őt, én nem tagadom, hogy a titulust, amivel önmagát ékesíti, Isten Lelke diktálta neki. „Szolgák szolgája legyen” hát ugyanabban az értelemben, ahogy Kánaán is volt.

26. *Áldott az Úr, Sémnek Istene.* Noé más módon áldja meg a másik gyermekét, ugyanis a legnagyobb tisztességre emeli Sémét. Annak oka pedig, amiért Noé Isten dicséretébe kezd az ember személyéhez való ragaszkodás nélkül, ez: a zsidók, amikor bármely ritka és magasabb rendű kiválóságról beszélnek, Istenhez emelik a gondolataikat. Ezért a szent ember, amikor megértette, hogy a kegyelem legbőségesebb áradása a fiára, Sémre irányult, hálaadásba kezd. Ebből arra következtetünk, hogy nem testi okoskodásból kiindulva szólt, hanem inkább Isten titkos kegyeiről beszélt, aminek a végeredménye a messze jövőben következett be. Végül, ezekkel a szavakkal kijelenti, hogy Sém áldása isteni, vagyis mennyei lesz.

27. *Terjessze ki Isten Jáfetet.* A héber יפת (Jáfet) és יפת (Jáfte) szavakban elegáns utalás található. A szó gyökere a פתח, ami a héberek között azt jelenti, lágy szavakkal csalogatni, vagy az egyik, illetve a másik irányba csábítani. Itt azonban majdnem minden

²⁹¹ Lásd Ainsworthot a maga helyén, valamint Newton püspök *Disszertációját I.*

igemagyarázó egyetért azzal, hogy a jelentése *megnövelni*.²⁹² Ha ezt a magyarázatot fogadjuk el, az igeszakasz jelentése az, hogy Jáfet utódai, akik egy időre szétszóródnak, és messzire kerülnek Sém sátraitól, végül majd megszorodnak, s egyre közelebb jutnak hozzájuk, s a végén velük együtt fognak élni mintegy közös otthonban. Én azonban inkább a másik változatot fogadom el: „Isten gyengéden visszahozza, vagy visszatérésre készíti Jáfetet”.²⁹³ Amellett bármelyik magyarázatot is követjük, Noé azt jövendöli, hogy lesz egy átmeneti széthúzás Sém és Jáfet között, bár ő mindkettőt a családjában tartja, és törvényes örököseinek nevezi őket. Utána pedig eljön az idő, amikor ismét egy testben egyesülnek, és közös lesz az otthonuk. Az azonban a legabszolútban bizonyos, hogy itt egy, az ember számára ismeretlen dolgokkal kapcsolatos prófécia hangzik el, aminek, mint azt az események végül megmutatják, egyedül Isten volt a Szerzője. Kétezer év és néhány évszázad telt el, amire a pogányok és a zsidók egy hitben lettek összegyűjtve. Aztán Sém fiai, akiknek a nagyobbik része elszakadt és elvágta magát Isten szent családjától, összegyűjtettek, és egy sátorban lakoztak.²⁹⁴ S pogányok is, Jáfet leszármazottai, akik sokáig vándorok és szökevények voltak, be lettek fogadva ugyanabba a sátorba. Isten ugyanis új örökbefogadással népet formált azokból, akik el voltak különítve, és megerősítette a testvéri egységet az elidegenedett felek között. Ez pedig Isten édes és gyengéd hangja által történt, ami az evangéliumban hangzott fel, s ez a prófécia még mag is naponként teljesedik be, mert Isten hívogatja a szétszóródott juhokat a csatlakozásra a nyájához, és gyűjtögeti minden irányból össze azokat, akik Ábrahámval, Izsákkal és Jákobbal együtt foglalnak majd helyet a mennyek országában. Valóban nem közönséges támogatás a hitünk számára, hogy a pogányok elhívása nemcsak elrendeltetett Isten tanácsvégzésében, de a pátriárka szájából el is hangzott, nehogy azt higgyük, hirtelen, vagy véletlenül történt, az örök élet öröksége egyetemesen fel lett kínálva mindenkinek. A „Jáfet lakozzék Sém sátrában” kifejezés²⁹⁵ formája azonban azt a kölcsönös közösséget ajánlja nekünk, aminek léteznie kellene, és amit táplálni kell a kegyesek között. Mert miután Isten egyházat választott magának Sém utódaiból, utána a pogányokat is kiválasztotta melléjük azzal a feltétellel, hogy csatlakozniuk kell ahhoz a néphez, amelyik az élet szövetségének birtokosa volt.

28. *És élt Noé*.²⁹⁶ Jóllehet Mózes röviden említi a szent ember életkorát, s nem jegyzi fel életének krónikáját és annak emlékezetes eseményeit, azokat a dolgokat, melyek bizonyosak, s melyeket a Szentírás máshol is megemlít, az emlékezetünkbe kell idéznünk. Százötven év alatt a három fia leszármazottai úgy megsokasodtak, hogy elégséges, sőt bőséges bizonyítékát kapta a „Szaporodjatok és sokasodjatok” isteni áldás hatékonyságának.

²⁹² „Dilatet Deus Japheth.” – *Vulgata*. “πλατυναί ο Θεός” – *Septuaginta*.

²⁹³ Lásd az angol változat marginális olvasatát: „Isten ösztökéli Jáfetet”. Lásd Schindler lexikonját is a פתח szóról, valamint Ainsworthot a maga helyén. Azt azonban fel kell vetni, mégpedig jó okkal, hogy az itt *ösztökélésnek* fordított szó alig-alig, vagy soha nem a jó értelemben használatos, mert általánosságban a rosszra csábítást, vagy csalogatást jelenti. Ezért a legjózanabb igemagyarázók hajlamosak voltak visszatérni inkább a szövegünkben említett változathoz, semmint elfogadni a marginális olvasatot, amivel Kálvin ért egyet. Lásd Bush professzor megjegyzéseit erről a helyről. Dathe az arab változatot részesíti előnyben, ami szerint Isten meggazdagítja Jáfetet, de ehhez nincs meg a kellő felhatalmazás. – *a szerk.*

²⁹⁴ Itt látszólag Ámós prófécijának Jakab által felemlített szavaira utal: „Ezek után megtértek és felépítém a Dávidnak leomlott sátorát; és annak omladékait helyreállítom, és ismét felállatom azt” (Csel15:16). – *a szerk.*

²⁹⁵ Nem világos, hogy az eredeti valóban azt jelenti-e, hogy „Jáfet”, vagy azt, hogy „Isten” lakozzék Sém sátraiban. Ha az előbbi, akkor ez világos megjövendölése azoknak az eseményeknek, melyek figyelemre méltó módon beteljesedtek a pogányok megtérésével és a nagy létszámú európai lakosság elterjedésével azokon a területeken, melyeket eredetileg Sém leszármazottai foglaltak el. Ha ez eredeti az utóbbit jelenti, akkor ez Isten dicsőségének megjelenésekor teljesedett be az izraeliták között: először a Sekinán keresztül, ami a sátorban és a templomban jelent meg. De főleg a Messiás eljövételének eseményében, amiről szent János ezt mondja: „És az Íge testté lett és lakozék mi közöttünk (és láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya egyszülöttjének dicsőségét), a ki teljes vala kegyelemmel és igazsággal” (Jn1:14). – *a szerk.*

²⁹⁶ A Károli-fordítás szerint: *És vala Noé egész életének ideje – a ford.*

Nemcsak egy várost lát megtelve az unokáival, s a magva sem csak mintegy háromszáz családnaira terjedt ki, hanem sok nemzet származott az egyik fiától, akik kiterjedt területeket népesítettek be, Ez a bámulatos növekedés, mivel az isteni kegy látható megmutatkozása volt iránta, kétségtelenül határtalan örömmel töltötte el őt. Ábrahám ugyanis közel ötven éves volt, amikor Noé elhunyt.²⁹⁷ Közben kénytelen volt sok mindent látni, ami hihetetlen fájdalommal töltötte el a szent keblét. Más egyebek mellett látta, hogy Sém családjában, ahová Jáfet fiait is be kellett majd fogadni, Isten szentélye megsemmisült, vagy legalábbis tönkrement és szétszakadt. Mert miután Ábrahámnak maga az atyja is elhagyta a maga helyét, és pogány sátrat állított fel magának, valóban nagyon kisszámú maradék maradt, akik a tiszta hit harmonikus egyetértésével imádták Istent. Szavakkal ki sem fejezhető, micsoda kínzó fájdalmat okozott neki ez a félelmetes zűrzavar. Ebből megtudjuk, hogy a hitének szemei rendkívül áthatók voltak, mert nem szűntek meg messzire tekinteni Isten kegyelmére az egyház megőrzésében még abban az időben sem, amikor az emberi gonoszság kerekedett felül.

²⁹⁷ Lightfoot két évvel Ábrahám születése előtti időpontra teszi Noé halálát, dr. Adam Clarke pedig két évvel utána. Ezek a kronológiai különbségek azonban a lényegét tekintve nem befolyásolják Kálvin általános következtetéseit. – *a szerk.*

10. fejezet

1. Ez pedig a Noé fiainak, Sémnek, Khámnak és Jáfetnek nemzetsége; és fiaik születének az özönvíz után.

2. Jáfetnek fiai: Gómer, Mágog, Madai, Jáván, Thubál, Mésekh és Thirász.

3. A Gómer fiai pedig: Askhenáz, Rifáth, és Tógármah.

4. Jávánnak pedig fiai: Elisah, Thársis, Kitthim és Dodánim.

5. Ezekből váltak ki a szigetlakó népek az ő országaikban, mindenik a maga nyelve, családja és nemzetsége szerint.

6. Khámnak pedig fiai: Khús, Miczráim, Pút és Kanaán.

7. Khúsnak pedig fiai: Széba, Hávilah, Szábthah, Rahmáh, Szabthékah.

Rahmáhnak pedig fiai: Séba és Dédán.

8. Khús nemzé Nimródót is; ez kezde hatalmassá lenni a földön.

9. Ez hatalmas vadász vala az Úr előtt, azért mondják: Hatalmas vadász az Úr előtt, mint Nimród.

10. Az ő birodalmának kezdete volt Bábel, Erekh, Akkád és Kálnéh a Sineár földén.

11. E földről ment aztán Assiriába, és építé Ninivét, Rekhoboth városát, és Kaláht.

12. És Reszent Ninivé között és Kaláh között: ez az a nagy város.

13. Miczráim pedig nemzé: Lúdimot, Anámimot, Lehábimot és Naftukhimot.

14. Pathruszimot és Kaszlukhimot, a honnan a Filiszteusok származtak, és Kafthorimot.

15. Kanaán pedig nemzé Czídont, az ő elsőszülöttét, és Khétet.

16. Jebuzeust, Emorreust, és Girgazeust.

17. Khivveust, Harkeust, és Szineust.

18. Arvadeust, Czemareust, Hamatheust. És azután elszéledének a Kananeusok nemzetségei.

19. Vala pedig a Kananeusok határa, Czídonból Gérár felé menve Gázáig; Sodoma, Gomora, Ádmáh, és Czeboim felé menve Lésáig.

20. Ezek a Khám fiai családjak, nyelvök, földjük s nemzetségök szerint.

21. Sémnek is lettek gyermekei; a ki Héber minden fiainak atyja, Jáfetnek testvérbátyja vala.

22. Sém fiai: Élám, Assur, Arpaksád, Lúd és Arám.

23. Arámnak fiai pedig: Úcz, Húl, Gether és Más.

24. Arpaksád pedig nemzé Séláht, Séláh pedig Hébert.

25. Hébernek is lett két fia: Az egyiknek neve Péleg, mivelhogy az ő idejében osztatott el a föld; testvérének pedig neve Joktán.

26. Joktán pedig nemzé Almodádot, Sélefet, Haczarmávethet és Jerákhót.

27. Hadórámot, Úzált és Dikláth.

28. Obált, Abimáélt és Sébát.

29. Ofirt, Havilát és Jóbábot. Ezek mind a Joktán fiai.

30. És vala ezeknek lakása, Mésától fogva Séfárba menve a napkeleti hegyekig.

31. Ezek a Sém fiai családjak, nyelvök, földjük és nemzetségök szerint.

32. Ezek a Noé fiainak családjai az ő nemzetségeik szerint, az ő népeik között, és ezektől szaporodának el a népek a földön, az özönvíz után.

1. *Ez pedig a Noé... nemzetsége.* Ha bárkinek jobban tetszik pontosabban is megvizsgálni a Mózes által itt és a következő fejezetben közreadott genealógiát, én nem

ítélem el a szorgalmát.²⁹⁸ S egyes igemagyarázók nem sikertelenül szorgalmatoskodtak ennek a dolognak a tanulmányozásában. Hadd élvezzék hát, ami a munkájuk gyümölcsét illeti. Számomra azonban elégséges lesz röviden utalni azokra a dolgokra, melyeket én hasznosabbnak tartok megemlíteni, s ami kedvéért adta szerintem közre ezeket a nemzetségi táblázatokat Mózes. Először is, magukban ezekben a nevekben is benne rejlik a világtörténelem néhány töredéke, s a következő fejezet majd megmutatja, hány év telt el az özönvíz és a között az időpont között, amikor Isten szövetséget kötött Ábrahámval. Az emberiségnek ezt a második kezdetét különösen érdemes megismerni, s megvetendő azok hálátlansága, akik mikor hallottak atyáiktól és nagyatyáiktól a világ helyreállításáról ilyen csodálatosan rövid idő alatt, mégis szándékosan megfeledkeznek Isten kegyelméről és üdvösségéről. Még magáról az özönvízről is jórészt teljesen megfeledkeztek. Nagyon kevesen törődtek azzal, milyen eszközökkel, és miféle céllal maradtak fenn. Megannyi soron következő korban, látható, hogy az emberek gonosz feledékenysége kérgessé tette őket Isten ítéleteivel és kegyelmével szemben, s megnyílt az ajtó a Sátán hazugságai előtt, akinek a mesterkedései folytán a pogány költők ostoba, sőt kártékony meséket szórtak szét, melyek megrontották az isten cselekedeteivel kapcsolatos igazságot. Isten jósága tehát csodálatosan győzedelmeskedett az emberek gonoszsága felett, amikor meghosszabbította az ennyire hálátlan, brutális és barbár teremtmények életét. Nos, a gáncsoskodóknak (akik még mindig nem gondolják abszurdnak a világ Teremtőjének elutasítását), az emberiség efféle hirtelen megsokasodása hihetetlennek tűnik, ezért kinevetik azt, mint meseszerűt. Valóban elismerem, hogy ha úgy döntünk: a magunk értelmével becsüljük fel a Mózes által elmondottakat, akkor az meseszerűnek tűnhet, de nagyon romlottan járnak el azok, akik nem veszik figyelembe a Szentlélek célját. Mert kérdelem én, mi mást akart a Lélek, mint azt, hogy a három ember leszármazottai ne természetes, vagy megszokott módon gyarapodjanak létszámban, hanem Isten hatalmának szokatlan kifejtésével a Föld széltében-hosszában történő benépesítésével? Azok, akik Istennek ezt a csodáját a nagysága miatt meseszerűnek tartják, még kevésbé hihetnek abban, hogy Noé és a fiai a feleségeikkel együtt lélegeztek az özönvízben, s hogy az állatok majdnem egy évig napfény és levegő nélkül éltek. Gigantikus örültség tehát²⁹⁹ kinevetni azt, ami az emberi faj helyreállításáról hangzott el, mert abban Isten bámulatos hatalma mutatkozik meg. Mennyivel jobb lenne ezeknek az eseményeknek a történetében – melyeket Noé a saját szemeivel látott, s nem minden bámulat nélkül – Istent szemlélni, az Ő hatalmát bámulni, a jóságát ünnepelni, s elismerni az Ő kezét, ami nem kevésbé van tele titkokkal most sem, mint a világ teremtése során? Nekünk azonban észre kell vennünk, hogy a három lajstromban, amit Mózes elénk tár,³⁰⁰ nem minden családfeje van felsorolva, hanem csak Noé unokái közül azok, akik a nemzetségek fejedelmei voltak. Mert bárki emelkedett ki a

²⁹⁸ Bőséges információkért ebben az érdekes témában, aminek a teljes vizsgálatát Kálvin Magyarázatának általános vázlata aligha tette lehetővé a számára, az olvasó a legjobban teszi, ha dr. Wells *Geography of the Old Testament* (Az Ószövetség földrajza) című munkájának harmadik fejezetéhez fordul. A nemzetek özönvíz utáni első letelepedéséről szóló mózesi beszámolóban található bizonyos kifejezésekből világos, hogy az előttünk levő fejezet feljegyzései a bábéli nyelvzavar utáni időszakra vonatkoznak, bár az a történet a következő fejezetben szerepel. A letelepedésükről ugyanis elmondja, hogy „mindenik a maga nyelve, családja és nemzetsége szerint” telepedtek le. De azt is tudjuk, hogy a torony felépítésének megkísérlése előtt „az egész földnek pedig egy nyelve és egyféle beszéde vala”, így az itt a történetben előbb szereplő események időbeli sorrendben utóbb mentek végbe. Helyes lehet itt megjegyezni, hogy a Föld három nagy részre, Európára, Ázsiára és Afrikára történő felosztásának megfelelően általánosan szólva Jáfet volt az európaiak ősatyja, Sém az ázsiaiaké, míg Khám az afrikaiaké. Ám ezt a demarkációs vonalat nem áll szándékunkban pontosan kijelölni. Az egész Kis-Ázsia például Jáfet fiainak provinciájává vált, míg Arábia egyik része Khám fiaié. – *a szerk.*

²⁹⁹ “Hic ergo Cyclopius est furor.”

³⁰⁰ Az első az idősebb testvér, Jáfet fiaira vonatkozik, a 2.-tól a 6. versig, a második Khám fiaira a 6.-tól a 21. versig, a harmadik pedig Sém fiaira a 21. versről a fejezet végéig. Sém, noha általánosságban az isteni jegy jeleként említik, itt az utolsó helyen szerepel, mert a soron következő történetben Mózes főleg az ő nemzetségével foglalkozik, amint azt Kálvin is helyesen megjegyzi. – *a szerk.*

testvérei közül tehetségben, bátorságban, szorgalomban, vagy egyéb képességben, nevet és hatalma szerzett magának, így a többiek az ő árnyékában megnyugodva szabadon átengedhették neki az elsőséget. Ezért Jáfet, Khám és Sém fiai között Mózes csak az ünnepeltek veszi számba, akiknek a neveiről elnevezték a nemzeteket. Sőt, bár nincs biztos oka annak, miért kezdi Mózes Jáfettel, majd folytatja másodjára Khámmal, mégis valószínű, hogy az első helyet azért adta Jáfet fiainak, mert ők megannyi területre vándoroltak szét, sőt, még a tengeren is átjutva messzire kerültek a hazájuktól. Mivel pedig ezeket a nemzeteket a zsidók kevésbé ismerték, csak röviden utal rájuk. A második helyet Khám fiainak adja, akiket a zsidók a szomszédságuk folytán jobban ismertek. Mivel azonban Mózes elhatározta, hogy az egyház történetét egyetlen folyamatos történetbe szövi bele, Sém leszármazottait, akikből az egyház felvirágzott, az utolsó helyre teszi. Ezért a sorrend, amelyben megemlíti őket, nem a méltósági sorrend, mert Mózes azt teszi az első helyre, akit csak futólag kívánt megemlíteni, mint homályba merültet. Emellett azt is észre kell vennünk, hogy ennek a világnak a gyermekei csak átmenetileg magasztatnak fel, így mintha az egész világ látszólag az ő javukra készült volna, de a dicsőségük átmeneti és szertefoszlik, miközben az egyház a maga alantas és megvetett állapotában olyan, mintha a földön mászna, de mennyei oltalom alatt áll, míg végül a maga idejében Isten majd felemeli a fejét. Már említettem, hogy meghagyom másoknak az említett nevek aprólékos vizsgálatát. Közülük egyesek oka bizonyos a Szentírásból, például Kús, Miczráim, Madai, Kánaán, és mások, egyesek vonatkozásában valószínű feltevések léteznek, megint mások túlföntül homályosak ahhoz, hogy bármilyen biztos feltevésekbe bocsátkozhassunk velük kapcsolatban. Azok a találgatások pedig, amiket az igemagyarázók tesznek hozzá, részben nagyon eltorzítottak és erőltetettek, részben pedig nagyon sekélyesek, mindennemű tisztességes ok nélkül. Kétségtelenül a felszínes kíváncsiság részének tűnik adott és konkrét nemzeteket keresgélni e nevek mindegyikében.³⁰¹ Amikor Mózes azt mondja, hogy a pogányok szigeteit Jáfet fiai osztották el, akkor megértjük, hogy a tengeren túli területek lettek felosztva közöttük. Görögországot és Olaszországot, és más kontinentális területeket – például Rodoszt és Ciprust – a héberek szigeteknek nevezték, mert közöttük és azok között volt a tenger. Ebből arra következtethetünk, hogy mi ezekből a nemzetekből származunk.

8. *Khús nemzé Nimródót.* Bizonyos, hogy Khús az etiópok fejedelme volt. Mózes elmeséli fia, Nimród páratlan történetét, mivel ő szokatlan mértékben vált különlegessé. Sőt, én úgy értelmezem az igeszakaszt, hogy az emberek állapota abban az időben szerény volt, így ha egyesek felülmúltak másokat, azon az alapon mégsem zsarnokoskodtak, s nem tulajdonítottak maguknak királyi hatalmat, hanem megelégedvén a méltóság fokával, polgári törvényekkel kormányoztak másokat, és inkább a tekintélyük volt a több, mintsem a

³⁰¹ Kétségtelenül van igazság Kálvinnak ezekben a megjegyzéseiben. De mégis úgy tűnik, túl messzire megy az ellenkezéssel. Mert a mózesi történet talán egyik legerősebb alátámasztása az, hogy (bizonyos elkerülhetetlen homályosság ellenére) még mindig léteznie kell a tagadhatatlan bizonyítékok tömegének arról, hogy a világ valóban az itt leírt módon lett felosztva. Sokkal több nemzetség követhető vissza a legnagyobb valószínűséggel az ősapákig, akiknek a nevei itt vannak feljegyezve, mint azt Kálvin feltételezte. Lásd Wells *Földrajzat*, Mede *Munkáit*, és Patrick püspök *Kommentárjait*. A nevek listáját a feltételezeten hozzá tartozó népekkel együtt adja meg Bush professzor *Kommentárja* is erről a fejezetről. A következő kivonatot Hengstenberg *Egyiptom és Mózes könyvei* című munkájából vettük: „Gyakorta állították, hogy a Genézis 10. fejezetében szereplő nemzetségi táblázat nem származhat Mózesztől, mert a nemzetek ennyire kiterjedt ismerete messze meghaladja a mózesi kor földrajzi látóhatárát. Ezt a feltevést most szétrobbantottnak kell tekinteni. Az úgy felfedezések és vizsgálatok Egyiptomban kimutatták, hogy a legősibb koroktól kezdve aktív kereskedelmet tartottak fenn más, néha nagyon-nagyon távoli nemzetekkel... De általánosságban nemcsak az egyiptomi régiségek vizsgálata támogatja azt a hiedelmet, hogy Mózes volt a Genézis 10. fejezetének a szerzője. Az egyiptomi emlékműveken, különösen azokon, melyek az ókori fáraók győzelmeit mutatják be a külföldi nemzetek felett... nem kevés név található meg, melyek megfelelnek az előttünk levő fejezetben szereplőknek.” A képzett szerző ez után példákat hoz fel az álláspontjának bizonyításához, amit az olvasó haszonnal tanulmányozhat. Lásd Hengstenberg, *Egyiptom és Mózes könyvei*, 2. fejezet, 195. oldal. – a szerk.

hatalmuk. Jusztinusz Trogus Pompeiusból kiindulva megerősíti, hogy ez volt a világ legősibb állapota. Mózes pedig azt mondja, hogy Nimród, mintha csak megfélemlített volna arról, hogy ő is ember, a tisztesség legnagyobb fokát ragadta magához. Noé akkor még élt, s természetesen nagy és tiszteletre méltó volt mindenki szemében. S voltak más kiváló emberek is, de a szerénységük folytán fenntartották az egyenlőséget az alattvalóikkal, akik inkább önkéntes, semmint kényszerű tiszteletben részesítették őket. Nimród becsvágya megzavarta és áttörte ennek a tiszteletnek a korlátait. Mivel pedig kellően kiderül, hogy Mózesnek ebben a mondatában a zsarnokot a gyalázat örök jelével illeti, ebből arra következtethetünk, hogy mennyire Istennek tetsző dolog az emberek ügyeinek gyengéd intézése, S valóban, bárki, aki megemlékezik arról, hogy ő is ember, örömmel fogja előmozdítani a közösségét másokkal. Ami a צִיר kifejezést illeti, az tulajdonképpen *vadászatot* jelent, mint azt a héber nyelvészek leszögezik, de mégis gyakorta használatos *élelem* jelentéssel is.³⁰² De akár azt mondja Mózes, hogy hatalmas vadász volt, akár azt, hogy hevesen ragadta meg a zsákmányát, jelképesen arra utal, hogy dühödt ember volt, s inkább vadállatokra, mintsem emberre emlékeztetett. „Az Úr előtt” kifejezés³⁰³ nekem azt látszik kijelenteni, hogy Nimród megpróbált az emberek rendje fölé emelkedni pontosan úgy, ahogyan a büszke embereket elragadja a hiábavaló önbizalom, s mintegy a felhőkből néznek le másokra.

*Azért mondták.*³⁰⁴ Mivel az ige jövő idejű, magyarázható így: Nimród olyannyira hatalmas és dölyfös volt, hogy tulajdonképpen minden zsarnokról elmondhatjuk, hogy ő egy másik Nimród. Jeromos változata azonban mégis kielégítő, miszerint innen vált közmondássá a hatalmasok és erőszakosok vonatkozásában, hogy ők olyanok, mint Nimród.³⁰⁵ S nem kételkedem abban sem, hogy a zsarnokság első szerzőjét minden nyelv számára a gyalázatnak akarta átadni.

10. *Az ő birodalmának kezdete volt Babel.* Mózes itt megjelöli Nimród birodalmának székhelyét. Azt is kijelenti, hogy négy város volt alávetve neki, de bizonytalan, hogy ő volt-e ezek alapítója, vagy csak kiűzte onnan a jogos uraikat. S noha máshol említi Kálnéh városát,³⁰⁶ mégis Babilont ünnepelték mindegyikük között a legjobban. Azt azonban nem gondolom, hogy ez olyannyira kiterjedt volt, vagy olyan fenséges építmények voltak benne, mint azt a pogány történészek mondják. Mivel azonban a terület az elsők és a legtermékenyebbek között volt, lehetséges, hogy az elhelyezkedéséből fakadó kényelem másokat is odacsábított a város megnagyobbításához. Ezért Arisztotelész a *Politikájában* kiemeli a városi rangból és egy tartományhoz hasonlítja. Ebből eredt, hogy sokan Szemiramisz munkájának mondják, akiről mások azt mondják, hogy nem épített, csak hidakkal ékesítette és összekötötte a részeit. Sineár földjét is hozzáteszi megkülönböztetés jelleggel, mert volt még egy Babilon Egyiptomban is, amit most Kairónak neveznek.³⁰⁷ De megkérdendő: miképpen volt Nimród Babilon zsarnoka, amikor Mózes a következő fejezetben (1Móz11:1) beszámol róla, hogy egy tornyot kezdtek ott építeni, ami vajon a nevét a nyelvek összezavarodásától kapta? Egyesek azt feltételezik, hogy egy *hűszteron proteron* van itt,³⁰⁸ s amit Mózes utóbb készül elmondani a torony felépítéséről, időben az volt az első.

³⁰² צִיר „Metaphorice cibus venatione partus, aut quovis modo paratus, praeter panem.” – Schindler. – *a szerk.*

³⁰³ Egyesek így fordítják: „Az Úr ellen”, de a szavak aligha engedik meg ezt a jelentést. – *a szerk.*

³⁰⁴ A Károli-fordítás szerint: *Azért mondják.* – *a ford.* “Qua propter dicitur”, stb., “Ezért fogják mondani”.

Kálvin szövegében: “Idcirco dicitur”, “Azért mondták.”

³⁰⁵ “Ob hoc exivit proverbium, Quasi Nemrod robustus venator eoram Domino.” – *Vulgata.*

³⁰⁶ Ám6:2.

³⁰⁷ “Quam hodie Cairum vocant.” – “Babilon a perzsák által formált lakóhely volt. Ez valószínűleg Egyiptomnak a Kambúdzsija által történt legyőzésének idejére utal. A város egyik negyede megtartotta a Baboul, vagy Babilon nevet az általában régi Kairónak nevezett városban, ami a Nílusra néz a deltától bizonyos távolságra, s ez megmutatja a valódi helyzetét.” – D’Anville, *Ókori földrajz*, 2. kötet, 152. oldal. – *a szerk.*

³⁰⁸ ὑστερον προτερον, amikor az időrendi sorrendben az utolsó valamiért az első helyre kerül a történetben. – *a szerk.*

Sőt, teszik hozzá, miután a torony felépítése katasztrofális akadályokba ütközött, az építők célja ezt követően a város felépítésére változott. Én azonban inkább azt hiszem, hogy itt egy *prolepszis*-t látunk,³⁰⁹ s Mózes ugyanazon a néven nevezte a várost, mint amit a időben közelebbi esemény kapcsán kapott. A feltételezés oka az, hogy ebben az időben annak a helynek a lakosai, akik ekkora munkába kezdtek, valószínűleg igen sokan lehettek. Az is megtörténhetett, hogy Nimród, aki nagyon a szíven viselte a saját hírnevét és hatalmát, lobbantotta fel az örült vágyat bennük, hogy valami híres emlékművet kell állítani, amiben fennmarad az örök emlékezetük. S mivel a héberek szokása a részletesebb elmondása annak, amit először futólag említettek, én nem vetem el teljesen a korábbi vélekedést.³¹⁰

11. *E földről ment aztán Assiriába.* Hihető, hogy Assur Sém egyik leszármazottja volt. S azt a vélekedést általánosan elfogadják, mely szerint itt azért említi őt Mózes, mert amikor Nimród szomszédságában lakozott, akkor onnan erőszakkal lett elűzve. Ezen a módon jelzi Mózes Nimród barbár vadságát. S valóban ez a nagyság megszokott gyümölcse, ami nem marad meg a maga korlátai között. Innen származik a régi közmondás: „A nagy királyságok nagy rablók”. Valóban szükséges, hogy egyesek uralkodjanak mások felett, de ahol megjelenik a becsvágy, s eluralkodik a helyesnél magasabbra emelkedés utáni vágyakozás, az nemcsak a legnagyobb és megszámlálhatatlanul sok sérelem okozásának lesz a forrása, de nagyon közel kerül az emberi társadalom felbomlásához is. Én azonban mégis inkább azok véleményét fogadom el, akik azt mondják, hogy Assur ezen a helyen nem egy ember neve, hanem egy országé, ami tőle kapta a megnevezését. Így az igeszakasz értelme az lesz, hogy Nimród, nem elégedvén meg a maga nagy és dúsgazdag királyságával, szabadjára engedte a kapzsisága zabláit, és a birodalmának határait még Asszíriába is betolta, ahol új városokat is épített.³¹¹ Egyedül az ézsaiási igeszakasz (Ézs23:13) ellentétes ezzel, ahol ezt olvassuk: „Ímé, a Káldeusok földje; a nép, mely eddig nem vala; Assiria adá azt a pusztá lakosainak”.³¹² A próféta ugyanis látszólag azt mondja, hogy az asszírok városokat építettek Káldeában, ahol a lakosok korábban úgy kóboroltak és olyan szétszórtak voltak, mint a sivatagban. De lehet, hogy a próféta e királyságok más változásairól beszél, amik utóbb történtek. Mert abban az időben, amikor az asszírok fenntartották a függetlenségüket, látva, hogy határtalan gazdagságban virágoztak, hihető, hogy Káldea, amit leigáztak, olyan ékessé vált és úgy megnövekedett a hosszú béke miatt, hogy úgy tűnt, mintha ők alapították volna. S tudjuk, hogy amikor viszont a káldeusok igázták le a birodalmat, akkor Babilon Ninive romjain emelkedett fel.

21. *Sémnek is lettek gyermekei; a ki Héber minden fiainak atyja.* Mózes, elkezdvén Sém fiáról beszélni, rövid bevezetőt is hozzátesz, amit nem tett meg a többiek vonatkozásában. S nem ok nélkül teszi: miután ezt a nemzetséget választotta ki Isten, el akarta különíteni őket a többi nemzettől valamilyen különleges jellel. S ez volt annak az oka is, amiért a „Héber minden fiának atyja”, és Jáfet testvérbátyja névvel illeti.³¹³ Sém áldása ugyanis nem terjed ki válogatás nélkül minden leszármazottjára, hanem egy családon belül marad. S noha maguk Héber unokái elhajlottak az Isten igazi imádatától, ezért az Úr joggal

³⁰⁹ Téves előre keltezés. – *a ford.*

³¹⁰ Az ok, amiért a korábbi vélemények egyike részesítendő előnyben abban a későbbi megjegyzésben rejlik, mely szerint a nyelvek összehavarása még a népek letelepedése előtt végbement. – *a szerk.*

³¹¹ Lásd az angol változat marginális olvasatát: „Elment Asszíriába”.

³¹² Lowth püspök így fordítja ezt az igeszakaszt:

„Ímé a káldeusok földje. Ez a nép jelentéktelen volt. (Az asszírok alapították a sivatag lakói számára, ők építettek ott őrtornyokat és palotákat.) Ez a nép lerombolta azt.”

Lásd az igeszakaszhoz fűzött megjegyzését is, ami összhangban áll Kálvin ama feltevésével, hogy a próféta a történelem valamelyik későbbi szakaszára utalt. – *a szerk.*

³¹³ Az angol változatban: „Az idősebb Jáfet testvére”. A bizonyítékok egyensúlya látszólag az angol változat felé billenti a mérleget, s az idősebb életkort Jáfetnek tulajdonítja. Sém elsősege feltételezetten nem az életkorának, hanem a kiválasztottságának köszönhető. – *a szerk.*

fosztotta meg őket az örökségüktől, az áldás mégsem szűnt meg, hanem csak eltemettetett egy időre, míg Ábrahám meg nem kapta az elhívását, akinek a tiszteletére tulajdonították ez a páratlan méltóság Héber nemzetségének és nevének. S ugyanebből az okból említi Jáfetet is azért, hogy megerősítse az ígéretet: „Isten majd kedvesen szól Jáfethez, hogy Sém sátraiban lakozhasson”. Sémet itt nem Khám testvérének mondja, mivel az utóbbi ki lett vágva a testvéri rendből és megfosztatott a saját jogaitól is. A testvériség csak Sém és Jáfet között maradt fenn, mert noha szét voltak választva, Isten megengedte, hogy visszatérjenek a széthúzásból az egységbe. Ami a Héber nevet illeti, azokat, akik tagadják, hogy tulajdonnév lenne, és a *mellőzni* jelentésű szóból vezetik le, több, mint elegendően megcáfolja ez az egyetlen igeszakasz is.

11. fejezet

1. Mind az egész földnek pedig egy nyelve és egyféle beszéde vala.
2. És lőn mikor kelet felől elindultak vala, Sineár földén egy síkságot találának és ott letelepedének.
3. És mondának egymásnak: Jertek, vessünk téglát és égessük ki jól; és lőn nékik a téglá kő gyanánt, a szurok pedig ragasztó gyanánt.
4. És mondának: Jertek, építsünk magunknak várost és tornyot, melynek teteje az eget érje, és szerezzünk magunknak nevet, hogy el ne széledjünk az egész földnek színén.
5. Az Úr pedig leszálla, hogy lássa a várost és a tornyot, melyet építenek vala az emberek fiai.
6. És monda az Úr: Ímé e nép egy, s az egésznek egy a nyelve, és munkájának ez a kezdete; és bizony semmi sem gátolja, hogy véghez ne vigyenek mindent, a mit elgondolnak magukban.
7. Nosza szálljunk alá, és zavarjuk ott össze nyelvöket, hogy meg ne értsék egymás beszédét.
8. És elszéleszté őket onnan az Úr az egész földnek színére; és megszűnének építeni a várost.
9. Ezért nevezék annak nevét Bábelnek; mert ott zavará össze az Úr az egész föld nyelvét, és onnan széleszté el őket az Úr az egész földnek színére.
10. Ez a Sém nemzetsége: Sém száz esztendőös korában nemzé Arpaksádot, két esztendővel az özönvíz után.
11. És éle Sém, minekutánna nemzette Arpaksádot, ötszáz esztendeig és nemze fiaikat és leányokat.
12. Arpaksád pedig harminczöt esztendőös vala, és nemzé Séláht.
13. És éle Arpaksád, minekutánna nemzette Séláht, négyszáz három esztendeig, és nemze fiaikat és leányokat.
14. Séláh pedig harmincz esztendőös vala, és nemzé Hébert.
15. És éle Séláh, minekutánna nemzé Hébert, négyszáz három esztendeig, és nemze fiaikat és leányokat.
16. Héber pedig harmincznégy esztendőös vala és nemzé Péleget.
17. És éle Héber, minekutánna nemzé Péleget, négyszáz harmincz esztendeig, és nemze fiaikat és leányokat.
18. Péleg pedig harmincz esztendőös vala, és nemzé Réut.
19. És éle Péleg, minekutánna nemzé Réut, kétszáz kilencz esztendeig, és nemze fiaikat és leányokat.
20. Réu pedig harminczkét esztendőös vala, és nemzé Sérugot.
21. És éle Réu, minekutánna nemzé Sérugot, kétszáz hét esztendeig és nemze fiaikat és leányokat.
22. Sérug pedig harmincz esztendőös vala, és nemzé Nákhort.
23. És éle Sérug, minekutánna nemzé Nákhort, kétszáz esztendeig, és nemze fiaikat és leányokat.
24. Nákhor pedig huszonkilencz esztendőös vala, és nemzé Thárét.
25. És éle Nákhor, minekutánna nemzé Thárét, száz tizenkilencz esztendeig, és nemze fiaikat és leányokat.
26. Tharé pedig hetven esztendőös vala, és nemzé Ábrámot, Nákhort, Háránt.
27. Ez a Tharé nemzetsége: Tharé nemzé Ábrámot, Nákhort és Háránt. Hárán pedig nemzé Lótót.

28. Meghala pedig Hárán, az ő atyjának Thárénak szemei előtt, az ő születésének földjén, Úr-Kaszdimban.

29. Ábrám pedig és Náchor vőnek magoknak feleséget: az Ábrám feleségének neve Szárai; a Náchor feleségének neve Milkah, Háránnak Milkah atyjának és Jiszkáh atyjának leánya.

30. Szárai pedig magtalan vala; nem vala néki gyermeke.

31. És felvevé Tharé Ábrámot az ő fiát, és Lót, Háránnak fiát, az ő unokáját, és Szárait, az ő menyét, Ábrámnak az ő fiának feleségét, és kiindulának együtt Úr-Kaszdimból, hogy Kanaán földére menjenek. És eljutának Háránig, és ott letelepedének.

32. Vala pedig Tharé kétszáz öt esztendő, és meghala Tharé Háránban.

1. *Mind az egész földnek pedig egy nyelve és egyféle beszéde vala.* Eddig Babilon egyetlen szóval említette: Mózes most bővebben is elmagyarázza, honnan származott a neve. Mert valóban emlékezetes történet, amelyben meglátjuk az emberek Istennel szembeni makacsságának nagyságát, s azt, hogy milyen kevés hasznukra vannak az Ő ítéletei. S noha első ránézésre a gonoszság szörnyűsége nem tűnik fel, mégis, a rákövetkező büntetés megmutatja, mennyire nem tetszett Istennek az, amit ezek az emberek megkíséreltek. Azoknak, akik úgy vélik, a tornyot azzal a szándékkal építették fel, hogy menedék legyen és védelmet nyújtson, ha Isten megint úgy dönt, hogy özönvízzel árasztja el a Földet, én nem látom, hogy volna más vezetőjük, mint a saját elméjük álmai. Mózes szavai ugyanis nem jelentenek semmi effélét: itt valóban nincs más megemlítve, mint az örült becsvágyuk és az Istennel szembeni gőgös megvetésük. „Építsünk magunknak várost és tornyot, melynek teteje az eget érje, és szerezzünk magunknak nevet”. Látjuk a célját és a szándékát a vállalkásuknak. Mert történjen bármi, ők halhatatlan nevet akartak maguknak a Földön, s így építkeztek, mintegy az Isten akaratával szembeszegülve. S kétségtelen, hogy a becsvágy nemcsak az embereket sérti, de Istennel szemben is felmagasztalja magát. A fellegrvár építése önmagában nem volt akkora bűn, de örök emlékművet állítani önmaguknak, ami minden korban fennmaradhat, a konok büszkeség bizonyítéka volt, amely mellé az Isten megvetése is társult. S innen ered a gigászok meséje, akik, ahogyan a költők képzeltek hegyeket hegyekre halmoztak annak érdekében, hogy lerántsák Jupitert az égi trónjáról. Ez a hasonlat nem áll túl távol attól az istentelen tanácskozástól, amire Mózes utal, mert abban a pillanatban, mikor a halandók önmagukról megfélemlítkezve mértéktelenül felfuvalkodnak, akkor biztos, hogy a gigászokhoz hasonlóan ők is háborút vívnak Isten ellen. Ezt nem vallják meg nyíltan, de nem lehet másképp, mint hogy mindenki, aki áthágja a számára előírt határokat, közvetlen támadást indít Isten ellenében.

Az időpontot illetően, amikor ez az esemény bekövetkezett, Berossus egyik fennmaradt töredéke ad némi útmutatót (már amennyiben valóban Berossus tekinthető az efféle semmiségek szerzőjének), ahol más egyebek mellett százharminc évet számol az özönvíztől addig az időpontig, amikor belekezdtek a torony építésébe. Ezt a véleményt, noha híjával van a mértékadó szaktekintélynek, egyesek felkarolták azzal szemben, ami általánosan elterjedt a zsidók között, s ami mintegy háromszáznegyven évnire teszi az özönvíztől a torony építéséig tartó időszakot. S abban sincs semmi valószínűbbnek látszó, amit mások mondanak: nevezetesen hogy ezek az építők azért kezdtek bele a munkába, mert az emberek már szélteben-hosszában elterjedtek, nagyon sok kolónia alakult, s innen megértették, hogy miután a leszármazottaik száma naponként nőtt, hamarosan még nagyobb távolságokra kell elvándorolniuk. Ezzel az érveléssel azonban szembeállíthatjuk azt a tényt, miszerint Isten speciális áldása mutatkozott meg az emberiségnek ebben a szaporodásában. Sőt, látszólag Mózes és félreállít minden ellentmondást. Miután ugyanis megemlítette Arpaksádot, mint Sém harmadik fiát, Péleget nevezi meg, a dédunokáját, akinek a napjaiban a nyelve összezavarodtak. Ám az általa említett évek összeszámlálásából világosan kiderül, hogy csak

egyetlen évszázad telt el. Meg kell azonban jegyezni, hogy a nyelvek nem zavarodtak össze rögtön Péleg születését követően, és Mózes soha semmiféle határozott időszakot nem említett.³¹⁴ Nagyon meg kellett növelnie Noé szenvedéseinek súlyát, amikor hallotta az utódai által folytatott e gonosz tanácskozást. S nem szabad abban kételkedni, hogy a legnagyobb szomorúság töltötte őt el, amikor látta őket odaszánt elmével a saját pusztulásukba rohanni. Az Úr azonban még nagyon öreg korában is arra használta fel a szent embert, hogy megtanítsa minket nem csüggedni a konfliktusok folyamatos sorozata láttán. Ha valaki jobbnak látja a zsidók között általánosan elfogadott vélekedést, akkor a Föld felosztását az első elvándorlásra kell vonatkoztatni, amikor az emberek elkezdtek eloszlan a különböző régiókba. Ennek a magyarázatnak azonban ellentmond az, ami Nimród monarchiájáról van feljegyezve már az előző fejezetben.³¹⁵ De fenntartható egy köztes vélemény, nevezetesen hogy a nyelvek összezavarodása talán akkor következett be, amikor Péleg már nagyon öreg volt. Ő majdnem kétszáznegyven évet élt, így azt sem abszurd feltételezni, hogy a Nimród által alapított birodalom két, vagy három évszázadon át állt fenn. Én természetesen – mint a kétséges esetekben – szabadon elismerem, hogy hosszabb időszak is lehetett az özönvíz és a torony felépítésének szándéka között. Sőt, amikor Mózes azt mondja, hogy „az egész Földnek egy volt a nyelve”, azzal Isten különleges jóságát dicséri, amiért Ő azt akarta, hogy a társadalom szent köteléke fennmaradjon az egymástól messze került emberek között is azzal, hogy közös marad a nyelvük. S valóban, a nyelvek sokféleségét csodának kell tekinteni. Miután a nyelv az elme lenyomata,³¹⁶ miképpen lehetséges, hogy ugyanazzal az értelemmel rendelkező emberek, akik társasági életre születtek, nem azonos nyelvvel kommunikálnak egymással? Ezt a fogyatékosságot tehát, látva, hogy ellentétes a természettel, Mózes esetlegesnek mondja, és a nyelvvel összezavarodását büntetésnek nyilvánítja, amit Isten szabott ki az emberekre, mert istentelen módon esküdtek össze Ellene. A nyelv közösségét a vallással összhangban kellett volna közöttük elősegíteni, de ez a tömeg, akikről Mózes beszél, miután elidegenedtek Isten tiszta imádatától, és a kegyesek szent gyülekezetétől, egyesültek, hogy háborút indítsanak Isten ellen. Ezét Isten jogos bosszúállása folytán összezavarodtak a nyelveik.

2. *Sineár földén egy síkságot találának.* Ezekből a szavakból megérthető, hogy Mózes Nimródról és az általa maga köré gyűjtött népről beszél. Ha viszont elfogadjuk, hogy Nimród volt a fő vezető ennek a hatalmas toronynak az építésében abból a célból, hogy félelmetes emlékművét állítsa fel a zsarnokságának, Mózes akkor is konkrétan elmondja, hogy a munkát nem pusztán egyetlen ember tanácsára, vagy akaratából kezdték el, hanem valamennyien összefogtak, így nem okolható közülük csak egyetlen, vagy akár csak néhány ember.

3. *És mondanak egymásnak.*³¹⁷ Azaz, kölcsönösen buzdították egymást. S nemcsak minden ember önmagában is buzgón munkálkodtak, de még másokat is a vakmerő próbálkozásra kényszerítettek.

³¹⁴ A פֶּלֶג (Péleg) nevet illetően, ami megosztást jelent, valószínű, hogy a nyelvek összezavarodása nagyjából a születése idején mehetett végbe, s ezt a nevet a szülei az esemény következtében adták neki. Itt kiderül, hogy Péleg az özönvíz utáni százegyedik esztendőben született: lásd 10, 12, 14 és 16. versek. Ez tehát látszólag érvényteleníti Kálvin kételkedve kifejezett számításait, korábbi időpontot tulajdonítva a nyelvek összezavarodásának. – *a szerk.*

³¹⁵ Nincs ellentmondás, ha elfogadjuk, hogy Nimród monarchiáját előre említi annak érdekében, hogy a történet ne szakadjon meg a bábéli nyelvzavar részleteinek megemlézése okából. S akkor nincs szükség arra a köztes véleményre, amit a szerző ez után említ, s amihez sok nehézség társul. Könnyen megérthetjük, hogy a szent író a jelen fejezetben visszatér, hogy részletesen beszámoljon azokról az eseményekről, melyekre csak futólag utalt, vagy teljesen ki is hagyott a történet előző részében. – *a szerk.*

³¹⁶ „Nam quum mentis character sit lingua.” A karakter szó a pecsétnyomó által a viaszban hagyott mintát jelenti, bár a jelentését nem kellően közvetíti a lenyomat szó. A kifejezést a görögben Krisztusra vonatkoztatták, s ott „az Ő valóságának képmása” szavakkal van fordítva. Lásd Zsid1:3. – *a szerk.*

³¹⁷ „Dixit vir ad proximum suum”, mint az angol széljegyzetben: „Az ember mondta a felebarátjának.”

Vessünk téglát. Mózes arra utal, hogy nem a munka könnyűsége miatt vágtak bele a munkába, amivel az elvégezhető lett volna, illetve nem bármi más, abban mutatkozó előnyökért. Ő inkább azt mutatja meg, hogy nagy és fáradságos nehézségekkel küzdöttek meg, ami alatt azt érti, hogy a vétkük csak fokozódott. Hiszen miképpen lehetséges, hogy gyötrik és fárasztják magukat a nehéz és fáradságos munkával, ha csak nem azért, mert örültek módjára féktelenül törtetnek Isten ellenében? A nehézségek gyakran eltérítenek minket a szükséges munkáktól, de ezek az emberek, noha nem voltak sem köveik, sem habarcsuk, mégsem vonakodtak megpróbálni egy oly hatalmas épületet felépíteni, ami a felhőket éri. Ebből a példából tehát megtanuljuk, milyen messzire űzik-hajtják az embereket a vágyaik. Még a világi költő sem marad néma ebben a dologban:

„Kész mindenre az emberi nemzet, s ami kivált tiltva van, arra tör.”

Majd kicsivel később:

„Mink gyarlók, mibe nem kapunk! Ég ellen kikelünk balgatagul.”³¹⁸

4. *Melynek teteje az eget érje.* Ez túlzó beszédforma, amiben dicsekedve magasztalják fel az általuk felépíteni próbált építmény magasságát. S ugyanez igaz arra is, amit rögvessé hozzátesznek: „szerezzünk magunknak nevet”. Ezzel arra utalnak, hogy a munka olyan lesz, ami nemcsak csodaszámba megy majd a szemlélői számára, de mindenütt ünnepegni is fogják a világ végső határáig. Ez a világ állandó elvakultsága: elhanyagolni az eget és halhatatlanságot keresni a Földön, ahol minden dolog tűnő és mulandó. Ezért a törődésük és törekvéseik nem irányultak más végcélra, mint hogy nevet szerezzenek maguknak a Földön. Dávid a negyvenkilencedik zsoltárban nevetségessé teszi ezt a vak sóvárgást. Sőt, a tapasztalat (ami a bolondok tanítómestere) sem állítja helyre az utódok józan gondolkodását, bár tanulhatnak az elődek példájából. Az elvakultság minden korban belopakodik. Juvenalis mondása közismert: „Egyedül a halál ismeri el, mennyire jelentéktelenek az emberek teste”.³¹⁹ De még a halál se javítja ki a büszkeségünket, és nem kényszerít minket a nyomorult állapotunk komoly megvallására, mert gyakran több büszkeség mutatkozik meg a temetések során, mint a menyegzői pompában. Ez a példa azonban arra int minket, mennyire illendő alázatosan élnünk és halnunk. S a valódi bölcsesség nem éppen legjelentéktelenebb része a halált szem előtt tartani még életünkben, hogy hozzászokhassunk a mértékletességhez. Mert az, aki hevesen vágyik arra, hogy nagy legyen a világban, az először is arcátlan az emberek iránt, s végül a világi vakmerősége Maga Isten ellen tör ki, s a gigászok példájához hasonlóan a menny ellen harcol.

Hogy el ne széledjünk az egész földnek színén. Egyesek így fordítják az igeszakaszt: „mielőtt elszéledünk”, de a nyelv sajátosságai nem bírják el ezt a magyarázatot. Az emberek ugyanis azért agyalnak ki eszközöket, hogy a hitük szerint küszöbön álló veszélyekkel szállhassanak szembe. Mintha ezt mondanák: „Nem lehetséges, hogy ha szaporodunk, ez a terület akkor is eltart majd minden embert, ezért épületet kell emelni, ami megőrzi a nevüket az örökkévalóság számára, még ha szét is szélednek a különböző régiókba”. Megkérdésezhető azonban: honnan vették a jövőbeli elszéledésük ötletét? Egyesek azt feltételezik, hogy erre Noé figyelmeztette őket, aki látta, hogy a világ visszacsúszik a korábbi bűneibe és romlottságába, előre látott prófétai lélekkel néhány félelmetes szétszóratást. S úgy vélik, a babiloniak, látván, hogy nem képesek közvetlenül ellenszegülni Istennek, közvetett módszerekkel próbálták eltéríteni a fenyegető ítéletet. Mások azt feltételezik, hogy ezek az emberek a Lélek titkos ihletésére a saját büntetésükre vonatkozó próféciaikat mondtak, amiket ők maguk sem értettek. Ezek a magyarázatok azonban erőltetettek, és nincs is semmi okunk elfogadni, amit mondanak arra az átokra, ami sújtotta őket. Tudták, hogy a Föld lakóhelyként teremtetett, és mindenütt megadja a bőséget az emberi élet fenntartásához. Az emberiség gyors szaporodása pedig bebizonyította a számukra, hogy sokáig nem maradhatnak bezárva a

³¹⁸ Horatius, *Ódák*, 1.3. Virág Benedek fordítása, 1824.

³¹⁹ „Mors sola fatetur Quantula sint hominum corpuscula.” Ju5.

pillanatnyi szűk korlátaik között. Ezért volt szükséges bármely más helyre elvándorolniuk, s ezt akarták felépíteni a tornyot, mint az eredetük bizonyosságát.

5. *Az Úr pedig leszálla.* Most a történet további része következik, melyben Mózes azt tanítja, hogy micsoda könnyedséggel volt képes az Úr felforgatni örült próbálkozásait, és szórni szét minden készülődésüket. Nem kétséges, hogy fáradhatatlanul fogtak bele abba, amit vakmerően elterveztek. De Mózes először is arra utal, hogy Isten egy rövid időre mintha nem is vette volna őket észre,³²⁰ hogy aztán hirtelen megghiúsítva a munkájukat annak kezdetekor a nyelveik összezavarásával még döntőbb bizonyítékát adja az ítéletének. Gyakran ugyanis nemcsak annyira viseli el a gonoszokat, hogy engedi nekik sok alávaló dolog eltervezését, mintha csak nem törődne vele, vagy éppen szundikálna, hanem még tovább, buzdító sikerekkel támogatja istentelen és romlott céljaikat, hogy aztán végül még nagyobb mélységbe vethesse őket. Isten alászállása, amit Mózes itt feljegyez, inkább az emberek, mintsem Isten vonatkozásában van megemlítve, Aki mint tudjuk, nem megy helyről helyre. S arra utal, hogy Isten fokozatosan, mondhatni nem sietős léptekkel jelent meg a Bosszúálló szerepében. Az Úr tehát alászállt, hogy lásson, azaz nyilvánvalóan kimutatta, hogy nem voltak számára ismeretlenek a babiloniak erőfeszítései.

6. *És monda az Úr: Ímé e nép egy.* Egyesek úgy magyarázzák a szavakat, hogy Isten az emberekben oly makacs gonoszságra panaszkodik. Ezért igazságos bánattal serkenti Magát a bosszú végrehajtására. Nem holmi szeszély irányítja Őt,³²¹ hanem azt tanítja, hogy Ő nem hagyja figyelmen kívül az emberek ügyeit, s miután ügyel a kegyesek üdvösségére, így feltett szándéka ügyelni az istentelenek gonoszságára, amint meg van írva a Zsolt34:27-ben: „Az Úr orczája pedig a gonosztevőkön van, hogy kiirtsa, emlékezetöket a földről”. Mások úgy vélik, hogy itt egy összehasonlítást látunk a nagyobb és a kisebb között, mintha ezt mondta volna: „Eddig kevesen voltak, és csak egy nyelvet beszéltek: mi nem merészelnek megtenni, ha a nagy létszámuk miatt különböző nemzetekre fognak oszlani?” De nekem inkább visszafogott ironiának tűnik, mintha Isten nehéz munkát tűzött volna ki Maga elé a makacsságuk legyőzését illetően, így az igeszakasz jelentése lehet az alábbi: „Ez a nép kemény összeesküvésben állt össze, s egymással ugyanazon a nyelven kommunikálnak, mi módon lehet hát összetörni őket?” Mindazonáltal ironikusan mosolyog az ostoba és elhamarkodott magabiztosságukon, mivel amíg az emberek a saját erejüket számolgatják, semmi sincs, amit ne tulajdonítanak maguknak.

Munkájának ez a kezdete. A *kezdete* szó kimondásával arra utal, hogy szorgalmas erőfeszítéseket tettek lázas heveséggel a munka folytatására. Így mintegy engedményképpen Isten kijelenti, hogy ha a dolgok úgy alakulnak, semmi sem lesz majd, ami útját állja az építkezésnek.

7. *Nosza szálljunk alá.* Mondtuk, hogy Mózes a dolgot egy *hypotyposis*³²² alakjában írja le, hogy Isten ítéletei még világosabban szemléltetettek legyenek. Ezért most úgy mutatja be Istent, mint beszélőt, Aki kijelenti, hogy a munka, amiről azt feltételezték, hogy nem akadályozható meg, minden nehézség nélkül meg fog semmisülni. A szavak jelentése valami efféle: „Nem használok majd sok eszközt, hanem csak rájuk fújok, és ők a nyelvek összezavarodása folytán nyomorultul szétszóratnak.” S miután ők nagy számú csapatot összegyűjtve azt tervezgették, miképpen képesek elérni a felhőket, úgy szedi össze Isten is a maga seregeit, akiknek a közbelépésével meggátolhatja a tombolásukat. Megkérdendő azonban, miféle seregekről van szó? A zsidók úgy vélik, hogy az angyalokhoz szól. Mivel azonban nem említi az angyalokat, és Isten azokat, akikhez szól, Önmagával egy rangra

³²⁰ “Sed prius admonet Moses, dissimulasse aliquantisper Deum.”

³²¹ “Non quod in ipsum cadant ulli affectua.”

³²² A *hypotyposis* a retorikában olyan jelkép, mellyel magát a dolgot írják, vagy festik le olyan élénk színekkel, hogy szinte a szemünk elé tárulónak látszik, inkább láthatónak és érinthetőnek, mintsem az írás, vagy a beszélgetés témájának. – a szerk.

emeli, ez a magyarázat nyers, és joggal vethetjük el. Ez az igeszakasz inkább az előzőnek felel meg, ami az ember teremtéséről szóló beszámolóban bukkan fel, ahol az Úr ezt mondja: „Teremtsünk embert a mi képünkre”. Isten ugyanis alkalmasan és bölcsen állítja szembe a saját örök bölcsességét és hatalmát ezzel a nagy tömeggel: mintha azt mondta volna, hogy nem kellene idegen kisegítők, mert Önmagában is rendelkezik mindazzal, ami elégséges a megsemmisítésükhöz. Ebből következően ezt az igeszakaszt helyesen hozzák fel annak bizonyítékául, hogy az Istenség Egyetlen Lényegében három Személy létezik. Sőt, az isteni bosszúállás eme példája minden korra vonatkozik, mert az emberek mindig lángra lobbannak a vágytól, hogy olyasmit próbáljanak meg, ami törvénytelen. S ez a történet megmutatja, hogy Isten mindig is ellenséges lesz az efféle tanácsokkal és célokkal. Ezért itt azt látjuk a szemünk elé tárulni, amit Salamon mond: „Nincs bölcsesség, és nincs értelem, és nincs tanács az Úr ellen” (Péld21:30). Amíg Isten áldása nincs jelent, amitől egyedül várhatunk eredményes végkimenetelt, mindaz, amit megpróbálunk, szükségszerűen el fog pusztulni. Mivel Isten kijelenti, hogy Ő állandó háborúban áll az emberek mérhetetlen vakmerőségével, így bárminek, amit felvállalunk az Ő jóváhagyása nélkül, nyomorúságos vége lesz, még ha az összes fenti és lenti teremtmény buzgón kínálják is a segítségüket. S noha a világ a mai napig hordozza ezt az átkot, mégis, a büntetés, valamint az emberek gögjével szembeni isteni harag legfélelmetesebb bizonyítékai közepette Isten bámulatos jósága is láthatóvá válik, mert a nemzetek kölcsönös kommunikációkat tartanak fenn egymás között, még ha eltérő is a nyelvük, de főleg azért, mert Ő egyetlen evangéliumot hirdetett minden nyelven és az egész világon, s felruházta az apostolokat a nyelvek ajándékával. Innen származott, hogy azok, akik korábban nyomorultul meg voltak osztva, most a hit egységébe egyesültek. Ebben az értelemben mondja Ézsaiás, hogy Kánaán nyelve közös lesz mindenkinek Krisztus uralkodása alatt (Ézs19:18), mert jóllehet a nyelveik hangzása eltérő lehet, de mindannyian ugyanarról beszélnek majd, amikor ezt kiáltják: Abba, Atyám.

8. *És elszéleszté őket onnan az Úr.* Az emberek már elterjedtek eddigre, s ezt nem szabad büntetésnek tekinteni, mert ez inkább Isten áldásának és kegyelmének volt köszönhető. De azokat, akiket az Úr korábban tisztességgel osztott szét a különböző lakóhelyekre, most gyalázattal szórja szét, ide-oda dobálván őket, mint egy megcsonkított test tagjait. Ez tehát nem holmi egyszerű szétszórás volt a Föld utántöltése végett, hogy mindenütt legyenek földművelők és lakosok, hanem erőszakos kiszaggatás, mert a köztük fennálló kapcsolat alapvető kötelékét vágta el.

9. *Ezért nevezék annak nevét Bábelnek.* Íme, mit értek el azzal az ostoba becsvágyukkal, hogy nevet szerezzenek maguknak! Remélték, hogy az eredetük örök emlékezete lesz belevésve a toronyba. Isten nemcsak megghiúsítja a hiábavaló várakozásukat, de örök gyalázattal is megbélyegzi őket, hogy utálatossá tegye minden leszármazott számára, amiért a saját hibájukból okoztak ilyen nagy bajt az emberiségnek. Valóban szereztek nevet, de nem olyat, amelyet választottak volna: Isten ilyen szégyenletesen töri le a gögjét mindazoknak, akik olyan tiszteletet ragadnak magukhoz, amire nincs joguk. Ezzel egyben azok tévedése is meg van cáfolva, akik Babilon eredetét Jupiter Belustól származtatják.³²³

10. *Ez a Sém nemzetsége.* Sém nemzetségéről Mózes már mondott valamit az előző fejezetben (1Móz10:1), de most összekombinálja az emberek neveit az életük időtartamával, hogy ne legyünk tudatlanok a világ korát illetően. Mert ha ez a rövid leírás nem maradt volna fenn, a mai kor emberei nem tudnák, mennyi idő telt el az özönvíz és a között a nap között, amelyen Isten szövetséget kötött Ábrahámval. Sőt, azt is meg kell említeni, hogy Isten a megtiszteltetés jeleként számolja a világ éveit Sém leszármazottaitól kezdve pontosan úgy, ahogyan a történészek datálják az évkönyveiket a királyok, vagy konzulok nevei után.

³²³ A בבל, *Bábel* név a בלל, *balel* szóból származik, aminek a jelentése összekeverni. Lásd Schindler Lexikonját a בלל szóról. A Bábel név jelentése, mondja Patrick püspök, „összezavarodás. Ennyire haszontalan az önteltségük azoknak, akik ezzel a Babilontól, Belus fiától származó névvel nevezték önmagukat.” – a szerk.

Mindazonáltal ezt nem annyira Sém családjának méltósága, vagy érdemei miatt tette, mint inkább a saját ingyenes örökbe fogadásának alapján, mert (amint azt azonnal látni fogjuk) Sém utódainak nagy része elszakadt az igazi istenimádattól. Emiatt nemcsak arra szolgáltak rá, hogy Isten kitörölje őket a naptárából, de arra is, hogy teljességgel eltörölje őket ebből a világból. Ő azonban túl nagyra becsüli a kiválasztásukat, mellyel elkülönítette ezt a családot a többi néptől ahhoz, hogy engedje őket az emberek bűnei miatt elpusztulni. S ezért Sém megannyi fia közül egyedül Arpaksádot választja ki, Arpaksád fiai közül pedig egyedül Séláht, majd az ő fiai közül egyedül Hébert, és így tovább, egészen Ábrámig, akinek az elhívását az egyház megújításának kell tekinteni. Ami a többieket illeti, valószínű, hogy még az évszázad vége előtt istentelen babonaságokba keveredtek. Mert amikor vádként hozza fel a zsidók ellen, hogy atyáik, Tharé és Náchor idegen isteneket szolgáltak (Józs24:2), akkor még mindig emlékeznünk kell arra, hogy Sém háza, amibe beleszülettek, Isten sajátos szentélye volt, ahol a tiszta vallásnak kellett volna a leginkább virágzania. Mit gondolunk tehát, minek kellett történnie másokkal, akik látszólag a legelső pillanatoktól kezdve függetlenedtek ettől a szolgálattól? Ebből valóban kiderül az emberi elme nemcsak rendkívüli gonoszsága és romlottsága, de a hajlíthatatlan keménysége is. Noé és fiai, aki szemtanúi voltak az özönvíznek, még éltek, s a történet elbeszélésének nem kevesebb félelemmel kellett volna eltöltenie az embereket, mint Maga Isten látható megjelenésének. Hisz a csecsemőkoruktól fogva át voltak itatva a vallásos tanítás azon elemeivel, melyek azzal a móddal álltak összefüggésben, ahogyan Istent kellett imádni, a tisztelettel, amellyel az Ő Igéje iránt kellett adózni és a súlyos bosszúval, ami azok számára maradt, akik megsértik az Általa előírt rendet. Mégsem tudtak tartózkodni az olyan fokú megromlástól a hiábavalóságuknak köszönhetően, hogy ne váltak volna teljesen hitehagyottakká. Közben nem kétséges, hogy a szent Noé az ő rendkívüli buzgalmának és hősiességből való bátorságának megfelelően minden módon küzdött Isten dicsőségének fenntartásáért, s élesen és súlyosan mennydörgött, sőt kikelt magából az utódai álnok hitehagyása miatt. S bár mindenkinek reszketnie kellett volna már a kinézetétől is, mégsem indultak meg semmiféle szidáson, bármennyire hangos is volt az, hogy letértek volna arról az útról, ahová a saját szenvedélyeik ragadták őket. Inkább ebből a tükörből, semmint a szofisták érzéketlen hízelgéseiből tanuljuk meg, mennyire gyümölcsöző is a természetünk megromlása. De ha Noé és Sém és más kiváló tanítók is képtelenek voltak a legbátrabban vitatkozva megakadályozni az istentelenség eluralkodását a világban, akkor ne csodálkozzunk, ha a világ zabolátlan vágyai manapság is az imádat istentelen és romlott módjaira tör minden akadály ellenében, amiket a szilárd tanítás, az intés és a fenyegetések állítanak fel. Itt azonban észre kell vennünk ezekben a szent emberekben, mennyire szilárd volt a hitük ereje, mennyire szívós volt a türelmük, s mennyire kitartottak a kegyesség művelésében, mert soha nem adtak utat azok miatt a sérelmek miatt, melyekkel küzdeniük kellett. Luther nagyon helyesen hasonlítja a hihetetlen kínokat, melyek szükségszerűen sújtották őket, megannyi mártíromsághoz. A leszármazottak ilyen fokú elidegenedése Istentől nem kisebb hatást gyakorolt ugyanis az elméjükre, mint ha a nemcsak kitépve és összeszedve látták volna a saját bensőjüket, de még belevetve is a Sátán mocsarába, magába a pokolba. Ám miközben a világ így megtelt istentelen emberekkel, Isten csodálatosan megőrzött néhányat az Igéje iránti engedelmségből, hogy megmenthesse az egyházat a pusztulástól. S bár mondtuk, hogy Ábrahám atya és nagyapja hitehagyottak voltak, s valószínű, hogy a hiba nem velük kezdődött, mégis, az egyház Isten kiválasztásával abban a nemzetségben kezdődött, mivel Istennek volt néhány embere, akik tisztán imádták Őt, s éltek egészen Ábrahám koráig. Mózes levezeti a folytonos leszármazási vonalat, s így sorolja őket be a szentek katalógusába. Ebből arra következtetünk (mint azt nemrég említettem), hogy milyen nagy becsben tartja Isten az egyházat, ami jóllehet létszámban kicsiny, Ő mégis többre tartja az egész világnál.

Sém száz esztendő's korában. Mivel Mózes Arpaksádot harmadikként jelöli meg Sém fiai között, megkérdendő: miképpen egyezik ez meg azzal, hogy az özönvíz utáni második évben született? A válasz könnyű. Nem lehet pontosan megállapítani a Mózes által idézett felsorolásból, hogy pontosan mikor született, mert néha elsőséget adnak olyasvalakinek, aki a születési sorrendben később született. Mások azt mondják, hogy semmi abszurd sincsen abban a feltételezésben, mely szerint Mózes azt jelenti ki, hogy két év letelte után született meg a harmadik fiú. De az én megoldásom a hitelesebb.

27. *Tharé nemzé Ábrámot.* Itt is Ábrámot teszi az első helyre a testvérei között, de (feltételezem) nem azért, mert ő volt az elsőszülött, hanem mert Mózes, a történetének célját szem előtt tartva nem ügyelt túlságosan Tharé fiainak sorrendjére. Az is lehetséges, hogy más fiai is voltak. Az ok, amiért Mózes beszél róluk, nyilvánvaló: nevezetesen Lót, valamint Izsák és Jákob feleségei miatt. Röviden elmondom, miért gondolom, hogy nem Ábrám volt az elsőszülött. Mózes röviddel ezt követően elmondja, hogy Hárán a saját országában halt meg, mielőtt az atya lehalálozott volna Káldeát és Háránba ment volna.³²⁴ De Ábrám hetvenöt éves volt, amikor Elindult Háránból, hogy a Kánaán földjén lakozzon.³²⁵ S ez a hetvenöt éves szám konkrétan Tharé halála napjától van megadva. Nos, ha feltételezzük, hogy Ábrám akkor született, amikor atya a hetvenedik évében járt, akkor azt is el kell ismernünk, hogy elvesztettünk hatvan évet Tharé korából, ami a legabszurdabb.³²⁶ Luther feltevése, miszerint Isten eltemette a homályban ezt az időszakot, hogy elrejtse előlünk a világ végét, először is felszínes, másodsor pedig szilárd és meggyőző érvekkel cáfolható meg. Mások erőszakosan csúrik-csavarják a szavakat, hogy a korábbi kivándorlásra alkalmazhassák azokat, s úgy vélik, hogy ő Háránban hatvan éven át élt az atyjával, ami a legvalószínűtlenebb. Hiszen miért hosszabbították volna meg a tartózkodásukat ilyen hosszan az utazás közepette? De nincs szükség fáradságos eszmecserékre. Mózes hallgat Ábrahám koráról a szülőföldje elhagyásának pillanatában, s azt mondja, hogy hetvenöt éves korában érkezett Kánaán földjére, amikor a 205 évet megért atya meghalt. Ki ne következettne ebből arra, hogy akkor született, amikor atya 130 éves volt?³²⁷ De ő van elsőként megemlítve az akkor hetven éves Tharé által nemzett fiak között. Ezt elfogadom, de az említés sorrendje semmit sem bizonyít a születés sorrendjét illetően, mint azt már említettük. S Mózes sem említi valójában, hogy Tharé az életének hányadik esztendejében nemzett fiakat, hanem csak annyit mond, hogy túl volt a már említett életkoron, amikor a szóban forgó három fiút nemzette. Így tehát Ábrahám életkorát más számítási móddal kell megállapítani, nevezetesen, abból a tényből kiindulva, hogy Mózes hetvenöt évesnek mondja az apja halálának idején, aki összesen 205 évet élt.

³²⁴ Nyilvánvaló hiba van az eredetiben, amint az kiderül az 1671-es amszterdami kiadásból, valamint a Hengstenberg-féle 1838-as berlini kiadásból. Itt Tharé neve szerepel Hárán neve helyett ily módon: „Thare paulo post dicet Moses in patria mortuum esse”, stb. A régi angol fordítás megtartotta a nevet és zagyvaságot csinált az igealakból, de Kálvin francia változata helyes: „Moyse dira un peu après, que Haran mourut en sen pays, devant que Thare son père s'en allast demeurer en Charran”. Lásd a 28. verset. – *a szerk.*

³²⁵ Lásd a 12. fejezet 4. versét.

³²⁶ Tegyük fel, hogy Tharé 70 éves volt Ábrám születésekor, Ábrám pedig 75 Tharé halálakor: ez 145 évessé tenné Tharét a halála pillanatában, pedig 205 éves korában halt meg, s innen ered a 60 évnyi veszteség. Arra következtetünk tehát, hogy Ábrám nem az elsőszülött volt. Lásd Patrick püspök Kommentárját is, aki azt mondja, hogy „Tharé hetven évet élt, mielőtt gyermekei születtek volna, majd egymás után három fia született, akik nem a születési sorrendjüknek megfelelően lettek feljegyezve. Mert Ábrahám említése elsőként nem bizonyítja jobban, hogy ő volt Tharé legidősebb fia, mint Sém említése elsőként Noé fiai között bizonyítaná, hogy ő az elsőszülött. Jó okok vannak annak bizonyítására, hogy Ábrahám hatvan évvel Hárán után született, aki a legidősebb fiú volt, s két lánya volt, akiket a két testvér, Náchor és Ábrahám vettek feleségül. Ő látszik a legfiatalabbnak, még ha elsőként van is megemlítve.” Le Clerc vitatja ezt a nézetet, bár látszólag ez a legjobban mentes az ellenvetésektől. Lásd azonban a Kommentárját az 1Móz12:1-ről és 12:4-ről. – *a szerk.*

³²⁷ A másik kézzelfogható hiba az amszterdami kiadásban, ami átkerült Hengstenberg kiadásába is, itt ki van javítva, miután a szöveg értelme megkérdendő, s ezt hagyja jóvá a francia és a régi angol fordítás is. A latin szövegben: “Quis non inde colliget natum fuisse quum pater centessimum annum attigisset?” – *a szerk.*

Szilárd és érvényes évet lehet levezetni Szárai életkorából is. Kiderül, hogy csak tíz évvel volt fiatalabb Ábrahámnál.³²⁸ Ha ő az öccse leánya volt, akkor szükségszerűen az atyjával egyidősnek kellett lennie.³²⁹ Azok, akik azt vetik ennek ellenébe, hogy a menyje, vagy csak az örökbe fogadott lánya volt Nákhornak, a tiszta gáncsoskodáson kívül semmit sem mondanak.

28. *Meghala pedig Hárán.* Hárán az atyja szeme láttára halt meg, mert atyja túlélte őt. Azt is olvassuk, hogy a saját földjén, azaz Ur városában halt meg. A zsidók a tulajdonnevet köznévvé alakítják, és azt mondják, hogy *tűzben* halt meg. Miután ugyanis bátrak a mesék kiagyálásában, azt állítják, hogy őt, a testvérével, Ábrámmal együtt tűzbe vetették a kaldeusok, mivel elkerülték a bálványimádást, de Ábrám a hite állandósága által megmenekült. Józsué általam idézett 24. fejezete (Józs24:1) azonban nyíltan kijelenti, hogy ez a család nem kevésbé volt beszennyezve a babonáságokkal, mint maga az ország. Valóban elismerem, hogy az Ur név a tüztől származik, a városok a neveiket azonban vagy az elhelyezkedésük alapján, vagy valamelyik konkrét esemény kapcsán szokták kapni. Lehetséges, hogy a szent tüzet táplálták ott, vagy a Nap ragyogása volt látványosabb, mint más helyeken. Mások szerint a várost azért nevezték így, mert völgyben helyezkedett el, és a héberek a völgyeket אוריים-nak (*uraim*).³³⁰ De semmi okunk rá, hogy túlfelgondoljunk erről a dolgról: legyen elegendő, hogy Mózes Ábrám országáról beszélve rögtön kijelenti, hogy ez a kaldeus Ur városa volt.

30. *Szárai pedig magtalan vala.* Nemcsak azt mondja el, hogy Ábrám gyermektelen volt, de beszámol az okáról is, nevezetesen a felesége terméketlenségéről, hogy megmutassa: utóbb nem kevesebb volt egy rendkívüli csodánál, amikor később megfogant Izsákkal, mint azt majd el is mondja a maga helyén. Így tetszett Istennek megaláznia a szolgáját, és nem kételkedhetünk abban, hogy Ábrám komoly fájdalmat szenvedett el a szűkölködése miatt. Láta, hogy a gonoszok mindenütt nagy számban növekednek világszerte, egyedül ő volt megfosztva a gyermekektől. S noha mindezidáig még nem volt tudatában a jövőbeli elhívásának, Isten mégis az ő személyében, mintegy tükörben akarta nyilvánvalóvá tenni, honnan és mi módon keletkezik majd az egyház, mert abban az időben úgy el volt rejtve, mint egy száraz gyökér a föld alatt.

31. *És felvévé Tharé Ábrámot az ő fiát.* Itt a következő fejezetnek kellett volna kezdődnie, mert Mózes itt kezdi elmondani a könyve egyik fő témáját, nevezetesen Ábrám elhívását. Nemcsak azt meséli el ugyanis, hogy Tharé országot váltott, de elmagyarázza a szándékát és a célját az elindulásának: elhagyta a szülőföldjét, és útnak indult, hogy Kánaán földjére menjen. Ebből könnyen következtethetünk arra, hogy nem annyira volt az utazás vezetője, vagy szerzője, mint inkább a fia útítára.

Az pedig nem akadályozza ennek a következtetésnek, hogy Mózes az elsőséget Tharének tulajdonítja, mintha Ábrám inkább az ő felügyelete és irányítása alatt mintsem Isten parancsára indult útnak. Abban sem kételkedek, hogy Ábrám, mikor látta atyját akarattal engedelmeskedni Isten elhívásának, még engedelmessebbé vált iránta. Azt tehát az atya tekintélyének tulajdonítja, hogy a fiát magával vitte. Mert az, hogy Ábrámot Isten elhívta még mielőtt egy lépést is tett volna a szülőföldjéről, az hamarosan túl világosan kiderül ahhoz, hogy tagadható lehessen. Nem olvassuk, hogy atyja is kapott volna elhívást. Arra következtethetünk tehát, hogy Tharé számára ismertté vált a fiára vonatkozó jövődőlés. Az indulásra vonatkozó isteni parancs Ábrám számára nem akadályozta meg őt abban, hogy tájékoztassa atyját: az egyetlen ok, amiért elhagyja, hogy Isten parancsának engedelmeskedik

³²⁸ 1Móz17:17 – *a ford.*

³²⁹ Vagy közel ahhoz. “Ergo Haran (si junior fuisset Abrahamo) eam genuisset nondum deceni (imo nec octo) annos natus.” – Lightfoot et alii in Poli Synopsi. Lásd viszont Lightfoot héber és talmudi tanulmányát a Cselekedetek könyvéről a *Munkái* 2. kötetének 666. oldalán, London, 1684. – *a szerk.*

³³⁰ Lásd Schindlert a maga helyén a אור szóról, de kétséges, hogy van-e bármilyen világos bizonyíték annak, hogy a szó használható ebben az értelemben. – *a szerk.*

minden emberi kötelezettséggel szemben. Ezt a két dolgot valóban ellentmondás nélkül kiderítjük Mózes szavaiból: Ábrám már azelőtt megkapta az isteni elhívást, mielőtt Tharé elhagyta volna az országát, és Tharének nem volt más célja, mint Kánaán földjére menni, azaz önkéntes útitársként csatlakozni a fiához. Ezért arra következtetnek, hogy röviddel a halála előtt hagyta el az országát. Abszurd ugyanis azt feltételezni, hogy amikor elindult a saját országából, hogy közvetlenül Kánaán földjére menjen, akkor hatvan éven át idegenként maradt egy idegen földön. Valószínűbb, hogy élemedett idős emberként a betegség és a fáradság ragadta el. De még az is lehet, hogy Isten rövid ideig bizonytalanságban tartotta őket, mert Mózes azt mondja, hogy Háránban élt, de a soron következőkből kiderül, hogy ez a késleltetés nem volt hosszú, mert hetvenöt éves korában Ábrám elindult onnan, s már idősen jutott el oda, tudván, hogy a felesége terméketlen. S a város, amit a héberek Háránnak neveznek, Mezopotámiában található, bár Lucas inkább költőien, mint valójában, Asszíriába helyezi. A helyet Crassus megsemmisítése és a római hadsereg legyőzése miatt ünnepeltek.³³¹

³³¹ Lásd Wells *Ószövetségi földrajzát*, 6. fejezet és D'Anville *Kompendium-ját*, 1. kötet, 436. oldal

12. fejezet

1. És monda az Úr Ábrámnak: Eredj ki a te földedből, és a te rokonságod közül, és a te atyádnak házából, a földre, a melyet én mutatok néked.

2. És nagy nemzetté tészlek, és megáldalak téged, és felmagasztalom a te nevedet, és áldás leszesz.

3. És megáldom azokat, a kik téged áldanak, és a ki téged átkoz, megátkozom azt: és megáldatnak te benned a föld minden nemzetségei.

4. És kiméne Ábrám, a mint az Úr mondotta vala néki, és Lót is kiméne ő vele: Ábrám pedig hetvenöt esztendős vala, mikor kiméne Háránból.

5. És felvevé Ábrám az ő feleségét Szárait, és Lótot, az ő atyjafiának fiát, és minden szerzeményöket, a melyet szereztek vala, és a cselédek, a kikre Háránban tettek vala szert, és elindulának, hogy Kanaán földére menjenek, és el is jutának a Kanaán földére.

6. És általméne Ábrám a földön mind Sikhem vidékéig, Móréh tölgyeséig. Akkor Kananeusok valának azon a földön.

7. És megjelenék az Úr Ábrámnak, és monda néki: A te magodnak adom ezt a földet. És Ábrám oltárt építe ott az Úrnak; a ki megjelent vala néki.

8. Onnan azután a hegység felé méne Bétheltől keletre és felüté sátorát: Béthel vala nyugatra, Hái pedig keletre, és ott oltárt építe az Úrnak, és segítségül hívá az Úr nevét.

9. És tovább költözék Ábrám; folyton délfelé húzódván.

10. Azonban éhség lón az országban, és Ábrám aláméne Égyiptomba, hogy ott tartózkodjék, mert nagy vala az éhség az országban.

11. És lón mikor közel vala, hogy bemenjen Égyiptomba, monda feleségének Szárainak: Ímé tudom, hogy szép ábrázatú asszony vagy.

12. Azért mikor meglátnak téged az egyiptomiak, majd azt mondják: felesége ez; és engem megölnek, téged pedig életben tartanak.

13. Mondd azért, kérlek, hogy húgom vagy; hogy jól legyen dolgom miattad, s életben maradjak te éretted.

14. És lón mikor Ábrám Égyiptomba érkezék, láták az egyiptomiak az asszonyt, hogy az nagyon szép.

15. Mikor megláták őt a Faraó főemberei, magasztalák a Faraó előtt és elvivék az asszonyt a Faraó udvarába.

16. És jól tőn érette Ábrámmal, és valának juhái, ökrei, szamarai, szolgálói, nőtényszamarai és tevéi.

17. De megveré az Úr a Faraót és az ő házát nagy csapásokkal, Száraiért, Ábrám feleségéért.

18. Hívatá azért a Faraó Ábrámot és monda: Miért míveltetted ezt velem? Miért nem mondottad meg énnékem, hogy ez néked feleséged?

19. Miért mondottad: Húgom ő; azért vevém magamnak feleségül. Most már imhol a te feleséged, vedd magadhoz és menj el.

20. És parancsola felőle a Faraó némely embereknek, a kik elbocsáták őtet és az ő feleségét, és mindenét a mije vala.

1. És monda az Úr Ábrámnak. S hogy e három fejezet abszurd felosztása ne zavarja az olvasót, kapcsoljuk össze ezt a mondatot az előző fejezet két utolsó igeversével. Mózes korábban mondta, hogy Tharé és Ábrám elindultak az országukból, hogy a Kánaán földjén lakozzanak. Most elmagyarázza, hogy nem a léhaság ösztönözte őket, mint a meggondolatlan és ingatag embereket szokta, s nem is a saját országuk megutálása indította őket el, mint a

morózus embereket gyakorta. Nem voltak menekülők a bűnök miatt, és nem vezette őket semmiféle bolond reménység, vagy csábítás, amint sokak ide-oda csaponganak a saját vágyaiknak megfelelően, hanem Ábrám isteni parancsot kapott az elindulásra, s egy lépést sem tett másképp, csak ahogyan Isten szava vezette. Azokat, akik úgy magyarázzák az igeszakaszt, hogy Isten Ábrámhoz az atyja halála után szólt, könnyen megcáfolják Mózesnek maguk a szavai, mert ha Ábrám már hontalan volt és idegenként tartózkodott átmenetileg máshol, akkor Isten „Eredj ki a te földedből, és a te rokonságod közül, és a te atyádnak házából” parancsa felesleges lett volna. István tekintélye is hozzáadódik, aki természetesen megérdemli, hogy az igeszakasz alkalmas magyarázójának tekintsük: ő világosan arról tesz bizonyosságot, hogy Isten akkor jelent meg Ábrahámnak, amikor Mezopotámiában volt, még mielőtt Háránban élt volna. Utána idézi azt a jövendölést, amit most magyarázunk, majd végül arra a következtetésre jut, hogy ez okból vándorolt ki Ábrám Káldeából. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, amit Isten utóbb ismételt: „Én vagyok az Úr, ki téged kihoztalak Úr-Kaszdimból” (1Móz15:7), mert ebből következtetünk arra, hogy az isteni kéz nem akkor lett először kinyújtva felé, miután Háránban lakozott, hanem még miközben otthon volt Káldeában.³³² Valóban, Isten eme parancsának, amit illetően ostoba módon kételyeket táplálnak, elegendőnek kell lennie ahhoz a számunkra, hogy cáfolja az ellenkező tévedéseket. Isten ugyanis nem beszélhetett így, csak olyan emberhez, aki addigra már egészen letelepedett volt, a maga dolgaival foglalkozott, s csendesen és nyugodtan édegelt a rokonai között mindenféle életmód-változtatás nélkül. Ellenkező esetben ugyanis kész lett volna a válasszal: „Én már elhagytam az országomat, messze kerültem a rokonságomtól”. Röviden, Mózes azért jegyzi fel ezt a jövendölést, hogy megtudjuk: ezt a hosszú utazást Ábrám, és atyja, Tháré, Isten parancsára vállalták fel. Ebből az is kiderül: Thárét nem hitték el annyira a babonaságok, hogy híjával lett volna az istenfélelemnek. Nehéz dolog volt az egészségileg már megtört és elgyengült idő embernek elszakadnia a saját országától. Valamennyi az igaz vallásból tehát, még ha ködösen is, de megmaradt az elméjében. Így mikor megtudta, hogy a hely, ahonnan a fia parancsot kapott az elindulásra, átkozott, akkor nem akart ott meghalni, hanem útitársként csatlakozott ahhoz, akit az Úr megszabadítani készült. Micsoda bizonyoságnak fog ez az utolsó napon bizonyulni a tunyaságunkat elítélendő! Könnyű és hihető lett volna a kifogás, amivel előhozakodhatott volna, nevezetesen hogy nyugodtan otthon marad, hisz nem kapott parancsot. De noha vak volt a hitetlenség sötéttségében, mégis megnyitotta a szemét arra a fénysugárra, ami keresztezte az útját. Mi pedig mozdulatlanok maradunk a közvetlenül ránk ragyogó isteni elhívásra! Sőt, Ábrám elhívása jelentős példája Isten ingyenes kegyelmének. Vajon Ábrám korábban bármiféle cselekedeti érdemek alapján járt Istennel? Vajon Ábrám jött Őhozzá, vagy ő vívta ki a jóindulatát? Épp ellenkezőleg, mindig emlékeznünk kell arra (amit korábban Józsué könyvének igeszakaszáról mondtam), hogy a bálványimádás mocskába volt taszítva, s most Isten ingyenesen nyújtja ki a kezét a kóborló visszatérítése végett. S kegyeskedik megnyitni a szent száját azért, hogy a Sátán fortélyai által becsapottnak megmutathassa az üdvösség útját. S csodálatos, hogy a nyomorult és elveszett embert részesíti előnyben Isten oly sok szent imádójával szemben, hogy az élet szövetségét adja a birtokába, hogy az egyház benne újul meg, és őt magát minden hívő atyjának tekintik. De ezt szándékosan teszi, hogy Isten kegyelmének megnyilvánulása még látványosabb legyen az ő személyében. Ő ugyanis a nekünk valamennyiünknek adott elhívás egy példája, mert benne látjuk, hogy Isten pusztán kegyelme által a nem létező dolgok előszólíttatnak a semmiből, hogy elkezdjenek valamik lenni.

Eredj ki a te földedből. A szavaknak ez a halmozása látszólag feleslegesnek tűnhet. Ehhez hozzátehető az is, hogy Mózes, aki más helyeken annyira tömör, itt egy világos és

³³² Sok művelt igemagyarázó, közöttük dr. Adam Clarke is azt feltételezik, hogy ez a második elhívás volt Istentől, s akkor kapta, amikor Háránban lakott. De a Kálvin által felhozott ellenvetések e magyarázat ellen nagyon súlyosak, és nem könnyen állíthatók félre. – a szerk.

könnyű dolgot fejez ki három különböző beszédformával. Ám a helyzet teljesen ellentétes ezzel. Miután a száműzetés önmagában is fájdalmas, és a szülőföld édessége majdnem minden embert magához kötve tart, Isten fáradhatatlanul kitart az ország elhagyására vonatkozó parancsa mellett azért, hogy az jó mélyen behatoljon Ábrám elméjébe. Ha csak egyetlen szót mondott volna: „Hagyd el a hazádat”, az sem ki s fájdalmat okozott volna az elméjének, de Ábrámot még súlyosabban érinti, amikor azt hallja, hogy el kell hagynia a rokonságát és atyja házáat. Mégsem szabad azt feltételezni, hogy Isten kegyetlen örömét leli a szolgálói bajaiban, hanem így teszi próbára a vonzalmaikat, hogy semmiféle rejtekhelyet se hagyjon feltáratlanul a szíveikben. Látjuk, hogy sokan buzgók egy rövid időre, de aztán lefagynak, s honnan máshonnan eredne ez, mint onnan, hogy alap nélkül építkeznek? Isten ezért úgy döntött, hogy jó alaposan felrázza Ábrám minden érzékét, hogy semmit se vállaljon elhamarkodottan, vagy megfontolatlanul, nehogy utóbb meggondolván magát, a széllel együtt ő is irányt váltson és hazatérjen. Így ha állhatatosan akarjuk követni Istent, illik gondosan elmélkedni minden kényelmetlenségen, minden nehézségen, minden ránk váró veszélyen, hogy ne csak a sietős buzgóság teremjen fonnyadó virágokat, hanem a kegyesség mélyen és jól rögzült gyökerével teremjünk gyümölcsöket egész életünk során.

A földre, a melyet én mutatok néked. Ez Ábrám hitének újabb próbája. Hiszen mi másért nem mutatja meg Isten azonnal a földet, mint azért, hogy a szolgáját bizonytalanságban tartsa, s így jobban próbára tegye a ragaszkodásának igazságát Isten szavához? Mintha azt mondaná: „Azt parancsolom, hogy csukott szemmel indulj el, és ne kérdezősködj a felől, hová vezetlek, míg magad mögött hagyva az országotat teljesen át nem adod magad Nekem.” S ez az engedelmisségünk valódi bizonyítéka, amikor nem a magunk szemében vagyunk bölcssek, hanem teljes mértékben az Úrra bízunk magunkat. Valahányszor csak kér valamit tőlünk tehát, nem szabad úgy aggályoskodnunk a sikert illetően, hogy engedjük a félelemnek és az aggodalomnak, hogy letérítsenek az utunkról. Jobb csukott szemekkel követni Istent, mint vezetőnket, mintsem a saját bölcsességünkre hagyatkozva azokon a tekervényes utakon kóborolni, melyeket Ő talál ki nekünk. Ha valaki ennek azt veti ellenébe, hogy ez a kijelentés nincs összhangban a korábbi mondattal, amiben Mózes kijelenti, hogy Tharé és Ábrám azért indultak el a szülőföldjükről, hogy Kánaánba menjenek, a megoldás könnyű, ha elfogadunk egy prolepsist (azaz egy még jövőbeli dolog előre látását),³³³ Mózes kifejezésében, mint amit pont ebben a fejezetben látunk a Béthel név használatánál, s ami gyakran előfordul a Szentírásban. Ők nem tudták, hová mennek, mivel azonban elhatározták, hogy elmennek bárhová, ahová Isten hívja őket, Mózes, a saját személyében beszélve említi meg a földet, ami eddig mindkettőjük számára ismeretlen volt, majd utóbb csak Ábrámnak lett kijelentve. Igaz tehát, hogy azzal a céllal indultak el, hogy Kánaán földjére menjenek, mert megkapván az ígéretet arról a földről, amit majd megláthatnak, engedték, hogy Isten kormányozza őket, míg ténylegesen meg nem adja, amit megígért. Mindazonáltal lehetséges, hogy Isten, próbára téve Ábrám odaszántságát, hamarosan eltörölt mind kételyt az elméjéből. Mert nem tudjuk, pontosan melyik pillanatban tudatta vele Isten, hogy amit akart, azt csak egy időre rejtette el. Elegendő annyi, hogy Ábrám valóban engedelmesnek mutatkozott Isten iránt, amikor minden gondját Isten gondviselésére bízva s mondhatni az Ő keblére helyezve mindazt, ami akadályozhatta őt, nem vonakodott elhagyni a saját országát, bizonytalanul azt illetően, hogy végül majd merre viszi a lába. Ezzel a módszerrel rendreutasította a test bölcsességét, és egyidejűleg minden vonzalmán felülkerekedett. Mégis megkérdendő, hogy miért küldte Isten a szolgáját a Kánaán földjére Kelet helyett, ahol élhetett volna a szent ősatyák közül néhányan? Egyesek (nehogy a változás a váltást a rosszabbra jelentse) szerint azért lett odavezetve, hogy az ősével, Sémme

³³³ A prolepsis olyan kifejezés, mely előre lát valami még jövőbeli dolgot a beszélgetésben, mint amikor például a Béthel szót használta annak a helynek a megjelölésére, amit abban az időben Lúznak neveztek, s ami nem kapta meg ezt a nevet egészen addig, amíg Jákob nem adta neki. – *a szerk.*

éljen, akiről azt képzelték, hogy ő Melkisédek. De ha ez volt Isten tanácsvégzése, akkor furcsa, hogy Ábrám léptei másfelé kanyarodtak, hiszen nem olvassuk, hogy találkozott volna Melkisédekkel, amíg visszafelé nem jött a szodomai síkon vívott csatából. De a maga helyén majd meglátjuk, mennyire felszínes az az elképzelés, mely szerint Melkisédek Sém volt. Ami a most szóban forgó dolgot illeti, arra következtetünk a végeredményből, hogy Isten célja nagyon eltért attól, amit ezek az emberek képzeltek. A kánaáni nemzetek a származásuk gonoszságuk folytán a pusztulásra voltak szánva. Isten megkövetelte a szolgájától, hogy közöttük éljen egy ideig, hogy hit által észrevegye: ő a föld örököse, még ha annak a tényleges birtoklása csak az utódai számára volt is fenntartva jóval az ő halála után. Így tehát abból az egy okból kapott parancsot az átköltözésre ebbe az országba, hogy azt ki kellett üríteniük a lakosainak, hogy az ő utódainak adják birtokukba. S nagyon fontos volt, hogy Ábrám, Izsák, és Jákob idegenek legyenek azon a földön, s hit által öleljék magukhoz annak tulajdonlását, amit Isten ígért meg nekik, hogy az utódaik nagyobb bátorsággal övezhessék fel magukat a birtokbavétel végett.

2. *És nagy nemzetté tészlek.* Idáig Mózes arról számolt be, mit lett megparancsolva Ábrámnak, most hozzákapcsolja a parancshoz Isten ígéretét, és pedig nem kis okból. Mi ugyanis tunyák vagyunk engedelmeskedni, s az Úr hiába parancsol, amíg nem elevenedünk meg a ráadásként adott megerősítéssel az Ő kegyelméről és nagylelkűségéről. Noha korábban utaltam erre Noé történeténél, nem lesz haszontalan ismét felidézni, mert maga az igeszakasz is megköveteli valaminek az elmondását, és ennek a nagy jelentőségű tanításnak az ismétlését nem szabad feleslegesnek tekinteni. Bizonyos ugyanis, hogy a hit nem képes megállni, ha nem Isten ígéreteire támaszkodik. S egyedül a hit terem engedelmességet. Ezért annak érdekében, hogy az elméink hajlamosak legyenek Isten követésére, nem elegendő, ha egyszerűen csak megparancsolja, ami Neki tetszik, amíg az áldását is meg nem ígéri. Figyeljük meg Ábrám ígéretét, akiknek a felesége még mindig terméketlen volt: nagy nemzetté fog válni. Ez az ígéret nagyon hatékony lehetett volna, ha Isten a dolgok tényleges állapota alapján adott volna alapot a beteljesedésére vonatkozó reménységhez, de most, látván, hogy a felesége terméketlensége miatt fellép a veszélye, hogy mindörökre utód nélkül marad, a pusztta ígéret hideg maradt volna, ha Ábrám nem teljes mértékben Isten szavára támaszkodott volna. Így, noha látja a felesége meddőségét, reménység által mégis észleli azt a nagy nemzetet, amit Isten Ígéje ígért meg neki. S Ézsaiás hatalmasan felmagasztalja a kegynek azt a cselekedetét, hogy Isten az áldásával ily hatalmas nemzetekké szaporította meg szolgáját, Ábrámot, akit egyedülinek és magányosnak talált (Ézs2:2). A נַחֲ (az én nemzetem) főnév (1Móz12:4), noha megvetendő a zsidók számára,³³⁴ ezen és sok más helyen a tisztelet kifejezése. S itt hangsúlyosan használatos annak megmutatása végett, hogy nemcsak utódai lesznek a saját magvából, hanem egy különleges, másoktól elkülönített nép, amit az ő nevén fognak nevezni.

Megáldalak téged. Ezt részben az előző mondat magyarázata végett teszi hozzá. Nehogy ugyanis Ábrám kétségbe essen, Isten a saját áldását kínálja, ami képes volt többet véghezvinni egy csoda módján, mint amennyit láthatóan véghezvitt más esetekben természetes eszközökkel. Az itt kihirdetett áldás azonban sokkal messzebbre terjed ki, mint csak az utódokra, s magában foglalja azt is, hogy minden dolgának végkimenetele virágzó és örömteli lesz, amint az kiderül a soron következő szövegrészből. „és felmagasztalom a te nevedet, és áldás leszel”. Olyan boldogságot ígér neki, ami mindenhol minden embert bámulattal tölt majd el, így Ábrám nevét majd példaként fogják emlegetni az áldásmondásaikban. Mások a kifejezést a fokozás értelmében használják. „Áldás leszel”, azaz „mindenki áldani fog”. Mások aktív értelemben magyarázzák, mintha ez hangzott volna el:

³³⁴ Az undor, amivel a zsidók viseltetnek e szó iránt, abból tényből fakad, hogy korlátozzák a használatát a pogányokra, a barbárookra és a keresztyénekre, röviden mindenkire, akik nem tartoznak Izraelhez test szerint. Ezt azonban, amint Kálvin helyesen érvel, a Szentírás nem igazolja nekik. – a szerk.

„Az én kegyelmem nem lakozik majd úgy benned, hogy egyedül csak te élvezed, hanem kiárad messzire, minden nemzethez. Ezért most úgy helyezem nálad letétbe, hogy szétáradhasson az egész világba.” De Isten még nem kezd bele ezeknek a dolgoknak a közlésébe, amint azt majd rögtön megmutatom.

3. *És megáldom azokat, a kik téged áldanak.* Itt Isten rendkívüli kedvessége mutatkozik meg abban, hogy bensőséges szövetséget köt Ábrámmal, ahogyan az emberek szoktak tenni a társaikkal és egyenrangúakkal. Az a megszokott formája a szövetségeknek a királyok és mások között, hogy kölcsönösen megígérik: ugyanazok az ellenségeik és ugyanazok a barátaiuk lesznek. Az természetesen a speciális szeretet felbecsülhetetlen záloga, hogy Isten ennyire leereszkedik a mi kedvünkért. Mert jóllehet itt egyetlen emberhez szól, máshol mégis ugyanezt a vonzalmát jelenti ki a hűséges népe iránt. Ebből tehát azt az általános tanítást szűrhetjük le, hogy Isten úgy ölelt magához minket a kegyeivel, hogy megáldja a barátainkat is és bosszút áll az ellenségeinken. Továbbá arra is figyelmeztet ez az igeszakasz, hogy legyen bármennyire is kíváncsi Isten gyermekei számára a békesség, mégsem lesznek soha híjával az ellenségeknek. Természetesen mindazok között a személyek közül, akik valaha is annyira békésen viselkedtek az emberek között, hogy rászolgáltak mindenki megbecsülésére, Ábrámot lehet a legelsőnek tekinteni, ám még ő sem volt mentes az ellenségektől, mert az ördög volt az ellensége, aki a kezében tartja a gonoszokat, akiket szüntelenül a jók zaklatására ösztökél. Semmi okunk sincs rá, amiért a világ hálátlanságától el kellene csüggednünk, még ha sokan gyűlölnék is ok nélkül, és sérelem nélkül provokálnak, azt tanulmányozva, hogy miképpen árthatnának nekünk, hanem elégedjünk meg azzal az egyetlen vigasztalással, hogy Isten a mi oldalunkon lép be a háborúba. Emellett Isten arra biztatja a népét, hogy a hűséget és az emberséget műveljék minden jó emberrel, továbbá tartózkodjanak minden megsértéstől. Nem közönséges buzdítás ugyanis a kegyesek támogatására az, hogy ha ellátjuk a velük szembeni kötelezettségeinket, Isten visszafizeti azt nekünk. Annak sem kell megriasztani minket, hogy háborút hirdet ellenünk, ha netán ártunk bárkinek, aki Őhozzá tartozik.

Megáldatnak te benned a föld minden nemzetségei. Ha bárki úgy dönt, hogy ezt az igeszakaszt korlátozott értelemben fogja fel, mintha közmondásszerűen a gyermekeiket, vagy a barátait áldók neveztetnek majd Ábrám neve után, had örüljön a véleményének, mert a héber kifejezés eltűri azt a magyarázatot, mely szerint Ábrám a boldogság jeles példájának fog neveztetni. De én messzebbre is kiterjesztem a jelentést, mert feltételezem, hogy ezen a helyen ugyanazt ígéri, amit Isten később világosabban is kifejez (1Móz22:18). S Pál tekintélye indít engem erre, aki azt mondja, hogy az ígélet Ábrahám magvának, azaz Krisztusnak, négyszázharminc évvel a törvényt megelőzően adatott (Gal3:17). Az évek számítása azonban megköveteli tőlünk annak megértését, hogy az áldás neki Krisztusban lett megígérve, amikor a Kánaán földjére érkezett. Ezért Isten (véleményem) szerint azt hirdeti ki, hogy minden nemzet meg lesz áldva a szolgájában, Ábrámban, mert Krisztus benne volt az ő ágyékában. Ezen a módon nemcsak arra utal, hogy Ábrám az áldás *példája*, hanem arra, hogy az *oka* is lesz, ezért egy beleértett ellentmondásnak is kell lennie ebben Ádám és Krisztus között. Mert az első ember Istentől történt elidegenedésétől kezdve valamennyien átkozottnak születünk, s itt új orvosság van felkínálva nekünk. Nincs is semmi ellentét abban a kijelentésben, hogy semmiképpen sem magában Ábrámban kell keresnünk az áldást, mivel a kijelentés Magára Krisztusra vonatkozik. Itt a zsidók zsémbesen tiltakoznak, és a Szentírás megannyi bizonyosságát halmozzák egymásra, melyek szerint *bárkiben* áldani vagy átkozni nem más, mint jót, vagy rosszat kívánni egymásnak, Ábrám, mint minta alapján. De a gáncsoskodásukat minden nehézség nélkül el lehet vetni. Elismerem, hogy amit mondanak az gyakran, de nem mindig igaz. Mert amikor az hangzik el, hogy Lévi törzse fog áldani Isten nevében az 5Móz10:8-ban és az Ézs65:16-ban és hasonló igeszakaszokban, akkor kellőképpen világos, hogy Istent mondja minden jó forrásának, hogy Izrael ne keresse a jó

semmiféle hányadát máshol. Látván tehát, hogy a nyelvezet homályos, engedjük meg nekik ennek, vagy bármely olyan más értelmezés kiválasztásának a szükségességét, ami a legjobban illik a témához és az alkalomhoz. Pál pedig a kegyesek között általánosan elfogadott axiómának tekinti, amit biztosra kell venni, hogy az egész emberi faj ki van téve az átoknak, ezért a szent nép csak a Közbenjáró kegyelmén keresztül van megáldva. Ezért jut arra a végkövetkeztetésre, hogy az üdvösség szövetsége, amit Isten Ábrámmal kötött, csakis Krisztusban stabil és szilárd. Én ezért úgy értelmezem ezt a konkrét helyet, hogy Isten azt ígéri meg a szolgájának, Ábrámnak, hogy az áldás utóbb kiárad majd minden népre. Mivel azonban ezt a témát bővebben magyaráztuk máshol, itt csak futólag térek ki rá.

4. *És kiméne Ábrám.* Azok, akik azt feltételezik, hogy Isten most Háránban szólt Ábrámhoz, ezekbe a szavakba kapaszkodnak a tévedésük alátámasztása végett. De a gáncsoskodás könnyen cáfolható, mert miután Mózes megemlíttette az elindulásuk okát, nevezetesen, hogy Ábrám Isten parancsára volt kénytelen maga mögött hagyni a szülőföldjét, most visszatér a történet részletezésére. Azt, hogy miért kellett Ábrámnak egy ideig Háránban maradnia nem tudjuk, csak annyi ismert, hogy Isten rátette a kezét és megakadályozta, hogy azonnal meglássa azt a földet, ami noha ismeretlen volt, mégis többre tartotta a saját országánál. Most azt olvassuk, hogy elindult Háránból a megkezdett utazást befejezendő, amit a következő igevers is megerősít, ahol azt olvassuk, hogy Szárait, a feleségét és Lótót, az unokafivérét is magával vitte. Ahogyan atyja, Tharé vezetése és felügyelete alatt indultak el Káldeából, a család fejévé vált Ábrám most úgy folytatja és fejezi be azt, amit atyja kezdett el. Még az is lehetséges, hogy az Úr buzdította ismét a továbbhaladásra, amit egy időre megszakított atyja halála, s egy második jövendöléssel is megerősítette a korábbi elhívását. Az azonban bizonyos, hogy ezen a helyet a hit engedelmességét dicséri, s nemcsak úgy, mint egyetlen cselekedetet, hanem mint az életvitel állandó és örök irányát. Nem kételkedem abban ugyanis, hogy Mózes azt akarta mondani: nem azért maradt Ábrám Háránban, mert meggondolta magát, mintha hajlamos lett volna letérni az elhívásának egyes útjáról, hanem mert Isten parancsa mindig is benne rögzült az elméjében. Ezért én az „és monda az Úr Ábrámnak” mondatot inkább az első jövendöléshez tartozónak tekintem. Ezért Mózesnek ezt kellene mondania: „szilárdan megállt a céljában, s a szándékát, hogy engedelmeskedjen Istennek, nem törte meg atyja halála”. Sőt, itt egyetlen szóban az egész életünket szabályozó szabályt látjuk előírva, ami nem más, mint hogy semmit se próbáljunk megtenni isteni utasítás nélkül. Bármennyire vitatkozzanak is az emberek az erényekről és a kötelezettségekről, egyetlen munkájuk sem méltó a dicséretre, vagy nem érdemli meg, hogy az erények közé számítsák, csak ha Istennek tetszik. S Ő Maga tesz bizonyosságot arról, hogy többre becsüli az engedelmességet, mint az áldozatokat (1Sám15:22). Ezért egész életünk helyesen lesz kialakítva, ha Isten Ígésétől függünk, és nem kezdünk bele semmibe az Ő parancsa nélkül. Azt pedig meg kell figyelni, hogy itt nem egyvalaki konkrét tevékenységéről van szó, hanem a kegyes és becsületes életvitel általános alapelvéről. Mert a szóban forgó téma Ábrám elhívása, ami közös mintája minden istenfélő ember életének. Valóban nem kapunk valamennyien válogatás nélkül parancsot a szülőföldünk elhagyására: ez a dolog, elismerem, különleges Ábrám esetében, de általánosan Isten akarata az, hogy valamennyien alá vessék magukat az Ő Ígétének, várják az Ő törvényét az életük szabályozásához az Ő szájából, nehogy a saját akaratuk, vagy az emberek irányelvei félrevigyék őket. Ábrám példájában tehát a teljes önmegtagadást parancsolja, hogy egyedül Istennek éljünk és haljunk.

5. *A kikre Háránban tettek vala szert.* Az akik férfi- és női szolgákat jelent. S ez az első említése a szolgaságnak, amiből kiderül, hogy nem sokkal a vízözön után az ember gonoszsága elpusztította a mindenki számára közös szabadságot az emberiség nagyobbik része számára. S hogy honnan eredt a rabszolgaság, azt nem könnyű megállapítani, hacsak nem az általánosan elfogadott vélekedést fogadjuk el, mely szerint a háborúk következménye, mert a győztesek arra kényszerítették a csatában elfogottakat, hogy szolgálják őket, s innen

származik a jobbágyság név.³³⁵ De azokat, akik az első rabszolgák lettek, akár a hadi törvények döntötték szolgaságba, akár a nélkülözés juttatta őket ebbe az állapotba, az valóban biztos, hogy a természet rendje durván megsérült, mert az emberek az egymás közötti kölcsönös társaság művelésére lettek megteremtve. S noha előnyös, ha egyesek elnökölnek mások felett, mégis, a mintegy testvérek közötti egyenlőséget fenn kellett volna tartani. Azonban jóllehet a rabszolgaság ellentétes azzal a helyes kormányzással, ami a legkívánatosabb, s a kezdeténél nem volt hibamentes, ezen az alapon mégsem következik, hogy a használata, amit utóbb megszokásból fogadtak el, és a szükségszerűséggel mentegettek, törvénytelen. Ábrámnak tehát lehettek mind pénzen vett rabszolgái, mind a saját házában született szolgái. Az a közmondás ugyanis, mely szerint „ami nem volt a kezdetektől fogva, nem tehető érvényesség az idő hosszúságával”, (mint az közismert), enged némi kivételt, s ennek egy példáját fogjuk látni az 1Móz48:1-ben.

6. *És általméne Ábrám a földön.* Mózes itt megmutatja, hogy Ábrám a területre történt belépésekor nem azonnal talált lakóhelyet, ahol megpihenhetett volna. Az *átment* kifejezés, valamint a hely (Sikem) elhelyezkedése, ahová eljutott, megmutatja, hogy nagyon hosszú volt az utazása. Sikem nincs túl messze Garizim hegyétől, ami a déli terület sivatagja felé található. Ezért ahogyan Mózes az imént említette, Ábrám hitet tétetett ismét próbára, amikor Isten engedte, hogy vándorként járja be az egész földet, mielőtt bármiféle állandó lakóhelyet adott volna neki. Milyen keménynek tűnik, hogy amikor Isten azt ígérte, a Védője lesz, mégsem ad egy kis sarkot sem neki, amit arra jelölt volna ki, hogy oda a lábát letehesse? De kénytelen körkörös úton haladni, hogy jobban begyakorolhassa az önmehtagadást. Az אלון szót egyesek tölgyfaerődnek fordítják, mások völgynek,³³⁶ megint mások egy hely tulajdonnévnek tekintik. Én nem kétlem, hogy Móré a hely tulajdonnéve, de az *Elon* szót és síkságnak, vagy tölgyesnek értelmezem. Nem úgy, hogy ez egyetlen tölgyfa volt, hanem úgy, hogy az egyes szám szerepel a többes szám helyén,³³⁷ s az utóbbi értelmezést fogadom el a legszívesebben.

Akkor Kananeusok valának azon a földön. Ezt a mondatot a kánaánitákról nem ok nélkül teszi hozzá, mert nem csekély kísértést jelentett a minden emberségnek híjával levő álnok és gonosz nemzetség közé keveredni. Mi másra gondolhatott a szent ember, mint arra, hogy elárultatott és a legzüllöttebb emberek kezébe került, akik hamarosan akár meg is ölhetik, vagy, hogy zaklatott és nyomorúságos élete lesz, folytonos sérelmek és nehézségek közepette? De hasznos volt a számára megszokni e fegyelem által a jobb reménység táplálását. Ha ugyanis kedvesen és barátságosan fogadták volna Kánaán földjén, akkor nem reménykedett volna többen, mint hogy az életét vendégként eltöltheti ott. Most azonban Isten magasabbra emeli a gondolatait, hogy végül arra a következtetésre jusson, hogy egy jövőbeli időpontban a lakosok megsemmisülnek, és ő lesz a föld ura és örököse. Emellett arra is inti a megnyugvás folytonos hiányával, hogy nézzen fel, a menny felé. Miután ugyanis a föld öröklése konkrétan neki lett megígérve, de majd csak az utódai birtokába jut az ő kedvéért, ebből következik, hogy a föld, melyen olyan rosszul és embertelenül bántak vele nem végsőként táruult a szeméi elé, hanem maga a menny lett neki felajánlva végső pihenőhelyül.

7. *És megjelenék az Úr Ábrámnak.* Most elmondja, hogy Ábrám nem magad teljesen magára, hanem az Úr kinyújtotta a kezét a segítségére. Nekünk azonban meg kell jegyezni, miféle segítséget nyújtva támogatja őt az Úr a kísértéseiben. A pusztaság szavát kínálja neki, s valójában oly módon, hogy Ábrám a gúny tárgyának tarthatná magát. Isten ugyanis azt mondja, hogy az ő magvának adja a földet, de hol a mag, vagy hol a mag reménysége, mikor ő gyermektelen és öreg, s a felesége is terméketlen? Ez tehát bárgyú vigasztalás volt a test

³³⁵ “Mancipii...A manucapium, quod ab hostibus manu caperetur” mert az ellenség fogta kézen. – *a szerk.*

³³⁶ Megint mások síkságnak. Lásd Poli *Synopsis*-át a maga helyén. Lásd az angol változatot: „Ábrahám átment a földön Sikemig, Móré síkságáig.” – *a szerk.*

³³⁷ Azaz ahol a tölgyfa szerepel a tölgyes, vagy tölgyfaerdő helyén. – *a szerk.*

sámára. De a hitnek más az ízlése, melynek a természete úgy tartja az Íge iránti tisztelethez kötve a kegyesek minden érzését, hogy Isten egyetlen ígérete teljesen elégséges. Közben, jóllehet Isten tényleg enyhíti és csillapítja a szolgája által eltűrt gonoszságokat, ezt csak annyiban teszi meg, amennyire az hasznos a számukra, a testi vágyak belekeverése nélkül. Tanuljuk meg ebből, hogy annak az egyetlen orvosságnak elegendőnek kell lennie a számunkra a szenvedéseink közepette, hogy Isten úgy szól hozzánk az Ő Ígében, ami azt okozza, hogy az elménk kegyesnek látja Őt, s ne engedjük szabadjára a zablóját a testünk erőszakos vágyainak. Isten Maga nem mond majd csődöt a Maga részéről, hanem a kegyességének kimutatásával felemel majd ott, ahol levettettünk.

Oltárt épít ott az Úrnak. Ez az oltár a hálaadás jele volt. Amint megjelent neki Isten, ő rögtön oltárt épített, s mi célból? Azért, hogy segítségül hívhassa az Úr nevét. Látjuk tehát, hogy szándékában állt a hálaadás, s egy oltárt épített a kapott kegyesség emlékezetére. Ha bárki megkérdezné, hogy vajon oltár nélkül nem volt képes Istent imádni? Erre azt válaszolom, hogy a szív belső imádata nem elégséges, amíg az emberek előtti külső imádatot is hozzá nem tesszük. A vallásnak valóban megvan a maga helye a szívben, de ebből a gyökérből utóbb kinő a nyilvános megvallás, mint gyümölcs. Mi ugyanis arra teremtettünk, hogy a lelkünket és a testünket Istennek ajánljuk fel. A kánaánitáknak is megvolt a maguk vallása, s voltak áldozati oltáraik is, de Ábrám, hogy ne keveredjen bele a babonáságaikba, házi oltárt állít, melyen áldozhat, mivel Isten imádata lelki, s az összes ceremónia, melyeknek nincsen helyes és törvényes végük, nemcsak hiábavalók és érdemtelenek önmagukban, de megrontják Isten igazi imádatát is a hamis és megtévesztő megjelenésükkel. Ezért gondosan meg kell figyelni azt, amit Mózes mond, hogy az oltárt az Isten nevének segítségül hívása végett emelte. Az oltár tehát az Isten imádatának külső *formája*, de a *segítségül hívás* a lényege és az igazsága. Ez a jel könnyedén megkülönbözteti a tiszta imádókat a képmutatóktól, akik nagyon szabadosak a külső pompát illetően, de azt szeretnék, hogy a vallásuk a pusztá ceremóniákban érjen véget. Azaz, minden vallásuk homályos, s nem irányul biztos végcélra. A végső szándékuk (ahogyan zavarosan beszélnek róla) valóban az Isten imádata, de a kegyesség visz közelebb Istenhez, s ezért nem fecsérli az időt a külsődleges figurákra, hanem az igazságra és a vallás lényegére van tekintettel. Egészében véve a ceremóniák semmi más módon sem elfogadhatók Isten számára, csak úgy, ahogyan Isten lelki imádatára vonatkoznak. Isten *nevét* segítségül hívni, vagy *az Ő nevében* könyörögni kettős jelentésű: vagy imádkozást jelent Istenhez, vagy az Ő nevének ünneplését dicséretekkel. Mivel azonban az ima és a hálaadás összekapcsolódnak, és szívesen beleértem mindkettőt. Korábban mondtuk a negyedik fejezetben (1Móz4:1), hogy Isten egész imádatát nem helytelenül írja le egy szinekdoché segítségével ezzel a konkrét kifejezéssel, mert Isten a kegyesség semmiféle kötelezettségét nem becsüli többre, s nem tekint semmiféle áldozatot elfogadhatóbbnak, mint az Ő nevének segítségül hívását, mint az elhangzik a Zsolt50:23-ban és a Zsolt51:19-ben is. Valahányszor csak előfordul tehát az *oltár* szó, jusson eszünkbe az áldozat is, mert Isten a kezdetektől fogva tájékoztatta az emberiséget arról, hogy nincs hozzáférés Őhöz áldozat nélkül. Ezért Ábrám a vallás általános tanításából kiindulva nyitott meg a maga számára egy mennyei szentélyt az áldozatokkal, hogy helyesen imádhassa az Istent.³³⁸ Tudjuk azonban, hogy Isten soha nem engesztelődött ki az állatok véréből. Ebből következően Ábrám hite Krisztus vérére irányult.³³⁹

³³⁸ A mondat homályosnak tűnik: "Ergo Abram ex generali pietatis doctrina, sacrificiis coeleste sibi sanctuarium aperuit, ut Deum rite coleret." A francia fordítás kevés fényt derít rá: "Abram donc s'est fait ouverture au sanctuaire celeste par une doctrine generale de piete, afin de bien servir Dieu." Az áldozat szó itt teljesen ki van hagyva. S a régi angol fordítás fordítója sem tűnik úgy, hogy túl sok fejtörést okozott volna magának a pontos fordítással: „Ábrám, a kegyesség általános tanításából kiindulva szentélyt készített magának, hogy helyesen imádhassa Istent.” – *a szerk.*

³³⁹ Következésképpen minden áldozatát a nagy engesztelő áldozat előképének tekintette a kereszten. – *a szerk.*

Abszurdnak tűnhet azonban, hogy Ábrám a maga tetszésére épített oltárt magának, bár nem volt sem pap, s nem is kapott semmiféle konkrét parancsot Istentől. Erre azt válaszolom, hogy Mózes a szöveggörnyezetben állítja félre ezt a kételyt: mert Ábrám nem egyszerűen Istennek állított oltárt, hanem Istennek, Aki *megjelent* neki. Az oltár alapja tehát ebben a kijelentésben rejtett, s nem szabad elkülöníteni attól, aminek csak a részét és kiegészítését képezte. A babona olyan Istent fabrikál magának, amilyen csak neki tetszik, majd különféle imádási módokat agyal ki hozzá: pont ahogyan a pápisták, akik ma a lehangosabban dicsekednek azzal, hogy Istent imádják, közben pedig csak a bolond külső pompájukra fecsérlik az időt. Ábrám kegyességét azonban dicséri, mert oltárt emelve a neki megjelent Istent imádta. S noha Mózes kimondja a célt, amivel Ábrám az oltárt emelte, amikor beszámol arról, hogy ott hívta segítségül Istent, de egyidejűleg még arra is utal, hogy az efféle szolgálat Istennek tetsző volt, mert ez a nyelvezet magában foglalja a Szentlélek jóváhagyását, Aki így hirdeti ki, hogy helyesen hívta segítségül Isten nevét. Mások valóban magabiztosan dicsekedtek azzal, hogy Istent imádták, de Isten, egyedül Ábrámot dicsérve, elveti a pogányok minden rítusát, mint az Ő nevének aljas megszenteltséglenítését.

8. *Onnan azután a hegység felé méne.* Amikor azt halljuk, hogy Ábrám tovább költözött a helyről, ahol oltárt épített Istennek, akkor nem kételkedhetünk abban, hogy ezt valamiféle szükségszerűségből tette. Nem találta barátságosaknak az ott lakókat, ezért máshová vitte a sátrát. De ha Ábrám nyugodtan tűrte a folytonos vándorlást, akkor a mi válogatásunk végtelenül elfogadhatatlan, amikor Isten ellen zúgolódunk, ha nem ad nekünk csendes pihenőhelyet. Természetesen mikor Krisztus megnyitotta nekünk a mennyet és naponta hívogat, hogy ott lakozzunk Vele együtt, azt nem szabad úgy félremagyaráznunk, mintha azt mondaná, hogy nekünk idegeneknek kell lennünk a világban. Az igeszakasz summája az, hogy Ábrámnak nem volt állandó lakóhelye,³⁴⁰ mely titulust Pál a keresztyéneknek tulajdonítja (1Kor4:11). Sőt, kifejezett *prolepsis* van a Béthel szóban, mert Mózes azért adja a helynek ezt a nevet, hogy a saját kortársaihoz igazítsa az értekezését.

Ott oltárt épít az Úrnak. Mózes dicséri Ábrámban a fáradhatatlan odaszántságot a kegyességre, mert ezekkel a szavakkal arra utal, hogy bármely helyet keresett is fel, gyakorolta a külső istentiszteletet, hogy egyrészt semmiféle közös vallási rítusa se legyen a gonoszokkal, s megtarthassa a családját az őszinte kegyességben. S valószínű, hogy emiatt nem kis ellenségeskedésnek volt kitéve, mert semmi nem dühíti fel jobban a gonoszokat, mint a sajátjuktól eltérő vallás, amiben nemcsak megvetetteknek fogják fel önmagukat, hanem teljességgel vakoknak ítéltéknek is. S tudjuk, hogy a kánaániták kegyetlenek és gőgösek voltak, s nagyon is készen álltak a sérelmek megbosszulására. Az volt talán az oka Ábrám gyakori továbbköltözésének, hogy a szomszédai az általa épített oltárokat önmagukra nézve feddéseknak tekintették. Valóban Isten csodálatos kegyességének kell azt tulajdonítani, hogy nem kövezték meg gyakran. Mindazonáltal, mivel a szent ember tudja, hogy joggal lett tőle megkövetelve a bizonyágtétel arról, hogy saját külön Istene van,³⁴¹ Akit semmiféle színleléssel sem tagadhat meg, ezért nem vonakodik Isten dicsőségét a saját életénél is többre becsülni.

9. *És tovább költözék Ábrám.* Ez volt a szent ember harmadik költözése rövid időszakon belül, miután úgy tűnt, hogy talált valamiféle lakóhelyet. Biztos, hogy nem önkényesen és a saját megelégedésére futkározott fel-alá (mint a könnyű elméjű emberek szoktak), hanem adott szükségszerűségek merültek fel, melyek előre hajtották őt, hogy a folytonos megszokásból megtanulja: nemcsak idegen, de nyomorult vándor is volt a földön, amelynek ő volt az ura. Mégsem közönséges gyümölcse lett ennek a sok változásnak, mert a

³⁴⁰ Αστατουμενος.

³⁴¹ „Ut testetur se peculiarem habere Deum.” – “Qu’il testife avoir un autre Dieu que celui qui estoit la adore.” – bizonyágot tenni arról, hogy más Istene van, mint akit ott imádtak. – *francia*.

tőle telhető legnagyobb mértékben próbált meg Isten kedvében járni a föld minden részében, ahová csak eljutott, s megillatosította azokat a saját hitének illatával.

10. *Azonban éhség lőn az országban.* Most egy sokkal súlyosabb kísértést jegyez fel, amivel nagyon érzékeny próbára tette Ábrám hitét. Őt ugyanis nemcsak az ország különböző tekervényes ösvényein át vezette, de száműzetésbe is vitte arról a földről, amit Isten neki és az utódainak adott. Meg kell jegyezni, hogy Káldea rendkívül termékeny volt, s ez okból hozzá volt szokva a bővelkedéshez. Ábrám Háránba jött, ahol vélhetően elég kényelmesen élt, mert világos, hogy a szolgálóinak a száma és a vagyona növekedett. Most azonban, elűzve az éhség miatt a földről, ahol Isten szavára támaszkodva boldog, minden jó dologgal bővelkedő életet ígért magának, milyen gondolatai lehettek volna, ha nem erősítette volna meg jól önmagát a Sátán fortélyaival szemben? A hite százszor is fel lett volna forgatva. S tudjuk, hogy valahányszor csalódunk a várakozásainkban, amikor a dolgok nem a vágyainknak megfelelően alakulnak, a testünk azonnal elkezd játszani az „Isten becsapott téged” hárfahúron. De Mózes néhány szóban megmutatja, micsoda szilárdsággal állta ki Ábrám ezt a heves támadást. Valóban nem hirdeti fennköltén Ábrám állhatatosságát bőbeszédű dicshimnuszokban, hanem egy kicsiny szóban mutatja be kellőképpen: csodaszámba menő esemény volt, amikor azt mondja, hogy „aláméne Egyiptomba, hogy ott tartózkodjék”. Arra utal ugyanis, hogy Ábrám mindazonáltal megtartotta az elméjében a neki ígért föld tulajdonlását, noha az éhség miatt onnan kivettétven máshová menekült az élelemszerzés kedvéért. S tanuljuk meg ebből a példából: Isten szolgálóinak megannyi akadállyal meg kell küzdeniük, hogy végigjárhassák az elhívásuk útját. Nekünk ugyanis mindig emlékeznünk kell arra, hogy Ábrámot nem a kegyesek egyik személyének kell tekinteni, hanem a közös ősatyjuknak, így mindegyiküknek az ő példája utánzására kell felkészülni. Így mivel a jelenvaló élet ingatag és ki van téve megszámlálhatatlanul sok változásnak, elékezzünk arra, hogy bárhová is vessen minket az éhség, vagy a háború dühöngése, illetve más egyéb viszonytagság, ami a várakozásunkon felül következik ránk, mégis meg kell maradnunk a helyes úton. S vetődjön bár a testünk ide-oda, a hitünknek rendíthetetlennek kell maradni. Sőt az sem meglepő, hogy amikor a kánaániták nagy nehézségekkel tartották fenn az életüket, akkor Ábrám kénytelen magánemberként saját magát figyelembe venni. Hisz nem volt egyetlen holdnyi földje sem, s kegyetlen és a leggonoszabb néppel volt dolga, akik inkább hagyták volna százszor is éhen pusztulni, semhogy megsegítették volna a nehézségei közepette. Ezek a körülmények felerősítik Ábrám hitének és bátorságának a dicséretét: először is, mivel amikor híjával volt a testi élelemnek, akkor egyedül Isten ígéretéből táplálkozik, majd azért, mert nem szakította el semmiféle erőszak, csak egy rövid időre attól a helytől, ahol parancsot kapott, hogy lakozzon. Ebben a vonatkozásban nagyon eltér sokaktól, akik bármely apró ok miatt sietnek felhagyni a saját elhívásukkal.

11. *Monda feleségének Szárainak.* Most elbeszéli Ábrámnak az élete megóvására irányuló tépelődését Egyiptomhoz közeledve. Mivel ez a hely olyan, mint a kőszikla, amire sokan ráütnek, helyes, ha józanul és tisztelettel fontolóra vesszük, mennyire volt Ábrámnak mentsége és mennyire elítélendő. Először is valamiféle leplezéssel kevert hazugságnak tűnik, amire a feleségét igyekszik rávenni. S bár utóbb előhozakodik azzal a mentséggel, hogy nem hazudott, vagy nem színlelt semmit, ami ne lett volna igaz, abban természetesen nagyon bűnös volt, hogy nem ismerte el a saját feladatának annak megakadályozását, hogy a feleségéből egy prostituált legyen. Amikor ugyanis leplezi a tényt, hogy Szárai a felesége, azzal megfosztja a szemérmességét annak törvényes védelmétől. S itt néhány romlott gáncsokoskodó kapva kap az alkalmon,³⁴² s kijelentik, hogy a szent pátriárka a felesége kerítőjévé vált, s hogy ravaszul gondoskodhasson önmagáról nem kímélte sem az erényességét, sem a tisztességét. De könnyű megcáfolni ezt a lappangó ócsárlást, mert

³⁴² “Atque hinc latrandi materiam protervi quidam canes arripiunt.”

valóban következtethetünk arra, hogy Ábrámnak sokkal magasztosabb célok lebegtek a szeme előtt, látván, hogy más dolgokban oly hatalmas nemesszívűséggel volt felruházva. Aztán miképpen történt meg, hogy inkább Egyiptomba igyekezett eljutni, mintsem Háránba, vagy a saját országába, ha nem úgy, hogy ennél az utazásnál Istent tartotta szem előtt, s az isteni ígéret szilárdan belegyökerezett az elméjébe? Mivel tehát soha nem engedte meg az érzékszerveinek, hogy eltérítsék Isten Ígésétől, még ebből is megérthetjük az okot, amiért olyan nagyon féltette a saját életét, hogy az egyik veszélytől igyekeztén megóvni, előidézett egy még nagyobbát. Kétségtelenül inkább százszor is meghalt volna, semhogy így lerombolja a felesége jellemét, s megfossza magát a társaságától, hisz csak őt szerette. De miközben azon elmélkedett, hogy az üdvösség reménysége *benne magában* összpontosult, hogy *ő* volt Isten egyházának forrása, s a neki és a magvának megígért áldás haszontalan volt, ha *ő* nem marad életben, nem a test egyéni vonzalmainak megfelelően becsülte fel a saját életét. Ám mivel nem akarta, hogy az isteni elhívás hatása az *ő* halála következtében semmissé váljon, úgy el volt foglalva a saját életének védelmével, hogy minden mást figyelmen kívül hagyott. Annyiban tehát dicséretet érdemel, hogy az élet törvényes célját szem előtt tartva kész volt bármi áron megvásárolni az életet. De ennek a közvetett módszernek a kiagyálása, amivel a feleségét kitette a pusztulásnak és a házasságtörésnek, semmiképpen sem tűnik megbocsáthatónak. Ha aggódott is a saját élete miatt, amit joggal megtehetett, a gondjait mégis Istenre kellett volna vetnie. Isten gondviselése, elismerem, nem zárja ki a kegyesek öngondoskodását, de tegyék azt oly módon, hogy ne lépjék túl a részükre megszabott korlátokat. Ebből következik, hogy Ábrám célja helyes volt, de tévedett annak elérési útját illetően, mert nagyon gyakran megtörténik velünk is, hogy miközben Isten felé igyekezünk, mégis, a gondatlanságunk folytán törvénytelen módszerekhez folyamodunk és elhajlunk az *Ő* Ígésétől. S ez különösen azokban a nehéz ügyekben szokott bekövetkezni, ahol nem látszik menekülőút, s könnyedén eltévedünk a tekervényes ösvényeken. Ezért bár elhamarkodott bírák azok, akik teljes mértékben elítélik Ábrám eme tettét, azt a konkrét hibát mégsem szabad tagadni, hogy *ő*, reszketve a halál közeledtétől, nem bízta a veszély dolgát Istenre, hanem bűnös módon elárulta a felesége szemérmességét. Ezért ez a példa arra int minket, hogy a zavaros és kétséges dolgokban a tanács és a bölcsesség lelkét kell keresnünk Istentől, s művelnünk kell a józanságot is, hogy ne próbáljunk meg semmit elhamarkodottan, az *Ő* Ígéjének tekintélye nélkül.

*Ímé tudom, hogy szép ábrázatú asszony vagy.*³⁴³ Megkérdendő: honnan volt Szárainak ez a szépsége, hiszen már idős asszony volt? Mert ha el is fogadjuk, hogy korábban kiemelkedett a formai eleganciában, az évek múlása természetesen elvett a bájából, s tudjuk, hogy az idős kor ráncai milyen nagy mértékben eltorzítják még a legjobb és legszebb arcokat is. Erre először is azt válaszolom, hogy nem kétséges: akkor nagyobb elevenség rejtett az emberi fajban, mint manapság, s azt is tudjuk, hogy az életerő tartja fenn a személyes

³⁴³ „Ábrahám riadalmának fokozódása a felesége arcszínéből fakadt: *Szép ábrázatú asszony vagy*. Noha az egyiptomi hölgyek nem voltak olyan sötét bőrűek, mint a núbiaiak, vagy az etiópok, mégis barnább árnyalatúak voltak, mint a síregek és az arabok. Az emlékműveken is látjuk, hogy a magas rangú hölgyeket rendszerint világosabb árnyalatúaknak ábrázolják az alattvalóiknál... Bőséges bizonyítéka van annak, hogy a szép arcszín nagy előnynek tartották a fáraók korában. Ezt az emlékművek által oly alaposan alátámasztott körülményt nem jegyzi fel történelemkönyvek, csak a Genézis, s ez figyelemre méltó megerősítése Mózes öt könyve hitelességének.” – Gliddon, *Az ókori Egyiptom*, idézve Hengstenberg *Egyiptom és Mózes könyvei* című művében, 200. oldal. Helyénvaló lehet itt megemlíteni, hogy a kontinens képzett anti-szupernaturalista hittudósai rendkívül sok munkát fektettek annak bizonyításába, hogy Mózes öt könyve nem lehet Mózes munkája, sem azé a koré, amelyben élt, következésképpen nem ihletett mű. Ez elvezetett az egyiptomi régiségek alaposabb vizsgálatához, aminek az lett a végeredménye, hogy minden lehetséges módon bizonyították a mózesi feljegyzések hitelességét. A különböző foglalkozású személyeket bemutató, Mózes korával egyidős emlékművek és lapos domborművek mind azt mutatják, hogy egyetlen, viszonylag modern korabeli szerző sem írhatta meg ezeket a könyveket. Itt további bizonyítékunk van a már korábban rendelkezésre álló megannyi mellett, hogy a tények felszínes ismerete kételkedéshez vezet, de az alapos vizsgálatuk elkerülhetetlenül megerősíti a Szentírás bizonyosságtételét. – *a szerk.*

megjelenést. Azután a terméketlensége is hozzájárult a szépsége fenntartásához, s egész testi alakjának az épségéhez, mert semmi sem gyengíti el jobban az asszonyokat, mint a gyakori szülés. Nem kétkedem azonban abban, hogy az alakja tökéletessége Isten speciális ajándéka volt, de hogy miért nem engedte a szent asszony szépségének megromlását az idő múlásával, azt nem tudjuk, hacsak nem azért, hogy az alakja szépsége legyen az oka a férje nagy és komoly aggodalmának. Az általános tapasztalat arra is tanít, hogy azok, akik nem elégednek meg a szépség szokványos és mérsékelt mértékével, hatalmas veszteségként érik meg, hogy a mértéktelen szépségnek milyen nagy az ára.

12. *Azért mikor meglátnak téged az egyiptomiak, stb.* Úgy tűnhet, hogy Ábrám igazságtalan volt az egyiptomiakkal szemben, gonoszt gyanítva bennük, pedig még semmiféle sérelem sem érte őt a részükről. S miután a könyörületeség valóban nem gyanakvó, látszólag igazságtalanul bánik velük, amikor nemcsak testi vágyakkal gyanúsítja meg őket, de gyilkosságra való hajlammal is. Erre azt válaszolom, hogy a szent ember nem ok nélkül féltette önmagát attól a nemzettől, amelyikről nagyon sok kedvezőtlen beszámolót hallott. S máshol már megtapasztalt annyit az emberek gonoszságából, hogy joggal közelíthetett volna meg mindent Isten világi megvetői szemszögéből. De nem jelent ki semmi abszolút dolgot az egyiptomiakról, hanem csak a feleségét akarván egy véleményre hozni önmagával, időben figyelmezteti arra, ami megtörténhet. S Isten, miközben azt parancsolja, hogy tartózkodjunk a rosszindulatú és baljós ítéletektől, mégis megengedi, hogy óvakodjunk minden ismeretlen személytől, s ezt megtehetjük a felebarátaink mindennemű megsértése nélkül. Ám nem tagadom, hogy Ábrám eme felindultsága túlment minden határon, és az ésszerűtlen aggodalom újabb hibába sodorta őt, mint azt már említettük.

15. *Magasztalák a Faraó előtt.*³⁴⁴ Jóllehet a félelme folytán Ábrám túl nagyot és túl hamar vétkezett, az esemény mégis mutatja, hogy nem ok nélkül félt, mert a feleségét elvették tőle és a királyhoz vitték. Mózes először általánosságban beszél az egyiptomiakról, majd utóbb az udvaroncokat említi, s ezzel a sorrenddel utal rá, hogy Sára szépségének híre mindenfelé elterjedt, de még buzgóbban fogadták az udvaroncok, akik szabadosabbak voltak. Ezért adja hozzá, hogy elmondták a királynak, s ebből következtetünk arra, milyen nagyon régi az a romlás, mely most mértéktelenül eluralkodott a királyi udvarokban. Mert ahogyan minden dolog tele van csábítással és hízélgéssel, úgy adják a nemesek a fejüket időről időre főleg arra, ami a kedvében járhat az uralkodónak. Ezért látjuk, hogy bárki közülük több kegyet akar megszerezni, az nemcsak aljas módszerekhez folyamodik, de kerítője is lesz az urai vágyainak.

És elvivék az asszonyt a Faraó udvarába. Mivel elvitték, és valameddig a palotában éledgett, sokan feltételezik, hogy a király megrontotta. Nem hihető ugyanis, hogy egy vágyakkal teli ember, ha a hatalmába kerítette őt, megkímélte volna a szemérmességét. Erre Ábrám valóban bőven rászolgált, mert sem nem támaszkodott Isten kegyelmére, sem nem bízta rá a felesége tisztaságát az Ő hűségére és gondviselésére. De a csapás, ami ez után következik, bizonyítja, hogy az Úr gondolt rá, s ebből arra következtethetünk, hogy sértetlen maradt. S noha ezen a helyen Mózes semmi konkrétumot sem mond a dologról, mégis, egy soron következő hasonló történetből arra következtetünk, hogy Isten gondviselése ekkor sem volt híjával Ábrám számára. Amikor Sára hasonló veszélybe került (1Móz20:1), Isten nem engedte, hogy sérelem érje Gérár királya részéről, miért gondolnánk hát, hogy most ki lett téve a faraó vágyainak? Vajon Isten többet törődött volna vele, akit egyszer már meggyaláztak, mint inkább megóvta volna őt, aki eddig becsületesen és tisztán élt? Továbbá,

³⁴⁴ "Fel kellett tehát fednie az arcát. Az emlékművek megmutatják, hogy az egyiptomi szokásoknak megfelelően csak így jelenhetett meg nyilvánosan. Az emlékművekről tudjuk, mondja Taylor, hogy ez egyiptomi nők a faraók uralkodása alatt felfedték arcukat, s ugyanakkora szabadságot élvezhettek, mint a modern Európa asszonyai. Ez a szokás azonban megváltozott miután a perzsák legyőzték az országot." - Hengstenberg Egyiptom és Mózes könyvei, 199. oldal

ha Isten ennyire engedékenynek mutatkozott Ábrám iránt, hogy megmentette a feleségét, akit Ábrám másodszor is kitett a gyalázatnak, miképpen lenne lehetséges, hogy képtelen volt közömbösíteni az előző veszélyt? Az is lehet, hogy talán abban a korban nagyobb becsületesség virágzott még, s a királyok vágyai nem voltak annyira zabolátlanok, mint amilyenekké utóbb váltak. Sőt, amikor Mózes hozzáteszi, hogy Ábrámmal jól bántak Szárai kedvéért, abból arra következtethetünk, hogy tisztelettel fogadta a fáraó, s nem úgy bánt vele, mint holmi ribanccal. Mikor tehát Mózes azt mondja, hogy a királyi palotába vitték, én ezt csak úgy értelmezem, hogy a király egy ünnepélyes rítussal feleségül akarta őt venni.³⁴⁵

17. *De megveré az Úr a Faraót.* Ha Mózes egyszerűen elmesélte volna, hogy Isten megbüntette a királyt, amiért házasságtörést követett el, abból nem derülne ki annyira világosan, hogy Ő gondoskodott Szárai tisztaságáról. Amikor azonban konkrétan kijelenti, hogy a király házát Szárai, Ábrám felesége miatt érték csapások, akkor véleményem szerint minden kételet eltörl, mert Isten a szolgálja javára lépett közben időben, nehogy Szárait sérelem érje. S itt egy figyelemre méltó példáját látjuk annak a szerető, féltő gondoskodásnak, amivel Isten a szolgálait védi. Síkra száll az ügyükben a legnagyobb hatalmú uralkodókkal szemben, mint ez, és a hasonló történetek mutatják, melyekre a Zsolt103.12-15 utal: „Mikor még csekély számmal valának, igen kevesen és mintegy zsellérek abban, és egyik nemzettől a másikhoz bujdosának, egyik országból a másik néphez: nem engedé, hogy valaki nyomorgassa őket, sőt királyokat is megfenyített miattok”. Ebből az igeszakaszból a most kifejtett vélemény megerősítése is leszűrhető. Mert ha Isten azért fedtte meg a fáraót, hogy ne ártson Ábrámnak, abból az következik, hogy megőrizte Szárai tisztességét épségben. Ezekből a példákból tanulva azt is megtanulhatjuk: vessen meg bármennyire is minket a világ a kis létszámunk és a gyengeségünk miatt, mi mégis annyira drágák vagyunk Isten szemében, hogy a kedvünkért a királyok, sőt az egész világ ellenségének fogja nyilvánítani Magát. Tudjuk hát meg, hogy azért fed be minket az Ő védelme, hogy a nálunk hatalmasabbak vágyai és erőszakossága ne nyomhasson el bennünket. De megkérdendő: vajon a fáraó joggal kapott büntetést, hiszen látjuk, hogy nem csalással és nem is erővel próbálta megszerezni egy másik ember feleségét? Erre azt válaszolom, hogy az emberek cselekedeteit nem mindig a mi ítéletünknek megfelelően kell felbecsülni, hanem inkább Isten mérlegére kell azokat tenni. Gyakorta megtörténik ugyanis, hogy az Úr olyasmit talál bennünk, amit joggal megbüntethet, miközben mi önmagunkat hibamentesnek látjuk, s felmentünk minden véték alól. Inkább tanulják meg a királyok ebből a történetből megzabolázni a hatalmukat és mértékletesen használni a tekintélyüket, végül pedig a mértékletesség önkéntes törvényét kiszabni önmagukra. Mert noha nem látszik nyíltan hiba a fáraóban, mégis, mivel nincs az igazsághoz ragaszkodó megfigyelő az emberek között, aki meg merné őt feddeni a kicsapongásáért, ezért az Úr feddi meg őt a mennyből. Ami a családját illeti, az valóban ártatlan volt, de az Úrnak mindig igazságos indítékai vannak, még ha el is vannak rejtve előlünk, amiért le kell sújtani a botjával azokra, akik látszólag nem érdemlik meg ezt a feddést. Azt, hogy Ő megkímélte Ábrámot, a szolgálját, az atyai engedékenysége kell betudni.

18. *Hivatá azért a Faraó Ábrámot.* A fáraó joggal vitatkozik Ábrámmal, aki a főleg hibás volt. Itt Ábrám részéről semmiféle válasz sincs feljegyezve, s talán egyetértett az igazságos és valós megrovással. Azonban az is lehetséges, hogy a mentegetőzést Mózes hagyta ki, akinek az volt a célja, hogy példáját adja az isteni gondviselésnek Ábrám megőrzésében, és a házassági kapcsolatának megvédésében. De jóllehet Ábrám tudta, hogy az ostobasága, vagy az ésszerűtlen óvatossága jogos büntetését szenvedte el, mindazonáltal másodszor is belecsúszott ugyanabba a hibába, mint azt majd látjuk a maga helyén.

20. *És parancsola felőle a Faraó némely embereknek.* Annak a parancsnak a kiadásával, ami Ábrámnak szabad eltávozást engedett a királyságból, a fáraó látszólag

³⁴⁵ “Non interpretor fuisse factum, ut statim cum rege dormiret, sed ut rex solemniter eum duceret uxorem.”

megtette a magáét, hogy gondoskodjon a veszély elhárításáról. Hiszen Ábrám felszíthatta a nép gyűlöletét maga ellen, mint olyasvalaki ellen, aki Isten csapását hozta el magával. Mivel azonban ennek a feltevésnek kicsi a szilárdsága, én egyszerűbb magyarázatot adok: a távozás Ábrámnak egy testőr mellérendelésével lett megengedve, nehogy erőszaknak legyen kitéve. Tudjuk, mennyire gőgösek és kegyetlenek voltak az egyiptomiak, s mennyire ki volt téve Ábrám az irigységnek, amiért váratlanul úgy meggazdagodott, hogy úgy tűnt, még a termőföldet is magával viszi.

13. fejezet

1. Feljöve azért Ábrám Egyiptomból, ő és az ő felesége, és mindene valamije vala, és Lót is ő vele, a déli tartományba.

2. Ábrám pedig igen gazdag vala barmokkal, ezüsttel és arannyal.

3. És méne helyről helyre délfelől mind Béthelig, oda a hol először vala az ő sátora, Béthel és Hái között.

4. Annak az oltárnak helyére, melyet ott elsőben készített vala: és segítségül hívá ott Ábrám az Úrnak nevét.

5. Lótnak is pedig, a ki Ábrámmal jár vala, valának juhai, ökrei és sátorai.

6. És nem bírá meg őket az a föld, hogy együtt lakjanak, mert sok jószáguk vala, és nem lakhatának együtt.

7. Versengés is támadá az Ábrám barompásztorai között, és a Lót barompásztorai között; és a Kananeusok és a Perizeusok is ott laknak vala akkor azon a földön.

8. Monda azért Ábrám Lótnak: Ne legyen versengés közöttem és közötted, se az én pásztoraim között és a te pásztoraid között: hiszen atyafiak vagyunk.

9. Avagy nincsen-e előtted mind az egész föld? Válg el kérlek, tőlem; ha te balra tartasz, én jobbra megyek; ha te jobbra menédsz, én balra térek.

10. Felemlé azért Lót az ő szemeit, és látá, hogy a Jordán egész melléke bővizű föld; mert minekelőtte elvesztette volna az Úr Sodomát és Gomorát, mind Czoárig olyan vala az, mint az Úr kertje, mint Egyiptom földje.

11. És választá Lót magának a Jordán egész mellékét, és elköltözék Lót kelet felé: és elválának egymástól.

12. Ábrám lakozik vala a Kanaán földén, Lót pedig lakozik vala a Jordán-melléki városokban, és sátoroz vala Sodomáig.

13. Sodoma lakosai pedig nagyon gonoszok és bűnösök valának az Úr előtt.

14. Az Úr pedig monda Ábrámnak, minekutánna elválék tőle Lót: Emeld fel szemeidet és tekints arról a helyről, a hol vagy, északra, délre, keletre és nyugotra.

15. Mert mind az egész földet, a melyet látsz, néked adom, és a te magodnak örökre.

16. És olyanná tészem a te magodat, mint a földnek pora, hogyha valaki megszámálhatja a földnek porát, a te magod is megszámálható lesz.

17. Kelj fel, járd be ez országot hosszában és szélében: mert néked adom azt.

18. Előbb mozdítá azért sátorát Ábrám, és elméne, és lakozék Mamré tölgyesében, mely Hebronban van, és oltárt építe ott az Úrnak.

1. *Feljöve azért Ábrám Egyiptomból.* A fejezet kezdetén Mózes megemlékezik Istennek az Ábrám védelmezésében megmutatkozó jószágáról, amiből kiderül, hogy nemcsak biztonságban tért haza, de nagy gazdagságot is hozott magával. Ezt a körülményt szintén meg kell figyelni, mert amikor elhagyta Egyiptomot, jószágban és kincsekben bővelkedve, akkor békében engedték folytatni az útját. Meglepő ugyanis, hogy az egyiptomiak megengedték, hogy Ábrahám máshová vigye mindazt, amit közöttük szerzett. Mózes utána megmutatja, hogy a gazdagság nem bizonyult olyan jelentős akadálnak, ami megakadályozta volna Ábrámot abban, hogy folytonosan a végcélját tartsa a szeme előtt és a felé haladjon lankadatlan iramban. Tudjuk, hogy mennyire akadályoz sokakat még a mérsékelt gazdagság is abban, hogy a menny felé emeljék a fejüket, s azok, akik valóban bőségben élnek, nemcsak eltunyultan heverésznek, de teljesen beletemetkeznek a földbe. Ezért Mózes szembeállítja Ábrám erényeit mások közös bűnével, amikor elmondja, hogy nem gátolta őt semmiféle akadály a Kánaán földje ismételt keresésében. Hiszen (másokhoz hasonlóan) ő is

kecsegtethette volna önmagát holmi tetszetős ürüggyel, mint például azzal, hogy Isten, Akitől rendkívüli áldásokat kapott, kegyes és jóindulatú volt vele Egyiptomban, így hát helyes, ha ott marad. De nem felejtette el, amire isteni parancsot kapott, s így mintegy a láncaitól szabadult igyekszik arra a helyre, ahová elhívást kapott. Ezzel pedig a gazdagok meg vannak fosztva minden mentségtől, ha úgy belegyökereztek a földbe, hogy nem figyelnek Isten elhívására. Két szélsőség ellen azonban óvakodni kell. Sokan anygali tökéletességet tulajdonítanak a szegénységnek, mintha nem volna lehetséges a kegyességet művelni és Istent szolgálni, amíg minden gazdagságot el nem vetünk. Valóban kevesen utánozzák csak a thébai Kratészt, aki a tengerbe hányta a vagyonát, mert nem gondolta, hogy addig megmenekülhet, míg azt el nem vesztegeti. Mégis sok fanatikus taszítja el a gazdag embereket az üdvösség reménységétől úgy, mintha a szegénység lenne a menny egyetlen kapuja, ami néha még nagyobb akadályokat állít az emberek elé, mint a gazdagság. Agoston azonban bölcsen tanítja, hogy gazdag és szegény az életnek ugyanarra az örökségére lesznek összegyűjtve, mert a szegény Lázár a gazdag Ábrahám kebelébe lett befogadva. Viszont óvakodnunk kell az ellentétes gonoszságtól is, nehogy a gazdagság botránykövet vessen az utunkba, vagy annyira megterheljen, hogy kevésbé legyünk képesek továbbhaladni a mennyek országa felé.

3. *És méne helyről helyre.* Ezekkel a szavakkal Mózeszt azt tanítja nekünk, hogy Ábrám nem pihent meg mindaddig, amíg nem tért vissza Béthelbe. Mert jóllehet sok helyen felütötte a sátrát, mégsem állt meg sehol úgy, hogy azt állandó lakóhelyévé tette volna. Nem Egyiptom vonatkozásában beszél délről, hanem csak azt érti alatta, hogy Júdea déli részébe érkezett. Így tehát hosszú és fáradságos utazás után érkezett meg arra a helyre, ahol maradni szándékozott. Mózes ez után elmeséli, hogy korábban ott oltárt épített, s most ismét elkezdte segítségül hívni az Úr nevét. Ebből megtanulhatjuk, hogy a szent ember mindig ugyanolyan volt Isten imáadásában, s a bizonyosság adásában a kegyességéről. Az egyesek által adott magyarázat, miszerint a hely lakosai eljutottak Isten tiszta imádatára, se nem valószínű, se Mózes szavaiból nem vezethető le. S máshol már említettük a „könyörögni az Ő nevében”, vagy „az Úr nevét segítségül hívni” kifejezések jelentését: nevezetesen az Isten igazi és tiszta imádatát. Ábrám ugyanis nemcsak tizenkét alkalommal hívta segítségül az Urat egész élete során, hanem valahányszor csak nyilvánosan ünnepelte, s ünnepélyes rítussal világossá tette, hogy semmi köze sincs a pogányok babonáságaihoz, arra is azt mondják, hogy az Urat hívta segítségül. Ezért noha mindig is imádta az Istent és gyakorolta magát a napi imádkozásban, mégis, miután nem naponta adta bizonyosságát a kegyességének az emberek előtti külsődleges tevékenységgel, ezt az erényt Mózes különösen dicséri. Helyes volt tehát összekapcsolni a könyörgést az oltárral, mert a felkínált áldozatokkal világos bizonyosságot tett arról, miféle Istent imád, hogy a kánaániták megtudhassák: nem csatlakozott a közös bálványimádásukhoz.

5. *Lótnak is pedig, a ki Ábrámmal jár vala.* Most következik az a kényelmetlenség, amit Ábrám a gazdagsága miatt szenvedett el, nevezetesen hogy elszakadt az unokafivérétől, akit úgy szeretett, mintha a saját ágyékából származott volna. Természetesen adott volt a számára a lehetőség, hogy inkább elvesse a gazdagságát, mintsem elszakadjon attól, aki az egyetlen fia helyét töltötte be, de mégsem talált más lehetőséget a súrlódások elkerülésére. Vajon ezt a gonoszságot a saját szélsőséges mogorvaságának kell betudnunk az unokafivére fejlődésével szemben? Én azonban azt feltételezem, hogy nekünk inkább Isten célját kell fontolóra vennünk. Fennállt a veszélye, nehogy Ábrám túlzottan elégedett legyen a saját sikereivel, hiszen a bővelkedés sokakat megvakít. Isten ezért a vagyon édességét keserűséggel hígítja, s nem engedi a szolgája elméjét annak túlságos bűvöletébe esni. S valahányszor a gazdagság csalóka felbecsülése arra ösztönöz minket, hogy mértéktelenül vágyakozzunk utána, mivel nem látjuk a vele járó hatalmas hátrányokat, ennek a történetnek a felidézése adjon segítséget a hozzá való mértéktelen ragaszkodás megzabololásához. Továbbá, valahányszor csak a gazdagok a vagyonukból fakadó nehézségekbe ütköznek, tanulják meg ezzel az orvossággal megtisztítani az elméjüket, nehogy szélsőségesen ragaszkodjanak a

jelenvaló élet jó dolgaihoz. S valóban, amíg az Úr esetenként meg nem zabolázza az embereket, mekkora mélységekbe nem képesek beleesni, amikor elborítja őket a bővelkedés? Másrészt, amikor a szegénység hoz minket szorult helyzetbe, tudjuk meg, hogy Isten ezzel a módszerrel is a testünk rejtett gonoszságait gyógyítja. Végül, emlékezzenek rá, akik dúskálnak, hogy tövisekkel vannak körülvéve, s óvakodniuk kell, nehogy azok átdöfjék őket. Akiknek pedig a dolgai összezsugorodnak és összezavarodnak, tudják meg, hogy Isten gondoskodik róluk, nehogy gonosz és ártalmas csapdákba kerüljenek. Ez az elválás fájdalmas volt Ábrám elméje számára, de alkalmas volt sok lappangó gonoszság gyógyítására, hogy a gazdagság ne fojtsa el a buzgósága fegyvereit. Ám ha Ábrámnak is szüksége volt erre az orvosságra, akkor ne csodálkozzunk, ha Isten néhány csapással a mi szélsőségeségeinket is visszanyesi. Ő ugyanis nem mindig várja meg, amíg a kegyesek elbuknak, hanem előretekint a jövőbe az ő érdekükben. Így nem ténylegesen a szolgálja, Ábrám kapzsiságát, vagy büszkeségét helyesbíti, hanem egy megelőző orvossággal gondoskodik arról, hogy a Sátán ne foglalhassa el az elméjét a csábításaival.

7. *Versengés is támadta.* Amire a gazdagságot illetően utaltam, az a kísérők nagy létszámára is igaz. Látjuk, micsoda becsvágygal vágyakoznak sokan a kísérők nagy tömegére, mely majdnem egy egész nemzetségnek felel meg. Mivel azonban Ábrám családja oly sokba kerül neki, elégedjünk meg néhány szolgálival, vagy azzal, ha egyáltalában nincsenek is, ha az Úr úgy látja jónak, hogy így legyen. Aligha lehet elkerülni a nagy zűrzavart abban a házban, ahol nagy létszámú ember él. S a tapasztalat megerősíti a közmondások igazságát, miszerint a tömeg rendszerint kavargó. Nos, ha a nyugalom és a békesség felbecsülhetetlenül jó dolgok, akkor tudjuk meg, hogy a legjobb a tényleges jólétünkhöz, amikor kicsiny házunk van, és magunkban töltjük az időnket, családi felfordulások nélkül. Az előttünk álló példa arra is int minket, hogy óvakodjunk, nehogy a Sátán közvetett módszerekkel pörlekedésekbe vonjon be minket. Amikor ugyanis nem képes kölcsönös ellenségeskedést támasztani közöttünk, akkor más emberek vitáiba igyekszik bevonni minket. Lót és Ábrám egyetértésben voltak egymással, de a pásztoraik között vita támadt, mely őket is vonakodva bár, de magával ragadta így kénytelenek lettek különválni. Nem kétséges, hogy Ábrám hűséggel oktatta a népét a békesség művelésére, de mégsem ért el akkora sikereket a vágyaival és az erőfeszítéseivel, hogy ne lett volna a szemtanúja a civakodás legpusztítóbb tüze fellobbanásának a saját házában. Ezért semmi csodálatos nincs abban, ha gyakori felfordulásokat látunk a gyülekezetekben, ahol még több ember van. Ábrámnak mintegy háromszáz szolgálja volt, s valószínű, hogy Lót családja is megegyezett ezzel létszámban.³⁴⁶ Minek a végbemenetele várható akkor öt-, vagy hatezer ember – főleg, szabad ember – között, amikor egymással civakodnak? Miután azonban nekünk nem szabad összezavarodni az efféle botrányoktól, ezért minden módon vigyáznunk kell arra, hogy a civódások ne váljanak hevesekké. Mert amíg gyorsan elejét nem vesszük, addig hamarosan átcsaphatnak ártalmas veszekedésekbe.

A Kananeusok és a Perizeusok is. Mózes ezt a gonoszság fokozása végett teszi hozzá. Kijelenti ugyanis, hogy a civakodás heve olyan nagy volt, amit még a közelgő megsemmisüléstől való félelem sem tudott sem kioltani, sem csillapítani. Őket annyi ellenség vette körül, ahány szomszédjuk volt. Semmi sem hiányzott tehát a megsemmisülésükhöz, csak egy kínálkozó alkalom, s ezt ők maguk hozták létre a vitatkozásaikkal. A vak düh úgy

³⁴⁶ “Familiam Lot minime fuisse parem verisimile est.” A szavak megengednek két ellentétes értelmű fordítást annak a két különböző értelmezésnek megfelelően, ahogyan a *minime* szót értjük. A jelentése lehet egyrészt a „semmiképpen”, a másik a „legalábbis”. A régi angol fordítás az elsőt használja. “It is very likely that the household of Lot was much less.” „Nagyon valószínű, hogy Lót családja sokkal kisebb volt.” A francia változat az utóbbi jelentést fogadja el. “Il est bien vraye – semblable que la famille de Lot n’a pas este moindre.” Egyik változat sem adja vissza a nagyon valószínű jelentést. A szöveggörnyezet látszólag azt a fordítást követeli meg, amit a szerkesztő merészelt előnyben részesíteni. – a szerk.

megbolondítja az embereket, amikor a civakodás hevessége egyszer felülkerekedik, hogy gondatlanul még akkor is megvetik a halált, amikor már a szemük elé tárul. Nos, jóllehet min nem vagyunk állandóan kánaánitákkal körülvéve, mégis az ellenségek között vagyunk mindaddig, amíg ebben a világban tartózkodunk. Ezért ha az üdvösség iránti bármiféle vágy befolyásol minket a magunk és a felebarátjaink számára, óvakodjunk a civakodásoktól, melyek átadnak minket megsemmisítésre a Sátánnak.

8. *Monda azért Ábrám Lótnak.* Mózes először kijelenti, hogy amint észrevette Ábrám a támadt vitatkozást, rögtön teljesítette a jó házigazda kötelességét és megpróbálta helyreállítani a békét a szolgálai között, majd a higgadtságával megpróbálta orvosolni a gonoszságot annak kiiktatásával. S noha csak a szolgák vitatkoztak, ő mégsem hiába mondja, hogy „ne legyen versengés közöttem és közötted”, mert aligha történhetett volna másképp, mint úgy hogy a veszekedés fertőzése el ne jusson a szolgáktól az uraikig, még ha minden más vonatkozásban tökéletes egyetértésben voltak is. Azt is előre látta, hogy a barátságuk nem maradhat hosszan ép, hacsak időben meg nem próbálja gyógyítani az alattomos gonoszságot. Sőt, még a közöttük fennálló vérrokonsági köteléket is eszébe veszi: nem azért, mert egyedül ennek kellett volna előmozdítani a kölcsönös békességet, hanem hogy könnyebben meghajlíthassa és kiengesztelje unokafivére elméjét. Amikor ugyanis az istenfélelmünk a kelleténél kisebb hatású, akkor hasznos más segítségeket is bevonni, melyek megtarthatnak minket a kötelességünkben. Mivel mi valamennyien Isten fiaiként lettünk örökbe fogadva azzal a feltétellel, hogy kölcsönösen egymás testvéreinek kell lennünk, ezért ezt a szent köteléket a kelleténél kevesebbre értékeljük, ha nem bizonyul elégségesnek a civakodásaink lecsillapításához.

9. *Avagy nincsen-e előtted mind az egész föld?* Itt van az a higgadtság, amiről beszéltem, nevezetesen hogy Ábrám a viták lecsillapítása végett önként lemond a saját jogairól. Miután a becsvágy és a győzelemlégy³⁴⁷ minden civakodás szülőanyja, így mikor mindenki szelíden és higgadtan lemond valamekkora mértékben a jogos követeléseiről, akkor a legjobb orvosságot találták meg az elkeserítés minden okának eltávolításához. Ábrám valóban tiszteletre máltó ürügyekkel védhette volna kitartóbban a jogait, amikről lemondott, de ő nem vonakodik semmitől a békesség helyreállítása érdekében, ezért a választás jogát átadja az unokatestvérének.

10. *Felemlé azért Lót az ő szemeit.* Ahogyan Ábrám méltányossága nem csekély dicséretre volt méltó, úgy szolgált rá Lótnak a Mózes által itt leírt megfontolatlansága a korholásra. Neki inkább a mértékletesség pálmájáért kellett volna versengenie a nagybátyjával, s ezt maga a természet rendje sugallta. De mintha minden vonatkozásban felsőbbrendű lett volna, úgy ragadja magához a jobb részt, s választja ki azt a területet, mely termékenyebbnek és kellemesebbnek tűnt. S valóban szükségszerűen bekövetkezik, hogy bárki, aki túl mohón tartja szeme előtt a saját előnyét, az híjával van az emberségességnek mások iránt. Nem kétséges, hogy ez az igazságtalanság döfött egyet Ábrám elméjén, de csendben tűrte azt, nehogy bármi módon alkalmat adjon az újabb sérelmekre. S teljességgel így kell nekünk is cselekednünk, valahányszor csak észrevesszük, hogy a velünk kapcsolatban állók nincsenek teljesen a tudatában a kötelezettségüknek, mert ellenkező esetben vége-hossza nem lesz a vitatkozásoknak. Amikor Szodoma szomszédos fennsíkját Isten Paradicsomához hasonlítja, sok igemagyarázó szerint ez egyszerűen csak annyit jelent, hogy kiváló és a legtermékenyebb volt, mert a héberek minden kiválót isteninek mondanak. Én azonban azt hiszem, hogy arra a helyre mutat rá, ahol Ádám tartózkodott először. Mózes ugyanis nem általános hasonlattal él, hanem azt mondja, hogy „a terület bővizű volt”, pont úgy, ahogyan elmesélte ugyanazt az ember első lakóhelyéről, nevezetesen hogy a négy ágra szakadt folyó

³⁴⁷ Φιλονεικια.

öntözte azt. S ugyanezt teszi hozzá Egyiptom egy részét illetően. Ebből világosabban is kiderül, hogy ezt a helyet ebben az egyben hasonlítja össze a másik kettővel.

13. *Sodoma lakosai pedig.* Lót boldognak vélte magát, amiért ilyen gazdag lakóhely jutott neki osztályrészül, de végül majd megtanulja, hogy a választás, amire törekedett a kapzsiságának megfelelő elhamarkodottsággal szerencsétlenül adatott meg neki, mert gőgös és romlott szomszédokkal lett dolga, akiknek a viselkedését sokkal nehezebb volt elviselni, mintsem beérni a föld terméketlenségével. Ezért látván, hogy csakis a hely kellemessége vonta el, megfizeti az árát a bolond sóvárgásának. Tanuljuk meg ebből a példából, hogy a szemeink megbízhatatlanok, s inkább óvakodnunk kell, nehogy csapdába ejtsenek minket, s váratlanul megannyi veszély vegyen körül. Pont ahogyan Lót is, mikor arról fantáziált, hogy a Paradicsomban lakik, majdnem a pokol mélységeibe lett beletaszítva. Csodálatosnak tűnik azonban, hogy Mózes, amikor el akarja ítélni Szodoma lakosait a szélsőséges gonoszságuk miatt, azt mondja, hogy az Úr előtt voltak gonoszok, s nem inkább az emberek előtt. Mikor ugyanis az Isten ítélőszéke elé állunk, minden száznak el kell némi, s az egész világnak ítélet alá kell esnie. Ezért vélhető úgy, hogy Mózes mintegy felmentésképpen beszél erről. De a helyzet ennek az ellenkezője, mert ő úgy érti, hogy nemcsak pusztán a szokásos bűnök uralmában voltak, melyek mindenfelé elterjedtek az emberek között, hanem a leggyalázatosabb bűnökbe is belekeveredtek, melyek kiáltása a mennyig felhallatszott (mint azt majd utóbb látjuk), és bosszút követelt Istentől. De hogy Isten tűrte ezeket egy ideig, sőt mi több, azt is megengedte, hogy a legtermékenyebb részen terjedjenek el, noha a végtelenségig méltatlanok voltak a világosságra és az életre, nem ad alapot a gonoszoknak az ön-gratulációra, ha Isten őket is tűri egy ideig, vagy amikor gyengéden, sőt nagylelkűen bánik velük és elnézésével küzd a hálátlanságukkal. S tobzódjanak bár a luxusban, sőt dühösködjének Isten ellen, Isten fiait mégis inteni kell, hogy ne irigyeljék a szerencsésüket, hanem várjanak egy kicsit, amíg Isten felrázza őket a részegségükből és a félelmetes ítéletére nem szólítja. Ezért Ezékiel, Szodoma lakosairól beszélve kijelenti, hogy a pusztulásuk oka a kenyér és a bor bősége, az eltelés a csemegékkel volt, s az, hogy gőgös kegyetlenséggel bántak a szegényekkel (Ezék16:49).

14. *Az Úr pedig monda Ábrámnak.* Mózes most beszámol arról, hogy miután Ábrám elvált az unokaifivérétől, isteni vigasztalást kapott az elméje lecsillapítására. nem kétséges, hogy az elválás okozta seb nagyon súlyos volt, mert kénytelen volt olyasvalakit elküldeni, aki nem volt kevésbé drága a számára, mint a saját élete. Amikor azt mondja tehát, hogy az Úr szólott az időtényezőt is meg kell figyelni. Mintha azt mondta volna, hogy Isten Ígéjének orvosságát most kapta meg a fájdalomnak enyhítésére. S ezzel azt tanítja nekünk, hogy a legjobb orvosság a szomorúság enyhítésére és gyógyítására Isten Ígéjében rejlik.

Emeld fel szemeidet. Látván, hogy az Úr Ábrám magvának ígéri a földet, észre vesszük Isten bámulatos célját Lót eltávolításával. Ő egyedül Ábrámnak szánta a földet: ha Lót vele maradt volna, akkor a kettőjük gyermekei összekeveredtek volna. Ennek a viszálynak az oka valóban büntetendő volt, de az Úr az Ő végtelen bölcsességének megfelelően jóra fordítja azt, hogy Lót leszármazottai semmit sem kapnak az örökségből. Ez az oka annak, miért kimondja: „mind az egész földet, a melyet látsz, néked adom, és a te magodnak örökre”. Így tehát nincs okod, aki utóbb majd ilyen kiváló jutalmat kap, a szélsőséges szomorkodásra és zavartságra e miatt a magány és szűkölködés miatt. Mert bár ugyanazt a dolgot már megígérte Ábrámnak, Isten mégis alkalmazza ezt az ígéretet a mostani bánat csillapítására. S így emlékeznünk kell rá, hogy nemcsak azt az ígéretet ismételte meg, ami táplálhatta és megerősíthette Ábrám hitét, hanem egy speciális jövendölés is elhangzott, amiből Ábrám megtudhatta, hogy a saját magvának érdekei voltak szem előtt tartva Lót eltávolításával tőle. Luther spekulációjának ezen (és más egyéb) a helyen nincs meg a szilárdsága, miszerint Isten valamilyen prófétán keresztül szólalt meg. A föld „örökre” történő megígéréseivel nemcsak az állandóságot jelöli meg, hanem azt az időszakot is, amely Krisztus eljövételével zárult le. Az עולם szó jelentését

illetően a zsidók tudatlanul vitatkoznak, de jóllehet különböző jelentésekkel szerepel a Szentírásban, ezen a helyen (mint nemrég utaltam rá) a törvény egész időszakát jelenti pontosan úgy, ahogyan az Istennek az ő ókori népével kötött szövetségét is öröknek nevezi, mert Krisztus hivatala volt az eljövetelel megújítani a világot. A Krisztus által hatályba léptetett változás azonban nem a régi ígéretek *eltörlése* volt, hanem inkább azok *megerősítése*. Látván tehát, hogy Istennek most nincs egyetlen saját népe a Kánaán földjén, hanem szét van szórva a világ minden részére, ez nem mond ellent annak az állításnak, hogy a föld örökös birtoklása helyesen lett megígérve Ábrám magvának a jövőbeli megújításig.

16. *És olyanná téstem a te magodat, mint a földnek pora.* Elhagyván azokat az elmésségeket, melyekkel mások a semmiről vitatkoznak, én egyszerűen csak úgy magyarázom a szavak jelentését, hogy Ábrámot a nagy tömeg miatt hasonlíta a porhoz, s a kifejezés jelentését valóban csak Mózes saját szavaiban kell keresni. Szükséges volt azonban itt hozzátenni, hogy Isten magot támaszt majd neki, aminek eddig a híjával volt. S látjuk, hogy Isten mindig a saját szavának korlátai között tartja őt, s mindig a saját ajkától teszi függővé. Ábrám azt a parancsot kapta, hogy nézzen a porra, de amikor a saját családjára tekint, miféle hasonlóságot lát a saját magányossága és a por megszámlálhatatlanul sok részecskéje között? Az Úrnak ez a szavahihetősége megköveteli tőlünk, hogy a saját szavának tulajdonítsuk, hogy Ő egyedül is elégséges a számunkra. Az is okot adhat a gúnyolódásra, hogy Isten megparancsolja Ábrámnak: utazzon, amíg be nem járja az egész földet. Mi más célból kell ezt tennie, hacsak nem azért, hogy világosabban is idegennek lássa önmagát, s kimerülve a folytonos és gyümölcstelen zaklatottságtól lemondjon minden tartós és állandó birtokról? Hiszen miképpen győzheti meg önmagát arról, hogy ő a föld ura, ahol még vizet is alig ihat, noha nagy munkával megásta a kutakat? Ezek azonban a hit próbái, hogy észrevegyük az Ígében a nagyon távoli dolgokat, melyek el vannak rejtve a testi érzékszervek előtt. A hit ugyanis a nem látott dolgokról való meggyőződés (Zsid11:1), s az Íge a számára olyan, mint egy tükör, melyben felfedezheti Isten rejtett kegyelmét. S a kegyesek állapota ma sem más, mert miután mindenki gyűlöli őket, ki vannak téve a megvetésnek és a feddésnek, otthontalanul vándorolnak, s néha ide-oda hányódnak, s szenvednek a mezítelenségtől és a szegénységtől. Mindazonáltal az a kötelességük, hogy megragadják a nekik ígért örökséget. Járjunk hát úgy a világban, mint minden nyugalomtól megfosztott személyek, akiknek nincs más forrásuk, mint az Íge tükre.

18. *Előbb mozdítá azért sátorát Ábrám.*³⁴⁸ Mózes itt elmeséli, hogy a szent ember, megelevenedvén Isten megújított ígététől nagy bátorsággal beutazza a földet, mintha egyedül csak a megszemlélésével a birtokába vehetné. Látjuk tehát, milyen nagy hasznára vált a jövendölés: nem mintha bármi számára szokatlant hallott volna Isten szájából, hanem mert annyira időszerű és alkalmasa orvosságra talált a pillanatnyi fájdalmára, hogy újult energiával indult el a menny felé. Mózes végül feljegyzi, hogy a szent ember a vándorlása végén visszatért Mamré völgyesébe, vagy völgyébe, hogy ott lakozzék. De megint dicséri a kegyességét az oltár állítása és Isten nevének segítségül hívása miatt. Már sokszor magyaráztam, mit jelent ez: ő maga ugyan hordozott egy oltárt a szívében, de látva, hogy a föld telis-tele van pogány oltárokkal, melyeken a kánaániták és más nemzetek beszennyezték Isten imádatát, Ábrám nyilvánosan bemutatja, hogy Ő az igaz Istent imádja, s nem összevissza, hanem a szerint a módszer szerint, amit az Íge mutatott neki. Ebből arra következtetünk, hogy az említett oltárt nem elhamarkodottan emelte, hanem azt Isten ugyanazon Ígéje meg is szentelte.

³⁴⁸ "Et tendit Abram tabernaculum." Ábrám felütötte a sátrát. Látszólag ez a וַיִּתֵּן szó valódi jelentése, de a felütni mégsem illik olyan jól a szövegkörnyezetbe, mint az elmozdítani, amely szó használatával a fordítóink a Septuagintát (ἀποσκηνοῦσας), valamint a Vulgátát (movens igitur tabernaculum) követték. Az arab változat egy körülírással ugyanazt az értelmet hozza: „Ábrám különböző helyeken ütötte fel a sátrát, amíg végül el nem jutott Mamré földjére és ott nem lakott.” S valószínűleg ez a probléma tényleges megoldása. – a szerk.

14. fejezet

1. Lőn pedig Amrafelnek, Sineár királyának és Ariókhnak, Elászáir királyának, Khédorlaomernek, Élám királyának, és Thidálnak, a Góim királyának napjaiban:

2. Hadat indítának ezek Bera, Sodoma királya ellen, Birsá, Gomora királya ellen, Sináb, Admáh királya ellen, Seméber, Czeboim királya ellen és Béláh, azaz Czoár királya ellen.

3. Mind ezek a Sziddim völgyében egyesülének; ez a Sóstenger.

4. Tizenkét esztendeig szolgálták vala Khédorlaomert, és a tizenharmadik esztendőben ellene támadtak vala.

5. A tizennegyedik esztendőben pedig eljőve Khédorlaomer, és a királyok, a kik ő vele valának, és megverék a Refeusokat Asztheroth Kárnajimban, és a Zuzeusokat Hámban, és az Emeusokat Sávél-Kirjáthajimban.

6. És a Horeusokat az ő hegyökön, a Seiren, egész Él-Paránig, mely a pusztá mellett van.

7. És megtérének s menének Hén Mispátba, azaz Kádesbe, és elpusztíták az Amálekíták egész mezőségét, és az Emoreusokat is, kik laknak vala Háczaczon-Thámárban.

8. Kiméne tehát Sodoma királya, Gomora királya, Admáh királya, Czeboim királya, és Béláh, azaz Czoár királya, és megütközének azokkal a Sziddim völgyében:

9. Khédorlaomerrel, Élám királyával, és Thidállal, Gójim királyával, Amráfellel, Sineár királyával, és Ariókhkal, Elászáir királyával: négy király öt ellen.

10. A Sziddim völgye pedig tele vala szurok-forrásokkal. És megfutamodának Sodoma és Gomora királyai, és azokba esének: a megmaradtak pedig a hegységbe futának.

11. És elvivék Sodomának és Gomorának minden jószágát és minden eleségét; és elmenének.

12. Elvivék Lótót is az Ábrám atyjafiának fiát jószágostól együtt, és elmenének; mert Lót Sodomában lakik vala.

13. Eljőve pedig egy menekült és hírül hozá a héber Ábrámnak, a ki lakik vala az Emoreus Mamrénak, Eskol atyjafiának és Áner atyjafiának tölgyesében, a kik meg Ábrámnak szövetségesei valának.

14. A mint meghallá Ábrám, hogy az ő atyjafia fogságba esett, felfegyverzé házában nevedett háromszáz tizennyolcz próbált legényét és üldözve nyomula Dánig.

15. És csapatokra oszolván ellenök éjszaka ő és szolgálai, megveré őket, és űzé őket mind Hóbaig, a mely Damaskustól balra esik.

16. És visszahozá mind a jószágot; Lótót is, az ő atyjafiát jószágával egybe visszahozá, meg az asszonyokat és a népet.

17. Minekutánna pedig visszatért Khédorlaomernek és a vele volt királyoknak megveréséből, kiméne ő elébe Sodomának királya a Sávél völgyébe, azaz a király völgyébe.

18. Melkhisédek pedig Sálem királya, kenyeret és bort hozá; ő pedig a Magasságos Istennek papja vala.

19. És megáldá őt, és monda: Áldott legyen Ábrám a Magasságos Istentől, ég és föld teremőjétől.

20. Áldott a Magasságos Isten, a ki kezédbe adta ellenségeidet. És tizedet ada néki mindenből.

21. És monda Sodoma királya Ábrámnak: Add nékem a népet, a jószágot pedig vedd magadnak.

22. És monda Ábrám Sodoma királyának: Felemeltem az én kezemet az Úrhoz, a Magasságos Istenhez, ég és föld teremtetőjéhez:

23. Hogy én egy fonalszálat, vagy egy sarukötőt sem veszek el mindabból, a mi a tiéd, hogy ne mondjad: Én gazdagítottam meg Ábrámot.

24. Semmi egyebet, csupán a legények ételmét, és ama férfiak részét, kik én velem eljöttek volt: Áner, Eskhol, Mamré, ők vegyék ki az ő részöket.

1. *Lőn pedig Amrafelnek... napjaiban.* Az ebben a fejezetben elbeszélt történet főleg három okból méltó a megemlékezésre: először, mert Lót szelíden korholva, a megtérésre buzdította Szodoma férfijait. Ők azonban teljességgel taníthatatlanokká, és kétségbeejtően romlottakká váltak a gonoszságukban. Lót pedig azért kapta ezeket a csapásokat, mert elcsábította és megtévesztette a talaj gazdagsága, s csatlakozott a szentségtelen és gonosz emberekhez. Másodszor, mivel Isten megkönyörülve rajta, felindította Ábrámot a megmentésére, bosszúállójaként és szabadítójaként, amikor fogságba esett. Ebben a tettében Istennek a népe iránti hihetetlen jósága és nagylelkűsége válik szembeötlővé, mivel egyetlen ember kedvéért egy időre megőriz sokakat, akik erre teljességgel méltatlanok. Harmadszor, mivel Ábrám isteni tiszteletben részesült a jeles győzelem által, s Melkhisédnek szája áldotta meg, akinek a személyében, mint az kiderült a Szentírás más részeiből, Krisztus papságának és királyságának az előképe ragyogott fel. Ami a történet egészét illeti, szörnyű képe ez az ember kapzsiságának és gögjének. Az emberi faj három ősapja, Sém, Khám és Jáfet még életben voltak, akiknek maga a látványa arra kellett volna őket intenie, hogy egy családból és egy bárkából származnak. Sőt, a közös eredetük emlékezete szent záloga volt a testvéri kapcsolatoknak, aminek arra kellett volna köteleznie őket, hogy segítsék egymást kölcsönös jó szolgálatokkal. De annyira eluralkodott a becsvágy, hogy minden oldalon egymásnak estek karddal és kézifegyverekkel, s mindenki igyekezett felülkerekedni a másikon. Ezért, miközben látjuk, hogy a fejedelmek manapság is dühödten tombolnak, és minden erejükkel rázzák meg a földet, emlékezzünk meg arról, hogy ez a gonoszság ősrégi, mert az uralkodni vágyás minden korban túllontúl eluralkodott az emberek között. Jegyezzük meg azt is, hogy nincs rosszabb hiba, mint az elme fennhéjázása, amit sokan a leghősiesebb beállítottságnak tekintenek. Khédorlaomer becsvágya volt az egész háború fáklyája, mert ő, a győzelem vágyától lángra lobbanva másik három királyt is belevont az ellenséges szövetségbe. S a gög arra késztette Szodoma férfijait és a szövetségeseiket, hogy fegyvert ragadjanak az iga lerázása végett.

Az, hogy Mózes oly sok király nevét jegyzi fel, miközben Sém még életben volt (bár a világiak gúnyt űztek belőle, mint meseszerüből), nem tűnik majd abszurdnak, ha figyelembe vesszük, hogy az emberiség e hatalmas megszorodása Isten figyelemre méltó csodája volt. Mikor ugyanis az Úr azt mondta magának Noénak és a fiainak, hogy „sokasodjatok és szaporodjatok”, akkor fel akarta emelni őket egy sokkal kiválóbb helyreállítás reménységére, mint ami a természet megszokott rendjében ment volna végbe. Ez az áldás valóban örök, és virágzik majd a világ végezetéig, de szükséges volt, hogy a rendkívüli hatékonysága akkor megmutatkozzon, hogy ezek a legelső ősatyák megtudhassák: az új világ isteni módon be volt zárva a bárkába. A költőknél Deucalion és a felesége színlelték, hogy embereket vetnek az özönvíz után, köveket hajigálva maguk mögé.³⁴⁹ De természetszerűleg bekövetkezett, hogy az emberek nyomorult elméit megtévesztették az efféle semmiségek, amikor eltávolodtak Isten tiszta igazságától. A Sátán pedig azért használta ezeket a mesterkedéseket, hogy hiteltelenítse Isten csodáinak igazságtartalmát. Miután ugyanis az özönvíznek és az új világ szokatlan benépesülésének az emlékezetét nem lehetett gyorsan eltörölni, ezért mindent felhőkbe és füstbe borított, gyerekes képzelgéseket terjesztve, hogy amit korábban bizonyos igazságnak

³⁴⁹ Lásd Ovidius, *Átváltozások*.

tartottak, most mesének tekintsék. Meg kell azonban jegyezni, hogy Mózes mindenkit királynak nevez, akik elsőszéket élveztek bármely városban, vagy bármely jelentősebb embercsoportban. Megkérdendő, hogy vajon a Khédorlaomert követő királyok nagy távolságra lakta-e, mivel Tidalt a nemzetek királyának nevezi?³⁵⁰ Vannak, akik úgy képzelik, hogy különböző nemzetek felett uralkodott szélében és hosszában, mintha a királyok királya lett volna. Az ókori igemagyarázó Ariókot Pontusba helyezi, ami a legabszurdabb.³⁵¹ Én inkább azt hiszem, hogy a név valódi oka az volt, hogy volt egy, szökevényekből és csavargókból álló csapata, akik elhagyván a saját országukat, csatlakoztak hozzá. Miután tehát nem voltak egy test – a saját országa szülöttei – hanem a válogatás nélkül a tömegből lettek összeszedve, ezért joggal nevezték a nemzetek királyának. Annak kimondásával, hogy a csatát Siddim völgyében vívták, vagy a nyílt síkon, ami, mikor Mózes írt róla, a Sóstengerré vált, nem kétséges, hogy a Holt-tengerről, vagy az Aszfalt-tóról³⁵² van szó. Tudta ugyanis, hogy kik számára lett kijelölve tanítól, ezért mindig hozzáigazította a szavait a nép kezdetleges képességeihez. Ez pedig általános szokása a helyneveket illetően, mint arra már korábban utaltam. Mielőtt azonban megvívta a csatát, Mózes kijelenti, hogy a régió lakosait részben leverték. Valószínű, hogy valamennyien szétszóródtak, mivel nem volt vezetőjük, akinek az irányítása alatt harcolhattak volna, míg az öt király kiképzett hadsereggel nyomultak előre. Nos, jóllehet Khédorlaomer inkább zsarnoksággal, semmint törvényes uralkodással tett oly sok embert az adófizetőjévé, s ezen az alapon a becsvágya elítélendő, az alattvalói mégis jogos büntetést kaptak az elhamarkodott lázadásukért. Mert noha a szabadságot semmiképpen sem szabad megvetni, az alávetetés, amit egyszer ránk kényszeríttek, mégsem rázható le anélkül, hogy ebben ne foglaltatna benne a lázadás Isten ellen is, mert „nincsen hatalmasság, hanem csak Istentől, és a mely hatalmasságok vannak, az Istentől rendeltettek” (Rm13:1). Mindazonáltal a kezdetét tekintve a hatalmasság származhat hatalomvágyból. Ezért a lázadók némelyikét barmokhoz hasonlóan vágta le, mások, noha felfegyverkeztek, és felkészültek az ellenállásra, de mégis menekülésre kényszerültek. Így minden érintett számára boldogtalan vége lett az adófizetés makacs megtagadásának. S az efféle történeteket azért kell megfigyelni, hogy megtanulhassuk belőlük: mindenki, aki anarchia előidézésére igyekszik, Isten ellen küzd.

10. *És megfutamodának Sodoma és Gomora királyai.* Egyesek úgy magyarázzák, hogy gödrökbe estek, de ez nem valószínű, mivel egyáltalában nem voltak ismeretlenek a számukra a szomszédos területek, efféle dolog pedig az idegen ellenségekkel szokott megtörténni. Mások azt mondják, hogy az életük védelmében ugrottak bele. Én azonban úgy értem, hogy az egyik halálnemet váltották át egy másikra, mert ez megszokott a kétségbeesés pillanatában. Mintha Mózes azt mondta volna, hogy az ellenfelek kardja annyira félelmetes volt a számukra, hogy gondolkodás nélkül, hanyatt-homlok vetették bele magukat a gödrökbe. Rögtön utána ugyanis azt is hozzáteszi, hogy akik megmenekültek, a hegyek közé futottak. Ebből arra következtetünk, hogy akik a gödrökbe estek, elpusztultak. Csak annyit kell tudnunk, hogy nem a hely nem ismerése miatt, hanem inkább a félelemtől elcsüggedve történt ez meg velük.

12. *Elvivék Lót is.* Kétséges, hogy vajon Lót otthon maradt-e, miközben mások a csatába mentek, s ott fogta-e el az ellenség, vagy kénytelen volt ő is fegyvert ragadni a nép többi tagjával együtt. Miután azonban Mózes nem említi őt, amíg nem kezd beszélni a város kifosztásáról, valószínű a feltételezés, hogy otthon fogták el, fegyvertelenül. Itt látjuk először azt, hogy a szenvedések közösek jók és gonoszok számára egyaránt, s minél szorosabb kapcsolatban állunk a gonoszokkal és istentelenekkel, annál gyorsabban érnek minket is a csapások, amikor Isten kitölti rájuk a bosszúját.

³⁵⁰ Góim héberül nemzeteket (is) jelent. – *a ford.*

³⁵¹ “Arioch rex Ponti.” – *Vulgata.*

³⁵² A Holt-tenger régi görög neve – *a ford.*

13. *Eljőve pedig egy menekült.* Ez a fejezet másik része, melyben Mózes megmutatja, hogy amikor Isten tekintettel volt a szolgájára, Lótra, akkor Ábrámot küldte hozzá szabadítóként, hogy kimentse az ellenség kezéből. Itt azonban különféle kérdések merülnek fel, például hogy törvényes volt-e Ábrámnak, mint magánszemélynek, felfegyvereznie a családját a királyok ellen, és nyilvános háborúba bocsátkozni? Azt azonban nem kétlem, hogy ahogyan a Szentlélek erejével ment a háborúba, úgy óvta őt a mennyei parancs és nem lépte át az elhívásának határait. S ezt nem kell új dolognak tartani, hanem csak az ő speciális elhívásának, mert ekkorra már ő tétetett meg ama föld királyának. S noha a birtokbavétel el lett halasztva egy jövőbeli időpontig, Isten mégis adta némi figyelemre méltó bizonyítékát annak a hatalomnak, amit megadott neki, s ami eddig ismeretlen volt az emberek számára.³⁵³ Hasonló előjátékát a bekövetkezendőknek látjuk Mózesnél, mikor elpusztította az egyiptomiakat, még mielőtt nyíltan fellépett volna a népe bosszúállójaként és szabadítójaként. S ezért meg kell figyelnünk a témát: akik fegyveres erővel akarják magukat megvédeni, valahányszor csak erővel lépnek fel velük szemben, ebből a tényből alkothatnak szabályt maguknak. Később majd látjuk ugyanazt az Ábrámot türelemmel és alázatos elmével tűrni a sérelmeket, melyek legalábbis ugyanúgy a lelke felbőszítésére irányultak. Sőt, Melkhisédek dicséretéből az is kiderül hamarosan, hogy Ábrám nem próbált meg semmi elhamarkodottan, hanem inkább a célját Isten hagyta jóvá. Arra a következtetésre jutunk tehát, hogy ezt a háborút a Lélek speciális irányítása alatt vállalta magára. Ha valaki azt kifogásolja, hogy ő továbbment a törvényesnél, amikor megfosztotta a győzteseket a zsákmányuktól és a foglyaiktól, s visszaadja azokat Szodoma lakosainak, akik semmi módon sem folyamodtak a segítségéhez, arra azt válaszolom, hogy miután kiderült: Isten volt a Vezetője és Irányítója ebben az ügyben – mint arra következtethetünk az Ő jóváhagyásából – így nem a mi dögünk vitatni az Ő titkos ítéleteit. Isten Szodoma lakosait egy még súlyosabb büntetésre szánta, amikor a szomszédjaikat lerombolta és megsemmisítette, mivel ők voltak mindenki között a legrosszabbak. Ezért, miután kellően súlyos büntetéssel megintette őket, felsekentette a szolgáját, Ábrámot, hogy szabadítsa meg őket, s ezzel még menthetetlenebbé tegye mindannyiukat. Ezért a Szentléleknek ezt a konkrét sugallatát nem szabad jobban precedensnek tekinteni, mint az Ábrám által megvívott egész háborút. A hírnököt illetően, aki beszámolt Ábrámnak a szodomai mészárlásról, én nem fogadom el azt, amit egyesek feltételeznek, miszerint ő egy kegyes ember volt. Inkább azt feltételezhetjük, hogy minden javáról megfosztott szökevényként menekült el otthonról Ábrámhoz, hogy kicsaljon valamit az emberségéből. Azt, hogy Ábrámot hébernek nevezi, én nem azzal a ténnyel magyarázom, hogy átment a folyón, mint egyesek vélekednek, hanem hogy Héber leszármazottja volt, mert ez egy családja megnevezése. S a Szentlélek itt megtisztelő módon említi ezt a nemzetséget Istentől áldottként.

A kik meg Ábrámnak szövetségesei valának. kiderül, hogy az idő múlásával Ábrám szabadon szövetségre léphetett és barátkozhatott a föld fejedelmeivel, mert a hősies erényei folytán úgy kezdtek el rá tekinteni, mint aki semmiképpen sem megvetésre méltó. Sőt, miután ily nagy családja volt, a királyok közé is lehetett volna sorolni, ha nem lett volna idegen és vándor. De Isten úgy szándékozott gondoskodni a békességéről, hogy a szövetséget a mulandó dolgokat illetően kötötte, hogy soha ne keveredjen össze ezekkel a nemzetekkel. Sőt, arra hogy az egész dolog isteni úton elrendezett volt, abból a tényből következtethetünk, hogy a társai nem vonakodnak nagy kockázattal négy királyt is megtámadni, akik (a dolgok akkori állása szerint) elég erősek voltak, és eltelték a győzelem magabiztosságával. Bizonyos, hogy soha nem lettek volna ennyire előzékenyek egy idegennel, hacsak nem Isten tikos indíttatására.

³⁵³ “Dieu a voulu donner un patron singulier de la puissance qu’il luy avoit bailee, laquelle estoit encore incogne aux hommes.” – *francia*.

14. *A mint meghallá Ábrám, hogy az ő atyjafia fogságba esett.* Mózes röviden elmagyarázza a felvállalt háború okát, nevezetesen hogy Ábrám kimentesse a rokonát a fogságból. Közben arra is emlékeznünk kell, amit már mondtam: ő nem elhamarkodottan kapott a fegyverekhez, hanem mondhatni Isten kezéből vette át azokat, aki a föld urának tette őt meg. Magukat a szavakat illetően én nem tudom, hogy az ókori igemagyarázók miért fordítottak így: „Ábrám összeszámolta a kiképzett szolgálait”, mert a רִיָּק szó jelentése kivonni, vagy előhúzni.³⁵⁴ Nos Mózes ezeket a szolgálakat nem azért nevezi חֲנִיכִים-nek, mert ki voltak képezve és fel voltak készítve a katonai szolgálatra, hanem inkább (véleményem szerint) azért, mert az ő parancsnoksága alatt álltak, s a gyermekségüktől kezdve beléjük oltották a fegyelmet, így bátrabban harcoltak az ő hitétől indítva és az ő vezetése alatt,³⁵⁵ s készen álltak rá, hogy az ő kedvéért minden veszéllyel szembenézzenek. De ebben a nagy házi csapatban észre kell vennünk nemcsak a szent pátriárka szorgalmát, hanem Isten speciális áldását is, mely által a közönséges és szokásos méreteinél nagyobbra nőtt.

15. *És csapatokra oszolván ellenők.* Egyesek úgy magyarázzák a szavak jelentését, hogy Ábrám egyedül a házi csapatával tört rá az ellenségre. Mások szerint Ő és a három szövetségese azért oszlottak csapatokra, hogy nagyobb rémületet keltsenek az ellenségben. A harmadik csoport szerint ez egy hebraizmus, mely azt jelenti, hogy betörték az ellenség közé. Én inkább a második véleményt karolom fel, nevezetesen hogy több oldalról támadt az ellenségre, s hirtelen rettentette meg őket. Az időtényező ezt a nézetet támasztja alá, mivel éjjel támadt rájuk. Mégis Ábrám hitének kell tulajdonítani, hogy egy kis csapattal rá mert támadni egy nagy létszámú, győzelemittas hadseregére. De azt, hogy kisebb nehézségek árán győzött és rettenhetetlenül üldözte az őt létszámban sokszorosán felülmúlókat, Isten kegyességének kell tulajdonítani.

17. *Kiméne ő elébe Sodomának királya.* Noha Szodoma királya tudta, hogy Ábrám csak az unokafivére miatt ragadott fegyvert, mégis a kellő tiszteletadással ment elébe a köszönetét kifejezendő. Természetes kötelezettség ugyanis a nekünk juttatott áldások elismerése még akkor is, ha nem szándékosan, csak a váratlan körülmények és lehetőségek folytán, vagy (ahogyan mondjuk) véletlenül adták. Emellett az egész dolog csak még nagyobb dicsőségére szolgál Istennek, mert Ábrám győzelmét ünnepelte ezen a módon. S megemlíti a helyet is, ahol Szodoma királya találkozott Ábrámmal, nevezetesen „a királyok völgyében”, amit szerintem inkább valamelyik konkrét király után neveztek így, semmint azért, mert a királyok ott találkoztak a maguk örömeire.³⁵⁶

18. *Melkhisédek pedig Sálem királya.* Ez a történet utolsó fő pontja, hogy Melkhisédek, az egyház fő atyja, lakomán látta vendégül Ábrámot, megáldotta őt a papsága alapján és tizedet szedett tőle. Nem kétséges, hogy ennek a királynak az eljövételével Isten Ábrám győzelmét is híressé és emlékezetessé akarta tenni az utódok számára. De egy fennköltebb és kiválóbb titok is körvonalazódott, mert látván, hogy a szent pátriárka, akit Isten a tisztesség legmagasabb fokára emelt, alávetette magát Melkhisédeknek, nem kétséges, hogy Isten őt tette meg az egész egyház egyetlen Főjévé.³⁵⁷ Mert ellenmondás nélkül való, hogy az áldás ünnepélyes aktusa, amit Melkhisédek magára vállalt, a kiváló méltóság jele volt. Ha bárki azt válaszolja erre, hogy ez ő papként tette, arra azt kérdezem: vajon Ábrám nem volt maga is pap? Ezért Isten itt valami sajátságosat dicsér Melkhisédekben, minden istenfélő atyjánál is többre tartva őt. De kielégítőbb lesz az igeszakaszt megvizsgálni szavanként egymás utáni sorrendben, hogy abból megérthessük az egésznek a jelentését. Az,

³⁵⁴ “Comme s’il di soit, Il tira hors de sa maison trois cens dix-huit serviteurs.” – “Mintha azt mondta volna: elővont a házából háromszáztizennyolc szolgát.” – *francia*.

³⁵⁵ “Animosius sub fide et auspiciis ejus bellarent.”

³⁵⁶ “Quan quod animi causa reges illuc convenirent.”

³⁵⁷ “Non dubium est quin illum constituerit unicum totius ecclesiae caput.” – “Il ne faut pas douter que Dieu ne l’ait constitué chef unique de toute l’Église.” – *francia*.

hogy Ábrámot és társait vendégként fogata, a *királyi mivoltához* tartozott, de az áldás főleg a *papi hivatalának* része volt. Így tehát Mózes szavait az alábbi módon kell összekapcsolni: Melkhisédek, Sálem királya kenyeret és bort hozott, s Isten papjaként megáldotta Ábrámot. Így mindegyik jellemnek megkülönböztetetten a sajátja tulajdoníttatik. Királyi nagylelkűséggel frissítette fel a megfáradt és éhes sereget. Mivel azonban pap is volt, az ünnepélyes ima rítusával megáldotta Isten elsőszülött fiát és az egyház fejét. Sőt, miután én nem tagadom, hogy az volt a legősibb szokás, hogy a királyok egyben a papi hivatást is ellátták, ez mégis, még abban a korban is rendkívülinek tűnik Melkhisédekben. S valóban nem közönséges díszítő jelzővel tiszteli meg a Szentlélek, amikor megerősíti a papi hivatalát. Tudjuk, mennyire romlott volt akkortájt mindenfelé a vallás, mert maga Ábrám is, aki Sém és Héber szent nemzetségéből származott, a babonások mély örvényébe süllyedt atyjával és nagyatyjával. Ezért képzelik sokan úgy, hogy Melkhisédek Sém volt, akiknek a véleményéhez és sok minden miatt nem tudok csatlakozni. Az Úr ugyanis nem jelölt volt meg egy örök emlékezetre méltó embert ilyen új és homályos névvel, hogy ismeretlen maradjon. Másodszor, nem valószínű, hogy Sém elvándorolt keletről Júdeába, és Mózes szavaiból sem derül ki semmi efféle. Harmadszor, ha Sém Kánaán földjén élt, akkor Ábrámnak nem kellett volna végigvándorolnia ennyire tekervényes utakat, amint amiről Mózes korábban beszámolt, mielőtt elment volna üdvözölni az őst. De az apostol kijelentésének van a legnagyobb súlya, aki úgy állítja elénk ezt a Melkhisédek, bárki is legyen ő, mint eredet nélkül valót, aki mintegy a felhőkből esett le, akinek a neve a halála mindennemű említése nélkül lett eltemetve (Zsid7:3). Isten bámulatos kegyelme azonban világosabban ragyog egy ismeretlen személyben, mivel a világ romlottsága közepette azon a földön egyedül ő volt a vallás becsületes és őszinte művelője és őre. Nem térek ki Jeromos abszurdításaira, amit az Evagriusnak írt levelében hord halomba, nehogy problémássá, vagy sértővé váljak az olvasó számára anélkül, hogy ebből bármilyen előny fakadna. Késze vagyok elhinni, hogy Sálem alatt Jeruzsálemet kell érteni, s ez az általánosan elfogadott magyarázat. Ha azonban bárki jobbnak látja ezzel ellenkező álláspontra helyezkedni, látván, hogy a város egy síkon helyezkedett el, én nem ellenzem. Ebben a dologban Jeromos másképpen gondolkodik, mindazonáltal, amit máshol mond, miszerint az ő korában még megtalálhatók voltak Melkhisédek palotájának a romjai, számomra valószínűtlennek tűnik.

Más csak annyit kell megnézni, miképpen hordozta Melkhisédek Krisztus képmását és vált mondhatni az Ő képviselőjévé, ἀντιτυπος-ává.³⁵⁸ Ezek Dávid szavai: „Megesküdt az Úr és meg nem másítja: Pap vagy te örökké Melkhisédek rendje szerint” (Zsolt110:4). Először is a királyi trónra emelte, most pedig megadja neki a papság tisztességét. A törvény alatt azonban ez a két hivatás annyira elkülönült, hogy törvénytelen dolog volt a királyok számára magukhoz ragadni a papi hivatalt is. Ha tehát igaznak fogadjuk el, amit Platon kijelent, s ami néha előfordul a költőknél is, miszerint korábban elfogadott dolog volt a nemzeteknél, hogy ugyanaz a személy legyen a király és a pap. Ez semmi módon sem állt fenn Dávidnál és az utódainál, akiknek a törvény végérvényesen megtiltotta, hogy a papi hivatalra törekedjenek. Helyes volt tehát, hogy ami isteni módon lett elrendelve a régi törvényben, az ennek a papnak a személyében legyen eltörölve. S az apostol nem ok nélkül mondja, hogy itt egy kiválóbb papság látszik a réginél, ami csak előkép, mely papságot egy eskü is megerősítette. Sőt, soha nem látunk olyat, hogy egy király és pap mindenki felett álló, amíg el nem jutunk Krisztusig. S mivel soha senki nem támadt Krisztus kivételével, aki egyenlő lett volna Melkhisédekkel méltóságban, olyan meg pláne nem, aki felülmúlta volna, ebből arra következtetünk, hogy Krisztus előképe mutatkozott itt meg az ő személyében az ősatyáknak. Dávid valóban nem veti fel a saját személye által képezett hasonlóságot, de kijelenti az okot, amiért Krisztus királyságát Isten elrendelte, sőt még esküvel is megerősítette. S nem szabad abban kételkedni,

³⁵⁸ “Il faut voir comment Melchisédech a cou la figure de Christ engravée es soya, et est comme la représentation et correspondance.” – *francia*.

hogy ugyanazt az igazságot korábban az ősatyák adták tovább egymásnak. Az egész summája az, hogy Krisztus így az Isten melletti király lesz, de felkent papnak is kell lennie mindörökre. Ezt nagyon hasznos tudnunk, hogy megtanulhassuk: Krisztus királyi hatalma összekapcsolódik a papi hivatallal. ugyanaz a Személy tehát, Aki az örök Pap volt, hogy kibékítsen minket Istennel, s az engesztelést elvégezve közbenjárhasson értünk, egyben a végtelen hatalmú Király is, hogy védelmező gondoskodásával biztosíthassa az üdvösségünket. Ebből következik, hogy az Ő közbenjárására támaszkodva bátran megállhatunk Isten jelenlétében, Aki, biztosak vagyunk benne, engedelkeny lesz irántunk, s bízván az Ő legyőzhetetlen karjában, biztos győzelmet arathatunk minden ellenséggel szemben. Azok azonban, akik a két hivatalt szétválasztják, Krisztust állítják félre, és a saját maguk hitét forgatják fel, amit megfosztanak a támogatásának felétől. Az is meg kell jegyezni, hogy Krisztust Melkhisédekhez hasonlóan örök Királynak nevezik. Miután ugyanis a Szentírás nem jelöli meg az életének végét, meghagyja úgy, mintha mindig élne a korokon keresztül. Ez az ő személyében természetesen nem egy mulandó, hanem egy örökkévaló királyságot képvisel, vagy vetít elénk. Miután azonban Krisztus a halálával ellátta a papi hivatalt, ebből következően Isten azzal az egyetlen áldozattal egyszer s mindenkorra úgy kiengesztelődött, hogy most a megbékélés egyedül Krisztusban keresendő. Ezért fájdalmasan megsértik, vagy utálatos szentségtöréssel elszakítják tőle az Isten által neki adott és esküvel megerősített tiszteiséget, akik más áldozatokat rendszeresítenek a bűnök levezeklésére, vagy másokat tesznek meg papoknak.³⁵⁹ S szeretném, ha ezt bölcsen mérlegelték volna az egyház ókori szerzői. Akkor ugyanis nem helyezték volna át a kenyérre és a borra a Melkhisédek és Krisztus közötti hasonlóságot, ami nagyon más dolgokban rejlik. Ők azt feltételezték, hogy Melkhisédek Krisztus képmása, mivelhogy kenyeret és bort kínált. Hozzáteszik ugyanis, hogy Krisztus a testét kínálta, ami az életadó kenyér, valamint a vérét, ami lelki ital. De az apostol, miközben a zsidóknak írt levelében nagyon pontosan összeszedi és konkrétan végigköveti a hasonlóság minden egyes pontját Melkhisédek és Krisztus között, egy szót nem mond a kenyérről és a borról. Ha Tertullianus és a hozzá hasonló elmésségei igazak lennének, akkor bűnös hanyagság lenne egyetlen szóval sem említeni ezt a lényeges dolgot, miközben azokat a különböző részleteket taglalja, melyek viszonylag csekély jelentőségűek. De látván, hogy az apostol oly hosszan és olyan aprólékossággal tárgyalja a papságot, micsoda vaskos példája lenne a feledékenységnek említést sem tenni arról az emlékezetes áldozatról, amiben a papság egész jelentősége látható? Az adott áldásból és a kapott tizedből vezeti le Melkhisédek tiszteletét: mennyivel alkalmasabb lenne úgy érvelnie, ha azt mondja, hogy nem bárányokat, vagy borjakat áldozott, hanem a világ életét (azaz Krisztus testét és vérét) egy jelképben? Ezekkel az érvekkel az ókoriak feltételezéseit kellőképpen megcáfoltuk. Mindazonáltal Mózes saját szavaiból is meríthető kellően világos cáfolat. Itt ugyanis nem azt olvassuk, hogy *bármit* áldozott, hanem egyetlen folytonos beszámolóban ezt jelenti ki: „kenyeret és bort kínált”;³⁶⁰ ő pedig a Magasságos Istennek papja vala, és megáldotta őt”. Ki nem látja, hogy ugyanaz a viszonyzó közös mindkét ígére, így tehát Ábrám frissült fel a bortól és lett megtisztelve az áldással? Végtelenül nevetségesek a pápisták, akik a kenyér és a bor felkínálását a saját miseáldozatukká³⁶¹ torzítják el. Mert ahhoz, hogy Melkhisédek önmagukkal összeegyeztessék, el kell ismerniük, hogy a *kenyeret* és a *bort* miseáldozatként kínálta fel. Hol van akkor az átlényegülés, ami nem hagy meg mást, mint az elemek *fajtaíit*?

³⁵⁹ “Ceux qui dressent d’autres sacrifices pour nettoyer les péchez, on forgent d’autres sacrificateurs.” Azok, akik más áldozatokat készítenek a bűnöktől való megtisztuláshoz, vagy másokat tesznek meg áldozó papoknak. – *francia*.

³⁶⁰ Károlinál: „kenyeret és bort hozott”, ami lényegében ugyanaz. – *a ford.*

³⁶¹ Oblationem: ezt a szót mégsem szabad áldozatnak fordítani, mert a kifejezés az angolban mindig azt jelenti, hogy a felajánlás Istennek történik, miközben Kálvin csak úgy beszél a kenyérről és a borról, mint amit Melkhisédek Ábrámnak kínál. – *a szerk.*

Akkor miféle vakmerőséggel jelentik ki, hogy Krisztus testét áldozzák fel az áldozataikban? Miután Isten Fia Melkhisédek egyetlen utódának mondatik, miféle ürüggyel helyettesítik megszámlálhatatlanul sok utóddal? Látjuk, hogy nemcsak megrontják nagyon ostobán ezt az igeszakaszt, de fecsegnek az értelem színezete nélkül.

19. *És megáldá őt.* Hacsak a mondat eme két tagja „ő pedig a Magasságos Istennek papja vala” és „megáldá” nem tartoznak össze, Mózes itt nem mond semmi szokatlant. Hiszen az emberek meg szokták egymást kölcsönösen áldani, azaz jót kívánnak egymásnak. De itt Isten papja van leírva, aki a hivatalának jogán egy nála kisebb rangú alattvalóját áldja meg. Ő ugyanis soha nem merte volna megáldani Ábrámot, ha nem tudta volna, hogy ebben a vonatkozásban felette áll. A Lévi papok is a nép ilyen módon történő megáldására kaptak parancsot, és Isten azt ígéri, hogy ez az áldás hatékony és megerősített lesz (4Móz6:23). Így Krisztus is, amikor már készült a mennybemenetelre, felemelte a kezeit, s Isten kegyelmének szolgálójaként megáldotta az apostolokat (Lk24:51), majd bemutatta ennek a jelképnek az igazságát. Bizonyoságot tesz ugyanis arról, hogy az egyház megáldásának hivatalát, ami Melkhisédekben körvonalazódott, az Atyja Órá bízta.

Áldott legyen Ábrám a Magasságos Istentől. Melkhisédek célja az isteni elhívás kegyelmének megerősítése és jóváhagyása volt a szent Ábrám számára, mert rámutat a tisztességre, amivel Isten konkrétan kitüntette őt, elkülönítve a többiektől, és a saját fiaként örökbe fogadva. S Istent, Aki kiválasztotta Ábrámot, a menny és a föld Birtokosának³⁶² nevezi, hogy megkülönböztesse a pogányok kitalált bálványaitól.

Utóbb Isten valóban felruházza Önmagát egyéb titulusokkal is, hogy bizonyos sajátos jelzőkkel még jobban megismertethesse Magát az emberekkel, akik az elméik hiábavalósága folytán, amikor Istent egyszerűen csak az ég és a föld Megalkotójának hallják, soha nem hagynak fel a kóborlással, amíg végleg bele nem vesznek a saját spekulációikba. Mivel azonban Istent Ábrám más ismerte, s a hite megannyi csodán alapult, Melkhisédek elegendőnek látja azt kijelenteni a Teremtő titulussal,³⁶³ hogy Ő, Akit Ábrám imádott, az igazi és egyedüli Isten. S noha Melkhisédek maga is a tiszta imádatot gyakorolta, mégis Istentől áldottnak mondja Ábrámot. Mintha azt mondta volna, hogy egyfajta örökösödési jog következtében Isten kegyelme egy családban és nemzetségben rejtett, mert egyedül Ábrám volt kiválasztva az egész világból. Utána speciális köszönetet mond a megszerzett győzelemért: nem olyat, ami világi emberek között szokott elhangzani, akik az egymásnak mondott terjengős dicsőítmények miatt felfuvalkodnak, hanem Melkhisédek Istennek ad hálát, s a szent ember által megszerzett győzelmet az ingyenes elhívása pecsétjének tekinti.

20. *És tizedet ada néki mindenből.* Vannak, akik úgy értik, hogy a tizedet Ábrám kapta, de az apostol másképp beszél, mert kijelenti, hogy Lévi fizetett tizedet Ábrám ágyékában lévén (Zsid7:9), amikor Ábrám kínált tizedet a kiválóbb Papnak. S a fent említett igemagyarázók valóban a legabszurdabbak, mert ha Melkhisédek Isten papja volt, akkor neki kapnia kellett a tizedet, nem pedig adnia. Abban sem kételkedhetünk, hogy Ábrám Istennek ajánlotta az ajándékot Melkhisédek személyében, hogy efféle első zsengekkel ajánlhassa minden vagyonát Istennek. Ábrám tehát önként adott tizedet Melkhisédeknek, hogy tisztességet tegyen a papi mivoltának. Sőt, mivel kiderül, hogy ez nem volt sem helytelen, sem elhamarkodott, az apostol helyesen következtet arra, hogy ebben a jelképben a Lévi papság alatta áll Krisztus papságának. Más okból parancsolta meg később Isten a tizedadást Lévinek a törvény alatt, de Ábrám korában ez csak szent felajánlás volt a hála zálogaként és bizonyoságaként. Bizonytalan azonban, hogy vajon a zsákmányból, vagy az otthoni javaiból kínálta a tizedet? Mivel azonban valószínűtlen, hogy mások tulajdonából volt nagylelkű, s a zsákmány tizedrészét adta volna, amiből úgy döntött, hogy egy sarukötőt sem vesz el, én

³⁶² Károlinál: Teremtőjének – *a ford.*

³⁶³ “Creationis elogio testari”, stb. – “De donner a Dieu ce titre de Possesseur du ciel et de la terre.” Istennek a menny és a föld birtokosa titulust adva. – *francia.*

inkább arra következtetek, hogy ezt a tizedet a saját vagyonából adta. Nem fogadom el azonban, hogy ezt évenként fizette, mint azt egyesek képzelik. Véleményem szerint inkább csak egyszer ajánlotta fel ezt az ajándékot Melkhisédnek, hogy Isten főpapjának ismerje őt el. S abban az időben (mint mondjuk) nem is tudta átadni,³⁶⁴ hanem ünnepélyesen elkötelezte magát, aminek a hatása nem sokkal utóbb meg is mutatkozott.

21. *És monda Sodoma királya.* Mózes, egyébiránt megszakítva a történetét Szodoma királyáról Sále királyának említése miatt, most ismét visszatér arra, és elmondja, hogy Szodoma királya nemcsak a gratuláció végett ment elébe Ábrámnak, hanem azért is, hogy megadja neki az őt megillető jutalmat. Így adja neki az egész zsákmányt az emberek kivételével, mintha azt mondaná: „nagy dolog az, hogy visszakapom az embereket, legyen minden más a tiéd jutalomként ezért a jótéteményért”. S így mutatkozva hálásnak az emberhez, valóban dicséretre méltó lehetne, ha nem lenne hálátlan Istenhez, akinek a szigorúságából és irgalmasságából semmi haszna sem származott. Még az is lehetséges, hogy ez az ember, amikor szegénységre jutott és mindenétől megfosztották, a szerénység szolgái színlelésével igyekezett Ábrám kegyeit elnyerni, amikor semmi mást nem kért magának, csak az üres várost és az embereket. Természetesen később majd meglátjuk, hogy Szodoma lakosai megfélemltek a kapott jótéteményről, amikor gőgösen és megvetően zaklatták Lótót.

22. *És monda Ábrám Sodoma királyának.*³⁶⁵ Ez az ókori ceremónia nagyon alkalmas volt az eskü jelentése és természete kifejezésére. A kezek felemelése ugyanis a menny felé azt mutatja meg, hogy Istenre, mint tanúra, és mint bosszúállóra hivatkozunk, ha nem tartjuk meg az eskünket. Korábban valóban a szavazatukat adva emelték fel a kezüket, s innen származik a görög χειροτονειν szó,³⁶⁶ melynek a jelentése elrendelni. Az eskü rítusában azonban ennek a cselekvésnek más volt az oka. Ezzel jelentették ki ugyanis az emberek, hogy önmagukat mintegy az Isten jelenlétében levőknek tekintik és Őt hívják segítségül egyrészt az igazság Őreként, másrészt az hamis eskü Megbosszulójaként. Mégis furcsának tűnhet, hogy Ábrám ilyen könnyen esküre adta a fejét, mert tudta, mekkora tisztelettel kell viseltetni Isten neve iránt, aminek arra kell kényszerítenie minket, hogy az Ő nevét csak mértékkel használjuk, ha a szükség kívánja meg. Erre azt válaszolom, hogy két oka volt az esküvésre. Először is, miután a következtelen emberek másokat a maguk mércéivel mérnek, ritkán bíznak az egyszerű kijelentésekben. Szodoma királya tehát gondolhatta volna azt, hogy Ábrám nem komolyan mondott le a jogairól, amíg Isten nevét nem vonta bele a dologba. Másodszor, nagy jelentőségű volt annak világossá tétele mindenki számára, hogy ő nem holmi zsoldos háborút vívott. Minden kor történelme kellőképpen kimutatja, hogy még azokat is, akik igazságos okokból vívtak háborút, mindazonáltal a saját hasznuk szem előtt tartásával bocsátkoztak abba. S miután az emberek nagyon éles elméjük a kifogások kiagyaltában, soha nem jönnek zavarba a hihető okok kiagyaltában a háborúskodáshoz, még mikor az egyetlen valós serkentőjük csakis a kapzsiság. Ezért amíg Ábrám nem utasította vissza határozottan a hadizsákmányt, szóbeszédek terjedhettek volna el arról, hogy az unokafivére megmentésének örve alatt a zsákmányszerzés szándéka vezette őt. Ez ellen szükséges volt gondosan óvakodnia, nem annyira a maga, mint inkább Isten dicsősége kedvéért, ami ellenkező esetben némileg be lett volna feketítve. Emellett Ábrám Isten nevével, mint pajzzsal akart felfegyverkezni a kapzsiság csábításai ellenében. Szodoma király ugyanis soha nem szűnt volna meg különféle módszerekkel kísérteni az elméjét, ha egyszer, s mindenkorra el nem vágta volna az alkalmat minden szelíd célozgatás előtt.

³⁶⁴ “Nec tunc potuit de manu (quod aiunt) in manum tradere.” – “Ne luy a peu lors bouiller de main a main, comme on dit.” – Nem is volt képes akkor átadni neki kézből kézbe, ahogyan mondani szokták. – *francia.*

³⁶⁵ A 22. vers egy része, amit itt fektetünk, nem szerepel az eredetiben, de itt azért szúrja be, hogy világosabbá tegye az olvasó számára. Ez derül ki a francia változatból is. – *a szerk.*

³⁶⁶ Szó szerint: a kezét kinyújtani.

23. *Hogy én egy fonalszálat, vagy egy sarukötőt sem veszek el.* A hébereknek kihagyásos esküformájuk van, amibe a büntetés átka is beleértendő. Egyes helyeken a teljes kifejezés előfordul a Szentírásban: „Úgy cselekedjék az Úr most és ezután is” (1Sám14:44). Mivel azonban félelmetes dolog az élő Isten kezébe esni, így azért, hogy az eskük kötelezettségei még jobban kössenek, ez a szaggatott beszédforma arra inti az embereket, hogy ügyeljenek arra, amit cselekednek, mert ez pont olyan, mintha megzaboláznák önmagukat, amikor hirtelen elhallgatnak a szavaik felénél. Az valóban a legbizonyosabb, hogy az emberek soha nem esküsznek elhamarkodottan anélkül, hogy ki ne hívnák Isten bosszúját önmaguk ellenében, és ne tennék meg Őt az ellenségüknek.

Hogy ne mondjad. Jóllehet ezek a szavak egy fellelkesült és a hírnévhez nagyon is ragaszkodó elmére utalnak, mégis, miután a lélek dicséri Ábrámot ebben a dologban, így arra következtetünk, hogy ez valóban szent nemesszívűség volt. De egy kivételt is hozzátesz, miszerint nem engedi, hogy a saját nagylelkűsége káros legyen a szövetségesei számára, és nem teszi ki őket a saját maga törvényeinek. Nem kis része ugyanis az erénynek, ha helyesen cselekszünk, de oly módon, hogy nem kötünk másokat a magunk példájához, mint holmi szabályhoz. Legyen hát mindenki tekintettel arra, amit a saját elhívása követel meg, s ami a saját maga kötelességeihez tartozik, hogy az emberek ne ítélgessék el egymást jó előre a saját akaratuknak megfelelően. Túlságosan parancsoló mogorvaság ugyanis az, hogy amit mi jóként és a kötelezettségeinkkel összhangban állóként követünk, azt törvényként írjuk elő mások számára.

15. fejezet

1. E dolgok után lőn az Úr beszéde Ábrámhoz látomásban, mondván: Ne félj Ábrám: én paizsod vagyok tenéked, a te jutalmad felette igen bőséges.

2. És monda Ábrám: Uram Isten, mit adnál énnékem, holott én magzatok nélkül járok, és az, a kire az én házam száll, a Damaskusbeli Eliézer?

3. És monda Ábrám: Ímé énnékem nem adtál magot, és ímé az én házam szolgaszülöttje lesz az én örökösöm.

4. És ímé szóla az Úr ő hozzá, mondván: Nem ez lesz a te örökösöd: hanem a ki a te ágyékdoból származik, az lesz a te örökösöd.

5. És kivivé őt, és monda: Tekints fel az égre, és számláld meg a csillagokat, ha azokat megszámlálhatod; - és monda nékie: Így leszen a te magod.

6. És hitt az Úrnak és tulajdoníttaték az őnéki igazságul.

7. És monda néki: Én vagyok az Úr, ki téged kihoztalak Úr-Kaszdimból, hogy néked adjam e földet, örökségedül.

8. És monda: Uram Isten, miről tudhatom meg, hogy öröklöm azt?

9. És felele néki: Hozz nékem egy három esztendő üszőt, egy három esztendő kecskét, és egy három esztendő kost, egy gerliczét és egy galambfiat.

10. Elhozá azért mind ezeket, és kétfelé hasítá azokat, és mindeniknek fele részét a másik fele része átellenébe helyezteté; de a madarakat nem hasította vala kétfelé.

11. És ragadozó madarak szállának e húsdarabokra, de Ábrám elúzi vala azokat.

12. És lőn naplementekor, mély álm lépé meg Ábrámot, és ímé rémülés és nagy setétség szálla ő reá.

13. És monda az Úr Ábrámnak: Tudván tudjad, hogy a te magod jövény lesz a földön, mely nem övé, és szolgálatra szorítják, és nyomorgatják őket négyszáz esztendeig.

14. De azt a népet, melyet szolgálnak, szintén megítélem én, és annakutánna kijőnek nagy gazdagsággal.

15. Te pedig elmegy a te atyáidhoz békességgel, eltemettetel jó vénségben.

16. Csak a negyedik nemzedék tér meg ide; mert az Emoreusok gonoszsága még nem tölt be.

17. És mikor a nap leméne és setétség lőn, ímé egy füstölgő kemence, és tüzes fáklya, mely általmegy vala a húsdarabok között.

18. E napon kötött az Úr szövetséget Ábrámmal, mondván: A te magodnak adom ezt a földet Égyiptomnak folyóvizétől fogva, a nagy folyóig, az Eufrátes folyóvizig.

19. A Keneusokat, Kenizeusokat, és a Kadmoneusokat.

20. A Hittheusokat, Perizeusokat, és a Refeusokat.

21. Az Emoreusokat, Kananeusokat, Girgazeusokat, és a Jebuzeusokat.

1. *Lőn az Úr beszéde.* Amikor Ábrám dolgai virágzóak voltak, s a kívánsága szerint mentek, ez a látomás feleslegesnek tűnhetett, különösen miután az Úr úgy parancsolja a szolgájának a bátorságot, mintha bánatos és félelemtől lesújtott lenne. Ezért egyes szerzők azt képzelik, hogy Ábrámot, miután visszatért az unokafivére megmentéséből, valamiféle bosszúság ért, amit Mózes nem említ. Pont ahogyan az Úr szokta megalázni a népét a bővelkedésükben, nehogy tobzódjanak. Továbbá azt is képzelik, hogy miután Ábrám elcsüggedt, az új jövendölés elevenítette meg. Mivel azonban semmi alapja sincs az efféle elképzeléseknek Mózes szavaiban, én úgy vélem, más volt a helyzet. Először is, amikor mindenfelől tapsoltak neki, akkor nem kétséges, hogy különféle feltevések fogantak meg az elméjében. Mert bár Khedorlaomert és a szövetségeseit legyőzte a csatában, mégis úgy felbőszíthette őket, hogy friss csapatokkal és megújult erővel ismét megtámadhatták volna a

Kánaán földjét. S a föld lakosai sem voltak mentesek a félelemtől ettől a veszélytől. Másodszor, mivel a jelentős sikerhez általában társul az irigység, Ábrámot megannyi előnytelen megjegyzéssel illethették, miután a négy királyt legyőző hadsereggel szembe mert szállni. Az a kedvezőtlen gyanakvás is támadhatott, hogy talán az idegen királyok ellen kipróbált erejét lépésről lépésre a saját szomszédjai, valamint azok ellen fordíthatja, akik vendégszerető fogadtatásban részesítették. Így miután a győzelem megtiszteltetés volt a számára, nem kétséges, hogy félelmetessé és a gyanú tárgyává tette őt sokak szemében, miközben gyűlöletet váltott ki másokból, mert mindenki valamiféle veszélyt látott a saját maga számára az ő bátorságában és sikerében. Nem furcsa tehát, hogy megzavarodott, és izgatottan forgatott a fejében sok mindent, amíg Isten újból meg nem elevenítette az Ő segítségének magabiztos várására. Lehetett más elérendő célja is a jövődőlésnek: nevezetesen hogy Isten felfedezzen és kijavítson egy ellentétes hibát a szolgájában. Lehetséges volt ugyanis, hogy Ábrám úgy elteljen a győzelemmel, hogy megfeledezzen a saját elhívásáról, és úgy igyekezzen vagyont szerezni önmaga számára, mint olyasvalaki, aki belefáradt az élet tekervényes útjaiba és az örökös zaklatásokba, s jobb sorsra, valamint a létezés nyugodt állapotára vágyott. S tudjuk, mennyire hajlamosak az emberek beleesni a bővelkedő és mosolygós sors vonzerejének csapdájába. Ezért Isten elébe megy a veszélynek, s mielőtt annak hiábavalósága birtokba venné a szent ember elméjét, az emlékezetébe idézi a lelki kegyelem emlékezetét, amit abból a célból kegyeskedett neki megadni, hogy abba teljesen belenyugodva minden más dolgot megvethessen. Emiatt azonban a „Ne félj” kifejezés mégis úgy hangzik, mintha Isten megpróbálná lecsillapítani a bánkódó és zaklatott szolgáját némi vigasztalással. Valószínűleg szüksége is volt efféle vigasztalásra, mert észrevette, hogy sokan rosszindulatúan dühöngtek a győzelme miatt, s idős kora komoly kellemetlenségekkel nézett szembe. Lehetséges azonban, hogy Isten nem tiltotta meg neki, hogy féljen, mert már félt. De azt akarta, tanulja meg bátran megvetni és a semmibe venni a világ minden jóindulatát, mintha ezt mondta volna: „Ha egyedül én vagyok engedékeny irántad, már akkor sincs okod félni. Megelégedvén egyedül velem ebben a világban folytasd a vándorutadat úgy, ahogyan megkezdted, s inkább a mennytől függj, semhogy a földhöz tapadnál.” De bárhogyan legyen is, Isten emlékezteti a szolgáját Önmagára, megmutatván neki, hogy sokkal nagyobb áldás volt felhalmozva a számára Istenben, hogy Ábrám ne nyugodjon meg elégedetten a győzelmével. Mózes azt mondja, hogy Isten egy látomásban szólt hozzá, amivel arra utal, hogy Isten dicsőségének valamiféle látható jelképe is hozzáadatott az Ígéhez, hogy nagyobb hitelességet adjon a jövődőlésnek. S ez volt a két megszokott módszer egyike, melyekkel az Úr korábban megjelent a prófétái számára, ahogyan azt Mózes negyedik könyvében olvassuk (4Móz12:6).

Ne félj, Ábrám. Noha az ígélet utolsó a szövegben, mégis előbbre való a sorrendben, mivel ettől függ a megerősítés, amivel Isten megszabadítja Ábrám szívét a félelemtől. Isten arra biztatja Ábrámot, hogy legyen az elméje nyugodt, de milyen alapja van az efféle biztonságnak, ha nem a hit által értjük meg, hogy Isten gondoskodik rólunk és megtanulunk belenyugodni az Ő gondviselésébe? Az ígélet tehát mely szerint Isten lesz Ábrám pajzsa és felette nagy jutalma, az elsődleges, amihez a buzdítást teszi, hogy a biztonságának ilyen örere és a boldogságának ilyen szerzőjére támaszkodva ne féljen. Ezért, hogy a szavak értelmét még világosabbá tegyük egy oksági kötőszót is be kell szúrunk: „Ne félj Ábrám, mert én vagyok a te pajzsod”. A „pajzs” szó használatával azt jelzi, hogy Ábrám mindig biztonságban lesz az Ő védelme alatt. Önmagát „jutalomnak” nevezve azt tanítja Ábrámnak, hogy meg kell elégednie egyedül Vele. S miután ez Ábrámot illetően általános tanítás volt annak megmutatása végett, hogy a győzelem nem a fő és a végső jó volt, amire Isten akarta, hogy törekedjen, ezért tanuljuk meg, hogy ugyanaz az ígélet kiterjed valamennyiünkre ennek az egyetlen embernek a személyében. Ezzel a hanggal ugyanis Isten naponta szól a kegyeseihez: miután egyszer felvállalta a védelmünket, gondoskodni fog a megőrzésünkről biztonságban az

Ő keze alatt és véd minket a hatalmával. Miután pedig Isten saját Magának tulajdonítja a pajzs hivatalát és tulajdonságát, nekünk úgy kell tekintenünk erre az ígéretre, mint ércfalra, s nem szabad túlságosan rettegnünk semmiféle veszélytől. Mivel pedig a különböző és megszámlálhatatlanul sok testi vággyal körülvett emberek néha ingatagok, s túlságosan ragaszkodnak az evilági élet szeretetéhez, következik a mondat másik része, amelyben Isten kijelenti, hogy Ő egyedül is elégséges a kegyesek számára a boldog élet tökéletességéhez. A „jutalom” szónak ugyanis „örökség”, vagy „boldogság” a jelentése. Ha mélyen bele volna vésve az elménkbe, hogy egyedül Istenben van meg minden jó dolog legmagasabb rendű és teljes tökéletessége, akkor könnyedén vetnénk gátat azok elé a gonosz kívánságok elé, melyek nyomorúságosan kínoznak minket. Az igeszakasz jelentése az, hogy valóban boldogoknak kell lennünk, amikor Isten békülékeny irántunk, mert akkor nemcsak a jósága bőségét árasztja ránk, hanem Önmagát kínálja nekünk, hogy élvezhessük Őt. S mi másra vágyhat jobban az ember, mint arra, hogy Isten élvezhesse? Dávid ismerte az ígéret erejét, amikor azzal dicsekedett, hogy jó osztályrész jutott neki, mert az Úr volt az öröksége (Zsolt16:6). Mivel azonban semmi sem nehezebb, mint visszanyesni a test romlott vágyait, s mivel az emberek hálátlansága annyira alávaló és istentelen, hogy Isten aligha elégíti ki őket valaha is, az Úr nem egyszerűen csak „jutalomnak” nevezi Önmagát, hanem felette igen bőséges jutalomnak, amivel a kelletténél is jobban meg kell elégednünk. Ez valóban a legbőségebb anyagot és a legszilárdabb támogatást szolgáltatja a magabiztossághoz. Mert ha bárki meg van győződve teljes mértékben arról, hogy az életét Isten keze védelmezi, hogy soha nem lehet nyomorult, amíg Isten kegyes vele, s aki folytonosan ehhez a kikötőhöz folyamodik minden gondjában és bajában, az a legjobb orvosságot fogja megtalálni minden gonoszságra. Nem mintha a kegyesek teljességgel mentesek lennének mindenféle félelemtől és gondtól, míg ide-oda hányják őket a küzdelmek és a nyomorúságok viharai, mivel azonban a viharok a saját keblükben csillapodnak le, s mivel Isten védelme nagyobb minden veszéllynél, így a hit győzelmet arat a félelem felett.

2. *És monda Ábrám: Uram Isten.* A héber szövegben az יהוה אדוני szerepel. Ebből a megnevezésből arra lehet következtetni, hogy az isteni dicsőség valamiféle speciális jele kapcsolódott a látomáshoz, így Ábrámnak nem volt kétsége a Szerzőjét illetően, s magabiztosan használta ezt a kifejezést. Miután ugyanis a Sátán csodálatosan ügyes a megtévesztésben és oly sok fortéllyal csapja be az embereket Isten nevében, szükséges volt, hogy valamiféle biztos és figyelemre méltó megkülönböztetés jelenjen meg az igazi és mennyei jövendölésekben, ami nem engedi, hogy a szent atyák hite és elméi ingadozzanak. Ezért az említett látomásban Isten fensége mutatkozott meg Ábrámnak, ami elégséges volt a hite megerősítéséhez. Nem azt jelenti ez, hogy Isten a Maga valóságában jelent meg, hanem csak annyira, amennyit az emberi elme képes felfogni. De Ábrám, lenézve az oly dicsőséges ígéretet, amikor a gyermektelenségét panasolja, s Isten ellen zúgolódik, amiért eddig nem adott neki magot, akkor látszólag csekély mértékletességet tanúsít. Hisz mi volt kíváncsiabb, mint befogadtatni Isten védelmébe és boldognak lenni az Ő élvezetében? Az ellenvetés tehát, amivel Ábrám hozakodott elő, mikor lenézte a neki felkínált felbecsülhetetlen jótéteményt, és megtagadta a megnyugvást, amíg nem lesz utódja, látszólag minden tisztelet nélkül való. Ám a szabadságra, amit megenged magának, van mentség is. Először, mert az Úr megengedi, hogy kiöntsük az Ő keblére azokat a gondjainkat, melyek minket zaklatnak, s azokat a bajokat, melyek minket elnyomnak. Másodszor, a panaszkodás célját is fontolóra kell vennünk, mert nem egyszerűen csak azt jelenti ki, hogy ő magányos, hanem látván, hogy az ígéret minden hatása a magvától függ, nem helytelenül kéri, hogy az ígéret olyannyira szükséges záloga adasson meg neki. Ha ugyanis a világ áldása és üdvössége semmi más módon nem remélhető, csakis az ő magván keresztül, akkor, ha ez a fő dolog látszólag nem teljesült a számára, nem kell csodálkozni, ha minden más dolog látszólag eltűnt a szeme elől, vagy legalábbis nem nyugtatja meg az elméjét és nem elégíti ki a vágyait. S pontosan ez az

oka annak, amiért Isten nemcsak kegyesen fogadja a szolgája panaszát, de azonnal megnyugtató választ is ad az imájára. Mózes valóban Ábrámnak tulajdonítja azt a vonzalmat, ami öröklötten benne van valamennyiünkben, de ez nem bizonyítéka annak, hogy Ábrám nem tekintett magasabbra, amikor olyan buzgón vágyott arra, hogy az örökös elődje lehessen. S természetesen azokról az ígéretekéről sem feledkezett meg, miszerint „a te magodnak adom ezt a földet”, és „a te magodban áldatnak meg a nemzetek”, melyek közül az első úgy kapcsolódott a többihez, hogy ha elvétetik, akkor az összesbe vetett bizalom is eltöröltetik, miközben a második ígélet tartalmazza az üdvösség egész ingyenes ígéletét. Ezért Ábrám joggal foglalja bele mindenbe, amit Isten megígért.

Én magzatok nélkül járok. A nyelvezet átvitt értelmű. Tudjuk, hogy az életünk olyan, mint egy verseny. Ábrám látva, hogy ő már élemedett korú, azt mondja: már annyira előre jutott, hogy nem sok maradt vissza az útjából. „Most”, mondja, „közel jutottam a célhoz, s az életutam ott véget ér, és gyermektelenül halok meg”. A sérelem fokozása végett hozzáteszi, hogy egy idegen lesz az örököse. Nem kételkedem benne ugyanis, hogy Damaszkusz itt az *országát* jelenti, nem pedig a *nevét*, mint azt egyesek tévesen feltételezik. Mintha ezt mondta volna: „Nem valamelyik rokonom lesz az örökösöm, hanem egy szír Damaszkusból”, mert Ábrám talán magával vitte Mezopotámiába. מִשְׁקָא fiának is nevezi, mely szó jelentését illetően a nyelvészek nincsenek teljes egyetértésben. Egyesek a שִׁקָא szóból származtatják, aminek a jelentése ide-oda rohangálni, és *tisztartónak*, vagy *főfelügyelőnek* fordítják, mert aki egy nagy házra felügyel, az ide-oda futkos a dolgát végezve. Mások a שִׁקָא szóból vezetik le, és *pohárnoknak* fordítják, ami nekem hibásnak tűnik. Én inkább másik fordítást fogadok el, nevezetesen hogy egy elhagyott ház fiának nevezi (*filius derelictionis*³⁶⁷), mert a מִשְׁקָא néha azt jelenti: *elhagyni*. Én azonban mégsem úgy fogom fel, hogy azért kapta ezt a megnevezést, mert Ábrám rá készült hagyni mindenét, hanem mert magának Ábrámnak nem maradt senki másban reménysége. Ez tehát (véleményem szerint) pont olyan, mintha egy gyermektelen ház fiának nevezte volna őt,³⁶⁸ mert az volt az elhagyott és üres ház bizonyítéka, hogy az örökség egy idegenre szállt át, aki elfoglalta az üres és hátrahagyott helyet. Utóbb lenézően a szolgájának, vagy a házánál született rabszolgájának nevezi: „az én házam szolgaszülöttje lesz az én örökösöm”, Megvetően beszél így, mintha azt mondaná: „Nyomorult az állapotom, mint olyasvalakié, akinek nem lesz örököse a szabad emberek közül”: Megkérdendő azonban: miképpen lehetett egyszerre damaszkuszi, és Ábrám házának szülötte? A nehézségnek két megoldása van: vagy azért nevezi a háza szülöttének, mert ugyan nem ott *született*, de ott *tanult*, vagy azért mondja damaszkuszinak, mert az atyja Szíriából származott.

4. *Nem ez lesz a te örökösöd.* Ebből arra következtetünk, hogy Isten méltányolta Ábrám kérését. S ebből egy másik dolog következik: Ábrámot nem holmi testi vonzalom indította erre az imádságra, hanem a neki megígért áldás élvezete utáni kegyes és szent vágyakozás. Isten ugyanis nemcsak magot ígér neki, de nagy népet, akik létszámban egyenlők lesznek az ég csillagaival. Azok, akik jelképesen magyarázzák az igeszakaszt, arra célozva, hogy menyeyei, a csillagokhoz hasonlítható mag lett neki megígérve, hadd örüljenek a véleményüknek, de mi azt tartjuk, ami szilárdabb, nevezetesen hogy Ábrám hite a csillagok látványának hatására növekedett. Az Úr ugyanis, hogy nagyobb hatást gyakoroljon a népére és hatékonyabban behatoljon az elméikbe, miután elérte a füleiket a szavaival, a szemüket is foglyul ejti külső jelekkel, hogy a szemek és a fülek összhangban legyenek. Ezért tehát a

³⁶⁷ “Et filius derelictionis domus meae erit iste Damascenus Elihezer.” Azaz, a héber kifejezés szokásos értelmezése szerint olyan fiú, vagy személy, akinek az ura a házat a gondviselésére bízta, bár Kálvin más értelmezést tulajdonít neki. A régi fordítások a szír kivételével egyetértenek ezzel az értelmezéssel. Dathe Schultens fordítását részesíti előnyben, aki a שִׁקָא arab gyökérre vezeti vissza a szót, aminek a jelentése átfésülni, vagy felöltöztetni, illetve kifényesíteni, s amiről azt feltételezi, hogy általánosan vonatkoztatható a gondoskodásra, amit egy tisztartó végez a házban. De ez a fantázia szülötte. – *a ford.*

³⁶⁸ “Acsc vocaret, Filium orbitatis.” – “Comme s’il l’appelait, Fils de la maison, ou il n’y a point d’enfants.” – *francia.*

csillagok látványa nem volt felesleges, hanem Isten ezt a gondolatot akarta belesugallni Ábrám elméjébe: „Ő, Aki egyedül a szavával hozta létre hirtelen ezt a hatalmas számú sereget, amivel felékesíthette a korábban is óriási, de sivár eget, vajon nem lesz képes megtölteni a magányos házat utódokkal”? Nem szükséges azonban éjszakai látomást feltételezni, amikor a nappali időben a szemünk előtt eltűnő csillagok megjelennek. Miután az egész a szeme elé tárul egy látomásban, Ábrám csodálatos képet látott, ami világosan megmutatott neki még a számára rejtett dolgokat is. Így hát lehet, hogy egy lépést sem tett, de mégis lehetséges volt, hogy a látomásban kiment a sátra elé. Most viszont felmerül a kérdés, hogy miféle magra vonatkozik az ígélet? S bizonyos, hogy sem Ismáel, sem Ézsau leszármazottait nem kell figyelembe venni, mert a törvényes örökösöket kell beszámítani, akik Isten határozata szerint Izsákban és Jákobban maradtak. De ugyanez a kétely támad Jákob leszármazottait illetően is, mert sokan, akik vissza tudják vezetni a test szerinti származásukat őhöz, elkorcsosult fiakként és idegenekként vágják el magukat atyáik hitétől. Erre azt válaszolom, hogy ez a „mag” kifejezés válogatás nélkül vonatkozik az egész népre, akiket Isten örökbe fogadott. Mivel azonban sokan elidegenedtek a hitelenségük folytán, nekünk Krisztushoz kell fordulnunk tájékoztatásért, mert egyedül Ő különbözteti meg az igazi és valódi fiakat a törvénytelenektől. Ezt a módszert követve rájövünk, hogy Ábrám utódai lecsökkentek nagyon csekély létszámra, hogy utóbb sokasodhassanak. Krisztusban ugyanis a pogányok szintén egybegyűjtettek, s hit által bevésettek Ábrám testébe, így mondhatni helyet kaptak az ő törvényes fiai között. Erről a dologról majd többet is mondunk a 17. fejezetben.

6. *És hitt az Úrnak.* Közülünk senki sem értené meg azt a gazdag és rejtett tanítást, amit ez az igeszakasz rejt, ha Pál nem hordozná a lámpását előttünk (Rm4:3). De furcsa, és csodálatosnak tűnik, hogy amikor Isten Lelke ilyen nagy világosságot gyújtott, az igemagyarázók nagyobbik része mégis vakon tántorog mondhatni az éjszaka sötétségében. Nem térek ki a zsidókra, akiknek a vaksága közismert. De (mint mondtam) szörnyűséges, hogy azok, akiknek Pál a fénylő magyarázója, ennyire ostobán megrontották ezt az igehelyet. Viszont ebből kiderül, hogy a Sátán minden korban semmin sem munkálkodott jobban, mint azon, hogy kioltsa, vagy elhomályosítsa a hit általi ingyenes megigazulást, amit itt konkrétan kimond az Íge. Mózes mondja: „és hitt az Úrnak és tulajdonítták az önéki igazságul”. Először is Ábrám hitét dicséri, mivel annak segítségével ölelte magához Isten ígéletét. Másodszor, ezzel szerezte meg Ábrám az igaz mivoltot Isten szemében, ami tulajdoníttatott neki. A שֵׁחָ szót, amit Mózes használ, Isten megítélésére vonatkozóan kell tekinteni pontosan úgy, ahogyan a Zsolt106:31-ben Fineás buzgóságáról mondja, hogy igazságul tulajdoníttatott neki. A kifejezés jelentése azonban teljesebben megmutatkozik az ellentétéből.³⁶⁹ A 3Móz7:18-ban azt olvassuk, hogy amikor engesztelést végeztek, a vétek „nem tulajdoníttatik” az embernek. Majd a 4Móz17:4-ben „vérontásul tulajdoníttassék az annak az embernek”. A 2Sám19:19-ben Séméi mondja: „Ne tulajdonítsa vétkül nékem az én uram az én álnokságomat”. Majdnem ugyanez a jelentése a 2Kir12:15-nek is: „Számot sem vettek azoktól az emberektől, a kiknek keze által kiadták a pénzt a munkásoknak”, azaz nem követeltek meg elszámolást a pénzről, hanem engedték annak kiadását tökéletes magabiztossággal. Térjünk most vissza Mózeshez. Ahogyan megértjük, hogy akiknek vétek tulajdoníttatik, azok vétkesek Isten előtt, pont úgy, akiknek igazságot tulajdonít, azokat igaz embereknek fogadja el. Így lett befogadva Ábrám is az igazak sorában és rangjára, az igazság tulajdonításával. Pál ugyanis, hogy megmutassa nekünk ennek az igazságnak a konkrét jelentését és természetét, vagy minőségét, Isten mennyei trónja elé vezet bennünket. Ezért fecsegnek ostobán azok, akik ezt a kifejezést az ő, mint őszinte ember jellemére

³⁶⁹ “Melius ex antitheto patebit.” – “Toutefois on entendra mieux par l’antithèse, c’est à dire, par ce qui est opposé, ce qu’emporte ceci.” – *francia*.

vonatkoztatják,³⁷⁰ mintha azt jelentené, hogy Ábrámot a saját személyében tartotta igaz és őszinte embernek. Azok pedig nem kevésbé tanulatlanul rontják meg a szöveget, akik azt mondják, hogy Ábrám tulajdonítja itt Istennek az igaz mivolt dicsőségét, látván, hogy megpróbál biztosan belenyugodni az Ő ígéreteibe, elismervén Őt hősesnek és igaznak. Mert noha Mózes nem említi konkrétan Isten nevét, a megszokott beszédmód a Szentírásban mégis elvesz minden kétértelműséget. Végül, nem kevésbé a tunyaság, mint a pökhendiség része, ha amikor azt olvassuk, hogy ez a hit tulajdoníttatott neki igazsággal, akkor összekeverjük valami más jelentéssel, mint azzal, hogy Ábrám hitét fogadta el Isten az igaz mivolt gyanánt.

Abszurdnak tűnik azonban, hogy Ábrám azzal a hitével igazuljon meg, hogy a magva oly nagy számú lesz, mint az ég csillagai, mivel ez nem lehetett más, mint részleges hit, ami semmiképpen sem elegendő az ember teljes megigazulásához. Emellett mi haszna lehet egy föli és mulandó ígéretnek? Erre azt válaszolom, hogy először is, a *hitet*, amiről Mózes beszél, nem szabad az ígéret egyetlen mondatára korlátozni, hanem felöleli az egészet. Másodszor, Ábrám a megígért magot nem pusztán csak ebből a jövődőlésből kiindulva becsülte fel, hanem másból is, amihez speciális áldás is adatott. Ezért arra következtetünk, hogy nem valami közönséges, vagy meghatározatlan magot várt, hanem olyat, amiben a világ megáldatik. Ha valaki makacsul ahhoz ragaszkodik, hogy ami Ábrám minden gyermekéről egyformán elhangzott, az erőltetett módon eltorzul, ha Krisztusra vonatkoztatják, akkor először is nem tagadható, hogy Isten most azt az ígéretét ismétli meg, amit korábban is tett a szolgájának a panaszait megválaszolandó. De mondtuk, – s maga a dolog is világosan bizonyítja – hogy Ábrámot a megígért áldás készítette erősen a mag utáni vágyakozásra. Ebből következően ezt az ígéretet nem a többitől külön fogadta el. De hogy továbblépjünk, nekünk, azt mondom, azért kell az itt elhangzottakat fontolóra vennünk, hogy ítéletet alkothassunk Ábrám hitéről. Isten nem pusztán ezt, vagy amazt a dolgot ígéri meg a szolgájának, ahogyan néha különleges jótéteményekben részesíti a hitetleneket, akik mégsem ízlelik meg az Ő atyai szeretetét, hanem azt jelenti ki, hogy Ő engedelkeny lesz iránta, s megerősíti a biztonságérzetében, amikor az Ő védelmére és kegyelmére támaszkodik. Mert akinek Isten az öröksége, az nem ujjong a mulandó örömeknek, hanem mint aki már felemeltetett a menny felé, az örök élet szilárd boldogságát élvezi. Valóban alaptételnek kell tartanunk, hogy Isten minden, a kegyeseknek tett ígérete Isten ingyenes kegyelméből származik, s az atyai szeretetének, valamint az ingyenes örökbe fogadásnak bizonyítékai, amiken az üdvösségük alapszik. Ezért nem azt mondjuk, hogy Ábrám azért igazult meg, mert egyetlen szóhoz ragaszkodott a születendő utódját illetően, hanem mert Isten Atyjaként ölelte magához. S valóban, a hit nem más okból igazít meg minket, mint azért, mert kibékít minket Istennel, s teszi ezt nem a saját érdemei alapján, hanem mert elfogadjuk az ígéretekben nekünk felkínált kegyelmet, s nem kételkedünk az örök életben, hanem teljesen meg vagyunk arról győződve, hogy Isten fiakként szeret minket. Ezért Pál az ellentétből kiindulva érvel, miszerint akiknek a hit tulajdoníttatik igazsággal, azok nem a cselekedetek által igazultak meg (Rm4:4). Mert bárki igazul meg cselekedetek által, annak az érdemei jönnek számításba Isten előtt. De mi hit által szemléljük az igaz mivoltot, amikor Isten ingyenesen békül ki velünk. Ebből következően a cselekedetek érdeme megszűnik, amikor az igaz mivoltot hit által keressük, mert szükséges, hogy ezt az igazságot Isten ingyenesen adja, és az Ígétében kínálja azért, hogy bárki rendelkezhesen vele hit által. S hogy még érthetőbbé tegyük, amikor Mózes azt mondja, hogy Ábrámnak hit által tulajdoníttatott az igazság, ő nem úgy érti, hogy a hit volt az *kiváltónak* nevezett elsődleges oka az igaz mivoltnak, hanem az csak a *formális* oka volt annak. Mintha azt mondta volna, hogy Ábrám tehát azért igazult meg, mert Isten atyai szeretetére támaszkodva az Ő pusztá jóindulatában, nem pedig önmagában, illetve a saját

³⁷⁰ A francia változat erőteljesen fogalmaz: “Et pourtant ceus – la gazouillent bien sottement, qui tirent ceci au bruit et renom de prud’homme.” Különösen ostobán fecsegnek azok, akik ezt az őszinteség dicsőségére és hírnevére vonatkoztatják. – *francia*.

érdemeiben bízott. De főleg azt kell itt megjegyezni, hogy a hit máshonnan kölcsönzi az igaz mivoltot, aminek mi a híjával vagyunk, mert ellenkező esetben hiába állítaná szembe Pál a hitet a cselekedetekkel, amikor az igazság megszerzésének a módjáról beszél. Emellett a kölcsönös kapcsolat az ingyenes ígéret és a hit között sem hagy kétséget a dologban.

Most meg kell néznünk az *idő* tényezőjét. Ábrám sok évvel azt követően igazult meg hit által, hogy Isten elhívta, miután elhagyta az országát, önkéntes száműzetésbe bent, figyelemre méltó példájává téve önmagát a türelemnek és az önmegtartóztatásnak, továbbá, miután teljesen odaszánta magát a megszentelődésnek és az Isten lelki és külső szolgálatában gyakorolván magát, majdnem angyali életmódra törekedett. Ebből tehát az következik, hogy egészen életünk végéig a hit igazsága vezet minket Isten mennyei királysága felé. Ebben a dologban sokan túlfelé nagyot tévednek. Mert bár elismerik, hogy az igazságos mivolt, amit a bűnösök ingyenesen kapnak meg, és a méltatlanoknak van felkínálva, egyedül hit által vehető át, de ezt egyetlen időpillanatra korlátozzák, így aki először hit által szerezte meg a megigazulást, az utóbb a jócselekedetek által is megigazulhat. Ezzel a módszerrel a hit nem más, mint az igaz mivolt kezdete miközben maga az igaz mivolt a cselekedetek folytonos menetében rejlik. Azoknak azonban, akik így tréfálkoznak, teljességgel örülteknek kell lenni. Mert ha Ábrám angyali becsületessége, amit oly sok éven keresztül művelt egy változatlan utat járva, nem gátolta meg őt abban, hogy a hitben keressen menedéket az igaz mivolt megszerzése végett, akkor hol lehet olyan tökéletességet találni a Földön, ami megállhat Isten szemében is? Ezért annak az időpontnak a fontolóra vételével, amikor ez Ábrámnak mondatott,³⁷¹ természetesen megértjük, hogy a cselekedeti megigazulás nem helyettesíthető a hit általi megigazulással semmi más módon, csak úgy, hogy az egyiknek kell tökéletesítenie azt, amit a másik elkezdett, s a szent emberek csakis hit által igazulnak meg, amíg ebben a világban élnek. Ha valaki ennek azt veti ellenébe, hogy Ábrám már korábban is hitt Istennek, amikor követte Őt az elhívásakor, és átengedte magát az Ő vezetése és őrzése alá, a megoldás készen van: itt nem arról van szó, amikor Ábrám először kezdett megigazulni, vagy hinni Istennek, hanem ezen az egy helyen azt jelenti ki, vagy beszéli el, hogy miképpen igazult meg az egész életén keresztül. Ha ugyanis Mózes konkrétan Ábrám első elhívásáról beszélt volna így, akkor az általam említett gáncsoskodás tetszetősebb lett volna, nevezetesen hogy a hit általi megigazulás csak *kezdeti* volt (úgymond), de nem állandó. Miután azonban ily nagy fejlődés után is azt mondja, hogy hit által igazult meg, ebből könnyen kiderül, hogy a szentek szabad megigazulása egészen a halálukig tart. Megvallom, hogy miután a kegyesek Isten Lelke által újjászülettek, a megigazulásuk módja valóban különbözik némileg a korábbiától. Isten ugyanis azokkal békül ki, akik csak testtől születtek, s akik minden jónak híjával vannak. Miután pedig nem talál bennük mást, mint a gonoszságok félelmetes tömegét, tulajdonítás útján számítja őket igaznak. De azokat, akikbe beültette a szentség és igazságosság Lelkét, az ajándékaival ölei Magához. Ettől függetlenül, hogy a jócselekedeteik Istennek tetszők legyenek, szükséges, hogy maguk ezek a cselekedetek is megigazuljanak ingyenes tulajdonítás útján, de némi gonoszság mégis öröklötten bennük marad. Közben azonban eldöntött dolog, hogy az emberek a hit, és nem a cselekedetek által igazulnak meg Isten előtt, miközben hit által kapnak kegyelmet, mert a cselekedeteikkel képtelenek megszolgálni azt jutalomként. Pál, aki ebből kiindulva érvel azzal, hogy Ábrám nem a cselekedetek által érdemelte ki azt az igaz mivoltot, amit még a körülmetélkedése előtt megkapott, sem teszi kérdéssé ezt a tantételt. Pál érve efféle: Ábrám körülmetélése időrendi sorrendben a megigazulása után történt, ezért nem lehetett annak oka, mert az oknak szükségszerűen meg kell előznie az okozatot. Azt is elismerem, hogy Pál emiatt állítja, hogy a cselekedetek nem érdemszerzők, csak a törvény szövetségében, mely szövetségnek a körülmetélkedés a záloga és a jelképe. Mivel azonban Pál itt nem a körülmetélkedés jelentését

³⁷¹ “Ergo ex ratione temporis certo colligimus.” – “Nous recueillons donc pour certain, selon la raison du temps auquel ceci fut dit a Abram.” – *francia*.

és természetét határozza meg, amit Isten tiszta és igazi megalapításának tekint, hanem inkább vitatja azok hozzá kapcsolódó értelmezését, akikkel beszélget, ezért nem utal arra a szövetségre, amit Isten előzőleg kötött Ábrámmal, mert annak említése szükségtelen volt Pál pillanatnyi célját tekintve. Mindkét állítás megállja tehát a helyét: először, hogy Ábrám igaz mivolta nem tudható be a törvény szövetségének, mert az megelőzte a körülmetélkedését, és másodszor, hogy az igaz mivolt még a legkiválóbb jellemeknél is a hitben rejlik, mert Ábrám, az erényeinek minden kiválóságával, s az Istennek tett napi, és figyelemre méltó szolgálatai ellenére is hit által igazult meg. Végül az is említésre méltó, hogy ami itt egy konkrét személyről hangzik el, az vonatkozik Isten mindegyik gyermekére, miután őt nevezték a hívők atyjának, s nem ok nélkül, s miután csak egyetlen módja van az üdvösség megszerzésének. Pál helyesen tanítja, hogy itt a valódi, és nem a személyes igaz mivolt van leírva.

7. *Én vagyok az Úr, ki téged kihoztalak.* Mivel nagyon foglalkoztat bennünket, hogy Isten legyen egész életünkben a vezetőn azért, hogy tudjuk: nem léptünk elhamarkodottan valami kétes útra, ezért erősíti meg az Úr Ábrámot az elhívása útján, s juttatja eszébe a szabadításának eredeti jótéteményét. Mintha azt mondaná: „miután kinyújtottam feléd a kezem, hogy kivezesselek a halál labirintusából egészen eddig kegyesen bántam veled. Most azért viszonzod ezt állandó előrehaladással, állhatatosan megtartván a hitedet az elejétől a végéig”. Ezt valóban nem egyedül Ábrám vonatkozásában mondta, hogy ő, összeszedvén Isten neki tett ígéreteit a hitéletének kezdetétől fogva egyetlen egésszé formálja azokat,³⁷² hanem hogy minden istenfélő megtanulhassa az elhívásának kezdetét örökre Ábrámtól, mint a közös atyjuktól származtatni, s így magabiztosan dicsekedhessenek Pállal együtt, hogy tudják, kinek hittek (2Tim1:12). Isten pedig, Aki Ábrám személyében egy egyházat különített el Magának, hűséges megőrzője lesz a Nála létbe helyezett üdvösségnek. Az pedig, hogy pontosan ebből a célból mondja magát az Úr Ábrám szabadítójának, ebből kiderül, mert összekapcsolja az ígéretet, amit most készül tenni, a megelőző szabadítással, mintha ezt mondaná: „Én nem most kezdem ezt a földet neked ígérni. Mert azért hoztalak ki a saját országodból, hogy megtegyeek e föld urává és örökösevé. Most hát szövetséget kötök veled ugyanabban a formában, nehogy becsapottnak, vagy üres szavakkal tápláltnak érezd magad. Ezért parancsolom neked, hogy gondold az első szövetségre, hogy az új ígéret, amit oly sok év elteltével ismétlek meg, még szilárdabban alá legyen támasztva”.

8. *Uram Isten, miről tudhatom meg.* Először abszurdnak tűnhet, hogy Ábrám, aki korábban a bizalmát Isten egyszerű szavába vetette bármiféle kérdések feltevése nélkül a neki adott ígéreteket illetően, most vitassa, hogy amit Isten szájából hall, az vajon igaz-e, vagy sem? Másodszor, csak csekély tiszteletet ad Istennek, s nem pusztán a zúgolódással Ellene, hanem amikor beszél, további zálogot kér Tőle. Továbbá, honnan származik a hithez tartozó tudás, ha nem az Ígéből? Ezért Ábrám hiába vágyik a föld jövőbeli birtoklásának bizonyosságára, ha megszűnik az Ígétől függni. Erre azt válaszolom, hogy az Úr néha enged a gyermekeinek, hogy azok szabadon kifejezhessék az elméikben felöltő ellenvetésüket. Ő ugyanis nem bánik velük olyan szigorúan, hogy ne engedné, hogy megkérdézzék Őt. Sőt, minél jobban meggyőződött Ábrám arról, hogy az Isten igaz, s minél jobban ragaszkodott az Ő Ígétéhez, annál bizalmasabban tette le a gondjait Isten keblére. Ehhez hozzátehető, hogy a hossza késlekedés nem csekély akadályt jelentett Ábrám hite számára. Mert miután Isten életének nagyobb részében kétségek között tartotta, most már belefáradt az életkorába, s nem volt más a szeme előtt, csak a halál és a sír, Isten újból kijelenti, hogy ő lesz a föld ura. Ő azonban nem a nehézség miatt utasítja el, ami a számára lehetetlennek tűnhetett, hanem az aggodalmát viszi Isten elé, ami belülről zaklatta őt. S ezért a kérdezősködése Istentől inkább a hit bizonyítéka semmint a hitetlenkedés jele. A gonoszok, mivel az elméik különböző,

³⁷² “Corpus unum efficeret.” – “Et les joindre ensemble comme en un corps.” – S össze kell kapcsolnod ezeket mondhatni egy testté. – francia.

egymással ellentétes gondolatokba gabalyodnak, semmiféle módon nem fogadják be az ígéreteket, de a kegyesek, akik érzékelik az akadályokat a testükben, megpróbálják azokat eltávolítani, nehogy útját állják Isten Ígétének, s keresik az orvosságot azokra a gonoszságokra, melyeknek a tudatában vannak. Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy voltak a régi szentekben bizonyos speciális indítékok, melyeket most nem lenne törvényes dolog példaként előhozni. Mert noha Ezékiás és Gedeon bizonyos csodákat kértek, ez nem ok arra, hogy ugyanazt próbáljuk mi is megtenni manapság. Elégedjünk meg olyan megerősítés keresésével, amit Maga az Úr ítél a legmegfelelőbbnek a saját jótetszése alapján.

9. *Hozz nekem egy három esztendőös üszőt.* Egyesek a hároméves üsző helyett „három üszőnek” fordítják az igeszakasz szavait, s mindegyik említett állatból három darabot értenek. Azok véleménye azonban, akik az üsző életkorának tekintik a számot, általánosabb. Sőt, jóllehet Isten nem tagadja meg a szolgájától, amit kért, semmiképpen sem adja meg azt, ami a testi vágyak kielégítését szolgálná. Mert miféle bizonyosságot lehet hozzáadni az ígérethez egy üsző, vagy kecske, vagy kos leölésével? Az áldozat valódi célja, amit hamarosan látni fogunk, eddig ugyanis rejtve maradt Ábrám előtt. Ezért engedelmeskedve Isten parancsának, aminek azonban eddig semmiféle előnye sem látszott, a hite engedelmességét bizonyítja. S a kívánsága sem irányult más célra, mint erre: nevezetesen hogy az akadályt eltávolítsa, s ő képes legyen, ahogyan illik, alázatosan belenyugodni Isten szavába. Tanuljuk meg tehát gyengéden magunkhoz ölelni azokat a segítségeket, melyeket Isten kínál a hitünk megerősítéséhez, még ha azok nincsenek is összhangban a mi megítélésünkkel, hanem inkább gúnyolódásnak látszanak, míg végül világossá válik a hatásból, hogy Istentől a lehető legtávolabb állt, hogy gúnyoljon minket.

10. *Kétfelé hasítá azokat.* S hogy az áldozat egyetlen része se legyen híjával a titokzatosságnak, egyes igemagyarázók elmésségek kiagyalásával fáradoznak. A mi dolgunk azonban, mint azt gyakorta mondtam, a józanság művelése. Megvallom, nem tudom, miért parancsolta Isten a madarak mellett még háromféle állat előkészítését, hacsak nem azt akarta kijelenteni magával ezzel a változatossággal, hogy Ábrám minden utódát, legyen bármilyen rangú, fel kell kínálni ebben az áldozatban, hogy az egész nép és minden egyes személy egyetlen áldozatot alkossanak. Vannak olyan dolgok is, melyek vonatkozásában, ha bárki kíváncsian kutatja az okokat, én nem szégyellem bevallani a tudatlanságomat, mivel nem akarok bizonytalan spekulációkba bocsátkozni. Emellett véleményem szerint ez az egész dolog summája: Isten az állatok leölését megparancsolva azt mutatja be, milyen lesz az egyház jövőbeli állapota. Ábrám természetesen bizonyosságot szeretett volna a föld megígért öröklését illetően. Most azt tanulja meg, hogy ez a halálban veszi a kezdetét, azaz neki és a gyermekeinek meg kell halniuk, mielőtt élvezhetnék a föld birtoklását. A leölt állatok darabokra vágásának megparancsolásával Isten valószínűleg a szövetségkötés egyik ősi formáját követte, melynek során a felek szövetségre léptek, vagy felsorakoztattak egy hadsereget. Ez a gyakorlat átkerült a pogányokhoz is. S ha a szövetségeseink, vagy a katonák átmentek a feldarabolt részek között, azaz be lettek zárva az áldozatba, azzal szentségesebben egyesülhettek egy közös testbe. Arról pedig, hogy a zsidók is alkalmazták ezt a módszert, Jeremiás tesz bizonyosságot (Jer34:18), ahol Istent teszi meg beszélőnek: „És odaadom a férfiakat, a kik megszegették az én szövetségemet, a kik nem teljesítették a szövetség pontjait, a melyet előttem kötöttek vala tulokkal, a melyet ketté vágának és átmenének annak részei között”. Mindazonáltal nekem úgy tűnik, hogy különleges oka volt, amiért így kellett cselekedni: az Úr valóban arra inti Ábrám nemzetségét, hogy nemcsak olyannak kell lennie, mint egy holttestnek, hanem olyannak, amit még szét is szaggattak. A rabszolgaság ugyanis, amivel egy ideig elnyomták őket, tűrhetetlenebb volt az egyszerű halálnál, mégis, mivel az áldozatot Istennek kínálta, maga a halál is azonnal új életté változott. S ez az oka annak, amiért Ábrám az áldozat darabjait egymással szembeállította, mindegyiket a másikkal szembe, mert neki majd ismét össze kell gyűjtenni a szétszóratásból. De hogy mennyire

bonyolult az egyház helyreállítása, és micsoda nehézségek rejlenek abban, azt jól mutatja a rémület, ami Ábrámot megragadta. Látjuk tehát, hogy itt két dolog van szemléltetve: a nehéz szolgaság, ami Ábrám fiait majdnem a megcsönkulásig és a megsemmisülésig sújtotta, valamint a megváltásuk, ami az isteni örökbe fogadás jeles záloga volt, s ugyanebben a tükörben az egyház általános állapotát is szemlélhetjük, mivel az Isten sajátos gondoskodása folytán állt elő a semmiből, s támadt fel a halálból.

11. *És ragadozó madarak szállanak e húsdarabokra.* Noha az áldozat Istennek volt ajánlva, mégsem volt mentes a madarak támadásától és erőszakosságától. Így a kegyesek sem lesznek mentesek a minden oldalról jövő támadásoktól, miután Isten a védelmébe fogadta őket, mert a Sátán és a világ nem szűnnek meg őket zaklatni. Ezért, hogy az általunk egykor felkínált áldozat megromoljon, hanem tiszta és sértetlen maradjon, az ellentámadásokat vissza kell verni, bármekkora kényelmetlenségbe és fáradtságba kerüljön is ez.

12. *És... mély álmom lépé meg Ábrámot.* A látomás most egy álommal keveredik. Így kapcsolja össze az Úr a kétfajta kommunikációt, melyeket korábban a 4Móz12:6-ból említettem, ahol meg van írva: „én megjelenek annak látásban, vagy álomban szólok azzal”. A látomást már említette, s Mózes most elmondja, hogy egy álom is hozzátépetett. Félelmetes sötétség jött közbe, hogy Ábrám megtudhassa: az álom nem közönséges, hanem az egész Isten vezetése alatt áll. S kapcsolódik a most elhangzó jövődőléshez is, mint azt majd Isten mindjárt meg is magyarázza a saját szavaival: „Tudván tudjad, hogy a te magod jövevény lesz”, stb. Máshol mondtuk, hogy Isten nem szokta sivár és üres jelenésekkel elkápráztatni a népe szemeit, hanem a látomásokban a fő részek mindig az Ígéhez tartoztak. Így itt sem holmi néma látomás tárul Ábrám szemei elé, hanem egy hozzá kapcsolódó jövődőlésből azt tanulja meg, hogy mit jelent a külső és látható jel. Meg kell azonban jegyezni, hogy mielőtt az egyetlen fiú megadatik Ábrámnak, azt hallja, hogy a magva hosszú időn át fogoly és rabszolga lesz. Mert így foglalkozik az Úr az övéivel: mindig a haláltól kezd, hogy a halálból megelevenítve még bőségesebben kimutathassa a hatalmát. Szükséges volt Ábrám érdekében ezt kijelenteni, de az Úr főleg az utódait tartotta szem előtt, nehogy elcsüggedjenek a szenvedéseikben, melyeknek az Úr örömteli és boldog végét ígéri. S főleg azért, mert azok hosszas folytatódása nagy belefáradással jár majd. S lépérről lépésre három dolog kerül eléjük. Először, hogy Ábrám fiainak négyszáz évig kell vándorolni, mielőtt elérik a megígért örökséget. Másodszor, rabszolgáknak kell lenniük. Harmadszor, embertelen és zsarnoki bánásmódban kell részesülniük. Ebből kiindulva Ábrám hite bámulatos és páratlan volt, hisz látjuk, hogy belenyugodott ebbe a nagyon bánatos jövődőlésbe, s biztos volt abban, hogy Isten lesz a Szabadítója, miután a nyomorúságok elértek a legmagasabb csúcsra. Megkérdendő azonban: miképpen egyeztethető össze az itt említett évszám rákövetkező történelemmel? Egyesek a számolást az elindulástól kezdik Háránból. De valószínűbbnek tűnik, hogy csak a köztes időről an szó,³⁷³ mintha azt mondta volna: „Illendő az utódaidnak türelemmel várakozni, mert nem rendeltem el a most megígértek megadását nekik, míg le nem telik a négyszáz év, sőt addig a rabszolgaságuk fog folytatódni”. E számítási módszer szerint Mózes azt mondja (2Móz12:40), hogy Izrael gyermekei négyszázharminc évig éltek Egyiptomban, miközben a hatodik fejezetből (1Móz6:1) könnyen megérthetjük, hogy nem több, mint nagyjából kétszázharminc év telt el attól kezdve, hogy Jákob lement oda, a szabadulásukig. Hol másutt találhatjuk hát meg a maradék kétszáz évet, mint a jövődőlésre hivatkozva? Ebben a dologban minden kételyt eltöröl Pál, aki (Gal3:17) az éveket az élet ingyenes szövetségétől kezdve a törvény kihirdetéséig számolja. Röviden, Isten nem azt jelzi, hogy a nép rabszolgasága milyen hosszú lesz a kezdetétől számolva a végéig, hanem hogy milyen hosszú időre függeszti fel, vagy halasztja el az ígéretének beteljesítését. Ami a harminc év elhagyását illeti, ez se nem új, se nem szokatlan dolog, amikor az éveket

³⁷³ “Sed magis probabile videtur, notari duntaxat tempus intermedium.” Kálvin nyilvánvalóan a jövődőlés elhangzása és az egyiptomi kivonulás között eltelt időre gondol. – a szerk.

pontatlanul számolják és csak a nagyobb összegzéseket említik. Itt azonban látjuk, hogy az egész időszakot a tömörség kedvéért osztja négy évszázadra. Ezért semmi abszurditás sincs a rövid időszak elhagyásában: főleg azt kell meglátni, hogy az Úr a nép türelmének gyakoroltatása végett függeszti fel az ígéret beteljesítését több, mint négy évszázadnyira.

14. *De azt a népet, melyet szolgálnak.* Itt egy vigasztalást is hozzátesz, amiben az első dolog az, hogy Isten lesz a népe bosszúállója. Ebből következően Magára vállalja a gondoskodást azok szabadításáról, akiket felkarolt, és nem engedi, hogy az istentelenek és a gonoszok büntetlenül zaklassák őket. S noha itt konkrétan azt jelenti ki, hogy az egyiptomiakon fog bosszút állni, mégis, az egyház minden ellensége ugyanazon ítélet alá esik, pont ahogyan Mózes az énekében kiterjeszti minden korra és nemzetre a fenyegetést, miszerint az Úr kiszabja a büntetést az igazságtalan üldöztetésekre: „Enyém a bosszúállás és megfizetés” (5Móz32:35).³⁷⁴ Ezért valahányszor csak embertelen üldöztetésben van részünk valamelyik zsarnoktól (ami nagyon megszokott dolog az egyházzal), vigasztaljon minket az, hogy miután a hitünk kellően próbára tétetett a kereszt hordozásában, Isten, akinek a tetszése szerint aláztatunk meg, Maga lesz a Bíró, Aki visszafizeti az ellenségeinknek a kegyetlenségük megérdemelt jutalmát, amit most gyakorolnak. S noha most mérgezett örömmel ujjonganak, végül maga az esemény fogja bizonyítani, hogy a nyomorúságaink boldogok, az ő győzelmeik pedig nyomorúságosak, mert Isten, Aki a gondunkat viseli, az ő ellenségük. De emlékezzünk arra, hogy teret kell adnunk Isten haragjának, ahogyan Pál buzdít, hogy ne törtessünk homlokegyenest bosszút állni. S a reménységnek is teret kell adnunk, hogy fenntarthasson minket, amikor elnyomás alatt vagyunk és nyögdécselünk a gonoszságok terhei alatt. Egy nemzetet megítélni ugyanazt jelenti, mint ítéletre vonni, hogy Isten, miután hosszú időn át csöndben maradt, nyíltan megmutatkozhasson Bíróként.

15. *Te pedig elmégy a te atyáidhoz békességgel.* Eddig az Úr mind Ábrám utódaira mid őrá magára tekintettel volt, hogy a vigasztalás közös lehessen mindannyiuk számára. Most viszont egyedül Ábrámhoz szól, mivel neki sajátos megerősítésre volt szüksége. S a javasolt orvosság a bánatának enyhítésére az volt, hogy békességben fog meghalni, miután eljutott az emberi kor végső határára. Az egyesek által adott magyarázat, miszerint természetes, erőszakmentes, vagy könnyű halállal kell meghalnia, mely utóbbiban az eleven lelke spontán és természetes módon fogy el, s az élete a saját érettsége következtében múlik el minden fájdalom nélkül, véleményem szerint hideg. Mózes ugyanis azt akarja kifejezni, hogy Ábrámnak nemcsak hosszú, de nyugalmas öregkora lesz, a rákövetkező örömteli és békés halállal. Az igeszakasz értelme tehát az, hogy noha Ábrám egész életében soha nem fogja birtokolni a földet, mégsem lesz híjával a nyugalomhoz és örömhöz szükséges dolgoknak, s így boldogan befejezve a földi pályafutását, vidáman megy atyáihoz. S a halál természetes hatalmas különbséget tesz az elvetettek és Isten fiai között, akiknek az állapota általában egy és ugyanaz, kivéve, hogy Isten fiainak messze a legrosszabb része jut. Ezért a békességet a halálban joggal kell páratlan áldásnak tekinteni, mivel az annak a megkülönböztetésnek a bizonyítéka, amire az imént utaltam.³⁷⁵ Még a világi szerzők is, érezve a sötétségbe vezető útjukat, észrevették ezt. Platon az *Állam* című könyvében (1. kötet) idézi Pindarosz énekét, amiben azt mondja, hogy akik igaz és egyszerű módon élnek, azokhoz az édes reménység társul, megvidámítva a szívüket és táplálva idős korukat, mely reménység a fő kormányzója az emberek ingatag elméjének. Miután az emberek a bűnösségük tudatában vannak, ezért szükségszerűen és nyomorultul kínozzák őket a különböző kínok: a költő, amikor kijelenti, hogy a reménység a jó lelkiismeret jutalma, az idős kor ápolójának nevezi azt.³⁷⁶ Mert

³⁷⁴ “De justis persequutionibus.” Nagy valószínűséggel az injustis elírása, mert mind a régi francia, mind az angol fordítás igazságtalannak fordítják a szót.

³⁷⁵ “Quod nuper attigit” – kétségtelenül *aggiti*-nek kell lennie, ahogyan az értelme is megköveteli, és ahogyan a francia változat is fordítja, amivel a régi angol fordítás is összhangban áll. – *a szerk.*

³⁷⁶ “Εαμ ἡγοτροφοῦν appellat.”

ahogyan a fiatalok, még messze a haláltól, gondatlanul hajhásszák a gyönyöreiket,³⁷⁷ az időseket arra inti a saját gyengeségük, hogy komolyan gondoljanak arra: távozniuk kell. S amíg nem a jobb élet reménysége ihleti őket, addig nem marad más nekik, mint a nyomorult félelmek. Végül, miután az elvetettek egész életükben mindig csak haladékot adnak maguknak és ostobán szunyókálnak a bűneikben, szükséges, hogy a haláluk tele legyen gondokkal, miközben az istenfélők félelem és szomorúság nélkül adják át a lelküket Isten kezébe. Ezért volt kénytelen Bálám is ezt mondani: „Haljon meg az én lelkem az igazak halálával” (4Móz23:10). Miután pedig az embereknek nincs a hatalmukban az életük ilyesféle kíváncsatos vége, az Úr, nyugodt és csendes halált ígérve a szolgájának, Ábrámnak, arra tanít minket, hogy ez is az Ő ajándéka. S látjuk, hogy még a királyok és mások is, akik boldogoknak tartják magukat a világban, izgatottak lesznek a halálban, mert utoléri őket a bűneik miatti titkos lelkiismeret-furdalás, és nem látnak mást a halálban, csak pusztulást. Ábrám azonban szíves-örömet ment a halála felé, látván, hogy Izsákban biztos záloga van az isteni áldásnak, és tudván, hogy jobb élet volt félretéve a számára a mennyben.

16. *Az Emoreusok gonoszsága még nem tölt be.* Az itt megjelölt ok abszurdnak tűnhet, mert látszólag azt jelenti, hogy Ábrám fiai nem szabadíthatók meg másként, csak mások megsemmisítésével. Erre azt válaszolom, hogy mértékletesen és alázattal kell engednünk Isten titkos tanácsvégzésének. Mivel Ő az emoreusoknak adta a földet, hogy állandó lakásuk legyen azon, arra utal, hogy nem jogos ok nélkül fogja átadni a birtokjogot másoknak. Mintha azt mondta volna: „Én átadom a föld birtokjogát neked anélkül, hogy ez másokat sértene. A földet jelenleg a törvényes birtokosai foglalják el, akiknek én adtam oda azt. Amíg tehát rá nem szolgálnak arra, hogy a bűneik miatt kiűzzék őket, a birtoklás joga nem száll át a te utódaidra.” Isten tehát arra tanítja őt, hogy a földet ki kell üríteni azért, hogy megnyíljon az új lakosok előtt. S ez az igeszakasz figyelemre méltó, mert megmutatja: az emberek lakóhelyei úgy vannak elosztva a világban, hogy az Úr megőrzi a békés embereket, mindenkit a maga helyén, amíg ki nem vetik magukat onnan a gonoszságuk folytán. A lakóhelyük beszennyezésével ugyanis bizonyos értelemben az Isten keze által megszabott határokat tépik szét, melyek egyébként mozdíthatatlanok maradnának. Az Úr ezen kívül itt a hosszútűrését is dicséri. Még mikor az emoreusok méltatlanokká is váltak a föld birtoklására, az Úr akkor is nemcsak rövid időn át tűrte őket, hanem adott nekik négy évszázadot a megtérésre. S ebből kiderül, hogy nem ok nélkül jelenti ki oly gyakran, miképpen lassú a haragra. De minél kegyelmesebben vár az emberekre, annál keményebben bosszulja meg a hatalmas hálátlanságukat, ha végül a megtérés helyett makacsok maradnak. Ezért mondja Pál, hogy akik bűnbe merülnek, miközben Isten jósága és irgalma a megtérésre hívogatja őket (Rm2:4), azok haragot gyűjtenek a haragnak önmaguk számára, így semmi hasznuk sem lesz a késlekedésből, mert látható, hogy a büntetés keménysége megduplázódik. Pontosan ez történt az emoreusokkal is, akiket végül az Úr úgy parancsolt meg kívágni, hogy még a csecsemőket se kíméljék. Ezért amikor azt halljuk, hogy a mennyben Isten csendben várakozik, míg a gonoszságok elérnek egy szintre, akkor tudjuk meg, hogy ez nem a szunnyadozásra adott idő, hanem inkább mindenki serkenjen fel, s előzzük meg a mennyi ítéletet. Korábban egy pogány mondta, hogy Isten haragja lassú lépésekkel áll bosszút, de a lassúságát a büntetés súlyossága egyenlíti ki. Ezért nincs okuk az elvetetteknek önmaguk kecségtetésére, amikor látszólag észre sem veszi őket,³⁷⁸ mivel nem úgy pihen meg a mennyben, hogy közben megszűnne a világ Bírájának lenni, s nem feledkezik meg a hivatala ellátásáról a megfelelő időben.³⁷⁹ Mózes szavaiból azonban arra következtetünk, hogy noha adatott idő a megtérésre

³⁷⁷ “Secure delicientur.” – “Prennent leurs plaisirs sans souci ne crainte.” – *francia*.

³⁷⁸ “Eo dissimulante.”

³⁷⁹ “Nec officii sui in tempore obliviscatur.” A fordításban adott értelmezés talán aligha lenne kideríthető ezekből a szavakból Kálvin saját francia fordításának segítségével, ami így fordítja az igeszakaszt: „Et ne s’oublie

az elvetetteknek, ők mégis a pusztulásra vannak szánva. Egyesek az עון szót *büntetésnek* fordítják, mintha az hangzott volna el, hogy a *büntetés* még nincs készen a számukra. De az előbbi magyarázat alkalmasabb, nevezetesen hogy nem lesz határa a *gonoszságuknak*, míg végül magukra nem hozzák a végső pusztulást.

17. *Ímé egy füstölgő kemencze.* Újabb látomást tesz hozzá a jövődőlésbe vetett hitének megerősítése végett. Ábrám először megrémült a sűrű sötétségtől, most, a füstölgő kemencében világító lámpást lát. Sokan azt feltételezik, hogy az áldozatot tűz emésztette fel, de én inkább úgy értelmezem, mint a jövőbeli szabadítás jelképét, ami jó összhangban áll magával a ténnyel. Két egymással ellentétes dolog van ugyanis ebben a képben: a füst homályossága és a lámpa világossága. Ezért Ábrám tudta, hogy végül világosság emelkedik majd ki a sötétségből. Mindig kell hasonlóságot keresni a jelképek, valamint a jelképezett dolgok között, hogy kölcsönös összhang álljon fenn közöttük. Aztán, mivel a jelkép önmagában csak élettelen test, mindig utalni kell az Ígére, amihez kapcsolódik. Itt azonban az Ígével Ábrám magvának szabadulást ígér a rabszolgaságból. S az egyház állapotát nem lehetett volna életszerűbben lefesteni, mint azzal, amikor Isten egy égő fáklyát hoz elő a füstből azért, hogy a megpróbáltatások sötétsége ne borítson el minket, hanem az élet jó reménységét táplálhassuk még a halálban is, mert az Úr végül majd ránk ragyog, ha saját magunkat kínáljuk fel áldozatul Neki.

18. *E napon kötött az Úr szövetséget.* Készséggel elfogadom, amire a fentiekben utaltam, hogy a szövetség ünnepélyes rítussal lett megerősítve, melynek során az állatokat feldarabolták. Ez ugyanis ismétlésnek tűnik, amivel azt tanítja, hogy mire irányult az áldozat, amit említett. Itt szintén megfigyelhetjük, amit említettem: az Ígét mindig a jelképekhez kell kapcsolni, nehogy a szemünket csak az üres és gyümölcstelen ceremóniák táplálják. Isten azt parancsolta, hogy állatokat kínáljanak fel Neki, de megmutatta ennek célját és módját az ehhez kapcsolódó szövetséggel. Ha tehát az Úr a sákramentumokkal táplál minket, abból arra következtetünk, hogy azok a kegyelmének bizonyítékai, s azoknak a lelki áldásoknak a jelei, melyek belőlük származnak.

Ezután felsorolja a nemzeteket, melyek földjét Isten Ábrám fiainak készült adni. Teszi ezt azért, hogy megerősítse, amit korábban mondott a nagyszámú utódról. Hiszen nem kis csapatnak, hanem hatalmas tömegnek jelöl ki az Úr egy ekkora területet. Isten korábban csak az emoreusokról beszélt, akik között Ábrám élt: most azonban a kegyelme fokozása végett az összes többi is név szerint felsorolja.

point de faire son office en temps due.” A régi angol változat a pusztán szó szerinti fordításhoz ragaszkodva minden értelemről megfosztja a mondatot: „s nem fogja idővel elfelejteni a kötelességét”. – *a szerk.*

16. fejezet

1. És Szárai, az Ábrám felesége nem szüle néki; de vala néki egy Égyiptomból való szolgálója, kinek neve Hágár vala.

2. Monda azért Szárai Ábrámnak: Ímé az Úr bezárolta az én méhemet, hogy ne szüljek: kérlek, menj be az én szolgálómhoz, talán az által megépülök; és engede Ábrám a Szárai szavának.

3. Vevé tehát Szárai, Ábrám felesége az Égyiptombeli Hágárt, az ő szolgálóját, tíz esztendővel azután, hogy Ábrám a Kanaán földén letelepedék, és adá azt Ábrámnak az ő férjének feleségül.

4. És béméne Hágárhoz, és az fogada az ő méhében; ez pedig a mint látta, hogy terhes, nem vala becsülete az ő asszonyának ő előtt.

5. Monda azért Szárai Ábrámnak: Bántódásom van miattad. Én adtam öledbe szolgálómat, és mivelhogy látja, hogy teherbe esett, nincsen előtted becsületed. Tegyen ítéletet az Úr én közöttem és te közötted.

6. És monda Ábrám Szárainak: Ímé a te szolgálód kezében van, azt tedd vele a mit jónak látsz. Nyomorgatja vala azért Szárai, és az elfuta ő előre.

7. És találá őt az Úrnak angyala egy forrásnál a pusztában, annál a forrásnál, a mely a Súrba menő úton van.

8. És monda: Hágár, Szárai szolgálója! honnan jössz és hová mégy? És az monda: Az én asszonyomnak, Szárainak színe előtt futok én.

9. Akkor monda néki az Úr angyala: Térj meg a te asszonyodhoz, és alázd meg magad az ő kezei alatt.

10. És monda néki az Úrnak angyala: Felettébb megsokasítom a te magodat, hogy sokasága miatt megszámlálható se legyen.

11. És monda néki az Úrnak angyala: Ímé te terhes vagy, és szülsz fiat; és nevezd nevét Ismáelnak, mivelhogy meghallá Isten a te nyomorúságodat.

12. Az pedig vadtermészetű ember lesz: az ő keze mindennek ellen, és mindennek keze ő ellene; és minden ő atyjafiának ellenébe üti fel sátorát.

13. És nevezé Hágár az Úrnak nevét, a ki ő vele szólott vala: Te vagy a látomás Istene. Mert monda: Avagy nem e helyen láttam a látomás után?

14. Annakokáért nevezé azt a forrást Lakhai Rói forrásának; ott van Kádes és Béréd között.

15. És fiat szüle Hágár Ábrámnak, és nevezé Ábrám az ő fiának nevét, a kit Hágár szül vala néki, Ismáelnak.

16. Ábrám pedig nyolczvanhat esztendőös vala, a mikor Hágár Ismáelt szülé Ábrámnak.

1. *És Szárai, az Ábrám felesége.* Mózes itt új történetet mesél el, nevezetesen hogy Szárai, a hossza várakozás miatti türelmetlenségében az Isten Ígétével ellenkező módszerhez folyamodott, hogy magot szerezzen a férjének. Látta, hogy ő maga terméketlen, s már túl van azon a koron, hogy gyermeket szülhessen. Ebből új orvosság szükségességére következtetett, hogy Ábrám megkaphassa a megígért áldást. Mózes konkrétan beszámol arról, hogy a házasság terve a második feleséggel nem magától Ábrámtól, hanem Száraitól eredt, hogy megtanítsa nekünk: a szent embert nem holmi lakodalmi vágyak készítették erre, hanem amikor ő maga nem is gondolt ilyesmire, a felesége unszolására volt kénytelen belemenni. Megkérdendő azonban: vajon Szárai a szolgálóleányát pusztán csak az utódok iránti vágy miatt állította a maga helyére? Egyeseknek így tűnik, de nekem mégis hihetetlen, hogy az istenfélő matróna ne lett volna a tudatában azoknak az ígéreteknek, melyek oly sokszor meg lettek ismételve a férje számára. Sőt, teljesen biztosra kellett volna venni minden istenfélő

között, hogy Isten népének anyja a férjével együtt részese ugyanannak a kegyelemnek. Szárai tehát nem pusztán természetes indíttatásból vágyott az utódra (mint általában szokott lenni), hanem a házastársi jogait engedi át másnak, az áldás megszerzése után vágytól hajtva, amiről tudta, hogy Isten ígérte meg. Nem elválík a férjétől, hanem másik feleséget hoz neki, akitől lehetnek gyermekei. S természetesen, ha közönséges módon vágyott volna utódra, akkor inkább arra a gondolatra jutott volna, hogy örökbe fogad valakit, semhogy helyet adjon a második feleségnek. Ismerjük ugyanis a női féltékenység hevességét. Ezért miközben az ígéretet szemléli, megfélekedzik a saját jogairól, és nem gondol másra, mint arra, hogy Ábrámnak gyermekei legyenek. Emlékezetes példa, ami nem csekély hasznunkra van nekünk is. Mert bármennyire is dicséretes volt Szárai kívánsága, ami annak a végcélját, vagy a dolgot, amire irányult, illeti, mindazonáltal az elérése módjának tekintetében nem csekély bűnbe keveredett, amikor türelmetlenül eltávolodott az Isten Ígétjétől abból a célból, hogy élvezhesse annak az Ígének a hatását. Miközben elveti a saját terméketlenségét és idős korát, elkezd kétségbe esni, míg Ábrám nem szerez magának gyermeket valahonnan máshonnan: már ebben is van némi hiba. De bármennyire kétségbeeső legyen is a dolog, neki mégsem kellett volna semmi Isten akaratával és a természet törvényes rendjével ellentéteset megpróbálni. Isten azt akarta, hogy az emberiség a szent házasság által szaporodjon. Szárai megrontja a házasság törvényét, beszennyezve a nászagyat, ami csak két személy részére lett kijelölve. Az sem kézenfekvő mentség a számára, hogy ő nem feleséget akart Ábrámnak, csak ágyast, mivel eldöntött dolognak kellett volna tartani, hogy az asszony egyesül a férfival „és lesznek ketten egy testté”. S noha a poligámia már eluralkodott sokak között, de soha nem volt az ember akaratára hagyva, hogy eltörölje azt az isteni törvényt, amely által két személy kölcsönösen össze lettek kötve. S még Ábrám sem volt mentes a hibától, amiért követte a felesége ostoba és abszurd tanácsát. Így miután Szárai kapkodása bűnös volt, így a könnyedség, amivel Ábrám engedett a kérésének, szintén megrovásra méltó volt. Mindkettőjük hite tökéletlen volt: valójában nem az ígéret lényegének, hanem a módszernek a vonatkozásában, amivel eljárak,³⁸⁰ mivel Isten törvényes rendelkezésének betartása nélkül igyekeztek megszerezni az Istentől várt utódot. Ebből azt is megtanuljuk, hogy Isten nem hiába parancsolja meg a népének, hogy legyenek nyugodtak, valahányszor csak elhalasztja, vagy felfüggeszti a kéréseik teljesülését. Mert azok, akik az időt megelőzően sietnek, nemcsak elébe vágnak Isten gondviselésének, de nem elégedvén meg az Ő szavával, még az illő korlátaikat is áthágják. Ám úgy tűnik, Szárai valami további dolgot is szem előtt tartott: mert nemcsak azt akarta, hogy Ábrám apa legyen, hanem az anyai jogokat és tisztességet is örömmel vette volna magához. Erre ezt válaszolom, hogy miután tudta, hogy minden nemzet Ábrám magvában lesz megáldva, nem csoda, ha vonakodott kimaradni ebből a megtiszteltetésből, nehogy elrothadt tagként kizárják abból a testből, mely az áldást kapta, s elveszítse a megígért üdvösséget is.

Nem szüle néki. Ezt látszólag mentséggént teszi hozzá. S Mózes valóban arra utal, hogy nem keresett segítséget a szolgálóleánya méhéből, amíg a szükség nem kényszerítette rá. A saját szavai azt is megmutatják, hogy türelemmel és mértékletesen várakozott, hogy meglássa, mit tesz majd Isten, míg a reménysege végleg elveszett, mikor kimondja, hogy az Úr bezárta a méhét (1Móz16:2). Miféle hibát találhatunk hát benne? Bizonyos, hogy nem vette a gondjait az Úr kebelére, amint kellett volna, anélkül, hogy az Ő hatalmát a természet rendjéhez ne kötötte volna, illetve ne korlátozta volna azt a maga érzékeinek megfelelően. Majd elhanyagolván, hogy a múltból következtesen arra, ami majd a jövőben megy végbe, nem tekintette magát mintegy az Isten kezében levőnek, Aki ismét képes megnyitni a korábban bezárt méhét.

³⁸⁰ “Sed in medio ipso (ut loquunter) vel agendi ratione.” – “Mais au moyen, et en la facon de proceder.” – *francia.*

2. *Hogy gyermekeim lehessenek általa.*³⁸¹ Ez egy héber kifejezés, mely azt jelenti: *anyává válni*. Egyesek azonban úgy magyarázzák a szót, mint ami csak egyszerűen annyi jelent, hogy *van egy fia*. S természetesen a *ן* szó, ami a héberek között fiút jelent, megfelel az itt használt igének.³⁸² Mivel azonban a fiaikat jelképesen nevezik a nemzetség fenntartóinak, s így a család felépítőinek, ezért a szó elsődleges jelentését kell megtartani. S Szárai magának követeli a Hágártól születendő gyermek birtoklásának jogát, mert a szolgálóleányok nem maguknak szültek, ugyanis nem volt hatalmuk a saját testük felett. Először a férjéhez szólva nem pusztán *megengedi* az ágyast, akinek olyannak kell lennie, mint holmi ribancnak, hanem *bemutatja és rátukmálja*. Ebből kiderül, hogy amikor az emberek a kelleténél okosabbak a maguk szemében, könnyen beleesnek a tiltott eszközök kipróbálásának csapdájába. Szárai vágya a hitbuzgóságból fakad, mivel azonban nincs alávetve Istennek, hogy kívárná a maga idejét, azonnal a többnejséghez folyamodik, ami nem más, mint a törvényes házasság megrontása. Sőt, Szárai, az a szent asszony, a türelmetlenségnek ugyanazt a lángját lobbantja fel a férjében, amitől ő is izzik, s ebből megtanulhatjuk, milyen szorgalmasan kell óvakodnunk, nehogy a Sátán meglepjen bennünket bármiféle titkos csalafintasággal. Ő ugyanis nemcsak a gonoszokat és az istenteleneket indítja fel nyíltan a szembeszegülésre a hitünkkel, hanem néha személyenként és titokban támad minket a jó és egyszerű embereken keresztül, hogy váratlanul lephessen meg. Minden oldalról óvakodnunk kell tehát a fortélyaitól, nehogy bármi módon aláásson minket.

És engede Ábrám a Szárai szavának. Ábrám hite valóban ingadozik, amikor elhajlik Isten Ígététől, s engedi, hogy rávegye a felesége rábeszélése az Isten által tiltott orvosság keresésére. Megőrzi azonban az alapokat, mert nem kételkedik abban, hogy végül majd meglátja: Isten igaz. Ebből a példából azt tanuljuk meg, hogy nincs okunk a csüggedésre, ha a Sátán bármikor megingatja a hitünket, amennyiben Isten igazsága nem szenved vereséget a szívünkben. Közben, mikor látjuk, hogy Ábrám, aki oly sok éven át harcolt olyan bátran, mint egy legyőzhetetlen harcos, és felülkerekedett oly sok akadályon, most egyetlen pillanat alatt enged a kísértésnek, akkor kicsoda közöttünk az, aki ne félne, hogy maga is hasonló veszélybe kerül? Ezért még ha hosszasan és szilárdan meg is álltunk a hitben, akkor is naponta kell imádkoznunk azért, hogy Isten ne vigyen minket a kísértésbe.

3. *... és adá azt Ábrámnak az ő férjének feleségül.* Mózes elmondja, mi volt Szárai célja, mert ő se a házát nem akarta bordélyházzá tenni, sem a szolgálóleánya szemérmét nem akarta megrontani, sem pedig a férje számára nem akart kerítővé válni. De Hágárt helytelenül nevezi feleségnek, mert Isten törvényével ellentétesen került valaki más ágyába. Ezért tudjuk meg, hogy ez a kapcsolat annyiban törvénytelen volt, amennyiben valahol a házasságtörés és a házasság között helyezkedett el. S ugyanez megy végbe minden koholmánnyal, amit Isten Ígétéhez tesznek. Hisz bármiféle látszólag elfogadható ürüggyel leplezzék is, öröklött romlás van azokban, ami elszakad az Íge tisztaságától és megrontja az egészet.

4. *Nem vala becsülete az ő asszonyának ő előtt.* Mózes itt beszámol arról, hogy gyorsan jött a szélsőséges kapkodás büntetése is. A szégyen nagy része valóban Száraitra hárult, mégis, mivel Ábrám is túl hiszékenynek bizonyult, Isten mindkettőjüket úgy bünteti, ahogyan megérdemlik. Szárait fájdalmas és keserű próbára teszi a szolgálóleánya megvetése, Ábrámot zaklatják az igazságtalan panaszkodások. Látjuk tehát, hogy mindketten megfizetik a léhaságuk árát, s a Szárai által kiesztelt fortély, amit Ábrám túlon túl buzgón karolt fel, csődöt mond. Közben Hágárt, mint a hálátlanság egy példáját állítja elé, amiért – miután páratlan kegyességben és megtiszteltetésben részesült – elkezdte megvetni az asszonyát. Mivel azonban ez rendkívül megszokott betegsége az elmének, szoktassák hozzá magukat a kegyesek annak elviseléséhez, ha a kegyes cselekedeteik viszonzásaként bármikor is efféle

³⁸¹ “Si forte aedificer ex ea.” – “Ha talán megépülhetnék általa.” Lásd az angol változat széljegyzetét. Károlinál: *talán az által megépülök – a ford.*

³⁸² אִבְנָה.

igazságtalanságokban van részük. S különösen Szárai gyengesége indítson miket erre, amiért képtelen volt elviselni a szolgálója megvetését.

5. *Bántódásom van miattad.* Ez is a büntetésének része volt, amikor Szárai úgy átmenetileg megaláztatott. Ezért viselkedett hevesen felindulva oly sok gyengeséggel. Persze ő tett meg minden tőle telhetőt azért, hogy a férje elhamarkodottan cselekedjen, most pedig zsémbesen sértegeti, pedig ártatlan. Nem hozakodik elő ugyanis semmi olyasmivel, ami miatt Ábrámot lehetne hibáztatni. Azért a tényért feddi, hogy ő adta az ölébe a szolgálóját, s azt panaszolja, hogy a szolgálója a nélkül ítéli el, hogy előzőleg meggyőződött volna róla: egy rossz ügyet akart előmozdítani a tevékenységével, vagy sem. Ilyen vak a harag támadása: türelmetlenül ide-oda vagdalkozik, és kérdés nélkül azokat ítéli el, akik ártatlanok. Ha volt valaha gyengéd és szelíd lelkületű asszony, hát Szárai kiemelkedő volt ebben az erényben. Ezért amikor látjuk, hogy egyetlen sérelem is hevesen megrázta a türelmét, abból mindenki tanulja meg, mennyivel határozottabban kell kormányoznia a saját szeszélyeit.

Tegyen ítéletet az Úr én közöttem és te közötted. Helytelenül használja Isten nevét, s majdnem megfélekedezik az illő tiszteletéről, ami olyannyira kötelező minden istenfélő számára. Isten ítéletére hivatkozik. De mi más ez, mint pusztulást vonni a saját fejére? Ha ugyanis Isten lép közbe Bíróként, akkor mindkettőjükre szükségszerűen büntetést kell kiszabnia vagy az egyikre, vagy a másikra. De Ábrám nem vétkezett. Marad tehát az, hogy Szárainak kellett megéreznie Isten bosszúját, Akinek a haragját oly elhamarkodottan vonta magára, vagy a férjére. Ha Mózes ezt egy pogány asszonyról mondta volna, akkor megszokott dologként mentünk volna el mellette. De most az Úr megmutatja a kegyesek anyjának személyében, hogy először is milyen heves a harag heve, s milyen alaposan siettetni az embereket, majd hogy mennyire vakok azok, akik a saját ügyeikben túlonként engedelkenek önmagukkal szemben. Ebből meg kell tanulnunk gyanakodni önmagunkra, valahányszor csak a saját bajainkról van szó. S egy másik dolog is ugyancsak említésre méltó, nevezetesen hogy a néha a legrendezettebb családok sem mentesek a civakodástól, sőt ez a gonoszság még Isten egyházát is utoléri, mert tudjuk, hogy Ábrám családja, amit szintén zavartak vitatkozások, az egyház élő jelképe volt. Ami a házi pörlekedéseket illeti, tudjuk, hogy a szociális élet fő részét, amit Isten megszentelt az emberek között, a házasságban töltjük. Mégis közbelépnek azonban a különféle kényelmetlenségek, melyek mintegy foltokkal beszennyezik azt a jó állapotot. S illendő a kegyeseknek felkészülni az alkalmak elvágására ezek elől a viták elől. Emiatt nagyon fontos kitérni a gonoszság forrására, mert minden nehézségét, amit az emberek a házasságban találnak, a bűnnek kell tulajdonítani.

6. *Ímé a te szolgálód kezében van.* Ábrám emberségének és mértékletességének a nagysága tűnik ki ebből a válaszból. Nem civakodik a feleségével, s noha a legjobb oka van rá, mégsem védelmezi állhatatosan, hanem önként elbocsátja a neki adott feleséget. Röviden, a békesség helyreállítása kedvéért mind férjként, mind apaként erőt vesz az érzelmein. Ráhagyván ugyanis Hágárt a felbőszült úrnője akarata nem úgy bánik vele, mint a feleségével, s bizonyos módon alulértékeli a reménységének azt a tárgyát is, ami az ő méhében fogant meg. S nem szabad abban kételkedni, hogy így nyugodtan és szelíden viselte el a felesége hevesességét, mivel egész életében mindvégig engedelmesnek találta őt. Mégis nagy kiválóság volt így visszafogni a hevesességét a hatalmas sértődöttség ellenére. Itt azonban feltehető a kérdés: miképpen lehetséges, hogy az áldott maggal kapcsolatos gondoskodás kitörlődött az elméjéből? Hágár kiemelkedő a gyermekkel, s Ábrám reméli, hogy a mag, melyen keresztül a világ üdvössége lett megígérve, tőle származik. De akkor miért nem tette el az útból Szárait, és fordította szeretetét és vágyakozását még jobban Hágár felé? Ebből valóban arra következtetünk, hogy minden ember koholmány elmúlik és szertefoszlik, amint megjelenik bármiféle fájdalmas kísértés. Feleséget véve Isten parancsának ellenére, mikor látta, hogy terhes, azt hitte, hogy a dolog jó úton halad, s ostoba magabiztossággal örvendezik. Mikor azonban hirtelen vita támad, elér a maga eszének végére, és elvet minden reménységet,

vagy legalábbis megfélemezik róla. Ugyanennek a dolognak szükségszerűen velünk is meg kell történnie, valahányszor csak megpróbálunk valami Isten Ígétével ellentéteset. Az elménk csődöt mondanak a kísértés legelső csapására,³⁸³ mivel a szilárdságunk alapja Isten felhatalmazása arra, amit teszünk. Közben Isten megtisztítja a szolgálja hitét a rozsdától, mert összekevervén a saját és a felesége elképzelését Isten Ígétével, bizonyos értelemben elfojtotta a hitét. Ezért, hogy visszaállítsa a világosságát, a felesleget lenyesegeti róla. Isten, ezen a módon szembeszállva a bűnös vágyainkkal, az ostobaságunkból a szilárd elméhez hívogat minket. Egyszerű ígéret adatott: „megáldom a magodat”. S következett Szárai félremagyarázása,³⁸⁴ nevezetesen hogy neki nem lehet magva, csak feltételezetten Hágáron keresztül. Az emberi képzelgésnek ezt a sarát, ami beszennyezte az ígéretet, kel eltakarítani, hogy Ábrám ismeretei nem más forrásból, mint Isten tiszta Ígétéből származzanak.

*Nyomorgatja vala azért Szárai.*³⁸⁵ Az ענה szó, amit Mózes használ, zaklatást és megalázást jelent. Én ezért úgy magyarázom, hogy Hágárt megalázkodásra készítette. Nehéz volt azonban a haragos asszonynak megmaradni a saját korlátai között a szolgálóleánya pökhendiségének megzabolázása során. Ezért lehetséges, hogy mértéktelenül felgerjedt ellene: s nem annyira a kötelességeit, mint inkább a bosszúállás eszközeit szem előtt tartva az elszenvedett sérelmekért. Miután Mózes nem hoz fel súlyosabb vádakát, én is megelégszem azzal, ami bizonyos, hogy Szárai a saját tekintélyét vetette be a szolgálóleánya szemtelenségének visszafogására. S az eseményből kétségtelenül azt szűrhetjük le, hogy Hágár nem annyira a saját úrnőjének kegyetlensége, hanem inkább a saját pimaszsága miatt volt kénytelen menekülni. A saját lelkiismerete vádolta őt, s nem valószínű, hogy Szárai ennyire felbőszült volna, hacsak nem a sok és galád sértegetés következtében. Így a szolgálalkú és megszelídíthetetlenül heves nő inkább a menekülést választotta, mint a kegyességbe való visszatérést a hibájának elismerése mellett.

7. *És találá őt az Úrnak angyala.* Itt megtanuljuk, mekkora irgalmassággal bánik az Úr a saját népével, Ahogyan korábban enyhítette Ábrám és Szárai büntetését, most úgy vet egy atyai tekintetet Hágára, így a kegyessége kiterjed az egész családra. Valóban nem kíméli meg őket teljes mértékben, nehogy ezzel a bűneiket táplálja, de gyengéd orvosságokkal gyógyítja azokat. Valóban valószínű, hogy Hágár Súr pusztájában a saját országába történő visszatérésről gondolkodott. Mégis a sivatagról és a pusztaságról történik említés annak megmutatása végett, hogy nyomorúságosan lesújtva bujdosott az emberek elől, mikor rátalált az angyal. S noha Mózes nem írja le a látomás formáját, nekem mégis kétsésem arról, hogy emberi testbe öltözött, melyben mindazonáltal látványosan megmutatkoztak a mennyei dicsőség jelei.

8. *És monda: Hágár, Szárai szolgálója!* Ennek a díszítő jelzőnek a használatával az angyal azt jelenti ki, hogy még mindig szolgáló maradt, még ha ki is menekült az úrnője kezéből, mert a szabadságot nem lopakodással, vagy meneküléssel, hanem felszabadítással lehet megszerezni. Emellett ezzel a kifejezéssel Isten azt mutatja meg, hogy elfogadja a polgári kormányzatot, s annak megsértése megbocsáthatatlan. A rabszolgaság állapota akkor kemény dolog volt, s hálát kell adni Istennek, hogy ez a barbárság eltöröltetett. Isten azonban úgy jelentette ki a jótetszését a mennyből, hogy a szolgálóknak viselni kell az ígát, ahogyan Pál szájával is mondja, hogy nem ad szabadságot a szolgálóknak és nem fosztja meg az uraikat a használatuktól, csak azt parancsolja meg nekik, hogy kedvesen és nagylelkűen bánjanak velük (Ef6:5). Arra is következtethetünk az időtényezőből, hogy a polgári kormányzást nemcsak szükségszerű dologként kell fenntartani, hanem a törvényes hatóságokat a lelkiismeret kedvéért is tisztelni kell. Mert jóllehet a szökevény Hágárt többé nem lehetett erővel engedelmességre kényszeríteni, az állapota mégsem változott meg Isten szemében.

³⁸³ “Ventum trepidationis.” – “A reszketés szele.”

³⁸⁴ “Additamentum Sarai supervenerat.” – “L’addition ou glose de Sarai estoit survenue.” – *francia*.

³⁸⁵ “Et afflixit eam Sarai.” – “S Szárai zaklatta őt.” Lásd az angol változat széljegyzetét.

Ugyanezzel az érveléssel az is bebizonyosodik, hogy valahányszor csak az urak túl keményen, vagy ha az uralkodók igazságtalan nyerseséggel bánnak a szolgálóikkal, akkor is túrni kell a szigorukat, mert ez nem ok az igájuk igazságos lerázására, noha gyakorolhatják a hatalmukat túl zsarnoki módon. Azok, akik túl gögösen és zsarnoki módon uralkodtak, egy napon majd számot adnak róla Istennek, addig viszont a nyersségüket túrniuk kell az alattvalóiknak, míg Isten, Akinek az előjoga felemelni a nyomorultat és könnyíteni az elnyomotton, megsegíti őket. Ha összehasonlítást kell tenni, a magisztrátus hatalma sokkal tűrhetőbb, mint az ókori uralom volt.³⁸⁶ Az atyai tekintély a természeténél fogva szeretetre és tiszteletre méltó. Ha Hágár menekülését Isten parancsa tiltotta meg, akkor még kevésbé tűri majd azoknak a kicsapongását, akik a fejedelmük ellen láznak, vagy gyermeki makacssággal a szüleik iránti engedelmisség alól vonják ki magukat.

Honnan jössz? Nem úgy kérdezősködik, mint valami kétértelmű dolog felől, hanem tudván, hogy Hágár számára nem maradt helye a kifogásoknak, így ellentmondást nem tűrően feddi meg a meneküléséért, mintha ezt mondta volna: „Elhagyván a helyedet nem lesz semmi hasznod a csavargásból, mert nem menekülsz el Isten kezéből, Aki oda helyezett téged”. Az is lehetséges, hogy azért fedte meg a távozásáért abból a házból, mert az volt akkor Isten földi szentélye. A tudatában volt ugyanis annak, hogy Istent ott sajátos módon tisztelték. S noha közvetve megfeddi az úrnőjét a kegyetlensége miatt annak kimondásával, hogy az ő jelenléte elől menekül, az angyal, hogy minden kifogást elvágjon, megparancsolja neki, hogy térjen vissza és alázkodjon meg. Ezekkel a szavakkal először arra utal, hogy az alávetettség kötelékeit nem oldja fel sem az uralkodók túl szigorú, sem a tehetetlen uralkodása. Ez után a gonoszság szégyenét magára Hágárra hárítja vissza, amiért makacsul szembeszegült az úrnőjének, s megfélekedve a saját állapotáról, pökhendibben és bátrabban magasztalta fel magát, mint az egy szolgálóleányhoz illett. Röviden, miután joggal kapta a büntetést a vétkeiért, azt parancsolja neki, hogy ezek kijavításával keresse az orvosságot. S valóban, mivel semmi sem jobb, mint engedelmisséggel és türelemmel lecsillapítani azok szigorúságát, akik hatalmában vagyunk, annál inkább kell munkálkodnunk azon, hogy szelídségre indítsuk őket önmagunk iránt, ha egyszer megsértettük őket a büszkeségünkkel.

10. *Felettébb megsokasítom a te magodat.* A sértés enyhítése, valamint annak megkönnyítése végett, ami szigorú volt az előírásban, bizonyos vigasztalással áldást ígér az általa kihordandó gyermeknek. Isten valóban szigorúan megparancsolhatta volna a saját tekintélyével, ami helyes, ám hogy Hágár vidámabban tegye, amit a kötelességének ismert, inkább mondhatni hízélgéssel csalogatja őt az engedelmisségre. S erre a dologra vonatkoznak azok az ígéretek, melyekkel önkéntes alávetetésre hívogat minket. Nem vonzana ugyanis minket szolgálai módszerekkel, hogy kényszer alatt engedelmeskedjünk a parancsainak, ezért kedves és atyai hívogatásokkal keveri a parancsait, nagylelkűen bánva velünk, mintegy a fiaival. Abban, hogy itt az angyal ígéri annak megcselekedését, ami egyedül Istenre tartozik, nincs semmiféle abszurditás, mert kellően megszokott Istennél, hogy felruhazza az elküldött szolgálóit a saját tulajdon jellemével, hogy az ő szavuk tekintélye tűnjön a legnagyobbnak. De nem vetem el a legtöbb ókori vélekedését, miszerint Krisztus, a Közbenjáró jelen volt minden jövődőlésben, s ez az oka annak, amiért Isten fensége tulajdonítatik az angyaloknak.³⁸⁷ Ezt a témát már érintettem, s mely lesz még alkalmam máshol többet is mondani róla.

11. *Ímé te terhes vagy, és szülsz fiat.* Az angyal elmagyarázza, amit röviden mondott a magváról: nevezetesen, hogy megszámlálhatatlan sokaság származik majd belőle, s Ismáellel kezd, akinek a főnek és az eredetnek kellett lennie. Noha később majd látjuk, hogy ő elvetett volt, mégis tiszteletre méltó név adatott neki annak a mulandó áldásnak a megjelölése végett,

³⁸⁶ Mert az ókori uralom a rabszolgaságot is magában foglalta. A francia fordítás szerint: “Le droit des magistrats est bien plus tolerable, que n’a point este ceste ancienne domination sur les serfs.” – *a szerk.*

³⁸⁷ Lásd ebben a témában Smith *A Szentírás bizonyossága a Messiásról* című könyvét, 2. könyv, 4. fejezet, 33. szakasz. – *a szerk.*

amiben Ismáel részesült azért, mert Ábrám fia volt. Én így magyarázom ezt az igeszakaszt: Isten úgy rendelkezett, hogy az atyai kedvesség, amivel felkarolta Ábrám egész családját, terjedjen ki az utódaira is. Mert bár az örök élet szövetsége nem terjedt ki Ismáelre, mégis, hogy ne legyen híjával mindennemű kegyességnek, Isten megtette őt egy nagy és híres nép atyjává. S így látjuk, hogy a jelenvaló élet vonatkozásában Isten jósága kiterjedt Ábrám test szerinti magvára. De ha Isten Ismáel nevét (aminek a jelentése Isten meghallgat) az *Ő mulandó* áldásainak örök emlékezetévé kívánta tenni, akkor semmiképpen sem fogja eltűnni a hálátlanságunkat, ha nem ünnepeljük az ő *mennyei* és örökkévaló könyörületességét mindhalálig.

Meghallá Isten a te nyomorúságodat. Nem olvassuk, hogy Hágár a nehézségei közepette az imádkozáshoz folyamodott volna, ezért inkább arra a következtetésre jutunk Mózes szavaiból, hogy amikor belekábult a szenvedéseibe, akkor az angyal saját magától jött el hozzá. Meg kell tehát jegyezni, hogy Isten két módon tekint le az emberekre a megsegítésük végett: vagy amikor könyörgőkként a segítségéért esedeznek, vagy amikor még kéretlenül is megsegíti őket a bajaikban. Valóban speciálisan mondják, hogy megsegíti azokat, akik imákkal a Szabadítójukként fordulnak Hozzá. Néha mégis mondják, hogy meghallgatja az embereket a nyomorúságaikban, amikor ők némák, s a tompaságuk miatt nem tárják fel előtte a kívánságaikat. Valószínű, hogy ez utóbbi meghallgatási mód teljesedett be Hágár esetében, mert Isten önként kereste őt meg a sivatagi kóborlása közepette. Emellett, mivel Isten gyakorta megvonja a hitetlenektől a segítségét, míg a lassú betegség fel nem emészti őket, vagy más módon engedi őket hirtelen elpusztulni, ezért senki ne merüljön bele a saját maga tunyaságába, hanem a saját gonoszságaink érzetétől megintve késedelem nélkül keressük Őt. Közben azonban a hitünk nem csekély megerősítése, hogy imáinkat az Úr soha nem veti meg, hisz látjuk, hogy még a tunyáknak és az ostobáknak is elébe megy a segítségével. Ha pedig jelen van azok számára, akik nem keresik Őt, sokkal inkább engedelkeny lesz a saját népe kegyes vágyai iránt.

12. *Az pedig vadtermészetű ember lesz.* Az angyal kijelenti, miféle ember lesz Ismáel. Az igeszakasz egyszerű jelentése (véleményem szerint) az, hogy harcias ember lesz, s annyira félelmetes az ellenségei számára, hogy senki nem sérti majd meg büntetlenül. Egyesek a פרא szót erdészként értelmezik, aki a vadállatok vadászatának a rabja. De a magyarázatot szemléltetést nem szabad máshol keresni, mint a szöveggörnyezetben, mert rögtön ez után ezt olvassuk: *az ő keze mindenek ellen, és mindenek keze ő ellene.* Megkérdezhető azonban, hogy vajon azt az Isten által neki adományozott jótétemények közé kell-e sorolni, hogy a rangját az életben a fegyverek erejével kell fenntartania, hiszen önmagában láthatóan semmi sem kívánatosabb, mint a béke. A nehézség úgy oldható fel, hogy Ismáel, bár minden szomszédja háborúzik majd vele, s minden oldalon összeesküsznek a megsemmisítésére, noha egyedül lesz, mégis fel lesz ruházva a kellő erővel minden támadásuk visszaveréséhez. Én azonban úgy vélem, hogy az angyal semmiképpen sem ígér Ismáelnek teljes kegyet, hanem csakis korlátozottat. A fő áldásaink közé kell sorolni, hogy békességben lehessünk minden emberrel. Mivel ez meg lett tagadva Ismáeltől, ezért a sorban ez után következő áldást kapta meg, nevezetesen hogy az ellenségei nem győzik le, hanem elég bátor és erős lesz ellenállni az erejüknek. Nem Ismáel személyéről beszél azonban, hanem az utódairól, mert ami ez után következik, az szigorúan véve nem egyetlen emberre illik. Ha ezt a magyarázatot fogadjuk el, úgy itt nem egyszerű, vagy zavartalan áldást ígér neki, hanem csak tűrhető, vagy szerény állapotot, amiből Ismáel és az utódai észrevehették, hogy valami isteni dologban részesültek atyjuk, Ábrám kedvéért. Ezért semmiképpen sem szabad az Isten áldal adott jótétemények közé sorolni, hogy akik körülveszik, mind ellenségesek lesznek vele szemben, de ő erőszakkal fog ellenállni nekik. Azt csak a gonoszság enyhítésének orvosságaként teszi hozzá, hogy bár sok ellensége lesz, ő mégis képes lesz arra, hogy kitartson velük szemben.

*És minden atyjafiának jelenlétében fog élni.*³⁸⁸ Mivel ez tulajdonképpen csak egy nemzetre vonatkoztatható, ebből még könnyebben megértjük, hogy tévednek, akik csak Ismáel személyére korlátozzák. Megint mások úgy értelmezik, hogy Ismáel utódainak állandó lakóhellyel kell rendelkezniük a testvéreik jelenlétében, akik ezt nem akarják majd megengedni. Mintha azt mondta volna, hogy erőszakkal foglalják el az általuk lakott földet, bár a testvéreik majd megpróbálnak ellenállni nekik. Mások ellentétes véleményt tesznek hozzá: nevezetesen hogy az izmaeliták, bár nagy létszámú ellenség között lakoznak, mégsem vannak híjával a testvéreknek és a barátoknak. Én azonban egyik vélekedést sem fogadom el, mert az angyal inkább arra céloz, hogy ez a nép elkülönül majd a többitől, mintha azt mondaná: „nem alkotják majd egyik nemzetség részét, vagy tagját sem, hanem teljes törzs lesznek, külön, speciális névvel”.

13. *És nevezé Hágár az Úrnak nevét.* Kétségem sincs felőle, hogy Mózes arra utal, hogy Hágárnak, miután az angyal megintette, megváltozott a véleménye, s így legyőzetven ismét imádkozni kezdett, hacsak itt talán inkább a nyelv megvallásáról mintsem az elme megváltozásáról van szó. Én inkább arra a véleményre hajlok, hogy Hágár, aki korábban vad és megszelídíthetetlen vérmérsékletű volt, most végre elkezd elismerni Isten gondviselését. Sőt, ami egyesek feltevését illeti, miszerint Istent a „látomás Istenének”³⁸⁹ nevezi, mert Ő megmutatkozik és kijelenti magát az embereknek, ez erőltetett értelmezés. Inkább értsük úgy, hogy Hágár, aki korábban úgy vélte, a véletlen folytán került a sivatagba, most észreveszi, és elismeri, hogy az emberek dolgai Isten irányítása alatt állnak. S bárki, aki Isten által tekint fel, annak szükségszerűen az Ő látványában kell járni.

*Avagy nem e helyen láttam a látomás után?*³⁹⁰ Egyesek ezt így fordítják: „Vajon nem láttam-e én is a látomás után?”³⁹¹ De valójában úgy van, ahogyan én fordítottam. Sőt, a mondat homályossága folytán különböző magyarázatok jöttek létre. A héberek között egyesek azt mondják, hogy Hágár megdöbbsent az angyal látványától, mivel azt hitte, hogy Istent sehol máshol nem lehet *meglátni*, csak Ábrám házában. Ez azonban hüvös, s ezen a módon a zsidók becsvágya gyakran készíti őket trükközésre, látván, hogy az egész tanulmányozásuk a nemzetségük dicsőségével való dicsekedésre irányul. Mások így értik ezt az igeszakaszt: „Láttam-e a látomásom után?”, azaz később, mert a látomás alatt még vak voltam?³⁹² E magyarázók szerint Hágár látomása kettős volt: az első téves, mivel nem vett észre semmi mennyeit az angyalban, de a másik helyes, miután megérintette az isteni jelleg természete a látomásban. Egyesek számára látszólag tagadó válasz foglaltatik ebben, mintha Hágár azt mondta volna, hogy nem láttam távozni, majd a hirtelen eltűnéséből érti meg, hogy Isten angyalának kellett lennie.

³⁸⁸ A Károli-fordítás szerint: *és minden ő atyjafiának ellenébe üti fel sátorát – a ford.*

³⁸⁹ „Deum visionis.” Noha Kálvin erőltetettnek tekinti ezt az értelmezést, nem szabad elvetni, mert a legnagyobb irodalmi tekintélyek hagyták jóvá. Le Clerc, Péter mártír, Rosenmüller, Dathe, Gesenius, Lee, Bush professzor, és sokan mások a *ראה* szót mind lényeginek, és nem kötőszónak tartják – következésképpen Istenről itt úgy van szó, mint Önmagát kijelentő Istenről, nem pedig arról az Istenről, Aki lát. – *a szerk.*

³⁹⁰ „Nonne etiam hic vidi post videntem me?” „Vajon nem néztem én is utána itt annak, Aki lát engem?”

³⁹¹ „Annon video, (h. e. vivo,) post videntem me, i.e., post visionem divinam, vel post visionem videntis me?” Vajon nem látok (azaz élek), az után, Aki lát engem? azaz, az isteni látomás után, vagy annak meglátása után, Aki lát engem. – Junius, Piscator, stb. Poole *Synopsis*-ában. Ainsworth ezt a változatot adja: „Vajon nem néztem én is utána itt annak, Aki lát engem?” A hangsúlyt itt, ahogyan Kálvin is teszi, a sivárság bemutatása végett helyezi az *itt* szóra, Ábrám házához viszonyítva. A véleményt, mely szerint a *látni* szó itt egyenértékű az *élni* jelentéssel, szintén alátámasztja a komoly szaktektentély. Az igeszakasz jelentése így tehát az alábbi módon alakul: „Vajon nem látok (azaz, élek), miután ilyen látomást láttam?” – *a szerk.*

³⁹² Vatablus Poole *Synopsis*-ában: Talán a következő igeszakasz deríthet némi fényt erre a homályos magyarázatra. Feltételezhetjük, hogy Hágár ezt kiáltotta: „Végül valóban láttam? De csak miután a látomásnak vége szakadt. Így amikor fizikailag láttam azt, mentálisan vak voltam, s nem tudtam, hogy mit is látok valójában.” – *a szerk.*

A mondat második felét illetően sem értenek egyet az igemagyarázók. Jeromos így fordítja: „a hátulsó részei láttak engem”,³⁹³ ami vonatkozhat egy homályos látomásra, így a kifejezés jelképesnek tekintett. Mert ahogyan nem ismerjük fel világosan az embereket hátulról, úgy mondják, hogy Isten hátát láttak, akiknek nem jelenti ki Magát világosan, s ez egy általánosan elfogadott vélemény. Mások úgy vélik, hogy Mózes másik jelképet használt, mert Isten hátának látását ők a haragja jelének veszik pont úgy, ahogyan az arca ragyog ránk, amikor békülékenynek és kegyesnek mutatkozik. Ezért az igeszakasz értelme szerintük így alakul: „Noha azt hittem, megmenekültem, így többé már nem fenyeget Isten vesszője, vagy büntetése, itt mégis megláttam, hogy haragszik rám”.

Eddig mások véleményét részleteztem.³⁹⁴ S noha nem áll szándékomban megállni mindezeknek a vélekedéseknek a cáfolata végett, mégis tartózkodás nélkül kijelentem, hogy egyetlen magyarázat sem jutott közel Mózes szavainak jelentéséhez. Szívesen elfogadom, amivel egyesek előhozakodnak, miszerint Hágár elbámult Isten jóságán, Akit még a sivatagban is tisztelt, de ez, noha valami, mégsem minden. Hágár először is korholja önmagát, amiért mivel korábban túlonult vak volt, még most is lassan és tudatlanul nyitotta fel a szemeit Isten meglátására. Ő ugyanis csak fokozza a tunyasága vétkeit mind a hely, mind az időzítés körülményével. Sokszor és sok bizonyíték alapján látta, hogy az Úr törődik vele, de vakká válva megvetette az Ő gondviselését, mintha mondhatni becsukott szemekkel ment volna el Őmellette, amikor megjelent előtte. Most vádolja magát, amiért nem ébredt fel hamarabb, amikor az angyal megjelent. A hely figyelembe vétele is nagy súlyú,³⁹⁵ mivel Isten, Aki mindig bizonytságot tett arról, hogy vele volt Ábrám házában, most mint szökevényt követi őt egészen a sivatagba. Valóban aljas hálátlanság volt a részéről vaknak lenni Isten jelenlétében, így amikor még tudta is, hogy Őt látja, akkor sem emelte fel a szemeit, hogy szemlélhesse. De még szégyenteljesebb vakság volt, amikor, noha az Úr törődött vele még a romlottsága jogos büntetését megfizető vándorként és száműzöttként is, még csak el sem ismeri Őt jelenlétének. Most már látjuk, mire vonatkozik az ön-korholása: „Eddig nem kerestem Istent, és nem is törődtem vele, csak ha muszáj volt, pedig eddig is kegyeskedett rám tekinteni. Sőt, még most is, a sivatagban, ahol lesújtottak a nyomorúságok, s ahol azonnal fel kellett volna ébrednem, én a szokásom szerint szenderegtem, s nem is emeltem a szemeimet mindaddig a menyre, amíg az Úr először meg nem látogatott.”

14. *Annakokáért nevezé azt a forrást.*³⁹⁶ Csatlakozom azok véleményéhez, akik a יקרא szót határozatlannak tekintik, ami elég megszokott a héber nyelvben. Ahhoz, hogy az igeszakasz jelentése világosabb legyen, szenvedő alakban fordítható: „a kút nevezetett...”³⁹⁷ Én azonban mégis úgy vélem, hogy ez megszokott hivatkozás Hágártól, aki nem elégedvén meg egyetlen megvallással, azt szerette volna, ha Isten kegyelme az eljövendő időben is tanúsítva lenne, ezért mondhatni kézzől kézre adta a bizonyágtételét. Ebből megértjük, mennyire hasznos azok számára, akik nem alázkodnak meg önkén, ha erre a csapások készítetik őket. Hágár, aki mindig vad és lázadó volt, s aki végül teljesen lerázta az igát, most, amikor a szíve keménysége megtört a megpróbáltatásoktól, teljesen más személynek tűnik. De nemcsak a csapások szoktatták rendre, hanem egy mennyei látomás is hozzáadatott azokhoz, ami teljes mértékben megragadta őt. S ugyanaz a mi számunkra is fontos, nevezetesen hogy Isten, miközben a kezével büntet minket, az alázatos szelídség állapotára is hozzon minket az Ő Lelkével. A héberek között egyesek azt mondják, hogy a forrás a nevét

³⁹³ Lásd a Vulgátát.

³⁹⁴ Ezek a különféle magyarázatok másokkal egyetemben megtalálhatók Poole *Synopsis*-ában

³⁹⁵ “Locī enim notatio” a francia fordításban “Le changement du lieu”: a hely változása, mintha módosulás lenne. – *a szerk.*

³⁹⁶ “Idcirco vocavit puteum, Puteum viventis videntis me.” “Ezért nevezte a forrást az Ő forrásának, Aki él és lát engem.”

³⁹⁷ Mint az angol változatban.

mintegy a kettős kegyesség bizonyságaként kapta, mert Ismáel megelevenedett a halálból, s Isten az anyjával, Hágárral is törődött. De ostoba módon megcsonkítják az egymáshoz kapcsolódó dolgokat, mert Hágár arról akart bizonytságot tenni, hogy kegyesen bánt vele Ő, Aki az élő Isten, vagy az élet Szerzője volt.

15. *Nevezé Ábrám.* Hágár kapta a parancsot a fia elnevezésére, de Mózes a természetes sorrendet követi, mert az atyák a névadással a fiaik feletti hatalmukat jelölik ki. Ebből könnyen megértjük, hogy Hágár, amikor hazatért, elmesélte a vele történt eseményeket. Ábrám tehát engedelmesnek és hálásnak mutatkozik Isten iránt, mert egyrészt az angyal parancsának megfelelően nevezi el a fiát, másrészt ünnepli Isten jóságát, amiért odafigyelt Hágár nyomorúságára.

17. fejezet

1. Mikor Ábrám kilenczvenkilencz esztendős vala, megjelenék az Úr Ábrámnak, és monda néki: Én a mindenható Isten vagyok, járj én előttem, és légy tökéletes.

2. És megkötöm az én szövetségemet én közötttem és te közötted: és felette igen megsokasítalak téged.

3. És arczára borúla Ábrám; az Isten pedig szóla őnéki, mondván:

4. A mi engem illet, imhol az én szövetségem te veled, hogy népek sokaságának atyjává leszesz.

5. És ne neveztessek ezután a te neved Ábrámnak, hanem legyen a te neved Ábrahám, mert népek sokaságának atyjává teszek téged.

6. És felette igen megsokasítalak téged; és népekké teszek, és királyok is származnak tőled.

7. És megállapítom az én szövetségemet én közötttem és te közötted, és te utánad a te magod között annak nemzedékei szerint örök szövetségül, hogy legyenek tenéked Istened, és a te magodnak te utánad.

8. És adom tenéked és a te magodnak te utánad a te bujdosásod földét, Kanaánnak egész földét, örök birtokul; és Istenök leszek nékik.

9. Annakfelette monda Isten Ábrahámnak: Te pedig az én szövetségemet megőrizzed, te és a te magod te utánad az ő nemzedékei szerint.

10. Ez pedig az én szövetségem, melyet meg kell tartanotok én közötttem és ti közötttetek, és a te utánad való magod között: minden férfi körülmetéltessék nálatok.

11. És metéljétek körül a ti férfitestetek bőrének elejét, és az lesz az én közötttem és ti közötttetek való szövetségnek jele.

12. Nyolcznapos korában körülmetéltessék nálatok minden férfigyermek nemzedékeiteknél; akár háznál született, akár pénzen vásároltatott valamely idegentől, a ki nem a te magodból való.

13. Körülmetéltetvén körülmetéltessék a házában született és a pénzeden vett; és örökkévaló szövetségül lesz az én szövetségem a ti testeteken.

14. A körülmetéletlen férfi pedig, a ki körül nem metélteti az ő férfitestének bőrét, az ilyen lélek kivágattatik az ő népe közül, mert felbontotta az én szövetségemet.

15. És monda Isten Ábrahámnak: Szárainak, a te feleségednek nevét ne nevezd Szárainak, mert Sára az ő neve.

16. És megáldom őt, és fiat is adok ő tőle néked, és megáldom, hogy legyen népekké; nemzetek királyai származzanak ő tőle.

17. Ekkor arczára borúla Ábrahám, és nevéte és gondolá az ő szívében: vajjon száz esztendő embernek lesz-é gyermeke? avagy Sára kilenczven esztendős lévén, szülhet-é?

18. És monda Ábrahám az Istennek: Vajha Ismáel élne te előtted.

19. Az Isten pedig monda: Kétségnélkül a te feleséged Sára szül néked fiat, és nevezed annak nevét Izsáknak, és megerősítem az én szövetségemet ő vele örökkévaló szövetségül az ő magvának ő utánna.

20. Ismáel felől is meghallgattalak: Ímé megáldom őt, és megszorítom őt és megsokasítom őt felette nagyon; tizenkét fejedelmet nemz, és nagy néppé teszem őt.

21. Az én szövetségemet pedig megerősítem Izsákkal, kit néked szül Sára ez időkorban a következő esztendőben.

22. És elvégezé vele való beszédét, és felméne az Isten Ábrahámától.

23. Vevé azért Ábrahám Ismáelt az ő fiát, és háza minden szülöttét, és mind a pénzén vetteket, minden férfiat Ábrahám házanépe közül és körülmetélé férfitestöknek bőrét ugyanazon napon, a mikor szólott vala vele az Isten.

24. Ábrahám pedig kilenczvenkilencz esztendős vala, mikor körülmetélé az ő férfitestének bőrét.

25. Ismáel pedig az ő fia tizenhárom esztendős vala, mikor körülmetélék az ő férfitestének bőrét.

26. Ugyanazon napon metéltetett körül Ábrahám és Ismáel az ő fia.

27. És házának minden férfi tagja, háza szülöttei és kik idegen embertől pénzen vásároltattak, vele együtt körülmetéltetének.

1. *Mikor Ábrám kilenczvenkilencz esztendős vala.* Mózes nem azért hagy ki Ábrám életéből tizenhárom esztendőt, mert abban az időszakban semmi említésre méltó nem történt, hanem mert Isten Lelke a saját akaratának megfelelően azokat a dolgokat választja ki, melyeket a legfontosabb ismerni. Céltudatosan jelzi az Ismáel születésétől az Izsák megígéréseig eltelt időszakot azért, hogy megtanítsa nekünk: Ábrám hosszú időn át megelégedett azzal az egy fiúval, akit végül el kellett vetni, s olyan volt, mintha megtévesztette volna a csalafinta külső. Közben látjuk, mennyire tekervényes utakon vezette őt az Úr. Még az is lehetséges, hogy a saját hibájából vonta magára ezt a késleltetést, amiért kapkodva belement a második házasságba. Mivel azonban Mózes semmi efféjét nem jelenti ki, én is határozatlanul hagyom. Legyen elég annak elfogadása, ami bizonyos: nevezetesen hogy Ábrám, megelégedvén az egyetlen fiával, többé már nem vágyott bármi más magra. Az utód hiánya korábban folytonos imádkozásra és sóhajtozásra ösztönözte őt, mert Isten ígérete olyannyira befészkelte magát az elméjébe, hogy buzgón várta annak beteljesedését. Most azonban, hamisan képzelvén, hogy a kívánsága teljesült, elvonta a test szerinti fiának jelenléte a lelki mag várásától. Isten csodálatos jósága azonban ismét megmutatkozik abban, hogy Ábrámban magában a saját várakozása és vágyakozása ellenére új reménység ébred, amikor hirtelen azt hallja, hogy amit soha eszébe nem jutott kérni, az adatik meg neki. Ha naponta mondott volna el tolakodó imákat ezért az áldásért, akkor nem láthatnánk annyira nyíltan, hogy ezt Isten ingyenes ajándékaként kapta meg, mint amikor úgy adatik meg neki, hogy se nem gondol, se nem vágyik rá. Korábban azonban beszéltünk Izsákról, s megtérül a munkánk, has megfigyeljük a szavak sorrendjét és kapcsolódását.

Először is Mózes azt mondja, hogy az Úr *megjelent* neki, hogy megtudjuk: a jövődőlés nem titkos kijelentés által lett kihirdetve, hanem egyidejűleg egy látomás is hozzá lett téve. Továbbá, a látomás nem néma volt, hanem Íge kapcsolódott hozzá, mely Ígéből Ábrám hite juthatott haszonhoz. Ez az Íge pedig összefoglalva tartalmazza azt a kijelentést, hogy Isten szövetségre lép Ábrámmal. Utána feltárja magának a szövetségnek a természetét, s végül ráüti a pecsétet a kísérő tanúsítványokkal.

*Én a mindenható Isten vagyok.*³⁹⁸ A héber *El* főnév, ami a hatalomból származik, jelenti itt Istent. Ugyanez a megjegyzés vonatkozik a kísérő *יְהוָה* szóra, mintha Isten azt jelenené ki, hogy elegendő hatalma van Ábrám megvédelmezéséhez. Mi is természetesen meg vagyunk arról győződve, hogy Isten védelme egyedül is elégséges a számunkra és komolyan megvethetünk bármit a világban, ami ellentétes a mi üdvösségünkkel. Isten tehát nem a Benne rejlő hatalommal dicsekedik, hanem azzal, amit kimutat a gyermekeinek, s teszi ezt azért, hogy Ábrám ebből meríthessen anyagot a magabiztossághoz. Azaz, ezekben a szavakban egy ígéret foglaltatik benne.

Járj én előttem. A kifejezés jelentését máshol már magyaráztuk. A szövetség kötésekor Isten szerződésben köti ki az engedelmisséget a szolgája részéről. De nem hiába

³⁹⁸ *אל שדי* (El Saddáj), Jahve neve, szemlátomást többes számban. Gesenius a fenség többes számának nevezi. Látszólag főként a Mindenhatóság fogalmát szándékozik közvetíteni. Egyesek az „Isten mindenre elegendő” kifejezéssel fordítják, de az *יְהוָה* eredeti gyökere inkább megsemmisítő, mintsem a fenntartó hatalom fogalmát közvetíti. A szót tehát a mi változatunk Mindenhatónak fordítja. Ez megfelel a görög *παντοκράτωρ*, illetve a latin *Omnipotens* szónak. – a szerk.

teszi elő a kijelentést arról, hogy „Ő a Mindenható Isten”, és rendelkezik hatalommal a népe védelméhez: szükséges volt ugyanis, hogy Ábrámot a segítség minden más módjától elvonja,³⁹⁹ így ő teljességgel egyedül Istennek szentelje magát. Mert soha senki nem bízta magát Istenre, csak az, aki a megfelelő helyükön tartja a teremtet dolgokat és egyedül csak Istenre tekint. Ahol Isten hatalmát egyszer valóban elismerik, ott valóban el kell ragadnia minket, s az elméinknek úgy meg kell telnie a tisztelettel Iránta, hogy semmi se akadályozzon az imádásában. Sőt, mivel Isten szemei a hitet és az igazságot keresik a szívben, Ábrám azt a parancsot kapta, hogy törekedjen a becsületességre. Mert a héberek *a tökéletességek emberének* nevezik azt, aki nem csalafinta, vagy kettős elméjű és őszintén műveli az egyenességet. Röviden, az itt említett becsületesség a képmutatás ellentéte. S biztos, hogy amikor Istennel van dolgunk, nem marad helye a színlelésnek. S most ezekből a szavakból megtanuljuk, mi célból gyűjt Magának Isten egyházat: nevezetesen azért, hogy akiket elhívott, azok szentek lehessenek. Az isteni elhívás alapja valóban az ingyenes ígéret, de rögvést utána következik az, hogy akiket a saját népének választott, azoknak Isten igazságának kell szentelniük magukat.⁴⁰⁰ Mert azzal a feltétellel fogadja örökbe a gyermekeit, hogy cserébe megkaphassa az Atya helyét és tiszteletét. S mivel Ő Maga nem hazudhat, ezért joggal követel kölcsönös hűséges a saját gyermekeitől. Ezért tudjuk meg: Isten azért jelenti ki Magát az istenfélőknek, hogy mondhatni a látványában élhessenek, és nemcsak a cselekedeteik, de a gondolataik Bírójává is tegyék Őt. Ebből arra is következtetünk, hogy nincs más módja a kegyes és igazságos életvitelnek, mint az Istentől való függés.

2. *És megkötöm az én szövetségemet én közöttem és te közötted.* Most elkezd teljesebben és bővebben is megmagyarázni, amire korábban futólag utalt. Mondtuk, hogy Isten Ábrámmal kötött szövetségének két része volt. Az első volt az ingyenes szeretet kijelentése, amihez a boldog élet ígérete társult. A másik azonban a buzdítás volt az őszinte igyekezetre a becsületesség művelésének, mert Isten egyetlen szóban csak a kegyelmének kicsiny előízét adta, majd rögtön rátért az elveszés céljára: nevezetesen, hogy Ábrám legyen becsületes. Most a kegyelme bővebb kijelentését kapcsolja hozzá, hogy Ábrám szívesebben próbálja az elméjét és az életét hozzáigazítani mind az Isten iránti tisztelethez, mind a becsületesség műveléséhez. Mintha azt mondta volna: „Lásd, mennyire a kedvedben járok, mert nem egyszerűen a tekintélyem alapján követelek tőled becsületességet, amit joggal megtehetnék, hanem mivel semmivel sem tartozok neked, kegyelmesen kölcsönös szövetségre lépek veled”. Nem úgy beszél azonban erről, mint valami új dologról, hanem a korábban kötött szövetséget idézi fel, és most teljesen megerősíti azt, megszilárdítván a bizonyosságát. Isten ugyanis nem szokott új jövendöléseket mondani, melyek megsemmisíthetnék a korábban mondottak szavahihetőségét, vagy elhomályosíthatnák azok világosságát, hanem mondhatni egyetlen állandó szólamban folytatja azokat az ígéreteket, melyeket egykor adott. Ezért ezekkel a szavakkal nem más a szándéka, mint annak a szövetségnek a megalapozása és megszilárdítása, amiről Ábrám korábban hallott. De konkrétan kiemeli a fő pontját a mag megszokásáról, amit utóbb is gyakorta megismétel.

3. *És arczára borúla Ábrám.* Tudjuk, hogy ez a bámulat ókori rítusa volt. Sőt, Ábrám először is arról tesz bizonyosságot, hogy elismeri Istent, Akinek a jelenlétében minden testnek csendben kell maradnia, és meg kell alázkodnia, másodszor pedig tisztelettel fogadja, és szívből magához öleli mindazt, amiről Isten beszélni készül. Ha viszont ezt a hit megvallásának szánta, akkor meg kell figyelnünk, hogy az Isten kegyelmére támaszkodó hit nem különíthető el a tiszta lelkiismerettől. Isten a kegyelmét kínálva Ábrámnak megköveteli tőle az őszinte törekvést a tiszta és kegyes életvitelre. Ábrám a leborulással azt fejezi ki, hogy

³⁹⁹ “Ab aliis omnibus.” “De tous autres moyens.” “Minden más eszköztől.” – *francia*.

⁴⁰⁰ Szánjátok oda magatokat az Istennek, mint a kik a halálból életre keltetek, és a ti tagjaitokat igazságnak fegyvereiül az Istennek (Rm6:13). – *a szerk.*

mindkettőt engedelmesen elfogadja.⁴⁰¹ Emlékezzünk tehát arra, hogy a hitnek egy és ugyanazon kötelékében az üdvösségünk alapjául szolgáló ingyenes örökbefogadást egyesítenünk kell az élet újságával. S noha Ábrám egy szót sem szól, a hallgatásával teljesebben jelenti ki, hogy engedelmeskedik Isten Ígéjének, mintha hangos és hallható szóval mondaná azt ki.

4. *A mi engem illet, imhol az én szövetségem te veled.*⁴⁰² Nekem úgy tűnik, hogy azok, akik így fordítják: „Íme, szövetséget kötök veled”, vagy „Íme, én és a szövetségem veled”, nem adják vissza hűen Mózes szavait. Mert először Isten azt jelenti ki, hogy Ő a beszélő, azért, hogy a szavaiban abszolút tekintély mutakozzon meg. Miután ugyanis a hitünk nem nyugodhat más alapokon, mint az Ő örök igazmondásán, mindenekelőtt arról kell tájékoztatni minket, hogy mindaz, amit nekünk javasol, az az Ő szent szájából származik. Ezért az Én névmást elkülönítve kell olvasni, mintegy a továbbiak bevezetőjeként, hogy Ábrám összeszedett elmével és vonakodás nélkül léphessen a javasolt szövetségre. Ebből az a hasznos tanítás származik, hogy a hit szükségszerűen Istenre vonatkozik, mert beszéljen bár hozzánk az összes angyal és ember, annak soha sem lesz akkora látszólagos tekintélye, ami meggyőzné az elménket. S nem is lehet másként, mint hogy olykor-olykor ingadozzunk, amíg az a hang meg nem szólal a mennyből: „Én vagyok”. Ebből az is kiderül miféle vallása van a pápaságnak, melyben Isten Ígéje helyett egyedül az emberek képzelgése a dicsekedés tárgyai. S joggal vannak kitéve a folytonos hullámszárnak azok, akik az emberek szavától függve igazságtalanul bánnak Istennel, többet tulajdonítván az embereknek annál, ami helyes. De ne legyen a hitünknek más alapja, mint ez az „Én”, nem mint ami akármelyik szájából hangzik el válogatás nélkül, hanem egyedül Isten szájából hallható. De ha az emberek tízezrei szállnak is ezzel szembe, és gögösen kiáltozzák „Mi, mi”, akkor is legyen elég Istennek ez az egyetlen szava a tömegek üres hangjának szertefosztatásához.

*Népek sokaságának atyjává leszesz.*⁴⁰³ Megkérdendő: mi ez a népek sokasága? Nyilvánvalóan kiderül, hogy különböző nemzetek származtak a szent pátriárkától, mert Ismáel nagy néppé vált, az idumeusok a másik ágon szelvényben-hosszában elterjedtek, s nagy családok származtak a többi fiától is, akiket Ketúráh szült neki. De Mózes még messzebbre nézett, hisz valóban, a pogányoknak is be kellett kerülni hit által Ábrám törzsébe, még ha test szerint nem is tőle származtak, mely ténynek Pál a hűséges magyarázója és tanúbizonysága a számunkra. Ő ugyanis nem sorolja fel az arabokat, az idumeusokat és másokat azért, hogy Ábrámot a nemzetek atyjává tegye, hanem úgy terjeszti ki az atya megnevezést, hogy az vonatkoztatható legyen az egész világra, hogy a más vonatkozásban idegen, és egymástól elkülönülő pogányok minden oldalról egyesíthető legyen Ábrám egyetlen családjában. Azt pedig, hogy Mózes azokról a fiakról beszél, akik hit által újjászületvén felveszik a nevet és bekerülnek Ábrám törzsébe, kellően bizonyítja ez az egy megfontolás. Ábrám testi nemzetsége ugyanis nem osztható különböző nemzetekre anélkül, hogy az egységtől eltávozottakat ne tekintenénk azonnal idegeneknek. Így vetette el az egyház az izmaelitákat, az idumeusokat és másokat, és tekintette őket idegeneknek. Ábrámot tehát nem azért nevezte a nemzetek sokasága atyjának, mert az ő magva sok nemzetre oszlott, hanem inkább azért, mert sok nemzet gyűjtetett őhozzá. A neve változását is jelként teszi ehhez hozzá. Mert azért kezdi el Ábrahámnak nevezni, hogy maga a név is arra tanítsa őt, hogy nemcsak egyetlen család atyja lesz, hanem hatalmas tömegből származnak majd az utódai, a természet megszokott menete felett. Emiatt újítja meg az Úr oly sokszor az ígértét, mert maga az ismételtetése is megmutatja, hogy nem közönséges áldást ígért meg.

7. *És te utánad a te magod között.* Nem kétséges, hogy az Úr megkülönbözteti Ábrahám magvát a világ többi részétől. Most azt kell megvizsgálnunk, hogy miféle

⁴⁰¹ Azaz, mint a kegyelem ígértét, mind az engedelmességre felszólító parancsot. – a szerk.

⁴⁰² “Ego, ecce pactum meum tecum.” “Én (vagyok), íme a szövetségem veled.”

⁴⁰³ “Multitudinis gentium.” “Nemzetek sokaságának.”

nemzetségre gondol. Nos, tévednek azok, akik úgy vélik, hogy itt egyedül a választottakról van szó, s minden istenfélő válogatás nélkül beleértendő bármely nemzetből is származtak test szerint. Mert épp ellenkezőleg, a Szentírás azt jelenti ki, hogy Ábrahám nemzetségét egyenes ági leszármazás által fogadta el különleges módon Isten. S Pál világos tanítása Ábrahám természetes utódairól, hogy ezek szent ágak, melyek szent gyökértől származtak (Rm11:16). S nehogy valaki ezt a kijelentést a törvény árnyaira korlátozza, vagy képletes beszédként kikerülje, máshol konkrétan kimondja, hogy Krisztus a körülmetélkedés szolgájaként jött el. Ezért semmi sem bizonyosabb, mint az, hogy Isten Ábrahám ama fiaival kötötte a szövetséget, akik természetes módon születtek tőle. Ha ennek bárki azt veti ellenébe, hogy ez a vélemény sehogyan sem egyeztethető össze a korábbival, ahol azt mondtuk, hogy azok számítanak Ábrahám gyermekeinek, akik hit által belevésetve az ő testébe egy családot alkotnak, a különbség könnyen kiegyenlíthető az örökbefogadás bizonyos fokozatainak kikötésével, melyeket a Szentírás különböző részeiből szedegethetünk össze. A kezdetben, ezt a szövetséget megelőzően az egész világ állapota egy és ugyanaz volt. De amint elhangzott, hogy „én leszek az Istened és a te magodnak teutánad”, az egyház elkülönült a többi nemzettől pontosan úgy, ahogyan a világ teremtésekor a világosság emelkedett ki a sötétségből. Ezután Izrael népe lett befogadva Isten nyájaként a saját aklukban, s a többi nemzet úgy kóborolt, mint vadállatok a hegyeken, erdőkön és pusztaságokon át. Miután ez a méltóság, amivel Ábrahám fiai felülmúlták a többi nemzetet, egyedül Isten Ígéjétől függött, Isten ingyenes örökbefogadása mindannyiukra egyformán vonatkozik. Ha ugyanis Pál megfosztja a pogányokat Istentől és az örök élettől azon az alapon, hogy ők távol álltak a szövetségtől (Ef4:18), abból következően minden izraelita az egyház háznépéhez és Isten fiaikhoz tartozott, s az örök élet örökösei voltak. S noha Isten kegyelméből, nem pedig a természetüknél fogva emelkedtek ki a pogányok közül, s noha Isten országa megöröklését ígéret szerint kapták, nem a testi leszármazás alapján, mégis néha azt mondják, hogy természet szerint különböztek a világtól. A galatabelieknek írott levélben (Gal2:15) és másutt Pál „természet szerintieknek” nevezi őket, mert Isten azt akarta, hogy az ő kegyelme folytonos öröklés által⁴⁰⁴ szálljon az egész magra. Ebben az értelemben még azokat is a mennyei királyság gyermekeinek nevezi Krisztus, akik hitetlenek voltak a zsidók között (Mt8:12). S ennek nem mond ellene az sem, amit szent Pál mond, nevezetesen hogy nem minden Ábrahámától származót kell az ő törvényes gyermekeinek tartani, mert ők nem az ígéret gyermekei, hanem csak test szerintiek (Rm9:8). Ott ugyanis az ígéretet nem szabad általánosan, a külsődleges Íge alapján venni, mellyel Isten az elvetettekre ugyanúgy ráruházta a kegyességét, mint a választottakra, hanem a hatékony elhívásra kell korlátozni, amit belsőleg pecsétel el az Ő Lelkével. Az pedig nehézség nélkül bizonyítható, hogy ez a helyzet, mert az ígéret, amivel az Úr a gyermekeiként fogadta őket örökbe, közös volt mindenki számára, s abban az ígéretben az örök üdvösség lett tagadhatatlanul felkínálva mindenkinek. Mi lehet tehát Pál szavainak értelme, amikor tagadja, hogy bizonyos személyeknek bármi joga lenne arra, hogy Isten gyermekei közé számláltassanak, ha többé nem a külsőleg felkínált kegyelemről értekezik, hanem arról, amiből hatékonyan csak a választottak részesülnek? Itt tehát a fiak kettős osztálya táruul a szemünk elé az egyházban. Miután ugyanis a nép egész testülete összegyűjtetett Isten akoljába egy és ugyanazon hang által, ezért ebben a vonatkozásban kivétel nélkül mindenki gyermeknek számít, s egyház neve közösen mindannyiukra vonatkozik. Isten belső szentélyében azonban senki más nem számít Isten gyermekének, csak azok, akikben az ígéretet a hit erősíti meg. S noha ez a különbség az ingyenes kiválasztás forrásából származik, ahonnan maga a hit is, mégis, miután Isten

⁴⁰⁴ “Quia continua serie prosequi nolebat Deus, gratiam suam ergo totum semen.” Így szerepel ez mind az amszterdami kiadásban, mint Hengstenberg kiadásában, de a nolebat szó annyira ellentétesnek tűnik a szerző érvelésével, hogy a francia változat az alábbi fordítást követte: “Pource que Dieu vouloit poursuyure” stb. – a szerk.

tanácsvégzése önmagában rejtve van előlünk, ezért a valódi gyermekeket a hamisaktól a hit és a hitetlenség megfelelő jeleivel különböztetjük meg. Ez a módszer és elrendezés aztán folytatódott egészen az evangélium kihirdetéséig, de akkor a közbenső fal ledőlt (Ef2:14) és Isten egyenlővé tette a pogányokat Ábrahám természetes leszármazottaival. Ez volt a világ megújítása, mely által a korábban idegenek elkezdtek fiaknak nevezetni. Mégis, valahányszor csak összehasonlítást tesznek a zsidók és a pogányok között, az élet örökségét az előbbieknél jelölik ki, mint törvény szerint hozzájuk tartozót, de az utóbbiak számára véletlennek mondják. Közben beteljesedett a jövendölés, amiben Isten azt ígéri Ábrahámnak, hogy ő sok nemzet atyja lesz. Mert jóllehet korábban Ábrahám természetes fiai követték egymást a leszármazottaik által folytonos egymásutániságban, s az áldás, ami Ábrahámmal kezdődött átáradt a gyermekeire, Krisztus eljövetele az eredeti sorrend megfordításával bevezette Ábrahám családjába azokat, akik korábban el voltak különülve az ő magvától. Végül a zsidók kivették (a kiválasztás közöttük maradt rejtett magvának kivételével), hogy a többi üdvözülhessen. Szükséges volt ezeket a dolgokat egyszer kimondani Ábrahám magvát illetően, hogy könnyű bevezetőjét alkossák a számunkra a soron következőknek.

Annak nemzedékei szerint. A generációk egymásutánisága világosan bizonyítja, hogy Ábrahám utódai oly módon kerültek be az egyházba, hogy fiaik születhessenek, akiknek ugyanazon kegyelem örököseinek kell lenni. Ebben az értelemben nevezi a szövetséget öröknek, mint fennállót a világ megújításáig, ami Krisztus eljövetelével ment végbe. Valóban elismerem, hogy a szövetségnek nem volt vége és helyesen nevezhető öröknek annyiban, amennyiben az egész egyházról van szó. Mindig leszögezett ténynek kell azonban maradnia, hogy a korok szabályos egymásutánisága részben megtört, s részben megváltozott Krisztus eljövetelével, mert a köztes fal ledöntetett, és a természetes fiak meg lettek fosztva az örökségtől, Ábrahámnak pedig a világ minden részén elkezdtek nemzetségei lenni.

Hogy legyenek tenéked Istenek. Ebben az egyetlen Ígében világosan tanítja, hogy ez egy lelki szövetség volt, ami nemcsak a jelen való élet vonatkozásában lett megerősítve, hanem olyasvalami, amiből Ábrahám megérthette az örök üdvösség reménységét, így egészen a mennyig emelkedve a szilárd és tökéletes boldogságot ragadhatta meg. Azok ugyanis, akiket a nép közül Isten Magához fogad – látván, hogy az Ő igazságának és minden jó dolognak a részeseivé válnak – megteszi a mennyei élet örököseivé is. Jegyezzük hát azt meg a szövetség alapvető részeként, hogy Ő, Aki az élők, s nem a holtak Istene, azt ígéri, hogy Ábrahám gyermekeinek Istene lesz. Utána mintegy az adomány fokozásaként megígéri, hogy nekik adja a földet. Megvallom, itt a Kánaán földjénél valóban valami nagyobb és kiválóbb dolog előképét látjuk, ez azonban nincs ellentmondásban azzal a kijelentéssel, hogy a most tett ígéret a legelső „én leszek a te Istened” fokozása volt. Most jóllehet Isten ismét megerősíti, mint korábban is, hogy a földet magának Ábrahámnak adja, mi viszont tudjuk, hogy Ábrahám soha nem birtokolta azt, hanem a szent ember megelégedett egyedül a jogcímével, bár a birtokbavétel nem adatott meg neki. Ezért nyugodtan tért át a földi vándorútjáról a mennybe. Isten megint megismétli, hogy Ő lesz Ábrahám utódainak Istene, hogy ne kötődjenek a földhöz, hanem magasztosabb dolgokra rendeltéknek tekintsék magukat.

9. *Te pedig az én szövetségemet megőrizzed.* Mint korábban is, a szövetségeket nemcsak nyilvános feljegyzésekben rögzítették, de bronzba is vésték, vagy kőbe is faragták, hogy az emlékeztetőket teljesebben feljegyezhesék, és magasztosabban ünnepelhesék. Így a mostani esetben is, Isten Ábrahám testébe vési a szövetségét. A körülméletlenség ugyanis ünnepélyes megemlékezés volt arról az örökbefogadásról, amivel Ábrahám családja lett kiválasztva Isten saját népének. A kegyeseknek korábban más ceremóniáik voltak, melyek megerősítették a számukra Isten kegyelmének a bizonyos voltát, most azonban az Úr az új szövetséget újfajta jelképpel erősíti meg. De az ok, amiért hagyta, hogy az emberi fajnak ne legyen meg a kegyelmének e bizonyossága oly sok korszakon keresztül, rejtve marad előlünk, csak annyit látunk, hogy ez akkor lett elhatározva, amikor egy bizonyos nemzetet választott ki

Önmagának, mely dolog önmagában is az Ő titkos tanácsvégzésétől függ. Sőt, jóllehet talán alkalmasabb lenne a tanítás céljára, ha megadnánk azoknak a dolgoknak a summáját, melyeket a körülmetélkedéssel kapcsolatosan kell elmondani, én mégis a szöveg sorrendjét fogom követni, amit helyesebbnek látok az igemagyarázó hivatal számára. Először is, mivel a körülmetélkedést Mózes Isten szövetségének nevezi, ebből arra következtetünk, hogy a kegyelem ígérete benne foglaltatott. Mert ha csak a külső tevékenység jele, vagy jelzése lett volna az emberek között, akkor a szövetség neve semmiképpen sem illett volna hozzá, mert a szövetség nem más módon nyer megerősítést, mint ahogyan a hit válaszol rá. S minden sákramentum esetén közös, hogy Isten Ígéje kapcsolódik hozzájuk, amivel Ő bizonyosságot tesz arról, hogy békülékeny irántunk és az üdvösség reménységére hívogat minket. Sőt, a sákramentum nem más, mint a látható Íge, vagy Isten ama kegyelmének szobra és képmása, amit az Íge teljesebben szemléltet. Ha tehát kölcsönös kapcsolat áll fenn az Íge és a hit között, abból az következik, hogy a sákramentumok tervezett végcélja és haszna a hit segítése, támogatása és megerősítése. Azoknak azonban, akik tagadják, hogy a sákramentumok a hit támogatásai, vagy, hogy az Ígét segítik elő a hit megerősítésével, szükségszerűen el kell törölniük a szövetséget, mert vagy Isten kínálja Magát Megígérőként gúnyolódva és hamisan, vagy a hit talál azokban valamit, amivel alátámaszthatja önmagát, és megerősítheti a saját meggyőződését. S noha fenn kell tartanunk a különbséget az Íge és a jel között, mégis tudjuk meg, hogy amit a jel a szemünkbe ötlük, az Ígének is csengenie kellene a füleinkben. Így miközben ezen a helyen Ábrahám kap parancsot a szövetség megtartására, Isten nem a ceremónia pusztá használatát parancsolja meg neki, hanem főleg azt akarja, hogy a végcél tartsa szem előtt. S bizonyos, hogy miután az ígélet maga a lelke a jelnek, valahányszor csak elszakítják azt a jeltől, nem marad más, mint egy élettelen és hiábavaló kísértet. Ez az oka annak, amiért azt mondjuk, hogy a sákramentumokat a pápisták érvénytelenítették, mert ha Isten hangja elnémul, nem marad más vissza, csak a néma figurák maradványa. Valóban felszínes a dicsekedésük, amely szerint a mágikus ördögűzésük áll az Íge helyén. Semmi sem nevezhető ugyanis szövetségnek, csak amit világosan kijelentettnek észlelünk, hogy az építse a hitünket. Ezek a színészek, akik egyedül a taglejtésekkel, vagy a zavaros mormogásukkal mondhatni tilinkóznak, semmi effélével sem rendelkeznek.

Most azt kell megvizsgálnunk, hogy miképpen lehet helyesen megtartani a szövetséget. Nevezetesen, amikor az Íge az első, s a jelet a kegyelem bizonyosságaként és zálogaként öleljük magunkhoz, mert ahogyan Isten kötelezi Magát a nekünk adott ígélet megtartására, úgy követeli tőlünk a hit és az engedelmség jóváhagyását. A továbbiakban következők említésre méltók.

*Én közöttem és te közötted.*⁴⁰⁵ Ezzel megtanuljuk, hogy a sákramentum nemcsak a külső megvallásra vonatkozik, hanem közbeeső zálog is az Isten és az ember lelkiismerete között. Ezért aki nem irányul Istenhez a sákramentumokon keresztül, az megrontja a használatukat. S egy fogalomcsere alakjában a szövetség nevet átviszi a körülmetélkedésre, ami úgy kötődik az Ígéhez, hogy attól elválaszthatatlan.

10. *Minden férfi körülmetéltessék nálatok.* Jóllehet Isten egyformán ígerte nőknek és férfiaknak, amit utóbb a körülmetélkedéssel szentesített, mindazonáltal az egyik nemből szentelte magának az egész népet. Mert ezzel a jelképpel a válogatás nélkül mindenkinek, nőknek és férfiaknak adott ígélet lett megerősítve, a bizonyos, hogy a nőknek ugyanolyan szükségük volt a megerősítésre, mint a férfiaknak. Ebből tehát nyilvánvaló, hogy a jelkép mindkét nem kedvéért lett elrendelve. Nincs is semmi ereje annak az ezzel az okoskodással szembeni ellenvetésnek, mely szerint minden egyes személynek azon az alapon parancsolja meg, hogy közölje a sákramentumokban, ha bármi hasznót húz belőlük, hogy semmi haszna nem származik belőlük azoknak, akik elhanyagolják a használatukat. Isten szövetsége ugyanis

⁴⁰⁵ 'Inter me et to'. Magában a fejezetben azonban ez áll: 'Inter me et vos', mint az angol változatban. – a szerk.

azzal a feltétellel lett belevésve a férfiak testébe, hogy társaikként a nők is részesei ugyanannak a jelnek.

11. *És metéljétek körül a ti férfitestetek bőrének elejét.* Első ránézésre ez a parancs nagyon furcsának és megmagyarázhatatlannak tűnhet. A tárgyalt téma a szent szövetség, melyben az igaz mivolt, az üdvösség és a boldogság vannak megígérve, amivel Ábrahám magva van megkülönböztetve a többi nemzettől, hogy szent és áldott lehessen. S ki lenne képes azt mondani, hogy ésszerű, ha ennek a hatalmas titoknak a jele benne foglaltatik a körülmetélkedésben?⁴⁰⁶ De ahogyan Ábrahámnak is bolonddá kellett lennie, hogy engedelmesnek bizonyulhasson Isten iránt, úgy bárki legyen bölcs, józanul és tisztelettel fogja fogadni azt, amit Isten látszólag bolond módon parancsolt meg nekünk. De mégis fel kell tennünk a kérdést, miféle hasonlóság van itt a látható jel és a jelzett dolog között? A jeleknek ugyanis, melyeket Isten rendelt el a gyengeségünk támogatása végett, igazodnia kell a képességeinkhez, vagy haszontalanok lesznek. Emellett valószínű, hogy az Úr két okból parancsolta meg a körülmetélkedést: először annak megmutatása végett, hogy minden, ami embertől születik, szennyezett, másodsor, hogy az üdvösség Ábrahám áldott magától fog származni. Először is tehát, bármit, amivel az emberek nemzés által rendelkeznek, Isten elítélt a körülmetélkedés elrendelésével, hogy a természet megmutatkozó romlottsága a testük megöklésére indítsa őket. Ebből az is következik, hogy a körülmetélkedés a megtérés jele volt. Mégis, egyidejűleg az Ábrahám magvában megígért áldást is megjelölte és tanúsította. Ha tehát abszurdnak tűnik bárki számára, hogy ennek az oly kiváló és páratlan kegyességnek a jele a testnek abban a részében adatott, akkor szégyellje magát a saját üdvössége miatt, ami Ábrahám ágyékából eredt. Aztán meg tetszett Istennek úgy legyőzni a világ bölcsességét, hogy még teljesebben megalázza a test gögjét. S ebből másodjára megtanuljuk, hogy az Isten és az ember közötti kibékülést, ami Krisztusban mutatkozott meg, miképpen támasztotta alá ez a jelkép. Emiatt nevezi Pál a hit igazsága pecsétjének (Rm4:11). Legyen elég ez a rövid említés a jelzett dolog és a jel hasonlóságáról.

12. *Nyolcnapos korában körülmetéltessék nálatok minden férfigyermek.*⁴⁰⁷ Isten itt a nyolcadik napot írja elő a körülmetélkedésre, amiből kiderül, hogy ez annak a fegyelemnek a része volt, amelyben meg akarta tartani az Ő ókori népét. Manapság ugyanis nagyobb szabadság adatik a keresztség kiszolgáltatásának vonatkozásában. Egyesek azonban azt vallják, hogy nem szabad buzgón vitakoznunk a napok számáról, mert Isten a gyermekeket a zsengeségük miatt kímélte meg, mivel nem volt veszélytelen megsebesíteni az újszülötteket. Jóllehet gondoskodhatott volna arról, hogy a körülmetélés ne okozzon semmiféle ártalmat, vagy sebet, mégis semmi abszurdítás annak kimondásában, hogy a zsenge korokra volt tekintettel, hogy bizonyítsa a zsidóknak atyai szeretetét a gyermekeik iránt. Mások szármára z túl hűvösnek tűnik, ezért lelki titkokat keresnek a napok számában. Úgy vélik, a jelen való életet jelenti jelképesen a hét nap, s Isten azért parancsolta meg az újszülöttek körülmetélését a nyolcadik napon, hogy megmutassa: jóllehet egész életünkben figyelmet kell szentelnünk a test megöklésének, az mégsem fejeződik be egészen az életünk végéig. Ágoston is úgy véli, hogy ez Krisztus feltámadására vonatkozik, ami által a külső körülmetélés eltöröltetett, és megjelent a jelkép igazsága. Valószínű, és összhangban van a józan ésszel, hogy a hetes szám a jelen való élet menetét jelképezi. Ezért a nyolcadik nap kikötése az Úr részéről előképe lehet az új élet kezdetének. Mivel azonban efféle okot a Szentírás soha nem említ, én sem merek semmit kijelenteni. Ezért legyen elég ahhoz ragaszkodni, ami biztos és szilárd: nevezetesen hogy Isten ebben a jelképben úgy mutatta meg az ember megsemmisítését, hogy közben arra is rámutat: Ő állítja helyre az embereket az életre.

Akár háznál született, akár pénzen vásároltatott. Amikor Isten azt parancsolja, hogy Ábrahám metéljen körül mindenkit, akik a hatalmában vannak, az Ő különleges szeretete

⁴⁰⁶ "Tanti mysterii insigne statui in pudendis partibus."

⁴⁰⁷ "Et filius octo dierum circumcidetur." – "A nyolc napos fiút metéljétek körül."

mutatkozik meg a szent Ábrahám iránt abban, hogy az egész családját a kegyelmébe veszi. Tudjuk, hogy korábban a rabszolgákat alig-alig számították az emberek közé. De Isten, tekintettel Ábrahámra, a szolgájára, őket is a saját fiaiként fogadja örökbe, s ehhez a könnyörületességhez semmit sem lehet már hozzátenni. A test gőgje is le van győzve, mert Isten személyválogatás nélkül gyűjti egybe mind a szabadokat, mind a rabszolgákat. Ábrahám személyében azonban törvényként írta elő minden szolgája számára, hogy próbáljanak meg mindenit, akik alájuk beosztottak, önmagukkal együtt a hitnek ugyanabba a közösségébe bevonni, mert a kegyesek minden családjának egy-egy gyülekezetnek kell lennie. Ezért ha bizonyítani akarjuk az istenfélő mivoltunkat, akkor munkálkodnunk kell azon, hogy közülünk mindenki a maga házáat az Isten iránti engedelmességre bírja. S Ábrahámnak nemcsak azokat parancsolja meg Istennek szentelni és felajánlani, akik a házában születtek, hanem azokat is, akiket később pénzen vásárolhat.

13. *Örökkévaló szövetségül.* Ennek a kifejezésnek a jelentése lehet kettős: vagy azt ígéri Isten, hogy a kegyelme, aminek a körülmétkedés a jele és a záloga volt, örökkévaló lesz, vagy azt akarta, hogy a magát jelet tartsák fenn örökké. Valóban nincs kétségem a felől, hogy ezt az örökkévalóságot a látható jelre kell vonatkoztatni. De azok, akik ebből arra következtetnek, hogy a használatának még manapság is virágzania kell a zsidók között, (véleményem szerint) tévednek. Ő ugyanis elhajolna attól az axiómától, amit fixnek kell tartanunk: mivel Krisztus a törvény vége, az örökkévalóság, amit a törvény ceremóniáinak tulajdonítottak, véget ért, amint Krisztus megjelent. A templom Isten örök lakóhelye volt a kijelentés szerint: „Ez lesz nyugovóhelyem örökre; itt lakozom” (Zsolt132:14). A jelzett szombat nem átmeneti, hanem örök megszentelése a népnek. mindazonáltal nem tagadható, hogy Krisztus mindkettőnek véget vetett. Ugyanezen a módon kell gondolkodnunk a körülmétkedésről is. Ha a zsidók ennek azt vetik ellenébe, hogy ezen a módon a törvényt Krisztus megszegte, a válasz könnyű: a törvény külső használata úgy töröltetett el, hogy az megerősítse az igazságát. Mert végül, Krisztus eljövetelével a körülmétkedés alaposan megerősítettet, hogy örökre tartson, s Isten korábban kötött szövetsége meg legyen erősítve. Sőt, nehogy a látható jel megváltozása bárkit megzavarjon, a világ megújítását, amiről beszéltem, emlékezetben kell tartani, mely megújítás – néhány közbeiktatott változatot leszámítva – átjárta azokat a dolgokat, melyek egyébként elhalványultak volna. Ezért jóllehet a körülmétkedés használata megszűnt, mégsem szűnik meg örök szövetségnek lenni, ha Krisztust tekintjük Közbenjárónak, Aki, a jel megváltozása ellenére megerősítette annak igazságát. S az, hogy Krisztus eljövetelével a külső körülmétkedés megszűnt, nyilvánvaló Pál szavaiból, aki nemcsak azt tanítja, hogy lelkileg Krisztus halálával metéltetünk körül, nem pedig a testi jellel, hanem aki konkrétan felcseréli a körülmétkedést a keresztséggel (Kol2:11). S valóban, a keresztség nem követhetné a körülmétkedést annak eltörlése nélkül. Tehát a következő fejezetben tagadja, hogy bármi különbség lenne a körülmétketés és a körülmétketlenség között, mivel abban az időben a dolog nem számított és nem volt lényeges. Ezzel cáfoljuk azok tévedését, akik úgy vélik, hogy a körülmétketés még mindig számít a zsidók között úgy, mintha a nemzet sajátos jelképe lenne, amit soha nem szabad eltörölni. Elismerem, hogy meg volt nekik engedve addig, amíg a Krisztus által megszerzett szabadságot meg nem ismerik jobban, de jóllehet megengedett, semmiképpen sem tartotta meg az eredeti jelentését. Mert abszurd lenne két különböző jellel bekerülni az egyházba, melyek közül az egyik arról tesz bizonyosságot, és azt erősíti meg, hogy Krisztus eljött, a másik meg az előképét ábrázolja ki, mint még hiányzónak.

14. *A körülmétketetlen férfi pedig.* Ahhoz, hogy a körülmétkedésre még jobban odafigyeljenek, Isten komoly büntetést szab ki mindenkire, akik elhanyagolják. S ahogyan ez egyrészt Isten nagy gondoskodását mutatja az emberek üdvösségéről, úgy feddi meg másrészt a hanyagságukat. Hisz miután Isten ennyire jóságosan kínálja a szeretetének és az örök életnek a zálogát, mi más célból tesz hozzá fenyegetést, mint azért, hogy felrázza azok

tunyaságát, akiknek erre szorgalmasan kell ügyelni? Ezért a büntetésnek ez a kihirdetése valójában bolond hálátlansággal vádolja az embereket, mivel vagy elvetik, vagy lenézik Isten kegyelmét. Az igeszakasz azonban azt tanítja, hogy az efféle megvetés nem marad büntetlen. S mivel Isten csak a megvetőket fenyegeti büntetéssel, ebből arra következtetünk, hogy a gyermekek körül nem metélése nem árt nekik, ha a nyolcadik napot megelőzően hálnának meg. Mert Isten pusztá ígérete is hatékony volt az üdvösségükhöz. S Ő nem úgy tesz bizonyosságot erről az üdvösségről a külső jelekkel, hogy közben korlátozná a saját hatékony, ezekhez a jelekhez kapcsolódó munkáját. Mózes valóban félretesz minden ellentmondást ebben a dologban azzal, amikor okként hozza fel, hogy ezzel Isten szövetségét érvénytelenítenék. Tudjuk ugyanis, hogy a szövetség nem sérült, amikor a megtartásának hatalma elvétezt. Fogjuk tehát úgy fel, hogy Ábrahám nemzetségének az üdvössége foglaltatott benne a kifejezésben „Én leszek a te magod Istene”. S noha a körülméltetés megerősítésként tétetett hozzá, mindazonáltal nem fosztotta meg az Ígét az erejétől és a hatékonyságától. Mivel azonban nem áll az ember hatalmában elszakítani azt, amit Isten egyesített, senki sem vetheti meg, vagy hagyhatja figyelmen kívül a jelet anélkül, hogy nem vetné el magát az Ígét is, és nem fosztaná meg magát a benne kínált jótéteménytől. S ezért bünteti az Úr ilyen komolyan a pusztá elhanyagolást is. De ha bármelyik csecsemő meg lett fosztva az üdvösség jegyeitől a halál által, őket megkímélte, mert nem tettek semmi lekicsinylőt sem Isten szövetségével. Ugyanez az érvelés ma is megállja a helyét a keresztség vonatkozásában. Bárki, aki elhanyagolva a keresztséget azt színleli, hogy megelégszik a pusztá ígérettel, a tőle telhető legnagyobb mértékben tapossa meg Krisztus véré, vagy legalábbis nem engedi meg a kifolyását a saját gyermekeinek megmosásához. Ezért jogos büntetés következik a jel megvetésére a kegyelem elvesztésében, mert a jel és az Íge istentelen szétszakítása, vagy inkább a megcsonkítása Isten szövetségét sérti. A pusztulásra adni azokat a csecsemőket, akiket a hirtelen halál meggátolt a megkeresztelésben, mielőtt a szülők bármiféle gondatlansága közbejöhett volna, a babonaságból eredő kegyetlenség. Az ezekre a gyermekekre vonatkozó ígért semmiképpen sem kétes. Mert mi lehetne abszurdabb, mint az, hogy az ígért megerősítésképpen hozzátett jel valóban elerőtlenedjen? Ezért a közvéleményt, mely szerint a keresztség szükséges az üdvösséghez, úgy kell mérsékelni, hogy az ne kösse Isten kegyelmét, vagy a Szentlélek hatalmát külső jelekhez, és ne vádolja meg Istent hamissággal.

Felbontotta az én szövetségemet. Isten szövetsége akkor nyer megerősítést, amikor hit által magunkhoz öleljük azt, amit Ő kínál. Ha valaki ennek azt veti ellenébe, hogy a csecsemők nem vétkesek ebben a hibában, mivel még nincs értelmük, arra azt válaszolom, hogy nem kellene ezt az isteni kijelentést túlfent megcsorogtatni, mintha Isten a saját vétkekkel vádolhatóknak tartaná a csecsemőket. Ehelyett fenn kell tartanunk az ellentmondást, miszerint ahogyan Isten a csecsemő fiút az atyja személyében fogadja örökbe, úgy amikor az atya visszautasítja ezt a jótéteményt, a csecsemőről mondjuk, hogy kivágatott az egyházból. A kifejezés jelentése ugyanis ez: „Ki lesz vágva a nép közül az, akit Isten Magának választott”. Egyesek magyarázata, miszerint azok, akik körülméltetlenek maradtak, nem váltak zsidókká, és nem számították be őket a népszámláláskor, túlfent hűvös. Nekünk tovább kell mennünk, s ki kell mondanunk, hogy Isten valóban nem számítja a népe közé azokat, akik nem hordozzák az örökbe fogadás jelét és jelzését.

15. *Szárainak, a te feleségednek.* Isten most törvényes magot ígér Ábrahámnak Száraitól. Ő (mint említettem), túl elhamarkodott volt, amikor minden parancs nélkül a maga helyére ültette a szolgálóleányát. S Ábrahám is túl hajlékony volt a felesége követésében, aki ostobán és elhamarkodottan akart Isten szándékának elébe menni. Mindazonáltal a közös hibájuk nem gátolta meg Isten abban, hogy tudassa velük: magot készül nekik adni, akinek a várásától bizonyos módon elvágják magukat. Ebből Isten ingyenes kedvessége még világosabba felragyog, mert jóllehet az emberek a saját akadályaikkal gátolják annak

előrehaladását, az mégis eljut hozzájuk. Sőt, Isten Szárai nevét azért változtatja meg, hogy kiterjeszthesse az ő a korábban nevében korlátozottabb kiválóságát szélében-hosszában. A 'betű ugyanis a héberek között birtokos névmás jelentésű. Most ez elvétetett, s Isten azt akarja, hogy Sárát mindenütt kivétel nélkül szuverénként és fejedelemasszonyként ünnepeljék.⁴⁰⁸ S ez kifejeződik a szövegkörnyezetben, amikor Isten megígéri, hogy fiút ad neki, akitől majd nemzetek és királyok fognak származni. S noha első ránézésre ez a jövődőlés a legkiterjedtebbnek tűnik, mégis sokkalta gazdagabb, mint amilyennek látszik az itt használt szavakban, mint azt majd hamarosan meglátjuk.

17. *Ekkor arczára borúla Ábrahám.* Ez nemcsak a tiszteletének volt a jele, hanem a hitéé is. Mert Ábrahám nemcsak csodálja Istent, de a hálaadásban arról tesz bizonytságot, hogy elfogadja és magához öleli mindazt, amit Isten ígért egy fiúval kapcsolatosan. Ebből arra is következtetünk, hogy nem azért nevetett, mert lenézte, mesének tartotta, vagy elvetette Isten ígértét, de ahogyan az lenni szokott a legkevésbé várt dolgokban, részben ujjong az örömtől, részben elragadtatott a bámulattól, s nevetésben tör ki. Én ugyanis nem osztom azok véleményét, akik azt feltételezik, hogy ez a nevetés pusztán csak az örömből fakadt. Inkább úgy vélem, hogy Ábrahám olyan volt, mint egy megdőbbszent valaki, amit a következő kérdése is megerősít: vajon születhetik-e gyermeke neki, aki már százéves? Mert bár nem veti el hiábavalóként, amit az angyal mond neki, mégis azt mutatja, hogy nem más módon érte ez a hír, hanem mintha hihetetlen híreket kapott volna. A dolog új mivolta úgy lesújtja, hogy rövid időre összezavarodott, de mégis megalázkodik Isten előtt és zavarodott elmével leborul a földre, s hit által csodálja Isten hatalmát. Mert annak, hogy ez nem a kételkedés nyelvezete volt, Pál a tanúbizonyága a rómabelieknek írott levelében (Rm4:19), aki tagadja, hogy Ábrahám a már elhalt testét, vagy Sára terméketlen méhét vette volna figyelembe, vagy ingadozott a hitelenség miatt, hanem kijelenti, hogy a remény ellenére hit a reménységben. S amiről Mózes beszámol, hogy Ábrahám mit mondott a szívében, azt én nem úgy magyarázom, mintha konkrétan felfogta volna az elméjében, hanem ahogyan sok dolog lopva ejt hatalmába a céljainkkal ellentétesen, egy zavaró gondolat bukkant fel az elméjében: „Milyen furcsa, hogy fia születhessen egy százévesnek!” Ez azonban egyesek számára küzdelemnek tűnhet a testi gondolkodás és a hit között, mert jóllehet Ábrahám tisztelettel leborul Isten előtt, s alárendeli elméjét az isteni Ígének, de mégis megzavarja a dolog újdonsága. Erre azt válaszolom, hogy ez a bámulat, ami nem vált akadállyá Isten hatalmának útjában, nem volt ellentétes a hittel, sőt, a hit ereje még világosabban ragyogott fel ennek a nehéz akadálnak a leküzdésében. Ezért Ábrahámot nem feddi meg a nevetésért úgy, ahogyan Sárát a következő fejezetben (1Móz18:13-15).

18. *És monda Ábrahám az Istennek.* Ábrahám nem csendesesen, magába fordulva csodálkozik, hanem kiönti mind a kívánságát, mind az imáját. A nyelvezete azonban még mindig az összezavarodott és ingadozó elme nyelvezete. Ő bárcsak (vagy: Szeretném, ha) Ismáel élne! Mert ahogyan nem mert mindenben reménykedni, amit Isten megígért, a már megszületett fiára összpontosít. Nem azért, mert elveti a friss leszármazott ígértét, hanem mert megelégedett azzal a kegyességgel, amiben eddig volt osztályrésze, ha Isten nagylelkűsége nem terjed tovább. Nem veti hát el, amit az Úr ígér, de miközben felkészül annak magához ölelésére, a Bárcsak Ismáel! kifejezés a testi gyengesége folytán szakad ki belőle. Egyesek azt hiszik, Ábrahám azért beszélt így, mert féltette az elsőszülöttjét. De nincs okunk annak feltételezésére, hogy Ábrahámot bármi afféle félelem sújtotta, hogy Isten új fiat adván neki, el fogja venni a régit, vagy, hogy az utóbbi kegy felemészti a megelőzőt. Isten

⁴⁰⁸ Sára lesz a neve. A héberben שרה. A Szárai tulajdonképpen jelentése :”hercegnő”, mintha ez a viszony egyetlen személlyel, vagy egy családdal lenne kapcsolatos. A birtokos „-m”-ben rejlő korlátozás most eltöröltetik: az ő korlátozott kiválósága most kimondhatatlanul megnövekszik. Így a „hercegnő” helyett mostantól a neve jelentése „tömegek hercegnője”, s megfelel a neki a 16. versben tett fenséges ígértnek. – Bush, *Megjegyzések a Genezisről.*

válasza, ami röviddel ez után következik, megcáfolja ezt az értelmezést. Amit én mondtam, az biztosabb: nevezetesen Ábrahám azért imádkozott, hogy Isten kegyelme, amibe belenyugodott, nyerjen megerősítést és alátámasztást az ő számára. „Az Úr előtt élni” azt jelenti, biztonságban maradni az Ő védelme alatt, vagy áldottá válni általa. Ábrahám tehát arra vágyik, hogy az Úr őrizze meg azt az életet, amit Ismáelnek adott.

19. *Kétségnélkül a te feleséged Sára szül néked fiat.* Egyesek az אבל kötőszót „valóban” értelemben fordítják. Mások azonban helyesebben azt feltételezik, hogy a kifejezés erejének megnövelése végett használatos. „Az egyik kegyesség látványa meggátol téged abban, hogy magasabbra emelkedj, s így szorítja be a gondolataidat túl szűk határok közé. Most tágyítsd ki az elmédet, hogy befogadja azt is, amit Sárát illetően ígérek. Mert a reménység ajtajának kellőképpen nyitva kell állnia ahhoz, hogy a maga teljes nagyságában befogadja az Ígét.”

És megerősítem az én szövetségemet ő vele. A lelki szövetséget egyetlen családra korlátozza, hogy Ábrahám ebből megtanulhasson reménykedni a korábban megígért áldásban. Miután ugyanis hamis reménységet fabrikált magának, ami nem Isten Ígétjén alapult, szükséges volt először ezt a hamis reménységet kilakoltatni a szívéből, hogy most még teljesebben támaszkodjon a mennyei jövendölésekre, és hitének korábban a félrevezető képzelgésben ingadozó horgonyát Isten szilárd igazságába vesse. Örökkévalónak nevezi a szövetséget a korábban általunk magyarázott értelemben. Majd kijelenti, hogy nem kötődik egyetlen személyhez, hanem közös lesz az egész nemzet számára, hogy folytatódólagos öröklődéssel az utódaira szállhasson. Mégis abszurdnak tűnhet, hogy Isten megparancsolja Ismáel körülmetélését, akit megfoszt a kegyelmétől. Erre azt válaszolom, hogy noha az Úr Izsákot tekinti elsőszülöttnak és a főnek, akitől az üdvösség szövetségét eredeztetni akarja, mégsem zárja ki teljes mértékben Ismáelt, hanem inkább Ábrahám egész családjának örökbe fogadásával Ismáelt a testvéréhez, Izsákhöz kapcsolja alárendelt családtagként, míg Ismáel ki nem vágja magát az atyai házból, és a testvére társaságából. Ezért az ő körülmetélése nem volt haszontalan, míg el nem szakadt a közösségtől, mert jóllehet az nem vele kötött, mégis részesülhetett volna belőle Izsákkal, a testvérével együtt. Röviden, az Úr nem akar mást ezekkel a szavakkal, mint azt, hogy Izsák legyen a megígért áldás törvényes örököse.

20. *Ismáel felől is meghallgattalak.* Itt világosabb különbséget tesz Ábrahám két fia között. Mert az egyiknek gazdagságot, méltóságot és a jelenvaló élethez tartozó egyéb dolgokat ígérve a test szerinti fiának bizonyítja őt. De speciális szövetséget köt Izsákkal, aki felemelkedik a jelen világ és e törékeny élet fölé. Nem azért, hogy elvágja Ismáelt az örök élet reménységétől, hanem hogy megtanítsa őt rá: az üdvösséget Izsák nemzetségétől kell várni, ahol az valójában lakozik. Ebből az igeszakaszból azonban arra következtetünk, hogy a szent atyák semmiképpen sem voltak a Földhöz szorítva Isten ígéretei által, hanem inkább felemeltettek a menny felé. Mert Isten nagylelkűen és bőségesen ígéri Ismáelnek mindazt, ami kíváncsatos ehhez a földi élethez, de mégis semmiségnek tekinti mindazokat az ajándékokat, amiket őrá ruház az Izsákban megkötendő szövetséggel. Ebből tehát az következik, hogy nem a gazdagság, sem a hatalom, sem semmiféle mulandó ajándék nincs megígérve a Lélek fiainak, hanem az örök áldás, amit csakis reménységgel lehet birtokba venni ebben a világban. Ezért bármennyire is bővelkedjünk a gyönyörűségekben és minden jó dologban, a boldogságunk még mindig csak mulandó, amíg hit által be nem hatolunk Isten mennyei királyságába, ahogy nagyobb és magasztosabb áldás van félretéve nekünk.

Megkérdendő azonban, hogy Ábrahám vajon csak erre a földi életre volt tekintettel, amikor a fiáért imádkozott? Az Úr ugyanis látszólag erre utal, amikor kijelenti, hogy megadta, amit Ábrahám kért, de csakis azokat a dolgokat említi, amiket feljegyeztünk. Isten célja azonban nem Ábrahám egész kíváncságának kielégítése volt ebben a dologban: csak azt teszi világossá, hogy némi tekintettel van Ismáelre is, akiért Ábrahám könyörgött, hogy megmutassa, az atyák imái nem voltak hiábavalók. Arról akart ugyanis bizonyosságot tenni,

hogy Ábrahámot akkora szeretettel karolta fel, hogy az ő kedvéért az egész nemzetségére tekintettel volt és sajátos jótéteményekkel nemesítette meg őket.

22. *És felméne az Isten Ábrahámától.* Ez a kifejezés egy hasznos tanítást tartalmaz, nevezetesen hogy Ábrahám természetesen tudta: a látomása Istentől származik, mert az itt említett felmenetel ezt foglalja magában. S szükséges, hogy a kegyesek teljes mértékben meg legyenek győződve arról, hogy amit hallanak, az Istentől származik, s azért, hogy hányódjanak ide-oda, hanem csak a mennytől függjenek. Annak pedig hogy Isten mostanság, miután beszélt hozzánk, nem nyitja meg a mennyet a szemeink láttára, nem szabad semmit sem elvennie a hitünk bizonyosságából, mert az Ő teljes kijelentése megadatott nekünk Krisztusban, s helyes, ha azzal meg is elégszünk. Emellett jóllehet Isten naponta nem emelkedik fel látható formában, mégis, az Ő semmivel sem kevésbé tündöklő fenségében felemel minket, átalakítván a Maga képmására. Emellett kellő hitelességet ad az Ígéje mellé, amikor elpecsételi azt a szívünkben az Ő Lelkével.

23. *Vevé azért Ábrahám Ismáelt.* Mózes most Ábrahám engedelmességét dicséri, amiért az egész családját körülmetélte a parancsnak megfelelően. Neki ugyanis szükségszerűen teljes mértékben oda kellett szentelnie magát Istennek, hisz nem vonakodott éles fájdalommal járó és az életre is veszélyes sebesülést okozni önmagának is. Ehhez még hozzátehető az idő körülménye is, nevezetesen hogy nem halasztotta a munkát másik napra, hanem azonnal engedelmeskedett az isteni megbízatásnak. Nem kétséges azonban, hogy küzdenie kellett bizonyos zavaró gondolatokkal. Egyebek mellett erre gondolhatott: „Ami engem illet, oly hosszan zaklattak különféle ártalmas dolgok, s hánykolódtam a különféle száműzetésekben, de soha nem hajoltam el Isten Ígésétől. Ha ezzel a jelképpel a szolgájaként szentel Magának, miért állított félre ilyen nagyon öreg koromig? Mit jelent ez, hogy nem üdvözölhetek, hacsak az egyik lábammal már a sírban meg nem csonkítom önmagam?” De az engedelmesség látványos példája volt, amikor legyőzve minden nehézséget gyorsan és késlekedés nélkül elindult, amerre csak Isten elhívta őt. S ezt cselekedve a hit nem kevésbé kiváló példáját mutatta, mert természetes, hogy ha nem ölelte volna magához Isten ígéreteit, akkor semmiképpen sem engedelmeskedett volna ilyen gyorsan. Onnan származott hát a nagy fürgesége, hogy Isten Ígését állította szembe a különféle kísértésekkel, melyek megzavarhatták volna az elméjét és elvonhatták volna az ellenkező irányokba.

Két dolog szintén említésre méltó. Először, hogy Ábrahámot nem térítette el a tevékenység nehézsége attól, hogy engedjen Istennek és ellássa a Vele szembeni kötelességét. Tudjuk, hogy nagy létszámú volt a házanépe, majdnem egyenlő egy nemzetséggel. Alig volt hihető, hogy oly sok ember engedte, hogy megsebesítsék, és látszólag a gúny tárgyává tegyék. Ezért joggal lehetett félni attól, hogy nagy vitát kelt a nyugodt családjában, sőt közös indíttatásból a szolgálai nagyobbik része majd fellázadnak ellene. Mindazonáltal. Isten Ígéreire támaszkodva kitartóan próbálja a lehetetlennek látszót. Aztán látjuk, mennyire hűségesen tanította a családját, mert nemcsak a házánál született rabszolgák, hanem az idegenek és a pénzen vett emberek is szelíden fogadják a sebet, ami egyrészt súlyos volt, másrészt a gyalázkodásra adott okot a testi érzékszervek számára. Kiderül tehát, hogy Ábrahám szorgalmasan gondoskodott a felkészítésükről az engedelmességre. S mivel szent fegyelemben tartotta őket, megkapta a saját szorgalma jutalmát abban, hogy a legterheesebb dologban is ennyire taníthatónak találta őket. Így manapság is, Isten látszólag teljesíthetetlen parancsol, amikor azt követeli, hogy az evangéliumot az egész világon mindenhol prédikálják azért, hogy a világ helyreállhasson a halálból az életre. Hisz látjuk, mekkora a makacssága majdnem minden embernek, s milyen nagyszámú és erőteljes ellenállási módszereket vet be a Sátán. Röviden, a hozzáférés minden útja ezekhez az alapelvekhez akadályokkal tűzdelt. Mégis illik az embereknek ellátni a kötelességeiket, s nem engedni az akadályoknak. Végül az erőfeszítéseink és a munkálkodásunk nem lesznek majd híjával a most még nem látszó sikernek.

18. fejezet

1. Megjelenék pedig ő néki az Úr a Mamré tölgyesében, és ő ül vala a sátor ajtajában, a hó napon.

2. És felemelé az ő szemeit, és látá, hogy ímé három férfiú áll ő előttte. És látván, eléjük siet a sátor ajtajából, és földig meghajtá magát.

3. És monda: Jó Uram, ha kedves vagyok te előtted, kérlek, ne kerüld el a te szolgádat.

4. Hadd hozzanak, kérlek, egy kevés vizet, és mossátok meg a ti lábaitokat, és dőljetek le a fa alatt.

5. Én pedig hozok egy falat kenyeret, hogy erősítsétek meg a ti szíveteket, azután menjetek tovább, mert azért tértetek be a ti szolgátokhoz. És mondának: Cselekedjél, a mint szólál.

6. És besiete Ábrahám a sátorba Sárahoz, és monda: Siess, gyúrj meg három mérték lisztlángot, és csinálj pogácsát.

7. A baromhoz is elfuta Ábrahám, és hozza egy gyenge kövér borjút, és adá a szolgának, az pedig siette azt elkészíteni.

8. És vön vaját és tejet, és a borjút, melyet elkészített vala, és eléjük tevő: és ő mellettök áll vala a fa alatt, azok pedig evének.

9. És mondának néki: Hol van Sára a te feleséged? Ő pedig felele: Ímhol van a sátorban.

10. És monda: Esztendőre ilyenkor bizonynyal megtérek hozzád és ímé akkor a te feleségednek Sárának fia lesz. Sára pedig hallgatózik vala a sátor ajtajában, mely annak háta megett vala.

11. Ábrahám pedig és Sára élemedett korú öregek valának; megszűnt vala Sáránál az asszonyi természet.

12. Nevete azért Sára ő magában, mondván: Vénségemre lenne-e gyönyörűségem? meg az én uram is öreg!

13. És monda az Úr Ábrahámnak: Miért nevetett Sára, ezt mondván: Vajjon csakugyan szülhetek-e, holott én megvénhedtem?

14. Avagy az Úrnak lehetetlen-e valami? Annak idején, esztendőre ilyenkor visszatérek hozzád, és fia lesz Sárának.

15. Sára pedig megtagadá, mondván: Nem nevettem én; mivelhogy fél vala. De monda az Úr: Nem úgy van, mert bizony nevettél.

16. Azután felkelvén onnan azok a férfiak, Sodoma felé tartanak vala. Ábrahám is velök méne, hogy elkísérje őket.

17. És monda az Úr: Eltitkoljam-e én Ábrahámától, a mit tenni akarok?

18. Holott Ábrahám nagy és hatalmas néppé lesz; és benne megáldatnak a földnek minden nemzetségei.

19. Mert tudom róla, hogy megparancsolja az ő fiainak és az ő házanépének ő utánna, hogy megőrizték az Úrnak útát, igazságot és törvényt tévén, hogy beteljesítse az Úr Ábrahámon, a mit szólott felőle.

20. Monda azután az Úr: Mivelhogy Sodomának és Gomorának kiáltása megsokasodott, és mivelhogy az ő bűnök felettébb megnehezedett:

21. Alámegyek azért és meglátom, vajjon teljességgel a hozzám felhatott kiáltás szerint cselekedtek-e vagy nem? tudni akarom.

22. És elfordulának onnan a férfiak, és menének Sodomába: Ábrahám pedig még az Úr előtt áll vala.

23. És hozzá járula Ábrahám és monda: Avagy elvesztet-e az igazat is a gonoszszal egybe?

24. Talán van ötven igaz abban a városban, avagy elveszted-é, és nem kedvezel-é a helynek az ötven igazért, a kik abban vannak?

25. Távol legyen tőled, hogy ilyen dolgot cselekedjél, hogy megöld az igazat a gonoszszal, és úgy járjon az igaz mint a gonosz: Távol legyen tőled! Avagy az egész föld bírása nem szolgáltatna-é igazságot?

26. És monda az Úr: Ha találok Sodomában a városon belől ötven igazat, mind az egész helynek megkegyelmezek azokért.

27. És felele Ábrahám, és monda: Immár merészkedtem szólni az én Uramnak, noha én por és hamu vagyok.

28. Ha az ötven igaznak talán öt híja lesz, elveszted-é az öt miatt az egész várost? És monda: Nem veszttem el, ha találok ott negyvenötöt.

29. És ismét szóla hozzá és monda: Hátha találtnak ott negyvenen? És monda Ő: Nem teszem meg a negyvenért.

30. Mégis monda: Kérlek, ne haragudjék meg az én Uram ha szólok: Hátha találtnak ott harminczan? És Ő felele: Nem teszem meg, ha találok ott harminczat.

31. És ő monda: Immár merészkedtem szólni az én Uramnak: Hátha találtnak ott húszan? Felele: Nem veszttem el a húszért.

32. És monda: Ne haragudjék kérlek az én Uram ha szólok még ez egyszer: Hátha találtnak ott tízen? És Ő monda: Nem veszttem el a tízért.

33. És elméne az Úr, minekutánna elvégezte Ábrahámvaló beszélgetését; Ábrahám pedig megtére az ő helyére.

1. *Megjelenék pedig ő néki az Úr.* Bizonytalan, hogy Mózes vajon azt mondja, Isten újból megjelent Ábrahámnak, vagy visszatérve az előző történetre itt további körülményekről számol be, melyeket korábban nem említett. Én azonban inkább az első változatot tartom jobbnak, nevezetesen hogy Isten új látomással erősítette meg a szolgálja elméjét. Pont amiképpen a szentek hite időről-időre megújult támogatásra szorul. Az is lehetséges, hogy az ígéretet Sára kedvéért ismételi meg. Mit mondunk, ha ezen a módon akart tisztességet tenni a kegyelme nagyságának? Az Izsákra vonatkozó ígéret ugyanis – akitől végül a megváltásnak és az üdvösségnek fel kell ragyogni – nem magasztalható a méltóságához kellőképpen illő szavakkal. De bármelyik nézetet fogadjuk is el, látjuk: elegendő ok volt Izsák ismételt megígérésére. A Mamré szóról már beszéltünk a 13. fejezetben (1Móz13:18). Valószínűleg egy tölgyfaliget volt azon a helyen, s ott élt Ábrahám a hely kényelmessége folytán.

2. *Ímé három férfú áll ő előttte.* Mielőtt Mózes rátérne a fő témájára, leírja nekünk a szent ember vendégszeretetét, s embereknek nevezi az angyalokat, mert emberi testbe öltözve nem tűntek másnak, mint embereknek. S ez céllal volt így, hogy emberekként fogadva őket Ábrahám bizonyítékát adhassa a köszönetességének. Az angyaloknak ugyanis nincsen szükségük a mi szolgálatainkra, melyek a köszönetesség tényleges bizonyítékai. Sőt, a vendégszeretet van a fő helyen ezek között a szolgálatok között, mert nem közönséges erény az idegeneket támogatni, akiktől nem remélhető semmiféle jutalom. Az emberek ugyanis általában, amikor jót tesznek másokkal, várják a viszonzást, de aki az ismeretlen vendégekkel és személyekkel kedves, az érdek nélkül mutatkozik nagylelkűnek. Ábrahám embersége tehát nem kis dicséretre méltó, mert szabadon meghív embereket, akiket nem ismer, s akiktől nem számíthat viszonzásra, s nincs reménye a kölcsönös jóindulatra sem. Mi volt hát Ábrahám célja? Valóban enyhíthetett a vendégei szükségén. Látta őket megfáradtan az utazástól, s nem kételkedett benne, hogy legyűrte őket a hőség. Figyelembe veszi, hogy a napszak veszélyes az utazók számára, ezért egyszerre akarja a megfáradtakat kényelembe helyezni és felüdíteni. S maga a természetes józan ész is diktálja, hogy az idegeneket különösen segíteni szükséges, hacsak a vak önszeretet nem készlet minket haszonleső szolgáltatásokra. Mert senki sem szolgál rá jobban a köszönetre és a segítségre, mint azok, akiknek nincsenek barátaik, sem

az otthon kényelme. Ezért a vendégjogot minden nép között a legszentebbnek tartották, és nem volt megvetendőbb gyalázat, mint amikor valakire azt mondták, hogy nem vendégszerető. Brutális kegyetlenség ugyanis megvetni azokat, akik közönségestől megfosztva a segítségünkre szorulnak. Megkérdendő azonban: vajon Ábrahám így fogadta válogatás nélkül az összes vendégét? Erre azt válaszolom, hogy a megszokott bölcsességének megfelelően igenis tett különbséget a vendégei között. S valóban, a meghívásban, amiről Mózes itt beszámol, van valami szokatlan. Kétségtelen, hogy az angyalok ábrázata és viselkedése a rendkívüli máltóság jeleit mutatta, így Ábrahám arra a következtetésre jutott, hogy nemcsak ételre és italra, de tiszteletre is méltók. Azok, akik úgy vélik, hogy azért ügyelt a hivatalára, mert atyáitól megtanulta, hogy az angyalok gyakran jelennek meg emberi formában a világban, túlon túl filozofikusan gondolkodnak. Még az apostol tekintélye is ellentmond ennek, mert tagadja, hogy akár Ábrahám, akár Lót mindjárt a legelején angyaloknak vélték őket, mert mindketten azt hitték, hogy embereket látnak vendégül (Zsid12:2). Azt kell tehát vallanunk, hogy amikor tiszteletre méltó külsejű embereket látott, akik a páratlan kiválóság jeleit viselték magukon, tisztelettel üdvözölte, és behívta megpihenni őket. Abban az időben azonban nagyobb nyíltszívűséget lehetett találni a mainál az emberiség eluralkodó álnoksága közepette, így a vendégszeretet jogát kevésbé veszélyes volt gyakorolni. Így a vendégfogadók nagyobb száma a romlottságunk bizonyítéka, s kimutatja, hogy a könyörületesség alapvető kötelezettsége a saját hibánkból vált idejétmúlttá közöttünk.

És földig meghajtá magát. A tiszteletnek ez a jele általános használatban volt a keleti népeknél. A titok, amit egyes ókori szerzők megpróbáltak kisajtolni ebből a cselekedetből, nevezetesen hogy Ábrahám a három közül az egyiket bámulta, akit látott, s így hit által észrevette, hogy három személy van egyetlen Istenben, miután ez felszínes és ki van téve a nevetségnek és a rágalmaknak, én több mint elégedetten kihagyom. Korábban ugyanis mondtuk, hogy az angyalokat úgy fogadta a szent ember, mint olyasvalaki, aki az emberek iránti kötelezettségeit akarja teljesíteni. A tény azonban, hogy Isten megjutalmazta az emberségét, és mintegy jutalomként adta meg neki, hogy angyalokat láthatott vendégül, az volt, hogy ennek mindaddig nem volt tudatában, amíg az étkezés vége felé fel nem fedték magukat. Pusztán emberi és polgári megtiszteltetés volt tehát amiben részesítette őket. Ami pedig arra vonatkozik, hogy az egyiküket üdvözölte, ezt valószínűleg azért tette, mert az felülmúlta a másik kettőt. Tudjuk, hogy az angyalok gyakran jelentek meg Krisztussal, a Főjükkel. Itt tehát a három angyal között Mózes úgy mutat rá az egyikre, mint a küldetés Vezetőjére.

3. *Kérlek, ne kerüld el a te szolgádat.* Amikor ennyire kedvesen, mondhatni könyörögve kérte őket nem kétséges, hogy Ábrahámot az általam említett megfontolás mozgatta. Hiszen ha minden arra járónak borjakat vágatott volna, a háza hamarosan kiürült volna a nagylelkű költekezés következtében. Ő tehát az erényeiknek és a ki való ajándékaiknak tett tiszteletet, nehogy megvetést ontson Istenre. Azaz, egyrészt nem volt annyira nagylelkű, hogy a vándorokat, vagy mindenféle más embert is meghívott volna, akik összeverődtek, másrészt nem a becsvágy indította őt arra, hogy ilyen nagylelkűen bánjon ezzel a három személlyel, hanem inkább a szeretete és a vonzódása Isten ama ajándékai és ama erények iránt, melyek megmutatkoztak bennük. Ami ezt a kínálatot illeti, amikor egyszerűen egy falat kenyeret kínál nekik, azzal jelentéktelennek tünteti fel a kegyesség ama cselekedetét, melyet véghezvinni készül. Nemcsak azért, hogy elkerülje a dicsekedést, hanem hogy könnyebben engedjenek a javaslatának, miután meggyőződtek arról, hogy nem lesznek túlon túl terhesek és fárasztók Ábrahámnak. A mértékletes személyek ugyanis nem szívesen vernek költségekbe másokat, vagy okoznak nekik gondokat. A lábmosás abban a korban és a világnak azon a területén nagyon megszokott volt, talán mert az emberek mezítláb utaztak a hőségben, s nagy orvosság volt a fáradtság enyhítésére a hőségtől kiszáradt lábak megmosása.

5. *Mert azért tértetek be a ti szolgátokhoz.* Nem úgy érti, hogy szándékosan jöttek, vagy azzal a konkrét céllal, hogy a vendégeiként szórakoztassa őket, hanem arra utal, hogy jókor jöttek, mintha azt mondta volna: „Nem véletlenül kerültetek erre a helyre, hanem Isten céljából és az Ő irányításával jutottatok ide”. Isten gondviselésének tulajdonítja tehát, hogy nehézség nélkül jutottak el arra a helyre, ahol kissé felüdülhetnek, míg a Nap heve alábbhagy. Sőt, miután biztos, hogy Ábrahám ezt őszinte szívvel mondta, az ő példájából jussunk arra a következtetésre, hogy valahányszor csak a felebarátaink, akiknek a segítségünkre van szükségük, eljutnak hozzánk, őket Isten küldte.

6. *És besiete Ábrahám a sátorba.* Mózes itt Ábrahám gondoskodását írja le a vendégeiről, s egyidejűleg azt is bemutatja, milyen rendesen vezetett háztartása is volt. Röviden, néhány szóval egy nagyon szép képben tárja elénk az otthoni kormányzást. Ábrahám részben azt siet megparancsolni, amit elvégeztetni szeretne, részben pedig azért siet, hogy a saját köteletségét elláthassa a ház fejeként. Sára a sátorban marad, nem a lustasága miatt, hanem inkább hogy kivegye a részét a munkából. A szolgák is mind készek engedelmeskedni. Íme, itt az édes összhangja egy jól vezetett családnak, ami nem keletkezhett csak úgy nagy hirtelen, amíg hosszas gyakorlattal nem szokott hozzá mindenki a helyes fegyelemhez. Felmerül azonban a kérdés Mózes ama állítását illetően, mely szerint az angyalok ettek. Egyesek úgy magyarázzák, hogy csak étkezőknek tűnőnek látszottak, mely fantáziálás egy másik tévedés közvetítésével ötlük fel az elmékben: úgy képzelik ugyanis, hogy csak jelenések voltak, valódi fizikai test nélkül. Véleményem szerint azonban messze másképpen áll a dolog. Először is ez nem holmi profetikus látomás volt, melyben a jelen nem lévő dolgok kerülnek a szemünk elé, hanem az angyalok valóságosan eljöttek Ábrahámhoz. Ezért én nem kételkedem abban, hogy Isten – Aki a semmiből teremtette a világot, s Aki naponta bizonyul csodálatos Művésznek a teremtmények megalkotásában – adott nekik fizikai testeket egy időre, melyekben elláthatták a hivatalát, amit megparancsolt nekik. S miután ténylegesen jártak, beszéltek és elvégeztek más tevékenységeket is, ezért én arra a következtetésre jutok, hogy valóságosan ettek is: nem azért, mert éhesek voltak, hanem hogy elrejtse magukat, míg el nem jön a megfelelő idő önmaguk megismertetésére. Mivel pedig Isten gyorsan megsemmisítette azokat a testeket, melyeket átmeneti használatra alkotott, így nem lesz semmi abszurditás annak kimondásában, hogy az élelem maga is megsemmisült a testekkel együtt. De ahogyan hasznos röviden kitérni ezekre a kérdésekre, s a vallás sem tiltja semmi módon, hogy ezt megtegyük, másrésről úgy a legjobb, ha megelégszünk a mértékletes megválaszolással.

9. *Hol van Sára a te feleséged?* Eddig Isten engedte, hogy Ábrahám egy nyilvánvaló kötelezettséget lásson el. De most, megadván neki a lehetőséget a könyörületeség gyakorlására, Isten elkezd megnyilatkozni az angyalaiban. Az ok, amiért Mózes egy időben három beszélőt mutat be, miközben máskor csak az egyiknek tulajdonítja a beszédet az, hogy ők hárman együtt képviselik az egy Istent. Arra is emlékeznünk kell, amit nemrég említettem: a fő helyet az egyiknek adja, mert Krisztus, Aki az Atya élő képmása, gyakorta jelent meg angyal formájában az ösatyáknak, miközben voltak Vele kíséző angyalok, akiknek Ő volt a Feje. Ami pedig a Sárára vonatkozó kérdésüket illeti, ebből arra következtethetünk, hogy azért ígéri meg ismételt Ábrahámnak a fiút, mert Sára nem volt jelen a korábbi jövődőlésnél.

10. *Eszteendőre ilyenkor bizonynyal megtérek hozzád.* Jeromos így fordítja: „Visszatérek, az élet is velem”,⁴⁰⁹ mintha Isten emberi módon szólva ezt mondta volna: „Visszatérek, ha élek”. De abszurd lenne, hogy Isten, Aki itt oly fenségesen hirdeti a hatalmát, az embertől kölcsönözzön olyan beszédformát, ami Őt halandónak feltételezi. Könyörgöm, micsoda fenséggel bírna ez a figyelemre méltó jövődőlés, mely a világ örök üdvösségérét

⁴⁰⁹ “Vita comite revertar.” Lásd a Vulgátát, ahol a kifejezés: “Revertens veniam ad to tempore illo, vita comite.”

tárgyalja? Az a magyarázat tehát semmiképpen sem fogadható el, amely meggyengíti az ígéret erejét és tekintélyét. Szó szerint így hangzik: az élet idejének megfelelően. Ezt egyesek Sára vonatkoztatják, mintha az angyal azt mondta volna, hogy Sára túléli ezt az időszakot. De helyesebb a gyermekekre vonatkoztatni, mert Isten azt ígéri, hogy eljön a szülés helyes és megfelelő idejében, hogy Sára egy élő gyermek anyjává lehessen.

11. *Élemedett korú öregek valának.* Mózes azért szúrja be ezt a verset, hogy tájékoztasson minket arról, hogy amit az angyal mondott, az joggal tűnt valószínűtlennek Sára számára. Hisz ellentétes a természettel gyermeket ígérni egy elaggott vénembernek. Ábrahámot illetően azonban táplálható némi kétely ebben a dologban, mert a férfiak néha képesek rendkívül idős korukban is gyermeket nemzeni, s ez főleg abban a korban nem volt szokatlan. Mózes azonban összehasonlító módon szól, mert miután Ábrahám életerős korában a feleségével gyermektelen maradt, most aligha volt lehetséges, amikor a teste már félig elhalt, hogy gyermeke lehessen. Valóban öreg korában nemzette Ismáelt, ami ellentétes volt a várakozással. De most tizenkét év elteltével alig volt hihető, hogy az öreg feleségével ismét apává váljon.⁴¹⁰ Mózes azonban főleg Sarával foglalkozik, mert a legnagyobb akadályt ő jelentette. Azt mondja, Sáránál megszűnt az asszonyi természet.⁴¹¹ Ezzel a kifejezéssel józanul szól a nők menstruációjáról is. Azzal együtt a fogamzás lehetősége is megszűnik.

12. *Nevete azért Sára ő magában.* Ábrahám korábban nevezett, ahogyan az kiderül a 17. fejezetből, de a kettőjük nevetése semmiben sem hasonlított egymásra. Sárát ugyanis nem a bámulat és az öröm ragadta el, hanem ostobán szembeállítja a saját és a férje életkorát Isten Ígéjével, hogy bizalmatlankodhasson Istennel szemben, amikor Ő beszél. De mégsem vádolja Isten nyíltan hamissággal és hiábavalósággal. Mivel azonban a gondolatai a megígért dolog szem előtt tartására irányulnak, csak azt mérlegeli, ami természetes eszközökkel elérhető, anélkül, hogy Isten hatalmára is gondolna, s így elhamarkodottan kétségbe vonja, amit Isten mond neki. Ekképpen, valahányszor csak mi is a saját értelmünkkel mérjük fel Isten ígéreteit és munkáit, gyalázatosan viselkedünk Vele szemben, még ha nem is akarunk semmi effélet. Mert nem adjuk meg Neki a kellő tiszteletet, amíg nem úgy tekintünk minden, égen-földön feltűnő akadályt, mint amik alá vannak rendelve az Ő Ígéjének. S jóllehet Sára hitetlenkedése nem menthető, ő mindazonáltal nem veti el közvetlenül Isten nagylelkűségét. De a szégyen és a szerénység visszatartják attól, hogy teljesen higgyen abban, amit hall. Még a saját szavai is kifejezik a legnagyobb szerénységet: „Miután megöregedtünk, most adjuk át magunkat a testi vágyaknak?” Ezért vegyük észre, hogy semmi sem irányult Sára elméjében arra, hogy Istent hazuggá tegye. De attól nem tárgított, hogy a gondolataiban túlságosan ragaszkodott a természet megszokott rendjéhez, és nem adott dicsőséget Istennek, olyan csodát várva Tőle, amit felfogni sem volt képes a saját elméjében. Itt meg kell említenünk az intést, amit az apostol emel ki ebből az igeszakaszból, mert Sára Ábrahámot itt az *urának* nevezi (1Pt3:6), mert arra buzdítja az asszonyokat, hogy az ő példájából kiindulva legyenek engedelmesek és jó magaviseletűek a férjeik iránt. Sok asszony valóban minden nehézség nélkül megadja a férjének ezt a titulust, de mégsem vonakodnak a legcsekélyebb mértékben sem az irányításuk alá vonni őket a dölyfös gögjükkel. Az apostol viszont biztosra veszi, hogy Sára szívből tesz bizonyosságot arról, amit érez a férje iránt, s nem is kétséges, hogy a tényleges szolgálataival bizonyosságát adta annak a szerénységnek, amit szavakban megvallott.

13. *És monda az Úr.* Miután Isten fensége most megmutatkozott az angyalokban, Mózes konkrétan említi az Ő nevét. Korábban megemlítettük, hogy milyen értelemben kerül át Isten neve az angyalra, nem szükséges tehát most megint megismételni. Csak annyit szükséges mindig megjegyezni: Isten Ígéje annyira drága Önmaga számára, hogy Őt jelenlévőnek kell tekinteni, valahányszor csak megszólal a szolgálai keresztül. S valahányszor

⁴¹⁰ “Patrem ex vetula effoetaque muliere fieri posse.”

⁴¹¹ A következő szakasz nincs lefordítva: – “Quo genere loquendi verecunde menses notat qui mulieribus fluunt. Una autem cum fluxu menstruo desinit concipiendi facultas.”

csak megjelent az ősatyáknak, Krisztus volt a Közbenjáró Közötte és közöttük, Aki nemcsak megszemélyesíti Istent az Ígését hirdelve, de Maga is valóságosan és lényegileg Isten. Miután pedig Sárának ezt a nevetését emberi szem nem vette észre, ezért Mózes konkrétan kijelenti, hogy őt Maga Isten fedtte meg érte. S ehhez tartozik az a körülmény is, hogy az angyal háttal állt a sáornak, Sára pedig magában nevetett, nem mások előtt. A fedés azt is megmutatja, hogy Sára nevetése mellé a hitetlenkedés is társult. Mert nem csekély súlya van ennek a mondatnak: „Lehet bármi csodálatos Istennél?” De az angyal megszidja Sárát, mert a saját érzékszervei határára belülre korlátozta Isten hatalmát. Egy ellentét rejlik tehát ebben Isten roppant hatalma, valamint a mérték felett, amit Sára képzelt el magának a testi gondolkodásával. Egyesek a פלג, *rejtett* szót úgy fordítják, mintha az angyal úgy értené, hogy semmi sincs elrejtve Isten elől, de a szakasz értelme más: nevezetesen az, hogy Isten hatalmát nem szabad emberi ésszel felmérni.⁴¹² Nem meglepő, ha a vesződéses dolgokban *mi* csődöt mondunk, vagy *mi* megadjuk magunkat a nehézségeknek, de az Úr útja nagyon más, mert Ő megvetéssel tekint le azokra a dolgokra, melyek gőgös magasságukkal megriasztanak bennünket. Most már látjuk, mi volt Sára bűne: nevezetesen hogy rosszat tett Istennek, amikor nem ismerte el az Ő nagy hatalmát. S valóban, mi is megpróbáljuk elvenni Istentől a hatalmát, valahányszor csak nem bízunk az Ő Ígésében. Első ránézésre Pál hűvösen dicséri Ábrahámot, amikor kimondja, hogy nem tekintett a már elhalt testére, hanem Istennek adta a dicsőséget, mert meg volt arról győződve, hogy teljesíti, amit megígért (Rm4:19). De ha alaposan megvizsgáljuk a bizalmatlanság okát, akkor rájövünk, hogy miért kételkedünk Isten ígéreteiben: mert bűnös módon elveszünk a hatalmából. Mert amit felbukkan valami rendkívüli nehézség, akkor már bármi, amit Isten ígért, meseszerűnek tűnik a számunkra, sőt, abban a pillanatban, amikor megszólal, az a romlott gondolat lopakodik be az elménkbe, miszerint „Miképpen teljesíti, amit megígért?” Ha meg vagyunk kötözve és ilyen szűk gondolatok foglalkoztatnak, azzal kizárjuk az Ő hatalmát, melynek ismerete ezer világnál is jobb a számunkra. Röviden, aki nem vár többet Istentől, mint amennyit felfogni képes a saját értelme szűkös mértékével, az fájdalmas sértéssel illeti Őt. Azután Isten *Ígését* elválaszthatatlanul össze kell kötni az Ő hatalmával, mert semmi sem abszurdabb, mint arról kérdezősködni, hogy *mit képes* Isten megtenni, félreállítva az Ő *kijelentett* akaratát. Ezen a módon taszítják magukat a pápisták egy mélységes labirintusba, amikor vitatják Isten abszolút hatalmát. Ezért amíg nem akarunk abszurd fecsegésekbe bocsátkozni, az Ígének kell előttünk haladnia, mint lámpásnak, hogy az Ő akaratát és az Ő hatalma elszakíthatatlan kötelékekkel legyenek összekötve. Ezt a szabályt írja elő nekünk az apostol, amikor kimondja: „És teljesen elhitte, hogy a mit ő ígért, meg is cselekedheti” (Rm4:21). S az angyal megint megismétli az ígéretet, miszerint „esztendőre ilyenkor visszatérek hozzád”, azaz amikor eljött a szülés ideje.

15. *Sára pedig megtagadta.* Sára másik bűne az volt, hogy leplezni és elrejteni igyekezett a nevetését egy hazugsággal. Ez a mentség azonban mégsem a makacs gonoszságból származott, ahogyan a képmutatók szoktak a kibúvók után kapkodni, hogy mindvégig önmaguk maradhassanak. Sára érzelmei mások voltak, mert miközben megbánja a saját ostobaságát, úgy megretten, amikor látja, hogy az nem tetszik Istennek, hogy tagadja, amit elkövetett. Ebből következettünk arra, hogy milyen nagy a természetünk romlottsága, ami még az istenfélelmet – a legmagasztosabb erényt – is vétekké silányítja. Sőt azt is észre kell vennünk, honnan származik a Mózes által említett félelem, ami hirtelen behatolt Sára elméjébe: nevezetesen abból, amikor ráébredt, hogy Isten felfedezte a rejtett bűnét. Látjuk tehát, hogy Isten fensége, amikor komolyan ráérzünk, kiráz minket az érzéketlenségünkől. S még konkrétabban éreznünk kell ezt, amikor Isten beül az ítélőszékébe és napvilágra hozza a bűneinket.

⁴¹² Vajon az angol változat nem fejezi ki ezt elég jól? „Nehéz-e bármi az Úr számára?” – *a szerk.*

Bizony neveltél. Az angyal nem bőbeszédűen vitatkozik, hanem közvetlenül cáfolja Sárának a tényre vonatkozó tagadását. Ebből megtanulhatjuk, hogy semmi előnyünk sem származik a köntörfalazásból, amikor az Úr fedd meg minket, mert Ő egyetlen szóval azonnal elintézi az ügyünket. Ezért óvakodnunk kell azok zsémbelődésének megismétlésétől, akik hamis ürügyekkel gúnyolják Istent, s végül az Ő vaskos megvetésénél kötnek ki. Bármennyire is tűnjön úgy, hogy egy időre nem figyel ránk, mégis ránk mennydörög majd azon a félelmetes hangon: „Nem úgy van, ahogyan állítod”. Röviden, nem elég, hogy Isten ítéletét tiszteljük, amíg meg nem valljuk a bűneinket is őszintén, csúsztatások és kibúvók nélkül. Kettős ítélet vár azokra, akik az Isten ítélete elől történő elmenekülés érdekében a takargatás mentéséhez folyamodnak. Őszinte megvallást kell tehát tennünk, hogy nyíltan elítélt személyekként bocsánatot nyerhessünk. Látván azonban, hogy Isten megelégedett egy baráti dorgálással és nem büntette súlyosabban Sára kettős vétjét, ebből megértjük, milyen gyengéden bánik néha a saját népével. Zakariással keményebben bánt, mert ő kilenc hónapig maradt néma (Lk1:9). Nekünk azonban nem szabad állandó törvényt előírni az Úr számára, Aki mivel a népét általában büntetésekkel köti a megtéréshez, gyakran látja elegendőnek megalázni őket, mindenféle büntetés kiszabása nélkül. Sárában valóban páratlan példáját adja a könyörületének, mert szabadon megbocsát neki mindent és még mindig úgy határoz, hogy ő legyen az egyház anyja. Közben azt is meg kell jegyeznünk, mennyivel jobb az, ha vétkeseként kerülünk Isten elé, mintsem örvendoznánk a bűnben, ahogyan a világ nagyobbik része teszi.

16. *Azután felkelvén onnan azok a férfiak.* Mózes ismét embereknek nevezi azokat, akiket nyíltan angyaloknak mondott. A megnevezést az általuk felvett forma alapján adja. Nem szabad azonban azt feltételeznünk, hogy ahhoz hasonlóan vették körül őket az emberi testek, mint ahogyan Krisztus öltötte Magára a mi természetünket a testünkkel egyetemben, hanem Isten átmeneti testeket adott nekik, melyekben láthatóvá váltak Ábrahám számára és barátságosan szólhattak hozzá. Ábrahámról azt olvassuk, hogy elkísérte őket az úton: nem a könyörületesség hivatalának ellátása okából, mint amikor először befogadta őket, hanem hogy megadja az angyaloknak a nekik kijáró tiszteletet. Felszínes ugyanis egyesek vélekedése, akik úgy képzelik, hogy ezeket prófétáknak hitte, akiket az Íge miatt száműztek. Nagyon is jól tudta, hogy ők angyalok, amint azt majd hamarosan világosabban is látjuk. S követi őket az úton, mert nem merte őket tartóztatni.

17. *Eltitkoljam-é én Ábrahámot?* Isten itt láthatóan úgy tanácskozik, mintha valami kétséges dologról lenne szó, de teszi ezt az emberek kedvéért, mert Ő már eldöntötte, hogy mit fog cselekedni. De ezen a módon akarta Ábrahám figyelmét jobban felkelteni Szodoma elpusztítása okainak megfontolására. Két okot említ, amiért fel akarja fedni a célját Ábrahám előtt, mielőtt belekezdené a végrehajtásba. Az előbbi az, hogy már megadta neki a páratlanul tiszteletreméltó kiváltságot, másodszer, mert hasznos és gyümölcsöző lesz az utódok tanításához. Ezért ebben a kifejezésben a kijelentés célját és hasznát említi röviden.

18. *Holott Ábrahám nagy és hatalmas néppé lesz.* A héberben: „S létezve... lesz”, stb. A kötőszót azonban oksági segédigeként kell értelmezni.⁴¹³ Ez az oka ugyanis annak, amire már utaltunk: amiért Isten úgy döntött, hogy tájékoztatja a szolgáját arról a rettenetes bosszúról, amivel Szodomát készül sújtani. Nevezetesen, mert mindenki másnál jobban felékesítette Ábrahámot a különleges ajándékaival. Ezen a módon teszi ugyanis Isten a kegyesség cselekedeteit az istenfélőkkel, sőt, fejleszti őket és fokozatosan új szívességeket halmoz fel a korábbiak mellé. S velünk is így bánik nap, mint nap. Hisz mi más okból áraszt

⁴¹³ “Copulativa in causalem resolvenda est.” — Vatablus Poli *Synopsis*-ában. A kifejezés jelentése az, hogy az „És” szót az ígevers elején „mert” értelemben kell fordítani. A 1-t itt nem kötőszóként használják, mely az adott mondatot köti össze az előzővel, hanem oksági kapcsolatként, vagy olyasvalamiként, ami a korábban eldöntött folyamat okát szabja meg. A kötőszót segédigének nevezve Kálvin sok más szerző gyakorlatát követi, akik ezt az általános megnevezést adják az előjáróknak, kötőszavaknak és indulatszavaknak. – a szerk.

ránk megszámlálhatatlanul sok jótéteményt folytonosan, ha nem azért, mert miután egyszer atyai szeretettel felkarolt minket, Önmagát nem tagadhatja meg? Ezért bizonyos módon mibennünk Önmagát és az Ő ajándékait tiszteli. Hiszen mi másról emlékezik itt meg, mint a saját ingyenes ajándékairól? Ezért Önmagára vezeti vissza a nagylelkűsége okát, nem pedig Ábrahám érdemeire, mert Ábrahám áldása nem máshonnan, mint a mennyei Forrásból áradt ki. S megtanuljuk az igeszakaszból, amit a tapasztalat is tanít, hogy az egyház speciális kiváltsága tudni, mit jelentenek az isteni ítéletek, és mire irányulnak. Amikor Isten büntetéseket szab ki a gonoszokra, akkor nyíltan bizonyítja, hogy Ő valóban a világ Bírája. Mivel azonban minden dolog látszólag véletlenül következik be, az Úr a saját Ígétével világosítja meg a gyermekeit, nehogy a hitetlenekkel együtt vakok legyenek. Így korábban, amikor kinyújtotta a kezét a világ minden területe felé, a szent Ígétét mégis Júdeára korlátozta. Azaz, mikor minden népet mészárlással és megpróbáltatásokkal sújtott, akkor is csak a saját választott népét tanította az Ígétével a próféták által arról, hogy Ő volt ezeknek a büntetéseknek a Szerzője. Sőt, előre jelezte, hogy ezek meg fognak történni, amint meg van írva Ámósnál: „Mert semmit sem cselekszik az én Uram, az Úr, míg meg nem jelenti titkát az ő szolgálóinak, a prófétáknak” (Ám3:7).

Emlékezzünk tehát, hogy attól az időtől fogva, amikor az Úr elkezdett kedves lenni hozzánk, Ő soha meg nem fárad, míg az egyik kegyességet a másikhoz adva be nem teljesíti az üdvösségünket. Aztán, miután egyszer örökbe fogadott, s bevilágított az elménkbe az Ő Ígétével, ugyanannak az Ígének az égő lámpását tartja a szemünk előtt, hogy hit által fontolóra vehessük a bűnök ama ítéleteit és büntetéseit, amit az istentelenek gondatlanul figyelmen kívül hagynak. Illik tehát a kegyeseknek a korok történetével úgy foglalkozni, hogy mindig a Szentírásból kiindulva alkothassanak ítéletet a különböző pusztításokról, melyek privát, vagy nyilvános módon sújtották az istenteleneket. De feltehető a kérdés: vajon szükséges volt Szodoma pusztulását Ábrahámnak elmagyarázni, még mielőtt az bekövetkezett volna? Erre azt válaszolom, hogy mivel oly tompák vagyunk Isten munkáinak fontolóra vételében, ezért ez a kijelentés semmiképpen sem volt felesleges. S bár az Úr hangosan hirdeti, hogy a megpróbáltatás az Ő haragjának vesszője, mégsem figyel rá szinte senki, mert a testi romlott képzelgéseink keresztül valami más okot tulajdonítunk a szenvedéseknek. Az eseményt megelőző intés azonban nem tűri, a lomhaságunkat, sem azt, hogy a szerencsét, vagy bármi más, általunk kitalált dolgot állítsunk Isten munkájának a helyére. Ezért szükségszerűen történt a korábbi időkben, hogy a még köszívű népet is jobban megérintették ezek a jövendölések, mintha a próféták az események bekövetkezése után intették volna őket. Ezért ezekből helyes kialakítanunk egy általános szabályt, hogy Isten ítéletei, melyeket nap, mint nap látunk, ne legyenek haszontalanok a számunkra.

Az Úr még akkor jelenti ki szolgálójának, Ábrahámnak, hogy Szodomát elpusztítani készül, amikor az még ép volt és teljes mértékben élvezte a saját örömeit. Nem marad hát kétség arról, hogy nem véletlenül pusztult el, hanem az isteni büntetés sújtott le rá. S ebből, amikor a büntetés oka így be van jelentve előzetesen, annak sokkal hatékonyabban kell átdöfni s serkenteni az emberek elméit. Utóbb ugyanarra a következtetésre kell jutnunk más dolgokat illetően is, mert még ha Isten nem is jelenti be nekünk, amit tenni készül, mégis azt akarja, hogy a szemtanúi legyünk a munkáinak, s bölcsen mérlegeljük azok okát, a zavaros szemlélésük pedig ne kápráztasson el minket úgy, mint a hitetleneket, akik „látván nem látnak” és kifogatják az igazi céljaikat.

19. *Mert tudom róla, hogy megparancsolja az ő fiainak.* A második ok, amiért Isten Ábrahámot a tanácskozása résztvevőjének választja az, hogy előre látja: ez nem lesz hiábavaló és haszontalan. Az igeszakasz egyszerű jelentése az, hogy Ábrahám ragaszkodott Isten tanácsához, mert hűségesen ellátta a családfő hivatalát a saját családjának tanításában. Ebből arra következtetünk, hogy Ábrahám nemcsak a maga kedvéért kapott tájékoztatást Szodoma pusztulásáról, hanem az egész nemzetségének javára. Ezt pedig gondosan meg kell

figyelnünk, mert ez a mondat ugyanazt jelenti, mintha Isten Ábrahám személyében az utódaihoz szólt volna. S valóban, Isten nem azért tudatja velünk az akaratát, hogy annak ismerete velünk együtt pusztuljon el, hanem hogy a tanúi lehessünk az utódok számára, s ők továbbadhassák mondhatni kézről kézre a tőlünk kapott tudást a saját leszármazottaiknak. Ezért a szülők kötelessége szorgalmasan közölni a gyermekeikkel mindazt, amit az Úrtól tanultak. Ezen a módon jutott el hozzánk Isten igazsága, hogy senki ne tartogassa az ismereteit a saját magánhasználatára, hanem mindenki oktasson másokat a saját elhívásának megfelelően és a hitének mértéke szerint. Nem kétséges azonban, hogy a világban uralkodó vaskos tudatlanság az emberek tétlenségének jogos büntetése. Miután ugyanis a nagyobbik részük becsukja a szemét a mennyei tanítás felkínált világossága előtt, még olyanok is vannak, akik elfojtják azt, nem gondoskodván a továbbadásáról a gyermekeiknek. Az Úr tehát joggal veszi el az Ígétének drága kincsét, hogy megbüntesse a világot a tunyasága miatt. Az *ő utána* kifejezést is meg kell figyelnünk, amiből megtanuljuk, hogy nemcsak a családjunkról kell gondoskodnunk, hogy amíg élünk, helyesen irányítsuk őket, hanem azért is szorgalmasan kell munkálkodnunk, hogy Isten igazsága, ami örök, a halálunk után is élhessen és virágozzhasson, így amikor már meghaltunk, az élet szent folyása fennmaradjon és folytatódjon. Sőt, ebből arra következtetünk, hogy a történeteket, amelyek célja a megrettentés, hasznos ismerni. A testi biztonságérzetünknek ugyanis éles serkentésekre van szüksége, melyek az istenfélelemre ösztökélhetnek minket. S nehogy bárki azt képzelje, hogy ez a tanítás csak az idegenekre vonatkozik, az Úr konkrétan Ábrahám fiai, azaz az egyház családja számára jelöli ki azt. Azok az igemagyarázók ugyanis eszementek és romlottak, akik azt állítják, hogy a hit felborul, ha a lelkiismeret megriad. Hisz semmi sem ellentétesebb a hittel, mint a megvetés és a tunyaság. S az a tanítás van a legjobb összhangban a kegyelem prédikálásával, ami úgy győzi le és indítja istenfélelemre az embereket, hogy lesújtva és éhezve Krisztushoz igyekezzenek.

Hogy megőrizték az Úrnak útát. Ezekkel a szavakkal Mózes arra utal, hogy Isten ítéletének kihirdetése nemcsak annak érdekében történik, hogy félelmet tanuljanak azok, akik a hanyagságuk folytán a bűneikben tobzódnak, s így kényszerítve Krisztus kegyelme után sóhajtozzanak, hanem azért is, hogy maguk a kegyesek is, akik már fel lettek ruházva istenfélelemmel, egyre előrébb és előrébb jussanak a kegyesség követésében. Azt akarja ugyanis, hogy Szodoma pusztulása fel legyen jegyezve mind azért, hogy a gonoszokat Istenhez vonhassa az ugyanolyan bosszútól való félelem, mind pedig azért, hogy akik már elkezdtek az Isten imádatát, még jobban a valódi engedelmességre formálódjanak. Azaz, a törvény nemcsak a megtérés kezdetét segíti elő, hanem a folytonos fejlődésünket is. Amikor Mózes hozzáteszi, hogy „igazságot és törvényt tévén”, azzal röviden az Úr útjának természetét mutatja meg nekünk, amit korábban említett. Ez azonban nem a teljes meghatározás, hanem a második törvénytábla kötelezettségeiből kiindulva egy színekdoché segítségével azt mutatja meg, amit Isten elsősorban elvár tőlünk. S nem szokatlan a Szentírásban a kegyes és szent élet meghatározásának keresése a második törvénytáblából. Nem azért, mert a könyörületesség többet számít Isten imádatánál, hanem mert akik becsületesen és ártatlanul élnek a felebarátjaikkal, azok az Isten iránti kegyességük bizonyosságát adják ezzel. Az igazság és az ítélet nevében szemléli azt az egyenlőséget, mely által mindenki azt kapja, ami az övé. Ha különbséget teszünk, az *igazság* megnevezést adja annak az egyenességnek és emberségnek, amit a felebarátainkkal szemben művelünk, amikor mindenkivel jól próbálunk tenni, s amikor tartózkodunk minden rossztól, csalástól és erőszaktól. S az *ítélet* nem más, mint kinyújtani a kezünket a nyomorult és elnyomott felé, az igaz ügyeket támogatni, s óvni a gyengéd az igazságtalan sérelmek elszenvedésétől. Ezek tehát azok a törvényes gyakorlatok, melyeket az Úr foglalatosságokként parancsol meg a népének.

Hogy beteljesítse az Úr Ábrahámot, a mit szólott felőle. Mózes arra utal, hogy Ábrahámnak birtokolnia kell a neki megígért kegyelmet, ha istenfélelemben oktatta a gyermekeit, és jól kormányozta a családját. De egy ember személyében minden kegyes számára közös szabályt alkot, mert akik hanyagok a kötelességük e területén, azok a tőlük telhető legnagyobb mértékben elvetik, vagy elnyomják Isten kegyelmét. Így azért, hogy Isten ajándékainak örökös birtoklása megmaradjon a számunkra, és átszállhasson az utódokra, óvakodnunk kell, nehogy ezeket a hanyagságunk folytán elveszítsük. De mégis hamis lenne ebből bárki számára arra következtetni, hogy a kegyesek képesek a saját szorgalmukkal előidézni, vagy megszolgálni, hogy Isten az Általa ígért dolgokat beteljesítse. Szokásos beszédmód ugyanis a Szentírásban a *hogy* szóval inkább a következményt, mintsem az okot megjelölni. Mert bár egyedül Isten kegyelme kezdi és végzi be az üdvösségünket, mégis, Isten elhívásának engedelmességgel teljesítjük be az utunkat, s ebben az értelemben mondja, hogy megszerezzük az Isten által megígért üdvösséget.

20. *Sodomának és Gomorának kiáltása.* Az Úr itt elkezd elmagyarázni világosabban is Ábrahámnak az öt város megsemmisítésére vonatkozó tanácsvégzését, bár csak Szodomát és Gomorát nevezi meg, melyek hírhedtebbek voltak a többinél. Mielőtt azonban megemlítené a büntetés módját, előhozakodik a bűneikkel, hogy megtanítsa Ábrahámnak: jogosan érdemlik meg a pusztulást, mert egyébként a történet nem a tanításra irányulna. Mikor azonban látjuk, hogy Isten haragját az ember bűne szítja fel, akkor eltölt minket a vétkезéstől való félelem. Annak kimondásával, hogy „a kiáltás nagy volt”,⁴¹⁴ a bűneik súlyosságára utal, mert a bűnösök ugyan ígérhetnek maguknak büntetlenséget a gonoszságaik elrejtésével, s lehet, hogy ezeket a gonoszságokat az emberek csendben és nyugodtan tűrik, a bűneik mégis hangosan kiabálnak Isten fülében. Ezért ez a kifejezés azt jelenti, hogy minden cselekedetünk, még azok is, melyekről úgy véljük, hogy az emlékezet eltemette, megjelennek Isten ítélőszéke előtt, s önmagukban is bosszút követelnek, még ha senki sem lesz ott vádlóként.

21. *Alámegyek azért.* Mivel ez Isten haragjának jeles példája volt, amiről azt akarja, hogy minden korban megemlékezzenek róla, s gyakran emlegeti a Szentírás is, ezért Mózes szorgalmasan feljegyzi azokat a dolgokat, melyekre főleg oda kell figyelni az isteni ítéletekben. Pont ahogyan ezen a helyen is dicséri Isten mértékletességét, Aki nem robban ki azonnal az istentelenek ellen és nem zúdítja rájuk a bosszúját, hanem Aki, amikor a dolgok már végleg kétségbeesítőek, akkor hajtja végre a már hosszú ideje felettük lebegő büntetést. S az Úr nem hiába tesz bizonyosságot arról, hogy alkalmas és helyes rendben készül kiszabni a büntetést, mert valahányszor csak büntet minket, hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy az igazságosnál szigorúbban bánik velünk. De még akkor is bámulatos türelemmel vár ránk, míg el nem jutunk az istentelenség végső határára, s a gonoszságunk nem válik túl makacssá minden további kímélethez. Mi pedig még akkor is a szigorúságának túlságos gyorsaságát panaszoljuk. Ezért mintegy látványos képben tárja elénk az egyenlőségét az irántunk tanúsított bánásmód tekintetében, hogy megtudjuk: soha nem kezd bele a büntetés kiszabásába, csak azok esetében, akik már felnőtté váltak a bűnben. Ha viszont Szodomára nézünk, ott a kábulat borzalmas példája tárul a szemünk elé. Mert Szodoma lakosai úgy éltek, mintha semmi közük sem lenne Istenhez: a jó és gonosz érzetük kialudt, úgy dagonyáztak mindenféle mocsokban, mint a barmok. Úgy áltatták magukat a bűneikben, mintha soha nem kellene számot adniuk a viselkedésükért. Mivel pedig ez a betegség túlonúl eluralkodott minden korban, s manapság is túlonúl megszokottá vált, fontos megemlíteni azt a körülményt, hogy amikor Szodoma lakosai levetettek minden istenfélelmet, sokat engedtek meg és büntetlenséget ígértek maguknak, bárhogyan is vétkezzenek, Isten a megsemmisítésükről tanácskozott, és a bűneik sokszoros kiáltásától megindulva alászállni készült a földre, ahol ők mély álomban szunnyadoztak. Ezért ha Isten bármikor megvédi az

⁴¹⁴ “Clamorem pro scelerum gravitate multiplicatum fuisse.”

ítéleteit, attól ne véljük magunkat jobb állapotban levőknek, hanem mielőtt még a bűneink kiáltásaiba belefáradnának a fülei, a fenyegetéseitől felrázva gyorsan igyekezzünk lecsillapítani Őt. Mivel azonban Istennek ezt a türelmét képtelenek vagyunk felfogni, Mózes úgy mutatja be Őt, mint Aki az emberek módjára szól hozzánk.

*Vajjon teljességgel a hozzám felhatott kiáltás szerint cselekedtek-e vagy nem?*⁴¹⁵ A héber כלל főnév, amit Mózes itt használ, a tökéletességet, vagy valaminek a végét jelenti, valamint annak pusztulását is. Ezért Jeromos így fordítja: „ha véghezviszik majd azt a cselekvésben”. Nekem valóban nincs kétségem afelől, hogy Mózes arra utal: Isten alászállt, hogy megtudakolja, a bűneik eljutottak-e a csúcspontjukra, vagy sem? Pont ahogyan korábban mondta, hogy az emoreusok vétkei még nem teljesedtek be. A dolog summája tehát ez: az Úr meg akarta látni, hogy vajon teljességgel kétségbeejtők-e, azaz belemerültek-e a gonoszság legnagyobb mélységeibe, vagy még mindig ennek az útnak a felénél járnak, ahonnan még vissza lehetett őket téríteni a józan észre, mert nem akarta végleg megsemmisíteni ezeket a városokat, ha a gonoszságuk bármilyen módszerrel még gyógyítható. Mások így fordítják az igeszakaszt: „Ha ezt megtették, a végső pusztulásuk küszöbön állt, de ha nem, megvizsgálom, mekkora büntetést kell kiszabni rájuk”. A korábbi értelmezés van azonban a legjobb összhangban a szövekkörnyezettel.

22. *Ábrahám pedig még az Úr előtt áll vala.* Mózes először azt jelenti ki, hogy az emberek továbbmentek, azt a benyomást közvetítve, hogy befejezték a mondandójukat, majd búcsút vettek Ábrahámától, hogy ő hazaindulhasson. Majd hozzáteszi, hogy Ábrahám az Úr előtt állt, mint azok, akiket bár elbocsátottak, de mégsem távoznak azonnal, mert még valamit mondaniuk, vagy tenniük kell. Mózes, amikor az utazást említi, helyesen használja az emberek megnevezést az angyalokra. Nem azt mondja azonban, hogy Ábrahám az *emberek* előtt állt, hanem hogy *az Úr* előtt, mert noha a szemeivel embereket látott, hit által Istenre tekintett. S a szavai kellőképpen megmutatják, hogy nem úgy beszélt, mint ahogyan egy halandó emberhez szólt volna. Ebből arra következtetünk, hogy oktan módon járunk el, ha engedjük, hogy a külső jelképek, melyekkel Isten megjelenteti Önmagát, eltérítsenek, vagy meggátoljanak minket a közvetlen odajárulásban Őhöz. A természetünknel fogva természetesen hajlamosak vagyunk erre a hibára, de annál inkább kell törekednünk arra, hogy a hit érzékével felfelé igyekezzünk Magához Istenhez, nehogy a külső jelek lenn tartsanak minket ebben a világban. Ábrahám emellett a tisztelet kimutatása kedvéért közeledik Istenhez. Ő ugyanis nem vitatkozó lelkülettel száll szembe Vele, mintha joga lenne közbeavatkozni, hanem csak alázatosan könyörög, s minden szava a szent ember nagy alázatát és mértékletességét mutatja. Megvallom, néha a szent embereket valóban elragadják a testi érzékek, s elvesztvén az önuralmukat, legalábbis közvetve, de zúgolódnak Isten ellen. Itt azonban Ábrahám csak és kizárólag tisztelettel szólítja meg Istent, és nem mond semmi dorgálásra méltót. S meg kell figyelnünk az elme jóindulatát is, ami Ábrahámot arra készítette, hogy imáival közbenjárjon Szodoma lakosaiért. Egyesek azt feltételezik, hogy jobban izgatta egyedül az unokafivére biztonsága, mint Szodoma és a többi város, s csak a mértékletességtől visszafogottan nem kérte, hogy konkrétan egyvalaki legyen neki megadva, miközben az egész nagy népet elhanyagolta. Ez azonban semmiképpen sem valószínű, hogy ekkorát színlelt volna. Én természetesen nem kételkedem abban, hogy annyira megérintette az öt város iránti általános könyörület, hogy a közbenjárójukként közeledett Istenhez. S ha minden körülményt figyelmesen súlyozunk, akkor látjuk, komoly okai voltak erre. Nemrég mentette meg őket az ellenségeik kezéből, most pedig azt hallja, hogy küszöbön áll a megsemmisülésük. Képzelhette azt, hogy elhamarkodottan bocsátkozott háborúba, s a győzelme Isten átka alatt állt, mintha Isten akaratával szemben ragadott volna fegyvert a méltatlan és gonosz emberekért. S lehet, hogy nem csekély kínokat okoztak neki az efféle gondolatok. Emellett

⁴¹⁵ “Fecerint consummationem.” Ha beteljesítették mindazt. “Assavoir s’ils ont accompli.” ha valóban véghezvitték, stb. – *francia*.

nehéz volt elhinni, hogy valamennyien annyira hálátlanok, hogy a közelmúltban végbement szabadulásuknak semmi emlékezete nem maradt fenn közöttük. Ám nem volt törvényes a számára egy szóval sem vitatkozni Istennel, miután meghallotta, hogy Ő mit készül megtenni. Mert egyedül Isten tudja a legjobban, hogy mit érdemelnek az emberek, s micsoda szigorúsággal kell velük bánni. Miért nem nyugszik hát bele Ábrahám? Miért képzelet az, hogy van néhány igaz ember Szodomában, akiket Isten figyelmen kívül hagyott, s akiket a többiekkel együtt a közös pusztulást igyekszik rázúdítani? Erre azt válaszolom, hogy a könyörületesség érzése, ami Ábrahámot felindította, Istennek tetsző volt. Először is, ahogyan illett, a tény teljes elbírálását Istenre hagyja. Másodszor, miután józanul és alázatosan kér a vigasz megszerzésének egyetlen okából. Nem csoda, ha megrettent ekkora tömeg megsemmisítésének hallatán. Látja, hogy az emberek Isten képmására lettek megteremtve, s arról győzködi magát, hogy a nagy tömegben van legalább néhány igaz, vagy nem teljesen igazságtalan, a gonoszságba merült ember. Ezért azzal hozakodik elő Isten előtt, amit a megbocsátásuk elnyeréséhez elérhetőnek vél. De gondolhatjuk elhamarkodottan cselekvőnek őt, amiért büntetlenséget kér a gonoszoknak is a jók kedvéért, mert azt szerette volna, ha Isten megkíméli a helyet, ha talál ott ötven igaz embert. Erre azt válaszolom, hogy Ábrahám imái nem terjedtek odáig, hogy azt kérte volna Istentől: ne sújtsa a városokat, hanem csak azt, hogy ne semmisítse meg azokat végleg. Mintha azt mondta volna: „Ó Uram, bármilyen büntetést is szabsz ki a gonoszokra, nem hagynál mégis valami lakóhelyet az igazaknak? Miért kellene a régióknak végleg elpusztulni, ha a nép megmarad, aki lakhatná azt?” Ábrahám tehát nem azt akarja, hogy az igazakkal keveredett gonoszok elkerüljék Isten kezét, hanem csak azt, hogy Isten a büntetés kiszabásakor az egész nemzetre mindazonáltal tegyen kivételt a jókkal, akik megmaradtak a pusztulásból.

23. *Avagy elveszted-e az igazat is a gonosszal egybe?* Biztos, hogy amikor Isten a nép egészét bünteti, gyakorta ugyanabban a büntetésben részesíti a jókat és az elvetetteket egyaránt. Így Dániel, Ezékiel, Ezsdrás és velük együtt mások is, akik tisztaságban imádták Istent a maguk országában, hirtelen, mintegy heves vihar által, száműzetésbe ragadtattak, mivel meg van írva: „kiokádja az a föld az ő lakosait” (3Móz18:25) a vétkeik miatt. Amikor azonban Isten látszólag így haragszik mindenkire, akkor illik a szemeinket a végcélra szegezni, ami nyilvánvalóan különbséget tesz majd az egyes emberek között. Ha ugyanis a földműves tudja, miképpen kell elkülöníteni a gabonaszemeket a csűrben a pelyvától, amin az ökrök taposnak, a cséphadaróval, akkor Isten még sokkal jobban tudja, miképpen kell kigyújtani az Ő hűséges népét – miután büntette őket egy ideig – a gonoszok közül (akik olyanok, mint a semmire sem jó hulladék), hogy ne pusztuljanak el együtt. Sőt, magával az eseménnyel fogja végül bizonyítani, hogy nem engedi azokat elpusztulni, akiket a büntetésével gyógyított. Mert nagyon távol áll Tőle a népe megsemmisítése, amikor átmeneti büntetésekkel sújtja őket, így inkább orvosságot szolgáltat nekik azokkal, mely majd elősegíti az üdvösségüket. Nem kétkedem azonban abban, hogy Isten Szodoma végső pusztulását hirdette, s ebben az értelemben tesz most kivételt Ábrahám, miszerint semmiképpen sem következetes, hogy ugyanaz a pusztulás szakadjon rá jókra és gonoszokra egyaránt. Nem lesz azonban abszurdítás annak kimondásában, hogy Ábrahám a gonoszok megtérésének jó reménységével kérte Istentől a megkímélésüket, mert gyakorta megtörténik, hogy Isten, néhány emberre tekintettel, az egész néppel kedvesen bánik. Tudjuk, hogy a nyilvános büntetések azért enyhülnek, mert Isten jóságos és atyai szemekkel tekint az övéire. Ugyanabban az értelemben kell érteni Magának Istennek a válaszát is: „Ha talállok Sodomában a városon belül ötven igazat, mind az egész helynek megkegyelmezek azokért”. Isten azonban mégsem köti meg Magát állandó szabállyal, hogy ne lenne törvényes a Számára jókat és gonoszokat egyformán sújtani a büntetéssel annyiszor, ahányszor csak jónak látja. S annak megmutatása végett, hogy szabad hatalma van ítélkezni, nem ragaszkodik mindig ugyanahhoz a mértékletességhez ebben a vonatkozásban. Ő, Aki megkímélte volna Szodomát

tíz igazért, megtagadta ugyanezt a feltételt Jeruzsálemtől a megbocsátáshoz (Mt11:24), Tudjuk meg tehát, hogy Isten itt nem köti meg Magát semmiféle szükségszerűséggel, hanem azért beszél így, hogy még ismertebbé tegye: ő nem könnyed alapokon állva vágott bele egy város megsemmisítésébe, amelynek egyetlen része sem maradt beszennyezetlen.

25. *Avagy az egész föld bírása nem szolgáltatna-e igazságot?* Itt nem Istennek tanítja az Ő kötelességét, mintha ezt mondaná: „Nézd csak, mit követel meg a hivatalod, mi méltó a rangodhoz, s mi illik a Te jellemedhez”, hanem Isten természetéből kiindulva érvel azzal, hogy Számára lehetetlenség bármiféle igazságtalanságot akarni. Elismerem, ugyanazt a beszédmódot használva az istentelenek gyakorta zúgolódnak Isten ellen, de Ábrahám teljesen másként cselekszik. Mert bár csodálkozik azon, miképpen képes Isten Szodoma elpusztítására gondolni, ahol meggyőződése szerint volt néhány jó ember, mégis ragaszkodik ahhoz az alapelvhez, hogy Isten számára, Aki a világ Bírása, s Aki természetszerűleg szereti az egyenlőséget, továbbá Akinek az akarata az igazság és a becsületesség törvénye, ez azért lehetetlen, mert a legcsekélyebb mértékben sem hajolhat el az igazságosságtól. Szeretne azonban megszabadulni ettől a nehézségtől, ami összezavarja őt. Így amikor különféle kísértések küzdenek az elménken belül, s némi látszólagos ellentmondás merül fel Isten munkáiban, akkor csak tartsuk fenn szilárdan a meggyőződésünket az Ő igazságáról, s meg fogja engedni, hogy a minket kínzó problémákat kiöntsük a keblére azért, hogy megoldhassa azokat a csomókat, melyeket mi képtelenek vagyunk. Pál látszólag erről a helyről vette a választ, amivel visszaveri azok istenkáromlásait, akik Istent igazságtalansággal vádolják: „Vajjon igazságtalan-e az Isten...? Távol legyen! Mert akkor mi módon ítéli meg az Isten a világot?” (Rm3:5-6) A fellebbezésnek ez a módja nem mindig hasznos a földi bírák között, akiket néha becsapnak a tévedések, elfordítanak a szívességek, lánggra lobbant a gyűlölet, vagy megrontanak az ajándékok, illetve más módon eltévelyedve igazságtalanul járnak el. Mivel azonban Isten, Akire természetes módon tartozik a világ megítélése, nincs kitéve e gonoszságok közül egyetlen egynek sem, ebből következően nem vonható el jobban az egyenlőségtől, mint amennyire megtagadni képes Önmagát.

27. *Noha én por és hamu vagyok.* Ábrahám itt a bocsánat megszerzése kedvéért beszél így. Hisz micsoda a halandó ember Istenhez hasonlító? Ezért megvallja, hogy túl bátor, amikor ilyen bizalmasan kérdezi Istent, de mégis szeretné, ha az isteni elnézés folytán megkapná a vágyott szívességet. Meg kell említeni, hogy minél közelebb jut Ábrahám Istenhez, annál teljesebben válik érzékennyé az ember nyomorult s alantas állapotára. Mert csak Isten dicsőségének ragyogása borítja szégyenbe és alázza meg teljesen az embereket, amikor megfosztja őket a bolond és mérgezett önbizalmuktól. Bárki tehát, aki valaminek látszik önmaga számára, fordítsa a szemeit Isten felé, s azonnal semminek fogja magát elismerni. Ábrahám valóban nem felejtette el, hogy van élő lelke, de azt választotta, ami a legmegvetendőbb, hogy kiürítsen önmagából minden méltóságot. Úgy tűnhet azonban, hogy Ábrahám szofista módon szórakozik Istennel, amikor fokozatosan csökkenve az először mondott számot, jut el a hatodik kérdéséhez. Erre azt válaszolom, hogy ezt inkább a megzavarodott elme nyelvezetének kell tekinteni. Először aggódva munkálkodik Szodoma lakosaiért, ezért semmit sem hagy ki, ami kibővíthetné a törődését. S miután az Úr ismételten is kedvesen válaszol, ebből tudjuk, hogy nem tekintette Ábrahámot tolakodónak, vagy terhesnek. De ha őt kegyesen meghallgatta, amikor Szodoma lakosaiért könyörgött, egészen a hatodik kéréséig, mennyivel inkább meghallgatja majd az Úr azokat az imákat, amiket valaki az egyházért, és a hit háza népéért mond el! Sőt, Ábrahám könyörületessége abból is kiderül, hogy jóllehet tudja, Szodoma megtelt a legalávalóbb romlottsággal, mégsem képes arra gondolni, hogy valamennyien megfertőződtek a gonoszság betegségével, hanem inkább arra a méltányos feltételezésre hajlik, hogy ebben a hatalmas tömegben rejtőzhet néhány igaz ember. Szörnyű előjel ugyanis, ha a vétkek mocska úgy átjárja az egész teste, hogy annak egyetlen része sem marad tiszta. Ebből a példából azonban azt is megtanuljuk, milyen zsarnoki módon

folytatja a Sátán, ha egyszer a bűn uralma megszilárdult. S természetesen, látva az emberek hajlamosságát a bűnre, s azt, hogy a könnyedség a bűnre oly hatalmas, nem meglepő, ha az egyik megfertőzi a másikat, míg a fertőzés minden egyes embert utol nem ér. Semmi sincs veszélyesebb ugyanis, mint ott élni, ahol nyilvános szabadság érvényesül a vétkezésre. Sőt, nincs pusztítóbb dögvész, mint az erkölcsök megromlása, amit sem a törvények, sem az ítéletek, sem semmi más orvosság nem ellenez. S noha Mózes a következő fejezetben (1Móz19) beszámol a Szodomában uralkodó legmocskosabb bűnről, arra is emlékeznünk kell, amit Ezékiel tanít (Ezék16:48-49), miszerint Szodoma lakosai nem azonnal estek ennyire undorító bűnbe, hanem kezdetben a kenyér bőségének luxusa uralkodott, amit azután a gőg és a kegyetlenség követtek. Végül, amikor átadattak a méltatlan gondolkodásra (v. ö. Rm1:28), azzal együtt homlokegyenest a brutális vágyakba is belekényszerültek. Ezért ha félünk ettől a rendkívüli, vagy féktelen szenvedélytől, műveljük a mértékletességet és a szerénységet, és óvakodjunk mindig attól, hogy az eledel bősége nehogy megfertőzze gőggel az elménket a gazdagságunk miatt, a csemegéink arra csábítsanak, hogy feloldjuk a vágyaink zabláját.

19. fejezet

1. Mikor a két angyal estére Sodomába jutott, Lót Sodoma kapujában ül vala, és a mint meglátá őket Lót, felkele eléjük, és arczczal a földre borúla.

2. És monda: Ímé én Uraim kérlek, térjetek be a ti szolgátok házához, és háljatok ott, és mossátok meg lábaitokat; reggel korán felkelhettek és indulhattok útatokra. Azok pedig mondának: Nem, hanem az utcán hálunk meg.

3. De nagyon unszolóa őket, és betérének hozzá, és bemenének az ő házába; ő pedig szerze nékik vendégséget, és pogácsát is süte, és evének.

4. Lefekvésök előtt a város férfiai, Sodoma férfiai körülvevék a házat, ifja, örege, mind az egész község egytől egyig.

5. És szólíták Lót, mondván néki: Hol vannak a férfiak, a kik te hozzád jövének az éjjel? Hozd ki azokat mi hozzánk, hadd ismerjük őket.

6. És kiméne Lót ő hozzájuk az ajtó eleibe, és bezára maga után az ajtót.

7. És monda: Kérlek atyámfiak, ne cselekedjetek gonoszságot.

8. Ímé van énnékem két leányom, a kik még nem ismertek férfiat, kihozom azokat ti hozzátok, és cselekedjetek velök a mint néktek tetszik, csakhogy ezekkel az emberekkel ne csináljatok semmit, mivelhogy az én hajlékom árnyéka alá jöttek.

9. Azok pedig mondának: Eredj el innen. Ismét mondának: Ez egy maga nálunk a jövevény s ő szabja a törvényt? Majd gonoszbul cselekszünk veled, hogy nem azokkal. És reá rohanának a férfiúra, Lótra, felette igen, és azon valának, hogy betörik az ajtót.

10. De kinyújták azok a férfiak kezeiket, és bevonák Lót magokhoz a házba és bezárák az ajtót.

11. Az embereket pedig, kik a ház ajtaja előtt valának, vaksággal verék meg kicsinytől nagyig, annyira, hogy elfáradának az ajtó keresésében.

12. És mondának a férfiak Lótnak: Ki van még itt hozzád tartozó? vődet, fiaidat és leányaidat, és mindenedet, a mi a tied a városban, vidd ki e helyből.

13. Mert mi elvesztjük e helyet, mivelhogy ezek kiáltása nagyra nőtt az Úr előtt; és az Úr küldött minket, hogy elveszítsük ezt.

14. Kiméne azért Lót, és szóla az ő vőinek, kik az ő leányait elvették vala, és monda: Keljetek fel, menjetek ki e helyből, mert elveszti az Úr e várost; de az ő vőinek úgy tetszék, mintha tréfálna.

15. És mikor a hajnal feljött, sürgetik vala az Angyalok Lót, mondván: Kelj fel, vedd a te feleségedet és jelenlevő két leányodat, hogy el ne veszsz a városnak bűne miatt.

16. Mikor pedig késedelmeskedék, megragadák a férfiak az ő kezét és az ő feleségének kezét és két leánya kezét, az Úrnak iránta való irgalmából, és kivivék őt: és ott hagyák a városon kívül.

17. És lőn mikor kivivék őket, monda az egyik: Mentsd meg a te életedet, hátra ne tekints, és meg ne állj a környéken; a hegyre menekülj, hogy el ne veszsz.

18. És monda Lót nékik: Ne oh Uram!

19. Ímé a te szolgád kegyelmet talált te előtted, és nagy a te irgalmasságod, melyet mutattál irántam, hogy életemet megtartotta: de én nem menekülhetek a hegyre, nehogy utólérjen a veszedelem, és meghaljak.

20. Ímhol az a város közel van, hogy oda fussak, kicsiny is, hadd meneküljek kérlek oda, lám kicsiny az; és én életben maradok.

21. Monda azért néki: Ím tekintek rád e dologban is, és nem pusztítom el a várost, a melyről szólottál.

22. Siess, menekülj oda, mert semmit sem tehetek addig, míg oda nem érsz. Azért nevezték annak a városnak nevét Czóárnak.

23. A nap feljött vala a földre, mikor Lót Czóárba ére.

24. És bocsáta az Úr Sodomára és Gomorára kénköves és tüzes esőt az Úrtól az égből.

25. És elsűlyeszté ama városokat, és azt az egész vidéket, és a városok minden lakosait, és a föld növényeit is.

26. És hátra tekintte az ő felesége, és sóbálványnya lőn.

27. Ábrahám pedig reggel arra a helyre indúla, a hol az Úr színe előtt állott vala.

28. És tekintte Sodoma és Gomora felé, és az egész környék földje felé; és látá, és ímé felszálla a földnek füstje, mint a kemence füstje.

29. És lőn mikor elveszté Isten annak a környéknek városait, megemlékezék az Isten Ábrahámról, és kiküldé Lótót a veszedelemből, mikor elsűlyeszté a városokat, a melyekben lakott vala Lót.

30. Lót pedig felméne Czóárból, és letelepedék a hegyen, és vele együtt az ő két leánya is, mert fél vala Czóárban lakni; lakozék tehát egy barlangban ő és az ő két leánya.

31. És monda a nagyobbik a kisebbiknek: A mi atyánk megvénhedett, és nincsen a földön férfiú, a ki mi hozzánk bejöhetne az egész föld szokása szerint.

32. Jer, adjunk bort inni a mi atyánknak, és háljunk ő vele, és támaszszunk magot a mi atyánktól.

33. Adának azért inni bort az ő atyjoknak azon éjszaka, és beméne a nagyobbik, és hála az ő atyjával, ez pedig semmit sem tudá annak sem lefekvéséről, sem fölkeléséről.

34. És lőn másodnapon, monda a nagyobbik a kisebbiknek: Ímé a mult éjjel én háltam atyámmal, adjunk néki bort inni ez éjjel is, és menj be te, hálj vele, és támaszszunk magot a mi atyánktól.

35. Adának azért azon éjszaka is az ő atyjoknak bort inni, és felkele a kisebbik is és vele hála; ő pedig semmit sem tudá annak sem lefekvéséről, sem fölkeléséről.

36. És teherbe esének Lót leányai mindketten az ő atyjoktól.

37. És szüle a nagyobbik fiat, és nevezé annak nevét Moábnak; ez a Moábiták atyja mind e mai napig.

38. A kisebbik is fiat szüle és nevezé annak nevét Benamminak. Ez az Ammoniták atyja mind a mai napig.

1. *Mikor a két angyal estére Sodomába jutott.* Felmerül a kérdés: miért tűnt el hirtelen a három angyal egyike, s miért ment csak kettő Szodomába? A zsidók (a tőlük megszokott vakmerőséggel a mesék koholásában) azt állítják, hogy az egyik Szodomát megsemmisíteni, a máik Lótót megmenteni ment. De Mózes szavaiból kiindulva ez felszínesnek tűnik, mert látni fogjuk, hogy mindkettő segített Lótnak megmenekülni. Amit én mondtam korábban, az egyszerűbb, nevezetesen hogy Isten megadta Ábrahámnak azt a sajátos kegyet, hogy nemcsak két hírnököt küldött hozzá az angyalseregből, hanem bensőségesebb módon meg is jelent neki a saját Fiában. Mert (mint azt majd látjuk) a hírnökök egyike volt a vezető, aki felülmúlta méltóságban a másik kettőt. Mivel mindig Krisztus volt a Közbenjáró, de mégis, Lótnak homályosabban jelentette ki Magát, mint Ábrahámnak, így csak a két angyal ment Szodomába. Miután Mózes elmondja, hogy Lót estefelé a város kapujában üldögélt, sokan azt állítják, hogy ezt vendégek befogadása céljából tette a házába. Mégis, mivel Mózes hallgat az okról, elhamarkodott lenne ezt, mint biztos dolgot kijelenteni. Elismerem, hogy valóban nem úgy üldögélt ott, mint azt a tétlen személyek szokták tenni, de az a feltevés sem kevésbé valószínű, hogy a pásztorainak ment elébe, hogy jelen legyen a nyáj akolba terelésénél. Azt pedig, hogy vendégszerető volt, a Mózes által említett barátságos meghívás mutatja, de mégis bizonytalan, miért maradt akkor a kapuban, hacsak nem azért, mert nem akarta elmulasztani egyetlen alkalmat sem a könyörületességre, amikor megjelentek az idegenek, akiknek

felajánlhatta a szolgálatait. Ami visszamarad még ebben a dologban, azt az előző fejezetekben tárgyaltuk (1Móz17).

2. *Nem, hanem az utcán hálunk meg.* Az angyalok nem egyeznek bele azonnal, hogy jobban is megvizsgálhassák a szent ember beállítottságát. Ő ugyanis nem pusztán azért akarta a házába hívni őket, hogy vendégül láthassa vacsorára, hanem hogy megvédelmezhesse a lakosok erőszakosságától és sérelmeitől. Ezért az angyalok úgy tezsnek, mintha az utcán biztonságos lenne hálni, s így rejtik el, hogy ismerik az egész nép züllött gonoszságát. Hiszen ha egyszer a város kapui becsukódnak a vadállatok és az ellenségek betörését megakadályozandó, mennyire rossz és abszurd dolog az, hogy a belül levők még nagyobb veszélyeknek legyenek kitéve? Az angyalok tehát azért beszélnek így, hogy a nép gonoszsága még nagyobbnak tűnjön. S Lót, amikor arra ösztökéli az angyalokat: térjenek be őhozá, hogy megvéddesse őket a nép általános erőszakosságától, azzal még világosabban kimutatja, mennyire alaposan gondoskodott a vendégeiről, nehogy azok bármiféle gyalázatot, vagy sérelmet szenvedjenek el.

3. *Ő pedig szerze nekik vendégséget.* Ezekkel és a soron következő szavakkal Mózes megmutatja, hogy az angyalok a szokásosnál pazarabb ellátásban részesültek, mert Lót nem tett mindenkivel válogatás nélkül így. Mikor azonban a külső megjelenésük és az öltözkük méltóságából felfogta, hogy nem közönséges emberek, pogácsát süített és fényes lakomát készített. Mózes elmondja, hogy az angyalok ettek: de nem azért, mert erre bármi szükségük lett volna, hanem mert még nem jött el a mennyei természetük kinyilatkoztatásának ideje.

4. *Lefekvésük előtt.* Itt egyetlen bűnnel Mózes Szodoma eleven képét tárja elénk. Ebből ugyanis nyilvánvalóvá válik, mennyire ördögi volt az egyetértésük minden gonoszságban, amikor olyan készségesen fogtak össze a legundorítóbb bűn elkövetésére. A vétük és a fékezhetetlenségük nagysága kiderült abból a tényből, hogy csapatba gyülekezve, mint ellenségek támadtak Lót házára. Mennyire vak és zabolátlan a vágyuk, hiszen úgy törtetnek előre, mint a vadállatok! Mennyire hatalmas a heveségük és az erőszakosságuk, hisz gyalázatosan fenyegetik a szent embert és mindenféle szélsőségbe esnek! Ebből arra is következtetünk, hogy nemcsak egy bűn szennyezte be őket, hanem átadták magukat minden bűnös vakmerőségnek, és semmiféle szégyenérzet nem maradt meg bennük. S Ezékiel (mint már korábban elmondtuk) pontosan leírja, a gonoszság miféle kezdeteitől jutottak el eddig a szélsőséges gyalázatosságig (Ezék16:49). Amit Pál mond, az is erre vonatkozik? Isten az emberek istentelenségét büntette, amikor a vakság olyan állapotába taszította őket, ahol undorító vágyaknak adták át magukat és megbecstelenítették a saját testüket (Rm1:18). Amikor azonban a szégyenérzetükön felülkerekedtek és szabad folyást engedtek a vágyaknak, azt szükségszerűen az aljas és nyílt barbarizmus követte, és nagyon sokféle bűn keveredett össze, amit a legzűrzavarosabb káosz követett. De ha Istennek ez a súlyos bosszúja sújtott le a szodomaiakra, akiket elvakított a szenvedély, s átadták magukat mindenféle bűnnek, akkor természetesen velünk sem lehet gyengédebben bánni, akiknek a vétkei még megbocsáthatatlanabbak, hiszen Isten igazsága világosabban jelentetett ki nekünk.

Ifja, örege, mind az egész község egytől egyig. Mózes sok dologról hallgat, amik nem kíváncsok lehetnek az olvasó elméje számára: például nem említi, hogy ki gerjesztette fel ezt a csődületet. De valószínű, hogy voltak páran, akik fellobbantották a lángot: de látjuk, mennyire szabadon hajlottak a bűnelkövetésre, mert mintegy adott jelre azonnal mind összegyűltek. Azt is megmutatja mennyire teljesen híjával voltak a szégyenérzetnek, mert semmiféle megfontoltság sem tartotta vissza az időseket, sem pedig semmiféle, a korukhoz illő mértékletesség sem fogta vissza a fiatalokat. Végül arra utal, hogy mindenféle tisztességérzet eltűnt, s a természet rendje is felfordult, amikor elmondja, hogy fiatalok és öregek egyaránt összegyűltek a város legtávolabbi részeiből is.

5. *Hol vannak a férfiak?* Noha azt volt a szándékuk, hogy aljas módon megerőszakolják az idegeneket a botrányos vágyaiknak megfelelően, szóban mégis azt

színlelik, hogy a céljuk más. Mintha Lót abban a hibában lett volna vétkes, hogy ismeretleneket fogad be a városba, miközben ő maga is idegen volt, ezért azt parancsolják, hogy hozza ki őket eléjük. Egyesek a *megismer* szót testi értelemben magyarázzák, s a görög igemagyarázók is így fordították.⁴¹⁶ De én úgy gondolom, hogy a szónak más a jelentése, mintha az emberek ezt mondták volna: Tudni akarjuk, kiket hoztál vendégként a városunkba. A Szentírás valóban a megszokott mértékletességgel írja le a gyalázatnak ezt a cselekedetét a *megismer* szóval, ezért következtethetünk arra, hogy Szodoma férfijai durvább nyelvezettel erről a cselekedetről beszéltek, ám a gonosz szándékaik leplezése végett itt dőlyfösen vitatkoznak a szent emberrel, amiért idegeneket merészelt a házába fogadni. Itt azonban felmerül a kérdés: ha Szodoma férfijai ezen a módon szoktak kellemetlenkedni a mindenféle idegennek, akkor vajon mit feltételezhetünk, hogyan bántak másokkal? Lót ugyanis nem először volt vendégszerető, s amazok is mindig a vágyaik után mentek. Lót készen állt a saját lányait kitenni a gyalázatnak a vendégek megóvása érdekében: vajon korábban hányszor kellett ribanccá züllesztetni őket, ha az efféle emberek dühe más módon nem volt lecsillapítható?⁴¹⁷ S valóban, ha Lót tudta, hogy efféle veszély a küszöbön áll, akkor inkább arra kellett volna biztatnia a vendégeit, hogy még időben meneküljenek el. A véleményem szerint azonban, jóllehet Lót ismerte a városi szokásokat, mindazonáltal mégsem gyanította, hogy rá fognak támadni a házára. Ez valóban új dolognak látszik. Odavágó dolog volt azonban, amikor az angyalok kiküldtettek a nép állapotának megvizsgálására, hogy valamennyien kitörjenek ebben a megvetendő bűnben. A gonoszok, miután hosszú időn keresztül biztonságban tobzódtak így a bűneikben, végül dühödten előretörve egyetlen pillanat alatt felgyorsítják a pusztulásukat. Isten tehát Szodoma férfijainak ítéletre szólításával mondhatni fel akarta tární a gonosz életük szélsőséges cselekedeteit, s a mély elvakultság lelkével kényszerítette őket annak a bűnnek az elkövetésére, ami nem tűrte a hely megsemmisítésének további késleltetését. Mert ahogyan Lótnak, a szent embernek a vendégszeretete elnyerte a maga jeles jutalmát, amikor a tudta nélkül emberek helyett angyalokat fogadott be és látott vendégül a házában, úgy bosszulta meg Isten súlyosabb büntetéssel a többiek gyalázatos szenvedélyét, akik erőszakot igyekezvén tenni az angyalokon nemcsak az embereket sértették meg, de a tőlük telhető legnagyobb mértékben Isten mennyei dicsőségét is meggyalázták a szentségtörő dühükkel.

6. *És kiméne Lót ő hozzájok az ajtó eleibe.* Kiderül a tényből, hogy Lót kiment és kitette magát a veszélynek, mennyire hűségesen betartotta a szent vendégjogot. Valóban páratlan erény volt, amikor még a saját életénél is többre tartotta a vendégei biztonságát és tisztességét, akiket egyszer a védelmébe vett. Mégis, a nagylelkűségnek azt a fokát követelik meg Isten gyermekeitől, hogy amikor a kötelességről és a hűségről van szó, nek kiméljék magukat. S noha már súlyos sérelem érte a házának megtámadásakor, ő mégis megpróbálja kedves szavakkal lecsillapítani a dühödte elméket, miközben alázatosan könyörög nekik, hogy tegyék félre a gonoszságukat és atyjafiainak szólítja őket. Ebből kiderül, mennyire vadállati volt a kegyetlenségük, s mennyire erőszakos volt a szenvedélyük dühe, amikor egy jöttányit sem indultak meg erre a rendkívüli kedvességre. De ennek a brutális dühnek a leírása arra tanít minket, hogy a büntetés nem lett rájuk kiszabva, míg el nem értek a gonoszságuk végére. S emlékezzünk rá, hogy az elvetettek, amikor megvakulnak Isten jogos ítélete következtében, mondhatni a mindenféle bűnre odaszánt elmével törnek előre, s nem hagynak el semmit, amíg végül önmagukat gyűlöletessé és megvetendővé teszik Isten és embere előtt egyaránt.

8. *Ímé van énnékem két leányom.* Ahogyan Lót állhatatossága, mikor az életét kockáztatta a vendégeinek védelmében, az nem közönséges dicséretet érdemel, úgy számol be Mózes arról is, hogy ehhez a nagy erényhez egy hiba is társult, ami némi tökéletlenséggel hintette azt meg. Tanács híján ugyanis egy törvénytelen megoldást talál ki (ahogyan az lenni

⁴¹⁶ “Ἰνα συγγενόμεθα αυτοις.” – *Septuaginta*.

⁴¹⁷ “Si non alio remedio placari poterat eorum radies, qui viros ad stuprum flagitabant.”

szokott a bonyolult ügyekben. Nem vonakodik áruba bocsátani a saját lányait, hogy lecsillapítsa a nép megszelídíthetetlen dühét. De inkább el kellett volna viselni ezer halált, semmint efféle megoldáshoz folyamodni. Mégis, rendszerint ilyenek a szent emberek munkái, mert semmi sem származik tőlük, ami annyira tökéletes lenne, hogy bizonyos szempontból ne lenne hibás. Lótot valóban a szélsőséges szükség szorongatta, s nem csoda, ha a saját lányainak beszennyezését kínálja fel, amikor látja, hogy vadállatokkal van dolga. Azonban mégis megfontolatlanul igyekszik egy újabb gonoszsággal orvosolni az előbbit. Én képes vagyok könnyen megbocsátani azoknak, akik kisebbítik ezt a vétkét, ám mégsem teljesen hibamentes, amiért gonoszságot gonoszsággal igyekszik elhárítani. Minket azonban arra figyelmeztet ez a példa, hogy amikor az Úr felruházott minket a legyőzhetetlen bátorság lelkületével, akkor azért is imádkoznunk kell, hogy a bölcsesség lelkével vezessen minket, és soha ne engedje, hogy híjával legyünk a józan megítélésnek, és a jól szabályozott értelemnek. Mert csakis akkor fogunk helyes módon előrehaladni a kötelességünk ellátásának útján, ha a bonyolult ügyekben összeszedett elmével észrevesszük, mi a szükséges, mi a törvényes, és mit kell megcselekedni. S akkor leszünk készek rögvest szembeszállni bármiféle veszéllyel. Mert, az, ha az elménk ide-oda hányódnak a gonosz tanácsok után kapkodva, nem kevésbé veszélyes, mint mikor a félelemtől zavarodnak össze. Amikor azonban a legnagyobb szorultságba jutunk, tanuljunk meg imádkozni, hogy az Úr nyisson meg előttünk valamiféle menekülő utat. Mások más ürüggyel mentegetik Lótót, nevezetesen azzal, hogy tudta: a lányai nem kíváncsiak. De nekem nincs kétségem afelől, hogy az előtte feltűnő első kibúvó után kapva tért le a helyes útról. Az azonban vitathatatlan, hogy noha Szodoma férfijai nyíltan még nem ismerték be az aljas vágyat, amitől lángra lobbantak, Lót mégis, a naponta elkövetett vétkeikből kiindulva alkotott róluk ítéletet. Ha bárki azt mondaná, hogy ez a feltételezés abszurd,⁴¹⁸ arra azt válaszolom, hogy miután a megszokás alapján törvényesnek vélték a bűnt, a tömeget könnyen felszította néhány bujtogató, amint az könnyen megtörténik ott, ahol nem tartják fenn a különbséget a jó és a rossz között. Amikor Lót azt mondja, hogy „az én hajlékom árnyéka alá jöttek”, a szavainak jelentése az, hogy az Úr bízta őket rá, így az álnokság vétkeiben válna bűnössé, ha nem próbálná meg őket megvédeni.⁴¹⁹

9. *Azok pedig mondanak: Eredj el innen.* Az, hogy Lót minden könyörgésével egyetemben – amihez már semmi más nem volt hozzátehető a dühük csillapítása végett – ennyire durva visszautasításban részesült, megmutatja a nép kezelhetetlen gögijét. Először is azzal fenyegetőznek, hogy ha kitart a közbenjárásban, majd rosszabbul fognak vele bánni, mint azokkal, akiket védelmez. Utána megfeddik amiatt, hogy idegen létére a bíró szerepét ölti magára. Minden szó a gögöt bizonyítja, amitől felfuvalkodtak. Egyetlen embert állítanak szembe a tömeggel, mintha csak ezt mondanák: „Mi jögnél követelsz magadnak tekintélyt az egész város felett?” Utána azzal dicsekednek, hogy miközben ők bennszülöttek, ő csak egy idegen. Pontosan ugyanilyen manapság a pápisták dicsekedése Isten Ígéjének kegyes szolgálóival szemben: ők gyalázatként hozzák fel velünk szemben a csekély létszámunkat a maguk nagy tömege ellenében.⁴²⁰ Azután dicsekszenek a hosszú származási vonalukkal és azt állítják: túrhetetlen, hogy egy új ember feddje meg őket.⁴²¹ De bármilyen makacsul küzdjenek is a gonoszok ahelyett, hogy engednének a józan észnek, tudjuk meg, hogy ők csak a saját pusztulásuk végett lobbannak lángra.

⁴¹⁸ “Siquis absurdum esse obijciat, totum populum duos viros ad stuprum captasse”, stb.

⁴¹⁹ Vélhető, hogy Kálvin eleget, sőt az elégnél is többet mondott Lót eme furcsa viselkedésének mentegetésére. Ez arra szolgál, hogy bemutassa az erkölcsök alacsony szintjét nemcsak általában a világban, de azok között is, akik vallásos nevelésben részesültek. Egyidejűleg bemutatja azt a fajta lovagias bánásmódot, amit az idegenekkel szemben tanúsítottak, s amiről oly sokat olvasunk a világi szerzők tollából. – *a szerk.*

⁴²⁰ “Car ils objectent comme pour reproche, que nous ne sommes que une pongnee de gens, et qu’eux sont bien en plus grand nombre.” – *francia.*

⁴²¹ Ahogyan a reformációt is új vallásnak nevezték, úgy bélyegezték új embereknek a reformátorokat is. – *a szerk.*

10. *De kinyújták azok a férfiak kezeiket.* Mózes megint embereknek nevezi azokat, akik nem azok voltak, de annak tűntek, mert jóllehet elkezdtek használni a mennyei erejüket, mégsem jelentették ki, hogy ő a mennyből küldött angyalok. Mózes azonban itt azt tanítja, hogy az Úr, még ha egy ideig nemtörődömnek is látszik, amikor a kegyesek konfliktusba kerülnek, mégsem hagyja el soha az övét, hanem (úgy mond) kinyújtja a kezét a kritikus pillanatban. Így Lót megvédésekor is késlelteti a segítséget egészen az utolsó pillanatig. Várjunk tehát nyugodt elmével az Ő gondviselésére, s közben elszántan kövessük azt, ami az elhívásunkhoz tartozik, s amit Ő parancsol, mert bár kitehet minket veszélyeknek, mégis meg fogja mutatni, hogy soha nem feledkezett meg rólunk. Hisz látjuk, hogy ahogyan Lót becsukta a háza ajtaját a vendégei védelmében, úgy nyert viszonzást, amikor az angyalok nemcsak visszahúzták őt a nyitott ajtón keresztül, de az isteni hatalom akadályait felállítva azt is meggátolták, hogy az istentelen emberek elérjék őt. Mert (amint arra már utaltam), nem pusztán emberi segítséget nyújtanak neki, hanem az isteni hatalommal felfegyverkezve segítenek rajta. Ezért mondja Mózes, hogy az emberek vaksággal lettek megverve. Ezt nem úgy kell értenünk, mintha meg lettek volna fosztva a szemünk világától, hanem a látásuk vált annyira tompává, hogy semmit sem voltak képesek megkülönböztetni. Ez a csoda annál látványosabb volt, mintha a szemeiket kitolták, vagy teljesen megvakították volna, mert nyitott szemekkel tapogatóztak úgy, mint a vakok: látván nem láttak. Mózes egyben az acélkemény makacsságukat is le akarja írni: nem találták meg Lót házában ajtaját, s ebből következően keresgéltek azt, de ezen a módon Isten ellen vívtak dühödten háborút. Ez azonban nemcsak egyszer történt meg, s nemcsak Szodoma férfiaival, hanem naponta beteljesedik az elvetettekben, akiket a Sátán akkora örültséggel bűvöl el, hogy amikor Isten hatalmas keze sújt le rájuk, akkor is bolond makacssággal törtetnek tovább Ellene. S nem kell sokáig keresnünk a példát az effajta viselkedésre: látjuk, micsoda hatalmas büntetésekkel sújtja Isten a kóborló vágyakat, a világ mégsem szűnik meg kétségbeejtő vakmerőséggel a szemük elé táruló biztos pusztulásba rohanni.

12. *Ki van még itt hozzád tartozó?* Az angyalok végül kijelentik, mi célból jöttek, és mit készülnek megtenni. A nép utolsó cselekedetének aljassága ugyanis akkora volt, hogy Lótnak most már látni kellett: Isten tovább már nem tűrhette őket. S először is azt jelentik ki, hogy a várost megsemmisíteni jöttek, mert a kiáltása nagyra nőtt. Ezekkel a szavakkal azt mondják, hogy Istent nemcsak a gonoszság egyetlen cselekedete bősztette fel, hanem miután hosszú időn át megkímélte őket, most végül, majdhogynem kényszerítve a bűneik hatalmas tömege által lejött, hogy kiszabja a büntetést. Nekünk ugyanis azt kell vallanunk, hogy minél több bűnt halmoznak egymásra az emberek, annál magasabbra hág a gonoszságuk, és annál közelebb kerül majd Istenhez, hogy a bosszúért kiáltson. Ezért az angyalok egyrészt arról tesznek bizonyosságot, Isten eddig hosszútűrő és nagy türelmű volt, másrészt kijelentik, mi vár azokra, akik a bűnök hegyeit felhalmozva magasztalják fel magukat a naponta növekvő vakmerőségben, mintha a gigászokhoz hasonlóan a mennyre akarnának támadni. Ők azonban nemcsak azért magyarázzák meg, hogy Lót dicsérhesse a mennyei igazságot és egyenlőséget, hanem hogy félelemmel eltelve még jobban siessen elindulni. Akkora ugyanis a testünk tunyaaága, hogy lassan és hűvösen adjuk a fejünket a menekülésre Isten ítélete elől, hacsak nagyon fel nem kavár minket az attól való félelem. Így kezdett bele Noé is a bárka megépítésébe, megriadván az özönvíz borzalmától. Közben az angyalok reménységgel is ihletik a szent ember elméjét, nehogy reszkessen, vagy elfogja a félelem, és úgy kétségbe essen a megmenekülését illetően, hogy túl lassú legyen elindulni. Ők ugyanis nemcsak azt ígérik, hogy biztonságban lesz, hanem kérdés nélkül megadják ezt az egész családjára nézve. S valóban nem kellett volna kételkednie a saját életét illetően, amikor látta, hogy másokat szabadon nekiadnak mintegy a kegyesség túláradaása által. Megkérdézhető azonban: „Miért akarta Isten a kegyességét olyan hálátlan embereknek is felkínálni, akikről tudta, hogy el fogják utasítani azt?” Ugyanezeket a kérdéseket fel lehet tehát az evangélium vonatkozásában

is, mert Isten nem volt tudatlan abban, hogy csak kevesen lesznek részesei annak az üdvösségnek, melyről mindazonáltal mégis megparancsolja, hogy mindenkinek válogatás nélkül fel legyen kínálva. Ezen a módon tétetnek a hitetlenek még megbocsáthatatlanabbakká, mikor visszautasítják az üdvösség üzenetét. A fő ok azonban, amiért Lót azt a parancsot kapta, hogy tárja a családjá elé a szabadulás reménységét az, hogy nagyobb magabiztossággal ölelhesse magához Isten felkínált kegyességét, s tevékenyen és gyorsan készüljön az indulásra, nem kételkedvén a saját megtarttatásában. Ebből az igehelyből kiindulva valószínűsíthető, hogy nem voltak fiai abban a városban, mert az angyalok buzdításának következtében azonnal megpróbálta volna őket is kivinni onnan. Korábban már láttuk, hogy a szolgák nagy létszámú csapata állt a rendelkezésére, de róluk nem történik említés, mert itt csak a szabad emberekről van szó. Mindazonáltal valószínű, hogy egyes szolgák vele mentek, hogy hordozzák az ellátmányt és a bútorok egy részét. Hiszen honnan szerezték volna a lányai a sivár hegyek között a bort, amit az atyjuknak adtak, hacsak egyes dolgokat, amiket Mózes nem említ, nem vittek volna magukkal szamarakon, tevéken, vagy szekereken? Az azonban valószínű, hogy sokan inkább a szodamai férfiakkal való együttes pusztulást választották, semhogy az uruk útítársaivá váljanak a biztonság keresésében. De jobb az Isten Lelke által ki nem jelentett dolgokat úgy hagyni, ahogyan találjuk azokat.

13. *Az Úr küldött minket, hogy elveszítsük ezt.* Ez az igehely arra tanít minket, hogy az angyalok Isten haragjának ugyanúgy a szolgálói, mint ahogyan a kegyelmének. S az sem jelent semmiféle ellenvetést ezzel a kijelentéssel szemben, hogy másutt az utóbbi szolgálatot tulajdonítják konkrétan a szent angyaloknak. Mint amikor az apostol azt mondja, hogy ők azok üdvösségének szolgálatára lettek kijelölve, akiket Isten a fiaiként fogadott örökbe (Zsid1:14). S a Szentírás a különböző helyeken bizonyosságot tesz arról, hogy a kegyesek megóvása lett rájuk bízva (Zsolt91:11), míg viszont azt is kijelenti, hogy Isten az ítéleteit az elvetett angyalok által hajtja végre (Zsolt78:49). Azt kell vallanunk ugyanis, hogy Isten a választott angyalait helyezi ama ítéletek fölé, amit az elvetettek közreműködésével hajt végre. Abszurd lenni ugyanis az Isten ítéletei feletti irányítás megtiszteltetését az ördögöknek tulajdonítani, mivel ők nem önként engedelmeskednek Istennek, hanem miközben makacsul ellenszegülnek Neki, vonakodva bár, de mégis kénytelenek a végrehajtóivá válni. Tudjuk hát meg, hogy nem idegen a választott angyalok hivatalától alászállni felfegyverzetten az Isten bosszújának végrehajtása és a büntetések kiszabása végett. Ahogyan az angyal egyetlen éjszaka alatt megsemmisítette a Jeruzsálemet ostromló Sénakhérib seregét (2Kir19:35), úgy jelent meg az angyal kivont karddal Dávidnak, amikor a járvány tizedelte a népet (2Sám24:16). De amint azt korábban mondtam, az angyalok azt ismétlik meg, amit előbb Ábrahámnak mondtak Szodoma kiáltásáról, hogy még erőteljesebben ösztökélhessék Lótot a hely megvetése által a menekülésre, s az Isten haragjától való félelem által a biztonság keresésére.

14. *Kiméne azért Lót.* Lótnak, a szent embernek a hite először is abban mutatkozott meg, hogy teljes félelemmel vegyes tisztelettel és alázattal tekintett Isten fenyegetésére. Másodszor, hogy a pusztulás közepette is megragadta a neki megígért szabadulást. A vejei hívogatásával az Isten fiaihoz illő szorgalmat mutat, akiknek minden eszközzel azon kell munkálkodni, hogy a saját családjukat megmentse a pusztulástól. Mikor azonban Mózes azt mondja, hogy „úgy tűnt, mintha tréfálna”, ennek jelentése az, hogy az istenfélő idős embert megvetették és gúnyolták, az általa mondottakat pedig mesének tekintették, mert a vejei úgy vélték, hogy félrebeszél, és feleslegesen formál képzelt veszélyeket. Lót tehát szerintük nem céltudatosan gúnyolódott, vagy nem a vicc kedvéért ment hozzájuk, de ők mesének tekintették a szavait, mert ahol nincs vallás és nincs istenfélelem, ott bármi is hangzik el a gonoszok megbüntetéséről, szertefoszlik, mint hiábavaló és csak képzelt dolog. S ebből látjuk, mennyire végzetes a gonosz biztonságérzet, ami megrészegeti, sőt elbűvöli a gonoszok elméjét, így már nem gondolják Istent a mennyben ülő Bírónak. Ezért ostobán szundikálnak a

bűnben, s miközben ezt mondogatják: Békesség és biztonság, hirtelen romlás szakad rájuk. S különösen, minél közelebb jön Isten bosszúállása, annál jobban növekszik és válik kétségbeejtővé a makacsságuk. Nincs senki jobban eltelve félelemmel, sőt rettegéssel, mint a gonosz emberek, amikor Isten egyre csak közeledik hozzájuk, de amíg erőszakkal kényszerítve nem veszik észre, hogy a pusztulásuk küszöbön áll, vagy büszke gúnyolódással utasítanak vissza, vagy megvetően figyelmen kívül hagynak minden fenyegetést. De a tunyaságuknak minket istenfélelemre kell ébreszteni, hogy mindig is óvatosak legyünk, de különösen akkor, amikor Isten haragjának valamiféle jele mutatkozik meg előttünk.

15. *Sürgetik vala az Angyalok Lótót.* Dicsérvén Lót hitét és istenfélelmét, Mózes megmutatja, hogy tapadt hozzá még némi emberi, mert az angyalok siettették, amikor habozott. A lassúságának oka lehetett az, hogy úgy vélte, száműzetésbe megy, így a gondok és félelmek sokasága zavarta meg az izgatott elméjét. Hisz kétségeskedik azt illetően, mi fog történni vele, mint egy szökevénnnyel, akinek mikor elhagyta házát és a berendezését, mezítelenül és szükségben lévén valamiféle sivár helyen kell menedéket keresnie. Közben nem veszi fontolóra, hogy úgy kell tennie, mint egy hajótöröttnek, akinek ahhoz, hogy a biztonságos kikötőbe jusson a tengerbe kell vetnie a terhét, s mindenét, amiye csak van. Valóban nem kételkedik abban, hogy Isten az igazat szólja, de mintha belesüllyedne a saját gyengeségébe, és belegabalyodna a sok gondba, neki, akinek gyorsan és késlekedés nélkül kellene futnia, lassú, akadozó lépésekkel halad előre. Az ő személyében azonban Isten Lelke mintegy tükörben a saját tunyaságunkat tárja elénk azért, hogy lerázzván minden lustaságot, tanuljuk meg magunkat felkészíteni az azonnali engedelmességre, amint a mennyei hang megcsendül a füleinkben, mert ellenkező esetben a természetünkénél fogva bennünk lakozó tétlenség mellé a Sátán még megannyi késleltetést is az utunkba gördít. Az angyalok, hogy még hatékonyabban ösztönözzék Lótót, azt a félelmet keltik benne, hogy nehogy a város *bűne*, vagy *büntetése* miatt vesszen oda. Az עוון szó ugyanis mindkettőt jelenti. Nem mintha az Úr elhamarkodottan ugyanabba a halomba vetnék az ártatlanokat is, mint a gonoszokat, de az ember, aki nem gondoskodik a saját biztonságáról, s aki – noha figyelmeztették – mégis kiteszi magát a lassúságával a romlásnak, megérdemli a pusztulást.

16. *Mikor pedig késedelmeskedék, megragadák a férfiak az ő kezét.* Az angyalok először szóban sürgették őt, most megragadván a kezét, látszólagosa erőszakkal kényszerítik az indulásra. A lassúsága valóban csodálatos, mivel jóllehet meg volt győződve arról, hogy az angyalok nem hiába fenyegették, mégsem volt képes megmozdulni a szavak ereje által, míg ki nem ragadták őt kézen fogva a városból. Krisztus mondja: „a lélek kész, de a test erőtlen” (Mt26:41). Itt egy rosszabb hibára mutat rá, mert a test a tunyaságával úgy lefojtja a lélek fürgeségét, hogy az alig-alig képes lassan sántikálva előre mászni. S valóban, amint minden ember saját tapasztalata tesz bizonyosságot erről a gonoszságról, a kegyeseknek igyekezniük kell nagyobb gonddal felkészülni Isten követésére, s óvakodni attól, nehogy süket fülekkel figyelmen kívül hagyják a fenyegetéseit. S valóban, soha nem fognak olyan szorgalmasan és energikusan előre nyomulni, hogy ne késlekednének még mindig a kötelességeik ellátásában. Mert amit Mózes mond, az figyelemre méltó: az Úr volt könyörületes a szolgájához, amikor az angyalok megragadták a kezét, s Ő sietette ezzel a város elhagyására. Mert gyakorta szükséges, hogy erőszakkal vonjanak el minket azoktól a helyszínektől, ahonnan nem akarunk önként távozni. Ha a gazdagság, vagy a megtiszteltetés, vagy bármi más akadállyal bizonyulnak bárki számára, s kevésbé szabaddá és oldottá teszik őt Isten szolgálatában, akkor, ha bekövetkezik, hogy elveszti ezt a vagyont, vagy kisebb rangra süllyed, tudja meg, hogy az Isten ragadta meg a kezét, mert a szavak és a buzdítások nem jártak a kellő haszonnal a számára. Nem szabad tehát keménynek tekintenünk, ha azokat a betegségeket, melyeket a tanítás nem a kellő hatékonysággal helyesbít, erőteljesebb orvosságokkal kell gyógyítani. Mózes látszólag még nagyobb valamire mutat rá, nevezetesen arra, hogy Isten kegyelme küzdött Lót tunyaságával. Ha ugyanis magára hagyta volna, a késlekedéssel a saját fejére

vonta volna a már küszöbön álló pusztulást. De az Úr nemcsak megbocsát neki, hanem elhatározván, hogy megmenti, kézen fogja és kivezeti, még ha ő ennek ellenáll is.

17. *Mentsd meg a te életedet.* Ezt azért tette hozzá Mózes, hogy megtanítsa nekünk: az Úr nemcsak egy pillanatra nyújtja ki a kezét felénk, hogy elkezdje az üdvösségünket, hanem nem hagyván a munkáját tökéletlenül, teljesen véghezviszi azt. Az természetesen a kegyelem nem közönséges cselekedete volt, hogy Szodoma pusztulása előre ki lett jelelve Lótnak, nehogy váratlanul őt is összezúzza. Aztán, a szabadulás biztos reménységét adták neki az angyalok. Végül pedig kézen fogva vezették ki a veszélyből. Sőt az Úr, nem elégedvén meg azzal, hogy ennyi kegyben részesítette, arról is tájékoztatja, amit majd később kell megtenni, s így bizonyul az életútja Irányítójának, míg meg nem érkezik a biztonság kikötőjébe.⁴²² Lótnak tilos hátratekinteni azért, hogy megtudhassa: ragályos lakóhelyet hagy maga mögött. Ezt a parancsot először is azért kapta, hogy ne vágyakozzon utána, másodsor, hogy jobban elgondolkodjon Isten páratlan jóságán, mely által elkerülte a poklot. Mózes korábban elmondta, mennyire termékeny és gazdag volt az a síkság. Lót most azt a parancsot kapja, hogy induljon el onnan, hogy mondhatni egy hajótörésből megszabadultnak láthassa önmagát. S jóllehet miközben Szodomában lakott, a szíve folytonos bosszantásnak volt kitéve, mégis aligha lehetséges, hogy elkerült volna némi beszennyeződést ebbe a mélységes gonoszságban merülve. Most viszont a megtisztításra várva az Úr által, meg lett fosztva azoktól az élvezetektől, melyekben túl sok örömét lelte. Mi is tanuljuk meg ebből, hogy Isten gondoskodik a legjobban az üdvösségünkről, amikor elvágja azokat a test kényeztetésére szolgáló feleslegességeket tőlünk, s a saját vágyaink túlzott kielégítésének meggátlása végett száműz minket az édes és kényelmes helyről a sivár hegyek közé.

18. *És monda Lót nékik.* Itt Lót újabb hibáját kifogásolja, mert ő nem egyszerűen csak engedelmeskedik Istennek, s nem is engedi magát megmenteni az Ő akaratának megfélemlen, hanem a saját maga módszerét agyalja ki. Isten a hegyet jelöli ki a számára jövődöbeli menedékhelyül, de ő inkább egy várost választ magának. Tévednek tehát azok, akik annyira felmagasztalják a hitét, hogy ezt az alkalmas imádság tökéletes példájának tartják, mert Mózes célja inkább annak megtanítása volt, hogy Lót hite nem volt teljesen tiszta, és mentes minden hibától. Azt ugyanis alaptételnek kell tekintenünk, hogy az imáink hibásak, amennyiben nem az Ígén alapulnak. Lót azonban nemcsak az Ígétől távolodik el, de esztelen módon még szembe is állítja önmagát vele: az efféle tolakodásnak természetesen semmi köze sincs a hithez. Utóbb az elme hirtelen megváltozása lett a büntetése a bolond kívánságának. Mert azok valamennyien szükségszerűen ingadoznak, akik nem adják át magukat Istennek. Amint teljesül valamelyik kívánságuk, azonnal újabb nyugtalanságuk támad, ami a véleményük megváltoztatására kényszeríti őket. Röviden tehát azt kell vallanunk, hogy Lót semmiképpen sem mentes a szégyentől, amiért a várost akarta lakóhelyül, mert ezzel egyrészt Isten parancsával szegült szembe, aminek pedig engedelmeskednie kellett volna, másrészt azok között az örömek között akart maradni, amelyektől hasznos volt elszakadnia. Úgy tesz hát, ahogyan a beteg emberek szoktak, akik elutasítják az orvos által előírt műtétet, vagy keserű orvosságot. Mindazonáltal nem feltételezem, hogy Lót imája teljesen híjával lett volna a hitnek, hanem inkább azt hiszem, hogy noha elhajolt a helyes úttól, attól nemcsak nem ment messzire, de még az elméjében is meg akart azon maradni. Hiszen mindig Isten Ígétjétől függött, de egy részletben elszakadt attól, amikor azért könyörgött, hogy adassék meg neki az a hely, ami elvételét tőle. Így található gyakran a szent emberek kegyes vágyaiban is valamiféle beszennyezett és zavaros keverék. Én azonban tudom, hogy néha a Lélek figyelemre méltó ösztönzésére kénytelenek a külsőségekben eltávolodni az Ígétől, de mégsem lépik át annak korlátait. Lót mértéktelen testi vágyakozása azonban elárulja önmagát abban, hogy pontosan azokba az örömekbe gabalyodott bele, melyekből ki kellett volna maradnia.

⁴²² “Ad salutis metam.” – “Au port de salut.” – *francia*.

Sőt, a következetlensége az elhamarkodottságának bizonyítéka, mert hamarosan elkezdett nem tetszeni neki magának sem, amit elkövetett.

19. *Ímé a te szolgálád kegyelmet talált te előtted.* Moha Lót két személyt lát maga előtt, a szavait az egyikhez intézi. Ebből arra következtetünk, hogy nem az angyalokra támaszkodott, mert alaposan meg volt róla győződve, hogy nekik nincs saját tekintélyük, s az ő szabadulása nem az ő kezükbe adatott. A jelenlétüket tehát nem más módon, csak mintegy tükörként használja, melyben Isten arca szemlélhető. Lót emellett megemlékezik Isten kedvességéről is, ne annyira a hálájának bizonyosságaként, mint inkább azért, hogy nagyobb magabiztossággal kérhessen még többet. Miután ugyanis Isten jósága se ki nem merül, sem meg nem fárad az adakozásban, minél készebbnek találjuk Őt adni, annál magabiztosabbaknak illik lennünk a jónak a remélésében. S valóban a hit sajátossága a bátorság merítése a jövőre nézve a múltbeli kegyesség megtapasztalásából.⁴²³ S Lót nem hibázik ebben a dologban, hanem elhamarkodottan cselekszik, túllépve az Ígén önmaga öröme kedvéért. Ezért mondta, hogy az imádsága, noha a hit forrásából származott, mégis magába olvasztott valami zavarosot a testi vonzalmak sarából. Tanuljunk hát meg Isten kegyelmére támaszkodni, s ne vonakodjunk minden dolgot Tőle várni, s főleg azokat, amiket Ő Maga ígért meg, s engedi meg, hogy kiválasszunk.

Én nem menekülhetek a hegyre. Valóban nem dühöng Isten ellenében elhatározott rosszakarattal úgy, ahogyan a gonoszok szoktak, de mégis, miután nem az Ígén nyugszik, elcsúszik, és majdhogynem elbukik. Hiszen miért fél a megsemmisüléstől a hegyen, ahol Isten kezének kell őt védeni, de vár biztonságos lakozást azon a helyen, ami közel is van Szodomához, és hasonló bosszúállás is fenyegeti a tisztátalan és gonosz lakosai miatt? Ám valóban olyan az emberek természete, hogy nem a mennyben, hanem inkább magában a pokolban keresnek menedéket, valahányszor csak a saját eszüket követik. Látjuk tehát, mekkorát téved Lót, amikor a vétkekkel meg nem fertőzött hegyre tekint és gyanakvást táplál vele kapcsolatosan, s a várost választja, ami bűnökkel telve nem lehet más, mint gyűlöletes Isten számára. Azt állítja, a város kicsiny, hogy könnyebben megkaphassa, amit kér. Mintha azt mondta volna, hogy ő csak egy sarkot akar, ahol biztonságban meghúzhatja magát. Ez igaz lenne, ha nem hajolt volna el az Isten által kínált menedéktől, és elhamarkodottan nem talált volna ki magának másikat.

21. *Ím tekintek rád e dologban is.* Egyesek tudatlanul azt állítják ebből a kifejezésből kiindulva, hogy Lót imája tetszett az Úrnak, mert engedett a kérésének, és megadta neki, amit kért. Nem új dolog ugyanis az Úr számára, ha néha engedményképpen megadja azt, amit Ő Maga mindazonáltal nem helyesel. S most enged Lótnak is, de oly módon, hogy hamarosan kijavítja a hibáját. Közben viszont, miután Isten oly kedvesen és gyengéden tűri a saját népe gonosz kívánságait, mit ne tenne meg értünk, ha az imáinkat a Lelke tiszta irányítása szabályozza, s azokat az Ő Ígéből merítjük? Miután azonban az angyal engedett a helyre vonatkozó kérésének, ismételten megfeddi a lassúságát és igyekezetre ösztökéli.

22. *Semmit sem tehetek.* Mivel az angyal nemcsak bosszúállóként küldetett Szodoma megsemmisítésére, hanem Lót megőrzésére is parancsot kapott, ezért jelenti ki, hogy nem teszi meg az előbbi, amíg ez az utóbbi dolog nem kapcsolódik hozzá, mert nem a szolgáló döntése, hogy szétválassza az Isten által egybeszerkesztett dolgokat. Én azonban nem vagyok elégedetlen egyesek magyarázatával, akik azt feltételezik, hogy az angyal Isten személyében szól. Mert jóllehet a nyelvezet nyersnek tűnik, mégis semmi abszurditás annak kimondásában, hogy Isten képtelen megsemmisíteni az elvetetteket a választottai megőrzése nélkül. S nem szabad a hatalmát korlátozottan tekintenünk, amikor ilyen szükségszerűségtől teszi Magát függővé,⁴²⁴ vagy, hogy a szabadsága és a tekintélye bármely mértékben megfogyatkozik, amikor akarattal és szabadon megköti Magát. Arra pedig főleg emlékezzünk,

⁴²³ "Confirmationem patere." Quaere, capere. "Elle prene confirmation." – *francia.* – *a szerk.*

⁴²⁴ "Dum sibi ipse est necessitas." Szó szerint: "Amikor Ő a saját maga szükségszerűsége."

hogy az Ő hatalma szent kötelékkel kötődik a kegyelméhez, és a hithez az ígéreteiben. Ebből valóban és helyesen kimondhatjuk, hogy nem tehet mást, csak amit akar és megígér. Ez egy valódi és hasznos tanítás. Kevesebb alapja lesz azonban a kételkedésnek, ha az igeszakaszt az angyalokra vonatkoztatjuk, akik pozitív parancsot kaptak, amitől nem volt számukra törvényes a legcsekélyebb mértékben sem eltérni.

24. *És bocsáta az Úr Sodomára és Gomorára kénköves és tüzes esőt.* Mózes itt röviden, nagyon egyszerű nyelvezettel beszámol Szodoma és a többi város megsemmisítéséről. Az eset szörnyűségessége valóban megkövetelhetett volna sokkal részletesebb beszámolót, tragikus kifejezésekkel tűzdelve, de Mózes a maga megszokott módján egyszerűen csak ismerteti Isten ítéletét, melynek leírásához nincsenek eléggé szenvedélyes szavak, majd a dolog feletti elmélkedést meghagyja az olvasóknak. Ezért a mi feladatunk minden gondolatunkat erre a szörnyűséges bosszúra összpontosítani, melynek pusztá említése, miután nem történt meg anélkül, hogy ég és föld hatalmas megrázkódtatáson ne men volna keresztül, joggal kellene minket is megremegtetnie, s ezért van oly sokszor megemlítve a Szentírásban. S nem az volt Isten akarata, hogy ezeket a városokat egyszerűen csak elnyelje egy földrengés, hanem, hogy az ítélet példáját még látványosabbá tegye, tüzet és kénkövet bocsátott rájuk a mennyből. Erre vonatkozik, amit Mózes mond, hogy az Úr tüzet bocsátott rájuk az Úrtól. Az ismétlés hangsúlyos, mert az Úr nem a természet megszokott rendje szerint idézte elő az esőt, hanem mondhatni nyújtott kézzel nyíltan mennydörgött nem a szokott módon azért, hogy kellően világossá tegye: ez a tűz- és kénköves nem természetes okokból keletkezett. Valóban igaz, hogy a levegő soha nem kavarodik fel véletlenül, s Istent kell elismerni még a legkisebb zápor, vagy eső szerzőjének. S lehetetlen megbocsátani Arisztotelész világias ravaszkodását, aki, mikor olyan erőteljesen vitatja a másodlagos okokat, a meteorokról szóló könyvében Istent mélységes hallgatásba temeti. Mózes azonban itt konkrétan dicséri Isten rendkívüli munkáját, hogy megtudjuk: Szodoma nem nyilvánvaló csoda nélkül semmisült meg. A bizonyíték, amit az ókoriak ebből a bizonyosságból próbáltak meg levezetni Krisztus isteni mivoltára, semmiképpen sem meggyőző. Azok pedig véleményem szerint ok nélkül haragszanak, akik szigorúan korholják a zsidókat, amiért nem fogadják el ezt a fajta bizonyítékot. Megvallom, Isten valóban mindig az Ő Fiának keze által cselekszik, s nem kételkedem abban, hogy a Fiú elnőkölt e bosszúállásnak eme emlékezetes példája felett, de azt mondom, nem meggyőzően érvelnek, akik ebből vezetik le a Személyek többszörösségét, míg Mózes célja az volt, hogy az olvasói elméit Isten kezének elevenebb szemlélésére serkentsse. S ahogyan sokszor megkérdezik ebből az igeszakaszból kiindulva: „Mit tettek a csecsemők, hogy ugyanabban a pusztulásba kerültek, mint a szüleik? A kérdésre egyszerű a válasz, nevezetesen, hogy az emberi faj Isten kezében van, ezért Ő pusztulásra adhat, akit csak akar, s megmentheti azt, akit csak akar az Ő kegyelmével. Aztán bármit, amit nem vagyunk képesek felfogni az értelmünk korlátozott képességeivel, alá kéne vetni az Ő titkos ítéletének. Végül, annak a magnak az egésze átkozott és utálatos volt, ezért Isten jog szerint egyiküket sem kímélhette meg, a legkisebbet is beleértve.

26. *És hátra tekintte az ő felesége.* Mózes itt feljegyzi Isten csodálatos ítéletét, amitől Lót felesége sóbálvánnyá változott. De e történet ürügyén a gáncsokodó és romlott emberek kinevetik Mózes, mert ennek az átalakulásnak látszólag nincs nagyobb igazságtartalma, mint az Ovidius által kiagyaltaknak, így azzal hencegnek, hogy nincsen semmi hitelessége. Én azonban inkább azt feltételezem, hogy Ovidius a Sátán mesterkedései folytán a mesészerű fecsegésével hiteltelenítette közvetve az Isten bosszúállásának ezt a legjelesebb bizonyítékát. De bármit is tetszik a pogányoknak fabrikálni, nekünk nem kell azzal törődni. Csak azt lényeges fontolóra venni, hogy Mózes története tartalmaz-e bármi abszurd, vagy hihetetlen dolgot. S először is azt kérdezem: Miután Isten a semmiből teremtette az embereket, miért ne lenne képes, ha úgy látja jónak, megint semmivé változtatni őket? Ha ezt elfogadjuk, ahogyan el is kell, akkor miért ne lenne képes, ha úgy látja jónak, kövekké változtatni őket? Még azok

a kiváló filozófusok is, akik a saját élelméjűségüket az Isten hatalmának megkisebbitésében mutatják be, naponta látni ekkora csodákat a természet működésében. Mert miképpen nyeri el a kristály a keménységét? S – hogy ne térjünk ki a ritka példákra – miképpen lesz élő állat az élettelen magból? Miképpen kelnek ki madarak a tojásokból? Miért tűnik hát nevetségesnek neki a csoda ebben az egy esetben, amikor kénytelenek elismerni megszámlálhatatlanul sok hasonlót? S miképpen képesek elhinni azok, akik következtetésnek tartják, hogy egy asszony teste sötömbbé változzon, hogy a feltámadás helyreállítja majd az életre a rothadásnak kitett testeket? Amikor azonban azt olvassuk, hogy Lót felesége sószoborrá változott, ne képzeljük, hogy a lelke is átment a só természetébe, mert nem kétséges, hogy ő él, hogy részese lehessen velünk együtt ugyanannak a feltámadásnak, még ha rendkívül szokatlan halált halt is, hogy mindenki számára példa lehessen. Én azonban nem vélem úgy, hogy Mózes arra gondolt: a szobornak sós íze volt, hanem hogy volt rajta valami figyelemre méltó az ott elhaladók megintésére. Szükséges volt tehát, hogy valamiféle jelek legyenek rajta, melyekből mindenki tudhatta, hogy ez egy emlékeztető csodatett. Mások a sóbálványt romolhatatlannak értelmezik, aminek örökké fenn kell maradnia, de az előző magyarázat a hitelesebb. Megkérdendő, hogy miért büntette az Úr ennyire súlyosan a boldogtalan asszony meggondolatlanságát, hiszen látta, hogy nem azért tekintett hátra, mert visszatérni vágyott Szodomába? Talán még mindig kételkedve biztosabb bizonyítékot akart látni, vagy a pusztuló nép iránti könyörületből fordította a szemeit abba az irányba. Mózes természetesen nem állítja, hogy tudatosan küzdött Isten akarata ellen, mivel azonban az ő és a férje megmenekülése az isteni könyörület páratlan példája volt, így a hálátlanságát helyes volt megbüntetni. S ha minden körülményt mérlegelünk, akkor világos, hogy a hibája nem kicsiny. Először is a visszatekintés vágya a kételkedésből fakadt, s nem is lehet Istent jobban megsérteni, mint azzal, amikor megtagadjuk, hogy hitelt adjunk az Ő szavának. Másodszor, Krisztus szavaiból arra következtetünk, hogy valamiféle gonosz vágy mozgatta (Lk7:32), s nem jókedvűen hagyta ott Szodomát, hogy arra a helyre igyekezzen, ahová Isten hívta őt. Tudjuk ugyanis, hogy Krisztus azt parancsolja nekünk: emlékezzünk Lót feleségére, nehogy a világ csábításai elvonjanak minket az elmélkedéstől a mennyei életről. Valószínű tehát, hogy ő, nem elégedvén meg Isten neki juttatott kegyével, azokba a szentségtelen vágyakba pillantott bele, melyeknek a lassúság is jele volt. Mózes ugyanis arra utal, hogy a férje után ment, amikor azt mondja, hogy *mögüle* tekintett hátra, mert nem *őfelé* nézett vissza, hanem a járása lassúsága folytán kevesebb távolságot tett meg, tehát mögötte volt. S noha nem törvényes bármit is kinyilatkoztatni az örök üdvösségéről, mindazonáltal mégis valószínű, hogy Isten az átmeneti büntetés kiszabásával mentette meg a lelkét, mert Ő gyakran bünteti a népét testben, hogy a lelkük megmenekülhessen az örök pusztulástól. Mivel azonban ennek ismerete nem túl hasznos, s mi veszély nélkül maradhatunk a tudatlanságban, ezért inkább arra a példára figyeljünk, amit Isten minden korszak közös hasznára szán. Ha a büntetés borzalmassága elrettent minket, akkor emlékezzünk, hogy azok nem kisebb mértékben vétkeznek manapság, akik nem Szodomából, de a pokolból megszabadulva valami másra szögezik a tekintetüket, mintsem a magasztos elhívásuk megígért jutalmára.

27. *Ábrahám pedig reggel arra a helyre indula.* Mózes most visszatér Ábrahámra, s megmutatja, hogy semmiképpen sem hanyagolta el, amit az angyal szájából hallott, mert elmeséli, hogy Ábrahám arra a helyre ment, ahonnan megláthatta Isten ítéletét. Nem szabad ugyanis azt gyanítanunk (mint nemrég mondtuk Lót feleségét illetően), hogy jobban bízott a saját szemeiben, mint Isten Ígéjében, s felfedezni indult, mert kételkedett. Inkább arra következtetünk a szövegből, hogy már meggyőződve arról, hogy az angyal nem beszélt hiába, megerősítést keresett az esemény tényleges megtekintésén keresztül. Olyat, amely hasznos lehet mind neki, mind az utódoknak. S nem szabad abban kételkedni, hogy előtte egész éjjel komolyan aggódott unokafivére, Lót biztonságáért. Azt, hogy megelégedett-e ezen a ponton, vagy sem, nem tudjuk, én azonban inkább arra a feltételezésre hajlok, hogy izgatott

maradt vele kapcsolatosan. S valószínű, hogy a reménység és a félelem között ingadozva ment találkozni vele, hogy megláthassa: megmenekült-e, vagy sem. S noha nem lát mást, csak füstöt, ami általában a nagy tűz maradványa, ezt a jelet mégis az Úr adta neki bizonyságul az utódok számára erről a nagyon emlékezetes büntetésről. Isten valóban azt szeretné, hogy magában a hely kinézetében az Ő haragjának örök emlékezete álljon fenn. Mivel azonban a világ nagyon is kész kételkedni Isten ítéleteiben, ezért könnyen hihették, hogy a hely kinézete ilyen volt a kezdetektől fogva, vagy, hogy a változás véletlenül ment végbe. Ezért tetszett az Úrnak Ábrahám szeme elé tárni a bosszújának cselekedetét, hogy ő elláthassa a hírnök hivatalát az utódok számára.

29. *Megemlékezzék az Isten Ábrahámról.* Jóllehet Mózes nem jelenti ki, hogy az unokafivérének megmeneküléséről Ábrahám tudomást szerzett, mégis, miután azt mondja, hogy Lót Ábrahám kedvéért menekült meg a pusztulástól, valószínű, hogy Ábrahám nem lett megfosztva attól a vigasztól, amire a legnagyobb szüksége volt, s tudatában volt ennek a jótéteménynek, amiért illet hálát adnia. Ha bárki számára abszurdnak tűnik, hogy Lótnak, a szent embernek másvalaki kedvéért kell megmenekülnie, mintha az Úr nem is lenne tekintettel a saját kegyességére, arra azt válaszolom, hogy e két dolog jól összeegyeztethető. Az Úr ugyanis, miután meg szokta segíteni a saját népét, gondoskodott Lótról, akit kiválasztott, s akit az Ő Lelkével kormányzott. Egyidejűleg azonban azt is megmutatja az élete megóvásával, hogy milyen nagyon szerette Ábrahámot, akinek nemcsak személyes védelmet biztosított, de mások szabadulását is megadta. Azt azonban helyes megjegyezni, amit az Úr ingyenesen tesz meg – semmi mástól, mint csak a saját jóságától felindulva – azt az emberek kegyességének, vagy az imáinak tulajdonítják azért, hogy Isten imádatára serkentsen minket és Őhöz imádkozzunk. Nemrég láttuk, mennyire könnyőrekesnek bizonyult Isten Lót megmentésében, s valóban, akkor sem pusztult volna el, ha nem lett volna Ábrahám unokafivére. Mózes mégis azt mondja, hogy Ábrahámnak adott kegy volt az, amikor Lót nem pusztult el a Szodomáéval azonos megsemmisülésben. Ha azonban az Úr kiterjesztette a kegyet, amit a szolgájának kegyeskedett megadni, annak unokafivérére is, aki most mintegy elidegenedett a saját családjától, mennyivel magabiztosabban várhatja minden istenfélő azt, hogy ugyanannak a kegyelemnek a házuk népe sem lesz híjával. S ha az Úr, amikor kegyel minket, más hozzánk kötődő személyeket is felkarol a mi kedvünkért, mennyivel jobban fog majd odafigyelni ránk? Annak kimondásával, hogy Lót ezekben a városokban élt, a színekdoché szóképét, ami a részt szerepelteti az egész helyett, használatos konkrétan azért, hogy a csodát még látványosabbá tegye, mert csak Isten páratlan gondviselése által történt meg, hogy egyvalaki megmenekült, amikor öt város megsemmisült.

30. *Lót pedig felméne Czóárból.* Ez a történet azt bizonyítja, amire korábban utaltam, hogy azok a dolgok, melyeket az emberek maguknak koholnak a testi elmésségből fakadó elhamarkodott okoskodással, sohasem helyes. Különösen, amikor az emberek a hiábavaló reménységtől megtévesztve, vagy a romlott vágyaktól késztetve eltávolodnak Isten Ígététől. Mert bár a vakmerőség a kezdetben sikeresnek tűnik, akiket pedig elragadnak a saját vágyaik, ujjonganak a dolgok szerencsés alakulása folytán, az Úr végül mégis megátkozza mindazt, amibe nem az Ő jóváhagyásával fognak, s beteljesedik Ézsaiás kijelentése: „Jaj a pártos fiaknak... a kik tervet visznek véghez nélkülöm, és szövetséget kötnek, de nem lelkem által” (Ézs30:1). Lót, amikor azt a parancsot kapta, hogy meneküljön a hegyre, inkább a Czoárban lakozást választotta. Miután megkapta a kívánságának megfelelő lakóhelyet, hamarosan megtért és megbánta, mert reszket a gondolattól, hogy hamarosan lesűjthat a pusztulás a Szodomához oly közeli helyre, ahol talán ugyanaz az istentelenség és gonoszság uralkodott. De idézzék az olvasók az emlékezetükbe, amit mondtam: csak Isten csodálatos jóságának volt köszönhető, hogy nem kapott azonnali, vagy nagyon súlyos büntetést. Mert az Úr, megbocsátván neki akkor, végül megtette őt a saját bűne bírójának. Mert nem erő, vagy ember keze üzte ki Czoárból, hanem az elme vak aggodalma ösztökélte és vezette őt a barlangba,

amiért inkább a testi vágyait követte, nem Isten parancsát. S így büntetvén a kegyeseket, Isten enyhíti a büntetésüket, amit ezzel a legjobb orvosságuknak tesz meg. Ha ugyanis szigorúan bánná az ostobaságukkal, akkor végzetes zűrzavarban buknának el. Ezért teret ad nekik a megtérésre, hogy szándékosan elismerjék a hibájukat.

31. *És monda a nagyobbik.*⁴²⁵ Mózes sitt egy csodáról számol be, ami joggal ejti bámulatba az olvasókat. Mert hogyan juthatott eszébe Lót lányainak a tisztátalan szexuális kapcsolat, amikor Isten a szodomaiakra kiszabott rettenetes büntetése még a szemük előtt volt, s miközben tudták, hogy annak a botrányos és bűnös vágyak voltak a fő okai? Igaz, nem annyira az érzéki vágyak mozgatták őket, mint inkább a családjuk fenntartásának ostoba szándéka, mindazonáltal ez a késztetés túlonúl abszurd volt, mert arra kényszeríti a természetet, hogy feledkezzen meg minden tisztaságról és szégyenérzetről, s a vadállatokhoz hasonlóan semmisítsen meg minden különbséget a botrányos és a tisztességes között. S hogy jobban megértsük az egész dolgot, és sorrendben vizsgálom annak egyes részeit.

Lót idősebb lánya tervét illetően, akinek a fiatalabb engedelmeskedett, először is biztosra veszem, hogy egyikőjüket sem a testi vágyak késztették, hanem mindketten csak a családfenntartásra gondoltak. Hisz miféle szenvedély ébreszthetett volna bennük vágyat a szexuális kapcsolatra a már idős atyjukkal?

Abból, hogy az idősebb lopva és csak egyetlen éjszakát töltött az atyjukkal, majd a hűgát állította a maga helyére a következőn, majd miután teherbe estek, nem gondoltak visszatérni az atyjuk öleléséhez, másodszor arra következtetünk, hogy nem volt más céljuk, csak anyává válni. De nem fogadom el, amire egyesek következtetnek, akik azt mondják, hogy az a nagy tévedés vezette őket félre, hogy az egész világ elpusztult Szodomával egyetemben. Hisz pont előtte laktak Czoárban, aztán kellemes területek is tárultak a szemük elé, melyek biztosan nem voltak néptelenek, továbbá megtudták atyjuktól, hogy speciális büntetés sújtotta a szodomitákat és a szomszédjaikat. Azt a családot is ismerték, ahonnan atyjuk származott, s tudták, miféle nagybácsit követett a szülőföldjéről elindulva. Mit kell hát gondolnunk? Azt, hogy miután meg voltak róla győződve: a családot a gyermekek tartják fenn, kemény és a folytonos szomorúság forrása volt a számukra, hogy nem voltak gyermekeik. S aztán az üresség is, atyjuk halálát követően, elhordozhatatlannak tűnhetett a számukra, mert látták, hogy akkor magányosak lesznek, minden segítségnek híjával. Innen származik a tisztátalan óhajuk, valamint az abszurd sietségük, amivel ezt a tisztátalan szexuális kapcsolatot keresték, miután féltek a magányos, megannyi gonddal járó élettől. Abban sem kételkedem, hogy Mózes nem arról számol be, amit ürügyként használtak, hanem azt, amit a szívük őszinte érzéseivel mondtak. Így hát a többi nemzet szokásának megfelelően akartak maguknak utódot. Példaként hozakodnak elő az egész világgal, mivel tisztességtelennek tartják, hogy az ő helyzetük rosszabb legyen másokénál. Mindenütt, mondják, dicsérik a fiatal nőket, akik gyermekeket szülnek, és így építik a családjaikat, miért kellene hát nekünk örökös gyermektelenségre ítéltetnünk? Közben jól tudták, hogy hatalmas bünt követnek el. Hisz miért itatták le az atyjukat? Nem azért, mert úgy vélték, nem tudják erre hajlandóvá tenni? Amikor atyjuk utálta a tisztátalanságot, akkor a leányoknak is szükségszerűen ugyanazokat az elképzeléseket kellett volna vallaniuk a lelkiismeretükben. Ezért semmiképpen sem lehet nekik megbocsátani, amiért belementek ebbe a botrányos szexuális kapcsolatba, amittől a természeténél fogva minden nemzet undorodott. Miközben a

⁴²⁵ “Et dixit primogenita.” – “Hic prodigium narratur a Mose, quod lectores merito obstupefacere debet,” etc. Ennek és a következő ígeverseknek a hosszas kommentárját szükségesnek tartották teljesen kihagyni. Talán az említésre méltó dolgok benne az alábbiak: 1. Kálvin azt feltételezi, hogy Lót az ítélőképességét megbénító elvakultság alatt állt az esettel kapcsolatos türelmetlensége következtében. “Ego quidem ita omnino statuo non tam vino fuisse obrutum, quam propter suam intemperiem divinitus percussus spiritu stuporis.” 2. Más igemagyarázókhoz hasonlóan ő is ekképpen magyarázza Lót lányai gyermekeinek a neveit: az első מואב (Moáb), aminek a jelentése „az atyától”, a másik בן-עמי (Ben-ami), ami azt jelenti „a népem fia”. Ezek voltak a moábiták és az ammoniták ősapjai. – a szerk.

megszokott bűnöket elkövető nép kénytelen elismerni a bűneit, miképpen vélik magukat ártatlannak a súlyos bűnöket elkövetők úgy, mintha az Isten ítéletétől való félelem nem is sarkallná őket? Ezért Lót leányai a lelkiismeretük elnyomásával adták magukat erre a bűnre. Atyjuk félrevezetésének oka nem volt más, mint az, hogy tudatában voltak a gyalázatnak, amit nekik maguknak is szükségszerűen el kellett ítélniük, mert tudták, hogy természetellenes. Ebből kiderül, hová jut a nép, ha a saját akaratát követi, mert semmi sem lehet abszurdabb, vagy bestiálisabb, mint az, hogy ne romoljunk meg, ha a testünk zablóját elengedjük. Ezért tehát minden vágyakozásunk kezdete az legyen, hogy megvizsgáljuk, mit enged meg az Úr, hogy ne jusson eszünkbe olyasvalamit kérni, ami az Ő Ígéje szerint szabad nekünk.

Nincsen a földön férfiú. Nem úgy értik, hogy minden nemzet megsemmisült, mint ahogyan sok igemagyarázó fecseg, hanem miután a félelem űzte őket a barlangba, ami magányos élethez vezetett, azt panaszolják, hogy számukra elveszett a házasságkötés minden reménysége. S valóban, elzárva a többi nemzettől, úgy éltek, mintha valami elkülönített világba lettek volna elküldve. Ha bárki ennek azt veti ellenébe, hogy kérhettek volna férjeket atyjuktól, arra azt válaszolom, hogy abszolút nem csoda, ha a félelemtől hajtva nem voltak képesek más orvosságot keresni, mint ami kéznél volt. Azt gondolták ugyanis, hogy azon a magányos hegyen a kőszikla barlangjába zárva többé a legkisebb kapcsolatuk sem lesz az emberi fajjal. Lehetséges (amint arra korábban emlékeztettem), hogy néhány rabszolga velük élt. Ez még valószínű is, hiszen ellenkező esetben nehéz lett volna borhoz jutni a barlangban, ha azt nem hozták magukkal más élelmiszerekkel együtt a szekéren. Mégis azt mondják, hogy nincs férfiú, mert vonakodtak házasságra lépni a rabszolgákkal.

Azután úgy értem, a föld megnevezés a mondat első részében a terület, vagy a tájék helyett szerepel, mintha azt mondták volna: ebben a régióban nem maradt több férfi, aki feleségül vehetne minket az egész világ szokása szerint. Hallgatólagos ellenmondás van itt ugyanis az egész föld és annak bizonyos része között. Ám az első vétkük az, hogy az emberi faj szaporítása iránti buzgalmukban megszegik a természet szent törvényét. Azután gonosz és bűnös dolog az is, hogy nem Magához a világ Teremtőjéhez fordulnak, hogy kimentse őket abból az elszigeteltségből, amely miatt aggódtak. Harmadszor, hanyagságot mutatnak, amikor csak a földi életre irányítják a szívüket, s nem törődnek a mennyei élettel. Noha én nem merek kezkeskedni az időt illetően, ami Szodoma megsemmisítése és Lótnak a lányaival folytatott tisztátalan szexuális kapcsolata között telt el, mégis valószínű, hogy amint bementek a barlangba, a magánytól idegenkedve kiagyalták ezt a botrányos és förtelmes tervüket. Nem telhetett el hosszú idő attól kezdve, hogy Lót a barlangban élt, mert akkor fellépett volna az élelem és az ital hiánya. S ahogyan a hirtelen félelem elragadta az atyjukat úgy, mint egy vihar, a leányok úgy nem voltak képesek megtartóztatni magukat akár csak néhány napig. Istent segítségül nem hívták, atyjuktól nem kértek tanácsot, hanem bestiális ösztönök ragadták el őket. Ebből látjuk, milyen gyorsan megfeledkeztek a szabadulásról és a szodomiták büntetéséről, noha mindkettőt meg kellett volna tartani a szívükben. Ő bár csak ne lenne ez a vétek közöttünk is oly nagy, de túl világosan kimutatjuk mindkét módon a hálátlanságunkat.

33. *Ő pedig semmit sem tud.* Jóllehet Lót nem tudatosan vétkezett, mégis, mivel az ittassága volt a bűne oka, a vétke kisebbé válik, de nem törlődik teljesen el. Kétségtelen, hogy az Úr így ostromozta az elégedetlenségét. Ritka és furcsa, hogy az érzékei olyannyira a bor hatása alá kerültek, hogy ő, mint holmi halott ember, szabad folyást enged a vágyainak. Ezért én feltételezem, hogy nem annyira a bortól részegedett meg, hanem a szertelenségét verte meg Isten a tudatlanság lelkével. S amikor Isten nem kímélte a szent pátriárkát, miképpen gondolhatjuk mi, hogy megússzuk büntetlenül ugyanazzal a szertelenséggel? Fogjuk hát fel az ő példáján keresztül: a mértékletesség törvénye van előírva a számunkra, hogy mértékkel együnk és igyunk. Mégis van néhány szentségtelen ember, akik Lótot tekintik a gonoszságuk pártfogójának.

Miért nem gondolunk inkább arra, micsoda borzalmas botrányba romlott, amiért szélsőségesen használta a bort? Nekünk, mint azt már mondtam, nem pusztán csak azt kell fontolóra vennünk, mivel jár a részegség, s miféle más bűnök kapcsolódnak ahhoz, hanem Isten ítéletét is végig kell gondolnunk. Azért akarta nyíltan terjeszteni ezt a tragikus bűnt, hogy megutáljuk a részegséget. Az Úr naponta tesz bizonyosságot súlyos büntetésekkel arról, hogy mennyire nem tetszik neki ez a véték. Amikor látjuk, hogy Ábrahám unokafivére, az angyalok serege, egy ember, akit a szentség rendkívüli hírneve ékesít, azért szennyeződött be a tisztátalan szexuális kapcsolattól, mert túl sokat ivott, mi fog történni azokkal a korhelyekkel és prostituáltakkal, akik naponta leisszák magukat? De ezt hosszasan tárgyaltuk a kilencedik fejezetben, s az emberek újra elolvashatják.

Ami Mózes szavait illeti, miszerint Lót észre sem vette, amikor a lánya lefeküdt és felkelt, ezt egyesek úgy magyarázzák, hogy nem látott különbséget egy idegen és a saját lánya között. De ha nem volt teljesen vak, reggel, amikorra kialudta a mámorát, rájöhetett, hogy a lányával lépett szexuális kapcsolatba. Egyesek a vétékét kisebbítendő azt mondják, hogy nem annyira részeg volt a túlzott italozás miatt, hanem inkább lesújtott a szomorúságtól. De én fenntartom, hogy ő, miután ragyogóbb ajándékokkal is fel volt ruházva, több büntetésre is rászolgált, s a józan esze azért vétetett el tőle, hogy oktan állatként beleveessen a szexuális vágyakba.

35. *Felkele a kisebbik is és vele hála.* Ez az igeszakasz arra tanít minket, mennyire veszélyes a Sátán csapdáiba esni. Mert aki egyszer megfogott azokban, egyre mélyebbre és mélyebbre kerül beléjük. Bizonyos, hogy Lót mértékletes ember volt, de vagy a lányai győzték le, amikor elborította a szomorúság, vagy bármi más módon csábult el a szélsőséges italozásra, s miután egyszer megromlott a szélsőségességtől, megint eltévelyedett a rá következő napon. Nekünk ezért szorgalmasan ellene kell állnunk az első alkalomnak, mert majdnem lehetetlenség, hogy azok, akik egyszer eltompultak a bűnben annak édessége következtében, ne vesszenek bele teljesen a vétékbe. Ezért az embereknek halálos gonoszságként kell óvakodniuk a gonoszra ösztönzés ellen, s úgy kell félniük minden hízalgő kísértéstől, mint valami mérgező dologtól. Az a körülmény pedig figyelemre méltó, hogy Lót a szodomaiak között, akik majdnem eget-földet beszennyező mennyiségű bűnt halmoztak rakásra, szemérmes és tiszta volt, mint egy angyal.

Honnan tartott meg ekkora tisztaságot Szodomában, ha nem az őt körülvevő gonoszság ismeretéből, ami nyugtalanná és óvatossá tette? Most pedig, biztonságban a hegyen, a Sátán újabb csapdákkal ostromolja őt. Az ő példáján keresztül a Lélek arra int minket, hogy óvakodjunk, mert amikor a legkevésbé gondolunk rá, a láthatatlan ellenség akkor állít csapdát nekünk. Hasonlóképpen mondja Mózes, hogy Ádámot is becsapta a Paradicsomban. Amikor ügyelünk önmagunkra, az óvatosság a magunk örvévé tesz az ellenség minden cselével szemben. Mert senki sincs, aki ne hordozná magával a kísértések ezreit a saját maga megtévesztésére.

37. *És szüle a nagyobbik fiát.* Rettenetes vakság volt az, amikor Lót leányai, lerázva magukról minden szégyenérzetet, emléket állítottak a saját érényeiknek, s örök jellel tették közszemlére a gyalázatukat az utódaik előtt. A fiaiknak, vagy inkább a két nemzetnek a személyeikben olyan neveket adtak, amikből mindenki tudhatta, hogy ez a család a házasságtörésből és a tisztátalan szexuális kapcsolatból származott. Az idősebbik azzal dicsekszik, hogy az atyjától nyert fiút, a másik azzal, hogy a fia szoros rokoni kapcsolatból származott. Így mindketten szégyentelenül hirdetik a gyalázatukat, pedig inkább, a bűnük miatti szégyen következtében, örök rejték helyen kellene elbújniuk. S nem elégedvén meg a kortársaik előtti megszégyenüléssel, más korokra is kiterjesztik a bűnüket. Nem kétséges tehát, hogy a Sátán által rabul ejtve megfélemeztek a botrányos és a tisztességes közötti különbségről. Pál azt monda (Rm2:5), hogy a gonoszok, miután hosszú időn át örvendeztek a bűnnek, végül emiatt minden fájdalomérzetüket elveszítik. Kétségtelenül valami efféle

ostobaság szállta meg a két lányt, mert nem szégyellték terjeszteni mindenfelé a gyalázatukat. Továbbá, Isten büntetésének ilyesféle példája azért tárul a szemünk elé, hogy ne engedjünk utat semmiféle bűnnek, és ne vesszünk bele a kicsapongásba, hanem az istenfélelemtől indítatva a bűnbánatra sarkalljuk magunkat.

20. fejezet

1. És elköltözék onnan Ábrahám a déli tartományba, és letelepedék Kádes és Súr között, és tartózkodék Gérárban.

2. És monda Ábrahám Sáráról az ő feleségéről: Én húgom ő. Elkülde azért Abimélek Gérárnak királya, és elviteté Sárát.

3. De Isten Abimélekhez jöve éjjeli álomban, és monda néki: Ímé meghalsz az asszonyért, a kit elvettél, holott férjnél van.

4. Abimélek pedig nem illette vala őt, és monda: Uram, az ártatlan népet is megölöd-é?

5. Avagy nem ő mondotta-é nékem: én húgom ő; s ez is azt mondotta: én bátyám ő. Szívem ártatlanságában, és kezeim tisztaságában cselekedtem ezt.

6. És monda az Isten néki álomban: Én is tudom, hogy szívednek ártatlanságában mívelted ezt, azért tartóztattalak én is, hogy ne vétkezzél ellenem, azért nem engedtem, hogy illessed azt.

7. Mostan azért add vissza az embernek az ő feleségét, mert Próféta ő: és imádkozik te éretted, és élsz; hogyha pedig vissza nem adod: tudd meg, hogy halállal halsz meg te, és minden hozzád tartozó.

8. Felkele azért Abimélek reggel, és előhívatá minden szolgáját, s fülök hallatára mindezeket elbeszélé és az emberek igen megfélemlének.

9. És hívatá Abimélek Ábrahámot, és monda néki: Mit cselekedtél mi velünk? És mit vétettem te ellened, hogy én reám és az én országomra ilyen nagy bűnt hoztál? A miket cselekedni nem szabad, olyan dolgokat cselekedtél ellenem.

10. És monda Abimélek Ábrahámnak: Mit láttál, hogy ezt a dolgot cselekedted?

11. Felele Ábrahám: Bizony azt gondoltam: nincsen istenfélelem e helyen, és megölnek engem az én feleségemért.

12. De valósággal húgom is, az én atyámnak leánya ő, csak hogy nem az én anyámnak leánya; és így lőn feleségemmé.

13. És lőn hogy a mikor kibujdostata engem az Isten az én atyámnak házából, azt mondtam néki: Ilyen kegyességet cselekedjél én velem, mindenütt valahová megyünk, azt monddad én felőlem: én bátyám ez.

14. Akkor Abimélek vett juhokat, ökröket, szolgákat és szolgálókat, és adá Ábrahámnak, és vissza adá néki Sárát is az ő feleségét.

15. És monda Abimélek: Ímé előtted van az én országom, a hol tenéked jónak tetszik, ott lakjál.

16. Sárának pedig monda: Ímé ezer ezüst pénzt adtam a te bátyádnak, ímé az neked a szemek befedezője mindazok előtt, a kik veled vannak; és így mindenképen igazolva vagy.

17. Könyörge azért Ábrahám az Istennek, és meggyógyítá Isten Abiméleket, és az ő feleségét, és az ő szolgálóit, és szülének.

18. Mert az Úr erősen bezárta vala az Abimélek háza népének méhét, Sáraért az Ábrahám feleségéért.

1. *És elköltözék onnan Ábrahám.* Az, amit Mózes Szodoma pusztulásáról mondott el, kitérő volt. Most visszatér a történet folytatására, s annak bemutatásával folytatja, mi történt Ábrahámmal: hogyan viselkedett, miképpen védte őt meg az Úr, míg a megígért mag, az egyház jövőbeli forrása meg nem születik neki. Azt is mondja, hogy Ábrahám a déli tartományba ment. Nem azt jelenti ez, hogy átlépte a neki adott örökség határait, hanem csak elhagyta a korábbi lakóhelyét és dél felé indult. S a terület, amire rámutat később főleg Júda törzsének jutott osztályrészül. Nem ismeretes azonban, mi volt a célja a költözéssel, vagy

miféle szükség kényszerítette a helyváltoztatásra. Abban azonban biztosaknak kell lennünk, hogy nem valami elégtelen ok miatt váltott lakóhelyet, s különösen azért, mert a fiú, akire vágyakozni sem mert, nemrég Sárán keresztül lett neki megígérve. Egyesek úgy vélik, hogy a folytonosan a szeme elé táruló szomorú látvány elől menekült, mert látta az alaktalan káoszra vált síkságot, mely nemrég még oly gyönyörű látványt nyújtott, s annyira tele volt különféle gyümölcsökkel. S természetesen lehetséges, hogy az egész szomszédságot érintette a kénbűz, valamint beszennyezték a különféle romlások, hogy az emberek még világosabban meglássák Istennek ezt az emlékeztető ítéletét. Ezért semmi összeegyeztethetetlen nincs a tényekkel abban a feltevésben, hogy Ábrahám, látván, hogy a hely Isten átka alatt áll, ezért utálta azt és máshová húzódott. Az is hihető, hogy (amint ez máshol megtörtént vele), azok rosszindulata és sértegetései miatt volt kénytelen elmenni, akik között élt. Mert minél jobban kimutatta az Úr a kegyelmét iránta, annál szükségesebb volt viszonzásképpen a türelmet gyakorolnia azért, hogy eltöprengessen az állapotán, mint vándorén ezen a földön. Mózes azt is konkrétan kijelenti, hogy idegenként élt Gérár földjén. Látjuk tehát, hogy ezt a szent családot ide-oda űzték, mint holmi szemetet, miközben állandó lakóhely adatott a gonoszoknak. De hasznos a kegyeseknek ilyen vándorélethez élni a Földön, nehogy az elméjüket a kényelmes és csendes lakóhelyre irányítva elveszítsék a mennyei örökségüket.

2. *És monda Ábrahám Sáráról az ő feleségéről.* Ebben a történetben a Szentlélek figyelemre méltó példáját tárja elénk mind az ember gyengeségéről, mind Isten kegyelméről. A közmondás szerint még a bolondok is bölcsökké válnak a gonoszság elszenvedése által. De Ábrahám, megfélemlítve a nagy veszélyről, ami Egyiptomban fenyegette, még egyszer ugyanabba a kőbe üti be a lábát. Jóllehet az Úr szándékosan büntette azért, hogy a figyelmeztetés hasznára váljon az egész életén keresztül. Ezért a szent pátriárka példájában észrevevesszük, milyen könnyen fölény kerekedik a felejtés mind Isten büntetéseiről, mind az Ő kegyelméről. Lehetetlen ugyanis megbocsátani a vaskos hanyagságát, amiért nem idézte az emlékeztetőbe, hogy egyszer megkísértette Istent, s csakis önmagát hibáztathatta volna, ha a felesége más ember tulajdonává vált volna. Ám ha alaposan megvizsgáljuk önmagunkat, aligha találunk bárkit, aki ne ismerné el, hogy gyakorta vétkezett hasonlóképpen. Ehhez hozzátehető, hogy Ábrahám nem volt mentes a hálátlanság vádjától, mert ha elvetette, hogy a felesége csodálatos módon maradt meg neki az Úr által, akkor tudatosan és akarattal soha többé nem vitte volna bele magát hasonló veszélybe. Így ugyanis az Isten által korábban kínált kegyet a tőle telhető legnagyobb mértékben teszi hatástalanná. Nekünk azonban meg kell figyelnünk a bűn természetét, amit korábban már futólag említettünk, mert Ábrahám nem a saját biztonsága érdekében bocsátja áruba a feleségét (amivel az istentelen emberek rágalmazzák). Hanem, ahogyan korábban a maga életét igyekezett megóvni, amíg meg nem kapja az Isten által neki ígért magot, most úgy, látván a feleségét a gyermekkel a nagy áldás élvezetének reménységében, nem gondolt semmit sem a feleségére leselkedő veszélyről.⁴²⁶ Ezért ha alaposan mérlegelünk minden körülményt, ő a hitetlenség folytán vétkezett, a kelletténél kevesebbet tulajdonítva Isten gondviselésének. Ez arra is int minket, hogy mennyire veszélyes dolog a saját okoskodásunkban bízni. Ábrahám beállítottsága ugyanis helye, amikor Isten ígéretére összpontosít, de miután nem vár türelmesen Isten segítségére, hanem törvénytelen eszközökhöz folyamodik, ebben a vonatkozásban megérdemli a feddést.

Elküldte azért Abimélek. Nem kétséges, hogy az Úr akarta büntetni a szolgáját azért a tervért, amit oly elhamarkodottan fogadott el. S a bizalmatlanság efféle gyümölcseit kapják mindazok, akik nem támaszkodnak úgy Isten gondviselésére, ahogyan kellene. Egyes romlott emberek azt vitatják ebben az igeszakaszban, hogy semmi sem tűnik a számukra valószínűtlenebbnek, mint az, hogy egy elaggott vénasszonyt kívánt meg a király és ragadta el a férje kebléről. De arra azt válaszoljuk, hogy először is nem ismeretes, milyen volt a

⁴²⁶ Kálvin a gondolkodásában túl sok erőltetett érvet látszik felhozni mind itt, mind az említett hasonló esetben, a tizenkettedik fejezetben. – a szerk.

kinézete, csak Mózes jelentette ki korábban, hogy páratlan szépségű volt. S lehet, hogy az életkor még nem nyűtte el annyira. Hisz gyakorta látunk asszonyokat a negyvenes éveikben, akik ráncosabbak, mint mások a hetvenes éveikben. Itt azonban más dolgot kell megfontolni, nevezetesen azt, hogy Isten páratlan kegye folytán a bája volt kiemelkedő az egyéb ajándékai között. Az is lehet, hogy Abimélek királyt kevésbé vonzotta az alakja eleganciája, mint inkább azok a ritka erények, melyekkel őt, mint matrónát, felruházva látta. Végül emlékeznünk kell arra is, hogy ezt az egész dolgot Isten keze irányította, hogy Ábrahám megkapja a megérdemelt jutalmát az ostobaságáért. S ahogyan látjuk, hogy akik rendkívül éles elméjük a dolgok természetes okait illetően, de a legnagyobb vaksággal viseltetnek az isteni dolgokban, legyen nekünk elegendő az az egyetlen tény, hogy Abimélek az isteni büntetés végrehajtójaként titkos ösztönzés hatására cselekedett.

3. *De Isten Abimélekhez jöve éjjeli álomban.* Mózes itt megmutatja, hogy az Úr olyan gyengédséggel lépett fel, hogy a szolgálja megbüntetése során mégis atyaként bocsátott meg neki. Pont ahogyan velünk is bánik: amikor a vesszőjével büntet, a könyörülete és a jósága messze meghaladják a szigorúságát. Ebből arra is következtetünk, hogy nagyobb gondot fordít a kegyesekre, mint amit a testi érzékelés felfogni képes, mert még akkor is vigyáz rájuk, amikor alszanak. Azt is alaposan meg kell jegyezni, hogy bármennyire is megvetettek legyünk a világ szemében, mégis drágák vagyunk az Ő számára, mert a mi kedvünkért még királyokat is megfenyít, amint az meg van írva a Zsolt105:14-ben. Miután azonban ezt a témát teljesebben tárgyaltuk a tizenkettedik fejezetben, keressék az olvasók ott azt, amit itt szándékosan kihagyok. Istenről azt olvassuk, hogy eljött, amit a király érzékelésére kell vonatkoztatni, akinek kétségtelenül megmutatkozott Isten fensége, hogy világosan érezhesse: isteni feddésben részesült, s nemcsak egy hiábavaló jelenés tévesztette meg.

Ímé meghalsz. Jóllehet Isten megfeddte Abimélek királyt Ábrahám kedvéért, akit a speciális védelme alá vont, de még általánosságban is meg akarja mutatni, mennyire nem tetszik Neki a házasságtörés. S valójában nem is említi konkrétan Ábrahámot, hanem inkább egy általános kinyilatkoztatást tesz a házastársi hűség fenntartása érdekében. „Meghalsz, mert elragadtál egy asszonyt, aki férjnél volt.” Tanuljuk hát meg, hogy ezekben a szavakban egy, az emberiség számára adott előírás rejlik, ami megtiltja, hogy bárki érintse a felebarátja feleségét. S valóban, miután semmi sem olyan szent az ember életében, mint a házasság, nem kell csodálkozni, ha az Úr megköveteli a kölcsönös hűség fenntartását a férjek és a feleségek között, s kijelenti, hogy Ő lesz a bosszúálló, valahányszor csak megsértik azt. Most valóban csak egyetlen emberhez szól, de annak a figyelmeztetésnek mindenki fülében hallatszania kell, hogy a házasságtörők – bár egy ideig büntetlenül örvendezhetnek – mégis megérik majd, hogy Isten, Aki felügyel a házasságokra, bosszút áll majd rajtuk (Zsid13:4).

4. *Abimélek pedig nem illette vala őt.* Noha Ábrahám elvesztette a feleségét, az Úr időben lépett közbe, hogy megtartsa őt bántatlannak. Amikor Mózes korábban beszámol arról, hogy a fáraó elvette őt, akkor nem mondja, hogy érte-e támadás a szemérmességét, vagy sem. Mivel azonban az Úr akkor is a védelmezőjeként lépett fel, s most is megvédte a gyalázattól, nem kell kételkednünk abban, hogy a tisztessége mindkét esetben megmaradt. Hisz miért tiltja meg Gérár királynak, hogy megérintse, ha korábban engedte a megrontását Egyiptomban? Látjuk azonban, hogy amikor az Úr úgy késlelteti a segítségét, hogy nem nyújt kezet a kegyeseknek, míg azok nem kerülnek szélsőséges veszélybe, azzal azt mutatja ki, milyen bámulatos is az Ő gondviselése.

Uram, az ártatlan népet is megölné-e? Az egyesek által adott magyarázat, miszerint Abimélek itt Szodoma népéhez hasonlítja magát, talán túlonaltul kifinomult. A következő jelentés nekem egyszerűbbnek tűnik, nevezetesen „Ó Uram, noha Te súlyosan büntetted a házasságtörést, vajon kiárad a haragod egy vétket el nem követő emberre is, aki inkább eltévelyedett, semhogy tudatosan és szándékosan vétkezett volna?” Sőt, Abimélek látszólag úgy tisztítja meg önmagát, mintha teljességgel mentes lenne a gyalázattól, s még az Úr is

elismeri és elfogadja a mentségét. Nekünk azonban meg kell vizsgálnunk, mi módon és milyen fokban dicsekszik azzal, hogy a szíve és a kezei vétlenek. Nem tulajdonít ugyanis magában teljességgel foltatlan tisztaságot, hanem csak azt tagadja, hogy a vágyak vezették akár zsarnoki, akár szándékos módon arra, hogy erőszakot tegyen másvalaki feleségén. Tudjuk, milyen hatalmas a különbség a *vétek*, és a *hiba* között.⁴²⁷ Így Abimélek sem menti fel magát minden vád alól, hanem csak azt mutatja meg, hogy nem volt tudatában olyan gonoszságnak, ami ezt a súlyos büntetést követelte volna meg. „A szív ártatlansága”, amiről beszél, nem más, mint a tudatlanság, ami szemben áll a vétek tudatosságával, s „a kezek tisztasága” pedig nem más, mint az önuralom, mellyel az emberek megtartóztatják magukat az erőszaktól és az igazságtalan cselekedetektől. Emellett a kérdezősködés, amit Abimélek használt, az általános vallásos érzületből származott. Hiszen maga a természet diktálja, hogy Isten jogos megkülönböztetést alkalmaz a büntetések kiszabásánál.

6. *Én is tudom, hogy szívednek ártatlanságában mívelted ezt.* Isten eme válaszából arra következtetünk (mint arra nemrég utaltam), hogy Abimélek nem bizonygatta hamisan a saját becsületességét. Mégis, miközben Isten elismeri, hogy a mentsége igaz, azért megbünteti őt. Tanuljuk meg ebből, hogy még az emberi megítélés szerint tiszták sem mentesek teljességgel a hibáktól. Hiszen egyetlen hiba sem tekinthető úgy menthetőnek, hogy ne lenne benne valamiféle megrontó keverék. Ezért senki se mentse fel magát a saját ítéletével, hanem inkább tanuljuk meg minden magaviseletünket Isten mércéjéhez igazítani. nem hiába mondja ugyanis Salamon, hogy „az embernek minden úta igaz a maga szemei előtt; de a szívek vizsgálója az Úr” (Péld21:2). Ám ha még azok sem kerülnek el a feddést, akik nincsenek a tudatában semmiféle gonoszságuknak, mi lesz a mi állapotunk, ha belsőleg meg vagyunk kötözve a saját lelkiismeretünk által?

Azért tartóztattalak én is. Ez a kijelentés arra utal, hogy Isten nemcsak Ábrahámot veszi tekintetbe, de a királyt is. Miután ugyanis nem akarja beszennyezni más ember feleségét, Isten könyörül rajta. S gyakran megtörténik, hogy a Lélek a zablájával visszafogja azokat, akik tévedésbe csúsznak. Pont ahogyan más oldalról homlokegyenest üzi az elvakultsággal és a kábulat lelkével azokat, akik romlott vonzalmakkal és vágyakkal tudatosan vétkeznek. S ahogyan Isten időben hozott orvosságot a pogány királynak, aki nem volt vétke a szándékos gonoszságban, úgy bizonyul naponta a népe hűséges Védelmezőjének, s akadályozza meg, hogy az enyhébb vétkekből a kétségbeejtő bűnökbe igyekezzenek.

7. *Mostan azért add vissza az embernek az ő feleségét.* Isten most Ábrahámról nem mint közönséges emberről beszél, hanem olyasvalakiről, aki olyan nagyon drága a Számára, hogy felvállalja a hitvesi ágyának védelmét egyfajta előjog által. Ábrahámot prófétának nevezi a megtiszteltetés kedvéért. Mintha azzal vádolná Abiméleket, hogy megsértett egy hatalmas és páratlan kiválóságú embert, ezért ne csodálkozzon a ré kiszabott büntetés nagyságán. S noha a próféta szó tulajdonképpen egy hivatal megnevezése, én mégis azt hiszem, hogy itt átfogóbb a jelentése, s azt a kiválasztott embert jelenti, aki ismeri Istent. Miután abban az időben még nem létezett a Szentírás, Isten nemcsak álmokkal és látomásokkal ismertette meg Önmagát, de kiválasztott Magának ritka és kiváló embereket is a kegyesség magvának szétszórására, amitől a világ csak még megbocsáthatatlanabbá válik. Mivel azonban Ábrahám próféta, ő mondhatni a közvetítő Isten és Abimélek között. Krisztus már akkor is az egyetlen Közbenjáró volt, de ez nem volt ok arra, hogy egyesek ne imádkozzanak másokért, különösen azok, akik kiemelkedtek a szentségben, s Isten elfogadta őket. Ahogyan az apostol is tanítja: „igen hasznos az igaznak buzgósa és könyörgése” (Jak5:16). S nekünk manapság nem szabad elhanyagolni az efféle közbenjárást, amennyiben az nem homályosítja el Krisztus kegyelmét, és nem szabad eltérítenie minket Tőle. De hogy

⁴²⁷ “Inter scelus et delictum.” – “Az aljas gonoszság és a pusztá tévedés cselekedete között.” – a szerk.

ezzel az ürüggyel a pápisták a holtak patronálásához fordulnak, az abszurd. Mert ahogyan az Úr nem küldi Gérár királyát itt sem Noéhoz, sem bármelyik más, már elhunyt ősatyához, hanem az élő Ábrahám jelenlétébe vezeti, úgy az egyetlen előírás számunkra ebben a témában az, hogy kölcsönösen imádkozva egymásért saját magunk között kell művelnünk a könyörületességet.

Hogyha pedig vissza nem adod. Ebből azoknak a fenyegetéseknek és korholásoknak a célját kell megtanulnunk, melyekkel Isten megrettentí az embereket. Nevezetesen, hogy erőteljesen a megtérésre készítse azokat, akik nagyon visszamaradtak. A beszélgetés kezdetén abszolút módon jelentette ki: „Ímé meghalsz”, most pedig egy feltételt is hozzátesz: „hogyha pedig vissza nem adod”. De mindkét kifejezés jelentése ugyanaz, jöllehet Isten először élesebben beszél, hogy nagyon félelemmel sújtsa a vétkest. Most azonban, miután legyőzte, Isten világosabban is kifejezi a szándékát, s a megbocsátás és a szabadulás semmi reménységét sem hagyja meg a számára. Így oldódik ki a csomó, amibe sokan belegabalyodnak, amikor észreveszik, hogy Isten nem mindig, vagy nem azonnal hajtja végre az Általa bejelentett büntetéseket. Ők ugyanis jelnek tekintik ezt vagy arról, hogy Isten szándéka megváltozott, vagy arról, hogy attól eltérő dolgot színlel a szavaival, amit titokban elrendelt. A niniveiek megsemmisítésével fenyegetett Jónás által, de utána megkímélte őket (Jón3:4). A képzetlenek nem veszik észre, miképpen kerülhetik ki a két abszurditást: nevezetesen hogy Isten visszavonta az ítéletét, vagy, hogy annak a megtételét színlelte, amit nem is akart valójában megtenni. De ha szilárdan ragaszkodunk ahhoz az alapelvhez, hogy a megtérés súlykolása rejlik minden fenyegetésben, a probléma megoldódik. Mert jöllehet Isten az első esetben elveszettekként szól az emberekhez, s ezért a haláltól való közvetlen félelemmel itatja át őket, mégis a végeredményt kell figyelembe vennünk. Ha ugyanis a megtérésre hívogatja őket, abból az következik, hogy megmaradt nekik a megbocsátás reménysége, amennyiben megtérnek.

8. *Felkele azért Abimélek reggel.* Mózes arról tanít, mennyire hatékony volt a jövendölés. Abimélek ugyanis, megriadván Isten hangjától, felkelt reggel, hogy ne csak ő maga engedelmeskedhessen gyorsan a neki adott parancsnak, hanem a saját népét is ugyanerre buzdíthassa. Ennek a készséges engedelmességnek a példáját látjuk a pogány királyban, hogy többé ne legyen mentségünk a kábultságunkra, amikor oly csekély hasznot húzunk az isteni intésekből. Isten megjelent neki álmában, de mivel naponta hangosan kiabál a mi füleinkben, Mózes, a próféták az apostolok és végül az egyszülött Fia által, abszurd lenne azt feltételezni, hogy ennyi bizonyosságtétel kevesebbet segít, mint egyetlen álom látomása.

9. *És hívatá Abimélek Ábrahámot.* Vannak, akik azt feltételezik, hogy Gérár király nem panaszkodott Ábrahámra, hanem inkább a saját sajnálkozását jelentette ki. Ha azonban helyesen mérlegeljük a szavait, egy tiltakozással vegyes megvallást látunk. Noha arról panaszkodik, hogy Ábrahám igazságtalanul járt el, mégsem hárítja úgy rá a szégyent, mintha ő maga mentes lenne minden hibától. S joggal tulajdoníthatja a szégyen egy részét Ábrahámnak úgy, ahogyan teszi, amennyiben a saját bűnét is elismeri. Tudjuk hát meg, hogy ez a király nem úgy cselekedett, ahogyan a képmutatók szoktak. Mert amint ürügyet találnak arra, hogy másokat hibáztathassanak, magabiztosan felmentik magukat. Sőt, törvényes öntisztításnak tekintik, ha másokat is belevonhatnak a saját bűneik elkövetésébe. Abimélek azonban, miközben azt panaszolja, hogy megtévesztették, közben mégsem vonakodik elítélni magát úgy, mint aki nagy bűnt követett el. „Nem rajtad múlt”, mondja, „hogy én és a királyságom megmenekült attól, hogy a legnagyobb bűnbe essünk”. Senki sem mentheti fel magát a szégyen alól azzal az ürüggyel, hogy mások vonták bele a bűnbe. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy itt a házasságtörést nevezi nagy bűnnek, mert az nemcsak egyetlen embert köt meg, hanem közös bűnnel mondhatni egy egész népet. Gérár király valóban nem beszélhetett volna így, ha nem ismerte volna el a házasság szent jogát. De manapság a keresztyének – vagy legalábbis azok, akik ezzel a megnevezéssel dicsekszenek – nem

szégyellik kedélyesen enyhébb színben tüntetni fel ezt a hatalmas bűnt, amitől még a pogányok is a legnagyobb irtózással riadnak vissza. Tudjuk azonban meg, hogy Abimélek az annak az istenítéletnek az igazi hírnöke volt, amit a nyomorult emberek hiába próbálnak meg kikerülni a gáncsoskodásaikkal. S mindig emlékezzük Pál kijelentésére: „Ne tévelyegjetelek, mert az ilyen dolgok miatt jön Isten haragja az engedetlenekre” (1Kor5:9, Ef5:6). Nem ok nélkül teszi ezt a bűnt általánossá az egész nép számára, mert amikor büntetlenül követnek el bűnöket, bizonyos értelemben az egész régió beszennyeződik. S különösen rossz hír, hogy Isten haragja az egész nép ellen lobban fel a király személyében. Ezért annál nagyobb buzgósággal és gondossággal kell könyörögnünk Istennek, hogy kormányozza a Lelkével azokat, akiket a hatalomban fölének helyezett, s óvja meg az országot, ahol lakóhelyet adott nekünk, tisztán és mentesen minden vétectől.

10. *Mit láttál, hogy ezt a dolgot cselekedted?* Ezzel a kérdéssel a király a jövőről gondoskodik. Úgy gondolja, Ábrahám nem megfontolatlanul gyakorolta ezt a színlelést. Miután pedig Istent súlyos sérelem érte, fél megint ugyanabba a veszélybe kerülni. Ezért egy buzgó kérdéssel tesz arról bizonyosságot, hogy orvosolni szeretné a gonoszságot. S nem közönséges jele Abimélek igazságos és szelíd beállítottságának, hogy szabad védekezést enged Ábrahámnak. Tudjuk, mennyire élesen és hevesen szoktak tiltakozni azok, akik úgy vélik, felbosszantották őket: annál nagyobb dicséret illeti hát ennek a királynak a mértékletességét egy ismeretlen idegennel szemben. Közben pedig tanuljuk meg a példájából szabad válaszadást engedni a felebarátainknak, valahányszor csak civakodunk velük azért, mert valami rosszat tettek nekünk.

11. *Felele Ábrahám.* Két dolog foglaltatik benne ebben a kérdésben. Először is megvallja, hogy a félelem ösztönözte őt a házassága elleplezésére. Azután, tagadja, hogy önmaga mentegetése végett hazudott. Nos, jöllehet Ábrahám igazat mond, amikor azt állítja, hogy se nem holmi csalárd szándékkal, se nem bárki megsértése céljából leplezte a házasságát, mégis megérdemelte a korholást, mert a félelem miatt a tőle telhető legnagyobb mértékben hozzájárult a felesége áruba bocsátásához. Ezért nem mondhatunk sokat a mentségére, mivel bátrabbnak és határozottabbnak kellett volna lennie a férji kötelességek ellátásában, megvédelmezve a felesége tisztességét, bármiféle veszély fenyegette is őt magát. Emellett a bizalmatlanság jele volt bármiféle törvénytelen rafináltsághoz folyamodni. A gyanakvását illetően, jöllehet mindenütt észrevette, hogy szörnyűséges szabadosság uralkodik, mindazonáltal igazságtalan volt ennyire kedvezőtlen ítéletet alkotni arról a népről, melyet még nem ismert, mert valamennyiüket embergyilkosnak véli. Miután azonban ezt már hosszabban is tárgyaltam a tizedik fejezetben (1Móz10), most elég csak utalni mindezekre. Közben arra a következtetésre jutunk, hogy Ábrahám az ügyének igazáért nem Isten előtt küzd, hanem csak az Abimélek lecsillapítására irányuló buzgóságát mutatja ki. A konkrét kifejezésformáját azonban meg kell figyelni, mert ott, ahol nem az istenfélelem uralkodik, az emberek könnyen belefutnak mindenféle gonoszságba, és se nem kímélik az emberi vért, se nem tartózkodnak a fosztogatástól, az erőszaktól és a sértegetéstől. S kétségtelen, hogy egyedül az istenfélelem az, ami egyesít minket a közös emberi mivoltunk kötelékeivel, ami viszont megtart minket a mértékletesség határain belül, és visszafogja a kegyetlenséget. Ellenkező esetben úgy felfalnánk egymást, mint a vadállatok. Néha valóban megtörténik, hogy azok, akik híjával vannak az istenfélelemnek, mégis művelik az egyenlőség látszatát. Isten ugyanis, hogy megmentse az emberiséget a pusztulástól, a titkos zablájával féken tartja az istentelenek vágyait. Mindig számításba kell azonban venni, hogy az ajtó nyitva áll mindenféle gonoszság előtt, amikor a kegyesség és az istenfélelem elenyésznek. Ennek manapság túlonúl világos bizonyítékát látjuk a bűnök borzalmas áradatában, ami majdnem az egész földet elborítja. Mert mi más okból keletkezik a csalások és a megfélemlítések eme változatossága, az álnokság és a kegyetlenség, mint abból, hogy az Isten megvetése folytán minden igazságérzet kialudt? Nos, valahányszor csak nehéz küzdelmet vívunk a korunk

romlásaival, gondoljunk Ábrahám korára, ami, noha tele volt istentelenséggel és más bűnökkel, mégsem térítette le a szent ember a kötelesség útjáról.

12. *De valósággal húgom is.* Egyesek Sárát Ábrahám saját húgának vélik, aki nem ugyanattól az anyától, hanem a második feleségtől született. Miután azonban a hűg megnevezés tágabb értelmű a héberek között, és szívesebben fogadok el más feltételezést: nevezetesen hogy az unokahúga volt. Így igaz, hogy közös atyjuk, azaz nagyapjuk volt, akitől az apai testvéreken át származtak. Emellett Ábrahám enyhébb színben tünteti fel a sértését, és különbséget tesz a saját hallgatása és a szándékos hazugság között, s természetesen igazat mondott, amikor azt állította, hogy Sára bátyja. Valóban úgy tűnik, hogy nem színlelt semmi, maguktól a tényektől eltérő dolgot a szavakban, ám amikor mindent átrostálunk, akkor a védekezése vagy felszínesnek, vagy legalábbis túlon túl gyengének tűnik. Miután szándékosan használta a hűg megnevezést ürügyként, nehogy bárkiben gyanú ébredjen a házasságát illetően, ezért hamisan adott nekik módot a tévedésre. Így jóllehet szóban nem hazudott, a tényeket illetően a színlelése mégis közvetett hazugság volt. Nem volt azonban más szándéka, mint annak kijelentése, hogy nem járt el csalafintán Abimélekkel, hanem nagy aggodalmában egy közvetett módszerhez folyamodott a halál elkerülése végett a feleségéhez fűződő korábbi viszonyának felhasználásával.

13. *És lőn hogy a mikor kibujdostata engem az Isten.*⁴²⁸ Mivel az ige itt többes számban szerepel, én szívesen magyarázom ezt az igeszakaszt az angyalokra vonatkozóként, akik vezették Ábrahámot a különféle vándorlásai során. Egyesek túl sok elmésséggel a Szentháromságra következtetnek, mintha az lenne megírva: az istenek készítették a vándorlásra. Elismerem, hogy az אלהים főnév gyakorta szerepel a Szentírásban az Isten megnevezésére, de akkor a hozzá kapcsolódó ige mindig egyes számú. Amikor többes számban álló ige kapcsolódik hozzá, akkor mindig angyalokat, vagy fejedelmeket jelenti.⁴²⁹ Vannak, akik úgy vélik, hogy Ábrahám, miután olyasvalakivel beszélt, aki nem részesült a helyes tanításban, a pogányok általános szokásaihoz igazodva szólt, de a véleményem szerint teljesen tévesen gondolják ezt. Hisz mi célból tette világossá az oltárok állításával, hogy ő az egy igaz Isten szolgálatának szentelte magát, ha utóbb szavakban törvényes volt a számára megtagadni pontosan azt az Istent, Akit szolgált? Erről a dologról korábban már beszéltünk, ahogyan a dolog megkívánta. Ábrahám azonban nem azt panaszolja az angyalokat illetően, hogy a hamis vezetésük félrevezette őt, hanem arra mutat rá, milyen volt a saját állapota korábban: nevezetesen hogy elhagyván a saját országát, nemcsak távoli földre volt kénytelen elvándorolni, de még a lakóhelyét is állandóan változtatnia kellett. Ezért nem csoda, hogy a szükség új célokra indította őt. Ha valaki megkérdezné, hogy miért az angyalokat teszi meg a vándorlása vezetőinek, a válasz készen áll: Ábrahám, jóllehet tudta, hogy egyedül Isten akaratából és az Ő gondviselése alatt vándorol, mégis az angyalokra hivatkozik, akik, mint azt máshol is elismeri, vezetőiül adattak neki az utazása során. A megszólítás summája arra irányult, hogy tudtára adja Abiméleknek: Ábrahám egyformán mentes mind a rosszindulatú ravaszságtól, mind a csalafintaságtól, s miután vándor- és nyugtalan életet élt, ezért Sára az egyezés szerint mindig ugyanazt mondta, amit Gérárban is mondott. A szent ember eme nyomorult aggodalma könnyörületre indíthatta Abiméleket és lecsillapíthatta a haragját.

14. *Akkor Abimélek vett juhokat.* Ábrahám korábban is kapott vagyontárgyakat és ajándékokat Egyiptomban, de azzal a különbséggel, hogy amíg a fáraó azt parancsolta neki, hogy menjen máshová, addig Abimélek a saját országában kínál neki otthont. Kiderül tehát,

⁴²⁸ “Quando circumdlexerunt me angeli.” – “Amikor az angyalok vezettek ki.”

⁴²⁹ Kálvin érvelése nem meggyőző. Van néhány eset, amikor az Elohim, ahogyan itt is, többes számú igével sem angyalokat, vagy fejedelmeket, hanem az igaz Isten jelenti. Lásd 1Móz35:7. Kálvin azonban itt is „angyaloknak” fordítja a szót. De mégsem látszik elégséges ok az eltávolodásra az elfogadott változattól. Dathe egyetért vele. “Deinde cum Deus me ex patria mea migrare iuberet.” Ezt a Septuaginta változata is megerősíti. – Lásd Bush professzor kommentárját a maga helyén. – a szerk.

hogy mindkét királyt a félelem nem közönséges foka sújtotta, mert észrevették, hogy az Úr fedtte meg őket, amiért gondot okoztak Ábrahámnak. S nem találtak más módot a kiengesztelésére, csak azt, ha a kedvesség cselekedeteivel ellentételezik a szent embert ért sérelmeket. Az imént említett különbség látszólag abból származik, hogy a fáraó, súlyosan megintetvén úgy megrettent, hogy még Ábrahám látványát sem volt képes elviselni. Abimélek viszont, noha szintén megijedt, hamarosan lecsillapodott a hozzátett vigasztalástól, amikor az Úr azt mondta neki, hogy Ábrahám prófeta, aki majd imádkozik érte. Nincs más orvosság a félelem eltávolítására, mint az Úr ama kijelentése, hogy kegyes lesz. Valóban csekély haszonnal jár a bűnös számára csak azt bemutatni Istennek, ami félelmet kelt. De a bűnbánat valódi jele az, amikor összeszedett elmével és nyugodt lelkiismerettel adja át magát engedelmesként és taníthatóként Istennek. S látva, hogy Abimélek lakóhelyet adott Ábrahámnak a birodalmában, nem közönséges áldás követte ezt az emberséges cselekedetet, mert Izsák ott született, amint azt majd látjuk a következő fejezetben (1Móz21).

16. *Ímé az neked a szemek befedezője.* Mivel ezekben a szavakban van némi homályosság, ezért az igeszakaszt különféleképpen magyarázzák. Az igevers kezdete mentes a nehézségektől. Amikor ugyanis Abimélek ezer ezüstöt adott, hogy a nagylelkűsége minden kétség felett álljon, akkor azt jelenti ki, hogy ezt Ábrahámnak adta. Miután pedig Ábrahámot tisztességgel fogadták, a feleségét sem tekinthették ringyónak. Ami azonban most következik, az homályosabb. „Lepel lesz ő neked”. Sok fordító ezt az ajándékra vonatkoztatja, ami nekem nem tűnik helyesnek. A héberben nincs semlegesnem, helyette a nőnem használatos. De Mózes itt inkább a férjre mutat, s ez illik legjobban a szöveg értelméhez. Sárát ugyanis arról tájékoztatja, hogy a férj, akihez kötődött, egyfajta lepel volt a szánmára, amivel el kellett fedeznie önmagát, nehogy ki legyen téve másoknak. Pál azt mondja, hogy a lepel, amit az asszony visel a fején, az alávetettség jele (1Kor11:10). Ez vonatkozik a nem házasságban élő személyekre is, mint arra a célra utaló dologra, melyre a női nem rendeltetett, de alkalmasabban vonatkozik a feleségekre, mert ők mondhatni a házasság szabálya által vannak elkendőzve. Én ezért így magyarázom a szavakat: „Ha nem lenne férjed, megannyi veszélynek lennél kitéve, de most, hogy Isten kirendelte az erényességed őrizőjét, neked illő az alá a lepel alá rejtőzni. Miért vetetted hát le magadtól ezt a leplet?” Ez jogos korholás volt, mert Sára a férje hatalma alatt állt, s így megfosztotta önmagát az isteni védelemtől.

*Így lett ő megpirongatva.*⁴³⁰ Az igemagyarázók ezt a szakaszt is eltorzítják. A természetes magyarázatnak számomra az tűnik, hogy az Úr engedte, hogy a pogány király megfeddje Sárát, s ezzel mélyebben is felkeltse benne a szégyenérzetet. Mózes ugyanis különös figyelmet fordít a beszélőre, mert gyalázatosnak tűnt, hogy az istenfélők anyját efféle tanítómester feddje meg. Mások azt feltételezik, hogy Mózes arról a haszonról beszél, amit Sára ebből merített, látván, hogy ezt a leckét megtanulva ettől kezdve megtanul máshogy cselekedni. De Mózes inkább arra a helyesbítés-fajtára látszik rámutatni, amiről beszéltem: nevezetesen hogy Sára megaláztatott, amikor egy pogány ember nevelése jutott neki osztályrészül.

17. *Könyörge azért Ábrahám.* Isten Ábrahám iránti csodálatos kegyessége két vonatkozásban mutatkozott meg. Először is, kinyújtott kézzel bosszulta meg az őt ért sérelmeket, másodszor, Ábrahám imáján keresztül békült ki Abimélek háza népével. Szükséges volt kijelenteni, hogy Abimélek háza népe az Ábrahám imára adott válaszképpen gyógyult meg, hogy e jótétemény által a lakosság jobban kötődjön hozzá. Felmerül azonban egy kérdés a kifejezésben leírt büntetés-fajtát illetően, miszerint Abimélek egész háza terméketlen volt. Ha ugyanis Ábrahám azután lépett volna Gérár földjére, hogy Sára megfogant, s ha mindaz, amit Mózes itt elmond, még Izsák születése előtt beteljesedik, miképpen lett volna lehetséges, hogy olyan rövid idő alatt ez a terméketlenség nyilvánvalóvá

⁴³⁰ A Károli-fordítás szerint: *így mindenképen igazolva vagy. – a ford.*

váljon? Ha azt mondjuk, hogy Isten ítélete vált akkor világossá számunkra ismeretlen módon, a válasz nem lenne helytelen. De én mégsem vagyok abban biztos, hogy a történetek sorrendje nem fordult meg. A valószínűbb feltevésnek az látszik, hogy Ábrahám már Gérárban lakott, amikor Izsák meg lett neki ígérve, s Mózes most a korábban kihagyott részt szúrja ide be. Ha valaki azzal hozakodik elő, hogy Ábrahám a Mamré tölgyesében lakott Szodoma pusztulásáig, akkor semmi abszurd nem lenne abban, ha azt hisszük, hogy Mózes által elmondottak korábban történtek. Miután azonban az idő pontos megállapítása csak kevéssel járul hozzá a hitünk megerősítéséhez, én mindkét véleményt eldöntetlenül hagyom.

21. fejezet

1. Az Úr pedig meglátogatta Sárát, a mint mondotta vala, és akképen cselekedék az Úr Sárával, a miképen szólott vala.

2. Mert fogada Sára az ő méhében, és szüle fiat Ábrahámnak az ő vénségében, abban az időben, melyet mondott vala néki az Isten.

3. És nevezé Ábrahám az ő fiának nevét, a ki néki született vala, a kit szült vala néki Sára, Izsáknak:

4. És körülmetélé Ábrahám az ő fiát Izsákot, nyolcnapos korában, a mint parancsolta vala néki az Isten.

5. Ábrahám pedig száz esztendős vala, mikor születék néki az ő fia Izsák.

6. És monda Sára: Nevetést szerzett az Isten, énnékem; a ki csak hallja, nevet rajtam.

7. Ismét monda: Ki mondotta volna Ábrahámnak, hogy Sára fiakat szoptat? s ímé fiat szültem vénségére.

8. És felnevekedék a gyermek, és elválasztaték; Ábrahám pedig nagy vendégséget szerze azon a napon, a melyen Izsák elválasztaték.

9. Mikor pedig Sára nevetgélteni látá az Égyiptombéli Hágárnak fiát, kit Ábrahámnak szült vala,

10. Monda Ábrahámnak: Kergesd el ezt a szolgálót az ő fiával egybe, mert nem lesz örökös e szolgáló fia az én fiammal, Izsákkal.

11. Ábrahámnak pedig igen nehéznek látszék e dolog, az ő fiáért.

12. De monda az Isten Ábrahámnak: Ne lássék előtted nehéznek a gyermeknek és a szolgálónak dolga; valamit mond néked Sára, engedj az ő szavának, mert Izsákról neveztetik a te magod.

13. Mindazáltal a szolgálóleány fiát is néppé teszem, mivelhogy a te magod ő.

14. Felkele azért Ábrahám jó reggel, és vón kenyeret és egy tömlő vizet, és adá Hágárnak, és feltevé azt és a gyermeket annak vállára s elbocsátá. Az pedig elméne, és bujdosék a Beérseba pusztájában.

15. Hogy elfogyott a víz a tömlőből, letevé a gyermeket egy bokor alá.

16. És elméne s leüle által ellenébe mintegy nyíllövésnyi távolságra; mert azt mondja vala: Ne lássam mikor a gyermek meghal. Leüle tehát által ellenébe, és fölemelé szavát és síra.

17. Meghallá pedig Isten a gyermeknek szavát, és kiálta az Isten angyala az égből Hágárnak, és monda néki: Mi lelt téged Hágár? ne félj, mert az Isten meghallotta a gyermeknek szavát, ott a hol van.

18. Kelj fel, vedd fel a gyermeket, és viseld gondját, mert nagy néppé teszem őt.

19. És megnyitá Isten az ő szemeit, és látá egy vízforrást, oda méne azért, és megtölté a tömlőt vízzel, és inni ada a gyermeknek.

20. És vala Isten a gyermekkel, s az felnövekedék, és lakik vala a pusztában, és lön íjászszá.

21. Lakozék pedig Párán pusztájában, és vón néki anyja feleséget Égyiptom földéről.

22. És lön abban az időben, hogy Abimélek és Pikhól annak hadvezére megszólíták Ábrahámot mondván: Az Isten van te veled mindenben, a mit cselekszel.

23. Mostan azért esküdj meg énnékem az Istenre itt, hogy sem én ellenem, sem fiam, sem unokám ellen álnokságot nem cselekszel, hanem azzal a szeretettel, a melylyel én te irántad viseltettem, viseltetel te is én irántam és az ország iránt, a melyben jövevény voltál.

24. És monda Ábrahám: Én megesküszöm.

25. Megdorgálá pedig Ábrahám Abiméleket a kútért, melyet erővel elvettek vala az Abimélek szolgái.

26. És monda Abimélek: Nem tudom kicsoda mívelte e dolgot; te sem jelentetted nekem, s én sem hallottam, hanem csak ma.

27. Vett azért Ábrahám juhokat, barmokat és adá Abiméleknek; és egymással szövetséget kötének.

28. És külön állíta Ábrahám a nyájából hét juhot.

29. És monda Abimélek Ábrahámnak: Mire való e hét juh, melyet külön állítál?

30. És felele Ábrahám: Ezt a hét juhot vedd tőlem, hogy bizonyságul legyenek nékem, hogy én ástam ezt a kútát.

31. Azért nevezék azt a helyet Beérsebának, mivelhogy ott esküdtek vala meg mind a ketten.

32. Megköték tehát a szövetséget Beérsebában, és felkele Abimélek és Pikhól annak hadvezére és visszatérének a Filiszteusok földére.

33. Ábrahám pedig tamariskusfákat ültete Beérsebában, és segítségül hívá ott az örökkévaló Úr Istennek nevét.

34. És sok ideig tartózkodék Ábrahám a Filiszteusok földén.

1. *Az Úr pedig meglátogató Sárát.* Ebben a fejezetben nemcsak Izsák születéséről olvashatunk, de miután magában a születésben Isten az Ő egyházának eleven képmását állítja elénk, Mózes is konkrétan beszámol erről a dologról. S először is azt mondja el, hogy Isten meglátogatta Sárát, ahogyan megígérte. Miután minden leszármazott Isten kegyességéből származik, ahogyan meg van írva a zsoltárokból: „az anyaméh gyümölcse: jutalom” (Zsolt127:3), ezért nem ok nélkül mondja, hogy az Úr meglátogatja azokat, akiknek gyermeket ad. Mert bár a magzat látszólag természetes módon keletkezik, mindegyik a maga fajtájától, az állatoknak mégsincs termékenysége, csak amennyire az Úr adja meg azoknak a Maga erejéből, hogy beteljesedjen, amit mondott: Sokasodjatok és szaporodjatok. De az emberi faj szaporulatában az Ő speciális áldása látványos, ezért minden egyes gyermek születését joggal tekintik az isteni meglátogatás hatásának. Mózes azonban ezen a helyen magasabbra tekint, mivel Izsák a természet szokásos rendjén felül született.⁴³¹ Mózes tehát itt Isten titkos és szokatlan hatalmát dicséri, ami a természet törvénye felett áll, s nem helytelenül, mert hatalmas következményekkel jár azt megtudnunk, hogy Isten ingyenes jósága uralkodott az egyház kezdeténél ugyanúgy, mint annak fejlődése során, s Isten fiai nem másképp születtek, mint pusztán az Ő kegyelméből. S ez az oka annak, amíg nem tette Ábrahámot atyává, míg a teste majdnem teljesen ki nem száradt. Azt is meg kell jegyezni, hogy Mózes az általa említett látogatást az ígélet alapján állónak mondja: „az Úr meglátogató Sárát, a mint mondotta vala”. Ezekben a szavakban a hatást kapcsolja az okhoz azért, hogy Isten különleges kegyelme, aminek egy példáját látjuk Izsák születésében, még észrevehetőbb legyen. Ha pusztán csak annyit mondott volna, hogy az Úr törődött Sárával, amikor fiút szült, akkor egyéb okokat is lehetett volna keresni arra. Senki sem kételkedhet azonban abban, hogy az ígélet, mellyel Izsák megadatott az atyjának, Ábrahámnak, viszteher nélküli volt, mert a gyermek annak az örökbe fogadásnak a gyümölcse volt, ami semmi másnak nem tulajdonítható, csakis Isten kegyelmének. Ezért bárkinek, aki helyesen és bölcsen akar reagálni Isten munkájára Izsák születésében, szükségszerűen az ígérettel kell kezdenie. Nagy hangsúly van az ismétlésben is: „az Úr meglátogató Sárát, a mint mondotta vala”. Ezzel tartóztatja fel az olvasókat, mintha a kezét tenné rájuk, hogy álljanak meg egy pillanatra és vegyék fontolóra ezt a nagy csodát. Közben Mózes Isten hűségét is dicséri, mintha azt mondaná, hogy Ő soha nem táplálja az embereket üres ígerekkel, s nem kevésbé hűséges az

⁴³¹ Kálvin itt hozzászól: „Nam communis gignendi ratio, et vis illa quam Dominus hominibus indidit, in Abraham et ejus uxore cessaverat.”

ígéreteinek valóra váltásában, mint amennyire nagylelkűen és szándékosan teszi ezeket az ígéreteit.

2. *Szüle fiat Ábrahámnak.* Ez a megszokott beszédmódnak megfelelően mondja, mert az asszony egyrészt nem a család feje, másrészt tulajdonképpen nem magának szül, hanem a férjének. Meltóbb azonban a figyelemre, ami most következik. Idős korában, a megszabott időpontban, ahogyan Isten megjövendölte: mert Ábrahám idős kora nem csekély mértékben szemlélteti a csoda dicsőségét. S Mózes most harmadszor emlékeztet minket Isten Ígérére, hogy igazságának állandósága mindig jelen legyen az elménkben. S noha az idő egyformán meg lett jövendölve mind Ábrahámnak, mint a feleségének, ez a megtiszteltetés konkrétan a szent ember javára van írva, mert az ígélet elsősorban ezen az alapon adatott. De mindkettő konkrétan meg van említve a szövegkörnyezetben.

3. *És nevezé Ábrahám.* Mózes nem úgy érti, hogy Ábrahám volt a név kiagyaloja, hanem ragaszkodott az angyaltól korábban hallott névhez. Az engedelmességnek ez a cselekedete azonban megérdemelte a dicséretet, mert nemcsak megerősítette Isten Ígését, de Isten szolgájaként a hivatalát is ellátta. Hírnökként ugyanis mindenkinek azt hirdette, amit az angyal bízott rá.

4. *És körülmetélé Ábrahám az ő fiát.* Ábrahám követte az engedelmességének egyenletes menetét, a fiát sem kímélve. Mert jóllehet fájdalmas volt a számára megsebesíteni az újszülött gyenge testét, mégis, félretéve minden emberi vonzalmat, engedelmeskedik Isten Ígétének. S Mózes feljegyzi, hogy azt tette, amit az Úr parancsolt neki, mert semmi sem bír nagyobb fontossággal, mint Isten tiszta Ígését a szabályunkként tekintenünk, és nem bölcselkedni a törvényes határokon túl. Ez az engedelmes lélek különösen megköveteltetik a sákramentumokat illetően, nehogy az emberek bármit koholjanak maguknak, vagy az Úr által parancsolt dolgokat bármi másra használják, ahogyan nekik tetszik. Valóban látjuk, milyen mértéktelenül eluralkodtak az emberek különbségei, mert megszámlálhatatlanul sok sákramentumok merészeltek kiagyalni. S nem kell messzebbre menni példáulért, amikor Isten csak két sákramentumot adott a keresztyén egyházaknak, a pápisták viszont azzal dicsekednek, hogy nekik hét van. Mintha valóban a hatalmukban lenne összekovácsolni az üdvösség ígéreteit, amiket az maguknak kitalált jelekkel szentesíthetnének. De felesleges lenne elmondani, mennyi koholmánnyal mocskolták be a sákramentumokat. Az természetesen nyilvánvaló, hogy semmivel sem törődnek kevésbé, mint annak betartásával, amit az Isten parancsolt.

5. *Ábrahám pedig száz esztendő vala.* Mózes ismét feljegyzi Ábrahám életkorát, hogy még inkább a csoda fontolgatására serkentse az olvasóinak elméit. S noha csak Ábrahámot említi, mégis emlékezzünk rá, hogy ezen a helyen nem a testi vágyak embereként állítja elénk, hanem Sára férjeként, aki Sárán keresztül jutott törvényes maghoz rendkívül idős korában, amikor már mindkettőjük ereje lehanyatlott. Mert Isten hatalma főleg abban mutatkozik meg látványosan, hogy miután több, mint hatvan éven át gyümölcstelen volt a házasságuk, hirtelen mégis utód származott abból.⁴³² Sára, hogy valóban kijavítsa a kételkedését, aminek korábban utat engedett, most ujjongva hirdeti Isten jóságát, ahhoz illő dicséretekkel. S először azt mondja, hogy Isten adott okot az örömré. Nem közönséges örömré, hanem olyanra, ami minden embert arra indít, hogy gratuláljanak neki. Másodszor, a fokozás érdekében egy megdöbbenet kérdezősködő szerepét ölti magára: „Ki mondta volna ezt Ábrahámnak?” Egyesek így magyarázzák a kérdéses mondatot: „hogy nevetni fog rajtam”, mintha Sára szégyenkezve azt mondta volna, hogy ő közmondás lesz a köznép számára. De a korábbi értelmezés alkalmasabb, mely szerint „Bárki hallja majd, velem együtt nevet”, azaz azért, hogy gratuláljon nekem.

⁴³² “Quod quum ultra sexaginta annos sterile illis fuisset conjugium, effoetis jam et semimortuis, subito nata est prolis.”

7. *Ki mondotta volna Ábrahámnak, hogy Sára fiaikat szoptat?* Én úgy értelmezem, hogy a jövő idő itt konjunktívuszként szerepel. A jelentése pedig az, hogy efféle dolog soha nem jutott volna eszébe senkinek sem. Így tehát arra a következtetésre jut, hogy egyedül Isten volt a szerzője, s most elítéli magát a hálátlanságáért, amiért olyan lassan adott hitelt az angyal szavának, aki mindezt megmondta neki. Mivel pedig a gyermekekről többes számban beszél, a zsidók szokás szerint azt a mesét agyalták ki, hogy elterjedt a szóbeszéd, miszerint a gyermek ál-gyermek volt, mert a szomszédok nagy számban hoztak csecsemőket, hogy Sára azokat szoptatván bizonyítsa az anyaságát. Mintha nem lehetett volna könnyen rájönni, mikor látták Izsákot a mellén függni,⁴³³ s mintha nem lett volna világos és konkrét bizonyíték, hogy az ujjával kinyomott tej a szemük előtt folyt. De a zsidók duplán ostobák és elvakultak, mert nem veszik észre, hogy ennek a kifejezésformának ugyanaz a jelentése, mintha Sára dajkának nevezte volna magát. Közben azt is meg kell jegyezni, hogy Sára összekapcsolja a dajka hivatalát az anyáéval, mert az Úr nem hiába készít táplálékot a csecsemők számára az anyjuk kebleiben már a születésüket megelőzően. De azok, akiknek az anyaság tisztességét adományozza, ily módon dajkákká is teszi, s akik fáradtságnak tekintik a saját utódaik táplálását, a tőlük telhető legnagyobb mértékben törik meg a természet szent kötelékét. Ha betegség, vagy bármi efféle az akadály, akkor jogos mentségük van, de az anyák számára önként, a saját kényükre-kedvükre elkerülni a dajkaság nehézségeit, s így csak fél-anyákká tenni önmagukat, szégyenteljes romlás.

8. *És felnevekedék a gyermek, és elválasztaték.* Mózes most elkezd elmesélni, mi módon vettetett ki Ismáel Ábrahám családjából, hogy egyedül Izsák maradhasson meg a törvényes fiú és örökös szerepében. Első ránézésre valóban kissé felszínesnek tűnik, hogy Sára a pusztá semmiségre megharagudva civakodást szított a családban. Pál azonban azt tanítja, hogy itt egy fennkölt titok tárul a szemünk elé az egyház állandó állapotáról (Gal4:21-31). S valóban, ha figyelmesen fontolóra vesszük az említett személyeket, nem csip-csup ügynek fogjuk tartani, hogy a kegyesek atyja azt az isteni parancsot kapta, hogy vesse el az elsőszülött fiát, s Ismáel, aki ugyanannak a körülmételeknek a részese, úgy alakul át idegen nemzetté, hogy többé már nem számít áldott magnak. Látszólag tehát az egyház testülete úgy szakad szét, hogy csak a fele marad meg, s Sára, a szolgálóleánya fiának elűzésével egyedül Izsáknak követeli a teljes örökséget. Ezért ha kellő figyelemmel olvassuk a történetet, maga a titok, amiről Pál beszél, tárul spontán módon a szemünk elé.

Ábrahám pedig nagy vendégséget szerze. Megkérdendő, miért nem Izsák születésének, vagy körülmételezésének napjára szerezte a lakomát? Ágoston ravasz okoskodása szerint Izsák elválasztásának napját azért ünnepelték, hogy a példájából megtanuljunk: többé ne legyünk gyermekek az értelmünkben, de ez túlonként erőltetett. Amit mások mondanak, az sem sokkal következetesebb, miszerint Ábrahám egy olyan napot választott, ami nem használtak általánosan, hogy ne utánozza a pogányok szokásait. Valóban nagyon valószínű, hogy a fia születésnapját is tisztességgel és örömmel ünnepelte meg. De más okból említi ezt a konkrét vendégséget, nevezetesen azért, mert Ismáel gúnyolódása lelepleződött. Én ugyanis nem csatlakozom azok feltételezéséhez, akik úgy vélik, itt egy új történet kezdődött, Sára pedig naponta küzdött a haragjával, míg végül megtisztította az otthonát az istentelen gúnyolódó kivetésével. Valóban valószínű, hogy Ismáel más napokon is eltelt hasonló zsémbelődéssel, én mégsem kételkedek azonban abban, hogy Mózes konkrétan azt jelenti ki, hogy a megvetése Sárával szemben nyilvánult meg azon az ünnepélyes összejövetelen, majd attól kezdve nyilvánosan ki is mutatta. Mózes nem beszél becsmérlően annak a lakomának a gyönyöreiről, hanem inkább biztosra veszi a törvényes mivoltukat. Nem célja ugyanis a szent emberek eltiltása a barátaik meghívásától egy közös, örömteli összejövetelre, hogy összegyűlve adhassanak hálát Istennek, a szokásosnál nagyobb vidámsággal lakomázva. A

⁴³³ Itt hozzászövi: "Ac non clarior, et in promptu fuerit demonstratio, si lac digitis expressum ante oculos fluxisset."

mértékletességet és a józanságot valóban mindenütt fenn kell tartani, s ügyelni kell arra, hogy mind az ellátás legyen mértékletes, mind a vendégek mértéktartók. Én csak azt mondanám, hogy Isten nem bánik velünk annyira szűkmarkúan, hogy ne engedné meg néha a barátaink nagylelkű megvendéglését, mint például a menyegzők, vagy a gyermekünk születésének megünneplésekor. Ábrahám tehát nagy, azaz rendkívüli lakomát adott, mert nem volt hozzászokva az ennyire gazdagon terített asztalhoz nap mint nap. Ez azonban mégis olyan bőség volt, ami semmiképpen sem züllött le a luxusba. Emellett, miközben ennyire nagylelkű volt a barátainak megvendéglése során a saját képességeinek megfelelően, rendelkezett elegendővel az ismeretlen vendégek számára is, mint azt korábban láttuk.

9. *Mikor pedig Sára nevetgélni látá az Égyiptombéli Hágárnak fiát.* Ahogyan a nevetgélni igének kettős jelentése van a latinok között, úgy használják a héberek is jó és rossz értelemben egyaránt azt az ígét, amiből a מצחק kötszó származik. S hogy ez nem holmi gyerekes és ártatlan nevetgélés volt, kiderül Sára sértődöttségéből. Ez tehát a gúny rosszindulatú kifejezése volt, mellyel az arcátlan ifjú kimutatta a csecsemő testvére iránti megvetését. S meg kell jegyezni, hogy az itt Ismáelre használt *díszítő jelző*, valamint az *Izsák* név ugyanabból a gyökérből származnak. Izsák az atyja és mások számára a szent és törvényes nevetés oka volt, ahonnan a nevét is isteni módon kapta. Ismáel kiforgatja Isten áldását, amiből ez az öröm áradt, nevetségessé téve azt. Így istentelen gúnyolódóként szembehelyezkedik a testvérel, Izsákkal. Mindketten (ügymond) a nevetés fiai, de nagyon más értelemben. Izsák az anyja méhétől fogva hozott magával nevetést, mert – magára vésve – hordozta Isten kegyelmének biztos jelét. Ezért annyira felvidítja atyja házát, hogy az öröm hálaadásban tör ki. Ismáel viszont a veszett és világias nevetgélessel megkísérli megsemmisíteni a hit szent örömét. S nem kétséges, hogy az Istennel szembeni nyilvánvaló megvetése árulta el magát a nevetgélésében. Olyan életkorban jutott, amikor már semmiképpen sem lehetett tudatlan a megígért kegyet illetően, aminek az alapján az atyját, Ábrahámot elfogta a hatalmas öröm, de – gögös magabiztossággal – a testvére személyében sértegeti mind Istent és az Ő Ígését, mind Ábrahám hitét. Nem ok nélkül gerjedt hát fel Sára haragja annyira hevesen vele szemben, hogy a végén megparancsolta: vessék ki a száműzetésbe. Semmi sem fájdalmasabb ugyanis a szent elmének, mint látni Isten kegyelmét gúnyolódásnak kitéve. S ez az ok, amiért Pál üldözésnek nevezi ezt a nevetgélést: „a test szerint született üldözte a Lélek szerint valót” (Gal4:29). Karddal, vagy erőszakkal történt ez? Nem, hanem a az epés nyelv gúnyolódásával, ami nem a testet sebesíti meg, hanem magát a lelket döfi át. Mózes valóban fokozhatta volna a bűnét a szavak sokaságával, de úgy vélem, szándékosan beszélt ilyen szűkszávúan, hogy a zsémbeskedést, amivel Ismáel nevetségessé teszi Isten Ígését, még megvetendőbbé tegye.

10. *Kergesd el ezt a szolgálot.* Sára nemcsak felbőszült a vétkes ellen, de még látszólag parancsolóbban is lép fel a férjével szemben, mintsem illenék egy szerény asszonyhoz. Péter rámutat, hogy amikor az előző alkalommal urának nevezte Ábrahámot, azt nem színlelve mondta, mert ő az önkéntes engedelmesség példajaként a kegyes és szemérmes matrónák közé sorolja őt (1Pt3:6). Most azonban nemcsak a ház kormányzását ragadja magához, utasítást adván a férjének, de annak parancsolja, akit tisztelnie kellene, hogy engedelmeskedjen az akaratának. Itt, noha nem tagadom, hogy Sára, asszonyi érzelmektől felindulva túllépte a mértékletesség korlátait, de mégsem kételkedek abban, hogy a nyelvét és az elméjét a Lélek titkos ösztönzése kormányozta, s ezt az egész dolgot Isten gondviselése irányította. Ellentmondás nélkül Sára egy nagy és borzasztó ítélet szolgálója volt. S Pál ezt a kifejezést nem haszontalan feddésnént hozza elő, ami egy felbőszült asszonyból buggyant ki, hanem mennyei jövődölésnek tekinti. S noha magasabb rendű jellemmel lép fel, mintsem egy magánemberként eljáró asszony, mégsem veszi el a férjétől a hatalmat, hanem megteszi őt az elkergetés törvényes igazgatójának.

11. *Ábrahámnak pedig igen nehéznek látszék e dolog.* Noha Ábrahám meg megannyi jövendöléssel meggyőződött arról, hogy az áldott mag csak Izsáktól származhat, mégis, az atyai szeretet hatása alatt nem volt képes elhordozni Ismáel elkergetését, hogy a teljes örökség annak maradjon, akinek isteni módon adatott. Ily módon összekeverve a két nemzetséget, igyekezett a tőle telhető legnagyobb mértékben eltörölni a megkülönböztetést, amit Isten tett. Valóban abszurdnak tűnhet, hogy Isten szolgáját így elragadja a vak ösztönzés, de Isten nemcsak azért fosztja így meg a józan értékítélétől, hogy megalázza, hanem hogy minden kornak bizonytságot tegyen: a kegyelmének elosztása egyedül és kizárólag az ő akaratának megfelelően történik. Sőt, hogy a szent ember nagyobb lelki nyugalommal legyen képes elviselni a fia elküldését, kettős vigasztalást ígér neki. Először is Isteneszébe juttatja az Izsákra vonatkozó ígéretet. Mintha azt mondta volna, hogy elegendő, sőt több, mint elegendő, hogy Izsák, akiben a lelki áldás egész marad, megmarad neki. Utána azt is megígéri, hogy gondoskodik majd Ismáelről, akit noha elűztek az atyai házból, mégis olyan utódok származnak tőle, akik majd egy egész népet fognak alkotni. De már magyaráztam korábban, a tizenhetedik fejezetben (1Móz17), mit jelent az „Izsákról neveztetik a te magod” kifejezés. S Pál (Rm9:8) magyarázatképpen használja a számított, vagy betudott szót.⁴³⁴ S bizonyos, hogy ezzel a módszerrel a másik fiú azért lett kivágva Ábrahám családjából, hogy többé ne legyen neve Ábrahám utódai között. Mert Isten, súlyos csapást mérve Ismáelre megmutatja, hogy Ábrahám minden sarjának egyetlen főtől kell származni. Azt is ígéri Ismáelnek, hogy nemzet lesz, de az egyháztól elidegenedik, így a testvérek állapota ebben a vonatkozásban eltérő lesz. Az egyikből lett a lelki nép atyja, a másiknak testi mag adatott. Joggal következtet ebből Pál arra, hogy Ábrahám nem minden magva igazi és eredeti fiak, hanem csak azok, akik a Lélek által születtek. Mert ahogyan Izsák maga vált a törvényes fiúvá az ingyenes ígért által, úgy tesz Istennek ugyanaz a kegyelme különbséget az ő leszármazottai között. Mivel azonban kellően kiveséztük Ábrahám különböző fiait a tizenhetedik fejezetben, most rövidebben is utalhatunk a dologra.

12. *Valamit mond néked Sára, engedj az ő szavának.* Épp most mondtam, hogy jóllehet Isten Sára szolgálatát használat ebben a hatalmas dologban, mégis megvolt a lehetőség arra, hogy elhibázza a cselekvés módját. Most Isten azt parancsolja Ábrahámnak, hogy figyeljen oda a feleségére: nem azért, mert jóváhagyja Sára beállítottságát, hanem mert neki lesz majd az a munkája, amit Ő Maga, mint Szerző végzett el. S így mutatja ki, hogy a céljai nincsenek alávetve semmiféle megszokott szabály alá, különösen amikor az egyház üdvösségéről van szó. Mert tudatosan forgatja fel a természet megszokott rendjét, hogy Ő bizonyulhasson Izsák elhívása Szerzőjének és Tökéletesítőjének. Mivel azonban korábban már kijelentettem, hogy ezt a történetet Pál alaposabban is górcső alá veszi, itt a summáját kell röviden összeszedni. Először is azt mondja, hogy amit itt olvasunk, az allegorikusan íródott. Nem mintha minden történetet válogatás nélkül allegorikus értelmezésbe akarná belegyötörni, ahogyan Origenész teszi, aki mindenhol hasonlatokra vadászva az egész Szentírást megrontja. Mások is, akik túlfőzött buzgón követték a példáját, füstöt sajtoltak ki a világosságból. S nemcsak a Szentírás egyszerűségét rontották meg, de majdnem felforgatták a hitet is, és megnyitották az ajtót megannyi ostoba fecsegés előtt. Pál célja a kegyesek elméinek felemelése volt Isten titkos munkájának fontolóra vételére ebben a történetben. Mintha azt mondta volna, hogy amit Mózes Ábrahám házáról mond, az Krisztus lelki királyságára vonatkozik, mivel bizonyos, hogy ez a ház az egyház eleven előképe volt. Ez azonban a lelki hasonlóság, amit Pál dicsér. Két fia született Ábrahámnak, egyik a szolgától, a másik a szabad asszonytól. Ebből arra következtet, hogy kétféle ember születik az egyházban: az istenfélők, akiket Isten az örökbefogadás Lelkével áld meg, hogy élvezhessék az örökséget, és a képmutató tanítványok, akik annak színlelik magukat, amik nem, s egy

⁴³⁴ “Ponit verbum λογισσθαι, hoc est, censeri vel reputari.”

időre nevet és helyet ragadnak magukhoz Isten fiai között. Ezért tehát azt tanítja, hogy vannak, akik szolgai módon fogantak és születtek meg, de mások a szabad anyától valók. Utána azt mondja, hogy Hágár fiai azok, akiket a törvény szolgai tanítása nemzett, de azok, akik hit által magukhoz ölelték az ingyenes örökbefogadást, a szabad asszony fiai. Végül másik hasonlathoz folyamodik, melyben Hágárt a Sinai-hegyhez, Sárát pedig a mennyei Jeruzsálemhez hasonlítja. S noha itt néhány szóval utalok azokra a dolgokra, amiket az olvasóimnak alaposan elmagyaráztam a galatákhoz írott levél negyedik fejezetében, mégis ebben a rövid magyarázatban is tökéletesen világossá válik, amit Pál akar tanítani. Tudjuk, hogy Isten valódi fiai az Íge romolhatatlan magjából születnek, de amikor a Lélek, Aki életet ad a törvény és a próféták tanításának, elvétetik, és egyedül csak a halott betű marad, akkor az a mag úgy megromlik, hogy csakis hamis fiak születnek a szolgaság állapotában. Mégis, miután látszólag Isten Ígéből születtek, noha megromlottak, bizonyos értelemben ők is Isten fiai. De senki sem törvényes örökös, csak azok, akiket az egyház kihoz a szabadságra, mivel az evangélium romolhatatlan magva által fogantak. Mondtam azonban, hogy ebben a két személyben az egyház örök állapota tárul a szemünk elé. A képmutatók ugyanis nemcsak keverednek Isten fiaival az egyházban, de meg is vetik őket, s gőgösen kisajátítják maguknak az egyház minden jogát és tisztességét. S ahogyan Ismáel is, lánggra lobbanva az elsőszülöttség hiábavaló megnevezésével, a gúnyolódásával zaklatta a testvérét, Izsákot, úgy ezek az emberek is, a saját ragyogásukra támaszkodva szemrehányóan támadják és csúfolják az egyszerűek hitét, mert mindent magukhoz ragadva semmit sem hagynak meg Isten kegyelmének. Ez arra int minket, hogy senkinek sincs meg az üdvösség jól megalapozott bizonyossága, csak azoknak, akik ingyenes elhívás kapva Isten kegyelmét tekintik a maguk egész méltóságának. Aztán a Lélek is erős és hatékony fegyverekkel látja el a kegyesek tudatát azok hevesége ellen, akik hamis ürügyekkel dicsekednek azzal, hogy ők alkotják az egyházat. Látjuk, hogy ez nem újdonság azok esetében, akik csak képmutatók, hogy a fő helyet foglalják el Isten egyházában. Ezért, miközben manapság a pápisták gőgösen ujjonganak, nekünk semmi okunk arra, hogy megzavarjanak minket az üres és felfuvalkodott dicsekedéseik. Ami a dicsekedésüket illeti a hosszú örökösödési vonalukkal, az pontosan csak annyit jelent, mintha Ismáel dicsekedne az elsőszülöttségével. Szükséges tehát különbséget tenni az igazi és a képmutató egyház között. Pál leír egy jelet, amit az utóbbiak soha nem lesznek képesek elhomályosítani a gáncsokodásukkal. Mert ahogyan a nagy üvegek is összetörnek egyetlen csapástól, úgy ezzel az egy igével az ő összes dicsőségük is kialszik: „a szolgáló fiai nem lesznek örökösök”. Közben pedig türelemmel kell túrni a pökhendiségüket, ameddig Isten szabadjára engedi a zsarnokságuk zablóját. Mert az apostolokat is ugyanazokkal a feddésekkal nyomták el koruk zsidó képmutatói, mint amiket ezek az emberek manapság szórnak ránk. Ugyanezen a módon diadalmaskodott Ismáel Izsák felett, mintha csak győzelmet aratott volna. Ezért nem szabad csodálkoznunk azon, ha a mi korunknak is megvannak a maga izmaelitái. De nehogy az efféle sértődöttség megtörje a lelkünket, tartsuk mindig a szemünk előtt azt a vigasztalást, hogy akik az élenjáróságot tartják az egyházban, nem maradnak mindig abban.

14. *Felkele azért Ábrahám jó reggel.* Azt, hogy mennyire fájdalmas volt a seb, amit a szent ember elméje szenvedett el az elsőszülött fia kivetésekor, megérthetjük abból a kettős vigasztalásból, amivel Isten a bánatát enyhítette. Úgy küldte a fiát a száműzetésbe, mintha a saját belsőjét tépte volna ki. De hozzászokván az Isten iránti engedelmességhez alárendeli annak az atyai szeretetet, amit nem volt képes teljes mértékben félretenni. Ez a hit és a kegyesség valódi próbája, amikor az istenfélőknek oly mértékben kell önmagukat megtagadni, hogy még a saját eredeti természetük egyébként önmagukban sem nem gonosz, sem nem ártalmas vonzalmairól is le kell mondaniuk Isten akaratának javára. Nem kétséges, hogy egész éjszaka ide-oda hányódott a különböző gondok közepette, sok belső konfliktusa

volt és komoly kínokat szenvedett el. Mégis felkelt korán reggel, hogy felgyorsítsa az elszakadását a gyermekétől, mert tudta, hogy ez Isten akarata.

És vőn kenyeret és egy tömlő vizet. Mózes nemcsak arra utal, hogy Ábrahám az anyja gondoskodására bízta a fiát, de arra is, hogy átadta neki a rá vonatkozó atyai jogait. Szükséges volt ugyanis elidegeníteni a fiát, hogy utóbb ne lehessen Ábrahám magva közé számítani. De miféle hanyag gondoskodással engedi útjára a feleségét és a fiát? A vállára tesz egy tömlő vizet és egy kenyeret. Miért nem rakott meg egy szamarat legalább mértékletes élelmiszer-utánpótlással? Miért nem adta melléjük útitársként a szolgáinak valamelyikét, akiből bőven volt a házában? Valóban, vagy Isten zárta be a szemeit, hogy amit örömmel megtett volna, eszébe se jusson, vagy azért korlátozta Ábrahám az ellátmányt, hogy Hágárék ne menjenek messze a házától. Kétségtelen, hogy jobban szerette volna közel tudni őket magához, hogy olyan ellátást biztosíthasson nekik, amilyen re szükségük volt. De Isten azt akarta, hogy Ismáel száműzetése komoly és fájdalmas legyen, hogy a példája félelmet keltsen a gőgösökben, akik a pillanatnyi ajándékoktól megmérgezetten lábbal tiporják a gőgösségükben pont azt a kegyelmet, aminek mindent köszönhetnek. Ezért hozta az anyát és a gyermekét kétségbeejtő helyzetbe. Mert miután a sivatagban vándoroltak, elfogyott a víz, s az anya eltávolodik a gyermekétől, ami a kétségbeesés jele volt. Ez volt annak a gőgnek a jutalma, amitől hiábavaló módon felfuvalkodtak. A kötelességük lett volna felkarolni azt a kegyelmet, amit Isten minden embernek kínál Izsák személyében, ám ők istentelenül és gorombán visszautasították azt, akit Isten a legnagyobb tisztességre emelt. Isten ajándékai ismeretének a mértékletességre kellett volna formálni az elméiket. S mivel nem volt a számukra semmi kíváncsiabb, mint megtartani valamelyik sarkot Ábrahám házában, nem kellett volna húzódozniuk semmiféle alávettetéstől ennek a nagy jótéteménynek a kedvéért. Isten most azzal a büntetéssel sújtja őket, amit a hálátlanságukkal érdemeltek ki.

17. *Meghallá pedig Isten a gyermeknek szavát.* Mózes korábban azt mondta, hogy Hágár sírt, miképpen lehetséges hát, hogy az ő könnyeit figyelmen kívül hagyva Isten csak a *gyermek* szavát hallja meg? Ha azt mondjuk, hogy az anya nem érdemelte meg, hogy kedvező választ kapjon az imáira, nos, a fia természetesen semmivel sem volt erre méltóbb. Mert ahogyan egyesek feltételezik, mindkettőt a megtérésre ösztönözte ez a büntetés, nem más, mint bizonytalan találgatás. Én a megtérésüket, aminek semmi jele sem látszik, Isten megítélésére hagyom. A fiú kiáltását szerintem nem azért hallgatta meg Isten, mert hittel imádkozott, hanem mert a saját ígéretének tudatában úgy döntött, hogy megkönyörül rajta. Mózes ugyanis nem azt mondja, hogy a kiáltásaik és a sóhajaik a menny felé irányultak, hanem inkább azt kell hinni, hogy a nyomorúságaikat siratva sem folyamodtak a mennyei segítséghez. De Isten, megsegítvén őket, nem arra volt tekintettel, *amire vágytak*, hanem arra, amit *megígért* Ábrahámnak Ismáel vonatkozásában. Ebben az értelemben mondja Mózes, hogy Isten meghallgatta a gyermek szavát: nevezetesen azért, mert Ábrahám fia volt.

*Mi lelt téged Hágár?*⁴³⁵ Az angyal azért feddi meg Hágár hálátlanságát, mert a legnagyobb nyomorúságra jutva sem gondol Isten korábbi, vele szemben a hasonló veszélyben megnyilvánuló jóságára, hogy mint aki egyszer már Szabadítóként ismerte meg Őt, most is rábízná magát a hűségére. Az angyal mindazonáltal arról biztosítja, hogy az orvosság készen áll a számára, csak kérnie kell. Így a *mi lelt téged?*⁴³⁶ kérdésben egy feddés van azért, mert hiába kínozta magát a zavaros siránkozással. Amit utóbb mond, „ne félj”, azzal a kegyelem reménységére hívogatja és buzdítja őt. De mi lehet, kérdezhetjük, az „ott, ahol van” szavak jelentése?⁴³⁷ Látszólag elfojtott ellentmondás rejlik a hely között, ahol most van, valamint Ábrahám háza között. Ebből Hágár arra következtethetett, hogy noha a

⁴³⁵ “Quid tibi est Agar?”

⁴³⁶ “Ergo in particula, ‘Quid agis?’ objurgatio est.” A “Quid agis,” nem fordul elő a szövegben, s csak egy újabb formája annak, ahogy Kálvin felteszi a “Quid tibi est?” kérdést. – *a szerk.*

⁴³⁷ “Isten meghallotta a gyermeknek szavát, ott a hol van.” Kálvin változata: “ex loco ubi est.”

sivatagban vándorolt, száműzve Isten szentélyéből, Isten mégsem felejtette el teljesen, mert Ő volt a Vezetője a száműzetésben. Vagy más szóval, a kifejezés hangsúlyos, mert arra utal, hogy noha a fiú kivettetett a magányra és elhagyottnak számít, Isten mégis közel van hozzá. S így az angyal, hogy enyhítsen az anya kétségbeesésén, azt parancsolja neki, hogy térjen vissza arra a helyre, ahová a fiát fektette le. Mert (mint általában a kétségbeejtő körülmények között) a bánat elkábította, s élettelenül hevert volna, ha az angyal hangja fel nem rázza. Azt is észrevesszük ebben a példában, hogy mennyi igazság an abban a mondásban, mely szerint mikor apa és anya elhagynak minket, az Úr fog felemelni.

18. *Kelj fel, vedd fel a gyermeket.* S hogy még több bátorsága legyen felvenni a fiát, Isten megerősíti neki, amit korábban oly gyakran ígért meg Ábrahámnak. Valóban, maga a természet írja elő az anyáknak, amivel a gyermekeiknek tartoznak, de amint arra nemrég utaltam, Hágár minden természetes érzelme megsemmisült volna, ha nem Isten eleveníti meg, új magabiztosságra ösztönözve, hogy friss elevenséggel lásson neki az anyai hivatala ellátásának. A forrás, vagy a „kút”⁴³⁸ vonatkozásában egyesek úgy vélik, hogy hirtelen fakadt. Mivel azonban Mózes azt mondja, hogy Hágár *szemei* nyíltak meg, nem pedig a *föld* nyílt meg, vagy lett felásva, n inkább arra a vélekedésre hajlok, hogy korábban a bánattól döbbenet nem vette észre azt sem, ami nyíltan a szeme elé tárult. Most azonban Isten végül helyreállította a látását, ezért elkezdte meglátni. Az pedig különösen figyelemre méltó, hogy amikor Isten a felügyelete nélkül hagy minket, s elveszi tőlünk a kegyelmét, akkor ugyanúgy meg vagyunk fosztva még a kéznél levő segítségektől is, mintha azok is a lehető legmesszebbre kerülnének tőlünk. Ezért nemcsak azt kell kérnünk, hogy olyan dolgokkal lásson el minket, melyek hasznosak lesznek a számunkra, de azt is, hogy adjon bölcsességet, és tegye lehetővé ezek felhasználását, ellenkező esetben a sorunk a kiszáradás lesz csukott szemekkel még a források mellett is.

20. *És vala Isten a gyermekkel.* Sokféleképpen lehet mondani, hogy Isten az emberekkel van. Ott van a választottaival, akiket a Lelke speciális kegyelmével kormányoz. S jelen van néha a külsődleges életet illetően is nemcsak a választottakkal, de az idegenekkel is, akiknek valami jeles áldást adományoz. Ahogyan Mózes is ezen a helyen azt a rendkívüli kegyelmet dicséri, mellyel az Úr kijelenti, hogy az ígérete nem érvénytelen, mert kegyesen bánik Ismáellel, mivel ő Ábrahám fia volt. Innen arra az általános tanításra következtethetünk, hogy teljességgel Istennek kell tulajdonítani, amikor az emberek felnőnek, hogy élvezzék a világosságot és az ég közös levegőjét, a föld pedig ellátja őket élelemmel. Csak arra kell emlékeznünk, hogy Ismáel bővelkedésének az oka az volt, hogy földi áldás lett neki megígérve az atyja, Ábrahám kedvéért. Annak kimondásával, hogy Hágár vett feleséget Ismáelnek, Mózes a polgári törvényekre van tekintettel, mert miután a házasság az emberi élet fő része, helyes, ha a megkötésekor a gyermekek engedelmeskednek a szüleiknek és hallgatnak a tanácsaikra. Ezt a rendet, amit a természet ír elő és diktál, tartotta be. mint látjuk, Ismáel, egy szilaj ember a sivatag barbárságában, mert alávetette magát az anyjának a feleség tekintetében. Ebből látjuk, micsoda elképesztő szörnyeteg volt a pápa, amikor meg merészelte dönteni a természetnek ezt a szent rendjét. Ehhez még hozzájön a pökhendi, dicsekedő felhatalmazás a szülők gonosz megvetésére, a szent házasság tiszteletében. Sőt, az egyiptomi feleség egyfajta bevezető volt az izraeliták és az izmaeliták későbbi ellenségeskedéseihez.

22. *És lőn abban az időben.* Mózes elmeséli, hogy ez a szövetség ezért lépett életbe Ábrahám és Abimélek között, hogy kimutassa: különféle civakodások után végül bizonyos megnyugvás adatott meg a szent embernek. Kénytelen volt vándorként, állandó lakóhely nélkül állandóan máshová vinni a sátrát a hatvan év során. S jóllehet Isten azt akarta, hogy élete végéig jövevény legyen, mégis, Abimélek király alatt nyugodt lakóhelyet biztosított a számára. Mózes célja pedig annak megmutatása, miképpen történt meg, hogy az egyik helyen

⁴³⁸ 19. vers: “És megnyitá Isten az ő szemeit, és láta egy vízforrást.” Kálvin szavai: “Quod ad fontem pertinet”, de az ő változatában a “puteum aquae” szerepel, egy vízforrás. – *a szerk.*

tovább maradt a szokásosnál. Az időtényezőt meg kell figyelnünk, nevezetesen nem sokkal az után történt ez, hogy elűzte a fiát. Ebből látszik, hogy a nagy baját azonnal ez a vigasztalás követte, s nemcsak azért, hogy kissé megpihenhessen a folytatólagos kényelmetlenségek után, hanem hogy vidámabb legyen és nyugodtabban elfoglalhassa magát a kisfia, Izsák tanításával. Az azonban biztos, hogy a szövetség nem volt minden vonatkozásban örömteli a számára, mert észrevette, hogy közvetett módszerekkel tétetett próbára és sokan voltak azon a területen, akik számára ő bosszantó és gyűlöletes volt. A király valóban nyíltan elismerte a saját vele szembeni gyanakvását, de a legnagyobb megtiszteltetés volt, amikor a hely királya kereste fel őt, az idegent azért, hogy szövetséget kössön vele. Mégis feltehető a kérdés: vajon ez a szövetség igazságos és egyenlő feltételekkel kötött a szövetségesek közötti szokásnak megfelelően? Én természetesen nem kételkedek abban, hogy Ábrahám szabadon megadta a kellő tiszteletet a királynak, s az sem valószínű, hogy a király el akart venni bármennyit a maga méltóságából, hogy azt Ábrahámra ruházza át. Mit cselekedett hát? Valójában, miközben szabad lakóhelyet adott Ábrahámnak, mégis esküvel kötötte őt magához.

Az Isten van te veled mindenben, a mit cselekszel. Barátságos és szelíd kifejezésekkel kezdi: nem vádolja Ábrahámot és nem is panaszkodik azért, hogy nem teljesítette valamelyik vele szemben fennálló kötelezettségét, hanem kijelenti, hogy komolyan vágyik a barátságára. De a végkövetkeztetés mégiscsak az, hogy óvakodni akar tőle. Megkérdendő tehát: honnan származott ez a gyanakvása, vagy félelme egy először is idegentől, másodszor is őszinte és mértékletes embertől? Először is tudjuk, hogy a pogányok gyakorta aggódnak ok nélkül, s riadoznak még a nyugalom időszakaiban is. Azután, Ábrahám tiszteletreméltó ember volt: a szolgálóinak a száma a házában olyan volt, mint egy kisebb nemzet, s az sem kétséges, hogy az erényei nagy méltóságot kölcsönöztek neki. Ezért gyanakodott Abimélek a hatalmára. De miközben Abimélek saját magára gondolt ebben a dologban, az Úr, Aki a legjobban tudja, hogyan irányítsa az eseményeket, ezen a módon gondoskodott a szolgálja nyugalmáról. Ábrahám példájából azonban megtanulhatunk olyan mértékletesen viselkedni, ha Isten ajándékai valaha is felszítják e világ embereinek az irigységét velünk szemben, hogy ők ne találjanak bennünk semmi rosszat.

23. ... *álnokságot nem cselekszel.*⁴³⁹ Szó szerint: „hogy nem fogsz hazudni”, mert a héberek között a hiányos beszéd mód megszokott az eskütevés kor, amit így kell magyarázni: „Ha megszeged a nekem tett ígéretedet, Isten hívjuk Bírónak közötted és közöttem, hogy Ő legyen a hamis eskü Bosszúállója”. De a „hazudni” szót itt egyesek igazságtalan és csalfanta bánásmódnak tekintik, mások pedig a szövetségi feltételek teljesítése elmulasztásának. Én egyszerűen úgy értelmezem, mintha ez hangzott volna el: „Te nem teszel semmi álnokságot sem ellenem, sem az utódaim ellen”. Abimélek felsorolja a saját kegyes cselekedeteit is, hogy még jobban buzdítsa Ábrahámot a bizalom gyakorlására. Látván ugyanis, hogy emberséges bánásmódban részesült, jelenti ki Abimélek, aljas hálátlanság lenne, ha nem igyekezne viszonzni a kapott jótéteményeket, mert a héber דָּן szó jelentése gyengéden, vagy kedvesen bánni valakivel.⁴⁴⁰ Abimélek tudniillik nem Ábrahám könyörületéért jött könyörögni, hanem inkább a saját királyi tekintélye megerősítése végett, amint az kiderül majd a szövegkörnyezetből.

24. *És monda Ábrahám: Én megesküszöm.* Noha erőteljesebb jogkövetelése voltak, mégsem tagad meg semmit, ami egy jó és mértékletes ember kötelezettségeihez tartozik. S valóban, miután illik Isten fiaikhoz, hogy szabadon készek legyenek mindennemű kötelezettség ellátására, semmi sem abszurdabb, mint vonakodóknak és mogorváknak tűnni, amikor azt

⁴³⁹ “Si mentitus fueris mihi.” – “Hogy soha nem hazudsz nekem.” Széljegyzetben Kálvin hozzáteszi: “Si fefelleris, aut infideliter egeris.” – “Hogy nem csapsz be, vagy nem jársz el hűtlenül.” Lásd az angol változat széljegyzetét is. – *a szerk.*

⁴⁴⁰ Kálvin változata: “Secundum misericordiam quam feci tecum facies mecum”, a hozzá fűzött megjegyzése pedig: “Misericordiam facere cum aliquo Hebraeis significat clementer et benigne eum tractare”. – *a szerk.*

kérik tőlük, ami igazságos. Ábrahám sem utasítja vissza az eskütételt, mert tudja: törvényes dolog, hogy a szövetségeket megerősítsék az emberek között Isten szent nevében. Röviden, azt látjuk, amint Ábrahám önként aláveti magát az elhívása törvényeinek.

25. *Megdorgálja pedig Ábrahám Abiméleket.* Ez a panasz látszólag igazságtalan, mert ha megsértették, akkor miért nem folyamodott a közönséges győgmódokhoz? Tudta, hogy a király emberséges, megvan benne a kegyességnek valamiféle magva, s vele magával is udvariasan és tisztességesen beszélt. Miért kételkedett hát abban, hogy ugyanúgy igazságos védelmezője lesz a jogainak is? Ha valóban úgy döntött volna, hogy inkább elleplezi az elszenvedett sérelmet, semhogy zavaró legyen a királynak, akkor most miért tulajdonítja neki a hibát, mintha ő maga lenne a vétkes? Lehetséges azonban, hogy Ábrahám tudta, hogy a sérelem a király rendkívüli hosszútűrése miatt érte. Biztonsággal következtethetünk arra mind a viselkedéséből, mind a beállítottságából, hogy nem ok nélkül panaszkodott, s ebből a szent ember mértékletessége nyilvánvaló, mert miután megfosztották a víz használatától, amit a saját maga szorgalmával és munkájával talált, nem civakodik, pedig a sérelem nagysága folytán igaza lenne, ha megtenné. Ez ugyanis pont olyan volt, mintha a hely lakosai az életére támadtak volna. De jóllehet türelemmel tűrte ezt a súlyos sérelmet, mégis, amikor a várakozáson felüli alkalom kínálkozik az oltalom bebiztosítására, óvakodik az esetleges ellenségeskedéstől. Látjuk, mennyire komolyan tette próbára az Úr Ábrahámot: amint egy kicsit könnyebbé vált a helyzete, s némi enyhüléshez jutott. Természetesen nem csekély próbatétel volt, amikor azért a vízért volt kénytelen megküzdeni, ami nem köztulajdon volt, hanem abból a kútból származott, amit ő maga ásott.

27. *Vett azért Ábrahám juhokat.* Ebből kiderül, hogy nem olyan szövetség kötöttet, ami egyenlő felek között megszokott, mert Ábrahám fontolóra veszi a maga helyzetét és az alávetettség jeleként ajándékot kínál a nyájából Gérár királyának. Azt ugyanis, amit a latinok az adó, vagy a hűbér megfizetéseként emlegetnek, mi pedig a hódolat jelének tekintünk, a héberek ajándék-adásnak nevezik.⁴⁴¹ S valóban, Ábrahám nem vár addig, amíg a király erővel és hatalommal ki nem csikar tőle valamit, hanem önkéntes tiszteletadással elébe megy annak, akiről tudja, hogy a terület ura. Túlon túl közismert, hogy a hatalom gyakorlásának mily nagy vágya uralkodik az emberek között. Ezért annál nagyobb dicséret illeti Ábrahám mértékletességét, aki nemcsak tartózkodik attól, ami a másé, de utasítás nélkül felkínálja azt, amit a maga elméjében a más tulajdonának tekint az illető hivatalának következtében. Felmerül azonban egy újabb kérdés: miután Ábrahám tudta, hogy a földterület feletti uralmat Isten neki adta, vajon törvényes dolog volt alárendeltséget kinyilatkoztatni, mellyel másvalakit ismert el úrnak? A megoldás azonban könnyű: a birtokbavétel ideje még nem jött el, hiszen csak a várakozás tekintetében volt ő úr, ténylegesen viszont csak vándor. Így tehát helyesen cselekedett a lakóhely megvásárlásával, míg eljön majd az idő, amikor a neki ígért dolgokat megkapják az utódai. Így, mint azt majd látjuk, kifizette a felesége temetkezési helyének árát. Röviden, amíg Isten keze nem helyezi őt a föld törvényes birtokába, addig nem vonakodik fizetni a hely lakosainak, hogy engedéllyel, vagy az ár megfizetésével lakozhasson közöttük.

28. *És külön állíta Ábrahám a nyájából hét juhot.* Mózes megemlíti a szövetség másik fő pontját, nevezetesen azt, hogy Ábrahám konkrétan gondoskodott magáról a kutat illetően, hogy szabadon használhassa a vizét. S középre állított hét juhot, hogy a királyt díszes ajándékkal megajándékozva elfogadja és megerősítse a kútásást. A lakosokkal ugyanis vitát gerjeszthetett volna azon az alapon, hogy egy magánembernek és idegennek nem volt törvényes kutat ásnia, de most, amikor a király nyilvános tekintélye lépett közbe, Ábrahám békessége biztosítva lett, hogy senki ne zavarhassa őt. Sokan úgy értelmezik a juhokat, mint pénzerméket, melyeket juhformára vertek, de miután korábban juhokról és ökrökről volt szó,

⁴⁴¹ "Num pro eo quod dicunt Latini, Pendere vectigal vel tributum, et Gallice dicimus, Faire hommage, Hebraei dicunt Munera offerre."

Mózes pedig most egyből hozzáteszi, hogy hét juhot különített el Ábrahám, ebben a vonatkozásban abszurd pénzről beszélni.

31. *Azért nevezék azt a helyet Beérsebának.* Mózes már nevezte egyszer így a helyet, de előzetesen. Most azonban kijelenti, hogy mikor, és mi okból kapta ezt a nevet: mert ott mind Ábrahám, mind Abimélek esküt tettek. Én ezért így fordítom a kifejezést: „az eskütétel kútja”. Mások „a het(es szám) kútja” kifejezést használják. Mózes azonban világosan az eskütételből származtatja a kifejezést. S annak sincs semmi következménye, hogy a kiejtés némileg eltér a nyelvtani helyességtől, amit a tulajdonnevekben nem tartanak be nagyon szépen. Valkójában Mózes nem korlátozza az etimológiát a *kútra*, hanem az egész szövetséget beleérti. I azonban azt sem tagadom, hogy Mózes a hetes számra is utalhatott.⁴⁴²

33. *Ábrahám pedig tamariskusfákat ültete.* Ebből kiderül, hogy több nyugalom adatott Ábrahámnak a szövetség életbelépése után, mint amennyit addig élvezett, mert most elkezd fákat ültetni, ami a nyugodt és állandó lakóhely jele. Korábban ugyanis sehol nem olvastuk, hogy akár csak egy bokrot is ültetett volna. Ebből látjuk, mennyit javult a helyzete, mivel szabaddá vált a számára (ha mondhatom így) letelepedett életet élni. A kijelentést, miszerint segítségül hívta az Úr nevét, én ekképpen értelmezem: újra bevezette Isten ünnepélyes imádását bizonyoságképpen a hálájáról. Ezért Isten, miután folytonosan tekervényes ösvényeken vezette a szolgáját, a nagyon idős korára adott neki némi megnyugvást. S Ő néha úgy bánik a hűséges népével, hogy miután ide-oda hányódtak a különféle viharokban, végül engedi nekik, hogy szabadon lélegezzenek. Ami pedig Isten segítségül hívását illeti, tudjuk, hogy Ábrahám bárhová is ment, soha nem hanyagolta el a vallásos kötelezettségét. S nem tért ki a veszélyek elől sem az igaz Isten imádójának vallván magát, még ha emiatt gyűlöletessé is vált a szomszédjai szemében. S ahogyan ezen a földön lakozva nőtt a kényelme, úgy vált egyre bátrabbá Isten imádatának gyakorlásában. Mivel pedig biztonságosabban éledgett a király védelme alatt, talán nyílt bizonyosságot akart tenni arról, hogy ezt mintegy az Istentől kapta. Látszólag ugyanebből az okból szerepel az örökkévaló Isten kifejezés, mintha Ábrahám azt mondta volna, hogy a magabiztosságát nem a földi királyokba veti, és nem új szövetséget kötött, amellyel eltávolodna az örök Istentől. Az okot, amiért Mózes egy *szinekdochéval* az Isten imádatának a *segítségül hívás* megnevezést adja, máshol már magyaráztam. Végül, Ábrahámról itt azt mondja, hogy vándorolt a földön, melyen mindazonáltal állandó lakóhelye is volt, amiből megtudjuk, hogy gondolatban a megnyugvásának ezt az állapotát nem tartotta annyira szem előtt, hogy az megakadályozta volna őt annak fontolgatásában, amit korábban hallott Istentől, miszerint ő és az utódai idegenek lesznek, míg el nem telik a négyszáz év.

⁴⁴² Miután a שבע szó az esküt és a hetes számot egyaránt jelenti, marad hely az értelmezésben erre a különbségtételre. Kálvin azonban látszólag a tanultak között nem szokatlan elképzelésre utal, miszerint az esküket hét tanú előtt tették, amit talán a hét bárány jelképezett. Ábrahámnak akár ez a hetes szám, akár az eskü járhatott az elméjében, amikor Beérsebának nevezte a helyet. – *a szerk.*

22. fejezet

1. És lőn ezeknek utána, az Isten megkísérté Ábrahámot, és monda néki: Ábrahám! S az felele: Ímhol vagyok.

2. És monda: Vedd a te fiadat, ama te egyetlenegyedet, a kit szeretsz, Izsákot, és menj el Mórijának földére, és áldozd meg ott égő áldozatul a hegyek közül egyen, a melyet mondándok néked.

3. Felkele azért Ábrahám jó reggel, és megnyergelé az ő szamarát, és maga mellé vevé két szolgáját, és az ő fiát Izsákot, és fát hasogatott az égő áldozathoz. Akkor felkele és elindula a helyre, melyet néki az Isten mondott vala.

4. Harmadnapon felemelé az ő szemeit Ábrahám, és látá a helyet messziről.

5. És monda Ábrahám az ő szolgálinak: Maradjatok itt a számmal, én pedig és ez a gyermek elmegyünk amoda és imádkozunk, azután visszatérünk hozzátok.

6. Vevé azért Ábrahám az égő áldozathoz való fákat, és feltevé az ő fiára Izsákra, ő maga pedig kezébe vevé a tüzet, és a kést, és mennek vala ketten együtt.

7. És szóla Izsák Ábrahámhoz az ő atyjához, és monda: Atyám! Az pedig monda: Ímhol vagyok, fiam. És monda Izsák: Ímhol van a tűz és a fa; de hol van az égő áldozatra való bárány?

8. És monda Ábrahám: Az Isten majd gondoskodik az égő áldozatra való bárányról, fiam; és mennek vala ketten együtt.

9. Hogy pedig eljutának arra a helyre, melyet Isten néki mondott vala, megépíté ott Ábrahám az oltárt, és reá raká a fát, és megkötöze Izsákot az ő fiát, és feltevé az oltárra, a fa-rakás tetejére.

10. És kinyújtá Ábrahám az ő kezét és vevé a kést, hogy levágja az ő fiát.

11. Akkor kiálta néki az Úrnak Angyala az égből, és monda: Ábrahám! Ábrahám! Ő pedig felele: Ímhol vagyok.

12. És monda: Ne nyujtsd ki a te kezedet a gyermekre, és ne bántsod őt: mert most már tudom, hogy istenfélő vagy, és nem kedvezél a te fiadnak, a te egyetlenegyednek én érettem.

13. És felemelé Ábrahám az ő szemeit, és látá hogy ímé háta megett egy kos akadt meg szarvánál fogva a szövevényben. Oda méne tehát Ábrahám, és elhozá a kost, és azt áldozá meg égő áldozatul az ő fia helyett.

14. És nevezé Ábrahám annak a helynek nevét Jehova-jire-nek. Azért mondják ma is: Az Úr hegyén a gondviselés.

15. És kiálta az Úrnak Angyala Ábrahámnak másodszor is az égből.

16. És monda: Én magamra esküszöm azt mondja az Úr: mivelhogy e dolgot cselekedéd, és nem kedvezél a te fiadnak, a te egyetlenegyednek:

17. Hogy megáldván megáldalak tégedet, és bőségesen megsokasítom a te magodat mint az ég csillagait, és mint a fővényt, mely a tenger partján van, és a te magod örökség szerint fogja bírni az ő ellenségeinek kapuját.

18. És megáldatnak a te magodban a földnek minden nemzetségei, mivelhogy engedté az én beszédemnek.

19. Megtére azért Ábrahám az ő szolgáliaihoz, és felkelének és együtt elmenének Beérsebába, mert lakozék Ábrahám Beérsebában.

20. És lőn ezeknek utánna, hírt hozának Ábrahámnak mondván: Ímé Milkha is szült fiakat Nákhornak, a te atyádfiának:

21. Úzt az ő elsőszülöttét, és Búzt annak testvérét, és Kemuélt Arámnak atyját.

22. És Keszedet, Házót, Pildást, Jidláfot és Bethuélt.

23. Bethuél pedig nemzé Rebekát. Ezt a nyolczat szülé Milkha Nákhornak az Ábrahám atyjafiának.

24. Az ő ágyasa is, kinek neve Reuma vala, szülé néki Tebáhot, Gakhámot, Thakhást és Mahákhát.

1. *És lón ezeknek utána.* Ez a fejezet tartalmazza a legemlékezetesebb történetet. Mert jóllehet Ábrahám egész életében bámulatos bizonyítékait adta a hitnek és az engedelmességnek, kiválóbb mégsem képzelhető el, mint a saját fiának a feláldozása. Más kísértések, melyekkel az Úr próbára tette, valóban az önsanyargatásra irányultak, de ez magánál a halálnál is rosszabb sebet ütött rajta. Itt azonban valami nagyobbat és magasztosabbat kell fontolóra vennünk, mint az atyai bánat kínjának hájút, ami az egyetlen fia halála miatt döfte át a szent ember mellkasát. Szomorú volt a számára elveszíteni egyszülött fiát, még szomorúbb volt az, hogy a fiút hirtelen halálnak kell szétszaggatnia, de messze a legnagyobb fájdalom volt az, amikor ő maga lett kijelölve végrehajtónak, hogy a saját kezével ölje őt le. A többi körülményt, melyeket a maguk helyén majd megemlítek, most kihagyom. De mindezek a dolgok, ha összevetjük a lelkiismeret lelki konfliktusával, amit elszenvedett, pusztá játéknak, vagy a konfliktusok árnyékainak tűnnek. Mert a bánat nagy forrása számára nem a saját nagy vesztesége volt, s nem is az, hogy a saját örökösének, a jövőbeli emlékezetének és nevének, a családja dicsőségének és támogatójának megölésére kapott parancsot, hanem az, hogy a fia személyében a világ egész üdvössége kialudni és veszni látszott. A küzdelme sem a testi szeszélyekkel folyt, hanem teljesen Istennek akarván magát szentelni, a kegyessége és a vallása eltöltötte őt zaklató gondolatokkal. Mert Isten, mintha csak személyes küzdelemben bocsátkozna vele, annak a fiúnak a halálát követeli tőle, akinek a személyét Ő Maga kapcsolta hozzá az örök üdvösség reménységéhez. Így az utóbbi parancs bizonyos értelemben a hit megsemmisítése volt. Az előttünk levő történet eme előízét azért volt hasznos megízleltetni az olvasókkal, hogy megérthessék: mennyire érdemes az a szorgalmas és folytonos elmélkedésre.

Az Isten megkísérté Ábrahámot. Az ezeknek utána kifejezést nem szabad a legutolsó látomására korlátozni: Mózes inkább egyetlen szóba akarta belefoglalni azokat a különféle eseményeket, melyek ide-oda rángatták Ábrahámot, valamint a némileg nyugodtabb életmenetet, amit idős korában kezdett el élvezni. Egészen nyolcvanéves koráig a folytonos száműzetés nyughatatlan életét élte, megannyi szemtelenség és sérelem érte, nehezen tűrte a nyomorúságos és aggodalmaskodó létezését folytonos zaklatottságban. Az éhség elűzte őt arról a földről, ahová ment, s Isten parancsára és felügyeletével, Egyiptomba. A feleségét kétszer is elszakították a kebeléről, elszakadt az unokafivérétől, s amikor ez az unokafivér hadifogságba került, a saját élete kockáztatásával mentette meg. Gyermeektelenül éldegélt a feleségével, ameddig már minden reménysége szertefoszlott arról, hogy valaha is lesz utóda. Végül fiúhoz jutva kénytelen volt megfosztani őt az örökségtől és messzire űzni az otthonától. Egyedül Izsák maradt meg speciális, de egyetlen vigaszul. Nyugalmat élvezett az otthonában, most azonban Isten mennydörgött rá a mennyből, halálos ítéletet mondván a fiára. Az igeszakasz jelentése tehát az, hogy ezzel a kísértéssel, mintegy az utolsó tettel Ábrahám hite sokkal keményebb próbatétel elé került a korábbiaknál.

Isten megkísérté Ábrahámot. Jakab, tagadván, hogy Isten bárkit is kísértene (Jak1:13), megcáfolja azok világias rágalmait, akik, önmagukat a bűnük gyalázata alól felmentendő megpróbálják azok vádját Istenre hárítani. Ezért, állítja jogosan Jakab, azok a bűnök, melyeknek a gyökere a saját érzéki bujaságunkban rejlik, nem háríthatók át másokra. Mert noha a Sátán becsepegteti a mérgét és fellobbantja a romlott vágyakat bennünk, minket mégsem holmi külső erő ragad el a bűnök elkövetésére, hanem a tulajdon testünk bűvöl el minket, s mi szándékosan engedünk a csábításainak. Ez azonban nem ok arra, amiért ne mondhatnánk, hogy Isten a Maga módján kísért, pont ahogyan Ábrahámot is kísértette azaz állította a legnehezebb próba elé – hogy teljes próbára tehesse szolgája hitét.

És monda neki. Mózes rámutat a kísértés fajtájára: nevezetesen, hogy Isten megrázza a hitet, amit a szent ember vetett az Ő Ígéjébe, Maga az Íge elleni támadással. Ezért a nevéen szólítja őt, hogy ne legyen kétség a parancs Szerzőjét illetően. Mert amíg Ábrahám teljesen meg nem volt győződve arról, hogy Isten hangja szólt hozzá, és parancsolta meg neki a fia, Izsák leölését, addig könnyen kivonhatta volna magát az aggodalmaskodás alól, mert Isten biztos ígéretére támaszkodva a Sátán megtévesztéseként utasíthatta volna el a sugallatot, s így minden nehézség nélkül lerázhatta volna magáról a kísértést. Most azonban a kétely minden lehetőségét elvette, így ellentmondás nélkül fogadja el a jövődölést, amit most Istentől származónak hall. Közben Isten bizonyos értelemben kettős jellemet ölt Magára, így az ellentmondás és az ütközés látszatával, amiben a szavaiban mutatkozik, megzavarhatja és megsebesítheti a szent ember bensőjét. Az egyetlen módszer ugyanis a hitünk állhatatosságának táplálására az, ha minden érzékszervünkkel Isten Ígéjére összpontosítunk. De akkora volt akkor az Íge ellentmondása, ami megsebesíthette és megcsönkíthatta Ábrahám hitét. Ezért nagy a hangsúly a „mondta” szón,⁴⁴³ mert Isten valóban próbára tette Ábrahám hitét, s tette azt nem a megszokott módon, hanem belevonva őt a saját Ígéjével folytatott vitába.⁴⁴⁴ Valahányszor csak kísértések támadnak, tudjuk meg, hogy a győzelem a kezünkben van, amíg szilárd hittel vagyunk felruházva, mert ellenkező esetben semmiképpen sem leszünk képesek ellenállni. Ha tehát vereséget szenvedünk, amikor meg vagyunk fosztva a Lélek kardjától, mi lesz az állapotunk, ha Maga Isten támad ránk azzal a karddal, amivel felfegyverezni szokott minket? Ezt történt azonban Ábrahámval. A módot, ahogyan Ábrahám hit által megküzdött a kísértéssel, utóbb majd meglátjuk a maga helyén.

S az felele: Ímhol vagyok. Ebből kiderül, hogy a szent ember egyáltalán nem félt a Sátán fortélyaitól. Mert a kegyeseknek nincsenek akkora sietségben Istennek engedelmeskedve, hogy engednék a bolond hiszékenységtől elragadtatni magukat bármely irányba is fűjjon a kétséges látomás szele. Amikor azonban világossá vált Ábrahám számára, hogy Isten szólította meg, a válaszával az azonnali engedelmeskedés szándékáról tett bizonyosságot. Az előttünk levő kifejezés ugyanis pont annyi, mintha azt mondta volna: bármit is tetsszen parancsolni az Istennek, én tökéletesen készen állok annak végrehajtására. S valóban nem vár addig, amíg Isten konkrétan meg nem parancsolja ezt, vagy amazt a dolgot, hanem megígéri, hogy egyszerűen és kivétel nélkül lesz engedelmes minden dologban. Ez természetesen a valódi alávetetés, amikor készen állunk cselekedni, még mielőtt Isten akarata ismertté válik a számunkra. Valóban minden embert készen találunk azzal dicsekedni, hogy ők is megteszik, amit Ábrahám tett, de amikor a próbára kerül a sor, sokan meghátrálnak Isten igájától. A szent ember azonban hamarosan a cselekedetével bizonyítja be, mennyire ténylegesen és komolyan mondta, hogy késedelem és vitatkozás nélkül aláveti magát Isten kezének.

2. *Vedd a te fiadat.* Ábrahám azt a parancsot kapja, hogy áldozza fel a fiát. Ha Isten nem mondott volna többet, csak azt, hogy a fiának meg kell halnia, már ez az üzenet is súlyos sebet ejtett volna az elméjén, mert bármiféle kegyet is remélt Istentől, mindazt összefoglalta ez az egyetlen ígéret: Izsákról neveztetik a te magod. Ebből szükségszerűen arra következtetett, hogy a saját, és az egész emberi faj üdvössége elpusztul, ha Izsák nem marad meg biztonságban. Hiszen ez az Íge azt tanította meg neki, hogy Isten Közbenjáró nélkül, nem lesz engedelkeny az emberrel. Hisz bár Pál ama kijelentése, miszerint „Istennek valamennyi

⁴⁴³ “Quare magna subest emphasis verbo loquendi.”

⁴⁴⁴ Isten megszokott módszere a hitének próbára tételére az, amikor a gondviselésének menetét látszólag ellentétessé teszi az Ígéjével, de mégis megköveteli, hogy továbbra is az Ígére támaszkodjanak a látszólagos ellentmondás ellenére. Ábrahám megkísértésével azonban sokkal súlyosabb próba elé állította őt. Mert az Ő saját parancsa, vagy Ígéje egyenes ellentmondásban állt azzal, amit korábban mondott. A végzését Izsák leöléséről emberi okoskodással nem lehetett összeegyeztetni az Ábrahám családjára, az egyházra és a világra vonatkozó ígéreteivel. – a szerk.

ígérete Krisztusban lett igenné és Ámenné” (2Kor1:30) még nem volt leírva, mégis belevésődött Ábrahám szívébe. Honnan máshonnan származhatott volna ez a reménysége, mint Izsáktól? A dolog úgy alakult, hogy Isten látszólag nem mást tett, mint gúnyolta őt. De mégsem csak a fia halálát hirdette ki neki, hanem azt is megparancsolta, hogy a saját kezével vessen véget az életének. Mintha azt követelte volna, hogy ne csak elvesse, de vágja dirib-darabra, vagy vesse a tűzre az üdvössége oklevelét, s így ne maradjon más a számára, csak a halál és a pokol. Azonban megkérdendő: a hit vezetése alatt miképpen vehető rá a fia feláldozására, látván, hogy amit mondtak neki az ellentétes Istennek azzal az Ígétével, amire a hitének szükségszerűen támaszkodnia kell? Erre a kérdésre az apostol válaszol, miszerint az Isten Ígétébe vetett bizalma rendületlen maradt, mert abban reménykedett, hogy Isten képes a megígért áldást még a fia holt hamvaiból is feltámasztani (Zsid11:19). Az elméjének azonban komoly összezúródáson és heves izgalmon kellett keresztülmennie, amikor Isten *parancsa* és *ígérete* összeütközésbe kerültek abban. De arra a következtetésre jutott, hogy Isten, Akiről tudta, hogy képes rá, nem lehet az ellensége. S még ha nem is fedezte fel azonnal, miképpen oldható fel az ellentmondás, összebékítette a parancsot az ígérettel, mert kétségtelenül meg volt arról győződve, hogy Isten hűséges, így a dolgot az isteni gondviselésre hagyta. Közben mondhatni csukott szemekkel megy oda, ahová küldetett. Isten igazságra megérdemli ezt a tiszteletet: nemcsak messze felül kell múlnia minden emberi eszközt, vagy egyedül, akár más eszközök nélkül is elégségesnek kell lennie a számunkra, de le kell győznie minden akadályt is. Ebből még világosabban látjuk annak a kísértésnek a természetét, amire Mózes mutatott. Nehéz és fájdalmas volt Ábrahám számára megfeledezni arról, hogy atya és férj volt, elvetni minden emberi érzelmet, a világ előtt pedig tűrni a szégyenteljes kegyetlenség gyalázatát, amiért a fia hóhérévá vált. De a másik sokkal súlyosabb és borzalmasabb dolog volt: nevezetese az, hogy Istent Önmagának és az Ő Ígétének ellentmondónak látja, s úgy véli, a megígért áldás reménységét szakítják el tőle, amikor Izsákot kiszakítják a karjaiból. Hisz mi más köze lehetne még Istenhez, ha egyszer a kegyelem egyetlen záloga is elvételük tőle? De ahogyan korábban, amikor magot várt a saját, már elhalt testétől, s a reménység által felülemelkedett azon, aminek a reménye lehetségesnek tűnt a számára, most, amikor a fiának halálában Isten életre keltő hatalmát látja oly módon, hogy áldást ígér magának egyenesen a fia hamvaiból, s így kiemelkedik a kísértés útvesztőjéből. Ahhoz ugyanis, hogy engedelmeskedhessen Istennek, szükséges volt tántoríthatatlanul ragaszkodnia az ígérethez, ami, ha elbukott volna, a hitnek is vele kellett volna pusztulnia. De nála az ígélet mindig is virágzott, mert egyrésztől mindig is szilárdan belekapaszkodott abba a szeretetbe, amivel Isten egykor felkarolta őt, másrészt alávetett mindet Isten hatalmának, amit csal támasztott a Sátán az elméje megzavarása végett. S nem akarta a saját értelmével méricskélni az ígélet beteljesedésének módját, amiről tudta, hogy Isten felfoghatatlan hatalmán alapszik. Mindannyiunknak önmagára kell vonatkoztatni az ő példáját. Az Úr valóban annyira könyörületes a gyengeségünk miatt, hogy nem teszi próbára ilyen élesen és komolyan a hitünket, de a kegyesek atyjában mégis példát akart elénk állítani, amivel a hit egyetemes próbájára hívogat minket. A hit ugyanis, ami drágább az aranyból és az ezüstnél, nem heverhet tétlenül, próbák nélkül, s a tapasztalat azt tanítja, hogy Isten mindenkit próbára fog tenni a hite mértékének megfelelően. Egyidejűleg azt is megjegyezhetjük, hogy Isten nemcsak akkor teszi próbára a szolgáit, amikor legyőzi a testi vonzalmakat, hanem amikor minden érzéküket semmivé teszi, hogy a teljes önmegtagadásra vezesse őket.

Ama te egyetlenegyedet, a kit szeretsz, Izsákot. Mintha nem lenne elegendő egy szóval megparancsolni a fia feláldozását, mondhatni újabb csapásokkal döfi át a szent ember elméjét. *Egyetlenegynek* nevezve őt ismét súlyosbítja a nemrég a másik fia száműzetésével okozott sebet, majd a jövőbe néz, mert nem maradt remény az utódra. Ha az elsőszülött fiú halála fájdalmas szokott lenni, akkor milyennek kell lennie Ábrahám siralmainak? Minden ez után következő szó hangsúlyos, s a bánata fokozására szolgál. „Vágd le”, (mondja), „őt, akit

egyedül szeretsz”. S nem pusztán az atyai szeretetére utal, hanem arra is, ami a hitből fakadt. Ábrahám nemcsak úgy szerette a fiát, ahogyan a természet diktálta, s ahogyan a szülők szokták, akik örömet lelnek a gyermekeikben, hanem úgy, mint aki Isten atyai szeretetét szemléli benne. Végül Izsák volt az örök élet tükörképe, és minden jó dolog záloga. Ezért Isten látszólag nem annyira Ábrahám atyai szeretetére támad, mint inkább a saját nagylelkűségét tiporja lábbal. Ugyanolyan hangsúlyos az *Izsák* név, amiből Ábrahám azt tanulta meg, hogy rajta kívül semmiben sem maradt semmiféle öröm a számára. Természetesen mikor az vétetett el, aki az öröm okaként adatott Ábrahámnak, az pont olyan volt, mintha Isten örök kínokra ítélte volna őt. Mindig emlékeznünk kell arra, hogy Izsák nem szokásos fiú volt, hanem olyasvalaki, akinek a személyében a Közbenjáró lett megígérve.

Menj el Móriának földére. A bánat keserűségét nem csekély mértékben fokozta ez a körülmény. Isten nem azt követeli tőle, hogy azonnal ölje meg a fiát, hanem arra kényszeríti, hogy három egész napon át forgassa az elméjében ezt a kivégzést, s a fia feláldozására készülve minden érzékszerve még nagyobb kínoknak legyen kitéve. Emellett még csak meg sem említi a hely nevét, ahol a szörnyű áldozat felkínálását követeli. Az egyik hegyen, mondja, amit majd mondok neked. Ezért korábban, amikor azt parancsolta neki, hogy hagyja el az országát, akkor békén hagyta az elméjét. De ebben az ügyben a késlekedés a legkegyetlenebbül kínozza a szent embert úgy, mintha csak kínpadra vonták volna, még tűrhetlenebb volt. Ennek a bizonytalanságnak azonban kettős haszna volt. Semmire sem hajlunk jobban ugyanis, mint bölcsebbeknek lenni a saját képességeinknél. Ezért, hogy engedelmesekké és taníthatókká váljunk Isten számára, hasznos, ha meg vagyunk fosztva a saját bölcsességünktől, és nem marad semmi más a számunkra, csak az, hogy engedjük magunkat vezetni az Ő akarata szerint. Másodszor, a kitartásra ösztönözte őt, hogy nem pusztán hirtelen indítatásból kellett Istennek engedelmeskednie. Mert ahogyan nem fordított hátat az utazása során, s nem gondolkodott ellenkező tanácsokon, abból kiderül, hogy az Isten iránti szeretetét olyan állandóság erősítette meg, amit a körülmények semmiféle változása sem befolyásolhatott. Jeromos Mórija földjét „a látomás földjeként” magyarázza, mintha a név a ראה szóból származna. De mindazok, akik képzettek a héber nyelvben, elítélik ezt a vélekedést. Azokkal sem vagyok jobban kibékülve, akik Isten *mirhájaként* fordítják.⁴⁴⁵ Természetesen a többség egyetértésével elismerik, hogy a ירה szóból származik, aminek a jelentése *tanítani*, vagy a ירא szóból, amit az jelenti: *fél*ni. Még azonban manapság is véleménykülönbség van a fordítók között: egyesek úgy vélik, hogy itt speciálisan Isten tanítását véli az emlékezetébe. Kövessük hát a legvalószínűbb vélekedést, nevezetesen azt, mely szerint az isteni imádat földjének nevezi vagy azért, mert Isten jelölte ki az áldozat bemutatására, hogy Ábrahám ne vitathassa, hogy vajon nem inkább másik helyet kellene választani, vagy azért, mert a templom helye már ki volt oda jelölve. Én inkább ezt a második magyarázatot fogadom el, nevezetesen, hogy Isten ott követelte meg ezt a mostani imádatot a szolgájától, mert a titkos tanácsvégzésével már elhatározta, hogy azon a helyen legyen az Ő szokásos imádása. S az áldozatok tulajdonképpen attól a szótól kapták a megnevezésüket, aminek *fél*ni a jelentése, mert az Isten tiszteletének bizonyítékát adják. Sőt az sem kétséges, hogy ez az a hely, ahol később a templom is felépült.⁴⁴⁶

3. *Felkele azért Ábrahám jó reggel.* Ez a gyorsaság megmutatja Ábrahám hitének a nagyságát. Megszámálhatatlanul sok gondolat támadhatott a szent ember elméjében, melyek

⁴⁴⁵ Ezt a rendkívüli fordítást támasztja alá a feltételezések szerint az Énekek Éneke: „elmegyek a mirhának hegyére, és a tömjénnek halmára”. – Lásd Poli *Synopsis*-át a maga helyén. – *a szerk.*

⁴⁴⁶ Megkérdőjelezhető, hogy Jeromos véleménye, amit Kálvin elvet, nem jobb-e annál, amit elfogad. A soron következő, a 14. versben szereplő magyarázatból nagyon valószínűnek tűnik, hogy „a látomás földje” a kérdéses kifejezés valódi magyarázata. Ám még ez is kettős szerkezetet enged meg. A Septuaginta „magas földnek” nevezi, mintha csak a magas elhelyezkedése miatt lenne szembevetendő – a föld, ami messze levőnek látszhat. Az ideillőbb magyarázat azonban látszólag az, hogy a földet az isteni látomás emelte ki, azt a csúcsot, ahol Jahve angyala megjelent Dávidnak és ahol Salamon felépítette a templomot. – *a szerk.*

mindegyike felülkerekedhetett volna a lelkén, ha azt nem erősítette volna meg a hit. Az is kétségtelen, hogy a Sátán az éjszaka sötétjében a gondok hatalmas tömegét halmozta fel neki. Ezek fokozatos legyőzése a velük való megküzdéssel a hősies bátorság része volt. Mikor azonban legyőzte ezeket, azonnal felővezte magát Isten parancsának végrehajtására, s ehhez a korai felkelés is figyelemre méltó erőfeszítés volt. Más emberek egy ennyire szörnyű és félelmetes üzenettől elgyengültek és zsibbadtan úgy elterültek volna, mintha az élet ment volna ki belőlük, de a hajnal első sugara is alig volt elegendő Ábrahám sietségéhez. Ezért Mózes néhány szóban nagyon feldicséri a hitét, amikor kijelenti, hogy ennyire rövid idő alatt győzte le a kísértést, amihez oly sok útvészítő is társult.

4. *Látá a helyet.* Valóban a saját szemeivel látta a helyet, amit korábban a titkos látomásban látott. Amikor azonban azt olvassuk, hogy felemelte a szemeit, Mózes kétségtelenül arra utal, hogy nagyon izgatott volt a három nap során mindvégig. Amikor megparancsolja a szolgálóinak, hogy maradjanak vissza, azt azért teszi, nehogy kezet vessenek rá, mint eszelős örült vénemberre. Ebből pedig kiderül a nemesszívúsága, ahogyan olyan jól összeszedetten és nyugodtan köti össze a gondolatait, semmit sem cselekedve felzaklatottan. Amikor azonban azt mondja, hogy vissza fog térni a fiúval, akkor látszólag nem mentes a takargatástól és a hamisságtól. Egyesek úgy vélik, hogy ezt a kijelentést prófétai jelleggel tette, mivel azonban bizonyos, hogy soha nem tévesztette szem elől, ami meg lett neki ígérve a mag támasztásáról Izsákban, lehetséges, hogy Isten gondviselésében bízva úgy tekintet a fiára, mint aki még magát a halált is túléli. S látván, hogy mondhatni csukott szemmel ment leölni a fiát, nincs semmi valószínűtlen abban a feltételezésben, mely szerint zavarodottan beszélt egy ennyire homályos dologban.

7. *Atyám!* Isten itt a kínzás új eszközét veti be, mellyel egyre jobban és jobban képes Ábrahám bensőjét kínozni, amit már úgyis annyi sebesülés ért. De nem kétséges, hogy Isten céltudatosan formálta Izsák nyelvével ezt a gyengéd megszólítást, s mondatta ki vele a kérdést, hogy semmi se hiányozzon Ábrahám bánatának szélsőséges súlyosságából. A szent ember azonban még ezt a támadást is rendíthetetlen bátorsággal állja ki, s annyira távol áll a kijelölt útvárról való letéréstől, hogy teljességgel Istennek szenteltnek mutatkozik, s nem hallgat semmire, ami megingatná a magabiztosságát, vagy akadályozná az engedelmségét. Fontos azonban megjegyeznünk a módot, amivel feloldja ezt a feloldhatatlan csomót: nevezetesen az isteni gondviselésben keres menedéket, miszerint Isten majd gondoskodik a bárányról. Ezt a példát utánoznunk javasolja. Valahányszor csak parancsot ad az Úr, sok dolog állandóan megtörténik az elhatározásunk meggyengítése végett: eszközök mondanak csődöt, nincs semmi tanács, minden út látszólag bezárul. Ilyen szorultságban az egyetlen orvosság a reményvesztettség ellen az, ha ráhagyjuk a dolgot Istenre, hogy utat nyithasson nekünk ott, ahol nincs út. Mert ahogyan igazságtalanul járunk el Istennel szemben, amikor semmi mást nem remélünk Tőle, csak amit az érzékszerveink képesek felfogni, úgy adjuk meg Neki a legnagyobb tiszteletet, mikor a zűrzavaros dolgokban is teljességgel belenyugszunk az Ő gondviselésébe.

8. *És mennek vala ketten együtt.* Itt látjuk mind Ábrahám állhatatosságát, mind a fia mértékletességét. Ábrahámot ugyanis nem lassították le jobban ezek az akadályok, a fiú pedig abbahagyja a kérdezősködést. Pedig könnyen ellentmondhatott volna: Minek hoztuk a fát és a kést bárány nélkül, ha Isten azt parancsolta, hogy mutassunk be Neki áldozatot? Mivel azonban azt feltételezi, hogy az áldozatot valamiféle alapos okkal, s nem az atyja feledékenységé miatt hagyták el, belenyugszik és csendben marad.

9. *Eljutának arra a helyre.* Mózes szándékosan hagy ki sok mindent, amit az olvasó azért fontolóra vehet. Miután megemlítette az oltár építését, utána rögtön hozzáteszi Izsák megkötözését. Tudjuk azonban, hogy ő ekkor már középkorú volt, azaz vagy erősebb volt az atyjánál, vagy legalábbis ugyanolyan erős volt, mint ő és képes lett volna ellenállni neki, ha erőből küzdöttek volna. Ezért én nem gondolom, hogy Ábrahám erőt vetett be a fiatalember

ellen, mert ő küzdött és nem akart meghalni, hanem inkább önként engedte át magát. Aligha lehetséges azonban, hogy felkínálta önmagát a halálra, hacsak már nem ismerkedett meg a mennyei jövővel, de Mózes ezt kihagyva csak annyit mond, hogy Ábrahám megkötözte őt. Ha bárki ennek azt veti ellenébe, hogy nem kellett volna megkötözni azt, aki önként ajánlkozik a halálra, arra azt válaszolom, hogy a szent ember ezen a módon előzte meg annak veszélyét, hogy a végrehajtás közben bármi megtörténjen, ami félbeszakíthatja azt. Mózes történetének egyszerűsége csodálatos, de nagyobb ereje van, mint a legtúlzóbb tragikus leírásnak. Az egész dolog summája abban rejlik, hogy Ábrahám, amikor le kellett ölnie a fiát, akkor is mindig önmaga maradt, s az elméje bátorsága akkora volt, hogy öreg kezét képessé tette az áldozat felkínálása feladatának ellátására, aminek maga a látványa is elégséges volt ahhoz, hogy feloldja és megsemmisítse az ő egész testét.

11. *Akkor kiálta néki az Úrnak Angyala.* A belső kísértést már legyőzte Ábrahám, amikor elszántan felemelte a kezét a fia levágására, s Isten speciális kegyelme által aratott ilyen fényes győzelmet. Most azonban Mózes hozzáteszi, hogy hirtelen, minden várakozás ellenére a bánat örömmé változott. A költők a mesékben, amikor a dolgok már kétségbeesítő állapotba jutnak, bevonnak valamiféle istenséget, aki váratlanul megjelenik a kritikus pillanatban. Lehetséges, hogy a Sátán akarta efféle koholmányokkal elhomályosítani Isten csodálatos és rendkívüli közbelépéseit, amikor váratlanul megjelent, hogy segítséget nyújtson az Ő szolgálóinak. Ezt a története természetesen minden nemzetnek ünnepelni kellene, mégis, a Sátán ravaszsága folytán nemcsak megváltozott és hazugsággá vált Isten igazsága, de mesék alapanyagává is vált, hogy még nevetségesebb legyen. A mi dolgunk azonban az, hogy buzgóelmével fontolgassuk, Isten milyen csodálatosan, a halál pillanatában, hívta vissza Izsákot egyrészt a halálból az életbe, másrészt adta vissza Ábrahámnak a fiát mintegy a sírból előjöttként. Mózes az angyal hangját az égből jövőnek írja le, ami bizonyosságot adott Ábrahámnak, hogy az Istentől származott azért, hogy visszavonja a kezét ugyanazon hit irányítása alatt, amely által kinyújtotta. Ekkora nagyság esetén ugyanis nem volt törvényes a számára sem cselekedni, sem visszavonulni másként csakis Isten parancsára. Tanuljuk hát meg a példájából, hogy semmiképpen se kövessük, amit a testi érzékszerveink tartanak a helyes útnak, hanem engedjük, hogy Isten az Ő kizárólagos akaratával írja nekünk elő a cselekvés módját, vagy a tevékenység abbahagyását. S Ábrahám valóban nem vádolja Istent következetlenséggel, mert úgy véli, jogos oka volt a hite gyakoroltatásának.

12. *Most már tudom, hogy istenfélő vagy.* Ágoston magyarázata miszerint „értésedre adtam”, erőltetett. De hogyan válhat ismertté bármi Istennek, Aki számára minden dolog mindig is meglévő? Valójában az emberi módhoz leereszkedve Isten itt azt mondja ki, hogy amit kísérlettel is bizonyított, az vált ismertté a Számára. S nem az Ő végtelen bölcsességének, hanem a mi gyengeségünknek megfelelően beszél így velünk. Mózes azonban egyszerűen csak úgy érti, hogy Ábrahám ezzel a konkrét cselekedetével azt bizonyította, hogy mekkora tisztelettel féli Istent. Feltehető azonban a kérdés: vajon a korábbi alkalmak során adta már megannyi bizonyítékát a kegyességének? Erre azt válaszolom: amikor Isten akarta, hogy eddig elmenjen, ezzel végül átment a valódi próbáján – másoknál sokkal enyhébb próbatétel is elegendő lehet.⁴⁴⁷ S ahogyan Ábrahám megmutatta, hogy féli az Istent, amikor nem kímélte a saját egyszülött fiát sem, úgy van megkövetelve a bizonyágtétel ugyanerről az istenfélelemről minden kegyestől az önmegtagadás cselekedeteiben. Miután pedig Isten folytonos háborúskodást parancsol nekünk, óvakodnunk kell, nehogy bárki idő előtt vágyakozzon a saját megszabadulására.

⁴⁴⁷ “Respondeo, quando hucusque eum progredi volebat Deus, tunc vera deum probatione, quae in aliis multo levior sufficeret, defunctum esse.” – “Je répond que Dieu vouloit qu’il poursuivist jusques là; et que lors finalement, il s’est acquitté de son espreuve, laquelle eust esté beaucoup legere en d’autres, et eust bien suffi. – *francia.*”

13. *Ímé háta megett egy kos.* Amit a zsidók erről a kosról kitaláltak, miszerint a világ hatodik napján teremtetett, az olyan, mint a többi koholmányuk. Nem kell abban kételkednünk, hogy csoda által jelent meg, akár abban a pillanatban teremtetett, akár máshonnan került oda, mert Isten akart a szolgájának adni olyasmit, ami lehetővé teszi a számára, hogy örömmel és vidáman kínáljon fel kellemes áldozatot. Egyidejűleg a hálaadásra is inti őt. Miután pedig a kos helyettesítette Izsákot, Isten mintegy tükörben megmutatja nekünk a testünk megöldöklésének célját, ami nem más, mint hogy Isten Lelke bennünk lakozásával még holtakként is élő áldozatok legyünk. Tudom, hogy elegánsabb hasonlatokat is lehetne idézni, de nem látom be, azok milyen alapokon állnak.

14. *És nevezé Ábrahám annak a helynek nevét.* Nemcsak a hálaadással ismeri el, hogy ebben a pillanatban Isten figyelemre méltó módon gondoskodott róla, hanem a hálája emlékművét is az utókorra hagyja. A legnagyobb izgalmak közepette folyamodott Isten gondviseléséhez, most pedig bizonytságot tesz arról, hogy nem hiába cselekedett így. Azt is elismeri, hogy még a kos sem véletlenül, hanem Isten által került oda. Ezért mikor idővel a hely neve megváltozott, az szándékosan történt, nem véletlenül. Azok ugyanis, akik a „meg fogja látni” aktív ígét passzív módban fordították, ezen a módon szerették volna azt tanítani, hogy Isten nemcsak rátekinthet az övéire, de világossá teszi a nekik nyújtott segítségét is, hogy viszont ők is megláthassák Őt. A korábbi van előbb az időrendi sorrendben, nevezetesen Isten a titkos gondviselésével meghatározza és elrendeli, ami a legjobb a számunkra, az utóbbi pedig el van halasztva, nevezetesen amikor kinyújtja felénk a kezét, és láthatóvá tesz Önmagát a ténylegesen tapasztalati jelekkel.

15. *És kiálta az Úrnak Angyala Ábrahámnak.* Amit Isten ígért Ábrahámnak Izsák születése előtt, azt most megint megerősíti és alátámasztja, miután Izsák visszatért az életbe és felemelkedett az oltárról – mintha a sírból jött volna elő – hogy még teljesebb győzelmet arasson. Az angyal Isten személyében beszél, hogy mint azt korábban mondtuk, az Ő nevét viselők követségének nagyobb legyen a tekintélye az Ő fenségébe öltözve. Az a két dolog azonban aligha egyeztethető össze egymással, hogy ami korábban ingyenesen lett megígérve, az itt jutalomként szerepeljen. Hisz tudjuk: a kegyelem és a jutalom összeegyeztethetetlenek. Miután azonban az áldás, amit a magban ígért, tartalmazza az üdvösség reménységét, ebből látszólag az következik, hogy az örök élet a jócselekedetek viszonzásául adatik. S a pápisták arcátlanul belekapaszkodnak ebbe, és a hasonló igeszakaszokba, hogy bebizonyítják: a cselekedetek érdemlik ki mindazokat a jó dolgokat, amikben Isten részesít bennünket. Én azonban rögtön visszafordítom ezt az elmés érvelést azokra, akik előhozakodnak vele. Ha ugyanis az ígért korábban ingyenes volt, amit most jutalomnak tulajdonítunk, akkor kiderül, hogy bármi, amit Isten jócselekedeteknek tart, kegyelemből származóknak kell tekinteni. S természetesen még Izsák születése előtt adatott ugyanez az ígért, s most nincs is más, csak annak megerősítése. Ha Ábrahám kiérdemelt egy ekkora ellentételezést a saját érdemeivel, akkor Isten kegyelme, ami ezeket megelőzte, hatástalan. Ezért hogy Istennek az ingyenes kegyességén alapuló igazsága szilárdan megállhasson, nekünk szükségszerűen arra kell következtetnünk, hogy ami ingyenesen adatik, az nem nevezhető a cselekedetek jutalmának. Nem mintha Isten elhomályosítaná a saját jóságának dicsőségét, vagy bármi módon megkisebbitené azt, hanem csak a saját népét szeretné a jócselekedetek szeretetére serkenteni, amikor látják, hogy a kötelező cselekedeteik olyannyira Neki tetszők, hogy még meg is jutalmazza azokat. De semmit sem tartozásképpen fizet, hanem csak a jutalom megnevezést adja a saját jótéteményeinek. S ebben semmi összeegyeztethetetlen sincs. Mert az Úr itt kétszeresen is nagylelkűnek mutatkozik abban, hogy amikor a szent életvitelre akar minket serkenteni, akkor a mi cselekedeteinkre helyezi át azt, ami tulajdonképpen tisztán az Ő nagylelkűségéhez tartozik. A pápisták tehát Istennek azokat a jóságos hívogatókat, melyekkel a tunyaságunkat igyekszik javítani, helytelenül torzítják el más célra, hogy az ember a saját érdemeinek tulajdoníthassa azt, ami egyszerűen csak az isteni nagylelkűség ajándéka.

17. *A te magod örökség szerint fogja bírni az ő ellenségeinek kapuját.* Úgy érti, Ábrahám utódai legyőzik majd az ellenségeiket, mert a kapukban voltak a védőbástyáik, s ott szolgáltattak igazságot. S noha Isten gyakran megengedte, hogy a zsidók ellenségei zsarnoki módon uralkodjanak felettük, mégis úgy mérsékelte a bosszúállásukat, hogy ez az ígélet mindvégig fennmaradt. Sőt, arra is emlékeznünk kell, amit korábban Pál mondott a mag egységéről, mert ebből következtetünk arra, hogy a győzelmet nem Ábrahám fiainak ígéri válogatás nélkül, hanem Krisztusnak és az Ő tagjainak, amennyiben együtt maradnak az egyetlen Fő alatt. Amíg ugyanis nem tartunk fenn valamiféle megjelölést, ami különbséget tesz Ábrahám törvényes és elkorcsosult fiai között, ez az ígélet minden megkülönböztetés nélkül ki fog terjedni az izmaelitákra és az idumeusokra is ugyanúgy, ahogyan Izrael népére. A nép egysége azonban a Főjüktől függ. Ezért a próféták, valahányszor csak meg akarták erősíteni Istennek ezt az ígéletét, ahhoz az alapelvhez tartották magukat, hogy ami eddig megosztott volt, az Dávid alatt egy testbe egyesül. Ami még ehhez a témához tartozik, az megtalálható a tizenkettedik fejezetben.

19. *Felkelének és együtt elmenének Beérsebába.* Mózes megismétli, hogy Ábrahám, miután átment ezen a komoly és hihetetlen kísértésen, csendes lakóhelyhez jutott Beérsebában. Ezt a történetet azért szűrja be azzal, ami ez után következik Ábrahám rokonságának megszorodásáról, hogy megmutassa: a szent ember, miután ismét kiemelkedett a halál mélységeiből, több módon is boldoggá vált. Iste ugyanis úgy elevenített őt meg, hogy olyan lett, mint egy új ember. Mózes feljegyzí Nákhör utódait is, de más okból: nevezetesen mert Izsák közülük választ majd feleséget. A nők említése a Szentírásban ugyanis ritka, s hihető, hogy Nákhornak sok leánya született, akik közül itt csak az egyiket, Rebekát mutatja be. S megkülönbözteti az ágyas fiait a többiektől, mert ők kevésbé tiszteletre méltó helyet foglaltak el. Nem azért, mert az ágyas ribancnak tartották, hanem mert alantasabb feleség volt, nem a ház úrnője, akivel a férj megosztotta a javait. A tény azonban, hogy Nákhör második feleséget is vett, nem teszi a poligámiát törvényessé, hanem csak azt mutatja meg, hogy más emberek szokásaiból kiindulva törvényesnek vélte a maga számára azt, ami valójában a legrosszabb megromlásból származott.

23. fejezet

1. Vala pedig Sárának élete száz huszonhét esztendő. Ezek Sára életének esztendei.

2. És meghala Sára Kirját-Arbában azaz Hebronban a Kanaán földén, és beméne Ábrahám, hogy gyászolja Sárát és sirassa őt.

3. Felkele azután Ábrahám az ő halottja elől, és szóla a Khéth fiainak, mondván:

4. Idegen és jövevény vagyok közöttetek: Adjatok nékem temetésre való örökséget ti nálatok, hadd temessem el az én halottamat én előlem.

5. Felelének pedig a Khéth fiai Ábrahámnak, mondván önéki:

6. Hallgass meg minket uram: Istentől való fejedelem vagy te mi közöttünk, a mi temetőhelyeink közül a mely legtisztességesebb, abba temesd el a te halottadat, közülünk senki sem tiltja meg tőled az ő temetőhelyét, hogy eltemethesd a te halottadat.

7. És felkele Ábrahám, és meghajtá magát a földnek népe előtt, a Khéth fiai előtt.

8. És szóla ő velök mondván: Ha azt akarjátok, hogy eltemessem az én halottamat én előlem: hallgassatok meg engemet, és esedeztetek én érettem Efron előtt, Czohár fia előtt.

9. Hogy adja nékem Makpelá barlangját, mely az övé, mely az ő mezejének szélében van: igaz árán adja nékem azt, ti köztetek temetésre való örökségül.

10. Efron pedig ül vala a Khéth fiai között. Felele azért Efron a Khitteus, Ábrahámnak, a Khéth fiainak és mindazoknak hallatára, a kik bemennek vala az ő városának kapuján, mondván:

11. Nem úgy uram, hallgass meg engem: azt a mezőt néked adom, s a barlangot, mely abban van, azt is néked adom, népem fiainak szeme láttára adom azt néked, temesd el halottadat.

12. És meghajtá magát Ábrahám a földnek népe előtt.

13. És szóla Efronhoz a föld népének hallatára, mondván: Ha mégis meghallgatnál engem! megadom a mezőnek árát, fogadd el tőlem; azután eltemetem ott az én halottamat.

14. És felele Efron Ábrahámnak, mondván néki:

15. Uram! hallgass meg engemet; négyszáz ezüst siklusos föld, micsoda az én köztem és te közötted? Csak temesd el a te halottadat.

16. Engede azért Ábrahám Efronnak és odamérte Ábrahám Efronnak az ezüstöt, a melyet mondott vala a Khéth fiainak hallatára; kalmároknál kelendő négyszáz ezüst siklust.

17. Így lett Efronnak Makpelában levő mezeje, mely Mamré átellenében van, a mező a benne levő barlanggal, és minden a mezőben levő fa az egész határban köröskörül.

18. Ábrahámnak birtoka, a Khéth fiainak, mind azoknak szeme előtt, a kik az ő városának kapuján bemennek vala.

19. Azután eltemeté Ábrahám az ő feleségét Sárát a Makpelá mezejének barlangjába Mamréval szemben. Ez Hebron a Kanaán földén.

20. Így erősítették meg a mező és a benne lévő barlang Ábrahámnak temetésre való örökségül a Khéth fiaitól.

1. *Vala pedig Sárának élete száz huszonhét esztendő.*⁴⁴⁸ Figyelemre méltó, hogy Mózes, aki egyetlen szóval számol be Sára haláláról, oly sok szóval írja le a temetését, de hamarosan meg fogjuk látni, hogy az utóbbi beszámoló nem felesleges. Azt, hogy miért utal

⁴⁴⁸ Szó szerint: „Sára élete volt száz év és húsz év és hét év.”

oly röviden a halálára, nem tudom. Tán azért nem, hogy az olvasóinak több elmélkednivalót hagyjon az elmondottaknál. A szent atyák látták, hogy az elvetettekkel együtt ők is ki voltak téve a halálnak. De ettől nem riadtak vissza. Miközben fájdalommal élték a szenvedésekkel teli életet, rendíthetetlenül haladtak a cél felé. Ebből következik, hogy a jobb élet reménysége által meglevenítve nem adtak utat az elgyengülésnek. Mózes azt mondja, hogy Sára százhuszonhét évet élt, s miután az *évek* szót minden egyes szám után megismétli, a zsidók azt képzelik, hogy ezt azért tette, mert ugyanolyan szép volt a százas éveiben is, mint húszas éveiben, és ugyanolyan mértékletes volt élete virágjában, mint mikor csak hétéves volt. De ez a szokásuk: miközben okosaknak akarnak bizonyulni a saját népük iránti tiszteletadásban, felszínes meséket koholnak, ami elárulja a szégyenteljes tudatlanságukat. Mint például ezen a helyen ki ne mondaná, hogy teljesen tudatlanok voltak a saját nyelvüket illetően, melyben ez a fajta ismétlés az egyik legmegszokottabb dolog? Mások értekezése a חיים (életek) szóról szintén alaptalan. Az ok, amiért a héberek többes számban használják az *életek* szót az *élet* helyett, nem magyarázható meg jobban, mint az, amiért a latinok is többes számban fejeznek ki bizonyos egyes számú dolgokat.⁴⁴⁹ Tudom, hogy az emberek élete sokrétű, mivel a pusztán vegetatív élet és az érzékelés mellett, amivel a vadállatokkal együtt rendelkeznek, elmével és értelemmel is meg vannak áldva. Ez az okoskodás tehát, noha hihető, mégis alaptalan. Több igazságtartalma van azok véleményének, akik úgy vélik, hogy az emberi élet különböző eseményeit jelenti mindez, amely életet, miután semmi stabil nincs benne, hanem állandó hanyattatás jellemzi, joggal lehet felosztani több életre. Én azonban megelégszem egyszerűen a nyelvi szokásokra történő utalással, melynek okát nem mindig kell kíváncsian kutatni.

2. *És meghala Sára Kirját-Arbában.* A Józ15:54-ből kiderül, hogy ez volt a város korábbi neve, melyet később Hebronnak kezdtek nevezni. Véleménykülönbségek állnak fenn azonban az etimológia tekintetében. Egyesek szerint a név abból a tényből származik, hogy a város négy részre oszlott: ahogyan a görögök nevezik a három részre osztott várost *Tripolinak*, egy adott területet pedig *Dekapolisznak*, mert azon tíz város található. Mások azt feltételezik, hogy az Arba egy óriás neve, aki szerintük a város királya, vagy alapítója volt. Megint mások azt a véleményt tartják jobbnak, miszerint a város a nevét a *négy* ősatyától, Ádámtól, Ábrahámától, Izsáktól és Jákobtól kapta,⁴⁵⁰ akiket a feleségeikkel együtt ott temettek el. Én szívesen felfüggesztem a megítélést egy bizonytalan dologban, mait nem túl szükséges ismerni. Jobban a vizsgált történethez tartozik annak vizsgálata, hogy miképpen halt meg Sára attól eltérő helyen, ahol Ábrahám lakott. Ha valaki erre azt válaszolja, hogy mindketten megváltoztatták a lakóhelyüket, nos, Mózes szavai ezt nem támasztják alá, mert ő azt mondja, hogy Ábrahám eljött eltemetni a halottját. Ebből könnyű arra következtetni, hogy nem volt jelen a halálánál, s az sem valószínű, hogy csak külön sátorban lakozva voltak elválasztva egymástól, így csak tíz-húsz lépést tehettek a siratás kedvéért, miközben a fontosabb kötelezettséget elhanyagolták. Emiatt egyesek azt gyanítják, hogy Ábrahám ebben az időben úton volt. De nekem valószínűbbnek tűnik, hogy a lakóhelyük akkor Hebronban volt, vagy legalábbis Mamré völgyében, ami a várossal határos. Mert egy rövid lélegzetvételnél is idő után, ami megadatott neki, ismét kénytelen volt visszatérni a megszokott vándoréletéhez. S noha Mózes nem mondja, hogy Ábrahám még az életében megadta a feleségének a neki kijáró férji figyelmet, én azt hiszem, ezt mint kétségtelenül biztos dolgot hagyja ki, s konkrétan a gyászról beszél, mint a temetéshez kapcsolódó dologról. Azt, hogy külön, éltek, később majd meglátjuk: nem különböző területeken, hanem külön, de egymás mellett álló sátrakban. Ez pedig nem a viszály, vagy a civakodás jele volt, hanem inkább a család méretének tulajdonítandó. Mert ahogyan Ábrahámnak is sok gondja volt a szolgák ekkora hadának irányításával, úgy a feleségének is egyforma nehézségei voltak a szolgálóleányainak a

⁴⁴⁹ “Quam quod Latini quadrigas dicant non quadrigam.”

⁴⁵⁰ Az ארבע (arba) szó négyet jelent.

szemérmes és tisztességes felügyelet alatt tartásával. Ezért a szolgák nagy száma, akiket nem volt biztonságos összekeverni, a család megosztására kényszerítette őket.

De megkérdendő: miféle célt szolgálhatott a test megközelítése azért, hogy siránkozzon felette? Vajon a felesége halála nem volt elég fájdalmas és keserű az izgalom eme pótlólagos eszközei nélkül? Jobb lett volna, ha inkább enyhülést keres a bánatára, semmint táplálja, sőt fokozza azt a belemerüléssel. Erre azt válaszolom: ha Ábrahám azért jött a halott feleségéhez, hogy szélsőséges siratást csapjon, és új sebeket ejtsen a szívére, akkor a példáját nem szabad elfogadni. De ha egyrészt magányosan siratta meg a felesége halálát annyira, amennyire az emberiség előírta, önmérsékletet gyakorolván mindeközben, másrészt önkéntesen búslakodott az emberiség közös átka felett, akkor e tevékenységek egyikében sincs semmi hiba. Mert nem érezni bánatot a halál szemlélésekor inkább barbarizmus és tunyaság, semmint az elme bátorsága. Mindazonáltal, miután Ábrahám is ember volt, a bánata lehetett szélsőséges. Ám amit Mózes nemsokára hozzátesz, miszerint felkelt a halottja mellől, az a mértékletessége dicséretként mondja. Ebből Ambrosius bölcsen arra következtet, hogy ez a példa arra tanít minket, mennyire romlottan cselekednek azok, akik túlzásba viszik a halottak siratását. S ha Ábrahám abban az időben határt szabott a bánatának, és megzabolázta az érzelmeit, amikor a feltámadás tanítása még homályos volt, teljesen megbocsáthatatlanok azok, akik szabadjára engedik a türelmetlenség zablóját, mert a legbőszesebb vigasztalás áll a rendelkezésünkre Krisztus feltámadásában.

3. *És szóla a Khéth fiainak.* Mózes hallgat a szertartásról, amit Ábrahám a felesége testének eltemetésekor alkalmazott, de hosszabban is beszámol a temetkezési hely megvásárlásáról. S hogy miért tette azt, az rögvést meglátjuk, amikor röviden utalok a temetési szokásokra. Az pedig, hogy ezt mennyire vallásos módon betartották minden korban és minden népnél, jól ismert. A ceremóniák valóban különbözőek voltak, s az emberek megpróbálták egymást túlszárnyalni a különféle babonákban. Közben pedig a halottak eltemetése mindenki számára közös volt. S ez a gyakorlat nem a bolond kíváncsiságból, se nem a gyümölcstelen vigasztalás utáni vágyból, sem pedig a babonáságból, hanem abból a természetes érzésből fakadt, amivel Isten átitatta az emberek elméjét. Ezt az érzést soha nem engedte megszűnni, hogy az emberek önmaguknak legyenek a jövőbeli élet bizonyosságai. Az is hihetetlen, hogy akik bizonyos botrányos kifejezéseket használtak a temetés megvetésére, azok szívből mondták azokat. Valóban illik nekünk nemesszívűséggel oly mértékben figyelmen kívül hagyni a temetési szertartásokat, mint a vagyont, a tisztességet és az élet egyéb kényelmi tényezőit is, s egykedvűen túrnunk, ha megfosztatunk ezektől. Mégse tagadható, hogy a vallás magával hozza a temetkezésről történő gondoskodást is. S természetesen (amint már említettem), isteni módon lett bevésve minden ember elméjébe a kezdetektől fogva, hogy el kell temetniük a halottakat, amiből kiindulva mindig is szentséges helyeknek tekintették a sírokat. Megvallom, a pogányok elméjébe nem mindig jutott el az a gondolat, hogy a *lelke* túlélte a halált, s a feltámadás reménysége a *testeik* számára is megmaradt. S nem szoktak kegyesen elmélkedni efféle dolgokon, valamikor csak a sírba fektettek egy elhunytat. Ez a megfontolatlanságuk azonban nem cáfolja azt a tényt, hogy a jövőbeli élet olyan szemléltetése táruult a szemük elé, ami menthetetlenné teszi őket. Ábrahámnak azonban láthatóan mélyen belerögzült a szívébe a feltámadás reménysége, ezért szorgalmasan táplálta, ahogyan illett, annak látható jelét. A hozzá kapcsolódó fontosság kiderül abból, hogy úgy vélte: vétkes lesz a beszennyezésben, ha a felesége testét a halála után idegenekével keveri össze. Ezért vásárolt egy barlangot, hogy az az övé és a családjáé lehessen szent és tiszta sírként. Nem vágyott egy talpalatnyi földre sem, ahol felüthetné a sátrát, csak a sírjáról gondoskodott, s különösen azon a földön szerette volna a saját sírját tudni, ami örökségül lett neki megígérve. Így tehessen bizonyosságot az utódainak arról, hogy Isten ígérete nem lett semmissé sem az ő saját, sem a családjá halála miatt, hanem inkább akkor kezdett virágzni, s ők, akik meg lettek fosztva a napfénytől és az éltető levegőtől,

mégis részesei maradtak a megígért örökségnek. Miközben ugyanis ők maguk csendesek és szótlanként voltak, a sír hangosan kiáltotta, hogy a halál nem jelentett akadályt az örökség birtokba vételében. Efféle gondolat soha eszébe nem juthatott volna Ábrahámnak, ha hit által nem a mennybe nézett volna fel. S amikor a felesége holttestét *a maga halottjának* nevezi, azzal arra utal, hogy a halál olyasfajta elválás, ami mégis hagy némi maradék kapcsolatot. Sőt, semmi más, csak a jövőbeli helyreállítás táplálja és őrzi meg a kölcsönös kapcsolatot az élők és a holtak között. De jobb lesz minden részletet sorban megvizsgálni.

4. *Idegen és jövevény vagyok közöttetek.* Ez a bevezető mondat e dolgok vagy egyikére, vagy másikára vonatkozik, vagy azért, hogy könnyebben megszerezze, amire vágyik, alázatosan könyörögve érte, vagy, hogy eltöröljön minden, a kapzsiságra vonatkozó gyanakvást a maga részéről. Ezért megvallja, hogy mivel csak bizonytalan lakóhelye volt közöttük, így csak az engedélyükkel lehet sírhelye is. S miután az életében megengedték neki, hogy a területükön lakozzon, az emberség része volt, ha nem tagadták meg tőle a sírhelyet a halálában. Ha ezt az értelmezést fogadjuk el, akkor Ábrahám egyrészt elnyeri a jóindulatukat, s annak kijelentésével, hogy Khéth gyermekei kedvesen bántak vele, ezzel a dicsérettel arra ösztönzi őket, hogy ugyanazt a nagylelkűséget gyakorolják, amivel kezdték. A másik értelmezés sem összeegyeztethetetlen, nevezetesen az, hogy Ábrahám a gyűlöletet elkerülendő, amit iránta, mint vásárló iránt táplálhatnak, kijelenti: a birtokba vételt nem a jelenlegi élet javára, s nem is becsvágyból, vagy kapzsiságból igyekszik elérni, hanem csak azért, hogy a holtak ne heverjenek temetetlenül. Mintha azt mondta volna: én nem utasítom vissza, hogy továbbra is idegenként éljek közöttetek, ahogyan eddig is. Nem vágyom a javaitokra, hogy valami sajáttal rendelkezhessek, ami miatt utóbb az egyenlőségért versenghetnék veletek: elegendő a számomra egy hely, ahol eltemethetnek minket.

6. *Istentől való fejedelem vagy te mi közöttünk.*⁴⁵¹ A hitteusok ingyenesen kínálnak Ábrahámnak temetkezési helyet, bármelyiket is válassza. S bizonyosságot tesznek arról, hogy ezt az erényeinek adózva cselekszik. Korábban láttuk, hogy a héberok az isteni jelzőt kapcsolják minden kiemelkedőhöz. Ezért az „Istentől való fejedelem” kifejezés alatt egy nagy és páratlan kiválóságú személyt kell értenünk. S helyesen illetik őt, akit az erényei miatt tisztelnek ezzel a díszítő jelzővel, ezzel bizonyosságot téve arról, hogy egyedül Istennek tulajdonítanak minden, az emberekben meglevő dicséretre és tiszteletre méltó erényt. Így a kegyesség némi magva mutatkozik meg a hitteusokban, mikor így tesznek tisztességet Ábrahámnak, akiről elismerik, hogy Isten Lelkének ritka ajándékaival van felruházva. A világi és brutális emberek ugyanis barbár megvetéssel tiporják lábbal Isten minden kiváló ajándékát, ahogyan a disznók teszik a gyöngyökkel. De tudjuk, mennyi vétekek vannak a nemzetek beszennyezve. Mennyivel nagyobb tehát a hálátlanságunk, ha nem adjuk meg a tiszteletet Isten képmásának, amikor az a szemünk előtt ragyog? Ábrahám szent életvitele akkora jóindulatot vívott ki a számára a hitteusoknál, hogy azok nem irigylik az ő elsőségét közöttük. Miféle mentségünk lehet tehát nekünk, ha kevesebbre becsüljük azokat az erényeket, melyekben Isten fensége mutatkozik meg látványosan? Valóban ördögi az örültsége azoknak, akik nemcsak megvetik Isten jótéteményeit, de még hevesen ellenzik is azokat.

7. *És felkele Ábrahám.* Visszautasítja a hitteusok által felkínált jótéteményt egyesek feltevése szerint azzal a céllal, hogy ne váljon a lekötelezettjüké egy ennyire kis dologban. Ő azonban inkább ezen a módon szerette volna kimutatni, hogy nem fogad el ingyenes javakat azok kezéből, akiket Isten keze már készül elengedni, hogy ő léphessen a helyükre. Ő ugyanis mindig Istenre irányította a gondolatait, és sokkal többre tartotta az Ő pusztai ígérését a föld evilági birtoklásánál. Mózes is dicséri a szent ember mértékletességét, amikor azt mondja,

⁴⁵¹ „Princeps es Dei.” Lásd az angol változat széljegyzetét. A héberben: Isten fejedelme. – *a szerk.*

hogy „felkelt, hogy tisztességet tegyen a föld népe előtt”.⁴⁵² Ami az „imádni” jelentésű szó használatát illeti, ezt egyszerűen csak a tiszteletet jelenti, amit valaki vagy térdhajtással, vagy bármi más testi gesztussal fejez ki. Ez egyaránt megadható az embereknek és Istennek, de más-más célból. Az emberek térdet, vagy fejet kölcsönösen a polgári tisztelet megadása végett hajtanak egymás előtt, de ha ugyanezt a vallás kedvéért teszik, az megszenteltséglenítés. A vallás ugyanis nem enged meg más imádatot, mint az igaz Istenét. S gyerekesen játszadoznak azok, akik a *dulia* és a *latria* szavakban keresnek ürügyet,⁴⁵³ mert a Szentírás általános kifejezésekkel tiltja meg az imádat átruházását emberekre. De nehogy valaki meglepődjön azon, hogy Ábrahám ennyire esdeklő és alázatos módon járt el, tudnunk kell, hogy ez az általános szokásoknak és viselkedésnek megfelelően történt. Közismert, hogy a keletiek mértéktelenek voltak a ceremóniáik használatában. Ha a görögöket, vagy az olaszokat hasonlítjuk magunkhoz, még náluknál is visszafogottabbak vagyunk ezek használatában. De Arisztotelész az ázsiaiakról és más barbárokról beszélve megemlíti az a hibát, hogy túlságosan bővelkednek az imáadásban. Ezért nekünk sem szabad a saját szokásaink alapján megítélni azt a tiszteletet, amivel Ábrahám adózott a föld fejedelmeinek.

8. *Ha azt akarjátok.* Ábrahám megteszi őket Efronnal együtt az ügyvédeknek, hogy meggyőzze őt: adja el a dupla barlangot.⁴⁵⁴ Egyesek azt feltételezik, hogy a barlang egyik része felül, míg a másik része alul helyezkedett el. Döntse el mindenki szabadon, melyik véleményhez csatlakozik. Én azonban inkább azt feltételezem, hogy egy bejárata volt, de belül egy közbelső rész megosztotta. Helyénvalóbb azt megemlíteni, hogy Ábrahám a teljes árat kínálva az egyenlőséget művelte és tartotta fenn. Hol található olyasvalaki, aki a vásárlás és más egyéb üzletkötések során nem buzgón a saját javát keresi más kárára? Hiszen amíg az eladó dupla árat szab az eladnivalójáért, hogy a lehető legtöbbet csikarja ki a vevőjétől, a vevő viszont köntörfalazva igyekszik minél lejjebb szorítani az árat, így vége-hossza nincs az alkudozásnak. S noha a kapzsiságnak tetszetős ürügyei vannak, mégis elfeledteti a szerződést kötőkkel az egyenlőség és az igazságosság követelményeit. Végül az is figyelemre méltó, hogy Ábrahám gyakorta kijelenti: a helyet sírhelyként készül megvásárolni. S Mózes azért aprólékos ebben a dologban, hogy atyánkkal, Ábrahámmal együtt mi is megtanuljuk az elménket a feltámadáshoz emelni. Ő látta, hogy a hitese elvétetett tőle, de mivel biztos volt abban, hogy a feleségét nem száműzték Isten királyságából, ezért a holttestét a sírba rejti, míg ők ketten ismét egybe nem gyűjtetnek.

11. *Hallgass meg engem.* Noha Efron buzgón igyekezett ingyenesen átadni a mezőt Ábrahámnak, a szent ember ragaszkodik a céljához, s végül ráveszi őt a könyörgéseivel, hogy eladja a mezőt. Efron, magát mentegetve, azt mondja, hogy az ár túl alacsony volt ahhoz, hogy Ábrahám ragaszkodjon a kifizetéséhez, de mégis négyszáz sékelre becsüli azt. Miután Josephus elmondja, hogy a szent sékel négy attikai drachmával volt egyenértékű, így ha ezekről (a sékelekről) beszél, akkor Budaeus számításaiból megértjük, hogy a mező ára mintegy kétszázötven francia franknak felelt meg. Ha a közönséges sékelt értjük alatta, akkor ennek a fele. Ábrahám nem volt annyira aggályosan aprólékos, hogy ne fogadta volna el a nagyobb ajándékot, ha nem lett volna alapos oka a visszautasítására. Figyelemre méltó ajándékokat kapott mind Egyiptom, mind Gérár királyától, de betartotta az alábbi szabályt: nem fogadott el *mindent, mindenütt, mindenkitől*. S nemrég magyaráztam, hogy azért vette meg a mezőt, hogy egyetlen talpalatnyi földje se legyen, amit ajándékba kapott valakitől.

⁴⁵² “Ut adoraret populum terrae.” Ez nem a helyes idézése a saját maga változatának, mert az “Incurvavit se populo terrae”, mint az angol változatban: “meghajta magát a földnek népe előtt”. – *a szerk.*

⁴⁵³ “Ac pueriliter nugantur qui in vocabis duliae et latriae fucum faciunt.” – “Qui pensent farder leur idolâtrie par ces mots de Dulie et Latrie.” – *francia.*

⁴⁵⁴ A héberben: מערת המכפלה, „a dupla barlang”. Lásd a Septuagintát. Az angol fordítók jobbnak látták a Makpela szót tulajdonnévként fordítani. – *a szerk.*

16. *Odamérte Ábrahám Efronnak az ezüstöt.* Nem tudom, mire gondolt Jeromos, amikor azt mondja, hogy egy betűt eltulajdonítottak Efron nevéből, miután Ábrahám könyörgései meggyőzték, hogy vegye át a pénzt a mezőért, mert a sírhely eladásával a kiválósága csonkult, vagy megfogyatkozott. Valójában az Efron nevet pontosan ugyanúgy látjuk leírva az eseményt követően is, mint annakelőtte. S azt sem kell Efron hibájának betudni, hogy a törvényes árat vette át a tulajdonáért, miután nagylelkűen kész volt ingyenesen is odaadni azt. Ha bármiféle bűn volt is az esetben, Ábrahámra hárul a teljes szegény. De ki merne elítélni egy igazságos üzletkötést, melyben a vallást, a jó hitet és az egyenlőséget mindkét fél megőrizte? Ábrahám, mint olvassuk, sírhelynek vette meg azt a mezőt. De vajon ezen az alapon Efronnak ingyenesen kellett volna odaadnia, és a sírhely ürügyén meg kellett volna őt fosztani a jogaitól? Látjuk, hogy ebben semmi más nincs, csak puszta fecsegés. A kánonjogászok azonban – amilyen ostobák és vakok – elhamarkodottan belekapaszkodva Jeromos kifejezéseibe úgy döntöttek, hogy hatalmas szentségtörés eladni a sírhelyeket. Közben az összes pápista áldozár biztonsággal úzi ezt a kereskedést, s miközben elismerik, hogy a temető közös sírhely, egyetlen sír megásását sem engedélyezik, amíg annak az ára nincs kifizetve.

Kalmároknál kelendő négyszáz ezüst siklust. Mózes azért beszél így, mert a pénz az emberek közötti kölcsönös kommunikáció közvetítője. Alapvetően használatos a kereskedelemben az eladások és a vásárlások során. Ezért mondja Mózes a fejezet végén, hogy a hitteusok megerősítették Ábrahám birtokjogát a mező felett. Ez azt jelenti, hogy az eladást nyilvánosan tanúsították, mert noha egy magánember adta el a mezőt, a nép mégis jelen volt, s megerősítette a két fél közötti szerződést.

24. fejezet

1. Ábrahám pedig vén élemedett ember vala, és az Úr mindenben megáldotta vala Ábrahámot.

2. Monda azért Ábrahám az ő háza öregebb szolgájának, a ki őnéki mindenében gazda vala: Tedd a kezéd tomporom alá!

3. Hogy megeskessetek téged az Úrra, a mennynek Istenére, és a földnek Istenére, hogy nem vészesz feleséget az én fiamnak a Kananeusok leányai közül, a kik között lakom.

4. Hanem elmégysz az én hazámba, és az én rokonságim közé és onnan vészesz feleséget az én fiamnak Izsáknak.

5. Monda pedig őnéki a szolga: Hátha az a leányzó nem akar velem eljöni e földre, ugyan vissza vigyem-é a te fiadat arra a földre, a honnan kijöttél vala?

6. Felele néki Ábrahám: Vigyázz, az én fiamat oda vissza ne vidd.

7. Az Úr az égnek Istene, ki engemet kihozott az én atyámnak házából, és az én rokonságimnak földéről, a ki szólt nékem, és megesküdött nékem mondván: A te magodnak adom ezt a földet; elbocsátja az ő Angyalát te előtted, hogy onnan végy az én fiamnak feleséget.

8. Hogyha pedig nem akar a leányzó teveled eljöni, ment lészesz az én esketésem alól; csakhogy az én fiamat oda vissza ne vidd.

9. Veté azért a szolga az ő kezét az ő urának Ábrahámnak tompora alá, és megesküvék néki e dolog felől.

10. És vón a szolga tíz tevét az ő urának tevői közül, és elindula; (mert az urának minden gazdagsága az ő kezében vala). Felkele tehát és elméne Mésopotámiába, a Nákhor városába.

11. És megpihenteté a tevéket a városon kívül egy kútfőnél, este felé, mikor a leányok vizet meríteni járnak.

12. És monda: Uram! én uramnak Ábrahámnak Istene, hozd elém még ma, és légy kegyelmes az én uram Ábrahám iránt.

13. Ímé én a víz forrása mellé állok és e város lakosainak leányai kijőnek vizet meríteni.

14. Legyen azért, hogy a mely leánynak ezt mondom: Hajtsd meg a te vedredet, hogy igyam, és az azt mondándja: igyál, sőt a te tevéidet is megitatom: hogy azt rendelted legyen a te szolgádnak Izsáknak, és erről ismerjem meg, hogy irgalmasságot cselekedtél az én urammal.

15. És lőn, minekelőtte elvégezte volna a beszédet, ímé jó vala Rebeka, Bethuélnak leánya, a ki Milkhának, az Ábrahám testvérének Nákhor feleségének vala fia, és pedig vedrével a vállán.

16. A leányzó pedig felette szép ábrázatú vala; szűz, és férfi még nem ismeré őt, és aláméne a forrásra, és megtölté vedrét, és feljöve.

17. Akkor a szolga eleibe futamodék és monda: Kérlek, adj innom nékem egy kevés vizet a te vedredből.

18. Az pedig monda: Igyál uram! és sietve leereszté a vedret az ő kezére, és inni ada néki.

19. És minekutána eleget adott néki innia, monda: A te tevéidnek is merítek, míg eleget nem isznak.

20. És sietett és kiüríté vedrét a válúba és ismét elfuta a forrásra meríteni, és meríte mind az ő tevéinek.

21. Az ember pedig álmélkodva néz vala reá, és veszteg hallgat vala, tudni akarván: vajjon szerencsésé teszi-é az Úr az ő útját, vagy nem.

22. És lőn, mikor a tevék már eleget ittak, elévőn az ember egy aranyfüggőt, a melynek súlya fél siklus, és két karpereczet, a melynek súlya tíz arany.

23. És monda: Kinek a leánya vagy te? kérlek mondd meg nékem: van-e a te atyádnak házában hálásra való helyünk?

24. Az pedig felele néki: Bethuél leánya vagyok a Milkha fiáé, a kit ő Nákhornak szült.

25. Azt is mondá: Szalma is, abrak is bőven van minálunk, és hálásra való hely is van.

26. Meghajtá azért magát az ember, és imádá az Urat.

27. És monda: Áldott az Úr az én uramnak Ábrahámnak Istene, ki nem vonta meg az ő irgalmasságát és hűségét az én uramtól. Az Úr vezérlett engem ez útamban az én uram atyjafiainak házához.

28. Elfuta azonközben a leányzó, és elbeszélé az ő anyja házában, a mint ezek történtek.

29. Vala pedig Rebekának egy bátyja, kinek neve Lábán vala. És kifutamodék Lábán ahhoz az emberhez a forráshoz.

30. Mert mikor látta a függőt, és a pereczeket az ő hűgának karjain, és hallotta hűgának Rebekának beszédét, a ki ezt mondja vala: Így szóla nékem az a férfiú; akkor méne ki a férfiúhoz; és ímé ez ott áll vala a tevék mellett a forrásnál.

31. És monda: Jőjj be Istennek áldott embere; mit állasz ide kinn? holott én elkészítettem a házat, és a tevéknek is van hely.

32. Beméne azért a férfiú a házhoz, ő pedig lenyergelé a tevéket, és ada a tevéknek szalmát és abrakot; és vizet az ő lábai megmosására és az emberek lábainak, kik ő vele valának.

33. És enni valót tevének eleibe, de ő monda: Nem eszem, míg el nem mondom az én beszédemet. És szóla: Mondd el.

34. Monda azért: Én az Ábrahám szolgálja vagyok.

35. Az Úr pedig igen megáldotta az én uramat, úgy hogy nagygyá lett: mert adott néki juhokat, barmokat, ezüstöt, aranyat, szolgálkat, szolgálóleányokat, tevéket, szamarakat.

36. És Sára az én uramnak felesége fiat szült az én uramnak, az ő vénségében, és annak adá mindenét, a mije van.

37. Engem pedig megesküdtetett az én uram, mondván: Ne végy feleséget az én fiamnak a Kananeusok leányai közül, a kiknek földjén én lakom.

38. Hanem menj el az én atyámnak házához, és az én rokonságom közé, hogy onnan végy feleséget az én fiamnak.

39. Mikor pedig azt mondám az én uramnak: Hátha nem akarna velem az a leányzó eljöni?

40. Monda nékem: Az Úr, a kinek én színe előtt jártam, elbocsátja az ő angyalát teveled, és szerencséssé teszi a te útadat, hogy feleséget vehess az én fiamnak az én nemzetségem közül, és az én atyám házából.

41. Csak akkor leszesz fölmentve esketésem alól, ha elmenéndesz az én nemzetségem közé; és ha nem adják oda: ment leszesz az én esketésem alól.

42. Mikor ma a forráshoz érkezém, mondék: Uram, én uramnak, Ábrahámnak Istene, vajha szerencséssé tennéd az én útamat, melyen járok:

43. Ímé én e forrás mellett állok; és legyen, hogy az a hajadon, a ki kijön vizet meríteni, s a kinek azt mondom: Adj innom nékem egy kevés vizet a te vedredből,

44. És az ezt mondja nékem: Te is igyál, és a te tevéidnek is merítek; az legyen a feleség, a kit az Úr az én uram fiának rendelt.

45. Én még el sem végeztem vala az én szívemben a beszédet, és ímé kijő vala Rebeka, vedrével a vállán, és leméne a forrásra és meríte, én pedig mondék néki: Adj innom kérlek.

46. Ő pedig sietett és leereszté az ő vedrét és monda: Igyál, sőt a te tevéidnek is inni adok; és én ivám, s a tevéknek is inni ada.

47. És megkérdezém őt és mondék: Ki leánya vagy? ő pedig felele: Bethuélnak, a Nákhor fiának leánya vagyok, a kit Milkha szült vala őnéki. Ekkor a függőt orrába, és e pereczeket karjaira tevém.

48. Meghajtván azért magamat, imádom az Urat, és áldom az Urat, az én uramnak Ábrahámnak Istenét, ki engem igaz úton vezérelt, hogy az én uram atyjafiának leányát vegyem az ő fiának feleségül.

49. Most azért, ha szeretettel és hűséggel akartok lenni az én uramhoz, mondjátok meg; ha pedig nem, adjátok tudtomra, hogy én vagy jobbra vagy balra forduljak.

50. És felele Lábán és Bethuél, és mondának: Az Úrtól van e dolog: Nem mondhatunk neked sem jót, sem rosszat.

51. Ímé előtted van Rebeka, vegyed, menj el; és legyen felesége a te urad fiának, a mint az Úr elvégezte.

52. És lőn, a mint hallja vala az Ábrahám szolgája azoknak beszédét, meghajtá magát a földig az Úr előtt.

53. És hozza elő a szolga ezüst edényeket és arany edényeket és ruhákat, és adá azokat Rebekának: drága ajándékokat ada az ő bátyjának is és az ő anyjának.

54. Evének azután és ivának, ő és a férfiak, a kik ő vele valának, és ott hálának. Mikor pedig felkelének reggel, monda: Bocsássatok el engem az én uramhoz.

55. Monda pedig a leány bátyja és anyja: Maradjon velünk a leány még vagy tíz napig, azután menjen el.

56. A szolga pedig monda nékik: Ne késleljetek meg engem, holott az Úr szerencsésé tette az én útamat; bocsássatok el azért engem, hogy menjek az én uramhoz.

57. Mondának akkor: Hívjuk elő a leányt, és kérdjük meg őt.

58. Szólíták azért Rebekát, és mondának néki: Akarsz-e elmenni e férfiúval? és monda: Elmegyek.

59. Elbocsáták azért Rebekát, az ő húgokat, és az ő dajkáját, és az Ábrahám szolgáját, és az ő embereit.

60. És megáldák Rebekát, és mondák néki: Te mi hűgunk! szaporodjál ezerszer való ezerig. És bírja a te magod az ő ellenségeinek kapuját.

61. És felkele Rebeka és az ő szolgálóleányai, és felülének a tevékre, s követék azt a férfiút. Így vevé a szolga Rebekát, és elméne.

62. Izsák pedig visszajő vala a Lakhai Rói forrástól; és lakik vala a déli tartományban.

63. És kiméne Izsák este felé elmélkedni a mezőre, és felemelé szemeit és látá, hogy ímé tevék jönnek.

64. Rebeka is felemelé szemeit s meglátá Izsákot, és leszálla a tevéről.

65. És monda a szolgának: Kicsoda az a férfiú, a ki a mezőn előnkbe jő? A szolga pedig monda: Az én uram ő. Akkor fogta a fátyolt és elfedezé magát.

66. Elbeszélé azután a szolga Izsáknak mindazokat a dolgokat, a melyeket cselekedett vala.

67. Izsák pedig bevívé Rebekát Sárának az ő anyjának sátorába. És elvevé Rebekát és lőn néki felesége és szereté őt. S megvigasztalódék Izsák az ő anyja halála után.

1. *Ábrahám pedig vén élemedett ember vala.*⁴⁵⁵ Mózes az Izsák megházasodásáról szóló beszámolóval folytatja, mert valóban, Ábrahám érezvén, hogy az életkora miatt elnyűtté vált, gondoskodni akar arról, hogy a fia ne a Kánaán földjéről vegyen magának feleséget. Ezen a helyen Mózes konkrétan öregembernek írja le Ábrahámot, hogy megtudjuk: a kora által megintette keresett feleséget a fiának. Hisz magának az öregkornak, ami már nincs messze a haláltól, arra kell indítania minket, hogy úgy rendezzük el a családi ügyeket, hogy amikor meghalunk, békesség maradjon fenn az utódaink között, az Úr félelme virágozzék, és a helyesen kialakított rend uralkodjon. Ábrahám idős kora valójában még csak a kezdeténél járt, mint azt majd utóbb látjuk, de amikor összeszámolta a saját éveit, időszerűnek gondolta a gondoskodást a fia jólétéről. A hitetlen emberek, részben azért, mert nem viseltetek kellő tisztelettel a házasságkötés iránt, részben mert nem értik meg a fontosságot, ami különösen Izsák házasságához kapcsolódik, csodálkoznak, hogy Mózes, vagy inkább Isten Lelke ilyen csip-csup ügyekbe van belevonva. Ha azonban a Szentírás iránti kellő tisztelettel viseltetünk, akkor könnyen megértjük, hogy nincsen itt semmi felesleges, mert miután az emberek aligha képesek meggyőzni önmagukat arról, hogy Isten gondviselése a házasságokra is kiterjed, Mózes annál inkább ragaszkodik ehhez a dologhoz. Ő azonban főleg azt akarja tanítani, hogy Isten Ábrahám családját különleges tisztességben részesítette, mert abból nőtt ki az egyház. De jobb lesz mindent a maga sorrendjében tárgyalni.

2. *Monda azért Ábrahám az ő háza öregebb szolgájának.* Ábrahám itt a szülők szokásos feladatát látja el, amikor munkálkodik és gondoskodik feleségről a fiának, bár némileg messzebbre tekint, mert miután Isten szent szövetséggel különítette őt el a kánaánitáktól, jogosan fél, nehogy Izsák, rokonságba kerülve velük, lerázza Isten igáját. E!gyesek azt feltételezik, hogy e nemzetek romlott erkölcei annyira nem tetszettek neki, hogy úgy vélte: boldogtalannak bizonyul majd, ha a fia közülük választ feleséget. De a különleges ok, mint említettem, az volt, hogy nem akarta a saját nemzetsége keveredését a kánaánitákkal, akikről tudta, hogy isteni módon már pusztulásra vannak kijelölve. Sőt, mivel az ő vereségükön keresztül kellett neki a föld birtokába jutnia, azt a parancsot kapta, hogy bizalmatlansággal viseltesse irántuk, mint állandó ellenségek ellen. S noha egy ideig békésen éldögélt közöttük, mégsem lehetett leszármazotti közössége velük anélkül, hogy fel ne forgatta volna a dolgokat, melyeket Isten parancsa folytán elkülönítve kellett tartani. Ezért mind a maga, mind a családja számára teljes mértékben fenn akarta tartani az elkülönítést.

Tedd a kezed tomporom alá! Elég nyilvánvaló, hogy ez az esküvés ünnepélyes formája volt, de azt, hogy Ábrahám vezette-e be, vagy már az atyáitól örökölte-e, nem tudjuk. A zsidó szerzők nagyobbik része kijelenti, hogy Ábrahám volt a szerzője, mert véleményük szerint ennek a ceremóniának ugyanaz a jelentése, mint ha a szolga az isteni szövetség szentségére esküdött volna, mert a körülméltékedésnek ő is részese volt. A keresztyén szerzők azonban úgy fogják fel, hogy a kezdet tompor alá az áldott mag iránti tiszteletből helyezték.⁴⁵⁶ De az is lehet, hogy ezek a korai ősatyák valami mást tartottak szem előtt. S vannak a zsidók között olyanok, akik szerint az az alávetettség jele volt, amikor a szolga az ura tomporára esküdött. A valószínűbb vélemény az, hogy az ókoriak Krisztus által esküdtek ezen a módon. Mivel azonban én nem szívesen követek bizonytalan találgatásokat, meghagyom a kérdést eldöntetlenül. Mindazonáltal az utóbbi feltevés nekem hihetőbbnek tűnik, nevezetesen az, hogy a szolgák, amikor hűséget esküdtek az uraiknak, az alávetettségükről szoktak bizonyosságot tenni ezzel a ceremóniával, különösen a Kelet egyes részein. Arra pedig, hogy ez

⁴⁵⁵ Ábrahám száz éves volt, amikor Izsák született (1Móz21:5), és Izsák negyven éves volt, amikor megnősült (1Móz25:20). Ábrahám tehát ekkor száznegyven éves volt. – *a szerk.*

⁴⁵⁶ A tomporom alá. "Ezt a jelet Jákob is megkövetelte a fiától, Józseftől (1Móz47:29), vagy az alávetettség jelzése, vagy a körülméltékedés szövetségének további titokzatossága, vagy pedig Krisztus, a megígért mag miatt, Akinek Ábrahám bensőjéből, vagy tomporából kellett származnia." – *Ainsworth.*

nem holmi világi rítus volt, ami bármit is elvett volna Isten dicsőségéből, abból következtetünk, hogy Isten neve is bele volt keverve. Igaz, hogy a szolga Ábrahám tompora alá tette a kezét, de erre Isten, a menny és a föld Teremtője nevében kapta a felszólítást. S az az ünnepélyes kérés szent módja, amibe Istent vonják be tanúként és bíróként, mert ez a megtiszteltetés nem helyezhető át másra anélkül, hogy ne vetne gyalázatot Istenre. S Ábrahám példájából azt is megtanuljuk, hogy nem vétkeznek, akik esküt követelnek meg a törvényes ügyekben, mert ezt nem Ábrahám hibái közé sorolja Mózes, hanem a különleges dicsérete végett jegyzi fel. Már megmutattuk, hogy a dolog rendkívüli fontosságú volt, mert azért vágott bele, hogy Isten szövetségét megerősítse az utódai között is. Jogos okból volt hát kénytelen a legalaposabban gondoskodni a célja teljesüléséről a szolgája megesketésével. S az sem kétséges, hogy Izsák hajlama, sőt erényei is annyira látványosak voltak, hogy a gazdagsága mellett olyan elméleti és személyes ékességekkel rendelkezett, ami miatt sokan szerettek volna rokonságba kerülni vele. Atyja tehát attól fél, nehogy a halála után a terület lakosai foglyul ejtsék Izsákot a csábításaikkal. S noha Izsák mindeddig szilárdan ellenállt ezeknek a csábításoknak, melyeknek a fiatalemberek közül csak kevesen képesek ellenállni, Ábrahám mégis attól fél, nehogy a gyalázattól és mások megsértésének félelmétől indítatva vereséget szenvedjen. A szent ember elébe akart menni ezeknek és a hasonló veszélyeknek, amikor hűsége kötelezte a szolgáját a megesketésével. De lehet, hogy valamiféle titkos szükségyszerűség is arra készítette, hogy ezt az utat járja.

3. *Nem vészesz feleséget az én fiamnak a Kananeusok leányai közül.* Az Ábrahám házában uralkodó fegyelem fajtája ebből világosan megmutatkozik. Jóllehet ez az ember csak egy szolga volt, mégis, miután a család ura adott neki tekintélyt, a szolgálai állapota nem gátolta őt abban, hogy a második lehessen a hatalomban az ura után. Így maga Izsák is, Ábrahám örököse és utódja is az ő irányítása alatt állt. Ábrahám tekintélye és az iránta való tisztelet olyannyira meghatározó volt, hogy amikor a pusztá akarásával, vagy szavával a maga helyére állította a szolgáját, azzal a szolga olyan hatalmat kapott, aminek más családok urai számára még a megszerzése is nehézségekbe ütközött. Izsák szerénysége is nyilvánvaló, aki engedte magát egy szolga által irányítani, mert hiába jutott volna Ábrahám egyezsége s szolgájával, ha nem lett volna meggyőződve arról, hogy a fia engedelmes és tanítható. Ebből kiderül, milyen mélységes tiszteletet táplált atyja iránt, mert Ábrahám, Izsák engedelmességére támaszkodva magabiztosan szólítja magához a szolgáját. S ezt a példát általános szabálynak kell tekintenünk annak bemutatásaként, hogy a család gyermekeinek nem törvényes házasságot kötniük, csak a szülők beleegyezésével, s természetesen a természetes egyenlőség is azt diktálja, hogy egy ennyire fontos dologban a gyermekek a szülők akarától függhenek. Mennyire megvetendő hát a pápa barbársága, aki szét merészelte robbantani ezt a szent köteléket! Ezért meg kell zabolázni a fiatalság fékezhetetlenségét, hogy ne kössenek elhamarkodottan házasságokat a szüleikkel történő tanácskozás nélkül.

4. *Hanem elmégysz az én hazámba.* Úgy látszik, a hely megválasztásában Ábrahámot az a gondolat, hogy a feleség szívesebben eljön majd onnan, hogy hozzámenjen a fiához, mikor tudja, hogy olyasvalaki veszi feleségül, aki a saját nemzetségéből és országából való. Mivel azonban nem sokkal ez után azt olvassuk, hogy a szolga Padan Aramba ment, egyesek ebből arra következtetnek, hogy Mezopotámia volt Ábrahám hazája. A probléma megoldása azonban könnyű. Tudjuk, hogy Mezopotámia nemcsak a Tigris és az Eufrátesz közötti területre korlátozódott, hanem magába foglalta Káldea egy részét is, mert Babilont gyakran helyezik oda a világi szerzők. A héber név jelentése egyszerűen csak „a folyók Szíriája”. Ők az Arám nevet adták Szíria ama részének, ami Júdea mellett kezdődően magába foglalja Örményországot, és más kiterjedt területeket, s majdnem a Fekete-tengerig ér. Amikor azonban konkrétan azokat a területeket említik, melyek határait a Tigris és az Eufrátesz mosta, hozzáteszi a „Padan” nevet. Tudjuk, hogy Mózes nem tudományosan beszélt, hanem népszerű stílusban. Mivel azonban utána azt mondja el, hogy Lábán, Náchor fia Háránban

lakott (1Móz29:4), ezért nekem valószínűnek tűnik, hogy Náchor, aki Káldeában maradt, mert nehézséget jelentett a számára a szülőföldet elhagyni, idővel megváltoztatta a véleményét. Vagy azért, mert a gyermeki jámborság készítette őt az odafigyelésre az elaggott és gyengülő atyjára, vagy, mert megtudta, hogy ugyanolyan tágas, kényelmes otthona lehet ott is, mint a saját hazájában. A tizenegyedik fejezetből természetesen kiderül, hogy nem indult el atyjával azonos időben.⁴⁵⁷

5. *Monda pedig őnéki a szolga.* Mivel nem tiltakozik Izsákot illetően, ebből arra következtethetünk: annyira meg volt győződve a becsületességéről, hogy kétsége sem volt arról, hogy belenyugszik atyja akaratába. Csodálnunk kell a vallásos aprólékosságát is ennek az embernek, látván, hogy nem tesz elhamarkodottan esküt. Ami a saját kötelességének hűség és szorgalmas ellátását illeti, ő törvényesen ígérhetett az eskü megszentelésével, de miután a dolog beteljesedése mások akaratától függött, helyesen és bölcsen hozakodik elő ezzel a kivétellel: „Hátha az a leányzó nem akar velem eljöni”.

6. *Vigyázz, az én fiamat oda vissza ne vidd.* Ha a nő nem szándékozik kötélnek állni, Ábrahám, Istenre bízva a dolgot, szilárdan ragaszkodik ahhoz az alapelvhez, hogy a fia, Izsák nem térhet vissza az ő hazájába, mert ezen a módon megfosztaná magát a megígért örökségtől. Ezért inkább azt választja, hogy a reménység által él majd idegenként a Kánaán földjén, semhogy megpihenjen a rokonai között a szülőföldjén. Így tehát látjuk, hogy a zavaros és bonyolult ügyekben a szent ember elméjét nem vonták el Isten parancsától az aggasztó gondok. S ebből a példából megtanuljuk, hogy minden akadályon keresztül kövessük Istent. Utána azonban kijelenti, hogy jobb dolgokat keres. Ezekkel a szavakkal megerősíti a szolgája magabiztosságát, így ő készségesebben várva egy kedvező dolgot, készülhessen az utazásra.

7. *Az Úr az égnek Istene.* Kettős érveléssel Ábrahám arra következtethet, hogy amit fontolgat a fia házasságával kapcsolatosan, annak Isten kegyelméből jó végkimenetele lesz. Először is, mert Isten nem hiába vezette őt ki a saját hazájából idegen földre, másodszor, mert Isten nem hamisan ígérte meg, hogy azt a földet, amin lakozik, a magvának fogja adni. Helyesen lehet biztos abban is, hogy a célja megvalósul, mert csak Isten felhatalmazásával és mondhatni felügyelete alatt vállalta azt fel, s mert az elméjét az fordította el Kánaán leányaitól, hogy kizárólagosan csak Istennel törődött. De vélhetően ok nélkül arra is gondolhatott, hogy Isten majd abból az országból és rokonságból ad a fiának feleséget, aminek ő maga örökre búcsút intett. S jöllehet csakis az isteni parancsra hagyta el a rokonait, reméli, hogy Isten majd jóindulatúvá és kegyessé teszi az elméiket iránta. Közben arra a következtetésre jut Isten múltbéli jóindulatából kiindulva, hogy az Ő keze nem hagyja majd magára a mostani dologban. Mintha ezt mondaná: „Én, aki Isten parancsára hagytam ott a hazámat és megtapasztaltam a folytatólagos segítségét a vándorutamon, nem kételkedek abban, hogy vezető lesz a te utazásodon is, mert az Ő ígéretében bízva adom neked ezt a feladatot.” Utána leírja a módot, ahogyan ezt a segítséget kapja majd, nevezetesen Isten elküldi majd az angyalát, mert tudta, hogy Isten az angyalok közreműködésével segíti a szolgálait, aminek már eddig is megannyi bizonyítékát kapta. Istent a menny Isteneinek nevezve azt az isteni hatalmat ünnepli, amelyik a magabiztosságának az alapjául szolgált.

10. *És vőn a szolga tíz tevét.* Magával viszi a tevéket annak bizonyítása végett, hogy Ábrahám nagyon gazdag, s így könnyebben megszerezhesse, amire vágyik. Mert még a nyitott szívű lány sem engedi magát könnyen távoli területekre vinni, hacsak nem kapja meg a kényelmes élet feltételeinek ígéretét. Maga a száműzetést már önmagában is elég szomorú anélkül, hogy a szegénység társulna hozzá. Ezért, nehogy a leányt a szükségtől való félelem eltérítse, hanem inkább a bővelkedés kilátása csalogassa, megrak tíz tevét ajándékokkal, hogy kellő bizonyítékát adja Káldea lakosainak Ábrahám családi nagy gazdagságáról. Amit ez után

⁴⁵⁷ Lásd 1Móz11:31.

olvasunk, miszerint „mert az urának minden gazdagsága az ő kezében vala”, az a héberek közül egyesek tévesen úgy magyarázzák, hogy a szolga egy összesítést vitt magával Ábrahám vagyonáról, ami írott dokumentumokban volt leírva és alátámasztva. Ez inkább a valószínűtlennek tűnő tény okának megjelölése, mely szerint a szolga ekkora hatalmat kapott. Ezért Mózes, miután elmondta, hogy az ember, aki csak szolga volt, ilyen gazdag és ragyogó felszereléssel indult útnak, rögvest hozzáteszi, hogy ezt saját magától tette, mert Ábrahám minden vagyona az ő kezében volt. Annak említésével, hogy Nákhor városába ment, sem a város nevét, sem Káldea valamelyik területének a részét, illetve bármely más területet jelöl meg, hanem csak általános kifejezéssel mondja, hogy „a folyók Szíriájába” ment, mely kifejezésről már a fentiekben beszéltem.

12. *Uram! én uramnak Ábrahámnak Istene.* A szolga tanács híján az imádkozáshoz folyamodik. Ő mégsem egyszerűen csak tanácsot kér az Úrtól, hanem arról is imádkozik, hogy az Izsák feleségének kijelölt leány bizonyos jellel együtt kerüljön az útjába, amiből megértheti, hogy isteni módon találkozott vele. A kegyességének és a hitének bizonyítéka, hogy egy ennyire zavaros dologban nem rémült meg, hanem összeszedett elmével imádkozni kezdett. A módszer azonban, amit használ, látszólag aligha egyeztethető össze az imádkozás valódi szabályával.⁴⁵⁸ Hisz először is tudjuk, hogy senki sem imádkozik helyesen, amíg a saját kívánságait nem rendeli alá Istennek. Ezért semmi sem irrelevantebb, mint bármi a magunk akaratóból kiindulva előírni Istennek. Hol van hát a szolga vallása, kérdezhető, aki a saját jótetszése szerint kényszerít egy törvényt Istenre? Másodszor, nem lehet semmi kétértelmű az imádságainkban, s az abszolút bizonyosságot csakis Isten Ígétében kereshetjük. Miután pedig a szolga előírja Istennek, hogy miféle választ kell adni, ezzel látszólag bűnös módon eltávolodik az imádkozás alkalmas mértékletességétől, mert jóllehet nem adatott neki ígélet, mégis teljesen bizonyos szeretne lenni a teljes dologban. Isten azonban⁴⁵⁹ a kívánságát meghallgatván az eseménnyel bizonyítja, hogy az elfogadható volt a Számára. Ezért tudnunk kell, hogy noha nem hangzott el különleges ígélet ebben a pillanatban, a szolga mégsem elhamarkodottan, vagy testi vágyak alapján imádkozott, hanem a Szentlélek titkos ösztönzése által. Emellett az általános törvény, ami köt minden istenfélőt, nem gátolja meg az Urat, amikor úgy dönt, hogy ad valami rendkívülit, abban, hogy afelé irányítsa a kegyesek elméit. S nem is téríti őket el az Ő Ígététől, hanem csak valami különleges engedményt tesz nekik az imádkozás módját illetően. Az előttünk levő ima summája a következő: „Ó Uram, ha megjelenik egy hölgy, akitől inni kérek, s ő udvariasan felkínálja ezt a tevéimnek is, én majd igyekszem megnyerni feleségül az uramnak, Izsáknak pont úgy, mintha Te Magad adtad volna őt a kezembe”. Látszólag egy kétséges feltevésbe kapaszkodik bele, mivel azonban belenyugszik Isten gondviselésébe, természetesen meg van arról győződve, hogy ez a jel egy jövődöléssel lesz a számára egyenértékű, mert Isten, Aki a vállalkozásának a vezetője, nem engedi majd, hogy tévedjen. Közben azt is érdemes megemlíteni, hogy a felismerés jelét nem messziről hozza magával, hanem egy kéznél levő dologból származtatja, mert az, aki ennyire emberséges lesz egy ismeretlen vendéghez, pontosan azzal a cselekedetével fog bizonyosságot tenni a kiváló beállítottságáról. Ez a megfigyelés hasznos lehet ahhoz, hogy a tolakodóan kíváncsi embereket eltántorítsa attól, hogy ezt az esetet a hiábavaló jövődölgetések példaként hozzák fel. Magukban a szavakban az alábbi részleteket kell megemlíteni: először is urának, Ábrahámnak az Istenét szólítja meg. S valóban nem volt magabiztossága az

⁴⁵⁸ “Divinatio qua utitur.” A *divinatio* szó látszólag túl erős a helyzetre. A szolga természetesen mennyei jelet keresett, s látszólag helytelenül írta elő Istennek, mi módon kell az imáját megválaszolni. De cselekedhetett isteni indíttatásra, s a szövegkörnyezet erre enged következtetni. Ha azonban ez gyengeség volt abban a jó emberben az ösztönzésének abban a pillanatában, Isten akkor sem fedtte meg, vagy ítélte azt el. Így tehát nyersnek tűnik a *jövődölés* nevet adni neki. Kálvin célja azonban az eset eme erőteljes megnevezésével az, hogy ellenvetésként fogja fel a döntő válasz megadása végett. Ezt a módszert, az olvasó már észrevehette, ő gyakorta alkalmazza. – a szerk.

⁴⁵⁹ Kálvin válasza a fentiekben megfogalmazott ellenvetésre itt kezdődik. – a szerk.

imádkozásban bármi más forrásból, mint a szövetségből, amit Isten kötött Ábrahám házával. A „hordd elém még ma”⁴⁶⁰ kifejezést Jeromos így fordítja: „találkozzon velem, kérlek, még ma”. Az ige azonban tárgyas, s Ábrahám szolgálja arra céloz a használatával, hogy az emberek ügyeit úgy irányította Isten tanácsvégeztése és keze, hogy a végkimenetelük nem volt véletlen. Mintha azt mondaná: ó Uram, hiába tekintek erre, vagy arra, hiába igyekszem megragadni a sikert a saját munkálkodásommal, szorgalmammal és ötleteimmal, amíg nem Te irányítod a munkát. S amikor rögtön utána hozzáteszi, hogy „légy kegyelmes az én uram iránt”, azzal arra utal: a tevékenységében nem másra támaszkodik, mint Isten kegyelmére, amit Isten megígért Ábrahámnak.

15. *És lőn, minekelőtte elvégezte volna a beszédet.* A folytatás kellőképpen elénk tárja, hogy a kívánsága nem ostoba módon fogant. A válasz gyorsasága ugyanis kimutatja Isten rendkívüli engedékenységet, Aki nem engedi, hogy az embert hosszasan zaklassa az aggodalom. Rebeka valóban már azt megelőzően elment otthonról, hogy a szolga imádkozni kezdett volna, de azt kell vallanunk, hogy az Úr, Akinek a kezelésében vannak mind az időpillanatok, mind az ember útjai, úgy rendelte el mindkét oldalon, hogy világosan megmutatkozzon az Ő gondviselése. Néha ugyanis tovább várakoztat minket, míg bele nem fáradva az imádkozásba látszólag elvesztegettük a munkánkat. Ebben a dologban azonban, hogy az Ő áldása ne mutakozzék kétségesnek, hirtelen közbelépett. Ugyanez történt Dániellel is, akinek még az imája befejezése előtt megjelent az angyal (Dán9:21). S noha gyakorta megtörténik, hogy a lustaságunk miatt az Úr késlelteti a kéréseink teljesítését, ilyenkor mégis célravezető, ha késik az, amit kérünk. Közben pedig nyíltan és látványosan bizonyítja a megkérdőjelezhetetlen példákkal, hogy jóllehet az események nem azonnal adnak választ a kívánságainkra, az ő népének imádságai mégsem haszontalanok soha, sőt, Ő Maga mondta, hogy még az elhangzásuk előtt ő már tudatában van a szükségleteiknek, s azok mindig betöltetnek (Ézs65:24).

21. *Az ember pedig álmélkodva néz vala reá, és veszteg hallgat vala.* Ábrahám szolgájának ez az álmélkodása megmutatja, hogy volt némi kétely az elméjében. Csendesen felteszi a kérdést önmagában, hogy vajon szerencsésé teszi-e Isten az útját? Vajon akkor nem bízott abban az isteni irányításban, aminek a jelét, vagy zálogát kapta? Én erre azt válaszolom: a hit soha nem olyan abszolút tökéletes a hívőkben, hogy megakadályozná megannyi kétely felmerülését. Ezért semmi abszurd sincs annak feltételezésében, hogy Ábrahám szolgálja, noha általánosan Isten gondviselésére bízta magát, mégis ingadozik és aggodalmaskodik az egymással ellentétes gondolatok tömegében. S aztán a hit, noha megbékíti és megnyugtatja a kegyesek elméjét úgy, hogy türelemmel várakoznak Istenre, mégsem szabadítja meg őket minden gondtól, mert szükséges, hogy magát a türelmet is aggódó várakozással gyakorolják, míg végül az Úr beteljesíti azt, amit megígért. S noha Ábrahám szolgájának ez a húzódozása nem volt hibátlan, mivel a hit gyengeségéből fakadt, amiatt azonban mégis megbocsátható, mert nem fordította a szemeit más irányba, hanem csak az eseményből kereste a hitének megerősítését, hogy észrevegye: Isten mellette van.

22. *Elévőn az ember egy aranyfüggőt.* A leány felékesítése drága díszekkel a szolga magabiztosságának jele. Miután sok bizonyíték támasztják alá, hogy őszinte és gondos szolga volt, nem szórta volna szét válogatás nélkül az ura kincseit. Tudja tehát, hogy ezek az ajándékok nem kerülnek rossz helyre, vagy legalábbis, Isten jóságára támaszkodva hittel adja

⁴⁶⁰ “Et dixit Iehova Deus domini mei Abraham, occurrere fac nunc coram me hodie, et fac misericordiam cum domino meo Abraham.” Dathe látszólag Kálvinnal azonos nézeteket vall az igeszakaszról. “O Iova Deus domini mei Abrahami, fac pro tuo erga dominum meum Abrahamum amore, ut mihi jam quam quero, occurrat.” “Ó Uram, az én uramnak, Ábrahámnak az Istene az uram, Ábrahám iránti szeretetednek megfelelően tedd meg, hogy akit keresek, találkozzon velem.” Az angol változat egyszerűen: “Kérlek, adj nekem jó szerencsét a mai napon.” De valószínűleg az igeszakasznak a Kálvin és Dathe által említett specifikusabb jelentése a valódi. Kálvin tulajdonképpen a Vulgata tárgyatlan fordítása ellen tiltakozik, mivel a חקרה tárgyas. – a szerk.

át ezeket a jövőbeli házasság foglalójaként. De megkérdezhető: vajon Isten elfogadja az efféle díszeket, melyek nem annyira a csínossághoz, mint inkább a pompához tartoznak? Erre azt válaszolom, hogy a Szentírásban elmondott dolgokat nem mindig helyes utánózni. Amit az Úr általánosságban parancsol, azt a viselkedés merev szabályának kell tekinteni, de a konkrét példákra támaszkodni nemcsak veszélyes, de bolond és abszurd dolog. Tudjuk, mennyire nem tetsző dolog Isten számára nemcsak a testet ékesítő pompa és becsvágy, de a mindenféle luxus is. Ahhoz, hogy megszabadítsa a szívet a belső kíváncsiságtól, elítéli azt a mértéktelen és felesleges csillogást, ami önmagában is sok csábítást tartalmaz a vétkezésre. Valóban, hol található meg a szív tiszta őszintesége a csillogó ékességek alatt? Természetesen valamennyien elismerik, hogy ez az erény ritka. Nem szabad azonban konkrétan megtiltanunk az ékesítés összes formáját. Mégis, mivel bármi lépi túl e dolgok mértékletes használatának korlátait, az bizonyos fokú hiábavalóság homályosítja el, konkrétan, miután az asszonyok sóvárgása e dolgok iránt csillapíthatatlan, nemcsak a mértékletességet, de a tartózkodást is művelni kell, amennyire csak lehetséges. Aztán csendesen belopakodik a becsvágy is, így az illető valamelyest szélsőséges felékesítése hamarosan rendetlenségbe csap át. Rebeka fülbevalóit és karkötőit illetően nem kételkedem abban, hogy ezeket a gazdagok használták, s a kor becsületessége engedte ezek takarékos és mértéktartó használatát, de mégsem mentegetem a hibát. Ez a példa azonban nem segít nekünk és nem enyhíti a hibánkat, ha efféle eszközökkel felkorbácsoljuk, és folytonos izzásban tartjuk azokat a romlott vágyakat, melyeket még akkor is rendkívül nehéz féken tartani, ha minden ösztönzőt eltávolítunk. Azok az asszonyok, akik aranyban vágyakoznak csillogni, Rebekával, mint ürüggyel hozakodnak elő a romlásukra. De akkor miért nem igazodnak ahhoz az önmegtartóztató és falusias életmódhoz is, amire önmagát adta? De, amint az imént említettem, becsapják magukat azok, akik úgy képzelik, hogy a szentek példái megengedik a szembenállásukat Isten általános törvényeivel. Ha ennek bárki azt veti ellenébe, hogy az erényes és szemérmes leányok mértékletessége számára elriasztó egy korábban soha nem látott idegentől fülbevalókat és karkötőket kapni, nos, először is lehetséges, hogy Mózes kihagyott egy hosszabb, közöttük lefolyt beszélgetést, felbátoríthatta őt az elfogadásukra. Az is lehet, hogy Mózes azt mondja el először, ami időrendben utoljára történt. Hamarosan ugyanis azt olvassuk a szöveggörnyezetben, hogy Ábrahám szolgája megkérdezte, kinek a lánya ő. S tekintetbe kell vennünk annak a kornak az egyszerűségét is. Honnan származik az, hogy nem volt gyalázat egy leánynak egyedül kimenni a városon kívülre, hacsak nem onnan, hogy az emberiség erkölcsi még nem követelték meg a szemérmesség annyira szoros őrizetét? A szöveggörnyezetből valóban az derül ki, hogy az ékességeket nem gyalázatos célból kapta,⁴⁶¹ hanem a szülőknek felkínált ajándékokként a házassági szerződés előmozdítása végett. Mózes a fülbevalókat fél sékelnyire, a karkötőket tíz sékelnyire becsüli. Jeromos a fél sékel helyett két sékelt olvas. Én úgy vélem, az igeszakasz igazi jelentése szerint a karkötők tíz sékelt értek, és a homlokdíszek, vagy fülbevaló annak felét, azaz öt sékelt. Miután pedig semmi sem tesz hozzá a בקע szó után, az a nagyobb számra vonatkozik.⁴⁶² Ellenkező esetben ugyanis nincs alkalmas arány a karkötők és a fejékek között. Sőt, ha a sékelt négy attikai drachmával egyenértékűnek tekintjük, akkor az érték elhanyagolható. Én ezért úgy vélem, hogy itt az arany súlyáról van szó, ami sokkal nagyobbá teszi az értéket a sékelnek nevezett érmékénél.

⁴⁶¹ "Non turpis lenocinii causa datum esse."

⁴⁶² Egyesek feltételezik, hogy a fülbevalók alatt arcdíszeket, vagy homlokdíszeket kell érteni, amint az kiderül az angol változat széljegyzetéből, s amint Kálvin is utal itt rá. De a keleti szokások alaposabb ismerete, amit a modern kor hozott magával, a korábbi igemagyarázók véleményét látszik megerősíteni, orr-ékszerről van szó. Ezt az ékszert nem az orr központi porcos részére függesztették fel, hanem az egyik oldalára, és szándékosan viselték így. Kálvin magyarázata, miszerint ez az ékszer a tíz sékel fele, azaz öt sékel súlyú volt fél sékel helyett, nem fogadható el. Mert bár a súly miatt nem érhetett többet tíz, vagy tizenkét schillingnél, a kidolgozása miatt mégis drága dolog volt, s ha tartalmazott még néhány drágakövet is, ami valószínűsíthető, akkor akár nagyon nagy értékű is lehetett. S nem kétséges, hogy az ajándékok rendszerint nagyon értékesek voltak. – *a szerk.*

26. *Meghajtá azért magát az ember.* Amikor Ábrahám szolgája azt hallja, hogy véletlenül Bethuél leányára talált rá, akkor egyre jobban és jobban elárad benne a reménység. De mégsem ujjong úgy, ahogyan a világi emberek szoktak, mintha az esemény véletlen lett volna, hanem hálát ad Istennek, a gondviselés eredményének tekintve, hogy így alkalmas időben jutott arra a helyre, ahová szeretett volna. Nem dicsekszik tehát a jó szerencsájével, hanem kijelenti, hogy Isten kedvesen és hűségesen bánt Ábráhámmal, Vagy, más szóval, a saját kegyelme kedvéért Isten hűséges volt az ígéreteinek betartásában. Igaz, hogy ugyanezt a beszédmódot alkalmazza a jelenlevőkre, amint azt hamarosan ugyanebben a fejezetben látjuk: „ha szeretettel és hűséggel akartok lenni az én uramhoz, mondjátok meg” (1Móz24:49). A nyelvezet azonban különösen illik Isten jelleméhez, mind azért, mert ingyenesen részesíti kegyeiben az embereket, mind azért, mert különösen hajlik a nagylelkűsége. Azután mindig is hűségesnek is igaznak bizonyul, soha nem hiúsítván meg a reménységeiket. Ez a hálaadás tehát arra tanít minket, hogy mindig tartsuk a szemünk előtt Isten gondviselését, hogy Neki tulajdoníthassuk mindazt, ami szerencsésen történik velünk.

28. *Elfuta azokközben a leányzó, és elbeszélé az ő anyja házában.* Lehetséges, hogy Rebeka édesanyja külön házban lakott: nem azért, mert a férjétől különvált családja volt, hanem hogy a leányait és a szolgálóleányait a saját felügyelete alatt tartsa. A kifejezés azonban jelentheti egyszerűbben azt, hogy a leány közvetlenül az anyja szobájába futott, mert neki könnyebben el tudta mesélni az eseményeket, mint az apjának. Az is valószínű, hogy amikor Bethuél tájékoztatást kapott a dologról a felesége elbeszéléséből, akkor együtt küldték el a fiukat, Lábánt, az idegen elébe. Más magyarázatok szükségtelenek.

33. *Nem eszem, míg el nem mondom az én beszédemet.*⁴⁶³ Mózes elkezd megmutatni, hogy Rebeka szülei milyen módon váltak hajlandóvá feleségül adni a lányukat az unokafivérükhöz. Az, hogy a szolga – amikor előtte volt az élelem – nem akart enni mindaddig, amíg nem fejezte be a munkáját, a szorgalmának és a hűségének bizonyítéka, s jogosan tulajdonítható az egyik jótéteménynek azok közül, melyeket Isten Ábráhámnak kegyeskedett megadni azzal, hogy ilyen hűséges és kötelességtudó szolgája volt. Mivel azonban ez annak a szent fegyelemnek volt a jutalma, amit Ábrahám tartott fenn, nem csodálkozhatunk, hogy nagyon kevés ilyen szolgát lehet találni, látván, hogy a szolgák mindenütt mennyire rosszul felügyeltek.

Sőt, noha a szolga látszólag egy felesleges történetet szövöget, abban mégis semmi, ami ne a közvetlen céljához tartozna. Tudta, hogy a szülőkhöz a természetesen öröklötten benne volt az érzés, amiért vonakodtak nagy távolságra küldeni a gyermekeiket. Ezért először megemlékezik Ábrahám gazdagságáról, hogy ne vonakodjanak egy ilyen gazdag férjhez adni a lányukat. Másodszor elmagyarázza, hogy Izsák az édesanyja idős korában született: nem pusztán a tájékoztatásuk végett, hogy csodálatos módon adatott meg az atyjának, amiből amazok következtethettek arra, hogy az Isten jelölte ki erre a nagyságra és kiválóságra, hanem hogy pótlólagos ajánlást tehessen Izsák életkorára nézve. Harmadjára kijelenti, hogy Izsák lesz az atyja egyedüli örököse. Negyedszerre elmeséli, hogy őt eskü kötelezi arra, hogy a saját rokonai közül keressen urának, Izsáknak feleséget, mely speciális választás Ábrahám részéről nagyon hatékonyan bizonyult a beleegyezésük elnyeréséhez. Ötödször, kijelenti, hogy Ábrahám teljes meggyőződéssel arról, hogy Isten lesz az utazása vezetője, az egész ügyet őrá bízta. Hatodszor, bejelenti, hogy amit imában kért, azt mind megkapta az Úrtól, amiből kiderül, hogy a házasság, amiről most tárgyalni szeretne, az Úr akaratának megfelelő lesz. Most már látjuk a történetének célját: először is szeretné

⁴⁶³ A keletiek szokása volt efféle alkalmanként először együtt étkezni, majd miután a testi szükségleteket betöltötték, és a lélek felfrissült, belekezdeni a beszélgetés témájába. Ábrahám szolgája azonban szándékosan fordítja meg a sorrendet annak megmutatása végett, mennyire buzgón fáradozik az ura dolgában, s talán a siker bizonyosságával a kedvező jelek hatására, amiket Istentől kapott válaszként az imáira Lásd Dathe és Le Clerc írásait. – a szerk.

meggyőzni Rebeka szüleit arról, hogy nem az ő megtévesztésük végett küldték, s nem tett semmit ravaszkodva, vagy homályos módszerekkel, hanem az Isten félelmében cselekedett, amint azt a házasság vallásos kötelezettségei megkövetelik. Másodszor nem vágyott semmi olyasmire, ami ne lett volna a számukra hasznos és tiszteletre méltó. S végül, Isten volt az igazgatója az egész dolognak.

Emellett, mivel Ábrahám szolgája, bár meg volt arról győződve, hogy Isten angyala lesz az utazása során a vezetője, de mégsem irányítja sem az imáit, sem a hálaadását felé. Ebből megtanulhatjuk, hogy az angyalok abban az értelemben nem Isten szolgálói, hogy nekünk őket kellene segítségül hívunk, vagy az Istent megillető dicséretben kellene őket részesítenünk. Ez egy babonaság, ami eluralkodott majdnem az egész világon oly mértékben, hogy az emberek elfordítják a hitük egy részét minden jó egyetlen forrásától azokhoz a patakocskákhoz, melyek belőle folynak ki. Az *az Úr, aki előtt járok* mondat (1Móz24:40), amit egyesek Ábrahám becsületességére és jó lelkiismeretére vonatkoztatnak, én inkább a hitre vonatkozóként magyarázom, ami az Istent állítja elé élete kormányzójaként, s ő biztos abban, hogy ő Isten gondviselésének tárgya és függ az Ő kegyelmétől.

*Most azért, ha szeretettel...*⁴⁶⁴ Nemrég említettem ennek a kifejezésnek a jelentését, nevezetesen emberségesen és jó hittel cselekedni. Így szerényen és alázatosan kéri őket: járuljanak hozzá Izsák és Rebeka házasságához. Ha elutasításban lesz része tőlük, akkor jobbra, vagy balra fordul majd, azaz máshol folytatja a keresést. A jobb és a bal irányt ugyanis szembeállítja azzal az egyenes úttal, ami hozzájuk vezette őt. Termékeny elmésséggel magyarázzák azonban egyes héberek úgy ezt a kifejezést, hogy ő akkor Lóthoz, vagy Ismáelhez fog menni.

50. *Az Úrtól van e dolog.* Miután meggyőződtek az ember elbeszéléséből, hogy az Úr volt ennek a házasságnak a Szerzője, elismerik, hogy törvénytelen lenne azzal bármi ellentéset felkínálni. Kijelentik, hogy az Úrtól lett a dolog, mert a legvilágosabb jelekkel tette ezt világossá. Ebből látjuk, hogy noha az igaz vallást részben megtartották, részben pedig bűnös hibákkal voltak beszennyezve, az Isten félelme mégsem aludt ki véglegesen közöttük, hanem azt az alaptételt szilárdan az elméjükbe vésték, miszerint Istent tisztelni kell. Ha tehát a nyomorult bálványimádók, akik majdnem teljesen elszakadtak a vallástól, mindazonáltal úgy alávetették magukat Istennek, hogy törvénytelennek ismerték el az elhajlást azt Ő akarától, akkor mennyivel haladéktalanabbnak kell lennie a mi engedelmességünknek? Ezért amint világossá válik Isten akarata a számunkra, ne csak a nyelvünk legyen csendes, de minden érzelmünk is legyen nyugodt, mert vakmerő szentségtörés elfogadni bármely, azzal az akaratallal ellentétes gondolatot.

52. *Meghajtá magát a földre az Úr előtt.* Mózes megint megismétli, hogy Ábrahám szolgája hálát adott Istennek, s nem ok nélkül sulykolja oly gyakran a vallásos kötelezettségét, mert Isten semmi többet nem követel tőlünk, s ennek elhanyagolása a legsúlygyenteljesebb tunyaságról árulkodik. Isten jóságának elismerése édes illatú áldozat, sőt minden áldozatnál elfogadhatóbb szolgálat. Isten folytonosan megszámlálhatatlanul sok jótéteményt juttat az embereknek. A hálátlanságuk tehát tűrhetetlen, ha nem ünneplik ezeket a jótéteményeket.

54. *Felkelének reggel.* Ebben a dologban Mózes aprólékosabb: részben, hogy dicsérhesse a szolga hűséges munkálkodását a mestere parancsait teljesítendő, részben pedig annak megtanítása végett, hogy az elméjét Isten Lelke lobbantotta lánggra, mert olyan buzgó, hogy nem hagy békét másoknak sem, és nem nyugszik. Azaz, noha úgy viselkedett, ahogyan egy őszinte és bölcs szolgálóhoz illik, mégsem kételkedhetünk abban, hogy az Úr készítette őt Izsák kedvéért, hogy azt tegye, amit tett. Így őrzi az Úr a népét, miközben alszanak, elősegíti és véghezviszi a dolgaikat a távollétükben, s mindenki hajlandóságát befolyásolja, amennyire az szükséges a támogatáshoz, hogy segítséget nyújtsanak. Erőltetett az a magyarázat, mellyel

⁴⁶⁴ "Si facitis misericordiam."

egyesek azt a tíz napot tíz hónapként, vagy évként magyarázzák, ameddig Lában és Rebeka anyja késleltetni kívánták Rebeka elindulását. Mert az csak az anyja gyengéd kérése volt, aki nehezen viselte, hogy a lányát ennyire hirtelen elszakítsák a kebeléről.

57. *Hívjuk elő a leányt.* Bethuél, aki korábban fenntartás nélkül adta volna a lányát a házasságra, most, jöllehet kevés következetességgel, látszólag ragaszkodik a céljához. Amikor azonban korábban kivételt nem szabva kínálta fel a lányát, akkor azt úgy kell érteni, hogy csak annyira tette azt meg, amennyire képes volt rá. Most azonban Mózes kijelenti, hogy nem zsarnokoskodott a lánya felett, hogy vonakodva taszította volna őt ki, vagy az akarata ellenére kényszerítette volna a házasságra, hanem meghagyta neki a szabad választás lehetőségét. Ebben a dologban a szülők akarátát tényleg szentnek kell tartani, de a középutat kell járni, hogy az érintett felek önként, kölcsönös egyetértéssel kössenek szerződést. Nem helyes úgy értelmezni Rebeka konkrét választát, mintha megvetette volna az atyai ház fedelét, vagy túl buzgón vágyott volna férjre,⁴⁶⁵ mivel azonban látta, hogy a dolgot az atya engedélyével és az anyja egyetértésével ütté nyélbe, ő maga is belenyugodott.

59. *Elbocsáták azért Rebekát.* Mózes először azt meséli el, hogy Rebekát tisztességgel küldték el, mert mellé adták a dajkáját. S abban sem kételkedem, hogy voltak neki házi dajkái is, aki a szolgálóleányai voltak. Nem azért, mert az anyák teljességgel elhanyagolták azt a kötelességüket, hanem mert az oktatás gondjait az egyik konkrét szolgálóleányra bízta. Azokat tehát, akik az anyát segítették helyettesítő szolgálattal, dajkáknak nevezték. Mózes utóbb hozzáteszi, hogy Rebeka rokonai „megáldották őt” (1Móz24:60), mely kifejezéssel jelzi: imádkoztak, hogy az állapota boldog legyen. Tudjuk, hogy ünnepélyes szokás volt minden korban és minden nemzetben minden jókívánsággal kíséni a házasságokat. S noha az utódok nagymértékben elzüllöttek az atyák által használt, a házasságot ünneplő tiszta és őszinte módszertől, mégis az Isten akarata, hogy valamiféle nyilvános bizonyság álljon meg, ami arra intheti az embereket, hogy egyetlen házasság sem törvényes, csak amit helyesen szentelnek meg. Ami pedig az áldás itt elmondott konkrét formáját illeti, azt valószínűleg általánosan használták, mert a természet azt diktálja, hogy a leszármazottak szaporodása a házasság speciális célja. A győzelem fogalma alatt (1Móz24:60) a bővelkedő életet értik. Az Úr azonban úgy vezette a nyelvüket, hogy egy próféciát mondjanak ki, melyről ők maguk nem is tudtak. Az ellenség kapuinak bírása uralmat jelent felettük, mert az igazságszolgáltatást a kapukban végezték, s a város védőfalai is ott voltak.

63. *És kiméne Izsák.* Kiderül, hogy Izsák külön élt az atyjától, vagy azért, mert a család túl nagy volt, vagy azért, mert ez volt a szokás. S talán Ábrahám már megnősült ismét, s így a viták elkerülése végett kényelmesebbnek tűnt a számára, ha saját háza van. Így a nagy gazdagságnak megvannak a kísérő problémái. Kétségtelen, hogy az Isten által adott minden földi áldás között a legédesebb az lett volna Ábrahám számára, ha a fiával él. De semmiképpen sem gondolom, hogy híjával lett volna a fia társaságának és segítségének. Izsák kegyessége ugyanis olyan volt, hogy kétségtelenül igyekezett minden, atya iránti kötelezettségét teljesíteni: ez az egyetlen nem teljesült, hogy közös háztartásban éltek volna. Mózes azt is elmondja, miképpen találkozott Izsák a feleségével, még mielőtt ő elérte volna az otthonát. Azt mondja ugyanis, hogy Izsák estefelé kiment a mezőre *elmélkedni*, vagy *imádkozni*. A héber שוח szó ugyanis bármelyiket jelentheti. Ezt valószínűleg a szokásának megfelelően tette, s nyugalmas helyet keresett az imádkozáshoz azért, hogy az elméje megszabadulván minden mellékestől, még jobban felszabaduljon Isten szolgálatára. De akár elmélkedésre, akár imádkozásra adta a fejét, az Úr megadta neki a jelenlétének jelét abban az örömteli találkozásban.

64. *Rebeka is felemelé szemeit.* Könnyen következtethetünk rá, hogy amikor Izsák meglátta a tevéket, a lépéseit feléjük irányította, mert szerette volna látni a menyasszonyát. Ez

⁴⁶⁵ “Vel procax juvencula maritum nimis cupide appetet.”

adott alkalmat Rebeka kérdezősködésére. Megkapván a választ, Rebeka azonnal, a férje iránti tiszteletből leszállt a tevéről, hogy üdvözölje őt. Az, amit egyesek feltételeznek, hogy a félelemtől sújtottan leesett, semmiképpen sem illik a történetbe. Túl hosszú utazáson volt túl megannyi segítőtárssal ahhoz, hogy ennyire megrettent volna egyetlen ember látványától. Ezek a magyarázók azért tévednek, mert nem veszik észre, hogy Mózes szavaiban utóbb az oka is szerepel ennek a cselekedetnek, amiért Rebeka, mikor meglátta Izsákot, leszállt a tevéről. Megkérdezte ugyanis a szolgától, hogy kicsoda ő, s megtudta, hogy a szolga urának, Ábrahámnak a fia. Nem jutott volna eszébe efféle kérdezősködés bárkiről, akivel véletlenül találkoztak, de miután megtudta, hogy Ábrahám háza már nincs messze, ezért feltételezi, hogy az ő házából való valaki. Mózes azt is elmondja, hogy elleplezte magát, ami a szégyenkezés és a szemérmesség jele volt. Ebből származik a „megházasodni” jelentésű latin szó is,⁴⁶⁶ mert akkor szokás volt a menyasszonyokat fátyolozottan vinni a jövődöbelijükhöz. Abban pedig nem kételkedem, hogy ugyanezt a rítust az ősatyák is betartották.⁴⁶⁷ Annál szégyenteljesebb és menthetetlenebb a mi korunk szabadossága, melyben a menyasszonyok ruházatát szándékosan minden szemérmesség felforgatására alakítják ki.

67. *Izsák pedig bevívte Rebekát Sárának az ő anyjának sátorába.* Először is bevitte őt a sátorba, majd azt követően vette feleségül. Magával a szavainak elrendezésével tesz különbséget Mózes a megházasodás törvényes módja és a barbarizmus között. S a házasság szentsége természetesen megköveteli, hogy a férfiak és a nők ne éljenek együtt úgy, mint a barmok, hanem kölcsönös hűséget fogadván és Isten nevét segítségül hívva éljenek egymással. Emellett azt is meg kell figyelni, hogy Izsák nem az atyja zsarnoki parancsára volt kénytelen megházasodni, hanem miután ráadta a fejét, szabadon vette őt feleségül és teljes szívből adta meg neki a házastársi hűség bizonyítékát.

S megvigasztalódék Izsák az ő anyja halála után. Mivel az anyja halála miatt érzett bánata most először enyhült, ebből következtethetünk annak nagyságára, hiszen azóta már elég hosszú idő telt el.⁴⁶⁸ Ebből arra is következtethetünk, hogy Izsák vonzalma gyengéd és kedves volt, s anyja iránti szeretete sem volt közönséges, látván, hogy ennyi időn át siratta a halálát. S ennek a ténynek az ismerete hasznos, hogy ne képzeljük: a szent ősatyák vadtermészetű és acélkemény szívű emberek voltak, s azokhoz hasonlókká váljunk, akik úgy fogják fel a bátorságot, mint a brutalitás részét. Csak arra kell vigyáznunk, hogy a bánatot a kellő módon csillapítsuk, nehogy az istentelen zúgolódásokban törjön ki, vagy megghiúsítsa a jövőbeli feltámadás reménységét. Én azonban nem bocsátom meg teljesen Izsák szomorúságát, csak azt tanácsolom, hogy ami az emberiséghez tartozik, azt nem szabad teljes mértékben elítélni. S noha hiba volt nem kitörölni a bánatot az elméből, amíg a házasság ellentétes öröme felül nem kerekedett azon, Mózes még mindig Isten jótéteményei közé sorolja, ha bármiféle orvosságot ad a szolgálóinak.

⁴⁶⁶ “Verbum nubendi.” A *nubere* szó eredeti jelentése: elfedni, vagy elleplezni.

⁴⁶⁷ “Izsák sétált, s ezért a keleti jó szokások legnagyobb megszegése lett volna Rebekának a tevéen maradni, amikor bemutatták neki. Nem kétséges, hogy valamennyien leszálltak és elébe mentek, Rebekát, mint menyasszonyt vezetve a vőlegényéhez.” – *Bush*.

⁴⁶⁸ Sára halála és Izsák házassága között három esztendő telt el. – *a szerk.*

25. fejezet

1. Ábrahám pedig ismét vőn magának feleséget, kinek neve Ketúráh vala.
2. És az szülé néki Zimránt, Joksánt, Médánt, Midiánt, Isbákot és Suakhot.
3. Joksán pedig nemzé Sébát, és Dédánt. Dédánnak pedig fiai valának: Assurim, Letúsím és Leummim.
4. S Midiánnak fiai: Éfah, Éfer, Hánok, Abida és Eldaah: Mind ezek Ketúráhnak fiai.
5. Valamije pedig Ábrahámnak vala, mindazt Izsáknak adta vala.
6. Az ágyasok fiainak pedig, a kik Ábraháméi valának, ada Ábrahám ajándékokat, és elküldé azokat az ő fia mellől, Izsák mellől még éltében napkelet felé, napkeleti tartományba.
7. S ezek Ábrahám élete esztendeinek napjai, melyeket élt: száz hetvenöt esztendő.
8. És kimúlék és meghala Ábrahám, jó vénségben, öregen és betelve az élettel, és takarították az ő népéhez.
9. És eltemeték őt Izsák és Ismáel az ő fiai a Makpelá barlangjában, Efronnak, a Khitteus Czohár fiának mezejében, mely Mamré átellenében van.
10. Abban a mezőben, melyet Ábrahám a Khéth fiaitól vett vala: ott temettetett el Ábrahám és az ő felesége Sára.
11. Lőn pedig Ábrahám halála után, megáldá Isten az ő fiát Izsákot; Izsák pedig lakozék a Lakhai Rói forrásánál.
12. Ezek pedig Ábrahám fiának Ismáelnek nemzetségei, a kit az Égyiptombeli Hágár a Sára szolgálója szült vala Ábrahámnak.
13. Ezek az Ismáel fiainak nevei, nevök s nemzetségök szerint: Ismáelnek elsőszülötte Nebájót, azután Kédar, Adbeél és Mibszám.
14. És Misma, Dúmáh és Massza.
15. Hadar, Théma, Jetúr, Náfis és Kedmah.
16. Ezek az Ismáel fiai, és ezek azoknak nevei udvaraikban, falvaikban; tizenkét fejedelem az ő nemzetségök szerint.
17. Ezek pedig az Ismáel életének esztendei: száz harminczkét esztendő. És kimúlék és meghala, és takarították az ő népéhez.
18. Lakoztak pedig Havilától fogva Súrig, a mely Égyiptom átellenében van, a merre Assiriába mennek. Minden atyjafiával szemben esett az ő lakása.
19. Ezek pedig Izsáknak az Ábrahám fiának nemzetségei: Ábrahám nemzé Izsákot.
20. Izsák pedig negyven esztendő s vala, a mikor feleségül vette Rebekát a Siriából való Bethuélnak leányát, Mésopotámiából, a Siriából való Lábánnak húgát.
21. És könyörge Izsák az Úrnak az ő feleségéért, mivelhogy magtalan vala, és az Úr meghallgatá őt: és teherbe esék Rebeka, az ő felesége.
22. Tusakodnak vala pedig a fiak az ő méhében. Akkor monda: Ha így van, miért vagyok én így? Elméne azért, hogy megkérdezze az Urat.
23. És monda az Úr őnéki: Két nemzetség van a te méhedben; és két nép válik ki a te belsődből, egyik nép a másik népnél erősebb lesz, és a nagyobbik szolgál a kisebbiknek.
24. És betelének az ő szülésének napjai, és ímé kettősök valának az ő méhében.
25. És kijöve az első; vereses vala, mindenestől szőrös, mint egy lazsnak; azért nevezék nevét Ézsaúnak.
26. Azután kijöve az ő atyjafia, kezével Ézsaú sarkába fogódzva; azért nevezék nevét Jákóbnak. Izsák pedig hatvan esztendő s vala, a mikor ezek születének.

27. És felnevekedének a gyermekek, és Ézsau vadászathoz értő mezei ember vala; Jákób pedig szelíd ember, sátorban lakozó.

28. Szereti vala azért Izsák Ézsaut, mert szájaíze szerint vala a vad; Rebeka pedig szereti vala Jákóbot.

29. Jákób egyszer valami főzeléket főze, és Ézsau megjövén elfáradva a mezőről,

30. Monda Ézsau Jákóbnak: Engedd, hogy ehessem a veres ételből, mert fáradt vagyok. Ezért nevezék nevét Edomnak.

31. Jákób pedig monda: Add el hát nékem azonnal a te elsőszülöttségedet.

32. És monda Ézsau; Ímé én halni járok, mire való hát nékem az én elsőszülöttségem?

33. És monda Jákób: Esküdjél meg hát nékem azonnal, és megesküvék neki és eladá az ő elsőszülöttségét Jákóbnak.

34. S akkor Jákób ada Ézsáunak kenyeret, és főtt lencsét, és evék és ivék, és felkele és elméne. Így veté meg Ézsau az elsőszülöttséget.

1. *Ábrahám pedig ismét vőn magának feleséget.*⁴⁶⁹ Nagyon abszurdnak tűnik, hogy Ábrahám, akiről azt olvassuk, hogy már elhalt a teste harmincnyolc évvel Sára halálát megelőzően, az ő halála után ismét megnősüljön. Ez a cselekedete természetesen méltatlan volt a megfontoltságához. Emellett amikor Pál dicséri a hitét (Rm4:19), akkor nemcsak azt mondja ki, hogy Sára méhe volt elhalt, amikor Izsáknak meg kellett születnie, de azt is, hogy magának az atyjának a teste is elhalt volt már. Ábrahám tehát a legostobábban járt el, ha a felesége halála után az öreg kor elvénhedésében ismét házasságot kötött. Sőt, az is ellentétes Pál nyelvezetével, hogy neki, aki már százéves korában hideg és impotens volt,⁴⁷⁰ negyven évvel ezt követően sok fia legyen. Sok igemagyarázó ennek az abszurditásnak az elkerülése végett azt feltételezik, hogy Ketúráh és Hágár egy és ugyanazon személy. De a feltevésüket azonnal megcáfolja a szövegtörnyezet, ahol Mózes elmondja, hogy Ábrahám ajándékokat adott az ágyasok fiainak. Ugyanezt a dolgot erősíti meg világosan az 1Krn1:32. Mások azt feltételezik, hogy még Sára életében vett magának másik feleséget. Ez, noha méltó a szigorú feddésre, nem teljesen hihetetlen. Tudjuk, nem szokatlan, amikor a férfiak a szélsőséges szabadoság folytán merészekké válnak. Így Ábrahám, egyszer már megszegvén a házasság törvényét, talán a Hágárral kapcsolatos vita után sem állt el a poligámia gyakorlásától. Az is valószínű, hogy az elméjét megsebesítette az elválás Hágártól, amit Sára kényszerített rá. Ez a viselkedés valóban gyalázatos volt, vagy legalábbis illetlen a szent pátriárka számára. Mindazonáltal az összes, ezzel kapcsolatos többi feltevés közül nekem egyik sem tűnik valószínűbbnek. Ha elfogadjuk, hogy a történet másik helyre vonatkozik, nos, Mózes gyakran szokott az időben megelőző dolgokról más sorrendben beszámolni. S noha ez az ok nem tekinthető döntőnek, maga a tény mégis megmutatja a fordított sorrendet a történetben.⁴⁷¹ Sára már elmúlt kilencven éves, amikor Izsákot szülte, s százhuszonhét éves korában halt meg, majd Izsák negyven éves korában nősült. Azaz, majdnem négy év telt el az anyja halála és a házasságkötése között. Ha Ábrahám ezt követően vett magának feleséget, mire gondolhatott, látván, hogy oly sok éven át hozzászokott a magányos élethez? Jogos tehát arra következtetni, hogy Mózes Ábrahám életéről írva, amikor az utolsó felvonáshoz közeledett,

⁴⁶⁹ "Et addidit Abraham et accepit uxorem." A saját Bibliánk genfi változata szerint: „Ábrahám vett magának másik feleséget, akinek a neve Ketúráh volt, majd száljegyzetben hozzáteszi: „amikor Sára még életben volt”. Ez egyezik Kálvinnak ebben a kommentárban kifejtett véleményével, mint az kiderül majd a következőkből. – *a szerk.*

⁴⁷⁰ "Frigidus, et ad generandum impotens."

⁴⁷¹ "Atque ut haec ratio non urgeat, res tamen ipsa ostendit esse in hac historia, ὁστερον προτερον." "Et encore que ceste raison ne presse point, toutefois le faict monstre, qu'en ceste histoire il y a des choses mises devant derriere." – *francia.* A régi angol fordítás szerint: "S noha ez az ok nem elegendő, mégis, maga a dolog mutatja ki, hogy egy hüszteron proteron van itt a történetben, azaz a kocsí van befogva a ló elé." – *a szerk.*

beszúrja azt, amit korábban kihagyott. Ezzel azonban a probléma nem oldódik meg. Hisz honnan származik Ábrahám megújult életereje,⁴⁷² hiszen Pál arról tesz bizonyosságot, hogy a teste a kora miatt már réges-rég kiszáradt? Ágoston azt feltételezi, hogy az erőt nemcsak olyan rövid időre kapta, ami elégséges volt Izsák születéséhez, hanem az isteni helyreállítás következtében újra virágzott, egészen élete végéig. Ezt a véleményt, mivel egyrészt felnagyítja a csoda dicsőségét, másrészt más okokból is, szívesen elfogadom.⁴⁷³ S amit korábban mondtam, nevezetesen hogy Izsák csodálatos módon született lelki magként, nem áll ellentétben ezzel a nézettel, mert pont ezen az alapon lett helyreállítva Ábrahám hanyatló testének életereje. S hogy utóbb mások is születtek, az mellékes. Azaz, Istennek a „szaporodjatok és sokasodjatok” szavakban kihirdetett áldása, mely konkrétan a házassághoz kapcsolódott, kiterjedt a törvénytelen kapcsolatokra is. Természetesen, ha Ábrahám még Sára életében vett magának másik feleséget (amit a legvalószínűbbnek vélek), a házasságtörő kapcsolata nem érdemelte meg az isteni áldást. De noha nem tudjuk, ez a kiegészítés miért tétetett hozzá az Ábrahámnak megadott kegyesség igazságos mértékéhez, mégis, abban is megnyilvánul Isten csodálatos gondviselése, hogy miközben sok más, jelentős fontosságú nemzet származott ezektől a fiaktól, a lelki szövetségnek, aminek a jelét a többiek is hordozták a testükön, kizárólag Izsák maradt a birtokosa.

6. *Az ágyasok fiainak pedig.* Mózes elmondja, hogy amikor Ábrahám már közeledett a halálhoz, a fiai közötti civakodások minden okának eltörlése végett Izsákot jelölte meg a kizárólagos örököséként, a többit pedig szélnek eresztette a megfelelő ajándékokkal. Ez a szélnek eresztés valóban nyers és kegyetlen volt, de összeegyeztethető Isten kijelölésével és rendeletével, hogy az egész föld birtokjoga megmaradhasson Izsák örökösének. Ábrahám számára ugyanis törvénytelen lett volna a saját jótetszése szerint elosztani azt az örökséget, ami teljesen Izsáknak adatott. Ezért nem maradt más hátra a számára, mint az itt leírt módszerrel gondoskodni a többi fiáról. Ha bárki most kiválasztja valamelyik fiát örököséként a többi kizárásával, kárt okoz azoknak, s az igazságtalanság fáklyáját alkalmazva a gyermekei egy részének megfosztásában az örökségtől, a veszedelmes viták lángját lobbantja fel a családjában. Ezért meg kell említenünk azt a különleges okot, amiért Ábrahám nem csak felindult, de kényszerítve is volt a fiai megfosztására az örökségtől: nevezetesen, nehogy a közbelépésükkel az Izsáknak isteni módon juttatott föld emiatt szükségszerűen felkavarodjon. Máshol már mondtuk, hogy az, aki részese a házastársi ágynak, de nem a javak összességének, azt ágyasnak nevezik. Ugyanezt a megkülönböztetést vette szokásba és szentelte meg törvényekkel az összes többi nemzet. Így majd utóbb látjuk, hogy Lea és Ráchel voltak a fő feleségek, Bilha és Zilpa azonban másodrangúaknak számítottak, így megmaradt a szolgai állapotuk, bár be lettek fogadva a házastársi ágyba. Miután Ábrahám Hágárt és Ketúráht ezzel a feltétellel vette feleségül, ezért látszólag törvényesen ruházta a fiaira a vagyonának csak kis részét. A javainak azonos részeit azonban elvenni azok egyetlen örökösétől és átruházni ezekre a fiaira nem lett volna sem jogos, sem helyes. Valószínűsíthető, hogy utóbb semmiféle vita sem támadt az öröklést illetően, hanem az

⁴⁷² “Unde enim novus illi ad muliebre concubitum vigor.

⁴⁷³ Azt a kérdést illetően, hogy Ábrahám vajon még Sára életében vette el Ketúráht, vagy csak a halála után, a szakértők véleménye nagyon megoszlik. Bármely oldalra is állunk, a problémák nagyon nagyok, s talán mindegyik oldalon megoldhatatlanok. Ami az emberi valószínűséget illeti, a bizonyítékok talán Kálvin feltevését támasztják alá, amit dr. Adam Clarke és Bush professzor is támogatnak. Utóbbi érvei, melyeket szemlátomást főleg Kálvintól származtat, nagyon erőteljesek. Másrészt, nagy megfontolást érdemel az olyanok szaktudása, mint Patrick, Le Clerc, Kidder és Scott, akik megőriznék a szent történet jelenlegi sorrendjét, s az elbeszélte események alapjául Ábrahám erejének csodálatos megújulását és folytatódását tekintik, aminek a bekövetkeztét Kálvin is elismeri. Az utóbbi magyarázat javára szól az is, hogy jobban illik Ábrahám általános jelleméhez, s jobban összhangban van a Szentírás által Ábrahám hitéről tett bizonyosságtétellel, mint a másik feltételezés. Emellett a történet sorrendje is zavartalan marad. Ezt a kérdést részletesen tárgyalta az *Exercitationes Andreae Riveti in Genesin*, 548. oldal, Lugd. 1633. – a szerk.

ágyasok fiainak szélnek eresztésével Ábrahám elejét vette az általam említett veszélynek, nehogy elfoglalják annak a földnek valamelyik részét, amit Isten egyedül Izsák utódai számára jelölt ki.

7. *S ezek Ábrahám élete esztendeinek napjai.* Mózes most elvezet minket Ábrahám halálához, s az első dolog, amit meg kell említeni a korát illetően, az éveinek száma, melyek során vándorként élt. Dicséretet érdemel ugyanis a csodálatos és páratlan türelméért, mert száz éven át vándorolva mind életében, mind halálában megelégedett Isten pusztai ígéretével, miközben Ő különféle irányokban vezette. Szégyenüljenek hát meg azok, akik nehéznek találják elviselni egy, vagy néhány év nyugtalanságát, mert Ábrahám, a hívők atyja nemcsak idegen volt száz éven át, de gyakorta még száműzetésbe is kényszerült.

Közben azonban Mózes konkrétan megmutatja, hogy az Úr beteljesítette az „eltemettettel jó vénségben” ígéretét, mert noha nehéz és komoly csatát vívott, a vigasztalása nem volt sem könnyű, sem csekély. Tudta ugyanis, hogy a sok szenvedés közepette az élete az isteni gondviselés tárgyát képezte. De ha a pusztai Istenre tekintése megtartotta őt egész életében a legszilajabb hullámok és a sok keserű bánat, a nyomasztó gondok, röviden a gonoszok felhalmozódott tömege közepette is, tanuljunk meg mi is – hogy meg ne fáradjunk az utunkon – arra a segítségre támaszkodni, hogy az Úr az életünk boldog végkimenetelét ígéri, sokkal dicsőségesebbet, mint amilyen az ősatyánké, Ábrahámé volt.

8. *Azután Ábrahám kiadta a lelkét.*⁴⁷⁴ Tévednek, akik azt feltételezik, hogy ez a kifejezés hirtelen halált jelent, mintha arra utalna, hogy nem hosszú betegség fogyasztotta őt el, hanem fájdalom nélkül múlt ki. Mózes inkább arra utal, hogy a hívők atyja sem mentesült az emberiség közös sorsától, s azért, hogy az elménk ne sorvadozzon, amikor a külső ember elpusztul, hanem azon a megújuláson elmélkedve, ami a reménységünk tárgyaként van eltéve a számunkra, nyugodt elmével viseljük el ennek a törékeny sátrunknak az elbomlását. Nincsen tehát semmi okunk arra, hogy a gyenge, elsorvadt test, a gyengülő szemek, a reszkető kezek és minden tagunk elhasználódása annyira elcsügghessen, hogy ne várjuk atyánk példájára örömmel és jókedvűen a halált. De jöllehet Ábrahám osztozott abban az emberiség többi részével, hogy megöregedett és meghalt, Mózes mégis röviddel ezt követően különbséget tesz közöttük és az emberek válogatás nélküli tömegei között: nevezetesen hogy jó vénségben, az élettel megelégedve halt meg. A hitetlenek valóban gyakran osztoznak ebben az áldásban, sőt Dávid azt panaszolja, hogy kiemelkedők az efféle kiváltságban. Hasonló panaszról olvasunk Jób könyvében, nevezetesen, hogy boldogan élnek le a számukra kiszabott időt egészen addig a pillanatig, amikor alászállnak a sírba.⁴⁷⁵ De emlékeznünk kell arra, amit korábban mondtam, hogy a jó vénség főleg a jó lelkiismeretben és a derűs, nyugodt elmében foglaltatik. Ebből következően, amit Isten Ábrahámnak ígér, azt csak azokra lehet vonatkoztatni, akik ténylegesen művelik az igazságosságot, mert Platon azt mondja egyenlő igazsággal és bölcsességgel, hogy a jó reménység az idős kor tápláléka. Így tehát azok az idős emberek, akiknek rossz a lelkiismeretük, nyomorúságosan kínoztatnak, és belsőleg gyötrődnek mintegy az állandó kínzástól. Ehhez azonban hozzá kell tennünk, amit Platon nem tudott, hogy a jámborság az, ami a jó vénségben is a sírig kíséri minket, mert a hit a nyugodt elme megőrzője. Ugyanerre vonatkozik az is, amit rögtön utána tesz hozzá, miszerint betöltötte a napjait, és nem vágyott az élete meghosszabbítására. Látjuk, mennyien vannak az élet meghosszabbítására irányuló vágy rabságában, sőt, majdnem az egész világ a jelenvaló élet gyengesége és a folytatására irányuló csillapíthatatlan vágyakozás között sorvadozik. Az a betelés tehát az az élettel, ami késszé tesz minket az elhagyására, az Istentől származó páratlan kegy.

⁴⁷⁴ A Károli-fordítás szerint: *És kimúlék és meghala Ábrahám, jó vénségben, öregen és betelve az élettel.* – *a ford.* “Et obiit Abraham.” S meghalt Ábrahám. A “kiadta a lelkét” nem az eredeti szó szerinti fordítása. – *a szerk.*

⁴⁷⁵ Lásd Zsolt73:4 - „Mert halálukig nincsenek kínjaik, és az ő erejük állandó”, Jób21:13 – „Jóllétben töltik el napjaikat, és egy pillanat alatt szállnak alá a sírba”. – *a szerk.*

És takarították az ő népéhez. Szívesen felkarolom azok véleményét, akik hiszik, hogy a jövőbeli élet állapotára mutat ez a kifejezésforma, amennyiben ezekhez az igemagyarázókhöz hasonlóan nem korlátozzuk azt csak a kegyesekre, hanem azt értjük alatta, hogy az emberiség a *halálban* is ugyanúgy egyesül, mint az életben.⁴⁷⁶ A világi emberek számára abszurdnak tűnik, hogy az elvetettek úgy gyűjtetnek össze a sírban, mint a juhok, de ha közelebből is megvizsgáljuk ezt a kifejezést, ez az összegyűjtetés nem mehet végbe, ha a lelkük megsemmisül.⁴⁷⁷ Most pedig Ábrahám temetésének említése következik. Azt olvassuk, hogy az atyáihoz takarítottak, ami nem lenne összhangban a ténnyel, ha az emberi élet szertefoszlana, és az emberek megsemmisülnének. Ezért a Szentírás így beszélve azt jelenti ki, hogy az élet másik állapota marad fenn a halál után, tehát az eltávozás ebből a világból nem jelenti az egész ember elpusztulását.

9. *És eltemeték őt Izsák és Ismáel az ő fiai.* Ebből kiderül, hogy jóllehet Ismáelt már régen eltávolították, mégsem idegenedett el teljesen az atyjától, mert ellátta a fiú hivatalát az elhunyt szülője gyászszertartásának lebonyolításában. Ismáel a többi fiúval ellentétben közelebb állóként tette ezt meg.

12. *Ezek pedig Ábrahám fiának Ismáelnek nemzetségei.* Ez a történet nem felesleges. A fejezet kezdetén Mózes utalt arra, hogy mi történt Ketúráh fiaival. Itt szándékosan részletesebben beszél, hogy megmutassa: Istennek a tizenhetedik fejezetben adott ígérete lett megerősítve ezzel a látványos beteljesedéssel. Először is nem közönséges ajándék volt Isten részéről, hogy Ismáelnek tizenkét fia lett, akik rangban és hatalomban ugyanannyi törzs vezetőivé váltak. Mivel azonban az esemény megfelelt az ígéretnek, főleg Isten igazmondását, valamint azt a páratlan jóindulatot és tisztességet kell fontolóra vennünk, amit Isten a szolgálja, Ábrahám iránt mutatott, amikor még azoknál a jótéteményeknél is, melyek mellékesek voltak, ennyire kegyesen és nagylelkűen bánt vele. Azt ugyanis joggal tekinthetjük mellékesnek, ami hozzá adatott a lelki szövetséghez. Ezért Mózes, miután felsorolta a városokat, melyekbe Ismáel utódai szétszéledtek, az egész nemzetséget a feledés homályába temeti, hogy a lényegi állandóság egyedül az egyházban maradjon a Zsolt102:28-nak megfelelően: „a te szolgálidnak fiai megmaradnak”.⁴⁷⁸ Azután Mózes, mintegy ujjal rámutatva tárja elénk Isten csodálatos tanácsvégzését, mert a Kánaántól különálló területet kijelölve Ismáel fiai számára egyrészt az ő jövőjükéről gondoskodott, másrészt megtartotta szabadon az örökséget Izsák fiai számára.

18. *Az atyjafiai jelenlétében halt meg.*⁴⁷⁹ Az igemagyarázók túlnyomó többsége ezt a halálára érti, mintha Mózes azt mondta volna, hogy Ismáel élete rövidebb volt, mint a atyjafiaié, akik jóval túléltek őt. Mivel azonban a נָפַל szó az erőszakos halálra vonatkozik, s Mózes arról tesz bizonyosságot, hogy Ismáel természetes halállal halt meg, ez a magyarázat nem fogadható el. A kaldeus parafrázisíró szerint a „sors” szót kell itt érteni, s úgy alakítja a szöveg értelmét, hogy *ez a sors jutott neki*, ti. hogy a lakóhelye nem volt távol az atyjafiaiénál. Noha az én véleményem nem nagyon tér el ettől ebben a dologban, mégis azt hiszem, hogy a szavakat nem szabad így eltorzítani.⁴⁸⁰ A נָפַל szó néha azt jelenti: *lefeküdni*,

⁴⁷⁶ Rivetus hasonló nyelvezettel beszél erről a mondatról: „Ezt soha nem mondják az állatokról, amikor azok kimúlnak, ezért ebből a beszédformából kiindulva azt kell megjegyezni, hogy az emberek a halálban nem válnak semmivé, s nem az ember egésze hal meg... A Szentírás így beszélve valamilyen más állapotot jelez, így a távozás ebből a világból nem az egész ember megsemmisülését jelenti.” – *Exercitatio cxiii.* 553. oldal

⁴⁷⁷ Lásd 49. zsolttár.

⁴⁷⁸ “Filii filiorum habitabunt.” Az angolban: “a te szolgáló gyermekei folytatják.” – *a szerk.*

⁴⁷⁹ “Coram omnibus fratribus suis habitavit.” A testvérei jelenlétében élt. A Károli-fordítás szerint: „Minden atyjafiával szemben esett az ő lakása”. – *a ford.*

⁴⁸⁰ Ez Vatablus magyarázata, amit Bush professzor is támogat, aki ezt mondja: „Miután Ismáel haláláról már volt szó, s miután az ’elbukik’ kifejezés ritkán használatos a Szentírásban ’meghal’ értelemben, legfeljebb a hirtelen és erőszakos halál esetében, mint amikor valaki ’elesik’ a csatában. Valószínű, hogy itt azt jelenti: az ő területe, vagy a javai a testvérei jelenlétében ’hullottak’ az ölébe, vagy közvetlenül az övékével volt határos. – *Bush.*

vagy *lenyugodni*, de azt is, hogy *lakozni*. Mózes egyszerű kijelentése tehát az, hogy Ismáel lakóhelye az atyjafiaival szemben adatott meg neki, tehát valóban a szomszédjuknak kellett lennie, de mégis meg kellett lennie a maga konkrét határainak.⁴⁸¹ Én ugyanis nem kételkedem abban, hogy a tizenhatodik fejezetben található jövendölésre utal, ahol egyebek mellett az angyal ezt mondta az anyjának, Hágárnak: „minden ő *atyjafiának ellenébe* üti fel sátorát” (1Móz16:13). Miért beszél így Ismáelről ahelyett, hogy a többiekéről beszélne, ha nem azért, mert miután a keleti területek felé vándoroltak, Ismáel, noha a nemzetség feje volt, s bár elvált Ábrahám fiaitól, mégis a szomszédságukban lakozott? Közben Isten szándékát is meg kell figyelni, nevezetesen hogy Ismáel, bár nem keveredett velük, mégis lakozhatott a jelenlétükben (átellenükben), vagy velük szemben. Sőt, az is kellően nyilvánvaló, hogy a jövendölést nem szabad *személyesen* csak Ismáelre korlátozni.

19. *Ezek pedig Izsáknak az Ábrahám fiának nemzetségei.* Mivel az, amit Mózes az izmaelitákról mondott, mellékes volt, most visszatér a történelem fő témájára azért, hogy leírja az egyház fejlődését. S először is megismétli, hogy Izsák felesége Mezopotámiából vétetett. Konkrétan a Szíriából származó Lában testvérének nevezi, aki így utóbb Jákob apósává vált, s akiről sok mindent el kellett mondania. De főleg az figyelemre méltó, hogy kijelenti: Rebeka a házassága korai éveiben meddő volt. S utóbb majd látjuk, hogy a meddősége nem három, vagy négy, hanem húsz éven át tartott, hogy a gyermekek utáni kétségbeesése nagyobb ragyogást kölcsönözzön az áldás hirtelen megadásának. De látszólag semmi sem ellentétesebb a józan ésszel, mint az, hogy az egyház szaporodása ennyire csekély és lassú legyen. Ábrahám nagyon öreg korában kapott (mint látható), sovány vigaszt, amiért hosszú időn át nem volt utódja, s egyetlen személybe vetette minden reménységét. Izsák már szintén megette a kenyere javát, s közeledett az idős korhoz, de még mindig nem volt apa. Hol volt hát az a mag, ami számban azonos volt az ég csillagainak számával? Ki ne feltételezné, hogy Isten csalafinta módon járt el, amikor üresen és magányosan hagyta a házukat, aminek a saját szavai alapján nyüzsgő tömeggel kell betöltődnie. De ami meg van írva a zsoltárokból, annak be kell teljesednie az egyház vonatkozásában: „A ki beülteti a meddőt a házba, mint magzatoknak anyját, nagy öröme” (Zsolt113:9). Mert ez a kicsiny és megvetendő kezdet, ezek a lassú és gyenge előrelépések még látványosabbá teszik azt a növekedést, mely utóbb bekövetkezett minden reménységet és várakozást meghaladó módon azt tanítják nekünk, hogy az egyház nem pusztán csak természetes eszközökkel, hanem az isteni hatalom és kegyelem által jött létre és növekedett. Valóban lehetséges, hogy Isten helyesbíteni, vagy mérsékelni akart minden szélsőséges érzelmi köteléket Izsákban. De azt kell felfogni Isten viselkedése fő okaként, hogy miután a szent mag a mennyből adatott, annak nem a természet megszokott rendje szerint kellett létrejönnie, azért, hogy megtanuljuk: az egyház nem az ember munkálkodásából származott, hanem egyedül Isten kegyelméből virágzott ki.

21. *És könyörge Izsák az Úrnak az ő feleségéért.* Egyesek úgy fordítják ezt az igeszakaszt, hogy Izsák könyörgött az Úrnak *a felesége jelenlétében*, s értelmezésük szerint ez azért történt így, hogy ő is hozzátehesse a maga imáit, s együtt közösen könyöröghessenek az Úrnak. De az itt szereplő változat az egyszerűbb. Azonkívül ez az imához folyamodás arról tesz bizonyosságot, hogy Izsák tudta: azért nem voltak gyermekei, mert az Úr nem áldotta meg. Azt is tudta, hogy a termékenység Isten különleges ajándéka. Mert bár az utódok elnyerése széles körben elterjedt az egész emberi fajban, amikor Isten a „sokasodjatok és szaporodjatok” szavakat kimondta, mégis, annak megmutatása végett, hogy az emberek nem véletlenül születnek, a létrehozás eme képességét különböző mértékben osztja szét. Izsák tehát elismeri, hogy az áldást, ami nem állt az ember hatalmában, Istentől kell kérni imában. Most valóban megmutatkozik, hogy a hit nem közönséges állhatatosságával volt megáldva. Miután Isten szövetségét ismerte, buzgón vágyott magra (ahogyan bárki tette volna). Nem

⁴⁸¹ Kálvin magyarázatát, noha az ellentét a Vulgátával, és az angol változattal, alátámasztja a Septuaginta, a Targum Onkelos, a szír és az arab változatok. Lásd Walton *Polyglott*-ját. – a szerk.

most jutott tehát eszébe először imádkozni, látván, hogy az elmúlt húsz év során csatlakozott a reménységében. Így noha Mózes egyetlen szóban mondja, hogy az imái által nyert utódokat Istentől, a józan ész mégis azt diktálja, hogy ezek az imák sok-sok éven át folytatódtak. A szent ember türelme itt látványosan megmutatkozik abban, hogy miközben látszólag hiába önti ki a kívánságait a levegőbe, mégsem enged a könyörgése buzgóságának hevesességéből. S ahogyan Izsák tanít minket ezzel a példával a kitartásra az imádkozásban, úgy mutatja meg Isten is, hogy soha nem fordul süket fülekkel az Ő népe kérései felé, még ha hosszú időn át késlelteti is a választ.

22. *Tusakodnak vala pedig a fiak.* Itt hirtelen új kísértés támad, nevezetesen az, amikor a csecsemők verekednek az anyjuk méhében. Ez a konfliktus akkora bánatot okoz az anyának, hogy meghalni vágyik. S nem csoda, mert úgy véli, százszor jobb lenne neki meghalni, semhogy a szörnyű iker-torzsulötteteket hordozza – testvéreket, akik a méhében zárva is belháborút vívnak. Tévednek tehát azok, akik ezt a panaszkodást a női türelmetlenségnek tulajdonítják, mivel nem annyira a fájdalom, vagy a kín, mint inkább az előjel miatt panaszkodott. Kétségtelenül észlelte ugyanis, hogy ez a küzdelem nem természetes okokból folytatódott, hanem előjele volt valamiféle félelmetes és tragikus végkimenetelnek. Szükségszerűen érzett némi félelmet is a felé közeledő isteni harag miatt, ahogyan az megszokott azoknál a kegyeseknél, akik nem korlátozzák a gondolataikat a közvetlenül megtapasztalt gonoszra, hanem visszakövetik azt a forrásáig. Ezért reszketnek az isteni ítélet láttán. S noha a kezdetben fájdalmasabban zaklatott volt a kelleténél, s zúgolódásokban tört ki, nem ügyelve sem a mértékletességre, sem a hidegvérre, utóbb mégis hamarosan orvosságot kap és enyhül a bánata. A példájából mi is megtanulunk gondoskodni arról, hogy ne bánkódjunk szélsőséges módon a zavaros dolgokban, s ne lobbantsuk lángra az elménket a kétségbeesés titkos okait táplálva. Valóban nehéz féken tartani az elménk elsődleges érzelmeit, de mielőtt azok kormányozhatatlanná válnának, meg kell azokat zaboláznunk, és fölérjük kell kerekednünk. S főleg Istenhez kell imádkoznunk önuralomért, ahogyan itt olvassuk, hogy Rebeka Istenhez járult tanácsot kérni, mert valóban észrevette, hogy semmi sem lesz hatékonyabb az elméje megnyugtatózásához, mint a törekvés az Isten akarata iránti engedelmessegre azzal a meggyőződéssel, hogy Ő irányítja őt. S bár a kapott válasz lehet kedvezőtlen, vagy legalábbis nem olyan, amelyet hallani szeretett volna, mégis remélt némi enyhülést a kegyelmes Istentől, amivel megelégedhet. Felmerül azonban itt a kérdés a módszert illetően, mellyel Rebeka Isten tanácsát kérte. Általánosan elfogadott vélemény az, hogy valamilyen prófétát kérdezett meg ennek az előjelnek a természetéről, s Mózes látszólag arra utal, hogy elment valahová meghallgatni a jövődölést. Mivel azonban ennek a feltételezésnek kicsi a valószínűsége, én inkább más magyarázatra hajlok, nevezetesen, hogy valamiféle nyugalmat keresve buzgóbban imádkozott, hogy kijelentést kaphasson a mennyből. Abban az időben ugyanis miféle prófétát talált volna a világban, s még kevésbé a szomszédságában, a férjén és az apósán kívül? Sőt, úgy vélem, hogy Isten az akarát általában jövődölések útján tudatta. Ha pedig a dolog jelentőségét is figyelembe vesszük, illendőbb volt, hogy a titkot Isten szája jelentse ki, semhogy ember bizonyágtételéből ismerje azt meg. Manapság más módszer az uralkodó, mert Isten manapság nem jelenti ki jövőbeli dolgokat efféle csodákkal. S a törvény, a próféták és az evangélium tanításai, melyek a bölcsességet alkotják, elégségesek az életvitelünk szabályozásához.

23. *Két nemzetség.* Először is Isten azt válaszolja, hogy a küzdelem a két ikertestvér között valami a személyüknél sokkalta messzebbre mutató dologra vonatkozik. Ezen a módon mutatja meg, hogy ellentét lesz a leszármazottaik között. Amikor azt mondja, hogy két nemzetség, a kifejezés hangsúlyos, mert miután ikertestvérek voltak, azaz egy vérből valók, az anyjuk nem feltételezte, hogy olyan messzire távolodnak el egymástól, hogy két önálló nemzetség vezetői lesznek. Isten mégis kijelenti, hogy ellentét áll majd fenn azok között, akiket a természet összekötött. Másodszor, leírja az eltérő állapotukat, nevezetesen, hogy a

győzelem e nemzetségek egyikéé lesz, mivel az összetűzés oka az, hogy nem voltak egyformák, hanem az egyik kiválasztott, a másik elvetett. Mivel pedig az elvetettek vonakodva adnak utat, ebből szükségszerűen következik, hogy Isten gyermekeinek megannyi problémát és küzdelmet kell elszenvedniük a kiválasztásuk miatt. Harmadszor, az Úr kijelenti, hogy a természet sorrendje megfordul, s a fiatalabb, aki az alacsonyabb rangú, lesz a győztes.

Most azt kell megvizsgálnunk, mit foglal magában ez a győzelem. Azok, akik a földi gazdagságra és jólétre korlátozzák, hűvösen fecsegnek. Ebből a jövődőlésből Izsák és Rebeka kétségtelenül megtanulták, hogy az üdvösség szövetsége nem lesz közös a két nemzetség számára, hanem csak Jákob utódainak lesz fenntartva. Kezdetben az ígélet látszólag általános volt, s az egész magra kiterjedt, most azonban csak a mag egy részére korlátozódik. Az a konfliktus oka, hogy Isten oly módon osztotta meg Izsák magvát (melynek az állapota látszólag egy és ugyanaz), hogy örökbe fogadja az egyik részt, de elveti a másikat. Az egyik rész megkapja az egyház megnevezését és kiváltságát, a többiek idegennek számítanak: az egyik rész elnyeri az áldást, amittől a többiek meg lesznek fosztva, amiképpen az később ténylegesen be is következett. Tudjuk, hogy az idumeusok később ki lettek vágva az egyház testéből, de a kegyelmi szövetség megadatott Jákob családjának. Ha ennek a megkülönböztetésnek az okát keressük, azt nem találjuk meg a természetben, mert mindkét nemzetség eredete közös volt. S nem található meg az érdekekben sem, mert mindkét nemzetség feje még az anyjuk méhében voltak, amikor a tusakodás megkezdődött. Sőt, Isten a testi gőg megalázása végett úgy döntött, hogy elvesz az emberektől minden alkalmat a magabiztosságra és a dicsekedésre. Előhozhatta volna Jákobot is elsőnek az anyja méhéből, de a másikat tette meg elsőszülöttnek, azt, aki végül az alacsonyabb rangúvá vált. S mi más szándékkal tette volna ezt, ha nem azért, hogy megtanítsa nekünk: Jákob, akinek a megígért áldás örökösévé kellett válnia, ellenszolgáltatás nélkül lett kiválasztva? Az egész dolog summája az, hogy az elsőség, amit Isten Jákobnak adott meg a bátyjával, Ézsauval szemben, őt téve meg az egyház atyjának, nem jutalom volt az érdemeiért, s nem is a munkálkodásával szerezte meg, hanem pusztán csak Magának Istennek a kegyelméből fakadt. Ám amikor egy egész nép képezi az értekezés tárgyát, akkor az utalás nem a titkos kiválasztásra történik, ami csak keveseknek adatik meg, hanem az általános örökbe fogadásra, ami ugyanolyan elterjedt, mint az Íge külsődleges prédikálása. Mivel ez a téma ennyire röviden taglalva némileg homályos lehet, az olvasók az emlékezetükbe idézhetik, amit tizenhetedik fejezet magyarázatánál mondtam, nevezetesen, hogy Isten az Ő örökbe fogadásának kegyelmével Ábrahám minden fiát felkarolta, mert mindegyikkel szövetséget kötött, s nem hiába határozott úgy, hogy az üdvösség ígérete válogatás nélkül mindenkinek megadasson, s erről a testi körülmetélkedés legyen a bizonyosság. Volt azonban egy, az egész népből speciálisan kiválasztott mag, s őket kell végül Ábrahám törvényes fiainak tekinteni, aki Isten titkos tanácsvégzésével az üdvösségre rendeltettek. Valóban a hit az, ami megkülönbözteti a lelki magot a testitől, most azonban az *alapelv* kérdését vizsgáljuk, aminek alapján a megkülönböztetés megtéetett, nem pedig a jelképet, vagy jelet, ami azt bizonyította. Isten tehát Jákob magvát válogatás nélkül kiválasztotta, amint arról a Szentírás megannyi helyen bizonyóságot tesz, mert valamennyiükre egyformán ráruházta a kegyelmének ugyanazon bizonyosságait, nevezetesen az Ígében és a sákramentumokban. Ám egy másik és különleges kiválasztás is virágzott állandóan, ami egy adott és véges számú emberre terjedt ki, hogy az általános pusztulásban Isten megmenthesse azokat, akiket akar.

Felmerül itt egy megfontolásra érdemes kérdés. Miközben Mózes itt a korábbi kiválasztásról⁴⁸² értekezik, Pál az utóbbiról⁴⁸³ beszél. Miközben ugyanis azt igyekszik bizonyítani, hogy a természetes leszármazásánál fogva nem minden zsidó örökös az életnek, s nem mindenki számít igazi izraelitának azok közül, akik test szerint származtak Jákobtól,

⁴⁸² Azaz, az egyetemesről, vagy nemzetiről. – a szerk.

⁴⁸³ Azaz, a részlegről, vagy egyénenkéntiről. – a szerk.

hanem Isten azokat választja ki, akiket akar a saját jótetszésének megfelelően, hozzáteszi azt a bizonyosságot is, miszerint az idősebbik szolgál a fiatalabbiknak (Rm9:7-8, 12). Azok, akik az ingyenes kiválasztás tanítását igyekeznek kioltani, arról szeretnék meggyőzni az olvasóikat, hogy Pál szavait is csak a külső kiválasztásra kell érteni, de Pál egész értekezése világosan ellentmond a magyarázatuknak, így nemcsak eszteleneknek bizonyulnak a próbálkozásukban, de arcátlanoknak is, amiért sötétségbe vagy füstbe akarják borítani ezt az oly fényesen ragyogó világosságot. Azzal hozakodnak elő, hogy Ézsau méltósága adatott át az öccsének, nehogy testben dicsekedjen, mivel mint új ígéret adatott meg az utóbbinak. Megvallom, van abban valami, amit mondanak, de állítom, hogy figyelmen kívül hagyják a dolog lényegét, amikor a külsődleges kiválasztással magyarázzák az itt említett különbséget. Ha azonban nem akarják Isten szövetségét hatástalanná tenni, akkor el kell ismerniük, hogy mind Ézsau, mind Jákob részesei voltak a külső elhívásnak. Ebből kiderül, hogy azokat, akiknek megadatott a közös kiválasztás, Isten titkos tanácsvégzése különítette el. Pál állításának természete és célja közismert. Amikor ugyanis a zsidók az egyház titulásától fellobbanva elvetették az evangéliumot, az egyszerű emberek hite megrendült, amikor úgy vélték: lehetetlenség, hogy Krisztust és a Rajta keresztül megígért üdvösséget a választott nép, a szent nemzetség, Isten valódi fiai elvesseék. Itt tehát Pál azt állítja, hogy nem minden Jákobtól test szerint származó utód a valódi izraeliták, mert Isten a saját jótetszése szerint választhatja ki azokat, akiket akar, az örök üdvösség örököséiként. Ki ne látná, hogy Pál leereszkedik az általánostól a részleges kiválasztáshoz annak érdekében, hogy megtanítsa nekünk: nem mindenki, akik helyet foglalnak az egyházban, számítanak az egyház valódi tagjainak? Az biztos, hogy nyíltan kizárja a gyermekek rangjából azokat (másutt mondja), akikre az örökbefogadás vonatkozik, amiből teljes bizonyossággal megérthető, hogy ennek az álláspontnak az alátámasztása végett hozakodik elő Mózes bizonyágtételével, aki kijelentette, hogy Isten kiválasztott egyeseket Ábrahám fiai közül magának, akikben szilárdra és hatékonyra teheti az örökbefogadás kegyelmét. Hogyan egyeztethetjük hát össze Pált Mózesrel? Erre azt válaszolom, hogy jóllehet az Úr elkülöníti Jákob egész magvát Ézsau nemzetségétől, ezt az egyházra tekintettel tette, ami Jákob utódaira korlátozódott. S kétségtelen, hogy a nép általános kiválasztása arra a végcélra irányult, hogy Istennek lehessen egy, a világ többi részétől elkülönült egyháza. Milyen abszurditás hát azt feltételezni, hogy Pál a speciális kiválasztásra vonatkoztatja Mózes ama szavait, melyekkel előre jelezte, hogy az egyház Jákob magvából származik majd? S a dolog egy példája tárul a szemünk elé e két nemzetség fejeinek állapotában. Mert Jákobot nemcsak az Úr külső hangja hívta el, hanem miközben a bátyja elvettetett, ő az élet örökösévé lett kiválasztva. Istennek azt a jótetszését, amit Mózes egyedül Jákob személyében dicsér, Pál tulajdonképpen tovább is kiterjeszti, s nehogy valaki azt feltételezze, hogy miután a két nemzetség e jövendölés által elkülönültek, a kiválasztásnak válogatás nélkül Jákob mindegyik fiára ki kell terjednie, Pál a másik oldalon újabb jövendöléssel hozakodik elő: könyörülök, akin könyörülök és kegyelmezek, akinek kegyelmezek. S látjuk, hogy Jákob fiainak válogatás nélküli nemzetségéből egyesek ki lettek jelölve, akikben Isten speciális kiválasztása győzedelmeskedhetett. Ebből kiderül, hogy Pál bölcsen vette fontolóra Isten tanácsvégzését, amivel valójában az elsőszülöttséget helyezte át az idősebből a fiatalabbra, hogy kiválaszthasson magának egy, a saját akarata szerint egyházat Jákob magvából, nem az emberek érdemei alapján, hanem a pusztán kegyelem folyományaként. S noha Isten azt akarta, hogy az eszközök, melyekkel az egyháznak össze kellett gyűjtetnie, közösek legyenek az egész nép számára, mégis, azt a végcélra kell főleg figyelembe vennünk, amit Pál is a szeme előtt tartott, nevezetesen hogy mindig legyen a világban az emberek egy testülete, mely tiszta hittől hívja segítségül Istent, s aminek meg kell tartatnia mindvégig. Tartsuk meg tehát a tanítás leszögezett pontjaként azt, hogy az emberek közül egyesek elvesznek, mások pedig üdvösségre jutnak, de ennek oka Isten titkos akaratától függ. Hisz honnan származik az, hogy az Ábrahám-tól születettek nem mindegyike birtokolja ugyanazokat az előjogokat? Az

állapotok különbözősége természetesen nem tulajdonítható az egyik erényeinek, vagy a másik bűneinek, hisz látjuk, hogy még meg sem születtek. Mivel az emberek közérzete elveti ezt a tanítást, minden korban voltak éles elméjű emberek, akik hevesen tiltakoztak Isten kiválasztása ellen. Nem célom most megcáfolni, vagy gyengíteni a rágalmaikat, legyen elég szilárdan ragaszkodnunk ahhoz, hogy az egész emberi faj megérdemli ugyanazt a pusztulást, s ugyanazon ítélet alatt áll, de egyeseket megszabadítja az ingyenes kegyelem, mások pedig a saját pusztulásukban maradnak. Azok, pedig, akiket Isten kiválasztott, nem jobbak a többiekénél azért, mert Isten *előre látta*, hogy szentek lesznek, hanem azért választotta ki őket, hogy szentek *lehessenek*. Ha azonban a szentség elsődleges eredete Isten kiválasztása, akkor hiába keresünk különbséget az emberekben, mert az kizárólag Isten akaratában rejlik. Ha bárki a téma misztikus magyarázatára vágyik,⁴⁸⁴ akkor az alábbi adhatjuk:⁴⁸⁵ miután megannyi képmutató, akik egy ideig az egyház méhében vannak, az üres megnevezéssel, és pökhendi dicsekedésekkel büszkélkednek, s felmagasztalják magukat Isten valódi fiai fölé, ebből belső konfliktusok fognak származni, melyek magát az anyát is fájdalmasan kínozzák.

26. *És betelének az ő szülésének napjai.* Mózes megmutatja, hogy a belviszály a méhében egészen a szülésig folytatódott, mert nem pusztán véletlenül ragadta meg Jákob a testvére sarkát, és igyekezett őt megelőzve kijönni. Az Úr arról tett bizonyosságot ezzel a jellel, hogy az ő kiválasztásának hatása nem azonnal mutatkozik meg, hanem inkább az odavezető út volt megszórva bajokkal és konfliktusokkal. Ezért Ézsau a nevét a keménysége miatt kapta, ami a legkorábbi csecsemőkorától kezdve férfias formát öltött. Jákob neve azonban azt jelenti, hogy ez az hatalmasság hiába küzdött a maga nevezetes erejével, végül mégis vereséget szenvedett.⁴⁸⁶

27. *És felnevekedének a gyermekek.* Mózes most röviden leírja mindkettőjük életmódját. Valóban nem ama kiváló minőségek alapján dicséri Jákobot, melyek különösen méltók a dicséretre és az emlékezetre, hanem csak annyit mond, hogy *egyszerű* volt. A **דל** szó, noha általánosságban *becsületes* és *őszinte* értelemben szerepel, itt ellentétes értelemben használja. Miután a szent író kijelentette, hogy Ézsau erős és vadászathoz értő ember volt, ezzel Jákob szelíd beállítottságát állítja szembe, aki olyannyira szerette az otthon csendességét, hogy még lustának is tűnhetett. Pont ahogyan a görögök nevezik azokat a személyeket *οικοσιους*-nak, akik otthon élve nem adják semmi bizonyítékát a munkálkodásuknak. Röviden, az összehasonlítás azt foglalja magában, hogy Mózes Ézsaut az elevenségéért dicséri, de úgy beszél Jákobról, mint aki az otthon kényelmét szereti, s az előbbi beállítottságát ígéretesnek írja le arra nézve, hogy bátor ember lesz, míg az utóbbi beállítottságában semmi dicséretre méltót sem említ. Látván, hogy a mennyei rendelés következtében az elsőszülöttség megtiszteltetése át fog szállni Jákobra, Isten vajon miért engedte őt a sátrában heverészni és a hamuban szundikálni, ha nem azért, mert néha azt szeretné, hogy a kiválasztás egy időre leplezett legyen, nehogy az emberek bármit is a felkészüléssel kapcsolatos cselekedeteiknek tulajdonítsanak?

28. *Szereti vala azért Izsák Ézsaut.* Isten, hogy még világosabban kimutassa: kellően szilárd az Ő kiválasztása, s nincs szükség semmi más segítségre hozzá, hanem elég erős az bármiféle akadály leküzdéséhez, megengedte, hogy Ézsaut annyival jobban szeresse az apja, s legyen róla jobb véleménynel, hogy ennek fényében Jákob elvetett személynek tűnt. Mivel tehát Mózes világosan kimutatja a sok körülménnyel, hogy Jákob örökbe fogadása egyedül és kizárólag Isten jótetszésén alapult, túrhetetlen vakmerőség azt feltételezni, hogy ember

⁴⁸⁴ Si quis anagogen desideret.

⁴⁸⁵ Nous pourrions dire. – *francia*. Az eredetiben nincs megfelelő kifejezés, de nyilvánvalóan azonos értelmű van. – *a szerk.*

⁴⁸⁶ A két testvér neve a jellemüket jelképezte. Ézsaut azért nevezték Edomnak, ami vöröset jelent, mert vérontó természetű volt. Azt olvassuk róla, hogy szőrös, vagy borzas a שער szóból, amiből a hegyes vidék, ahol lakott a Seir nevet kapta. A יעקב Jákob név azt jelenti, kiszorítani a helyéről, vagy elgáncsolni a sarkait. – *a szerk.*

akarátán múltott, vagy legalábbis részben emberi eszközöknek (amint azt nevezik) és felkészülésnek tulajdonítani azt.⁴⁸⁷ De hogyan lehetséges egy atya számára, aki ismerte a jövődölést, hogy ennyire hajlamossá váljon az elsőszülöttnak kedvezni, amikor pedig tudja, hogy őt az Isten elvetette? Inkább a kegyesség és a mértékletesség részének kellett volna lenni tőle, hogy felülkerekedve a saját érzelmeit, engedelmességgel adózzon Istennek. Az elsőszülött természetes követelést támaszt a fő helyre az atya érzelmeiben, de atyjának nem volt szabad felmagasztalni őt a testvére fölé, akinek Isten jövődölése az alárendeltségébe helyezte. Még szégyenletesebb és még méltatlanabb a szent pátriárkához az, amit Mózes hozzász: nevezetesen hogy Ézsaut a vadjának íze miatt részesítette ebben az előnyben. Vajon az íz élvezetében merülés annyira rabul ejtette, hogy megfeledkezve a jövődölésről, megvetette Isten kegyelmét Jákobban, miközben abszurd módon arra irányítja a szeretetét, akit Isten elvetett? Most menjenek hát a zsidók és dicsekedjenek testben, amiért Izsák előnyben részesítette a táplálékot a fiának megígért örökséggel szemben, s így (amennyire a hatalmában állott) felforgatta Isten ingyenes szövetségét! Mert nincs itt helye semmiféle mentségnek, amiért az elsőszülött iránti vak, vagy legalábbis a legmegfontolatlanabb szeretettel alábecsülte a fiatalabbat. Bizonytalan azonban, hogy az anya vádolható-e az ellentétes hibával? Mert látjuk, hogy a szülők vonzalma annyira megosztott, hogy ha a feleség látja, hogy a férj a fiak egyikét jobban szereti, akkor a versengés ellentétes lelkületével a másik felé hajlik jobban. Rebeka jobban szerette Jákobot Ézsaunál. Ha ebben a jövődölésnek engedelmeskedett, azt helyesen tette, de lehetséges, hogy a szeretetét rosszul szabályozta. S ezen a ponton a természet romlottsága nagyon is elárulja magát. Nincs szentebb kölcsönös kötelék, mint a házasság: a gyermekek még további kötelékeket alkotnak, de néha mégis a vita tárgyának bizonyulnak. Mivel azonban hamarosan látjuk majd, amint Rebeka főleg az Isten áldására van buzgón tekintettel, valószínű a feltételezés, miszerint az isteni tekintélytől indítatva részesítette előnyben a fiatalabbat az elsőszülöttnél. Közben az atyjuk bolond vonzalma csak még jobban kimutatja az isteni örökbefogadás kegyelmét.

29. *Jákób egyszer valami főzeléket főz.* Ez a történet alig-alig tér el a testvérek életvitelétől. Jákob főzeléket főz, a testvére a vadászatból tér vissza fáradtan, és eladja az elsőszülöttségi jogát az élelemért. De miféle üzlet volt ez, könyörögöm? Jákobnak saját magától kellett volna csillapítania a testvére éhségét. Amikor megkérte őt erre, elutasítja: ki ne ítélné őt el ezért az embertelenségért? Ézsaut az elsőszülöttségi jogáról történő lemondásra kényszerítve egy látszólag meg nem engedett és felszínes megállapodást köt. Isten azonban Ézsau hajlamát teszi próbára ebben a csekély jelentőségű dologban, továbbá Jákob kegyességének a példáját is be akarta mutatni, vagy (helyesebben szólva) napvilágra hozta, ami kettőjükben lakott. Valóban sokan tévednek, akik Jákob kiválasztásának okát ahhoz a tényhez kötik, mely szerint Isten látott benne valami érdemeset, s úgy vélik, Ézsau azért lett elvetett, mert a jövőbeli istentelensége tette őt méltatlanná az isteni örökbefogadásra, még a születését megelőzően. Pál azonban, kijelentvén, hogy a kiválasztás ingyenes, tagadja, hogy a különbségtételt az emberek személyeiben kell keresni. S valóban, először alaptételként fogadja el, hogy az emberiség tönkrement a kezdeteihez képest és pusztulásra szánt, így azok, akik megmenekülnek, semmi más módon nem kerülnek el a pusztulást, mint pusztán Isten kegyelmének a következtében. Ezért az, hogy egyesek előnyben részesülnek másokkal szemben, nem a saját érdemeik alapján történik, hanem látván, hogy mindenki egyformán méltatlan a kegyelemre, azok menekülnek meg, akiket Isten a saját jótetszésének megfelelően választott ki. Ez után még magasabbra emelkedik és így okoskodik: miután Isten a világ Teremtője, Ő a saját jogán ebben az értelemben élet és halál bírja is, s nem szólítható fel az elszámolásra, hanem a saját akarata (úgy mond) az *okok oka*. Ám Pál, így gondolkodva, nem tulajdonít zsarnokságot Istennek, amint a szofisták komolytalanul mondogatják az Ő abszolút

⁴⁸⁷ „C'est une outrecuidance insupportable de la vouloir faire dependre de la volonte de l'homme, ou transporter une partie d'icelle aux moyens et preparatifs humain.” – *francia*.

hatalmáról beszélve. Miután azonban elérhetetlen világosságban lakozik, s az ítéletei a legnagyobb mélységeknél is mélyebbek, Pál bölcsen parancsol belenyugvást Isten kizárólagos céljaiba, nehogy az emberek tolakodóan kíváncsivá váljanak és ez a roppant káosz feleméssze minden értelmüket. Ostoba módon következtetnek tehát egyesek innen arra, hogy amikor Isten kiválasztotta az egyik testvért, de elvetette a másikat akkor mindkettőjük érdemeit látta előre. Istennek ugyanis ki kellett jelentenie, hogy Jákobnak különböznie kell Ézsautól, mert ellenkező esetben ő sem lett volna más, mint a testvére. S mindig emlékeznünk kell Pál tanítására, miszerint ha valaki kiválóbb másoknál, az nem a saját munkálkodása, vagy érdemei miatt vagy így, hanem egyedül és kizárólag Isten kegyelme alapján. S bár a természetüknél fogva a testvérek egyformák voltak, Mózes Ézsau személyében mégis, mintegy tükörben azt mutatja be nekünk, miféle emberek az elvetettek mind, akiket a maguk hajlamaira hagyva nem Isten Lelke kormányoz. Közben pedig Jákob személyében azt mutatja meg, hogy a kiválasztás kegyelme nem tétlen a választottakban, mert az Úr hatékony bizonyosságot tesz róla az elhívásával. Honnan fakad tehát, hogy Ézsau áruba bocsátja az elsőszülöttségét, ha nem abból az okból, hogy Isten Lelke híján csak a földi dolgokat szereti? S honnan ered, hogy Jákob, megtagadván magától a saját maga élelmét, türelemmel tűri az éhséget, ha nem a Szentlélek vezetése alatt emelkedik a világ fölé és törekszik a mennyei életre? Tanuljuk meg ebből, hogy azok, akiknek Isten nem kegyeskedik megadni a Lelke kegyelmét, testiek és brutálisak, s annyira ragaszkodnak ehhez a mulandó élethez, hogy nem gondolnak Isten lelki királyságával. Azok viszont, akiknek a kormányzását Isten felvállalta, nem gabalyodnak bele annyira a test csapdáiba, hogy ne kötné le őket a magasztos elhívásuk. Ebből következően minden elvetett belemerülve maradnak a test romlottságaiba, míg a választottak megújulnak a Szentlélek által, hogy Isten keze munkái, jó cselekedetekre teremttettek lehessenek. Ha bárki ennek azt veti ellenébe, hogy a szégyen egy része Istenre hárul, amiért nem helyesbíti az elevevetekben öröklötten benne rejlő tunyaságot és romlott vágyakat, a megoldás kéznél van: Istent felmenti a saját lelkiismeretük bizonyágtétele, ami önmaguk elítélésére kényszeríti őket. Ezért nem marad más, mint az, hogy minden test hallgasson Isten előtt, s az egész világ, fenyegetettnek vallván önmagát az ítélettől, inkább megalázkodjon, mintsem gögösen vitatkozzon.

30. *Engedd, hogy ehessem a veres ételből.*⁴⁸⁸ Noha Ézsau ezekkel a szavakkal azt jelenti ki, hogy semmiképpen sem vágyik csemegékre, hanem megelégszik bármilyen élelemmel (látván, hogy a főzeléket megvetően csak a színével jelöli, tekintet nélkül az ízére), mégis joggal következtethetünk arra, hogy a dolgot komoly színben látták a szülei, mert a saját nevét sem holmi nevetséges dolog miatt kapta. Vágyva és kérve az élelmet nem követ el semmi feddésre méltót, de amikor azt mondja: „Ímé én halni járok, mire való hát nékem az én elsőszülöttségem?”, azzal elárulja a világi vágyakozást, mely teljességgel a földhöz és a testhez köti. Valóban nem kételkedhetünk abban, hogy őszintén beszélt, amikor kijelentette, hogy a halál közeledésének érzése ösztökélte. Azok ugyanis félreértik, akik úgy értik, hogy az „Ímé én halni járok” szavaival arra utal, hogy nem lesz hosszú az élete, mert naponta vadászva a vadállatok között az élete folytonos veszélyben volt. Ezért hogy elkerülje az azonnali halált, élelemre cseréli az elsőszülöttségét. Ezzel súlyosan vétkezik, mert értéktelennek tekinti az elsőszülöttségi jogát, ha az ne lehet hasznos a jelenvaló élet számára. Kiderül tehát, hogy a lelki cseréli a földi és mulandó javakra. Ezen az alapon nevezi őt az apostol „istentelen embernek” (Zsid12:16), mint aki belenyugszik a jelenvaló életbe és nem vágyik magasabbra. De az lenne az igazi bölcsesség a számára, ha inkább ezer halált halna, semhogy megtagadja az elsőszülöttségét, ami oly messze áll attól, hogy egyetlen kor szűk

⁴⁸⁸ Szó szerint: „Ettess kérlek azzal a vörössel, ami vörösnek látszik”, a főzelék szó kell ide érteni. „A díszítő jelző ismétlése és a főnév elhagyása a kérő rendkívüli sietségét és buzgalmát mutatta. A szeme éhesen és csüggedten megragadt a tál színén, s utat engedett az étvágy ösztökélésének, a következményekkel nem törődve.” – *Bush*.

határai közé lenne beszorítva, s képes lett volna a mennyei élet állandóságát az utódaira is átvinni.⁴⁸⁹ Nos, mindenki nézzon jól önmagába, mert valamennyiünk beállítottsága földi, s ha a természetet követjük, mint vezetőnket, úgy könnyen megtagadjuk a mennyei örökségünket. Ezért gyakran emlékezzünk az apostol buzdítására: „Ne legyünk istentelenek, mint Ézsau”.

33. *És monda Jákób: Esküdjél meg hát.* Jákob nem bánt kegyetlenül a bátyjával, csak annak a jognak a megerősítésére vágyott, ami mennyei módon adatott meg neki. S teszi ezt azzal a kegyes szándékkal, hogy ezzel még teljesebben megalapozhassa a saját kiválasztásának bizonyosságát. Közben Ézsau elvakultságát is meg kell figyelni, aki Isten nevében és jelenlétében nem vonakodik áruba bocsátani az elsőszülöttségi jogát. Noha korábban megfontolatlanul tört előre az éhség őrjítő impulzusára, most végül, amikor egy esküt préselnek ki belőle, a vallás bizonyos érzésének közelednie kellett hozzá a brutális ostobaságát helyesbítendő. De annyira rabja a falánkságnak, hogy Magát Istent teszi meg a hálátlansága tanújának.

34. *S akkor Jákób ada.* Noa első ránézésre ez a kijelentés látszólag hűvös és felesleges, mindazonáltal nagy a súlya. Mert Mózes először is a szent Jákob kegyességét dicséri, aki a mennyei életre vágyva képes volt az étvágyát megzabolázni. Természetesen nem volt fából: az élelem készítése során az éhsége csillapítása végett csak még jobban felkorbácsolta az étvágyát. Ezért szükségszerűen erőszakot kellett tennie önmagán az éhsége elhordozásával. De soha nem lett volna képes ezen a módon legyőzni a testét, ha a lelki vágyakozás a jobb életre nem virágzott volna benne. Másrészt Ézsauinak, a testvérének a figyelemre méltó közönyét írja le néhány szóban, miszerint evett és ivott, és felkelt és elment. Mert mi célból említi ezt a négy dolgot? Valójában azért, hogy megtudhassuk, amit rögtön ez után jelent ki, tudniillik hogy a páratlan jótéteményt, amitől meg lett fosztva semminek tekintette. A spártai fogoly panaszát ünneplik a történészek. A hadsereg, amely hosszas ostromot állt ki, megadta magát az ellenségnek a víz hiánya miatt. Miután ittak a folyóból, ó barátaim (kiáltotta), milyen csekély örömeért hagytuk veszendőbe menni a páratlan jóságot! Ó, a nyomorult ember, miután eloltotta a szomjúságát, észre tért, és siránkozott az elveszített szabadsága miatt. Ézsau azonban, kielégítvén az étvágyát, nem vette fontolóra: egy száz életnél is sokkal értékesebb áldást áldozott fel, hogy megvegyen egy étkezést, amit fél óra alatt befejeződött. Így szokott cselekedni minden világi ember: elidegenedve a mennyei élettől, nem veszik észre, hogy bármit is elveszítettek volna, míg Isten rájuk nem mennydörög a mennyből. Amíg élvezik a testi kívánságaik beteljesülését, Isten haragját maguk mögé vetik, s ezért történik, hogy ostoba módon törtetnek előre a saját pusztulásukba. Ebből tanuljuk hát meg gyorsan felrázni magunkat a szendergésből, valahányszor csak megtévesztenek a világ csábításai s letérünk a helyes útról.

⁴⁸⁹ Emlékezzünk rá, hogy az elsőszülöttségi jog, nem pusztán földi előnyöket tartalmazott, hanem lelkieket is. Egészen addig, amíg Lévi törzsét Isten elfogadta, Izrael minden elsőszülöttje helyett a legidősebb fiú volt a család papja és a természetes feje. S valószínűleg ez része volt annak az elsőszülöttségnek, amit Ézsau speciális megvetéssel eladott, s amiért az apostol „istentelen embernek” nevezi őt. – *a szerk.*

26. fejezet

1. Lőn pedig éhség az országban, amaz első éhség után, mely Ábrahám idejében vala. Elméne azért Izsák Abimélekhez a Filiszteusok királyához Gérárba.

2. Mert megjelent vala néki az Úr és ezt mondotta vala: Ne menj alá Égyiptomba! lakjál azon a földön, melyet mondándok tenéked.

3. Tartózkodjál ezen a földön, és én veled leszek és megáldalak téged; mert tenéked és a te magodnak adom mind ezeket a földeket, hogy megerősítsem az esküvést, melylyel megesküdtém Ábrahámnak a te atyádnak.

4. És megsokasítom a te magodat mint az ég csillagait, és a te magodnak adom mind ezeket a földeket: és megáldatnak a te magodban a földnek minden nemzetségei;

5. Mivelhogy hallgata Ábrahám az én szavamra: és megtartotta a megtartandókat, parancsolataimat, rendeléseimet és törvényeimet.

6. Lakozék azért Izsák Gérárban.

7. És mikor annak a helynek lakosai az ő felesége felől kérdezősködének, azt mondja vala: én húgom ő. Mert fél vala azt mondani: én feleségem; gondolván: nehogy megöljenek engem e helynek lakosai Rebekáért, mivelhogy szép ábrázatú ő.

8. És lőn idő multával, hogy Abimélek a Filiszteusok királya kitekintvén az ablakon, látá Izsákot enyelegni Rebekával az ő feleségével.

9. Kiálta azért Abimélek Izsáknak, és monda: Ímé bizony feleséged ő; hogyan mondhattad tehát: húgom ő!? És monda neki Izsák: Mert azt gondolám, netalán még meg kell halnom miatta.

10. És monda Abimélek: Miért mívelted ezt mi velünk? Kevésbe múlt, hogy feleségeddel nem hált valaki a nép közül, és bünt hoztál volna mi reánk.

11. Parancsola azért Abimélek mind az egész népnek, ezt mondván: A ki ezt az embert vagy ennek feleségét illeténdi, bizonynyal meg kell halnia.

12. És vete Izsák azon a földön, és lett néki abban az esztendőben száz annyia, mert megáldá őt az Úr.

13. És gyarapodék az a férfiú, és előbb-előbb megy vala a gyarapodásban, míg nem igen nagygyá lőn.

14. És vala néki apró és öreg barma és sok cselédje, s irigykedének ezért reá a Filiszteusok.

15. És mindazokat a kútakat, melyeket az ő atyjának szolgálai Ábrahámnak az ő atyjának idejében ástak vala, behányák a Filiszteusok, és betölték azokat földdel.

16. És monda Abimélek Izsáknak: Menj el közülünk, mert sokkal hatalmasabbá lettél nálunknál.

17. Elméne azért onnan Izsák, és Gérár völgyében voná fel sátrait, és ott lakék.

18. És ismét megása Izsák a kútakat, a melyeket ástak vala az ő atyjának Ábrahámnak idejében, de a melyeket Ábrahám holta után behánytak vala a Filiszteusok, és azokkal a nevekkal nevezé azokat, a mely neveket adott vala azoknak az ő atyja.

19. Izsák szolgálai pedig ásának vala a völgyben, és élő víznek forrására akadának ott.

20. Gérár pásztoraival pedig versengének Izsák pásztoraival, mondván: Miénk a víz. Ezért nevezé a kútnak nevét Észeknek, mivelhogy czivakodtak vala ő vele.

21. Más kútnak is ásának s azon is versengének, azért annak nevét Szitnának nevezé.

22. És tovább vonula onnan és ása más kútnak, a mely miatt nem versengének; azért nevezé nevét Rehobóthnak, és monda: Immár tágas helyet szerzett az Úr minékünk, és szaporodhatunk a földön.

23. Felméne pedig onnan Beérsebába.

24. És megjelenék néki az Úr azon éjszaka, és monda: Én vagyok Ábrahámnak a te atyádnak Istene: Ne félj, mert te veled vagyok, és megáldalak téged, és megsokasítom a te magodat Ábrahámért, az én szolgámért.

25. Oltárt építe azért ott, és segítségül hívá az Úrnak nevét, s felvoná ott az ő sátorát; Izsák szolgálai pedig kútát ásának ottan.

26. Abimélek pedig elméne ő hozzá Gэрárból és Akhuzzáth az ő barátja, meg Pikhól az ő hadvezére.

27. És monda nékik Izsák: Miért jöttetek én hozzám, holott gyűlöltök engem s elűztetek magatok közül?

28. Ők pedig mondák: Látván láttuk, hogy az Úr van te veled, és mondánk: legyen esküvés mi közöttünk, köztünk és te közötted; és kössünk frigyot teveled,

29. Hogy minket gonoszszal nem illelsz, valamint mi sem bántottunk téged, és a mint csak jót cselekedtünk veled, és békességgel bocsátottunk el magunktól. Te már az Úr áldott embere vagy.

30. Akkor vendégséget szerze nékik és evének és ivának.

31. Reggel pedig felkelvén, egymásnak megesküvének, és elbocsátá őket Izsák, és elmenének ő tőle békességgel.

32. Ugyanaz nap eljövének az Izsák szolgálai, és hírt hozának néki a kút felől, melyet ástak vala; és mondának néki: Találtunk vizet.

33. S elnevezé azt Sibáhnak: Azokáért annak a városnak neve Beérseba mind e mai napig.

34. És mikor Ézsaú negyven esztendőös vala, feleségül vevé Jehudithot, a Khitteus Beéri leányát, és Boszmátot a Khitteus Elon leányát.

35. És ők valának Izsáknak és Rebekának lelke keserősége.

1. *Lőn pedig éhség az országban.* Mózes elmeséli, hogy Izsákot majdnem ugyanazok a kísértések érték, mint amelyeken atyja Ábrahám ment kétszer is keresztül. Korábban már magyaráztam, mennyire súlyos és heves volt ez a támadás. Az állapot, melybe Isten akarátának megfelelően kerültek az Ő szolgálai, mint idegenek és vándorok a nekik megígért földön, látszólag kellően fáradtságos és kemény volt, de még tűrhetetlenebbnek tűnik, hogy Isten nemcsak a létezést engedte meg alig-alig nekik (ha lehet így mondani) ebben a vándorló, bizonytalan és változó életben, de még majd nem fel is emésztette őket az éhséggel. Ki ne mondaná, hogy Isten megfélekezett Önmagáról, amikor még a saját gyermekeit sem látja el – akiket a különleges gondviselésébe és bizalmába fogadott – bármennyire takarékosan és gyéren is, de élelemmel? Isten azonban így tette próbára a szent atyákat, hogy a példájukból megtanulhassunk nem elpuhulni és gyávának lenni a kísértésekben. Az itt használt kifejezéseket illetően megfigyelhetjük, hogy noha az írás két ciklusa következett be Ábrahám idejében, Mózes csak az egyikre utal, amelyiknek még a legfrissebb volt az emlékezete.⁴⁹⁰

2. *Mert megjelent vala néki az Úr.* Nem kételkedem abban, hogy itt annak okát említi meg, amiért Izsák inkább Gэрárba, mintsem Egyiptomba ment, ami talán kényelmesebb volt a számára. Mózes azonban azt tanítja, hogy mennyei jövendölés tartotta őt vissza, így nem marad szabad választás a számára. Itt megkérdézhető: miért tiltja meg az Úr Izsáknak azt, hogy Egyiptomba menjen, amikor az atyjának megengedte azt? Noha Mózes nem adja meg ennek az okát, mégis szabad arra következtetnünk, hogy az utazás veszélyesebb lett volna a

⁴⁹⁰ „Abimélek, a filiszteusok királya, akit ebben az ígeversben említ, nem az volt, akiről a 21. fejezetben volt szó, hanem talán valamelyik leszármazottja. Valószínű, hogy a név közös volt Gэрár királyai számára úgy, ahogyan a fáraó név Egyiptom királyai számára. Az אבִימֶלֶךְ szó jelentése: atyám, a király. A királyoknak az országuk atyjainak kellett lenniük.” – Menochius Poli *Synopsis*-ában.

fiú számára. Az Úr valóban felruházhatta volna a fiút is az Ő Lelkének erejével, mint tette azt atyjával, Ábrahámmal, s így Egyiptom bősége és csemegéi nem rontották volna meg őt a csábításaikkal, de mivel olyan mértékletességgel kormányozza az Ő népét, hogy nem helyesbíti egyszerre minden hibájukat, s nem teszi őket teljesen tisztává, segít a gyengeségeik leküzdésében, s alkalmas orvosságokkal megy elébe azoknak a gonoszságoknak, amelyek csapdába ejthetnék őket. Mivel tehát tudta, hogy több a gyengeség Izsákban, mint amennyi volt Ábrahámban, nem akarta őt kitenni a veszélynek, mert Ő hűséges, és nem engedi a népét jobban próbára tétetni, mint amit elhordozni képesek (1Kor10:13). Most, ahogyan meg kell arról győződve lennünk, hogy bármennyire terhesek és fáradságosak legyenek a minket érő kísértések, az isteni segítség soha nem hiúsul meg az erőnk megújításában, másrésről úgy kell óvakodnunk, nehogy elhamarkodottan a veszélyekbe rohanjunk, hanem mindenkit intenie kell a saját gyengeségének arra, hogy óvatosan és félve haladjon előre.

Lakjál azon a földön. Isten azt parancsolja neki, hogy telepedjen le az ígéret földjén, de tudja meg azt is, hogy idegenként fog azon lakozni. Ezzel utalt arra, hogy az idő még nem jött el, amikor majd a föld feletti uralom is az övé lesz. Isten valóban megtámogatja az elméjét a megígért örökség reménységével, de megköveteli azt a tiszteletet az Ígéjének, hogy Izsák maradjon belül nyugodta a külső zaklatások közepette is. S valóban, soha nincs jobb támaszunk, mint nem törődve a pillanat dolgainak megjelenésével, teljes mértékben az Úr szavától függünk, s hit által látjuk meg azt az áldást, ami még nem látható. Továbbá, újból sulykolja a korábban adott ígéretet, hogy Izsákot még készségesebbé tegye az engedelmségre. Mert az Úr így szokta felrázni a szolgáit a kábulatukból, hogy bátran küzdjenek Őérte, miközben folytonosan bizonygatja, hogy a munkájuk nem lesz hiábavaló, mert noha szabad és fenntartás nélküli engedelmséget követel tőlük, mint az atya teszi a gyermekeivel, mégis annyira szem előtt tartja a képességeink gyengeségeit, hogy a jutalom kilátásával hívogat és buzdít minket.

5. *Mivelhogy hallgata Ábrahám az én szavamra.* Mózes nem úgy érti, hogy Ábrahám engedelmsége volt az ok, amiért Isten az ígéretét megerősítette és jóváhagyta a számára, hanem a korábban elhangzottakból (1Móz22:18), ahol hasonló kifejezéssel van dolgunk, megtanuljuk, hogy amit Isten ingyenesen ruház a kegyesekre, az néha a maguknak tulajdonított érdemek feletti. Így tudván, hogy a szándékukat az Úr jóváhagyta, még buzgóbban bele vessék és odaszánják magukat teljesen az Ő szolgálatára. Ezért most Ábrahám engedelmségét dicséri, hogy Izsákot is serkentse az ő példájának utánzására. S noha a törvények, rendeletek, rítusok, előírások és ceremóniák még nem lettek leírva, Mózes azért használta ezeket a kifejezéseket, hogy megmutassa, milyen szorgalmasan igazgatta Ábrahám a maga életét egyedül Isten akarátának megfelelően – milyen gondosan tartózkodott a pogányok minden tisztátalanságától – és milyen pontosan követte a szentség egyenes útját, anélkül, hogy jobbra, vagy balra fordult volna. Az Úr ugyanis gyakorta tiszteli meg a saját törvényét ezekkel a titulusokkal a szélsőségességeink megzabolázása végett. Mintha azt mondaná: nem akarja, hogy a tökéletes szabály bármi mást tartalmazzon, csak azt, ami az abszolút szentséghez tartozik. Az igeszakasz jelentése tehát az, hogy Ábrahám, aki teljes mértékben Isten akarata szerint formálta az életét, az Ő tiszta szolgálatában járt.

7. *És mikor annak a helynek lakosai az ő felesége felől kérdezősködének.* Mózes elmondja, hogy Izsák ugyanolyan kísértést szenvedett el a felesége elvételekor, mint atyja, Ábrahám, s atyja példája kétségtelenül arra vezette, hogy a körülmények hasonlóságára tekintettel csatlakozzon hozzá hitben. Mindazonáltal ebben a dologban inkább el kellett volna kerülnie atyja hibájának utánzását, mert kétségtelenül jól emlékezett rá, hogy az anyja tisztasága kétszer is nagy veszélybe került, s noha csodálatos módon megmenekült Isten keze által, mégis, mind ő, mind a férje megfizették a bizalmatlanságuk büntetését. Ezért Izsák hanyagsága megbocsáthatatlan abban, hogy most ugyanarra a kőre csap le. Nem konkrét kifejezésekkel tagadja meg a feleségét, de övé a szégyen, mert először is az élete megmentése

végezt egy, a hazugságtól nem túl távol álló kibúvóhoz folyamodik, másodszor, mert a feleségét felmentvén a házastársi hűség alól prostitúciónak tette ki őt. Ám még fokozza is a vétkét, főleg (mint említettem) azzal, hogy nem ügyelt a családi példákra, hanem önként taszította a feleségét a nyilvánvaló veszélybe. Ebből kiderül, mennyire nagy a természetünk hajlama a bizalmatlanságra, s milyen könnyű híjával lenni a bölcsességnek a zavaros ügyekben. Mivel tehát minden oldalról oly sok veszély vesz minket körül, kérnünk kell az Urat, hogy erősítsen meg minket az Ő Lelkével, nehogy az elménk elcsüggedjenek, és elolvadjanak a félelemben és a reszketésben. Ellenkező esetben gyakran fogunk hiábavaló vállalkozásokba, melyekből hamarosan megtérünk, de mégis túl késő lesz orvosolni a gonoszságot.

8. *Abimélek a Filiszteusok királya kitekintvén az ablakon.* Valóban bámulatos Isten kegyes hosszútűrése abban, hogy nemcsak leereszkedik megbocsátani a szolgája kettős vétkét, de még a kezét is kinyújtja feléje, s gyors orvosság alkalmazásával csodálatosan elfordítja tőle azt a gonoszságot, amit ő hozott magára. Isten nem engedte meg azt, ami kétszer is megtörtént Ábrahámval – hogy a feleségét elszakítsák a kebléről – hanem lágyan, és bármiféle baj okozása nélkül indította fel a pogány királyt az ostobaságának helyesbítésére. S noha Isten a kegyességének ezt a példáját állítja a szemünk elé, hogy a kegyesek, ha bármikor el is buknak, magabiztosan reménykedhessenek abban, hogy Őt kedvesnek és engedelkenynek találják majd, nekünk mégis óvakodnunk kell az önbizalomtól, amikor látjuk, hogy a szent asszony, aki abban az időben az egyház egyetlen anyja volt, speciális kiváltság által mentesült a gyalázattól. Közben arra is következtethetünk Abimélek ítéletéből, hogy mennyire szent és tiszta volt Izsák viselkedése, akit még a gonoszság gyanúja sem érhetett. Továbbá, mennyivel nagyobb becsületesség virágzott abban a korban, mint a miénkben. Hisz miért nem ítéli el Izsákot házasságtörésben vétkesként, hiszen valószínű, hogy valamiféle bűn leplezett maradt, amikor hamis módon a hűg megnevezést erőszakolta a feleségére, s ezzel hallgatólagosan megtagadta, hogy ő a felesége? Ezért nekem kétségem sincs afelől, hogy a vallásossága és az életvitelének becsületessége voltak a hasznára a jelleme megvédéséhez. Ebből a példából megtanuljuk úgy művelni az igazságosságot az egész életünk során, hogy az emberek ne legyenek képesek bármi gonoszt, vagy gyalázatra méltót feltételezni minket illetően. Hisz nincs más, ami teljesebben mentene fel minket a szégyen minden jele alól, mint a mértékletesen szerényen folytatott életvitel. Hozzá kell azonban tennünk, amire korábban utaltam: a vágyakba abban az időben nem merültek bele annyira általánosan és mélyen, hogy kedvezőtlen gyanú merülhetett volna fel a király elméjében a vendég őszinte jellemét illetően. Így könnyedén meggyőzi magát arról, hogy Rebeka feleség volt, nem ribanc. A kor szemérmessége további bizonyítékot is szolgáltat arra, hogy Abimélek Izsák enyelgését Rebekával a házasságuk bizonyítékának tekinti.⁴⁹¹ Mózes ugyanis nem házastársi érintkezésről beszél, hanem néhány túlonúl szabados mozdulatról, ami vagy a kicsapongó bujaság, vagy a házastársi szeretet jele volt. Mostanra azonban a szabadosság úgy áttört minden határon, hogy a férfiak kénytelenek csendben hallgatni a feleségeik szabados viselkedését az idegenekkel.

10. *Miért míveltet ezt mi velünk?* Az Úr nem úgy feddi meg Izsákot, ahogyan megérdemelné, s talán azért, mert nem volt annyira teljes mértékben felruházva türelemmel, mint atyja volt, s ezért, nehogy a felesége elragadása elcsüggedje őt, az Úr könyörületesen elejét veszi ennek. Ám hogy a feddés mélyebb szégyenkezést keltsen, Isten a pogányt teszi meg urának és megfeddőjének. Ehhez hozzátehetjük, hogy Abimélek az ostobaságát feddi meg, de nem annyira azért, hogy megsértse, mint inkább azért, hogy megpirongassa. Mély sebet kellett azonban ejteni a szent ember elméjén annak, amikor észrevette, hogy a sértése utálatos volt még a vaknak is. Emlékezzünk ebből arra, hogy az Isten által a számunkra

⁴⁹¹ A következő szakasz kimaradt a fordításban: “Non enim de coitu loquitur Moses, sed de aliquo liberiore gestu, qui vel dissolute lasciviae, vel conjugalis amoris testis esset.”

fellobbantott világosságban kell járnunk, nehogy még a hitetlenek is, akik a tudatlanság sötétségébe burkolódnak, megfeddjék a kábultságunkat. S természetesen, amikor elhanyagoljuk az Isten hangja iránti engedelmisséget, akkor megérdemeljük, hogy az ökrökhöz és a szamarakhoz küldjenek minket továbbképzésre.⁴⁹² Abimélek valóban nem vizsgálja, vagy perli Izsák egész sértését, hanem annak csak az egyik részére utal. Izsáknak mégis, amikor ennyire gyengéden intik meg egyetlen szóval, el kellett volna ítélnie önmagát, látván, hogy ahelyett, hogy önmagát és a feleségét Istenre bízta volna, Aki azt ígérte: mindkettőjük védelmezője lesz, a saját hitelensége miatt tiltott orvossághoz folyamodott. A hitnek ugyanis megvan az a tulajdonsága, hogy megtart minket az Isten által előírt korlátok között, ezért nem próbálunk meg semmit csak Isten tekintélyével vagy engedélyével. Ebből következően Izsák hite ingadozott, amikor letért a férji kötelezettség útjáról. Emellett azt is megértjük Abimélek szavaiból, hogy minden nemzetnek az elméjébe van vésve azt a nézet, hogy a szent házasság megsértése isteni büntetésre méltó bűn, következésképpen együtt jár az Isten ítéletétől való félelemmel. Mert bár az emberek elméit sűrű fellegel sötétítik el, ezért gyakorta megtévednek, Isten mégis meghagyott nekik némi képességet a jó és a rossz megkülönböztetésére, így mindenki a saját ítéletét cipeli magával, és mindenki menthetetlen. Ha tehát Isten még a hitetlenek is az ítélőszéke elé idézi, s nem engedi elkerülniük a jogos ítéletet, akkor milyen borzalmas büntetés vár ráink, ha megpróbáljuk a saját gonoszságunkkal kitörölni azt a tudást, amit Isten vésett bele a lelkiismeretünkbe?

11. *Parancsola azért Abimélek mind az egész népnek.* Halálbüntetést hirdetve bárkire, aki bántalmazná ezt az idegent, feltételezhetjük, hogy ezt a rendeletet speciális kiváltsággként adta ki. Nem szokásos ugyanis ennyire súlyosan megbüntetni a mindenféle sérelmeket. Honnan származik tehát a királynál ez a hajlam, amivel előbbre helyezi Izsákot az ország minden őslakosánál, s majdnem egyenrangúként kezeli, ha nem onnan, hogy az isteni fenség valamekkora része ragyogott fel benne, ami biztosította a számára a tiszteletnek ezt a fokát? Isten, hogy támogassa a szolgája gyengeségét, minden módon meghajlította a pogány király elméjét, hogy kegyességet mutasson iránta. S nem kétséges: az általános mértékletessége indította a királyt arra, hogy ennyire gondosan védelmezze őt, mert miután félénk embernek látta, aki az életét a felesége romjaiért akarta megvásárolni, annál inkább hajlott a megvédésére a veszélyekben azért, hogy biztonságban élhessen az ő kormányzata alatt.

12. *És vete Izsák.* Mózes itt elkezd elmesélni, mi módon aratta le Izsák az Isten által neki megígért áldás nyilvánvaló gyümölcsét. Azt mondja ugyanis, hogy amikor vetett, a százszorosát aratta, ami rendkívüli termékenység volt még azon a földön is. Azt is hozzáteszi, hogy bővelkedett barmokban, és nagyon nagy háztartást vezetett. Sőt, mindezekért a dicséretet Isten áldásának tulajdonítja, mert az is ki van jelölve a zsoltárokból, hogy az Úr bőven megelégti az ő népét még álmukban is (Zsolt127:2). Megkérdendő azonban: miképpen volt képes Izsák vetni, amikor az Úr azt parancsolta neki, hogy idegen legyen egész életében? Egyesek azt feltételezik, hogy vett egy mezőt, s a קנה szót *birtoknak* fordítják, de a szövegkörnyezet kijavítja a tévedésüket, mert hamarosan ez után látjuk: a szent embert nem késleltette a föld eladásának kényszere abban, hogy az ingóságait máshová vigye. Emellett, miután a föld megvásárlása ellentétes volt a saját elhívásával és Isten parancsával, Mózes kétségtelenül nem siklott volna át egy ilyen figyelemre méltó vétek felett. Ehhez hozzátehető, hogy miután konkrétan azonnal a sátrat említi, ebből arra következtethetünk, hogy bármerre is menjen, bizonytalan körülmények között kell laknia, mint egy idegennek. Azt kell tehát vallanunk, hogy bérelt mezőbe vetett. Mert bár egy talpalatnyi föld sem volt a birtokában, mégis, hogy jó családfőként elláthassa a kötelességét, illeti neki élelmet biztosítani a családja számára, s talán az éhség ösztönözte a gondoskodását és a munkálkodását, hogy nagyobb szorgalommal biztosítsa a maga ellátását a jövőre nézve. Mindazonáltal helyes észben

⁴⁹² Nyilvánvaló utalás az Ézs1:3-ra: „Az ökör ismeri gazdáját, és a szamár az ő urának jászlát; Izráel nem ismeri, az én népem nem figyel reá!” – a szerk.

tartanunk, amire nemrég utaltam: isteni kegyként jutott ahhoz a bőséghez, amit a saját munkálkodásával szerzett meg.

14. *S irigykedének ezért reá a Filiszteusok.* Ebből a történetből azt tanuljuk meg, hogy Isten áldásai, melyek a jelen földi élethez tartoznak, soha nem tiszták és tökéletesek, hanem mindig keverednek bajokkal, nehogy a nyugalom és a belemerülés hanyagga tegyenek minket. Ezért tanuljunk meg mindannyian nem túl hevesen vágyakozni a nagy vagyonra. Ha a gazdagokat a nyugtalanság bármiféle oka zaklatja, tudják meg, hogy ezeket az Úr keltette, nehogy túl gyorsan álomba merüljenek a gyönyöreik közepette. A szegényeket pedig vigasztalja az, hogy a szegénységük nem teljesen előnytelen. Nem kicsit jó dolog ugyanis irigység, civakodások és viták nélkül élni. Ha bárki ennek azt veti ellenébe, hogy semmiképpen sem lehet kegynek tekinteni, ha Isten, megadva Izsáknak a bővelkedést, kitette őt irigységnek, civakodásnak és megannyi bajnak, akkor a válasz kész: nem minden baj, amikkel Isten a népét próbára teszi, gátolja meg bármely mértékben a rájuk ruházott jótéteményeket abban, hogy azok megőrizték az atyai szeretetének ízét. Végül, úgy mérsékli a gyermekei iránt megnyilvánuló kegyességét ebben a világban, hogy mintegy éles ösztökékkel sarkantyúzza őket a mennyei élet feletti elmélkedésre. Nem csekély próbatétel volt azonban, hogy a víz egyszerű eleme, ami minden állat közös tulajdona, meg lett tagadva a szent pátriárkától. Mennyivel nagyobb türelemmel kell hát nekünk túrni a fájdalmas szenvedéseket! Ha azonban bármikor haragszunk azért, mert méltatlanul szenvedtünk el sérelmet, emlékezzünk rá, hogy mégsem olyan kegyetlen bánásmódban van részünk, mint a szent Izsáknak, akinek a vízért kellett megküzdenie. Emellett nemcsak magától a víztől fosztották meg, hanem a kutakat is, melyeket atyja, Ábrahám ásott magának és az utódainak, betemették. Szélsőséges kegyetlenség volt tehát nemcsak megfosztani az idegent a neki kijáró mindennemű szolgáltatástól, de még azt is elvenni tőle, amit az atyja a saját munkálkodásával szerzett meg magának, s anélkül birtokolt, hogy ezzel bárkinek is kényelmetlenséget okozott volna.

16. *És monda Abimélek Izsáknak.* Bizonytalan, hogy Gérár királya vajon magától űzte-e el Izsákot az országából, vagy azért parancsolta meg neki, hogy máshol telepedjen le, mert látta, hogy a nép irigykedik rá. Lehet, hogy ezen a módon intette barátként, bár valószínűbb, hogy az elméje elidegenedett Izsáktól, mert Mózes a fejezet végén elmondja, hogy a szent ember erősen panaszkodik a királyra ugyanúgy, mint a többi emberre. Miután azonban semmi biztosat sem mondhatunk a király valódi érzelmeiről, legyen elég annak fenntartása, ami fontosabb: az emberiség általános gonoszsága következtében a legkiválóbbakra a köznép gyanakodni kezd. A jóllakottság valóban vadságot szül. Ezért nincs semmi, amire a gazdagok hajlamosabbak lennének, mint a gögös dicsekedés, a kelleténél pökhendibb viselkedés, és minden idegszáluk megfeszítése mások elnyomása végett. Semmi efféle gyanú azonban nem érhetette Izsákot, hanem azt az irigységet kellett túrnie, ami a közös bűn kísérője volt. Ebből következtetünk arra, mily gyakran hasznosabb és kíváncsabb a számunkra mérsékelt jólétben élni, ami legalábbis békésebb, s ami nincs kitéve sem viharoknak, sem irigykedésnek, s nem fenyegetik igazságtalan gyanakvások sem. Sőt arra, hogy milyen ritka és szokatlan volt Isten Izsákot gazdaggá tevő áldása, következtethetünk a tényből, hogy a gazdagsága fenyegetővé vált mind a király, mind a nép számára. Valóban nagy örökség maradt rá az atyjától, de Mózes megmutatja, hogy a földre történt első belépésétől kezdve olyan gyorsan gazdagodott meg, hogy az őslakosok számára az tovább már elviselhetetlennek tűnt.

18. *És ismét megásá Izsák a kutakat.* Először is látjuk, hogy a szent embert annyira gyűlölték a szomszédjai, hogy helyet kellett keresni a visszavonulásra, ami viszont híjával volt a víznek. S egyetlen lakóhely sem annyira terhes és kényelmetlen a szokásos életvitelhez, mint az, amelyik a vízhiánytól szenved. Emellett a barmainak bősége és a szolgálóinak sokasága – olyanok voltak, mint egy kisebb hadserege – nagyon is szükségessé tette a vízutánpótlást, amiből megtudjuk, hogy komoly szorultságba került. Az pedig, hogy ez a

szüksége nem ösztökélte őt a bosszúállásra, a páratlan tűrőképességének a bizonyítéka, mert tudjuk, hogy még a kisebb sértések is gyakorta vetnek véget az emberséges és mérsékelt emberek türelmének is. Ha valaki azt veti ennek a nézetnek az ellenébe, hogy nem volt elég ereje, nos én elismerem, hogy nem volt képes szabályos háborút vívni, de ahogyan atyja, Ábrahám is felfegyverzett négyszáz szolgát, úgy természetesen neki is volt egy nagy seregnyi szolgája, akik könnyedén visszaverhettek volna bármiféle, az szomszédok által vele szemben kiállított erőt. De a reménység, amit táplált, amikor letelepedett Gérár völgyében, hirtelen megint szertefoszlott. Tudta, hogy atyja, Ábrahám használt ott kutakat, melyek a sajátjai voltak, s amelyeket ő maga fedezett fel, s noha ezeket betömték, mégis közismert volt: van elegendő vízforrás ahhoz, hogy ne legyen elpocsékolva az újbóli megásásukra fordított munka. Az a tény pedig, hogy a kutak Ábrahám halála óta be voltak tömve, megmutatja, milyen keveset törődtek a helyi lakosok a vendégeikkel, mert jöllehet a saját országuknak is előnyére váltak volna ezek a kutak, ők inkább úgy döntöttek, hogy megfosztják magukat ettől az előnytől, csak ne Ábrahám legyen a szomszédjuk. Ezért nehogy a kényelem odavonzza őt erre a helyre, ők inkább a kutak betömésével bizonyos értelemben az útját állták. Szokás volt ez az ókoriak között, ha valakit romba akartak dönteni és ki akarták zárni az emberek társaságából, hogy elzárták őt a víztől és a tűztől. Így a filiszteusok, hogy eltávolítsák Ábrahámot a szomszédságukból, megfosztották őt a víz elemétől.

Azokkal a nevekkkel nevezé azokat. Nem új neveket adott a kutaknak, hanem azokat állította helyre, melyeket atyja, Ábrahám adott azoknak, hogy ezzel a megemlékezéssel a régi birtokviszony megújulhasson. Az ezt követő erőszak azonban a neveik megváltoztatására kényszerítette őt, hogy legalábbis valami emlékekkel világossá tegye a sérelmeket, melyeket a filiszteusok okoztak, és emiatt meg is rója őket. Ezért nevezi az egyik kutat *vitatkozásnak* vagy *civakodásnak*, a másikat pedig *ellenségeskedésnek*. Ezzel tagadja, hogy a helyi lakosok azt joggal, vagy bármilyen becsületes címen birtokolták azt, amit ellenségekként és rablókként ragadtak magukhoz. Közben helyes fontolóra venni, hogy e civakodások közepette nem kisebb küzdelmet vívott a szomjúsággal és a vízhiánnyal is, amivel a filiszteusok megpróbálták őt megsemmisíteni: ez a történet célja. Mózes először is a szokásának megfelelően röviden átfutja a történet összefoglalóját: nevezetesen, hogy Izsák ismét a maga céljaira akarta használni az atyja által korábban talált kutakat, s helyreállítással vissza akarta szerezni az elvesztett birtokjogát felettük. Utána részletesebben is végigköveti az eseményeket és kijelenti, hogy amikor megpróbálta a dolog, igazságtalanul megfosztották a munkája gyümölcseitől. Ezért amikor megásta a harmadik kutat, hálát ad Istennek és *Helynek* nevezi,⁴⁹³ mert Isten kegyelméből most bőségesebb ellátásra tett szert. Így adja a példáját a legyőzhetetlen türelemnek. Ezért bármennyire súlyosan zaklatták is, miután mentesült ezektől a nehézségektől, nagyon békésen ad hálát Istennek és ünnepli az Ő jóságát, s megmutatja, hogy a próbák közepette összeszedett és nyugodt maradt az elméje.

23. *Felméne pedig onnan Beérsebába.* Most egy bőségesebb vigasztalás következik, mely hatékony felfrissülést biztosít a szent ember elméje számára. A kút nyugodt élvezete során elismeri a jótéteményt, amit Isten mutatott neki. Mivel azonban Isten egyetlen szava többet nyom a kegyeseknél a latban, mint a jó dolgok felhalmozott tömege, nem kételkedhetünk abban, hogy Izsák ezt a jövődölést nagyobb örömmel fogadta, mint ha ezer nektárfolyó folyta volna őt körül. S Mózes valóban szándékosan emlékszik meg ennyire fennkölt kifejezésekkel a kegyességnek arról a cselekedetéről, hogy az Úr a saját Ígésével bátorította őt (1Móz26:24), amiből megtanulhatjuk a kellő tiszteletben részesíteni Isten minden egyes ajándékát, s az atyai szeretete bizonyítékai közül mindig annak adni a pálmát, amit az Ígésében ad meg nekünk. Az élelem, a ruha, az egészség, a békesség és más javak lehetővé teszik a számunkra az isteni jószág megízlelését, de amikor bensőségesen szól

⁴⁹³ Latitudines, a héber רחבת szó szerinti fordítása, mely bőséget területet és helyet jelent. – a szerk.

hozzánk, s konkrétan Atyánknak jelenti ki Önmagát, akkor valóban teljesen felüdít minket a jóllakásig. Mózes nem mondja el, mi volt Izsák Beérsebába távozásának az oka, ami atyáinak volt a régi lakóhelye. Lehet, hogy a filiszteusok nem szüntek meg alkalmanként bosszantani őt, s így a szent ember, belefáradva a kiengesztelhetetlen rosszindulatukba, messzebbre költözött. Tényleg valószínű, hogy az idő körülményét figyelembe véve bánatos és aggódó volt, mert miután megérkezett arra a helyre, Isten már a legelső éjszakán megjelent neki. Itt tehát valami nagyon is alkalomszerű van megemlítve. Sőt, valahányszor csak Mózes korábban elmesélte, hogyan jelent meg Isten Ábrahámnak, ugyanakkor azt is megmutatta, hogy a szent embert vagy fájdalmas gondok gyötörték, vagy valami félelem miatt függesztette fel átmenetileg a tevékenységét, vagy a szomorúságba taszított, vagy megannyi megpróbáltatás után majdnem összeesik a kimerültségtől. Ezzel teszi világossá, hogy Isten a kezét szükség szerint és alkalmas időben nyújtotta ki felé, nehogy elsüllyedjen az őt körülvevő gonoszságok súlya alatt. Így most is, ahogyan én magyarázom, eljött Izsákhöz, hogy helyreállítsa, mert már ő is elfáradt és elcsüggedt a különféle nyomorúságoktól.

24. *És megjelenék néki az Úr azon éjszaka.* Ez a látomás (mint azt másutt mondtam) a felkészítésére szolgált, hogy figyelmesebben hallgasson Istenre, s legyen meggyőződve arról, hogy Isten az, Akivel kapcsolatba került, mert egyedül csak a *hangnak* kisebb lett volna az energiája. Ezért Isten *megjelenik*, hogy bizalmat és tiszteletet ébresszen az Ígéje iránt. Röviden, a látomások az isteni jelenlét egyfajta jelképei voltak, melyek az összes kétely eltávolítására szolgáltak a szent ösatyák elméiből. Őt illetően, Aki szólni készült. Ha ennek bárki azt veti ellenébe, hogy az efféle bizonyíték nem volt kellően biztos, mert a Sátán is, mintegy Isten majmaként, gyakran megtéveszti hasonló megjelenésekkel az embereket, akkor észben kell tartanunk a korábban elhangzottakat, miszerint világos és egyértelmű jel volt belevésve Isten látomásaiba, melyekkel az istenfélők biztosan meg tudták különböztetni azokat a hamisaktól. Így a hitük nem marad kétségek között, s természetesen, mivel a Sátán is csak a sötétségben képes minket megtéveszteni, ezért Isten kimenti a gyermekeit ebből a veszélyből, megvilágosítva a szemeiket az Ő arcának világosságával. De Isten mégsem mutatta meg a teljes dicsőségét a szent atyáknak, hanem olyan formát öltött, ami Őszerinte illet a képességeikhez, mert miután Isten fensége végtelen, azt az emberi elme nem képes elhordozni, a nagysága pedig elnyeli az egész világot. Emellett a szükségszerűségből fakadóan az embereknek a gyengeségük folytán nemcsak elgyengülniük, de teljesen meg is kellene semmisülniük Isten jelenlétében. Ezért Mózes nem úgy érti, hogy Isten a Maga természetében és nagyságában jelent meg, hanem oly módon, hogy Izsák képes volt elhordozni a látványt. De, amit mondtunk, nevezetesen hogy a látomás az Istenség bizonyossága volt azért, hogy hitelességet adjon a jövődőlésnek az teljesebben is kiderül majd a szöveggörnyezetből, mert ez a megjelenés nem holmi néma látványosság volt, hanem rögtön utána az Íge is következett, ami megerősítette Izsák elméjében az ingyenes örökbe fogadásba és az üdvösségbe vetett hitet.

Én vagyok Ábrahámnak a te atyádnak Istene. Ez az előszó a korábban adott ígéretek emlékeztetésére, valamint arra szolgál, hogy Izsák elméjét arra az örök szövetségre irányítsa, ami Ábráhámmal kötött, s amit úgymond hagyományként kellett továbbadni az utódoknak. Az Úr tehát azzal kezdi, hogy annak az Istennek mondja Magát, Aki először Ábrahámhöz szólt, hogy Izsák ne különítse el a mostanit a korábbi jövődölésektől, mert valahányszor csak megismételte az Ő kegyelmének bizonyosságát az istenfélőknek, annyszor nyújtott friss támogatást a hitük számára. De mégis azt szeretné, ha maga a hit továbbra is arra az első szövetségre alapozna, amellyel Magához fogadta őket, s nekünk mindig észben kell tartanunk ezt a módszert, hogy megtanuljuk összegyűjteni Isten ígéréteit, mivel azok eltéphetetlen kötélekkel vannak összekötve. S legyen az a számunkra mindig is elsődleges alapelv, hogy Isten azért kínálja ilyen kedvesen a kegyelmét, nekünk, mert ingyenesen örökbe fogadott minket.

Ne félj. Mivel ezeket a szavakat máshol már magyaráztam, most rövidebb leszek. Először is azt kell észrevennünk, hogy Isten azért szól így a kegyesekhez, hogy lenyugtassa az elméiket. Ha ugyanis ezt az Ígét eltávolítanánk, ők szükségszerűen lomhákká válnának a butaság következtében, vagy a nyugtalanság kínozná őket. Ebből következően nem kaphatunk máshonnan békességet, mint az Úr szájából, amikor Önmagát jelenti ki az üdvösségünk Szerzőjének. Nem azt jelenti ez, hogy mentesülünk minden félelemtől, hanem a hit meggyőződése hatékony kellően a felkavarodásaink csillapításában. Utána az Úr bizonyosságát adja a szeretetének annak hatásán keresztül, amikor megígéri, hogy meg fogja áldani Izsákot.

25. *Oltárt építé azért ott.* Más igeszakaszokból jól tudjuk, hogy Mózes itt a nyilvános imádról beszél, mert az Isten belső segítségül hívásához nincs szükség sem oltárra, sem a hely semmiféle különleges kiválasztására, s biztos, hogy a szentek akárhol is éltek, imádták Őt. Mivel azonban a vallásnak bizonyosságot kell tennie az emberek előtt, Izsák, oltárt állítván és szentelvén az egyetlen igaz Isten imádójának vallja magát, s ezzel a módszerrel különül el a pogányok beszennyezett rítusaitól. S nemcsak egyedül önmagának épített oltárt, hanem az egész családja számára is, hogy ott az egész háznépével egyetemben áldozatokat mutathasson be. Ezen kívül, miután az oltárt a hit külső gyakorlatai számára építették, a *segítségül hívta az Istent* kifejezés ugyanazt foglalja magában, mintha Mózes azt mondta volna: Izsák ünnepelte Isten nevét, s bizonyosságot tett a maga hitéről. Isten látható imádatának még egy haszna van: nevezetesen hogy az emberek a gyengeségüknek megfelelően ösztönözhetik és gyakorolhatják magukat az istenfélelemben. Emellett, mivel tudjuk, hogy az áldozatok akkor már meg lettek parancsolva, látnunk kell, hogy Izsák nem elhamarkodottan játszadozott az Isten imádatával, hanem ragaszkodott a hit szabályához, hogy semmibe se kezdjen bele Isten Ígéje nélkül. Ebből látjuk, mennyire abszurd és téves dolog az atyákat utánózni, hacsak az Úr nem egyesít minket velük hasonló paranccsal. Közben Mózes szavai világosan kifejezik, hogy a kegyesség bármiféle gyakorlásába fognak is az istenfélők, az mind erre a végcélra irányul, nevezetesen hogy Istent imádjuk és hívjuk segítségül. Az összes rítusnak és ceremóniának tehát erre kell vonatkozni. S noha a szent atyák szokása volt oltárt építeni bárhol, ahol felütötték a sátrukat, mi mégis megértjük a szavak kapcsolatából, hogy miután Isten megjelent a szolgájának, Izsáknak, ezt az oltárt ő a hálája jeleként építette.

Izsák szolgálai pedig kútát ásának ottan. Figyelemre méltó, hogy miután ez a hely már az ott megásott kút után kapta a nevét, Izsáknak ismét keresnie kell a vizet, s különösen azért az, mert Ábrahám már megvette magának és az utódainak a hozzáférés jogát a kúthoz a királytól. Azonkívül, maga az ásás is nehéz és fáradságos volt, mert Mózes céllal mondja, hogy utóbb jöttek a szolgálai és elmondták neki: találtunk vizet. Nekem ezért nincs kétségem arról, hogy az egész régióban mindenütt szövetkeztek a lakosok, hogy kiűzzék a szent embert a vízhiánnyal, ezért ezt a beersebai kútát is fondorlatos módon betömték. A szövegkörnyezet azt is megmutatja, hogy a szent pátriárka fő gondja az Isten imádata volt, mert Mózes azt megelőzően számolt be az oltárállításról, mielőtt rátérne a kútra. Nos, fontos megjegyeznünk, milyen nagy nehézségekkel kellett megküzdeniük ezeknek a szent atyáknak, melyeket soha nem lettek volna képesek legyőzni, vagy eltűnni, ha nem álltak volna messze a mi kényes életmódunktól. Hiszen milyen súlyosan éreznénk a víz elvesztését, amikor látjuk, hogy gyakran haragszunk Istenre, ha nem adatik meg nekünk a bor bősége? Ezért ezekből a példákból tanuljanak meg a kegyesek hozzászokni a türelmes tűréshez, s valamikor is az élelem vagy egyéb életszükségleti dolgoknak híjával lesznek, tekintsenek Izsákra, aki a szomjúságtól gyötörve vándorolt az Isten által neki megígért öröksége földjén.⁴⁹⁴

26. *Abimélek pedig elméne ő hozzá.* Pontosan ugyanilyen történetet olvasunk az 1Móz21:22-ben. Az Úr tehát ugyanazzal a kegyességgel viszonyult Izsákhhoz, mint amit korábban atyja, Ábrahám iránt mutatott. Nem közönséges áldás volt ugyanis, hogy Abimélek

⁴⁹⁴ Qui siticulosus in haereditate sibi divinitus promissa erravit. Qui est errant en l'héritage qui Dieu lui avoit promis, et tarrissant de soif. - *francia*.

önként keresse a barátságát. Emellett nem csekély gondtól és aggodalomtól szabadult meg, amikor a szomszédjai, akik oly sok módon zaklatták őt, most a tőle való félelmükben szintén meg akarják erősíteni velük a barátságot. Ezért az Úr egyszerre részesíti jeles tisztességben a szolgáját, és gondoskodik a nyugalmáról. A legcsekélyebb kétség sem fér hozzá, hogy a királyt erre a cselekedetre titkos isteni ösztönzést indította. Mert ha félt, miért nem folyamodott valami más orvossághoz? Miért alázta meg magát azzal, hogy egy magánembernek könyörgött? Miért nem küldte el őt, vagy parancsolta neki hatalommal, hogy ezt- vagy azt tegye? Isten azonban olyan erőteljes nyomást gyakorolt az elméjére, hogy megfélemlítve királyi gögjéről békességet és szövetséget keresett azzal az emberrel, aki nem volt sem kapzsi, sem harcias, s nem is rendelkezett nagy hadsereggel. Azaz megtanulhatjuk, hogy az emberek elméi Isten kezében vannak, s Ő nemcsak szelídségre képes hajlítani azokat, akik korábban a dühtől felfuvalkodottak voltak, de megrettentéssel meg is tudja őket alázni, valahányszor csak akarja.

27. *És monda nékik Izsák: Miért jöttetek én hozzám... ?* Izsák nemcsak az elszenvedett sérelmek miatt panaszkodik, hanem azt is vitatja, hogy a jövőben megbízhatna bennük, hiszen nagyon ellenséges beállítottságúaknak találta őket önmagával szemben. Ez az igeszakasz arra tanít minket, hogy törvényes dolog a kegyesek számára panaszkodni az ellenségeikről annak érdekében, hogy ha lehet, eltérítsék őket a sérelmeket okozni akarástól, valamint az erejük, a csalásaik és az igazságtalan cselekedeteik megzabolázása végett. A szabadság ugyanis nem összeegyeztethetetlen a türelemmel, s Isten sem követeli meg a népétől, hogy csendben emésszenek meg minden őket ért sérelmet, hanem csak azt, hogy tartóztassák meg az elméiket és a kezeiket a bosszútól.⁴⁹⁵ S ha az elméik tisztán és jól szabályozottak, akkor a nyelveik nem lesznek hevesek mások hibáinak a feddésében, hanem az egyedüli céljuk a gonoszok visszatartása lesz a vétkezéstől a szégyen éreztetésével. Ahol ugyanis nincs remény a haszonra a panaszkodásból, ott jobb a hallgatással fenntartani a békességet, ha másért nem, hát azért, hogy azokat, akik örvendeznek a gonoszságban, menthetetlenné tegyünk. Valóban mindig óvakodnunk kell, nehogy a bosszúvágy miatt a nyelvünk feddésekben törjön ki, ahogyan Salamon mondja: „a gyűlölség szerez versengést” (Péld10:12).

28. *Látván láttuk, hogy az Úr van te veled.* Ezzel az állítással azt bizonyítja, hogy nem álnok módon akarnak szövetséget kötni Izsákkal, hanem jó hittel, mivel elismerték az Isten iránta megmutakozó kegyességét. Szükséges volt ugyanis megtisztítani önmagukat attól a gyanakvástól, látván, hogy most annyira barátságosnak mutatkoztak valakihez, akivel szemben korábban ésszerűtlenül ellenségesek voltak. Ez a megvallásuk azonban egy nagyon hasznos tanítást is tartalmaz. A világi emberek az Úr áldottjának nevezve azt, akinek a dolgai jól és bővelkedésben zajlanak, arról tesznek bizonyosságot, hogy az Úr minden jó dolognak a Szerzője, s egyedül Tőle származik minden bővelkedés. Szélsőségesen alja tehát a hálátlanságunk, ha – amikor az Úr kedvesen bánik velünk – becsukott szemekkel megyünk el az Ő jótéteményei előtt. Aztán a világi emberek az Isten kegyeltjének barátságát kíváncsiaknak tartják önmaguk számára, úgy gondolkodván, hogy nincs jobb, vagy szentebb dicséret, mint Isten szeretete. Romlottan vakok tehát azok, akik nemcsak elhanyagolják azokat, akiket Isten kedveseknek nyilvánít ki Önmaga számára, de még méltánytalanul zaklatják is őket. Az Úr késznek hirdeti Önmagát a bosszúállásra bárki ellen, aki megsértheti azokat, akiket Ő a védelmébe vesz. Az emberek nagyobbik részét azonban nem indítja meg ez a nagyon félelmetes kinyilatkoztatás, s továbbra is gonoszul bántalmazza a jókat és az egyszerűeket. Itt azonban látjuk, hogy a természetes érzés azt diktálja a hitetleneknek, amit alig-alig veszünk figyelembe, amikor Magának Istennek a szájából hangzik el. Mégis meglepő, hogy félnek egy ártalmatlan embertől, s esküt követelnek tőle arról, hogy nem okoz majd nekik sérelmeket. Az

⁴⁹⁵ Neque hoc a suis requirit Deus, ut quicquid noxae illatum fuerit, taciti devorent; sed tantum ut animos et manus contineant a vindicta. Dieu ne requiert point des siens, qu'ils avallent sans mot dire toutes les nuisances qu'on leur fera, mais seulement qu'ils gardent leurs coeurs et leur mains de vengeance. – *francia*.

Isten által iránta mutatott kegyességből kellett arra a következtetésre jutniuk, hogy igaz ember, és ezért nem érheti őket semmiféle veszély tőle. Mégis, miután a saját hajlamukból és viselkedésükből kiindulva becsülik őt fel, ezért az őszinteségében sem bíznak. Efféle zavarodottság gyakorta nyugtalanítja a hitetleneket, ezért még önmagukkal szemben is következtelenek, vagy legalábbis ingadoznak és hányódnak az ellentétes érzelmek között, nem rendelkezvén semmi szilárddal és egyenletessel. A helyes megítélés alapelveit ugyanis, melyek a keblükben látnak napvilágos, kisvártatva eltörlik a romlott vágyak. Ezért történik meg, hogy ami igazságosan fogant meg bennük, az szertefoszlik, vagy legalábbis megromlik, s nem terem jó gyümölcsöt.

29. *Valamint mi sem bántottunk téged.* A vádló lelkiismeret ösztökéli őket arra, hogy Izsákot szorosan magukhoz kötve tartsák, s ezért követelnek tőle esküt arról, hogy nem fog nekik ártani. Tudják, hogy joggal állhatna bosszút önmagáért az eltűrt szenvedésekért, de ezt leplezni igyekeznek, sőt, még csodálatos módon dicsekednek is a szívélyes cselekedeteikkel. A király emberségessége először valóban figyelemre méltó volt, mert nemcsak vendégszerető módon fogadta Izsákot, hanem különleges tisztességben is részesítette, de semmiképpen sem bánt vele így mindvégig. Összhangban áll azonban az emberek közönséges szokásával elleplezni a hibáikat bármiféle mesterkedéssel, vagy színnel, amit csak kiagyalni képesek. Ha azonban elkövettünk bármiféle sérelmet, akkor inkább illik őszintén megvallanunk a hibánkat, semmint annak tagadásával még mélyebb sebet ejteni azok elméjén, akiket megsértettünk. Mindazonáltal Izsák, miután már kellőképpen átdöfte a lelkiismeretüket, nem helyez rájuk további nyomást. Az idegeneket ugyanis nem kell a sajátjaikként kezelnünk, de ha nem tesznek szert haszonra, akkor Isten ítéletére vannak hagyva. Ezért, noha Izsák nem présel ki belőlük egy igazságos megvallást, ezért – nehogy belül azt gondolják, hogy bármiféle ellenségességet táplál velük szemben – nem utasítja el a szövetségkötést velük. A példájából tehát megtanuljuk, hogy ha valakik elidegenedtek tőlünk, azokat nem kell eltaszítani, ha ismét közeledni próbálnak hozzánk. Ha ugyanis azt a parancsot kapjuk, hogy kövessük a békességet, még amikor az menekülni is látszik tőlünk, akkor sokkal kevésbé illik nekünk visszautasítóknak lenni, amikor az ellenségeink önként keresik a megbékélés lehetőségét, különösen, ha lehetséges a helyreigazítás bármiféle reménysége a jövőben, még ha a valódi megtérés egyelőre nem is látszik. S lakomára fogadja őket, de nemcsak a békeesség előmozdításának kedvéért, hanem annak megmutatása végett is, hogy a sérelmeket félretéve a barátjukká vált.

Te már az Úr áldott embere vagy. Ezt rendszerint úgy magyarázzák, mint ami azt jelenti, hogy hízélgésekkel keresik a kegyeit, pont ahogyan az emberek szoktak hízelegni, amikor kegyet kérnek. Én azonban úgy vélem ezt a kifejezést eltérő értelemben tette hozzá. Izsák elpanaszolta az igazságtalanságukat, amiért irigységből üzték el őt. Ők azt válaszolják rá, hogy semmi oka sincs meghagyni a bánat egyetlen morzsáját sem az elméjében, amiért az Úr annyira kegyesen, s annyira pontosan az ő akarata szerint bánt vele. Mintha ezt mondták volna: Mit akarsz? Nem elég neked az eddig elért sikered? Tegyük fel, hogy mi nem teljesítettük a vendégszeretet kötelezettségét irántad, az Úr áldása azonban mégis bőségesen elegendő ama idők emlékezetének eltörléséhez. Talán ezekkel a szavakkal jelentik ki ismét, hogy jó hittel bánnak vele, mert ő Isten védelme alatt áll.

31. *Egymásnak megesküvének.* Izsák nem vonakodik megesküdni, részben azért, mert a filiszteusok így könnyebben kiengesztelhetők, részben pedig azért, hogy ne gyanakodjanak rá. S az eskütétel törvényes módja az, amikor az emberek kölcsönösen elkötelezik magukat a béke fenntartására. Valóban elégnek kellett volna lennie egy egyszerű ígéretnek is. Mivel azonban a színlelés, vagy a következtelenség bizalmatlanná teszi az embereket egymással szemben, az Úr megengedi nekik az Ő nevének használatát, hogy ez a szentebb megerősítés is hozzátehető legyen a szövetségeinkhez. S nemcsak megengedi, hanem még meg is parancsolja nekünk, hogy annyiszor esküdjünk meg, ahányszor csak azt a szükség megkívánja

(5Móz6:13). Közben azonban óvakodnunk kell attól, nehogy megszenteltelennítsük a nevét az elhamarkodott eskütételekkel.

32. *Ugyanaz nap.* Ebből kiderült (mint azt nemrég mondtam), hogy a vizeket nem egy pillanat alatt találták meg. Ha megkérdezik, hogy vajon honnan vett vizet a barmai és a háztartása számára a közbenső napokban, én nem kételkedem abban, hogy vagy megvásárolta, vagy kénytelen volt nagyobb távolságról könyörgéssel beszerezni. A nevet illetően (Séba) szerintem tévednek azok, akik bármi eltérőnek tekintik azt attól, mint amit Ábrahám adott először a kútnak. Miután a héber szó kétértelmű, Ábrahám a szövetségre utalt, amit Gérár királyával kötött. Most azonban Izsák emlékezetébe idézve ezt a régi emléket, hozzákapcsolja ahhoz a szövetséghez, amit ő maga kötött.

34. *És mikor Ézsau negyven esztendős vala.* Mózesnek sok oka van beszámolni Ézsau házasságáról. Miután ő összekeveredett a földterület lakosaival, akiktől Ábrahám szent nemzetsége elkülönült, és rokonságba került velük, ez egyfajta előjáték volt az elvettetéséhez. Csodálatos módon az is bekövetkezett, hogy ezek a lányok bánatot és nyugtalanságot okoztak a szent pátriárkának (Izsáknak) és a feleségének, hogy ők semmiképpen se váljanak kedvesekké annak az elvetett népnek a szemében. Ha a nép szokásai tetszetősök lettek volna, s jó és engedelmes lányaik lettek volna, akkor az egyetértésükkel talán Izsák is választhatott volna feleséget közülük. De nem volt törvényes dolog egybekelni azoknak a házasságban, akiket Isten örök ellenségeknek szánt. Hisz miképpen lehetett volna megerősíteni a föld örökségét Ábrahám utódainak, mint azok megsemmisítésével, akik között egy ideig vándorolt? Isten ezért elvágja ezeknek a baljós házasságoknak minden indítóokát, hogy az Átala fogatosított különválasztás hatályban maradjon. Ebből kiderül, milyen állandó szeretettel szerette Izsák Ézsaut, mert jóllehet a szent ember joggal tekintett a fia feleségeire viszolygással, s az elméjében is haragudott rájuk, mégsem hagyott fel soha azzal, hogy a legnagyobb kedvességgel bánjon a fiával, amint azt majd utóbb látjuk. Máshol már beszéltünk a többnejűségről. Ez a romlás olyannyira eluralkodott megannyi irányban sok nép között, hogy a szokás, noha bűnös, törvényerőre emelkedett. Nem meglepő tehát, hogy egy ember a test rabjaként úgy elégíti ki az étvágát, hogy két feleséget vesz magának.

27. fejezet

1. És lőn, a mikor megvénhedett vala Izsák, és szemei annyira meghomályosodtak vala, hogy nem látott, szólítja a nagyobbik fiát Ézsauát, és monda néki: Fiam; és ez monda néki: Imhol vagyok.

2. És monda: Ímé megvénhedtem; nem tudom halálom napját.

3. Most tehát vedd fel kérlek a te fegyvereidet, tegzedet és kézivedet, és menj ki a mezőre, és vadászsz énnékem vadat.

4. És csinálj nékem kedvem szerint való ételt, és hozd el nékem, hogy egyem: hogy megáldjon téged az én lelkem minekelőtte meghalok.

5. Rebeka pedig meghallá, a mit Izsák az ő fiának Ézsauának monda; s a mint elméne Ézsau a mezőre, hogy vadat vadászszon és hozzon:

6. Szóla Rebeka Jákóbnak az ő fiának mondván: Ímé hallám, hogy atyád szóla bátyádnak Ézsauának mondván:

7. Hozz nékem vadat, és csinálj nékem kedvem szerint való ételt, hogy egyem; és megáldjalak téged az Úr előtt, minekelőtte meghalok.

8. Most azért fiam, hallgass az én szavamra, a mit én parancsolok néked.

9. Menj el, kérlek, a nyájhoz, és hozz nékem onnan két kecskegödölyét a javából, hogy csináljak azokból a te atyádnak kedve szerint való ételt, a mint ő szereti.

10. Te pedig beviszed atyádnak, hogy egyék, azért, hogy téged áldjon meg, minekelőtte meghal.

11. Jákób pedig monda Rebekának az ő anyjának: Ímé az én bátyám Ézsau szőrös ember, én pedig sima vagyok.

12. Netalán megtapogat engem az én atyám s olyan leszek előtte, mint valami csaló, és akkor átkot és nem áldást hozok magamra.

13. És monda néki az ő anyja: Reám szálljon a te átkod fiam, csak hallgass az én szavamra, és menj és hozd el nékem.

14. Elméne azért, és elhozá, és vivé az ő anyjának; és az ő anyja ételt készíté, a mint szereti vala az ő atyja.

15. És vevé Rebeka az ő nagyobbik fiának Ézsauának drága ruháit, melyek ő nála otthon valának, és felöltözteté Jákóbot az ő kisebbik fiát.

16. A kecskegödölyék bőrével pedig beborítá az ő kezeit, és nyakának simaságát.

17. És az ételt a melyet készített vala, kenyérrel együtt adá Jákóbnak az ő fiának kezébe.

18. És beméne az ő atyjához és monda: Atyám! és az monda: Imhol vagyok. Ki vagy te fiam?

19. Mondá Jákób az ő atyjának: Én vagyok Ézsau a te elsőszülötted, aképen cselekedtem a mint parancsolád, kelj fel, kérlek, ülj le és egyél vadászatomból, hogy megáldjon engem a te lelked.

20. És monda Izsák az ő fiának: Hogy van az, hogy ily hamar találtál, fiam? És felele: Mert az Úr, a te Istened hozta előmbe.

21. És monda Izsák Jákóbnak: Jer közelebb, kérlek, hadd tapogassalak meg fiam: hogy vajjon te vagy-e az én fiam Ézsau vagy nem?

22. Oda méne tehát Jákób Izsákhöz az ő atyjához, a ki megtapogatván őt, monda: A szó Jákób szava, de a kezek Ézsau kezei.

23. És nem ismeré meg őt, mivelhogy kezei szőrösök valának mint Ézsauának az ő bátyjának kezei; annakokáért megáldá őt.

24. És monda: Te vagy fiam Ézsau? Felele: Én vagyok.

25. Az pedig monda: Hozd ide, hadd egyem az én fiam vadászatából, hogy megáldjon téged az én lelkem; és oda vivé, és evék; bort is vive néki és ivék.

26. Akkor monda néki Izsák az ő atyja: Jer közelebb fiam, és csókolj meg engem.
27. Oda méne azért, és megcsókolá őt: s megérezvén ruháinak szagát, megáldá őt, és monda: Lám az én fiamnak illatja olyan, mint a mezőnek illatja, a melyet megáldott az Úr.
28. Adjon az Isten tenéked az ég harmatából, és a föld kövérségéből, és gabonának és bornak bőségét.
29. Népek szolgáljanak néked és nemzetségek hajoljanak meg előtted; légy úr a te atyádfiain, és hajoljanak meg előtted a te anyádnak fiai. Atkozott, a ki téged átkoz, és a ki téged áld, legyen áldott.
30. És lőn a mint elvégezé Izsák Jákóbnak megáldását; és épen csakhoggy kiment vala Jákób az ő atyjának Izsáknak színe elől; az ő bátyja Ézsau is megjöve vadászásából.
31. És készíté ő is ételt, s vivé az ő atyja elé, és mondá az ő atyjának: Keljen fel az én atyám, és egyék az ő fia vadászataiból, hogy áldjon meg engem a te lelked.
32. És monda néki az ő atyja Izsák: Kicsoda vagy te? És monda: Én vagyok a te elsőszülött fiad Ézsau.
33. Akkor Izsák elrémüle igen nagy rémüléssel, és monda: Ki volt hát az, a ki vadat fogott és behozá nékem, és én mindenből ettem minekelőtte te megjööttél, és megáldottam őt, és áldott is léssen.
34. A mint hallotta vala Ézsau az ő atyjának beszédét, nagy és igen keserves kiáltással felkiálta, és monda atyjának: Áldj meg engem is atyám.
35. Ez pedig monda: A te öcséd jöve el álnoksággal, és ő vevé el a te áldásodat.
36. Az pedig monda: Nem méltán hívják-é őt Jákóbnak? mert immár két ízben csalt meg engemet; elvevé elsőszülöttségemet, most pedig áldásomat vevé el. És monda: Nem tartottál-é nékem is valami áldást?
37. Felele Izsák és monda Ézsauinak: Ímé uraddá tettem őt, és minden atyjafiát szolgálul adtam néki, gabonával is borral is őt láttam el; mit műveljek azért immár veled fiam?
38. Mondá Ézsau az ő atyjának: Avagy csak az az egy áldásod van-é néked atyám? Áldj meg engem, engem is atyám; és felemelé szavát Ézsau és sír vala.
39. Felele azért Izsák az ő atyja, és monda néki: Ímé kövér földön lesz lakásod, és részed lesz az ég harmatjából onnan felül;
40. És fegyvered után élsz, és öcsédet szolgálod. De léssen, a mikor ellene támadsz, letöröd igáját nyakadról.
41. Gyűlöli vala azért Ézsau Jákóbot az áldásért, a melylyel megáldotta vala őt az ő atyja, és monda Ézsau az ő szívében: Közelgetnek az én atyámért való gyásznak napjai, és akkor megölöm az én öcsémet Jákóbot.
42. Mikor pedig hírül vivék Rebekának, az ő nagyobbik fiának Ézsauinak beszédit, elkülde és magához hívatá az ő kisebbik fiát Jákóbot, és monda néki: Ímé Ézsau a te bátyád azzal fenyeget, hogy megöl téged.
43. Most azért fiam, hallgass az én szavamra, és kelj fel és fuss Lábánhoz az én bátyámhoz Háránba,
44. És maradj nála egy kevés ideig, míg a te bátyád haragja elmúlik;
45. Míg elfordul a te bátyád haragja te rólad, és elfelejtkezik arról a mit rajta elkövettél: akkor elküldök és haza hozatlak téged: miért fosztatnám meg mindkettőtöktől egy napon?
46. Izsáknak pedig monda Rebeka: Eluntam életemet a Khitteusok leányai miatt. Ha Jákób a Khitteusok leányai közül vesz feleséget, a milyenek ezek is, ez ország leányai közül valók; minek nékem az élet?

1. *És lőn, a mikor megvénhedett vala Izsák.* Ebben a fejezetben Mózes bővebben számol be arról a történetről, melynek látszólag nem sok haszna van. Röviden erről van szó: Ézsau, atyja parancsára vadászni ment, Jákob pedig a bátyja ruhájában, az anyja mesterkedésével ellopta azt az áldást, ami a természetes jog szerint az elsőszülöttet illette meg. Majdhogynem gyerekjátéknak tűnik, hogy az atyjának egy kecskegidát szolgáljon fel őzhús helyett, miközben állatbőrt öltve magára szőrösnek tűnik, s a bátyja nevével megszerezze hazugság által az áldást. Ám hogy megtanuljuk: Mózes nem hiába áll meg ennél a történetnél, mint a lehető legkomolyabb dolognál, először is azt kell meglátnunk, hogy amikor Jákob megkapta az áldást az apjától, ez a jel erősítette meg neki azt a jövendölést, mely szerint az Úr őt részesítette előnyben a bátyjával szemben. Az itt szóban forgó áldás ugyanis nem pusztán csak egy ima volt, hanem isteni módon beszűrt törvényes megerősítés, ami a kiválasztás kegyelmét tetet nyilvánvalóvá. Isten azt ígért a szent ősatyáknak, hogy a magjuk Istene lesz mindörökké. Ők, amikor a halál küszöbére léptek, az egymásutániság megerősítése végett az utódaik számára úgy helyezték őket birtokba, mintha csak kézzel kézre adták volna a kegyet, amit Istentől kaptak. Így Ábrahám, a fiának, Izsáknak a megáldásával a lelki élet örökösévé tette őt meg egy ünnepélyes rítussal. Most ugyanazzal a céllal a megöregedett Izsák, aki úgy véli, nemsokára véget ér az élete, akarja megáldani az elsőszülött fiát azért, hogy Isten örök szövetsége a saját családjában maradjon. A pátriárkák nem kezdtek ebbe elhamarkodottan, vagy saját maguktól bele, hanem ők nyilvános és Isten által elrendelt tanúbizonyságok voltak. Erre vonatkozik az apostol kijelentése is: „a nagyobb áldja meg a kisebbet” (Zsid7:7). Mert az istenfélők is meg szokták egymást áldani a kölcsönös könyörületességből, de az Úr ezt a konkrét szolgálatot azért parancsolta meg a pátriárkáknak, hogy továbbadják mintegy letétként az utódaiknak azt a szövetséget, ami velük kötött, amit egész életükben betartottak. Ugyanezt a parancsot kapták később a papok, amint az kiderült a 3Móz6:24-ből és a hasonló igehelyekből. Ezért Izsák a fiának megáldásával más szerepet játszott, mint egy atya, vagy mint egy magánember, mert Isten prófétája és magyarázója volt, aki a fiát ugyanannak a kegyelemnek az örökösévé tette, amit ő maga is megkapott. Ebből kiderül, amit már említettem, hogy Mózes nem ok nélkül tárgyalja ezt a dolgot oly hosszasan. De mérlegeljünk minden egyes körülményt a maguk tulajdonképpeni sorrendjében, melyek közül az első az, hogy Isten Ézsau áldását Jákobra az atyja tévedése által helyezte át, akinek a szemei, mint Mózes elmondja, már elhomályosodtak. Jákob látása is homályos volt, amikor az unokáit, Efraimot és Manassét megáldotta, de a látása nem gátolta meg őt abban, hogy gondosan keresztbe tegye a kezét. Isten azonban hagyta, hogy Izsákot becsapják, annak megmutatása végett, hogy Jákob a természet rendjével ellentétesen nem ember akaratából emelkedett az elsőszülöttség rangjára és tisztességére.

2. *Ímé megvénhedtem; nem tudom halálom napját.* A legcsekélyebb kétség sem férhet hozzá, hogy Izsák egész életében mindvégig naponta imádkozott a fiaiért. Ez tehát rendkívüli áldásnak tűnik. Azután a kijelentés, mely szerint nem tudja a halála napját ugyanaz, mintha azt mondta volna, hogy a halála minden percben egyre közelebb jön hozzá, egy megöregedett és legyengült emberhez, hogy nem mer magának semmivel sem hosszabb életet ígérni. Pont ahogyan egy várandós asszony mondhatja a szülés közeledtével, hogy már egyetlen biztos napja sincsen. Mindenki, még élete virágjában is, ezer halált cipel magával. A halál a magának követeli a magzatot már az anyaméhben, és elkíséri őt élete minden időszakában. De miután egyre közelebb jön az idősekhez, ezért egyre állandóbb módon kell a szemük előtt tartani, s olyan vándorokként élni a világban, akiknek az egyik lábuk már a sírban van. Röviden, Izsák, mint aki már közeledik a halálhoz, az őt túlélő egyházat a fia személyében akarja hátrahagyni.

4. *Hogy megáldjon téged az én lelkem.* A szent ember hite csodálatos módon keveredett a bolond és megfontolatlan testi vonzalommal. A hit általános alapeleme virágzik az elméjében, amikor a fia megáldásával a Szentlélek irányítása alatt rábízta annak az

örökségnek a jogát, ami isteni módon lett neki magának megígérve. Közben vakon elragadja az elsőszülött fiának szeretete annyira, hogy a másikinál többre tartja őt és így Isten jövődölése ellen küzd. Tudnia kellett ugyanis azt, amit Isten még a gyermekek megszületése előtt kihirdetett. Ha bárki azzal mentegetné őt, hogy nem kapott parancsot Istentől a természet megszokott sorrendjének megváltoztatására, hogy a fiatalabbat részesítse előnyben az idősebbel szemben, ezt könnyű megcáfolni, mert noha tudta, hogy az elsőszülött elvetett, de mégis kitartott a szélsőséges ragaszkodásában. S elhanyagolván a kötelességeivel kapcsolatos tudakozódást, amikor a feleségétől kapott tájékoztatást a mennyei jövődölésről, a tunyasága semmiképpen sem volt megbocsátható. Nem volt ugyanis teljességgel tudatlan az elhívását illetően, ezért a makacs ragaszkodása a fiához egyfajta vakság volt, ami még nagyobb akadálnak bizonyult a számára, mint a szemeinek külsődleges elhomályosodása. De ez a hiba, noha korholásra méltó, nem fosztotta meg a szent embert az áldás kihirdetésének jogától, hanem az abszolút tekintélye megmaradt, s a bizonyosságának ereje és hatékonysága is ép maradt úgy, mintha Maga Isten szólt volna a mennyből, mely dologra hamarosan majd megint utalok.

5. *Rebeka pedig meghallá.* Mózes most részletesebben is elmagyarázza a mesterkedést, melynek segítségével Jákob megszerezte az áldást. Valóban nevetségesnek tűnik, hogy egy öregember, akit megtévesztett a felesége ravaszsága, a tudatlansága és a tévedése folytán az akaratával ellentétes dolgokat mondjon ki. S biztos, hogy Rebeka hadicsele sem volt hibamentes, mert jóllehet nem volt képes hasznos tanácsokkal irányítani a férjét, mégsem a törvényes módszer volt efféle becsapással megkerülni őt. Mert ahogyan a hazugság önmagában is büntetendő, ő még súlyosabban vétkezett abban, hogy efféle mesterkedésekkel akart szórakozni egy szent dologban. Tudta, hogy a rendelet, amivel Jákobot Isten kiválasztotta és örökbe fogadta, megmásíthatatlan volt: akkor miért nem várt türelemmel, míg Isten ténszerűen is megerősíti és megmutatja, hogy amit egyszer kinyilatkoztatott a mennyből, az biztos? Ezért elhomályosítja a mennyei jövődölést a hazugságával, s a tőle telhető legteljesebb mértékben eltörli a fiának megígért kegyelmet. Ha azonban tovább is vizsgáljuk, honnan származott ez a nagy vágya a nekigyürkőzésre, akkor a másik oldalon a rendkívüli hite mutatkozik meg. Miután ugyanis nem vonakodott önmaga ellen bősztíteni a férjét azzal, hogy kiolthatatlan ellenségeskedést lobbant fel a testvérek között, kiteszi a szeretet fiát, Jákobot az azonnali halálnak, s felzaklatja az egész családot, ez a bizonyosság nem másból, mint a hitéből fakadt.⁴⁹⁶ Az Isten által megígért örökség szilárdan belerögzödött az elméjébe: tudta, hogy az a Jákob fiának rendeltetett. Ezért Isten szövetségére támaszkodva és a kapott jövődölést tartva észben megfedekezik a világról. Látjuk tehát, hogy a hite az igazságtalan és mértéktelen buzgósággal keveredett. Ezt alaposan meg kell figyelni, hogy megértsük: a tiszta és szabatos tudás nem mindig világosítja meg úgy a kegyesek elméit, hogy minden cselekedetükben a Szentlélek irányíthassa őket, hanem az a kicsiny világosság, ami az utat mutatja nekik, a tudatlanság és a tévelygés különböző felhőibe burkolódzik. Ezért miközben tartják a helyes utat, s haladnak a cél felé, esetenként mégis megcsúsznak. Végül, mind Izsákban, mind a feleségében a hit alapeleme volt az uralkodó. De mindketten, a tudatlanságuk folytán az egyes részleteket illetően, valamint más egyéb hibák miatt is vagy kissé letértek az útról, vagy legalábbis megbotlottak az úton. Látván azonban, hogy Isten kiválasztása ennek ellenére megállt szilárdan, sőt, a célját az asszony csalásán

⁴⁹⁶ Veszélyes álláspont ez, akárhogy is módosítjuk, vagy magyarázzuk. A valódi hit soha nem vezet vétkezésre. Ez a keveréke, sőt mondhatni az eluralkodása volt a hitetlenségnek, ami rávette Rebekát, hogy ahelyett, hogy várna Isten ígértének a maga módján történő beteljesedésére inkább egy csalafinta tervet kovácsoljon és hajtson végre, ami őt és a családját az állandósult nyugtalanságba taszította. Amit Kálvin buzgóságnak nevez, azt inkább elhamarkodottságnak, sőt valami még rosszabbnak kellett volna neveznie. – a szerk.

keresztül érte el, Ő ezen a módon tesz arról bizonyosságot, hogy az áldásának teljes dicsérete az ő ingyenes jóságát illeti.

11. *Jákób pedig monda Rebekának.* Az, hogy Jákob nem önként jelenik meg az atyja előtt, hanem inkább fél, nehogy a csalafintasága kiderüljön, és azzal átkot hozzon magára, nagyon ellentétes a hittel.⁴⁹⁷ Mert amikor az apostol azt tanítja, hogy „a mi pedig hitből nincs, bűn az” (Rm14:23), azzal az Isten fiait arra a mértékletességre tanítja, hogy semmibe se fogjanak bele kételkedő és megzavart lelkiismerettel. Ez a szilárd meggyőződés a helyes viselkedés egyetlen szabálya, amikor Isten parancsára támaszkodva elszántan megyünk bárhová, ahová Ő hív minket. Jákob tehát önmagával vitatkozva megmutatja, hogy nem volt elegendő hite. S természetesen, noha nem volt teljesen annak híjával, mégis, ebben a dologban vádolható hibázással. Az ő példája azonban megint arra tanít minket, hogy a hitet nem mindig oltja ki az adott hiba, sőt, ha Isten néha odáig elmegy a szolgáltaival, hogy azt, amit ők romlottan követtek el, a javukra fordítja, azt semmiképpen sem szabad engedélynek tekinteni a bűnre. Isten csodálatos kegyelme által nem szakadt el Jákob az örökbefogadás kegyelmétől. Ki ne félne inkább, semhogy vakmerő legyen? S ebből látjuk, hogy a hitét elhomályosította a kételkedés. Ezért kérjük az Urat, adja meg nekünk a minden lépésünket kormányzó bölcsesség Lelkét. Ehhez járult még egy nem csekély hiba: mert miért nem inkább Isten tiszteli ahelyett, hogy az atyja haragjától félne? Miért nem inkább arra gondol, hogy szennyessé vált fogja elcsúfítani Isten megszentelt örökbe fogadását, ha annak a beteljesedése látszólag egy hazugságon keresztül történik meg? Mert noha jó végcélra irányult, mégsem volt törvényes dolog annak a végcélhoz az elérése ezen a ferde úton. Közben az sem kétséges, hogy a hit felülkerekedett ezeken az akadályokon. Hisz mi volt az oka, amiért jobbnak látta az atyja pusztát és látszólag üres áldását⁴⁹⁸ az általa élvezett nyugalomnál, az otthon kényelménél és végül magánál az életnél is? Test szerint az atyja áldása, amire olyannyira vágyott, hogy tudatosan és szándékosan merült bele hatalmas nehézségekbe, csak egy elképzelt dolog volt. Miért cselekedett hát így, ha nem azért, mert az egyszerű, az Isten Ígéjébe vetett hit gyakorlásában többre értékelte a reménységet, ami el volt rejtve előle, mint azt a kíváncsi állapotot, amit ténylegesen élvezett? Emellett a félelme atyja haragjától a valódi istenfélelemben gyökerezett. Azt mondja, félt, nehogy átkot hozzon magára. De nem félt volna annyira a szóbeli feddéstől, ha nem tartotta volna ezer életnél is többre az atyja kezébe letétbe helyezett kegyelmet. Isten indíttatására félt tehát az atyjától, aki Isten szolgálója volt. Amikor ugyanis Isten a földön csúszva lát minket, akkor ember kezével emel Magához.⁴⁹⁹

13. *Reám szálljon a te átkod fiam.* Rebeka itt ismét vétkezik, mert olyan elhamarkodott buzgóság fűti, hogy nem veszi fontolóra, mennyire nem tetszik Istennek az ő gonosz útja. Vakmerően kiteszi magát az átoknak. De honnan származik ez a gondatlan

⁴⁹⁷ Kálvin megszokott óvatosságának és alaposágának nagy hiánya mutatkozik meg ebben az érvelésében. Természetesen helyes volt, hogy Jákob érezze és kifejezze a félelmet, nehogy a csalás, aminek a végrehajtását az anyja követelte meg tőle, lelepleződjön, s az nem áldást, hanem átkot hozzon rá. A becsületesség még nagyobb bizonyítéka és a hit még erősebb gyakorlása lett volna, ha visszautasítja anyja eme követelőzéseit és ezt mondja: „Miképpen tehetném meg ezt a gonoszszágot és vétkezhetnék Isten ellen?” – *a szerk.*

⁴⁹⁸ „Quid enim fuit causae cur nuda et in speciem inania patris vota ...praeferret?” Tymme a vota szót „kívánságoknak” fordítja, és vagy az igeszakasz értelmének megadása végett, vagy azért, mert a kiadás, amiből a saját változatát megalkotta, más olvasattal bír, az „anya” szót teszi az „apa” helyére. De az amszterdami és a berlini kiadásokban egyformán a patris, és nem a matris szó szerepel, amit a fenti fordítás szemlátomást meg is követel. Lényegében megegyezik a francia változattal, ami a következő: „Car qui a cette cause qu’il a préférée la benediction de son pere, laquelle sembloit nue et vaine en apparence, au repos duquel il jouissoit lors, &c. – *a szerk.*

⁴⁹⁹ Sokkal valószínűbb, hogy Jákobot a sietős és becsvágyó sóvárgás befolyásolta az áldásnak a bátyja kezéből való kiragadására, s noha megállt egy pillanatra, és fontolóra vette a következményeket, ha anyja terve csődöt mond, mégis túlonként gyorsan belenyugodott és kitette magát az ebből fakadó veszélyeknek, de nem Isten akaratának mindenekelőtti szem előtt tartásával, hanem inkább önszeretetből, ami oly sokszor túlló a célon. – *a szerk.*

magabiztossága? Minden isteni parancs híjával a saját tanácsára hallgat. De mégsem tagadja senki, hogy a buzgósága, noha vakmerő, az Isten Ígéje iránti speciális tiszteletéből fakad. Amióta ugyanis megtudta, hogy Isten szemében Jákob részesül előnyben, nem törődött semmivel, ami a világban látszott, s amit a természetes érzelmek diktáltak Isten titkos kiválasztásával szemben. Ezért ez a példa arra tanít minket, hogy mindenkinek mértékletesen és óvatosan kell járni az elhívása szabályainak megfelelően, s nem szabad megpróbálnia semennyivel sem túllépni azon, amit Isten enged meg az Ő Ígében.

14. *Elméne azért, és elhozá.* Jóllehet valószínű, hogy Jákobot nemcsak az anyja tekintélye iránti engedelmesség iránti vágy befolyásolta, hanem a fűszerei is meggyőzték, de mégis vétkezett, amikor átlépte az elhívásának határait. Amikor Rebeka magára vállalta a szégyent, akkor azt mondta neki, hogy kétség sem férhet hozzá: senkit nem ért sérelem, mert Jákob nem ellopta másvalaki jogait, hanem csak azt az áldást kereste, amit mennyei jövődőlés rendelt ki a számára. Látszólag tisztességesnek, és valószínűleg mentségnek tűnt a csalásért, hogy Izsák, hacsak nem kényszerítik az ellenkezőjére, kész volt érvényteleníteni Isten kiválasztását. Ezért Jákob ahelyett, hogy egyszerűen csak az anyjának engedelmeskedve udvariasan elutasította volna annak megtételét, ami helyes, inkább Isten Ígétének engedelmeskedett. Közben (mint már mondtam) ez a konkrét hiba nem volt mentes a szégyentől, mert Isten igazságát nem kell efféle hamisságokkal megtámogatni. Megvallom, az atyai áldás Isten kegyelmének pecsétje volt, de Rebekának inkább várnia kellett volna, amíg Isten enyhülést nem ad a mennyből Izsák elméjének megváltoztatásával és a nyelvének vezetésével, semhogy megpróbálja azt, ami törvénytelen. Ha ugyanis Bálámot, aki áruba bocsátotta a haszonleső nyelvét, szintén a Lélek kényszerítette a saját akarata ellenére a választott nép megáldására, pedig őt Isten pusztulásra szánta (4Móz22:12), mennyivel erőteljesebben befolyásolta volna ugyanaz a Lélek a szent Izsák nyelvét, aki nem holmi kereskedő volt, hanem olyasvalaki, aki arra vágyott, hogy hűségesen engedelmeskedjen Istennek, csak egy tévedés ragadta el az ellenkező irányba? Ezért noha alapjában véve kiváltképpen a hit ragyogott a szent Jákobban, ebben a vonatkozásban mégis őt illeti a szégyen az elhamarkodottságáért, amiért nem bízott Isten gondviselésében, s csalafinta módon jutott atyja áldásának a birtokába.

19. *Monda Jákob az ő atyjának: Én vagyok Ézsau.*⁵⁰⁰ Jákob először gyáva és aggodalmaskodó volt, most azonban leszámolt a félelmével, s magabiztosan és merészen hazudik. Ebből a példából megtanuljuk: ha valaki egyszer átlépte a kötelesség törvényes határait, hamarosan mértéktelen szabadságot ad majd magának. Ezért nincs jobb, mint hogy mindenki megmaradjon a számára az Isten által előírt korlátok között, nehogy többet is megpróbálva a törvényesnél, ajtót nyisson a Sátánnak. Korábban már megmutattam, mennyire ellentétes volt a hittal a csalással történő áldáskeresése és annak a hazugság által történt megszerzése. Mégis, ez a konkrét hiba és letérés a helyes útról nem akadályozta meg a jövődőlésből származó hitet abban, hogy bizonyos módon mégis megmaradjon a maga útján. A visszatérésének gyorsaságát mentegetve azt mondja, hogy Isten hozta elé a vadat, s így a kegyesség szabályával összhangban beszél, de bűnt követ el mégis, amikor Isten szent nevét hozzákeveri a maga hamisságaihoz. Azaz, ahol eltávolodnak az igazságtól, ott az Isten iránt látszólag mutatott tisztelet nem más, mint az Ő dicsőségének a megszenteltetésének. Helyes volt, hogy a vadászatának sikeres kimenetelét Isten gondviselésének tulajdonítsa, nehogy azt képzeljük, hogy bármely jó dolog a véletlen műve, de amikor Jákob azt állította, hogy Isten volt annak a jótéteménynek a Szerzője, ami valójában nem adatott meg neki magának, s ezt, mint álsruhát használta a csalása elleplezésére, s ezzel hamisan esküt is tett.

⁵⁰⁰ "Jákob beszédében három hazugság is van. Az első: *én vagyok Ézsau*. A második: *azt tettem, amit parancsoltál*. A harmadik: *egyél a vadhúsomból*. Nekünk azonban nem kell aggályosan gondosaknak lennünk abban, hogy mentséget találjunk a szent emberek minden cselekedetére." – Cornelius a Lapide Poli Synopsys-ában.

21. *Jer közelebb, kérlek, hadd tapogassalak meg fiam.* Ebből kiderül, hogy a szent ember gyanította a csalást, ezért vonakodott. Ebből úgy tűnhet, hogy az áldás hiábavaló volt, mert nem kapott támogatást a hittől. De tetszett Istennek úgy végezni el a munkáját Izsák keze által, hogy közben ne tegye őt, aki eszköz volt, a céljai szándékos megvalósítójának. Az sem abszurd, hogy Izsák egy vak emberhez hasonlóan a másnak szánt áldást átadja másvalakinek. A pásztorok közönséges feladata valami ehhez hasonló, mert Isten parancsára ők embereket békítenek ki Vele, ám mégsem veszik észre, kire vonatkozik ez a kibékülés. Csak elszórják a magot, de bizonytalanok a gyümölcs vonatkozásában. Isten tehát nem engedi, hogy a rájuk bízott hivatallal és hatalommal a maguk megítélése alapján bánjanak. Ezen a módon Izsák tudatlansága nem érvényteleníti a mennyei jövendöléseket, s Maga Isten, noha a szolgája érzékei csődöt mondanak, nem áll el a szándékának kivitelezésétől. Itt világos cáfolatát látjuk a pápisták koholmányának, akik szerint a sákramentum minden ereje az azt beszentelő ember szándékától függ. Mintha valóban az ember akaratára lenne hagyva Isten szándékának a megghiúsítása! Mindazonáltal emlékeznünk kell arra, amit oly gyakran mondtam: bármennyire is becsapódott Izsák a saját fia személyében, mégsem mondta ki hiába az áldást, mert az általános hit megmaradt az elméjében és részben az kormányozta a viselkedését. Amikor a megtapogatásból kiindulva, a hanggal nem törődve alkotott ítéletet, akkor nem a hit természetének megfelelően cselekedett, így a személy vonatkozásában világos tévedésben volt. Ez azonban nem a tudatlanság következtében történt, mert szorgalmasan, sőt aggodalmasan törekedett minden módon arra, nehogy megfossa az elsőszülöttet a jogaitól. De tetszett az Úrnak nagyon tompává tenni az érzékeit: részben azért, hogy megmutassa, mennyire hiábavaló az emberek számára annak megváltoztatására törekedni, ami egyszer elrendeltetett (hiszen nem is lehet másként, mint hogy Isten tanácsvégzése szilárd és stabil maradjon, még ha az egész világ ellenzi is azt), részben pedig, hogy ezzel a fajta büntetéssel helyesbítse azt az abszurd ragaszkodást, mellyel Izsák túlonúl kötődött az elsőszülöttjéhez. Hiszen honnan származott ez az aprólékos vizsgálódása, ha nem Ézsau túlságos szeretetéből, mely teljesen eluralkodott az elméjében, s elfordította őt a mennyei jövendöléstől? Ezért, mivel engedett a természetes érzelmekbe való szélsőséges belemerülésnek, megérdemelte, hogy minden módon megvakuljon. Annál inkább kell ügyelnünk arra, hogy Isten unkáját végezve szabadjára ne engedjük az emberi érzelmeink zabláját.

26. *Jer közelebb fiam, és csókolj meg engem.* Tudjuk, hogy az akkor használatban levő megcsókolás gyakorlatát sok nemzet a mai napig megtartotta. A világi emberek azonban mondhatják, hogy nevetséges egy idős ember számára, akinek az elméje már-már bárgyú volt, de aki emellett jó étvágyal evett és ivott, kiárasztani az áldását olyasvalakire, aki csak szerepet játszott.⁵⁰¹ De miután Mózes korábban feljegyezte Isten jövendölését, amivel az örökbe fogadást a fiatalabb fiúnak rendelte, ezért illendő, ha Isten titkos gondviselését tisztelettel szemléljük, amit a világi emberek nem vesznek figyelembe. Izsák valójában nem volt annyira rabja az ételnek és az itálnak, hogy az elme józanságával képtelen lett volna a kapott isteni parancsra odafigyelni, s komolyan venni azt, s a saját elhívásába vetett biztos hittel magát a munkát is, aminek végzésében a teste gyengesége miatt húzódozott és megállt. Ezért ezt az áldást nem szabad a külső megjelenéséből kiindulva felbecsülnünk, hanem a mennyei elrendelés alapján kell értékelnünk azt, hiszen végül megmutatkozott a végkimenetelben, hogy sem Isten nem szórakozott hiábavaló módon, sem pedig ember nem járt el elhamarkodottan ebben a dologban. S valóban, ha ugyanaz a vallás él bennünk, ami a pátriárka szívében is virágzott akkor semmi sem gátolja majd az isteni hatalmat abban, hogy még világosabban felragyogjon az ember gyengeségében.

27. *Lám az én fiamnak illatja olyan, mint a mezőnek illatja.* Ambrosius hasonlata erről az igeszakaszról nem bántó a számomra. Jákob az öcs, a bátyja személyében nyer áldást: az

⁵⁰¹ „Vota sua in comicam personam effundit. Espande ses voeux et benedictions sur une personne disguisee et masquee.” Ráruhazza a fogadalmait és az áldásait olyasvalakire, aki álarcot és álruhát öltött. – *francia*.

öltözék, amit a bátyjától kölcsönöz, kellemes és tetsző az atyja számára. Hasonló módon vagyunk mi is megáldva, ahogyan Ambrosius tanítja, amikor Krisztus nevében lépünk a mi mennyei Atyánk jelenlétébe: Tőle kapjuk meg az igazság díszruháját, ami az illatánál fogva biztosítja Atyánk kegyeit. Röviden, akkor nyerünk így áldást, ha a Krisztus helyére állunk. Izsák azonban itt látszólag semmi másért nem könyörög a fia számára, csak azért, ami földi, mert az a szavainak lényege, hogy a fiának jó dolga legyen a világban, s begyűjthesse a föld bőséges termését és másokat meghaladó módon ragyoghasson a tisztességben. Nem említi a mennyei királyságot, s ebből fakadt, hogy a tanulatlan és az igazi kegyességben kevés gyakorlattal rendelkező emberek azt képzelték, hogy az Úr ezeket a szent ősatyákat csak a törékeny és mulandó élet vonatkozásában áldotta meg. Megannyi igeszakaszból nagyon más derül azonban ki. Ami pedig azt a tényt illeti, hogy Izsák itt Isten földi kegyeire korlátozódik, a magyarázat könnyű. Az Úr korábban nem állította világosan a jövőbeli örökség reménységét az ősatyák szemei elé (úgy, ahogyan most közvetlenül hív és emel minket a mennybe), hanem mondhatni tekervényes utakon vezette őket. Azaz, a Kánaán földjét a mennyei örökség tükréként és zálogaként jelölte ki a számukra. Mindezekben a jó cselekedeteiben az atyai jóindulatának adta a jeleit, de valóban nem azért, hogy megelégedjenek az evilági jó dolgokkal, s elhanyagolják a mennyet, vagy egy pusztán üres árnyat kövessenek, amint azt egyesek ostoba módon feltételezik, hanem hogy efféle segítségekkel megtámogatva annak a korszaknak megfelelően, amelyben éltek, fokozatosan a menny felé emelkedhessenek. Mivel Krisztus, Aki az első zsenge azok közül, akik feltámadnak, s az örök és romolhatatlan élet Szerzője, még nem jelentetett ki, az Ő lelki királysága ezen a módon csak előképekben jelent meg, míg el nem jött az idő teljessége. Miután pedig Isten minden ígérete benne foglaltatott ezekben a jelképekben, sőt bizonyos értelemben azokba lettek felöltöztetve, ezért a szent ősatyák hite ugyanolyan fokú volt és ugyanúgy halad a menny felé ezekkel a kezdetleges földi alapelemekkel. Ezért jöllehet Izsák Isten mulandó kegyeit teszi kiemelkedőkké, semmi sem áll távolabb az elméjétől, mint az, hogy a fia reménységét erre a világra korlátozza. Inkább ugyanabban a magasságba igyekszik őt felemelni, ahová ő maga is tart. Ennek némi bizonyítékát a saját szavaiban is láthatjuk, mert alapvető dolog, hogy uralmat határoz meg neki a nemzetek felett. De honnan származik ennek a méltóságnak a reménysége, ha nem onnan, hogy meg volt győződve: az ő nemzetségét az Úr választotta ki? S még azzal a kikötéssel, miszerint a királyság joga az egyik fiúé lesz csak? Közben legyen elegendő ahhoz az alapelvhez ragaszkodni, hogy a szent ember, amikor bővelkedő életútért könyörög a fiának, azt szeretné, hogy Isten, Akinek az atyai kegyességében rejlik a mi szilárd és örök boldogságunk, kibékülne vele.

29. *Átkozott, a ki téged átkoz.* Emlékeznünk kell arra, amit korábban mondtam, nevezetesen, hogy ezek nem pusztán kívánságok, azaz olyanok, amilyeneket az atyák szoktak megfogalmazni a gyermekeiket illetően, hanem Isten ígéretei is bennük rejlenek, mert Izsák a felhatalmazott magyarázója Istennek, valamint a Szentlélek által használt eszköz. Ezért mintegy Isten személyében jelenti ki azokat átkozottaknak, akik szembeszegülnek a fia jólétével. Ez tehát annak az ígéretnek a megerősítése, amellyel Isten, mikor védelmébe veszi a kegyeseket, kijelenti, hogy az ellenségeik ellensége lesz. A jövendölés egész jelentése arra vonatkozik, hogy Isten kegyes atyának bizonyul majd a szolgájához, Jákobhoz minden dologban, így megteszi majd őt a szent és kiválasztott nép vezetőjévé és fejévé, megőrzi és megvédi őt a hatalmával és bebiztosítja az üdvösségét minden ellensége szeme láttára.

30. *És épen csakhogy kiment vala Jákob.* Itt Ézsau visszaszorításának a módszeréről számol be, mely körülmény nem csekély mértékben járult hozzá Jákob áldásához. Ha ugyanis Ézsau nem vettetett volna el, akkor szemlátomást attól a tisztességtől sem lett volna megfosztva, amit a természet adott neki. Most azonban Izsák azt jelenti ki, hogy amit a pátriárkai hivatalának megfelelően tett, az kizárólag csak megerősíthető. Itt valóban megint az mutatkozik meg, hogy az elsőszülöttség, amit Jákob megszerzett a bátyja kárára, a számára

ingyenes ajándék volt, mert ha összevetjük mindkettőjük munkálkodását, akkor Ézsau az atyjának engedelmeskedve vadászni megy, elhozza neki a vadászzsákmányát, elkészíti a saját munkájával megszerzett élelmet az atyjának, és nem mond mást, csak igazat. Röviden, nem találunk benne semmit, ami ne lenne méltó a dicséretre. Jákob soha nem megy el otthonról, kecskegidával pótolja a vadat, megannyi hazugsággal hízelgi be magát, és nem hoz semmit, ami miatt dicsérhető lenne, hanem sok dologban korholást érdemel. Ezért el kell ismerni, hogy ennek az eseménynek az okát nem a cselekedetekre kell visszavezetni, hanem az Isten örök tanácsvégzésében rejlik. Ézsau azonban mégsem igazságtalanul válik elvetetté, mert akiket nem Isten Lelke kormányoz, azok nem nyerhetnek semmit egyenes gondolkodással. Csak azt tartsuk fenn szilárdan, hogy miután mindenki állapota azonos, ha bárki előnyben részesül a többiekkel szemben, az nem a saját érdemei miatt történik, hanem mert az Úr ellenszolgáltatás nélkül kiválasztotta őt.

33. *Akkor Izsák elrémüle igen nagy rémüléssel.*⁵⁰² Itt megint az a hit ragyog fel és bocsát ki újabb szikrákat, ami a szent ember keblében korábban eltompult, mert nem kétséges, hogy ez a félelme a hitből fakad. Emellett nem közönséges félelem az, amit Mózes leír, hanem olyasvalami, ami teljesen felforgatja a szent embert. Miután ugyanis teljes mértékben tisztában volt az elhívásával, így meg volt arról győződve, hogy az örökös megnevezésének kötelességét, akire rá kell bízni az örök élet szövetségét, isteni parancsba kapta, ezért amint felfedezte a tévedését, eltelt félelemmel, amiért egy ennyire nagy és komoly dologban Isten engedte őt tévedni. Mert hacsak nem gondolta, hogy Isten volt az irányítója ennek a cselekedetnek, mi gátolta volna meg abban, hogy a tudatlanságát mentséggé hozza fel ürügynek, s megharagudjon Jákobra, aki csalással és megbocsáthatatlan mesterkedésekkel lopakodott a közelébe? De jóllehet elborítja a szégyen az elkövetett tévedés miatt, mindazonáltal összeszedett elmével megerősíti az áldást, amit kimondott, s nem kételkedem benne, hogy akkor, mint egy álmából ébredő, elkezdte az emlékezetébe idézni azt a jövődölést, amire nem figyelt oda kellőképpen. Ezért a szent embert nem a becsvágy készítette arra, hogy ennyire állhatatos legyen a célját illetően, amilyenek a makacs emberek szoktak lenni, akik a végletekig űzik azt, amit egyszer, jóllehet ostoba módon elkezdtek. A kijelentés azonban, miszerint „megáldottam őt, és áldott is léssen” a ritka és drága hit következménye volt. Ő ugyanis megtagadván a test vonzalmait, most teljességgel átadja magát Istennek, s elismervén Istent az áldás Szerzőjének, melyet ő mondott ki, megadja a Neki kijáró dicsőséget azzal, hogy nem meri visszavonni azt. Ennek a tanításnak a haszna az egész egyházé, hogy biztosan tudhassuk: bármit ígérnek nekünk az evangélium hirdetői Isten parancsára, hatékony és stabil lesz, mert nem magánemberekként szólnak, hanem mintegy Magának Istennek a parancsára, s a szolgáló gyengesége nem semmisíti meg Isten Ígétének a hűségét, erejét és hatékonyságát. Ő, aki az örök boldogság és élet kínálatának terhével jelenik meg előttünk, szintén ki van téve a közös nyomorúságainknak és a halálnak, mindazonáltal az ígéret hatékony. Aki felment minket a bűn alól, maga is bűnös, mivel azonban ezt a hivatalt az Isten jelölte ki a számára, ennek a kegyelemnek a stabilitása, melynek Istenben van az alapja. soha nem fog csődöt mondani.

34. *Nagy és igen keserves kiáltással felkiálta.* Noha Ézsau továbbra is könyörög az áldásért, mégis a kétségbeesés jelét mutatja, ami az oka annak, amiért nem jut haszonhoz, mert nem lép be a hit kapuján. Az igazi kegyesség valóban könnyeket és nagy kiáltásokat hoz ki Isten gyermekeiből, de Ézsau, reszketve és eltelve félelemmel csak jajveszékel, s találomra szórja a levegőbe a kívánságát, hogy ő is áldást nyerhessen. A vak hitetlenségét azonban a saját szavai feddik meg, mert noha csak egyetlen áldás lett rábízva az atyjára, ő mégis másikat kér, mintha atyja hatalmában állna az áldások válogatás nélküli kimondogatása Isten parancsától függetlenül. Itt eszünkbe juthat az apostol intése: „(Ézsau), mikor akarta örökölni

⁵⁰² Az eredeti szöveg nagyon erőteljes, és nem is fejezhető ki teljesen a fordításban. „Izsák hatalmas reszketéssel reszketett szélsőségesen.” A Septuaginta úgy mutatja be őt, mint aki a döbbenet extázisában van. – *a szerk.*

az áldást, megvettetett; mert nem találta meg a megbánás helyét” (Zsid12:17), mert akik elutasítják, hogy kövessék Istent, amikor Ő hívja őket, utólag hiába hívják Őt segítségül, amikor már hátat fordított nekik. Amíg Isten szól hozzánk és hívogat minket, a mennyek országának kapuja nyitva áll bizonyos értelemben. Ezt a lehetőséget ki kell használnunk, ha szeretnénk bejutni, a próféta tanításának megfelelően: „Keressétek az Urat, a míg megtalálható, hívjátok őt segítségül, a míg közel van” (Ézs55:6). Ezt pedig Pál magyarázza meg nekünk, az üdvösség napjának kellemetes idejét úgy határozva meg, hogy az nem más, mint mikor a kegyelmet az evangéliummal elhozzák hozzánk (2Kor6:2). Azaz, akik akkor engedik azt tovább haladni, végül majd túl későn és haszontalanul kopogtatnak, mert Isten megbosszulja a tétlenségüket. Óvakodnunk kell tehát attól, nehogy süket fülekkel engedjük Isten hangját most meghallgatás nélkül elmenni mellettünk, mert Ő is süket lesz majd a mi kiáltásainkra. De megkérdendő, miképpen egyeztethető össze ez a visszautasítás az ígérettel: „És ha a gonosztevő megtér minden vétkeből, melyeket cselekedett, és megtartja minden parancsolatimat, és törvény szerint és igazságot cselekszik: élvén éljen, és meg ne haljon” (Ezék18:21). Emellett ellentétesnek tűnhet Isten könyörületével elvetni azok sóhajait, akik összetörten a nyomorúságtól az Ő könyörületéhez menekülnek menedékként. Erre azt válaszolom, hogy a megtérés, ha valódi és őszinte, soha nem lesz túl késői, s a bűnös, akik a lelkéből megundorodik önmagától, bocsánatot fog nyerni, de Isten ezen a módon bünteti meg az Ő kegyelmének megvetését, mert azok, akik makacsul elvetik azt, nem gondolnak komolyan az elmájukban a visszatérésre Őhozzá. Ezek tehát azok, akik átadattak méltatlan gondolkodásra, és akiket soha meg nem érintett a valódi megtérés. A képmutatók valóban könnyekben törnek ki, de a szívük a bensőjükben mondhatni vaskorlátokkal marad zárva. Ezért mivel Ézsau hit és megtérés nélkül törtet előre áldást kérni, nem csoda, ha elvettetik.

36. *Nem méltán hívják-é őt Jákóbnak?* Az, hogy Ézsauak eszébe sem jutott a megtérés, ebből kiderül, mert a testvérét hibáztatta és semmiféle szégyent sem vállalt magára. De a megtérésnek maga a kezdete is a bűn miatt érzett bánat, együtt önmagunk elítélésével. Ézsauak magába kellett volna szállnia, s a saját bírójává kellett volna válnia. Eladván az elsőszülöttségi jogát kiéhezett kutyaként vetette rá magát a húsrá és a főzelékre, s most, mintha semmi rosszat nem tett volna, minden haragját a testvéreire zúdítja. Aztán, ha az áldásnak bármiféle értéket tulajdonít, miért nem veszi fontolóra, hogy nem egyeznén egy ember csalása fosztotta őt meg attól, hanem Isten gondviselése? Látjuk tehát, hogy akár a vak ember a sötétségben, képtelen rátalálni a maga útjára.

37. *Ímé uraddá tettem őt.* Izsák most nyíltabban is megerősíti, amit korábban mondtam, hogy miután az Úr volt az áldás szerzője, az nem lehetett sem hiábavaló, sem továtűnő. Itt ugyanis nem a saját méltóságával dicsekedik fenségesen, hanem megtartóztatja magát a szolgálai kötöttségek és mértékek között, s tagadja, hogy szabad lenne neki bármit is megváltoztatni. Ő ugyanis mindig szem előtt tartja, (s igaz is), hogy amikor Isten szolgájának a szerepét játssza, akkor nem szabad neki messzebbre menni, mint amire parancsot kapott. Ebből Ézsauak valóban meg kellett volna tanulnia, hogy honnan esett ki a saját hibájából, hogy megalázkodjon, s inkább csatlakozzon az öccséhez annak érdekében, hogy az alárendeltjeként ő is részesülhessen az áldásából ahelyett, hogy bármire elkülönítve vágyott volna a maga számára. De a romlott sóvárgás elragadja őt, így megfélekezvén Isten országáról semmi mást nem kerget, mint a saját javát, és csakis azzal törődik. S megint meg kell figyelnünk Izsák beszédmódját, mellyel úgy követel biztos erőt és hatékonyságot a jövődőlésének, mintha az ő szava uralommal, a gabona és a bor bőségével, valamint minden mással járna, amit Isten Ábrahámnak ígért. Isten ugyanis, megkövetelve, hogy a kegyesek csakis Tőle függjenek, mindazonáltal azt is akarja, hogy támaszkodjanak az Ígére, amit az Ő parancsára ember nyelve hirdet nekik. Ebben az értelemben mondja, hogy megbocsátják a bűnöket azok, akik csak hírvivői és magyarázói az ingyenes megbocsátásnak.

38. *Avagy csak az az egy áldásod van-e néked atyám?* Ézsau látszólag összeszedi a bátorságát, de elhanyagolja a lelke gondját, s egy disznóhoz hasonlóan a teste kedvében jár. Hallotta, hogy az atyjának semmi sem maradt, amit átadhatna neki, mert valóban, Isten egész és teljes kegyelme úgy nyugodott meg Jákobon, hogy az ő családján kívül nem volt megtalálható a boldogság. Ezért ha Ézsau a saját boldogulását kereste, abból a forrásból kellett volna neki meríteni, s inkább alá kellett volna vetnie magát a testvérének, semhogy elvágja magát a vele fennálló boldog kapcsolattól. Ő azonban inkább azt választotta, hogy legyen megfosztva a lelki kegyelemtől, ha rendelkezhet valamivel, ami a sajátja lesz, a testvérétől külön, semhogy az alárendeltje legyen otthon. Nem lehetett tudatlan arra nézve, hogy egyetlen kizárólagos áldás létezett, amivel az öccse, Jákob tétetett meg az isteni szövetség örökösevé, mert Izsák naponta beszélgetett velük arról a páratlan kiváltságról, amiben Isten kegyeskedett részesíteni Ábrahámot és a magvát. Ézsau nem panaszkodott volna korábban annyira keserűen, ha nem érezte volna úgy, hogy egy páratlan jótéteménytől fosztották meg. Ezért eltávolodván az áldásnak ettől az egyetlen formájától közvetve Istent tagadja meg és kivágja önmagát az egyház testéből, nem törődve mással, csak ezzel a mulandó élettel. De jobb volna neki nyomorultul elpusztulni minden evilági dolog híjával, s nehézséggel, erőtlenül kapkodnia a levegő után, semmint szunnyadozni a mulandó gyönyörök közepette. Ami utána következik – nevezetesen hogy hangosan kiáltozva siránkozott – inkább a heves és gögös sértődöttség jele, semmint a bűnbánaté, mert semmit sem hagyott el a vadságából, hanem úgy dühöngött, mint egy kegyetlen vadállat. A gonoszok, amikor a büntetés utoléri őket, így siratják az elvesztett üdvösségüket, de közben nem szűnnek meg örvendezni a bűneikben, s ahelyett, hogy szívből keresnék Isten igazságát, inkább az isteni mivoltának kioltását szeretnék. Hasonló jellegű a fogcsikorgatás és a sírás a pokolban, ami ahelyett, hogy Isten keresésére ösztönöznék az elvetetteket, csak kimondhatatlan kínokkal emészti őket.

39. *Ímé kövér földön lesz lakásod.* Végül Ézsau megkapja, amit kért. Miután ugyanis rájön, hogy elveszítette az elsőszülöttség rangját és tisztességét, úgy dönt, hogy inkább legyen vagyonos a világban, elkülönítve a szent néptől, semmint felvegye magára az öccse igáját. De gondolhatjuk úgy, hogy Izsák önmagának mond ellent az újabb áldás kimondásával, amikor korábban kijelentette, hogy Jákob fiának adott mindent, ami csak a birtokában volt. Erre azt mondom, hogy amit korábban Ismáelről mondtunk, azt kell ezen a helyen is megemlíteni. Isten ugyanis, noha meghallgatta Ábrahámnak az Ismáelre vonatkozó imáját, ami a jelen való életet illeti, mégis azonnal korlátozza az ígérteit egy, a kijelentésben foglalt korlátozással, miszerint csak Izsákban nevezetik a mag. Én azonban nem kételkedem abban, hogy a szent ember, mikor észrevette, hogy a fiatalabbik fia, Jákob rendeltetett a boldog élet isteni örökösének, megpróbálta megtartani az elsőszülöttségét, Ézsaut, a testvéri közösségben, hogy ne távolodjon el az egyház szent és kiválasztott nyájától. Most azonban, amikor látja, hogy makacsul törtet az ellenkező irányba, kijelenti, hogy mi lesz a jövőbeli állapota. Közben a lelki áldás megmarad a maga épségében egyedül Jákobnak, akihez Ézsau, elvetve, hogy kötődjön, így Isten országának önkéntes száműzöttjévé válik. A Malakiás által kimondott prófécia (Mal1:3) ezzel a kijelentéssel látszólag ellentétesnek tűnhet. A két testvért, Ézsaut és Jákobot összehasonlítva ugyanis azt tanítja, hogy Ézsau volt a gyűlölt, mert a sivatagban kapott birtokot, ám Izsák mégis termékeny földet ígér neki. Ennek kettős a megoldása: vagy a próféta, miközben összehasonlítva beszél, jogosan mondhatja Idumeát sivatagban a Kánaán földjéhez képest, ami sokkalta termékenyebb volt, vagy pedig a saját maga korára utal. Mert bár mindkét terület pusztulása borzasztó volt, a Kánaán földje egy rövid időre mégis kivirágzott, miközben Edom területe örök terméketlenségre ítéltetett és átadatott a sárkányoknak. Így jóllehet Isten a saját népét illetően az elhagyott sivatagokba üzte Ézsaut, mégis, önmagában annyira termékeny földet adott neki, ami az ígéretet semmiképpen sem

érvénytelenítette. Annak a hegyes vidéknek ugyanis egyrészt megvolt a maga termékenysége, másrészt pedig úgy öntözte az ég harmata, hogy megfelelő táplálékot adott a lakosainak.

40. *És fegyvered után élsz, és öcsédet szolgálod.* Meg kell jegyezni, hogy az itt megjövendőlt események soha nem teljesedtek be Ézsau személyében, így ez a prófécia a messze jövőre vonatkozik. Jákob ugyanis oly messze állt az uralkodástól a bátyja felett, hogy amikor Mezopotámiából visszatért, alázatosan felajánlotta neki az engedelmisségét. Az iga letörése pedig, amit Izsák itt említ, egy időben nagyon távoli idősakra vonatkozik. Így tehát Ézsau utódainak jövőbeli állapotáról beszél. S először is azt mondja, hogy a fegyverük által fognak élni, mely szavak két magyarázatot is megengednek. Vagy az ellenségeiktől körülvéve hadakozó és nyugtalan életet fognak élni, vagy szabadok, a maguk urai lesznek. Ott ugyanis nincs hatalom a kard használatára, ahol nincsen szabadság. Az előző értelmezés tűnik az ideillőbbnek, nevezetesen hogy Isten korlátozza az ígétét, nehogy Ézsau túlságosan felmagasztalódjon, mert semmi sem kívánatosabb, mint a békesség. A szent népet is arra figyelmezteti, hogy mindig is lesznek őket háborgató ellenségek. Ez azonban nagyon más, mint a saját fegyver által élni, mert mintha azt mondta volna, hogy Ézsau fiainak rablókhoz hasonlóan inkább fegyverekkel és erőszakkal, semmint törvényes eszközökkel kell megszerezniük a békességüket. Az ígétet másik korlátozása az, hogy noha fel lesz fegyverezve, mégsem kerül el az alárendeltséget az öccsének. Az idumeusok ugyanis végül a választott nép adófizetői lettek,⁵⁰³ de a szolgaság nem folytatódott sokáig, mert amikor különváltak a királyságok, a hatalom, mellyel minden szomszédjukat alattvalóikká tették, szintén megszűnt. Az Úr azonban rövid időre mégis alattvalókká tette az idumeusokat, hogy a próféciaának látható szemléltetését adhassa. Ami az idő többi részét illeti, Ézsau nyughatatlan és zabolátlan szabadsága nyomorultabb volt, mint az alávetetés bármely foka.

41. *Gyűlöli vala azért Ézsau Jákobot.* Ebből világosabban is kiderül, hogy Ézsau könnyei nagyon távol álltak a valódi megtérés hatásától, inkább a dühödt harag bizonyítékai voltak. Nem elégszik meg ugyanis azzal, hogy titokban tápláljon gyűlöletet az öccse iránt, hanem nyíltan tör ki gonosz fenyegetésekben. S nyilvánvaló, milyen mélyre eresztette a rosszindulat a gyökereit, amikor a testvére meggyilkolásának kétségbeejtő tervét forgatja a fejében. Még a világi és szentségtörő csökönyösség is elárulja magát benne, hiszen látható, hogy Isten rendeletének karddal történő megsemmisítésére készül. Azt mondja: gondoskodom róla, hogy Jákob ne élvezze a neki megígért örökséget. Mi más ez, mint törekvés az áldás erejének eltörlésére, amiről tudta, hogy atyja volt a hírnöke és kiszolgáltatója? Emellett egy képmutató eleven képmása is élénk tárul itt. Azt állítja, hogy atyja halála fájdalmas esemény lesz a számára, s kétségtelenül vallásos kötelezettség megsiratni az elhunyt édesapát. De pusztán ürügy volt csak a részéről a siratás napjáról beszélni, amikor a testvére istentelen meggyilkolásának végrehajtására irányuló sietségében az atyja halála láthatóan lassan jött el a számára, s örvendezett a közeledése láttán.⁵⁰⁴ Milyen arccal színlelhetett bármiféle emberi érzelmet, amikor a testvére halálára törekszik, s egyidejűleg megpróbálja felforgatni a természet összes törvényét? Még az is lehet, hogy magának a természetnek az impulzusa préselte ki belőle a beismerést, amivel még súlyosabban elítélhette volna önmagát, ahogyan Isten gyakorta rója meg a gonoszokat a saját szájukkal, s teszi őket még menthetetlenebbé. De ha egyedül a szégyenérzet megzabolázza a kegyetlen elmét, azt nem kell nagy dicséretre méltónak tekinteni, sőt, elárulja Isten ostoba és brutális megvetését. Néha valóban az embertől való félelem befolyásolja még az istenfélőket is, ahogyan azt láttuk az előző fejezetben Jákobot illetően, de ők hamarosan ennek fölibe kerekednek, így bennük az istenfélelem uralkodik, miközben az Isten elfelejtése úgy átjárja a gonoszok szívét, hogy ők egyedül csak

⁵⁰³ Ti. Dávid király alatt. – a szerk.

⁵⁰⁴ A görög fordítás szerint: „Közeledjenek hát atyám siratásának napjai, hogy megölhessem Jákobot, az öcsémet”. Így fejezi ki az atyja gyors halálára vonatkozó kívánságát, s a héber szöveg is elbírná ezt a fordítást. – Ainsworth.

az emberekben bizakodnak. Ezért aki pusztán csak emberektől félve és a szégyenérzet miatt tartóztatja meg magát a gonosztságtól, az mindeztidáig csak csekély előrehaladást tanúsított. De a pápisták megvallását főleg azzal a dicsérettel tisztelik meg, hogy sokakat visszatart a bűntől a félelmen keresztül, nehogy kénytelenek legyen kihirdetni a saját gyalázatukat. A kegyesség szabálya azonban teljességgel más, mivel azt tanítja a lelkiismeretünknek, hogy Istent állítsuk magunk elé tanúnak és bírónak.

42. *Hírül vivék Rebekának, az ő nagyobbik fiának Ézsauának beszédit.* Mózes most áttér a történet másik témájára, megmutatva, hogyan ment Jákob az atya házából vándorként Mezopotámiába. Kétségtelenül rendkívül aggasztó és súlyos kísértés volt a szent asszony számára látni, hogy a saját cselekedete által a fia közvetlen halálos veszélybe került. De hit által megküzdött azért, hogy megtartsa az egyszer megkapott kegyelmet. Ha ugyanis pusztán a fiatalabb fia iránti asszonyi vonzalom ösztönözte volna, akkor természetesen a legjobb és legrövidebb módszere azt lett volna, ha elintézi az elsőszülöttségi jog helyreállítását Ézsau számára, mert így eltörli a versengés okát, s lecsillapítja annak dühét, akit a jogainak elvesztése miatt a bánat égetett. A rendkívüli hit bizonyítéka tehát, hogy Rebeka nem törekszik semmiféle egyezségre, hanem meggyőzi a fiát: menjen önkéntes száműzetésbe, s inkább az ő jelenlététől fosztja meg önmagát, semhogy Jákob feladja az áldást, amit egyszer megkapott. Az atya áldása olyannyira képzeletbelinek tűnhet, hogy csodálatosnak látszik, mennyi mindent kihoz belőle Rebeka és Jákob: mindazonáltal annyira távol álltak annak visszavonásától, amit elkövettek, hogy nem utasították vissza a száműzetés keserű büntetését sem, csak had vigye magával Jákob az atya által kimondott áldást. Sőt, azt is megtanuljuk ebből a példából, hogy türelemmel kell túrnunk, ha a kereszt is jelen van a jobb élet reménysége mellett, annak társaként, vagy még azt is, ha az Úr azzal a feltétellel fogad be a családjába, hogy vándorokként kell kóborolnunk, mindennemű állandó lakóhely nélkül a világban. Mert azon az alapon lett Jákob kilököve az atyai házból, ahol nyugodtan leélhetette volna az életét, s volt kénytelen idegen földre menekülni, hogy Isten áldása lett neki megígérve. S miután nem próbált mulandó békességet vásárolni a testvérével a kapott kegyelem rovására, nekünk is óvakodnunk kell mindennemű testi előnytől, vagy a világ minden csábításától, nehogy azok elvonjanak az elhívásunk útjáról. Inkább tűrjünk nemesszívűséggel bármiféle veszteséget, hogy a reménységünk horgonya megmaradjon szilárdan rögzülve a mennyben. Amikor Rebeka azt mondja, hogy Ézsau azzal a gondolattal vigasztalódik, hogy meg fogja ölni az öccsét, annak jelentése az, hogy semmi más módon nem békíthető ki, csakis ezzel a gonosz gyilkossággal.

44. *És marad nála egy kevés ideig.* Ez a körülmény enyhíti a száműzetés súlyosságát. A szenvedések idejének rövidege ugyanis nem csekély támogatást jelent nekünk a megpróbáltatásokban. S valószínű, hogy Ézsau ellenségessége sem bizonyult oly makacsnak, hogy ne szűnt volna meg az öccse távollétében. A „keves ideig”-nek fordított héber kifejezésben a kevés szó szó szerinti fordításban „egy”, de többes számban.⁵⁰⁵ Rebeka úgy érti, hogy amint Jákob magától elmegy, a sértés emlékezete kitörlődik Ézsau elméjéből. Mintha azt mondta volna, hogy csak menj el egy kis időre, és mi gyorsan lecsillapítjuk a haragját.

45. *Miért fosztatnám meg mindkettőtöktől egy napon?* Miért fél Rebeka a kettős veszteségtől? Hisz nem merült fen annak a veszélye, hogy az annyira szelíd és nyugodt beállítottságú Jákob a testvéreire támad. Látjuk tehát, hogy Rebeka arra a következtetésre jutott: Isten fogja megbosszulni a gonosz gyilkosságot. Sőt, jöllehet Isten egy időre látszólag átsiklik a cselekedet felett, és visszatartja az ítéletét, mégis szükséges lesz őt elvonni a testvérgyilkosságtól. Ezért a természet törvényének megfelelően Rebeka kijelenti, hogy teljes mértékben meg lesz fosztva, mert kénytelen lesz a túlélőtől is rettegni és megvetni őt. Ha azonban Rebeka előre látta az elméjében, hogy Istennek milyen lesz az ítélete, s halálra adta

⁵⁰⁵ Hebraice ad verbum habetur, Unis diebus. (ימים אחדים) Az angolban nincs mód a kifejezés szó szerinti értelmének visszaadására. – a szerk.

volna a gyilkost, miután meg volt arról győződve, hogy ily hatalmas gonoszság nem maradhat büntetlen, annál kevésbé szabad nekünk becsuknunk a szemeinket Isten látható büntetése előtt.⁵⁰⁶

46. *Izsáknak pedig monda Rebeka.* Noha Jákob menekülhetett volna titokban is, az anyja mindazonáltal engedélyt kér az atyjától a távozására úgy, ahogyan azt a jól szabályozott házi kormányzás és fegyelem megkövetelte. A valóditól eltérő okot megjelölve a férjének felmenthető a hazugság vádja alól, mert se el nem mondta a teljes igazságot, se el nem hallgatta azt teljes mértékben. Semmi kétség, igazán mondta, hogy kínlódott, sőt belefáradt az életbe a hettita menyei miatt, de bölcsen elleplezi a belső lelki gonoszságot, nehogy halálos sebet ejtsen a férjén, s nehogy még jobban fellobbantsa Ézsau haragját, mert a gonoszok, mikor a bűnük lelepleződik, gyakran esnek kétségbe. Nos, jóllehet a menyei gonosz szokásai miatt Rebeka az egész rokonságot megutálta, ebben mégis Isten csodálatos gondviselése mutatkozik látványosan meg, amiért Jákob se nem egyesült, se nem keveredett össze az egyház jövőbeli ellenségeivel.

⁵⁰⁶ A francia változat terjedősebb: “Tant plus nous faut — il appercevoir les fleaux de Dieu qui sont manifestes, et ne faut point ciller les yeux en ne faisant semblant de les voir”. – Annál inkább észre kell vennünk Isten ostorcsapásait, melyek láthatók, s nem szabad hunyorognunk, azt színlelve, hogy nem is látjuk azokat.

28. fejezet

1. Előhívatá azért Izsák Jákóbot, és megáldá őt, és megparancsolá néki és mondá: Ne végy feleséget a Kananeusok leányai közül.

2. Kelj fel, menj el Mésopotámiába, Bethuélnak a te anyád atyjának házához, és onnan végy magadnak feleséget, Lábánnak a te anyád bátyjának leányai közül.

3. A mindenható Isten pedig áldjon meg, szaporítson és sokasítson meg téged, hogy népek sokaságává légy;

4. És adja néked az Ábrahám áldását, tenéked, és a te magodnak te veled egybe; hogy örökség szerint bírd a földet, melyen jövevény voltál, melyet az Isten adott vala Ábrahámnak.

5. Elbocsátá azért Izsák Jákóbot, hogy menjen Mésopotámiába Lábánhoz a Siriabeli Bethuél fiához, Rebekának, Jákób és Ézsau anyjának bátyjához.

6. És látá Ézsau, hogy Izsák megáldotta Jákóbot, és elbocsátotta őt Mésopotámiába, hogy onnan vegyen magának feleséget; és hogy mikor áldja vala, parancsola néki, és monda: Ne végy feleséget a Kananeusok leányai közül;

7. És hogy Jákób hallgata atyja és anyja szavára, és el is ment Mésopotámiába;

8. És látá Ézsau, hogy a Kananeusok leányai nem tetszenek Izsáknak az ő atyjának:

9. Elméne Ézsau Ismáelhez, és feleségül vevé még az ő feleségeihez Ismáelnek az Ábrahám fiának leányát Mahaláthot, Nebajóthnak húgát.

10. Jákób pedig kiindula Beérsebából, és Hárán felé tartott.

11. És juta egy helyre, holott meghála, mivelhogy a nap lement vala: és vőn egyet annak a helynek kövei közül, és feje alá tevé; és lefeküvék azon a helyen.

12. És álmot láta: Ímé egy lajtorja vala a földön felállítva, melynek teteje az eget éri vala, és ímé az Istennek Angyalai fel- és alájárnak vala azon.

13. És ímé az Úr áll vala azon és szóla: Én vagyok az Úr, Ábrahámnak a te atyádnak Istene, és Izsáknak Istene; ezt a földet a melyen fekszel néked adom és a te magodnak.

14. És a te magod olyan lészen mint a földnek pora, és terjeszkedel nyugotra és keletre, északra és délre, és te benned és a te magodban áldatnak meg a föld minden nemzetségei.

15. És ímé én veled vagyok, hogy megőrizzelek téged valahova menédesz, és visszahozzalak e földre; mert el nem hagylak téged, míg be nem teljesítem a mit néked mondtam.

16. Jákób pedig fölébredvén álmából, monda: Bizonyára az Úr van e helyen, és én nem tudtam.

17. Megrémüle annak okáért és monda: Mily rettenetes ez a hely; nem egyéb ez, hanem Istennek háza, és az égnek kapuja.

18. És felkele Jákób reggel, és vevé azt a követ, melyet feje alá tett vala, és oszlopul állítá fel azt, és olajat önte annak tetejére;

19. És nevezé annak a helynek nevét Béthelnek, az előtt pedig Lúz vala annak a városnak neve.

20. És fogadást tőn Jákób, mondá: Ha az Isten velem leendő, és megőriz engem ezen az úton, a melyen most járok, és ha ételül kenyeret s öltözetül ruhát adánd nékem;

21. És békességgel térek vissza az én atyámnak házához: akkor az Úr leendő az én Istenem;

22. És ez a kő, a melyet oszlopul állítottam fel, Isten háza lészen, és valamit adándasz nékem, annak tizedét néked adom.

1. *Előhívata azért Izsák Jákobot.* Megkérdendő: az ok, amiért Izsák megint megismétli a korábban kimondott áldást, vajon az volt-e, hogy a korábbinak nem volt ereje, mivel ha ő volt Isten akarátának prófétája és magyarázója, akkor, ami egyszer elhagyta a száját, annak szilárdnak, és öröknek kellett lennie. Erre azt válaszolom, hogy noha az áldás önmagában is hatásos volt, Jákob hitének mégis efféle támogatásra volt szüksége. Pontosan úgy, ahogyan az Úr is gyakran ismételve ugyanazokat az ígéreteket, semmit sem veszít el sem Önmagából, sem az Ígéből, hanem inkább megerősíti annak az Ígének a bizonyosságát a szolgáltnak, nehogy a test erőtlensége miatt a magabiztosságuk valaha is meginogjon. Azt is ésszerűen kell tartani, amit említettem: Izsák nem magánemberként imádkozott, hanem olyasvalakiként, aki speciális parancsot kapott Istentől arra, hogy a rábízott szövetséget átadja fiának, Jákobnak. Az is a legnagyobb fontosságú dolog volt, hogy Jákobot most végül tudatosan és akarattal áldja meg az apja, nehogy a jövőben, felidézve atyja tévedését és a saját csalását, kétely lopakodhasson be az elméjébe. Ezért Izsák most szándékosan intézi a szavait a fiához, Jákobhoz, kihirdetvén a neki jogszerűen kijáró áldást, nehogy bárki úgy képzelje: korábban megtévesztve a hamis szereplő által, hiába mondta ki a szavait.

2. *Kelj fel, menj el Mésopotámiába.* Először is azt parancsolja neki, hogy az anyai rokonságából vegyen magának feleséget. elküldhetett volna valakit a szolgálai közül, ahogyan Rebekát is elhozták neki, de talán azért folyamodott ehhez a megoldáshoz, hogy elkerülje Ézsau irigységét, aki feddésnek tekinthette volna, ha nagyobb törődéssel lettek volna a testvére, mintsem az ő saját házassága iránt.

3. *A mindenható Isten pedig áldjon meg.* Itt következik az áldás formája, ami a szavakban némileg különbözik az előzőtől, de mindazonáltal ugyanarra a végcélra irányul. Először is azt szeretné, hogy Jákobot áldja meg az Isten, azaz szaporodjon és erősödjön a saját leszármazottjaiban, s növekedjen a nemzetek sokaságává. Vagy, más szóval, hozzon létre sok nemzetséget, akik ugyanazon fő alatt egyesülnek egyetlen testté. Mintha azt mondta volna: származzon tőled megannyi törzs, akik majd egyetlen népet alkotnak. S ez bizonyos fokig valóban beteljesedett, amikor Mózes a népet tizenhárom törzsre osztotta. Mindazonáltal Izsák további célt is tartott a szeme előtt, nevezetesen hogy végül sokan legyenek egybegyűjtve a különböző nemzetek közül a fia családjába, hogy ezen a módon a hatalmas és korábban szétszórta tömegekből egyetlen gyülekezet formálódhasson. Nem kétséges ugyanis, hogy tovább akarta adni, amit kapott, mert látjuk, hogy rögvest utána az eredeti szövetség emlékeztetőt ünnepli, a jelen áldását abból, mint forrásból származtatva. Mintha azt mondta volna, hogy minden, az atyjától kapott jogot a fiára, Jákobra testál, hogy az élet öröksége megmaradhasson neki annak a szövetségnek megfelelően, amit Isten Ábrahámval kötött. Azok, akik ezt összehasonlításként kimondottnak tekintik,⁵⁰⁷ mintha Izsák azokat a jótéteményeket, melyeket Isten korábban Ábrahámnak adott, azzal a feltétellel adta volna, hogy az utódaira kell azoknak szállni, s ezért szükséges volt visszavezetni azok kezdetét az ő személyéhez, mint gyökérhez. Így tehát Izsák Jákob fiát tekinti Ábrahám örökösének, mint a nála letétbe helyezett és az ő magvának megígért áldás jogutódjának. Ez a következő szövegrészből világosabban is kiderül, ahol a föld birtokjogát adja meg neki azért, mert az Ábrahámnak adatott. Sőt azt is látjuk, hogy a mondatnak ebben a tagjában a hit micsoda állhatatosságával támaszkodtak a szent atyák az Úr Ígétére, mert ellenkező esetben nem csekély kísértésnek érezték volna, hogy idegenek és vándorok legyenek azon a földön, amelynek a birtokjoga Isten által lett kijelölve a számukra száz esztendővel korábban. De látjuk, hogy a vándorlásaik és a le nem telepedett életmódjuk közepette nem becsülték kevesebbre azt, amit Isten megígért nekik, mintha már teljes mértékben élvezhették is volna azt. S ez a hit valódi próbája, amikor egyedül Isten Ígétére támaszkodva olyan szilárdan megállunk, mintha a lakóhelyünk már a mennyben lenne, még ha a világ hullámai ide-oda

⁵⁰⁷ Az amszterdami és a berlini kiadásokban ide be van szúrva Jákob neve, s a régi angol változatban is szerepel. A tévedés nyilvánvaló, és a francia változat ki is javítja. – a szerk.

taszítanak is. Izsák konkrétan megerősíti a fiát a kísértéssel szemben, amikor a földet, melynek urává teszi, a vándorlásai földjének nevezi. Ezekkel a szavakkal ugyanis arra tanítja őt, hogy akár egész életében vándor lehet, de ez nem gátolja meg Isten ígéréteinek oly módon történő megerősítését, hogy ő, egyedül ezzel megelégedve türelemmel várhassa a kijelentés idejét. Látszólag még a többes szám is kifejez valami jelentőset,⁵⁰⁸ nevezetesen hogy Jákob nemcsak egyszer lesz vándor, hanem különböző módokon és állandóan. Mivel azonban a héber többes számnak nincs mindig efféle hangsúlya, én nem ragaszkodom ehhez az értelmezéshez. Érdemesebb azt megjegyezni, hogy Jákob hite komoly és rideg próbára lett téve, látván, hogy pont ezen okból a föld *szóban* lett neki megígérve, miközben *ténylegesen* ő messzire vettetett attól. A nevetségesség határát súrolja ugyanis, amikor azt a parancsot kapta, hogy birtokolja a földet, de mégis el kell azt hagynia és búcsút intve annak a távoli száműzetésbe kell vonulnia.

6. *És látá Ézsau.* Itt egy Ézsauról szóló rövid történetet illeszt be, amit hasznos ismerni, mert megtanuljuk belőle, hogy a gonoszok, bár felmagasztalják magukat Isten ellenében, s noha a kegyelmének megvetésével gyönyörködnek a vágyaik kielégítésében, mégsem képesek azt a kegyelmet teljes mértékben megvetni. Így most Ézsaut is átjárta az áldás utáni vágy: nem mintha őszintén és szívből vágyott volna arra, hanem valamelyest értékesnek látva azt vonakodva bár, de a keresésére kényszerült. További hiba az, hogy nem úgy keresi azt, mint kellene, mert új és furcsa módszert eszel ki Isten, valamint az atyja önmaga iránti kibékítésére. Ezért minden szorgalma haszontalan marad. Ugyanakkor látszólag nem törődik azzal, hogy Istennek tetsző legyen, így csak az atyját igyekszik kiengesztelni. Mindenekelőtt az lett volna a dolga, hogy elveszen minden világi hajlamot, a perverz szokásait, és a romlott testi vágyait, majd szelídséggel tűrje a rá kirótt büntetést. A valódi megtérés ugyanis ezt a kijelentést diktálta volna neki: Látván, hogy mindezidáig méltatlanná tettem magam az elsőszülöttségi jogra, a testvérem joggal lett hozzám képest előnyben részesítve. Nem marad hát más nekem, mint a megalázkodás, s mivel elvesztettem a jogot arra, hogy én legyen a fő, legyen nekem elegendő legalábbis az egyház egyik tagjává lennem. S természetesen jobb lenne neki megmaradni az egyház valamely homályos sarkában, mint a választott népből kivágottként és tőlük távolra kivetettként gőgös elsőséggel ragyogni a földön. Ő azonban semmi effélére sem törekszik, hanem megkísérli nem is tudom milyen köntörfalazással, bármi módon, amivel csak képes, kiengesztelni atyját. Mózes ebben a példában életszerűen fest le minden képmutatót. Mert ahányszor csak Isten ítélete ösztökéli őket, még ha meg is sérülnek a büntetés fájdmától, nem keresnek valódi orvosságot. Igyekezve ugyanis csak egyetlen fajta elégtételt adni, teljes mértékben elhanyagolják az egyszerű és valódi megtérést, s még a felkínált elégtételt is csak a látszat kedvéért teszik. Habár Ézsaunak teljesen meg kellett volna térnie, ő csak a házasságának egyetlen hibáját igyekszik orvosolni, de azt is a legabszurdabb módon. S még egy hiba következik: miközben megtartja a feleségeit, akik oly gyűlöletesek voltak a szülei szemében, azt feltételezi, hogy amikor elvette a harmadikat, azzal teljesítette is a kötelességét. Ezzel a módszerrel azonban sem a szülei gondjait nem enyhítette, sem a saját házát nem tisztította meg a vétkektől. Ennek egy figyelemre méltó bizonyítékát láthatjuk manapság azokban a színlelő és álnok túlbuzgóknak, akik úgy képzelik, hogy képesek bámulatosan összhangba hozni a vallásos különbségeket egyszerűen csak azzal, hogy a túlontúl vaskos romlásaikat vonzó színekbe öltöztetik.⁵⁰⁹ A dolgok tényleges állapota rákényszeríti őket arra, hogy megvallják: a pápaság alávaló hibái és visszaélései annyira eluralkodtak, hogy az abszolút szükségessé tette a

⁵⁰⁸ Terram peregrinationum – a vándorlások földje.

⁵⁰⁹ Itt nyilvánvalóan a tridenti zsinatra utal, mely 1545-től 1563-ig tartotta az üléseit. Ez a zsinat volt a katolikus válasz a protestáns reformációra. Pál atya páratlan és festői képét adja a római katolikus egyház eme utolsó zsinatát megkülönböztető személyeknek, jellemeknek és érveknek. Emlékeznünk kell rá, hogy Kálvin Genézis-kommentárja ennek a hosszú nyúlt időszaknak nagyjából a közepén jelent meg. – *a szerk.*

reformációt, de nem akarják, hogy ennek kamarinai mocsárnak⁵¹⁰ a mocska felkavarodjon, hanem csak leplezni akarják a tisztátalanságait, de még azt is csak kényszeredetten teszik. Korábban az utálatosságaikat Isten szent imádatának nevezték. Mivel azonban ezeket most Isten Ígéje a napvilágra vonta elő, ezért most újabb mesterkedésekhez folyamodnak. De hiába kecssegtetik magukat, amikor látjuk, hogy Mózes itt Ézsau személyében ítéli el őket. El tehát a tisztátalan, színlelt reformációjukkal, amiben nincsen semmi egyszerű, sem őszinte! Sőt, miután ez a fertőzés öröklötten benne van az emberi fajban, mikor szándékosan kísérlik meg Isten megtévesztését holmi kitalált koholmányokkal, tudjuk meg, hogy semmit sem cselekszünk hatékonyan, amíg gyökerestől ki nem tépjük a bűneinket, s teljesen oda nem szánjuk magunkat Istennek.

10. *Jákób pedig kiindula.* E történet folyamán főleg azt kell megfigyelnünk, miképpen óvta meg az Úr a saját egyházát egyetlen ember személyében, mert Izsák, a kora miatt már úgy hevert, mint kiszáradt fatuskó. Még ha az istenfélelem élő gyökere el is volt rejtve a keblében, mégsem maradt remény további utódokra a kimerült és terméketlen életkora miatt. Ézsau, mint eleven és virágzó ág sok pompát és csillogást mutatott, de az elevenisége csak pillanatnyi volt. Jákob, mint lemetszett ágacska, messze távoli földre került. Nem minta oda lett volna bevésve, vagy beültetve, hogy ott szerezzen magának erőt és nagyságot, hanem hogy megöntöztetvén a mennyei harmattal, a nyilait mondhatni a levegőbe lövöldözhesse. Az Úr ugyanis csodálatos módon táplálja őt és látja el erővel mindaddig, míg végül vissza nem viszi az atyja házába. Közben az olvasó figyelje meg alaposan, hogy miközben az Isten áldottja száműzetésbe kényszerült, az elvetett Ézsauinak, aki birtokában maradt mindennek, oka lett a dicsekedésre, mert így biztonságosan uralkodhatott, versenytárs nélkül. Ne zavarjon hát minket soha, ha a gonoszok, elnyervén a kívánságaikat, a diadalaikat harsogják, miközben mi elnyomottak vagyunk. Mózes megemlíti Beérseba nevét, miután ez alkotta a Kánaán földjének egyik határát. s a nagy sivatag, valamint dél felé elhelyezkedve távolabb esett attól a keleti régiótól, ahová Jákob elindult. Utóbb hozzáteszi Háránt is, ahol Ábrahám élt egy ideig, mielőtt elhagyta volna a saját hazáját. Mos hát kiderül, hogy nemcsak Tharé, a kegyes öregember jött Háránba és hunyt ott el, amikor a fiát követte, vagy csatlakozott hozzá, hanem a másik fia, Nákhor is a családjával együtt ugyanarra a helyre jött. A tizenegyedik fejezetben ugyanis azt olvassuk, hogy Tharé vette a fiát, Ábrahámot, valamint Lótót, az unokáját és Szárait, a menyét. Ebből arra következtetünk, hogy Nákhor abban az időben Káldeában, a szülőföldjén maradt. Most azonban, miután Mózes azt mondja, hogy Lábán Háránban lakott, ebből arra következtethetünk, hogy Nákhor, nehogy az atyja elhagyása embertelenségének vétkében bűnösnek látsszék, utóbb összeszedte a javait és eljött hozzá.

Mózes itt pár szóban kijelenti, micsoda komoly és fáradtságos utazásban volt része a szent embernek (Jákobnak) az út hosszúsága miatt, amihez még egy körülményt hozzátesz: nevezetesen, hogy a földön feküdt a szabad ég alatt, társaság és lakóhely nélkül. Miután azonban Mózes is csak röviden utal ezekre a tényekre, én is elkerülöm a szószátyárságot, mert a dolog magáért beszél. Így hát, ha bármikor úgy gondoljuk, hogy durva bánásmódban van részünk, emlékezzünk úgy a szent ember példájára, mint a finnyáságunk feddésére.

12. *És álmodta.* Mózes itt azt tanítja, mennyire jókor és (mondhatjuk) a kritikus pillanatban támogatta meg az Úr a szolgáját. Hiszen ki ne mondaná, hogy a szent Jákobot az Úr elhanyagolta, mivel ki volt téve a vadállatok támadásainak, mindenféle ártalmak fenyegették égről-földről, s nem talált sehol sem segítséget, sem vigasztalást? De amikor így a

⁵¹⁰ Kamarina egy dél-szicíliai város volt két folyó torkolatához közel, amittől nem túl távol helyezkedett el a Kamarina tónak nevezett mocsár, vagy tó, mely ártalmas volt az egészségre és gyakorta okozott pestisjárványt. A lakosai megkérdézték Apollót, hogy lecsapolják-e, vagy sem. A válasz az volt, hogy jobb nem lecsapolni. Ezt azonban nem vették figyelembe, s ennek következtében az ellenség könnyűnek találta megtámadni és kifosztani a várost. Innen származik a "Ne moveas Camarinam" közmondás, azaz "Ne szabadulj meg egy gonoszszágtól, nehogy egy nagyobbhoz hozzáadja." - a szerk.

végso szükségbe jutott, az Úr hirtelen kinyújtja a kezét felé, s csodálatos módon enyhít a bajain egy figyelemre méltó jövendöléssel. Ahogyan tehát korábban Jákob legyőzhetetlen kitartása ragyogott fel, most úgy adja az úr az Ő kegyesek iránti atyai gondoskodásának figyelemre méltó bizonyítékát. Három dolgot kell itt sorrendben megjegyezni: először, az Úr álomban jelent meg Jákobnak, másodszor, a látomás természetét, ahogyan Mózes leírja, harmadszor pedig a jövendölés szavait. Amikor egy álmot említ, nem kétséges, hogy a kijelentés módjáról van szó, amit az Úr korábban alkalmazni szokott a szolgálóival (4Móz12:6). Jákob tehát tudta, hogy ezt az álmot Isten küldte neki, mert különbözött a szokásos álmoktól, s erre utalnak Mózes szavai, amikor azt mondja, hogy Isten jelent meg neki álomban. Jákob ugyanis nem láthatta az Istent, nem is észlelhette a jelenlétét, amíg a fensége észrevehetővé nem vált a különféle jelek által.

Ímé egy lajtorja. Itt a látomás *formájáról* számol be, ami nagyon a témájához illő: nevezetesen, hogy Isten egy létrán ülőként mutatkozott, melynek két vége a mennyet és a földet érte. s ami azoknak az angyaloknak a közlekedési eszköze volt, akik a mennyből a földre ereszkedtek le. Egyes héberek magyarázata, mely szerint a látra az isteni gondviselés jelképe, nem fogadható el, mert az Úr más, alkalmasabb jelet adott arra.⁵¹¹ De nekünk, akik ragaszkodunk ahhoz az alapelvhez, mely szerint Isten szövetsége Krisztuson alapult, s Maga Krisztus volt az Atya örök képmása, melyben kijelentette Magát a szent pátriárkának, nincsen semmi bonyolult vagy kétértelmű ebben a látomásban. Miután az emberek a bűn folytán elidegenedtek Istentől, noha Ő tölt be és tart fenn mindeneket a hatalmával, még azt a kommunikációt sem vesszük észre, amivel Magához vonz minket, hanem olyannyira ellentétben állunk Vele, hogy az ellenségünknek tekintve Őt a magunk részéről menekülünk a jelenlétéből. Emellett az angyalok, akikre rá lett bízva az emberi faj oltalmazása, miközben fáradhatatlanul ellátják ezt a hivatalt, mégsem kommunikálnak velünk oly módon, hogy tudatában legyünk a jelenlétüknek. Egyedül tehát Krisztus az, Aki összeköti a mennyet és a földet: Ő az egyedüli Közbenjáró, Aki leér a mennyből a földre. Ő a közeg, melyen keresztül az össze mennyei áldás leárad ránk, s Akin keresztül mi felemelkedünk Istenhez. Ő az, Aki az angyalok Főjeként őket a földi tagjainak szolgálatába állítja. Ezért, (amint azt olvassuk a Jn1:52-ben), joggal követeli Magának azt a tisztességet, hogy miután megmutatkozott a világban, angyalok fognak fel- és leszállni Rá. Ha tehát azt mondjuk, hogy a létra Krisztus előképe, a magyarázat nem lesz erőltetett. A létra hasonlata ugyanis jól illik a Közbenjáróhoz, Aki keresztül a szolgáló angyalok, az igazság és az élet a Szentlélek minden kegyelmével együtt lépésről lépésre lejutnak hozzánk. S mi is, akik nemcsak kötve vagyunk a földhöz, de bele is vagyunk taszítva az átok mélységeibe és magában a pokolba, egészen Istenig emelkedünk. S a seregek Ura is a létrán ül, mert az Istenség teljessége lakozik Krisztusban, s innen ered az is, hogy a létra felér a mennyig. Mert noha minden hatalmat megadott az Atya az emberi természetének is, Ő mégsem támogatná ténylegesen a hitünket, ha nem lenne a megtestesült Isten. S a tény, hogy Krisztus teste véges, nem gátolja meg őt abban, hogy betöltse a mennyet és a földet, mert a kegyelme és a hatalma mindenfelé szétáradnak. S azért emeltetett fel a mennybe, hogy betöltsön mindeneke, aminek Pál a tanúja. Azok, akik az על kötőszót a „közel” szóval fordítják, teljesen megsemmisítik az igeszakasz értelmét. Mózes ugyanis azt akarja kijelenteni, hogy az Istenség teljessége lakozott a Közbenjáró személyében. Krisztus nemcsak közel jött hozzánk, de Magára is öltötte a természetünket, hogy minket

⁵¹¹ Bármiféle erő és igazság, valamint szépség is legyen Kálvin soron következő magyarázatában, látszólag túl hamar vetette el a zsidók ama vélekedését, miszerint a látomás az isteni gondviselés jelképe volt. Jákob körülményei látszólag megkövetelték az isteni védelem és gondoskodás néhány olyan értesítését az utazása során, mint amilyet a látomás e magyarázata képvisel. S az igeszakasz eme értelmezése egyszerre hasznos és bátorító. Nem kell azonban kutatni, hogy a magasabb rendű misztikus magyarázat, amihez Kálvin kizárólagosan ragaszkodik, vajon a törvényesen alkalmazható-e, mint ami a látomás végső, s röviden a legfontosabb jelentését közvetíti. Az olvasó tanulmányozhatja Rivetus értekezését a témában. – *Rivetus a Genézisről*, 602. oldal.

eggyé tehessen Önmagával. Azt, hogy a létra Krisztus jelképe, az a megfontolás is megerősíti, miszerint semmi sem volt alkalmasabb, mint hogy Isten az Ő Fiában erősítse meg az örök üdvösség szövetségét Jákobbal. S ezért érzünk kimondhatatlan örömet, amikor halljuk, hogy Krisztus, Aki olyannyira felülmúl kiválóságban minden teremtményt, mégis egyesül velünk. Isten fenségének, ami itt látványosan megmutatkozik, valóban félelmet kellene ébresztenie, hogy minden térd meghajoljon Krisztus előtt, s minden teremtmény felnézzen Rá és bámulja Őt, és minden test némuljon el a jelenlétében. De a baráti és szeretetteljes képmása is élénk tárul ugyanakkor, hogy az alászállásából megtudjuk: a menny megnyílt előttünk, s Isten angyalai az ismerőseinkké váltak. Mert azért vagyunk testvéri közösségben velük, mert a számukra és számunkra közös Főnek van állomása a földön.

13. *Én vagyok az Úr, Ábrahámnak a te atyádnak Istene.* Ez a harmadik dolog, amiről mondtam, hogy meg kell említeni, mert a néma látomások hidegek, ezért az Úr szava olyan, mint az azokat megelevenítő lélek. A létra jelképe tehát ennek az ígéretnek az alacsonyabb rendű tartozéka volt, pont amiképpen Isten szemlélteti és ékesíti külső jelképekkel az Ő Ígését, hogy annak nagyobb világosságot és tekintélyt lehessen kölcsönözni. Ezzel bizonyítjuk azt is, hogy a sákramentumok a pápaságban felszínesek, mert nem hallatszik bennük semmiféle hang, ami építhetné a lelket. Megjegyezhetjük tehát, hogy valahányszor csak megjelent Isten az ősatyáknak, szolt is hozzájuk, nehogy a néma látomás bizonytalanságban tartsa őket. A יהוה *Jahve* névvel Isten azt tanítja, hogy Ő a világ egyetlen Teremtője, hogy Jákob ne keressen más isteneket. Mivel azonban az Ő fensége önmagában felfoghatatlan, a szolgálja képességeihez igazodik, amikor rögvést hozzáteszi, hogy Ő Ábrahám és Izsák Istene. Mert jóllehet szükséges fenntartani, hogy az Isten, Akit mi imádunk, az egyetlen Isten, mégis, miután az érzékszerveink az Ő nagyságának felfogására törekednének, de csődöt mondanak már az első próbálkozásnál, nekünk szorgalmasan művelnünk kell azt a józanságot, ami arra tanít, hogy ne vágyakozzunk többre Vele kapcsolatban, mint amennyit Ő jelent ki nekünk. Ő pedig a gyengeségünkhöz igazodva és a végtelen jóságának megfelelően nem mulaszt el semmit, ami előmozdíthatja a mi üdvösségünket. S ahogyan megkötötte a speciális szövetséget Ábrahámmal és Izsákkal, az Ő Istenüknek hirdetvén Magát, úgy hívja most Jákobot a hit valódi forrásához, őt is befogadván az örök szövetségébe. Ez a vallás szent köteléke, mellyel Isten minden fia egyesülnek egymással, amikor az elsőtől az utolsóig az üdvösség ugyanazon ígétét hallják, s egy közös reménységben egyesülnek. S ez a hatása annak az áldásnak, amit Jákob nemrég kapott az apjától, mert Isten a saját szájával hirdeti ki neki, hogy a szövetség örököse lesz, nehogy egy pusztán emberi bizonyágtétel képzeletbelinek tűnjön.

A földet a melyen fekszel. Azt olvassuk, hogy a föld az utódainak adatott, ő maga azonban nemcsak véges-végig vándor maradt azon, de még meghalnia sem volt szabad rajta. Ebből arra következtetünk, hogy a föld záloga, vagy foglalója minőségében valami kiválóbb dolog adatott meg neki. Látjuk, hogy Ábrahám a föld lelki tulajdonosa volt, s meglegedett a pusztá szemlélésével, főleg a mennyel törődve. Megfigyelhetjük azonban, hogy Jákob magvát itt szembeállítja Ábrahám többi fiával, akik test szerint követték vissza a származásukat egészen Ábrahámig, de kivágattak a szent népből. Mégis, miután Jákob fiai beléptek a Kánaán földjére, állandó örökségük volt Krisztus eljöveteleig, Akinek az eljövele után a világ megújult.

14. *És a te magod olyan léssen mint a földnek pora.* Az egész summája ez: bármit is ígért az Úr Ábrahámnak, Jákob azt átvitte a saját fiaira. Közben illendő volt, hogy a szent ember erre az isteni bizonyágtételre támaszkodva a reménység ellenére is reménykedjen, mert jóllehet az ígét hatalmas és fenséges volt, mégis, bármerre is fordult Jákob, a jó reménység egyetlen sugara sem világított rá. Magányos embernek látta önmagát, a száműzetésnél nem jobb feltételek között élőnek, a visszatérése bizonytalan volt és tele veszélyekkel, de hasznos volta számára, amikor így, minden segítségtől megfosztott maradt,

hogy megtanuljon egyedül Isten Ígérére támaszkodni. Így manapság is, ha Isten szabadon megígéri, hogy mindent nekünk ad, de mégis látszólag üres kézzel közeledik, akkor is helyes olyan tisztelettel és hódolattal adózunk az Ígérének, hogy meggazdagodjunk és elteljünk hittel. Végül valóban, Jákob halálát követően az esemény megmutatta, mennyire hatékony volt ez az ígélet. Ebből a példából megtanuljuk, hogy az Úr semmiképpen sem okoz csalódást a népének, még ha nem is adja meg nekik azonnal azokat a javakat, melyeket megígért, hanem csak a haláluk után.

*Te benned és a te magodban áldatnak meg a föld minden nemzetségei.*⁵¹² Ennek a mondatnak nagyobb a súlya, mert Jákobban és az ő magvában annak az áldásnak kell helyreállnia, melytől az egész emberi faj elszakadt az összeünkben. De hogy mit jelent ez a kifejezés, azt korábban már magyaráztam: nevezetesen, hogy Jákob nemcsak az áldás egyik mintaképe, vagy *formulája* lesz, hanem a forrása, oka, vagy alapja is, mert jóllehet gyakorta jelöli ez a kifejezés a boldogság kétségtelenül remek fokát a Szentírásban, mégis, a Szentírás sok igeverseben ugyanazt jelenti, mint vágyakozni valakitől az áldására, majd elfogadni azt ajándékként. Így mondják, hogy az emberek megáldatnak Istenben, amikor Őt ismerik el minden jó Szerzőjének. Így Isten itt az ígéri, hogy Jákobban és az ő magvában minden nemzet megáldatik, mert semmi más boldogság nem lesz soha megtalálható, csak az, ami ebből a forrásból fakad. Az viszont, hogy ezt a Krisztushoz tartozó dolgot Jákobra helyezi át, nem helytelen, mert Ő ekkor még Jákob ágyékában volt. S azért mondja, hogy minden nemzetnek benne kell megáldatni, mert Jákob abban az időben Krisztus személyét képviselte. Látva azonban, hogy ennek a hatalmas jótéteménynek a megmutatkozása másvalakitől függött, a *te magodban* kifejezést is magyarázatképpen teszi hozzá rögtön. Azt, hogy a mag gyűjtőnév, nem vitatják a magyarázatokban (mint azt máshol már említettem), mert miután minden hitetlen megfosztották önmagukat a tisztességtől és a kegyelemtől, amiért is idegeneknek számítanak, ezért szükséges a Főre vonatkoztatni, hogy a mag egysége megmutatkozzon. Bárki fogja ezt tisztelettel mérlegelni, könnyen megláthatja, hogy ebben a magyarázatban, ami Pál apostolé, nincs semmi tekervényes, vagy erőltetett.

15. *És ímé én veled vagyok, hogy megőrizzelek téged.* Isten most gyorsan elébe megy annak a kísértésnek, mai belopakodhatott a szent Jákob elméjébe, mert jóllehet egy időre kítaszított lett egy idegen földre, Isten mégis kijelenti, hogy Ő lesz a megtartója mindaddig, míg végül vissza nem hozza. Utána még messzebbre terjeszti ki az ígéletét, kimondva, hogy soha nem hagyja el, amíg minden be nem teljesedik. Ennek az ígéletnek kettős haszna volt: egyrészt megtartotta az elméjét az isteni szövetség hitében, másrészt arra tanította, hogy nem lehet jó dolga, amíg nem részesül a megígért örökségből.

16. *Jákob pedig fölébredvén álmából.* Mózes megint megerősíti, hogy ez nem közönséges álom volt, mert amikor valaki felébred, azonnal észreveszi, hogy a káprázat alatt állt az álmodás közben. Isten azonban egy jelet véselt a szolgája elméjébe, hogy amikor felébred, felfoghassa a mennyei jövődölést, amit álmában hallott. Sőt Jákob konkrét kifejezésekkel vádolja önmagát és magasztalja Isten jóságát, Aki kegyeskedett megjelenni olyasvalakinek, aki nem kereste Őt, mert Jákob azt hitte, egyedül van. Most azonban, miután az Úr megjelent, csodálkozik, és azt kiáltja, hogy többet kapott, mint amennyiben reménykedni merészelt. Nem kell azonban kételkedni abban, hogy Jákob segítségül hívta Istent és bízott abban, hogy Ő lesz a vezetője az utazása során. Mivel azonban a hite nem volt a segítségére a meggyőződésben, hogy Isten ennyire közel volt hozzá, ezért joggal magasztalja fel a kegyelemnek ezt a cselekedetét. Így valahányszor csak Isten elébe megy a kívánságainknak, s többet ad annál, mint amennyit az elméink felfogni képesek, tanuljunk meg ennek a pátriárkának a példájából elbámulni azon, hogy Isten ennyire közel volt hozzánk.

⁵¹² Et benedicent se in to omnes fines terrae. “És a Föld minden határai benned áldatnak meg.” Az olvasó észreveheti, hogy Kálvin megjegyzései főleg a „megáldatnak” kifejezésre összpontosulnak, ami nem jelenik meg az angol változatban. – *a szerk.*

S ha valamennyien meggondoljuk, mennyire gyenge is a hitünk, akkor ez a beszédmód mindig helyesnek fog tűnni a számunkra, mert ki lenne képes felfogni a maga szűkös értelmével az ajándékok óriási tömegét, amiket Isten állandóan ránk halmoz?

17. *Megrémüle annak okáért és monda.* Meglepőnek tűnik, hogy Jákob féljen, amikor Isten oly kegyelmesen szólt hozzá, vagy, hogy „félelmetesnek” nevezze a helyet, ahol hihetetlen öröm töltötte el. Erre azt válaszolom, hogy noha Isten felpozíciót a szolgálát, egyidejűleg félelemmel is eltölti őket, hogy megtanulják valódi alázattal és önmegtagadással magukhoz ölelni az Ő kegyelmét. Nekünk tehát nem úgy kell érteni, hogy Jákob úgy rettent meg, mint az elvetettek, amint Isten megmutatkozik, hanem olyan félelemmel tel el, ami kegyes alázatot eredményez. Joggal nevezi a helyet „az ég kapujának” Isten megjelenése miatt, mert miután Isten a mennyben, mint királyi trónján ül, ezért Jákob Istent látva joggal jelenti ki, hogy behatolt a mennybe. Ebben az értelemben nevezik az evangélium prédikálását a mennyek országának, a sákramentumokat pedig nevezhetjük a mennyek kapujának, mert azok engednek be minket Isten jelenlétébe. A pápisták azonban ostoba módon vonatkoztatják ezt az igeverset a templomaikra, mintha Isten mocskos helyeken lakozna.⁵¹³ De ha elfogadjuk, hogy a helyeket, melyeket ezzel a titulussal írnak le, nincsenek beszennyezve istentelen babonáságokkal, ez a megtiszteltetés akkor sem valamely konkrét helyet illeti, mert Krisztus az egész világot betöltötte az Ő Istenségének jelenlétével. Azokat a csak a hit számára segítséget jelentő dolgokat (mint azt korábban tanítottam), melyekkel Isten Magához emel minket, nevezhetjük a mennyek kapujának.

18. *És felkele Jákob reggel.* Mózes elmondja, hogy a szent ősatya nem elégedett meg pusztá háláadással abban a pillanatban, hanem a háláadásának az emlékeztetést is rá akarja hagyni az utódaira. Ezért emlékművet állított, s nevet adott a helynek, amiben az is benne van, hogy Isten eme jeles jótéteményét méltónak találta arra, hogy minden korban ünnepeljék. Emiatt parancsolja nemcsak azt a Szentírás a kegyeseknek, hogy énekeljék Isten dicséretét a testvéreik között, de azt is, hogy tanítsák a gyermekeiket a vallásos kötelezettségekre, s terjesszék az Isten imádatát a leszármazottaik között.

És oszlopul állítá fel azt. Mózes nem úgy érti, hogy a követ bálványképként állította fel, hanem hogy speciális emlékművet állított. Isten valóban a מצבה szót használja, amikor megtiltja, hogy Neki szobrot állítsanak (3Móz26:1), mert majdnem minden szobor úgy képezte a hódolat tárgyát, mintha azok Istenre hasonlítottak volna. Jákob célja azonban más volt: nevezetesen az, hogy bizonyosságát hagyja a neki megjelent látomásnak, nem pedig hogy Istent jelképezze azzal a jellel, vagy alakkal. Ezért a követ nem azzal a céllal helyezte oda, hogy az emberek elméit bármiféle vaskos babonáságba taszítsa vele, hanem inkább hogy felemelje. A megszentelés jeleként használta az olajat, s nem ok nélkül, mert ahogyan a világban is minden világi, ami híjával van Isten Lelkének, úgy tiszta vallás sincsen, csak amit a mennyei kenet megszentel. S erre irányul a megszentelés ünnepélyes rítusa, amit Isten parancsolt meg a törvényében azért, hogy a kegyesek tanuljanak meg nem hozni semmit sem a magukéból, nehogy beszennyezzék Isten templomát és imádatát. S noha Jákob korában még nem voltak írásos tanítások, mindazonáltal biztos, hogy át volt itatva a kegyességnek azzal az alapelvvel, amit Isten a kezdetektől fogva beletöltött az istenfélők szívébe. Ezért nem a babonáságnak kell tulajdonítani, hogy olajat töltött a kőre, hanem inkább, mint említettem, arról tett bizonyosságot, hogy semmiféle imádat sem elfogadható, vagy tiszta Isten számára, a Lélek megszentelése nélkül. Más igemagyarázók nagyobb elmésséggel azt állítják, hogy a kő Krisztus jelképe volt, Akire a Lélek minden kegyelme kitöltetett, hogy mindenki meríthessen a teljességéből. Én azonban nem tudom, hogy bármi efféle eszébe jutott-e Mózesnek, vagy Jákobnak. Én megelégszem azzal, amit korábban mondtam, hogy a követ ama látomás tanúbizonyosságaként, vagy (úgy mond) emlékeként állította, melynek jótéteménye minden

⁵¹³ In foetidis lupanaribus.

korra kiterjed. De megkérdendő: honnan vette a szent ember az olajat a sivatagban? Azok, akik azt mondják, hogy a szomszédos városból hozta, szerintem nagyot tévednek, mert az a hely lakatlan volt, mint azt majd hamarosan megmutatom. Én inkább úgy képezem, hogy a kor szükségleteinek megfelelően, látva, hogy alkalmas szállást nem mindig találhat, vitt magával némi élelmet az utazásra. S miután tudjuk, milyen sokrétűen használták arrafelé az olajat, nem csoda, ha vitt a kenyere mellé egy flakon olajat is.

19. *És nevezé annak a helynek nevét Béthelnek.* Abszurdnak tűnhet, hogy Mózes úgy beszéljen arról a helyről, mint egy városról, amelyről nemrég az hangzott el, hogy Jákob ott a szabad ég alatt aludt. Hiszen miért nem keresett magának szállást, vagy miért nem húzta meg magát az egyik ház valamely sarkában? De a nehézség könnyen feloldható, mert a város akkor még nem épült fel, s a hely sem kapta meg azonnal a Jákob által adott nevet, hanem az hosszú időn át rejtve maradt. Még amikor a város később fel is épült ezen a helyen, akkor sem említették a Béthel nevet, mintha Jákob soha nem járt volna arra. A lakosok ugyanis nem tudták, mi történt ott, s ezért Lúznak nevezték a várost a saját elképzelésüknek megfelelően.⁵¹⁴ Ez a név megmaradt mindaddig, amíg az izraeliták birtokba véve a földet, mintegy helyreállításképpen elkezdték a korábbi, eltörölt nevén nevezni. S azt is meg kell figyelni, hogy amikor az utódok ostoba utánzással Béthelben imádták az Istent, akkor látva, hogy ez isteni parancs nélkül történt, a próféták komolyan mennydörögtek az ellen az imádat ellen, Béthavennek, azaz a tisztátalanság házának nevezvén a helyet. Ebből megtudjuk, mennyire nem biztonságos dolog az atyák példájára támaszkodni Isten Ígéje nélkül. A legnagyobb óvatossággal kell tehát bánni Isten imádatával: amit egykor tettek az emberek, azt nem szabad példának tekinteni, hanem amit Maga Isten írt elő az Ígében, annak kell hajlíthatatlan szabálynak tekinteni.

20. *És fogadást tőn Jákób.* Ennek a fogadásnak a célja az volt, hogy Jákob kifejezze a háláját, ha Isten kegyes lesz vele. Így kínáltak békeáldozatokat a törvény alatt a hálájuk kifejezésére, s miután a hálaadás édes illatú áldozat, az Úr kijelenti, hogy az efféle fogadalmak elfogadhatók a számára. Ezért nekünk is oda kell figyelnünk erre a dologra, amikor azt kérdezik tőlünk, *mit és hogyan* törvényes megfogadni Istennek. Egyesek ugyanis túlföntül finnyásak, akik inkább teljesen megtagadnak minden fogadalmat, nehogy utat nyissanak a babonáknak. De ha azoknak a személyeknek az elhamarkodottsága romlott, akik válogatás nélkül ontják a fogadalmaikat, nekünk attól is óvakodnunk kell, nehogy olyanokká váljunk, mint a másik oldalon állók, akik válogatás nélkül minden fogadalmat tiltanak. Nos ahhoz, hogy egy fogadalom törvényes és Istennek tetsző legyen, először is a helyes célra kell irányulnia, aztán az embereknek nem szabad semmit a fogadalommal odaszánni, csak azt, ami önmagában is elfogadható Isten számára, s amit Ő helyezett a hatalmukba. Amikor megvizsgáljuk ennek a fogadalomnak az egyes részeit, akkor látni fogjuk: a szent Jákob úgy szabályozza a viselkedését, hogy semmit sem hagy ki azok közül a dolgok közül, melyeket említettem. Először is nincs más az elméjében, mint a bizonyágtétel a hálájáról. Másodszor, mindenben, amit tenni akar, Isten törvényes imádatára korlátozza magát. Harmadszor, nem ígéri meg büszkén, aminek a megtétele nincs a hatalmában, hanem a tized megjelölést szánja a szent áldozatként felkínált javaira. Ezzel a pápisták ostobaságát is könnyű megcáfolni, akik azért, hogy igazolják a fogadalmaik saját, zavaros kotyvalékát, az egyik, vagy a másik, józanul tett fogadalom után kapnak példaként akkor, amikor a saját szabadosságuk közben túlmegy minden határon. Bármilyen legyen a legfontosabb, ők nem szégyellik Istenre tukmálni. Az egyik ember az imádatot a hústól való tartózkodásban látja, a másik a zárandokutakban, a harmadik egyes napok megszentelésében gyászruhát, vagy valami ehhez hasonlót öltve. S

⁵¹⁴ A מן szó mandulafát jelent, s a város abból a tényből kaphatta a nevét, hogy a szomszédságában mandulafák álltak. Az ige azonban, amiből származik, azt jelenti: „elfordulni, elindulni, visszamenni”, valamint „romlottnak, vagy gonosznak lenni”. Nem lehetetlen, hogy ezt a nevet a lakosainak gonoszságai miatt kapta. Lásd Schindler, Gesenius, stb. lexikonjait. – a szerk.

nemcsak Istennek tesznek fogadalmakat, hanem beengednek bármely holtat is ebbe a tisztességbe, aki csak tetszik nekik. Maguknak tulajdonítják az örök cölibátus választásának lehetőségét. Mit találnak Jákob példájában, amiben bármiféle hasonlóság, vagy rokonság van ezzel az elhamarkodottsággal, amiből efféle leplet szőnek maguknak? De mindezen dolgok tisztán napvilágra hozatalához először is a szavak magyarázatába kell fognunk. Abszurdnak tűnhet, hogy Jákob itt szövetséget köt Istennel, mint az Ő imádója, ha megadja neki azt, amire vágyik. Mintha valóban nem a semmiért akarná Istent imádni. Erre azt válaszolom, hogy ezt a feltételt beszűrve Jákob nem a bizalmatlanságból kiindulva cselekedett, mintha kételkedett volna Isten feltételes védelmében, hanem ezen a módon védekezett a saját gyengeségével szemben, felkészítve magát az isteni jószág ünneplésére egy korábban tett fogadalommal.⁵¹⁵ A babonások pontosan úgy foglalkoznak Istennel, mint egy halandó emberrel: megpróbálják kiengesztelni őt a csábításaikkal. Jákob célja nagyon más volt: nevezetesen az, hogy hatékonyabban akarta magát serkenteni a vallásos kötelezettségek ellátására. Gyakran hallotta Isten szájából: én mindig veled leszek, s kiegészítésként teszi hozzá a maga fogadalmát ahhoz az ígérethez. Első ránézésre valóban olyan, mint egy kereskedő, aki szolgai módon jár el, de mivel teljes mértékben a neki adott ígéretektől függ, s mind a nyelvezetét, mind a viselkedését ezeknek megfelelően alakítja, így nem akar mást, csak a hitének megerősítését, és összeszedi azokat a segítségeket, melyekről tudja, hogy segítségére lesznek a gyengeségének. Mikor tehát az élelemről és az öltözékről beszél, ezen az alapon nem szabad őt azzal vádolnunk, hogy csak ezzel a földi élettel törődik. Inkább ezzel küzd egy hős bajnokhoz hasonlóan a heves kísértésekkel. Mindennek híjával találta magát: az éhség és a mezítelenség folyton halállal fenyegették, hogy a többi, megszámlálhatatlanul sok veszélyt ne is említsük. Ezért övezi fel magát magabiztossággal, hogy minden nehézség és akadály között azzal a teljes meggyőződéssel mehessen keresztül, hogy mindenféle segítséget megkap Isten kegyelmében, mert szélsőséges ínségben levőnek vallja magát, amikor azt mondja, hogy az Úr fog engem ellátni élelemmel és ruházattal. Mindazonáltal feltehető a kérdés, mivel Ábrahám a szolgáját fényes kísérettel, tévékkel és drága ékszerekkel küldte el, hogy vajon Izsák miért küldi most el a fiát egyetlen útitárs és ellátmány nélkül? Lehet, hogy azért lett így elbocsátva, hogy a kegyetlen Ézsau elméje gyöngédségre induljon a nagyon nyomorúságos látvány láttán. Véleményem szerint azonban egy másik ok nagyobb súllyal esett a latba, mert Ábrahám, félve attól, hogy a fia a rokonságánál marad, megeskette a szolgáját, hogy ő nem engedi a fiát Mezopotámiába menni. Most azonban, mivel a szükség kényszeríti a szent Izsákot az eltérő döntésre a fiát illetően, ő legalábbis arról gondoskodik, hogy ne tegyen semmit, ami késleltetné az elindulását. Ezért nem látja el vagyonnal, és csemegékkal, melyek csapdába ejthetnék az elméjét, hanem céltudatosan küldi el szegényen és üresen, hogy készségesebb legyen hazatérni. Látjuk tehát, hogy Jákob többre tartotta az atyja házáat minden királyságnál, s nem akart sehol máshol állandó lakóhelyet magának.

21. *Akkor az Úr leendő az én Istenem.* Ezekkel a szavakkal Jákob arra kötelezi magát, hogy soha nem szakad el az egyetlen Isten tiszta imádatától, mert nem kétséges, hogy ezekbe foglalja a kegyesség summáját. Látszólag azonban olyasmit ígér, ami messze meghaladja az erejét, mert az élet új mivolta, a lelki igazságosság, a szív becsületessége és az egész élet szent szabályzása nem álltak a hatalmában. Erre azt válaszolom, hogy amikor a szent emberek megfogadják azokat a dolgokat, melyeket Isten követel meg tőlük, s amelyeket a kegyesség cselekedeteiként kell végrehajtaniuk, akkor egyidejűleg azt is magukhoz ölelik, amit Isten ígér a bűnök megbocsátásáról a Szentlélek segítségével. Ebből következik, hogy semmit sem tulajdonítanak a maguk erejének, továbbá semmi sem rontja meg az imádatukat, ami híjával van a teljes tökéletességnek, mert Isten könyörületesen és atyai jóindulattal bocsátja meg azokat.

⁵¹⁵ „See desposant a celebrer la bonnet de Dieu, en se vouant expressement a luy.” – Felkészülve Isten jószágának ünneplésére konkrétan odaszánva magát Neki. – *francia*.

22. *És ez a kő, a melyet oszlopul állítottam fel.* Ez a ceremónia kiegészítése volt az Isten imádatának, mert a külső rítusok nem teszik az embereket Isten igazi imádóivá, hanem csak a kegyességet segítik elő. Miután azonban akkor a szent atyák állíthattak oltárokat ott, ahol csak jónak látták, Jákob italáldozatot töltött a kőre, mert nem volt nála más felkínálható áldozat. Nem azt jelenti ez, hogy a maga akarata szerint imádta az Istent (mert a Lélek irányítása helyettesítette akkortájt az írott törvényt), hanem oszlopot állított azon a helyen, mert Isten kegyessége és jósága ezt megengedte, aminek a látomás bizonyosságának kellett lennie. Aztán ez a beszédforma, miszerint a kő lesz Béth-el, fogalomcserés, amiképpen általános szóhasználatnál a külső jelképekre helyezzük át azt, ami tulajdonképpen a képviselt dolgokra tartozik. Nemrég megmutattam, hogy az utódok mennyire tudatlanul éltek vissza a kegyesség eme szent gyakorlásával. Ami ez után következik a tizedek vonatkozásában, az nem egyszerű ceremónia, mert Jákob háromszorosan sorolja fel: először Isten lelki imádatát említi, majd a külső rítust, mellyel egyrészt a saját kegyességét támogatja, másrészt megvallja azt az emberek előtt, harmadjára pedig az áldozatot, amivel a felebarátjainak nyújtandó baráti támogatást gyakorolja, mert nem kétséges, hogy a tizedeket arra használták.

29. fejezet

1. Jákób azután lábára kelve, elméne a napkeletre lakók földére.
2. És látá, hogy ímé egy kút van a mezőben, és hogy ott három farkas juh hever vala. Mert abból a kútból itatják vala a nyájakat; de a kútnak száján nagy kő vala:
3. Mikor pedig ott valamennyi nyáj összeverődik, elgördítik a követ a kút szájáról és megitatják a juhokat s ismét helyére teszik a követ, a kút szájára.
4. És monda nékik Jákób: Honnan valók vagytok atyámfiai? És mondának: Háránból valók vagyunk.
5. És monda nékik: Ismeritek-e Lábánt, a Nákhor fiát? s azok felelének: Ismerjük.
6. Azután monda nékik: Egészségben van-e? s azok mondának: Egészségben van, és az ő leánya Rákhel ímhol jó a juhokkal.
7. És monda Jákób: Ímé még nagy fenn van a nap, nincs ideje hogy betereljék a marhát: itassátok meg a juhokat, és menjete, legeltessetek.
8. Azok pedig felelének: Nem tehetjük míg valamennyi nyáj össze nem verődik, és el nem gördítik a követ a kút szájáról, hogy megitathassuk a juhokat.
9. Még beszélget vala velők, mikor megérkezék Rákhel az ő atyja juhaival, melyeket legeltet vala.
10. S lőn, a mint meglátá Jákób Rákhelt, Lábánnak az ő anyja bátyjának leányát, és Lábánnak az ő anyja bátyjának juhait, odalépett Jákób és elgördíté a követ a kút szájáról, és megitatá Lábánnak az ő anyja bátyjának juhait.
11. És megcsókolá Jákób Rákhelt, és nagy felszóval síra.
12. S elbeszélé Jákób Rákhelnek, hogy ő az ő atyjának rokona és hogy Rebekának fia. Ez pedig elfuta, és megmondá az ő atyjának.
13. És lőn mikor Lábán Jákóbnak, az ő húga fiának hírére hallá, eleibe futa, megölelé és megcsókolá őt, és bevivé az ő házába, és az mindeneket elbeszélé Lábánnak.
14. És monda neki Lábán: Bizony én csontom és testem vagy te! És nála lakék egy hónapig,
15. És monda Lábán Jákóbnak: Avagy ingyen szolgálj-e engem azért, hogy atyámfia vagy? Mondd meg nekem, mi legyen a béréd?
16. Vala pedig Lábánnak két leánya: a nagyobbiknak neve Lea, a kisebbiknek neve Rákhel.
17. Leának pedig gyenge szemei valának, de Rákhel szép termetű és szép tekintetű vala.
18. Megszereti vala azért Jákób Rákhelt, és monda: Szolgáljak téged hét esztendeig Rákhelért, a te kisebbik leányodért.
19. És monda Lábán: Jobb néked adnom őt, hogysem másnak adjam őt, maradj én nálam.
20. Szolgálja tehát Jákób Rákhelért hét esztendeig, s csak néhány napnak tetszék az neki, annyira szereti vala őt.
21. És monda Jákób Lábánnak: Add meg nekem az én feleségemet: mert az én időm kitelt, hadd menjek be hozzá.
22. És begyűjté Lábán annak a helynek minden népét, és szerze lakodalmat.
23. Estve pedig vevé az ő leányát Leát, és bevivé hozzá, a ki beméne ő hozzá.
24. És Lábán az ő szolgálóját Zilpát, szolgálóul adá az ő leányának Leának.
25. És reggelre kelve: Ímé ez Lea! Monda azért Lábánnak: Mit cselekedtél én velem? Avagy nem Rákhelért szolgáltalak-e én tégedet? Miért csaltál meg engem?
26. Lábán pedig monda: Nem szokás nálunk, hogy a kisebbiket oda adják a nagyobbik előtt.

27. Töltsd ki ennek hetét, azután amazt is néked adjuk a szolgálatért, melylyel majd szolgálsz nálam még más hét esztendeig.

28. Jákób tehát aképen cselekedék, kitölté azt a hetet; ez pedig néki adá Rákhelt, az ő leányát feleségül.

29. És adá Lábán az ő leányának Rákhelnek, az ő szolgáját Bilhát, hogy néki szolgálója legyen.

30. És beméne Rákhelhez is, és inkább szereté Rákhelt, hogysen Leát és szolgálá ő nála még más hét esztendeig.

31. És meglátá az Úr Lea megvetett voltát, és megnyitá annak méhét. Rákhel pedig magtalan vala.

32. Fogada azért Lea az ő méhében és szüle fiat, és nevezé nevét Rúbennek, mert azt mondja vala: Meglátta az Úr az én nyomorúságomat; most már szeretni fog engem az én férjem.

33. Azután ismét teherbe esék és szüle fiat, és monda: Mivelhogy meghallotta az Úr megvetett voltomat, azért adta nékem ezt is; és nevezé nevét Simeonnak.

34. És megint teherbe esék és szüle fiat, és monda: Most már ragaszkodni fog hozzám az én férjem, mert három fiat szültem néki; azért nevezé nevét Lévinek.

35. És ismét teherbe esék, és fiat szüle és monda: Most már hálákat adok az Úrnak; azért nevezé nevét Júdának, és megszűnék a szüléstől.

1. *Jákób azután lábára kelvén, elméne.*⁵¹⁶ Mózes most beszámol Jákób megérkezéséről Mezopotámiába, valamint arról, hogyan fogadta őt a nagybátyja. Noha a történet feleslegesnek tűnhet, mégsem tartalmaz mást, csak amit hasznos ismerni. Dicséri ugyanis Jákób hitének rendkívüli erősségét, amikor azt mondja: felemelte a lábát, hogy ismeretlen földre lépjen. Emellett Mózes az is akarja, hogy vegyük fontolóra Isten gondviselését, ami összehozta Jákób a pásztorokkal, akik elvezették őt a keresett otthonhoz. Ez ugyanis nem véletlenül történt, hanem Isten rejtett keze irányította őt arra a helyre, s a pásztorokat is, akiknek őt útba kellett igazítani és meg kellett erősíteni, szintén ebben az időben hozta oda. Ezért valahányszor csak bizonytalanul kóborolunk a tekervényes utakon, a hit szemeivel Isten titkos gondviselésére kell tekintenünk, ami irányít minket és a dolgainkat, és váratlan eredményekre vezet.

4. *Honnan valók vagytok atyámfiai?* Annak a kornak a nagy őszintesége mutatkozik meg ebben az összetalálkozásban, mert noha az atyafi megnevezéssel gyakran visszaéltek a nem őszinte és gonosz emberek, mégsem kételkedhetünk abban, hogy a barátságos beszélgetéseket akkortájt gyakrabban művelték, mint manapság. Ezért üdvözölte Jákób az ismeretleneket atyjafiaiként, a szokásnak megfelelően. Az egyszerűség abban is megmutatkozik, hogy Ráhel néha a nyáj után néz, mert miután Lábán bővelkedik a szolgákban, miképpen lehetséges, hogy a saját lányát fogja be erre az alantas és piszkos szolgálatra, hacsak nem azért, mert gyalázatos dolognak tartották a gyermekeket a tétlenségre, a puhaságra és a tunyaságra tanítani? Ezért van az, hogy manapság épp ellenkezőleg, mivel a becsvágy, a gőg, és a mesterkéltség elpuhulttá tették a modort, a háztartás vezetését akkor megvetés övezi, hogy az asszonyok a legnagyobbbrészt megszegyenülnek a saját hivataluk ellátása közben. A modor említett ugyanazon tisztaságából következik, hogy Jákób azért merte annyira fesztelenül megcsókolni az unokatestvérét, mert sokkal nagyobb szabadságuk volt a szerény és mértékletes életmódjukban.⁵¹⁷ Manapság a tisztátalanság és a

⁵¹⁶ "Et levavit Iahacob pedes suos." És Jákób felemelte a lábát. Lásd az angol Biblia széljegyzetét. Ez a helyes fordítása a héber "שָׁרָה רַגְלָיו" kifejezésnek. "A kifejezés hangsúlyos, és arra utal, hogy fűgén és vidáman utazott a korától függetlenül, lélekben felfrissülve az isteni kegy friss megnyilvánulásától." – *Bush.* – *a szerk.*

⁵¹⁷ "Nam in vita casta et modesta multo major erat libertas." – "Car la liberte estoit beaucoup plus grande en leur facon de vivre, chaste et modeste." – *francia.*

kormányozhatatlan vágyak az okai annak, amiért nemcsak a csókok gyanúsak, de még a tekintetektől is félnek, s nem ok nélkül, mivel a világ tele van mindenféle romlással, s akkora álnokság uralkodott el, hogy a kapcsolattartáshoz a férfiak és a nők között alig-alig társul a mértékletesség.⁵¹⁸ Ezért az ókori egyszerűséget nagyon meg kell gyászolnunk, hogy a gonosz romlottság, amibe a világ belezuhant, utálatossá legyen a számunkra, s a fertőzése ne legyen kihatással ránk és a családjainkra. Az események sorrendje azonban megfordul Mózes történetében, mert Jákob nem csókolta meg Ráhelt mindaddig, amíg nem tudta meg, hogy a rokona. Innen ered a sírása is, mert részben az örömtől, részben pedig atyja házának emlékezetétől és a természetes vonzódástól fakad könnyekre.

13. *Mindeneket elbeszéle Lábánnak.* Miután Lábán korábban látta, hogy Ábrahám egyik szolgája bőségesen el volt látva drágaságokkal, így azonnal kedvezőtlen vélemény alakulhatott ki az unokaöccséről az elméjében. Szükségessé vált tehát, hogy a szent Jákob elmagyarázza az elindulásának körülményeit, s az okot, amiért ennyire megvetendően volt felöltözve. Az is valószínű, hogy az anyja megtanította bizonyos jelekre és jelzésekre, melyekkel meggyőzhette őket a rokoni mivoltáról. Ezért kiáltja Lábán: Bizony én csontom és testem vagy te! Ezzel jelzi, hogy teljesen meggyőződött a vitathatatlan jelekből, és elfogadta Jákobot az unokaöccsének. Ez az ismeret indítja őt emberségességre, mert a természetes érzelmek azt diktálják, hogy a vér szerint összekötöttek igyekezzenek megsegíteni egymást. S noha a rokoni kötelékek szorosabbak, nekünk mégis ki kell terjeszteni messzebbre is a szívélyességet, hogy az átjárja az egész emberi fajt. Ha azonban Ádám minden gyermeke így van összekötve, akkor annak a lelki kapcsolatnak, amit Isten a kegyesek között hoz létre, s aminél nincsen a kölcsönös nagylelkűségnek szentebb köteléke, még sokkal hatékonyabbnak kell lennie.

14. *És nála lakék egy hónapig.* Noha Lábán nem kételkedett abban, hogy Jákob a húgától született unokaöccse, mindazonáltal próbára teszi a jellemét ez alatt a hónap alatt, s utána tárgyalásokba bocsátkozik vele a fizetést illetően. Ebből következtethetünk a szent ember becsületességére, mert nem tétlenkedett a nagybátyjánál, hanem szorgalmasan munkálkodott, hogy ne egyen tunyán a más kenyerét a semmiért. Ezért volt Lábán kénytelen elismerni, hogy az élelmen túl némi jutalom is megillette őt. Amikor azt kérdezi: „Avagy ingyen szolgálj-é engem azért, hogy atyámfia vagy?“, a szavainak jelentése lehet kettős: vagy az, hogy szélsőségesen abszurd és igazságtalan lenne megfosztani a rokonát, aki minden idegennél nagyobb figyelmet érdemel, a neki kijáró jutalomtól, vagy, hogy nem, akart ingyenes szolgálatot a rokonság örve alatt. Ez a második magyarázat a jobban ideillő, s majdnem mindenki egyet is ért vele, mivel mindenki egyetlen összefüggő mondatként olvassa az „Avagy ingyen szolgálj-é engem azért, hogy atyámfia vagy?“ kérdést. Emellett meg kell jegyeznünk a végcél is, amiért Mózes elmondja nekünk ezeket a dolgokat. Először is az egyenlőség nagy példája tárul elénk Lábánban, mert az a kijelentés öröklötten benne rejlik majdnem mindenki elméjében, hogy az igazságot kölcsönösen kellene művelni, amíg a vak kapzsiság el nem vonja őket más irányba. S Isten belevéste az ember természetébe az egyenlőség törvényét, így bárki hajlik el ettől a szabálytól a saját haszon utáni mértéktelen vágyakozás miatt, a végletekig menthetatlenné válik. Ám nem sokkal később, amikor a gyakorlati megvalósításra került a sor, Lábán, meglepődve erről az egyenlőségről, csak arra gondol, ami neki magának a hasznára válhat. Az efféle példa természetesen említésre méltó, mert az emberek ritkán tévesnek az általános alapelvek tekintetében, ezért egy szájjal vallják, hogy minden embernek meg kell kapnia, ami kijár neki, de amit a saját dolgaikkal kezdenek foglalkozni, a romlott önszeretet elvakítja, vagy legalábbis olyan felhőkbe burkolja be őket, hogy az ellentétes irányba indulnak el. Ezért tanuljuk meg visszafogni önmagunkat,

⁵¹⁸ Aligha kétséges, hogy Kálvin elsöprő vádjai ellenére sok kivétel volt ez alól az általános kicsapongás alól manapság is. amit hálás szívvel el kell ismernünk a mi korunkban is, bármennyire el is terjedt az elvetettek gonoszsága. – a szerk.

hogy a magunk java ne eredményezze az igazság feláldozását. S innen származik a közmondás, mely szerint senki sem alkalmas bírása a saját dolgának, mivel indokolatlanul előnyben részesítve önmagát megfélemedezik arról, mi a helyes. Ezért Istent kell kérnünk, hogy a szilárd ítélőképesség lelkével kormányozza és korlátozza vonzalmainkat. Lábán, szövetségre kívánva lépni, azt teszi, ami a viták és panaszok elkerülésére irányul. Az ókori közmondás közismert: „Törvényesen kell bánnunk a felebarátainkkal, hogy utóbb ne legyen kötelező a törvény elé menni velük”. Hiszen honnan ered a sok törvény előtti pörlekedés, ha nem abból, hogy mindenki megengedőbb önmagával szemben, de szűkmarkúbb annál másokkal szemben, mint amilyennek lennie kellene? Ezért az egyetértés előmozdítása végett szilárd megállapodásokra van szükség, melyek megakadályozhatják az igazságtalanságot akár az egyik, akár a másik oldalon.

18. *Szolgállak téged hét esztendeig.* Lábán romlottsága itt egy pillanat alatt elárulja magát, mert szégyenletes barbárság jutalomként adni a lányát Jákob szolgálatainak ellenében, egyfajta csereügylet trágyává téve őt. Másrészt nemcsak a lányának kellett volna részt adni, de a jövőbeli vejével is nagylelkűbben kellett volna bánnia. A rokonság ürügyével azonban megfosztja őt a munkája jutalmától, azaz pontosan azt teszi, amit korábban igazságtalannak ismert el.⁵¹⁹ Még világosabban látjuk tehát, amire korábban utaltam: jóllehet az emberek az anyjuk méhétől fogva rendelkeznek az igazság általános alapelveivel, mégis, amint feltűnik a személyes előnyük, ténylegesen igazságtalanná válnak, ha csak az Úr át nem formálja őket a Lelkével. Mózes itt nem valami ritka, vagy szokatlan dologról beszél, hanem olyasvalamiről, aminek az előfordulása a leggyakoribb. Mert jóllehet az emberek nem bocsátják áruba a lányaikat, mégis, a nyereségvágy a többséget arra ösztönzi, hogy bocsássák áruba a tisztességüket és adják el a lelküket. Aztán azt sem kell teljes mértékben hibának tekinteni, hogy Jákob inkább Ráhelet szerette, mert Lea akár a gyenge szemei miatt volt kevésbé szép, akár csak a szemei bája miatt volt csinos,⁵²⁰ míg Ráhel mindenestől felülmúlta őt az alakja eleganciájával. Látjuk ugyanis, miképpen hoz létre a titkos vonzódás kölcsönös szerelmet. Csak a szélsőségektől kell óvakodni, mégpedig minél szorgalmasabban, mert az efféle vonzalmakat nehéz féken tartani, nehogy eluralkodjanak a józan és elfojtásával. Ezért aki az alakja szépsége miatt választ magának feleséget, nem fog szükségszerűen vétkezni, amennyiben a józan ész mindig megtartja a fő hatalmat, és alávetettségben tartja a szeszélyek fékezhetetlenségét. Jákob azonban talán mégis vétkezett, amikor túl elnéző volt önmagával szemben, s azt szerette volna, ha Ráhelet, fiatalabb testvért adják neki a másik rovására, s amikor a saját szemei kívánságának engedve alábecsülte Lea erényeit. Az ugyanis az önmérséklet nagyon bűnös hiánya, amikor valaki a szépsége kedvéért választ magának feleséget, amikor a jellem kiválóságát kellene elsődleges fontosságúnak tartani. De a ragaszkodása ereje és hevessege abban mutatja meg magát, hogy nem félt a hét évnyi fáradozástól, s az önmegtartóztatás is társult ehhez, mert türelmes és csendes elmével tartott ki ennyi munka közepette ez alatt a hosszú időszak alatt. S itt megint megmutatkozik annak a kornak a becsületessége és mértékletessége, mert noha egy fedél alatt laktak, s hozzászoktak a családi kapcsolatokhoz, Jákob mégis mértékletesen viselkedett, tartózkodva minden

⁵¹⁹ Itt talán indokolatlan keménységgel szól Lábánról, mert nem találjuk szokatlannak, ha egy atya megkövetel valamit cserébe a lányáért ahelyett, hogy hozományt adna neki. Lásd például Sekhem történetét, aki Dinát illetően mondja: „Akármily nagy jegyadományt és ajándékot kívántok, megadom” (1Móz34:12). Dávidnak is meg kellett vásárolnia Saul lányát a filiszteusok lemészárlásával. Hóseás próféta „tizenöt ezüstön és egy hómer árpán és egy letek árpán” vett magának feleséget. De semmiképpen sem nemeslelkű dolog Lábán részéről ilyen feltételeket szabni egy közeli rokonának, s mindenesetre át kellett volna adnia a hasznát a lányainak és a gyermekeiknek, amit a Jákobbal folytatott üzletelésből szerzett. – *a szerk.*

⁵²⁰ Ezt az utóbbi véleményt fogadja el dr. A Clarke, aki ezt mondja: „Lea fő ajánlása a lágy és szép szemei voltak, de Ráhel szép volt az alakjában, személyében, arckifejezésében és testtartásában, és egész fellépésében.” Az igemagyarázók nagyobbik része azonban ugyanarra a nézetre helyezkedik ebben a dologban, mint a mi fordítóink – *a szerk.*

helytelenségtől. Ezért mondja a kijelölt időszak végén: „Add meg nekem az én feleségemet: mert az én időm kitelt, hadd menjek be hozzá”, amivel azt jelzi, hogy Ráhel addig tiszta szűz maradt.

22. *És begyűjté Lábán.* Mózes nem úgy érti, hogy a vacsorát az egész nép számára készítette, csak hogy sok vendéget hívott meg, amint az szokás is a csillogó lakodalmaknál. S nem kétséges, hogy nagy buzgósággal igyekezett ékessé tenni azt a lakodalmat, hogy Jákobot a szégyenérzettel kösse meg, s így ő ne merészelje lebecsülni azt a házasságot, amibe csalással vonták bele. Ebből megértjük, hogy abban az időben milyen vallási hagyományok kapcsolódtak a házassághoz. Az volt ugyanis Jákob becsapásának módja, hogy a menyasszonyokat a szeméremre tekintettel lefátyolozva vezették be a hálósobába, de most, hogy az ókori fegyelmet elvetették, az emberek majdhogynem elállatiasodtak.

25. *Monda azért Lábánnak.* Jákob jobban civakodik a vele szemben elkövetett becsapás miatt. S Lábán válasza, noha nincs híjával az ürügynek, mégsem hoz fel semmi mentséget a csalásra. Nem volt szokásba a fiatalabb lányokat férjhez adni az idősebbek előtt, s igazságtalanság lett volna az elsőszülöttel szemben megzavarni a megszokott rendet. De ezen az alapon nem lett volna szabad Lábánnak ravaszul feleségül ígérni Ráhelt Jákobnak, majd Leát állítani a helyére. Neki inkább arra kellett volna idejekorán figyelmeztetni Jákobot, hogy vagy fordítsa a gondolatait Leára, vagy tartózkodjon mindkettőjük feleségül vételétől. Ebből azonban megtanulhatjuk, hogy ha a gonosz és csalafinta emberek egyszer elfordultak az igazságtól, akkor vége-hossza nem lesz a vétkeiknek. Közben pedig mindig előhozakodnak valamiféle ürügyekkel, hogy a szégyentől megszabadulhassanak. Korábban igazságtalanul bánt az unokaöccsével, mikor hét évnyi munkát követelt tőle a lányáért. Igazságtalanul bocsátotta áruba a lányát hozomány nélkül, a nyereség kedvéért, de a legméltatlanabb cselekedete az volt, amivel megfosztotta az unokaöccsét az eljegyzett feleségétől, felforgatta a házasság szent törvényeit és nem hagyott meg semmit biztonságosnak, vagy szilárdnak. Mégis látjuk: azt színleli, hogy tiszteletre méltó védelme van a viselkedésére, mert nem volt szokásban azon a vidéken a fiatalabbat az idősebb rovására előnyben részesíteni.

27. *Töltsd ki ennek hetét.* Lábán most megkérgesedik a gonoszságban, mert még hét esztendőzt zsarol ki az unokaöccsétől, hogy lehetővé tegye a számára a másik lánya feleségül vételét. Ha lett volna még tíz másik lánya, kész lett volna azokat is így szétosztogatni. Sőt, saját magától tukmálja rá a lányát Jákobra, mint a kereskedés tárgyát, semmit sem törődve ennek a törvénytelen eladásnak a gyalázatával, csakhogy a nyereség forrásává tehesse őt. Ebben valóban súlyosan vétkezik, mert nemcsak a többnejűségbe vonja bele az unokaöccsét, de be is szennyezi mind őt, mind a lányait a vérfertőző házasságokkal. Ha a férj bármely okból nem szereti a feleségét, jobb, ha eltaszítja, semhogy fogságban tartaná, s felemészteti a fájdalommal a második feleség bevezetésével. Ezért mondja az Úr Malakiás prófétán keresztül a válást elfogadhatóbbnak a többnejűségnél (Mal2:14). Lábán a kapzsiságtól elvakultan olyan helyzetbe hozza a lányait, hogy azok az egész életüket a kölcsönös ellenségeskedésben éljék le. S megrontja a természet minden törvényét is a két lánytestvért egyugyanazon házasságba vetve,⁵²¹ így az egyik a másik versenytársa lesz. Miután Mózes ezeket a bűnöket az izraeliták szeme elé a saját történelmük legelején tárja, ezért nem kell lánggra lobbanniuk a saját nemesi mivoltuk érzésétől, s dicsekedniük azzal, hogy a szerint ősatyáktól származnak. Mert bármennyire is kiváló legyen Jákob, nem volt más leszármazottja, csak akik a tisztátalan forrásból származtak, mert a természettel ellentétben két lánytestvér osztozott egyetlen ágyon⁵²² a vadállatokhoz hasonlóan, majd utóbb még két ágyas is hozzáadatott a csoporthoz. Korábban valóban láttuk, hogy ez a szabadosság nagyon is megszokott volt a keleti népek között, de nem volt megengedve az embereknek, hogy kényük-kedvük szerint felforgassák egy romlott szokással a házasság törvényét, amit Isten a

⁵²¹ Itt hozzászövi: “ut altera sit alterius pellex”.

⁵²² Quasi belluino more.

kezdetekből fogva megszentelt. Lábán tehát mindenképpen menthetetlen. S noha a szükség bizonyos fokig megbocsátha6tja Jákob vétkét, teljességgel ő sem menthető fel a gyalázat alól. Hiszen elküldhette volna Leát, aki nem volt a törvényes felesége, mert egy férfi és egy nő kölcsönös egyezsége alkotja a házasságot, aminek vonatkozásában lehetetlenség a tévedés. Jákob azonban vonakodva bár, de megtartja őt feleségének, akitől elbocsátották és megszabadult, s így kettőzi meg a vétkét a többnejűséggel, s háromszorozza meg azt a vérfertőző házassággal. Látjuk tehát, hogy Ráhel mértéktelen szeretete, mely egyszer felkorbácsolódott az elméjében, olyan mértékig fellobbant, hogy nem maradt sem mértékletessége, sem ítélőképessége. A szavakat illetően a magyarázók különféle jelentéseket tulajdonítanak azoknak. Egyesek a mutató névmást a hétre vonatkoztatják,⁵²³ mások Leára, mintha az hangzott volna el, hogy nem kapja meg Ráhelt, amíg nem élt egy hetet Leával. Én azonban inkább Ráhelre vonatkoztatom, miszerint a vele kötendő házasságot egy újabb hétéves szolgálattal kell megvásárolnia. Nem mintha Lábán késleltette volna a lakodalmakat az idők végezetéig, hanem Jákob kénytelen volt a szolgaság újabb időszakát felvállalni.

30. *És inkább szereté Rákhelt, hogysem Leát.* Mózes kétségtelenül közszemlére akarta állítani Jákob bűneit, hogy megtanuljunk félni és minden cselekedetünket Isten Ígéjének egyedüli szabályához igazítani. Ha ugyanis a szent pátriárka ennyire fájdalmasan elbukott, akkor közlünk ki van biztonságban a hasonló bukástól, ha nem Isten megőrző gondoskodása tartja meg? Egyidejűleg az is kiderül, hogy mennyire veszélyes utánozni az ősatyákat, miközben elhanyagoljuk Isten törvényét. Az ostoba pápisták azonban annyira örvendeznek ebben az utánzásban, hogy semmi lelkiismereti aggályuk sincsen mindannak törvényként történő betartásában, amit az ősatyák gyakoroltak. Emellett atyáknak tekintik azokat, akik ilyen fiakra méltók, így akármelyik őrjöngő barát többet számít náluk, mint az összes pátriárka. Nem Lea hibátlanlansága okozta az ő részéről, hogy a férje megvetette, s az Úr joggal büntette őt, mert az atyja csalafintaságának tudtával szerezte meg gyalázatosan a húga férjét, de az ő hibája nem jelent mentséget Jákob testi vágyai számára.

31. *És meglátá az Úr.* Mózes is megmutatja, hogy Jákob szélsőséges szerelmét az Úr helyesbítette, ahogyan a kegyesek is, amikor szeleburdikká válnak, a vesszőtől szelídülnek meg. Ráhelt úgy szerette, hogy azzal a nővérenek ártott, aki nem kapta meg az őt megillető tiszteletet. Az Úr tehát az ő védelmezőjeként lép közbe és alkalmas orvossággal elfordítja Jákob elméjét abba az irányba, amelyből a leginkább viszolygott. Ez az igeszakasz arra tanít minket, hogy az utódok Isten különleges ajándékai, mert a hatalmat, ami egyeseket termékennyé tesz, mások méhét viszont a terméketlenséggel átkozza meg, konkrétan Neki tulajdonítja. Azt is meg kell továbbá említeni, hogy az utódok megszülése a férjek kibékítését mozditja elő a feleségeikkel. A régiek ezért is nevezték a gyermekeiket *zálogoknak*, mert nem csekély mértékben járultak hozzá a kölcsönös szeretet növeléséhez és táplálásához. Amikor Mózes kijelenti, hogy Lea megvetett volt, ez azt jelenti, hogy nem volt annyira szeretett, mint amennyire kellett volna. Ő ugyanis nem volt tűrhetetlen Jákob számára, aki nem is üldözte őt a gyűlöletével, de Mózes ennek a szónak a használatával felnagyítja Jákob hibáját, amiért nem látta el a férji kötelezettségét, és nem bánt kellő kedvességgel és tisztelettel azzal, aki az első felesége volt. Fontos megjegyezni ezt, mert sokan vélik úgy, hogy már akkor teljesítették a kötelességüket, ha nem törnek ki halálos gyűlölködésben. Látjuk azonban, hogy a Szentlélek megvetetteknek mondja azokat, akiket nem kellően szeretnek, s tudjuk, hogy az emberek abból a célból lettek megteremtve, hogy szeressék egymást. Így tehát senki sem minősül a gyűlölet bűnétől mentesnek Isten előtt, csak az, aki szeretettel öleli magához a felebarátjait. Mert nemcsak a titkos nemtetszés minősül majd gyűlöletnek, de a felebarátaink elhanyagolása

⁵²³ מלא שבע זאת. A mutató névmást, ha a hétre vonatkoztatjuk, akkor az a fordítást az alábbiak követeli meg: „Töltsd ki ezt a hetet”, azaz Lea hetét, ami azt az ünnepi hetet jelenti, amíg a házasságot ünnepelték, majd amint a hét véget ért, Lábán majd odaadja Jákobnak a másik leányát is. Ezt a véleményt kiváló bibliatudósok támogatják. – a szerk.

is, valamint az a hűvös irgalmaskodás, ami folytonosan uralkodik a világban. De amilyen mértékben kapcsolódik bárki is szorosabban másvalakihez, olyan mértékűnek kell lennie a törekvésnek az egymás iránti ragaszkodásra a szeretet szentebb kötelékével. Sőt, a házastársak vonatkozásában, ha nyíltan nem is ellenségesek, mégis, ha hűvösek az egymás iránti szeretetben, ez az undor nem áll messze a gyűlölettől.

32. *Nevezé nevét Rúbennek.* Mózes elmeséli, hogy Lea nem volt hálátlan Isten iránt. S valóban, én sem kételkedek benne, hogy Isten jótéteményeit akkor általánosságban többre becsülték, mint manapság. A világi tunyaság ugyanis úgy elfoglalja majdnem minden ember elméjét, hogy a barmokhoz hasonlóan nyelnek el bármit, amit Isten az Ő kedvességében jótéteményekként rájuk ruház. Aztán Lea nemcsak elismeri Istent a termékenysége szerzőjeként, hanem annak okát is megjelöli, miszerint az Úr megtekintette a megvetett mivoltát, s fiút adott neki, aki majd kiváltja a férje szeretetét iránta. Ebből valószínűnek tűnik, hogy amikor megvetettnek látta önmagát, akkor az imádkozáshoz folyamodott, hogy több támogatást kaphasson a mennyből. A hálaadás ugyanis annak bizonyítéka, hogy az illetők korábban gyakorolták az imádkozást, mert azok, akik semmit sem remélnek Istentől, a tudatlanságukkal mindent a feledés homályába borítanak, amit csak tőle kaptak. Lea tehát olyan emlékeztető jelet vésett a fiára,⁵²⁴ ami serkenetheti őt az Isten dicséretére. Ez az igeszakasz azt is tanítja, hogy akiket igazságtalanul megvetnek az emberek, azokkal törődik az Úr. Ez páratlanul hasznos vigasztalást kínál a kegyeseknek, akik, mint a tapasztalata mutatja, a legnagyobbbrészt megvetettek a világban. Valahányszor csak nyers és megvető bánásmódban van részük tehát az emberek részéről, keressenek menedéket abban a gondolatban, hogy Isten annál engedékenyebb lesz velük. Lea ugyanezt az utat járta a második fia vonatkozásában is, mert olyan nevet adott neki, ami a „meghallgatásból” származott,⁵²⁵ hogy arra emlékeztesse: a sóhajait az Úr meghallotta. Ebből arra következtetünk (mint azt korábban említettem), hogy amikor a megpróbáltatás ránehezedett, Isten keblére vetette a bánatát. A harmadik fiának a neve az „összekapcsolás” szóból származik,⁵²⁶ mintha azt mondaná: most új kapcsolat jött létre, ezért jobban fogja szeretni a férje. A negyedik fiában ismét kijelenti az Isten iránti jámborságát, mert a „dicséret” nevet adja neki,⁵²⁷ mint aki Isten speciális jósága következtében adatott meg neki. Valóban, már korábban is hálát adott Istennek, de miután még több oka lett a dicséretre, ezért nemcsak egyszer, s nem is egyetlen módon ismeri el, hogy Isten jóindulata segítette meg.

⁵²⁴ ראובן, „Íme, egy fiú.”

⁵²⁵ שמעון, a שמע, meghallani szóból.

⁵²⁶ לוי, a לוי (összekapcsolódni) szóból.

⁵²⁷ יהודה, a ידה, dicsérni szóból. Van valami, ahogyan Kálvin is utal rá, a Lea által a gyermekeinek adott nevekben, ami látszólag az ő szívében rejlő kegyes érzésekre mutat. Az elsőszülöttjében, Rubenben elismerte, hogy Isten rátekintett a nyomorúságára, Simeonban elismerte, hogy Ő meghallgatta az imáit, Lévíben azt, hogy a férje összekapcsolódott vele, s Júdában mindezekről a könyörtelen dolgozról hálával és dicsérettel emlékezik meg. – a szerk.

30. fejezet

1. És látá Rákhel, hogy ő nem szüle Jákóbnak, irigykedni kezdte Rákhel az ő nénjére, és monda Jákóbnak: Adj nékem gyermekeket, mert ha nem, meghalok.

2. Felgerjede azért Jákób haragja Rákhel ellen, és monda: Avagy Isten vagyok-é én, ki megtagadta tőled a méhnek gyümölcsét.

3. És monda ez: Ímhol az én szolgálóm Bilha, menj be hozzá, hogy szüljön az én térdeimen, és én is megépüljek ő általa.

4. Adá tehát néki az ő szolgálóját Bilhát feleségül, és beméne ahhoz Jákób.

5. És teherbe esék Bilha és szüle Jákóbnak fiat.

6. És monda Rákhel: Ítélt felőlem az Isten, és meg is hallgatta szavamat, és adott énnékem fiat: azért nevezé nevét Dánnak.

7. Ismét fogada az ő méhében, és szüle Bilha, a Rákhel szolgálója más fiat is Jákóbnak.

8. És monda Rákhel: Nagy tusakodással tusakodtam az én nénémmel, és győztem; azért nevezé nevét Nafthalinak.

9. Látván pedig Lea hogy ő megszűnt a szüléstől, vevé az ő szolgálóját Zilpát, és adá azt Jákóbnak feleségül.

10. És szüle Zilpa, Lea szolgálója, fiat Jákóbnak.

11. És monda Lea: Szerencsére! és nevezé nevét Gádnak!

12. És szüle Zilpa, Lea szolgálója, más fiat is Jákóbnak.

13. És monda Lea: Oh én boldogságom! bizony boldognak mondanak engem az asszonyok: és nevezé nevét Ásernek.

14. És kiméne Rúben búzaaratáskor, és találta a mezőn mandragóra-bogyókat s vivé azokat az ő anyjának, Leának. És monda Rákhel Leának: Adj nékem kérlek a fiad mandragóra-bogyóiból.

15. Az pedig monda néki: Talán keveselled, hogy elvetted tőlem az én férjemet, s a fiam mandragóra-bogyóit is elvennéd tőlem? És monda Rákhel: Háljon veled hát az éjjel a te fiad mandragóra-bogyóiért.

16. Mikor Jákób este a mezőről jöve, eleibe méne Lea, és monda: Én hozzám jőjj be, mert megvettelek a fiam mandragóra-bogyóiért; és nála hála azon éjszaka.

17. És meghallgatá Isten Leát, mert fogada az ő méhében és szüle Jákóbnak ötödik fiat.

18. És monda Lea: Megadta az Isten jutalmamat, a miért szolgálómat férjemnek adtam; azért nevezé nevét Izsakhárnak.

19. És ismét fogada az ő méhében Lea, és szüle hatodik fiat Jákóbnak.

20. És monda Lea: Megajándékozott az Isten engem jó ajándékkal; most már velem lakik az én férjem, mert hat fiat szültem néki, és nevezé nevét Zebulonnak.

21. Annakutána szüle leányt, és nevezé nevét Dínának.

22. Megemlékezék pedig az Isten Rákhelről; és meghallgatá őt az Isten és megnyitá az ő méhét.

23. És fogada méhében, és szüle fiat, s monda: Elvévén Isten az én gyalázatomat.

24. És nevezé nevét Józsefnek, mondván: Adjon ehhez az Úr nékem más fiat is.

25. És lőn, a mint szülte vala Rákhel Józsefet, monda Jákób Lábánnak: Bocsáss el engemet, hadd menjek el az én helyembe, az én hazámba.

26. Add meg nékem az én feleségeimet és magzatimat, a kikért szolgálaltalak téged, hadd menjek el, mert te tudod az én szolgálatomat, a melylyel szolgálaltalak téged.

27. És monda néki Lábán: Vajha kedvet találtam volna szemeid előtt! Úgy sejtem, hogy te éretted áldott meg engem az Úr.

28. És monda: Szabj bért magadnak és én megadom.

29. Ez pedig monda: Te tudod mimódon szolgáltalak téged, és hogy mivé lett nálam a te jószágod.

30. Mert a mi kevesed vala én előttem, sokra szaporodott, és megáldott az Úr téged az én lábam nyomán. Immár mikor tehetek valamit a magam házáért is?

31. És monda Lábán: Mit adjak néked? Felele Jákób: Ne adj nekem semmit; juhaidat ismét legeltetem és őrizem, ha nekem ezt a dolgot megteszed:

32. Nyájaidat ma mind végig járom, minden pettyegetett és tarka bárányt kiszagatok közülök, és minden fekete bárányt a juhok közül, s a tarkát és pettyegetett a kecskék közül, s legyen ez az én bérem.

33. S a mikor majd bérem iránt eljövendősz, mi előtted lesz, becsületességemről ez felel: a mi nem pettyegetett vagy tarka a kecskék, s nem fekete a juhok közt, az mind lopott jószág nálam.

34. És monda Lábán: Ám legyen: Vajha a te beszéded szerint lenne.

35. Külön választá azért azon a napon a pettyegetett és tarka kosokat, és minden csíkos lábú és tarka kecskét, mind a melyikben valami fehérség vala, és minden feketét a juhok közül, és adá az ő fiainak keze alá.

36. És három napi járó földet vete maga közé és Jákób közé; Jákób pedig legelteti vala Lábán egyéb juhait.

37. És vón Jákób zöld nyár-, mogyoró- és gesztenye-vesszőket, és meghántá azokat fehéresen csíkosra, hogy látható legyen a vesszők fehére.

38. És a vesszőket, melyeket meghántott vala, felállítá a csatornába, az itató válúdba, melyekre a juhok inni járnak vala, szembe a juhokkal, hogy foganjanak, mikor inni jönnek.

39. És a juhok a vesszők előtt foganának és ellenek vala csíkos lábúakat, pettyegetetteket és tarkákat.

40. Azután külön szakasztá Jákób ezeket a bárányokat, és a Lábán nyáját arczczal fordítja vala a csíkos lábú és fekete bárányokra; így szerze magának külön falkákat, melyeket nem ereszte a Lábán juhai közé.

41. És lón, hogy mikor a nyáj java részének vala párzási ideje, akkor Jákób a vesszőket oda raká a válúdba a juhok eleibe, hogy a vesszőket látva foganjanak.

42. De mikor satnya vala a nyáj, nem rakja vala oda s ily módon Lábánéi lónek a satnyák, a java pedig Jákóbé.

43. És felette igen meggazdagodék a férfiú; és vala néki sok juha, szolgálója, szolgálja, tevéje és szamara.

1. *És látá Ráchel.* Mózes itt elkezd beszámolni arról, hogy Jákobot megzavarták az otthoni civakodások. S noha az Úr büntette őt, mert vétkes volt a két feleség, sőt testvére feleségül vételének nem csekély bűnében, a büntetés mégis atyai volt, s Maga Isten is, látva, hogy könnyöletesen meg szokott bocsátani a népének, bizonyos mértékig visszafogta a kezét. Emiatt történt, hogy Jákob nem tért meg azonnal, hanem további vétkeket adott a korábbiakhoz. Először azonban Ráhelről kell beszélnünk. Miután örvendezett, látva a nővérét a megvetésnek kitéve és a bánattól sújtva, az Úr megzabolázza ezt a bűnös örömet, az áldását Leának adva, s így téve egyenlővé a helyzetüket. Hallotta a nővére hálás elismerését, s megtudta a négy fiúnak adott nevekből, hogy Isten megkönyörült azon és a kegyeibe fogadta őt, aki igazságtalan emberi megvetésben részesült. Mindazonáltal fellobban benne az irigység és nem tűri, hogy a feleséggé válás méltóságából bármi megmutatkozzon benne. Látjuk, mire képes a becsvágy. Ráhel ugyanis, aki az elsőséget keresi, még a saját testvérét sem kíméli, s alig-alig tartózkodik attól, hogy kiontsa a mérgét Isten ellen, amiért megtisztelte a termékenység ajándékával. A versengése nem holmi kapott sérelem következménye, hanem nem bírta elviselni, hogy vele egyenlő társa legyen, bár valójában ő volt a fiatalabb. De mit

cselekedett volna, ha még bősztik is, amikor látjuk, hogy irigylis a nővérét, aki pedig meglegedett a saját sorsával? Mózes ennek a gonoszságban a kimutatásával Ráhelben arra tanít minket, hogy az öröklöten benne rejlik mindannyiunkban, s teszi ezt azért, hogy mindegyikünk gyökerestől kitépve éberen megtisztíthassa önmagát tőle. S hogy kigyógyulgassunk az irigységből félre kell tennünk a gőgöt és az önszeretetet, ahogyan Pál írja elő az egyszerű orvosságot a civakodásokra: „Semmit nem cselekedvén versengésből, sem hiábavaló dicsőségből” (Fil2:3).

2. *Felgerjede azért Jákob haragja.* Jákob a vonzalmának gyöngédsége miatt vonakodott megsérteni a feleségét, ám a méltatlan viselkedése mégis rákényszerítette őt erre, amikor látta, hogy nyűgösen örvendezik nemcsak a nővére ellenében, aki kegyesen, alázattal és hálásan élvezte Isten ajándékait, hanem még Isten ellenében is, Akiről azt olvassuk, hogy az anyaméh gyümölcse Tőle származó jutalom (Zsolt127:3). Ezen az alapon haragszik tehát Jákob, mivel a felesége semmit sem tulajdonít Isten gondviselésének, s úgy képzelve, hogy a gyermekek a véletlen leszármazottjai, megfosztja Istent az emberiség feletti gondoskodástól és kormányzástól. Valószínű, hogy Jákob már szomorkodott a felesége terméketlenségén. Most azonban attól fél, nehogy az ostobasága még tovább szítsa Isten haragját, s Ő még keményebb csapásokkal ösztönözze. Szent harag volt ez, amivel Jákob az Istennek kijáró tiszteletet igyekezett megadni, miközben megfedtte a feleségét, s megtanította neki, hogy nem alapos ok nélkül volt mindaddig terméketlen. Amikor ugyanis kijelenti, hogy az Úr zárta be a méhét, homályosan arra is utal, hogy mélyebben is meg kell alázkodnia.

3. *Ímhol az én szolgálóm Bilha.* Itt megmutatkozik a női beállítottság hiábavalósága. Ráhel ugyanis nem az Úrhoz menekülésre készítette, hanem tiltott mesterkedéssel próbálja kivívni a győzelmet. Így hát egy harmadik házasságba is belekényszeríti Jákobot. Ebből arra következtetünk, hogy vége-hossza nincs a vétkezésnek, ha egyszer az isteni intézményeket elhanyagolják. S ez az, amit mondtam, hogy Jákobot nem állították azonnal helyre az elme helyes állapotába az isteni büntetések. Ebben az esetben valóban a felesége ösztönzésére cselekszik, de vajon a felesége áll Isten helyén, egyedül Akitől a házasság törvénye származik? De hogy kedvében járjon a feleségének, vagy, hogy engedjen a toakodásának, nem vonakodik eltérni Isten parancsától. *Szülni a térdeimen* nem más, mint a megszült gyermeket másnak adni a felnevelésre. Bilha szolgálóleány volt, ezért nem magának, hanem az úrnőjének szült, aki a sajátjának követelve a gyereket így szerzett magának anyai tisztességet. Ezért teszi hozzá magyarázatképpen: *legyen gyermekem, vagy és én is megépüljek ő általa.* A szó, amit Mózes itt használ, a בן (fiú) szóból származik, mert a gyermekek olyanok, mint a ház gyámszlopai és támasztékai. Ráhel azonban bűnösen járt el, mert törvénytelen módszerrel, Isten akaratának ellenében akart anyává válni.

5. *És teherbe esék Bilha.* Csodálatos, hogy Isten kegyeskedett leszármazottal megtisztelni egy házasságtörő kapcsolatot, de Ő néha így igyekszik kedvességgel felülkerekedni az emberek gonoszságán és fogadja kegyeibe a méltatlant. Sőt, nem mindig a nép bűneinek megfelelő büntetést szab ki, s nem is rázza fel mindegyiküket egyforma gyorsasággal a szendergésükből, hanem megvárja a helyesbítés alkalmas időpontját. Ezért az Ő akaratát volt, hogy azok a gyermekek, akik ebből a vétkes kapcsolatból születtek, szintén a törvényesek közé számítsanak, pont amiképpen Mózes is feleségnek nevezte korábban Bilhát, akit tulajdonképpen helyesebb lett volna ribancnak titulálni. S nem érvényesül az általános szabály, miszerint aminek nincs ereje a kezdetektől fogva, az soha nem válhat érvényessé az idő múlásával, mert jóllehet a szövetség, amit a férj és a feleség bűnös módon kötöttek az Isten parancsa és a természet szent rendje ellenére, érvénytelen volt, végül mégis egy speciális kiváltság folytán az önmagában házasságtörő kapcsolat elnyerte a házasság tisztességét. Ráhel végül elkezd Istennek tulajdonítani, ami az Övé, de a megvallása olyannyira összekeveredik a becsvággyal, hogy az ösztinteségnek, vagy a becsületességnek semmiféle látszatát sem kelti. Nagyképűen kihirdeti, hogy az ügyét Isten felvállalta. Mintha valóban úgy megsértette volna

a nővére, hogy megérdemelten emeli fel Isten kegyessége, s mintha nem is igyekezett volna megfosztani önmagát ettől a segítségtől. Látjuk tehát, hogy az Isten dicséretének örve alatt inkább rosszat tesz Neki, alárendelvén Őt a saját vágyainak. S tegyük hozzá, hogy a képmutatókat utánozza, akik a megpróbáltatásokban becsukott szemmel törnek Isten ellen, de amikor jobbra fordul a soruk, hiábavaló módon dicsekednek, mintha Isten rámosolygott volna minden tettükre és mondásukra. Ráhel tehát nem annyira Isten jóságát ünnepli, mint amennyire önmagának tapsol. Ezért a kegyesek az ő példájának szem előtt tartásával tartózkodjanak Isten szent nevének a képmutatással történő beszenyeződésétől.

8. *Nagy tusakodással tusakodtam.*⁵²⁸ Mások így fordítják: „Isten egyesüléseivel egyesültem”,⁵²⁹ mintha ujjongana olyasvalami megtalálásán, amit elveszített, vagy, természetesen, a megtiszteltetésnek a nővérevel azonos fokát kapná. Mások így értelmezik: Isten megkettőződéseivel kettőződtem meg. De mindannyian a פתח gyökérből származtatják a főnevet és az ígét, ami csavart szálát jelent. Az előbbi értelmezések közül az első azt jelenti, hogy miután Ráhel a nővérevel egyenrangú állapotba került, annak nincs oka bármiféle felsőbbrendűséget követelni övele szemben. Az utóbbi értelmezés azonban magabiztosabb dicsekedést fejez ki, mert győztesnek és kétszerte kiválóbbnak hirdeti magát. Az (én véleményem szerint) egyszerűbb jelentés azonban, amivel mások is előhozakodnak, hogy „isteni, vagy kiváló tusakodással tusakodott”. A héberek ugyanis minden kiválóságot Isten nevének hozzáadásával jeleznek, mert minél kiválóbb valami, annál fényesebben ragyog abban Isten dicsősége. De romlott az a dicsekedés, amivel a nővére felett kérkedik, amikor inkább alázatosan megbocsátásért kellene könyörögnie. Ráhelben az emberi elme gögje tárul elénk, mert azok, akiket Isten felruházott a jótéteményeivel, a legtöbbször annyira felajzottak, hogy megvetően dühöngnek a felebarátjaikra. Emellett Ráhel ostoba módon önmagát tartja többre a termékenységben, amiben pedig nyilvánvalóan alantasabb. Azoknak azonban, akik felfuvalkodtak a gögtől, megvan az a szokásuk is, hogy rosszindulatúan megvetik azokat az ajándékokat, melyeket az Úr másoknak adott, a maguk kisebb ajándékaihoz viszonyítva. Ráhel talán nagyszámú utódot is várt, mintha Isten a lekötelezettje lenne. Őbenne nem fogant meg a kapott ajándékokból az istenfélőkhöz hasonlóan a reménység, hanem a test magabiztos vakmerősége miatt tette magát biztossá mindabban, amit csak akart. Eddig tehát nem adta jelét a kegyes mértékletességnek. Honnan származik hát ez, ha nem onnan, hogy az átmeneti terméketlenség teljesen maga alá gyűrte őt? Ezért nekünk annál inkább kell óvakodnunk, nehogy ha Isten mérsékli a büntetéseinket, mi a kedvességétől fellobbanva emésszük el magunkat.

9. *Látván pedig Lea hogy ő megszűnt a szüléstől.* Mózes visszatér Leához, aki nem elégszik meg a négy fiával, kohol egy módszert, amivel megtarthatja az elsőségét, ezért ő is a szolgálóleányát állítja a maga helyére. S Ráhel valóban megérdemelte ezt a jutalmat a romlott céljai miatt, mert amikor a pálmát vágyott elragadni a nővérétől nem gondol arra, hogy ugyanaz a koholmány, amihez ő folyamodott, ellene is gyorsan bevethető. Lea mégis súlyosabban vétkezik, amikor gonosz és igazságtalan mesterkedést vet be a versengésben. Rövid idő alatt megtapasztalta Isten csodálatos áldását, s most, megszűnve a szüléstől egy rövid időre kétségbe esik a jövőt illetően, mintha soha nem is részesült volna az isteni jóindulatból. Mi történt? Ha a vágya erőteljes volt, miért nem folyamodott az áldás forrásához? Előterbe tolva tehát a szolgálóleányát nemcsak a türelmetlenség bizonyítékát adta, hanem a bizalmatlanságét is, mert az isteni könyörület emlékezetével együtt a hit is kialudt a szívében. S tudjuk, hogy mindazok, akik az Úrra támaszkodnak, oly nyugodtak és megfontoltak az elméjükben, hogy türelemmel várják, amit Ő készül megadni nekik. S a hitetlenség jogos büntetése az, amikor valaki megbotlik a szélsőséges sietség következtében. Annál jobban kell tehát óvakodnunk a test támadásaitól, ha meg akarunk maradni a helyes

⁵²⁸ Luctationibus divinis. Az angol Biblia széljegyzete: „Isten tusakodásaival.”

⁵²⁹ Conjunctionibus Dei conjuncta sum.

úton. Ami a *Gád* nevet illeti, ezt az igeszakaszt különféleképpen magyarázzák. Abban a dologban egyetértenek, hogy a גַּד azt jelenti, mintha Lea azt mondta volna, hogy „eljött a szülés ideje”.⁵³⁰ Egyesek azonban azt feltételezik, hogy גַּד a Jupiter sikeres csillaga, mások szerint a Merkúr. megint mások szerint *jó szerencse*. Az Ézs65:11-gyel hozakodnak elő, ahol meg van írva: „Gádnak italáldozatot töltöttek”.⁵³¹ De a próféta szavainak szövegkörnyezete megmutatja, hogy ezt inkább a mennyei seregekre, vagy a nagyszámú hamis istenre kellene érteni, mert rögtön utána az következik, hogy áldozatokat mutatnak be a csillagoknak és asztalt terítenek az istenek sokaságának. Utána hozzáteszi a büntetést, miszerint ahogyan óriási számú istenséget fabrikáltak maguknak, úgy fogja Isten „a kard alá számlálni” őket. Ami a jelen igeszakaszt illeti, semmi sem valószínűtlenebb, mint az, hogy Lea a Jupiter bolygót magasztalta Isten helyett, látván, hogy ő legalábbis fenntartotta azt az alapelvet, hogy az emberi faj szaporodása egyedül Istentől származik. Csodálom azt is, hogy az igemagyarázók ezt a jó szerencsére értik, amikor Mózes utóbb az 1Móz49:19-ben az ellentétes értelmére vezet minket. Az ottani utalása ugyanis, „Gád! had háborgatja”, stb. helytelen lenne, hacsak nem az volt Lea célja, hogy gratuláljon magának a gyermekeinek serege okából. Miután sokszorosan felülmúlta a hűgát,⁵³² ezért kijelenti, hogy nagy bőségben vannak gyermekei. Amikor *boldognak* mondja magát⁵³³ a hatodik fiában, megint kiderül, mekkora nagyrabecsülésnek örvendett akkor a termékenység. S természetesen nagy megtiszteltetés az, amikor Isten a szülők szent megnevezését adja a halandóknak, s rajtuk keresztül szaporítja a saját Maga képmására formált emberi fajt.

14. *És kiméne Rúben búzaaratáskor*. Ez a történet, melyben az egyik fiú talált és hazavitt nem tudom én milyen gyümölcsöt a mezőről, majd bemutatta azt az anyjának, amivel ő megvette a hűgától egy éjszakára a férjét, súlytalannak és gyerekesnek tűnhet. Mégis hasznos tanítást tartalmaz. Tudjuk, hogy a zsidók mennyire ostobán dicsekednek a nemzetük eredetének felmagasztalásával, mert alig-alig kegyeskednek elismerni, hogy Ádámtól és Noétól származnak az emberiség többi részével egyetemben. S természetesen kiemelkednek az őseik méltóságában, mint arról Pál is bizonyosságot tesz (Rm9:5), de ezt nem ismerik el Istentől származónak. Ezért a Lélek szándékosan igyekezett letörni ezt a gőgöt, amikor úgy írta le a nemzetségüket, mint a kezdetektől fogva közönségest és nyomorúságost. Itt ugyanis nem állít ragyogó emelvényt, amire felállva mutogathatnák magukat, hanem megalázza őket és Isten kegyelmét magasztalja fel, látván, hogy a semmiből hozta elő az Ő egyházát. A gyümölcsöt illetően és semmi konkrétat nem tudok mondani.⁵³⁴ Azt, hogy illatos volt, megtudjuk az Én7:13-ból.⁵³⁵ Mivel mindenki *mandragórának* fordítja, én sem vitatom.

⁵³⁰ Venit felicitas. A francia fordításban: “Mon heur est venu.” Eljött az én óráim. A גַּד szót a héber Biblia széljegyzetben a גַּד בֶּאֱיָה kifejezéssel magyarázza. Venit turma, ceu exercitus – egy csapat, vagy hadsereg jön. Lásd Schindlert. – *a szerk.*

⁵³¹ “Ti pedig, a kik az Urat elhagyátok, a kik szent hegyemről elfeledkezétek, ti, kik Gádnak asztalt készítetek, és annak a csapatnak (széljegyzetben Meninek) italáldozatot töltöttek. – *angol fordítás*.” Kálvin emlékezetből idézett, s nem pontosan, amikor az italáldozatot említette az asztal helyett. – *a szerk.*

⁵³² Nam quum sesquialtera parte superior esset, praedicat se habere in magna copia liberos.

⁵³³ “És monda Lea: Oh én boldogságom! bizony boldognak mondanak engem az asszonyok: és nevezé nevét Ásernek.” Megjegyezhető, hogy a szolgálóleányok gyermekeinek adott nevek sokkal kevésbé jelezték az elme kegyes állapotát, mint azok, melyeket Lea korábban a saját fiainak adott. Ez az a tény, ami megerősíti Kálvin megjegyzéseit a versengő feleségek által követett út istentelenségéről. Ráhel látszólag az Istenre utal a szolgálóleánya gyermekeinek neveivel, Lea, a hűga példáját utánozva látszólag elveszíti a korábbi rajongó érzelmeit, s mindkettő iránt csökken a nagyrabecsülésünk, ahogy haladnak előre a helytelen civakodásaikban. – *a szerk.*

⁵³⁴ Mandragóra. Héberül מַדְרָגוֹרָה, *szeretett* szóból. A feltételezések szerint dinnyefajta, biborszínű virágokkal. Bőségesen terem Palesztinában, s nagy becsben tartották a bőtermő mivolta miatt. Gesenius úgy írja le a mandragórát, mint „a szerelem almái (Liebes Apfels), Mandragóra almái, ez növény, mely emlékeztet a nadragulyára, sárgarépa-szerű gyökérrel, édes illatú, vöröses bimbókkal, és sárga, illatos almákkal”. – *a szerk.*

⁵³⁵ „A mandragórák illatoznak, és a mi ajtónk előtt vannak minden drágálatos gyümölcsök”.

15. *Talán keveselled, hogy elvetted tőlem az én férjemet?* Mózes több gondolkodni valót hagy az olvasói számára, mint amennyit a szavaiban kifejez, nevezetesen, hogy Jákob háza megtelt veszekedésekkel és versengéssel. Lea ugyanis gögösen beszél, mert az elméje oly hosszú időn át bosszankodott, hogy nem volt képes gyengéden és barátságosan szólni a húgához. A testvérek talán nem voltak ennyire zsémbes természetűek, de Isten hagyta őket egymással civakodni, hogy a többnejűség büntetése az utódok szeme elé tárulhasson. S nem kételkedhetünk abban, hogy ez az otthoni magán-veszekedés, sőt ellenséges szembenállás hatalmas bánatot és kínt okozott a szent embernek. De az oka annak, amiért ennyire szétszakítva találta magát az ellentétes felek által az volt, hogy minden joggal szemben megszegte a házastársi kötelék egységét.

17. *És meghallgatá Isten Leát.* Mózes ezt konkrétan kijelenti azért, hogy megtudhassuk, mekkora türelemmel bánt Isten ezzel a családdal. Mert Lea, miközben gyűlölködve megtagadta a fia által talált gyümölcsöket a húgától, de azoknak a gyümölcsöknek az árán megvásárolt egyetlen éjszakát a férjével, ki gondolta volna, hogy maradt bármi helye az imádságoknak? Mózes tehát azt tanítja nekünk, hogy a megbocsátás megadatott ezekre a vétkekre, s ezzel azt bizonyítja, hogy az Úr nem mulasztja el befejezni a munkáját még ekkora gyengeség ellenére sem. Lea azonban tudatlanul dicsekedik azzal, hogy a fiát a bűne jutalmaként kapta, mert megszegte a szent házasság hűségét, amikor friss ágyast vezetett be a nővére ellenében. Valóban oly távol áll a bűne megvallásától, hogy inkább a saját érdemeit hirdeti. Elismerem, volt némi mentség a viselkedésére, mert utal rá, hogy nem a testi vágyak, hanem inkább a mértékletes szerelem sarkallta, mivel a család létszámát akarta növelni és el akarta látni a család tiszteletre méltó anyjának kötelességét. De jóllehet ez a kifogás tetszetős az emberek szemében, a szent házasság beszennyezése mégsem lehet kedves Isten előtt. Abban téved tehát, hogy azt tekinti *oknak*, ami *nem is volt ok*. S ezt annál inkább meg kell figyelni, mert olyan hiba ez, ami nagyon is eluralkodott a világban, mivel az emberek az Isten ingyenes ajándékait a maguk jutalmainak tekintik, sőt még dicsekednek is az érdemeikkel, amikor Isten Ígéje elítéli őket. A hatodik fiában tisztábban és helyesebben becsüli meg az isteni jószágot, amikor hálát ad Istennek, amiért az Ő jósága által a férje ezután szorosabban kötődik majd hozzá (20. vers). Mert jóllehet korábban is vele élt, mégis, túlon túl ragaszkodva Ráhelhez majdnem teljesen elidegenedett Leától. Korábban mondtuk, hogy a törvényes házasságban született gyermekek a szüleik elméit összekötő kötelékek voltak.

21. *Annakutána szüle leányt.* Nem tudni, volt-e Jákobnak másik lánya is, mert nem szokatlan a Szentírásban a családfák feljegyzésénél a nők kihagyása, miután ők nem a saját nevüket hordozzák, hanem a férjeik árnyékába rejtőznek. Viszont, ha bármi említésre méltó történik bármelyik asszonnyal, akkor különlegesen vannak megemlítve. Ez volt a helyzet Dinával a vele történt erőszak miatt, amiről később majd többet is mondunk. Miután azonban Jákob fiai utóbb sértésnek tekintették, hogy a húguk más nemzetbelihez menjen feleségül, Mózes pedig nem említ más lányokat, sem a Kánaán földjén letelepedetteket, sem Egyiptomban férjhez menteket, valószínű, hogy csak Dina született neki.

22. *Megemlékezek pedig az Isten Ráhelről.* Mivel Istennél semmi sem megelőző, vagy *azt követő*, hanem minden a jelen, Ő nincs kitéve feledékenységnek, hogy az idő múlásával emlékeztetni kellene Őt a múltra. De a Szentírás Isten jelenlétét és elméjét a ránk gyakorolt hatásból kiindulva írja le, mert mi olyannak fogjuk fel Őt, amilyenek a cselekedetei alapján látszik. Sőt, azt, hogy Ráhel gyermeke a legutolsónak született, nem tudjuk biztonsággal kideríteni Mózes szavaiból. Azok, akik azt állítják ezen a helyen, hogy itt egy *hüszeron proteron* van, amiben a legutolsó kerül legelőre, abból a megfontolásból indulnak ki, hogy ha József a testvérei után a legutolsónak született, akkor a kor, amit Mózes az 1Móz41:46-ban jegyez fel, nem egyezik a ténnyel. De abban tévednek, hogy Ráhel házasságát a második hétéves ciklus lejártától számolják, miközben a szövegből biztosan alátámasztható, hogy jóllehet Jákob beleegyezett ebbe a szolgálatba Ráhelért, mégis azonnal

megkapta, mert a két testvér között a kezdet kezdetétől fogva kitört a versengés. Mózes világosan utal ezen a helyen arra, hogy Isten áldása jóval később adatott meg, amikor Ráhel kétségbe esett a dolog miatt, és már régóta a gyalázkodás tárgyát képezte a terméketlensége folytán. E szerencsés ómen miatt adta a József nevet a fiának,⁵³⁶ két fiú reménységét származtatva *egyetlen* kilátásából.⁵³⁷

25. *Bocsáss el engemet, hadd menjek el.* Látván, hogy Jákobot a szolgálataiért megígért jutalom tartotta vissza, úgy tűnhet, hogy ravaszul járt el, mikor az eltávozást kérte az apósától. Én azonban nem kételkedhetek abban, hogy a visszatérés iránti vágy már belépett az elméjébe, s ő ötletesen beismerte a szándékát. Először is megannyi módon megtapasztalta, hogy Lábán mennyire igazságtalan, álnok, sőt kegyetlen volt, ezért nem csoda, ha el akart tőle távozni azonnal, mint erre alkalom nyílt. Másodszor, az eltelt hosszú idő miatt remélte, hogy a bátyja elméje is kiengesztelődött, s nem is tehetett mást, mint hevesen vágyott a visszatérésre a szüleihez, különösen miután oly sok nehézség nyomta a vállát, hogy aligha lehetett volna rosszabb dolga bármely másik helyen. De Isten ígérete volt a legerőteljesebb serkentő a visszatérésre minden más között. Nem vetette el ugyanis az áldást, ami még a saját életénél is drágább volt a számára. Erre vonatkozik a kijelentése: „hadd menjek el az én helyembe, az én hazámba”, mert nem azért használja ezt a Kánaánra vonatkozó nyelvezetet, mert ott született, hanem mert tudta, hogy azt az Isten neki adta. Ha ugyanis azt mondta volna, hogy pusztán csak azért szeretne oda visszatérni, mert az a szülőföldje, akkor nevetségessé válhatott volna, mivel az atyja is nomád vándoréletet élt, folytonosan változtatva a lakóhelyét. Én tehát arra a következtetésre jutok, hogy noha kényelmesen élhetett volna máshol, Isten jövődölése, mely szerint a Kánaán földje neki rendeltetett, mindig is friss volt az emlékezetében. S noha egy időre késlekedik, ez nem változtatja meg az indulási szándékát, mert részben a szükség préselte ki belőle, amiért nem volt képes kiszabadulni a nagybátyja csapdáiból. Részben pedig önként is engedett, hogy végre összeszedhessen valamit magának és a családjának, nehogy szegényen és mezítenül térjen vissza a saját országába. Itt azonban lelepleződik Lábán örült gonoszsága. Miután majdnem elkoptatta a vejét és unokaöccsét a tizennégy évnyi kemény és folytonos szolgálatban, mégsem kínál neki semmi fizetséget a jövőre nézve. Az egyenlőség, amiről a kezdetben oly hangzatos kijelentéseket tett, már szertefoszlott. Minél nagyobb volt ugyanis Jákob türelme, annál zsarnokibb szabadosságot ragadott magához felette. Így él vissza a világ az istenfélők kedvességével: minél szelídebben viselkednek, annál dühöttebben támadja őket a világ. De jóllehet a juhokhoz hasonlóan ki vagyunk téve ebben a világban a farkasok erőszakosságának és bántalmazásainak, mégsem kell félnünk attól, hogy felfalnak minket, mert a mennyei Pásztor tart minket a védelmében.

27. *Vajha kedvet találtam volna szemeid előtt!* Ebből észrevevessük, hogy Jákob nem volt terhes vendég, látván, hogy Lábán kedves megszólítással igyekszik lecsillapítani annak érdekében, hogy a szolgálata folytatását sikerüljön elérnie. Hisz amilyen aljas és kapzsi volt, nem tűrte volna meg Jákobot egy pillanatig sem a saját házában, ha nem találta volna a jelenlétét a nyereség biztos forrásának. Mivel tehát nemhogy kidobná, hanem buzgón igyekszik visszatartani, ebből arra következtetünk, hogy a szent ember hihetetlen munkát végzett, ami nemcsak a nagy család fenntartásához volt elegendő, de hatalmas hasznót is hajtott az apósának. Ezért nem jogtalanul panaszkodik később, hogy tűrte a nap hőségét és az éjszaka hidegét. Mindazonáltal nem fér hozzá kétség, hogy Isten áldása többet ért minden munkánál, így Lábán egyfajta bőségsszarunak látta Jákobot, amint azt saját maga is megvallja. Nemcsak a hűségét és a szorgalmát dicséri ugyanis, de konkrétan ki is jelenti, hogy őt magát is Jákob kedvéért áldotta meg az Isten. Ebből kiderül: Lábán vagyona úgy megnőtt Jákob megérkezésétől kezdve, hogy az olyan volt, mintha a javai egyenesen a mennyből folytak

⁵³⁶ יוסף (József), ő majd hozzátesz.

⁵³⁷ “Az Úr majd hozzátesz még egy fiút.” Ez tekinthető Benjáminra vonatkozó próféciaának vagy imának, ami akkor teljesedett be, amikor Benjámin született. – *a szerk.*

volna le. Sőt, mivel a שָׁחַד szó a héberek között azt jelenti: megtudni jóslás, vagy jövődölés által, egyes fordítók úgy képzelik, hogy Lábán, aki képzett volt a mágikus tevékenységben, rájött, hogy Jákob jelenléte hasznos és nyereséges a számára. Mások azonban egyszerűbben magyarázzák a szót, így szerintük erre tapasztalatból jött rá. Számomra az tűnik a helyes értelmezésnek, mintha azt mondta volna, hogy Isten áldása ugyanolyan észrevehető volt a számára, mintha prófécia támasztotta volna alá, vagy jóslásból tudta volna meg.

29. *Te tudod mimódon szolgáltalak téged.* Jákobnak ez a válasza nem a fizetésének növelésére irányult, hanem inkább vitatkozik Lábánnal, és azzal vádolja, hogy igazságtalanul és barátságtalanul bánik vele, amikor a szolgálatának meghosszabbítását kéri. Az sem kétséges, hogy az elméje minden kívánsága a Kánaán földje felé irányult. Ezért az oda visszatérés kívánatosabb volt a számára minden gazdagságnál. Közben pedig közvetve ravaszsággal és embertelenséggel is megfeddi az apósát, hogy valamit kisajtolhasson belőle, ha mégis maradnia kell továbbra is. nem remélhette ugyanis, hogy az álnok vén róka magától jár majd el igazságosan. S Jákob sem pusztán csak dicséri a maga munkáját, hanem azt is megmutatja, hogy egy igazságtalan és kegyetlen emberrel volt dolga. Közben azt is látnunk kell, hogy jóllehet fáradhatatlanul munkálkodott, mégsem tulajdonít semmit a maga munkájának, hanem teljesen Isten áldásának tudja be, hogy Lábán meggazdagodott. Mert noha az emberek, amikor hűségesen odaszánják magukat a kötelességeik ellátására, nem hiába vesztegetik a munkájukat, a sikerük mégis teljes mértékben Isten jóindulatától függ. Amit Pál jelent ki a tanítás hatékonyságáról, az még tovább is megy ennél, miszerint az ültető és az öntöző (munkája) semmi (1Kor3:7), mert a hasonlatot az általános tapasztalattól kölcsönzi. Ennek a tanításnak a haszna kettős. Először is, bármit próbálok, vagy bármilyen munkába fogok bele, a kötelességem kérni Istent: áldja meg a munkámat, hogy az ne legyen hiábavaló és haszontalan. Aztán ha elértem valamit, a második kötelességem a dicséretet Istennek adni, Aki áldása nélkül az emberek hiába kelnek korán, fárasztják magukat egész nap, fekszenek le későn, eszik a fáradtsággal szerzett kenyerüket és isszák bánattal a még kevés vizüket is. A szavak jelentését illetően, amikor Jákob azt mondja: „a mi kevesed vala *én előttem*”,⁵³⁸ Jeromos jól és ügyesen fordítja a „mielőtt én jöttem” kifejezéssel. Mózes ugyanis Jákob *arcát* szerepelteti a tényleges eljövetele és Lábánnal történő együttélése helyén.

30. *Immár mikor tehetek valamit a magam házáért is?* Úgy érvel, hogy amikor ilyen hosszú időn át dolgozott másokért, igazságtalan lenne, hogy elhanyagolja a saját családját. Erre a dologra illik Salamon mondása: „Igyál vizet a saját forrásaidból és hadd folyjanak folyók a szomszédéból”.⁵³⁹ Ha Jákob egyedül lett volna, akkor szabadabban odaszánta volna magát más érdekeire. Most azonban, mivel négy feleség férje, és nagyszámú gyerek édesapja, nem feledkezhet meg azokról, akiket Isten kezéből kapott, hogy felnevelje őket.

31. *Ne adj nékem semmit.* Meg kell figyelni az ellentétet e között és az előző mondat között. Jákob nem követel magának semmi biztos és meghatározott fizetést, hanem azzal a feltétellel alkuszik meg Lábánnal, hogy megkapja mindazokat a tiszta és egyszínű kecskék és juhok által ellett utódokat, melyek pettyesek és csíkosak. Tényleg van némi homályosság a szavakban, mert először Jákob látszólag a pettyes juhokat kéri magának jutalomként. De a 33. versből más értelmezést is leszűrhetünk: nevezetesen, hogy Jákob engedi majd a nyál összes tarka tagjának elkülönítését és elszállítását Lábán fiainak, de ő maga megtartja a nem pettyes juhokat és kecskéket. S természetesen abszurd lenne, ha Jákob most magának követelné a nyáj egy részét, amikor épp az imént vallotta meg, hogy eddig semmi haszna sem volt. Sőt, az így szerzett nyereség több lenne, mint igazságos, s nincs rá remény, hogy ezt meg lehetett volna szerezni Lábántól. Felmerül azonban a kérdés: milyen reménység, vagy milyen tanács indította fel Jákobot arra, hogy ezt a javaslatot tegye? Nem sokkal később Mózes elmeséli:

⁵³⁸ In conspectu meo. לִפְנֵי. 30. vers.

⁵³⁹ Et defluant rivi ad vicinos. Az angol változat eltérő: “Igyál vizet a te kutadból, és a te forrásod közepéből folyóvizet.”

ravasz módszerhez folyamodott, hogy csíkos, vagy pettyes bárányokat elljen az egyszínű nyáj, de a következő fejezetben bővebben is beszámol róla: Isten utasította, hogy így cselekedjen. Ezért noha önmagában valószínűtlen volt, hogy ez az egyezés a hasznára váljon a szent embernek, ő mégis engedelmeskedik a mennyei jövődülésnek és nem akar más módon meggazdagodni, csak Isten akaratával összhangban. De Lábán a maga hajlamának megfelelően járt el, mert buzgón belekapaszkodott abba, ami hasznosnak tűnt a maga számára. Isten azonban csalódást okozott a szégyenteljes kapzsiságának.

33. *Becsületességemről ez felel.* Szó szerint: „a becsületességem felel majd bennem”. De a כִּי kötőszó azt jelenti: *nekem, vagy értem.*⁵⁴⁰ Az értelme azonban világos: Jákob nem vár máshogy sikert, mint a hitén és a becsületességén keresztül.⁵⁴¹ Az előző mondatot illetően az igemagyarázók véleménye eltérő. „S a mikor majd bérem iránt eljövendesz, mi előtted lesz”.⁵⁴² Mások azonban harmadik személyben fordítják, a becsületességre vonatkoztatva, a jutalomhoz jön, vagy ami Jákob jutalmához társul. Noha bármelyik értelmezés illik az igeszakaszhoz, én inkább a becsületességre vonatkoztatom, mert rögtön hozzát teszi: „előtted”.⁵⁴³ Az ugyanis helytelen kifejezésforma lenne, hogy „eljössz saját magad előtt a jutalmamként”. Most már kellően világos, mire gondolt Jákob. Azt jelenti ki ugyanis, hogy a hitének és a becsületességének kinyilatkoztatását remélte az Úrtól a munkája örömteli eredményeként. Mintha azt mondta volna: „Az Úr, aki a becsületességem legjobb bírja és ügyvédje, valóban meg fogja mutatni, mekkora őszinteséggel és hűséggel viselkedtem mindeidáig”. S noha az Úr gyakorta megengedi, hogy a bűnösök meggazdagodjanak a gonosz mesterkedésekkel, s engedi, hogy nagy vagyonra tegyenek szert mások javainak a megszerzésével a saját maguk számára. Ez azonban nem bizonyul a szabály kivételének, miszerint az Ő áldása a jó hit és az egyenlőség kísérője. Ezért Jákob joggal adta a hűségének azt a jelét, hogy a munkája sikerét az Úrra bízta, hogy ebből világosan megmutatkozzon a becsületessége. A szavak értelme most már világos: „A becsületességem nyíltan fog bizonyosságot tenni nekem, mert önként jön el megjutalmazni. S teszi ezt oly nyíltan, hogy még előtted sem marad rejtett.” Egy néma feddés is megbúvik ebben a nyelvezetben, arra utalva, hogy Lábánnak most éreznie kell, mennyire igazságtalanul tartotta vissza a szent ember fizetségét. Isten pedig hamarosan megmutatja majd a végeredménnyel, milyen gonoszul színlelt a saját Vele szemben fennálló kötelezettségét illetően. Egy ellentétet kell ugyanis beleérteni a jövő és a múlt idő közé, amikor azt mondja: „Holnap (vagy az eljövendő időben) felel a becsületességemről”, mert valóban, *tegnap*, és az *azt megelőző napon* nem tudott igazságos bánásmódot kicsikarni Lábántól.

A mi nem pettyegetett vagy tarka. Jákob a lopás bűnével és büntetésével kötelezi el magát, mintha az összes nem pettyes juhot ellopná a nyájból. Mintha azt mondaná: „Ha találsz nálam egyetlen nem pettyest, kész vagyok arra, hogy tolvajnak minősítsenek, mert nem kérek tőled mást, csak a pettyes bárányokat”. Egyesek másképpen magyarázzák a szavakat: „Ami hiányt találsz a nyájadban, tőlem követeld, mintha én loptam volna el”, de nekem ez erőltetett magyarázatnak tűnik.

35. *Külön választá azért azon a napon.* Ebből az igeversből a szerződés formája biztosabban is megismerhető. Lábán különválasztja a pettyes juhokat és kecskéket a tiszta nyájtól, azaz a fehérektől, vagy feketéktől, s rábízta azok legeltetését a fiaira, három napnyi járóföldet iktatva be ezek, valamint a többi közé, nehogy a válogatás nélküli párosodással

⁵⁴⁰ Az amszterdami kiadásban a כִּי kötőszó nyilvánvalóan a nyomdász hibája. A hengstenbergi kiadásban a כִּי szerepel, ami olyan, mintha a szerkesztő ahelyett, hogy az eredetihez fordult volna, megpróbálta volna találmomra Kálvin latin *mihi*, vagy *pro me* szavait visszafordítani héberre. – a szerk.

⁵⁴¹ Lásd Vatablust Poli Synopsis-ában.

⁵⁴² Azaz, megnézni a jutalmamat, vagy fizetésemet abban az időben, amikor a nyáját felosztjuk a megállapodásnak megfelelően. – a szerk.

⁵⁴³ Látszólag az angol fordítók is így értelmezték az igeszakaszt. „Így felel majd meg a becsületességem az eljövendő időben, amikor (a becsületességem) jelenik meg fizetségként (vagy jutalomként) előtted.” – a szerk.

tarkabarka utódok szülessenek. Ebből következően a Jákob által legeltetett nyájban nem maradt más, csak egyszínű jószág, azaz csak a nyereség halvány reménysége maradt meg a szent ember számára, miközben mindenről történt gondoskodás Lábán javára. Az is kiderül a helyek közötti távolságból, ahol Lábán a nyájait tartotta, hogy nem volt kevésbé gyanakvó, mint amennyire kapzsi, mert a nem őszinte emberek szokták másokat a maguk mércéjével mérni. Ezért van az, hogy ők mindig bizalmatlanok és rettegnék.

37. *És vőn Jákob zöld nyár-, mogyoró- és gesztenye-vesszőket.* Mózes története első ránézésre abszurdnak tűnhet, mert vagy feddeni akarja a szent Jákobot, mint csalásban vétkest, vagy dicsérni akarja a munkálkodását. A szövegkörnyezetből azonban kiderül, hogy ez a fürgeség nem volt vétkes. Nézzük meg, miképpen válik megbocsáthatóvá. Ha bárki azt állítaná, hogy kénytelen volt úgy cselekedni, ahogyan eljárt az apósa nagyszámú károkozása miatt, s nem keresett mást, mint a korábbi veszteségek kiegyenlítését, a védekezés talán hihető lenne, de Isten szemében semmi sem szilárd, vagy valószínű, mert jóllehet bánhatnak velünk igazságtalanul, mi mégsem kezdhetünk vitát ugyanolyan igazságtalansággal. S ha szabad lenne megbosszulni a minket ért sérelmeket, vagy helyrehozni a kárainkat, akkor nem volna helye a törvényes ítélkezésnek, amiből viszont rettentő zűrzavar származna. Ezért Jákobnak nem lett volna szabad ehhez a cselfogáshoz folyamodnia a korcs utódok létrehozása céljából, hanem inkább követnie kellett volna a Pál szájával kimondott szabályt, miszerint a kegyeseknek jóval kell legyőzniük a gonoszt (Rm12:21). Ezt az egyszerűséget, elismerem, művelnie kellett volna Jákobnak, hacsak az Úr a mennyből nem adott volna neki más parancsot. De a történetben itt egy *hüsteron proteron* áll (az utolsó előre helyezése), mert Mózes először a tényről számol be, majd utána teszi hozzá, hogy Jákob nem tett mást, csak amit Isten parancsolt neki. Ezért nem azok lépjenek fel az ügyvédjeiként, akik a rosszindulatú és csalafinta emberekkel az azokéhoz hasonló koholmányokkal szállnak szembe, mert Jákob nem a maga akaratából engedte meg magának az apósa ravasz kikerülését, aki őt méltatlanul becsapta, hanem az Úr által a számára előírt utat követve megmaradt az illendő határok között. Véleményem szerint azt is hiába vitatják egyesek, hogy honnan tanulta mindezt Jákob, a hosszas gyakorlataból, vagy az atyáitól, mert lehet, hogy hirtelen tanítást kapott a korábban nem ismert dologról. Ha valaki annak abszurditását veti ennek ellenébe, hogy ezt a csalafinta cselekedetet Isten javasolta, a válasz könnyű: Isten egyetlen csalásnak sem a szerzője, amikor kinyújtja a kezét a szolgája védelmében. Semmi sem elfogadhatóbb a Számára és semmi sincs jobban összhangban az Ő igazságával, mint közbelépni bosszúállóként, ha sérelmet okoztak. De nem a mi dolgunk előírni Neki, miképpen járjon el. Engedte, hogy Lábán megtartsa, amit igazságtalanul ragadott magához, de hat év alatt visszavonta az áldását Lábántól és Jákobra testálta azt. Ha egy földi bíró arra ítél egy tolvajt, hogy a kétszeresét, vagy a négyszeresét adja vissza annak, amit ellopott, senki sem panaszkodik. Akkor miért kellene kevesebbet megengednünk Istennek, mint egy halandó és elpusztuló embernek? Voltak más módszerek is a hatalmában, de Ő össze akarta kapcsolni a kegyelmét Jákob munkálkodásával és szorgalmával, hogy nyíltan visszafizethesse neki azokat a jövedelmeket, melyektől hosszú időn át meg volt fosztva. Lábán ugyanis kénytelen volt megnyitni a szemeit, melyeket korábban csukva tartott, mikor mások izzadságát, sőt vérért szokta használni. Sőt, miután ez fizikai okokra is vonatkozik, közismert, hogy a nőtények által látott dolgok nagy hatással vannak a magzatra.⁵⁴⁴ Ha ez asszonyokkal is megtörténik, akkor legalábbis bekövetkezhethet az állatoknál is, ahol nincs értelem, csak a testi vágyak abnormális kitörése. S Jákob három dolgot tett. Először is lefosztotta a kérget a vesszőkről, hogy azok bevágásával készítsen fehér helyeket, s így sokféle, változatos színeket állított elő. Másodszor, kiválasztotta azokat az időszakokat, amikor a hímek és a nőtények összegyűltek. Harmadszor, a vesszőket vízbe

⁵⁴⁴ Az egész igeszakasz így hangzik: Porro quantum ad physicam rationem spectat, satis notum est, aspectum in coitu ad formam foetus multum valere. Id quum mulieribus accidat, praecipue in brutis pecudibus locum habet, ubi nulla viget ratio, sed violentus libidinis impetus grassatur.

állította,⁵⁴⁵ mert ahogyan az itatás táplálja is az állatokat, úgy serkenti a szexualitásukat is. Az erősebb (java) juhok alatt Mózes a tavasszal ellőket értheti, míg a satnyák alatt a gyengébbeket, melyek ősszel ellettek.

43. *És felette igen meggazdagodék a férfiú.* Mózes ezt abból a célból teszi hozzá, hogy megmutassa: nem csoda nélkül vált hirtelen ennyire gazdaggá. Tudjuk, hogy ezt követően milyen hatalmas volt a gazdagsága. Hiszen teljesen üres zsebbel a semmiből szerzett nagyobb vagyont, mint amit bármely átlagosan vagyonos ember képes lett volna húsz, vagy harminc év alatt. S hogy senki ne tartsa ezt meseszerűnek, amiért nincs összhangban a megszokott módszerekkel, Mózes elébe megy ennek azt kimondva, hogy a szent ember rendkívüli módon gazdagodott meg.

⁵⁴⁵ Tertio, posuit in aquis virgas: quia sicut potus animalia vegetat, sic incitat etiam ad coitum. Hoc modo accidit ut virgae in conspectu essent, quum incalescebant. Quod de robustis ac debilibus dicit Moses, sic intellige, in priore admissura, quae sit sub initium veris, Jacob posuisse virgas in canalibus, ut sibi vernos foetus acquireret, qui meliores erant: in serotina vero admissura circa autumnum, tali artificio usum non esse.

31. fejezet

1. És meghallá a Lábán fiainak beszédét, kik ezt mondják vala: Valamije volt atyánknak, mind elvette Jákób; és atyánkéból szerezte mind e gazdagságot.

2. És látá Jákób a Lábán orcáját, hogy ímé nem olyan ő hozzá mint annakelőtte.

3. Monda pedig az Úr Jákóbnak: Térj meg atyáid földére, a te rokonságod közé, és veled lések.

4. Elkülde tehát Jákób, és kihívatá magához Rákhelt és Leát a mezőre az ő nyájához.

5. És monda nékik: Látom atyátok orcáját, hogy nem olyan hozzám, mint ennekelőtte; de az én atyám Istene velem volt.

6. Ti pedig tudjátok, hogy teljes erőm szerint szolgáltam atyátokat.

7. De atyátok engem megcsalt s tízszer is megváltoztatta béremet; mindazáltal az Isten nem engedte, hogy nékem kárt tehessen.

8. Mikor azt mondotta: A pettyegetettek legyenek a te béred, a juhok mind pettyegetetteket ellenek vala. Ha azt mondotta: A csíkos lábúak legyenek a te béred, a juhok mind csíkos lábúakat ellenek vala.

9. Így vette el Isten atyátok jószágát és nékem adta.

10. Mert lőn a juhok fogadásának idejekor, szemeimet felemelém, és látom vala álomban, hogy ímé a juhokat hágó kosok csíkos lábúak, pettyegetettek és tarkák.

11. Akkor monda nékem az Isten Angyala álomban: Jákób. És felelék: Ímhol vagyok.

12. És ő monda: Emeld fel szemeidet és lásd, hogy a mely kosok a juhokat hágják, azok mind csíkos lábúak, pettyegetettek és tarkák. Mert mindazt láttam, a mit veled Lábán cselekeszik vala.

13. Én vagyok ama Béthelnek Istene, a hol emlékoszlopot kentél fel, és a hol fogadást tettél nékem. Most kelj fel, menj ki e földről, és térj vissza szülőföldedre.

14. És felele Rákhel és Lea, és mondának néki: Vajjon vagyon-é még nekünk valami részünk és örökségünk a mi atyánk házában?

15. Avagy nem úgy tartott-é minket mint idegeneket? midőn minket eladott, és értékünket is teljesen megemésztette.

16. Mert mind ez a gazdagság, melyet Isten vett el a mi atyánktól, miénk és a mi fiainké. Most azért valamit néked az Isten mondott, azt cselekedjed.

17. Felkele tehát Jákób, és feltevé gyermekeit és feleségeit a tevékre;

18. És elvivé minden nyáját, és minden keresményét, melyet keresett vala; minden jószágát, melyet szerzett vala Mésopotámiában, hogy elmenjen az ő atyjához Izsákhoz Kanaán földére.

19. Lábán pedig elment vala juhait nyírni; azonközben ellopá Rákhel a házi bálványokat, melyek atyjánál valának.

20. Jákób pedig meglopá a Siriabeli Lábánnak szívét, mivelhogy nem adá tudtára, hogy szökni akar.

21. Megszökéék tehát mindenestől, és felkelvén, általméne a folyóvízen, és Gileád hegye felé tartá.

22. És mikor harmad napra megmondák Lábánnak, hogy Jákób elszökött;

23. Maga mellé vevén az ő rokonait, hét napi járó földig űzé őket; és elére a Gileád hegyén.

24. Isten pedig megjelenék a Siriabeli Lábánnak éjjel álomban, és monda néki: Vigyázz magadra, Jákóbnak se jót, se rosszat ne szólj.

25. Mikor elére Lábán Jákóbot, s Jákób a hegyen voná fel sátorát; Lábán is a Gileád hegyén voná fel az ő rokonaival egybe.

26. És monda Lábán Jákóbnak: Mit cselekedtél, hogy megloptad szívemet, és leányaimat fegyverrel nyert foglyokként vitted el?

27. Miért futottál el titkon, s loptál meg engem? miért nem jelentetted nékem, hogy elbocsátottalak volna örömmel, énekszóval, dob- és hegedűszóval?

28. És nem engedted meg, hogy megcsókoljam fiaimat és leányaimat. Ez egyszer bolondul cselekedtél.

29. Volna erőm hozzá, hogy rosszat tegyek veletek, de a ti atyátok Istene tegnap éjszaka megszólította engem, ezt mondván: Vigyázz magadra, Jákóbnak se jót, se rosszat ne szólj.

30. Hogyha pedig immár el akartál menni, mivelhogy nagy kívánsággal kíváncskodtál atyád házához: miért loptad el az én isteneimet?

31. Felelvén pedig Jákób, monda Lábánnak: Mert féltem, mert gondolom vala, hogy talán elveszed a te leányaidat én tőlem erővel.

32. A kinél pedig megtalálod a te isteneidet, ne éljen az. Atyánkfiái előtt vizsgálód meg, mid van nálam, és vidd el. Mert nem tudja vala Jákób, hogy Rákhel lopta el azokat.

33. Beméne tehát Lábán Jákób sátorába, és Lea sátorába, és a két szolgáló sátorába, és nem találá meg; akkor kiméne Lea sátorából, és méne a Rákhel sátorába.

34. Rákhel pedig vette vala a házi bálványokat, és tette vala azokat egy tevének a nyergébe, és rájok üle; Lábán pedig felhányá az egész sátort, és nem találta vala meg azokat.

35. Akkor monda az ő atyjának: Ne haragudjék az én uram, hogy fel nem kelhetek előtted, mert asszonyok baja van rajtam. Keresé tehát, de nem találá a házi bálványokat.

36. Jákób pedig haragra gerjede s feddődék Lábánnal. Megszólala Jákób és monda Lábánnak: Mi a vétkem, és mi a bűnöm, hogy üldözőbe vettél?

37. Bezzeg minden holmimat felhánytad, mit találtál a magad házi holmija közül valót? add elő itt az én rokonaim és a te rokonaid előtt, hogy tegyenek ítéletet kettőnk között.

38. Immár húsz esztendeje vagyok nálad, juhaid és kecskéid nem vetéltek el, és nyájad kosait nem ettem meg.

39. A mit a vad megszaggatott, nem vittem hozzád, én fizettem meg azt; tőlem követelted a nappal lopottat, mint az éjjel lopottat is.

40. Úgy voltam hogy nappal a hőség emésztett, éjjel pedig a hideg; és az álom távol maradt szemeimtől.

41. Immár húsz esztendeje hogy házadnál vagyok; tizennégy esztendeig szolgáltalak két leányodért, és hat esztendeig juhaidért; te pedig béremet tízszer is megváltoztattad.

42. Ha az én atyám Istene, Ábrahám Istene, és az Izsák félelme velem nem volt volna, bizony most üresen bocsátanál el engem, de megtekintette Isten az én nyomorúságomat és kezeim munkáját, és megfeddett téged tegnap éjjel.

43. Felele pedig Lábán és monda Jákóbnak: A leányok én leányaim és a fiak én fiaim, és a nyáj az én nyájam, s valamit látsz mind az enyim, de mit tehetek ma ezeknek az én leányaimnak, vagy az ő magzatjaiknak, a kiket szültek?

44. Most tehát jer, kössünk szövetséget, én meg te, hogy az legyen bizonyságul közöttünk és közötted.

45. És vőn Jákób egy követ, és felemelé azt emlékoszlopul.

46. És monda Jákób az ő atyjafiainak: Szedjete köveket! És gyűjténék köveket, és csinálának rakást; és evének ott a rakáson.

47. És nevezé azt Lábán Jegár-Sahaduthának, Jákób pedig nevezé Gálhédnek.

48. És mondja vala Lábán: E rakás bizonyság ma, közötttem és közötted, azért nevezék Gálhédnek.

49. És Miczpának, mivelhogy mondá: Az Úr legyen vigyázó közötttem és te közötted, a mikor egymástól elválunk.

50. Ha az én leányaimat nyomorgatándod, és ha az én leányaimon kívül több feleséget veéndesz, senki sincs ugyan velünk; de meglásd: Isten a bizonyság én közötttem és te közötted.

51. És monda Lábán Jákóbnak: Ímé e rakás kő és ímé ez emlékoszlop, a melyet raktam én közötttem és te közötted,

52. Bizonyság legyen e rakás kő, és bizonyság ez az emlékoszlop, hogy sem én nem megyek el e rakás kő mellett te hozzád, sem te nem jössz át én hozzám e rakás kő, és ez emlékoszlop mellett gonosz végre.

53. Az Ábrahám Istene, és a Náchor Istene, és az ő atyjok Istene tegyenek ítéletet közöttünk: És megesküvék Jákób az ő atyjának Izsáknak félelmére.

54. Akkor Jákób áldozatot öle ott a hegyen, és vendégségbe hívá az ő rokonait. És vendégeskedtek vala, s meghálának a hegyen.

55. Reggel pedig felkele Lábán és megcsókolá fiait és leányait és megáldá őket. Azután elméne Lábán, és visszatére az ő helyére.

1. És meghallá a Lábán fiainak beszédét. Noha Jákob hevesen vágyott a saját hazájába és állandóan a hazatérésről gondolkodott, a bámulatos türelme mégis megmutatkozik abban, hogy felfüggeszti a célját, amíg új alaklom nem kínálkozik annak megvalósítására. Nem tagadom azonban, hogy némi tökéletlenség keveredett ebbe az erénybe, amiért nem sietett még jobban hazatérni, de hogy Isten ígérete mindig is megmaradt az elméjében, az hamarosan kiderül. Abban a vonatkozásban azonban megmutatott valamennyit az emberi természetéből, hogy a vagyonszerzés végett hat évvel késleltette a hazatérését. Mikor ugyanis Lábán állandóan változtatgatta a feltételeket, ő joggal inthetett volna búcsút neki. De hogy az erő és a félelem tartotta őt vissza, arra a leplezett meneküléséből következtethetünk. Most legalábbis elegendő oka van rá, hogy kérje az elengedését, mivel a gazdagsága fájdalomossá és gyűlöletessé vált Lábán fia számára. Mindazonáltal nem meri nyíltan kivonni magát az ellenségeskedésük alól, hanem kénytelen titokban menekülni. S bár a lassúsága bizonyos fokig megbocsátható, valószínűleg a nemtörődömséghez kapcsolódott. Ahogyan a kegyesek is, amikor Isten felé irányítják a lépteiket, azt nem mindig az illő buzgalommal teszik. Ezért valahányszor csak visszatart minket a test tunyasága, tanuljuk meg a lelkünk buzgóságát lánggra lobbantani. Nem kétséges, hogy az Úr helyesbítette a szolgája gyengeségét, s gyengéden sarkantyúzta őt, amint előre haladt a maga útján. Ha ugyanis Lábán kedvesen és szívélyesen bánt volna vele, ez az elméjét álomba ringatta volna, most azonban elűzik a kedvezőtlen kilátások. Az Úr gyakran úgy biztosítja be a népe üdvösségét, kitéve őket a gonoszok gyűlöletének, irigykedésének és rosszindulatának, s nem engedi, hogy szelíden bánjanak velük. Sokkalta hasznosabb volt a szent Jákob számára, hogy az apósa és a fiai ellenségesek legyenek vele szemben, semhogy barátságosan alkalmazkodtak volna a kívánságaihoz, mert az ő kedvességük megfoszthatta volna őket Isten áldásától. több mint elégséges tapasztalattal rendelkezünk mi is a földi dolgok vonzerejéről, s arról a könnyedségről, amivel a mennyei áldásokkal kapcsolatos feledékenység a hatalmába kerít minket, amikor ezek bőségben vannak. Ezért ne gondoljuk keménynek, ha az Úr ébresztget minket, amikor nyomorúságra jutunk, vagy csak kevés kedvességet kapunk a világtól, mert a gyűlölet, a fenyegetések, a gyalázkodás és a rágalmozás gyakran nagyobb hasznunkra vannak, mint az összes ember tapsa minden oldalról. Sőt, Lábán fiainak embertelenségét is meg kell jegyeznünk, akik úgy panaszkodnak, mintha Jákob kifosztotta volna őket. Az aljas és kapzsi emberek azonban attól a gondolattól megfertőzötteen munkálkodnak, hogy megfosztották őket

bármitől, amit nem tudtak magukba tömni. S miután a kapzsiságuk csillapíthatatlan, ebből következően mások bővelkedése úgy kínozza őket, mintha csak ettől jutnának ínségre. Nem érdekli őket, hogy Jákob igazságosan, vagy igazságtalanul szerezte ezt a nagy vagyont, hanem dühödtek és irigyek, mert úgy fogják fel, hogy ugyanannyit vettek el tőlük. Lábán korábban megvallotta, hogy meggazdagodott Jákob eljövételével, sőt még az Úr is megáldotta Jákob kedvéért: most azonban a fiai zúgolódnak, s őt magát is a bánat gyötri, amikor látja, hogy Jákob is részese ugyanannak az áldásnak. Ebből látjuk a soha ki nem elégíthető kapzsiság vakságát. S ezért nevezi Pál is minden gonoszság gyökerének, mert aki minden el akar nyelni, annak álnoknak és kegyetlennek, hálátlannak és minden módon igazságtalannak kell lennie. Emellett azt is meg kell említeni, hogy Lábán fiai a fiatalabb éveik hevesességében szabad utat adtak a bosszankodásuknak, de az atyjuk egy ravasz öreg rókához hasonlóan csendes, de az ábrázata mégis elárulja a gonzságát.

3. *Monda pedig az Úr Jákobnak.* A szent ember félénksége itt világosabban is megmutatkozik, mert látja, hogy az apósa gonzságot forralt ellene, de mégsem merészel egyetlen lépést sem tenni, amíg erre egy újabb jövendölés nem biztatja. De az Úr, Aki a tényekkel mutatta már meg neki, hogy további késlekedésnek helye nincs, most szavakban is biztatja őt. Tanuljuk hát meg ebből a példából, hogy noha az Úr serkenthet minket a kötelességeink ellátására a megpróbáltatásokkal, abból mégis csekély hasznunk származik, ha nem tesz hozzá szóbeli ösztökélést is. S látjuk, mi fog történni az elvetettekkel, mert vagy elbutulnak a gonzságban, vagy dühkitöréssel válaszolnak. Ezért, hogy a külső dolgokkal közvetített tanítás a hasznunkra váljon, kérnünk kell az Urat, hogy ragyogjon ránk a saját Ígében is. Mózes célja azonban főleg arra irányul, hogy megtudjuk: Jákob Isten különleges vezetése alatt tért vissza a szülőföldre. A Kánaán földjét Ábrahám és Izsák földjének nevezi: nem azért, mert onnan származtak, hanem mert isteni módon nekik lett ígérve örökségként. Így ez a hang arra intette a szent embert, hogy jóllehet Izsák idegen volt, Isten szemében mégis annak a földnek az ura és örököse volt, ahol nem volt más tulajdona, csak egy sírhely.

4. *Elkülde tehát Jákob.* Elküld a feleségeiért, hogy elmagyarázza nekik a szándékát és arra buzdítsa őket, hogy vele együtt meneküljenek, mert az ő, mint jó férj feladata volt magával vinni őket, s így tájékoztatnia kellett őket a szándékairól. S nem volt annyira vak, hogy ne gondolt volna a tervével kapcsolatos megannyi veszélyre. Nehéz volt az atyjuk házáat eddig még soha el nem hagyó asszonyokat messzi tájra vinni, ismeretlen utakon. Aztán volt némi oka attól is félni, hogy önmaguknak védelmet keresve nehogy elárulják a férjüket az ellenségeknek. Sokak bátorsága hagyja úgy cserben őket, hogy egy efféle zűrzavaros helyzetben figyelmen kívül hagyva a házastársi hűséget a maguk biztonságáról gondoskodnak. Jákob tehát nagy állhatatossággal járt el, amikor inkább kitette magát a veszélynek semhogy felhagyott volna a jó férj és a családfő kötelezettségeinek ellátásával. Ha a feleségei elutasították volna, hogy vele tartsanak, Isten elhívása akkor is indulásra kényszerítette volna őt. De Isten megadta neki a sokkalta kíváncsabbat: az egész családja közös egyetértéssel kész volt követni őt. Sőt, a feleségei, akiknek a kölcsönös civakodásaitól korábban visszhangzott a ház, most önként készek vele a száműzetésbe menni. Így teszi lehetővé az Úr még a legkétségesebb dolgokban is a sikert a számunkra, amikor jó hittel látjuk el a kötelességeinket és nem bújunk ki semmi alól, amit csak megparancsol. Aztán abból, hogy Jákob a mezőre hívta a feleségeit, következtethetünk arra, hogy micsoda izgatott életet élt. Természetesen életének a fő kényelme lett volna az otthonában éldélni a feleségeivel. Már előrehaladottabb korú volt, s megkopott a sok fáradozásban, ezért nagyobb szüksége volt a szolgálatukra. Mégis, megelégedve egy kunyhóval, ahonnan felügyelhette a nyáját, tőlük külön élt. Ha tehát az egyenlőség egyetlen morzsája lett volna Lábánban és a fiaiban, akkor nem találtak volna okot az irigykedésre.

5. *Látom atyátok orcáját.* Ennek a beszédnek két része van. Először is a saját becsületességről beszél, s panaszkodik az apósa álnokságáról. Utána bizonysgot tesz arról,

hogy Isten a gazdagságának forrása, hogy Lea és Ráhel készségesebben csatlakozzanak hozzá. S mivel rövid idő alatt vált nagyon gazdaggá, megtisztítja magát minden gyanakvástól, sőt még hivatkozik is rájuk, mint a szorgalmának tanúira. S noha Mózes nem számol be mindenről aprólékosan, mégsem férhet hozzá kétség, hogy a férjük őszinteségét megannyi dolog bizonyította előttük, másrészt pedig jól ismerték az atyjuk sértéseit, csalásait, és kapzsiságát. Amikor Jákob azt panaszolja, hogy a bérét tízszer is megváltotta, akkor valószínű, hogy a *tíz* szám egyszerűen a *sokszor* helyett szerepel. Mindazonáltal lehetséges, hogy a hat éves időszakon belül szegte meg Lábán sokszor az egyezségeit, mivel ez alatt az időszak alatt kétszer ennyi szaporodási időszakja volt a juhoknak, nevezetesen tavasszal és ősszel, ahogyan említettük. De ez a beszámoló az álomról, ami a történet következő részében következik, megmutatja, hogy a szent Jákob csak Isten parancsára fogott bele bármibe is. Mózes korábban egyszerűen számolt be az ügyletről, nem mondván semmit az azt megelőző tanácsvégzésről, de most, magának Jákobnak a személyében minden azzal kapcsolatos kételyt elvesz. Nem arra utal ugyanis, hogy Jákob hazudott a feleségeinek becsapása végett a mesterkedéseivel, hanem úgy mutatja be Isten szent szolgáját, mint aki őszintén és kifogások nélkül számol be a dologról a maga valóságában. Ellenkező esetben ugyanis visszaélt volna Isten nevével, nem megvetendő istentelenséggel, összekapcsolva ezt a látomást a korábbival, melyben látjuk, hogy a mennyek kapuja nyílt meg előtte.

13. *Én vagyok ama Béthelnek Istene.* Nem csoda, hogy az angyal Isten személyét öltötte Magára: vagy azért, mert Isten, az Atya a saját Ígében, mintegy élő tükörben jelent meg a szent pátriárkáknak, vagy mert az angyalok Isten parancsára megszólalva helyesen mondják ki az *Ő* szavait mintegy az *Ő* szájából. A próféták hozzászóltak ehhez a beszédmódhoz, de nem azért, hogy Isten helyére magasztalják fel magukat, hanem csak hogy Isten fensége, Akinek ők a szolgálói, felragyoghasson az *Ő* üzenetében. Nos, helyes, ha gondosabban is fontolóra vesszük ennek a kifejezésformának az erejét. Nem azért nevezi Önmagát Béthel Istenének, mert egyetlen hely határai közé van zárva, hanem hogy megújítsa a saját ígéretének emlékeztetét a szolgálja számára. A szent Jákob ugyanis még nem jutott el a tökéletességnek arra a fokára, ami az egyszerűbb alapelemeket feleslegessé tette volna a számára. De a valódi tanításnak akkortájt csak csekély világossága érvényesült, és még az is megannyi árnyékba burkolódzott. Majdnem az egész világ hitehagyottá vált és hamis istenekhez fordult, a vallás pedig, sőt még Jákob apósának háza is tele volt szentségtelen babonaságokkal. Ezért ennyi akadály közepette semmi sem volt nehezebb Jákob számára, mint megtartani az egyetlen Istenbe vetett hitét szilárdan és legyőzhetetlenül. Ebből először is a tiszta vallás adatik meg neki, hogy a világ különféle tévelygései között ragaszkodhasson az egykor megismert Isten iránti engedelmességhez, valamint az *Ő* imádatához. Másodszor, az ígéret, amit egykor kapott, most ismét meg lett erősítve a számára, hogy az elméje mindig szilárdan arra a speciális ígéretre irányuljon, amit Isten Ábrahámmal és az utódaival kötött. Azaz, a Kánaán földje felé küldetett, ami a saját öröksége volt, nehogy Isten mulandó áldása, amit hamarosan majd élvezni fog, a szívét Mezopotámiában tartsa. Miután ugyanis ez a jövődőlés csak egy kiegészítése volt az előzőnek, bármiféle jótéteményt, amit Isten utóbb adott meg, arra az első célra kell vonatkoztatni. Ebből az ígeszakaszból arra is következtethetünk, hogy Jákob korábban prédikált a háza népének az igaz Istenről és az igaz vallásról, ahogyan egy istenfélő családtyához illik. Abszurd módon járt volna el ugyanis ezeket a szavakat szólva, ha a feleségeit korábban nem tanította volna erről a csodálatos látomásról. Ugyanerre vonatkozik, amit korábban mondott, miszerint az atya Istene nyújtott neki segítséget. Ez pont olyan, mintha nyíltan megkülönböztette volna az általa imádott Istent Lábán istenétől. S most, miután családiasan beszélget a feleségeivel mondhatni ismert dolgokról, valószínű a következtetés, hogy nem Jákob hibája volt, ha nem voltak átítatva az egyetlen Isten ismeretével és valódi kegyességgel. Aztán ezzel a jövődőléssel Isten azt jelentette ki, hogy mindig is törődik a kegyesekkel még akkor is, amikor lesújtottak és

elhagyottak. Mert ki ne mondaná, hogy a kivetett Jákob most híjával volt minden mennyei segítségnek? S valóban, az Úr látszólag későn jelenik meg neki, de minden várakozás felett megmutatja, hogy soha nem feledkezett meg róla. Érezzék hát napjaink kegyesei is, hogy ugyanígy viseltetik irántuk, s ha a gonoszok bármi módon elnyomják őket igazságtalan erőszakkal, tűrjék az türelemmel, míg végül a megfelelő időben bosszút áll majd értük.

14. *És felele Rákhel és Lea.* Itt látjuk beteljesedni, amit Pál tanított, hogy minden a javukra van Isten gyermekeinek (Rm8.28). Mivel Jákob feleségei igazságtalan bánásmódban részesültek az atyjuk részéről, ennyiben a nemük természetes gyöngédségével ellentétesen járnak el, amikor a férjük kívánságára követni akarják őt egy távoli és ismeretlen régióba. Ha tehát Jákobnak meg is kellett innia a bánat sok keserű kortyát, most a legkielégítőbb ellentételezés vidítja fel őt, amikor a feleségei nem szakadnak el tőle az atyai házhoz való ragaszkodásuk miatt, hanem miután a szenvedéseik kellemetlen természete a hatalmába keríti őket, buzgón vállalják, hogy csatlakoznak hozzá a menekülésében. „Nincsen semmi”, mondják, „ami miatt az atyánkkal kellene maradnunk, mert azok a lányok ragaszkodnak az apjukhoz, akik a családjaik megbecsült tagjai. De micsoda kegyetlen eltaszítás az, amikor nemcsak hozomány nélkül bocsátott el minket,⁵⁴⁶ hanem még el is adott, és elköltötte az értünk kapott bevételt?” A *pénz* szó alatt én az eladási árat értem (1Móz31:15). Azt panaszozik ugyanis, hogy a hozomány helyett nem kapták meg legalábbis azt a hasznot, amit Lábán igazságtalan módon zsarolt ki a férjüktől, mert a kapzsi apjuk ezt a nyereséget is megtartotta magának. Ezért a כֶּסֶף kötőszót szúrja be, ami a héberek között a megerősítésre használatos. Az ugyanis nem csekély mértékben fokozta Lábán aljasságát, hogy egy csillapíthatatlan örvényhez hasonlóan elnyelte még az ebből a leggyalázatosabb üzlethől származó nyereséget is. S meg kell jegyezni, hogy a nőket átadták a férjüknek, ezért szabadon eltávozhattak az atyjuktól, főleg mivel tudták, hogy Isten nyújtotta ki a kezét feléjük. Az sem kétséges, hogy meg voltak győzve arról, hogy Jákob Isten hűséges prófétája, ezért készséggel tették a magukévá az ő szájából elhangzott jóvendölést, mert a válaszuk végén megmutatják, hogy nem annyira az ő kívánságának, mint inkább Isten akaratának engednek.

16. *Mert mind ez a gazdagság, melyet Isten vett el a mi atyánktól.* Ráhel és Lea megerősítik Jákob szavait, de világi és közönséges módon, nem a vallás élő és tiszta ítélőképességével. Ők ugyanis csak futólagos utalást tesznek a tényre, hogy Isten, a szolgáján könyörülve, különleges kegyben részesítette őt. Közben pedig kevésbé megalapozott indokot hangoztatnak, miszerint amit elvittek, az jog szerint az övék, mert az örökség egy része nekik kijáró. Nem azt állítják, hogy a birtokolt javaik az övék, mert jogosan jutottak hozzájuk a férjük munkálkodása által, hanem azt mondják, hogy nem kellett volna megfosztani őket a hozománytól, most pedig a törvényes örökségtől is. Emiatt említik a maguk mellett gyermekeiket is, mint Lábán véréből származókat. Ezzel a módszerrel azonban nemcsak elhomályosítják Isten áldását, de a helyeselhetőnél nagyobb szabadságot is adnak maguknak. S kevésre becsülik a férjük munkálkodását is, azzal dicsekedve, hogy ennek a munkának a gyümölcse tőlük maguktól származott. Ezért nekünk semmiképpen sem szabad ebből példát venni arra a módszerre, amikor mindeni maga védi meg a saját jogait, vagy próbálja meg helyreállítani azt, ha igazságtalanul elszakították őt azoktól.

17. *Felkele tehát Jákob.* Jákob elindulását Mózes később bővebben is elmeséli, de itt csak annyit mond röviden, hogy „felkelt”, ami alatt azt érti, hogy amint meg tudta szerezni a feleségei egyetértését arról, hogy vele mennek, más akadályoknak már nem engedett. Ebből megmutatkozik az elméjének férfias ereje és állhatatossága. Mózes ugyanis sok dolgot hagy az olvasó megfontolására, főleg azt a közbenső időszakot, amikor a szent embert kétségtelenül a gondok tömkelege nyugtalanította. Azt hitte, hogy az eltávózása otthonról csak rövid idejű lesz, de miután húsz éven keresztül nem láthatta a szüleit és a szülőföldjét,

⁵⁴⁶ Az eredetiben a nyers „prostituált” szó szerepel.

oly sok súlyos és keserves dolgot szenvedett el, hogy ezek eltűrése akár meg is keményíthette, vagy legalábbis úgy elnyomhatta volna, hogy az feleméssze a hátralevő életét. Most már az idős kor küszöbére lépett, s az idős kor hűvössége nehézkességgel jár. A menekülés azonban, amire készült, mégsem volt mentes a veszélyektől. Ezért volt szükséges felfegyverkeznie a bátorság lelkületével, hogy az elevenség és a fürgeség, amiről Mózes beszél, siettethessék a lépteit. S miután azt olvassuk, hogy a szent ember elindulása lopva történt, s hitelvesztéssel járt, tanuljunk meg ezekre a példákra gondolni, valahányszor csak Isten megaláz minket.

19. *Azonközben ellopá Rákhel a házi bálványokat.* Noha a héberek néha תרפים-nak nevezik azokat a szobrocskákat, melyeket ugyan nem az imádat tárgyaként állítanak fel, mégis, miután ezt a kifejezést általánosan használják minden rossz értelemben, nekem nincs kétségem felőle, hogy ezek Lábán házi istenei voltak.⁵⁴⁷ Nem sokkal később még ő maga is isteneknek nevezi ezeket. Ebből kiderül, milyen hatalmas az emberi elme hajlandósága a bálványimádásra, mivel ez a gonoszság minden korban elterjedt volt, nevezetesen hogy az emberek Isten látható ábrázolásait keresték maguknak. Noé halála után ugyanis nem telt még el kétszáz esztendő, Sém csak nemrég hunyt el, de a hagyománnyal átadott tanításának mindenekelőtt Tháré családjában kellett volna virágzania, mert Isten ezt a családot választotta ki magának egyetlen szentéyként a Földön, melyben Őt tisztán kellett imádni. Sém hangja a fülükben csengett Ábrahám haláláig, most azonban magától Thárétól indulva ez a közös mocsok elárasztotta a helyet, miközben Sém pátriárka még élt és szólt. S noha nem kétséges, hogy minden erejével igyekezett visszatéríteni az utódait a helyes gondolkodásra, látjuk, milyen sikereket ért el. Valóban nem kell azt hinni, hogy Bethuél egyáltalában nem tudott Ábrahám elhívásáról, de sem ő, sem a családja emiatt nem vonult vissza a hiábavalóságától. A szent Jákob sem volt csendes a húsz év alatt, hanem tanáccsal és intéssel megpróbálta ezeket a vaskos vétkeket kijavítani, de hiába, mert a babonáság a maga erőszakos módján eluralkodott. Ezért arról, hogy a bálványimádás majdnem veleszületett tulajdonsága az emberi elmének, arról magának az eredetének az ősrégisége tesz bizonyosságot. Az pedig, hogy annyira belerögzült az elmébe, hogy alig-alig lehet gyökerestől kitépni, megmutatja a makacsságát. De az még abszurdabb, hogy még Ráhel sem lehetett kigyógyítani ebből a fertőzésből, még ennyire hosszú idő alatt sem. Gyakorta hallotta a férjét az Isten igazi és őszinte imádatáról beszélni, mégis nagyon ragaszkodott a romlásokhoz, ami a gyermekkora óta annyira átitatta, hogy készen állt megfertőzni ezekkel az Isten által kiválasztott földet is. Azt képzei, hogy a férjével, mint vezetőjével Istent követi, de ugyanakkor viszi magával a bálványait is, amikkel a feje tetejére állítja az imádatot. Még az is lehetséges, hogy a szeretett feleségéhez való szélsőséges ragaszkodás folytán Jákob túl sok buzdítást adott neki az efféle babonásokra. Ezért tanuljanak meg a családok kegyes atyjai a legnagyobb szorgalommal gondoskodni arról, hogy a gonoszságnak egyetlen foltja se maradjon a feleségeikben, vagy a gyermekeikben. Egyesek megfontolatlanul azon az alapon bocsátanak meg Ráhelnek, hogy kegyes lopással az atyja házáat akarta megtisztítani a bálványoktól. De ha ez volt a célja, akkor az Eufrátesz átlépése után miért nem dobta el ezeket az utálatosságokat? Miért nem magyarázta el az elindulás után a férjének, hogy mit tett? Nincs szükség azonban találgatásra, mert a történet folyamán kiderül, hogy Jákob háza is be volt szennyezve bálványokkal egészen a Dinán tett erőszak idejéig. Nem a kegyessége volt tehát Ráhelnek, hanem az örült sóvárgása a babonások iránt az, ami a lopásra készítette, mert azt gondolta, hogy Isten nem imádható másképpen, csak a bálványokon keresztül. Az ugyanis a betegség forrása, hogy az emberek testiek, és ezért Istent is testinek képzeik.

⁵⁴⁷ Lásd a terafimok témáját, amit Rivetus részletesen tárgyal, aki Kálvin véleményét tanult szerzőktől vett érvekkel és példákkal erősíti meg. *Exercitatio CXXXII.* – a szerk.

20. *Jákób pedig meglopá a Siriabeli Lábánnak szívét.*⁵⁴⁸ Az „ellopta Lábán szívét” héber kifejezésformával Mózes megmutatja, hogy Jákob titokban, vagy lopakodva indult el, az apósa tudta nélkül. Közben rá akar mutatni, hogy micsoda szorultságba jutott Jákob, amiért csak a menekülésben maradt mega számára a szabadulás reménysége. Lábán ugyanis úgy határozott, hogy egész életében fogságban fogja őt tartani, mintha csak röghöz kötött, vagy bányamunkára ítélt rabszolga lett volna. Tanuljuk hát meg az ő példájából, hogy amikor az Úr hív minket, harcoljunk bátran minden akadály ellen, és ne lepődjünk meg, ha megannyi vesződéses akadállyal kerülünk szembe.

22. *Megmondák Lábánnak.* Az Úr adott a szolgájának három napnyi utat, így átlépve az Eufráteszt, átszelhette egyben az ígéret földjének határait is. S talán közben Lábán haragját is csillapította, akinek az első felindulásában elkövetett csapása talán túlságosan szigorú lehetett volna.⁵⁴⁹ Utóbb megengedve, hogy Jákobot elkapják az útja felénél, Isten talán a saját közbelépését akarta még látványosabbá tenni. Kíváncsnak tűnt, hogy Jákob útja ne szakadjon félbe, s ő ne teljen el félelemmel az apósa ellenséges közeledése következtében. Mikor azonban Lábánt, aki egy dühöngő vadállathoz hasonlóan a mészárlásért lihegve törtetett utána, az Úr hirtelen megzabolázta, az sokkal valószínűbben erősítette meg a szent ember hitét, s ezért sokkal hasznosabb volt a számára. Mert ahogyan magában a megsegítés cselekedetében Isten hatalma világosabban felragyogott, Jákob úgy ment keresztül a maradék próbákra nagyobb bátorsággal, az Isten segítségére támaszkodva. Ebből megtanuljuk, hogy azok a zűrzavarok, melyek egy időben aggasztók a számunkra, mégis az üdvösségünket mozdítják elő, ha engedelmesen alávetjük magunkat Isten akaratának, Aki szándékosan tesz próbára minket, hogy mi valóban teljesebben is kimutassuk a gondoskodást, amellyel viseltetik irántunk. Szomorú és nyomorúságos látvány volt, hogy Jákobnak, aki magával vitt egy ilyen nagy családot, úgy kelljen menekülnie, mintha a lelkiismeret vádolná gonosszággal. Még keservesebb és félelmetesebb volt azonban, hogy Lábán az elpusztítására törve az életét fenyegetse. A szabadulásának Mózes által itt leírt módja azonban minden győzelemnél látványosabb volt. Isten ugyanis a mennyből alászállva a szolgáját megsegítendő a felek közé áll, és egyetlen pillanat alatt lecsillapítja azt a fékezhetetlen dühöt, amire Lábán lobbant.

23. *Hét napi járó földig űzé őket.* Mivel Lábán kegyetlensége mos lecsillapodott, vagy legalábbis meg lett zabolázva, ezért nem mert komolyan fenyegetőzni, hanem félretéve a vadságát a színlelt és képmutató kedveskedéshez folyamodott. Arról panaszkodik, hogy sérelem érte, mivel nem tudott Jákob elindulásáról, akit inkább az öröm megszokott jeleivel bocsátott volna útjára az atyai jóindulata jeleként. A képmutatók, mikor elvétetik tőlük a bántalmazás hatalma, így szoktak hamis panaszokat ontani a jókra és az egyszerűkre, mintha csak amazokra hárulna a gyalázat. Ezért ha a gonosz és álnok emberek, amikor igazságtalanul zaklattak, az egyenlőség valamiféle ürügyével hozakodnak elő a maguk részéről, túrnunk kell az egyenlőtlenséget, de nem azért, mert az igazságos védekezést teljesen el kell mulasztani, hanem mert elkerülhetetlennek találjuk, hogy a romlott, a gonoszság kimondására mindig kész emberek szégyentelenül ne hárítsák ránk azoknak a bűnöknek a gyalázatát, melyekben ártatlanok vagyunk. Közben bölcsen óvakodnunk kell attól, hogy az ellenünk keresett alkalmat megadjuk nekik.

29. *Volna erőm hozzá.* A héber kifejezés eltérő: „a kezem az erőm”, de a jelentése mégis világos – Lábán készen áll a bosszúállásra. Egyesek így magyarázzák: „a kezem az

⁵⁴⁸ Et furatus est Jahacob cor Laban. Az angol változat széljegyzete ugyanígy fordítja az igeszakaszt: „és Jákob ellopta Lábán szívét”. Erre a fordításra vonatkoznak Kálvin megjegyzései. Ő azonban abban az értelemben fogja fel az igeszakaszt, mint amit a szöveg angol változata ad meg. (Azaz: „Jákob hirtelen ellopakodott Lábántól.”) – *a szerk.*

⁵⁴⁹ “Kétségtelen, hogy az ezzel a hevességgel elkezdett üldözés Lábán részéről arra irányult, hogy visszahozza Jákobot az egész családjával és minden vagyonával együtt, s azzal az ürüggyel, hogy elmenekült és lopásban volt vétkes, ettől kezdve fogolyként, örökös rabszolgaságban tartsa.” – *Rivetus a Genezisről.*

Istené”, de más helyekről világos, hogy az עֶרֶץ szó az *erőt* jelenti. Lábán azonban, fellobbanva a bolond dicsekvéstől, önmagának mond ellent, mert miután Isten megtiltotta neki, hogy bármi megkíséreljen Jákob ellen, hol volt hát az *erő*, amivel dicsekedett? Látjuk tehát, hogy hebehurgya módon úgy kapkod, mintha a saját kénye-kedvének megfelelően bármit megtehetne Isten célja ellenében. Amikor ugyanis látja, hogy Isten szembeszegül vele, mégsem vonakodik a maga erejével dicsekedni, s mi másért lenne ez így, mint azért, mert igyekszik Istennek fölébe kerekedni? Végül, a gőg mindig is társa a hitetlenségnek, ezért a hitetlenek, noha vereségeket szenvednek, mégsem hagynak fel az Isten elleni indulatos támadásokkal. Ehhez még egy bűnt hozzátesznek: panaszkodnak, hogy Isten igazságtalanul nyomja el őket.

De a ti atyátok Istene. Mi másért nem ismeri el Istent a saját Istenének is, ha nem azért, mert a Sátán már annyira elbűvölte az elméjét, hogy inkább a sötétben tévelygést, semmint az előtte megjelenő világosságához fordulást választja? Szándékosan vagy sem, de kénytelen engedni Ábrahám Istenének, ám mégis megfosztja Őt a Neki kijáró dicsőségtől, megtartván azokat a feltételezett istenségeket, melyek megtévesztették. Látjuk tehát, hogy az istentelenek, még mikor bizonyosságuk is van Isten hatalmáról, akkor sem vetik alá magukat az Ő tekintélyének. Ezért amikor Isten megjelenik nekünk, akkor a szelídség lelkületét és keresnünk kell a mennyből, hogy az Iránta való engedelmességre hajlítsa és késztesse minket.

30. *Miért loptad el az én isteneimet?*⁵⁵⁰ A vádaskodások második része, amit Jákob ellen hoz fel, arra vonatkozik, hogy nem s szülőföld szeretete, vagy bármely más igazságos és valószínű ok miatt indult el, hanem azért, mert részestárs volt egy rablásban. Súlyos és gyalázatos vád, s Jákob igen messze állt attól, hogy ebben bűnös legyen! De ebből megtanuljuk, hogy senki sem élhet annyira ártatlanul ebben a világban, hogy néha ne kellene elhordoznia anélkül a gyalázat feddését és jeleit, hogy arra rászolgált volna. S valahányszor ez megtörténik velünk, tartson meg minket az a drága ígélet, hogy az Úr a maga idejében úgy előhozza majd az ártatlanságunkat, mint a világosságot (Zsolt37:6). Mert ezzel a mesterkedéssel igyekszik eltéríteni minket a Sátán a jócselekedetek gyakorlásától, amikor anélkül, hogy bármi hibánk lenne, hamis rágalomokkal igyekeznek minket befeketíteni. S miután a világ hálátlan, gyakorta a legrosszabbul viszonozza a jóindulatú cselekedeteket. Tényleg vannak, akik hősie nagylelkűséggel megvetik a kedvezőtlen jelentéseket, mert a jó lelkiismeret bizonyosságát többre becsülik a megromlott közvéleménynél. De a kegyeseknek illik Istenre nézni, hogy a lelkiismeretük soha ne hagyja őket cserben. Látjuk, hogy Lábán nem azért nevezi az isteneinek a תרפים-jait, mert azt gondolta, hogy az Istenség ezekben rejlik, hanem mert az isteneket tisztelve imádta ezeket a szobrocskákat. Vagy inkább azért, mert amikor tisztelettel kellett adóznia Istennek, akkor fordult ezekhez a szobrocskákhöz. Manapság pusztán a szavak különbözősége miatt gondolják a pápisták, hogy ügyesen kialakították a maguk menedékét, amiért nem nevezik a bálványokat isteneknek. De a kifogás felszínes, mert a valóságban teljességgel egyformák, hiszen a képek, vagy a szobrok előtt adják meg azt a tiszteletet, amit maguk is elismernek az egyetlen Istennek kijárónak. Az ókori bálványimádók sem voltak híján az ürügynek, miszerint egy fogalomcserével nevezték azokat a szobrocskákat isteneknek, melyeket az Isten kiábrázolása kedvéért alkottak meg.

31. *Felelvén pedig Jákob, monda.* Röviden megcáfolja a vádak mindegyik részét. A titokban történt elindulását illetően szerényen mentegeti magát azzal, hogy félt, nehogy elvegyék tőle a feleségeit. S ezen a módon a gyalázat egy részét magára veszi, elegendőnek gondolva tisztázni magát a rosszindulat alól, amiben vétkesnek gondolták. Nem vitatkozik egy szórszálhasogatóhoz hasonlóan arról, hogy törvényes volt-e, vagy sem lopva útnak

⁵⁵⁰ “Csodálatos a bálványimádás örültsége. Megvallja, hogy akiket isteneknek nevez, azok mégis ellophatók. Az istentelensége része volt, hogy bálványokat imádott, de az ostobasága része volt, hogy ezeket isteneknek nevezte, mert azok nem voltak képesek kivédeni, hogy el ne lopják őket.” – Rivetus a *Genezisen*, 656. oldal

indulni, hanem meghatározatlanul hagyja, hogy a félelme bűnös volt-e, vagy sem. Tanulja meg Isten mindegyik gyermeke utánózni ezt a szerénységet, nehogy a saját hírnevük megvédelmezésére irányuló mértéktelen sóvárgás miatt vitákba bocsátkozzanak. Pont ahogyan látjuk, hogy sokan tragikus jeleneteket kovácsolnak a semmiből, mert nem tűrik, hogy bármiféle feddés érje őket, legyen az bármennyire csip-csup. Jákob tehát megelégedett azzal a mentséggel, hogy semmit sem cselekedett gonoszul. S következik a védekezése a többi vádat illetően, amiben Jákob megmutatja a magabiztosságát, halálra ítélve azt az illetőt, akinél az ellopott dolgokat megtalálják.⁵⁵¹ Valóban a szívéből szól, de ha akkor kiderült volna az igazság, úgy szükségszerűen megszégyenült volna az elhamarkodottsága miatt. Ezért jóllehet nem volt tudatában a véteknek, mégis szélsőségesen elhamarkodottá lett, mert nem vizsgálódott alaposan, mielőtt ítéletet mondott egy kérdéses dologban. Oda kellett volna hívnia a mindkét feleségét és a gyermekeit, és meg kellett volna kérdezni mindegyiket, miképpen áll a dolog. Valóban meg volt arról győződve, hogy a családja annyira helyesen viselkedik, hogy a lopásnak még a gyanúja sem merült fel az elméjében, de nem kellett volna annyira a saját maga fegyelmezettségére támaszkodni, hogy mentes legyen a félelemtől, amikor vétekkel vádolják a családját. Tanuljuk hát meg mi is felfüggeszteni az ítélkezést olyan dolgokban, amikről nincs tudomásunk, nehogy túl későn bánjuk meg a vakmerőségünket. Ehhez hozzátehetjük: ebből eredt, hogy a szennyeződés, amit kitörölhetett volna azonnal, tovább folytatódott Jákob családjában.

32. *Rákhel lopta el azokat.* Mózes beszámol arról, hogyan rejtette el Ráhel, amit lopott: nevezetesen, ráült a bálványokra és mentséggként az asszonyok havibájára hivatkozott. Kérdés azonban, hogy ezt szégyenében, vagy csökönységében tette. Gyalázatos dolog volt valakit lopáson kapni, s Ráhel félt a súlyos büntetéstől is a férje részéről. Nekem mégis valószínűnek tűnik, hogy nem annyira a félelem befolyásolta őt, mint inkább a bálványimádás makacs szeretete. Tudjuk, hogy a babonaság mily nagyon képes megőrjíteni az elmét. Ezért mintha holmi felbecsülhetetlenül nagy kincset szerzett volna, azt hiszi, mindent meg kell tennie, nehogy megfosszák attól. Sőt inkább az apja és a férje nemtetszését vonja magára, semhogy kiengedje a kezéből a babonaságának tárgyát. A hadicseléhez hazug szavakat is hozzátesz, ezért kettős feddést érdemel.

36. *Jákob pedig haragra gerjede s feddődék Lábánnal.* Jákob megint tévesen jár el, amikor olyan dologról vitatkozik Lábánnal, amit nem ismer kellőképpen, és ráragasztja a rágalmazás vádját. Mert noha feltételezte, hogy az egész családja mentes a gyalázattól, mégis becsapta a saját hanyagsága. Valóban mértéktelenül jár el, mivel Lábánnal vitatkozva nem használ feddéseket, de abban nem szabad felmenteni őt, hogy akkor vállalja fel az egész családjának az ügyét, amikor azok nem mentesek a szégyentől. Ha bárki azt veti ennek a kijelentésnek ellenébe, hogy Jákobot a félelem készítette erre, mert Lábán nagy csapatot hozott magával, nos, maguk a körülmények mutatják meg, hogy az elméjét inkább a mértékletesség, mintsem a félelem befolyásolta. Hiszen bátran ellenáll és nem mutat félelmet, csak a gonosz beszéddel való sértegetéstől tartózkodik. Utána hozzáteszi, hogy jogosak a Lábánnal szembeni vádjai, de nem azért, mert a visszavágás lelkületével akart az apósa ellen fordulni, hanem mert helyes volt, hogy a rokonság és a kísérők tanúi legyenek mindannak, amin átment, hogy Jákob hosszadalmas, türelmes türése által a becsületessége még nyilvánvalóbb legyen. S Jákob nemcsak azt idézi emlékezetbe, hogy hűséges őrizője volt a nyájnak, hanem hogy a munkáját Isten áldása tette gyümölcsözővé, Emellett azt is megjegyzi, hogy minden veszteségért ő volt a felelős. Ebben a dologban nagy igazságtalansággal vádolja Lábánt, mert nem Jákob kötelessége volt az apósa kapzsiságának és ragadozó természetének önkéntes felszítása azzal, hogy csillapítani próbálja őt, hanem kényszerből engedett a sértéseinek.

⁵⁵¹ "Jákob befedhette volna önmagát a saját ártatlanságának pajzsával, de az nem volt elég nagy mások, akár csak a legjobban szeretett felesége befedezésére is, akik a tudatlansága folytán ítelt halálra, s óvatlanul mondott rá ítéletet." – Rivetus a *Genezisen*, 657. oldal

Amikor azt mondja, hogy az álom távol maradt a szemeitől, akkor nemcsak az álmatlan éjszakáira utal, hanem arra is, hogy maga a természet ellen küzdött, megfosztván önmagát a szükséges pihenéstől.

42. *Ha az én atyám Istene.* Jákob itt Isten jóindulatának tulajdonítja, hogy nem teljesen üres kézzel kell hazatérnie. Ezzel nemcsak fokozza Lábán vétkét, de egy ellenvetésnek is elébe megy, ami látszólag nincs összhangban a panaszaival. Ezért tagadja, hogy az apósa kedvessége folytán gazdagodott meg. Helyette arról tesz bizonyosságot, hogy Isten bánt vele kegyesen. Mintha azt mondta volna: nem neked köszönhetem, hogy nem okoztál nekem további sérelmeket, hanem Isten, Aki velem engedelkeny, állított meg téged. Miután pedig Isten nem védelmezője a hűtlenségnek, s a gonoszokat sem szokta megsegíteni, Jákob becsületességét megerősíti az a tény, hogy Isten az Ő ügyvédjeként lépett közbe. Azt is meg kell említeni, hogy konkrétan megkülönböztetve Ábrahám Istenét az összes képzelt istenségtől kijelenti, hogy nincsen másik igaz Isten. Ezzel egyidejűleg valóban kegyes imádónak is bizonyul. Az „Izsák félelme” kifejezést passzívan kell érteni arra az Istenre, Akit Izsák tisztelt, pont amiképpen a neki kijáró tisztelet miatt a népe „félelmének és rettegésének” is nevezik.⁵⁵² Hasonló kifejezés fordul elő rögtön ez után, ugyanebben a fejezetben. De a kegyesek, miközben félik az Istent, semmiképpen sem borzadnak el az Ő jelenlétében, mint az elvetettek, hanem reszketvén az ítéletétől körültekintően járnak Előtte.

Megtekintette Isten az én nyomorúságomat és kezeim munkáját. Ezt abból a kegyes érzésből kiindulva mondta, hogy Isten megsegíti, amikor lesújtott lesz, ha hűséggel és őszinteséggel viselkedik. Ezért ahhoz, hogy az Úr a kegyességével tartson fenn minket, ne meneküljünk a saját munkánktól és ne tagadjuk meg, hogy megannyi kényelmetlenség árán vásároljunk békességet. Tovább, ha azok, akiktől kiérdemeltük a jó bánásmódot, keményen és igazságtalanul bánnak velünk, hordozzuk a keresztünket reménységben és csendben, amíg az Úr meg nem segít minket. Ő ugyanis, mint arról az egész Szentírás is bizonyosságot tesz, soha nem fog elhagyni minket. Jákob viszont konkrétan az apósát támadja a bizonyosságával. Hiszen mi másért feddené az Isten, ha nem azért, mert egy ártatlan embert üldözött, fittyet hányva az igazságnak és az egyenlőségnek. Mert ahogyan nemrég utaltam rá, Isten számára visszataszító lenne a gonosz és igazságtalan ügyeket előnyben részesíteni.

43. *A leányok én leányaim.* Lábán most az előzőtől nagyon eltérő módon kezd el beszélni: látja, hogy nincs további alapja a vitatkozásra. Ezért, meggyőzve, eltemet minden civakodást, s egy szelíd és barátságos beszélgetésbe kezd. „Miért lennék ellenséges veled”, kérdezi, „amikor minden dolgunk közös? A saját bensőm ellen támadjak? Hisz mind a feleségeid, mind a gyermekeid az én véreim, így nekem úgy kell viseltetnem irántatok, mintha a részeim lennétek.”⁵⁵³ Most úgy válaszol, mint egy tiszteletre méltó ember. Honnan pattant hát ki ennyire hirtelen az embersége annak, aki nemrég még azért törtetett előre a jóra és a rosszra való mindennemű tekintet nélkül, hogy elpusztítsa Jákobot, hacsak nem onnan, hogy tudta: Jákob hűséges volt iránta, s végül a szükség kényszerítette őt a lopva távozás elfogadására? S ez volt annak a jele, hogy nem volt teljességgel kétségbeejtő, mert sokakat látunk olyan gyalázatosan pökhendieknek, hogy még ha le is győzik és el is hallgattatják őket az érvek, akkor sem szűnnek meg hanyatt-homlok rohanni az örült lázadásba. Ebből az igeszakaszból arra következtetünk, hogy noha a kapzsiság és más bűnös sóvárgások elveszik az elme ítélőképességét és szilárdságát, mégis megmarad az emberek lelkébe belevéselt igazság ismerete, amit ha felpiszkálnak, szikrákat sziporkázik, hogy megakadályozza a romlottság egyetemes győzelmét. Ha valaki korábban ezt kérdezte volna: Mit csinálsz Lábán? Miféle brutalitás az, hogy a saját véreid ellen törsz? – akkor az intelmet nem hallgatta volna

⁵⁵² Ézs8:13: „A seregek Urát: Őt szenteljétek meg, Őt féljétek, és Őt rettegjétek!”

⁵⁵³ Acsi gererem omnium personam. „Mintha én hordoznám mindenkinek a személyét, vagy jellemét”, talán „mint a képviselő – az, aki megismerésként téged.” A fordításban azonban az a jelentés szerepel, ami egészében véve talán a legértelmesebb lesz az olvasó számára. – a szerk.

meg, mert izzott a konok dühtől. Most azonban önként sugallja magának és hirdeti azt, amit nem akart volna senki mástól hallani. Kiderül tehát, hogy az igazság világossága, ami most kitör, el volt fojtva az elméjében. Röviden, egyedül az önszeretet az, ami megvakít minket, mert mindannyian helyesen ítélünk, ha nem a személyes érdekekről van szó. Ha azonban bekövetkezik, hogy egy időre összezavarodunk, akkor is igyekeznünk kell engedni az értelem és az igazság diktátumainak. Ha azonban valaki megkeményíti magát a gonoszságban, a belső és rejtett tudás, amiről beszéltem, mégis megmarad az elméjében és elégséges lesz az elítéltetéséhez.

44. *Most tehát jer, kössünk szövetséget, én meg te.* Lábán itt úgy cselekszik, mint ahogyan a bűnösségük tudatában levő emberek szoktak, amikor a bosszútól akarják megóvni magukat. Ez a fajta zaklatottság és aggodalom a gonosz cselekedetek jogos jutalma. Emellett a gonosz emberek mindig önmagukból kiindulva ítélnék meg másokat, s innen származik, hogy minden oldalról csak félelmeik vannak. Mózes korábban beszámolt egy némileg hasonló példáról, amikor Abimélek kötött szövetséget Izsákkal. Ezért annál inkább vigyáznunk kell, ha nyugodt elmével akarunk rendelkezni, hogy őszintén és sértés nélkül bánjunk a felebarátainkkal. Közben Mózes megmutatja, mennyire békülékeny volt Jákob és milyen könnyen engedte magát kiengesztelni. Nagyon sok és fájdalmas rosszat tűrt el, de most elfelejtve mindent, szabadon kinyújtja a jóindulat kezét, s olyan távol áll attól, hogy állhatatosan védelmezze a saját jogait, hogy bizonyos módon maga megy elébe Lábánnak, s ő vesz először egy követ és állítja fel emlékoszlopolul. S valóban illendő Isten gyermekeinek nemcsak fürgén magukhoz ölelni a békességet, de buzgón keresni is azt, ahogy a Zsolt34:15 parancsolja.⁵⁵⁴ Ami a kövek felállítását illeti, mindig gyakorlat volt valamiféle ceremóniát tartani, ami megerősíthette a szerződést mindkét fél számára. Ezen az alapon emeltek közhalmot, hogy a szövetség emlékezete átszálljon az utódokra. Az pedig, hogy Jákob ebben részt vett, a békességre hajló elme jele volt, amint azt említettük. Ő szabadon panaszkodott, amikor helye volt azt megtenni, de amikor eljött a békülés időszaka, akkor kimutatta, hogy nem táplál gyűlöletet. Mózes, mikor utóbb beszámol róla, hogy ettek a hegyen, nem tartja be az időbeli sorrendet, mert a szövetség feltételeiről mindkét fél még a lakoma előtt megállapodott és kihirdették azokat. Ez a beszédforma azonban (mint láttuk korábban) meglehetősen gyakori volt akkoriban.

47. *És nevezé azt Lábán.* Mindegyik a maga nyelvén ad ugyanolyan jelentésű nevet a halomnak. Ebből kiderül, hogy Lábán szír nyelven beszélt, noha héber nemzetségu volt. De nem csoda, hogy a szírek között lakozva elsajátította mind a nyelvüket, mind a szokásaikat. S nem sokkal korábban kétszer is szírnek nevezik, mintha Mózes elkorcsosultnak és a héber nemzettől elidegenedettnak írta volna le. Ez azonban semmiképpen sem látszik összhangban levőnek a korábbi történettel, melyben azt olvassuk, hogy Lábán lányai héber neveket adtak a fiaiknak. A megoldás azonban nem nehéz: mivel e nyelvek között nagy volt a rokonság, így egy szó átvétele egyikből a másikba könnyen végbement. Emellett, ha Jákob feleségei taníthatók voltak, nem meglepő, ha megtanulták az ő nyelvét is. S kétségtelen, hogy ő maga ragaszkodott ehhez a dologhoz, látván, hogy a családja elkülönült a többi nemzettől. Mózes a Gálhéd nevet használva ezt előre jelezve teszi, mert miután a saját korának írt, nem vonakodott az általánosan elfogadott nevet adni neki. Sőt, ebből arra következtetünk, hogy a ceremóniáknak és a rítusoknak azokra kell vonatkozniuk, amikben az azokat használók kölcsönösen megegyeznek. Ezt a szabályt kell vonatkoztatni a sákramentumokra is, mert ha az Íge, amivel Isten szövetségre lép velünk, elvétetik, akkor nem marad más vissza, mint haszontalan és halott figurák.

49. *Az Úr legyen vigyázó közöttem és te közötted.* Lábán Isten megítélésére bízta a bosszút, bármiféle sérelmet is okozzon egyikük a másiknak, annak távollétében. Mintha ezt

⁵⁵⁴ „Kerüld a rosszat és cselekedjél jót; keresd a békességet és kövesd azt.”

mondaná: „Noha a sérelemről nem szerzek tudomást, mert a messi távolban leszek, az Úr, Aki mindenütt jelenvaló, mégis látni fogja azt”. Ezt a kijelentést később világosabban is megfogalmazza, amikor kimondja: „sincs ugyan velünk; de meglásd: Isten a bizonyság én közöttem és te közötted”. Ezekkel a szavakkal úgy érti, hogy Isten komoly bosszúállója lesz minden gonoszságnak, még ha nem is lesz földi bíró, aki döntést hozhatna az ügyben. S természetesen, ha bármiféle vallás virágzik bennünk, akkor Isten jelenléte sokkal nagyobb befolyással lesz majd ránk, mint az emberek észrevételei. De a testünk brutális ostobaságából fakadóan csak az embereket tiszteljük, mintha büntetlenül gúnyolhatnánk Istent, amikor nem győz meg minket az emberek bizonyágtétele. Ha tehát a természetnek ez a közös érzése diktálta Lábánnak, hogy az emberek elől elrejtett csalások ítéletre kerülnek Isten elé, akkor nekünk, akik élvezzük az evangélium világosságát, valóban meg kell szégyenülnünk, amikor leplezni igyekszünk a megtévesztéseinket. Ebből megértjük az eskünek azt a törvényes használatát is, amit az apostol a zsidóknak írt levélben ír le: nevezetesen, az emberek Isten ítéletéhez folyamodnak, hogy véget vessenek a vitáiknak.

50. *Ha az én leányaimon kívül több feleséget veéndesz.* Lábán kijelenti, hogy az álnokság egyik fajtája lesz, ha Jákob más feleséget is vesz magának. Ám ő maga kényszerítette Jákobot a többnejűsége, hisz honnan származott, hogy a szent embernek több felesége is volt, ha nem onnan, hogy Leát ravaszul Ráhel helyére állították? Most azonban a természet tiszta érzésével elítéli a hibát, melynek a kapzsiságtól elvakultan ő maga volt a szerzője. S természetesen, amikor a házasság köteléke megszakad, aminél az emberek között semmi sem szentebb, akkor az egész emberi társadalom romlásba sülyed. Ezért azoknak a fanatikus embereknek, akik manapság örömmel veszik védelmükbe a többnejűséget, nincs szükségük más bíróra, mint Lábánra.

53. *Az Ábrahám Istene.* Valóban jogos és helyes, hogy Lábán Isten nevében szólítja fel Jákobot. Ez ugyanis a szövetség megerősítése: Istenre hivatkozni mindkét oldalon, hogy ne engedje az álnokságot büntetlenül megúszni. De bűnös módon keveri össze a bálványokat az igaz Istennel, pedig közöttük semmi közös sincs. A babonába merült emberek valóban így szokták válogatás nélkül összekeverni a szent dolgokat a világiakkal, s az emberek koholmányait az igaz Istennel. Kénytelen valamekkora tiszteletet adni Ábrahám Istenének, de mégis megmarad a maga bálványimádó mocskába merülve, s hogy a vallása ne tűnjön még rosszabbnak, a régiség színezetét adja neki. Az atyja Istenének nevezve ugyanis azzal dicsekedik, hogy ezt az Istent az őseitől kapta. De Jákob közben nem esküszik meg babonás módon. Mózes ugyanis konkrétan kijelenti, hogy csak „Izsák félelmére” esküdött, amiből megtudjuk, hogy nem csatlakozott az eskünek az apósa által diktált abszurd formájához. Túl sokan teszik ezt, akik a gonoszok kegyeinek elnyerése végett színlelik, hogy velük azonos a vallásuk. De ha egyszer az egy igaz Istent megismertük, akkor gonoszul elnyomjuk az Ő igazságát, ha a fényével nem oszlatjuk szét a tévelygés összes felhőjét.

54. *És vendégségbe hívá az ő rokonait.* Udvariisan fogadván a rokonait vendégekként, akiktől rossz bánásmódban volt része, Jákob kimutatta a kedvességét. Mózes arra is utal, hogy Isten speciális kegye volt, amikor a legfélelmetesebb, a szent embert megsemmisítéssel fenyegető vihar után hirtelen a békés derű ragyogott fel. Ugyanezen okból hozzátettnek kell tekinteni a rögtön ez után következőket, miszerint Lábán barátsággal távozott, mert ezen a módon az Úr nyíltan a szolgája védelmezőjének mutatta ki Magát, látván, hogy csodálatos módon szabadította őt meg, mint elveszett juhok a farkas állkapcsai közül. S valóban nemcsak Lábán dühét csillapította le, hanem olyan atyai jóindulatra indította, mintha új emberré változott volna.

55. *És megáldá őket.* Meg kell itt figyelni az illető jellemét, mert Lábán, aki kicsúszott a valódi kegyességből, s istentelen és gonosz beállítottságú emberré vált, mégis megtartotta a megáldás szokását. Ez arra tanít minket, hogy az istenismeret bizonyos alapelvei megmaradnak a gonoszok szívében, így semmiféle mentség nem marad számukra a

tudatlanság alapján. Az áldásmondás szokása ugyanis onnan ered, hogy az emberek természetesen meg vannak arról győződve: egyedül Isten minden jó dolognak a forrása. Mert jóllehet gőgösen maguknak tulajdoníthatják, ami csak nekik tetszik, mégis, amikor visszatérnek a helyes gondolkodáshoz, akkor akár akarják, akár nem, kénytelenek elismerni, hogy minden jó egyedül csak Istentől származik.

32. fejezet

1. Jákób tovább méne az ő útján, és szembe jövének vele az Isten Angyalai.
2. És monda Jákób mikor azokat látja vala: Isten tábora ez; és nevezé annak a helynek nevét Mahanáimnak.
3. Azután küldé Jákób követeket maga előtt Ézsauhoz az ő bátyjához, Széir földébe, Edóm mezőségébe,
4. És parancsola azoknak mondván: Így szóljatok az én uramnak Ézsauinak: Ezt mondja a te szolgád Jákób: Lábánnál tartózkodtam és időztem mind ekkorig.
5. Vannak pedig nékem ökreim és szamaraim, juhaim, szolgálaim és szolgálóim, azért híradásul követséget küldök az én uramhoz, hogy kedvet találjak szemeid előtt.
6. És megtérének Jákóbbhoz a követek, mondván: Elmentünk vala a te atyádfiához Ézsauhoz, és már jön is elődbe, és négyszáz férfi van vele.
7. Igen megíjede Jákób és féltében a népet, mely vele vala, a juhokat, a barmokat és a tevéket két seregbe osztá.
8. És monda: Ha eljön Ézsau az egyik seregbe, és azt levágja, a hátramaradt sereg megszabadul.
9. És monda Jákób: Óh én atyámnak Ábrahámnak Istene, és én atyámnak Izsáknak Istene, Jehova! ki azt mondád nékem: Térj vissza hazádba, a te rokonságod közé, s jól tészek veled:
10. Kisebb vagyok minden te jótéteményednél és minden te hűségednél, a melyeket a te szolgáladdal cselekedtél; mert csak pálczámmal mentem vala által ezen a Jordánon, most pedig két sereggé lettem.
11. Szabadíts meg, kérlek, engem az én bátyám kezéből, Ézsau kezéből; mert félek ő tőle, hogy rajtam üt és levág engem, az anyát a fiakkal egybe.
12. Te pedig azt mondottad: Jól tévén jól tészek te veled, és a te magodat olyanná tészem mint a tenger fővénye, mely meg nem számláltathatik sokasága miatt.
13. És ott hála azon éjjel: és választá abból, a mi kezénél vala, ajándékot Ézsauinak az ő bátyjának:
14. Kétszáz kecskét, és húsz bakot; kétszáz juhot, és húsz kost;
15. Harmincz szoptatós tevét s azok fiait; negyven tehenet, és tíz tulkot: húsz nőtény szamarat, és tíz szamár vehet.
16. És szolgálai kezébe adá, minden nyáját külön-külön, és monda az ő szolgálainak: Menjetek el én előttem, és közt hagyjatok nyáj és nyáj között.
17. És parancsola az elsőnek, mondván: Ha az én bátyám Ézsau előtalál és megkérdez téged, mondván: Ki embere vagy? Hová mégy? És kiéi ezek előtted?
18. Akkor azt mondjad: Szolgádé Jákóbé; ajándék az, a melyet küld az én uramnak Ézsauinak, és ímé ő maga is jön utánunk.
19. Ugyanazt parancsolá a másiknak, a harmadiknak, és mindazoknak, kik a nyájak után mennek vala, mondván: Ilyen szóval szóljatok Ézsauinak, mikor vele találkoztok.
20. Ezt is mondjátok: Ímé Jákób a te szolgád utánunk jó; mert így gondolkodik vala: Megengesztelem őt az ajándékkal, mely előttem megy, és azután leszek szembe vele, talán kedves lesz személyem előtte.
21. Előlméne tehát az ajándék; ő pedig azon éjjel a seregnél hála.
22. Felkele pedig ő azon éjszaka és vevé két feleségét, két szolgálóját és tizenegy gyermekét, és általméne a Jabbók révén.
23. Vevé hát azokat és átköltözteté a vízen, azután átköltözteté mindenét valamije vala.

24. Jákób pedig egyedül marada és tusakodik vala ő vele egy férfiú, egész a hajnal feljöveteléig.

25. Aki mikor látá, hogy nem vehet rajta erőt, megilleté csípőjének forgócsontját, és kiméne helyéből Jákób csípőjének forgócsontja a vele való tusakodás közben.

26. És monda: Bocsáss el engem, mert feljött a hajnal. És monda Jákób: Nem bocsátlak el téged, míg meg nem áldasz engemet.

27. És monda néki: Mi a te neved? És ő monda: Jákób.

28. Amaz pedig monda: Nem Jákóbnak mondatik ezután a te neved, hanem Izráelnek; mert küzdöttél Istennel és emberekkel, és győztél.

29. És megkérde Jákób, és monda: Mondd meg, kérlek, a te nevedet. Az pedig monda: Ugyan miért kérded az én nevemet? És megáldá őt ott.

30. Nevezé azért Jákób annak a helynek nevét Peniélnek: mert látám az Istent színről színre, és megszabadult az én lelkem.

31. És a nap felkél vala rajta, amint elméne Peniél mellett, ő pedig sántít vala csípőjére.

32. Azért nem eszik Izráel fiai a csípő forgócsontjának inahúsát mind e mai napig, mivelhogy illetve vala Jákób csípője forgócsontjának inahúsa.

1. *Jákób tovább méne az ő útján.* Miután Jákob kimenekült az apósa kezéből, azaz az azonnali halálból, találkozik a bátyjával, akinek a kegyetlensége ugyanolyan, vagy még félelmetesebb volt, hiszen a testvére fenyegetései miatt lett száműzve a szülőföldjéről, s most sincsenek előtte jobb kilátások. Ezért reszketve halad előre, mint olyasvalaki, aki a vesztőhelyre megy. Látván azonban, hogy nem is történhet másképp, mint hogy összeroskadjon a bánat súlya alatt, az Úr időben megtámogatja és felkészíti erre és más egyéb összeütközésekre, hogy azokban bátor és legyőzhetetlen bajnokként állhasson meg. Így hogy tudja: Maga Isten védelme alatt áll, angyalokkal találkozik, akik mindkét oldalon felsorakoznak. A héber igemagyarázók úgy vélik, hogy az egyik oldalon az ellenség tábora sorakozott fel, a másikon pedig az angyalok, vagy inkább Maga Isten állt. De sokkal valószínűbb, hogy az angyalok két táborra oszlottak Jákob két oldalán, hogy láthassa: mindenfelől mennyei seregek veszik őt körül és erősítik meg. Ahogyan a Zsolt34:7-ben van kijelentve: az angyalok Isten imádóinak a védelmében tábort járnak körülöttük. De nem vagyok elégedetlen azok véleményével sem, akik a kettes számot egyszerűen többes számnak tekintik, úgy értelmezve, hogy Jákobot teljesen körülvette egy seregnyi angyal. Ennek a látomásnak kettős volt a haszna. Először is, miután a szent ember nagyon izgult a jövőt illetően, az Úr idejekorán el akarta távolítani tőle a rettegés okát, vagy legalábbis némi enyhülést akart neki nyújtani, nehogy összeroskadjon a kísértés alatt. Másodszor, Isten úgy bele akarta vésni az elméjébe a múltbéli jótéteményeket, hogy amikor Jákob majd megszabadul a bátyjától, azok emlékezete soha ne vesszen el. Tudjuk, mennyire hajlamosak az emberek elfeledkezni Isten jótéteményeiről. Még amikor Isten kinyújtja feléjük a kezét, hogy megsegítse őket, akkor is egy alig emeli a szemét száz közül a menny felé. Ezért volt szükséges, hogy Isten látható védelme táruljon a szent ember szemei elé, s így mint egy ragyogó színházban megláthassa: nemrég nem véletlenül menekült ki Lábán kezéből, hanem Isten angyalai harcoltak érte, s természetesen remélhette, hogy a segítségük a rendelkezésére fog állni a bátyja támadásai ellenében is. Végül, pedig, amikor felülkerekedett a veszélyen, emlékezhessen arra, hogy a védelmet tőlük kapta. Ez a tanítás valamennyiünk számára hasznos, mert megtanulhatjuk belőle észrevenni Isten láthatatlan jelenlétét a megmutatkozó kegyeiből. Főként azonban az volt szükséges, hogy a szent ember új fegyverekhez jusson a közelgő csatákhoz. Nem tudta, hogy Ézsau, a bátyja vajon jobbra, vagy rosszabbra változott. De inkább azt gyanította, hogy a vérszomjas ember nem gondol másra, csak ami ellenséges. Ezért az angyalok a hite jövőbeni megerősítése végett jelennek meg, de nem kevésbé azért is,

hogyan emlékeztetné idézze a múltbeli jótéteményeket. Az angyalok száma is nem kevés bátorságot tölt bele, mert jóllehet egyetlen angyal is elegendő a számunkra védelmezőként, az Úr mégis nagylelkűbben bánik velünk. Ezért azok, akik úgy vélik, közülünk mindenkit csak egy-egy angyal véd, gonoszul alábecsülik Isten jóságát. S nem kétséges, hogy az ördög a ravasz mesterkedéseivel bizonyos fokig igyekezett kisebbiteni a hitünket. A szent ember Mózes által említett hálája abban a tényben mutatkozik meg, hogy olyan nevet ad a helynek (Gálhéd), ami az örök emlékezet jele.

3. *Azután küldte Jákób követeket maga előtt.* Kiderül, hogy Isten gondviselése folytán Ézsau az atyját hátrahagyva önként távozott a Seir hegyére, s így hagyta el az ígért földjét, ami azt jelenti, hogy annak birtoklása Jákob utódaira száll a testvérek közötti mézszárlás nélkül. Hiszen nem kellett azt hinni, hogy a lakóhelyét az atya parancsára, vagy ezért változtatta meg, hogy a testvérénél alacsonyabb rangúnak számítsa. Én inkább úgy vélem, hogy nagyon meggazdagodott, s ez indította őt az atyai ház elhagyására. Tudjuk, hogy a világi személyek és a világ emberei oly hevesen epekednek a jelen előnyök után, hogy amikor bármi a kívánalmaiknak megfelelően adódik, állatias zabolátlansággal törtetnek utána. Ézsau döllyfős és vad ember volt, haragudott az anyjára, lerázott magáról minden atya iránti tiszteletet, és tudta, hogy ő is utálatos volt mindkettejük számára. A feleségei szüntelenül civakodtak. Neki magának nehéznek és fáradtságosnak tűnt a gyermeki állapotban maradni a családban, amikor már-már élemedett korúvá vált, mert a gögös emberek nem tekintik magukat szabadoknak, amíg bárki másnak hatalma van felettük. Ezért, hogy mások hatalmától függetlenül élhesse az életét, az atyjától elszakadva életet választotta. Ennek vonzerejétől elbűvölten nem törődött a megígért örökséggel, hanem meghagyta a helyet az öccsének. Mondtuk, hogy ez Isten akaratából történt így, mert Isten Maga jelenti ki Malakiásnál, hogy egyfajta száműzetés volt az, amikor Ézsaut a Seir hegyére vezette (Mal1:3).⁵⁵⁵ Mert bár önként távozott, mégis Isten titkos tanácsvezése által lett megfosztva attól a földtől, amire mohón vágyott. De elcsábulva a birtoklás pillanatnyi vágyától, megvakult a választásában, mert a Seir földje hegyes és göröngyös volt, híjával a termékenységnak és a kellemességnek. Sőt, nagy embernek tűnt a maga szemében, amikor a saját nevét adta az országnak. Mindazonáltal valószínű, hogy Mózes nevezte azt az országot Edom földjének egy *prolepsis*-szel, mivel utóbb elkezdték így nevezni. De felmerül a kérdés: honnan tudta Jákob, hogy a bátyja azon a területen lakozott? Noha én semmit sem mondok biztosra, mégis valószínű a feltevés, hogy az anyja tájékoztatta, mert a nagyszámú szolgálja között a hűséges hírvivők sem hiányoztak. S könnyen megértjük Mózes szavaiból, hogy Jákob, mielőtt belépett arra a földre, már tudott a bátyja új lakóhelyéről. S tudjuk, hogy sok efféle dolgot kihagyott Mózes, amik könnyen felmerülhetnek az olvasó elméjében.

4. *Így szóljatok az én uramnak Ézsauinak.* Mózes beszámol Jákobnak a testvére kiengesztelésére irányuló buzgalmáról. Ezt az esdeklő alábecslést csak az elme nagy és komoly kínja préselhette ki belőle. Abszurd megalázkodásnak tűnik azonban, amivel átengedi azt az uralmat, amiért az élete kockáztatásával küzdött. Ha ugyanis Ézsaué volt az elsőszülöttség, akkor mit tett félre Jákob a maga számára? Hisz mi célból hozott magára ekkora gyűlöletet, s miért tette ki magát ekkora veszélynek, majd miért tűrte a húsz éves száműzetést, ha nem utasítja el az alávetetést a bátyjának? Én azt válaszolom, hogy jóllehet feladja az átmeneti uralmat, mégsem enged semmit a titkos áldással kapcsolatos jogaiból. Tudja, hogy az isteni ígért hatása továbbra is fel van függesztve, ezért megelégedvén a jövőbeli örökség reménységével nem vonakodik a jelenben a bátyját önmagánál nagyobb tisztességben részesíteni, s magát a bátyja szolgájának vallani. Nem volt semmi színlelt dolog ezekben a szavakban, mert kész volt akár a vállain is hordozni a bátyját, csak hogy el ne veszítse a saját jövőbeli jogát, mely ekkor még leplezve volt.

⁵⁵⁵ „Ézsaut ellenben gyűlöltem, és az ő hegyeit pusztává tettem, örökségét pedig pusztai sakálókévá”

5. *Vannak pedig nékem ökreim.* Jákob nem a dicsekedés kedvéért hirdeti a gazdagságát, hanem azért, hogy ezen a módon indítsa könyörületre Ézsaut. Rendkívül gyalázatos tett lenne kegyetlenül messze földre űzni azt, aki Isten kegyelméből gazdagodott meg. Emellett elvágja a lehetőségét minden jövőbeli versengésnek, mert ha üres kézzel és éhezve jött volna, Ézsau ismét friss haragra lobbanhatott volna ellene a költségektől félve, amik órá háruultak volna. Jákob ezért jelenti ki, hogy nem az atyja vagyonát felélni jött, s nem is azért, hogy a bátyja romjain gazdagodjon meg. Mintha azt mondta volna: „Legyen a te földi vagyonod biztonságban, a követeléseiddel szemben nem lépek fel, csak hagyj engem élni”. Ebből a példából megtanuljuk, mi módon kell a békességet fenntartanunk a gonoszokkal. Az Úr nem tiltja meg nekünk a saját jogaink védelmét, amennyire ezt az ellenségeink megengedik, de inkább le kell mondanunk azokról a jogokról, semhogy a magunk hibájából vitát kezdjünk.

6. *És megtérének Jákobhoz a követek.* Ézsau a nagylelkűség érzésével közeledik a találkozóra az öccsével, de Jákob a kegyetlen hevességére, a lángra lobbant lelkére és a kegyetlen fenyegetésekre gondolva nem vár tőle emberséget. S az Úr azt akarta, hogy a szolgálja elméjére egy ideig ez az aggodalom nehezedjen, bár valóságos ok nélkül, hogy még jobban felszítsa benne az imádkozás lázát. Tudjuk ugyanis, micsoda hüvösséget nemz ezen a ponton a biztonság. Ezért, nehogy a hitünk, amit semmi sem serkent, eltunyuljon, az Úr gyakorta engedi, hogy olyan dolgoktól féljünk, melyek nem félelmetesek önmagukban. Mert jóllehet elébe megy a kívánságainknak, s szembeszegül a minket érő gonoszságokkal, mégis elrejtí az orvosságait, amíg nem gyakoroltatta a hitünket. Közben azt is meg kell jegyezni, hogy Isten fiai soha nincsenek felruházva akkora szilárdsággal, hogy a test gyengesége ne árulná el magát bennük. Azok ugyanis, akik azt képzelik, hogy a hitük mentes minden félelemtől, még nem tapasztalták meg a hit valódi természetét. Isten ugyanis azt nem ígéri nekünk, hogy a ránk leselkedő veszélyek érzetének eltörlése végett lesz velünk, hanem azért, hogy a félelem ne kerekedjen felül és ne taszítson minket a kétségbeesésbe. Aztán a hitünk sem annyira szilárd minden ponton, hogy visszaverné a gonosz kételyeket és a bűnös félelmet a kíváncsi módon.

7. *A népet... két seregre osztá.* Mózes elmondja, hogy Jákob a tervét a dolgok pillanatnyi állása szerint alkotta meg. Két részre osztotta a családját,⁵⁵⁶ s a szolgálóleányait állítja legelől, hogy azok kapják az első csapást, ha szükséges. A szabad feleségeit azonban a veszélytől távolabb helyezi. Ebből megértjük, hogy Jákobot nem gyűrte le annyira a félelem, hogy ne lett volna képes terveket kovácsolni. Tudjuk, hogy amikor a pánik megragadja az elmét, az megfosztja a józan észről, s azok, akiknek a saját dolgaikkal kellene foglalkozniuk, butákká és mozdulatlanokká válnak. Ezért a hit lelke indíttatására hagyott Jákob bizonyos teret a családja két része között, hogy ha bármiféle pusztulás közeleg, az ne irtsa ki az egyház egész magját. Ezzel a sémával tette ki a családja egyik felét a pusztulásnak, hogy végül a megígért örökség a túlélőké lehessen.

9. *Óh én atyámnak Ábrahámnak Istene.* Elrendezvén a dolgait úgy, ahogyan az alkalom szülte szüksége megkívánta, most imára adja a fejét. S az imája annak bizonyítéka, hogy a szent embert nem nyomta el úgy a félelem, hogy a hite ne bizonyult volna győztesnek. Mert nem vonakodva bízta rá önmagát és a családját Istenre, hanem megbízva mind Isten ígéreteiben, mind a már kapott jótéteményekben, a gondjait és a bajait a mennyei Atyja kebelére veti. Korábban már kijelentettük, hogy mi a célja Isten eme titulusokkal történő illetésének, amikor Istent az ő atyái, Ábrahám és Izsák Istenének nevezi, s mit jelentenek ezek a kifejezések. Nevezetesen, mivel az emberek messzire távolodtak el Istentől, s a maguk erejéből nem képesek az Ő trónjához emelkedni, Ő Maga száll alá a kegyesekhez. Isten így Ábrahám és Izsák Istenének mondván Önmagát, kegyelmesen Magához hívja a fiát, Jákobot,

⁵⁵⁶ „Két seregre,” még inkább szó szerint “két táborra, vagy táborhelyre” לשני מחנות. Az itt használt szó ugyanaz, mint amivel az Isten seregét írja le a második versben, s amiből Mahanaim város neve származik. – a szerk.

mert az odajárulás atyái Istenéhez nem volt nehéz a szent ember számára. S miután az egész világ a babonáságba süllyedt, Isten meg akarta Magát különböztetni minden egyes bálványtól, hogy megtarthassa a választott népet a saját szövetségében. Jákob tehát Istent konkrétan az atyái Istenének mondva teljesen önmaga elé helyezi az ő személyeikben neki adott ígéreteket, hogy ne kételkedő elmével imádkozzon, hanem biztonsággal támaszkodhasson arra a kijelentésre, hogy a megígért áldás örököseivel szemben Isten békülékeny lesz. S valóban Isten Ígétében kell keresnünk az imádkozás igazi szabályát, nehogy elhamarkodottan törtessünk Hozzá, hanem azon a módon közeledjünk, ahogyan Ő jelentette ki Magát nekünk. Ez világosabban is kiderül a kapcsolódó szöveggörnyezetből, ahol Jákob, Isten parancsát és ígértét az emlékezetébe idézve, azokkal, mintegy két pillérrel van megtámasztva. Az imádkozás törvényes módja természetesen az, amikor a kegyesek válaszolnak Istennek, Aki hívja őket, s így olyan kölcsönös egyezség alakul ki az Ő Ígéje és a fogadalmak között, hogy annál édesebb és harmonikusabb szimfóniát el sem lehet képzelni. „Ó Uram”, mondja „a Te parancsodra térek vissza: te védelmet is ígértél nekem a visszatéréshez, ezért helyes, hogy Te légy a vezetőm az utazásom során”. Ez a szent bátorság, amikor ellátván az Isten elhívásának megfelelő kötelességeinket, bizalmasan kérjük Őt mindarra, amit megígért, mert Ő, ingyenesen elkötelezván Magát nekünk, bizonyos értelemben az önkéntes adósunkká válik. Bárki azonban, aki nem Isten parancsára, vagy ígértére támaszkodva imádkozik, nem tesz mást, mint hiábavaló és üres szavakat szór a levegőbe. Ez az igeszakasz erőteljesebb megerősítést adja a korábban elmondottaknak, miszerint Jákob nem hamisan állította a feleségeinek, hogy Isten parancsolta meg neki a hazatérést. Ha ugyanis hamisan szolt volna, akkor most nem maradt volna számára alap a reménységhez. De nem vonakodik a mennyei ítélőszék elé járulni azzal a magabiztossággal, hogy annak az Istennek a keze meg fogja őt óvni, Akinek a felügyelete alatt tért vissza a Kánaán földjére.

10. *Nem vagyok méltó a legkisebb könyörületedre sem.*⁵⁵⁷ Noha ez a kifejezés nyersnek tűnhet a latin fülek számára, az értelme nem homályos. Jákob megvallja, hogy Istennek nagyobb kegyelmében részesült, mint amit remélni merészelt, ezért távol áll tőle, hogy bármit a méltóságnak, vagy az érdemeknek tulajdonítson azért, hogy megszerezhesse, amit kért. Ő tehát azt mondja, hogy kisebb ő Isten jóindulatánál, mert méltatlannak érezte magát azokra a kiváló ajándékokra, amiket az Úr oly nagylelkűen ruházott rá. Sőt, hogy a szent pátriárka célja még világosabban megmutatkozzon, észre kell vennünk a Sátán ravaszságát, mert a méltatlanságunk éreztetésével, az alábbi gondolattal igyekszik eltéríteni minket az imádkozástól: „Ki vagy te, hogy Isten jelenlétébe merészség lépni?” Jákob idejekorán elejét veszi ennek az ellenvetésnek, kijelentve, hogy méltatlan Isten korábbi ajándékaira is, s egyidejűleg azt is elismeri, hogy Isten nem olyan, mint az emberek, és soha nem fárad bele a jósága cselekedeteinek folytatásába, sőt szaporításába. Közben Jákob abból a tényből merít anyagot a magabiztossághoz, hogy oly sokszor találta Istent jóságosnak öiránta. Ezért kettős célt tartott a szeme előtt: először is közömbösíteni akarta a bizalmatlanságot, ami Isten ajándékai nagyságának következtében boríthatta volna el fokozatosan, majd másodszor ezeket az ajándékokat más célra fordítja, hogy meggyőzze magát: Isten ugyanolyan lesz majd hozzá, mint amilyen eddig volt. Két szót, a *könyörületet* és az *igazságot* használja annak megmutatásához, hogy Istent a pusztá jóindulata indítja arra, hogy nagylelkűen bánjon velünk, s ezen a módon teszi próbára a saját maga hűségét. A könyörület és az igazság eme kombinációja gyakran előfordul a Szentírásban, hogy megtanítsa nekünk: minden jó dolog Isten ingyenes jóindulatából árad ránk. Mi viszont akkor leszünk képesek ezeket átvenni, amikor hit által magunkhoz öleljük az Ő ígéreteit.

⁵⁵⁷ Minor sum cunctis misericordiis: „Kisebb vagyok minden könyörületednél.” – az angol fordítás széljegyzete. „Kisebb vagyok minden te jótéteményednél és minden te hűségednél” – a Károli-fordítás szerint.

*Mert csak pálczámmal.*⁵⁵⁸ Jákob nem sorolja fel külön-külön Isten kegyességeit, hanem az egyik fajtájuk alatt szemléli az összest, nevezetesen hogy amikor átlépte a Jordánt, egy szegény és magányos utazó volt, most pedig gazdagon és bővelkedéssel megáldottan tér vissza. A *pálca* és a *két sereg* közötti ellentétet meg kell figyelni, amiben a korai magányát és szegénységét veti össze a mostani bőségével.

11. *Szabadíts meg, kérlek, engem.* Miután kijelentette, hogy Isten jótéteményeinek akkora sokasága köti őt, hogy képtelen a saját érdemeivel dicsekedni, s így a magasabb rendű reménységhez emelte az elméjét, most megemlíti a saját szükségét is, mintha ezt mondaná: „Ó Uram, hacsak nem akarod ezt a sok kiváló ajándékot semmivé tenni, most itt az idő, hogy megsegíts, és elfordítsd a pusztulást, ami a bátyámon keresztül lebeg felettem”. De így kifejezve a félelmét hozzátesz egy mondatot, a neki megígért áldásról.

Levág... anyát a fiakkal egybe. Feltételezem, hogy ez közmondásszerű mondás volt a zsidók között, ami azt jelentette, hogy semmit sem hagy meg. Ezt a hasonlatot a madaraktól kölcsönzi, amikor a sólymok a fiókákat az anyával együtt elkapják, s kiüresítik az egész fészket.⁵⁵⁹

13. *És választja abból, a mi kezénél vala.* Ajándékokkal próbálván kiengesztelni a bátyját, nem cselekszik bizalmatlanul, mintha kételkedne abban, hogy vajon biztonságban lesz-e, vagy sem Isten védelme alatt. Ez valóban nagyon gyakori hiba az emberek között, hogy miután imádkoztak Istenhez, ide-oda fordulnak, és hiábavaló kifogásokat találnak ki maguknak, miközben az imádkozás fő előnye a várakozás az Úrra csendben és nyugodtan. De a szent ember célja nem ön maga elfoglalása és nyugtalanítása volt, mint olyasvalakié, aki nem elégszik meg Isten kizárólagos segítségével. Mert bár természetesen meg volt arról győződve, hogy az, ha Isten békülékeny vele szemben, egyedül is elégséges, mégsem mulasztja el azonban a hatalmában álló eszközök használatát, miközben a sikert Isten kezében hagyja. Mert jóllehet az imádkozással Istenre vethetjük a gondjainkat, hogy békés és nyugodt elménk lehessen, ennek az biztonságnak azonban mégsem szabad minket tétlenné tenni. Mert az Úrnál meglesz minden segítség, aminek a használatát megengedi. De a kegyes emberek szorgalma nagyon különbözik a világ nyughatatlan tevékenységétől, mert a világ Isten áldásától függetlenül a maga munkálkodásában bízva nem veszi fontolóra, hogy mi a helyes, vagy törvényes. Sőt, mindig izgalomban van, s a fontoskodásával egyre jobban és jobban fokozza a nyugtalanságát. A kegyes emberek azonban egyedül Isten könyörületétől remélve a munkája sikerét, az elméjét egyedül abból az okból adja az eszközök keresésére, hogy Isten ajándékai ne hogy feledésbe merüljenek a saját lassúságuk következtében. Amikor ellátták a kötelességeiket, akkor is Istennek ugyanattól a kegyelmétől függnek, s amikor semmi sem marad, amit megpróbálhatnának, mindazonáltal akkor is nyugalomban vannak.

14. *Kétszáz kecskét.* Ebből meglátjuk az értéket, amit Jákob tulajdonít a neki tett ígéretnek, látván, hogy nem utasít vissza még ekkora áldozatot sem a vagyonából. Tudjuk, hogy a nagy fáradtsággal és nehézséggel megszerzett dolgokat többre becsüljük. Így általánosságban, akik a maguk munkája által gazdagodtak meg, azok arányosan takarékosak és kitartók. Nem csekély csökkentése volt azonban még a nagy vagyonnak sem negyven tehenet, harminc szoptatós tevét, húsz tulkot és ugyanannyi szamarat a csikóikkal, kétszáz kecskét, ugyanannyi juhot, húsz kost és ugyanannyi bakot adni. De Jákob szabadon kiveti magára ezt az adót, hogy biztonságban visszatérhessen a szülőföldre. Természetesen nem lett volna nehéz megtalálni valamilyen sarkot, ahol élhetett volna minden vagyonával, s ugyanolyan kényelmes lakóhelyet találhatott volna máshol is. De hogy ne veszítse el az ígéret jótéteményét, ezen a hatalmas áron vásárol a bátyjától egy békés lakóhelyet a Kánaán földjén.

⁵⁵⁸ Azaz, “szegényen, mezítelenül és gyengén.” - Rivetus a *Genezisben*, 676. oldal

⁵⁵⁹ Kálvin fordítása talán még szemléletesebb lenne, ha az eredetit még inkább szó szerint fordítanák: “az anyát a gyermekeken” (על בנים) ami a anyamádára lecsapó sólymot szemlélteti, miközben az a fiókáin ül, vagy azokat védi a tollai alatt. – *a szerk.*

Ezért nekünk is meg kell szégyenülnünk a magunk elpuhultságában és lassúságában, ha gonoszul elfordulunk az elhívásunk kötelességeitől, amint valami veszteséget kell elszenvednünk. Az Úr világos és hangos hangon parancsolja meg nekünk bárminek a megtételét, amit Ő akar, de egyesek, mivel fáradtságosnak találják a terheik felemelését, a tétlenségben heverésznek. A gyönyörök is visszatartanak egyeseket, s a gazdagság, vagy a megtiszteltetés akadályoznak másokat. Végül, kevesen követik Istent, mert száz közül ha egy túri, hogy vesztes legyen. Távolságot hagyva a hírnökök között és különböző időpontokban elküldve őket a testvére dühének fokozatos csillapítására törekszik. Ebből megint arra következtetünk, hogy nem ragadta meg annyira a félelem, hogy képtelen lett volna bölcsen elrendezni a dolgait.

22. *Felkele pedig ő azon éjszaka.* Miután imádkozott Istenhez, és elrendezte a terveit, most önbizalmat merít és szembeszáll a veszéllyel. Ebből a példából az istenfélők azt tanulják meg, hogy valahányszor csak veszély közeleg, a tevékenységnek e sorrendjét kell betartani: először is közvetlenül Istenhez kell fordulni, másodszor azonnal el kell kezdeni használni, bármiféle segédeszköz kínálkozik, s harmadszor, mint bármire felkészült személyeknek, elszántan kell előre haladnunk, bárhová is parancsol az Úr. Jákob is, hogy ne mondjon csődöt ebben a dologban, nem fél a veszélyekkel telinek látszó átkeléstől, hanem mintegy csukott szemekkel, folytatja az útját. Így az ő példájára nekünk is le kell győznünk az izgalmat a bonyolult ügyekben, nehogy gátolva, vagy akadályozva legyünk a kötelességeink ellátásában. Ő egyedül marad – előre küldve a feleségeit és a gyerekeit,⁵⁶⁰ – de nem azért, hogy elmenekülhessen, ha meghallja a pusztulásukat, hanem mert az egyedüllét alkalmasabb volt az imádkozáshoz. S nem kétséges, hogy nagyon félve a pusztulástól, teljesen elragadta az Istenhez való könyörgés hevesége.

24. *Tusakodik vala ő vele egy férfiú, egész a hajnal feljöveteléig.*⁵⁶¹ Jóllehet ez a látomás magának Jákobnak volt különösen hasznos, mert jó előre megtanította, hogy sok konfliktus vár rá, s természetesen juthatott arra a következtetésre, hogy győzni fog valamennyiben. Mégsem férhet ahhoz a legcsekélyebb kétség sem, hogy az Úr az ő személyében tárja elénk a kísértések egyik mintáját – mely közös az Ő egész népe számára – ami rájuk vár, és aminek állandóan alá kell vetniük magukat ebben a mulandó életben. Ezért helyes a szemünk előtt tartani a látomásnak ezeket a céljait, melyek úgy mutatják be Isten szolgálait ebben a világban, mint harcolókat, mert az Úr teszi őket próbára a konfliktusok különféle nemeivel. Sőt, nem azt olvassuk, hogy a Sátán, vagy bárki halandó ember küzdött Jákobbal, hanem Maga Isten, s ez azt tanítja nekünk, hogy Ő teszi próbára a hitünket. S valahányszor kísértetünk, valóban Ővele van dolgunk, de nem azért, mert az Ő felügyelete alatt vívjuk a küzdelmeinket, hanem mert Ő, mint egy ellenfél száll alá a küzdőtérre a mi erőnk próbára tétele végett. Ez a gondolat első ránézésre abszurdnak látszik, de a tapasztalat és a józan ész arra tanítanak, hogy igaz. Mert amint minden gazdagság az Ő jóindulatából származik, úgy a megpróbáltatás is vagy az Ő a bűneinket helyesbítő pálcája, vagy a hitünk és a türelmünk próbája. S miután nincs olyan fajta kísértés, amivel Isten ne tenné próbára a kegyes népét, a hasonlat nagyon ideillő, mely úgy mutatja be Őt, mint aki kézitusát vívni jön velük. Ezért ami egykor látható formában tárult Jákob ösatyánk elé, az naponta beteljesedik az egyház egyes tagjainál: nevezetesen, hogy a kísértéseikben Istennel kell megküzdeniük. Valóban megmondta nekünk, hogy másként kísért minket, mint a Sátán, de miután egyedül Ő a szerzője a keresztjeinknek és a megpróbáltatásainknak, s egyedül Ő teremt világosságot és sötétséget (ahogyan ki van jelölve Ézsaiásnál), ezért mondjuk, hogy kísért minket, amikor

⁵⁶⁰ „A Jabbók révén.” A יַבְבֹּק a Gileád hegye melletti patak tulajdonneve az ammoniták északi határán, ami most a Jordánba ömlik keleten, Wady Zurka, azaz kék folyó néven. A névre úgy utal a 25. vers, mintha az אַבְק gyökérből származna, ami nifál igealakban azt jelenti: küzdeni. Lásd Gesenius lexikonját. A név itt tehát előzetesen szerepel. – a szerk.

⁵⁶¹ יַבְבֹּק, az אַבְק, por szóból, mert a küzdelem során felszáll a por. – Gesenius.

próbára teszi a hitünket. Ki képes megállni egy olyan ellenséggel szemben, Akinek egy lehetetere minden test elpusztul és elenyészik, Akinek a tekintetétől elolvadnak a hegyek, Akinek a szavától, vagy intésétől az egész világ darabokra törik, s ezért a legkisebb küzdelem megkísérlése ellene örült vakmerőség volna? De a csomót könnyű feloldani. Mert nem harcolunk Ellene, csak a saját hatalmával és a saját fegyvereivel, mert miután erre a küzdelemre hívtak minket, egyben felruház az ellenállás eszközeivel is, így egyszerre harcol *ellenünk* és *velünk*. Röviden, úgy osztja meg a küzdelmet, hogy miközben az egyik kezével támad, a másik kezével védelmez minket. Sőt, miután több erővel lát el minket az ellenálláshoz, mint amekkorával szembeszáll velünk, ezért jogosan és helyesen mondhatjuk, *bal kézzel* harcol *ellenünk*, és *jobb kézzel* harcol *velünk*. Miközben ugyanis gyengéden szembeszegül velünk, legyőzhetetlen erőt ad, amivel felülkerekedhetünk. Igaz, hogy tökéletes egységben marad Önmagával, de a kettős módszer, mellyel bánik velünk, nem magyarázható másképpen, mint úgy, hogy emberi vesszővel sújtva nem használja a teljes erejét a kísértésben, hanem győzelmet biztosítva a hitünknek, erősebbé válik bennünk, mint az az erő, amivel szembeszáll velünk. S noha ezek a kifejezésformák nyersegek, a nyersségük mégis könnyen enyhíthető a gyakorlatban. Ha ugyanis a kísértések küzdelmek (s tudjuk, hogy ezek nem véletlenek, hanem Isten által kijelöltek a számunkra), ebből következik, hogy Isten egy ellenség szerepében lép fel, s ezen alapszik minden más: nevezetesen hogy magában a kísértésben gyengének mutatkozik *ellenünk*, hogy *győztes* lehessen bennünk. Egyesek ezt csak egyfajta kísértésre vonatkoztatják, amikor Isten nyíltan és kimondottan az ellenségünknek mutatkozik, mintha a pusztulásunkra fegyverkezett volna fel. S megvallom, ez valóban különbözik a szokásos konfliktusoktól, s mindenekelőtt ritka, sőt hősiességet követel meg. Én mégis szívesen beleérték minden konfliktust, melyekben Isten próbára teszi a kegyeseket, mert mindezekben Isten az ellenségük, noha nem feltétlenül jelenti ki magát ellenségesnek velük szemben. Az, hogy Mózes itt férfinak nevezi Őt, Akit nem sokkal később Istennek mond, kellően megszokott beszédmód. Miután Isten itt emberi formában jelent meg, innen származik a megnevezés, pont amiképpen egy látható jelképpel a Szentlelket is galambnak nevezik, s a Lélek nevet adják egy galambnak. S hogy ezt a felfedezést nem tette korábban a szent ember, annak okát én ebben látom: Isten elhatározta, hogy mint egy katonát, erőset és harcra kiképzettet hív el a komolyabb csatározásokra. Mert amiképpen a kiképzetlen újoncokat is kímélik, s a fiatal ökröket sem fogják azonnal igába a szántáshoz, úgy az Úr is gyengédebben gyakoroltatja a saját népét, amíg azok erőt nem gyűjtve jobban hozzá nem szoknak a fáradsághoz. Jákobot tehát, aki hozzászokott a szenvedések eltűréséhez, most a valódi háborúba vezeti. Talán az Úr a közelgő konfliktusra is tekintettel volt. De úgy vélem, Jákobot arra intette mindjárt az ígért földjére történő belépésekor, hogy ne várjon ott magának nyugodt életet. Mert a visszatérése a szülőföldjére egyfajta elengedésnek tűnhetett, s így Jákob egy katonához hasonlóan megtartván a szolgálatnak ezt a kikötését, nyugalmat adhatott volna magának. Ezért nagyon is szükséges volt megtanítani őt arra, hogy milyen lesz a jövőbeli állapota. Nekünk is meg kell tanulni tőle, hogy egész életünkben küzdenünk kell, nehogy bárki, megnyugvást ígérve magának, akarattal becsapja magát. S ez az intés nagyon szükséges a számunkra, mert látjuk, mennyire hajlamosak vagyunk a lustaságra. Ebből következik, hogy nem csak a fegyverszünetről gondolkodunk az állandó háborúban, hanem a békességről is a konfliktus hevében, amíg az Úr fel nem ráz minket.

25. *Aki mikor látá, hogy nem vehet rajta erőt.* Itt Jákob győzelmét írja le nekünk, amit azonban nem szerzett meg sebesülés nélkül. Annak kimondásával, hogy a küzdő angyal, vagy Isten vissza akart vonulni a küzdelemből, mert látta, hogy nem kerekedhet felül, Mózes emberi módon beszél. Tudjuk ugyanis, hogy amikor Isten alá száll hozzánk az Ő fenségéből, akkor Magára szokta venni az emberi természet tulajdonságait. Az Úr biztosan tudta a küzdelem végkimenetelét már azt megelőzően, hogy belebocsátkozott, sőt már azt is

elhatározta, hogy mit fog cselekedni. A tudása azonban itt magának a dolognak a megtapasztalása helyett szerepel.

Megilleté csípőjének forgócsontját. Jóllehet Jákob megszerzi a győzelmet, az angyal mégis lesújt a csípőjére, aminek következtében egészen élete végéig sántított. S noha a látomás éjjeli volt, ez a jele folytatódott élete minden napján, hogy kiderüljön belőle: nem hiábavaló álom volt az egész. Sőt, ezzel a jellel minden istenfélő számára világossá vált, hogy a kísértéseikből győztesen csak a konfliktusban megnyomorodva és sebesülésekkel kerülhetnek ki. Tudjuk, hogy Isten ereje a mi gyengeségünkben lesz tökéletessé, hogy a felmagasztaltatásunk megaláztatással párosulhasson, mert ha a saját erőnk ép maradna, s nem lenne sebesülés, vagy kifícamodás, a test azonnal gögőssé válna, s elfelejtenénk, hogy Isten segédelmével győztünk. De ha sebet kapunk, majd a gyengeség követi azt, az mértékletességre kényszerít minket.

26. *Bocsáss el engem.* Isten átengedi a győzelem dicsőségét a szolgájának, s késze eltávozni, mintha nem lennének egyenlő erők. De nem azért, mert Neki szüksége volt a fegyverszünetre, Akire tartozik a fegyverszünet, vagy a békesség megadása, amikor csak tetszik, hanem hogy Jákob örvendezhessen a neki megadott kegyelemnek. Csodálatos módja a győzelemnek, amikor az Úr, Aki ereje minden dicséretet kizárólagosan érdemel, mégis megengedi, hogy a gyenge ember győztesként felülkerekedjen, s így speciális dicsőítéssel emeli magasra őt. Egyidejűleg dicséri Jákob legyőzhetetlen kitartását, aki hosszas és komoly csata után még mindig rendíthetetlenül tartja az állását. S természetesen akkor küzdünk a megfelelő módon, ha soha nem gyengülünk el, amíg az Úr Magától vissza nem vonul. Nekünk valóban szabad kérni Őt, hogy vegye figyelembe a gyengeségünket, s az atyai engedékenységeinek megfelelően kímélje a lágyat és a gyengét. Még nyöghetünk is a teher alatt, s vágyakozhatunk a küzdelem befejezésére, mindazonáltal közben óvakodnunk kell, nehogy az elménk elernyedjenek, vagy elgyengüljenek, hanem inkább igyekeznünk kell összeszedett elmével és erővel fáradhatatlanul kitartani a konfliktusban. Az ok, amit az angyal megjelöl, nevezetesen, hogy feljött a hajnal, annak felel meg, hogy Jákob megtudhassa: isteni módon tanította őt az éjszakai látomás.⁵⁶²

Nem bocsátlak el téged, míg... Ebből kiderül, hogy a szent ember végül felismerte az ellenfelét, mert az imája, amiben az áldást kéri, nem közönséges imádság. A kisebbet áldja meg a nagyobbik, ezért egyedül Istenre tartozik, hogy megáldjon minket. Igaz, Jákob apja sem áldotta meg őt másként, mint isteni parancsra, úgy, mint aki Istent képviseli. Hasonló hivatalt kaptak a papok a törvény alatt, mint az isteni kegyelem szolgálói és magyarázói, hogy megáldhassák a népet. Jákob tudta, hogy az ellenfele, akivel küzdött, Isten volt, mert áldást kér Tőle, ami nem volt törvényes egyszerűen csak halandó embertől kérni. Így kell, véleményem szerint, Hóseás egyik igeverst (Hós12:4) érteni: Jákob „küzdött az angyallal és legyőzte; sírt és könyörgött néki”. A próféta ugyanis úgy érti, hogy miután Jákob győzött, akkor is esedezett Isten előtt és könnyek között imádkozott. Sőt, ez az igeszakasz arra tanít minket, hogy várjuk mindig Isten áldását, még ha a jelenlétét nyersnek és fájdalmasnak is tapasztaljuk meg, egészen a tagjaink szakadtáig. Sokkal jobb ugyanis Isten fiai számára megáldatni még megcsónkítva és félig megsemmisítve is, mintsem békességre vágyani, melyben elszundikálnak, vagy hogy kivonják magukat Isten jelenlétéből, elfordulva az Ő parancsaitól, hogy a gonoszokkal együtt lázonghassanak.

28. *Nem Jákobnak mondatik ezután a te neved.* Jákob, mint láttuk az anyja méhétől kezdve kapta ezt a nevet, mert megragadta a bátyja sarkát és megpróbálta őt visszatartani.

⁵⁶² Lehet más oka is annak, amiért az angyal azt mondta: “Bocsáss el engem, mert feljött a hajnal”. A látomás egyedül Jákobnak szólt, ha egészen napfelkelteig küzdött volna, annak mások is a tanúi lettek volna, s ez felszította volna a hiábavaló kíváncsiságot, amit Isten nem akart megengedni. A hajnal egyben az az idő is, amikor Jákobnak magának is munkához kell látni a családja ellátásához, ezért ezen az alapon fontos volt, hogy ne maradjon helye további késlekedésnek. – a szerk.

Isten most új, tiszteletre méltóbb nevet ad neki, de nem azért, hogy teljességgel eltörölhesse a korábbi, ami az emlékezetes kegyelem jele volt, hanem hogy bizonyosságot tegyen a kegyelemben történt még nagyobb előrelépéséről. Így a két név közül a másodikat kell az elsónél többre tartani, mint tiszteletre méltóbbat. A név a שרה, vagy a שור szóból származik, aminek a jelentése uralkodni, mintha Isten fejedelmének neveznék. Nem sokkal korábban említettem, hogy Isten a saját erejének dicséretét áttette Jákobra, hogy az ő személyében győzedelmeskedhessen. Így a név magyarázata, amit Mózes rögtön hozzátesz, szó szerinti: „Mivel uralkodtál (küzdöttél) Istennel és emberrel, és győztél”. Az értelmét Jeromos is hűségesen adja vissza:⁵⁶³ ha Jákob ennyire hőiesen viselkedett Istennel, még sokkalta kiválóbbnak bizonyul majd az embereknel, mert természetesen az volt Isten célja, hogy különféle csatákba küldje a szolgáját, akit ebből a nagy győzelemből fakadó magabiztosság serkent, nehogy utóbb húzódozni kezdjen. Ő nemcsak nevet ad neki ugyanis, mint ahogyan az emberek szoktak, hanem a névvel együtt magát a dolgot is megadja, amit a név jelent, hogy maga az esemény is összhangban legyen vele.

29. *Mondd meg, kérlek, a te nevedet.* Ez látszólag ellentétes a fentiekben kijelentettekkel, mert nemrég mondtam, hogy amikor Jákob áldást keresett, az a meghódolásának jele volt. Akkor hát miért kérdezi, mintha kételkedne, a nevét annak, Akit korábban Istennek ismert el? A kérdés megoldása azonban könnyű, mert Jákob bár felismeri Istent, de nem elégszik meg holmi homályos és felszínes tudással, hanem magasabbra szeretne emelkedni. S nem szabad csodálkozni azon, hogy a szent ember, akinek Isten oly sok fátyol és lepel alatt jelentette ki magát, hogy még nem szerzett róla semmiféle világos ismeretet, ezzel a kéréssel hozakodik elő. Sőt az is biztos, hogy a törvény alatt minden szent ennek a kívánságnak a lázában ég. Ugyanilyen Manoah imája is, amit a Bír13:18-ban olvasunk, s amihez az Istentől jövő válasz is hozzá van téve, kivéve hogy ott az Úr csodálatosnak és titkosnak hirdeti a nevét, hogy Manoah ne menjen tovább. A dolog summája tehát ez: noha Jákob akarata kegyes volt, az Úr mégsem teljesíti, mert a teljes kijelentés ideje még nem jött el, mivel az atyáknak kezdetben a hajnali szürkület világosságában kellett járni, s az Úr fokozatosan jelentette ki Magát nekik, míg végül felkelt Krisztus, az Igazság Napja, Akiben felragyogott a tökéletes világosság. Ez az oka annak, amiért szembetűnőbbé tette Magát Mózesnek, akinek mindazonáltal csak hátulról volt szabad szemlélni a dicsőségét. Mivel azonban Mózes közbenső helyet foglalt el a pátriárák és az apostolok között, róla azt mondja velük összehasonlítva, hogy szemtől szembe látta azt az Istent, Aki rejtve maradt az atyák előtt. Most azonban, miután Isten közelebb jött hozzánk, a hálátlanságunk a legistentelenebb és legmegvetendőbb, ha nem szaladunk heves vágyakozással megszerezni ezt a nagy kegyelmet, ahogyan Péter is int minket az első levelének első fejezetében (1Pt1:12-13). Meg kell jegyezni, hogy jóllehet Jákob kegyesen vágyik teljesebben megismerni Istent, mégis, mivel átlépte a kor számára előírt határokat, melyben élt, visszautasításban volt része, mert az Úr véget vetve a kívánságának, megparancsolja neki, hogy elégedjen meg a saját áldásával. Ám ha a megvilágosodásnak azt a mértékét, amiben mi részesültünk, meg tagadta a szent embertől, úgy vajon mennyire tűrhetetlen lesz a mi kíváncsiságunk, ha az túllépi az Isten által most előírt határokat?

30. *Nevezé azért Jákob annak a helynek nevét Peniélnek.*⁵⁶⁴ Jákob ősatyánk háláját dicséri ismét, mert szorgalmasan gondoskodott arról, hogy Isten kegyelmének emlékezete soha ne szűnjön meg. Ezért emléket hagy az utókorra, amiből megtudhatják, hogy Isten megjelent ott, hisz ez nem magán-látomás volt, hanem az egyház egészére vonatkozott. Aztán Jákob nemcsak azt jelenti ki, hogy látta Isten arcát, hanem azért is hálát ad, hogy kiszabadult a halálból. Ez a nyelvezet gyakorta előfordul a Szentírásban, s megszokott volt az ókori népnél,

⁵⁶³ Quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines praevaleris? Ha annyira erős voltál Isten ellenében, mennyivel inkább legyőzöd majd az embereket? – *Vulgata*.

⁵⁶⁴ פְּנִיֵּאל, Isten arca.

mégpedig nem ok nélkül. Ha ugyanis a föld megremeg Isten jelenlétében, a hegyek megolvadnak, ha sötétség borítja be az eget, akkor mi történhet a nyomorult emberekkel?! Sőt, miután Isten roppant fenségét nem képesek felfogni még az angyalok sem, hanem inkább őket is elnyeli, ha ez a fenség ránk ragyogna, megsemmisítene és semmivé tenne minket, hacsak Ő nem tart és óv meg minket. Amíg nem vesszük észre Isten jelenlétét, gőgösen a magunk kedvében járunk, s ez az az elképzelt élet, amire a test ostobán jogot formál magának, amikor a föld felé hajlik. De a kegyesek, amikor Isten megmutatkozik előttük, tünékenyebbnek érzik magukat a füstnél is. Végül, a test gőgjének meggyengítéséhez közel kell kerülnünk Istenhez. Így vallja meg Jákob Isten speciális ösztönzésére, hogy a pusztulásból menekült meg, mikor meglátta Istent. Megkérdézhető azonban: „De amikor oly csekély ízelítőt kapott Isten dicsőségéből, akkor miért dicsekedik azzal, hogy látta Őt szemtől szembe?” Erre azt válaszolom: semmiképpen sem abszurd, hogy Jákob minden másnál jobban ünnepli ezt a látomást, melyben az Úr nem túl világosan jelent meg neki, pedig ez, összehasonlítva az evangélium, vagy akár csak a törvény ragyogásával szikrának, vagy homályos sugárnak tűnik csupán. A szavak egyszerű jelentése tehát az, hogy Istent szokatlan és rendkívüli módon látta meg. S ha Jákob ennyire ujjong és gratulál magának a tudás eme csekély mértékéhez, akkor mit kellene tennünk nekünk manapság, akiknek Krisztus, Isten élő képmása tárul nyilvánvalóan a szemünk elé az evangélium tükrében?! Tanuljuk hát meg kinyitni a szemünket, nehogy délben legyünk vakok, ahogyan Pál buzdít minket a 2Kor3:1-4:1-ben.

31. *Ő pedig sántít vala csípőjére.* Valószínű, és még Mózes szavaiból is kideríthető, hogy ez a sántítás a fájdalom érzése nélkül való volt, hogy a csoda még nyilvánvalóbb legyen. Isten ugyanis a szolgája testében olyan látványt tárt minden kor szeme elé, amiből az istenfélők megérthetik: senki sem olyan erős harcos, no ne viselne valamiféle sebet egy lelki küzdelmet követően, hisz a gyengeség mindenkihez hozzátapad, hogy senki se gyönyörködjön mértéktelenül önmagában. Ezért mondja Mózes, hogy a zsidók tartózkodtak a csípő forgócsontjának inahúsától, vagy a comb ama részétől, ahol ez volt: s ezt babonáságból tették.⁵⁶⁵ Az a kor, mint tudjuk, volt az egyház gyermekkora, amikor az akkor élő kegyeseket az Úr az iskolamester tanítása alatt tartotta. S most, Krisztus eljövetele óta a helyzetünk szabadabb: annak a ténynek az emlékezetét kell megtartanunk, hogy Isten az Ő ókori népét a külső ceremóniákkal fegyelmezte.

⁵⁶⁵ A csípő forgócsontjának inahúsa: „az a porcogó vagy ín, ami a csípőcsontot rögzíti a vápájába, mely annak az izomnak a húsát alkotja, ami hozzá kapcsolódik. Azt, aki ezt megette, meg kellett verni, ahogyan a zsidó mesterek elmondják nekünk.” – *Patrick*. Lásd Ainsworthot is erről az igeszakaszról. Bush professzor mondja: „Manapság a zsidók nem tudják, mi volt ez a porcogó, sőt azt sem, melyik combban volt ez, s ennek a bizonytalanságnak az eredménye az, hogy szükségesnek ítélik tartózkodni mindkét hátsó negyedrésztől, nehogy véletlenül elfogyasszák a tiltott ínhúst. Ezeket a részeket eladják a keresztyéneknek.” – *a szerk.*

33. fejezet

1. Jákób pedig felemelé szemeit és látá, hogy ímé Ézsau jó vala, és négyszáz férfiú ő vele; megosztá azért a gyermekeket Lea mellé, Rákhel mellé, és két szolgálója mellé.

2. És előreállítá a szolgálókat és azok gyermekeit, ezek után Leát és az ő gyermekeit, Rákhelt pedig és Józsefet leghátul.

3. Maga pedig előttök megy vala, és hétszer hajtá meg magát a földig, a míg bátyjához juta.

4. Ézsau pedig eleibe futamodék és megölelé őt, nyakába borúla, s megcsókolá őt, és sírának.

5. És felemelé szemeit s látá az asszonyokat és a gyermekeket, és monda: Kicsodák ezek teveled? Ő pedig monda: A gyermekek, kikkel Isten megajándékozta a te szolgálodat.

6. És közelítének a szolgálók, ők és gyermekeik és meghajták magokat.

7. Elérkezék Lea is az ő gyermekeivel, és meghajták magokat; utoljára érkezék József és Rákhel, és ők is meghajták magokat.

8. És monda Ézsau: Mire való ez az egész sereg, melyet előltalálék? És felele: Hogy kedvet találjak az én uram szemei előtt.

9. És monda Ézsau: Van nekem elég, jó öcsém, legyen tiéd, a mi a tiéd.

10. Monda pedig Jákób: Ne úgy, kérlek, hanem ha kedvet találtam szemeid előtt, fogadd el ajándékomat az én kezemből; mert a te orczádat úgy néztem, mintha az Isten orczáját látnám, és te kegyesen fogadál engem.

11. Vedd el kérlek az én ajándékomat, melyet hoztam néked, mivelhogy az Isten kegyelmesen cselekedett én velem, és mindenem van nékem. És unszolá őt, és elvevé.

12. És monda: Induljunk, menjünk el, és én előtted megyek.

13. Felele néki Jákób: Az én uram jól tudja, hogy e gyermekek gyengék, és hogy szoptatós juhokkal és barmokkal vagyok körül, a melyeket ha csak egy napig zaklatnak is, a nyájak mind elhullanak.

14. Menjen el azért az én uram az ő szolgálja előtt, én is elballagok lassan, a jószág lépése szerint, a mely előttem van, és a gyermekek lépése szerint, míg eljutok az én uramhoz Széirbe.

15. És monda Ézsau: Hadd rendeljek melléd néhányat a nép közül, mely velem van. S ez monda: Minek az? csak kedvet találjak az én uram szemei előtt.

16. Visszatére tehát Ézsau még az nap az ő útján Széir felé.

17. Jákób pedig méne Szukkóthba és építe magának házat, barmainak pedig hajlékokat csinála, s azért nevezé a hely nevét Szukkóthnak.

18. Annakutána minden bántás nélkül méne Jákób Mésopotámiából jövet Sekhem városába, mely vala a Kanaán földén, és letelepedék a város előtt.

19. És megvevé a mezőnek azt a részét, a hol sátorát felvonta vala, Khámornak a Sekhem atyjának fiaitól száz pénzen.

20. És oltárt állíta ott, és nevezé azt ily névvel: Isten, Izráel Istene.

1. *Jákób pedig felemelé szemeit.* Látjuk, mennyire féltette magát Jákób a bátyjától. Most azonban, amikor maga Ézsau közeledik, a félelme nemcsak megújul, de még fokozódik is. Mert jóllehet bátor és tüzes harcosként meg előre ebbe a csatába, mégsem szűnt meg a veszélyérzete. Ebből következően nem mentes sem az aggodalomtól, sem a félelemtől. A kegyetlen bátyjának ugyanis megvolt ugyanaz az oka a vele szembeni gyűlölködésre, ami korábban is. S valószínűtlen volt, hogy szelídebbé vált volna, miután elhagyta az atyai házat, s a neki tetsző módon élt. Ezért mintegy kétséges és nagy veszéllyel járó dologban, Jákób a leírt sorrendbe helyezi a feleségeit és a gyermekeit, hogy ha Ézsau bármilyen ellenséges lépést

tesz, ne pusztuljon el az egész mag, hanem egy részének legyen ideje a menekülésre. Az egyetlen dolog, amit látszólag soron kívül tesz az, hogy Ráhelt és Józsefet előnyben részesíti a többiekhez képest, miközben az áldás lényege ténylegesen Júdában rejlik. A mentsége Júdát illetően azonban az, hogy a jövődőlés ekkor még nem volt kijelentve. Az valójában nem sokkal a halála előtt vált ismertté, hogy végül annak bizonyágtevője és hírnöke lehessen. Közben nem szabad tagadni, hogy szélsőségesen szerette Ráhelt. Az valóban a rendkívüli bátorság bizonyítéka, hogy a magja egy része megőrzésére vágyva megelőzi őket, áldozatként kínálva önmagát, ha a szükség azt kívánja. Nem kétséges ugyanis, hogy Isten ígérete volt a szakértelme és a vezetője ebbéli céljában, mert ellenkező esetben nem lett volna képes ennyire bátran szembe menni a halállal, ha a mennyi élet magabiztos várása nem támogatja. Néha valóban megtörténik, hogy egy atya önmagára való tekintet nélkül életveszélynek teszi ki magát a gyermekeiért, de a szent Jákob célja más volt, mert Isten ígérete olyan mélyen rögzült az elméjében, hogy a földdel nem törődve a menny felé fordította a tekintetét. Miközben azonban Isten szavát követi, a testi vonzalmak kissé mégis elvonják a helyes útról. Mert a szent ősatyák hite nem volt minden vonatkozásban annyira tiszta, hanem könnyen elhajlottak az egyik, vagy a másik oldalra. Mindazonáltal a Lélek annyira mindig eluralkodott, hogy a test gyengesége ne térítse el őket a céljuktól, hanem megmaradhassanak az útjukon. Annál inkább kell közülünk mindenkinek óvatosnak lenni, nehogy tökéletesen tisztának tartsa magát, amiért helyesen akar cselekedni, mert a test mindig hozzákeveredik a szent célunkhoz, s a hibák és a romlások tömkelege is fokozatosan eláraszt minket. De Isten kedvesen bánik velünk, s nem tulajdonítja nekünk az efféle hibákat.

3. *Hétszer hajta meg magát a földig.* Ezt valóban tehette a tiszteletadás kedvéért, mert tudjuk, hogy a keleti emberek sokkalta jobban ragaszkodnak a ceremóniákhoz, mint amennyire mi használjuk azokat. Nekem azonban valószínűbbnek tűnik, hogy Jákob ezzel a tisztelettel nem egyszerűen csak a bátyja iránt adózott, hanem Istent is imádta, részben, hogy hálát adjon Neki, részben pedig, hogy könyörögjön: engesztelje ki a bátyját, mert azt olvassuk, hogy hétszer hajolt meg, amíg a bátyjához ért. Ezért mielőtt a bátyja szeme elé került volna, már megadta a tisztelet, vagy az imádat jelét. Ebből, mint mondtam, arra következtethetünk, hogy ezzel a hódolattal Isten, és nem ember iránt adózott. Ez mégsincs ellentétben azzal a ténnyel, hogy úgy is közeledett, mint könyörgő, az alázatosságával igyekező enyhíteni a bátyja szilajságát.⁵⁶⁶ Ha bárki ennek azt veti ellenébe, hogy ezen a módon lebecsülte az elsőszülöttségi jogát, a válasz könnyű: a szent ember a hit szemeivel magasabbra nézett, mert tudta, hogy az áldás hatása fel lett függesztve a megfelelő időpontig. Ezért olyan volt, mint a földbe vetett, most korhadó mag. Így jóllehet beszennyezte az örökségét, és megvetendő alakként terült el a bátyja lábai előtt, mégis – miután tudta, hogy az elsőszülöttségi jog biztosan az övé – megelégedett ezzel a leplezett joggal, a tisztességet és a vagyont semminek tekintette és nem vonakodott alacsonyabb rangúnak látszani a bátyja jelenlétében.

4. *Ézsau pedig eleibe futamodék.* Az, hogy Ézsau váratlan nagylelkűséggel és kedvességgel fogadja az öccsét, Isten speciális kegyének a hatása. Ezért Isten ezen a módon bizonyította, hogy az emberek szíve az Ő kezében van a keménységük meglágyítása és a kegyetlenségük enyhítése végett, valahányszor csak jónak látja. Röviden, úgy szelídíti meg őket, ahogyan a vadállatokat szokták megszelídíteni, így tehát meghallgatta a szolgája, Jákob

⁵⁶⁶ Rivetus okosan jegyzi meg erről az igeszakaszról: „Vannak, akik úgy vélik, hogy ezzel a ceremóniával Jákob Isten imádta, de nem látom, miféle érvekkel támasztják ezt alá. Hiszen bármi, ami ezt megelőzi, vagy követi, arra látszik utalni, hogy a bátyja iránt kívánt tiszteletet kimutatni, s ezért haladt a családja előtt. S ezért hajoltak meg a szolgálóleányai és azok fiai is, Leához és a fiaihoz hasonlóan, s végül Ráhel és József is. Mindegyik esetben ugyanazt a szót használja, amit a Vulgata *imád*-nak fordít. Ez az igevers is ugyanezt bizonyítja, mert amikor közeledni látta a bátyját, hétszer hajolt meg, amíg a bátyja közel nem ért hozzá... Ez tehát polgári tiszteletadás volt (*reverentia civilis*), ami nem vett el semmit a Jahvéval kötött szövetség lelki-, és előjogaiból.” Ez az elemzés sokkal valószínűbbnek tűnik, mint Kálvin elemzése. – *a szerk.*

imádságait. Ezért valahányszor csak megrettentenek minket az ellenségek fenyegetései, tanuljunk meg ehhez a szent horgonyhoz folyamodni. Isten valóban különféle módokon munkálkodik, s nem hajlítja emberségre a kegyetlen elméket, de miközben dühöngnek, a saját erejével akadályozza meg, hogy ártsanak. Ha azonban ez igaz, akkor ugyanolyan könnyen képes békülékennyé is tenni azokat irántunk, s itt látjuk, hogy Ézsau is ilyenné vált az öccse, Jákob iránt. Az is lehetséges, hogy még miközben a kegyetlenség fel is gyülemlett benne, az emberség érzése átmenetileg felülkerekedett. S látjuk, hogy bár az egyiptomiak is kénytelenek voltak egy pillanatig az emberséget gyakorolni, ez nem tette őket semmivel sem jobbá, amiről a nem sokkal később kitörő örültségük tett bizonyosságot. Ezért hihető, hogy most Ézsau is kényszer alatt állt, sőt mi több, az elméje is isteni indíttatásra indult a testvéri szeretetre. Mert a természetnek az Isten által megszabott rendje még az elvetettekben is meghatározó, bár valóban nem egyenletes törekvésként, amennyiben Ő fogja vissza őket, s abból a célból, hogy ne keverjenek össze mindent egyetlen közös mészárlásban. S ez a legfontosabb az emberi faj megőrzéséhez. Hiszen keveseket kormányoz úgy az örökbefogadás lelke, hogy őszintén művelnék a kölcsönös irgalmasságot egymás iránt, mint testvérek. Ezért az, hogy az emberek megkímélik egymást és nem törnek dühödten egymás elpusztítására, nem más okból, mint Isten titkos, az emberiség védelmén örökös gondviseléséből származik. Isten számára azonban a saját hűséges népének élete még drágább, ezért speciális gondoskodásban kegyeskedik őket részesíteni. Ezért nem csoda, ha a szolgálja, Jákob kedvéért Ézsau heves elméjét is a kedvességre indította.

5. *És felemelé szemeit.* Mózes beszámol a testvérek közötti beszélgetésről. S miután Ézsau könnyekkel és öleléssel tett bizonyosságot a testvéri szeretetéről, nem kétséges, hogy a gyermekek után a gratuláció lelkületével kérdezősködik. Jákob válaszát a kegyesség, valamint a mértékletesség jellemzi, mert amikor azt válaszolja, hogy a nagyszámú utódot Isten adta neki, azzal elismeri és megvallja, hogy a gyermekeket nem a természet hozza létre úgy, hogy az megcáfolná a kijelentése igazságát, mely szerint az anyaméh gyümölcse jutalom és ajándék Istentől. S valóban, miután a vadállatok termékenysége is Isten ajándéka, mennyivel inkább ez a helyzet az ember esetében, akit a saját képmására alkotott! Tanulják hát meg a szülők fontolóra venni és ünnepelni Isten páratlan jóságát az utódaikban. Az a mértékletesség nyelvezete, amikor Jákob a testvére szolgájának nevezi magát. Itt megint helyes megemlékezni arról, amit nemrég futólag említettem: a szent ember nem törekedett sem a földi javak, sem az elsőszülöttségi jog tisztességének megszerzésére, mert Isten rejtett kegyelme bőven elegendő volt a számára a megnyilatkozás elrendelt időpontjáig. S az ő példájának megfelelően nekünk is illik az Isten Ígétjétől függni, miközben vándorlunk a világban, hogy ne tartsuk fáradtságosnak a halál árnyékába becsavarva maradni, amíg a valódi életünk meg nem nyilatkozik. Mert noha az állapotunk látszólag nyomorúságos és átkozott, az Úr mégis megáld minket az Ő Ígétével, s csak ezen az alapon mond minket boldogoknak, mert fiaiként birtokol minket.

6. *És közelítének a szolgálok.* Jákob feleségei, elhagyván a szülőföldjüket, száműzetésbe mentek egy távoli földrészre. Most, az első belépésükkor a halálfélelemmel találkoznak, s amikor meghajolnak Ézsau jelenlétében, nem tudják, hogy vajon nem a hóhéruknak hódolnak-e. Ez a próba nagyon súlyos volt a számukra, s fájdalmasan kínozza a szent ember elméjét, de helyénvaló volt így próbára tenni az engedelmességét, hogy az példává válhasson mindannyiunk számára. Sőt, a Szentlélek itt egy tükröt állít elénk, amelyben az egyház állapotát szemlélhetjük, ahogyan megjelenik a világban. Mert noha az isteni jóindulat megannyi jele látható Jákob családjában, mégsem látunk benne semmi nemességet, miközben meg nem érdemelt megvetéstől kísérve hever a földön egy világi ember jelenlétében. Jákob maga is azt gondolja, hogy jól bánnak vele, ha a kegyesség jeleként a bátyja megengedi neki, hogy azon a földön lakozzon, amelynek az örököse és az ura volt.

Ezért tűrjük türelemmel, ha az egyház dicsősége, amit egy mocskos lepel takar el, manapság is a gúny tárgyát képezi a gonoszok számára.

8. *Mire való ez az egész sereg?* Nem úgy kérdezősködik, mintha teljesen tudatlan lenne, hisz hallotta a szolgáktól, hogy az ökrök, a tevék, a szamarak és a többi jószág ajándékként lettek elküldve neki, hanem a felkínált ajándék visszautasítása végett kérdez. Amikor ugyanis valami nem tetszik nekünk, akkor úgy szoktunk kérdezősködni, mintha a dolog ismeretlen lenne a számunkra. Jákob azonban unszolja, s nem szűnik meg kérni, amíg a bátyja hajlandóvá nem válik az ajándék elfogadására. Ez volt ugyanis a kibékülés záloga. Emellett a bátyja meggyőzése végett azt is kijelenti, hogy hatalmas kegyként tekint rá, ha nem utasítja vissza, amit felkínált. Mi ugyanis nem szívesen fogadunk el semmit, csak amiről tudjuk, hogy szabadon és készségesen kínálnak fel nekünk. S mivel nem lehetséges, hogy szívesen tiszteletet adjunk bárkinek, csak akiket szeretünk, Jákob azt mondja: úgy örült a testvére viszontlátásának, mintha az Istent, vagy egy angyalt látott volna, ami alatt nemcsak azt érti, hogy valóban szerette a bátyját, de azt is, hogy becsben tartotta. Úgy tűnhet azonban, hogy rosszat tesz Istennek, amikor Őt hasonlítja egy elvetett emberhez, és hamisan szól, mert ha lett volna rá lehetősége, úgy semmit sem kívánt volna jobban, mint elkerülni ezt a találkozást a testvérével. De mindkét csomót könnyű kibogozni. Először is megszokott beszédmód a héberek között bármit isteninek nevezni, ami kiváló. S Ézsau természetesen úgy változott meg, hogy az Isten kegyességének nem homályos képét mutatta. Ezért Jákob jogosan mondhatja, hogy úgy felvillanyozódott attól a barátságos és testvéri fogadtatástól, mintha az Istent, vagy egy angyalt látott volna, azaz, mintha Isten valamiféle jelét adta volna a jelenlétének. S valóban nem színlelve beszél, s nem is tettet valami mást, mint ami az elméjében volt. Ő maga ugyanis teljességgel mentes volt a gyűlölettől, ezért a fő szándéka az volt, hogy minden lehetséges, a bátyja iránti kötelességét teljesítse, amennyiben Ézsau viszonzásként a testvéreként bánik vele.

10. *Fogadd el ajándékomat az én kezemből.* Ezt a főnevet mind passzív, mind aktív értelemben vehetjük. Ha aktív értelemben vesszük, akkor a jelentése: „Fogadd el az ajándékot, mellyel az irántad való jóakaratomról szeretnék bizonytságot tenni”. Ha passzív értelemben vesszük, akkor Istenre is vonatkoztatható, mintha Jákob ezt mondta volna: „Ezeket a dolgokat, melyeket Isten nagylelkűen megadott nekem, én szívesen átadom neked, hogy bizonyos mértékben te is részese lehess annak az isteni áldásnak, amit én kaptam”. De nem ragaszkodva egy szóhoz, Jákob rögtön utána világosan kijelenti, hogy bármije is van, az nem a munkálkodásának, vagy fáradozásának a gyümölcse, hanem Isten kegyelméből jutott hozzá, s ezzel az érveléssel igyekszik rávenni a bátyját az ajándék elfogadására. Mintha ezt mondta volna: „Az Úr bőséget árasztott rám, melynek egy része, anélkül, hogy engem veszteség érne, rád is áradhat”. S Jákob a jelen körülmények hatása alatt beszél így, mégis elmés megvallást tesz, amivel Isten kegyelmét ünnepli. Majdnem ugyanezek a szavak jönnek mindenki nyelvére, de kevesen vannak, akik valóban Istennel tulajdonítják, amivel rendelkeznek: a többség a maga munkálkodásának tulajdonítja. Száz körül egy ha meg van arról győződve, hogy minden jó Isten ingyenes kegyelméből származik, ám a természet által ez az érzés mégis bele van vésve az elménkbe, de azt kitöröljük a hálátlanságunkkal. Már láttuk azonban, mennyire dolgoz volt Jákob élete, mindazonáltal, noha a legnagyobb kellemetlenségeket szenvedte el, mégis csak Isten kegyelmét ünnepli.

12. *Induljunk, menjünk el.* Noha Ézsau hajlott a jóindulatra, Jákob még mindig nem bíz meg benne. Nem attól fél, hogy csapdába esik, vagy álnokságot gyanít megbújni a testvériség öltözeke alatt, hanem óvatosan elkerül minden új alkalmat a sértésre, mert a gőgös és heves emberek könnyedén fellobbanhatnak még csekély okokból is. Most, noha a félelem jogos okának nem volt híjával a szent ember, én mégsem merem tagadni, hogy ez az aggodalma szélsőséges volt. Gyanította Ézsau nagylelkűségét, de vajon nem tudta, hogy Isten állt közöttük, Aki – ahogyan Jákobot már meggyőzte a világos és kétségtelen tapasztalat –

vigyázott az üdvösségére? Hiszen honnan származik Ézsau elméjének ez a hihetetlen megváltozása, ha nem isteni módon változott át farkasból báránnyá? Tanuljuk hát meg az Ő példájából visszafogni az aggodalmainkat, nehogy úgy reszkessünk, mint kétséges ügyekben, akkor, amikor Isten már gondoskodott rólunk.

13. *Az én uram jól tudja.* A dolgok, amikre Jákob utal, mint a mentség alapjára, igazak, mindazonáltal hamis ürüggyel hozakodik elő ezekkel, leszámítva azt a kijelentését, hogy nem akart fáradságos és problémás lenni a bátyja számára. Mivel azonban később más irányba fordítja a haladását, kiderül, hogy valami mástól félt, ami benne volt az elméjében. Azt mondja, hogy sok terhet visz magával, ezért kéri a bátyját, hogy menjen előtte. „*én is elballagok lassan... (mondja) a gyermekek lépése szerint*”, azaz lassan haladok előre, ahogyan a gyermekek lehetővé teszik, s így majd kényelmesen haladok, amíg el nem jutok hozzád a Szeir hegyére. Ezekkel a szavakkal azt ígéri, amit nem akart megtenni, mert miután elhagyta a bátyját, másfelé ment.⁵⁶⁷ Ám az igazság olyannyira drága Istennek, hogy akkor sem engedi meg, hogy hazudjunk, vagy becsapjunk másokat, még ha nem is következik abból sérelem. Ezért óvakodnunk kell, hogy amikor a valamiféle veszélytől való félelem elfoglalja az elménket, ne forduljunk ezekhez a ravasz kibúvókhoz.

17. *Jákob pedig méne Szukkóthba.* A Szukkót szóban, amint Mózes nem sokkal ezt követően megmutatja, egy téves korábbra keltezés rejlik. Valószínű, hogy Jákob pihent ott néhány napot, hogy felfrissülhessen a családja és a nyája a hosszú utazás fáradsága után. Addig ugyanis nem talált nyugodt pihenőhelyet, míg oda nem ért. Ezért adta neki a Szukkót, vagy „Sátrak” nevet, mert nem merte máshol szilárdan megvetni a lábát. Mert noha sok más helyen is felverte a sátrát, mégis egyedül itt hozta létre az isteni kegyelem emlékművét, mert végül megadatott neki, hogy megmaradjon valamilyen lakóhelyen. Mivel azonban nem volt lakóhelyként kényelmes, ezért Jákob továbbment, míg Sikembe nem ért. Most, mivel a város az akkori nevét Khámor fiától kapta, a korábbi nevét is megemlíti (1Móz33:18), mert egyetértek azokkal az igemagyarázókkal, akik úgy vélik, hogy a Sálem tulajdonnév. S nem vitatom, ha bárki más magyarázatot tart jobbnak: nevezetesen, hogy Jákob *biztonságban* jött Sikembe.⁵⁶⁸ De jóllehet a várost nevezhették Salemnek, mindazonáltal meg kell említenünk, hogy különbözött a később Jeruzsálemnek elnevezett várostól, mert két város is létezett Szukkót néven. Ami a szóban forgó témát illeti, a földvásárlás, amit Mózes a tizenkilencedik versben jegyez fel, abszurdnak tűnhet. Mert Ábrahám egész életében nem vett mást, csak sírhelyet, s Izsák, a fia, lemondva a föld mindennemű azonnali birtoklásáról, megelégedett azzal az atyai örökséggel, mert Isten azzal a feltétellel tette meg őket a föld uraivá és örököséivé, hogy vándorok lesznek azon mindhalálig. Jákob tehát látszólag rosszat tesz, amikor földet vesz magának pénzért, helyett, hogy kívárná a megfelelő időt. Erre azt válaszolom, hogy Mózes nem fejezett ki mindent, aminek szabadon az olvasó elméjébe kellett volna ötleni. Az árból természetesen megérthetjük, hogy a szent ember nem volt kapzsi. Száz pénzt fizet: vajon szerezhett volna magának nagy birtokokat ilyen olcsón, vagy valami zugnál többet, ahol zaklatás nélkül élhetett volna? Emellett Mózes konkrétan beszámol arról,

⁵⁶⁷ Péter mártír hajlik Kálvin véleményére, de nagyobb óvatossággal fejezi ki magát. Látszólag nincs okunk kételkedni abban, hogy Jákob azt mondta ki, amire gondolt. Igaz, lehetnek más okai is az említettek mellett arra, hogy miért nem kísérte a bátyját: elégséges okok, melyek eltérítik az istenfélőket attól, hogy túl közeli és gyakori kapcsolatba kerüljenek az igaz vallás által nem befolyásolt személyekkel. De az semmiképpen sem biztos, hogy Jákob nem ment Szeirbe, noha valószínűleg nem kísérték el a feleségei és gyermekei, s a nyájai és a gulyái. Az, hogy a szent írók kihagyták ennek megemléztetését, nem bizonyítja, hogy nem tette meg ezt az utat. Még kevésbé valószínű, hogy nem is akarta megtenni, mert ez minden, amit az igazság és az őszinteség szem előtt tartása megkövetelt tőle. – *a szerk.*

⁵⁶⁸ A fenti ígeszakasz megértéséhez tudni kell, hogy a שֵׁם szó, amit a mi fordítóink Kálvinnal együtt tulajdonnévnek tekintenek, „békét”, vagy „biztonságot” is jelent, ezért a 18. vers olvasható így is: „Jákob biztonságban jött Sikem városába”. S ezt a fordítást adja Kálvin is a saját fordításában: Et venit Iahacob incolumis in civitatem Sechem. Így a saját szövege is kellően világos ellentétben áll a kommentárjával. – *a szerk.*

hogy azt a részt vette meg, ahol felütötte a sátrát a várossal szemben. ezért nem voltak sem rétjei, sem, szőlői, sem állandó földje. Mivel azonban a lakosok nem engedték, hogy a város mellett lakjon, ezért egyezséget kötött velük és csekély áron megvásárolta a békességet.⁵⁶⁹ Ez a szükség volt a mentsége, hogy senki se mondhassa: embertől vette meg azt, amire Isten ingyenes ajándékaként várhatott volna, vagy azt, hogy amikor a remény által kellett volna magához ölelnie az ígéret földjének uralmát, akkor túlságosan igyekezett az élvezni.

20. *És oltárt állíta ott.* Jákob, megszerezvén a helyet, ahol gondoskodhatott a családjáról, most előkészíti Isten ünnepélyes szolgálatát, ahogyan Mózes korábban Ábrahámról és Izsákról is bizonyosságot tett. Mert jóllehet mindenütt átadták magukat a tiszta istenimádatra az imádkozásban és a rajongás egyéb cselekedeteiben, mindazonáltal nem hanyagolták el a kegyesség külső megvallását sem, valahányszor csak az Úr adott nekik olyan helyet, ahol megmaradhattak. Mert (mint azt máshol már említettem) valahányszor csak azt olvassuk, hogy oltárt emeltek, fontolóra kell vennünk annak célját és használatát, nevezetesen hogy áldozatokat mutathassanak be, és segítségül hívhassák Isten nevét egy tiszta rítusban, így ezzel a módszerrel a vallásuk és a hitük megismerhetővé váljon. Azéért mondom ezt, nehogy valaki úgy vélje, elhamarkodottan szórakoztak Isten imádatával, mert gondjuk volt rá, hogy a cselekedeteiket az Isten által előírt szabályok szerint alakítsák, melyek Noétól és Sémától szálltak rájuk. Ezért az „oltár” szó alatt az olvasó egy szinekdochén keresztül értse a kegyesség külső bizonyágtételét. Sőt, ebből az is világosan észrevehető, mennyire uralkodó volt az istenimádat szeretete a szent emberben, mert jóllehet lesújtották a különféle nehézségek, mégsem feledkezett meg az oltárról. S nemcsak magányosan imádja az Istent az elméje titkos érzelmeivel, hanem olyan ceremóniákat végez, melyek hasznosak és Isten által is elrendeltek. Tudjuk, hogy az emberek híjával vannak a segítségnek, amíg testben vannak, s az áldozatok nem ok nélkül lettek elrendelve. De volt Jákobnak más célja is: nevezetesen hogy az egész családja az istenfélelemnek ugyanazzal az érzésével imádja Istent. Illik ugyanis a kegyes családfőnek szorgalmasan gondoskodni arról, hogy ne világias otthona legyen, hanem inkább Isten uralkodjon abban, mint egy szentélyben. Emellett, mivel annak a régióknak a lakosai megannyi babonáságba estek, s megrontották az Isten tiszta imádatát, Jákob különbséget akart tenni közöttük és önmaga között. A sikemieknél és egyéb szomszédos nemzeteknek természetesen megvoltak a maguk oltárai. Jákob ezért, eltérő módszert alkalmazva az imádathoz, így jelentette ki, hogy neki megvan a maga saját Istene, s nem kocsosult el a szent ősatyáktól, akiktől a tökéletes és igazi vallás származott. Ez az út nem jelenthetett a számára mást, mint szidalmakat, mert a sikemiek és a többi lakos megvetve érezhették magukat, de a szent ember minden más jobbnak tartott, mint azt, hogy összekeveredjen a bálványimádókkal.

*És nevezé azt ily névvel: Isten, Izrael Istene.*⁵⁷⁰ Ez a név kevésbé alkalmasnak tűnik a megváltoztatáshoz, mert úgy hangzik, mintha a kőhalom, vagy a gyeptéglák Isten látható szobrát formálták volna. De a szent ember célja más volt. Mivel az oltár Isten minden látomásának és ígéretének emlékezte és záloga volt, Jákob azért tiszteli meg ezzel a megnevezéssel, hogy valahányszor csak az oltárra néz, Isten jusson az eszébe. Mózes ama felirata, mely szerint „Isten az én segítségem” ugyanilyen jelentésű, s Ezékiel is ajánlja azokra a beszédformákra, ahol hiányzik a hasonlat szigorú helyénvalósága. S nem ok nélkül. A babonás emberek ugyanis ostoba és gonosz módon támadják Istent a jelképekkel, és

⁵⁶⁹ „Száz pénzért.” A pénz(darabok)nak fordított קשיטה szó bárányokat is jelent, s a megadott ár lehet száz bárány is. Valószínű azonban, hogy magát a pénzérmét nevezték báránynak, ahogyan nálunk is van szuverénnek nevezett érme (egy fontsterlinget érő aranypénz – *a ford.*). Feltételezik, hogy az érmén egy bárány képmása volt látható, talán azért, mert ez volt az a kereskedelmi érték, amin a bárányokat adták-vették. Szent István bizonyágtétele (Csel7:16) döntő bizonyítéka annak a ténynek, hogy használták a pénzt. – *a szerk.*

⁵⁷⁰ Et vocavit illud, Fortis Deus Israel: „Izrael erős Istene”. Az angol széljegyzet (és Károli) fordítása jobban szó szerinti: „Isten, Izrael Istene”. – *a szerk.*

mondhatni levonják Őt a mennyei trónról, hogy alá vessék a vaskos koholmányaiknak. Így az istenfélők kegyesen és helyesen a földi jelképektől nem más Istenhez emelkednek fel, mint ahhoz, Akit a különféle jövődölések jelentettek meg, hogy megkülönböztethessék Őt minden bálványtól. S nekünk a mértékletesség szabályaként kell betartanunk, hogy ne beszéljünk gondatlanul Isten titkairól és dicsőségéről, hanem a hit érzéséből kiindulva, mivel mi az Ígéből ismertük meg Őt. Jákob még boldogulásával is törődött, mert miután az Úr azzal a konkrét feltétellel jelent meg neki, hogy megkösse vele az üdvösség szövetségét, Jákob ezt az emlékművet állítja, amiből a halála után a leszármazottai meggyőződhetnek, hogy az ő vallása nem sötét, vagy homályos forrásból, vagy zavaros medencéből eredt, hanem világos és tiszta forrásból: mintha a jövődöléseket és látomásokat, melyekből tanult, felvéste volna az oltárra.

34. fejezet

1. Kiméne pedig Dína, Leának leánya, kit Jákóbnak szült vala, hogy meglátogassa annak a földnek leányait.

2. És meglátá őt Sekhem, a Khivveus Khámornak, az ország fejedelmének fia, és elragadá őt, és vele hála és erőszakot tesz vala rajta.

3. És ragaszkodék az ő lelke Dínához a Jákób leányához, és megszereté a leányt és szívéhez szól vala a leánynak.

4. Szóla pedig Sekhem Khámornak az ő atyjának, mondván: Vedd nékem feleségül ezt a leányt.

5. És meghallá Jákób, hogy megszeplősítette Dínát, az ő leányát, fiai pedig a mezőn valának a barommal, azért vesztég marada Jákób, míg azok megjövének.

6. És kiméne Khámor, Sekhem atyja Jákóbhoz, hogy szóljon vele.

7. Mikor Jákób fiai megjövének a mezőről és meghallák a dolgot, elkeseredének s nagyon megharaguvának azok az emberek, azért hogy ocsmányságot cselekedett Izráelben, Jákób leányával hálván, a minek nem kellett volna történni.

8. És szóla nékik Khámor, mondván: Az én fiam Sekhem, lelkéből szereti a ti leányotokat, kérlek, adjátok azt néki feleségül.

9. És szerezzetek velünk sógorságot: a ti leányaitokat adjátok nekünk, és a mi leányainkat vegyétek magatoknak,

10. És lakjatok velünk; a föld előttetek van, lakjátok, s kereskedjete rajta és bírjátok azt.

11. Sekhem is monda a Dína atyjának és az ő bátyjainak: Hadd találjak kedvet előttetek, és valamit mondotok nékem, megadom.

12. Akármily nagy jegyadományt és ajándékot kívántok, megadom a mint mondjátok nékem, csak adjátok nékem a leányt feleségül.

13. A Jákób fiai pedig álnokul felelének Sekhemnek és Khámornak az ő atyjának, és szólának, mivelhogy megszeplősítette Dínát az ő húgokat,

14. És mondanak nékik: Nem mívelhetjük e dolgot, hogy a mi húgunkat körülmetélkedetlen férfiúnak adjuk; mert ez nekünk gyalázat volna.

15. Veletek csak úgy egyezünk, ha hasonlókká lesztek hozzánk, hogy minden férfiú körülmetélkedjék ti köztetek.

16. Így a mi leányainkat néktek adjuk, és a ti leányaitokat magunknak vesszük, veletek lakozunk, és egy néppé leszünk;

17. Hogyha pedig nem hallgattok reánk, hogy körülmetélkedjete: felveszszük a mi leányunkat és elmegyünk.

18. És tetszék azoknak beszéde Khámornak, és Sekhemnek a Khámor fiának.

19. Nem is halasztá az ifjú a dolog véghezvitelét, mivelhogy igen szereti vala a Jákób leányát; néki pedig atyja házanépe között mindenkinél nagyobb becsülete vala.

20. Elméne azért Khámor és Sekhem az ő fia az ő városuk kapujába; és szólának az ő városuk férfjaival, mondván:

21. Ezek az emberek békességesek velünk, hadd lakjanak e földön, és kereskedjenek benne, mert ímé e föld elég tágas nékik; az ő leányaikat vegyük magunknak feleségül, és a mi leányainkat adjuk nékik.

22. De csak úgy egyeznek bele e férfiak, hogy velünk lakjanak és egy néppé legyenek velünk, ha minden férfiú körülmetélkedik közöttünk, a miképen ők is körül vannak metélkedve.

23. Nyájaik, jószáguk, és minden barmuk nemde nem miéink lesznek-é? csak egyezzünk meg velök, akkor velünk laknak.

24. És engedének Khámornak, és Sekhemnek az ő fiának mindenek, a kik az ő városa kapuján kijárnak vala, és körülmetélkedék minden férfiú, a ki az ő városa kapuján kijár vala.

25. És lőn harmadnapon, mikor ezek a seb fájdalmában valának, a Jákób két fia, Simeon és Lévi, Dínának bátyjai, fegyvert ragadának s bátran a városra ütének és minden férfit megölének.

26. Khámort, és az ő fiát Sekhemet fegyver élére hányák, és elvivék Dínát a Sekhem házából, és kimenének.

27. A Jákób fiai a megölteknek esének és feldúlák a várost, mivelhogy megszeplősítették vala az ő hűgokat.

28. Azok juhait, barmait, szamarait, és valami a városban, és a mezőn vala, elvivék.

29. És minden gazdagságukat, minden gyermekeiket és feleségeiket fogva vivék és elrablák, és mindent a mi a házban vala.

30. És monda Jákób Simeonnak és Lévinek: Megháborítottatok engem, és utálatossá tettetek e föld lakosai előtt, a Kananeusok és Perizeusok előtt; én pedig kevesed magammal vagyok, és ha összegyűlnek ellenem, levágnak, és eltörölnek engem, mind házam népével egybe.

31. Azok pedig mondának: Hát mint tisztátalan személylyel, úgy kellett-é bánni a mi hűgunkkal?

1. *Kiméne pedig Dína.* Ez a fejezet egy súlyos vitát jegyez fel, mellyel Isten próbára akarta tenni a szolgáját. Azt, hogy mennyire drága volt a számára a lánya szüzessége, azonnal kikövetkeztethetjük az egész életének feddhetetlenségéből. Amikor tehát azt hallotta, hogy Dínát meggyalázták, az a bánat legsúlyosabb sebet ejtette az elméjén. Ez a seb azonban még meg is háromszorozódott, amikor hallotta, hogy a fiai bosszúvágyból elköverték a legfélelmetesebb bűnt. De vizsgáljunk mindent a maga sorrendjében. Dínát azért erőszakolták meg, mert elhagyván az atya házát a helyesnél szabadabb módon kóborolt. Csendben otthon kellett volna maradnia, ahogyan mind az apostol tanítja, mind a természet diktálja. A leányoknál az az erény a megfelelő, amit a közmondás az asszonyokra alkalmaz, miszerint vagy οικουποι-aknak, vagy a ház fenntartóinak kellett lenniük. Ezért a családapáknak meg kell tanulniuk szigorú fegyelemben tartani a leányaikat, ha meg akarják őket óvni minden gyaláztatótól. Ha ugyanis a hiábavaló kíváncsiság ilyen súlyos büntetést kapott a szent Jákob lányában, akkor nem kevesebb veszély fenyegeti manapság sem a szüzeket. ha túlságosan bátran és hevesen járnak a nyilvános összejövetelekre, s felkorbácsolják az ifjak irántuk érzett szenvedélyeit. Nem szabad ugyanis abban kételkedni, hogy Mózes a sérelem gyaláztatát részben Dínára hárítja, amikor azt mondja: kiment, hogy „meglátogassa annak a földnek leányait”, pedig anyja szeme előtt kellett volna maradnia a sátorban.

3. *És ragaszkodék az ő lelke Dínához.* Mózes arra utal, hogy nem volt úgy erőszakkal megbecstelenítve, hogy Sekhem, miután egyszer megerőszakolta, utána megvetéssel kezelte volna, mint teszik rendszerint a ribancokkal, mert úgy szerette, mint feleséget. Sőt még a körülmetélkedést sem utasította vissza, hogy Dina az övé lehessen, de a vágy heve úgy elragadta, hogy először a gyaláztatnak tette ki őt. Ezért, jóllehet valódi és őszinte ragaszkodással ölelte magához Dínát, az önmérséklet eme hiányában mégis súlyosan vétkezett. Sekhem „szívéhez szól vala a leánynak”, azaz udvariasan szólt hozzá, hogy magához csábítsa a nyájas beszédeivel. Ebből következik, hogy mikor Dina vonakodott és ellenállt, akkor tett rajta erőszakot.

4. *Szóla pedig Sekhem Khámornak az ő atyjának.* Ezen a helyen világosabban is kifejezi, hogy Dínát feleségül akarta magának, mert a vágya nem volt annyira zabolátlan, hogy miután bemocskolta, megvetette volna őt. Emellett dicséretre méltó mértékletesség is

megmutatkozik, mivel tisztelettel adózik atyja akaratának: nem próbál a saját maga elméjéből kiindulva házassági szerződést kialakítani, hanem ezt az atyja tekintélyére hagyja. Mert bár aljas módon elbukott a vágyak sebes hevében, most észhez térve követi a természet vezetését. Annál inkább kell ügyelniük a fiatal embereknek önmagukra, nehogy a koruk csúszós szakaszában a testi vágyak megannyi bűnre kényszerítsék őket. Mert manapság mindenütt nagyobb szabadság uralkodik, így semmiféle mértékletesség sem tartja vissza a fiatalokat a gyalázatos viselkedéstől. Mivel azonban Sekhem a természet szabálya és irányítása alatt az atyjával szerette volna elintéztetni a házasságát, ebből arra következtetünk, hogy a szülőknek a gyermekeik feletti jogai sérthetetlenek, így azok, akik megpróbálják azokat felforgatni, eget-földet összekevernek. Ezért, mivel a pápa a házasság tiszteletére meg merte szegni a természet eme szent kötelékét, ezért egyedül ez a parázna Sekhem elégséges, sőt több mint elégséges bírónak bizonyul majd annak a barbár viselkedésnek az elítéléséhez.

5. *És meghallá Jákób.* Mózes beszűr egyetlen igeverset Jákób csendes fájdmáról. Tudjuk, hogy akik nem szoktak hozzá a feddésekhez, még fájdalmasabban érintetteké válnak, amikor bármiféle gyalázat éri őket. Ezért minél jobban próbálta ez a bölcs ember megóvni a családját mindenféle folttól tisztán s rendben, annál mélyebb sebeket kapott. Miután azonban otthon van, elrejtí és megtartja a bánatát magában, amíg a fiai vissza nem térnek a mezőről. De ezekkel a szavakkal Mózes nem azt érti, hogy Jákób elhalasztotta a bosszúállást a visszatérésükig, mivel azonban egyedül volt, híjával minden tanácsnak és vigasztalásnak, úgy elterült, mint aki elcsüggedt. Az igeszakasz értelme tehát az, hogy úgy elnyomta az elviselhetetlen fájdalom, hogy megőrizte a békességét.⁵⁷¹ A „megszeplősítette” szó használatával Mózes azt tanítja, micsoda az ember valódi tisztasága: nevezetesen amikor az erkölcsösséget vallásilag művelik, s mindenki tisztességben tartja a saját edényét. De bárki áruba bocsátja a testét a paráznasággal, mocskos módon megszeplősíti önmagát. Ha tehát Dinárról, akit Sekhem megerőszakolt, azt olvassuk, hogy megszeplősítették, mit kell mondani azokról, akik önkéntes házasságtörők és paráznák?

7. *Mikor Jákób fiai megjövének a mezőről.* Mózes elkezdi elmesélni a történet tragikus végkimenetelét. Sekhem valóban gonoszul és istentelenül cselekedett, de sokkalta embertelenebb és gonoszabb volt, hogy Jákób fiai az egész népet lemészárolják egyetlen ember hibáját megbosszulandó. Semmiképpen sem volt illő kegyetlen viszonzást keresni egyetlen ifjú ledérsége és elhamarkodottsága miatt, oly sok ember lemészárlásával. Aztán ki tette őket bírakká, hogy a saját kezeikkel merték végrehajtani a bosszút az őket ért sérelemért? Az álnokság is hozzájött ehhez, mert a szövetség ürügyével követték el ezt a szörnyűséges bűnt. Jákobban azonban bámulatos példáját látjuk a türelmes tűrésnek, akit noha oly sok gonoszság sújtott, mégsem csüggedt el azok alatt. De főleg Isten kegyelmét kell fontolóra vennünk, mert annak köszönhetően maradt a kegyelem szövetsége Jákób utódainál. Hisz mi látszott helytelenebbnek, mint az, hogy néhány ember, akikben ilyen dühödő harag és ennyire kérlelhetetlen rosszindulat uralkodott, az Isten népe és fiai közé számítsanak, az egész maradék világ kizárásával? Természetesen látjuk: egyáltalán nem az ő hatalmukban állt, hogy nem hajlottak el teljes mértékben Isten országától. Ebből kiderül, hogy az a kegy, amit Isten kegyeskedett rájuk ruházni, ingyenes volt, s nem az érdemeiken alapult. Velünk is ugyanezzel az elnézéssel kell bánnia, hisz látjuk, hogy végképp hitehagyottak leszünk, ha Isten nem bocsátja meg a bűneinket. Jákób fiainak valóban jogos okuk volt a megsértődésre, mert nemcsak a saját tulajdon aljasságuk befolyásolta őket, de a bűn sértése is kínozza, amiért a hűgukat kiragadták Jákób házából, mintegy a szentélyből, és megerőszakolták. Mert főleg azt

⁵⁷¹ Vagy, bölcsen megtartóztatta magát attól, hogy közölje az érzéseit másokkal, nehogy azok nyilvánosságra kerüljenek, s ő veszélynek tegye ki magát, mielőtt felkészülhetne azzal szembeállni. Mindenesetre bölcs dolog volt visszatartani a sértődöttsége kifejezését, míg körül nem veszik azok, akik segíthették a tanácsaikkal, vagy megpróbálhatja kiszabadítani a lányát az erőszaktevője kezéből. – *a szerk.*

hajtogatják, hogy gonoszság volt megengedni ezt a gyalázatot a választott és szent népnél,⁵⁷² de ők maguk az egyik bűn gyűlöletétől felindulva törnek előre a nagyobb és még tűrhetetlenebb bűnökbe. Ezért óvakodnunk kell, nehogy miután komoly bírókká váltunk mások hibáinak elítélésében, megfontolatlanul törlessünk a gonoszságba. Főleg azonban azoktól az erőszakos orvosságoktól kell óvakodnunk, melyek felülmúlják azt a gonoszságot, amit helyesbíteni szeretnénk.

*A minnek nem kellett volna történni.*⁵⁷³ Az igemagyarázók rendszerint a „nem illik ilyen dolognak megtörténnie” értelemben magyarázzák ezt az igeszakaszt, de véleményem szerint inkább Jákob fiaira vonatkozik, aki velük együtt eldöntötte, hogy a sértést nem szabad elviselni. Mégis helytelenül tulajdonítják maguknak a bosszúállás jogát – miért nem így gondolkodnak inkább: „Isten, Aki a gondoskodásába és védelmébe vett minket, nem fogja engedni, hogy ez a sárelem megbosszulatlan maradjon. Közben nekünk az a dolgunk, hogy csendben maradjunk, és hagyjuk a büntetést, amit nem adott a mi kezünkbe, teljes mértékben az Ő szuverén akarata.” Ebből megtanulhatjuk, hogy amikor haragszunk az emberek bűneire, akkor se próbáljunk meg semmit megtenni, ami túllép a kötelességeink határán.

8. *És szóla nékik Khámor, mondván.* Jóllehet Jákob fiai joggal voltak felbőszülve, a haragjukat mégis le kellett volna csillapítani, vagy legalábbis enyhítenie Khámor nagy udvariasságának. S ha Khámor embersége nem is tudta kibékíteni Jákob fiait Sekhem iránt, maga az idős ember valóban megérdemelte a jóindulatú fogadtatást. Látjuk, mennyire igazságos feltételeket kínál, s ő maga volt a város fejedelme, míg Jákob fiai az idegenek. Ezért az elméiknek mértéktelenül vadaknak kellett lenni, ha nem hajlottak a könnyedségre. Emellett Sekhem alázatos könyörgése maga is megérdemelte azt, hogy megbocsássák a heves szerelmét. Az tehát, hogy engesztelhetetlenek maradnak, a legkegyetlenebb gőg jele. Mit tettek volna az ellenségeikkel, akik szándékosan őket, ha nem indultak meg annak könyörgéseire, aki a vak szerelemtől megtévesztve és a bujaság miatt okozott nekik sérelmet mindennemű gonosz szándék nélkül?

13. *A Jákob fiai pedig álnokul felelének.* Álnok eljárásuk kezdetétől számol itt be, mert nemcsak egyszerűen haragosak voltak, hanem dühöngtek, s fel akarták dúlni az egész várost. Mivel azonban nem voltak elég erősek ilyen sok ember ellen, új csalást eszelnek ki, hogy hirtelen rátörhessenek a sebekből meggyengült városlakókra. Így miután a sekhemieknek nem volt erejük ellenállni, kegyetlen mészárlássá vált, mintsem győzelemmé, ami csak növelte a gonoszság kegyetlenségét Jákob fiaiban, akik semmi mással nem törődtek, csak a dühük kielégítésével. Ahhoz a kibúvóhoz folyamodnak, hogy miután el lettek különítve a többi nemzettől, nem volt számukra törvényes a családjuk feleségeit körülmetéletlenekhez adni. Ami valóban igaz lett volna, ha őszintén mondják, de hamisan használták Isten szent nevét ürügyként, sőt annak a névnek a kettős megszenteltségét kétszeresen is szentségtörőknek bizonyítja őket. Semmit sem törődtek ugyanis a körülmetélkedéssel, hanem csak egy dologra összpontosítottak: hogyan tudnák lemészárolni azokat a nyomorult embereket a gyengeség állapotában. Emellett gonoszul elválasztották a jelet attól az igazságtól, amit képviselt, mintha valaki, aki megszünteti a körülmetéletlenségét, hirtelen az Isten egyházának soraiba léphetne. Ezen a módon beszennyezték az élet lelki jelképét, megengedvén az idegeneknek, hogy válogatás és megkülönböztetés nélkül annak társaságába kerülhessenek. Mivel azonban az ürügyüknek van némi igazság-színezete, meg kell figyelnünk, amit mondanak, hogy gyalázat

⁵⁷² „Ocsmányságot cselekedett Izraelben.” Ainsworth mondja: „vagy Izrael ellen”. „Izrael alatt itt Izrael leszármazottait kell érteni.” „Bush professzor mondja: „Vagy inkább: mert ocsmányság történt Izraelben (az aktív a passzív helyett)”. De talán Ainsworth fordítását kell előnyben részesíteni. „Ez az első feljegyzett alkalom, amikor Jákob családját a megkülönböztetett *Izrael* nemzetségnévvel jelölik, ami utóbb az utódainak az uralkodó megnevezésévé vált.” – Bush a maga helyén. – *a szerk.*

⁵⁷³ Et sic non fiet. „Ennek nem kellett volna, vagy nem lett volna szabad megtörténnie.” Az angol fordításban a Kálvin által elvetett értelmezés szerepel, bár elismeri, hogy ez a megszokott jelentés, amit az igemagyarázók erre a kifejezésre használnak. – *a szerk.*

lenne a számukra körülméletlen emberhez adni a hűgukat. Ez is igaz, ha azok, akik ezeket a szavakat használták, őszinték lettek volna, mert miután Isten jelét hordozták a testükön, gonoszság lett volna a számukra házasságokat kötni a hitetlenekkel. Így választ el manapság is minket a keresztségünk a világiaktól, így bárki keveredik közéjük, a gyalázat bélyegét üti magára.

18. *És tetszék azoknak beszéde Khámornak.* Mózes folytatja a történetet, míg el nem jut a sekhemiek lemészárlásáig. Khámort kétségtelenül a fia könyörgései indították fel arra, hogy ennyire engedékenynek mutakozzon. Ebből kiderül az idős ember rendkívüli békétűrése. Neki a kezdettől fogva komolyan meg kellett volna büntetni a fia vétjét, de ő nemcsak leplezi, amennyire csak lehetséges, de még enged is minden kérésének. Ez a mértékletesség és méltányosság még dicséretre méltó is lenne, ha az, amit a fia kért, igazságos lett volna. Ám azt, hogy az idős ember a fia kedvéért új vallás vegyen fel és testi sebet okozzon magának, nem tekinthetjük mentesnek az ostobaságtól. Az ifjúról azt olvassuk, hogy nem késlekedett, mert hevesen szerette a leányt, s kiemelkedett a méltóságban a saját polgártársai közül. S a rangja iránti tisztelet folytán könnyen elérte, amit akart, mert a szerelme heve nem ért volna semmit, ha nem lett volna meg a hatalma is a célja eléréséhez.

21. *Ezek az emberek békességeseek.* Mózes leírja az eljárásukat, amivel meggyőzték a sekhemieket a Jákob fiai által szabott feltételek elfogadására. A mindössze néhány idegennek nehéz volt felindítani az egész népet ilyen nagy horderejű dologra. Tudjuk, micsoda nemtetszéssel jár a vallásváltás: de Khámor és Shekem a hasznosságából kiindulva érvel, és ez a természetes retorika. Mert jóllehet a tiszteletnek hihetőbb kinézete van, a legnagyobb részt mégis hideg a meggyőzéshez. A köznép között a hasznosság majdnem mindennél előbbre való, mert a legnagyobb részük buzgón követi, amit előnyösnek vél a maga számára. Khámor és Shekem ezzel a céllal magasztalja Jákob családját az őszinte és nyugodt viselkedésükért, hogy a sekhemiek hasznosnak véljék a maguk számára befogadni ilyen vendégeket. Hozzáteszik: a föld elegendően tágas, így nem kell félni semmi veszteségtől az eredeti lakosokat illetően. Majd felsorolják a többi előnyt, de közben ravaszul leplezik a kérésük magán- és tulajdonképpeni célját. Ebből következően mindezen ürügyek félrevezetőek voltak. Nagyon általános betegség azonban az, amikor a rangos, nagy tekintéllyel rendelkező emberek, miközben minden alávetnek a saját egyéni céljaiknak, azt színlelik, hogy a közjó érdekét tartják a szemük előtt, és a nyilvános haszonra vágnak. S valóban hihető, hogy az itt szóban forgó személyek a nép legjobbjai voltak, páratlan elsőséggel felruházva, mert a sekhemiek Khámort választották ki fejedelmükké, mint olyasvalakit, aki élen járt a kiváló ajándékok tekintetében. Látjuk viszont, hogy ő és a fia miképpen hazudnak és tévesztik meg a többieket a becsületesség kinézetével. Ebből azt is észre vesszük: a képmutatás olyan mélyen belegyökerezett az emberek elméibe, hogy csoda lenne bárkit találni, aki teljesen mentes tőle, különösen, amikor a személyes előnyökről van szó. Ebből a példából kiindulva mindenki, aki kormányoz, tanulja meg az őszinteséget művelni a közcélokat illetően, a személyes előnyeik mindennemű baljóslatú figyelembe vétele nélkül. Másrészt gyakoroljon a nép önuralmat, nehogy túl buzgón keressék a maguk javát, mert gyakorta megtörténik, hogy a jó dolgok tetszetős megjelenése úgy megfogja őket, mint a halakat a horog. Miután ugyanis az önszeretet vak, józan ész nélkül von el minket a nyereség reménysége. S az úr is joggal bünteti azt a sóvárgást, amire látja, hogy túlon túl hajlamosak vagyunk, amikor engedi, hogy az megtévesszen minket. Mózes azt mondja, hogy ez a beszélgetés a város kapujában zajlott le, ahol a nyilvános gyűléseket szokták tartani és igazságot szoktak szolgáltatni.

24. *És engedének Khámornak, és Sekhemnek az ő fiának mindenek.* Ez az egyetértés látszólag betudható a mértékletességnek és az emberségnek, mert készségesen engedelmeskedve a fejedelmeknek és kedvesen befogadva az idegeneket a jogegyenlőségbe a városban, mindkét vonatkozásban szerényeknek és emberségeseknek mutatkoznak. De ha a körülméltékedés valódi jelentőségére gondolunk, akkor könnyen meglátható, hogy túlon túl a

saját önző érdekeikhez ragaszkodtak. Tudták, hogy az új sákramentummal más istenimádatra kötelezik el magukat. Nem tanulták meg, hogy a mosakodások és az áldozatok, melyekhez egész életükben hozzászoktak, haszontalan felszínességek voltak. Ezért a vallásuk ennyire gondatlan megváltoztatása az ő részükről elárulja Isten vaskos megvetését, mert akik komolyan imádják Istent, soha nem vetik el oly hirtelen a babonáságaikat, hacsak nem lesznek meggyőzve szilárd tanítással és érvekkel. De a sekhemiek, akiket megvakított a rossz lelkiismeret, és a nyereség reménysége, mint félig elállatiasodott emberek álltak át egy ismeretlen Isten oldalára. Nézzétek meg a szigeteket (mondta a próféta), van-e nemzet, mely elhagyja az isteneit, noha azok nem is istenek.⁵⁷⁴ Mégis ez történt Sekhembben, pedig semmi létező hibát sem találtak az elfogadott babonásokban. Ezért senkinek sem szabad csodálkozni, ha szomorú eredménye lett az elme eme ledérségének. Mindazonáltal Simeon és Lévi ezen az alapon nem voltak menthetők a saját kegyetlenségük miatt, sőt, az istentelenségük még megvetendőbbnek tűnik, mert nemcsak féktelenül törtek az emberekre, de bizonyos értelemben Isten szent szövetségét is lábbal tiporták, pedig egyedül azzal kellett volna dicsekedniük. Természetesen, ha az emberek iránt nem is éreztek semmit, az Isten iránti tiszteletnek egyedül is meg kellett volna zabolázni a vadságukat, ha arra gondoltak volna, honnan származik a sekhemiek gyengesége.

25. *Simeon és Lévi, Dínának bátyjai.* Miután Mózes elmondja, hogy a mészárlás a harmadik napon ment végbe, a héberek úgy vélik, hogy abban az időben volt a legnagyobb a seb fájdalma. A bizonyíték azonban nem érvényes, s nem is nagy jelentőségű. Bár Mózes csak a mészárlás két szerzőjét említi, nekem nem tűnik valószínűnek, hogy egyedül mentek, hanem inkább csapatok vezetői voltak. Jákobnak ugyanis nagy volt a családja, s lehet, hogy elhívták néhány testvérüket, hogy csatlakozzanak hozzájuk. Mégis, miután a dolog az ő tanácsukra és irányításuk alatt zajlott, Mózes nekik tulajdonítja, ahogyan Karthágó lerombolását is Scipionak tudják be. Mózes Dina bátyjainak is nevezi őket, mert ugyanattól az anyától születtek. Láttuk, hogy Dina Lea leánya volt, amiért Simeon és Lévi, akiknek ugyanazok voltak a szüleik, még jobban felbőszültek a szüzességét ért erőszak miatt. Ezért nem annyira a szent és kiválasztott nemzetséget ért közös gyalázat sarkallta őket (az újabb keletű dicsekedésük alapján), mint inkább az őket magukat ért becstelenség. Azonban nincs olvasó, aki ne venné azonnal észre, mennyire félelmetes és förtelmes volt ez a bűn. Csak egyetlen ember vétkezett és ő is igyekezett jóvátételt adni a sérelemért a jóindulat sok cselekedetével, de Simeon és Lévi kegyetlenségét csak az egész város megsemmisülése csillapíthatta. S a szövetség színlelésével egy célt tűztek ki a barátaik és a vendégszerető személyek ellen a béke idején, ami még az ellenségek ellen is tűrhetetlen volt egy nyílt háborúban. Ebből látjuk, mennyire könyörületesen bánt Isten azzal a néppel, látván, hogy egy vérszomjas ember, sőt gonosz rabló utódaiból támasztott Magának papságot. Na, most dicsekedjenek a zsidók a nemesi származásukkal! Az Úr azonban túl sok bizonyítékkal jelentette ki az Ő ingyenes kegyelmét ahhoz, hogy az ember hálátlansága elhomályosíthatná azt. Sőt, ebből megtudjuk: Mózes nem testi értelemben beszélt, hanem a Szentlélek eszköze volt, s a mennyei Bíró hírnöke, mert noha ő maga is levita volt, mégis olyan távol állt a saját nemzetsége kímélésétől, hogy nem vonakodott örök gyalázzal megbélyegezni a törzse ősapját. S nem kell abban kételkedni, hogy az Úr szándékosan akarta befogni a tisztátalan és világi emberek száját, mint például a luciánusokét, aki megvallják, hogy Mózes nagyon nagy és páratlanul kiváló ember volt. Azonban csellel és ravaszsággal biztosította be magának a hatalmat a nagy nemzet felett, mintha valójában és éles elméjű és intelligens ember nem tudná, hogy a gonoszság eme egy cselekedete miatt a nemzetsége tisztessége nagyon meghomályosodott. Neki azonban nem volt más célja, mint felmagasztalni Istennek a népe iránti jóságát. S valóban nem volt más, amit kevésbé akart gyakorolni, mint a hatalmat, ami világosan kiderül

⁵⁷⁴ Jer2:10-11

abból a tényből is, hogy a papságot más családra helyezte át és a fiainak megparancsolta, hogy csak szolgálók legyenek. Ami a sekhemieket illeti, jóllehet Isten szemében nem voltak ártatlanok, mert a saját nyereségüket többre tartották az általuk törvényesnek vált vallásnál, de mégsem az Úr akarata volt, hogy ilyen súlyos büntetést kapjanak a hibájukért. Azonban engedte, hogy ez a büntetést kövesse az egyetlen leány megerőszakolását, hogy az minden kor számára bizonyosság lehessen arról, mennyire utálja a bujaságot. Emellett látva, hogy a vétket a város fejedelme követte el, a büntetés joggal terjedt ki a nép egész testületére. Miután Isten soha nem bízta a kormányzást gonosz és romlott fejedelmekre, csak az igazságos ítéletekben, nem csoda tehát, hogy amikor vétkeznek, az alattvalóikat is magukkal rántják ugyanabba a kárhoztatásba. Sőt, tanuljuk meg ebből a példából, hogy ha a parázñaság bármikor büntetlenül eluralkodik, Isten végül sokkalta súlyosabb büntetéseket fog kiszabni. Ha ugyanis egyetlen leány megerőszakolását az egész város borzalmas lemészárlásával büntette, akkor nem fog sem szundikálni, sem csendben maradni, ha az egész nép belekeveredik a parázñaság közös szabadosságába, s mindenfelé bűnpártolást követnek el egymás iránt. Jákob fiai valóban gonoszul cselekedtek, de nekünk meg kell figyelniünk, hogy Isten ezen a módon a parázñaságot ítélte el.

27. *A Jákob fiai a megölteknek esének.* Mózes megmutatja, hogy nem elégedvén meg az egyszerű bosszúállással, együtt rohantak fosztogatni. Ami a szavakat illeti, azért mondja, hogy a megölteknek estek, mert vagy a lemészárolt tetemek felett törtek utat, vagy, mert a mészárlás mellett rohantak fosztogatni is. Bárhogyan is értsük, Mózes azt tanítja, hogy nem elégedvén meg a korábbi gonoszságukkal, ezt még hozzátették. Tegyük fel, hogy elvakította őket a harag a vérontásban, de mégis, milyen joggal fosztották ki a várost? Ezt természetesen nem lehet a harag számlájára írni. De ezek az emberi türelmetlenség közönséges gyümölcsei: aki szabadjára engedi magának a zablát az egyik gonoszságban, az hamarosan kitör a másikban is. Jákob fiai tehát, gyilkosokból rablókká is váltak, s a kapzsiság bűne hozzáadódott a kegyetlenségéhez. Annál jobban kell hát nekünk igyekeznünk megzabolázni a vágyainkat, nehogy azok kölcsönösen felszítsák egymást, s végül az együttes hatásukra félelmetes tűzvész lobbanjon lángra. Főleg azonban a fegyverek erejének használatától kell óvakodnunk, ami megannyi romlott és brutális támadást hoz magával. Mózes azt mondja, hogy Jákob fiai ezt tették, mert a sekhemiek bemocskolták a hűgukat, de az egész város nem volt ebben vétkes. Mózes emellett csak azt mondja el, mi módon színleltek a mészárlás kiagyaloí: mert jóllehet csak a sérelem jogos bosszúállinak akartak látszani, mégsem törődtek azzal, hogy mit volt törvényes megcselekedniük, s nem próbálták megfékezni a romlott vágyaikat. Következésképpen nem szabtak határt a gonoszságuknak. Ha bárki jobbnak látja magasztosabb értelemben venni a kifejezést, akkor az vonatkozhat Isten ítéletére, amivel az egész várost bűnösnek nyilvánította, mert senki sem ellenezte a fejedelem bujaságát. Talán sokan egyet is értettek azzal, nem törődve túl sokat a vendégeiknek okozott gyalázattal. Én azonban jobbnak látom az előző értelmezést elfogadni.

30. *És monda Jákob.* Mózes kijelenti, hogy a szent ember elítélte a bűnt, nehogy valaki azt higgye, ő is részt vett a tanácskozásokban. Vitatkozik is a fiaival, mert bűdössé tették a föld lakosai között, azaz, annyira gyűlöletessé, hogy senki sem volt képes elviselni őt. Ha akkor a szomszédos nemzetek összefogtak volna, ő képtelen lett volna szembeszegülni velük, látva, hogy milyen kicsiny volt az ő csapata amazok nagy létszámához viszonyítva. Konkrétan meg is nevezi a kánaánitákat és a perizeusokat, akik noha nem szenvedtek semmiféle sérelmet, a természetüknél fogva mégis nagyon hajlamosak voltak mások bántalmazására. De miért nem inkább haragszik a kegyetlenségük miatt? Miért nem sérti őt az álnokságuk? Miért nem feddi meg a kapzsiságukat? Az viszont valószínű, hogy mikor látta őket félelemtől sújtottan a mostani bűnük miatt, helytelen szavakkal táplálta az elméiket, mert úgy tesz, mintha inkább neki kellene panaszkodnia arról, hogy a sekhemiek lemészárolták. Tudjuk, hogy az emberek úgyszólván soha nem indulnak megtérésre, hacsak nem a

büntetéstől való félelem miatt, különösen akkor, amikor van bármilyen tetszetős ürügyük a hibájuk leplezésére. Emellett nem tudjuk, hogy Mózes vajon nem azért választotta-e ki ezt a részt a hosszas dorgálásból, hogy megértesse az olvasóival: Simeon és Lévi dühe olyannyira égbekiáltó volt, hogy a vadállatoknál is érzéketlenebbek voltak a saját, valamint egész családjuk pusztulásának vonatkozásában. Ez világosan kiderül a válaszukból, ami nemcsak barbár vadságtól bűzlik, de azt is megmutatja, hogy nem voltak érzelmeik. barbár volt először is azért, mert azzal a sérelemmel mentegetik magukat az egész nép lemészárlásáért és a város kirablásáért, ami egyetlen embert ért, másodszor, mert olyan röviden és nyakasan válaszolnak atyjuknak, harmadszor, mert makacsul védelmezik a bosszút, amit elhamarkodottan követek el. Sőt, az érzéketlenségük elképesztő volt, mert a saját, valamint a szüleik, feleségeik és gyermekeik haláluk gondolata sem érintette meg őket, ami nagyon küszöbön állónak látszott. Ebből megtanuljuk, hogy a mértéktelen harag miképpen fosztja meg az embereket a józan eszüktől. S ez arra is int minket, hogy nem elegendő az ellenfeleinket hibáztatni, hanem azt is mindig látnunk kell, meddig törvényes elmenni.

35. fejezet

1. Monda pedig az Isten Jákóbnak: Kelj fel, eredj fel Béthelbe és telepedjél le ott; és csinálj ott oltárt amaz Istennek, ki megjelenék néked, mikor a te bátyád Ézsau előtt futsz vala.

2. Akkor monda Jákób az ő házanépének, és mind azoknak, kik vele valának: Hányjátok el az idegen isteneket, kik köztetek vannak, és tisztítsátok meg magatokat, és változtassátok el öltözeiteket.

3. És keljünk fel, és menjünk fel Béthelbe, hogy csináljak ott oltárt annak az Istennek, ki meghallgatott engem az én nyomorúságom napján, és velem volt az úton, a melyen jártam.

4. Átadák azért Jákóbnak mind az idegen isteneket, kik nálok valának, és füleikből a függőket, és elásá azokat Jákób a cserfa alatt, mely Sekhem mellett vala.

5. És elindulának. De Istennek rettentése vala a körülők való városokon, és nem üldözék a Jákób fiait.

6. Eljuta azért Jákób Lúzza, mely Kanaán földén van, azaz Béthelbe, ő maga és az egész sokaság, mely ő vele vala.

7. És építé ott oltárt, és nevezé a helyet Él-Béthelnek, mivelhogy ott jelent meg néki az Isten, mikor az ő bátyja előtt fut vala.

8. És meghala Débora, a Rebeka dajkája, és eltemeték Béthelen alól egy cserfa alatt, és nevezék annak nevét Allon-Bákhutnak.

9. Az Isten pedig ismét megjelenék Jákóbnak, mikor ez jöve Mésopotámiából, és megáldá őt.

10. És monda néki az Isten: A te neved Jákób; de ne neveztessek többé a te neved Jákóbnak, hanem Izráel légyen neved. És nevezé nevét Izráelnek.

11. És monda néki az Isten: Én vagyok a mindenható Isten, nevedkjél és sokasodjál, nép és népek sokasága légyen te tőled; és királyok származzanak a te ágyékból.

12. És a földet, melyet adtam Ábrahámnak és Izsáknak, néked adom azt, utánad pedig a te magodnak adom a földet.

13. És felméne ő tőle az Isten azon a helyen, a hol vele szólott vala.

14. Jákób pedig emlékoszlopot állíta azon a helyen, a hol szólott vele, kőoszlopot; és áldozék azon italáldozattal, és önte arra olajat.

15. És nevezé Jákób a hely nevét, a hol az Isten szólott vala ő vele, Béthelnek.

16. És elindulának Béthelből, s mikor Efratától, hogy oda érjenek, már csak egy dűlőföldre valának, szüle Rákhel, és nehéz vala az ő szülése.

17. S vajudása közben monda néki a bába: Ne félj, mert most is fiad lesz.

18. És mikor lelke kiméne, mert meghala, nevezé nevét Benóninak, az atyja pedig nevezé őt Benjáminnak.

19. És meghala Rákhel, és eltemették az Efratába (azaz Bethlehembe) vivő úton.

20. És emlékoszlopot állíta Jákób az ő sírja fölött. Rákhel sírjának emlékoszlopa az mind e mai napig.

21. Azután tovább költözék Izráel, és a Héder tornyán túl voná fel sátorát.

22. Lőn pedig, mikor Izráel azon a földön lakozék, elméne Rúben, és hála Bilhával, az ő atyjának ágyasával, s meghallá Izráel. Valának pedig a Jákób fiai tizenketten.

23. Lea fiai: Jákób elsőszülötte Rúben, azután Simeon, Lévi, Júda, Izsakhár és Zebulon.

24. Rákhel fiai: József és Benjámin.

25. A Rákhel szolgálójának Bilhának fiai: Dán és Nafthali.

26. A Lea szolgálójának Zilpának fiai: Gád és Áser. Ezek a Jákób fiai, a kik születtek neki Mésopotámiában.

27. És eljuta Jákób Izsákhoz, az ő atyjához Mamréba, Kirját-Arbába, azaz Hebronba, a hol Ábrahám és Izsák tartózkodnak vala.

28. Valának pedig Izsák napjai száz nyolczvan esztendő.

29. És kimúlék Izsák és meghala, és takarították az ő eleihez vén korban, bételvén az étellel; és eltemeték őt az ő fiai, Ézsaú és Jákób.

1. *Monda pedig az Isten Jákóbnak.* Mózes beszámol arról, hogy amikor Jákob a végső szükségbe jutott, Isten jött a segítségére a kellő időben, s a kritikus pillanatban. Ezzel pedig egyetlen ember személyében megmutatja, hogy Isten soha nem hagyja el az egyházát, amit egyszer Magához ölelt, hanem ki fogja munkálni annak üdvösségét. Meg kell azonban figyelni ennek az eljárásnak a sorrendjét, mert Isten nem jelent meg azonnal a szolgálójának, hanem hagyta, hogy először a bánat és a szélsőséges gondok nyomorgassák, hogy ebből türelmet tanulhasson, s így késleltette a vigasztalását a szélsőséges szükség idejéig. Jákob állapota akkor természetesen a legnyomorúságosabb volt. Hiszen mindenfelől mindenki úgy felbőszülhetek rá, hogy annyi halál vegye körül, ahány szomszédos nemzet, s ő nem volt annyira ostoba, hogy érzéketlen lett volna erre a veszélyre. Isten engedte, hogy a szent ember így hánykolódjon a gondok között a bajoktól kínzottan, míg végül egyfajta feltámadás által helyre nem állította a félholt állapotából. Valahányszor csak olvassuk ezt és a hasonló igeszakaszokat, gondoljunk arra, hogy Isten gondviselése ügyel az üdvösségünkre még akkor is, amikor leginkább szunnyadni látszik. Mózes nem mondja, meddig tartotta izgalomban Jákobot, de a szövegtörzsekből arra következtethetünk, hogy nagyon össze volt már zavarodva, mire az Úr így megelevenítette őt. Sőt, azt is észre kell vennünk, hogy a fő orvosság, ami helyreállította őt, a „mondta az Úr” kifejezésben rejlett. Miért nem helyezte át egy csodával az Úr azonnal máshová, s szabadította meg így minden veszélytől? Miért nem nyújtotta csak ki a kezét egy szó nélkül a feje fölé, s így fogta vissza mindenki hevességét, hogy senki ne próbáljon meg ártani neki? Mózes azonban nem hiába időzik ennél a dolognál. Ezzel tanuljuk meg ugyanis, hol kell keresnünk a legnagyobb vigasztalást a megpróbáltatásainkban, s azt is, hogy életünk fő dolga Isten Ígététől függeni, mint azoknak, akik biztosan meg vannak róla győződve: ha megígérte az üdvösséget, jól fog bánni velünk, így nem kell vonakodnunk a halálok között járni. A látomás másik oka azt volt, hogy Jákob ne csak azt lássa meg ténylegesen, hogy Isten volt a szabadítója, hanem az Íge által előre figyelmeztetve mindent Istennek tulajdonítson, ami ez után fog rákövetkezni. Látva ugyanis, hogy lassúak és tompák vagyunk, a puszta tapasztalat semmiképpen sem elegendő Isten irántunk való kegyességének a tanúsításához, amíg az Ígéből származó hit ehhez hozzá nem adódik.

Kelj fel, eredj fel Béthelbe. Noha Istennek az a célja, hogy a halálból az életre hozza ki a szolgáját, látszólag mégis a gúny tárgyának tette őt meg, mert az ellenvetés készen adódott: Uram, Te azt parancsolt nekem, hogy menjek fel, de hisz minden út zárva van, mert a fiaim akkora lángot lobbantottak fel ellenem, hogy semmiféle rejtekhelyen sem maradhatok meg biztonságban. Az ujjamat is alig merem megmozdítani, mi lesz hát velem, ha nagy tömeggel most megindítom a táboromat? Vajon nem gerjesztek újabb ellenségeskedést saját magam ellen a tovább költözéssel? De ezen a módon Jákob hite a legteljesebb próbára tetetett, mert tudva, hogy Isten lesz a vezetője és az őre az utazásának, az isteni kegyességre támaszkodva övezte fel magát. Emellett az Úr nemcsak egyszerűen megparancsolja neki azt, aminek a megtörténtét akarja, hanem buzdítja is a szolgáját egy ígélet hozzáadásával. Arra emlékeztetve őt ugyanis, hogy Ő ugyanaz az Isten, Aki korábban is megjelent neki, amikor a bátyja elől menekült rémülten, ezekben a szavakban egy ígélet is rejlik. Az oltár is ugyanerre

a dolgra vonatkozik, mert miután az a hálaadás Isten által elrendelt jele, ebből következik, hogy Jákob biztonságban mehetett el oda, hogy a megfelelő módon ünnepelhesse Isten kegyelmét. Isten minden más hellyel szemben Bételt választja ki a szentélyének, mert annak már a látványa is nagymértékben hozzájárul minden félelem eltörléséhez, amikor Jákob majd megemlékezik arról, hogy ott látta meg Isten dicsőségét. Aztán, mivel Isten a hálaadásra ösztönzi a szolgáját, megmutatja, hogy Ő jóindulatú a kegyesekhez, hogy ők viszonzásképpen a kegyelme lekötöztetettjeinek tarthassák magukat mindenért, s gyakorolhassák magukat annak ünneplésében.

2. *Akkor monda Jákob az ő házanépének.* Jákob azonnali engedelmissége van itt leírva. Amikor ugyanis meghallotta Isten hangját, se nem kételkedett, se nem vitatta magában, amit szükséges volt megtennie, hanem amint megkapta a parancsot, gyorsan felkészült az útra. Ám annak kimutatásához, hogy Istennek engedelmeskedett, nemcsak a javat szedte össze, de a házát is megtisztította a bálványoktól. Ha ugyanis azt szeretnénk, hogy Isten engedelkeny legyen velünk, minden akadályt el kell távolítani, ami bármely módon elválaszt minket Tőle. Ebből az is észrevesszük, mire irányul Ráhel lopása. Mert (ahogyan mondtuk), ő nem akarta sem az atyját elvonni a babonáságtól, hanem inkább követte a tévelygésben, sem pedig csak magának tartotta meg a mérget, hanem elterjesztette azt az egész családjában. Így lett a szent ház megfertőzve a legrosszabb betegséggel. Ebből az is kiderül, milyen nagy az emberiség hajlandósága az istentelen és romlott imádatra, mert Jákob háznépe is, akiknek a tiszta vallás adatott át, ilyen buzgón kapott a neki felkínált bálványok után. S Jákob nem volt teljesen tudatlan a gonoszságot illetően, de valószínű, hogy eddig annyira a felesége befolyása alatt állt, hogy a szemet hunyásával csendben táplálta a családjának ezt a nyavalyáját. S valóban, egyetlen szóval mondja ki rossznak és ítéli el mind önmagát, mind a többiekét, a bálványokat „idegen isteneknek” nevezve. Hiszen honnan származna az itt tett megkülönböztetés, ha nem onnan, hogy tudja: csak egy Istennek kell odaszánni magát? Itt ugyanis egy hallgatólagos összehasonlítás Ábrahám Istene és az összes többi isten között, melyeket a világ gonosz módon agyalt ki magának. Nem azért, mintha Ábrahám hatalmában lett volna annak eldöntése, kinek kell lenni az igaz Istennek, hanem mivel Isten kijelentette Magát Ábrahámnak, ő is fel akarta venni az Ő nevét. Jákob tehát megvallja a saját nemtörődömségét, amivel befogadott bálványokat a házába, melyek előtt Isten becsukta az ajtót. Mert bárhol is ragyogjon az igaz Isten ismerete, ott szükséges messze eltávolodni mindattól, amit az emberek maguknak kiagyalnak, s ami ellentétes az Ő valódi ismeretével. De akár a felesége hízeltégei ringatták álomba Jákobot, akár a testi gondatlanság miatt hanyagolta el a kötelességét, most felrázza a veszélytől való félelem, hogy buzgóbb legyen Isten tiszta imádatában. Ha pedig ez megtörtént a szent pátriárkával, mennyivel inkább kell nekünk félnünk a testi biztonságtól a bővelkedés idején? Ha azonban efféle szunnyadozás és hanyagság kerített a hatalmába minket, Isten atyai büntetése rázza fel és serkentsen arra, hogy szorgalmasan megtisztítsuk magunkat minden hibától, ami a hanyagságunk miatt megfertőzhetett. Isten végtelen jósága itt látványos, mert Jákob házát, noha azt beszennyezték a bálványok, még mindig kegyeskedett a szentélyének tekinteni. Mert noha Jákob bálványimádókkal keveredett, s még a felesége is – a bálványimádás védnöknője – a keblén aludt, az áldozatai mindig elfogadhatók voltak Isten számára. Istennek ez a nagy jósága a megbocsátásban azonban sem a szent ember hibáját nem kisebbíti, sem nekünk sem adhat alkalmat a hanyagságra. Mert noha Jákob nem fogadta el ezeket a babonáságokat, mégsem neki volt köszönhető, hogy Isten tiszta imádata nem lett fokozatosan aláaknázva. A romlás, ami Ráheltől eredt, most elkezdett szétterjedni. S minden kor példája ugyanazt a dolgot tanítja. Mert aligha uralkodott Isten igazsága valaha is az emberek között, s bármennyire fáradhatatlanul munkálkodtak is az istenfélő tanítók a fenntartásában, valamennyi babonáság mégis mindig megmaradt a köznépnél. Ha ehhez még a takargatás is hozzájön, a baj hamarosan tovább lopakodik, míg birtokba nem veszi az egész testet. Így tápláltatván a

babonaságok tömege, ami ma átjárja a pápaságot, nagy befolyásra tett szert. Ezért bátran szembe kell szállnunk a gonoszságnak ezekkel a kezdeteivel, nehogy az igazi vallás megsérüljön a pásztorok tunyasága és csendben maradása következtében.

És tisztítsátok meg magatokat, és változtassátok el öltözeteket. Ez biztatás a bűnbánat külsődleges gyakorlására. Jákob azt akarja, hogy a háza népe, akik korábban beszennyezték magukat, a megújított tisztaságukról az öltözőkük megváltoztatásával tegyenek bizonyosságot. Ugyanezzel a szándékkal és céllal parancsolta meg Mózes a népnek, miután elkészítették az aranyborjút, hogy vessék le az ékszereiket. Csak abban az esetben más volt a módszer, nevezetesen a nép azt ékszereiket letéve gyász- és közönséges ruházattal vallották meg a vétküket, de Jákob házában az öltözőket annak érdekében változtatták meg, hogy akik beszennyezték magukat, most új embereként léphessenek elő. A cél azonban (mint említettem) ugyanaz volt: hogy ebből a külsődleges rítusból a bálványimádók megtudják, milyen szörnyűségesen nagy volt a gonoszságuk. Mert noha a megtérés belső erény, s a trónja a szívben van, ez a ceremónia semmiképpen sem volt felesleges, mert tudjuk, milyen kevésbé hajlamosak az emberek arra, hogy a bűneik miatt elégedetlenek legyenek önmagukkal, amíg nem döfi át őket megannyi ösztöke. S Isten dicsőségét is érinti mindez, hogy az emberek ne csak belül gondoljanak a vétkükre, de egyben nyíltan meg is vallják azt. Ez tehát a dolog summája: jóllehet Isten nem adott konkrét parancsot Jákob házában megtisztítására, mégis, mivel megparancsolta egy oltár felállítását, ezért Jákob, hogy tiszta engedelmisséggel adózhasson Istennek, gondoskodott minden akadály eltávolításáról, s akkor tette ezt, amikor a szükség Isten segítségének a keresésére kényszerítette.

4. *Átadák azért Jákobnak.* Noha a szent ember alkalmas fegyelemben tartotta a házát, mégis, miután mindenki azonnal engedett a bálványok elvetésére vonatkozó parancsának, én nem kételkedem abban, hogy a veszélytől való félelem befolyásolta őket. Ebből arra is következtetünk, mennyire fontos a számunkra, hogy a szenvedések felrázzanak a szendergésből. Tudjuk ugyanis, mennyire makacs és lázadó a babonaság. Ha a dolgok békés és örömteli állapotában adott volna Jákob efféle parancsot, a családja nagyobbik része fondorlatos módon elrejtették volna a bálványait. Egyesek talán makacsul megtagadták volna, hogy átadják azokat, de most Isten keze ösztökéli őket, s ők készséges elmével gyorsan megtérnek. Az is valószínű, hogy az időszak körülményeihez igazodva Jákob prédikált nekik Isten igazságos ítéletéről, hogy félelemmel töltse el őket. Amikor azt parancsolja, hogy tisztítsák meg magukat, az olyan, mintha ezt mondaná: Ezidáig beszennyezettek voltatok az Úr előtt, most, látva, mennyire könyörületesen bánt velünk, takarítsátok el ezt a mocskot, nehogy Ő ismét elfordítsa az arcát tőlünk. Abszurdnak tűnik azonban, hogy Jákob egy tölgyfa alá temette a bálványokat, s nem inkább darabokra törte és tűzzel égette meg azokat, ahogyan Mózesről olvassuk, hogy tette azt az aranyborjúkkal (2Móz32:210), és Ezékiásról, hogy tette azt a rézkígyóval (2Kir18:4). A tényt azonban nem ok nélkül meséli el így, hanem Jákob gyengesége van itt megemlítve, mert nem gondoskodott kellőképpen a jövőről. Isten azonban mégis elfogadta az engedelmisségét, még ha volt is benne a tökéletlenségnek némi maradéka, mert tudta, hogy a szent ember célja a bálványok eltávolítása volt a családjából, s a megvetése jeleként temette azokat a földbe. A fülbevalók kétségtelenül a babonaság jeleivé váltak, amiképpen ma is megszámlálhatatlanul sok haszontalanságot látunk a pápaságban, amivel az istentelenség mutatja meg magát.

5. *Istennek rettentése vala a körülők való városokon.* Most világosan megmutatkozik, hogy Isten nem hiába ígért szabadulást a szent embernek, mert annyi ellenséges kard között nemcsak biztonságban, de zavartalanul is halad keresztül. A sekhemiek megsemmisítése az összes szomszédos nemzetet haragra lobbantotta egyetlen család ellen, de egyik sem mozdul meg, hogy bosszút álljon. Az okot Mózes azzal magyarázza, hogy Isten rettentése szakadt rájuk, ami visszaszorította a heves támadásaikat. Ebből megtanulhatjuk, hogy az emberek szívei Isten kezében vannak, s Ő képes egyrészt bátorsággal megihletni azokat, akik

önmagukban gyengék, másrészt képes meglágyítani az acélszívűségüket, valahányszor csak akarja. Néha valóban engedi, hogy sokan kiokadják a gögjük habját, akikkel szemben később beveti az erejét, de gyakorta félelemmel gyengíti meg azokat, akik természet szerint bátrak, mint az oroszán. Látjuk, hogy ezeket az óriásokat, akik képesek voltak százszor is elnyelni Jákobot, úgy lesújtotta a félelem, hogy elcsüggedtek. Ezért valahányszor csak látjuk, hogy a gonoszok dühödten az elpusztításunkra törnek, jusson eszünkbe Istennek ez a rettentése, mellyel az egész világ dűhe, legyen bármennyire heves, könnyen megfékezhető.

7. *És építe ott oltárt.* Már mondtuk, miért kellett a szent ősatyáknak saját, a többi nemzetétől különböző oltárt állítani mindenütt, ahová csak mentek. Nevezetesen, hogy világossá tegyék: ők nem különféle isteneket imádtak, amit akkortájt az egész világ gyakorolt, hanem volt egy saját Istenük. Mert jóllehet Istent az elménkkal imádjuk, a külső megvallás azonban mégis elkülöníthetetlen része a hitnek. Emellett mindenki elismerni, milyen nagyon hasznos, ha külső segédeszközök is serkentenek minket az Isten imadására. Ha ennek bárki azt veti ellenébe, hogy ezek az oltárok a megjelenésük tekintetében semmiben sem különböztek a többi oltártól, arra azt válaszolom, hogy miközben a többiek kapkodva, és megfontolatlan buzgósággal építettek oltárokat ismeretlen isteneknek, Jákob ragaszkodott Isten szavához. S nincs törvényes oltár, csak amit az Íge szentel meg, s Jákob imádata valóban nem különbözött más jelben, mint abban, hogy semmit sem próbált meg, amit ne Isten parancsolt volna. A helyet „Béthel Istenének”⁵⁷⁵ nevezve túlságosan bizalmasnak tűnik, de mégis pontosan ez a megnevezés dicséri a szent ember hitét, s joggal, mert megmarad az Isten által előírt korlátok között. A pápisták ostobán járnak el, amikor az alázatosság dicséretét színlelik a leglezüllöttebb igénytelenséggel. A hit alázatossága azonban dicséretre méltó, mert láthatóan nem akar többet tudni, mint amennyit Isten megenged. S ahogyan Isten is bizonyos értelemben megalázza Magát és velünk együtt dadog, amikor leereszkedik hozzánk, úgy engedi meg, hogy mi is Vele dadogjunk. S ez valóban bölcs dolog, amikor azon a módon öleljük magunkhoz Istent, ahogyan Ő igazodik a mi képességeinkhez. Mert ezen a módon Jákob nem az Isten lényegét illetően vitatkozik keményen, hanem megismerkedik Istennel a kapott jövendölés által. Miután az értelmét a kijelentésre alkalmazza, ez a dadogás és egyszerűség (mint említettem) elfogadható Isten számára. S jóllehet manapság az Isten ismerete fényesebben ragyog, de mivel Isten az evangéliumban mégis egy nevelőapa szerepét ölti Magára, tanuljuk meg az elméinket Neki alávetni. Csak emlékezzünk rá: azért száll alá, hogy felemeljen minket Magához. Mert nem földi módon szól hozzánk, hogy távol tartson a mennytől, hanem inkább ezzel a járművel visz minket oda. Közben azt a szabályt is be kell tartani, hogy miután az oltár nevét menyei jövendölés határozta meg, a felépítése a hit bizonyítéka volt. Ahol ugyanis Isten élő hangja nem hallatszik, bármilyen pompa is legyen, az mind olyan, mint holmi kísértetek árnyai. Ahogyan a pápaságban sem látszik más, csak széllel bélelt hólyagok. S hozzátehetjük, hogy a hitének egyenletes folyását mutatja attól az időtől kezdve, hogy Isten elkezdte Magát neki kijelenteni, mert a szeme előtt tartja azt a tényt, hogy angyalok jelentek meg neki.⁵⁷⁶ Miután a szó többes számú, én szívesen értelmezem angyaloknak, s ez nem ellentétes a korábbi tanítással, mert jóllehet Isten fensége akkor

⁵⁷⁵ Miután a Béthel szó Isten házát jelenti, az El további hozzáadása, ami Isten neve, szószaporításnak látszik, s ez lett Kálvin számára az ellenvetés alapja, amit megválaszol. – *a szerk.*

⁵⁷⁶ Quia apparuerunt ei Angeli dum fugeret a facie fratris sui. Az angol fordításban Isten neve szerepel az angyalok helyett és nem kétséges, hogy helyesen, Az ok, amiért Kálvin fordításában az אלהים szó helyén angyalok szerepelnek az, hogy ellentétben a megszokottal, amikor a szó Istent jelenti, itt többes számú igével szerepel. Ez azonban nem döntő. Lásd a 20. fejezet 13. verséhez fűzött megjegyzést.

Mégis van azonban némi nehézség az igeszakaszban, ami az El szó, Isten neve ismétlésének látszólagos nyersségéből fakad ebben a megnevezésben. Bush úgy véli, hogy az első El nem a hely nevéhez tartozik. Rivetus az első El-t genitivusként olvassa, feltételezve, hogy a kifejezés jelentése az alábbi: „Béthel Istenének a helye”. Ezt Dathe véli nyersnek, s Michaelist követi az למקום szó az első אל-lel történő összekapcsolásával: S nevezte Isten helyének, Béthelnek. – *a szerk.*

látványosan megmutatkozott, már amennyire képes volt szemlélni, Mózes mégsem ok nélkül említi az angyalokat, akiket Jákob le- és felszállni látott a létra fokain. Akkor ugyanis az angyalokban szemlélte Isten dicsőségét úgy, ahogyan mi is szemléljük a Nap ragyogását a hozzánk eljutó sugaraiban.

8. *És meghala Débora, a Rebeka dajkája.* Itt egy rövid történet van beszúrva Debóra haláláról, akiről azt a következtetést vonhatjuk le, hogy szent matróna volt, akit Jákob családja anyaként tisztelt, mert a helynek az örökkévalóság számára adott neve arról tesz bizonyosságot, hogy speciális tisztelettel és nem közönséges siratással temették el. Röviddel ez után Ráhel halálát és temetését is fel kell jegyezni, Mózes azonban mégsem mondja, hogy Debóra siratásának bármiféle jelét továbbadták az utódoknak.⁵⁷⁷ Ezért valószínű, hogy mindenki úgy tekintett rá, mint nagymamára. De megkérdezhető: Miképpen volt ő Jákob társaságában, látván, hogy Jákob még nem ért el az atyjához, s egy elaggott öregasszony állapota alkalmatlanná tette őt egy ilyen hosszú utazásra?⁵⁷⁸ Egyes igemagyarázók azt képzelik, hogy Rebeka küldte őt a fiával való találkozásra, de én nem látom, mennyire valószínű ez az elképzelés. S nem tudok semmi biztosat mondani, csak talán azt, hogy szerette Jákobot, mert kisfiú kora óta gondozta. Amikor pedig megtudta a száműzetése okát, a vallásra való tekintettel követte őt. Természetesen Mózes nem hiába emlékezik meg a haláláról egy ennyire figyelemre méltó dicsérő beszéddel.

9. *Az Isten pedig ismét megjelenék Jákóbnak.* Mózes, miután néhány szóval leírta Debóra halálát, felidéz egy másik látomást, ami Jákobot erősítette meg miután visszatért Béthelbe. Egykor ezen a helyen jelent meg neki Isten, amikor úton volt Mezopotámiába. Közben Isten, ahogyan a szükség megkívánta, különböző módokon tett arról bizonyosságot, hogy vele lesz mindenütt az egész utazása során mindvégig. Most azonban visszakерült arra a helyre, ahol látványosabb és emlékezetesebb jóvendölést kapott, hogy a hitének újabb megerősítését kaphassa meg. Isten áldása itt nem jelent mást, mint az Ő ígétét, mert jóllehet az emberek imádkoznak egymás áldásáért, Isten kijelenti, hogy egyedül Ő a tökéletes boldogság Szétosztója. Jákob most nem hallott semmi újat, hanem ugyanaz az ígét lett megismételve a számára, mely szerint ő, mint egy fogságból a szülőföldre hazatérő valaki, aki új erőt kapott a hitéhez, nagyobb bátorsággal fejezhesse be élete hátralevő időszakát.

10. *Ne neveztesék többé a te neved Jákóbnak.* Korábban már megadtuk ezeknek a szavaknak a jelentését. A korábbi név nem töröltetett el, de a másik méltósága, mely utóbb adatott meg neki, volt az elsőbbségi. Az anyaméhtől kezdve nevezték őt Jákobnak, mivel erősen küzdött a bátyjával, de utóbb Izraelnek nevezték, mert Istennel bocsátkozott küzdelembe, s győzött. Nem mintha a maga erejéből kerekedett volna felül (mert bátorságot, erőt és fegyvereket egyedül Istentől kapott), hanem mert az Úr ruházta rá szabadon ezt a megtiszteltetést. Ezért összehasonlító módon beszél, megmutatva, hogy a Jákob név homályos és megalázó az Izrael névhez hasonlítva. Egyesek így értik: „Nemcsak Jákobnak fognak nevezni, de az Izrael vezetéknévet is hozzáteszik”. Az előbbi magyarázat azonban egyszerűbbnek tűnik, nevezetesen az, hogy a régi névnek, melyben kevesebb a ragyogás, át kell engednie a helyét az újnak. Amivel Agoston hozakodik elő, az inkább tetszetős, semmint szilárd, nevezetesen hogy az evilági élet vonatkozásában nevezték őt Jákobnak, de a jövőbeli életre tekintettel Izrael ő. Azt azonban tekintsük leszögezettnek, hogy kettős név adatott a

⁵⁷⁷ Ennek jelentése talán az, hogy nem állítottak emlékoszlopot Debórának úgy, mint Ráhelnek. E tény valószínűnek megjelölt oka, nevezetesen hogy nagymamának tekintették, nem tűnik túl értelmesnek. – *a szerk.*

⁵⁷⁸ Rebeka, Jákob és Ráhel életkorának számolgotásából kiderül, hogy Debórának életének sokkal hosszabbnak kellett lennie a megszokott emberi élethossznál. Jákob ekkor kb. százhat éves. Izsák hatvan éves volt, amikor Jákob született, s ő negyven éves volt, amikor elvette Rebekát, aki nem lehetett kevesebb húsz évesnél a házassága idején. Ebből következően az ikreket negyvenéves korában, vagy utána szülte. Ha ezt a negyven évet hozzátesszük Jákob százhat évéhez, az száznegyvenhet ad. Ha pedig feltételezzük, hogy Debóra nem lehetett fiatalabb huszonöt évesnél, amikor Rebekához adták dajkának, akkor most nem lehetett kevesebb százhetven évesnél. Lásd Rivetus, 701. oldal. – *a szerk.*

szent embernek, aminek az egyike a legkiválóbb volt. Látjuk ugyanis, hogy a próféták gyakran kombinálják a kettőt, így jelölve Isten állandóságát kezdetől mindvégig.

11. *Én vagyok a mindenható Isten.* Isten itt, mint máshol is, kijelenti a saját hatalmát, hogy Jákob magabiztosabban támaszkodhasson a hűségére. Ő tehát azt ígéri, hogy megnöveli és megsokszorozza Jákobot, s nemcsak egy nemzetté, hanem nemzetek sokaságává. Amikor „a népről” beszél, akkor kétségtelenül arra gondol, hogy Jákob leszármazottainak kellően nagy létszámúaknak kell lenniük ahhoz, hogy az egy nagy nép testületét és megnevezését elérjék. De ami a „népekről” következik, az abszurdnak tűnhet, mert ha azokra a nemzetekre akarjuk vonatkoztatni, akik ingyenes örökbefogadás által kerülnek be Ábrahám nemzetségébe, akkor a kifejezés formája helytelen. Ha azonban a természetes módon leszármazott fiakra értjük, akkor inkább átok lesz, mintsem áldás, ha az egyház, melynek biztonsága az egységétől függ, ilyen sok különálló népre oszlik. Nekem azonban úgy tűnik, hogy az Úr ezekben a szavakban mindkét jótéteményt a szeme előtt tartotta, mert amikor Józsué alatt a nép törzsekre oszlott, a testület mégsem lett ezzel szétesztva. A nemzetek gyülekezetének nevezik ebből az okból, mert ezzel a megkülönböztetéssel kapcsolatban a szent egység mégis virágzott. S a nyelvezet sem helytelenül terjed ki a pogányokra, akik korábban szétszórtak voltak, de most egy gyülekezetben egyesültek a hit kötelékeivel, s jóllehet nem Jákobtól születtek testileg, a hit mégis az újjászületés kezdete volt a számukra. S az üdvösség szövetsége, ami a lelki újjászületés magva, Jákobtól származott, így minden hívő joggal számít a fiai közé a „sok nemzet atyjává tettek téged” kijelentésnek megfelelően.

És királyok származzanak a te ágyékból. Ezt véleményem szerint tulajdonképpen Dávidra és utódaira kell vonatkoztatni, mert Isten nem fogadta el Saul királyságát, ezért az nem is lett megalapítva. Izrael királysága pedig csak a törvényes királyság megromlása volt. Elismerem, hogy néha a gonosz forrásból származó dolgok valóban Isten jótéteményei közé számíttatnak, mivel azonban itt Isten egyszerű és tiszta áldásáról van szó, ezért én szívesen értem csak Dávid utódaira. Végül Jákob tétetett meg a föld urának, mint nagyapjának, Ábrahámnak és atyjának, Izsáknak a kizárólagos örököse, mert az Úr kimondottan kizárja Ézsaut a szent családból, amikor átadja a föld tulajdonlását örökösödési jogon egyedül Jákob utódainak.

13. *És felméne ő tőle az Isten.* Istennek ez a felmenetele hasonló a lejtételéhez, mert Istenről, Aki betölti az eget és a földet, akkor mondjuk, hogy lejön hozzánk – noha nem változtat helyet – valahányszor csak a jelenlétének a jelét adja nekünk. Ez a kifejezőmód a mi kicsinységünk miatt elfogadott. Felment tehát Jákobtól, amikor eltűnt a szeme elől, vagy amikor vége szakadt a látomásnak. Ennek a nyelvezetnek a használatával mutatja meg Isten az Ígéjének értékét, mert valóban közel van hozzánk a kegyelméről szóló bizonyágtételben. Látva ugyanis, milyen hatalmas a távolság közöttünk és az Ő mennyei dicsősége között, az Ígéje által jön le hozzánk. Ez végül teljesen beteljesedett Krisztus személyében, Aki miközben a saját mennybemenetelével oda emelte fel a mi hitünket is, mindazonáltal mindig közöttünk lakozik az Ő Lelkének hatalmával.

14. *Jákob pedig emlékoszlopot állít.* Noha lehetséges, hogy ismét szent emlékművet állított a második látomás emlékére, én mégis szívesen csatlakozom azok véleményéhez, akik úgy vélik, hogy az utalás a korábban megtett dolgokra történik. Mintha Mózes azt mondaná, hogy létezett Isten ókori temploma, ahol Jákob kitöltötte az italáldozatát. Ő ugyanis nem arra kapott parancsot, hogy lakni menjen oda, hanem hogy a hely ismételt meglátása megújíthassa a régi jövődőlésbe vetett hitét, és teljesebben megerősítse azt. Máshol azt olvassuk, hogy a szent atyák ott építettek oltárokat, ahol hosszabb időn át akartak lakozni, de az okuk erre más volt. Jákob ugyanis azzal a feltétellel tett ünnepélyes esküt Béthelben, hogy az Úr

biztonságban visszahozza őt. Így most hálát kellett adnia, hisz a saját fogadalma kötötte,⁵⁷⁹ hogy megerősödve folytathassa az utazását.

16. *És elindulának Béthelből.* Látjuk, milyen súlyos sebet ütött a szent Jákobon a lánya megbecstelenítése, s mekkora félelemmel töltötte őt el a két fiának kegyetlen terrorja. Most különféle próbák keverednek össze, melyek súlyosan kínozzák idős kora miatt, míg végül az Egyiptomba indulásakor új öröm nem éri a fia, József láttán. De épp a legfájdalmasabb kísértés volt a haláláig tartó száműzetésbe menni az ígéret földjéről. Szeretett feleségének a halála következik, majd hamarosan az elsőszülött fiának vérfertőző kapcsolata a feleségével, Bilhával. Nem sokkal később atyja, Izsák hal meg, aztán Józsefet, a fiát ragadják el, akiről feltételezi, hogy vadállatok szaggatták szét. Miközben majdnem felemészti a folytonos gyász, éhség is keletkezik, ami arra kényszeríti őt, hogy Egyiptomban keressen ételmet. Ott másik fiát verik láncra, s végül megfosztják a legszeretettebb fiától, Benjámintól is, akit úgy küld el, mintha a saját bensőjét tépné ki magából. Látjuk tehát, hogy micsoda súlyos konfliktus és a gonoszságok mennyire folytonos egymásutánisága tanította a jobb élet utáni reménységre. Amikor pedig Ráhel meghalt a gyermekszülésben, elgyengülve az utazás fáradságaitól, még mielőtt pihenőhelyre juthattak volna, az nem csekély mértékben fokozta a bánatát. De ami a legszeretettebb feleségét illeti, ennek valószínűleg az volt az oka, hogy az Úr ezen a módon akarta helyesbíteni a túlzott ragaszkodását hozzá. A Szentlélek nem üti rá a gyalázat bélyegét Leára, látva, hogy szent asszony volt, nagyobb erényekkel felruházva, de Jákob többre becsülte Ráhel szépségét. Ezt a hibát a szent emberben keserű orvossággal gyógyította meg, amikor a feleségét elvette tőle, s az Úr gyakran megfosztja a kegyeseket a saját ajándékaitól, hogy kijavítsa a visszaélésüket azokkal. A gonoszok valóban vakmerőbben szentségtelenítik meg Isten ajándékait, de ha Isten hosszabban is szemet huny a helytelen viselkedésük felett, súlyosabb ítélet következik az Ő béketűrése következtében. De mikor elveszi a saját népétől az alkalmakat a vétkezésre, azzal az üdvösségüket mozdítja elő. Bárki vágyik tehát Isten ajándékainak folytatódó használatára, tanuljon meg nem visszaélni azokkal, hanem tisztán és mértékkel élvezze azokat.

17. *Monda néki a bába.* Tudjuk, hogy az ókoriak nagyon vágytak az utódokra, különösen a fiú utódokra. Mivel tehát Ráhel nem fogadja el ezt a fajta vigasztalást, amikor felkínálják, ebből arra következtetünk, hogy teljesen elnyomta a fájdalom. Ezért kínok között halt meg, semmi másra nem gondolva, mint a saját vajúdságára és fájdalmaira. Ezekből az érzésekből adott nevet a fiának, de Jákob később kijavította a hibát. A névválasztás lehetősége kellőképpen megmutatja, hogy ebben a megítélésben a felesége fájdalmának szélsőségessége volt a rossz, amiért baljóslatú és megvetésre méltó nevet adott a fiának.⁵⁸⁰ Az a szomorúság ugyanis nem mentes a hálátlanságtól, amelyik úgy elfoglalja az elméinket a bajban, hogy Isten kedvessége sem pezsdíti fel azokat, vagy legalábbis nem telik el az édesség valamekkora mértékével a szomorúságunk enyhítéséhez. Utána Ráhel temetéséről olvasunk, amit a szent ősatyák nem végezhetek máshogy akkora vallásos gondoskodással, csak a jövőbeli feltámadásba vetett reménység alapján. Valahányszor tehát úgy olvasunk a halottak eltemetéséről, mintha valami rendkívüli kötelezettség ellátása miatt aggódtak volna, gondoljunk arra a célra, amiről beszéltem, mert nem ostoba ceremónia volt az, hanem a jövőbeli feltámadás eleven jelképe. Elismerem, hogy annak a kornak a világi és elkorcsosult emberei a különféle helyszíneken valóban rettentő költséggel és fáradsággal temették el a

⁵⁷⁹ Nune gratiarum actio ab eo exigitur, postquam reus voti factus est, ut confirmatus alio transeat. A "postquam reus voti factus est" francia fordítása az "après qu'il a eu jouissance de son souhait", "miután megszerezte a kívánsága élvezetét", s ez simábban folyik (hangzik) a fentiekben szereplő fordításnál. De vajon a "reus voti" alkalmas erre a változatra? — Lásd Facciolati *Lexikonját*, v. ő. reus. – a szerk.

⁵⁸⁰ Ráhel, mikor haldoklott, Benóninak, a fájdalommal fiának nevezte a fiát. Jákob Benjáminnak, a jobb kezem fiának nevezte őt. Érdemes megemlíteni, hogy Benjámín volt Jákob egyetlen, a Kánaán földjén született fia. – a szerk.

halottaikat, de tették ezt a bánatuk csak üres vigasztalásaként. S noha vaskos hibákra hajlottak el az eredeti intézménytől, az Úr mégis gondoskodott róla, hogy ez a rítus ép maradjon az Ő népénél. Emellett szeretne volna, hogy bizonyágtétel létezzen a hitetlenek között, amitől ők menthetetlenekké válnak. Miután azóta a tanítástól függetlenül az a kijelentés veleszületett volt minden emberben, miszerint a halottak eltemetése a kegyesség egyik hivatala, a természet világosan diktálta a számukra, hogy az emberi test a halhatatlanságra formáltatott, ezért a halálba süllyedve sem pusztul el véglegesen. A Jákob által felállított oszlop, vagy emlékmű is ugyanezt jelenti. Nem fellegvárat emelt, ami a dicsősége jeleként állhat az utódai között, hanem a sír emlékművének felállításáról gondoskodott, ami minden kor számára bizonyosság lehet, hogy többet törődött az eljövendő élettel. Isten gondviselésével pedig ez az emlékmű mindaddig állva maradt, amíg a nép vissza nem tért Egyiptomból.

22. *Elméne Rúben, és hála Bilhával.* Szomorú, sőt tragikus történetet mond el most Rubennek és az anyósának a vérfertőző szexuális kapcsolatáról. Mózes valóban Jákob ágyasának nevezi Bilhát, de noha nem a ház úrnőjeként és a javai részeseként került a férje mellé, mégis, ami a házasságat illeti, a törvényes felesége volt, mint azt korábban láttuk. Még ha egy idegen szennyezte volna be a szent ember feleségét, az is hatalmas gyalázat lett volna, azonban sokkalta szörnyűsebb volt, hogy ezt a saját fiától kellett elszenvednie. De micsoda hatalmas és megvetendő volt az a gyalázat, hogy két törzs anyja ne csak a házasságtöréssel szennyezze be magát, hanem még a vérfertőzéssel is, mely bűn annyira visszataszító a természet számára, hogy még a pogányok között sem tartották soha tűrhetőnek? S valóban a Sátán csodálatos mesterkedése folytán ez a hatalmas ocsmányság behatolt a szent házba azért, hogy az Isten kiválasztása hatástalannak tűnjön. A Sátán minden tőle telhető eszközzel megpróbálja megrontani Isten kegyelmét a választottakban, s mivel ezt nem képes elérni, ezért vagy becstelenséggel leplezi, vagy legalábbis elhomályosítja. Ebből származik, hogy a gyalázatos példák gyakorta belopakodnak az egyházba. S az Úr ezen a módon engedi a népének megaláztatását, hogy jobban odafigyeljenek magukra, buzgóbban ügyeljenek az imádkozásra, és tanuljanak meg teljességgel az Ő kegyelmétől függni. Mózes csak annyit mond el, hogy Jákobot tájékoztatták a bűnről, de elrejtí a bánatát: nem azért, mert érzéketlen volt (nem volt annyira ostoba, hogy érzéketlen lett volna a bánatra), hanem mert a bánata túl nagy volt ahhoz, semhoggy kifejezhető legyen. Mert itt Mózes látszólag úgy cselekszik, mint egy festő, aki Iphigenia áldozatát lefestve leplet borít az atyja arcára, mert nem képes kellőképpen kifejezni az ábrázatának fájdalmát. A család eme örök gyalázata mellett voltak még más okok is az aggodalomra, mely teljesen átjárta a szent embert. A boldogságának summája volt a leszármazottaiban, amiből az egész világ üdvösségének kell származnia. Közben már két fia vált álnok és vérszomjas rablóvá, de most az elsőszülött mindkettőt felülmúlja a gonoszságban. Itt azonban Isten ingyenes kiválasztása még látványosabbá vált, mert nem a saját érdemeik alapján tartotta többre Jákob fiait az egész világnál. De pont ezért, amikor ilyen aljas módon elbuktak, ez a kiválasztás mégis megmaradt szilárdnak és hatékonynak. Az efféle példaktól intve tanuljuk meg megerősíteni önmagunkat azokkal a félelmetes botrányokkal szemben, melyekkel a Sátán igyekszik megzavarni minket. S tanulja meg ezt mindenki maga is a saját hitének megerősítésére használni. Néha ugyanis még a jó emberek is megcsúsznak úgy, mintha kiestek volna a kegyelemből. Az efféle romlásnak a kétségbeesés lesz a szükségszerű következménye, amíg az Úr a másik oldalról fel nem mutatja a megbocsátás reménységét. Ennek figyelemre méltó példáját látjuk Rubenben, aki e szélsőségesen bűnös cselekedet elkövetése után mégis megtartotta a pátriárka rangját az egyházban. Nekünk azonban meg kell maradni a félelem és az óvatosság őrizetében, nehogy a kísértés váratlanul ragadjon meg minket, s így a Sátán csapdái vegyenek körül. A Szentlélek célja ugyanis nem az volt, hogy az aljas vágy egy példáját állítsa elénk, hogy mindenki hanyatt-homlok törtessen a vérfertőző kapcsolatokba, hanem inkább a gyalázat tárgyává teszi ennek a bűnnek az aljasságát egy tiszteletre méltó személyben, hogy ezen az alapon mindenki

még hevesebben utálhassa azt. Ez az igeszakasz Novatus tévelygését is cáfolja. Ruben helyes tanítást kapott, a testén hordozta korai csecsemőkora óta az isteni szövetség jelét. Sőt, még újjá is született Isten Lelke által. Látjuk tehát, hogy milyen hatalmas mélységből emelte őt ki Isten hihetetlen könyörülete. A novatiánusoknak és a hasonló fanatikuskoknak tehát nincs joguk elvágni a megbocsátás reménységét a megbotlottaktól, mert nem csekély sértés Krisztussal szemben azt feltételezni, hogy Isten kegyelme korlátozottabbá vált az Ő eljövételét követően.

Valának pedig a Jákób fiai tizenketten. Mózes ismét felsorolja Jákób fiait a helyes sorrendben. Rubent említi elsőnek közöttük, de nem a megtiszteltetés kedvéért, hanem hogy még nagyobb gyalázzal sújthassa, mert minél nagyobb a tisztesség, amit valaki az Úrtól kap, annál súlyosabb gyalázat éri, ha utóbb a Sátán szolgájává teszi önmagát és elhagyja a posztját. Mózes a felsorolást látszólag az Izsák haláláról szóló beszámoló elé szúrja be azért, hogy különbséget tegyen Jákób és az idumeusok leszármazottai között, akiket majd a Genézis 36:1-ben említ. Izsák halálával ugyanis a szent nemzet folyama két ágra szakadt, mivel azonban Isten örökbe fogadása csak az egyik ágra korlátozódott, ezért szükséges volt azt megkülönböztetni a másiktól.

28. *Valának pedig Izsák napjai.* Izsák haláláról nem a helyes időrendben számol be, amint az majd hamarosan kiderül a történet folytatódásából, de mint azt máshol már láttuk, a hüszeron proteron figurája nem volt ismeretlen Mózes számára.⁵⁸¹ Amikor azt mondja, hogy *idős korú volt és betelt az élettel*, annak az a jelentése, hogy végigjárván az életének útját, az időskori halál által távozott. Ezt tehát Isten áldásának kell tulajdonítani. Mindazonáltal én ezeket a szavakat nem pusztán az életének hosszúságára vonatkoztatom, hanem az érzelmi állapotára is azzal a jelentéssel, hogy megelégedvén az élettel, akarattal és szelíden távozott a világból. Látunk ugyanis egyes elaggott embereket, akik nem kevésbé vágynak az életre, mint mikor még életük virágjában voltak, s egy lábbal már a sírban még mindig rettegnek a haláltól. Ezért jóllehet a hosszú élet Isten áldásai közé számít, mégsem elég az emberek számára az évek nagy számát számolgatni, amíg nem érzik, hogy hosszú ideig éltek s betelvén Isten kegyességével és a saját korukkal, felkészülnek a távozásra. S hogy az idős emberek engedjék az elméiket a mértékletesség eme formájára alakítani, ahhoz illik nekik jó lelkiismerettel lenni, hogy ne meneküljenek Isten jelenléte elől. A rossz lelkiismeret ugyanis a gonoszokat rettentéssel űzi és zaklatja. Mózes hozzáteszi, hogy Izsákot a két fia temette el. Miután abban az időben a feltámadás még nem volt világosan kijelentve, s annak első zsengei még nem mutatkoztak meg, ezért illet a szent ősatyáknak még szorgalmasan tanulmányozni a jelentős ceremóniákat, hogy helyesbíthessék a pusztulás látszata által keltett benyomást, ami a halálban mutatkozik. A tény, hogy Ézsaut említi először, ismét arra tanít minket, hogy az atyai áldás gyümölcsét Jákób nem ebben az életben kapta meg, mert az, aki jogszerűen volt az elsőszülött, még mindig alá volt vetve a másiknak az atyja halálát követően is.

⁵⁸¹ Izsák halálát itt említi soron kívül, hogy megakadályozza a történet későbbi megszakadását. A 37. és 38. fejezetben feljegyzett események megelőzték azt, mert Izsák még mintegy ötven évig élt azt követően, hogy Józsefet Egyiptomba hurcolták. – *a szerk.*

36. fejezet

1. Ez Ézsauinak (azaz Edómnak) nemzetsége.
2. Ézsau a Kananeusok leányai közül vette vala feleségeit: Adát, a Khitteus Élonnak leányát; és Oholibámát, Anáhnak leányát, a ki Khivveus Czibhón leánya vala.
3. És Boszmáthot, az Ismáel leányát, Nebajóthnak húgát.
4. Szülé pedig Adá Ézsauinak Elifázt; és Boszmáth szülé Rehuélt.
5. Oholibáma pedig szülé Jehúst, Jahlámot és Kórét. Ezek az Ézsau fiai, kik születtek néki Kanaán földén.
6. És felvevé Ézsau az ő feleségeit, az ő fiait, és az ő leányait, és minden házabeli lelket, minden juhait, barmait, és minden jószágát, melyet szerzett vala Kanaán földén, és elméne más országba, az ő atyjafiának Jákóbnak színe elől.
7. Mert az ő jószáguk több vala, semhogy együtt lakhattak volna, és tartózkodásuk földje nem bírja vala meg őket az ő nyájaik miatt.
8. Letelepédék tehát Ézsau a Széir hegyén. Ézsau pedig az Edóm.
9. Ez Ézsauinak az Edomiták atyjának nemzetsége a Széir hegyen.
10. Ezek Ézsau fiainak nevei: Elifáz, Adának Ézsau feleségének fia. Rehuél, Boszmáthnak Ézsau feleségének fia.
11. Elifáznak fiai valának: Thémán, Omár, Czefó, Gahtám és Kenáz.
12. Thimna pedig Elifáznak, az Ézsau fiának ágyasa vala, ki Elifáznak szülé Amálekot. Ezek Adának, Ézsau feleségének fiai.
13. Ezek pedig a Rehuél fiai: Nakhath, Zerakh, Sammá, Mizzá. Ezek valának Boszmáthnak, Ézsau feleségének fiai.
14. Oholibámának pedig, Ézsau feleségének, Anáh leányának, ki Czibhón leánya volt, ezek valának fiai, kiket szüle Ézsauinak: Jéhus, Jahlám és Korakh.
15. Ezek Ézsau fiainak fejedelmei: Elifáznak, Ézsau elsőszülöttének fiai: Thémán fejedelem, Omár fejedelem, Czefó fejedelem, Kenáz fejedelem.
16. Korakh fejedelem, Gahtám fejedelem, Amálek fejedelem. Ezek Elifáztól való fejedelmek Edómnak országában; ezek Adá fiai.
17. Rehuélnek pedig, az Ézsau fiának fiai ezek: Nakhath fejedelem, Zerakh fejedelem, Sammá fejedelem, Mizzá fejedelem. Ezek Rehuéltől való fejedelmek Edóm országában. Ezek Boszmáthnak, Ézsau feleségének fiai.
18. Ezek pedig Oholibámának, Ézsau feleségének fiai: Jéhus fejedelem, Jahlám fejedelem, Korakh fejedelem. Ezek Oholibámától, Anáh leányától, Ézsau feleségétől való fejedelmek.
19. Ezek Ézsau fiai, és ezek azoknak fejedelmei; ez Edóm.
20. A Horeus Széirnek fiai, kik ama földön laknak vala ezek: Lótán, Sóbál, Czibhón, Anáh.
21. Disón, Eczer, Disán, Ezek a Horeusok fejedelmei, Széirnek fiai Edóm országában.
22. Lótánnak pedig fiai voltak: Hóri, Hémám, és Lótánnak húga, Timna.
23. Sóbálnak fiai ezek: Halván, Mánakháth, Hébal, Sefó, Onám.
24. Czibhónnak pedig fiai ezek: Aja és Anáh, az az Anáh, ki meleg forrásokat talált a pusztában, mikor atyjának Czibhónnak szamarait legelteté.
25. Anáhnak fiai ezek: Disón és Oholibáma Anáhnak leánya.
26. Disónnak fiai ezek: Hemdán, Esbán, Ithrán, Kherán.
27. Eczernek fiai ezek: Bilhán, Zahaván, Hakán.
28. Disánnak fiai ezek: Húc és Arán.
29. A Horeusok közül való fejedelmek pedig ezek: Lótán fejedelem, Sóbál fejedelem, Czibhón fejedelem, Anáh fejedelem.

30. Disón fejedelem, Eczer fejedelem, Disán fejedelem. Ezek a Horeusok közül való fejedelmek az ő fejedelemségök szerint, Széir tartományában.

31. Ezek pedig a királyok, kik uralkodtak Edóm földén minekelőtte Izráel fiai között király uralkodott volna.

32. Király vala Edómban Bela, Behor fia, s az ő városának neve Dinhába vala.

33. És meghala Bela, uralkodék helyette Jóbáb, Zerakh fia, ki Boczrából való volt.

34. És meghala Jóbáb, és uralkodék helyette a Témán földéből való Khusám.

35. És meghala Khusám és uralkodék helyette Hadád, a Bédád fia, a ki megveré a Midiánitákat a Moáb mezején; az ő városának neve pedig Hávit vala.

36. És meghala Hadád és uralkodék helyette a Masrekából való Szamlá.

37. És meghala Szamlá és uralkodék helyette Saul, a folyóvíz mellett való Rékhobóthból.

38. És meghala Saul és uralkodék helyette Báhál-Khanán, Akhbór fia.

39. És meghala Báhál-Khanán, Akhbór fia, és uralkodék helyette Hadár; és az ő városának neve Pahu, az ő feleségének pedig neve Mehetábéel, a ki Mézaháb leányának Matrédnak leánya vala.

40. Ezek pedig az Ézsau nemzetségéből való fejedelmek nevei, az ő családok, helyök, és nevök szerint: Timná fejedelem, Halvá fejedelem, Jetéth fejedelem.

41. Oholibámá fejedelem, Éla fejedelem, Pinon fejedelem.

42. Kenáz fejedelem, Thémán fejedelem, Mibczár fejedelem.

43. Magdiél fejedelem, Hírák fejedelem. Ezek Edóm fejedelmei az ő lakások szerint, az ő örökségök földén. Ézsau az Edómiták atyja.

1. *Ez Ézsauinak (azaz Edómnak) nemzetsége.* Noha Ézsau az egyháztól idegen volt Isten szemében, mégis, mivel Izsák fia volt ő is, a mulandó áldás kiváltságosa lett. Mózes magasztalja a nemzetségét, és meglehetősen hosszas felsorolását adja a tőle született népeknek. Ez a megemlékezés azonban egy tisztességes temetésre emlékeztet. Mert jóllehet Ézsau az utódaival együtt átvette az elsőséget, a méltósága mégis olyan volt, mint egy buborék, ami a világ alakjában sűrűsödött össze, s ami gyorsan elenyészik. Ahogyan tehát más világi nemzetekről is szó volt korábban, most Ézsau is fellép egy mondhatni fennkölt színpadra. Mivel azonban nincsen állandó állapot Isten királyságán kívül, a neki juttatott csillogás tovatűnő, s az egész pompája úgy eltűnik, mint a színpad egyik átmeneti színje. A Szentlélek valóban arról akart bizonyosságot tenni, hogy Izsáknak az Ézsauról mondott próféciája nem volt hiábavaló, de amint megmutatta annak hatását, máris leplet borított rá, hogy elfordítsa a szemünket róla, és a figyelmünket Jákob nemzetségére összpontosítsuk. S noha Ézsauhármak három feleségtől voltak gyermekei, akikben később Isten áldása felragyogott, ezen az alapon a többnejűség mégis elfogadva, sem az ember tisztátalan sóvárgása nincs megbocsátva. Ebben inkább Isten jóságát kell csodálni, amiért a természet rendjével ellentétesen jó végkimenetelt biztosított a gonosz kezdeteknek.

6. *Elméne más országba, az ő atyjafiának Jákobnak színe elől.* Mózes nem úgy érti, hogy Ézsau szándékosan távozott, hogy átadja a helyét az öccsének, mert olyan gögös és heves volt, hogy soha nem hagyta volna magát az öccse alárendeltjének tekinteni. De Mózes Ézsau céljainak figyelembe vétele nélkül Isten titkos gondviselését dicséri, amely által száműzetésbe ment, hogy a föld birtoklása szabadon megmaradhasson egyedül Jákobnak. Ézsau a Seir hegyére távozott, a mulandó előnyök után vágyakozás miatt, amint azt már említettük. Semmi sem állt tőle távolabb, mint az öccse jólétét szem előtt tartani, de Isten a saját kezével irányította a vak embert, hogy ne foglalja el azt a földet, amit Ő a szolgájának jelölt ki. Gyakran megtörténik így, hogy a gonoszok jót tesznek Isten választott gyermekeinek a saját szándékaikkal ellentétben, s miközben a heves kapzsiságuk a pillanatnyi előnyökre

sóvárog, azok örök üdvösségét mozdítják elő, akiknek néha a pusztulására vágyakoznak. Tanuljuk hát meg az előttünk álló igeszakaszból a hit szemein keresztül azt, hogy mind a véletlen körülményekben (ahogyan nevezni szokták ezeket), mint az emberek gonosz kívánságaiban Isten titkos gondviselését meglátni, ami minden eseményt az Ő általa eleve elhatározott eredmény felé vezet. Mert amikor Ézsau elment, hogy kényelmesebben élhessen az atyai házon kívül, akkor azt olvassuk, hogy az öccse színe elől is eltávozott, mert az Úr ezt határozta el. Mózes határozatlanul mondja, hogy „más országba”, mert bizonytalanságban lévén az Ő tervével kapcsolatban, különböző helyeken keresett magának otthont, míg végül a Seir hegye tűnt fel előtte, s ahogy mondani szoktuk, találomra ment oda.⁵⁸²

9. *Ez Ézsauinak az Edomiták atyjának nemzetsége.*⁵⁸³ Noha Ézsauinak két neve volt, ezen a helyen a második neve utal az utódaira, akiket edomitáknak neveztek. Mert annak kimutatása végett, hogy mit ruházott rá Isten az atyja, Izsák kedvéért, Mózes konkrétan egy híres-nevezetes nép atyjának nevezi őt. S természetesen nem csekély mértékben szolgálta azt a célt, hogy végigkövesse a prófécia hatását és beteljesedését Ézsau leszármazottaiban. Mert ha Isten ígérete ennyire fenségesen virágzott egy idegenben, akkor mennyivel erőteljesebben kihajt majd azoknál a gyermekeknél, akikre az örökbefogadás, következésképpen a kegyelem öröklése tartozik? Ézsau homályos ember volt, jövevény abban az országban, honnan van az tehát, hogy hirtelen uralkodók származnak tőle s a nép nagy tömege virágzik, ha nem onnan, hogy az Izsák szájából származó áldást az eredmény erősítette meg? Ézsau ugyanis nem ellenállás nélkül uralkodott a sivatagban, mert korábban egy nem éppen közönséges nép lakta a Seir hegyét. Ezen az alapon mondja Mózes, hogy egy idegen nem könnyen szerez akkora hatalmat, amekkorával Ézsau rendelkezett, ha az Isten nem segíti meg.

24. *Anáh, az az Anáh, ki öszvéreket talált.* Az öszvérek a ló és a szamár parázna kapcsolatának leszármazottai. Mózes azt mondja, hogy Anal volt ennek a kapcsolatnak a létrehozója.⁵⁸⁴ Én azonban nem gondolom, hogy ezt a munkálkodása dicséretére mondja, mert az Úr nem hiába különítette el a különféle állatokat a kezdetektől fogva. Mivel azonban a test hiábavalósága gyakran arra indítja e világ gyermekeit, hogy felesleges dolgokra adják a fejüket, Mózes megjegyzi ezt a természetellenes igyekezetet Analban, aki nem gondolta elegendőnek a nagyszámú állatot, hanem úgy vélte, hozzá kell adnia egy elkorcsosult fajtát is, ami természetellenes szexuális kapcsolatból jött létre. Ebből azt is megtudjuk, hogy több mértékletesség van az oktan állatok között a természet törvényeinek követésében, mint az emberekben, akik parázna keverékeket eszelnek ki.

31. *Ezek pedig a királyok, kik uralkodtak.* Észben kell tartanunk a nem sokkal korábban mondottakat, miszerint az elvetettek gyorsan felmagasztaltatnak, hogy azonnal elbukhassanak, mint a növény a háztetőn, melynek nincs gyökere: gyorsan kinő, de még gyorsabban elszárad. Izsák két fiának lett megígérve a tisztesség, hogy királyok fognak tőlük származni. Először az edomiták kezdtek uralkodni, s így Izrael állapota látszott alacsonyabb rendűnek. Végül azonban az idő múlásával megmutatta, mennyivel jobb a földön mászva mély gyökereket eresztetni, mintsem túlzott elsősége szert tenni egy pillanatig, ami aztán gyorsan szertefoszlik. Nincs tehát ok arra, hogy a kegyesek, akik lassan haladnak az úton, irigyeljék e világ gyors gyermekeit az örömeik gyors egymásutánisága miatt, mert az Úr által ígért boldogság sokkal stabilabb, ahogyan a zsoltár mondja: „A gyermekek gyermekei laknak majd ott, s az örökségük állandó lesz” (v. ö. Zsolt102:28).

⁵⁸² Quemadmodum Gallice dicitur, Il s'en est alle a son aventure.

⁵⁸³ Patris Edom.

⁵⁸⁴ Károlinál: Anáh, az az Anáh, ki meleg forrásokat talált a pusztában. – a ford. A ימים szó, amit a fordítónk és Kálvin öszvéreknek fordít kétséges jelentésű: csak ezen a helyen fordul elő. Sok igemagyarázó fordítja „vizeknek”, vagy „meleg forrásoknak”, s valószínűleg ezt a fordítást kell jobbnak tartani. Az olvasó tanulmányozhatja a kérdést Bush professzornak az igevershez fűzött megjegyzésében. – a szerk.

37. fejezet

1. Jákób pedig lakozék az ő atyja bujdosásának földén, Kanaán földén.
2. Ezek a Jákób nemzetségének dolgai: József tizenhét esztendő korában az ő bátyjaival együtt juhokat őriz vala, bojtár vala Bilhának és Zilpának az ő atyja feleségeinek fiai mellett, és József rossz híreket hord vala felőlük az ő atyjuknak.
3. Izráel pedig minden fiánál inkább szereti vala Józsefet, mivelhogy vén korában nemzette vala őt; és czifra ruhát csináltat vala néki.
4. Mikor pedig láták az ő bátyjai, hogy atyjuk minden testvére közt őt szereti legjobban, meggyűlölik vala, és jó szót sem bírnak vala hozzá szólani.
5. És álmot álmodék József és elbeszélé az ő bátyjainak; és azok annál inkább gyűlölik vala őt.
6. Mert monda nékik: Hallgassátok meg, kérlek, ezt az álmot, melyet álmodtam.
7. Ímé kévéket kötünk vala a mezőben, és ímé az én kévém felkele és feláll; a ti kévéitek pedig körülállanak, és az én kévém előtt meghajolnak vala.
8. És mondanak néki az ő bátyjai: Avagy király akarsz-e lenni felettünk? Vagy uralkodni akarsz-e rajtunk? S annál is inkább gyűlölik vala őt álmaért és beszédéért.
9. Más álmot is álmodék, és elbeszélé azt az ő bátyjainak, mondván: ímé megint álmot álmodtam; ímé a nap és a hold, és tizenegy csillag meghajol vala én előttem.
10. S elbeszélé atyjának és bátyjainak, és az ő atyja megdorgálá őt, mondván néki: Micsoda álom az a melyet álmodtál? Avagy elmegyünk-e, én és a te anyád és atyádfiai, hogy meghajtsuk magunkat te előtted a földig?
11. Irigykednek vala azért reá az ő bátyjai; az ő atyja pedig elméjében tartja vala e dolgot.
12. Mikor pedig az ő bátyjai elmenének Sikhembe, hogy az ő atyjok juhait őrizzék;
13. Monda Izráel Józsefnek: A te bátyáid avagy nem Sikhemben legeltetnek-e? Jöszte, és én hozzájok küldelek téged. Ő pedig monda: Ímhol vagyok.
14. És monda néki: Menj el, nézd meg, hogy s mint vagynak a te bátyáid és a juhok, s hozz hírt nékem. Elküldé tehát őt Hebron völgyéből, és méne Sikhembe.
15. Előtalálá pedig őt egy ember, mikor a mezőben bolyong vala, és megkérde őt az az ember, mondván: Mit keressz?
16. És monda: Az én bátyáimat keresem, kérlek, mondd meg nékem, hol legeltetnek?
17. És monda az ember: Elmentek innen, mert hallám, hogy mondák: Menjünk Dóthánba. Elméne azért József az ő bátyjai után, és megtalálá őket Dóthánban.
18. Mikor távolról megláták, minekelőtte közel ért volna hozzájok, összebeszélének, hogy megölik.
19. És szólának egymás között: Ímhol jó az álomlátó!
20. Most hát jertek öljük meg őt, és vessük őt valamelyik kútba; és azt mondjuk, hogy fenevad ette meg, és meglátjuk, mi lesz az ő álmaiból.
21. Meghallá pedig Rúben és megmenté őt kezökből, és monda: Ne üssük őt agyon.
22. És monda nékik Rúben: Ne ontsatok vért, vessétek őt ebbe a kútba, a mely itt a pusztában van, de kezet ne vessetek reá. Azért, hogy megszabadítsa őt kezökből, hogy visszavigye atyjához.
23. És lőn, a mint oda ére József az ő bátyjaihoz, letépték Józsefről az ő felső ruháját, a czifra ruhát, mely rajta vala.
24. És megragadák őt és beleveték a kútba; a kút pedig üres vala, nem vala víz benne.

25. Azután leülének kenyerezni, és felemelék szemeiket, és láták, hogy ímé egy Ismáelita karaván jó vala Gileádból, és azoknak tevéi visznek vala fűszerszámot, balzsamot és mirhát, menvén, hogy alávigyék Égyiptomba.

26. És monda Júda az ő atyjafiaihoz: Mi haszna, ha megöljük a mi atyánkfiát, és eltitkoljuk az ő vérért?

27. Jertek adjuk el őt az Ismáelitáknak, és ne tegyük reá kezünket, mert atyánkfia, vérünkéből való ő. És hallgatának rá az ő atyjafiai.

28. És menének arra Midiánita kereskedő férfiak, és kivonák és felhozák Józsefet a kútból, és eladák Józsefet az Ismáelitáknak húsz ezüstpénzen: azok pedig elvivék Józsefet Égyiptomba.

29. És visszatére Rúben a kúthoz, és ímé József nem vala a kútban, és megszaggatá ruháit.

30. És megtére az ő atyjafiaihoz, és monda: Nincsen a gyermek, és én, merre menjek én?

31. Akkor vevék a József felső ruháját, és leölének egy kecskebakot, és belemárták a felső ruhát a vérbe.

32. És elküldék a cifra ruhát, és elvivék atyjokhoz és mondának: Ezt találtuk, ismerd meg, fiad ruhája-e vagy nem?

33. És megismeré azt, és monda: Fiam felső ruhája ez, fenevad ette meg őt, bizony széllyelszaggatta Józsefet.

34. És megszaggatá Jákób ruháit, és zsákba öltözk és gyászolá az ő fiát sokáig.

35. Felkelének pedig minden ő fiai, és minden ő leányai, hogy vigasztalják őt, de nem akara vigasztalódni, hanem monda: Sírva megyek fiamhoz a sírba; és siratá őt az atyja.

36. A Midiániták pedig eladák őt Égyiptomba Pótifárnak, a Faraó főemberének, a testőrök főhadnagyának.

1. *Jákób pedig lakozék.* Mózes megerősíti, amit korábban kijelentett, Hogy Ézsau elindulásával a föld megmaradt a szent Jákobnak, mint egyedüli birtokosnak. Noha látszólag nem kapott egy göröngyöt sem, mégis, megelégedve a föld pusztá látványával gyakorolta a hitét. S Mózes konkrétan az atyjával hasonlítja őt össze, aki idegen volt azon a földön egész életében. Ezért bár a bátyja eltávolításával másik lakóhelyre Jákob nem keveset nyert, mégis az Úr akarata volt az, hogy ez az előny el legyen rejtve a szeme elől, s így teljesen az ígéretre támaszkodjon.

2. *Ezek a Jákób nemzetségének dolgai.* A תולדות szó alatt nem annyira a genealógiát, mint inkább az események jegyzékét értjük, ami a szövegkörnyezetből világosabban is kiderül. Mózes így kezdve nem sorolja fel a fiakat és az unokákat, hanem elmagyarázza József testvérei irigységének az okát, akik gonosz összeesküvést szőttek ellene, és eladták őt rabszolgaként. Mintha azt mondta volna: „Röviden összefoglalva Ézsau genealógiáját, most visszatérek a magam történetére, s arra, mi történt Jákob családjában”.⁵⁸⁵ Sőt, Mózes Jákob

⁵⁸⁵ A második ígeverset Bush professzor más módon fordítja, mint azoknak az igemagyarázóknak bármelyike, akikkel a szerkesztőnek volt alkalma tanácskozni. Az ő nézete az igeszakaszról legalábbis megfontolásra méltó. „A helyes fordítás”, mondja „kétségtelenül a következő: 'József tizenhét évesen felügyelte a testvéreit a nyájak között, s ő, a (még csak) legény, még Bilha fiait is, stb.' A fiatal életkora említése hangsúlyos, mint ami különösen figyelemre méltó, miközben a 'még Bilha fiait is, stb.' mondat célja a korlátozás és a korábban említett 'testvérek' kifejezés körülírása.” Ezt az értelmezést folytatja a hasonló szerkezetű igeszakaszok alátámasztásához, melyek idézésére itt nincs elegendő helyünk. A lényeg, amit le akar szögezni, hogy Jákob a tizenhét éves fiának átadta a felügyeleti jogot Bilha fiai felett a nyájak között, így inkább a pásztorok, semmint a juhok felügyelőjévé vált. Ez világosabban megmutatja József viselkedésének ama sajátosságát, hogy rossz híreket vitt az atyjának a testvéreiről, és egyben számot ad a vele szemben táplált ellenséges érzelmeikről. Kétséges azonban, hogy megáll-e ez a magyarázat. – a szerk.

fiainak megvetendő gonoszságáról kívánt beszélni, így azzal a kijelentéssel kezdi, hogy József a többieknel drágább volt az atyja számára, mert idős korában nemzette őt, s a gyengéd szeretete jeleként sokszínű szövetből álló ruhába öltöztette. Nem volt azonban meglepő, hogy a fiú idős atyja nagy kedvence volt, mert így szokott ez lenni, s itt nem adatik jogos alap az irigységhez, látván, hogy az idősebb fiak a természet diktálására ugyancsak engedhettek volna ebben a dologban. Mózes azonban azt a gyűlölködés okának nyilvánítja, hogy atyjuk elméje mindegyiküknél jobban hajlott Józsefhez. A testvérek azért válnak ellenségessé a fiúval szemben, mert látják, hogy az atyjuk jobban szereti, mivel idős korában született.⁵⁸⁶ Ha nem akartak egyesülni ebben a testvérük iránti szeretetben, miért nem bocsátották meg azt az atyjukban? Ebből tehát látjuk a rosszindulatú és romlott beállítottságukat. De az, hogy a tarka ruha és a hasonló apróságok fellobbantották őket a gyilkos terv kiagyalására, a megvetendő kegyetlenségük bizonyítéka. Mózes azt is elmondja, hogy a gyűlöletük még fokozódott is, mert József közvetítette a testvérei gonosz beszédeit az atyjuknak. Egyesek a gonosz szót valamiféle túrhetetlen bűnként magyarázzák, de mások helyesebben azt feltételezik, hogy ez a fiú panasza volt arról, hogy a testvérei feddésekkal árasztották el őt, mert ami Mózesnél következik, azt én magyarázatként hozzátettnek veszem, hogy tudhassuk az okot, amiért ennyire rosszul és ellenségesen bántak vele. Megkérdendő, hogy Mózes itt miért vádolja csak Bilha és Zilpa fiait, mikor később Lea fiait sem mentesíti ugyanazok a vádak alól? Az egyik fiuk, Ruben, valóban szelídebb volt az összes többinél, aztán ott volt mellette Júda, aki anyai féltestvére volt. De mit kell mondani Simeonról? S Léviről? Természetesen, miután idősebbek voltak, valószínű, hogy vezető szerepet játszottak az ügyben. Felmerülhet azonban a gyanú, hogy miután az ágyasok, és nem az igazi feleségek fiai voltak, az elméik gyorsabban lobbantak irigységre, mintha a szolgai származásuk az anyai ágon megvetésnek tette volna ki őket.

5. *És álmot álmodék József.* Mózes, miután kijelentette, hogy mik voltak az ellenségesség első magvai, most feljebb lép, és megmutatja, hogy József Isten csodálatos céljai által nagy dolgokra lett kiválasztva, s ez egy álomban jelentetett ki neki, ezért pedig a bátyjai irigysége az örületig fokozódott. Isten azonban álmokban jelentette ki, amit tenni készült, hogy utólag tudható legyen: semmi sem történt véletlenül, hanem amit a mennyei elrendelés leszögezett, az végül a maga idejében tekervényes utakon eljutott a beteljesülésig. Ábrahámnak meg lett jövendölve, hogy a magvának vándoroknak kell lenni a Kánaán földjén. Azért tehát, hogy Jákob Egyiptomba mehessen, ez a módszer rendeltetett el: nevezetesen hogy József Egyiptom uraként az éhség idején odavihesse az atyját az egész családjával együtt, és elláthassa őket élelemmel. Most, az elsőnek elmondott tényekből senki sem következtetett volna efféle eredményre. Jákob fiai összefognak annak a konkrét illetőnek a halálra adásához, aki nélkül nem maradhatnának fenn, sőt őt, aki a szabadulásuk szolgájaként lett kijelölve, egy kútba vetik, s csak nagy nehézségek árán menekül ki a halál állkapcsai közül. Ide-oda hányattatva a különféle csapások által látszólag elidegenedik az atyja házából. Utóbb börtönbe, mondhatni a sírba vetik, ahol hosszú időn át sorvadozik. Semmi sem volt hát kevésbé valószínű, mint az, hogy Jákob családja az ő segítségével marad fenn, hiszen el volt tőlük vágva és messzire került, sőt már az élők közé sem számították. S nem marad semmi reménysége sem a szabadulásának különösen azt követően, mikor a főpohárnok elhanyagolta, hanem örök börtönre ítélve otthagyták megrothadni. Isten azonban ilyen bonyolult módszerekkel éri el a kitűzött célját. Ezért ebben a történetben nemcsak az isten gondviselés legszebb példája tárul a szemünk elé, de két másik különösen figyelemre méltó dolog is: először, hogy az Úr csodálatos és szokatlan módszerekkel végzi el a munkáját, másodszor, hogy az egyháza üdvösségét nem a fenséges ragyogásból, hanem a halálból és a sírból hozza

⁵⁸⁶ „Az idős korának fia.” A kaldeus fordításban „bölcс fiú”, mintha már felnőtt ember lett volna az értelmek tekintetében, miközben még fiú volt a kora miatt. Ez kikerülné a nehézséget, mert Benjámin inkább volt Jákob idős korában született fia, mint József. – *a szerk.*

elő. Emellett József személyében Krisztus eleven előképét is látjuk, mint az majd jobban is kiviláglik a szöveggörnyezetből. Mivel azonban ezek a témák gyakran fognak ismétlődni, kövessük ezért Mózes beszámolójának fonalát. Isten pusztán a kegyelméből különleges tisztességben részesítette a fiút, aki csak a legutolsó volt a tizenkettő között, amikor elsőseget biztosított neki a testvérei között. Hisz milyen érdemből, vagy erényből kiindulva mondhatjuk, hogy elérte az uralmat a testvérei fölött? Utóbb valóban úgy tűnt, hogy ezt a saját hatalmas nagylelkűsége folytán érte el, de az álmából megtudjuk, hogy Isten ingyenes ajándéka volt ez, ami semmiképpen sem függött József nagylelkűségétől. Inkább Isten pusztán jótetszéséből rendeltetett főnöknek, hogy kegyesen bánhasson a testvéreivel. Miután pedig az Úr abban az időben két módon – látomásokkal és álmokkal – szokta kijelenteni a titkait, itt ezek közül az egyiket említi. Nem kétséges ugyanis, hogy József gyakorta álmodott a megszokott módon, de Mózes most megmutatja: ezt az álmot Isten küldte neki, hogy egy jövődőlés jelentésével és súlyával bírasson. Tudjuk, hogy az álmokat gyakorta a napi gondolataink hozzák létre: néha ezek a test egészségtelen állapotának a jelzői, de valahányszor csak álmok útján akarta tudatni Isten a végzéseit, bizonyos jeleket vésett fel ezekre, melyek megkülönböztetik ezeket a futó és felszínes képzelgésektől, hogy a hitelességük és a tekintélyük szilárdan megállhasson. József tehát, aki természetesen meg volt arról győződve, hogy nem holmi üres tünemény tévesztette meg, félelem nélkül hirdeti az álmát mennyei jövődőlésként. S noha az uralom egy paraszti jelképpel lett neki megígérve, az mégis olyan, ami nem látszik alkalmasnak Jákob fiainak oktatásához, mert tudjuk, hogy ők pásztorok voltak, nem szántóvetők. Mivel nem volt begyűjthető aratásuk, aligha tűnik odaillőnek, hogy hódolattal adózzanak József *kalászának*. De Isten talán tudatosan választotta ezt a hasonlatot, hogy megmutassa: ez a prófécia nem József pillanatnyi jószerecsénjén alapult, s az uralmának anyaga nem a kéznél levő dolgokból tevődik majd össze, hanem ez jövőbeli jótétemény lesz, melynek okát nem otthon, hanem valahol máshol kell keresni.

8. *Vagy uralkodni akarsz-e rajtunk?* Itt világosan megmutatkozik, hogy Isten atyai jóindulata a választottak iránt olyan, mint egy legyező, ami felszítja velük szemben a világ ellenségességét. Amikor Jákob fiai hallották, hogy hiába küzdenek Isten ellen, ennek helyesbítene kellett volna az igazságtalan gyűlöletüket. Hisz ez olyan volt, mintha Isten a közepre állva ilyen szavakkal fojtotta volna el a dühüket: „Istentelen összeesküvések gyümölcstelen lesz, mert noha dicsekedtek, én neveztem ki a főnökökké azt az embert, akinek a romlására ösztökél benneteket a gonosz irigységetek”. Talán ezzel a vigasztaló álmossal akarta enyhíteni is a szent ifjú gondjait. A testvérei makacssága azonban csak még inkább megnövelte azokat. Tanuljunk hát meg nem elkeseredni, ha Isten kegyelmének ránk ragyogása bármikor irigységre sarkall másokat velünk szemben. Jákob fiai azonban túl éles elméjű magyarázói voltak az álmoknak, de mégis gúnyolódtak azon, mint holmi mesén, mert ellenszenves volt a vágyaiknak. Így történik meg gyakran, hogy a gonosz beállítottságúak gyorsan felfogják, mi Isten akarata, de mivel nem érznek tiszteletet iránta, ezért megvetik azt. Ehhez a makacssághoz azonban társul a tompaság is, ami megsemmisíti a korábbi éleslátásukat.

9. *Más álmot is álmodék.* Ennek az álmoknak ugyanaz a célja. Az egyetlen különbség az, hogy Isten a jövődőlésbe vetett nagyobb bizonyosság előidézése végett mennyei jelképpel látja azt el. József testvérei megvetették, amit a kalászokról mondott: az Úr most felszólítja őket, hogy nézzenek az ég felé, ahol az Ő magasztos fensége ragyog. Megkérdezhető azonban, hogy miképpen egyeztethető ez össze azzal a ténnyel, hogy az anyja, aki mostanra már halott volt, majd eljön és meghajol előtte. Egyes héberek magyarázata, miszerint ez Bilhára vonatkozik, felszínes, és az igeszakasz értelme világosnak tűnik efféle kifogások nélkül is, mert a Nap és a Hold a családfőt jelöli mindkét oldalon. Így ebben a jelképben József az atyja egész háza által tiszteltként látja önmagát.

10. *És az ő atyja megdorgálá őt.* Ha Jákob azt gyanította, hogy az álom hiábavaló becsvágyból fakadt, akkor joggal feddte meg a fiát, de ha tudta, hogy Isten volt az álom szerzője, akkor nem kellett volna civakodnia vele. Ám hogy tudta, arra következtethetünk, mert utána azt mondja, hogy komolyan fontolóra vette. Mózes ugyanis különbséget téve közte és a fiai között, azt mondja, hogy *ők* nem leheltek ki mást, csak az irigység vírusát, míg *ő* az elméjében forgatta, hogy mit is jelenthet ez a dolog, ami nem történhetett volna meg, ha nem a tisztelet indítja őt erre. De látva, hogy bizonyos vallásos benyomás a témában nyugodott az elméjében, miképpen történhetett hát, hogy megfeddte a fiát? Ez valóban nem a tisztelet megadása volt Istennek és az Ő Ígéjének. Hiszen Jákobnak eszébe kellett volna jutni, hogy jóllehet József az ő tekintélye alatt állt, mégis prófétai jelleget öltött. Valószínű, hogy amikor ennyire rosszindulatúnak látta a fiait, akkor elébe akart menni a veszélynek, azt színlelve, amit nem érzett. Nem sértette ugyanis az álom, de nem akarta felbőszíteni azok elméit, akik a büszkeségük miatt nem tűrték az alávetettséget. Ezért én nem kételkedem abban, hogy színleg feddte meg a fiát, arra vágyva, hogy lecsillapítsa a civakodást. Mindazonáltal ezt a módszert, amikor az igazság ellentétét színleljük, amikor azoknak a haragját akarjuk lecsillapítani, akik az igazság ellen dühöngnek, Isten semmiképpen sem fogadja el. Neki inkább eszesen arra kellett volna buzdítania a fiait, hogy „ne rugdalózzanak az ösztöke ellen”. Vagy legalábbis ezt a mértékletes beszédet kellett volna hozzájuk intézni: „Ha ez egy közönséges álom, akkor inkább ne vessétek ki ahelyett, hogy haragudnátok. De ha Istentől származik, akkor gonoszság ellene szólni.” Még az is lehetséges, hogy az álom alkalmatlansága hökkentette meg az idős ember elméjét. Tudjuk ugyanis, mennyire nehéz teljesen levetközni a felsőbbrendűség minden érzését. Természetesen, bár Jákob kissé letért a helyes útról, a kegyessége nem közönséges rendűnek tűnik, mert a jövődőlés iránti tisztelete oly könnyedén felülmúlt minden más érzelmet. De a leggonoszabb makacsság is elárulja magát a fiaiban, látván, hogy még ellenségesebbekké váltak. Mert bár megvetik az álmot, mégsem a semmi miatt válnak haragosakká. Örömmel tennék meg a testvérüket a nevetség tárgyává, de az Istenség kétségtelen belső érzése kényszeríti őket, így az akaratukkal egyezően, vagy annak ellenére kénytelenek megéreznii, hogy van valami hiteles az álomban. Közben a vak vadság készteti őket az Istennel szembeni önkéntelen ellenállásra. Ezért, hogy engedelmesek maradjunk Istennek, tanuljuk meg lecsillapítani a tüzes lelkünket, mert a taníthatóság kezdete az emberek számára az, amikor engedik, hogy rendreutasítsák őket. Ez a makacsság Jákob fiaiban volt a leginkább elítélendő, mert nemcsak Isten jövődőlését vetették el az alávetettség iránti gyűlöletük miatt, hanem még az Ő küldöncével és hírnökével szemben is ellenségesek voltak. Mennyivel megbocsáthatatlanabb lesz hát a mi keménységünk, ha nem hajtjuk szelíden a nyakunkat Isten igájába, mivel az alázatosság tantételét, ami legyőz, sőt megöldöklő minket, Krisztus drága vére nemcsak világosabban jelentette ki, de meg is erősítette? Ha azonban manapság sok vonakodó embert látunk, akik elvetik, hogy magukhoz öleljék az evangéliumot, s akik romlottan fellázadnak ellene, ne zavarjon úgy minket, mint valami új dolog, látva, hogy az egész emberi faj meg van fertőzve a büszkeség betegségével, hisz az evangélium a test minden gőgjét semmivé teszi. Inkább tudjuk meg, hogy mindenki makacs marad, kivéve azokat, akiket a Lélek győztes befolyása megszelídít.

12. *Mikor pedig az ő bátyjai elmenének.* Mielőtt Mózes beszámol a testvérgyilkosság szörnyű tervéről, először leírja József utazását, s megannyi körülménnyel erősíti fel a bűn borzalmasságát. A testvéreihez a kötelességét teljesítendő közeledik, hogy testvéri módon szerezzen tudomást az állapotukról. Atyja parancsára jön, s annak vonakodás nélkül engedelmeskedik, amint az kiderül a válaszából. Buzgón keresi őket, s noha ők helyet változtattak, ő nem sajnálja sem a munkát, sem a fáradságot, amíg meg nem találja őket. Ezért a kegyetlenségük még az örületnél is valamennyivel több volt, hisz látjuk, hogy nem borzadtak vissza egy olyan testvérük halálának kigondolásától, aki ennyire kegyes és emberi volt. Most már látjuk, hogy Mózes nem céltalanul meséli el, hogy József a vándorlása során

egy emberrel találkozott, aki elmondta neki, hogy a testvérei Dóthánba mentek. Mert minél nagyobb volt József szorgalma ebben a fáradhatatlan keresésben, annál kevésbé volt megbocsáthatók azok, akik ennyire méltatlanul viszonyozták.

18. *Mikor távolról megláták.* Mózes itt ismét, nagyon távol állva attól, hogy a saját családja hírnevét szolgálja agyondicséréssel kímélje, a vezetőire az örök gyalázat bélyegét sűti, s kiteszi őket minden nemzet gyűlöletének és utálatának. Ha a pogányok között bármikor valaki megölte a testvérét, az efféle istentelenséget a tragédiákban a legnagyobb szigorúsággal kezelték, hogy ne váljon utánczésre való például. De a világtörténelemben nem találunk olyat, hogy kilenc testvér összefog egy ártatlan ifjú elpusztítására, s vadállatokként vetik rá magukat véres kezekkel. Ezért borzalmas, sőt ördögi düh ragadta el Jákob fiait, mikor elvetve minden természetes érzést felkészültek a saját vérük elleni támadásra.

Ám e gonoszság mellett Mózes elítéli az Istennel szembeni istentelen megvetésüket is. *Ímhol jó az álomlátó!* Mert mi másért sértegetik a boldogtalan ifjút, mint azért, mert a mennyei jövendölés által váratlan méltóságra emelkedett? Amellett ezen a módon ők maguk hirdetik a saját aljasságukat mindenki másnál nyilvánosabban, még olyasvalakiknél is, akik szándékosan vállalnák fel a súlyos megbüntetésüket. Megvallják, hogy az ok, amiért üldözték a testvérüket az volt, hogy álmodott, mintha ez tényleg holmi megbocsáthatatlan bűn volna. De ha megsértődtek az álmaitól, akkor miért nem inkább Istennel hadakoznak? József ugyanis szükségesnek tartotta drága kincsként fogadni, ami mennyei módon lett vele megosztva. Mivel azonban nem merészték közvetlenül Istent megtámadni, ezért felhőkbe burkolódnak, hogy Istent többé már nem látva szabad folyást engedhessenek a testvérükkel szembeni dühüknek. Ha efféle vakság ragadta el a pátriárkákat, akkor mi lesz az elvetettekkel, akiket a makacs rosszindulat hajt előre, ezért nem átallnak a végsőkig ellenállni Istennek? S látjuk, hogy akarattal zaklatják és bűszítik fel magukat, valahányszor csak megsértődnek Isten fenyegetései és büntetései miatt, és bosszúállás végett az Ő szolgálai ellen támadnak. Ugyanez a dolog néha valóban mindannyiunkkal megtörténik, hacsak Isten meg nem zaboláz minket, hogy engedelmessé tegyen. Józsefet illetően Isten különleges kegye mutatkozott meg neki, s a legmagasabb méltóságra emelkedett, de csak egy álomban, amit nevetségessé tett a testvéreinek gonosz gúnyolódása. Ehhez még hozzájött az összeesküvés, így József alig-alig kerülte el a halált. Így Isten ígérete, ami a tisztességre emelte, majdhogynem a sírba taszította őt. Mi is, akik megannyi bánat közepette nyertük el Isten ingyenes örökbe fogadását, ugyanazt tapasztaljuk meg. Mert attól kezdve, hogy Krisztus a nyájába gyűjt minket, Isten megengedi, hogy különféle módokon legyünk lesújtottak, így közelebb látszunk a pokolhoz, mintsem a mennyhez. Ezért tartsuk József példáját észben, hogy ne nyugtalanítson bennünket, ha megannyi kereszt bújik elő a számunkra Isten kegyességének gyökeréből. Mert ahogyan azt korábban megmutattam, de maga a dolog is világosan bizonyítja, hogy ami Józsefben körvonalazódott, az később Krisztusban, az egyház Fejében teljesebben is megmutatkozott, hogy az egyház minden egyes tagja e példa utánózásához formálhassa magát.

20. *Vessük őt valamelyik kútba.* Mielőtt elkövetnék a gyilkosságot, ürügyet keresnek, amivel elleplezhetik a bűnüket az emberek elől. Közben soha nem jut az eszükbe, hogy ami rejtve van az emberek elől, az nem kerülheti el Isten szemeit. De annyira ostoba a képmutatás, hogy miközben a világ gyalázata elől menekül, nem törődik Isten ítéletével. Az a betegség azonban mélyen bele van gyökerezve az emberi elmébe, hogy a gonoszság minden egyes szélsőséges tettének valamiféle tetszetős színezetet adjon. Mert bár a belső bíró elítéli a vétkeket, ők mégis megerősítik magukat a pökhendiségben, hogy a gyalázatuk ne tűnjön fel másoknak.

Meglátjuk, mi lesz az ő álmaiból. Úgy dicsekednek azzal, hogy el fogják érni, amit akarnak, ha megölik a testvérüket, mintha Isten igazsága felforgatható lenne egyetlen ember halála által: nevezetesen, hogy az álmai semmivé válnak. Valóban nem ez a kimondott céljuk, de a fortyogó irigység homlokegyenest az Isten elleni küzdelembe vezeti őket. De bármi céllal

is küzdenek így a sötétben Istennel, az erőfeszítéseik végül majd hiábavalóknak bizonyulnak. Mert Isten mindig megtalálja majd a módot a legnagyobb mélységen keresztül is annak megvalósítására, amit elrendelt. Ha tehát a hitetlenek a feddésekkel bőszenek minket, s gőgösen dicsekednek azzal, hogy a hitünk semmit sem ér, a pimaszságuk ne csüggyessen el, vagy gyengítsen meg minket, hanem folytassuk magabiztosan az utunkat.

21. *Meghallá pedig Rúben.* Helyes lehet megjegyezni, hogy miközben mások a vérét ontani igyekeztek, kinek köszönhetően menekült meg József. Ruben egy dologban kétségtelenül a leggonoszabb volt közöttük, amikor beszennyezte atyja házasságát, s az a zabolátlan vágy más bűnöket is magában foglalva a romlott természet jele volt. Most azonban hirtelen egyedül ő törődik a kegyességgel, és gondol a testvéri kötelezettségekre, eloszlatva ezzel az istentelen összefogást. Bizonytalan, hogy talán most valamiféle eszközöket keresett az ellentételezéshez, aminek a kedvéért visszakerülhetett volna atyja kegyeibe. Mózes kijelenti, hogy az volt a célja, hogy a fiút biztonságban visszajuttassa az apjához, amiből az általam megfogalmazott feltételezés valószínűnek látszik, miszerint úgy vélte, a testvére élete elégséges ár lesz ahhoz, hogy atyja kibéküljön vele. De bárhogyan is legyen, az emberség, amit a testvére megszabadítására tett erőfeszítésében mutatott, annak bizonyítéka, hogy még nem züllött le mindenféle gonoszságra. S Isten talán a bűnbánatának ezzel a bizonyosságával akarta valamekkora mértékben csökkenteni a korábbi gyalázatát. Ebből megtanuljuk, hogy az emberek jellemét nem szabad egyetlen cselekedet alapján felbecsülni, legyen az bármennyire szörnyű, s így kétségbe ejteni önmagunkat az üdvösségüket illetően.

22. *Vessétek őt ebbe a kútba.* A kegyes megtévesztés, amihez Ruben folyamodott, kellően bizonyítja, micsoda heves dühtől égtek a testvérei. Mert se nyíltan szembeszállni nem mer velük, sem a bűnről nem meri lebeszélni őket, mert látja, hogy semmiféle indok sem lágyítaná meg semelyiket. Az sem kibővíti a kegyetlenségüket, hogy egyetértenek a javaslatával, mintha csak hajlamosak lennének az irgalmasságra. Mert ha vagy az egyik, vagy a másik út volt szükséges, jobb lett volna neki azonnal meghalni a kezüktől, mintsem a lassú kiéheztetéstől elpusztulni a kútban, ami a legkegyetlenebb büntetésfajta. A vaskos képmutatásukat is meg kell említeni, mert úgy vélték, hogy mentesülnek a büntől, ha nem mocskolják be a kezüket a testvérük vérével. Mintha valóban bármi különbséget jelentene, hogy karddal döfték a testvérüket, vagy megfojtással adták a halálra. Az Úr ugyanis, amikor Ézsaiás által vádolja a zsidókat azzal, hogy a kezeik vérben úsznak, akkor nem úgy érti, hogy orgyilkosok voltak, hanem azért nevezi őket vérengzőknek, mert nem kímélték a szenvedő testvéreiket. Ezért Jákob fiai semmivel sem jobbak, amikor a testvérüket élve a föld alá taszítják, hogy mint valami eltemetett folytasson hiábavaló küzdelmet a halállal, s hossza kínok után haljon meg. S egy kutat választva a sivatagban, ahonnan senki emberfia sem hallhatta meg a haldokló kiáltásait, még ha a sóhajai fel is emelkedtek a mennybe. Barbár gondolat volt, hogy egy ujjal sem bántották az életét, ha nem mocskolták be a kezeiket a vérével, mert egyfajta, nem kevésbé erőszakos halál volt az, amit a kiéheztetéssel akartak kiváltani. Ruben azonban, hozzáigazítva a nyelvezetét a brutális elképzeléseikhez, egyelőre elegendőnek tartotta mindenféle mesterkedésekkel visszafogni a féltelenségüket.

23. *Letépték Józsefről az ő felső ruháját.*⁵⁸⁷ Látjuk, hogy ezek az emberek tele vannak feltevésekkel és hazugságokkal. Gondtalanul lemeztelenítik a testvérüket, nem éreznek félelmet, amikor saját kezüleg vetik bele a kútba, ahol a tíz kardnál is rosszabb éhség fog

⁵⁸⁷ A cifra ruhát egyesek a jog szerint az elsőszülötthöz tartozónak tekintették, következésképpen Ruben lett volna a jogos viselője, de elveszítette azt a helytelen viselkedésével. Jákobot tehát úgy kell érteni, hogy a ruhával együtt az elsőszülöttség jogát is áthelyezte Rubenről, a legidősebb fiúról Ráhel, a legszeretettebb felesége legidősebb fiára. Ha ez így volt, akkor ez még nagylelkűbbé teszi Ruben viselkedését ez alkalommal, mint az közönségesen feltételezhető. Van azonban egy ellenvetés is ezzel a magyarázattal szemben, nevezetesen az, hogy az Íge szöveg szerint Jákob Józsefnek csináltatta a cifra ruhát (lásd 3. vers), és nem csak úgy odaadta neki. – a szerk.

majd végezni vele, mert abban reménykednek, hogy a bűnük leplezve marad. Amikor pedig hazaviszik a ruháit, nem merül fel a meggyilkolásának gyanúja, mert atyjuk valóban elhiszi, hogy egy vadállat szaggatta szét. Így vakítja el a Sátán a gonoszok elméit, s ők felszínes kifogásokba gabalyodnak bele. A lelkiismeret valóban a mértékletesség forrása, de a Sátán úgy hízeleg a csábításaival azoknak, akik a csapdáiba akadtak, hogy maga a lelkiismeret, aminek vétkeseikként kellene őket Isten ítélőszéke elé idézni, csak még jobban megkeményíti őket. Kifogásokat kitalálva ugyanis sokkal vakmerőbben vetik magukat a bűnbe úgy, mintha bármit elkövethetnének, ami nem kerül az emberek látókörébe. Biztosan az elvetett gondolkodás, az örület és a tunyaság lelkülete az, amit minden vakmerő kísérlettől csak az emberek gyalázatától való félelem tart vissza, miközben az isteni ítélettől való félelmet lábbal tiporják. S noha nem mindenki jut el idáig, mégis, az a hiba, hogy az embereknek több tiszteletet adnak, mint Istennek, nagyon is általános. A *ruha* szó ismétlése Mózes mondatában hangsúlyos, mert megmutatja, hogy az atyai szeretet eme jele nem volt képes lecsillapítani az elméiket.

25. *Azután leülének kenyerezni.* Bámulatos barbárság volt az, hogy képesek voltak nyugodtan falatozni, miközben a szándékukat tekintve a testvérük halálában voltak bűnösök, mert ha lett volna egyetlen cseppnyi emberség a lelkükben, akkor éreztek volna legalábbis valamekkora belső lelkiismeret-furdalást. Sőt, rendszerint a legrosszabb emberek félnek a bűnelkövetés után. Mivel a pátriárkák az érzéketlenség eme állapotába kerültek, tanuljunk meg a példájukból félni, nehogy Isten igazságos haragja által ugyanaz a letargia ragadja meg a mi érzéseinket is. Közben helyes fontolóra venni Isten tanácsvégzésének bámulatos előre haladását. József már átment a kettős halálon, s most mintegy a harmadik halál által, minden várakozás ellenére kimenekül a sírból. Hisz mennyivel volt kevesebb a halálnál, hogy eladják őt rabszolgának az idegeneknek? Az állapota véletlenül valóban rosszabbodott, mert Ruben, titokban kivonva őt a kútból, visszavihette volna az atyjához, most azonban a világ egy távoli részére hurcolták el a visszatérés minden reménysége nélkül. Ez azonban titkos fordulat volt, amivel Isten a magasra emelését határozta el. S végül az események megmutatják, hogy sokkal jobb volt Józsefnek messzire kerülni a saját családjától, semmint otthon maradni a biztonságban. Azután Júda szavai, melyekkel meggyőzi a testvéreit, hogy *adják el* Józsefet, némileg ésszerűbbek is. Mert elmésen megvallja, hogy az emberölésben lennének vétkesek, ha hagynák meghalni a kútban. Mi hasznunk lesz, mondja, ha eltitkoljuk a véré, hisz a kezeink mégis vértől szennyezettek lesznek. Eddigre a dühük már kissé lecsillapodott, így odafigyeltek az emberségesebb tanácsra, mert noha égbekiáltó álnokság volt eladni idegeneknek a testvérüket, mégis valami volt elevenen elküldeni, hogy legalább rabszolgaként élhessen. Látjuk tehát, hogy az örütség ördögi lángja, ami ott égett valamennyiükben, most lecsillapodott, amikor elismerték, hogy semmi hasznuk sem lenne a vétkük elleplezéséből az emberek szeme előtt, mert a gyilkosság szükségszerűen Isten szeme elé fog kerülni. Mert először úgy felmentették magukat a vétek alól, mintha nem ülne Bíró a mennyben. De most a természetes érzés, amit a gyűlölet kegyetlensége korábban megdermesztett, elkezdi kifejteni az erejét. S természetesen még az elvetettekben is, akik látszólag teljesen levetkőzték az emberséget, az idő megmutatja, hogy maradt bennünk annak némi maradéka. Amikor a gonosz és erőszakos érzelmek tombolnak, a kavargó szenvedélyük megakadályozza a természetet a maga részének elvégzésében. De egyetlen elme sem ostoba annyira, hogy a saját gonoszságának fontolóra vétele ne töltené el időnként büntudattal, mert ahhoz, hogy az emberek menthetetlenekké váljanak Isten ítélőszéke előtt szükséges, hogy először önmagukat ítéljék el. Azok, akik képesek meggyógyulni, s akiket az Úr a megtérésre vezet, abban különböznek az elvetettektől, hogy miközben az utóbbiak makacsul elrejtik a büntudatukat, az előbbiek fokozatosan visszatérnek a bűnbe merülésből, hogy engedelmeskedjenek a józan ész szavának. Sőt, amit Júda itt a testvéréről kijelent, azt az Úr a próféta által kiterjeszti az egész emberi fajra. Valahányszor tehát a romlott vágyak az igazságtalan erőszakra, vagy más

sértésekre készítetnek, emlékezzünk meg erről a szent kötelékről, ami az egész társadalmat összeköti, hogy az visszafogjon minket a gonosz cselekedetektől. Az ember nem sértheti meg az embereket úgy, hogy ne válna a saját teste ellenségévé, s ne sértené meg és forgatná fel a természet egész rendjét.

28. *És menének arra Midiánita kereskedő férfiak.* Egyesek úgy vélik, hogy Józsefet kétszer adták el ugyanazon a helyen. Ez ugyanis bizonyos, mert Midián Ábrahám és Ketúrah fia volt, s az ő fiai különböztek Ismáel fiaitól, Mózes pedig nem gondatlanul írta le ezeket a különböző neveket.⁵⁸⁸ Én azonban úgy értelmezem az igeszakaszt, hogy Józsefet felkínálták bárkinek, aki meg akarta venni, s miután a midianiták erre nem voltak hajlandók, ezért az izmaelitáknak adták őt el. Emellett noha joggal gyanúsíthatták az eladókat Józsefet ellopásával, a nyereségvágy mégis megakadályozza őket a kérdezősködésben. S hozzátehetjük az is valószínű, hogy az utazás során érdeklődtek, kicsoda József. De nem tulajdonítottak olyan nagy értéket a közös gyökereiknek, hogy az meggátolta volna őket a nyereség buzgó megszerzésében. Ez az igeszakasz azonban arra tanít minket, hogy Ábrahám test szerinti fiai mennyivel előnyösebb helyzetben voltak a választott utódoknál, akikben mindazonáltal az egyház jövőbeli reménysége rejlett. Látjuk, hogy Ábrahám két fiának utódai olyannyira megsokasodtak, hogy mindegyikük különböző helyeken kereskedtek, miközben a magnak az a része, amit az Úr választott Magának, még mindig kicsi volt. De olyanok e világ gyermekei, mint az éretlen gyümölcsök: gyorsan nagy gazdagságra és a boldogság csúcsára jutnak, miközben az egyház lassan haladva előre a legnagyobb nehézségeken keresztül hosszú idő alatt is csak alig-alig jut el középszerűség állapotába.

30. *És megtére.* Ebből megértjük, hogy Ruben más munkát színlelve elszökött a testvéreitől, hogy valamennyiük háta mögött kivonhassa a kútból és visszavihesse az atyjához a testvérét. Ezért nem volt jelen abban az időben, amikor Józsefet eladták. S nem csoda, ha megelőzték, amikor a többiektől eltérő utat választott, tekervényes úton akarván elérni a kutat. De végül Ruben minden reménységét elveszítve feltárja a testvérei előtt a szándékát, amit korábban nem mert megvallani, nehogy a fiút azonnal megöljék.

31. *Akkor vevék a József felső ruháját.* Most visszatérnek az első tervükhöz. Azért, nehogy atyjuk gyanút fogjon a bűnüket illetően, elküldik a véres ruhát, amiből arra következtethet, hogy Józsefet egy vadállat szaggatta szét. Noha Mózes csak futólag utal rá, én mégis azt hiszem, hogy néhány szolgáljukat küldték, akik nem voltak részesei a bűnnek, semmint maguk közül valakiket. Mózes nem sokkal később ugyanis azt mondja, hogy Jákob fiai és leányai eljöttek, hogy a bánatában némileg vigasztalják. S noha az általuk használt szavakban lappang a sértésnek némi látszata, nekem valószínűbbnek tűnik, hogy ezt a parancsot azért adták, hogy eltereljék a gyanút önmagukról. Mert zavartaknak színlelték magukat, ami szokásos az összetett dolgokban. De bármit is akartak a gonoszságuk oda vezeti őket, hogy halálos sebet mérnek az atyjuk elméjére. Ez pedig az a haszon, amit a képmutatók elnyernek az álruháikkal, hogy amikor egy hiba következményei elől igyekeznek elmenekülni, bünt bűnre halmoznak. Jákobot illetően csoda lenne, hogy miután oly sok próbára tétetett és mindig győztesen került ki ezekből, most összetörne a bánat alatt. Természetesen nagyon abszurd volt, hogy a fia halála nagyobb fájdalmat okozzon neki, mint a felesége vérfertőző beszennyezése, a sekhemiek lemészárlása és a lánya megbecstelenítése. Hol volt az a legyőzhetetlen erő, amivel még az angyalt is legyőzte? Hol volt a türelem megannyi leckéje, melyekkel Isten gyakoroltatta őt azért, hogy soha ne mondjon csődöt? Ez a hajlam a gyászra arra tanít minket, hogy senki sincs felruházva olyan hősiek erényekkel, hogy kivételt képezne a test ama gyengeségétől, ami néha még kicsiny dolgokban is elárulja magát. Ezért történik meg az is, hogy akik hosszú időn át hozzászórtak a kereszthez, s akiknek a

⁵⁸⁸ Talán jobban lehetne magyarázni azt feltételezve, hogy az arra haladó karaván izmaelitákból és midianitákból tevődött össze. Az izmaeliták alkották a társaság nagyobb és látványosabb részét, s ezért az egész nevét is ők adták, de József tényleges megvásárlói a köztük levő midianita kereskedők voltak. – a szerk.

veterán katonákhoz hasonlóan bátran kellene szembeszállni mindenféle támadással, úgy elbuknak, mint a fiatal újoncok még egy könnyű csetepatéban is. Közülünk ki ne félthetné magát, mikor látjuk a szent Jákobot is lecsüggedni, miután oly sok bizonyosságát adta a türelemnek?

35. *Felkelének pedig minden ő fiai, és minden ő leányai.* Ennek a gyásznak a terhe világosabban is kifejeződik azzal a körülménnyel, hogy minden fia és lánya eljöttek vigasztalni őt. A „felkeltek” kifejezés ugyanis magában foglalja a közös megfontolást: egyetértettek abban, hogy összejönnek, mert a szükség készítette őket. De ebből kiderül, milyen nagy volt az emberek vele született színlelése. Jákob fiai olyan jellemet öltenek, ami semmiképpen sem illik hozzájuk, s a kegyesség hivatalát is ellátják, amitől az elméik a leginkább el vannak idegenedve. Ha tisztelték volna Istent, akkor elismerték volna a hibájukat, s noha nem lett volna orvosság a gonoszságukra, a bűnbánat mégis termett volna némi gyümölcsöt. Most azonban megelégedtek a hiábavalósággal, mely annyira üres, mint a szél. Ebből a példából megtanuljuk, milyen gondosan el kell kerülnünk a színlelést, ami folytonosan újabb csapdába taszítja az embereket.

De nem akara vigasztalódni. Megkérdendő: vajon Jákob teljesen levetkőzte a türelem erényét, mert a nyelvezet látszólag ezt jelenti. Emellett fájdalmasabban vétkezik, mert tudatosan és önkéntesen merül a bánatba. Ez olyan, mintha szándékosan növelte volna a bánatát, ami Isten elleni lázadás. De feltételezem, hogy az elutasítása csak a bánat ama enyhítésére vonatkozik, amit ember kínálhat. Mert semmi sem ésszerűtlenebb, mint az, hogy egy szent ember, aki egész életében szelíd beállítottsággal hordozta Isten igáját, most mint egy betörtetlen ló harapdálja a zablát azért, hogy a bánatát táplálva megerősödhessen a legyőzetlen féktelenségben. Én ezért nem kételkedem abban, hogy most is alá akarta magát vetni az Úrnak, még ha el is utasítja az emberi vigasztalást. Látszólag haragosan feddi a fiait is, akiknek tudott a Józseffel szembeni irigységéről és rosszindulatáról, mintha szemrehányást tenne nekik azt kijelentve, hogy ezt az egy fiát az összes többinél többre becsülte, mert inkább vele kíván lenni holtan a sírban, mint élvezni a tíz élő fia társaságát, akik még megmaradtak neki. Nem számítom ide a fiatal Benjámint. De nem mentegetem itt a bánat szélsőségét, amit nemrég elítéltem. S természetesen a bánattól elborítottnak bizonyul a sírról beszélve, mintha Isten fiai a halálon át nem egy jobb életre jutnának. S ebből megismerjük a mértéktelen bánat vakságát, ami majdnem kioltja a hit fényét a szentekben. Annál szorgalmasabban kell tehát igyekeznünk megzabolázni azt. Jób nagyon kiemelkedett a kegyességben, mégis látjuk, hogy miután elnyomta a bánata nagysága, mennyire világi módon keverte össze az embereket az állatokkal a halálban. Ha a szent emberek angyali elméit ennyire elsötétítette a bánat, mennyivel nagyobb homály száll ránk, hacsak Isten az Ígéjének és a Lelkének ragyogásával szét nem oszlatja azt, s mi is, alkalmas buzgósággal szembe megyünk a kísértéssel, mielőtt az elborítana minket? A bánat fő enyhítése a jövőbeli élet által nyújtott vigasztalás, ami bárki tesz a magáévá, többé már nem kell attól félnie, hogy felemészti a bánat fájdalma. Most jöllehet Jákob mértéktelen gyászát nem fogadhatjuk el, Mózes különleges célja mégis az volt, hogy a gyalázat bélyegét üsse arra az acélkeménységre, ami kegyetlenül uralkodott a fiainak szívében. Látták, hogy ha atyjuk nyomorultul elpusztul a bánattól felemészelve, ennek ők lesznek az okai. Röviden, látták, hogy már haldoklik a gonoszságuk következtében. Ha nem voltak képesek begyógyítani a sebet, akkor miért nem próbálták legalább a fájdalmát enyhíteni? Ezért hát rendkívül kegyetlenek, mert nem gondoskodnak kellőképpen az atyjuk életéről, egyetlen szóval sem enyhítik a bánatát, pedig a hatalmukban volt ennek megtétele.

36. *A Midiániták pedig eladák őt Egyiptomba.* Szomorú kép volt, hogy Józsefnek így kellett az egyik kézből a másikba kerülnie. Nem csekély sérelmet adott a korábbi szenvedéseire, hogy rabszolgaként bocsátották áruba. Az Úr azonban nem szűnt meg gondoskodni róla. Még azt is engedte, hogy kézzől kézre adják, hogy végül kiderüljön: mennyei vezetéssel jutott ahhoz az uralomhoz, amire az álmaiban kapott ígéretet. Pótifárt nem

azért nevezik eunuchnak, mert valóban az volt, hanem mert a keletiek között az udvari szatrapákat és fejedelmeket ezzel a megnevezéssel szokták illetni. A héberek között nincs egyetértés a méltóságot illetően, amit Mózes tulajdonít neki, mert egyesek „a mészárosok főnökének” magyarázzák,⁵⁸⁹ amit a görög igemagyarázók is követnek. De én inkább másokkal értek egyet, akik „a katonák prefektusának” mondják: nem mintha ő parancsolt volna az egész hadseregnek, hanem a királyi seregek voltak a keze és a hatalma alatt. Ilyenek most a testőrkapitányok, ha összekapcsoljuk egy másik hivatallal, amit a börtönprefektusok látnak el. Ezt érthetjük meg ugyanis az 1Móz39:1-ből.⁵⁹⁰

⁵⁸⁹ A kifejezés elsősorban a mészárosokra vonatkozik, akik állatokat öltek le étellelemnek, majd azokra a személyekre, akik állatokat vágtak le áldozatként, majd azokra a hóhérokra, akik halálra adták az embereket az állam fejedelmének felhatalmazásával. – *a szerk.*

⁵⁹⁰ Lásd a 20. verset. A „börtönprefektusoknak” fordított szavak a praefecti hospitii – a franciában Prevosts de l’hostel – talán a tanácsháza prefektusai helyesebb lenne. Az eredetiben szereplő שר-הטבחים kifejezés a hóhérok kapitányát jelenti, azaz a király testőreiét, akiknek a feladata volt a halálbüntetések kiszabása, mint manapság is a török udvarban. – Lásd Gesenius *Lexikonját.* – *a szerk.*

38. fejezet

1. És lőn abban az időben, hogy Júda elméne az ő atyjafiaitól, és betére egy Adullámbeli férfiúhoz, kinek neve Khira vala.

2. És meglátá ott Júda egy Súah nevű Kanaánbeli férfiúnak leányát, és elvevé azt, és beméne hozzá.

3. És az fogada méhében és szüle fiat, és nevezé nevét Hérnek.

4. És ismét fogada méhében, s fiat szüle, és nevezé nevét Ónánnak.

5. Még egyszer szüle fiat, és nevezé nevét Sélának, és mikor azt szülé, Khezibben vala.

6. És vőn Júda az ő elsőszülött fiának Hérnek feleséget, ennek neve Thámár vala.

7. De Hér, Júdának elsőszülött fia gonosz vala az Úr szemei előtt, és megölé őt az Úr.

8. És monda Júda Ónánnak: Eredj be a te bátyád feleségéhez, és vedd feleségül mint sógor, és támaszsz magot bátyádnak.

9. Ónán pedig tudja vala, hogy a magzat nem lesz az övé, azért valamikor az ő bátyja feleségéhez bemegy vala, földre vesztegeti vala el a magot, hogy bátyjának magot ne támaszszon.

10. És gonoszságnak tetszék az Úr szemei előtt, a mit cselekeszik vala, annakokáért megölé őt is.

11. És monda Júda Thámárnak, az ő menyének: Maradj özvegyen addig a te atyád házában, míg az én fiam Séla felnevekedik. Mert így gondolkodik vala: Netalán ez is meghal, mint az ő bátyjai. Elméne azért Thámár, és marada az ő atyja házában.

12. Sok idő múlva meghala Súa leánya, a Júda felesége. Júda pedig megvigasztalódék és elméne az ő juhainak nyíróihez, barátjával az Adullámbeli Khirával, Thimnába.

13. Hírül adák pedig Thámárnak mondván: Ím a te ipad Thimnába megy juhainak nyírására.

14. Leveté azért magáról özvegyi ruháját, elfátyolozá és beburkolá magát, és leüle Enajim kapujába, mely a Thimnába vezető úton van; mert látja vala, hogy felnevekedék Séla, és még sem adák őt annak feleségül.

15. Meglátá pedig őt Júda, és tisztátalan személynek gondolá, mivelhogy befedezte vala orcáját.

16. És hozzá tére az útra és monda: Engedd meg kérlek, hogy menjek be te hozzád, mert nem tudja vala, hogy az ő menyé az. Ez pedig monda: Mit adsz nékem ha bejössz hozzám?

17. És felele: Küldök néked az én nyájamból egy kecskefiat. És az monda: Adsz-é zálogot, míg megküldöd?

18. És monda: Micsoda zálogot adjak néked? És monda: Gyűrűdet, gyűrűd zsinórját és pálczádat, mely kezeden van. Oda adá azért néki, és beméne hozzá, és teherbe ejté.

19. Azután felkele és elméne, és leveté magáról a fátyolt; és felvevé az ő özvegyi ruháját.

20. És megküldé Júda a kecskefiat az ő Adullámbeli barátjától, hogy visszavegye a zálogot az asszonytól, de nem találá azt.

21. És megkérde a helység férfait, mondván: Hol van az a felavatott parázna nő, a ki Enajim mellett az útfélen vala? És azok mondanak: Nem volt erre felavatott parázna nő.

22. Visszatére tehát Júdához, és monda: Nem találám azt meg, a helység lakosai is azt mondák: Nem volt erre felavatott parázna nő.

23. És monda Júda: Tartsa magának, hogy csúffá ne legyünk; ímé én megküldöttem ezt a kecskefiat, te pedig nem találtad meg őt.

24. És lőn mintegy három hónap múlva, jelenték Júdának, mondván: Thámár a te menyed paráználkodott, és ímé terhes is a paráznaság miatt. És monda Júda: Vigyétek ki őt, és égettessék meg.

25. Mikor pedig kivitetnék, elkülde az ő ipához, mondván: Attól a férfiútól vagyok terhes, a kiéi ezek. És mondá: Ismerd meg, kérlek, kié e gyűrű, e zsinór, és e pálcza.

26. És megismeré Júda és monda: Igazabb ő nálamnál, mert bizony nem adám őt az én fiamnak Sélának; de nem ismeré őt Júda többé.

27. És lőn az ő szülésének idején, ímé kettősök valának az ő méhében.

28. És lőn, hogy szülése közben az egyik kinyújtá kezét, és fogá a bába és veres fonalat köte reá, mondván: Ez jött ki először.

29. De lőn, hogy a mikor visszavoná kezét, ímé az ő testvére jöve ki. És mondá a bába: Hogy törtél te magadnak részt? Azért nevezé nevét Pérecznek.

30. És utána kijöve az ő testvére kinek veres fonál vala kezén; és nevezé nevét Zerákhnak.

1. *És lőn abban az időben, hogy Júda.* Mielőtt Mózes folytatná József történetének elmesélését, beszúrja Júda genealógiáját, aminek több munkát szentel, mert a Megváltó onnan származtatta az eredetét. Annak a törzsnek a folytonos története, ahonnan az üdvösségnek kellett származnia, nem maradhatott meg veszteség nélkül az ismeretlenség homályában. Itt azonban mégsem a dicsőséges nemesi mivoltát ünnepli, hanem a család legnagyobb gyalázatát leplezi le. Amit itt elhangzik, az nagyon távol áll attól, hogy lángra lobbantsa Júda fiainak elméit: inkább szégyenbe kellene burkolnia azokat. S bár első ránézésre Krisztus méltóságát kissé elhomályosítani látszik ez a gyalázat, mégis, mivel itt az a „megüresítés” látszik, amiről szent Pál beszél,⁵⁹¹ ez inkább hozzájárul a dicsőségéhez, semhogy a legkevesebbet is elvenne belőle. Először is, ártunk Krisztusnak, ha nem tartjuk Őt egyedül elégségesnek bármiféle szégyen eltörlésére, ami az elődeinek helytelen viselkedéséből fakad, s ami gyakorta ad alkalmat a hitetleneknek a sértegetésre. Másodszor, tudjuk, hogy Isten kegyelmének gazdagsága főleg abban ragyog, hogy Krisztus Magára öltötte a mi testünket azzal a céllal, hogy kiüresítse Magát. Végül, odaillő volt, hogy a nemzetség, melyből Ő származott, feddésekkal legyen meggyalázva, hogy mi, megelégedvén egyedül Vele, ne keressünk Benne földi csillogást, látván, hogy a testi becsvágy mindig is nagyon hajlamos ezt az utat járni. Ezt a két dolgot tehát megjegyezhetjük: először, hogy különleges tisztesség adatott Júda törzsének, ami isteni módon lett kiválasztva a forrásnak, ahonnan a világ üdvösségének ki kell áradnia, másodszor, hogy Mózes története semmiképpen sem tiszteletkeltő azokra a személyekre nézve, akikről beszél. Ezért a zsidóknak nincs joguk bármit maguknak, vagy az atyáiknak tulajdonítani. Közben emlékezzünk, hogy Krisztus nem nyer semmi dicsőséget az őseitől, sőt, Neki Magának sincs semmi dicsősége a testben, hanem a fő és leglátványosabb győzelmét a kereszten vívta ki. Közben, hogy ne sértsenek minket azok a foltok, melyek beszennyezték az őseit, tudjuk meg, hogy az Ő végtelen tisztasága által mindenki megtisztult. Pont ahogyan a Nap is megtisztítja a világot, elnyelve égen-földön minden tisztátalanságot.

2. *És meglátá ott Júda egy Súah nevű Kanaánbeli férfiúnak leányát.* Nem vagyok megelégedve az egyesek által adott magyarázattal, akik „kereskedőként” magyarázzák a kánaánita szót. Mózes ugyanis romlott sóvársággal vádolja Júdát, mert abból a nemzetből vett magának feleséget, mellyel Ábrahám gyermekeinek isteni parancs alapján állandó harcban

⁵⁹¹ Fil2:7. „önmagát megüresíté”. Szó szerint: „kiürítette magát”, εαυτον εκενωσεν. – a szerk.

kell állniuk. Mert sem ő, sem a testvérei nem voltak tudatlanok arról, hogy vándorok a Kánaán földjén azzal a kikötéssel, hogy utóbb az ellenségeik majd ki lesznek vágva és megsemmisülnek, hogy ők átvehessék felette a megígért uralmat. Mózes tehát joggal tartja hibának, hogy Júda egy tiltott szövetségbe keveredjék, s az Úr végül megátkozza Júda innen származó utódait, hogy se Júda törzsének fejedelme és feje, sem Maga Krisztus ne ebből a kapcsolatból származzon. Azt is Jákob türelmének megpróbáltatásai közé kell sorolni, hogy gonosz unokája született Júdán keresztül, akinek a bűne nem maradt rejtve előtte. Mózes azt mondja, hogy az ifjút Isten bosszúállása vágta ki. Ugyanezt nem mondja másokról, akiket a hirtelen halál életük virágjában söpört el. Én tehát nem kételkedem abban, hogy a gonoszság, aminek a halál volt az azonnali büntetése, rendkívüli, s minden ember számára ismert volt. S noha ez a próba önmagában is komoly volt a szent pátriárka számára, az elméjét mégsem kínozta jobban semmi annál a gondolatnál, hogy aligha remélhette Isten ígéretének oly módon történő megerősítését, hogy a kegyelem öröksége gonosz és elvetett emberek birtokában maradjon. Igaz, hogy a gyermekek nagy családját a boldogság forrásának tekintik. De a szent pátriárka abban a sajátságos állapotban volt, hogy jóllehet Isten megígérte neki a kiválasztott és áldott magot, most mégis azt látja, hogy az átkozott utódok szaporodnak és növekednek a leszármazottaival, ami megsemmisíthette volna a várt kegyelmet. Azt olvassuk, hogy Hér, Júdának elsőszülött fia gonosz vala az Úr szemei előtt (1Móz38:7). A gonoszsága mindamellett az emberek szeme elől sem maradt rejtve. Mózes azonban úgy érti, hogy nemcsak a szokásos bűnök fertőzték meg, hanem inkább annyira átadta magát a bűnnek, hogy az már tűrhetetlen volt az Úr szemében.

7. *És megölé őt az Úr.* Tudjuk, hogy a hosszú életet Isten ajándékai közé sorolják, s joggal, mert semmiképpen sem lebecsülendő megtiszteltetés, hogy Isten képmására lettünk megteremtve, s minél hosszabb ideig él valaki ebben a világban, s tapasztalja meg naponta Isten gondoskodását, biztos, hogy az Úr annál nagylelkűbben bánik vele. Még a megannyi nyomorúság közepette is, amikkel tele van az élet, az az isteni jóság ragyog továbbra is, hogy Isten Magához hív minket és gyakoroltat Önmaga ismeretében. Közben pedig olyan méltósággal ruház fel, hogy aláink veti mindazt, ami ebben a világban van. Ezért nem csoda, hogy Isten a kegyesség egyik cselekedetként meghosszabbítja az ember életét. Ebből következik, hogy amikor a gonoszokat elragadja a korai halál, az egy büntetés, amit a gonoszságuk miatt kapnak. Mert ez olyan, mintha az Úr mondana ítéletet a mennyből, hogy méltatlanok arra, hogy a föld eltartsa őket és méltatlanok arra, hogy élvezzék az ég közös világosságát. Tanuljunk meg tehát mindaddig, amíg az Úr ebben a világban tart minket, az Ő jótéteményein elmélkedni abból a célból, hogy mindenki még készségesebben dicsérje az Urat azért az életért, amit Ő adott neki. S noha a hirtelen halált, ahogyan manapság is, Isten csapásai közé számítják, mert a tantétel mindig igaz: „a vérszopó és álnok emberek életüknek felét sem élék meg” (Zsolt55:24), Isten mégis jobban gyakorolta ezt az ítéletét a törvény alatt, amikor a jövőbeli élet ismerete még viszonylag homályos volt. Most azonban, miután a feltámadás világosan megmutatkozott nekünk Krisztusban, nem helyes nagyon rettegni a haláltól. S ezt a különbséget közöttünk és Isten ókori népe között máshol már említettük. Mindazonáltal soha nem fektethető le általános szabályként, hogy akik hosszú életet élnek, azok ezzel bizonyulnak Istennek tetszőknek és elfogadhatóknak, mivel az Úr néha az elvetettek életét is meghosszabbította a büntetésük fokozásaképpen. Tudjuk, hogy Káin sok évszázaddal élte túl az öccsét, Ábelt. De ahogyan Isten nem mindig és mindenkinél árasztja a mulandó áldásait állandó és egyenletes módon, úgy másrésről a mulandó büntetéseket sem mindig egyforma módon hajtja végre. Elég annyi, hogy ami a jelenvaló életet illeti, a büntetéseknek és a megjutalmazásnak különböző példáit tárja a szemünk elé. Emellett ahogyan a jelenvaló élet nyomorúságai, melyek a természet megromlásából fakadnak, nem oltják ki Isten első és speciális kegyelmét, úgy másrésről a halál, ami önmagában Isten átka, is olyan távol áll attól, hogy bármiféle sérelmet okozzon, hogy természetfeletti orvossággént

inkább a választottak üdvösségét mozditja elő. Különösen most, miután a feltámadás első zsongéja Krisztusban már felkínáltatott, azok állapota, akik gyorsan távoznak el ebből az életből, semmiképpen sem rosszabb, mert Krisztus Maga nyereség mind az élet, mind a halál számára. Isten bosszúja azonban olyan világos és figyelemre méltó Hér halálában, hogy a föld világosan megtisztultnak mutatkozhatott a mocskától.

8. *Eredj be a te bátyád feleségéhez.* Moha mindezidáig nem írta elő törvény a testvérházasságot, mely szerint a túlélő testvérnek kell magot támasztania a megholtaknak, mindazonáltal nem csoda, hogy pusztán a természet ösztökélésére az embereknek hajlaniuk kellett erre. Miután minden ember az egész faj fenntartására született, ha valaki gyermekek nélkül hal meg, ott látszólag van valami hibája a természetnek. Emberséges cselekedetnek minősült tehát valamiféle nevet szerezni a megholtaknak, amiből kiderülhetett, hogy ők is éltek egykor. S az egyetlen ok, amiért a túlélő testvérnek született gyermekeket a megholt testvérenek kellett tekinteni az volt, hogy ne legyen kiszáradt ág a családban. S ezen a módon vették el a terméketlenség gyalázatát. Emellett miután az asszony segítségül adatott a férfihez, amikor bármelyik asszony házasság útján bekerült egy családba, akkor bizonyos értelemben ama család nevének adatott. Ennek az érvelésnek megfelelően Támár nem volt teljesen szabad, hanem a Júda háza iránti kötelességből magot kellett nemznie. S jóllehet ez nem a kegyesség valamelyik szabályából fakad, az Úr mégis az emberség kötelezettségeként véste az emberek szívébe, ahogyan utóbb a zsidóknak meg is parancsolta a közigazgatásukban. Ebből következtetünk Onán gonoszságára, aki irigyelte a testvérétől ezt a tisztességet, s nem akarta megengedni, hogy a halála után megszerezze az atya nevet. Ez viszont gyalázatot hozott az egész családra. Látjuk, hogy sokan átadják a fiaikat a barátaiknak örökbe fogadás céljából: a barbárság párját ritkító cselekedete volt tehát megtagadni a saját testvérétől azt, ami idegeneknek megadatik...⁵⁹² Sőt, nemcsak megrövidítette a testvérét a neki kijáró jogokat illetően, hanem inkább a földre vesztegette a magját, semhogy fiat támasszon a testvére nevének.

10. *És gonoszságnak tetszék az Úr szemei előtt.* Erről a dologról a zsidók kevésbé szépen beszélnek. Én megelégszem a rövid megemlékezésével, amennyire a szégyenérzet megengedi a tárgyalását. Szörnyű dolog kibocsátani a magot egy férfi és egy nő szexuális kapcsolatán kívül. Akarattal elkerülni ezt a kapcsolatot úgy, hogy a mag a földre csöpög, kétszeresen is borzalmas. Ez azt jelenti ugyanis, hogy az illető kioltja a család reménységét, s megöli a várható fiút, még mielőtt az megszülethetett volna. Ezt a gonoszságot a Lélek most a lehető legkomolyabban elítéli Mózesen keresztül, miszerint Onán mondhatni erőszakos és idő előtti szüléssel kitépte a bátyja magvát az anyaméhből, s olyan kegyetlenül, amilyen gyalázatosan a földre vetette. Sőt, így próbálta a tőle telhető legerőteljesebb módon megsemmisíteni az emberi faj egy részét. Amikor egy asszony vonja ki valamilyen módon a magot a méhből segédeszközökkel, akkor azt is joggal tekintik megbocsáthatatlan bűnnek. Onán hasonló bűnben volt vétkes, beszennyezvén a földet a saját magvával, hogy Támárnak ne lehessen több örököse.

11. *És monda Júda Thámárnak.* Mózes arra utal, hogy Támárnak mindaddig nem volt szabad más családba férjhez menni, amíg Júda a saját hatalmában akarta őt tartani. Lehetséges, hogy önként vetette alá magát az apósa akaratának, pedig elutasíthatta volna. de a nyelvezet látszólag azt jelenti, hogy az elfogadott gyakorlat szerint történt, hogy Támár nem mehetett más családhoz, csak az apósa akaratára, amíg annak volt olyan utódja, aki magot támaszthatott általa. De bárhogyan is legyen, Júda nagyon igazságtalanul járt el őt megkötve tartva, akit ki akart játszani. Mert valóban nem volt oka rá, amiért ne engedhette volna meg neki a szabad elmenetelt a házából, hacsak nem a következtetlenség vádjától félt. De nem lett volna szabad megengednie a szégyen eme becsvágyó érzésének, hogy álnokká és kegyetlenné

⁵⁹² Itt egy-két sor, valamint a kilencedik vers magyarázata kimaradt.

tegye őt a menyével szemben. Emellett ez a sértés a helytelen megítélésből fakadt, mivel anélkül, hogy fontolóra vette volna a fiai halálát, a gyalázatot hamisan és igazságtalanul egy ártatlan asszonyra hárítja. Azt hiszi, hogy a Támárral kötött házasság boldogtalan volt, de akkor miért nem engedi a saját maga kedvéért, hogy ő máshol keressen magának férjet? De abban is rosszat tesz, hogy miközben a fiai halálának az oka a saját gonoszságuk volt, ő magára Támárra nézve kedvezőtlenül ítél, pedig neki nem lehetett volna gonoszságot betudni. Tanuljuk hát meg ebből a példából, hogy valahányszor csak valami kedvezőtlen dolog történik velünk, ne hárítsuk át másra a gyalázatot, s ne is gyűjtögetünk mindenfelől kétes sejtelmeket, hanem rázzuk le a bűneinket. Attól is óvakodnunk kell, nehogy az ostoba szégyen úgy eluralkodjon rajtunk, hogy miközben a hírnevünket igyekszünk sértetlenül megőrizni az emberek között, ne legyen ugyanolyan gondunk a jó lelkiismeret fenntartására is Isten előtt.

13. *Hírül adák pedig Thámárnak.* Mózes elmondja, miképpen bosszulta meg Támár az őt ért sérelmet. Először nem vette észre a megtévesztést, de hosszú idő múlva rájött. Amikor Séla felnőtt, s ő becsapottnak találta magát a gondolatai a bosszú felé fordultak. S nem kell abban kételkedni, hogy hosszasan tépelődött, s mondhatni kiköltötte ezt a célt. A Júda elindulásáról szóló üzenet ugyanis nem véletlenül jutott el hozzá, hanem mivel céltudatos volt, kémeket állított, akik beszámoltak minden egyes cselekedetéről. Most pedig noha aljas, és egy mértékletes asszonyhoz nem illő tervet kovácsolt, az a körülmény mégis némileg enyhíti a bűnét, hogy nem akart szexuális kapcsolatot Júdával, csak a cölibátus állapotában. Közben az elme vak tévelygése folytán egy másik a házasságtörésnél nem kevésbé megvetendő bűnbe is beleesett. Mert a házasságtöréssel a házastársi hűség sérül, de ezzel a vérfertőző szexuális kapcsolattal a természet egész méltósága a feje tetejére áll. Ezt alaposan meg kell figyelni azért, hogy aki sérelmet szenvedtek, ne folyamodjanak elhamarkodottan törvénytelen orvosságokhoz. Nem a vágy volt az, ami Támárt arra készítette, hogy prostituálja magát. Valóban bánkódott, amiért eltiltották a férjhezmeneteltől, hogy természetlenül otthon maradjon, de nem volt más célja, mint megróni az apósát a becsapás miatt, amivel megtévesztette őt. Ugyanakkor látjuk, hogy szörnyű bűnt követett el. Ez szokott történni még a jó ügyekben is, amikor valaki a helyesnél jobban belemerül a testi vonzalmakba. Amire Mózes utal az özvegyiség ruháival kapcsolatosan, az a mértékletesség törvényéhez tartozik. Az elegáns ruha ugyanis, ami odavonzza az emberek szemeit, nem illik az özvegyekhez. Ezért enged meg Pál többet a feleségeknek, mint az özvegyeknek, mert azoknak van férjük, akiknek a kedvében kell járniuk.

14. *Leült egy nyitott helyen.*⁵⁹³ Az igemagyarázók különféleképpen magyarázzák ezt az igeszakaszt. Szó szerint azt jelenti: „a források, vagy a szemek kapujában”. Egyesek azt feltételezik, hogy ott egy két ágra szakadó forrás volt, mások szerint tág hely, ahol a szemek minden irányba elnézhetnek. A harmadik magyarázat azonban érdekesebb az elfogadásra, nevezetesen hogy utat jelent, ami kétfelé ágazott, mert olyan volt, mintha egy ajtó nyílt volna meg a szemünk előtt, hogy akik valójában egy úton járnak, kétfelé mehessenek. Valószínűleg olyan hely volt ez, ahonnan Támár egy közeli mellékúton volt látható, amerre Júda elfordulhatott, hogy ne legyen vétkes a parázñaságban nyilvános módon, sokak szeme láttára. Amikor azt olvassuk, hogy elfedte az arcát, abból arra következtetünk, hogy a parázñaság szabadossága nem volt annyira zabolátlan, mint ahogyan manapság uralkodott el sok helyen. Ő ugyanis a ribancok módjára öltözött fel, hogy Júda ne gyanítson semmit. S az Úr a szégyennek ezt az érzését bevésve hagyta azok szívében, akik gonoszul élnek, hogy ők lehessenek a saját aljasságuk tanúbizonyságai. Ha ugyanis az emberek képesek lennének lemosni a bűneik foltjait, tudjuk, hogy azt nagyon szívesen megtennék. Ebből következik, hogy miközben menekülnek a világosság elől, borzalommal telnek el akaratuk ellenére attól,

⁵⁹³ Károlinál: leütle Enajim kapujába. – a ford. Mansitque in ostio Henaim, “a szemek, vagy Enajim kapujába”. – az angol változat széljegyzete. – a ford.

hogy a lelkiismeretük előre láthatja Isten ítéletét. A nagyobbik rész valóban fokozatosan bár, de messze felülmúlt minden mértéket tunyaságban és pökhendiségben, ezért kevésbé gondosak a hibáik leplezésében. Isten azonban mégsem engedte soha, hogy a természetes érzéseket oly teljes mértékben kioltsa azok brutális zabolátlansága, akik büntetlenül akarnak vétkezni, hanem még a leggonoszabbat is a saját ocsmánysága készíteti a megszegyenülésre.⁵⁹⁴ Aljas volt tehát annak a cinikus filozófusnak a pökhendisége, akit mikor rajtakaptak a bűnben, azzal dicsekedett, hogy embert ültet. Röviden, Támár leple megmutatja, hogy a paráználkodás nemcsak aljas és mocskos dolog volt Isten és az angyalok szemében, de mindig is elítélték még azok is, aki gyakorolták.

15. *Meglátá pedig őt Júda.* Hatalmas gyalázat volt Júdára nézve, hogy gyorsan szexuális kapcsolatra vágyott egy ismeretlen asszonnyal. Ő ekkorra már idős volt, s ezért már csak a kornak is vissza kellett volna fogni a zabolátlanság hevét még egy buja emberben is. Messziről lát egy asszonyt, így nem lehetséges, hogy a szépsége fogta volna őt meg.⁵⁹⁵ A vágy úgy fellobbantja őt, mint ahogyan a csődör nyerít, ha kancát szimatol. Ebből megtudjuk, hogy az Isten félelme, vagy az igazság és a jólét tekintetbe vétele nem virágozhattak nagyon egy olyasvalaki szívében, aki ilyen hevesen tör ki a vágyaiba merülendő. Ezért ő példakán áll előttünk, hogy megtanulhassuk, mennyire könnyen kitörnek a testi vágyak, ha az Úr meg nem zabolázza azokat. Ezért a gyengeségünk tudatában kérjük az Úrtól az önmegtartóztatás és a mértékletesség lelkét. S nehogy ugyanaz a biztonság kerítsen minket is a hatalmába, ami Júdát is arra készítette, hogy a paráznaságba csússzon, jegyezzük meg, hogy a gyalázat, amit Júda szenvedett el a vérfertőzése folytán, isteni módon rá kiszabott büntetés volt. Ki merülne hát akkor olyan bűnbe, amiről ebből a félelmetes fajta bosszúból látja, mily nagyon utálatos Isten szemében?

16. *Mit adsz nékem ha bejössz hozzám?* Támár nem akart nyereségre szert tenni a saját személyének áruba bocsátásával, hanem valamiféle zálogot akart, hogy eldicsekedhessen vele: megállta a bosszút az elszenvedett sérelemért. S valóban nem kétséges, hogy Isten vakította meg Júdát, amint megérdemelte, mert miképpen lehetséges, hogy nem ismerte meg a menyé hangját, akit már hosszú ideje ismert? Emellett ha zálogot kellett is adni a megígért kecskegidáért, micsoda ostobaság átadni a gyűrűjét egy ribancnak? Én étlépek ennek a kettős zálogolásnak az abszurditásán. Nekem úgy tűnik, hogy Júda híjával volt minden ítélőképességnek, s Mózes nem más okból írja le mindezeket a dolgokat, mint azért, hogy megtanítsa nekünk: ezt a nyomorult embert Isten jogos ítélete sötétítette el, amiért bűn bűnre halmozva kioltotta a Lélek világosságát.

20. *És megküldé Júda a kecskefiát.* A barátja kezével küldi, hogy ne kelljen lelepleznie a gyalázatát egy idegen előtt. Ez az oka annak is, amiért nem mert panaszkodni az elveszített zálogok miatt, nehogy kitegye magát a nevetségességnek. Én ugyanis nem fogadom el egyesek magyarázatát, amit a *tartsa magának, hogy csúffá ne legyünk* szavakra adnak, mintha Júda önmagát mentegetné, hiszen beteljesítette azt, amit ígért. A másik jelentés sokkalta alkalmasabb, nevezetesen hogy Júda inkább elvesztegeti a gyűrűt, semhogy a dolog elterjedve alkalmat adjon a közszájon forgásra, mert könnyebb a pénzbeli veszteség, mint a jellembeli. Lehet, hogy attól is félt: nevetségessé vélik, amiért ennyire hiszékeny volt. De főleg a paráznasága miatti gyalázattól félt. Itt látjuk, hogy az Isten Lelke által nem kormányozott emberek mindig jobban a szívükön viselik a világ vélekedését, semmint az Isten ítéletét. Hiszen miért nem jutott eszébe, amikor a testi vágyak felizgatta őket, hogy „íme, most aljassá válok Isten és az angyalok szemében?” Vagy legalább miért nem pirul el a bűne titkos ismeretében az után, hogy a testi vágyai lehültek? De csak akkor van biztonságban, ha képes

⁵⁹⁴ A következő mondat kimaradt a fordításból: “Putida igitur fuit Cynici illius protervia, qui in flagitio deprehensus, sine rubore jactavit se plantare hominem.”

⁵⁹⁵ Az eredeti itt hozzászól: “pruritus tamen non secus in eo accenditur quam in equo, qui ad equarum odorem adhinnit.”

megóvni magát a nyilvános gyalázattól. Ez az igeszakasz azonban azt tanítja nekünk, amit korábban mondtam: a paráznaságot az emberek józan esze is elítéli, nehogy valaki a tudatlanság alapján mentegetőzzön.

24. *És lőn mintegy három hónap múlva.* Támár hamarabb is leleplezhette volna a vétket, de várt, amíg halálbüntetésre méltóvá nem válik, mert akkor erősebb alapja lett a megleckéztatásra. Az ok, amiért Júda ilyen súlyos büntetést szab ki a menyére azt volt, hogy a házasságtörésben találta őt vétkesnek, mert amit később az Úr a törvényével is megerősített, az látszólag uralkodó szokás volt ekkortájt az emberek között: a leánynak a házasságkötést követően szigorúan hű kellett maradnia a férjéhez. Támár Júda családjába ment férjhez, s akkor a harmadik fiának volt a házastársa. Nem tehát egyszerű és szokásos paráznaság volt tehát az ítélet tárgyát alkotó, amit Júda saját jogon ítél el, mert őt érte a sérelem a fia személyében. Ez a fajta büntetés pedig annak bizonyítéka, hogy a házasságtörést minden korban égbekiáltónak tartották. Isten törvénye megkövezést parancsolt a házasságtörőkre. S mielőtt az írott törvény is megerősítette volna a büntetést, a házasságtörő asszonyt mindenki egyetértésével tűzhalálra adták. Ezt látszólag isteni sugalmazásra tették, hogy a természet irányítása és tekintélye, mind szilárd ör alatt a házasság szentsége megerősödjék. S noha az ember nem ura a saját testének, mégis kölcsönös kötelezettség áll fenn közte és a felesége között. A férfiak azonban, akik törvénytelen szexuális kapcsolatra léptek egy hajadonnal, nem kaptak halálbüntetést, mert az a büntetés az asszonyoknak volt fenntartva, s nemcsak szemérmertlenségük, de a férjükre hozott gyalázat, valamint a zűrzavar miatt is, amit a mag tilalmas keveredése okozott. Mert mi más marad meg biztonságban az emberi társadalomban, ha szabadság adatok egy idegen leszármazottjának lopva történő be behozatalára? S ha rájuk száll a törvényes örökösöktől elvett vagyon? Nem csoda tehát, ha korábban a házastársi hűség jogait rendkívül szigorúan kihangsúlyozták. Mennyivel gonoszabb, és megbocsáthatatlanabb a hanyagságunk manapság, mely előmozdítja a házasságtöréseket azzal, hogy engedi azokat büntetlenül folytatódni. A halálbüntetés valóban túl szigorúnak tűnik a sérelem mértékét tekintve. Miért büntetünk hát kisebb hibákat nagyobb szigorral? A világot valóban elámították a Sátán mesterkedései, amikor engedte, hogy a természet által mindenkire felvett törvény idejétmúlttá váljon. Közben ürügyet is találtak erre a vaskos örültségre abban, hogy Krisztus biztonságban elküldte a házasságtörő asszonyt (Jn8:11), mintha valóban a tolvajokra, gyilkosokra, hazugokra és varázslókra szabott volna csak ki büntetéseket. Hiábavaló tehát szabályt keresni Krisztus egyetlen cselekedetében, Aki szándékosan tartózkodott a földi bíró hivatalának ellátásától. Megkérdendő azonban, hogy Júda, aki ily módon vakmerően ragadja magához a kard jogát, pedig magánember, sőt idegen volt a földön, honnan vette magának azt a nagy szabadságot, hogy élet és halál bírója legyen? Erre azt válaszolom, hogy a szavakat nem úgy kell venni, mintha a saját tekintélyével parancsolná, hogy adják halálra a menyét, vagy mintha a hóhérok az ő intésére vártak volna. Mivel azonban a vétek megerősítést nyert és ismertté vált, ő, mint vádló, szabadon kimondja a büntetést úgy, mintha az ítéletet már meghozták volna a bírók. Valóban nem kételkedem abban, hogy gyűléseket tartottak, ahol kimondták az ítéleteket, s ezért egyszerűen úgy magyarázom, hogy Júda azt parancsolta: Támárt állítsák a nyilvánosság elé, hogy miután kikérdezték, kiszabhassák rá a büntetést a szokásoknak megfelelően. De a büntetés fajtája olyan értelmű, hogy az ügy nem vitatható, mert Támárt már az előtt bűnösnek ítélték, hogy a törvényszék elé került volna.

26. *És megismeré Júda.* Támár nyílt megfeddése a bosszúvágyból fakadt. Ő nem keresi a találkozást az apósával, hogy lecsendesítse az elméjét, hanem a halál szándékos megvetésével társ-tettesnek állítja őt a saját elítéltetésében. Az, hogy Júda azonnal elismeri a vétkét, az őszinteségének a jele, mert látjuk, hogy mennyi hamis érvvel szokta majdnem mindenki leplezni a bűneit, míg a napvilágra nem kerülnek, és a vétküik tagadásának minden eszköze csődöt nem mond. Itt, noha senki sincs jelen, aki megvallást erőszakolhatna ki a fenyegetések erejével, Júda önként meghajol és tesz egyet, a gyalázat nagyobbik részét

önmagára véve. De látjuk, hogy megvallván a vétjét, hallgat a büntetésről, s ebből arra következtetünk, hogy akik merevek mások megítélésében, sokkal hajlékonyabbak a megbocsátásban önmaguknak. Abban tehát utánoznunk kell őt, hogy az igazságnak kínpad, vagy kínzás nélkül is úgy kell uralkodnia nálunk, hogy ne szégyelljük megvallani az egész világ előtt azokat a bűnöket, melyekkel Isten vádol minket. El kell azonban kerülnünk a részrehajlását, nehogy miközben nyersegek vagyunk másokkal szemben, kíméljük önmagunkat. Ez a történet annak fontosságára is tanít minket, hogy senkit ne ítéljünk el meghallgatás nélkül. S nemcsak azért, mert jobb az ártatlan felmenteni, mintsem a vétkest elpusztítani, hanem mert a védekezés megannyi dolgot a napvilágra hoz, melyek néha szükségessé teszik a változtatást az ítélet formájában.

Igazabb ő nálamnál. A kifejezés nem teljesen helyes, mert nem egyszerűen csak jóváhagyja Támár viselkedését, hanem összehasonlító módon beszél, mintha azt mondaná, hogy igazságtalanul és ok nélkül haragudott az asszonyra, pedig miatta inkább önmagát kellett volna vádolnia. Sőt, az eredményből kiderül, mennyire megkésve szab ki a világ büntetéseket a bűnökre, ahol a magánember nem lép fel a saját sérelmét megbosszulandó. Borzasztó és szörnyű bűnt követtek el: amíg Júda sértve érezte magát, hevesen törtetett előre és az ítélkezés ajtaja megnyílt. De most, miután a vádat visszavonták, mindketten menekülnek, bár mindenki kötelessége lett volna fellépni ellenük. Mózes azonban arra is utal, hogy Júda őszintén volt bűnbánó, mert „többé” már „me ismerte” a menyét. Azt is megerősíti, amit korábban mondtam, hogy az emberek a természetüknél fogva nagy borzalommal vannak átitatva az efféle bűnökkel szemben. Hiszen honnan származott, hogy tartózkodott a Támárral folytatott szexuális kapcsolattól, ha nem természetes módon ítélte úgy, hogy becstelenség az apósznak ilyen kapcsolatban állni a menyével? Bárki próbálja megsemmisíteni a természet diktálta különbségtételt aközött, hogy mi az aljas és mi a tiszteletre méltó, az óriásokhoz hasonlóan keveredik nyílt háborúba Istennel.

27. *Ímé kettősök valának az ő méhében.* Noha mind Júda a tévedésére, mind Támár a gonosz fortélyára bocsánatot nyertek, az Úr, hogy megalázza őket, csodát tett a szülésnél. Valami hasonló történt Jákon és Ézsau esetében is, de más okból: tudjuk ugyanis, hogy a csodák néha jó, néha gonosz dolgot vetítenek előre. Itt azonban nem kétséges, hogy az ikrek már a születésükben is magukon hordozzák a szüleik gyalázatának jeleit. Mert hasznos volt mind megújítani a gyalázatuk emlékezetét, mind pedig nyilvános példaként állítani azt, hogy az efféle bűnt örök gyalázat kísérje. Kétértelműség van a bába szavaiban. Egyesek a „rést törtél” kifejezést a magzatburokra vonatkoztatják,⁵⁹⁶ ami szétszakad, amikor a magzat előjön. Mások helyesebben azt feltételezik, hogy a bába azon csodálkozott, miképpen jött ki elsőnek Pérecz, miután utat tört magának az akadályon keresztül, mert a testvére, aki követte, őt akadályozó közbenső falként állta az útját. Egyesek szerint a kifejezés szitkozódás, mintha azt mondta volna: „a szakadás gyalázata téged illet”. De Mózes, amennyire én meg tudom ítélni, nem akar többre rámutatni, csak arra, hogy csoda történt a szülés során.

⁵⁹⁶ “Secundinis” – a magzatburok az a membrán, ami a magzatot körülzárja a terhesség során, s amely kiszakadván a gyermek kitolódásakor szülés utáni részként távozik. Az egésztest angolul secundine-nek, franciául pedig “arriere faix”-nak nevezik – a szerk.

39. fejezet

1. József pedig alávitették Égyiptomba és megvevé őt az Ismáelitáktól, kik őt oda vitték vala, egy egyiptomi ember Pótifár, a Faraó főembere, a testőrök főhadnagya.

2. És az Úr Józseffel vala, és szerencsés ember vala és az ő egyiptomi urának házában vala.

3. Látá pedig az ő ura, hogy az Úr van ő vele, és hogy valamit cselekszik, az Úr mindent szerencséssé tesz az ő kezében:

4. Kedvessé lőn azért József az ő ura előtt, és szolgál vala néki; és háza felvigyázójává tevé, és mindenét, a mije vala, kezére bízá.

5. És lőn az időtől fogva, hogy házának és a mije volt, mindenének gondviselőjévé tevé, megáldá az Úr az egyiptomi embernek házat Józsefért; és az Úr áldása vala mindenén, a mije csak volt a házban és a mezőn.

6. Mindent azért valamije vala József kezére bízta; és semmire sem vala gondja mellette, hanem ha az ételre, melyet megeszik vala. József pedig szép termetű és szép arcú vala.

7. És lőn ezek után, hogy az ő urának felesége Józsefre veté szemeit, és monda: Hálj velem.

8. Ő azonban vonakodék s monda az ő ura feleségének: Ímé az én uramnak én mellettem semmi gondja nincs az ő háza dolgaira, és a mije van, mindenét az én kezemre bízta.

9. Senki sincs nálamnál nagyobb az ő házában; és tőlem semmit sem tiltott meg, hanem csak téged, mivelhogy te felesége vagy; hogy követhetném hát el ezt a nagy gonoszságot és hogyan vétkezném az Isten ellen?

10. És lőn, hogy az asszony mindennap azt mondogatá Józsefnek, de ő nem hallgata reá, hogy vele háljon és vele egyesüljön.

11. Lőn azért egy napon, hogy valami dolgát végezni a házba beméne, és a háznép közül senki sem vala ott benn a házban,

12. És megragadá őt ruhájánál fogva, mondván: Hálj velem. Ő pedig ott hagyá ruháját az asszony kezében és elfuta és kiméne.

13. És mikor látja vala az asszony, hogy az a maga ruháját az ő kezében hagyta, és kifutott:

14. Összehívá a háznépet és szóla hozzájuk, mondván: Lássátok, héber embert hozott hozzánk, hogy megcsúfoljon bennünket. Bejött hozzám, hogy velem háljon, s én fenszóval kiálték.

15. És lőn, a mint hallja vala, hogy fenszóval kezdék kiáltani, ruháját nálam hagyá és elfuta és kiméne.

16. Megtartá azért az ő ruháját magánál, míg az ő ura haza jöve.

17. S ilyen szókkal szóla hozzá, mondván: Bejöve hozzám a héber szolga, a kit ide hoztál, hogy szégyent hozzon reám.

18. És mikor fenszóval kezdtem kiáltani, ruháját nálam hagyá és kifuta.

19. És lőn, a mint hallja az ő ura az ő feleségének beszédeit, melyeket néki beszélt, mondván: Ilyesmiket tett velem a te szolgád; haragra gerjede.

20. Vevé azért Józsefet az ő ura és veté őt a tömlöczbe, melyben a király foglyai valának fogva, és ott vala a tömlöczben.

21. De az Úr Józseffel vala, és kiterjeszté reá az ő kegyelmességét és kedvessé tevé őt a tömlöcztartó előtt.

22. És a tömlöcztartó mind azokat a foglyokat, kik a tömlöczben valának, József kezébe adá, úgyhogy a mi ott történik vala, minden ő általa történék.

23. És semmi gondja nem vala a tömlöcztartónak azokra, a melyek keze alatt valának, mivelhogy az Úr vala Józseffel, és valamit cselekeszik vala, az Úr szerencséssé teszi vala.

1. *József pedig alávitették.* Avégett, hogy összekapcsolja a történet többi részével, Mózes megismétli, amit röviden már említett, miszerint Józsefet eladták Pótifárnak, az egyiptominak. Utána hozzáteszi, hogy Isten Józseffel volt, így minden dolgában sikeres lett. Mert noha gyakran megtörténik, hogy a gonoszok minden dolga a kívánságainknak megfelelően alakul, ám őket mégsem áldja meg Isten a kegyeivel. Mégis igaz a kijelentés és helyes a kifejezés, hogy soha nem jó az embereknek, csak ameddig Isten kegyelmesnek mutatkozik irántuk. Ő ugyanis egy ideig még az elvetetteknek is kegyeskedik megadni az áldást, pedig joggal haragszik rájuk, hogy kedvesen hívogassa, sőt csábíthassa őket a megtérésre, de egyben még megbocsáthatatlanabbá tehesse őket, ha makacsok maradnak. Közben pedig megátkozza a boldogságukat. Ezért, miközben azt hiszik, hogy felértek a boldogság csúcsára, a bővelkedésük, amiben az örömeiket lelték, a romlásukká válik. S valamikor csak megfosztja Isten az embereket az áldásaitól, legyenek ők akár idegenek, akár a saját házanépe, nekik szükségszerűen le kell hanyatlani, mert nem származik máshonnan jó, csak Tőle, mint forrástól. A világ valóban megalkotja magának a szerencse istennőjét, aki az emberek dolgai körül forgolódik, vagy minden embert a maga munkájával ékesít fel, de a Szentírás elvon minket ettől a romlott képzelgéstől, s kijelenti, hogy a nyomorúság Isten hiányának a jele, a bővelkedés pedig az Ő jelenlétéé. De a legkevésbé sem kétséges, hogy Isten különleges és rendkívüli jóindulata mutatkozott meg József iránt, ezért őt világosan Isten áldottjaként ismerték. Mózes rögtön utána hozzáteszi, hogy József *az ő egyiptomi urának házában vala*, s ezzel azt tanítja nekünk, hogy nem azonnal emelkedett a tiszteletre méltó állapotba. Semmi sem volt kíváncsibb, mint a szabadság, de ő a rabszolgák közé számláltatott és veszélyekkel teli életet élt, még maga az élete is az ura akaratától függött. Tanuljuk hát meg még a szenvedéseink közepette is észrevenni Isten kegyelmét és legyen elég nekünk, mikor valami komolyat kell eltűrnünk, belekeverni a poharunkba egy adag édességet is, nehogy hálátlanul legyünk Istennel szemben, Aki ezen a módon jelenti ki, hogy jelen van velünk.

3. *Látá pedig az ő ura.* Itt az, amire nemrég utaltunk, világosabban is megmutatkozik, nevezetesen, hogy Isten kegyelme nem a közönséges, vagy megszokott módon ragyogott fel Józsefben, mivel így vált láthatóvá egy olyan ember számára, aki pogány, tehát ebben a vonatkozásban vak volt. Mennyivel aljasabb a mi hálátlanságunk, ha nem vonatkoztatjuk minden velünk történő kedvező eseményt Istenre, mint azok szerzőjére, látva, hogy a Szentírás gyakran tanít minket arra, hogy semmi sem származik az emberektől, legyen az tanács, vagy munka, vagy bármi más eszköz, amit képesek kiagyalni, csak amennyire Isten adja a Maga áldásait. S miután Pótifár ezen az alapon részesítette sokkal nagyobb tisztességben Józsefet olyannyira, hogy háza vezetőjévé tette, arra következtetünk: a pogányokra gyakorolhat olyan hatást a vallás, hogy Istennek tulajdonítják a dicsőséget. De a hálátlansága ismét elárulja magát, amikor megveti azt az Istent, Akinek az ajándékait oly nagyra becsüli Józsefben. Neki legalábbis kérdezősködni kellett volna, kicsoda ez az Isten, hogy alkalmazkodhasson a Neki kijáró imádathoz, de, miután úgy véli, a saját javára lesz, elegendőnek tartja elismerni, hogy Józsefet Isten irányítja, hogy nagyobb haszonnal használhassa a munkáját.

Valamit cselekszik, az Úr mindent szerencséssé tesz az ő kezében. Csodálatos eljárás volt ez, hogy az egész áldás, amivel tetszett az Úrnak a József iránti atyai szeretetéről bizonyosságot tenni, az egyiptomiak javára fordult. Mert József nem magának vetett, vagy aratott, s egyáltalában nem gazdagodott a munkájából. De ezen a módon történt meg az, hogy a gögös ember, aki egyébként úgy bánt volna vele, mint hitvány és mocskos rabszolgával,

emberségesen és nagylelkűen bánt vele. S az Úr gyakorta lágyítja meg a gonoszokat ilyen kegyességekkel, nehogy amikor bármi sérelmet szenvednek, a sértődöttségük dühét a kegyesek ellen fordítsák. Látjuk, milyen bőségesen árad Isten kegyelme a kegyesekre, mert ennek a kegyességnek egy része még az elvetettekre is kiárad. Azt is megtudjuk, micsoda előnyökkel jár Isten választott gyermekeit vendégszeretően fogadni, vagy azokhoz csatlakozni, akiket az isteni jóindulat így kísér, hogy annak illata átjárhassa azokat is, akik közel vannak hozzájuk. Mivel azonban nem, lenne nagyon hasznos eltelni Isten ama mulandó áldásaival, melyek megfojtják és romba döntik az elvetetteket, nekünk minden kívánságunkat arra az egy dologra kell összpontosítani, hogy Isten legyen velünk jóindulatú. Sokkal jobb volt József számára az, ha Pótifár vagyona gyarapodott az ő kedvéért, mint Pótifárnak az, hogy nagy nyereségre tett szert József által.

6. *Mindent azért valamije vala József kezére biza.*⁵⁹⁷ József learatta ennek az iránta megmutatkozó isteni szeretetnek és jóságnak a gyümölcseit annyiban, hogy legalábbis rövid időre némi enyhüléssel felfrissült a rabszolgaságban. De hamarosan újabb kísértés támadta meg őt. A kegy ugyanis, amit kapott, nemcsak szertefoszlott, de egy nyersebb jövő okává és eredetivé is vált. József volt Pótifár egész házának a kormányzója. Ebből a tiszteletre méltó beosztásból vetették börtönbe, hogy rövid időn belül halálbüntetést kapjon. Mi másra gondolhatott volna, mint arra, hogy Isten elfelejtette és elhagyta, s folytonosan újabb és újabb veszélyeknek volt kitéve? Még azt is képzelhette, hogy Isten az ellenségének jelentette ki Magát. Ez a történet tehát arra tanít minket, hogy a kegyeseknek szükségük van különleges megkülönböztető képességre, ami lehetővé teszi a számukra, hogy a hit szemeivel vegyék fontolóra Isten ama jótéteményeit, melyekkel a keresztszejük súlyosságát enyhíti. Amikor ugyanis úgy látszik, hogy segítségnyújtás céljából kinyújtja a kezét felénk, a fény, ami felragyogott, gyakran egy pillanat alatt szertefoszlik, s még sűrűbb sötétség veszi át a helyét. Itt azonban nyilvánvaló, hogy az Úr noha gyakran taszítja az Ő népét a megpróbáltatások hullámai közé, mégsem csapja be őket, látva, hogy időnként mérsékli a szenvedéseiket és ad nekik időt a fellelegzésre. Így József, jóllehet elbukta a házgondnoki hivatalát, soha nem maradt magára, s a szenvedéseinek enyhülése sem bizonyult hiábavalónak, mert ezáltal az elméje nem a göghöz, hanem az új kereszt türelmes viseléséhez emelkedett fel. S Isten valóban abból a célból oszt ránk újabb nehézségeket, hogy az emberek, miután felfrissültek, összeszedett erővel készüljenek fel az újabb megpróbáltatásokra.

József pedig szép termetű és szép arcú vala. Abból, hogy a termete eleganciája volt a szent József nagy csapásának az oka, tanuljunk meg nem nagyon vágyakozni azokra a személyes bájakra, melyek megszerezhetik a világ jóindulatát, hanem inkább elégedjen meg mindenki a maga sorsával. Látjuk, mennyi veszélynek vannak kitéve a kiemelkedő szépségűek, mert az ilyenek nagyon nehezen tartóztatják meg magukat a buja vágyaiktól. S noha Józsefben úgy uralkodott a vallás, hogy tartózkodott minden tisztátalanságtól, az ördög mégis kiagyalta a megsemmisítésének módját másfelől pontosan úgy, ahogyan Isten ajándékait is a csapdáivá szokta változtatni, melyekkel rabul ejti a lelkünket. Ezért buzgón kell kérnünk Istentől, hogy a sok veszély közepette kormányozzon minket a Lelkével, s őrizze meg azokat az ajándékokat minden folttól mentesen, melyekkel Ő ékesített fel bennünket. Amikor azt olvassuk, hogy Pótifár felesége „Józsefre vetette a szemeit”, a Szentlélek ezzel a beszédformával int minden asszonyt arra, hogy ha van szemérmesség a szívükben, azt a

⁵⁹⁷ „Pótifár Józsefet a háza és minden vagyona fölé állította, s az Úr megáldotta őt József kedvéért mindenben, amije csak volt, a házban és a mezőn. Józsefnek is volt, miután felmagasztaltattott, a háza fölött álló emberek. Sajátos és jellemző egyiptomi magatartás! 'A földművelés és az állattenyésztés tárgyai között', mondja Rossellini, 'amiket az egyiptomi sírokban látunk lefestve, gyakorta látunk tisztartót, aki számba veszi az aratást és feljegyzi a termés mennyiségét, mielőtt az a tárolókba kerülne'. – Hengstenberg, *Egyiptom és Mózes könyvei*, 24. oldal. A szent történet efféle véletlenszerű alátámasztása felbecsülhetetlen, különösen abban az időben, amikor az emberek feljebb bölcsekednek a megírtaknál, és igyekeznek megvetést kiváltani a szent írásokkal szemben, kétségbe vonva Mózes szavahihetőségét. – a szerk.

viselkedés mértékletességével kell óvniuk. Mert azon az alapon viselnek fátylat is a fejükön, hogy megtartóztassák magukat minden bűnös csábítástól. Nem mintha rossz dolog lenne egy asszonynak egy férfit tekinteni, de Mózes itt a tisztátalan és léha rátekintést írja le. Korábban gyakran tekintett Józsefre bűn nélkül, de most először veti rá a szeméit és szemléli a szépségét bátrabban és vakmerőbben, mint az egy mértékletes asszonyhoz illik. Látjuk tehát, hogy a szemek a fáklyák, melyek lángra lobbantják a szívet a vágyakra. Ebből a példából megtanuljuk, hogy semmi sem könnyebb, mint megfertőzni az elméinket romlott vágyakkal, hacsak nagyon buzgón nem óvakodunk ettől. A Sátán ugyanis soha nem szűnik meg szorgalmasan azokat a dolgokat javasolni, melyek bűnre ösztönöznek minket. Az érzékszervek egyrészt gyorsan megragadják a kínáló alkalmakat a bűnre, másrészt buzgón és gyorsan továbbítják azokat az elméhez. Ezért igyekezzon mindenki szorgalmasan kormányozni a szeméit, ha nem akar megannyi ajtót nyitni a Sátánnak a szíve legbensőbb érzelmeihez. S különösen, miután a szemek a leggyengébbek, nem közönséges gondot kell fordítani a megzabolázásukra.

7. *Hálj velem.*⁵⁹⁸ Mózes csak futólag említi a fő dolgokat, s az általa elmondottak summáját. Nem kétséges ugyanis, hogy ez a tisztátalan asszony különféle mesterkedésekkel elcsábítani igyekezett a kegyes ifjút, s közvetett hízélgéssel mellé furakodni, mielőtt ennyire gyalázatos szabadosságban tört ki. Mózes azonban, kihagyva ezeket a dolgokat, megmutatja: az alantas vágyak oly messzire ragadták, hogy nem vonakodott nyíltan szexuális kapcsolatot kiereszkölni Józseffel. Miután ez a mocskosság jeles bizonyítéka annak, hogy a testi vágyakat vak és dühödt impulzusok keltik, ezért József személyében a hűség és az önmegtartóztatás jeles példája tárul a szemünk elé. A hűsége és a becsületessége abban mutatkozik meg, hogy annál kötöttebbnek ismeri el önmagát, minél nagyobb hatalmat bízna rá. Az elmés és bátor embereknek megvan az a tulajdonságuk, hogy minél többet bízna rájuk, annál kevésbé képesek elviselni a csalást, de ritka erény azoknál, akiknek megvan a hatalmuk a károkozásra, ha ellenszolgáltatás nélkül gyakorolják az őszinteséget. Józsefet tehát nem érdemtelenül dicséri Mózes, amiért azt a hatalmat, amivel az ura ruházta fel, mintegy zablaként használta annak meggátolására, hogy átlépje a kötelessége határait. Emellett a hálájának jelét is adta, amikor előhozakodott az urától kapott jótéteményekkel, mint okkal arra, hogy semmiféle gyalázattal ne illesse őt. S valóban ebből fakad manapság akkora zűrzavar, hogy az emberek félig elállatiasodtak, mert a közösség eme szent köteléke elszakadt. Valóban valamennyien vallják, hogy ha bármi haszonra tettek szert másoktól, akkor az illető lekötözöttjeivé váltak, van, aki még meg is feddi a másikat a hálátlanságáért, de kevesen vannak, akik őszintén követik József példáját. De nehogy úgy tűnjön, hogy ő csak az emberekre tekintettel fogja vissza önmagát, azt is kijelenti, hogy ez a cselekedet Istent is sértene. S valóban nincs erősebb, amivel a kísértés leküzdhető, mint az istenfélelem. József azonban céltudatosan dicséri az ura nagylelkűségét azért, hogy a gonosz asszony elálljon az aljas szándékától. Ugyanez a célja az általa említett ellenvetésnek is: *és tőlem semmit sem tiltott meg, hanem csak téged, mivelhogy te felesége vagy*. Mi másért mondaná ezt, mint azért, hogy felidézze a házasság vallásos kötelezettségét, megsebezze az asszony romlott elméjét, és kigyógyítsa őt az örült szenvedélyéből? Ezét nemcsak a gonosz csábításoktól igyekszik fáradhatatlanul megszabadítani önmagát, hanem a legjobb orvosságot kínálja az asszonynak, nehogy a vágyai megszelídíthetetleneknek bizonyuljanak. S tudjuk, hogy Mózes a házasság

⁵⁹⁸ "S hogy mennyire megromlottak a házassági kötelékkel kapcsolatos dolgok az egyiptomiak között, az kiderül Hérodotosz írásából, akinek a beszámolóját Larcher összevetette a most vizsgálttal. Az egyik legöregebb király felesége hűtlen volt hozzá. Hosszú időt vett igénybe olyan feleséget találni, aki hűséges volt a férjéhez, s mikor végül talált egy ilyet, a király vonakodás nélkül magához vette. Az erkölcsi efféle leírásaiból a bibliai történetet könnyen felfoghatjuk természetesen. Az emlékművek bizonyosságai sem túl kedvezők az egyiptomi asszonyokra nézve. Azokon szélsőséges borivóknak vannak lefestve, akik annyira berúgnak, hogy még állni, vagy jární, illetve az italukat diszkréten hordozni sem képesek egyedül." – *Egyiptom és Mózes könyvei*, 25. oldal. – a szerk.

szentségét dicséri itt nekünk József történetében, mellyel az Úr nyilvánítja ki Magát a hitvesi hűség fenntartójának, hogy senki, aki más házastársi ágyát megsérti, ne ússza meg büntetlenül. Hiszen kezesség van a férfi és a felesége között, ami kölcsönös szemérmességet kíván meg mindegyiktől. Ebből következik, hogy az emberre mért sérelem mellett Magát Istent is fájdalmas sértés éri.

10. *Az asszony mindennap azt mondogatá Józsefnek.* József állhatatosságát dicséri, amiből kiderül, hogy valódi istenfélelem uralkodott az elméjében. Ebből eredt, hogy nemcsak egyetlen támadást vert vissza, de mindvégig győztesként megállt a kísértésekkel szemben. Tudjuk, milyen könnyű elbukni, amikor a Sátán kísért minket másokon keresztül: mivel látszólag mentesülünk a szégyentől, ha az, aki a bűn elkövetésére ösztönöz minket, viseli annak egy részét.⁵⁹⁹ A szent Józsefnek tehát a Lélek rendkívüli erejével kellett rendelkeznie, látva, hogy legyőzhetetlenül megállt mindvégig az istentelen asszony minden kísértésével szemben. Annál megvetendőbb annak gonoszsága, akin sem az idő múlása nem javított, sem pedig a sok visszautasítás nem zabolázott meg. Amikor egy idegent lát, akit rabszolgaként adtak el, s aki annyira szerény és hűséges az urához, s szent módon kap intést arra, hogy ne szítsa fel Isten haragját, akkor mennyire megszelídíthetetlen az a vágy, ami nem ad helyet a szégyenérzetnek! Most, mivel itt látjuk, miféle gonoszságokba rohannak bele az emberek, amikor a törődést az illendőséggel kioltja a testi türelmetlenség, könyörögnünk kell az Úrnak, hogy ne engedje az Ő Lelkének világosságát kialudni bennünk.

11. *Lőn azért egy napon.* Azaz, az idő múlásával, látva, hogy nem áll el a szent József csalogatásától, végül erőt is ad a kedveskedéshez. Mózes most a csata csúcsát írja le.⁶⁰⁰ József már az állhatatosság nemes és emlékezetes példáját mutatta, mert fiatalként oly sok kísértésben volt része folytonosan, sok-sok napon át. S abban az életkorban, amikor meg szoktak bocsátani, ha valaki mértéktelenségben tör ki, ő mértékletesebb volt majdnem minden idős embernél. Most azonban, amikor az asszony nyíltan tombol, és a szerelme dühbe csap át, minél hevesebbé vált a küzdelem, annál nagyobb dicséretet érdemel a nemesszívűsége, ami hajthatatlan marad ezzel a támadással szemben is. József látta, hogy magára kell vonnia mind a jelleme, mind az élete elvesztésének a veszélyét: ő úgy döntött, feláldozza a jellemét és kész volt feladni az életét is, semhogy ilyen gonoszságban bizonyuljon vétkesnek Isten előtt. Látván, hogy Isten Lelke ilyen példát állít elénk ebben az ifjában, mi mentsége marad meg a felnőtt férfiaknak és nőknek, ha szándékosan sietnek a bűnbe, vagy csak könnyű kísértésre esnek bele abba? Minden erőnket meg kell feszíteni tehát azért, hogy egyedül az Istennel való törődés uralkodjon minden testi vonzalom legyőzéséhez, sőt, hogy annál többre értékeljük a jó és becsületes lelkiismeretet, mint az egész világ tapsviharát. Mert senki sem bizonyítja, hogy szívből szereti az erényt, csak az, aki megelégedve egyedül Istennel, mint a tanújával nem vonakodik inkább alávetni magát bármilyen gyaláztatnak, semhogy letérjen a kötelesség útjáról. S valóban, miután még a pogányok között is elterjedtek afféle közmondások, mint „a lelkiismeret ezer tanú”, és „a legszebb színház”, ezért nagyon kell szégyellnünk a kábultságunkat, amíg Isten ítélőszéke nem tárul oly világosan a szemünk elé, hogy a világ minden romlott ítéletét be nem árnyékolja. Ezért el azokkal a hiábavaló kifogásokkal, miszerint „szeretnék elkerülni minden sértést”, „félek, hogy az emberek félreértik, amit helyesen cselekedtem”, mert Isten nem tekinti Önmagát kellően tiszteltnek, amíg mi a saját hírnevünkért már nem izgulva követjük Őt, bárhová is hív. Nem azt jelenti ez, hogy Ő azt

⁵⁹⁹ „Scimus quam lubricus sit lapsus, dum aliunde nobis flabella suscitatur Satan: quia videmur culpa exempti, si ejus partem sustinet qui nos ad flagitium inducit.” A francia fordítás: „Nous savons combien il est aisé de tomber, quand Satan nous suscite des soufflets d’ailleurs: car il nous semble que nous sommes exempts de la faute, si celui qui nous a induits à mal en soutient une partie.” Az igeszakasz nézete látszólag lazán van kifejezve és természetesen szüksége van némi korlátozásra. A régi angol fordító, ahogyan sok más is, teljesen kihagyja. – *a szerk.*

⁶⁰⁰ Epitasis, görögül επιτασις, az a pont a játékban, ahonnan a dráma cselekménye bonyolódik. – *a szerk.*

akarja, legyünk közönyösek a saját hírnevünket illetően, hanem sértés és abszurditás, hogy Őt ne tartsuk többre az embereknél. Igyekezzenek tehát az istenfélők tőlük telhetően mindennel arra, hogy a példájukkal megtanítsák a felebarátaikat a becsületes életre, s ebből a célból bölcsen óvakodjanak a gonoszság minden jelétől. Ha azonban el kell viselni a világ gyalázatosságát, még ezen a kísértésen keresztül is az isteni elhívás irányába haladjanak.

Lássátok, héber embert hozott hozzánk. Itt azt látjuk, mit képes okozni a kétségbeesés. A gonosz asszony szerelme ugyanis dühkitörésbe megy át. Ebből világosan kiderül, hogy a sóvárgás micsoda brutális impulzusokat hoz magával, ha azt szabadjára engedik. A Sátán természetesen, egykor megszerezve a nyomorult emberek feletti uralmat, ide-oda hajtja őket, mígnem homlokegyenest vezet a szelesség és örültség lelkével. Azt is látjuk miképpen keményíti meg az elvetettek makacsságát, akiket szorosan megkötözve tart a hatalmában. Isten valóban gyakran ösztönzi a gonoszokat rettentéssel, így a bűneiket reszketve követik el. S lehetséges, hogy a bűnös lelkiismeret jelei mutatkoztak ennek a gonosz asszonynak az arcán és a szavaiban. Mindazonáltal a Sátán a keménység oly mértékéig erősíti őt, hogy bátran a magáévá teszi a szent ifjú megsemmisítésének tervét, s egy pillanat alatt kitalál egy csalást, amivel elnyomhatja őt, még ha ártatlan is. Pont úgy, mintha hosszan, ráérősen elmélkedett volna az elpusztításán. Korábban kereste a titokzatosságot, hogy ne legyen tanú, most azonban előszólítja a háza népét, hogy ezzel a fajta eleve elítéléssel kárhoztathassa az ifjút a férje előtt. Emellett a férjét is belevonja a vádaskodásba, hogy a szégyenérzettel kényszerítse őt a büntelen elítélésére. „A te hibád (mondja), hogy ez az idegen bemocskolt engem.” Mi más utat hagy nyitva a férjének, mint azt, hogy csukott szemekkel álljon bosszút érte azért, hogy megtisztítsa magát erről a vádtól? Ezért, jóllehet minden gonosz ember tele van félelemmel, mégis úgy megkeményednek a kábulatukból, hogy semmiféle félelem sem gátolja meg őket attól, hogy a bűnök minden mélységébe törtesse, s pökhendi módon tapossanak a jókon és egyszerűeken. S nekünk jól meg kell figyelnünk a szent ember eme megpróbáltatását, hogy gondoskodhassunk a bátorság lelkének magunkra öltéséről, amit még a gonoszok acélszívúsége sem lesz képes megtörni. S még az a másik megpróbáltatás sem volt könnyű, amikor olyan érdemtelen jutalmat kapott az emberségéért. A hallgatásával leplezte az asszony gyalázatát, hogy legyen alkalma a bűnbánatra, mintha csak gyógyítható lett volna. Most látja, hogy ezzel a mértékletességével halálos veszélybe sodorta önmagát. Abból, hogy nem roskadt össze a próbában megtanuljuk: őszintén elhatározta, hogy szabadon az Isten szolgálatának szenteli önmagát. S nekünk is ugyanezt kell tenni, hogy az emberek hálátlansága semmiképpen se legyen képes letéríteni minket a kötelesség útjáról.

19. *A mint hallja az ő ura az ő feleségének beszédeit.* Látva, hogy a dolognak annyira hihető színezetet adtak, nem csoda, ha a féltékenység, melynek mozgatórugói szélsőségesen hevesek és lázasak, annyira eluralkodott Pótifáron, hogy hitelt adott a felesége rágalmainak. A gondatlansága azonban, amivel az eset kivizsgálása nélkül azonnal börtönbe veti a szolgáját, akit bölcsnek és őszintének ismert meg, mégis megbocsáthatatlan. Neki természetesen kevésbé kellett volna a felesége hatása alatt állni. Ezért tehát megkapta a túlon túl könnyed ostobaságának jutalmát, amiért egy ribancot dédelgetett a felesége gyanánt, s majdhogynem egy kerítő hivatalát látta el. Ez a példa mindenki számára hasznos, de különösen a férjeket tanítja a bölcsesség használatára, nehogy hirtelen ide-oda ragadtassanak a feleségeik akarátának megfelelően. S valóban, miután mindenütt látjuk, hogy akik túlon túl alázatosak a feleségeikkel, nevetségesekké válnak, tudjuk meg, hogy ezeknek az embereknek az ostobaságát Isten jogos ítélete kárhoztatja azért, hogy mi megtanulhassunk a komolyság és a mértékletesség lelkéért imádkozni. Nem kétséges, hogy Mózes konkrétan elítéli Pótifár elhamarkodottságát, amiért lánggra lobban József ellenében, amint meghallgatta a feleségét, s szabadjára engedi a sértődöttségét úgy, mintha József bűnössége bebizonyosodott volna. Így ugyanis minden egyenlőség ki van zárva, semmiféle jogos védekezésnek nem adnak teret, s végül, az ügy igaz és pontos kivizsgálását végleg elvetik. De megkérdezhető: miképpen

lehetett Pótifár féltékenységet felkorbácsolni, amikor Mózes korábban azt mondta, hogy eunuch volt?⁶⁰¹ A kérdés megoldása könnyű: nemcsak azokat szokták eunuchoknak nevezni Keleten, akik valóban azok voltak, hanem a szatrapákat és a nemeseket is. Ezért ennek a megnevezésnek ugyanaz a jelentése, mintha Mózes azt mondta volna, hogy az udvar egyik főembere volt.⁶⁰²

20. *És veté őt a tömlöczbe.* Noha Mózes nem jelenti ki mennyire súlyosan volt elcsüggedve József a börtönbüntetésének kezdetén, mégis rögtön megértjük, hogy semmi szabadságot sem kapott, hanem valami homályos pincébe vetették. Pótifár kimagasló tekintéllyel rendelkezett, a tömlöctartó is az ő beosztottja volt, aki neki engedelmeskedett. Micsoda könyörületre lehetett számítani attól az embertől, aki féltékeny volt és elragadta a haragja hevessége? Kétségtelen, hogy ami Józsefről meg van írva: „A lábait békóba szorították, ő maga vasban járt vala” (Zsol105:18), azt az atyáktól származó hagyomány adta tovább. Micsoda jutalom az ártatlanságért! Mert test szerint minden, amit elszenvedett a becsületességének volt köszönhető. Valóban, ebben a kísértésben nagyon zavarodottan és aggodalmasan kellett búslakodnia Isten előtt. S noha Mózes nem jegyzi fel az imáit, mégis bizonyos, hogy nem roskadt össze a kereszt súlya alatt, s nem zúgolódott ellene. Az is vaslószerű, hogy belenyugodott az isteni segítség reménységébe. S az Istenhez menekülés az egyetlen támasz, ami majd támogat minket a megpróbáltatásainkban, s az egyetlen fegyver, ami legyőzhetetlenné tesz minket.

21. *De az Úr Józseffel vala.* A zsoltáros most idézett bizonyosságtételéből kiderül, hogy József szélsőséges szenvedései nem azonnal enyhültek meg. Az Úr szándékosan engedte őt a legszorultabb helyzetbe jutni, hogy aztán mondhatni a sírból hozhassa vissza. Tudjuk, hogy amiképpen a Nap világossága is egy sötét helyről nézve a leglátványosabb, úgy a nyomorúságaink sötétségében az Úr kegyelme is fényesebben ragyog, amikor a várakozás felett támogat meg minket. Sőt, Mózes azért mondja, hogy *az Úr Józseffel vala*, mert kiterjesztette felé a kegyelmét, vagy könyörületét. Ebből megtanulhatjuk, hogy Isten, még mikor igazságtalan erőszaktól szabadít is meg, vagy amikor jó ügyben támogat, akkor is a saját jóságának köszönhetően teszi ezt meg. Mivel méltatlanok vagyunk arra, hogy megsegítsen, ennek okát Őbenne Magában kell keresni, mert látjuk, hogy könyörületes. Természetesen, ha lennének érdemek az emberekben, melyek Istent lekötelezetté tennék, akkor ezeket meg lehetne találni Józsefben, de Mózes mégis azt jelenti ki, hogy Józsefet Isten ellenszolgálatás nélküli jóindulata segítette meg. Ez azonban nem akadály, maiért ne kaphatná meg a kegyességének jutalmát, ami tökéletes összhangban van Isten ingyenes kedvességével. S hozzáteszi e kedvesség gyakorlásának módját is, nevezetesen, hogy az Úr kedvessé tette őt a tömlöctartó szemében. Valóban nem kétséges, hogy József elfogadható volt a tömlöctartó számára megannyi okból, mert már az erény is jóindulatot szól önmaga iránt, s Mózes korábban megmutatta, hogy a szent ember megannyi okból volt szeretetre méltó. Miután azonban gyakorta megtörténik, hogy Isten gyermekeivel akkora embertelenséggel bánnak, mintha ők lennének az emberek között a legrosszabbak, Mózes konkrétan kimondja, hogy a tömlöctartó végül emberséggé vált, mert az elméje, ami nem hajlott spontán módon az egyenlőségre, Isten ösztönzésére mégis hajlott arra. Így az, hogy a tömlöctartó, félretéve a kegyetlenségét, kegyesen és kedvesen járt el, az Isten által előidézett változásnak volt köszönhető, aki a saját akaratának megfelelően kormányozza az emberek

⁶⁰¹ Lásd az 1Móz37:36-hoz fűzött magyarázatot.

⁶⁰² Ezzel az egész történettel kapcsolatosan a kontinens szkeptikus írói úgy vélték: biztos ellentmondást találtak. Tuch megjegyzi: „az elbeszélő kihagyja az előkelő egyiptomi bemutatását, akinek a házában az asszonyok elkülönítetten éltek”, stb. „A tévedés”, jegyzi meg Hengstenberg, „azonban itt nem a szerző, hanem a kritikusai oldalán van. Ők vétkesen és figyelmetlenül vonatkoztatják Egyiptomra azt, ami egyetemesen elterjedt Keleten, s amit a szerző elkerül, ezzel mutatván be az egyiptomiak állapotával kapcsolatos ismereteit. Az emlékművek tanúsága szerint az asszonyok Egyiptomban sokkal kevésbé kötöttek éltek, mint Keleten, vagy akár Görögországban.” – *Egyiptom és Mózes könyvei*, 26. oldal. – a szerk.

szíveit. Csoda azonban, hogy a tömlöctartó nem félt attól, hogy netalán kiváltja Pótifár nemtetszését, sőt, hogy maga Pótifár is, aki minden nehézség nélkül közbeléphetett volna, mégis tűrte, hogy az általa halálosan gyűlölt emberrel ennyire kedvesen és nagylelkűen bánjanak. Lehet abban némi igazság, ha azt mondjuk, hogy a kegyetlenségét Isten fogta vissza, de az is valószínű, hogy gyanította, sőt később fel is ismerte a felesége ravasz tervét. S bár kiengesztelődhetett volna a szent József iránt, nem akarta őt felmenteni a saját gyalázatára. Közben József figyelemre méltó becsületesség abban is megmutatkozik, hogy amikor a tömlőc felügyelőjévé tették, nem próbált meg megszökni, hanem megvárta a szabadulásának megfelelő idejét.

40. fejezet

1. És lőn ezekután, hogy az égyiptomi király pohárnoka és sütőmestere vétkezének az ő urok ellen, az égyiptomi király ellen.

2. Megharaguvék azért a Faraó az ő két főemberére, a főpohárnokra, és a főszütőmesterre.

3. És fogságba vetteté azokat a testőrök főhadnagyának házában levő tömlöczbe, arra a helyre, ahol fogva vala József.

4. A testőrök főhadnagya pedig Józsefet rendelé melléjük és szolgálá nékik. És jó ideig valának fogságban.

5. És az égyiptomi király pohárnoka és sütőmestere, a kik a tömlöczben fogva valának, látának álmot mindketten; mindegyik külön álmot, azon egy éjjel, mindegyik az ő álmának értelme szerint.

6. És beméne hozzájuk József reggel, látá, hogy ímé bánkódnak vala.

7. És megkérde a Faraó főembereit, a kik az ő ura házában vele együtt fogva valának, mondván: Miért oly komor ma a ti orcátok?

8. És mondanak néki: Álmot láttunk és nincsen a ki megfejtse azt. És monda nékik József: A megfejtés nem Isten dolga-é? mondjátok el, kérlek, nékem.

9. Elbeszélé azért a főpohárnok az ő álmát Józsefnek, és monda néki: Álmomban ímé egy szőlőtő vala előttem;

10. És a szőlőtőn három szál vessző vala, s alighogy bimbózáék, virágozáék, és gerézdjei megérlelék a szőlőszemeket.

11. A Faraó pohara pedig az én kezemben vala, és én vevém a szőlőszemeket és facsarám a Faraó poharába, és adom vala a poharat a Faraó kezébe.

12. És monda néki József: Ez annak a megfejtése: a három vesszőszál, három nap.

13. Harmadnap múlva a Faraó felmagasztalja a te fejedet, és visszahelyez téged hivatalodba, és adod a Faraó kezébe az ő poharát, az elébbi tiszted szerint, mikor az ő pohárnokja valál.

14. Csakhogy azután megemlékezzél rólam, mikor néked jól lesz dolgod, és cselekedjél, kérlek, irgalmasságot velem, emlékezzél meg rólam a Faraó előtt és szabadíts meg engem e házból.

15. Mert lopva hoztak el engem a héberek földéről, és itt sem cselekedtem semmit, hogy a tömlöczbe vessenek.

16. És látá a főszütőmester, hogy jól magyaráz vala és monda Józsefnek: Álmodtam én is, hogy ímé három kosár kalács vala fejemen.

17. A felső kosárban pedig valának a Faraónak mindenféle süteményei, és a madarak eszik vala azokat a kosárból, az én fejemről.

18. És felele József és monda: Ez annak a magyarázatja: a három kosár, három nap.

19. Harmadnap múlva fejedet véteti a Faraó és fára akasztat fel téged, és a madarak leeszik rólad húsoadat.

20. S lőn harmadnapon a Faraó születése napja, és vendégséget szerze minden ő szolgálóinak, s akkor a főpohárnokot és a főszütőmestert is fölvevé szolgálói közé.

21. És a főpohárnokot visszahelyezé pohárnokságába, és nyújtotta a poharat a Faraó kezébe.

22. A főszütőmestert pedig felakasztatá; a miképen magyarázta vala nékik József.

23. És nem emlékezék meg a főpohárnok Józsefről, hanem elfelejtkezék róla.

1. *És lőn ezekután.* Már láttuk, hogy amikor József béklyókban volt, Isten gondoskodott róla. Hisz honnan származna a neki megadott enyhülés, mint az isteni jóindulatból? Ezért Isten, mielőtt megnyitotta volna az ajtót a szolgája szabadulása előtt, belépett magába a börtönbe is, hogy az erejével tartsa őt fenn. De még sokkal látványosabb jótétemény következik, mert nemcsak a börtönből szabadította ki, de a legnagyobb tisztességre is emelte. Közben Isten gondviselése vezette a szent embert csodálatos és a legtekervényesebb utakon. A király főpohárnoka és fő pékmestere börtönbe kerülnek, s József megfejti az álmaikat. A főpohárnoknak a hivatalába történő helyreállítást ígérte, s a reménység néhány fénysugara esett a szent fogolyra is, mert a főpohárnok megígérte, hogy miután visszatért a posztjára, szószólója lesz József felmentésének. De a reménység megint csak gyorsan szertefoszlott, amikor a főpohárnok elfelejtett szót ejteni a királynak a nyomorult fogoly érdekében. Józsefnek tehát úgy tűnt, hogy az örök feledés homályába merült, míg az Ur ismét hirtelen ismét fellobbantja a lefulladt, és majdnem kialudt lángot. Azaz, bár ki tudta volna szabadítani a szent embert közvetlenül is a börtönből, úgy döntött, hogy kacskaringós utakon vezeti őt, így még jobban próbára teszi a türelmét és kimutatja a szabadításnak ezzel a csodálatos módjával, hogy neki csodálatos, előlünk rejtve maradó munkamódszerei vannak. Teszi ezt azért, hogy megtanuljuk nem a saját értelmünkben kiindulva felmérni az üdvösséget, amit megígért nekünk, hanem engedjük, hogy az Ő keze ide, vagy amoda fordítson minket, míg el nem végzi a munkáját. A főpohárnok és a fő pékmester alatt azonban nem valamilyen közembereket kell értenünk ezekkel a rangokkal, hanem olyasvalakiket, akik a többiek fölött álltak, mert nem sokkal ezt követően az eunuch, vagy nemes megnevezést is kapják. Nevetséges a komolytalan Gerundensis feltevése, aki a maga módján azt állítja, hogy a gyalázat kedvéért tettek eunuchokká, mert a fáraó megharagudott rájuk. Ők tehát, röviden szólva az udvari főemberek közül való voltak. Mózes most világosabban is kijelenti, hogy a börtön Pótifár irányítása alatt áll. Ebből megtudjuk, amit korábban mondtam, hogy a haragja lecsillapodott, mert az ő hozzájárulása nélkül a börtönőr nem bánhatott volna ennyire irgalmasan Józseffel. Sőt, Mózes akkora emberséget tulajdonít Pótifárnak, hogy rábízta a főpohárnokot és a fő pékmestert József gondoskodására. Hacsak nem lett kijelölve Pótifár utóda, amit azonban a szövegkörnyezetből, könnyű megcáfolni, mert nem sokkal később Mózes azt mondja, hogy József ura a testőrök főhadnagya volt (1Móz40:3). Mikor Mózes azt mondja, hogy *jó ideig* voltak fogságban, egyesek *egy egész évet* értenek alatta, de véleményem szerint tévednek. Ez inkább hosszú, de határozatlan időt jelent, amint az kiderül más helyekről.

5. *Látának álmot mindketten.* Emlékeznünk kell arra, amire korábban utaltam az álmokat illetően, nevezetesen, hogy sok felszínes dolog tárul elénk, melyek tovaszállnak és feledésbe merülnek,⁶⁰³ egyesek azonban próféciaának megfelelő jelentésűek és jelentőségűek. Ez a két álom is ilyen volt, melyekkel Isten a jövőbeli dolgok titkos végeredményét tudatta. Mert ha a mennyei jövendölés jele nem lett volna felvésve azokra, a főpohárnokban és a fő pékmesterben nem keltettek volna ekkora megdöbbenést. Elismerem, néha az embereket hevesen felzaklatják a hiábavaló és elhamarkodott módon megfogant álmok, de a megrettenésük és az aggodalmuk fokozatosan lecsillapodik. Istennek azonban belerögzült nyila volt a főpohárnok és a fő pékmester elméjében, ami nem hagyta őket nyugodni. Ettől pedig mindkettő jobban odafigyelt az álma magyarázatára. Mózes tehát konkrétan kijelenti, hogy előjátéka volt ez valami bizonyosnak.

⁶⁰³ Kálvin szavai: “Quae Transeunt per portam corneam.” – Lásd Vergilius, *Aeneis* VI. In finem. Ez egy nyilvánvalóan téves utalás, ami valószínűleg Kálvin emlékezetének, vagy a munkái másolójának botlásából származik. Neki inkább azt kellett volna mondani, hogy “portam eburnam”. Az ókori mitológusok az igazi álmokat a hamisaktól úgy különböztették meg, hogy az előzőeket a „szaru-kapun” (porta cornea), míg az utóbbiakat az „elefántcsont kapun” (porta eburna) keresztül haladóknak tekintették. – *a szerk.*

6. *És beméne hozzájuk József reggel.* Mint azt nemrég említettem, itt a hit szemeivel Isten csodálatos gondviselését kell meglátnunk. Mert noha a főpohárnok és a fő pékmester kaptak tájékoztatást a sorsukat illetően, ez nem annyira rájuk való tekintettel, mint inkább a József iránti jóindulatból történt, akit Isten ezzel a módszerrel akart megismertetni a királlyal. Így titkos ihletéssel szomorúakká és megdöbbenettekké tette őket úgy, mintha a szolgája, József kezével vezetné mindkettőt. Meg kell azonban jegyezni, hogy a Lélek új ihletésével a prófétálás ajándéka adatott meg neki a börtönben, amivel korábban nem rendelkezett. Amikor korábban maga is álmodott, egy ideig kétségek között marad a mennyei kijelentést illetően, de most biztos magyarázó mások számára. S bár amikor a szomorúságukról kérdezett, talán nem gondolt az álmokra, mégis, a következő igeversből kiderül, hogy tudta: megkapta a Lélek ajándékát, s ezzel a magabiztossággal buzdítja őket az álmaik elmondására, melyeket neki kellett megmagyaráznia. *A megfejtés*, (mondja), *nem Isten dolga-e?* Természetesen nem gőgösen tulajdonítja magának azt, amit Istenre tartozónak ismer el, de az elhívásához kapott eszközöknek megfelelően kínálja fel nekik a szolgálatát. Ezt annak érdekében kell megjegyezni, hogy senki se ragadjon magához önkéntelenül se többet, mint amennyiről tudja, hogy Isten megadta neki. Ezen az alapon tanítja ugyanis oly szorgalmasan Pál, hogy a Lélek ajándékai különféleképpen vannak elosztva (1Kor12:4), s Isten mindegyiknek konkrét területet jelölt ki, hogy senki se tevékenykedjen becsvágyó módon, vagy ne törtesse másvalaki hivatalába, hanem inkább maradjon meg mindenki a saját elhívásának határai között. Amíg nem uralkodik a mértékletességnek ez a foka, addig minden dolog szükségszerűen zűrzavaros lesz, mert Isten igazságát sokak bolond vakmerősége torzítja el, ez megzavarja a békességet és az összhangot, egyszóval semmiféle jó rendet nem fognak fenntartani. Tanuljuk meg tehát, hogy József magabiztosan ajánlotta fel az álmok megfejtését, mivel tudta, hogy Isten ajándékával lett felruházva és ékesítve. Ugyanez a megjegyzés vonatkozik az álmokkal kapcsolatos kérdésére is. Ő ugyanis nem próbál meg azon felül cselekedni, amire a saját képessége felhatalmazza. Ezért nem jósolgatja, hogy mit álmodtak, hanem megvallja, hogy az rejtve maradt előtte. A Dániel által követett módszer eltérő volt, mert neki közvetlen kijelentés útján vált lehetővé beszámolni arról az álmokról, és értelmezni azt, ami teljesen kiment Babilon királyának az emlékezetéből (Dán2:28). Ő tehát a Lélek nagyobb mértékére támaszkodva nem vonakodik kijelenteni, hogy képes megjelentetni és értelmezni az álmokat. De József, akinek ezen ajándékoknak csak a fele jutott, megtartja magát a törvényes keretek között. Emellett nemcsak önmagát óvja a vakmerőségtől, hanem annak kijelentésével, hogy mindaz, amit kapott, Istentől származik, elmésen tesz arról bizonyosságot, hogy önmagától semmije sincs. Ő tehát nem a gyorsaságával, vagy az éleslátásával dicsekedik, hanem csak Isten szolgájaként akarja megismertetni magát. Kövessék a kiemelkedők ezt a példát, nehogy túl sokat tulajdonítván önmaguknak (ami rendszerint megtörténik) elhomályosítsák Isten kegyelmét. Aztán ezt a hiábavalóságot nemcsak azért kell visszaszorítani, hogy egyedül Isten dicsőülhessen meg, s ne legyen megfosztva a jogaitól, hanem hogy a próféták és a tanítók, s mindenki más, akik mennyei kegyelemmel vannak felruházva, alázattal vessék magukat alá a Lélek irányításának. Azt is meg kell figyelni, amit Mózes mond, miszerint József a börtönben vele együtt levők szomorúságával törődött. Az embereket ugyanis úgy lágyítják meg a saját megpróbáltatásaik, hogy nem vetnek meg más, nyomorúságban levőket, s ezen a módon a közös szenvedés együttérzést szül. Nem csoda tehát, ha Isten különféle bánatokkal tesz edz minket, mert semmi sem illendőbb, mint az emberség a próbáktól megterhelt felebarátaink iránt, akikre megvetéssel tekintenek. Ezt az emberséget azonban tapasztalatból kell megtanulni, mert a belső kegyetlenségünket a bővelkedés egyre jobban és jobban felszítja.

12. *A három vesszőszál, három nap.* József itt nem azt mondja, mait valószínűnek gondol egy becsvágyó találgatóhoz hasonlóan, hanem a Lélek kijelentése által nyilatkoztatja ki az álom jelentését. Hisz miért mondja, hogy a három vesszőszál három *nap*, és nem *év*, ha

ezt nem Isten lelke sugallta neki? József tehát speciális impulzussal emelkedik a természet fölé az álmok megmagyarázása végett, s önmagát azonnal a főpohárnoknak ajánlva, mintha már visszaállították volna, megmutatja, mennyire biztos és kétségtelen volt a magyarázatának igazságtartalma. Mintha azt mondta volna: „Legyenek biztosak abban, hogy amit tőlem hallottak, az Istentől származik”. Ezzel azt is kimutatja, mennyire tisztelettudóan gondolkodik Isten jövendöléseiről, mert látjuk, hogy a jövőbeli eseményekről akkora magabiztossággal tesz kijelentéseket, mintha azok már be is következtek volna. De abszurdnak tűnhet, hogy József jutalmat kér a próféciájáért. Erre azt válaszolom, hogy nem úgy beszél, mint olyasvalaki, aki áruba bocsátja Isten ajándékát, hanem az jutott eszébe, hogy a szabadulásának módját itt most Isten tárta elé, amit nem volt törvényes a számára visszautasítani. Én valóban nem kételkedek abban, hogy a jobb jövőbe vetett reménység Isten ültette bele. Hisz Isten már a gyermekkorától kezdve kétszer ígérte meg neki az uralmat, s nem hagyta őt el annyi megpróbáltatás közepette sem, amikor hijával volt minden vigasztalásnak. A szabadulás keresésének ezt a lehetőségét pedig senki más, mint Isten kínálta fel neki. Ezért nem meglepő, hogy József megpróbálja kihasználni. A *felmagasztalja a fejed* kifejezést illetően ez valakinek a felemelését jelenti az alacsony és megvetendő állapotból valamiféle tiszteletet parancsoló állapotba. Ezért „*a Faraó felmagasztalja a te fejedet*” azt jelenti, hogy kihoz téged a börtön sötétségéből, vagy felemel téged, az elbukottat és visszaállít a korábbi rangodra. A szót ugyanis én *helynek* vagy *rangnak* értelmezem, nem pedig *alapnak*.⁶⁰⁴

14. *Mutass kegyességet irántam.*⁶⁰⁵ Moha a mutass kegyességet kifejezést a héberek az emberségesség általános gyakorlásának megjelölésére használják, itt mégsem kétséges, hogy József egyszerűen csak úgy beszélt, ahogyan a szomorú és lesújtott állapota sugallta, hogy a főpohárnok hajlamossá váljon őt megsegíteni. Főleg azonban azt hangsúlyozza ki, hogy ok nélkül vetették börtönbe, hogy a főpohárnok ne tagadja meg a segítségét egy ártatlan embertől. Mert jóllehet a leggonoszabbak is találnak támogatókat, az alkalmatlankodással kicsikart ajánlás azonban, mely megóvja a gonosz embert a megérdemelt büntetéstől, önmagában felháborító és aljas dolog. Valószínű azonban, hogy József elmagyarázta az egész ügyét, így teljesen meggyőzte a főpohárnokot az ártatlanságáról.

16. *És látá a főszütemester.*⁶⁰⁶ Ő nem törődik Józsefnek, mint magyarázónak a jártasságával és hűségével. Mivel azonban József jó és hasznos híreket hozott a társának, ő is szeretne magyarázatot kapni, ami a reményei szerint az elképzeléseinek megfelelő lesz. Sokan lelkesedve és fűrgén várják Isten Ígétét, de nem azért, mert egyszerűen csak azt szeretnék, ha a az Úr kormányozná őket, s tudni akarják, mi a helyes, hanem mert a pusztá élvezetekről álmodnak. Amikor azonban a tanítás nem felel meg a kívánságaiknak, bánatosan és sértődötten távoznak. S bár az álom magyarázata kellemetlennek és súlyosnak bizonyult, József mégis, kétértelműség nélkül számolva be a neki kijelentettekről, hűséggel látta el az isteni módon rábízott hivatalt. Azt a szabadságot fenn kell tartaniuk a prófétáknak és a tanítóknak, hogy ne vonakodjanak a tanításaikkal sebet ejteni azokon, akiket Isten halálra ítélt. Minden szeretet gyönyörködtet. Ezért a tanítók többsége, engedni akarva a világ romlott kívánságainak, meghamisítják Isten Ígétét. Ezért senki sem hűséges szolgálója Isten Ígétének, csak az, aki megvetve a feddést és készen állva a különböző támadásokra annyiszor,

⁶⁰⁴ Pro loco et ordine simpliciter accipio, non autem pro basi. Az igeszakasz magyarázatra szorul. A „fejed”-nek fordított אֶשְׁכֶּךָ szó fordítható „szöged”-nek is, és egyes írók azt feltételezték, hogy itt így kell fordítani. E fordítás okának a keleti uralkodók közötti ama feltételezett szokást jelölik meg, hogy egy nagy fehér táblán, melyre minden egyes hivatalnok neve fel volt írva, egy-egy szöveget helyeztek a nevekkal szembeni lyukakba. Ha egy hivatalnok vétett valamit, a szöveget kivették a helyéről, azaz az alapjáról, s az illető hírneve és hivatali minősége megszűnt. – Junis, Poli *Synopsis*-ában. – *a szerk.*

⁶⁰⁵ Fac quaeo mecum misericordiam. Károlinál: *Csakhogy azután megemlékezzél rólam.* – *a ford.*

⁶⁰⁶ „A fő pékmester az álmában egy süteményes kosarat visz a fején különféle süteményekkel. Hasonló szövött, lapos és nyitott kosarak szőlő és más gyümölcsök szállításához láthatók az emlékműveken. A pékmesterség nagyon magas fokra fejlődött az egyiptomiak között.” – *Egyiptom és Mózes könyvei*, 27. oldal. – *a szerk.*

ahányszor csak a szükség megkívánja, a tanítási módszerét Isten parancsának megfelelően alakítja ki. József valóban jobbnak látta volna mindkettőjükről jót jövőndölni, de mivel nem áll a hatalmában jószerencsét ígérni bárkinek, nem marad más a számára, mint őszintén kihirdetni, amit az Úrtól kapott. Így korábban, jöllehet a nép olyan prófétákat választott magának, akik a bor, az olaj és a gabona bőségét ígérték neki, miközben hangosan kiáltoztak a szent próféták ellen, mert azoktól csak fenyegetéseket hallottak (ezekről a panaszokról Mikeásnál olvasunk beszámolókat), az Úr szolgálainak, akik a bosszúállás kihirdetése végett lettek elküldve, mégis az volt a kötelessége, hogy szigorúak legyenek, bár ezzel gyűlölködést és veszélyt hoztak magukra.

19. *Harmadnap múlva felemeli a fejedet tőled a Faraó.*⁶⁰⁷ Ez a kifejezés (az eredetiben) bizonyos magyarázat nélkül kétértelmű, és vehető mind jó, mint rossz értelemben, pontosan úgy, ahogyan ezt mondjuk: „*tekintettel* valakire”, vagy „*öt illetően*”. Itt a „tőled” kifejezést teszi hozzá. Mégis úgy tűnik, hogy afféle utalásról van szó, mintha József ezt mondta volna: „A fáraó felemeli majd a fejedet, hogy levághassa azt”. S mikor Mózes elmondja, hogy amit József megjövendölt, az mindkettőnél be is teljesedett, akkor ezzel a jellel bizonyítja, hogy József Isten igaz prófétája volt, amint meg van írva Jeremiásnál (Jer28:9). Mert annak, hogy a próféták néha büntetésekkel fenyegettek, de Isten tartózkodott azok kiszabásától, az volt az oka, hogy ezekhez a próféciákhoz feltétel is kapcsolódott. De amikor az Úr pozitív módon beszél a szolgálai által, akkor szükséges, hogy mindazt, amit megjövendöl, a végeredmény erősítse meg. Mózes ezért konkrétan dicséri Józsefnek a mennyei jövőndölnébe vetett bizalmát. Azt illetően pedig, amit Mózes feljegyez arról, hogy a fáraó nagy vendégséggel ünnepelte meg a születése napját, tudjuk, hogy ez nemcsak a királyok között volt szokásban, hanem a közemberek között is. S nem is kell ezt a szokást elítélni, ha az emberek a helyes célját tartják a szemük előtt: nevezetesen, hogy hálát adjanak Istennek, Aki megteremtette és felnevelte őket, s Akit megszámlálhatatlanul sok módon találtak nagylelkű Atyának. De akkora a világ romlottsága, hogy az atyák által korábban őszintén alapított dolgokat hatalmas mértékben változtatja át az ellentétes romlottságokba. Ezért a gonosz gyakorlattal majdnem mindenki szokásává vált, hogy átadják magukat a luxusnak és a kicsapongásnak a születésnapjukon. Röviden, úgy hagyják hátra Istennek, mint az életük Szerzőjének az emlékezetét, mintha a kimondott céljuk lenne Róla megfedkedezni.

23. *És nem emlékezik meg a főpohárnok Józsefről.* Ez volt, ahogyan már utaltunk rá, József türelmének legsúlyosabb próbatétele. Miután ugyanis lett egy szószólója, aki gond nélkül képes volt őt kihozni a börtönből, különösen mert ennek lehetőségét Isten adta meg neki, ezért teljesen bizonyos volt a szabadulásban, s buzgón várta azt minden órában. Amikor azonban még a második év végén is bizonytalanságban maradt, akkor nemcsak a reménye foszlott szét, de még nagyobb kétségbeesés telepedett az elméjére. Ezért a személyében valamennyien megtanuljuk: semmi sincs helytelenebb, mint előírni Istennek a megsegítés időpontját, mert Ő céltudatosan tartja hosszú időn át izgatott bizonytalanságban a népét, hogy ezt megtapasztalva ténylegesen megismerjék, mint jelent Őbenne bízni. Emellett ezen a módon követelte nyíltan Magának a dicsőséget József megszabadításáért. Ha ugyanis a főpohárnok kérésére adatott volna neki szabadság, akkor általánosan azt hitték volna, hogy ez a jótétemény embertől, és nem az Istentől származott. Sőt, amikor Mózes elmondja, hogy a főpohárnok megfedkezett Józsefről, azt értük úgy, hogy semmiféle említést sem mert róla tenni, nehogy feddésnek legyen kitéve, vagy maga a király előtt kerüljön bajba. Megszokott az udvaroncok részéről álnok módon elárulni az ártatlant, majd inkább hóhérekre juttatni, semmint megsérteni azokat, akikről ők maguk is félnek.

⁶⁰⁷ A Károli-fordítás szerint: *Harmadnap múlva fejedet véteti a Faraó. – a ford.*

41. fejezet

1. Lőn pedig két esztendő múltán, hogy a Faraó álmot láta, s ímé áll vala a folyóvíz mellett.

2. És ímé a folyóvízből hét szép és kövér tehén jó vala ki, és legel vala a nádasban.

3. S ímé azok után más hét tehén jó vala ki a folyóvízből, rútak és ösztövérek, és oda állanak vala ama tehenek mellé a folyóvíz partján.

4. És elnyelék a rút és ösztövér tehenek a hét szép és kövér tehenet; és felserkene a Faraó.

5. És elaluvék és másodszor is álmot láta, és ímé hét gabonafej nevededik vala egy száron, mind teljes és szép.

6. És ímé azok után hét vékony s keleti széltől kiszáradt gabonafej nevededik vala.

7. És elnyelék a vékony gabonafejek a hét kövér és teljes gabonafejet. És felserkene a Faraó, és ímé álom vala.

8. Reggelre kelvén, nyugtalankodék lelkében, elkülde azért és egybehívatá Égyiptom minden jövőmondóját, és minden bölcsét és elbeszélé nekik a Faraó az ő álmát, de senki sem vala, ki azokat megmagyarázta volna a Faraónak.

9. Szóla azért a főpohárnok a Faraónak, mondván: Az én bűneimről emlékezem e napon.

10. A Faraó megharagudt vala az ő szolgálaira, és fogságba vettetett vala engem a testőrök főhadnagyának házába, engem és a fősütőmestert.

11. És álmot látánk egy éjjel, én is, az is; mindegyikünk a maga álmának értelme szerint álmoda.

12. És vala velünk ott egy héber ifjú, a testőrök főhadnagyának szolgálja; elbeszéltük vala néki, és ő megfejté nekünk a mi álmainkat; mindegyikünknek az ő álma szerint fejté meg.

13. És lőn, hogy a miképen megfejté nekünk, úgy lőn: engem visszahelyeze hivatalomba, amazt pedig felakasztatá.

14. Elkülde azért a Faraó és hívatá Józsefet, és hamarsággal kihozák őt a tömlöczből, és megborotválkozáék, ruhát váltá és a Faraóhoz méne.

15. És monda a Faraó Józsefnek: Álmot láttam és nincs a ki megmagyarázza azt: Én pedig azt hallottam rólad beszélni, hogy ha meghallod az álmot, meg is magyarázod azt.

16. És felele József a Faraónak, mondván: Nem én, Isten jelenti meg, a mi a Faraónak javára van.

17. Monda azért a Faraó Józsefnek: Álmomban ímé állok vala a folyóvíz partján.

18. És ímé a folyóvízből hét kövér és szép tehén jó vala ki, és legel vala a nádasban.

19. S ímé azok után más hét tehén jó vala ki, nagyon ösztövérek, rútak és hitványak; egész Égyiptom földén nem láttam azokhoz hitványságra hasonlókat.

20. És elnyelék az ösztövér és rút tehenek, az előbbi hét kövér tehenet.

21. És azok gyomrukban valának, de nem tetszik vala meg, hogy gyomrukban volnának, mert külsejük oly rút vala, mint az előtt. És felserkenék.

22. És láttam álmomban, és ímé hét gabonafej nevededik vala egy száron, mind teljes és szép.

23. És ímé hét összeaszott, vékony, keleti széltől kiszáradt gabonafej nevededik vala azok után,

24. És elnyelék a vékony gabonafejek a hét szép gabonafejet. És elmondám az írástudóknak, de senki sincs, a ki megmagyarázza nékem.

25. És monda József a Faraónak: A Faraó álma egy és ugyanaz; a mit Isten cselekedni akar, azt jelentette meg a Faraónak.

26. A hét szép tehén, hét esztendő, a hét szép gabonafej az is hét esztendő; az álmom egy és ugyanaz.

27. A hét ösztövr és rút tehén pedig, melyek amazok után jöttek ki, az is hét esztendő, és a hét vékony, keleti szélről kiszáradt gabonafej, az az éhségnek hét esztendeje.

28. Ez az a mit mondék a Faraónak, hogy a mit Isten cselekedni akar, megmutatta a Faraónak.

29. Ímé hét esztendő jó, és nagy bőség lesz egész Egyiptomban.

30. Azok után pedig következik az éhség hét esztendeje, s minden bőséget elfelejtenek Egyiptom földén, és megemészti az éhség a földet.

31. És nem ismerszik meg az előbbi bőség e földön az utána következő éhség miatt, mert igen nagy lesz.

32. Hogy pedig a Faraó álma kettős, kétszeres vala, onnan van, mert Istennél elvégezett dolog ez, és siet az Isten azt véghez vinni.

33. Most azért szemeljen ki a Faraó egy értelmes és bölcs férfit, és tegye Egyiptom földén gondviselővé.

34. Cselekedje ezt a Faraó és rendeljen tisztartókat az országnak, és szedjen ötödöt Egyiptom földén a hét bő esztendőben.

35. És takarítsák be a következő jó esztendők minden termését, és gyűjtsenek gabonát a Faraó keze alá, élelműl a városokban, és tartsák meg,

36. És legyen az élelem tartalékban az ország számára az éhség hét esztendejére, melyek elkövetkeznek Egyiptom földre, hogy el ne vesszen e föld az éhség miatt.

37. És tetszék e beszéd a Faraónak és minden ő szolgálainak.

38. Monda azért a Faraó az ő szolgálainak: Találhatnánk-e ehhez hasonló férfit, a kiből az Isten lelke van?

39. És monda a Faraó Józsefnek: Mivelhogy Isten mind ezeket néked jelentette meg, nincs hozzád fogható értelmes és bölcs ember.

40. Te légy az én házamon főgondviselő, és minden népem a te szavadra hallgasson, csak a királyiszed tesz engem nálad nagyobbá.

41. Monda továbbá a Faraó Józsefnek: Ímé fejedelemmé tettelek az egész Egyiptom földén.

42. És levé a Faraó a maga gyűrűjét kezéről, és adá azt József kezére; és felöltözteté őt drága gyolcs ruhába, és aranylánczot tőn az ő nyakába.

43. És meghordoztatá őt az ő második szekeren, és kiáltják vala ő előtt: Térdet hajtsatok! Így tévé őt fejedelemmé az egész Egyiptom földén.

44. És monda a Faraó Józsefnek: Én vagyok a Faraó; de te nálad nélkül senki se kezét, se lábát fel ne emelhesse egész Egyiptom földén.

45. És nevezé a Faraó József nevét Czafenát-Pahneákhnak, és adá neki feleségül Aszenáthot, Potiferának On papjának leányát. És kiméne József Egyiptom földre.

46. József pedig harmincz esztendőös vala, mikor a Faraó előtt, az egyiptomi király előtt állá. Kiméne tehát József a Faraó elől, és bejárá az egész Egyiptom földét.

47. És a föld a hét bő esztendő alatt tele marokkal ontá a termést.

48. És összegyűjté a hét esztendőnek minden eleségét, mely vala Egyiptom földén, és a városokba takarítá az élelmet, minden városba a körölte levő határ élelmét takarítá be.

49. És felhalmozá József a gabonát, mint a tenger fővénye, igen sokat, annyira, hogy megszűntek azt számba venni, mivelhogy száma nem vala.

50. Józsefnek pedig születék két fia az éhség esztendejének eljötté előtt, kiket szüle néki Aszenáth, Potiferának az On papjának leánya.

51. És nevezé József az elsőszülöttnek nevét Manassénak: mert úgymond, elfelejteté én velem Isten minden én vesződségemet, és az én atyámnak egész házáat.

52. A másodiknak nevét pedig nevezé Efraimnak: mivel, úgymond, megszaportott engem Isten az én nyomorúságomnak földén.

53. Eltele tehát a bőség hét esztendeje, a mely vala Égyiptomnak földén.

54. És elkezdődék az éhség hét esztendeje, mint megmondotta vala József; és lőn éhség minden országban; de Égyiptom földén mindenütt vala kenyér.

55. De megéhezék egész Égyiptom földe is, és kenyérért kiált vala a nép a Faraóhoz. - Monda pedig a Faraó mind az Égyiptombelieknek: Menjetek Józsefhez, és a mit mond néktek, azt műveljétek.

56. És az éhség mind az egész földön vala. Akkor mind megnyitá József a gabonás házakat, és árulja vala az Égyiptombelieknek; mert nagyobbodik vala az éhség Égyiptom földén.

57. És mind az egész föld Égyiptomba megy vala Józsefhez gabonát venni; mert nagy vala az éhség az egész földön.

1. *Lőn pedig két esztendő múltán.*⁶⁰⁸ Arra, hogy micsoda aggodalom szorongatta a szent ember elméjét ebben az időszakban, azt mindenki elképzelheti a saját érzéseiből kiindulva, mert olyan lágyak és elpuhultak vagyunk, hogy alig vagyunk képesek elviselni, hogy akár rövid időre félreállítsanak. Az Úr pedig nemcsak hosszas késleltetéssel edzette a szolgáját, de másféle kísértéssel is, mert a reménység minden emberi alapját elvette tőle. Mózes tehát „a napok éveit” teljes két esztendőnek feltételezi. S hogy jobban megértsük a bátorságának legyőzhetetlen természetét, meg kell említenünk az isteni gondviselést tekervényes menetét, melyről beszéltem, s ami Józsefet vezette, míg végül a király fel nem figyelt rá. A király álmában először is azt érdemes megemlíteni, hogy Isten néha hitetlen és világi embereknek is kegyeskedik megjelenteni a jövődöléseit. Természetesen páratlan megtiszteltetés volt ismereteket szerezni egy tizennégy éves, még a jövőhöz tartozó eseménysorról, mert Isten akarata valójában úgy jelentetett ki a fáraónak, mintha az Ő Ígéje tanította volna őt, kivéve, hogy a magyarázatát máshol kellett keresni. S noha Isten az Ő Ígését főleg az egyháznak szánja, mégsem szabad abszurdnak tekinteni, hogy néha idegeneket is beenged az iskolájába, bár alantasabb célokból. A tanítás, ami az örök élet reménységére vezet, az egyházé, miközben e világ gyermekei csak mellékesen kapnak tanítást a jelenvaló élet állapotával kapcsolatos dolgokról. Ha odafigyelünk erre a különbségre, akkor nem fogunk csodálkozni azon, hogy egyes jövődölések közösek a világi és a pogány emberekkel, bár az egyház rendelkezik az élet lelki tanításával, mint a saját örökségének kincsével. S hogy másik álom következett az első után, annak két oka volt. Isten egyrészt fel akarta rázni a fáraó elméjét a még alaposabb kérdezősködésre, másrészt több világosságot akart hozzátenni a látomáshoz, mely homályos volt. Röviden, ugyanazt az utat követi ebben az álomban, amit a cselekvési módjának napi menetében, mert másodszor is megismétli, amit korábban átadott. Néha pedig még gyakrabban sulykolja, s nemcsak azért, hogy a tanítás mélyebben behatoljon

⁶⁰⁸ In fine duorum annorum dierum. “A fáraó álmáról szóló beszámolóban először találkozunk az אָהוּ, *nílsi fű* szóval: egy egyiptomi dolgot jelentő egyiptomi szó”. Az igeszakaszra vonatkozó megjegyzésben hozzátesszi: “A fordítóink pontatlanul fordították rétnek (2. vers, az angol változatban rét szerepel nádas helyett – *a ford.*) a Nílus vizinövényeit, főleg a folyópartiakat, melyeket ugyanolyan szabályosan arattak, mint a lent és a gabonát.” A szerző folytatja. “Ez után hét kövér és hét sovány tehén vonják magukra a figyelmünket. A tehén jelképe nagyon sajátos és kizárólagosan egyiptomi. Aligha elképzelhető, hogy egy idegen ennyire szorosan szorítkozna a sajátos egyiptomi jelképekre. Az a tény, hogy a tehenek a Nílusból jöttek elő, a kövérek és a soványak egyaránt, arra utal, hogy Egyiptom minden termékenységét ennek a folyamnak köszönheti, s azonnal bekövetkezik az éhség, ha elapad.” – *Egyiptom és Mózes könyvei*, 28. oldal. – *a szerk.*

az emberek szívébe, s így nagyobb hatással legyen rájuk, de azért is, hogy ismerősebbé tegye azt az elméik számára. Az pedig, hogy a második álommal Isten teljesebben kegyeskedett szemléltetni azt, ami homályos volt az elsőben, abból látszik, hogy a használt jelkép jobban illeszkedett a megjelenített témához. A fáraó először kövér teheneket látott, melyeket felfaltak a soványak. Ez nem jelezte annyira világosan a hétéves bőséget, valamint az ugyannyi évnyi hiányt a gabonában és más magokban, mint a gabonakalászos látványa, mivel a hasonlóság az utóbbi esetben illett a jelzett dologhoz.

8. *Reggelre kelvén, nyugtalankodék lelkében.* Egy fullánk maradt a fáraó szívében, hogy megtudhassa, Istennel volt dolga. Az aggodalma ugyanis Isten Lelkének belső pecsétje volt hitelességet adandó az álomnak, bár a fáraó megérdemelte, hogy meg legyen fosztva ennek a kijeletésnek az előnyétől, amikor varázslókhöz és jósokhoz fordult, akik Isten igazságát hazugsággá szokták változtatni.⁶⁰⁹ Titkos impulzus győzte őt meg arról, hogy az Isten által küldött álom valami fontosat jelent, de csalókat keres fel, akik az álokoskodásaikkal elhomályosítanak az Isten által fellobbantott világosságot. S ez az emberi elme ostobasága: a tévelygés vezéreit és tanítóit gyűjti magához. Nem kétséges, hogy valódi prófétáknak hitte őket, mivel azonban önként csukja be a szeméit, s siet a csapdába, a hamis véleménye nem válik kellő mentséggé a számára. Ellenkező esetben ugyanis az emberek pusztán a szemük becsukásával rendelkezhetnének valamilyen hihető ürüggyel arra, amiért büntetlenül gúnyolják Istent. S látjuk, hogy sokan keresnek védelmet maguknak abban a vaskos tudatlanságban, melybe tudatosan és szándékosan vetik magukat. A fáraó tehát a tőle telhető legnagyobb mértékben megfosztotta önmagát a prófécia előnyétől a varázslókhöz fordulva annak magyarázatáért. Mi is látjuk naponta megtörténni, hogy sokan nem tartják meg az igazságot, mert vagy felhőt borítanak magukra a saját hanyagságukkal, vagy túl hevesen kapnak hamis és utánzott koholmányok után. Mivel azonban az Úr abban az időben támogatta Egyiptom királyát, ezért mondhatni a legnagyobb erővel vonta őt el ettől a tévelygéstől.

De senki sem vala, ki azokat megmagyarázta volna. Ezzel az orvossággal Isten arról gondoskodott, hogy az álom elérje a célját. Tudjuk, micsoda felfuvalkodott és pökhendi emberek nemzetsége volt a jövőmondóké, s milyen túlzóan dicsekedtek. Miképpen történhetett hát meg, hogy nem adtak választ a királynak, mikor látták, hogy bármi módon játszodozhatnak egy hiszékeny emberrel, aki akarattal tűrte, hogy becsapják? Ezért, hogy felhagyjon a kérdezősködéssel, az Úr nem engedi megtalálni neki azt, amit vár a varázslótól, hanem úgy elnémítja a csalás hamis munkásait, hogy még csak hihető magyarázatot sem találnak az álmokra. Azután ezzel a módszerrel a király nyugtalansága csak fokozódott, mert úgy véli, hogy ami elkerülte a varázslók bölcsességét, annak valami nagyon komoly és titkos dolognak kell lennie. Ebből a példából azt tanuljuk meg, hogy az Úr a legjobbat biztosítja a számunkra, amikor eltávolítja az ösztönzést a tévelygésre közülünk azoktól, akik e nélkül eltévelyednének. S páratlan jótéteménynek kell tekintenünk, amikor vagy elhallgattatnak a hamis próféták, vagy bármi módon lelepleződik előttünk az ostobaságuk. Amit a többi illeti, a király ebből könnyen megértheti, mennyire felszínes és haszontalan volt a bölcsesség szakmája, amivel az egyiptomiak mindenki másnál jobban dicsekedtek. Azzal kérkedtek ugyanis, hogy ismerték a jövődölés tudományát, amivel még a mennyek föl is képesek voltak felemelkedni. Most azonban, ami őket illeti, a király tanács nélkül maradt, s csalódva a reménységében, eltelt aggodalommal, de azért nem ébred úgy fel, hogy lerázná a

⁶⁰⁹ "A fáraó egybehivatá Egyiptom minden jövőmondóját, és minden bölcsét, hogy magyarázzák meg az őt nyugtalanító álmot. Az ókori Egyiptomban megtaláljuk ama személyek rangsorát, akikre az teljességgel illik, ami itt a jövőmondóknak van tulajdonítva. A papoknak kettős hivataluk volt: az istenek gyakorlati imádása, és mindannak üzése, ami Egyiptomban bölcsességnek számított. Az első az úgynevezett prófétákra tartozott, a második a szent írástudókra. Utóbbiak voltak a nemzet tanult emberei, s ahogyan Mózes őt könyvében ezeket bölcseneknek nevezik, úgy nevezik a klasszikus szerzők is Ságáknak (bölcsenek). Az álmok magyarázata, valamint a jövődölés a szent írástudók rendjére tartozott." – *Egyiptom és Mózes könyvei*, 29. oldal. – a szerk.

babonásságát. Látjuk tehát, hogy az emberek, még ha meg is intik őket, megmaradnak a tunyaságukban. Ebből világosan észrevesszük, mennyire megbocsáthatatlan a világ makacssága, ami nem szűnik meg követni azokat a csalafintaságokat, melyeket a mennyből nyíltan ostobaságoknak ítélnék.

9. *Szóla azért a főpohárnok.* Noha az Úr megkönyörült Egyiptomon, de azt nem a király, vagy az ország kedvéért tette, hanem azért, hogy József végül kijöhessen a börtönből, továbbá, hogy az éhség idején legyen élelme az egyházának, mert bár a terméseredményt nem tárolták más céllal, mint azzal, hogy Egyiptomról gondoskodjanak, az Úr mégis főleg az egyházával törődött, amit többre becsült, mint tíz világot. Ezért a főpohárnok, aki úgy döntött, hogy csendben marad Józsefről, kénytelen volt megszólalni a szent ember kiszabadulása érdekében. Amikor kimondja, hogy *az én bűneimről emlékezem e napon*, akkor egyesek úgy értik, mintha a hálátlanságát vallaná meg, amiért nem tartotta be az adott ígétét. De a szavainak jelentése más, mert nem beszélhetett a bebörtönzéséről anélkül, hogy ezt az előszót fűzte volna hozzá, még ha félve is, nehogy azt a gyanút keltse a király elméjében, hogy a szolgáját rajta keresztül érte sérelem, vagy, hogy megsértődjön, mintha a főpohárnok nem lenne a tudatában a ráruházott jótéteménynek. Tudjuk, mennyire érzékenyek a királyok elméi, s az udvaronc ezt hosszú megtapasztalással ismerte meg. Ezért annak elismerésével kezdi, hogy jogosan vetették börtönbe. Ebből következik, hogy adósa volt a király irgalmasságának, amiért visszaállította a korábbi állapotába.

14. *Elküldte azért a Faraó és hívata Józsefet.* A gögös király személyében mintegy tükörben látjuk, mit képes kiváltani a szükség. Azok, akik boldog és bővelkedő körülmények között élnek, aligha fognak leereszkedni azokat meghallgatandó, akiket igazi prófétáknak tartanak, s még kevésbé figyelnek oda idegenekre. Ezért volt szükséges először a fáraó makacsságát legyőzni, hogy Józsefért küldessen, s mesterként és tanítóként fogadja őt. Ugyanez a felkészülés szükséges még a választottak számára is, mert soha nem válnak taníthatókká, amíg a test gögjét le nem teszik. Valahányszor tehát fájdalmas bajokba kerülünk, melyek zavarban és aggodalomban tartanak minket, tudjuk meg, hogy Isten ezen a módon éri el azt a célját, hogy engedelmessé tegyen minket. Amikor Mózes elmondja, hogy Mózes, mielőtt a király elé járult, ruhát váltott, abból arra következtethetünk, hogy a ruházata közönséges volt. Ugyanerre kell szerintem azt is vonatkoztatni, amit ez után tesz hozzá: „megborotválkozott”. Egyiptom ugyanis a nőies kényesség nemzete volt, s valószínű, hogy gondoskodva az ápoltságról és az eleganciáról, másként ápolták a hajukat, mint a többiek.⁶¹⁰ De ahogyan József levetette a mocskos öltözkét, úgy meg is borotválkozott, hogy ne legyen további ok a szégyenkezésre. Tudjuk hát meg, hogy Isten szolgája a mocskokban hever egészen a szabadulása napjáig.

15. *És monda a Faraó Józsefnek.* Látjuk, hogy a fáraó József tanítványának ajánlja magát, a főpohárnok kijelentéséből meggyőződve arról, hogy ő Isten prófétája. Ez valóban kikényszerített alázat, de konkrétan azért van feljegyezve, hogy amikor a tanulás lehetősége⁶¹¹ megadatik nekünk, ne utasítsuk vissza a Lélek ajándékainak tiszteletteljes megbecsülését. S bár József a fáraót Istenhez irányítva látszólag tagadja, hogy ő maga értelmezi az álmot, a válasza mégis mást jelent, mert miután tudta, hogy egy pogánnyal beszél, aki odáig van a babonáságokért, mindenekelőtt Istennek akarja megadni a Neki kijáró dicsőséget. Mintha azt mondaná: én nem vagyok képes semmire ebben a dologban, s nem kínálok semmit úgy,

⁶¹⁰ Kálvinnak ez a következtetése téves. Hérodotosz említi meg az egyiptomiak megkülönböztető sajátosságai között, hogy rendszerint borotváltak voltak, de gyászoláskor engedték a szakállukat megnőni. A szobrok is összhangban vannak ezzel a leírással. „Annyira sajátosak voltak”, mondja Wilkinson, „ebben a dologban, hogy az elhanyagolása az illetőt a gúny és a nevetség tárgyává tette. S valahányszor csak az alantas helyzetű, vagy ápolatlan ember elképzelését akarták közvetíteni, a művészek szakállal ábrázolták az illetőt.” – *Egyiptom és Mózes könyvei*, 30. oldal. – a szerk.

⁶¹¹ Az amszterdami kiadásban “facultas decendi”, de Hengstenberg kiadásában “facultas discendi”. A francia változatban pedig a “le moyen d’apprendre” szerepel. Nem kétséges, hogy az utóbbi latin változat a helyes.

mintha tőlem származna, hanem egyedül Isten lesz a saját tulajdon titkának a magyarázója.⁶¹² Ha bárki ennek azt veti ellenébe, hogy valahányszor Isten az emberek közreműködését használja, a hivatalukra az Ő parancsával kapcsolatban kell utalni, azt én is elismerem, de mégis úgy, hogy a teljes dicsőség Istené maradjon, Pál mondásának megfelelően: „Azért sem a ki plántál, nem valami, sem a ki öntöz” (1Kor3:7). Sőt József nemcsak át kívánja itatni a fáraó elméjét a kegyesség valamelyes ízével, hanem az álmok magyarázásának ajándékát egyedül Istennek tulajdonítva megvallja, hogy ő ennek híjával van, míg meg nem kapja azt Istentől. Tanuljuk meg mi is a szent József példájából tisztelni Isten kegyelmét még a hitetlenek között is. Ha pedig ők becsapják az ajtót a kegyesség egész és teljes tanítása előtt, nekünk meg kell próbálnunk legalábbis annak néhány cseppjét az elméikbe csepegtetni. Gondoljunk arra is, hogy semmi sincs tűrhetetlenebb, mint amikor az emberek a sajátjukként követelnek maguknak bármit, mert a bölcsesség első lépése az, ha semmit sem tulajdonítunk magunknak, hanem mértékletesen megvalljuk: bármi dicséretre méltó van bennünk, az csak Isten kegyelmének a forrásából árad. Különösen méltó a figyelemre, hogy amint az értelem Lelke megadatik bárkinek a mennyből, az illető Isten igaz és hűséges magyarázójává válik.

16. *Isten jelenti meg, a mi a Faraónak javára van.* József ezt a szíve jóságos érzéséből tette hozzá, mert még nem fogta le, mi lesz a jövődőlés természete. Ezért a prófétai szerepében még nem volt képes sikeres és kíváncsi végkimenetelt kínálni, de ahogyan a kötelessége volt őszintén továbbadni, amit az Úrtól kapott, legyen az bármennyire szomorú és komoly is, másrésről ez a szabadság nem jelentett a számára akadályt abban, hogy örömteli végkimenetelt kíváncsi a királynak. Ezért amit itt a királynak mond a javáról, az inkább imádság, mintsem prófécia.

17. *Álmomban.* Az egész történet magyarázatára nincs szükség, mert a fáraó csak megismétli, amit korábban már megvizsgáltunk, annak hozzátételével, hogy a sovány tehének, miután felfalták a kövéreket, semmivel sem lettek jobbak. Ezzel akart Isten bizonyosságot tenni arról, hogy az inség akkora lesz, hogy a nép, ahelyett, hogy az összegyűjtött bőséges táplálékon élhetne, éhezni fog és nyomorúságosan tengődik. József, amikor azt válaszolja, hogy a két álom egyetlen, akkor egyszerűen csak úgy érti: egy és ugyanazon dolog lett megmutatva a fáraónak két jelképpel. De mielőtt elkezdené a magyarázatát, kijelenti, hogy ez nem pusztán egy szertefoszló álom, hanem isteni jövődőlés, mert amíg a látomás nem Istentől ered, addig ostobaság lenne izgatottan kérdezgetni, hogy mit jövődölt. A fáraó tehát itt nem munkálkodik hiába, amikor Isten tanácsvégezése után kérdezősködik. A beszédforma azonban megköveteli az odafigyelést, mert József nem pusztán azt mondja, hogy Isten előre kinyilatkoztatja, ami valahol majd megtörténhet, hanem azt, amit Ő Maga készül megtenni. Ebből arra következtetünk, hogy Isten nem szemléli tétlenül a dolgok szerencsés kimenetelét, amint arról a legtöbb filozófus hiábavalóan beszél, hanem a Maga akaratából eldönti, mi fog megtörténni. Ezért az események megjövődölésekor nem a sorsvető táblákból ad választ, ahogyan a költők kitalálták Apollójukról, akit olyan események prófétájának tekintenek, melyek nem állnak a hatalmában, hanem kijelenti, hogy bármi történik az az Ő munkája lesz. Így Ézsaiás is, hogy egyedül Istennek adja a Neki kijáró dicsőséget, Neki tulajdonítja mind a jövő eseményeinek előrejelzését, mint az összes esemény kormányzását a saját hatalma által (Ézs45:7). Hangosan kiáltja ugyanis, hogy Isten sem be ne csapható, sem nem téveszt meg senkit a bálványok módjára, s kijelenti, hogy egyedül Isten a jó és a gonosz szerzője, a *gonosz* alatt a nyomorúságot értve. Ezért hacsak le nem taszítjuk a trónjáról Istent, meg kell hagynunk Neki a cselekvésnek ezt a hatalmát, valamint az Ő eleve tudását. S ez az igeszakasz még méltóbb a figyelemre, mert minden korban sok bolond ember próbálta meg elrabolni Istentől a dicsősége felét, s most (mint említettem), ugyanaz a koholmány tetszik

⁶¹² József nyelvezetének ereje figyelemre méltó: „Nem én, hanem Isten válaszol a fáraó javára”. Így egyetlen szóval teljességgel megtagadja mindazt a személyes tiszteletet, amit a pogány uralkodó hajlott neki megadni, hogy egyedül Istené legyen az Ő nevét megillető dicsőség. – a szerk.

megannyi filozófusnak, mert abszurdnak vélik mindent Istennek tulajdonítani, ami végbemegy a világban. Mintha a Szentírás tényleg hiába jelentette volna ki: „ítéleteid, mint a nagy mélységek” (Zsol26:7). De miközben alávetnék Isten munkáit a saját agyuk ítéleteinek, elvetve az Ő Igéit, Platonnak adnak hitelt a mennyei jövődöléseket illetően. „Az, hogy Isten rendelkezik a dolgok eleve ismeretével”, mondják, „nem foglalja magában a bekövetkezésük szükségzerűségét”. Mintha valóban a pusztá eleve ismeret lenne a dolgok oka ahelyett, hogy fenntartanák a Mózes által felállított kapcsolatot, mely szerint Isten azért ismeri eleve a jövő dolgait, mert Ő határozta el azok bekövetkeztét. Ők azonban tudatlanul és romlottan elválasztják Isten gondviselését az Ő örök tanácsvégzésétől, és a folytonos tevékenységétől. Mindenekelőtt helyes abban biztosnak lenni, hogy valahányszor csak terméketlen a föld, legyen annak oka a fagy, a szárazság, vagy a jégeső, vagy bármi más, az egész végeredményt Isten tanácsvégzése irányítja.

32. *Hogy pedig a Faraó álma kettős, kétszeres vala.* József nem azt akarja mondani, hogy amit Isten csak egyszer jelentett ki, az változékony, hanem igyekszik a fáraónak a kijelentett esemény iránti bizalmát megóvni a megrendüléstől. Miután ugyanis Isten nem jelent ki mást, csak a saját leszögezett és szilárd célját, elegendő lenne, ha csak egyszer szólna. De a mi tompaságunk és állhatatlanságunk miatt ismétli meg ugyanazt a dolgot annál gyakrabban azért, hogy ami egyszer elrendeltetett, az szilárdan belerögzüljön a szívünkbe. Ellenkező esetben, mivel a hajlandóságunk változó, amit egyszer hallottunk Tőle, azt fel-alá hányjuk, míg végleg ki nem törlődik az emlékezetünkől. Azután József nemcsak a mennyei rendelet állandóságáról emlékezik meg, hanem kijelenti, hogy amit Isten elhatározott megcselekedni, az már küszöbön áll, nehogy a fáraó a hosszabb késleltetésben bízva szundikáljon. Mert jóllehet megvalljuk, hogy Isten ítéletei mindig a fejünk fölött vannak, mégis, amíg nem serkent minket azok gyors bekövetkezésének gondolata, addig csak kevéssé befolyásol minket az azoktól való aggodalom és félelem.

33. *Most azért szemeljen ki a Faraó egy értelmes és bölcs férfit.* József többet is tesz annál, mint amire felkérték, mert nem pusztán csak az álom magyarázója, de a prófétai hivatal betöltéseként tanítást és tanácsot is hozzátesz. Tudjuk, hogy Isten igaz és törvényes prófétái nem pusztán csak előre jelzik, mi történik majd a jövőben, hanem orvosságot is javasolnak a küszöbön álló gonoszságokra. Ezért József, miután elmondta a következő tizennégy évben végbemenő változásokról szóló prófeciát, most azt tanítja, mit kellene tenni, és arra buzdítja a fáraót, hogy legyen éber a kötelezettségeinek ellátásában. S az egyik jel, amivel Isten mindig megkülönböztette a saját prófétáit, az, hogy felruházta őket a tanítás és buzdítás hatalmával, hogy ne haszontalanul jövődöljenek meg jövőbeli eseményeket. Tegyük fel, hogy Apolló és az összes varázsló jövődölései igazak voltak, és nem gabalyodtak bele kétértelmű kifejezésekbe: mégis, mi másra irányultak ezek, mint arra, hogy az embereket homlokegyenest a romlott magabiztosságba üzték, vagy a kétségbeesésbe taszították? A prófétálásnak nagyon más módját írta elő Isten, ami az embereket az istenfélelemre alakította, a megtérésre vezette és az imára serkentette, amikor eltelték félelemmel. Sőt, miután az itt említett prófétálás csak ennek a mulandó életnek az átmeneti javára hangzott el, József nem megy tovább annál, hogy megmutassa a királynak, mi célból küldetett ez az álom. Mintha azt mondaná: „Ne sajnálkozz e miatt a kijelentés miatt, fogadd el a belőle származó jótéteményt, hogy támogathasd a királyságodat a szükség idején”. De nem kétséges, hogy Isten vezette a nyelvét, hogy a fáraó rábízza ezt a hivatalt. Mert nem hízolgi be magát ravaszul a király kegyeibe, s nem él vissza a kijelentés ajándékával a maga személyes javára, hanem amit az Isten elrendelt, az az ő tudomása nélkül arra a tulajdonképpen célra irányult, hogy Jákob éhező háza váratlan támogatást kaphasson.

35. *A Faraó keze alá.* Miután a bővelkedés úgy megmérgezi az embereket, hogy a többségük nem gondoskodik magáról a jövőre nézve, hanem mértéktelenül falja a jelen bőséget, József arra inti a királyt, hogy gondoskodjon az ország termésének raktárakban

történő felhalmozásáról. Emellett a köznép is igazodik majd a takarékoság szokásához, amikor megértették, hogy a gabonának ezt a nagy bőségét nem hiába gyűjtötte össze a király, hanem ezzel orvosságot keresett egy szokatlan csapásra. Ezért utasított József arra, hogy magtárakat építsenek a király hatalma alatt, s a gabonát azokba gyűjtsék. Végül azzal zárja, hogy az álom hasznos volt, bár első ránézésre szomorú és baljóslatú, mert rögtön utána, hogy a sebet megmutatta, javasolta a gyógyítás módját is.

38. *Találhatnánk-e ehhez hasonló férfit?* Látjuk, hogy a szükség kiváló tanító. Ha elöljárókat, vagy bírókat kell kijelölni, s valakit azért léptetnek elő a tisztességre, mert ő a kedvenc, az érdemei figyelembe vétele nélkül, akkor történik meg, hogy az arra a legméltatlanabbak csúsznak-másznak be a hivatalba. S noha látjuk, hogy a politikai rend összezavarodik és az emberiség megannyi kényelmetlenséggel kerül szembe, amiért a legalkalmatlanabbak ravasz ügyeskedéssel gyorsan benyomulnak olyan ügyekbe, melyeket nem képesek kezelni. A becsvágy azonban győzedelmeskedik és aláaknázza az egyenlőséget. A szükség azonban kicsikarja a józan ítéletet. A fáraó nem mond semmi mást, csak azt, ami természetes módon fel van vésve mindenki szívére, miszerint a megtiszteltetés senki mást, csak az alkalmas személyeket illeti meg, akiket Isten ellátott a megfelelő képesítésekkel. A tapasztalat azonban bőségesen tanítja, hogy a természetnek ez a törvénye kicsúszik az emlékezetből, valahányszor csak az emberek szabadon, büntetlenül ellene támadhatnak. Ezért a fáraó gögjét úgy kellett bölcsen legyőzni, hogy ő a becsvágyat félretéve a börtönből most kihozott idegent részesítse előnyben minden udvaroncával szemben, mivel ő felülmúlta őket az erényeiben. Ugyanez a szükség korlátozta a királyság nemeseit, így nem kezdtek el szokásuk szerint valamennyien civakodni szokásuk szerint a rangbeli elsőségért. S noha ez csak kötelező mértékletesség volt, mivel szégyelltek ellenszegülni a köz javának, mégsem kétséges, hogy Isten töltötte el őket félelemmel, így valamennyiük közös egyetértésével József lett az egész királyság főkormányzója. Azt is meg kell jegyezni, hogy a fáraó, bár elvakulttá tették a saját jósai, mindazonáltal tiszteli a lelki ajándékokat Józsefben, mert Isten valóban soha nem engedi az embereket olyannyira brutálissá válni, hogy ne érezzék az Ő hatalmát akár még a sötétségben is. Ezért bármiféle istentelen tévelygés ösztökélje őket az eltávolodásra, mégis marad bennük az Istenség valamekkora érzete. Közben az az ismeret keveset érő, ami nem javít az ember korábbi örülségén, mert megveti Istent, Akit az ő ajkával hirdet, s nem rendelkezik mással, csak én nem tudom milyen zavaros istenfogalommal. Ez az ismeret-fajta gyakorta megvilágosítja a világi embereket, de mégsem annyira, hogy megtérnének. Ez pedig arra int minket, hogy bármely konkrét alapelvet csekély értékűnek tartsunk, amíg nem származik abból és nem virágzik a szilárd kegyesség.

40. *Te légy az én házamon főgondviselő.* Józsefet nemcsak Egyiptom főgondviselőjévé tették, de a királyság jelvényeivel is felékesítették, hogy mindenki tisztelje, s engedelmeskedjen a parancsainak. Pecsétgyűrűt húztak az ujjára, a rendeletek megerősítése végett. Finom gyolcs ruhába öltöztették, ami akkor luxusnak minősült, s nem közönséges áron lehetett hozzájutni. A legtiszteltelemtöbb székérbe ültették.⁶¹³ Megkérdendő azonban, hogy törvényes volt-e a szent ember számára ekkora pompában megjelenni? Erre azt válaszolom, hogy bár ekkora ragyogás aligha lehet mentes a szégyentől, ezért a legjobb a takarékoság a külső díszek tekintetében. Mégsem szabad a világ királyainak és fejedelmeinek minden ragyogását elítélni, amennyiben egyrészt nem túl hevesen kívánják azt

⁶¹³ A fáraó által Józsefnek megadott megkülönböztető jelek, melyeket a jelen fejezet 42. és 43. versei említenek, az első a pecsétgyűrű, ami megszokott volt a Kelet népeinél, valamint az egyiptomiaknál is. A következő a „finom gyolcsruha”, vagy kagylóselyem, ami a megtiszteltetés sajátosan egyiptomi jele. A harmadik az arany nyaklánc, „amiről az egyiptomi emlékművek bőséges magyarázattal szolgálnak”. A mózesi beszámolók modern ellenzői azt állítják, hogy az itt említett összes ékesség későbbi korokhoz tartozik. De az efféle megjegyzések, mint Hengstenberg mondja, „csak annyiban érdekesek, amennyire megmutatják, hogy a racionalistáknak Mózes öt könyvére vonatkozó vizsgálatai nem felelnek meg az ismeretek jelenlegi fejlett állapotának az egyiptomi ókorról.” – *a szerk.*

meg, másrészt nem kérkedő módon mutogatják azt. A mértékletességet valóban mindig művelni kell, de mivel nem állt József hatalmában kitüntetések módjának előírása, s a királyi tekintély nem adatott volna meg neki a beosztás megszokott pompája nélkül, ezért volt szabad neki többet is elfogadni, mint amennyi önmagában kíváncsi volt. Ha megadatik a lehetőség Isten szolgáinak, akkor nincs biztonságosabb a számukra, mint lenyesegetni minden tőlük telhetőt a külső pompából. S ahol szükségessé is válik igazodniuk a közszokásokhoz, ott is óvakodniuk kell minden kérkedéstől és hiábavalóságtól. Ami a szavak magyarázatát illeti, habár mi így fordítjuk ezeket: „mindenki a te szavadra *csókoljon*”,⁶¹⁴ mások jobbnak látják a „legyen felfegyverezve” kifejezést, megint mások szerint „táplálkozzon a te akaratodra, vagy parancsodra”. Mivel azonban a נשק ige tulajdonképpen jelentése a csókolni, én nem látom be, miért kellene másként értelmezve ezt kiforgatni az igemagyarázóknak. Én azonban mégsem gondolom, hogy a tisztelet speciális jeléről lenne szó, hanem a kifejezés inkább átvitt értelműnek tűnik, hogy a nép szívélyesen fogadja, és engedelmesen a magáévá tegye mindazt, ami József szájából származik. Mintha a fáraó mondta volna „Bármit is parancsol, azt akarom, hogy azt a nép egyhangúlag fogadja el, mintha valamennyien megcsókolnák őt”. A második szekér kifejezést a héberék az alkirály szekereként magyarázzák, aki a király után a második ember. A szavak értelme azonban világos: József Egyiptom minden nemesét megelőzte.

Különbőféle vélemények léteznek az אברך szót illetően. Azok, akik „éretlen atyaként” magyarázzák, mivel József még a fiatal éveiben járt, de fel volt ruházva az idős kor komolyságával és bölcsességével, nekem úgy tűnik, valami nagyon messziről jövő dologgal hozakodnak elő, hogy az igazodjon a saját fantáziájukhoz. Azoknak, akik „a király atyjának” fordítják, mintha a héber אב főnévből, és az arab رى szóból tevődne össze, meglehetősen színtelen a fordításuk. Ha a szó valóban héber, akkor a mások által jobbnak tartott „térDET hajtsatok” kifejezés nekem jobbnak tűnik. De mivel én inkább azt feltételezem, hogy Mózes itt, és nem sokkal ez után egyiptomi kifejezéseket említ, ezért azt tanácsolom az olvasóknak, hogy ne torzítsák el ezeket hiába. S azok a magyarázók valóban nevetségesen megmagyarázhatatlanok, akik úgy vélik, hogy egy egyiptomi király héber nevet adott neki, amit ők „A világ megváltójaként”, vagy „A titkok magyarázójaként” fordítanak.⁶¹⁵ Én jobbnak tartom a görög magyarázókat, akik mindkét szót érintetlenül hagyva kellőképpen bizonyítják, hogy idegen nyelvűeknek tekintik azokat. Azt, hogy József apósa – mint általánosan vélik – *pap* volt, én nem tudom megcáfolni, bár aligha tud bármi arra indítani, hogy higgyek benne. Így mivel a כהן szó *fejedelmet* és *papot* egyformán jelent, nekem ezért valószínűnek tűnik, hogy az udvar egyik nemesembere volt, aki lehetett On városának szatrapája vagy előljárója.⁶¹⁶

⁶¹⁴ Osculabitur totus populus ad os tuum. Az angol változat szerint: „A te szavad kormányozza egész népemet”, ami szabad fordítás, mely Kálvin magyarázata szerint visszaadja az eredeti értelmét. Az angol Biblia széljegyzete szerint „fegyverezze fel”, vagy „csókolja”, a „kormányozza” szó helyett. – *a szerk.*

⁶¹⁵ Így fordítja Jeromos, valamint a kaldeus parafrázisíró a Czafenát-Pahneákht nevet. Az olvasó fordulhat Rivetus *Exercitation* elviii. című munkájához, Gesenius *Lexikonjához*, valamint Bush professzor és dr. A. Clarke kommentárjaihoz. – *a szerk.*

⁶¹⁶ Azt, hogy a כהן szó általánosan papot jelent, nem kell vitatni. Gesenius buzgón mondogatja, hogy ez a változtathatatlan jelentése, de ennek igazolásához kénytelen olyanokat is papnak tartani, akik nem Lévi törzsből származtak. Ez perdöntőnek tűnik vele szemben, mert nem kételkedhetünk abban, hogy senki sem volt, vagy nem lehetett pap, aki más törzsből származott. De annyi engedményt mégis tehetünk a szó elsődleges jelentésének vonatkozásában, hogy papnak kell fordítani mindenütt, ahol az igeszakasz nem követel más értelmezést. Ez a szabály határozná meg a jelentését ebben az igeszakaszban is. Hengstenberg következő megjegyzései figyelemre méltók. „Az 1Móz41:45-nek megfelelően a fáraó Aszenáthot, Potiferának On papjának leányát Józsefnek adja feleségül. Ez a név (melynek a jelentése: ő, aki a Naphoz tartozik) nagyon megszokott az egyiptomi emlékműveken, és különösen illik On, vagy Héliopolisz (a Nap városa) papjához. Miután a fáraó ezzel a cselekedetével nyilvánvalóan a József-re ruházott hatalmat akarta megszilárdítani, ezért került bele ebbe a beszámolóba. Először is, az egyiptomi főpapok nagyon fontos pozíciót foglaltak el, másodsor On főpapja volt

46. *József pedig harmincz esztendőös vala.* Mózes két okból jegyzi fel József életkorát, amikor a királyság főgondviselőjévé léptették elő. Először, mert ritkán történik meg, hogy az idős emberek engedik magukat kormányozni a fiatalok által, amiből arra következtethetünk, hogy Isten rendkívüli gondviselése volt, amikor József anélkül kormányozott, hogy irigyelték volna, s az életkorát meghaladó tisztelet és fenség adatott neki. Ha ugyanis megvolt a veszélye annak, hogy Timóteus ifjúi mivolta megvetetté teszi őt, akkor József ugyanúgy ki lett volna téve a megvetésnek, ha a tekintélyt nem Isten biztosította volna a számára. S jóllehet a saját munkálkodásával ezt a tekintélyt nem lett volna képes megszerezni, mégis valószínű, hogy a rendkívüli erények, melyekkel Isten ruházta fel őt, nem csekély mértékben járultak hozzá a növeléséhez és a megszilárdításához. A második oka a kora megemlékezésének az, hogy az olvasó eltöprengessen a szenvedésekkel teli hosszú időszakon, mely különféle módokon sújtotta őt. S bármennyire is emberséges volt a bánásmód vele szemben, a tizenhárom évnyi száműzetés, mely meggátolta a visszatérését az atyai házba, valamint nemcsak a rabszolgaság béklyója, de a bebörtönzés is a legfájdalmasabb megpróbáltatásnak bizonyultak. Ezért csak azután került jobb állapotba, miután hosszú időn át tűrte a megpróbáltatást. Mózes utána hozzáteszi, hogy szorgalommal és pontos hűséggel látta el a kötelességeit, mert az átvett körzete a nem közönséges munkálkodás bizonyítéka. Valóban lehettek volna kijelölt hírnökei, akiknek a vállaira fektethette volna a munka és a fáradtság nagyobbik részét. Mivel azonban úgy ismerte önmagát, mint akit Isten hívott el a munkára, és az isteni ítélszék előtt kell majd számot adnia, a teher egyetlen részét sem utasította el. S Mózes néhány szóban dicséri a hihetetlen bölcsességét, mellyel gyorsan kitalálta a legjobb módszert a gabona tárolására. Óriási feladat volt tárházakat építeni minden városban, melyek majd befogadják az adott év termését, valamint egy ötödrésszel többet.⁶¹⁷ Ez az elrendezés sem volt kevésbé az eszeség bizonyítéka, amikor gondoskodott róla, hogy bármely adott régió lakosainak ne kelljen messziről beszerezni az élelmüket. Rögvest ez után a becsületességét említi, ami ugyanúgy dicséretet érdemlő volt, mert a hatalmas mértékű felhalmozás során pontosan úgy tartózkodott a saját vágyainak mindennemű kielégítésétől, mintha csak valami alantas hivatalt bíztak volna rá. De az mindkét erénye dicséretére legyen mondva, hogy miután hatalmas halmokat gyűjtött össze, nem enged el semmit a megszokott szorgalmából, amíg be nem fejezi a felvállalt hivatal minden kötelezettségének ellátását. A régi közmondás szerint „a jóllakottság undort szül”, s ugyanezen a módon a bőség is rendszerint a tétlenség anyja. Ezért tehát honnan származna az, hogy József szorgalma mindvégig egyenletes marad és nem, fogyatkozik meg a pillanatnyi bőség láttán, ha nem onnan, hogy bölcsen fontolóra veszi: bármekkora legyen is a bőség, a hétéves éhség majd felemésztí azt? S abban is kimutatta a közösség biztonsága iránti hűségét és rendkívüli gondoskodását, hogy nem fáradt bele a hét évig tartó fáradtságos munkába, s nem is pihent, amíg a még megmaradó hét évről nem gondoskodott.

50. *Józsefnek pedig születék két fia.* Noha a nevek, amit József adott a fiainak a dolgainak végkimenetele miatt, jeleznek némi kegyességet, mert bennünk Isten jóságát ünnepli, mégis, az atyja házának elfelejtése, ami, mint mondja, rákövetkezett, aligha bocsátható meg teljesen. A hála kegyes és szent indítéka volt, hogy Isten „elfelejtette” vele az összes korábbi nyomorúságát, de semmiféle tisztességet sem lett volna szabad oly nagyra becsülni, hogy az kitörölje az emlékezetéből az atyja háza iránti vágyakozását, s annak

közöttük a legmagasabb rangú. Mindkét dolgot megerősítette a történet.” Lásd *Egyiptom és Mózes könyvei*, 32. oldal. – a szerk.

⁶¹⁷ “József tárház-építési munkái elevenen tárnak a szemünk elé az emlékművek festményein, melyek megmutatják, mennyire általánosak voltak a tárházak az ókori Egyiptomban. Elethya sírjában egy olyan embert látunk, akinek a feladata nyilvánvalóan a számadás volt a vékák számáról, melyeket egy neki beosztott másik ember mérícskelt... Ez után következik a gabonamag szállítása. A mérícskélőtől mások veszik át és viszik a tárházba.” - *Egyiptom és Mózes könyvei*, 36. oldal. – a szerk.

emlékét. Tegyük fel, hogy ő Egyiptom alkirálya, de az állapota mégis boldogtalan, ameddig száműzött marad az egyházból. Egyesek a szent embert felmentendő úgy magyarázzák az igeszakaszt, hogy annyira örvendezett Isten jelenlegi kegyének, hogy utóbb megfélemedezett a testvérei részéről őt ért sérelmekről. Ez azonban (a véleményem szerint) túlságosan erőltetett. S valóban nem kell izgatottan munkálkodnunk József bűnének megbocsátása végett, hanem úgy vélem, inkább arra int ez minket, mennyire nagyon kell óvakodnunk a világ csábításaitól, nehogy az elméinket túlzottan kielégítsék azok. Íme József, aki noha tisztán imádja az Istent, de mégis annyira rabul ejti a tisztelet édessége, s az elméjét annyira felhőbe borítja, hogy közönyössé válik az atyja háza iránt, és Egyiptomban leli örömét. Ám ez majdnem elkőborlás volt Isten nyájától. Valóban illő mértékletesség volt, amikor az Isten iránta való jóságának hirdetése végett nem szégyellte megörökíteni az alantas állapotának emlékét a fiai neveiben. Azok, akik magasra emelkednek egy homályos és alantas helyzetből, igyekeznek kioltani a származásuk ismeretét, mert gyalázatnak tartják azt önmagukra nézve. József azonban többre becsülte az isteni kegyelem dicséretét, mint a jövőbeli hivalkodó nemesi mivoltot.

53. *Eltele tehát a bőség hét esztendeje.* A korábbi szokatlan termékenység, mely megmutatta, hogy József valódi próféta, nevet és tiszteletet szerzett neki, s ezen a módon az egyiptomiakat visszatartotta bármiféle lázadástól ellene. Mindazonáltal csodálatos, hogy egy ennyire büszke nép a bővelkedés idején tűrte egy idegen uralmát. Az utána következő éhség azonban élesebb és súlyosabb zabláznak bizonyult az öntelt és vad lelkük megzabolázásához, hogy alávéssék magukat a tekintélynek. Amikor azonban Mózes kimondja, hogy mindenütt volt kenyér egész Egyiptom földjén, miközben a szomszédos régiók szenvedtek az éhségtől, akkor látszólag arra utal, hogy a magánemberek lisztet is felhalmoztak. S valóban, (amint azt említettük), csak a közelgő éhséggel kapcsolatos szóbeszédnek elterjedése miatt, ami mindenütt félelmet keltett és a törődésre serkentett, volt lehetséges, hogy mindenki saját maga is gondoskodjon önmagáról valamiképpen. De bármennyire is gondoskodók legyenek egyen-egyenként, ami felhalmoztak, az rövid idő alatt elfogyott. Ebből kiderül, mekkora hozzáértéssel és bölcsességgel látta meg József a kezdetektől fogva, hogy Egyiptom nem lesz biztonságban mindaddig, amíg az ellátmányt nem gyűjtik össze nyilvánosan a király keze alá.

55. *Menjetek Józsefhez.* Semmiképpen sem szokatlan a királyoktól, hogy miközben az alattvalóikat szélsőséges szenvedések szorongatják, ők átadják magukat a gyönyöröknek. De Mózes itt valami mást említ, mert a fáraó itt nem önmagát mentesíti a gabona elosztásának gondjaitól, mivel nyugalmat akar minden kényelmetlenségtől, hanem miután annyira megbízik a szent Józsefben, szándékosan hagy rá mindent, s nem engedi, hogy megzavarják az általa felvállalt hivatal ellátásában.

42. fejezet

1. És látá Jákób, hogy van gabona Égyiptomban és monda Jákób az ő fiainak: Mit néztek egymásra?

2. És monda: Ímé hallok hogy Égyiptomban van gabona; menjetek le oda, és vegyetek onnan nekünk gabonát, hogy éljünk és ne haljunk meg.

3. Leméne azért Józsefnek tíz bátyja Égyiptomba gabonát venni.

4. De Benjámint a József öcsését nem bocsátá el Jákób az ő bátyjaival; mert mondá: Netalán veszedelem érhetné.

5. Elmenének tehát Izráel fiai gabonát venni az oda menőkkel együtt, mert éhség vala Kanaán földén.

6. József pedig az ország kormányzója vala, és ő árulja vala a gabonát a föld minden népének. Eljutának azért a József bátyjai, és arczczal a földre borúlának ő előtte.

7. Amint meglátá József az ő bátyjait, megismeré őket, de idegennek mutatá magát hozzájuk, és kemény beszédekkel szóla nekik, mondván: Honnan jöttetek? Azok pedig mondának: Kanaán földéről jöttünk eleséget venni.

8. Megismeré pedig József az ő bátyjait, de azok nem ismerék meg őt.

9. És megemlékezék József az álmokról, a melyeket azok felől álmodott vala. És monda nekik: Kémek vagytok ti, kik azért jöttetek, hogy az ország védetlen részeit meglássátok.

10. És mondának néki: Nem uram, hanem eleséget venni jötték a te szolgálid.

11. Mi mindnyájan egy ember fiai vagyunk: igaz emberek vagyunk. Soha nem voltak kémek a te szolgálid.

12. Ismét monda: Nem úgy van, hanem azért jöttetek, hogy az ország védetlen részeit meglássátok.

13. Amazok mondának: Mi, te szolgálid, tizenketten vagyunk testvérek, egy embernek fiai, Kanaán földén; és ímé legkisebbikünk most atyánknál van, egyikünk pedig nincsen meg.

14. József pedig monda nekik: Úgy van a mint néktek mondám: kémek vagytok.

15. Ezzel lesztek próbára téve: Úgy éljen a Faraó, hogy ki nem mentek innen, míg ide nem jó a ti legkisebbik atyátokfia.

16. Küldjete el közületek egyet, hogy hozza ide testvértetek; ti pedig fogva lesztek. Így lesz próbára téve beszédetek, hogy igaz járatban vagytok-e vagy nem? Úgy éljen a Faraó, hogy ti kémek vagytok.

17. Annakokáért fogságban tartá őket harmadnapig.

18. Harmadnap pedig monda nekik József: Ezt cselekedjétek, hogy éljete; az Istent én is félem.

19. Ha igaz emberek vagytok, maradjon fogva egyik testvéretek a ti tömlöczőtökben, ti pedig menjete el, vigyetek gabonát házaitek szükségére.

20. Legkisebbik atyátokfiát pedig hozzátok én hozzám, akkor igazolva lesznek beszédeitek és nem haltok meg. És aképen cselekedének.

21. És mondának egymásnak: Bizony vétkeztünk mi a mi atyánkfia ellen, a kinek láttuk lelki szorongását, mikor nekünk könyörög vala, de nem hallgattunk reá; azért következett reánk ez a nyomorúság.

22. Rúben pedig felele nekik, mondván: Avagy nem mondtam-e néktek, hogy ne vétkezzetek a gyermek ellen, de ti nem hallgattatok reám. És ímé vérét is keresik rajtunk!

23. És nem tudják vala ők, hogy József érti őket, mert tolmács vala közöttük.

24. És elfordula tőlök és síra: Azután hozzájok fordula és szóla nékik, és visszatartá közülök Simeont, és szemök láttára megkötözteté őt.

25. És parancsola József, hogy töltsék meg edényeiket gabonával, és tegyék vissza pénzüket mindeniknek az ő zsákjába, és hogy adjanak nékik enni valót az útra; és így cselekedének velök.

26. És felveték gabonájokat szamaraikra és elmenének onnan.

27. És egyik kioldá zsákját, hogy abrakot adjon szamarának a szálláson és meglátá az ő pénzét, hogy ímé zsákja szájában van az.

28. És monda az ő atyjafiainak: Visszatették az én pénzemet, és ímé zsákomban van. Akkor megrettene szívök, és remegve mondának egymásnak: Micsoda ez, a mit Isten cselekedett velünk?

29. És eljutának atyjokhoz Jákóbbhoz Kanaán földére és mindazt elbeszélék néki a mi velök történt vala, mondván:

30. Az a férfiú, annak a földnek ura, keményen szóla nekünk, és úgy bánt velünk, mintha az országot kémleltük volna.

31. És mondánk néki: Igaz emberek vagyunk, soha nem voltunk mi kémek.

32. Tizenketten vagyunk atyafiak, a mi atyánknak fiai, egyikünk nincs meg, legkisebbikünk pedig most atyánkkal van Kanaán földén.

33. És monda nekünk az a férfiú, annak a földnek ura: Erről ismerem meg, hogy igaz emberek vagytok: egyik atyátokfiát hagyjátok nálam, a házaitok szükségére valót vigyétek, és menjetek el;

34. És hozzátok hozzám a ti legkisebbik atyátokfiát, akkor megtudom, hogy nem vagytok kémek, hanem igaz emberek; akkor visszaadom néktek a ti atyátokfiát, és ebben az országban kereskedhettek.

35. És lőn a mint zsákjaikat kiüresíték, ímé az ő csomó pénze mindeniknek zsákjában vala. A mint látták az ő csomó pénzeiket ők és az ő atyjok, megfélemlének.

36. És monda nékik az ő atyjok Jákób: Megfosztotok engem gyermekeimtől; József nincsen, Simeon sincsen. Benjámint is elviszitek? mindez engem ér!

37. Akkor szóla Rúben az ő atyjának, mondván: az én két fiamat öld meg, ha meg nem hozom őt néked. Bízd az én kezemre őt, és én visszahozom néked.

38. Az pedig monda: Nem megy le oda az én fiam ti veletek, mert az ő bátyja megholt és ő maga maradt meg; ha veszedelem érné őt az úton, a melyen elmentek, ősz fejemet búba borítva bocsátanátok le a koporsóba.

1. *És látá Jákób.* Mózes ebben a fejezetben elkezd beszámolni arról, miért vonult Jákób az egész családjával Egyiptomba, s így ránk bízva annak megfontolását, hogy Isten milyen rejtett és váratlan módokon képes végrehajtani, amit elhatározott. Jóllehet tehát Isten gondviselése önmagában véve egy labirintus, mégis, amikor összekapcsoljuk a dolgok végkimenetelét a kezdetükkel, akkor az a bámulatos eljárás mód ragyog fel előttünk, amit nem ismernek fel általánosan, mert távol áll az észlelésünktől. Aztán a tunyaságunk is gátol minket abban, hogy észrevegyük Istent a hit szemeivel, amikor a világot kormányozza, mert vagy a szerencsét képzeljük az események úrnőjének, vagy másként, a közeli és természetes okokhoz ragaszkodva, ezeket összeszöjjük, és lepelként terítjük a szemeink elé. Ezért tehát aligha lehet az isteni gondviselés látványosabb szemléltetését megtalálni, mint amit ez a történet biztosít. A kegyes olvasók gondosan gyakorolják az elmélkedést felette, hogy Isten keze által irányítottaknak ismerjék el azokat a dolgokat, melyek ránézésre véletleneknek tűnnek.

Mit néztek egymásra? Miért mondják, hogy az emberek egymásra néznek, amikor mindenki a másakra vár, és tanács híján senki nem mer megpróbálni semmit? Jákób tehát a fiainak ezt a tétlenségét feddi meg, mert közülük senki nem próbál meg gondoskodni a jelen szükségletekről. Mózes azt is elmondja, hogy atyjuk parancsára mentek Egyiptomba,

Benjámín nélkül. Ezzel arra utal, hogy a fiúi tisztelet abban a korban nagy volt, mert a testvérül irigysége nem gátolta meg őket abban, hogy elhagyják a feleségeiket és a gyermekeiket, és vállalják a hosszú utazást. Azt is hozzáteszi, hogy a nagy tömeggel együtt mentek, ami megnöveli József hírnevét, aki miközben egész Egyiptomot ellátja élelemmel, s mértékkel osztogatva a szárazság végéig képes volt megsegíteni a szomszédos nemzeteket is.

6. *József pedig az ország kormányzója*⁶¹⁸ *vala.* Mózes összeköti József tiszteletét a hűségével és a szorgalmával. Mert jóllehet a legfőbb hatalommal rendelkezett, mindazonáltal pont úgy látott el minden fáradságos szolgálatot, mintha béres szolga lett volna. Ebből a példából azt kell megtanulnunk, hogy amiképpen kiemelkedik valaki a tisztességben, úgy köteles még jobban elfoglalni magát a teendőikkel. Azok azonban, akik az elfoglaltság nélküliséget akarják egyesíteni a méltósággal, a végleteik megrontják Isten szent rendjét. Értsük meg továbbá azt is, hogy József a gabonát nem a saját kezével adta le, és nem ő kapta azért a pénzt, hisz látjuk, hogy a királyság sok részében folyt a kereskedelem, s ő aligha csak egyetlen kereskedőházra figyelt, hanem a kereskedőházak egésze állt az irányítása alatt.

7. *Idegennnek mutatá magát hozzájuk.* Megkérdendő, mi célból kínoztta József így a bátyjait fenyegetésekkel és rettentéssel. Ha ugyanis a tőlük elszenvedett sérelem érzése volt az indítéka, akkor nem menthető fel a bosszúvágy alól. Valószínű azonban, hogy sem a harag, sem a bosszúvágy nem késztette, hanem két jogos oka volt arra, amiért így járt el. Mert egyrészt szeretne volna visszanyerni Benjámint, másrészt meg szeretett volna győződni – mintha csak kínpadra vonta volna őket – arról, hogy mi volt az elméjükben, megtért-e, vagy sem, röviden, milyen volt az életútjuk, amióta utoljára látta őket. Mert ha mindjárt az első találkozáskor felfedte volna önmagát előttük, akkor félő lett volna, nehogy az atyjukról megfélemlítve, s az elkövetett megvetendő gonoszságukra leplet kívánva borítani csak fokozzák azt újabb bűnökkel. Aztán nem éppen ésszerűtlen gyanakvás is lappangott Józsefben a testvérét Benjámint illetően, nehogy valami álnok és kegyetlen dolgot próbáljanak meg elkövetni ellene. Fontos volt tehát őket alaposabban megvizsgálni, hogy József, átfogó tájékoztatást kapva az atyja házaról, a körülményeknek megfelelően járhasson el, továbbá a megbocsátást megelőzően valamiféle büntetést is kiszabjon, ami majd ráveszi őket, hogy alaposabban is elgondolkodjanak a bűnük szörnyűségén. Mert az, hogy utóbb békülékenynek és emberségesnek mutatkozott irántuk, nem abból a tényből származott, hogy a haragja lecsillapodásával fokozatosan hajlott a könyörületre, hanem inkább, ahogyan azt Mózes máshol elmondja, magányos helyet keresett, mert nem tudta tovább megtartóztatni magát. Ezzel arra is utal, hogy József *erővel* tartotta vissza a könnyeit, amíg fenntartotta a szigorú kinézetét. Ezért teljesen a könyörület érzésével viseltetett irántuk. Kiderül tehát, hogy különleges indíték mozgatta mindvégig. Nem közönséges dolog volt ugyanis, hogy József, látván a megpróbáltatásainak szerzőit, sem haragos nem volt, sem a viselkedésén nem változtatott, sem szidalmakban nem tört ki, hanem mind az arckifejezésében, mind a beszédében összeszedett maradt, mintha csak hosszan elmélkedett volna a szabad idejében arról, melyik utat járja. De megint megkérdendő, hogy a palástolását, ami összekapcsolódott a valótlansággal, vajon nem kell-e elítélni? Hisz tudjuk, mennyire Istennek tetsző dolog a becsületesség, s milyen szigorúan tiltja el a népét a csalástól és a hamisságtól. Nem tudom, hogy nem Isten kormányozta-e a szolgáját arra, hogy vétek nélkül távolodjon el a cselekvés általános szabályától, mert látjuk, hogy az istenfélők néha kegyes módon tesznek meg olyan dolgokat, melyek törvényesen nem tekinthetők utóbb szabályoknak. Ettől azonban a szent atyák cselekedeteit tanulmányozva mindig óvakodnunk kell, nehogy azok elvonjanak minket attól a törvénytől, amit az Úr mindenki számára közösként ír elő. Isten általános parancsának megfelelően valamennyiünknek művelnünk kell az őszinteséget. Az, hogy József valami az igazságtól eltérőt színlelt, nem kínál mentséget a számunkra, ha valami hasonlót próbálunk

⁶¹⁸ חשיליט. „A héber sallet és silton szavakból lett az arabban a szultán, a megnevezés, mellyel még mindig illetik Egyiptom és Babilon uralkodóit.” – Ainsworth.

meg mi is. Mert bár a kiváltság által adott szabadság megbocsátást nyer, mégis, ha valami egy magánember példájára támaszkodva nem vonakodik felforgatni Isten törvényét, hogy szabadságot adjon magának olyasvalamire, amit az tilt, akkor joggal kap majd büntetést a vakmerőségéért. De mégsem gondolom, hogy nagyon igyekeznünk kell felmenteni Józsefet, mert valószínű, hogy az emberi gyengeség folytán szenvedett el valamit, amit Isten megbocsátott neki, mivel egyedül az isteni kegyelem által volt képes az a takargatás elkerülni az ítéletet, ami önmagában nem volt hibamentes.

9. *És megemlékezék József az álmokról.* Amikor a fiú József beszélt a hódolat megkapásáról, a dolog abszurditása arra készítette a testvéreit, hogy a halálát tervezgessék. Most pedig, bár meghajolnak előtte anélkül, hogy felismernék őt, még sincs jobb a számukra. Valóban az egyetlen eszközük a biztonságra az, ha elterülnek a lábai előtt és ő esedezőként fogadja őket. Közben az összeesküvésük, amivel megpróbálták megghiúsítani a mennyei rendeletet, nehogy hordaniuk kelljen az igát, hiábavalóvá vált. Így kényszeríti az Úr erővel a makacsokat, pontosan ahogyan a vad és vonakodó lovakkal is annál komolyabban bánnak, minél jobban rugdalóznak és ellenszegülnek. Ezért nincs jobb, mind szelíden összeszedni az elmét a kedvességre, hogy mindenki meglegedetten fogadja a saját sorsát, még ha az nem is annyira ragyogó. Abszurdnak tűnhet azonban, hogy Józsefnek ebben a pillanatban jutottak eszébe az álmai úgy, mintha az évek múlásával megfeledkezett volna azokról. Ez tényleg nem történhetett volna meg másként, csak ha megfeledkezik Isten ígéreteiről is. Erre azt válaszolom, hogy semmi más nincs itt feljegyezve, csak olyasmi, ami velünk is nagyon gyakran megtörténik, mert jóllehet Isten Ígéje élhet a szívünkben, az mégsem látszik folyamatosan a számunkra, hanem néha úgy homályba borul, hogy egyenesen kialudtnak látszik, főleg, amikor a hitet elnyomja a megpróbáltatás sötétsége. Egyébként nincs abban semmi csodálatos, ha a gonoszágok hosszú sora egyfajta feledésbe merítette a bővelkedést jelző álmait. Isten felemelte őt ezekkel az álmokkal a nagy és megkülönböztetett tekintély reménységére. Azonban egy, a sírtól nem sokban különböző kútba vetették. Onnan kivéve eladták rabszolgának, messzi földre vitték, s ha a rabszolgaság nem bizonyult volna elég súlyosnak, még börtönbe is zárták. S jóllehet a nyomorúsága valamelyest enyhült, amikor levették róla a vas bilincseket, a szabadulásnak vajmi csekély kilátásai voltak, ha voltak egyáltalán. Én azonban nem gondolom, hogy az általa táplált reménység teljességgel megsemmisült, hanem csak egy felhő borította azt be, ami megfosztotta őt a vigasztalás világosságától. Utóbb másfajta próbatétel következett, mert semmi sincs szokásosabb, mint amikor a nagy és váratlan öröm megmérgezi a birtokosait. S így történt meg, amint azt nemrég olvastuk, hogy az atyja háza a feledés homályába borult a szent ember elméjében. Ő tehát nem volt annyira tudatában az álmainak, mint amennyire kellett volna. Másik mentségre is gondolhatunk, miszerint ebben a pillanatban az eseményt vetette össze az álmaival. S valóban nem közönséges erény volt a futólagost így azonnal a mennyei jövődőlés megerősítésére alkalmazni. Hiszen azonnal észrevesszük, hogy azok az álmok, melyek ennyire gyorsan felbukkannak az elméjében, nem törölődtek ki az idő hosszúsága folytán. Így emlékeztek a tanítványok az Úr szavaira, miután feltámadt a halálból, mert az előre jelzett tény láttán világosabbá vált a tudásuk. Ebből következően addig semmi más, csak annak átmeneti szikrái ragyogtak a szíveikben.

15. *Úgy éljen a Faraó.* Ebből az esküformából új kérdés merül fel, mert amit a törvény parancsol, miszerint csak Isten nevére kell esküdnünk, az már bele volt vésve a kegyesek szívébe. A természet diktálja ugyanis, hogy azt a tiszteletet egyedül Istennek szabad megadni, hogy az emberek nyugodjanak bele az Ő ítéletébe, s Őt tegyék meg a hit és az igazság legfőbb bírójává és védelmezőjévé. Ha azt mondanánk, hogy ez nem egyszerűen egy eskü volt, hanem egyfajta hódolat, akkor a szent ember bizonyos fokig menthetővé válik. Az, aki Isten nevére esküszik, azt szeretné, hogy Ő lépjen közbe és szabjon ki büntetést a hamis esküvéért. Azok, akik a saját életükre, vagy a saját kezükre esküsznek, azok letétbe helyezik, amit mondhatni a

legértékesebbnek tartanak, a hűségük zálogánál. Ezzel a módszerrel Isten fensége nem lesz átruházva halandó emberre, mert nagyon más dolog tanúként idézni Őt, Akinek joga van a bosszúállásra, és valami, a számunkra legdrágábbra hivatkozva erősítgetni, hogy amit mondunk, az igaz. Mózes is, amikor tanúnak hívja az eget és a földet, akkor nem tulajdonít isteni mivoltot azoknak, s nem alkot ily módon új bálványt, hanem, hogy nagyobb tekintélyt adhasson a törvénynek, kijelenti: nincs olyan része a világnak, mely ne kiáltana fel Isten ítélőszéke előtt a nép hálátlansága miatt, ha elutasítják az üdvösség tanítását. Mindazonáltal megvallom, van a József által használt esküformában van valami feddésre méltó, mert világi hízélgés volt az egyiptomiak között a király életére esküdni. Pont amiképpen a rómaiak esküdtek meg a fejedelmük lángeszére, miután olyan rabszolgaságra jutottak, hogy a császárukat megtették az istenekkel egyenlőnek. Ez az esküvismód természetesen visszataszító a valódi kegyesség számára. Ebből meglátszik, hogy Isten szent szolgáltnak semmi sem nehezebb, mint megtartani magukat olyan tisztán, miközben a világ mocskával kerülnek kapcsolatba, hogy a piszok semmiféle foltot se ejtsen rajtuk. Józsefet valóban soha nem fertőzte meg annyira az udvar romlottsága, hanem megmaradt Isten tiszta imádójának. Mindazonáltal látjuk, hogy igazodva ehhez a romlott beszédmódhoz, mégis került rá néhány folt. A kifejezés általa történő ismétlése megmutatja, hogy ha valaki egyszer hozzászókött a gonoszhoz, akkor rendkívül hajlamossá válik újra és újra vétkezni. Látjuk, hogy akik egyszer elhamarkodottan maguknak tulajdonították az esküvés szabadságát, azoknak minden harmadik szava esküvés lesz, még ha a legfelszínesebb dolgokról beszélnek is. Annál nagyobb óvatossággal kell nekünk használni az esküt, nehogy bármi efféle engedékenységgel megkeményítsen minket ebben a gonosz szokásban.

17. *Annakokáért fogságban tartá őket harmadnapig.* Itt József nemcsak szavakkal, mint korábban, hanem tettben is szigorúnak mutatkozik a testvéreivel szemben, amikor börtönbe zárátja őket, mintha csak megbüntetni készülne, és három napig a félelemmel kínozza valamennyit. Nemrég mondtuk, hogy ebből a cselekedetből nem szabad a szigorú és rideg bánásmód semmiféle szabályát sem levonni, mert kétséges, hogy helyesen járt-e el, vagy sem. Azután attól is kell félni, nehogy azok, akik mentségül hozzák fel a példáját, túl messzire távolodjanak el a szelídségétől, s így inkább majmoknak, mint az ő valódi utánpótlóinak bizonyuljanak. Közben világosan kiderül, mire is törekedett, mert nem a büntetésüket enyhíti, mintha három nap elteltével megenyhült volna, hanem még jobban aggódókká teszik őket a testvérük miatt, akit túszként tart vissza. Nehogy azonban a mértéktelen félelem meggátolja őket a visszatérésben, megígéri, hogy jóhiszeműen jár majd el velük, s meggyőzi őket arról, hogy ő is féli az Istent, mely kifejezés figyelemre méltó. Kétségtelenül a szíve belső érzelmeiből kiindulva beszél, amikor kijelenti, hogy jól és őszintén bánik majd velük. Ezért a jó és őszinte lelkiismeret kezdete és forrása, amitől hűséggel és igazsággal bánunk az emberekkel, az istenfélelem. Valóban mutatkozik némi becsületesség Isten megvetőiben is, de hamarjában füstként foszlik szét, hacsak a test romlott vágyait meg nem zabolázzák azzal a gondolattal, hogy Istent kell félni, mert Ő lesz a világ Bírója. Ha ugyanis bárki nem gondol arra, hogy majd számot kell adnia, az soha nem műveli majd úgy a becsületességet, hogy tartózkodjon a maga számára hasznosnak vélt dolgok üzésétől. Ezért ha szabadok akarunk maradni az álnokságtól, ravaszságtól, és a károkozásra irányuló minden gonosz kívánságtól, akkor buzgón kell azon munkálkodnunk, hogy a vallás virágozzon közöttünk. Valahányszor ugyanis az őszinteség, vagy az emberség hiányával bánunk egymással, az istentelenség nyíltan elárulja magát. Mert bármiféle egyenesség, vagy igazságosság legyen is a világban, József mind belefoglalta ebbe a rövid mondatba, amikor kimondta, hogy féli az Istent.

21. *És mondanak egymásnak.* Figyelemre méltó igeszakasz ez, mert megmutatja, hogy Jákob fiai, amikor a legnagyobb nyomorúságra jutottak, megemlékeztek a tizenhárom évvel korábban elkövetett testvérgyilkosságról. Mielőtt rájuk nehezedett volna a nyomorúság, a

szendergés állapotában voltak. Mózes elmondja, hogy még nemrég is felzaklatottság nélkül beszéltek József haláláról, mintha nem, lettek volna a tudatában semmiféle gonoszságuknak. Most azonban (úgymond) kénytelenek foglalkozni a saját lelkiismeretükkel. Látjuk tehát, hogy a nyomorúságban Isten miképpen vizsgálja át és teszi próbára az embereket, s miközben szertefosztatja minden hízogó illúziójukat, nemcsak titkos félelemmel döfi át az elméjüket, de olyan megvallást zsarol ki belőlük, amit szívesen elkerülnének. S ez a fajta vizsgálat nagyon szükséges a számunkra. Csodálatos a képmutatása az embereknek a gonoszságaik leplezésében, s ha a büntetlenség biztosított, a hanyagságuk megduplázódik. Ezért nem marad más orvosság, mint az, hogy azokat, akik átadják magukat a szundikálásnak, amikor az Úr gyengéden bánik velük, a megpróbáltatások és a büntetések rázzák fel. József tehát elért valami jó hatást, amikor kicsikarta a testvéreiből a bűnük megvallását, melyben biztonságosan lelték a kedvüket. S az Úr megkönyörült rajtuk, amikor elvette a leplet, amivel túl hosszú időn át megtévesztették önmagukat. Hasonló módon von vétkesként minket is az ítélőszéke elé, miközben naponta büntet minket ember kezével. Mindazonáltal csak csekély haszonnal jár, ha a megpróbáltatások tesznek próbára, amíg belsőleg is meg nem érinti a szívünket, mert látjuk, hogy milyen kevesen törődnek a bűneikkel, még ha a legsúlyosabb büntetések intik is őket erre. Természetesen senki sem jut el az elme eme állapotára másképp, csak vonakodva. Ezért nem kétséges, hogy Isten a Lélek titkos ösztönzésével ugyanúgy készítette Jákob fiait a megtérésre és a túl hosszú időn át leplezett bűnük iránti érzékenységre, mint a külső büntetéssel. S figyelje meg az olvasó azt is, hogy Jákob fiai nem csak valami közeli dologra gondoltak, hanem azt is fontolóra vették, hogy az isteni büntetések különféleképpen sújtják a bűnösöket. S kétségtelen, hogy az isteni büntetések szemlélése végett nagyon messzire kell kiterjesztenünk a látóterünket. Isten a pillanatnyi büntetések kiszabásakor a bűnösökre néha valóban mintegy színházi látványossággá teszi őket, de gyakorta, mintha más célja lenne, váratlanul, és nem várt irányból áll bosszút a bűneinkért. Ha Jákob fiai csak a szenvedéseik pillanatnyi okát tartották szem előtt, akkor nem tehettek volna más, csak hangosan panaszkodhattak volna az elszenvedett sérelmekért, s végül a kétségbeesés következett volna. Miközben azonban azt vették fontolóra, hogy Isten gondviselése milyen távolra elhat és milyen szélesen kiterjedt, túltekintve a közvetlenül a szemük előtt levő körülményeken, aközben felemelkedtek a távoli okhoz. Kétséges azonban, hogy vajon azt mondják-e, hogy *vétkesek* lesznek a testvérük miatt, vagy ők maguk *vallják meg*, hogy bűnt követtek el, mert a héber אשמים ige kétértelmű: néha az elkövetett bűnre utal, néha pedig a büntetésre utal, mint a latinban a *piaculum* egyformán jelenti a bűnt és az elégtételt. Egészében véve kicsi a jelentősége, melyik jelentést tartjuk jobbnak, mert a bűnüket vagy a vétkesség, vagy a büntetés által ismerik el. Az utóbbi jelentés azonban nekem egyszerűbbnek és hitelesebbnek tűnik, miszerint joggal kapják a büntetést, amiért olyan kegyetlenek voltak a testvérükkel.

A kinek láttuk lelki szorongását. Elismerik, hogy Isten jogos ítélete folytán nem kapnak semmit az alázatos könyörgésükre, amiért ők maguk oly kegyetlenül bántak a testvérükkel. Krisztus ekkor még nem mondta ki a mondatot: „a milyen mértékkel mérték, olyannal mérnek néktek” (Mt7:2), de a természet parancsa volt, hogy akik kegyetlenek voltak másokkal, azok méltatlanok legyenek a szánalomra. Annál nagyobb figyelemmel kell lennünk nekünk arra, hogy ne bizonyuljunk süketeknek a Szentírás oly sok fenyegetésével szemben. Félelmetes a korholás: „A ki bedugja fülét a szegény kiáltására; ő is kiált, de meg nem hallgattatik” (Péld21:13). Ezért amíg van időnk, tanuljuk meg gyakorolni az emberségességet, együtt érezni a nyomorultakkal, s kinyújtani a kezünket segítségadás céljából. De ha bármikor megtörténik, hogy az emberek durván bánnak velünk, s az imáinkat gőgösen elvetik, akkor legalábbis felmerül a kérdés: vajon mi magunk nem bántunk-e bármiben barátságtalanul másokkal? Mert noha jobb lett volna idejekorán bölcsnek lenni, mégis, amikor mások gőgösen megvetnek, van némi előnye arra gondolni, hogy akikkel nekünk volt dolgunk, vajon nem részesültek-e ugyanilyen bánásmódban a részünkről? „A testvérünk”, mondják,

„könyörgött nekünk, amikor a végső nyomorúságra jutott. Mi elutasítottuk a könyörgéseit, tehát az isteni megtorlás folytán nem érünk el semmit.” Ezekkel a szavakkal tesznek bizonyosságot arról, hogy az emberek szíve annyira Isten kormányzása alatt áll, hogy hajlandók lehetnek az egyenlőségre, vagy megkeményedhetnek a hajthatatlan szigorúságra. Aztán a kegyetlenségük gyűlöletes volt Isten előtt, mert az Ő jósága szétárad égre-földre, s a nagylelkűsége nemcsak az emberekre, de az oktan állatokra is kiterjed, így semmi sem ellentétesebb az Ő természetével, mint az, hogy kegyetlenül elutasítsuk azokat, akik a mi védelmünkért könyörögnek.

22. *Rúben pedig felele nekik.* Mivel ő megpróbálta kimenteni Józsefet a testvérei kezéből, hogy biztonságban visszavihesse az atyjához, ezért felnagyítja a hibájukat, amiért abban az időben nem hallgattak semmiféle bölcs tanácsra. S én úgy értelmezem a szavait, mint amelyek feddést is közvetítenek a túlonúl késői megtérésük miatt. Az viszont, hogy József nem elégedett meg ezzel a megvallással, hanem fogságban tartotta Simeont,⁶¹⁹ s bizonytalanságban és zavarodottan bocsátotta el a többieket, nem a rosszindulat folyománya, hanem annak következménye, hogy bizonytalan volt a testvérét, Benjámint, valamint az atya házát illetően. Hiszen joggal tarthatott attól, hogy amikor rájöttek, hogy a testvérük meggyilkolásának gonosz terve kitudódott, akkor megint megpróbálhattak elkövetni valamiféle szörnyűsleges bűnt, ahogyan azt a kétségbeesett emberek szokták tenni, vagy legalábbis elhagyni az atyjukat, és más országban menekülni. Mindazonáltal József cselekedetét nem szabad példaértékűnek tekinteni, mert nem mindig helyes ennyire szigorúnak lenni. Attól is óvakodnunk kell, nehogy a sérelmet okozót feleméssze a bánat, ha nem vagyunk szívélyesek és nem hajlunk a megbocsátásra. Ezért a megfontoltság lelkét kell kérnünk a mennyből, ami majd úgy kormányoz minket, hogy ne tegyünk semmit elhamarkodott féktelenségből, vagy mértéktelen szigorúságból. Arra valóban emlékeznünk kell, hogy József szigorú ábrázata mögött nemcsak szelíd és békés hajlam, hanem a leggyöngédebb szeretet is rejtett.

27. *És egyik kioldá zsákját.* Arra könnyen következtethetünk, hogy milyen célból parancsolta meg József, hogy a gabonáért fizetett árat titokban tegyék vissza a testvérei zsákjaiba, mert félt attól, nehogy az atya elszegényedve ne legyen képes több ellátmányt vásárolni. A testvérek, megtalálva a pénzüket, nem tudták, hol keressék az okát, eltekintve attól, hogy megrémültek, mert észrevették, hogy Isten keze van ellenük. Az, hogy rendkívül megdöbbenek, kiderül abból, hogy nem önként tértek vissza Józsefhez, hogy a saját ártatlanságukat bizonyítsák, mert az orvosság a gonoszságra kéznél volt, ha nem lettek volna vakok. Ezért kérnünk kell Istent, hogy nem csak bátorsággal, de bölcsességgel is lásson el minket a kétértelmű és zavaros ügyekben. Azt is látjuk, milyen keveset képes még akár egy nagy tömeg is elérni, ha nem az Úr elnököl közöttük. Jákob fiainak kölcsönösen buzdítaniuk kellett volna egymást, s tanácskozniuk kellett volna, mit volt szükséges megtenni, ám itt vége minden megfontolásnak, sem enyhülést, sem orvosságot nem javasolnak. Még miközben mindegyik felzaklatottnak látja a többieket, akkor is kölcsönösen egymás felindultságát fokozzák. Ezért az emberek társasága és ábrázata semmi hasznunkra nem lesz, amíg az Úr meg nem erősít minket a mennyből.

28. *Micsoda ez, a mit Isten cselekedett velünk?* Nem vitatkoznak Istennel, mintha azt hinnék, hogy ez a veszély ok nélkül jött rájuk, de észrevéve, hogy Isten megannyi módon haragudott rájuk, siratják a nyomorúságukat. De miért nem fordítják a gondolataikat inkább József felé? A gyanakvás ugyanis természetes volt, hogy ez csalafintaságból történt, mert új csapdákat akart nekik állítani. Miképpen lehet hát, hogy szemük elől tévesztve az embert,

⁶¹⁹ Ainsworth mondja Simeonról: „Ebből ő tűnik József baja fő okozójának. A természeténél fogva bátor és heves volt, amint azt a sekhemiek elleni tények bizonyítják.” Ha ez így van, akkor József cselekedete a számára, s talán a többi testvér számára is különleges isteni megtorlásnak tűnhet a Józseffel szemben tanúsított kegyetlenségéért. – a szerk.

Istent állítják bosszúállóként közvetlenül önmaguk elé? Valójában azért, mert az az egyetlen gondolat uralta az elméjüket, hogy a bűneik által megérdemelt jogos büntetés sújtja őket, s attól kezdve bármi gonoszság érte őket, mindet ugyanarra az okra vonatkoztatták. Korábban (mint említettük) szundikáltak, de attól kezdve, hogy az Isten ítéletétől való eleven félelem kezdte befolyásolni őket, az Ő gondviselése mindig a szemük előtt volt. Így Dávid sem zavarodott, vagy elképedt, amikor a Lélek belső sugallatára megtudta, hogy az őt büntető vessző a mennyből küldetett, bár világosan látja, hogy a gonoszságok másfelől jönnek, hanem Istenhez imádkozik, hogy gyógyítsa meg azokat a sebeket, melyeket Ő ütött. Az nem közönséges cselekedete a bölcsességnek, egyidejűleg pedig még hasznos is, valahányszor csak a megpróbáltatás lesz úrrá rajtunk, hogy szokjunk hozzá Isten ítéleteinek a fontolóra vételéhez. Látjuk, hogy a hitetlenek, miközben véletlenségeknek képzelik a balsorsukat, vagy hajlanak az ellenségeik vádolására, miképpen böszülnek fel a bánatukon gyötrődve és dühöngve, s ezzel azt okozzák, hogy Isten haragja csak még jobban felizzik ellenük. De az, aki a nyomorúságában elgondolkodik a saját bűnein és Istent, mint Bírót állítja önmaga elé, megalázza magát az Isten jelenlétében, és összeszedi az elméjét a türelemre a megbocsátás reménysége által. Emlékezzünk azonban arra, hogy Isten gondviselését nem igazán fogadjuk el máshogyan, csak az igazságosságával kapcsolatban. Mert jóllehet az emberek, akiknek a kezével büntet minket, gyakran igazságtalanok, mégis, felfoghatatlan módon hajtja végre rajtuk keresztül az ítéleteit, mely ítéletek ellen nem törvényes dolog kifogást emelnünk, vagy zúgolódnunk. Mert néha még az elvetettek is, bár elismerik, hogy Isten keze sújtotta őket, mégsem szűnnek meg panaszkodni Rá, mint azt Mózes is tanítja nekünk Káin példájával. Én azonban nem úgy értem, hogy Jákob fiai ezzel a panaszukkal Istent akarták vádolni zsarnoki erőszakkal, hanem eltelve félelemmel, a kettős büntetésből következtettek arra, hogy Isten nagyon elégedetlen velük.

29. *És eljutának atyjokhoz Jákobhoz.* Ez a korábbi történet hosszas ismételése, de nem felesleges, mert Mózes azt akarta megmutatni, mennyire igyekeztek mentséget találni az atyjuknál, amiért ott hagyták Simeont láncra verve, s milyen serényen kérlelték, hogy Simeon szabadulása kedvéért engedje el velük a testvérüket, Benjámint, mert ez nagyon célszerű volt. Tudjuk, mennyire éles dárda az éhség, de mégis, noha a szükségük enyhítésének egyetlen módja az volt, hogy elmennek Egyiptomba a gabonáért, Jákob inkább azt szerette volna, ha ő és az egész családja elpusztuljon, semhogy engedje Benjámint a többiekkel elmenni. Mi más jelenthet az, hogy így ellentmondást nem tűrően elutasítja azt, amit a fiainak a szükségtől kényszerítve kellett kérniük, mint azt, hogy gyanakodott rájuk? Ez világosabban is kiderül a saját szavaiból, amikor a közeli hozzátartozója halálát nekik tulajdonítja. Mert jóllehet a kijelentésüknek arról, hogy Józsefet vadállat szaggatta szét, volt némi valóság-színezete, a szent pátriárka szívében mégis maradt egy rejtett, a gyanakvásból származó seb, mert teljesen tudatában volt az ártatlan ifjúval szemben táplált heves és kegyetlen gyűlöletnek. Emellett hasznos a számunkra is tudni erről, mert ebből kiderül, mennyire nyomorúságos volt a szent ember állapota, akinek az elméjét tizenhárom egymást követő éven át kínozza a szörnyű aggodalom. S maga a hallgatása is jelentősen fokozta a kínjait, mert kénytelen volt elrejtetni az érzett bánatot. A gonoszság fő terhe azonban az őt elnyomó kísértés volt, miszerint Isten ígérete megtévesztőnek és hiábavalónak bizonyulhat. Hiszen nem volt máshonnan reménysége, csak a megígért magból, de látszólag ördögök nevelt fel a házában, akiktől nem várhatott jobban áldást, mint életet a haláltól. Azt gondolta, József halott, s egyedül Benjámint maradt meg neki romlatlanul. Miképpen várhatta a világ üdvösségét ennyire romlott leszármazottaktól? Neki tehát hatalmas állhatatossággal kellett rendelkeznie, mert látjuk, hogy nem szűnt meg Istenre támaszkodni, s természetesen meg volt arról győződve, hogy a házában az egyházat táplálja, melynek aligha maradt valami jele, ezért tűrte a fiait, míg azok meg nem térnek. Vonatkoztassák most a kegyesek ezt a példát önmagukra, nehogy utat engedjenek annak a félelmetes pusztításnak, amit majdnem mindenhol láthatunk.

35. *A mint zsákjaikat kiüresíték.* Itt megint megmutatkozik, mennyire megriadtak az utazásuk során, látván, hogy legalábbis nem vizsgálta át mindegyikük a maga zsákját, miután az egyikük megtalálta a pénzt abban. Ezek a dolgok azonban azért lettek megírva, hogy megmutassák: amint az embereket megsuhintja a félelem, nem marad bennünk a bölcsesség egy morzsája és az elme semmiféle szilárdsága sem, amíg Isten meg nem nyugtatja őket. Aztán József sem a kellő megfontoltsággal járt el annyiban, hogy hatalmas bánatot okozott az atyjának, akinek a szegénységét valójában enyhíteni akarta. Ebből megtanuljuk, hogy még a legbölcsebbek sem annyira gondosak mindig, hogy ne származna olyasvalami a cselekedeteikből, amit nem akarnak.

36. *Megfosztotok engem.* Jákob valóban nem vádolja őket nyíltan a testvérük meggyilkolásával, de mégis olyan haragos, mintha már két fiát vették volna el tőle, most pedig a harmadik megsemmisítésére törekednének. Azt mondja ugyanis, hogy mindezek a gonoszságok egyedül őt sújtották, mivel nem gondolja, hogy úgy érintették meg őket, amint kellene, s nem is osztoztak vele a bánatában, hanem gondtalanul könnyedén vették a testvéreik pusztulását, mintha nem is érdekelte volna őket az életük. Az azonban rendkívüli barbárságnak tűnik, amikor Ruben felkínálja a két fiát az atyjának, hogy azokat mészárolja le, ha ő nem hozza vissza Benjámint. Jákob valóban levághatta volna a saját unokáit, de miféle vigasztalást nyert volna abból, ha kegyetlenül bánik az övéivel? Ez azonban az, amire már korábban utaltam: nevezetesen, azt gyanította, hogy álnok módon bántak Józseffel. Ezért tartotta Ruben szükségesnek csillapítani atyja félelmét ilyen heves tiltakozással és ennek a zálognak a megadásával azt illetően, hogy ő és a testvérei semmi gonoszszágot sem terveztek Benjámin ellen.

38. *Nem megy le oda az én fiam ti veletek.* Megint látjuk, mintegy élőképpen, micsoda fájdalom szorongatta a szent Jákobot. Az egész családját látja éhezni, de inkább az élettől szakadna el, semmint a fiától. Ebből megértjük, hogy nem kőszívű volt, hanem a türelme volt annál dicséretre méltóbb, mert megelégedett a test gyengeségével és nem roskadt össze alatta. S noha Mózes nem tesz szónoki felerősítést a nyelvezetéhez, mi mégis könnyen észrevevesszük, hogy Jákobot legyűrte a szélsőséges bánat, amikor így panaszkodott: Kegyetlenek vagytok atyátokhoz a harmadik fiam elvételével, amikor már elvesztettem a legelsőt, meg még egyet.

43. fejezet

1. Az éhség pedig elhatalmazott vala az országon.
2. És lőn mikor fogytán vala az eleség, melyet Égyiptomból hoztak vala, monda nékik az ő atyjok: Menjete el ismét, vegyetek nékünk egy kevés eleséget.
3. És felele néki Júda, mondván: Erősen fogadkozáék az a férfiú, mondván: Színem elé ne kerüljete, ha veletek nem lesz a ti atyátokfia.
4. Ha azért elbocsátod velünk a mi öcsénket, elmegyünk, és veszünk néked eleséget;
5. Ha pedig el nem bocsátod, nem megyünk, mert az a férfiú megmondá nékünk: Színem elé ne kerüljete, ha a ti atyátokfia veletek nem lesz.
6. És monda Izráel: Miért cselekedtetek gonoszul velem, hogy megmondátok annak a férfiúnak, hogy még van egy öcsétek?
7. Azok pedig mondanak: Nagyon tudakozódék az a férfiú felőlünk és nemzetségünk felől, mondván: Él-e még atyátok? van-e még testvéretek? És mi kérdéseikhez képest feleltünk néki. Avagy tudhattuk-e mi, hogy azt mondja: Hozzátok ide a ti atyátokfiát?
8. És monda Júda Izráelnek, az ő atyjának: Bocsásd el azt a fiút én velem, és mi azonnal felkelünk és elmegyünk, hogy éljünk és meg ne haljunk se mi, se te, se a mi gyermekeink.
9. Én leszek kezes érte, az én kezemből kérd elő. Ha vissza nem hozom őt hozzád, és elődbe nem állítom őt, mind éltig bűnös legyek előtted.
10. Bizony ha nem késlekedünk vala, ez ideig már kétszer is megjöhattunk volna.
11. És monda nékik Izráel az ő atyjok: Ha csakugyan így kell lenni, akkor ezt cselekedjete: Vegyetek e föld válogatott gyümölcseiből a ti edényeitekbe, és vigyetek ajándékot annak a férfiúnak; egy kevés balzsamot, egy kevés mézet, fűszerszármakat, mirhát, diót, mandulát.
12. Pénzt pedig két annyit vigyetek magatokkal, sőt a mely pénzt meghoztatok a ti zsákjaitok szájában, azt is vigyete vissza magatokkal, talán tévedés ez.
13. Öcséteket is vegyete, keljete fel és menjete vissza ahhoz a férfiúhoz.
14. A mindenható Isten pedig engedje, hogy kedvet találjatek annál a férfiúnál, és bocsássa vissza ti veletek a másik atyátokfiát, és Benjámint. Én pedig ha megfosztottnak kellennem, hadd legyek megfosztva.
15. Vevék azért a férfiak azt az ajándékot, és vevének kétannyi pénzt az ő kezökbe, és Benjámint, és felkelének és alámenének Égyiptomba, és megállának József előtt.
16. A mint meglátá József ő velök Benjámint, monda az ő háza gondviselőjének: Vidd be azokat az embereket a házba, és ölj barmot, s készítsd el, mert velem ebédelnek ez emberek ma délben.
17. És az a férfiú aképen cselekedék, amint József parancsolta vala, és bevivé az a férfiú azokat az embereket a József házába.
18. És megfélemlének azok az emberek, a miért bevivé őket a József házába, és mondanak: A pénzéért hozattatánk ide be, mely először a mi zsákjainkba tétetett volt, hogy reánk rohanjon, megtámadjon és minket rabszolgákká tegyen a mi szamarainkkal együtt.
19. És járulának József házának gondviselőjéhez, és szólának néki a ház ajtajában.
20. És mondanak: Kérünk uram! Ennekelőtte alájöttünk vala eleséget venni.

21. És lőn mikor éjjeli szállásra jutánk és kioldjuk vala a mi zsákjainkat: ímé mindenikünknek pénze az ő zsákjának szájában vala, tulajdon pénzünk teljes mértéke szerint; és visszahoztuk azt magunkkal.

22. De más pénzt is hoztunk le magunkkal eleséget venni; nem tudjuk ki tette a mi pénzünket zsákjainkba.

23. És monda: Legyetek békén, ne féljete; a ti Istentek és a ti atyátok Istene adta néktek azt a kincset zsákjaitokba; pénzetek az én kezemhez jutott. És kihozá hozzájuk Simeont.

24. Bevivé azután a férfiú azokat az embereket a József házába, és vizet hozata, és megmosák lábaikat, és abrakot is ada az ő szamaraiknak.

25. Ők pedig elkészíték az ajándékot mire József délben megjöve; mert megértették vala, hogy ott ebédelnek.

26. Mikor József haza jöve, bevivék néki az ajándékot, mely kezökben vala, a házba, és leborulának előtte a földig.

27. És kérdezősködék egészségök felől, s monda: Egészségben van-é a ti vén atyátok, a kiről nékem szóltatok? él-é még?

28. Azok pedig mondának: Egészségben van a te szolgád, a mi atyánk, még él. És meghajták magokat és leborulának.

29. És felemelé szemeit és látá Benjámint az ő atyjafiát, az ő anyjának fiát, és monda: Ez-é a ti legkisebbik atyátokfia, a ki felől nékem szóltatok vala? És ismét monda: Az Isten légyen hozzád kegyelmes, fiam!

30. Akkor elsiete onnan József, mert felgerjede szíve az ő öcsce iránt, és erőlteti vala a sírás; beméne azért szobájába, és ott síra.

31. Azután megmosá orcáját, és kiméne, és megtartóztatá magát, és monda: Hozzatok enni valót.

32. És elhozák néki külön, azoknak is külön, és az Égyiptombelieknek is, kik vele esznek vala, külön: Mert nem ehettek az Égyiptombeliek együtt a héberekkel, mert utálatos az az Égyiptombeliek előtt.

33. Leülének azért ő előtte, az elsőszülött az ő elsőszülöttsége szerint, és a fiatalabb az ő fiatalága szerint. És az emberek álmétkodva nézének egymásra.

34. Ő pedig részt juttata azoknak maga elől és a Benjámin része ötszörte nagyobb vala mindnyájok részénél. És ivának és megittasodának ő nála.

1. *Az éhség pedig elhatalmazott vala az országon.* Ebben a fejezetben van feljegyezve Jákob fiainak második egyiptomi útja, miután az előző élelmiszer-ellátmány elfogyott. Megkérdézhető azonban, hogy miképpen volt képes Jákob akár csak néhány napig is ellátni a családját oly csekély mennyiségű gabonával, mert tegyük fel, hogy a testvérek mindegyike pár szamarat vezetett, akkor is, mi volt azt háromszáz személy ellátásához?⁶²⁰ Miután ugyanis Ábrahámnak sokkal nagyobb számú szolgája volt, és Izsák szolgáliról is történik korábban említés, nem hihető, hogy Jákob annyira elveszített mindent, hogy nem maradtak volna szolgálái. Ha azt mondjuk, hogy idegenként rákényszerült mindannyiuk eladására, az csak egy bizonytalan találgatás. Nekem valószínűbbnek tűnik, hogy makkon, füveken és gyökereken éltek. Tudjuk ugyanis, hogy a keletiek, amikor a szükség szorongatja őket, megelégszenek a silány és száraz eleséggel, s nemsokára majd látjuk, hogy a búza szűkében volt más élelemforrásuk. Én tehát azt feltételezem, hogy nem hoztak több gabonát, mint amennyi elegendő maga Jákob, a gyermekei és az unokái szűkös és korlátozott ellátásához, s a szolgák ellátásáról másképpen gondoskodtak. Valóban nem kétséges, hogy az egész terület kénytelen volt a makkokhoz, és más efféle növényi termésekhez folyamodni a szolgák élelmezését

⁶²⁰ Dr. A. Clarke feltételezi, hogy temérdek számúról van szó, ha ugyan nem egyenesen százakról. Az utóbbi feltevés valószínűtlennek tűnik. – a szerk.

illetően, mert a búzakenyér a gazdagokhoz tartozó luxusnak minősült. Valóban súlyos próba volt, hogy a szent Jákob, akiről Maga Isten gondoskodott, majdnem az egész családjával együtt éhen halt, s föld, aminek ő lett az urává, hogy ott boldogan élvezhesse a dolgok bőségét, még a kenyeret is megtagadta tőle, mint egy idegentől. Hiszen komolyan kételkedhetett abban, mi volt a jelentése az emlékezetes ígéretnek: Én vagyok a mindenható Isten, növekedj, és szaporodj, én megáldalak téged. A számunkra hasznos ismerni a szent ősatyák eme küzdelmeit, hogy ugyanazzal a karral harcolva, amivel ők is győztek, mi is legyőzhetetlenül megállhassunk, még ha Isten vissza is tartja az azonnali segítséget.

3. *És felele neki Júda, mondván.* Júda látszólag színlel valamit, hogy kisajtolja az atyjából azt, amiről tudta, hogy nem adja meg önként. De valószínű, hogy megannyi beszélgetést folytattak mindkét oldalon, amiről Mózes a szokásának megfelelően nem számolt be. S miután József oly hevesen vágyott meglátni Benjámint, nem meglepő, ha minden lehetséges módon munkálkodott ennek beteljesedéséért. Az is megtörténhetett, hogy valamiféle bejelentést, vagy törvényes idézést csináltatott, amivel a testvérét megjelenésre kötelezte, mint a törvényszéki ügyekben. Az azonban méltó a figyelemre, hogy Mózes beszámol a hosszú vitáról, amit Jákob folytatott a fiaival, hogy mi is megtudassuk, mekkora nehézségek árán engedte, hogy a fiát, Benjámint elszakítsák tőle. Mert bár az éhség nyomasztó volt, ő mindazonáltal megelégedett a megtartásával pontosan úgy, mintha az egész családja üdvösségéért harcolt volna. Ebből megint arra következtethetünk, hogy visszatartotta a fiait a bűnös összeesküvéstől. S ezen az alapon kínálja magát Júda zálogként. Mert nem ígér semmit magát az eseményt illetően, hanem csak a maga és testvérei szabadabb tétele végett veszi gondjaiba Benjámint azzal a feltétellel, hogy ha Benjámint bármi bánatlom éri, akkor ő fogja elhordozni a büntetést és a szegységet. Jákob példájából tanuljunk türelmes kitartást, mert az Úr gyakorta a körülmények nyomásával kényszerít minket sok minden, a saját elménk beállítottságával ellentétes dolgok megtételére. Jákob ugyanis úgy küldi el a fiát, mintha az átadná őt a halálnak.

11. *Vegyetek e föld válogatott gyümölcseiből.*⁶²¹ Noha a gyümölcsök, melyeket Mózes felsorol, a legnagyobbbrészt nem voltak túl drágák, mert a szent Jákon helyzete nem volt olyan, hogy bármiféle királyi ajándékot küldhetett volna, mégis, a szerény képességeihez mérten igyekezett kiengesztelni Józsefet. Emellett tudjuk, hogy a gyümölcsöket nem mindig az értékük szerint becsülték fel. S most, hogy megparancsolta a fiainak, amit szükségesnek vélt megtenni, az imához folyamodik, hogy Isten tegye kegyessé Egyiptom kormányzóját irántuk. Oda kell figyelniük mindkét dologra, amikor bármely ügyben összezavarodunk, mert nem szabad semmit elmulasztanunk azokból, amik hasznosak, vagy hasznosaknak látszanak, de mégis Istenre kell támaszkodnunk. A hit nyugalmanak ugyanis nem áll semmiféle rokonságban a tunyasággal, hanem aki a dolgainak jó végkimenetelét várja az Úrtól, az egyidejűleg gondosan megvizsgálja a saját hatalmában álló eszközöket is, és fel is használja azokat. Közben figyeljük meg az istenfőlők ezt a mértékletességet, hogy amikor minden eszközt megpróbáltak, még akkor sem tulajdonítanak semmit a saját munkálkodásuknak. Egyidejűleg legyenek természetesen meggyőződve arról, hogy minden erőfeszítésük hiábavalónak bizonyul, amíg az Úr nem áldja meg őket. Azt is meg kell figyelni, hogy a könyörgésnek ebben a formájában Jákob az emberek szíveire úgy tekint, mint Isten akarátának alárendelt dolgokra. Amikor az emberekkel kell foglalkoznunk, gyakorta elhanyagoljuk, hogy az Úrra tekintsünk, mert nem ismerjük Őt el kellőképpen a szíveik titkos kormányzójának. De bármilyen fokban is ragadja el a heveség a szilaj embereket, mégis biztos, hogy a szeszélyeiket Isten fordítja abba az irányba, ami Neki tetszik, ezért annyiszor képes enyhíteni a heveségüket, ahányszor csak jónak látja, vagy képes megengedni, hogy kegyetlenekké váljanak azok, akik korábban hajlamosak voltak a szívélyességre. Így Jákob,

⁶²¹ Szó szerint: „A dal gyümölcseit” – utalva a dalokra, melyeket a betakarítás során énekeltek. – a szerk.

noha a fiait rideg szigorúságot találtak Józsefben, a szívében mégis bízik abban, hogy a szíve úgy lesz Isten kezében, hogy hirtelen megolvad majd az emberségességre. Ezért, ahogyan az Istenben kell reménykednünk, amikor az emberek igazságtalanul bánnak velünk, s imádkoznunk kell, hogy változzanak jobbra, másrésről úgy kell emlékeznünk arra, hogy amikor szigorúan bánnak velünk, azt sem Isten tanácsvégezése nélkül teszik.

14. *Én pedig ha megfosztottnak kell lennem.* Jákob itt aligha tűnik következetesnek önmagával, mert ha a Mózes által az imént elmondott ima a hit hatása volt, akkor nyugodtabbnak kellett volna lennie, vagy legalábbis alkalmat kellett volna adnia Isten kegyelmének a megnyilvánulására. De úgy látszik, elvágta magát a magabiztosság minden alapjától, amikor azt feltételezi, hogy nem maradt más a számára csak a megfosztottság. Ez olyan, mint egy kétségbeesett ember beszéde: „Megfosztott maradok, mint amilyen vagyok”. Mintha valójában hiába imádkozott volna, vagy csak színlelve vallotta meg, hogy az orvosság Isten kezében van. Ha azonban megfigyeljük, kihez volt intézve ez a beszéd, a megoldás könnyű. Az semmiképpen sem kétséges, hogy szilárdan állt a neki adott ígéreten, ezért remélte az imáinak valamiféle gyümölcsét. Mégis mély hatást akart gyakorolni a fiaira, hogy annál jobban gondoskodjanak a testvérükről. Hiszen nem közönséges módon lett rábízva Benjámín a védelmükre, amikor látták, hogy atyjukat teljesen legyűri, és majdnem élettelené teszi a bánat, míg vissza nem kapja biztonságban a fiát. Egyesek úgy vélik, azért panaszkodik, mert most teljesen megfosztottá fog válni. Mások szerint a jelentés látszólag az, hogy semmi rosszabb nem történhet, mert elveszítette Józsefet, akit az összes többinél többre tartott. Mások hajlamosak a kettős megfosztottságra utalni, mintha azt mondta volna: „Elveszítettem két fiamat, s most a harmadik is követi őket”. De mi van, ha így értelmezzük a szavakat: „Látom, milyen állapotban vagyok. Én vagyok a legnyomorultabb vénember: a házamat, mely nemrég mg tele volt emberekkel, most majdnem teljesen sivárnak találom”. Így általános kifejezésekkel az összes fia elvesztését szánja, s nemcsak egy részükről beszél. Továbbá az volt a célja, hogy bizonyos fokú törődésre ihlesse a fiait, ami miatt nagyobb hűséggel és szorgalommal figyelnek majd oda a kötelességükre.⁶²²

16. *Monda az ő háza gondviselőjének.* Itt látjuk József testvéri beállítottságát, jöllehet bizonytalan, hogy teljesen megbékült-e, mint azt majd hamarosan megmutatom a maga helyén. Ha azonban megemlékezve a sérelemről, a korábbinál kevésbé szerette a testvéreit, mégis nagyon távol állt attól, hogy bosszúszomja érzéseket tápláljon irántuk. Mivel azonban volt valami gyanús abban, hogy idegeneket és alacsony rangú embereket a királyság kormányzója úgy fogadjon, mint híres vendégeket egy banketten, Jákon fiaiban új félelem fogan meg, nevezetesen hogy valamennyiüket láncra akarja verni. A pénzüket pedig ravaszul azért rejtette a zsákjukba, hogy alkalmat teremtsen a megvádolásukra. Valószínű azonban, hogy a bűn, amit József ellen elkövettek, bukkant fel a elméjükben, s ez a félelem a rossz lelkiismeretből jött. Mert hacsak nem Isten ítélete kínozza őket, addig nem volt okuk előre félni az álnokság efféle cselekedetétől. Abszurdnak tűnhet, hogy ismeretlen embereket hívjon meg lakomára a legnagyobb méltóságú herceg. De miért nem hajlana más feltevésre, nevezetesen arra, hogy Egyiptom kormányzója ezt abból a célból tette, hogy a barátainak az egy asztalnál ülő tizenegy testvér új és váratlan látványát mutassa? Néha valóban megtörténik, hogy hasonló aggodalom fogja el még a legjobbakat is, mint amilyen József testvéreit

⁶²² Van azonban másik magyarázata is az igeszakasznak, mely figyelemre méltó. Az angol változatban: „Ha meg vagyok fosztva a gyermekeimtől, hát meg vagyok fosztva”, de a *gyermekeim* kifejezés nem szerepel az eredetiben. A szó szerinti fordítás egyszerűen: „ha megfosztottnak kell lennem, megfosztott vagyok”. S ez lehet az Isten akaratának történő teljes átadás nyelvezete. Jákob korábban komoly küzdelmet vívott az elméjében, mielőtt átengedte volna szeretett fiát, Benjámint. De végül sikerült neki, s most látszólag önként adja meg magát és családját az Isten akaratának. „Ha megfosztottnak kell lennem, megfosztott vagyok”. Ismerem a legrosszabbat, s készen állok szembekerülni azzal. Ainsworth szerint „Hasonló kifejezés található az Eszt4:16-ban: *ha azután elveszek, hát elveszek*. Mindkettő úgy tűnik, önmaguk és cselekedeteik átadása hitben Istennek, ami, ha más végeredménnyel jár, mint amit szerettek volna, akkor is nyugodtan tűnnek.” – a szerk.

szorongatta. De én inkább Isten ítéletének tudom be, hogy Jákob fiai, akiknek a lelkiismerete azzal vádolta őket, hogy embertelenül bántak a testvérükkel, azt gyanították, hogy hasonló bánásmódban lesz részük. Azonban megragadják az idejekorán kínálkozó alkalmat, hogy felmentsék magukat, még mielőtt elkezdődne a kikérdezés a lopásról. Nos, az önkéntes bejelentés a zsákjaikban talált pénzről, valamint arról, hogy ellentételezésként hozták magukkal otthonról, erőteljes jele volt az ártatlanságuknak. S ezt mindjárt a ház bejáratánál teszik, mert gyanították, hogy amint beléptek, azonnal nekik fogják szegezni a kérdést.

23. *Legyetek békén.* Miután a שלום a héberek között nemcsak békét jelent, de bármiféle bővelkedő és kíváncsi állapotot, valamint bármilyen örömteli eseményt is, ezt az igeszakaszt kétféleképpen magyarázhatjuk. Vagy úgy, hogy József házának gondnoka azt parancsolja nekik, hogy legyenek nyugodtak és érezzék magukat biztonságban, vagy úgy, hogy azt jelenti be: jó és boldog sors vár rájuk. A válaszában summája azonban megfelel ennek: nincs okuk a félelemre, mert a dolgaik virágzó állapotban voltak. Miután pedig emberek módjára lehetetlen volt, hogy kifizessék a gabonáért a zsákjukban talált pénzt, ezért ezt Isten kegyének tulajdonítja. Mert jóllehet ekkora az igaz vallás már majdnem kialudt a világban, Isten azonban mégis hagyott némi ismereteket az emberek szívében a jóságáról, ami felelőssé teszi őket. Ezért történt, hogy a természetet, mint a vezetőjüket követve a hitetlenek minden különösen kiváló ajándékot *isteninek* neveznek. Tovább, mivel a romlás olyannyira eluralkodott, hogy minden nemzet törvényesnek tartotta a különböző istenek imádatát, József házában gondnoka megkülönbözteti a Jákob fiai által imádott Istent az egyiptomi bálványoktól. Valószínű azonban a következtetés, miszerint ez az ember át volt itatva a vallás valamiféle érzésével. Tudjuk, milyen nagy volt annak a nemzetnek az arroganciája, s ezen kívül az egész világ feltételezhetően el volt tévelyedve az istenek imádatában. Ezért amíg nem tanult meg valami jobbat, soha nem adott volna ily nagy tisztességet semmilyen más isteneknek, mint a saját országa isteneinek. Aztán nem Kánaán földje Istenének, hanem az atyáik saját Istenének tulajdonítja a csodát. Én ezért nem kételkedem abban, hogy József, bá nem volt szabad nyíltan kijavítani semmit a bevett babonásokban, megpróbálta legalábbis a saját házában az egy Isten igazi imádatát bevezetni, s mindig szilárdan ragaszkodott ahhoz a szövetséghez, amiről még fiúként hallotta az atyját beszélni. Ezt annál inkább meg kell figyelni, mert a szent ember a legcsekélyebb mértékben sem hajolhatott el a közgyakorlattól anélkül, hogy egy ennyire gögös nemzet gyűlöletét ki ne váltotta volna. Ezért József kiválóságát dicséri a háza gondnokának személyében, mert a nyilvános irigységtől való félelem nélkül ad tisztességet a saját házában falai között az igaz Istennek. Habárki megkérdezi, honnan tudta, hogy Jákob az igaz Istent imádta, a válasz kéznél van: József a színlelt szigorúsága ellenére megparancsolta, hogy Simeonnal bánjanak jól a börtönben. Noha túszként maradt ott, mégis, ha kémnek tekintették volna, a börtön felügyelője keményebben bánt volna vele. Kapott tehát valamiféle parancsot az emberséges, vagy mérsékelt bánásmódról vele kapcsolatban. Ebből fakad az a valószínű következtetés, hogy József elmagyarázta az ügyet a háza gondnokának, akit beavatott a tikos terveibe.

25. *Mire József délben megjöve.* Kétséges, hogy vajon ez volt-e az ebédelés megszokott órája az egyiptomiak között, vagy József aznap korábban ült le, mint szokott, a vendégei miatt. Az viszont valószínű, hogy az ebédelés kialakult szokását betartották. Bár a Kelet népei között lehetett más életmód is, a főétkezéseket megtartották nemcsak az egyiptomiak között, de Júdeában és más szomszédos területeken is. Mégis valószínű, hogy számukra ez (a főétkezés) az esti vacsora ideje volt, mert egyrészt sokáéig ültek az asztal mellett, s a mi gyors étkezési módunk tűrhetetlen volt azok között a forró klímájú országok népei között, különösen, amikor a szokásosnál nagyobb luxussal fogadtak vendégeket, mint – ahogyan az nemsokára kiderül – történt most is. A lábmosás (mint azt korábban láttuk), a vendégszeretet része volt, s a fáradság enyhítésére szolgált, mert azokon a területeken a lábak könnyen áthevülhettek, ha az emberek gyalog jártak. Az is tiszteletre méltóbb volt az ókori

szokásnak megfelelően, hogy az étel egy részét mindegyiküknek József osztotta szét, s nem a szakácsból kapták. Mivel azonban ezek a dolgok apróságok, s nem vezetnek a kegyességre, én csak futólag érintem ezeket, sőt teljesen ki is hagyom, kivéve, amikor néha hasznos a kételkedést elvenni a képzetlenek elméjéből, de akkor is röviden és tömören kell azt tenni.

32. *Mert nem ehettek az Egyiptombeliek együtt a héberekkal.*⁶²³ Mózes azt mondja, hogy nem ehettek együtt a héberekkal, mert utálták azt, mint törvénytelen dolgot. Látván, hogy a vallásuk megtiltotta, úgy meg voltak kötve, hogy nem tehették meg, amit nem is mertek megtenni. Ez az igeszakasz azt tanítja nekünk, milyen nagy volt annak a nemzetnek a büszkesége, mert honnan származott az, hogy oly végtelenül megvetették a hébereket, ha nem onnan, hogy saját magukat vélték az egyedül tisztának és szentnek, Isten számára elfogadhatónak a világban? Isten valóban azt parancsolja az imádóinak, hogy tartózkodjanak a pogányok mocskaitól. De illik mindenkinek, aki elkülönül a többiektől, tisztának és becsületesnek lenni. Ezért a babonás emberek hiába igyekeznek maguknak követelni ezt a kiváltságot, hisz látjuk, hogy magukban hordozzák a tisztátalanságot és híjával vannak az őszinteségnek. A babonáság együtt jár egy másik betegséggel is, nevezetesen azzal, hogy telve van göggel és megvet minden embert azzal az ürüggyel, hogy romlottak. Megkérdendő azonban, hogy az egyiptomiak vajon azért különültek-e el Józseftől, mert beszennyezettnek tartották őt, mert Mózes szavai ezt látszanak sugallni. Ha ezt a magyarázatot fogadjuk el, akkor olyan nagyra becsülték a hamist vallást, hogy nem vonakodtak a kormányzójukra feddéseket szórni. Én inkább úgy vélem, hogy József a tisztesség kedvéért különítette el őket, mert abszurd volt, hogy akik megvetették az egy asztalnál ülést vele, azokat hívja meg a vendégeiként. Ezért valószínű, hogy ezt a külön ülésrendet maga József alkotta, hogy fenntarthassa a saját méltóságát, s Jákob fiai nem keveredtek az egyiptomiakkal, mert ők utálatot jelentettek nekik. Mert bár József származása ismert volt, ő mégis úgy került az egyiptomiakhoz, hogy mintegy egy testté lett velük. Emiatt adott neki a király is nevet, amikor felékesítette a főkormányzói hivatal jelvényeivel. Most, amikor látjuk, hogy Isten egyházát abban az időben oly gögösen megvetették a világi emberek, nem kell csodálkoznunk, ha napjainkban is ki vagyunk téve hasonló feddéseknél. Közben meg kell próbálnunk tisztán tartani magunkat a világ mocskától az Úr kedvéért, de ezt a vágyat mégis úgy szükséges mérsékelni, hogy inkább a bűneinktől, semmint az emberek személyétől kell elidegenednünk. Azon az alapon szenteli meg ugyanis Isten a gyermekeit, hogy óvakodjanak a hitetlenek bűneitől, akikkel bizalmas viszonyba kerülnek, de mindazonáltal vonzzanak minden gyógyíthatót arra, hogy vegyenek részt a kegyességükben. Két dologra kell itt odafigyelni: először legyünk teljesen meggyőződve a hitünk eredetiségéről, másodszor, hogy a szélsőséges és gyümölcstelen finnyasságunk ne hogy teljesen elidegenítsen minket az Úrtól, Aki egyébként győzhetett volna. Mert nem kaptunk konkrét parancsot arra, hogy annyira undorodjunk a gonoszoktól, hogy ne is együnk velük együtt, hanem csak az olyan társulásokat kerüljük velük, ami ugyanannak az igának a viselésére kényszeríthet minket. Emellett ez az igeszakasz megerősíti, amit korábban mondtam, hogy a héberok a nevüket nem a folyón történő átkelésztől nyerték (amint azt egyesek tévesen képzelik), hanem a Héber nevű őseiktől. S egy kis és távol élő család híre sem volt annyira ünnepezt Egyiptomban, hogy az a nyilvános széthúzás okává váljon.

⁶²³ "A lakomán, amire József meghívta a testvéreit, ők külön ültek az egyiptomiaktól, miközben József is külön ült tőlük is, és amazoktól is. A szerző (Mózes) megmutatja ennek az okát egy megjegyzésben: *Mert nem ehettek az Egyiptombeliek együtt a héberekkal, mert utálatos az az Egyiptombeliek előtt.* Hérodotosz is megjegyzi, hogy az egyiptomiak tartózkodtak a bensőséges kapcsolatok ápolásától az idegenekkel, mert az tisztátalan volt a számukra, különösen azért, mert olyan állatokat vágtak le és fogyasztottak le, melyek szentek voltak az egyiptomiak között. A körülmény, miszerint József külön étkezik a többi egyiptomitól is, szigorú összhangban volt a nagy rangbéli különbséggel, és a kasztok lelkiületével, ami uralkodó volt az egyiptomiak között." – *Egyiptom és Mózes könyvei*, 39. oldal. – a szerk.

33. *Az elsőszülött az ő elsőszülöttsége szerint.*⁶²⁴ Jóllehet Jákob fiai közül négy szolgálólányoktól születtek, mégis, mivel idősebbek voltak, elsőbbséget élveztek a fiatalabb testvéreikkel szemben, akik a szabad anyáktól születtek. Ebből kiderül, hogy atyjuk szoktatta őket hozzá ennek a sorrendnek a betartásához. Mi lesz hát, mondhatják egyesek „a szolgáló fia nem lesz örökös a szabad asszony fiával együtt” kijelentéssel? Valójában, miután Ismáel Sára szájából származó isteni jövendöléssel elvettetett, ahogyan Ézsau is később, Jákob teljes mértékben megtanulta, hogy annyi örököse volt, ahány fia. Ebből származott az az egyenlőség, ami miatt mindegyikük megtartotta a maga helyét, az elsőt, egy közbensőt, vagy a legutolsót, az életkoruktól függően. Mózes célja azonban annak megmutatása volt, hogy noha Benjámín volt a legfiatalabb, József mégsem vonakodott attól, hogy a szeretetének legfőbb jelét adja meg neki. Valóban az volt a szándéka, hogy ismeretlen maradjon, de az érzelmek úgy eluralkodtak, hogy az elméje célján túl hirtelen a szeretetének kinyilvánításában tör ki. A fejezet záró részéből megtudjuk, amire nem rég utaltam, hogy a lakoma szokatlanul fényűző volt, s őket nagylelkű és örömteli, a napi szokásokat meghaladó módon fogadták. A שָׂרָא szó ugyanis vagy azt jelenti, hogy nem voltak mindig hozzászokva a boriváshoz, vagy azt, hogy több, mint közönséges élvezetett nyújtott a számukra gazdagon megterített asztal. Itt azonban semmi féktelenségről nincs szó (ezért az iszákosok nem hozhatják fel a szent ősatyák példáját ürügyként a bűnükre), hanem csak tiszteletre méltó és mértékletes szabadosságról. Elismerem, hogy a szónak valóban kettős a jelentése, s gyakorta veszik rossz értelemben, mint az 1Móz9:21-ben és hasonló helyeken, de a jelen esetben Mózes célja világos. Ha bárki ennek azt veti ellenébe, hogy az élelem és az ital takarékos használata egyszerűen csak annyi, amennyi a test táplálásához szükséges, arra azt válaszolom, hogy jóllehet az élelem tulajdonképpen a szükségleteink ellátását szolgálja, a törvényes használata ezen túl is mehet. Nem hiábavaló ugyanis, hogy az élelemnek illata is van az életadó tápérték mellett, hanem mennyei Atyánk örvendeztet meg minket ily kedvesen a csemegéivel. S a kellemességét nem hiába dicséri a Zsolt104:15, ahol meg van írva, hogy teremt „bort, a mely megvidámítja a halandónak szívét”. Mindazonáltal minél jobban kedveskedik nekünk, annál inkább kell szorítkoznunk az ajándékainak takarékos használatára. Tudjuk ugyanis, mennyire zabolátlanok a testi vágyak. Ezért a bőségben a test majdnem mindig kéjvágyó, a nyomorúságban pedig türelmetlen. Nekünk azonban ragaszkodnunk kell szent Pál módszeréhez, hogy tudjuk, miképpen kell bővelkedni és miképpen kell túrni a szegénységet, azaz, nagyon óvatosaknak kell lennünk, ha szokatlan bőség áll a rendelkezésünkre, hogy az ne ösztönözzön minket a luxusra. Másrésről ügyelnünk kell arra, hogy a szegénységbe is ugyanúgy belenyugodjunk. Egyesek talán azt fogják mondani, hogy a test több mint kellően ötletes a megfelelő színezet megadásában a szélsőségeinek, ezért nem szabad semmi többet megengedni, csak amit a szükség megkíván. S megvallom, valóban szorgalmasan oda kell figyelnünk arra, amit Pál ír elő: „a testet ne tápláljátok a kívánságokra” (Rm13:14). Mivel azonban nagymértékben érint minden istenfélő embert, hogy nyugodt lelkiismerettel vegye át az élelmét Isten kezéből, ezért tudniuk kell, milyen mértékben törvényes a táplálék és a bor felhasználása.

⁶²⁴ „Úgy tűnik, József testvérei előtte ültek az asztalnál, miközben a patriarchai gyakorlatnak megfelelően a fekvő testhelyezethez szoktak. A szobrokról kiderül, hogy az egyiptomiak és ülni szoktak az asztaloknál, bár voltak heverőik.” – *Egyiptom és Mózes könyvei*, 39. oldal. – a szerk.

44. fejezet

1. Azután parancsola József az ő háza gondviselőjének, mondván: Töltsd meg ez embereknek zsákjait eleséggel a mennyit elvihetnek; és mindeniknek pénzét tedd zsákja szájába.

2. Az én poharamat pedig, az ezüst poharat, tedd a legkisebbik zsákjának szájába gabonájának árával együtt. És az József beszéde szerint cselekedék, a mint beszélt vala.

3. Reggel virradatkor, elbocsáttatának azok az emberek, szamaraikkal együtt.

4. Kimenének a városból, de nem messze haladhatának, a mikor monda József az ő háza gondviselőjének: Kelj fel, siess utánuk azoknak az embereknek és ha eléred őket, mondd nékik: Miért fizettetek gonoszszal a jó helyébe?

5. Avagy nem abból iszik-é az én uram? és abból szokott jövendőlni! Gonoszul cselekedtetek, a mit cselekedtetek!

6. És utóléré őket, és ilyen szavakkal szóla nékik.

7. Azok pedig mondanak néki: Miért szól az én uram ilyen szavakkal? Távol legyen szolgálóidtól, hogy ilyen dolgot cselekedjenek.

8. Ímé a pénzt, melyet zsákjaink szájában találtunk vala, meghoztuk néked Kanaán földéről; hogy loptunk volna hát urad házából ezüstöt vagy aranyat?

9. Akinél megtaláltatik a te szolgálóid közül, haljon meg az; sőt mi is szolgáló lesünk uramnak.

10. És monda: Mostan is legyen beszédetek szerint: a kinél megtaláltatik, az legyen nékem szolgálóm, ti pedig mentek legyetek.

11. És sietének és leraká kiki az ő zsákját a földre, és kioldá kiki az ő zsákját.

12. És keresgéle; a legnagyobbikon kezdé s a legkisebbiken végezé, és megtalálá a poharat a Benjámin zsákjában.

13. Azok pedig meghasogatók ruhájokat, és kiki megterhelé a maga szamarát, és visszatérének a városba.

14. És beméne Júda és az ő atyjafiai a József házába, ki még ott vala, és földre esének előtte.

15. És monda nékik József: Mi dolog ez a mit cselekedtetek? Avagy nem tudjátok-é hogy az ilyen magamféle ember jövendőlni tud?

16. És monda Júda: Mit mondhatunk az én uramnak? Mit szóljunk és mivel igazoljuk magunkat? Az Isten büntetése utólérte szolgálóidat. Ímé mi az én uram szolgálói vagyunk, mind mi, mind az, a kinek kezében a pohár találtatott.

17. Ő pedig monda: Távol legyen tőlem, hogy azt cselekedjem: az a kinek kezében találtatott a pohár, az legyen nékem szolgálóm, ti pedig békeséggel menjetek el a ti atyátokhoz.

18. De Júda hozzá járula és monda: Kérlek, uram, hadd szólhasson egy szót uram fülébe a te szolgálóm, és ne gerjedjen fel haragod a te szolgálóm ellen; mert hasonló vagy te a Faraóhoz.

19. Az én uram kérdezte vala az ő szolgálóit, mondván: Van-é atyátok, vagy testvéretek?

20. Akkor mi azt felelénk az én uramnak: Van egy vén atyánk, és egy kis gyermek, a ki az ő vénségében lett; és ennek bátyja megholt, és csak ő maga maradt az ő anyjától, és az ő atyja szereti őt.

21. És azt mondád a te szolgálóidnak: Hozzátok én hozzám azt, hogy szemeimet reá vessem.

22. És mondánk az én uramnak: Nem hagyhatja el az a fiú az ő atyját; mert ha elhagyja atyját, meghal az.

23. És ezt mondád a te szolgálidnak: Ha a ti legkisebbik atyátokfia el nem jó veletek, színem elé se kerüljeteك többé.

24. Mikor azért felmenénk a te szolgálodhoz, az én atyámhoz és tudtul adjuk vala néki az én uramnak beszédét;

25. És monda a mi atyánk: Menjeteك vissza, és vegyeteك nekünk egy kevés eleséget.

26. És mondánk: Nem mehetünk le; ha a mi legkisebbik atyánkfia velünk lesz, akkor lemegyünk; mert nem mehetünk ama férfiú színe elé, ha a mi legkisebbik atyánkfia velünk nem lesz.

27. És monda a te szolgál, az én atyám, nekünk: Ti tudjátok hogy az én feleségem nekem csak két fiat szült.

28. Az egyik kiméne tőlem, és azt mondom vala: bizonyára fenevad szaggatta széllyel és attól fogva nem láttam őt.

29. Ha ezt is elviszíteك szemeim elől, s veszedelem találja érni, akkor az én ősz fejemet keserűségtől borítva bocsátjátok alá a koporsóba.

30. Ha tehát most visszamenéndek a te szolgálodhoz, az én atyámhoz, és e fiú nem lesz velünk, mivelhogy annak lelke ennek lelkéhez van növe,

31. Ha meglátja, hogy nincs meg a gyermek, meghal s akkor a te szolgálid, a te szolgálodnak, a mi atyánknek ősz fejét búba borítva bocsátják alá a koporsóba.

32. Mivel a te szolgál e fiúért az ő atyjánál kezes lett, mondván: Ha vissza nem hozom őt hozzád, mind éltig bűnös legyek az én atyám előtt.

33. Hadd maradjon azért e gyermek helyébe a te szolgál, az én uramnak szolgáljául; e gyermek pedig menjen fel az ő bátyjaival.

34. Mert mimódon mehetnék én fel atyámhoz, ha e gyermek velem nem lenne, a nélkül, hogy ne lássam a nyomorúságot, mely atyámat érné?

1. Azután parancsola József az ő háza gondviselőjének. Mózes itt elmondja, milyen ügyesen agyalta ki József, hogyan tegye próbára a testvérei beállítottságát. Máshol már mondtuk, hogy miután Isten az egyszerűséget parancsolta meg, nekünk nem szabad ezt és a hasonló példákat úgy tekinteni, mint amelyek szabadságot adnak az odafordulásra a közvetett és ravasz mesterkedésekhez. Lehetséges ugyanis, hogy József a Lélek különleges befolyására volt kénytelen ezt az utat járni. S nem közönséges oka is volt annak tudakolására, milyen hajlandóságúak voltak a testvérei. A könyörületesség nem gyanakvó. De akkor miért olyan bizalmatlan a testvéreivel, és miért nem feltételezi, hogy van bennük bármi jó, amíg nem vetette őket előbb a legszigorúbb vizsgálat alá? Igaz, mivel rendkívül kegyetleneknek és álnokoknak találta őket, ezért megbocsátható a gyanakvás, ha nem hiszi, hogy jobbra változtak, amíg alaposan meg nem figyelte a bűnbánatukat és meg nem győződött arról. Mivel azonban ebben a vonatkozásban ritka és nagyon bonyolult erény a helyes középút megtalálása, ezért óvakodnunk kell József példájának az utánzásától az eljárásmód szigorúságának vonatkozásában, amíg nem tettünk félre minden bosszúálló érzelmet, és nem vagyunk tiszták és mentesek minden ellenségességtől. A szeretet fogja ugyanis eldönteni, meddig helyes elmenni, amikor tiszta, és mentes minden zavaros befolyástól. Megkérdendő azonban: „Ha Jákob fiai könnyen felindíthatók voltak Benjámint biztonságának az elárulására, akkor mit cselekedett maga József?” Azonnal arra következtethetünk, hogy megvizsgálta a hűségüket annak érdekében, hogy ha nem találja őket őszintéknek, akkor megtarthassa Benjámint, a többieket pedig elűzhesse a jelenlétéből. De ezt a módszert követve az atyja elhagyatottá vált volna, az egyház pedig összeomlik. S természetesen magára nézve is nem minden kockázat nélkül rettent meg őket, mert aligha kerülhette volna el valamilyen fájdalmasabb és súlyosabb büntetés kiszabásának szükségességét, ha megint visszacsúsztak volna. Ezért tehát Isten speciális kegyessége folytán bizonyultak másoknak, mint amitől

József félt. Közben ennek a vizsgálatnak kettős előnye volt: először is, a testvéreinek világosan bebizonyított becsületessége békülékenyebbé tette az elméjét irántuk, másodsor, mivel valamelyes mértékben enyhített a korábbi becstelenséget, amit a gonoszságukkal vettek magukra.

2. *Az én poharamat pedig, az ezüst poharat.* Csodálatosnak tűnhet, hogy a nagy fényűzést figyelembe véve József nem inkább arany pohárból ivott. Kétségtelen, hogy vagy annak a kornak a mértékletessége volt nagyobb, mint ami azóta eluralkodott, s a ragyogása volt kevésbé fényűző, vagy a viselkedését kell az ember mértékletességének tulajdonítani, aki az egyetemes szabadoság közepette mégis megelégedett az egyszerű és rendes, mintsem a fenséges életstílussal. Hacsak talán a kidolgozása miatt nem volt értékesebb az ezüst az aranynál, amiképpen kiderül a világi történelemből, hogy a megmunkálás gyakran volt értékesebb magánál az anyagnál. Az azonban valószínű, hogy József takarékos volt az otthon csillogását illetően, az irigységet elkerülendő. Mert ha nem uralkodott volna bölcsen önmagán, civakodás támadhatott volna közte és az udvaroncok között, a versengés lelkületének köszönhetően. Emellett azért parancsolja a poharának Benjámint zsákjába történő rejtését, hogy őt a magáénak követelhesse, mikor rábizonyosodik a lopás, s elküldhesse a többieket. Azonban mindegyiket egyformán vádolja, mintha nem tudná, ki az közöttük, aki elkövette a bűnt. S először a hálátlanságukat feddi meg, amiért a legkedvesebb fogadtatást a lehető legrosszabb módon viszonyozták. Utána azt állítja, hogy a bűn megbocsáthatatlan, mert a számára legdrágábbat lopták el tőle, nevezetesen azt a poharat, amiből inni és jövedölni is szokott. S tesz ezt a gondnokán keresztül, akit nem tanított meg a zsarnokság és az erőszak tetteire. Ebből én arra következtetek, hogy a gondnoka nem volt teljességgel tudatlan az ura céljait illetően.

5. *Abból szokott jövedölni.*⁶²⁵ Ezt a mondatot különféleképpen magyarázzák. Egyesek úgy tekintik, mintha József azt mondta volna, hogy jóssokkal tanácskozott a bűnös személyének kiderítése végett. Mások így fordítják: „amivel próbára tettelek, vagy átvizsgáltalak benneteket”. Megint mások szerint az ellopott pohár kedvezőtlen előjel volt József számára. Az igeszakasz igazi jelentése nekem úgy tűnik, ez: a poharat jövedölnésre és mágikus mesterkedésekre használta, amit azonban, mint említettük, színlelt a velük szemben megfogalmazott vád súlyosbítása végett. Felmerül azonban a kérdés: miképpen engedheti meg magának József, hogy efféle fortélyhoz folyamodjon? Amellett ugyanis, hogy bűnös dolog volt a számára a jövedömondás gyakorlása, hiábavaló módon adja át képzelt istenségeknek azt a tisztességet, ami csakis az Isten kegyelmét illeti. Korábban kijelentette, hogy nem képes álmokat megmagyarázni, csak ha Isten sugallja neki az igazságot. Most elhomályosítja a dicsőség eme kinyilvánítását az isteni kegyelemnek. S ami még rosszabb, azzal dicsekedve, hogy ő jós, ahelyett, hogy Isten prófétájának mondaná magát, megszenteltségteleníti a Szentlélek ajándékát. Kétségtelen, hogy nem tagadható: ebben a színlelésben súlyosan vétkezett. Én mégis úgy vélem, hogy először minden a hatalmában álló eszközzel Istennek igyekezett megadni a Neki kijáró tiszteletet, s nem az ő hibája volt, hogy az egész Egyiptom tudatlan maradt azt a tényt illetően, hogy menyeyi ajándék, és nem mágikus mesterkedés által volt kiemelkedő képességű. Mivel azonban az egyiptomiak hozzá voltak szokva a varázslók illúzióihoz, ez az ókori tévelygés annyira eluralkodott, hogy

⁶²⁵ „Jamblichus, az egyiptomi misztériumokról szóló könyvében megemlíti a poharakból történő jövedölnés gyakorlatát. Azt, hogy ez a babonáság, és megannyi másik, egészen a modern időkig folytatódott, Norden útleírásai is megmutatják. Amikor a szerző és a társasága megérkeztek Dorribá, ami Egyiptom legtávolabbi része, vagy már inkább Núbiáé, ahol csak nagyon összeszedett elmével voltak képesek megszabadulni a veszélyes állapotból. Elküldték egyik társukat egy rosszindulatú és nagyhatalmú arabhoz, hogy jósoljon nekik. Ő így válaszolt nekik: 'Tudom, miféle emberek vagytok. Tanácskoztam a poharammal, és azt láttam benne, hogy ti abból a népből valók vagytok, akiről az egyik prófétánk mondta: Jönnek majd frankok mindenféle ürüggyel, hogy kikémleljék a földet. Magukkal hozzá nagyszámú honfitársukat, hogy legyőzzék az országot és megsemmisítsék az egész népet.' – *Egyiptom és Mózes könyvei*, 40. oldal. – a szerk.

Józsefet is egynek hitték közülük. S én nem kételkedem abban, hogy ez a szóbeszéd a kívánsága és a szándéka ellenére terjedt el a nép között. József most, idegennek színlelve magát a testvérei előtt, sok hamisságot egyesít egybe, és kihasználja az uralkodó közkeletű vélekedést, miszerint ő jövendőlni szokott. Ebből megértjük, hogy amikor elhajlik valaki a helyes vonaltól, hajlamossá válik különböző bűnökbe merülni. Ezért ettől a példától intve tanuljunk meg magunknak semmi mást nem engedni meg, csak amit Isten jóváhagyott. De különösen hagyjunk fel minden olyan színleléssel, melyek rosszindulatú szélhámosságot hoznak létre, vagy erősítenek meg. Emellett arra is figyelmeztetést kapunk, hogy senki számára nem elegendő, ha egy ideig áll ellen az eluralkodott bűnöknek, hacsak állhatatosan nem áll ellenük még akkor is, ha a gonoszság szélsőségessé válik. Mert nagyon hiányosan látja el a kötelességét az, aki egykor ugyan bizonytságot tett róla, hogy nagyon dühíti a gonoszság, de utóbb a hallgatásával, vagy a szemhunyasával egyfajta egyetértését fejezi ki azzal.

7. *Azok pedig mondának néki.* Jákob fiai bátran mentegetik magukat, mivel a jó lelkiismeret kölcsönöz nekik magabiztosságot. A nagyobbtól a kisebb felé haladva érvelnek, mert azt állítják, hogy önként hozták vissza a pénzt, amit büntetlenül a maguk hasznára fordíthattak volna, s ez az őszinteségük olyan bizonyítéka, ami hihetatlenné teszi, hogy a csekély nyereségtől vakultak volna el annyira, hogy a legnagyobb gyalázatot hozzák magukra a közvetlen életveszéllyel egyetemben. Ezért tehát készek mondták magukat alávetni bármilyen büntetésnek, mintha vétkeseknek bizonyultak volna a lopásban. Amikor a poharat megtalálták Benjámín zsákjában, Mózes nem jegyzi fel egyetlen kifogásukat sem, hanem csak azt jelenti ki, hogy a legkeservesebb bánatról tettek bizonytságot a ruhájuk megszaggatásával. Nem kételkedek abban, hogy elnémultak a váratlan eredmény láttán, mert nemcsak a bánatuk nagysága sújtotta le őket, de meglátták a fenyegető büntetést is, amivel a lelkiismeretük nem vádolta őket. Így mikor József elé járultak, nem azért vallották meg a sérelmet, mert elismerték, hogy elkövették a bűnt, hanem mert a mentegetőzésnek semmi haszna sem lett volna, mintha ezt mondták volna: „Haszontalan olyasvalamit tagadni, ami nyilvánvaló önmagában”. Ebben az értelemben mondják, hogy Isten leplezte le a vétküket, mert jóllehet volt némi titkos gyanakvásuk a csalást illetően, amiért úgy vélték, hogy ez fortély volt arra, hogy igazságtalanul megvádolhassák őket, úgy döntöttek, hogy inkább Isten titkos ítéletére vezetik vissza a büntetésük okát.⁶²⁶ Egyes fordítók úgy vélik, hogy a József ellen elkövetett bűnüket vallják meg, de ezt a véleményt könnyű megcáfolni, mivel folyton azt állítják, hogy vadállat szaghatta szét, vagy valami baleset folytán pusztult el. Ezért az egyszerűbb jelentés az, amit én említettem, hogy bár a tény igazsága nem szemmel látható, mégis Isten büntette meg őket vétkeseként. Nem beszélnek azonban képmutató módon, hanem megzavarodva és megdöbbenve a zűrös dolgaiktól nem marad más a számukra, mint annak tudata, hogy ezt a büntetést Isten titkos ítélete szabta ki rájuk. S szeretném, ha azok, akiket Isten vesszője sújt, de nem veszik észre azonnal az okot, ugyanezt azt utat járnák, s mikor rájönnek, hogy az emberek igazságtalanul lobbantak haragra ellenük, akkor az eszükbe jutnának Isten titkos ítéletei, melyektől illik megalázkodnunk. Sőt, miután Júda beszél mindannyiuk nevében, ebből arra következtethetünk, hogy már elsőszégre jutott a testvérei között. S Mózes úgy mutatja őt be, mint a vezetőjüket és elöljárójukat, amikor konkrétan kijelenti, hogy bement Júda és az ő atyafiai. Mert jóllehet az elsőszülöttség méltósága még nem adatott át neki az atyja ünnepélyes döntésével, az mégis neki volt szánva. Természetesen a szószóló szerepében a többiekért megmutatkozik a nyelvezetben a tekintélye. S megint szükséges arról megemlékezni József nyelvezetét illetően, amit korábban mondtam, miszerint jóllehet először igyekezett Istennek adni a dicsőséget, most mégis vétkezik, amikor azt állítja, hogy jövendőmondó, vagy jós. Egyesek a vétek enyhítése végett azt mondják, hogy az utalás nem a

⁶²⁶ Lásd a 16. verset.

jóslás mesterségére történik, hanem a jártasságára a megítélés terén. Nem szükséges azonban erőltetett magyarázatokhoz folyamodni az ember felmentése kedvéért, mert ő a tömegek általános felfogásának megfelelően szól, s így ostobán eltűri az elfogadott vélekedést.

16. *Ímé mi az én uram szolgálai vagyunk.* Korábban szerénységből nevezték magukat szolgálknak, most átadják magukat rabszolgákként neki. De Benjámint esetében a büntetés keménysége enyhítéséért könyörögnek, s ez a könyörgés arra vonatkozik, hogy ne kapjon halálbüntetést, mint amivel először egyetértettek.⁶²⁷

17. *Isten megtiltja, hogy így cselekedjek.*⁶²⁸ Ha József egyedül Benjámint akarta visszatartani, s a többieket pedig újukra bocsátani, akkor minden tőle telhetőt megtett azért, hogy szétszaggassa Isten egyházát a legrosszabb viszályal. De korábban már megmutattam (ami a szövegből is kideríthető), hogy nem volt más célja, csak a szívek még mélyebb átdöfése. Hatalmas gonoszságnak vette volna elejét, ha észreveszi, hogy nem törődnek a testvérükkel, de az Úr gondoskodott erről a veszélyről Júda buzgó bocsánatkérésével, ami nemcsak az elméjét lágyította meg, de könnyeket is csalt a szemébe és hangos sírásra készítette.

18. *Hadd szólhasson egy szót uram fülébe a te szolgád.* Júda alázatosan könyörög, hogy engedélyt kapjon a szólásra, mert a története terjengősnek ígérkezett. S mivel a nemesek megsértődnek és haragosan fogadják, ha bárki túlon túl bizalmasan szól hozzájuk, Júda annak kijelentésével kezdi, hogy tudatában van a nagy tisztességnek, amit József kapott Egyiptomban, s teszi ezt annak megmutatása végett, hogy nem szemtelenségből, hanem a szükségétől kényszerítve bátorodik szólni. Utána felidézi, hogy ő és a testvérei mi módon indultak el atyjuktól. Két fő része van a beszédjének: először is, hogy ők lennének a bánat okozói atyjuknak, ami végzetesnek bizonyulna, másodszor, hogy személyesen kötelezte magát az ifjú visszavitelére. Az atyja bánatát illetően nem csekély gyermeki kegyesség jele, hogy Benjámint helyére akart állni, s el akarta hordozni az örök száműzetést és rabszolgaságot, semhogy olyan híreket vigyen a nyomorult öregembernek, amik a halálát okozhatták. Az őszinteségét azzal bizonyítja, hogy kezesnek ajánlja önmagát a testvére megszabadítása érdekében. Mivel a שוֹר a héberek között néha azt jelenti, vétkesnek lenni, néha pedig büntetés alatt állni, egyesek így fordítják az igeszakaszt: „vétkezni fogok atyám ellen”, vagy „bűnnel fognak vádolni engem”, mások pedig így: „vétkesnek fognak tartani, mert azt panaszolja majd, hogy becsaptam az ígéretemmel”. Az utóbbi értelmezés a helyesebb, mert valóban nem kerülné el a gyalázatot és a korholást, mint olyasvalaki, aki elárulta a rábízott ifjút.

⁶²⁷ Az igeszakasz egészéről jegyzi meg dr. Adam Clarke: „Nincs szó, ami erősebben jelezné az elme zavarodottságát és felkavarodottságát. Nem kételkednek abban, hogy Benjámint tényleg ellopta a poharat.” Valószínűnek tartja azt is, hogy ezt a poharat Benjámint használta a vacsoránál. – *a szerk.*

⁶²⁸ A Károli-fordításban: *Távol legyen tőlem, hogy azt cselekedjem.* – *a ford.* Az „Isten megtiltja” kifejezést gyakran használják a fordítóink mind az Ó-, mind az Újszövetségben ott, ahol Isten neve nem fordul elő az eredetiben. Az itt használt kifejezés ugyanazt jelenti, mint az *Absit* a latinban, vagy a Μη γενωτο a görögben. Szó szerint az igeszakasz ezt jelenti: *Távol legyen tőlem, hogy azt cselekedjem.* Lásd a 7. verset is. – *a szerk.*

45. fejezet

1. És nem tartóztathatá magát tovább József mindazok előtt, kik körülötte állának és felkiálta: Vezessetek ki minden embert mellőlem. És nem marada senki nála, mikor megismerteté magát József az ő atyjafiaival.

2. És hangos sírásra fakada, úgy hogy meghallák az Égyiptombeliek, és meghallá a Faraó háznépe is.

3. És monda József az ő atyjafiainak: Én vagyok József, él-e még az én atyám? És nem felelhetének néki az ő atyjafiai, mert megrettentek vala tőle.

4. Monda azért József az ő atyjafiainak: Jőjjetek közelebb hozzám! És közelebb menének. Akkor monda: Én vagyok József, a ti testvéretek, kit eladtatok vala Égyiptomba.

5. És most ne bánkódjatok, és ne bosszankodjatok azon, hogy engem ide eladtatok; mert a ti megmaradástokért küldött el engem Isten ti előttetek.

6. Mert immár két esztendeje, hogy éhség van e földön, de még öt esztendő van hátra, melyben sem szántás, sem aratás nem lesz.

7. Az Isten küldött el engem ti előttetek, hogy míveljem a ti megmaradásotokat e földön, és hogy megmenthesselek titeket nagy szabadítással.

8. Nem ti küldöttetek azért engem ide, hanem az Isten, ki engem a Faraó atyjává tett, és egész házának urává, és Égyiptom egész földének fejedelmévé.

9. Siessetek és menjete fel atyámhoz, és mondjátok néki: Ezt mondja a te fiad József: Az Isten engem egész Égyiptomnak urává tett, jőjj le én hozzám, ne késsél.

10. És Gósen földén lakozol, és én hozzám közel leszesz, mind te, mind fiaid, mind fiaidnak fiai, juhaid, barmaid, és mindened, a mid van.

11. És eltartalak ott téged, mert még öt esztendei éhség lesz, hogy tönkre ne juss te, és házadnépe, és semmi, a mid van.

12. És ímé a ti szemeitek látják, és az én atyámfiának Benjáminnak szemei, hogy az én szám szól hozzátok.

13. Beszéljétek hát el atyámnak minden én dicsőségemet Égyiptomban, és mindazt, a mit láttatok. És siessetek s hozzátok ide az én atyámat.

14. És nyakába borúla az ő öccsének Benjáminnak és síra; Benjámín is síra az ő nyakán.

15. És megcsókolá mind az ő testvéreit és síra ő rajtok; azután beszédbe ereszkedének vele az ő testvérei.

16. És eljuta a hír a Faraó házába is, mondván: Eljöttek a József atyjafiai; és tetszék e dolog mind a Faraónak, mind az ő szolgálainak.

17. És monda a Faraó Józsefnek: Mondd meg a te atyádfiainak: Ezt cselekedjétek: Terheljétek meg a ti barmaitokat, és eredjete, menjete el Kanaán földére;

18. És vegyétek fel atyátokat és házatok népét, és jőjjetek hozzám; és én néktek adom Égyiptom földének javát, hogy éljétek e földnek zsírját.

19. Ez is parancsolatúl legyen néked: Ezt míveljétek, vigyete magatokkal Égyiptom földről szekereket gyermekeitek és feleségeitek számára, és vegyétek fel atyátokat és jőjjetek.

20. A ti házi eszközeitekre pedig ne tekintsetek sóhajtvá; mert egész Égyiptom földének a legjava a tiétek.

21. És aképen cselekedének Izráel fiai; és ada nékik József szekereket a Faraó parancsolatja szerint; és enni valót is ada nékik az útra.

22. Valamennyien valának, mindegyiknek ada egy-egy öltöző ruhát: Benjáminnak pedig ada háromszáz ezüst pénzt és öt öltöző ruhát.

23. Atyjának pedig küldje ilyenképen: tíz szamarat égyiptomi javakkal terhelve, és tíz nőtény szamarat gabonával, kenyérrel és egyéb élelemmel terhelve, az ő atyjának az útra.

24. És elbocsátá az ő testvéreit, és elmenének, és monda nékik: Ne háborogjatok az úton.

25. Feljövének azért Égyiptomból: és eljutának Kanaán földére az ő atyjokhoz, Jákóbbhoz.

26. És mikor tudtára adák, mondván: József még él, és hogy uralkodik egész Égyiptom földén; az ő szíve elalélt, mert nem hisz vala nékik.

27. Elbeszélék azért néki József minden beszédét, a melyeket velök beszélt vala, és látá a szekereket is, a melyeket József küldött vala, hogy őt elvigyék; akkor föléléde az ő atyjoknak, Jákóbnak lelke.

28. És monda Izráel: Elég nékem, hogy József az én fiam még él: lemegyek hát, hogy meglássam őt minekelőtte meghalok.

1. *És nem tartóztathatá magát tovább József.*⁶²⁹ Mózes ebben a fejezetben azt a módot mondja el, ahogyan József megismertette magát a testvéreivel. Először is kijelenti, hogy József erőszakot tett az érzelmein, amíg szigorú és nyers ábrázattal jelent meg előttük. Végül az erős testvéri vonzalom, amit visszafojtott a súlyos fenyegetések hangoztatása közepette, annál hevesebben tört ki belőle. Ebből kiderül, hogy korábban semmi súlyos, vagy kegyetlen dolog nem lappangott az elméjében. S mivel könnyekben tör ki, ez a lágság, vagy kedvesség még inkább dicséretre méltó, mintha egyenletesen viselkedett volna. Ezért a sztoikusok ostobán beszélnek, amikor azt mondják, hogy hősies erény, ha valaki nem indul könnyörlésre. Ha József rendíthetetlenül megállt volna, ki ne nevezné bolondnak, vagy kőszívűnek? De most az érzései hevességével nemes nagylelkűséget és isteni mértékletességet fejez ki, mert annyira felette állt mind a haragnak, mind a gyűlöletnek, hogy forrón szerette azokat, akik gonoszul összefogtak az elpusztítására, noha nem szenvedtek sérelmet a részéről. Nem azért küld ki mindenkit, mert szégyelli ezt a kedvességet (mert utóbb nem leplezi a tényt, hogy ők a testvérei s szabadon engedi, hogy a róluk szóló hírek eljussanak a király palotájába), hanem mert fontolóra veszi az érzelmeiket és nem akarja, hogy a megvetendő bűnüknek sok tanúja legyen. S nem csekély részét képezte a könnyörlétségének az, hogy a gyalázatukat teljes mértékben a feledés homályába akarta temetni. Látjuk tehát, hogy nem más okból küldte ki a tanúkat, mint azért hogy szabadabban vigasztalhassa a testvéreit, mivel nemcsak kímélte őket azzal, amikor nem leplezte le a bűnüket, hanem amikor egyedül marad velük tartózkodott mindennemű keserű nyelvezettől, és örömmel nyújtott neki baráti vigaszt.

3. *Én vagyok József.* Noha a kedvességének és a szeretetének a legvilágosabb jeleit adta, mégis, mikor kimondta a nevét, megrettentek, mintha csak rájuk förmedt volna, mert miközben azon járt az eszük, hogy mit érdemeltek volna, József hatalma annyira félelmetesnek tűnt a számukra, hogy nem vártak maguknak semmit mást, csak a halált. Amikor azonban látja, hogy a félelem legyűrte őket, egy rossz szót sem szól neki, hanem csak a zaklatottságuk lecsillapításán munkálkodik. Sőt, gyengéden nyugtatgatja őket, amíg nem lesznek összeszedettek és vidámak. Ebből a példából megtanulunk óvakodni attól, nehogy a szomorúság elborítsa azokat, akik valóban és komolyan megalázkodtak a szégyenérzet alatt. Amíg a sérelmet okozó süket a feddésekre, vagy biztonságban kecsegteti magát, vagy gonoszul és makacsul utasítja vissza az intéseket, vagy képmutatóan mentegeti magát, nagyobb szigorúsággal kell bánni vele. De a szigorúságnak is meg kell lennie a maga

⁶²⁹ A fejezetek felosztása ezen a helyen páratlanul szerencsétlen. Pont a közepén szakítja félbe a Szentírásban feljegyzett egyik legmegindítóbb történetet. Elválasztja Júda József érzéseire történő ellenállhatatlan hivatkozását annak közvetlen és boldog eredményétől. A héber Bibliában a szakasz Júda beszédével kezdődik, és nincs benne szünet ott, ahol ez a fejezet kezdődik, ezért az egész egyetlen összefüggő történetet ad. – a szerk.

határainak, s amint a sértést okozó elterül és reszket a bűnértéktől, következzen azonnal az a mértékletesség, ami képes a lesújtottat felemelni a megbocsátás reménységéhez. Ezért ahhoz, hogy a szigorúságunk a helyes módon és kellő mértékben enyhüljön, művelnünk kell Józsefnek ezt a belső vonzalmát, mely a megfelelő időben megmutatkozik majd.

4. *Jőjjetek közelebb hozzám!* Ez hathatósabb, mint minden szó, amikor megölelni hívja őket. De megpróbálja a lehető legbarátságosabb nyelvezettel is elvenni az aggodalmukat és a félelmüket. Valóban annyira mérsékli a mondandóját, hogy lágyan vádolja, de megint vigasztalja őket. Mindazonáltal a vigasztalás van jelentős túlsúlyban, mert látja, hogy a kétségbeesés szélén állnak, ha nem nyújt nekik időszerű enyhülést. Sőt, elmondván, hogy eladták, nem a vétkük emlékeztetét újítja meg azért, hogy vitatkozhasson velük, hanem mindig hasznos, ha megmarad a bűnérték, amennyiben a határtalan félelem nem nyeli el a boldogtalan embert, miután elismerte a vétkét. Miután pedig József testvérei a kelletténél jobban is megrettentek, ezért József a célja második részét emeli ki, nevezetesen a seb begyógyítását. Ez az oka, amiért megismétli, hogy Isten küldte őt a megőrzésükre, hogy Maga Isten tanácsvégzésével küldetett korábban Egyiptomba, hogy életben tartsa őket. Röviden, nem ők küldték őt Egyiptomba, hanem Isten keze által került oda.⁶³⁰

8. *Nem ti küldöttetek azért engem ide.* Ez egy figyelemre méltó igeszakasz, amelyben azt tanuljuk meg, hogy az események helyes menetét soha nem zavarja meg annyira az emberek romlottsága és gonoszsága, hogy Isten ne lenne képes azokat a jó végcél felé terelni. Azt is megtanuljuk, hogy mi módon és mi célból kell fontolóra vennünk Isten gondviselését. Amikor a kíváncsi elméjű emberek vitatkoznak vele kapcsolatosan, akkor nemcsak összekevernek és felforgatnak minden dolgot, hanem még mindenféle abszurditást is kiagyalnak, ami csal tőlük telik, azért, hogy beszennyezzék Isten igazságát. S ez az elhamarkodottság okozta, hogy egyes istenfélő és mérsékelt emberek ez akarták rejteni a tanításnak ezt a részét szem elől. Mert amint nyilvánosan elhangzik, hogy Isten kormányozza az egész világot, s nem történik semmi, csak az Ő akarataival és tekintélyével, azok, akik csak kis tisztelettel gondolnak Isten titkaira, különféle kérdésekben törnek ki, melyek nemcsak felszínesek, de sértők is. S ahogyan az elme eme világi türelmetlenségét meg kell zaboláznunk, úgy kell a másik oldalról betartani a helyes mértéket, nehogy előmozdítsuk az azokkal a dolgokkal kapcsolatos vaskos tudatlanságot, melyek nemcsak világosak Isten Ígétében, de rendkívül hasznos is ezeket ismerni. A jó emberek szégyellik megvallani, hogy amit az emberek felvállalnak, az nem valószínű, csak Isten akarata által, mert attól félnek, nehogy a zabolátlan nyelvek azonnal vagy azt kiáltsák, hogy Isten a bűn szerzője, vagy hogy a gonosz embereket nem szabad vádolni a bűnökért, hiszen Isten tanácsvégzését teljesítik be. De jóllehet ez a szentségtörő düh nem cáfolható meg hatékonyan, legyen elég annyi, hogy megvetően tekintünk rá. Közben helyes azt fenntartani, hogy bármit is agyaljanak ki az emberek, mégis, minden zűrzavaruk közepette Isten a mennyből felülbírálja a tanácsvégzéseiket és az erőfeszítéseiket, s röviden szólva az ő kezeik által teszi azt, amit saját Maga határozott el. A jó emberek, akik félnek kitenni Isten igazságát az istentelenek rágalmainak, ahhoz a különbségtételhez folyamodnak, hogy Isten *akar* bizonyos dolgokat, míg *megenged* másokat megtörténni. Mintha valóban a cselekvés szabadságának bármely fokától elállna, s az így az emberekre maradna. Ha csak *megengedte* volna, hogy Józsefet Egyiptomba vigyék, akkor nem *rendelte* volna őt apja, Jákob és fiai szabadítójául, amit most konkrétan mond, hogy megtette. El tehát azzal a hiábavaló képzelgéssel, hogy Istennek csak az *engedélyével*, de nem a *tanácsvégzésével*, vagy az *akarataival* követték el azokat a

⁶³⁰ Az éhségnek még csak két esztendeje telt el, így maradt még öt, amikor nem lesz „sem szántás, sem aratás”, így ez valóban csak a kezdete volt annak a fájdalmas szenvedésnek, aminek Jákob családja volt kitéve, de az isteni gondviselés rendkívüli módon lépett közbe a javukra. A szántás egy régi szász kifejezés, amivel az angol fordítók a héber חריש szót fordították, melynek a jelentése ekézés (szántás), vagy a föld előkészítése a vetéshez. – a szerk.

gonoszságokat, melyeket aztán utóbb Ő jóra fordít. A gonoszságokról az emberek vonatkozásában beszélek, akik semmi mást nem sugallnak maguknak, csak azt, hogy gonoszul cselekedjenek. S miután a bűn bennük lakozik, ezért a teljes gyalázat is őket illeti. Isten azonban csodálatosan munkálkodik az ő közreműködésükkel, hogy az ő tisztátalanságukból hozhassa elő a saját tökéletes igazságát. Ezért nem csoda, ha a testünk szabadossága ez ellen lázad. De annál szorgalmasabban kell óvakodnunk, hogy ne próbáljuk meg csökkenteni ezt a fenséges mércét a mi kicsinységünk mértékéhez. Maradjunk hát szilárdan azon a nézetben, hogy miközben az emberek bujasága ujjong és féktelenül veti őket ide-oda, Isten az irányító, s az Ő titkos zablájával oda irányítja a mozgásukat, ahová csak tetszik Neki. Egyidejűleg azonban azt is vallanunk kell, hogy Isten olyannyira tőlük elkülönülten cselekszik, hogy semmiféle bűn sem tapadhat a gondviseléséhez és az Ő rendeletei semmiféle rokonságban nem állnak az emberek bűncselekményeivel. Ennek az eljárásmodnak a legnyilvánvalóbb példája tárul a szemünk elé ebben a történetben. Józsefet eladták a testvéreit. S mi más okból, mint azért, mert bármi áron elpusztítani és megsemmisíteni akarták őt? Ugyanez a cselekedet tulajdonítható Istennek, de nagyon más célból, nevezetesen azért, hogy az éhség idején Jákob családjának váratlan élelmiszer-utánpótlása lehessen. Ezért akarta Isten, hogy József egy rövid időre olyan legyen, mint egy megholt, hogy azután hirtelen kihozhassa őt a sírból, mint az élet Megtartója. Ebből kiderül, hogy noha a kezdetben úgy tűnik, Ő is ugyanazt teszi, mint a gonoszok, mégis, hatalmas távolság van a gonoszság és az Ő bámulatos ítélete között. S most vizsgáljuk meg József szavait, mert a testvéreinek nyújtott vigasztalása látszólag a feledés leplét borítja a hibájukra. De tudjuk, hogy az emberek nincsenek felmentve a véték alól, még ha Isten képes is a várakozáson felül jó és boldog végkifejletet adni annak, amit ők gonoszul megpróbálnak. Mert mi haszna volt Júdás számára annak, hogy az ő gonosz árulásából származott a világ megváltása? József azonban, jóllehet valamelyes mértékben elvonja a testvérei elméit a saját vétük fontolgatásától, míg képesekké válnak újra levegőhöz jutni a mértéktelen félelmük után, sem nem vezeti vissza a hibájukat Istenre, mint annak okára, sem nem menti fel őket valójában alóla, mint azt majd világosabban is látjuk az utolsó fejezetben. S kétségtelenül azt kell fenntartanunk, hogy az emberek cselekedeteit nem az események szerint kell megítélni, hanem aszerint, hogy milyen mértékben mulasztották el teljesíteni a kötelességeiket, vagy megcselekedni valamit az isteni parancs ellenében, s lépték át azzal a saját elhívásuk korlátaival. Valaki például elhanyagolta a feleségét, vagy a gyermekeit, s nem gondoskodott szorgalmasan a szükségleteikről. S jóllehet addig nem halnak meg, ameddig Isten nem akarja úgy, az apa embertelensége, aki őket gonoszul elhagyta, mikor meg kellett volna segítenie, azonban mégsem védhető ki, vagy bocsátható meg ezzel az ürüggyel. Ezért azoknak, akiket a lelkiismeretük gonoszúsággal vádol, nem válik a javukra a kifogás, mely szerint Isten gondviselése menti fel őket a szegénnyel. Másrészt viszont valahányszor csak közbelép az Úr azok gonoszságát megakadályozandó, akik ártani akarnak nekünk, sőt mi több, a gonosz terveiket a mi javunkra fordítja, ezen a módon a mi testi vágyainkat győzi le, s tesz minket igazságosabbakká és megbocsátóbbakká. Látjuk tehát, hogy József Isten gondviselésének volt a képzett magyarázója, amikor attól kölcsönzött érvet a megbocsátáshoz a testvéreinek. Az ellene elkövetett bűn nagysága felbosszanthatta volna őt annyira, hogy a bosszúvágytól égjen, de amikor arra gondol, hogy a gonoszságukat legyőzte Isten csodálatos és szokatlan jósága, de megfelelkezve az elszenvedett sérelemtől, kedvesen magához öleli azokat az embereket, akiknek a gyalázatát Isten elfedte a kegyelmével. S a könnyörület valóban találékony a testvérek hibáinak elrejtésében, és szabadon a maga hasznára fordít bármit, ami hajlamos a harag lecsillapítására és az ellenségeskedés felszámolására. József előhozakodott az eset újabb nézetével is, nevezetesen hogy Isten választotta ki őt a testvérei megsegítésére. Ebből kiderül, hogy nemcsak megbocsátja a sértésüket, de az is, hogy buzgón igyekszik ellátni a rábízott kötelességet, s ezzel megszabadítja őket a félelemtől és az aggodalomtól, valamint a

szükségtől is. Ez az ok, amiért kijelenti, hogy „művelje a megmaradásukat”,⁶³¹ azaz, hogy megóvja a maradék magot, vagy inkább életben tartsa őket, mégpedig kiváló és csodálatos szabadulással. Annak kimondásával, hogy ő a fáraó atyja, nem az üres dicsekedés ragadja el úgy, ahogyan a hiábavaló embereket szokta. Nem is a vagyonának kérkedő képét tárja elénk, hanem az oly nagy és hihetetlen eseményből kiindulva bizonyítja, hogy a hivatal nem véletlenül, nem is emberi közreműködéssel, hanem inkább Isten csodálatos tanácsvégzése által emelkedett fel számára a fenséges trón, ahonnan támogathatja atyját, és annak egész családját.

9. *Ezt mondja a te fiad József.* Ezt a parancsot adva megmutatja, hogy azért beszélt a hatalmáról, hogy nagyobb magabiztossággal ihlesse meg az atyját. Tudjuk, mennyire halogatók az idős emberek, emellett nehéz volt elszakítani a szent Jákobot az örökségétől, amit Isten ígért meg neki. Ezért József, miután kimutatta a lépés szükségszerűségét, kijelenti, milyen kíváncsi segítséget kínált az Úr. Megkérdendő azonban, miért nem jutott eszükbe az a jövendölés, amit atyáiktól tanultak, mely szerint idegenek és szolgák lesznek idegen földön (1Móz15:13). Mert úgy látszik, hogy József itt nem ígér mást, csak pusztán örömeiket, mintha nem kellett volna tekintettel lenni a jövőbeli megpróbáltatásokra. De jóllehet konkrétan semmit sem jelent ki ebben a dologban Mózes, én mégis hajlamos vagyok valószínű következtetéssel azt hinni, hogy Jákob nem feledkezett meg erről a jövendölésről. Mert hacsak nem tartotta volna őt vissza valamiféle mennyei lánc, nem maradt volna Egyiptomban az éhség időszakának elmúltával. Önként ottmaradni ugyanis a neki az Isten által megígért örökség reménységének elvetését jelentette volna. Látva, hogy nem gondoskodik a visszatéréséről Kánaán földjére, hanem csak annyit parancsol, hogy majd a tetemét vigyék oda vissza, még a fiait sem buzdítja sürgős visszatérésre, hanem túri, hogy letelepedjenek Egyiptomban. Ezt azonban nem tunyaságból, vagy azért teszi, mert elbűvölték Egyiptom csábításai, vagy mert belefáradt a Kánaán földjébe, hanem mert felkészítette önmagát és az utódait annak a zsarnokságnak az elviselésére, amire előre figyelmeztette Izsák, az ő atyja. Ezért előnynek tartja, hogy az első odaérkezésekor szívélyesen fogadják, de közben azt forgatja az elméjében, ami Ábrahámnak lett megmondva.

16. *És eljuta a hír a Faraó házába is.* Amit Mózes most mesél el, az korábban történt az események sorrendjét tekintve. Mert mielőtt József az atyjáért küldetett volna, a jelentés a testvérei eljövételéről már elért a palotába. S József nem ígérhetett annyira magabiztosan lakóhelyet a testvéreinek Egyiptomban, csak a király engedélyével. Amire tehát Mózes korábban röviden utalt, azt magyarázza most el teljesebben is, nevezetesen, hogy a király készséges és szívélyes elmével jelentette ki a József iránti nagybecsülését azzal, hogy szabadon felkínálta atyjának és testvéreinek Egyiptom legtermékenyebb részét lakóhelyként. S Mózes másik kijelentéséből azt is tudjuk, hogy amíg ő élt, az izraelitákkal könyörületesen és kedvesen bántak. A 2Móz1:8-ban ugyanis a zsarnokság és a kegyetlenség megkezdését a király ama utódjának tulajdonítja, aki nem ismerte Józsefet.

22. *Valamennyien valának, mindegyiknek ada váltóruhákat.*⁶³² Az, hogy ellátja a testvéreit ellátmánnyal az utazásukhoz, nem csodálatos, de mi célból adott nekik pénzt és ruhát, mikor látta, hogy hamarosan visszatérnek? Én valójában nem kételkedem abban, hogy ezt az atyjára és a testvérei feleségeire való tekintettel cselekedte, hogy kevésbé vonakodjanak elhagyni a Kánaán földjét. Mert tudta, hogy az üzenetében aligha hisznek majd, amíg az igazságtartalmának valamiféle jelentékeny jelét is fel nem mutatja. Az is lehetséges, hogy nemcsak a távollevőket próbálta csalogatni, hanem a testvérei iránti szeretetétől is egyre jobban és jobban akart bizonyosságot tenni. De az előbbi megfontolásnak számomra nagyobb a súlya, mert nagyobb gondot fordított Benjámín ellátására, mint a többiekére. Jeromos a

⁶³¹ 7. vers. Ut ponam vobis reliquias in terra. “Hogy utódokat örizzek meg nektek.” (vagy, mint a széljegyzetben,) “maradékot sarjasszak nektek” a Földön. – angol változat. – a szerk.

⁶³² A Károli-fordítás szerint: egy-egy öltöző ruhát. – a ford.

„váltóruhák” kifejezést „két palást”-nak fordította, más fordítók pedig őt követve úgy magyarázzák, mint „különféle öltözékeket”. Én nem tudom, hogy ez vajon megalapozott-e. Inkább azt feltételezem, hogy elegáns ruhák voltak ezek, amilyeneket a lakodalmakban és az ünnepeken használtak, mert úgy vélem, az állandó szokások csendesen ellentétben álltak az öltözködés eme változatosságával.

24. *Ne háborogjatok az úton.* Egyesek úgy magyarázzák az igeszakaszt, hogy József azt kéri a testvéreitől, legyenek nyugodtak és ne zaklassák magukat szükségtelen félelemmel. Ő azonban inkább kölcsönös békességre inti őket. Miután ugyanis a נרגץ szó néha azt jelenti: reszketni, vagy félni, néha pedig csődületet (zűrzavart) kelteni, az utóbbi jelentés az ideillőbb. Tudjuk ugyanis, hogy Isten gyermekei nem könnyen békülnek meg, ha valaki megsértette őket, de arra is vágnak, hogy mások egyetértésben éljenek. József megbékült a testvérei iránt, de egyben arra inti őket, hogy ne kezdjenek civakodni egymással. Volt ugyanis ok a félelemre, nehogy közülük mindenki önmagát mentegelve a többiekre hárítsa át a gyalázatot, s így elinduljon a civakodás. Nekünk utánoznunk kell Józsefnek ezt a kedvességét, hogy a tőlünk telhető legjobban elejét vegyük a civakodásoknak és a szóharcoknak, mert Krisztus nemcsak azt követeli meg a tanítványaitól, hogy legyenek békeszeretők, hanem legyenek béke-csinálók is. Ezért a mi kötelességünk időben eltávolítani minden anyagot a vitatkozásra. Emellett azt is tudnunk kell, hogy amit József tanított a testvéreinek, az a Szentlélek parancsa valamennyiünk számára, nevezetesen hogy ne haragudjunk egymásra. S mivel általánosan megtörténik, hogy az egyes felek számára közös hiba miatt az egyikük rosszindulatúan vádolja a másikat, tanuljuk meg valamennyien elismerni és megvallani a saját hibáinkat, nehogy a pörlekedések verekedésbe torkolljanak.

26. *(Jákob) szíve elalélt.* Tudjuk, hogy egyesek a hirtelen és váratlan örömtől aléltak el. Ezért egyes fordítók azt feltételezik, hogy Jákob szíve bizonyos értelemben úgy elfulladt, mintha eksztatikus kábulat fogta volna el. Mózes azonban más okot jelöl meg, nevezetesen hogy nem bízva a fiaiban, a remény és a félelem között ingadozott. S tudjuk, hogy akiket bizonytalanságban tartanak valamiféle hihetetlen üzenet átadásával, azokat úgy elfogja a kábulat, mintha élettelenek lennének. Ez tehát nem az öröm egyszerű hatása volt, hanem valamiféle kevert felkavarodás, ami Jákob elméjét sújtotta. Ezért mondja nem sokkal ez után Mózes, hogy megelevenedett a lelke, amikor magához térve és az elméjét összeszedve elkezdett abban hinni, hogy amit hallott, az igaz. S megmutatja, hogy a József iránti szeretete nem fogyatkozott meg a hosszú időszak alatt, mert nem tulajdonít több értéket a saját életének, csak annyit, amennyi lehetővé teszi a számára, hogy örülhessen József viszontlátásának. Korábban folytonos szomorúságra ítélte önmagát egészen a sírig, most azonban kijelenti, hogy örömteli halála lesz.

46. fejezet

1. Elindula azért Izráel minden hozzá tartozóival és méne Beérsebába; és áldozék áldozatokat az ő atyja Izsák Istenének.

2. És szóla Isten Izráelnek éjjeli látomásban, és monda: Jákób, Jákób. Ő pedig monda: Ímhol vagyok.

3. És monda: Én vagyok az Isten, a te atyádnak Istene: Ne félj lemenni Égyiptomba: mert nagy néppé teszek ott téged.

4. Én lemegyek veled Égyiptomba, és én bizonynyal fel is hozlak; és József fogja bé a te szemeidet.

5. Felkerekedék azért Jákób Beérsebából, és elvivék Izráel fiai Jákóbot az ő atyjokat, és gyermekeiket és feleségeiket a szekereken, melyeket a Faraó küldött vala érte.

6. És elvivék nyájaikat és szerzeményeiket, melyeket Kanaán földén szereztek vala, és jutának Égyiptomba Jákób és minden vele levő magva.

7. Az ő fiait és fiainak fiait, az ő leányait, és fiainak leányait és minden vele levő magvát elvivé magával Égyiptomba.

8. Ezek pedig az Izráel fiainak nevei, kik bementek Égyiptomba: Jákób és az ő fiai: Jákóbnak elsőszülötte Rúben.

9. Rúben fiai pedig: Khánokh, Pallu, Kheczrón, Khármí.

10. Simeon fiai pedig: Jemúel, Jámin, Ohad, Jákhin, Czóhár és Saul a kanaáni asszonynak fia.

11. Lévi fiai pedig: Gerson, Kehát, Mérári.

12. Júda fiai pedig: Hér, Ónán, Séla, Percz, Zerákh; de megholt vala Hér és Ónán a Kanaán földén. Percznek fiai pedig: Kheczrón és Khámul.

13. Izsakhár fiai pedig: Thóla, Puvah, Jób és Simrón.

14. Zebulon fiai pedig: Szered, Élon, Jákhleél.

15. Ezek Lea fiai, a kiket szült vala Jákóbnak Mésopotámiában, Dínával az ő leányával együtt. Fiainak és leányainak összes száma: harminczhárom lélek.

16. Gád fiai pedig: Czifjon, Khaggi, Súi, Eczbón, Héri, Aródi és Areéli.

17. Áser fiai pedig: Jimnáh, Jisváh, Jisvi, Beriha és Szerakh az ő húgok; Berihának fiai pedig: Khéber és Málkhíel.

18. Ezek Zilpa fiai, kit Lábán adott vala Leának az ő leányának; és ő szülé ezt a tizenhat lelket Jákóbnak.

19. Rákhelnek, Jákób feleségének fiai: József és Benjámin.

20. És születének Józsefnek Égyiptom földén Manasse és Efráim, a kiket Asznáth, Potiferának, On papjának leánya szült néki.

21. Benjámin fiai pedig: Bela, Bekher, Asbél, Géra, Nahamán, Ekhi, Rós, Muppim, Khuppim és Ard.

22. Ezek Rákhel fiai, kik születtek Jákóbnak, mindössze tizennégy lélek.

23. Dán fia pedig: Khusim.

24. Nafthali fiai pedig: Jakhceél, Gúni, Jéczer és Sillém.

25. Ezek Bilha fiai, kit adott vala Lábán Rákhelnek az ő leányának; és ezeket szülte Jákóbnak, mindössze hét lelket.

26. Valamennyi Jákóbbal Égyiptomba jött lélek, kik az ő ágyékából származtak, a Jákób fiainak feleségeit nem számítva, mindössze hatvanhat lélek.

27. József fiai pedig, kik Égyiptomban születtek, két lélek. Jákób egész házanépe, mely Égyiptomba ment vala, hetven lélek.

28. Júdát pedig elküldé maga előtt Józsefhez, hogy útmutatója legyen Gósen felé. És eljutának Gósen földére.

29. És befogata József az ő szekerébe, és eleibe méne Izráelnek az ő atyjának Gósenbe; s a mint maga előtt látá, nyakába borula, és síra az ő nyakán sok ideig.

30. És monda Izráel Józsefnek: Immár örömet meghalok, minekutána láttam a te orczádat, hogy még élsz.

31. József pedig monda az ő testvéreinek, és az ő atyja házanépének: Felmegyek és tudtára adom a Faraónak, és ezt mondom neki: Az én testvéreim és atyám háznépe, kik Kánaán földén valának, eljöttek én hozzám.

32. Azok az emberek pedig juhpásztorok, mert baromtartó nép valának, és juhaikat, barmaikat, és mindenöket valamijök van, elhozták.

33. S ha majd a Faraó hivat titeket és azt kérdi: Mi a ti életmódotok?

34. Azt mondjátok: Baromtartó emberek voltak a te szolgálid gyermekségüinktől fogva mind ez ideig, mi is, mint a mi atyáink, hogy lakhassatok Gósen földén; mert minden juhpásztor utálatos az Égyiptombeliek előtt.

1. *Elindula azért Izráel.* Mivel a szent ember a Kánaán földjének elhagyására és máshová költözésre kényszerült, az elindulásakor áldozatot mutat be az Úrnak, hogy bizonysgot tegyen róla: a szövetség, amit Isten az atyáival kötött a számára is meg lett erősítve és törvénybe lett iktatva. Mert bár megszokta, hogy az Isten külsődleges imádatában tevékenykedjen, ennek az áldozatnak mégis volt különleges oka. S kétségtelenül sajátos szüksége volt a támogatásra, nehogy a hite csödöt mondjon, mert a neki megígért örökség, valami ama föld látványa elvesztésének küszöbén állt, ami az előképe és a záloga volt a mennyei országnak. Vajon nem jutott az eszébe az, hogy mindezidáig a csalóka remény tévesztette meg? Ezért megújítva a mennyei szövetség emlékeztétét alkalmas orvosságot talál a hittől való elszakadás ellen. Emiatt kínál fel áldozatot annak a földnek pont a határán, mint azt az imént mondtam, hogy megtudjuk: ez most több a megszokottnál. S ezt az imádatot atyái Istenének mutatja be, hogy bizonysgot tegyen róla: bár elmegy a földről, ahová Ábrahámot hívta el az Úr, ezzel mégsem szakad el Istentől, Akinek az imádatára megtanították. Az valóban az állhatatosság figyelemre méltó bizonyítéka volt, hogy amikor más területre üzte el őt az éhség úgy, hogy még csak vándor sem maradhatott azon a földön, amelynek az ura volt, mégis megtartja mélyen az elméjében vésve a rejtett jogának reménységét. Azzal, hogy nyíltan különbözött a többi nemzettől az atyái Istenének imádatával, a gyűlöletnek tette ki magát. De mi haszna volt abban, hogy mindenki másétól eltérő vallása volt? Látva, hogy nem tért el az atyái Istenének imádatától, s most is kitart az Iránta való félelemben és tiszteletben, ebből következtetünk arra, milyen mélyen volt belegyökerezve a valódi kegyességbe. Az áldozat felkínálásával egyszerre növeli a saját erejét és gyakorolja a hitét, mert bár a kegyesség nem kötődik külső jelekhez, ő mégsem hanyagolja el azokat a reménységeket, melyek használatát egyáltalában nem találta feleslegesnek.

2. *És szóla Isten Izráelnek.* Isten ezen a módon bizonyítja, hogy Jákob áldozata elfogadható volt a Számára, s megint kinyújtja a kezét, hogy újból megerősítse a szövetségét. Az éjjeli látomás célja az volt, hogy nagyobb méltóságot kölcsönözzön a jövődőlésnek. Jákobot, miután tanítható és készséges volt engedelmességgel adózni Istennek, valóban nem kellett erővel és rettentéssel kényszeríteni. Mégis, miután egy testbe zárt ember volt, ezért hasznos volt a számára, ha a jelenlevő Isten dicsősége befolyásolja azért, hogy az Íge hatékonyabban behatoljon a szívébe. Helyes azonban megemlékezni arról, amit korábban mondtam, hogy az Íge kapcsolódott hozzá, mert egy néma látomásnak csekély, vagy semmi haszna sem lett volna. Tudjuk, hogy a babonaság buzgón kapkod a pusztá látvány után, amivel úgy véli, Istent a saját formájában mutatja be. Mivel azonban nem létezhet Isten eleven képmása az Íge nélkül, ezért valahányszor csak *megjelent* Isten a szolgáinak, egyben *szólt* is hozzájuk. Így minden külső jelben mindig figyeljünk oda az Ő hangjára, ha nem akarjuk, hogy a Sátán ravaszságai megtévesszenek minket. De ha azoknak a látomásoknak,

melyekben Isten fensége ragyog, az Íge által kell megelevenedniük, akkor azok, akik ember akarataból koholt jeleket erőszakolnak rá az egyházra, nem mutatnak semmivel többet, mint egy világi színház üres pompáját. Pont mint a pápaságban, azok a dolgok, amiket sákramentumoknak neveznek, élettelen kísértetek, amik elvonják a becsapott lelkeket az igaz Istentől. Tartsuk hát fenn azt a kölcsönös kapcsolatot, miszerint a látomás nagyobb méltóságot ad az Ígének, megelőzi azt, s az Íge szorosan követi, mintha csak a látomás lelke lenne. S nem is kérdéses, hogy ez Isten látható dicsőségének a megjelenése volt, ami nem hagyta Jákobot bizonytalanságban és vonakodásban, hanem elvéve a kételyeit szilárdan megtámogatta őt, hogy magabiztosan magához ölelje a jövődölést.

Jákob, Jákob. Az ismétlés célja az volt, hogy figyelmesebbé tegye őt. Mert ilyen barátilag megszólítva őt Isten nyájasabban furakodik be az elméjébe, ahogy a Szentírásban minket is kedvesen csábítgat, hogy felkészíthessen arra, hogy a tanítványai legyünk. A szent ember taníthatósága abból derül ki, hogy amint meggyőződött arról, hogy Isten szólt, azt válaszolja, hogy kész tisztelettel fogadni, bármi hangzik el, követni, bárhová is hívja őt, s felvállalni bármit, amit csak parancsol. Utána egy ígéretet is hozzátesz, amivel Isten megerősíti és megeleveníti a szolgája hitét. Mivel az Egyiptomba menetel szomorú esemény volt a számára, azt a parancsot kapja, hogy vidám és jókedvű legyen, mert mindig az Úr lesz a megtartója, és miután nagy nemzetté sokszorozta meg őt, utóbb majd visszahozza arra a helyre, ahonnan most kénytelen távozni. S Jákob fő vigasztalása valóban onnan származott, hogy nem kell neki örökre ide-oda menni, hanem végül majd élvezi a várt örökséget. Miután a Kánaán földjének birtoklása az isteni kegyesség, a lelki áldások és az örök boldogság jele volt, ha a szent Jákob megfosztatott ettől, akkor csak csekély, vagy egyáltalán semmi jelentősége sem lett volna a számára a gazdagság, a mindenféle vagyontárgyak és a hatalom, amit Egyiptomban halmozhatott volna fel. A megígért visszatérést viszont nem az ő személyére kellett vonatkoztatni, hanem az utódjaira. Ahogyan pedig Jákob azt a parancsot kapta, hogy az ígéretre támaszkodva bátran menjen le Egyiptomba, úgy a kötelessége a kegyeseknek az ő példáját utánózva akkora erőt meríteni Isten kegyelméből, hogy felövezhessék magukat a parancsai teljesítéséhez. A titulus, amivel Isten itt megkülönbözteti Magát, a korábbi jövődölésekhez kapcsolódik, amit Jákob a hagyomány útján kapott atyáitól. Mert miért nem nevezi inkább Magát a menny és a föld Teremtőjének, mint Izsák, vagy Ábrahám Istenének, ha nem azért, mert a Kánaán földje feletti uralom a korábbi szövetségtől függ, amit most újból megerősít? Egyidejűleg buzdítja is a szolgáját a saját családjából vett példákkal, nehogy felhagyjon az állhatatos előre haladással az elhívása útján. Mert amikor látta, hogy atyja, Izsák, s hallotta, hogy nagyapja, Ábrahám, bár hosszú időn át nagy nehézségek vették körül, mégsem engedtek soha teret semmiféle kísértésnek, akkor illett a gyengeséget neki is ugyanazon az úton leküzdeni, különösen azért, mert amikor haldokoltak, a lámpájukat az utódaikra hagyták és szorgalmasan gondot fordítottak arra, hogy a hitük világossága túlélje őket a családjukban. Röviden, Jákob azt tanulta meg, hogy, amennyiben nem szakad el az istenfélelmétől, nem szabad neki tekervényes, különféle utakon keresni azt az Istent, Akit a gyerekkora óta Ábrahám családjának Irányítójaként ismert meg. Máshol pedig már mondtuk, mily mértékben kell az atyák tekintélyének ebben a vonatkozásban fennmaradni. Nem az volt ugyanis Isten célja, hogy Jákob embereknek vesse alá magát, vagy hogy válogatás nélkül mindent betartson, ami az őseitől szállt rá – mert látjuk, milyen gyakran feddi Isten a zsidókat, amiért ostoba módon utánozzák atyáikat – hanem meg akarta tartani Jákobot az Ő igazi ismeretében.

4. *És József fogja bé a te szemeidet.* Ezt a mondatot a nagyobb engedékenység megmutatása végett teszi hozzá. Mert Jákob, amikor arra vágyott, hogy a halálakor József keze fogja le a szemeit, kimutatta, hogy némi testi gyengeség volt ebben a kérésben, de Isten mégis teljesíteni akarja, hogy mérsékelje a friss száműzetés bánatát. Emellett tudjuk, hogy a

szemek lefogásának szokása a legősibb időktől kezdve fennállt, s ezt a feladatot az elhunytal a legszorosabb vér szerint, vagy szeretet-kapcsolatban álló személy látta el.

5. *Felkerekedék azért Jákób.* A „felkerekedék” szó használatával Mózes látszólag arra utal, hogy Jákób új erőre kapott a látomástól. Mert bár a korábbi ígérek sem lettek elfelejtve, a mostani emlékeztető nagyon kapóra jött azért, hogy a Kánaán földjét a szívében hordozva egykedvűen tűrje a távollétét attól. Amikor azt mondja, hogy magával vitt mindent, amit megszerzett, vagy amije volt a Kánaán földjén, akkor valószínű, hogy a szolgálói és a szolgálólányai is a barmaival együtt vele mentek.⁶³³ Ám az elinduláskor nem említi őket, sőt, kicsivel később, ahol Mózes felsorolja az egyes törzsek konkrét tagjait, azt mondja, hogy csak hetven lélek ment vele. Ha bárki azt mondaná, hogy Jákób kénytelen volt felszabadítani a szolgálait az éhség miatt, vagy elveszítette őket valamilyen általunk nem ismert szerencsétlenség következtében, a feltételezés nem kielégítő, mert az a leghihetetlenebb, hogy ő, aki a családjának dolgos ura volt, s bővelkedett Isten földi állásaiban, olyan megfosztottá lett, hogy egyetlen kis szolgálja sem maradt. Valószínűbb, hogy amikor Izrael gyermekeit magukat is rabszolgamunkára készítették, akkor megfosztották őket a szolgálóiktól Egyiptomban, vagy legalábbis nem hagytak nekik elegendő számút, hogy magabiztosságot adjanak nekik bármiféle vállalkozáshoz. Mózes hallgat a szolgálóikról, de más igeszakaszokból mégis könnyen megérthető, hogy nem indultak el a szolgálók nélkül.

8. *Ezek pedig az Izráel fiainak nevei.* Felsorolja Jákób fiat és unokáit, míg el nem éri a teljes létszámukat. A kijelentés, mely szerint csak hetvenen voltak, pedig István (Csel7:14) még ötöt hozzászámol, nekem kétsésem sincs, hogy a fordítók hibájából alakult így. Ágoston megoldása ugyanis gyengécske, miszerint István egy téves keltezéssel azokat is ideszámítja, akik korábban Egyiptomban születtek, mert akkor sokkal hosszabb katalógust kellett volna összeállítania. Azután ez a magyarázat ellentétes a Szentlélek céljaival, mint azt majd később látjuk, mert nem a Jákób után a halála idején maradt gyermekek számát tárgyalja, hanem a családja létszámát azon a napon, amikor Egyiptomba indultak. Azt mondják, hetven lelket vitt magával, annyit talált ott neki születettnek, hogy ennek a nagyon kicsiny számnak az összehasonlítása azzal a roppant tömeggel, amit az Úr utóbb kivezetett Egyiptomból, még teljesebben szemléltethesse az Ő csodálatos áldását. De hogy a tévedést a fordítóknak tulajdonítják, abból világos, hogy a görög fordítókkal belopakodott az egyik igeversbe, miközben másutt egyetértenek a héber számítással. S könnyű volt, amikor a számneveket jelek jelezték, hogy egy igevers eltorzuljon. Azt is gyanítom, hogy azért is történt így, mert azok, akiknek a Szentírással kellett foglalkozni, általában nem ismerték a héber nyelvet. Így fogva fel hibásnak az igeverset a Cselekedetek könyvében, elhamarkodottan megváltoztatták a valódi számot. Ha azonban bárki inkább azt feltételezi, hogy Lukács ezen a helyen igazodott a bárdolatlanokhoz és tanulatlanokhoz, akik a görög változathoz szoktak, én nem vitatkozom velük.⁶³⁴ Mózes szavaiban itt valóban nincs kétértelműség. S nincs is semmi ok rá, amiért egy

⁶³³ „Figyelemre méltó a párhuzam a Jákób családjának Egyiptomba érkezéséről szóló beszámoló és a Beni Hasszán sírján látható, idegenek Egyiptomba érkezését ábrázoló jelenet között. A javaikat is magukkal viszik szamarakon. Az első jelenet egy egyiptomi írnok, aki beszámol az érkezésükről egy ülő helyzetben levő személynek, valószínűleg az uralkodó fáraó egyik főtisztviselőjének. (V. ö. „a fáraó főemberei” kifejezéssel, 1Móz12:15). A következő jelenetben egy szintén egyiptomi beengedi őket a jelenlétebe, s az idegenek közül ketten ajándékot hoznak, egy vadkecskét és egy gazellát, valószínűleg az országuk árucikkeiből. Négy ember következik ijakkal és bunkósbottokkal egy szamarat vezetve, melyen két gyermek látható kosarakban, akiket egy fiú és négy asszony kísér. Végül még egy teherhordó szamar és két ember következik, akik közül az egyik íjat és furkósbottot visel, míg a másik egy lantot, amin plektronnal játszik. Minden férfi szakállas, ellentétben az egyiptomi szokásokkal”, stb. – *Egyiptom és Mózes könyvei*, 40. oldal. Egyesek azt feltételezik, hogy ez a dombormű Jákobnak és a családjának ebben a fejezetben leírt megérkezését volt hivatott bemutatni. – *a szerk.*

⁶³⁴ Különböző módszerekhez folyamodtak azért, hogy számot adhassanak az ebben a fejezetben, valamint a Csel7:14-ben szereplő számbéli különbségről. Igaz, hogy Lukács a Septuaginta után hetvenöt lelket említ, miközben a héber változat csak hetvenet. „József fiai, akik vele voltak Egyiptomban, kilenc lélek, Jákób házából összesen, akik vele mentek Egyiptomba, hetvenöt lélek.” Adjuk a kilencet a 26. versben említett hatvanhathoz,

ilyen csekély dolog, amiben nincs abszurditás, miért jelentene bármiféle problémát a számunkra. Nem csoda ugyanis, ha ebben a jelölési rendszerben az egyik betű a másik helyére kerül. Célszerűbb megvizsgálni, mi célból jegyzi fel Mózes ezt a csekély létszámot. Minél valószínűtlenebbnek tűnik ugyanis, hogy a hetven ember egy nem túl hosszú időszak alatt annyira hatalmas tömeggé növekedjen, annál világosabban ragyog fel Isten kegyelme. S ez az oka annak, amiért oly gyakran említi ezt a számot. Mert az emberi felfogásnak megfelelően semmiképpen sem volt valószínű módszer az egyház megszorítására, hogy Ábrahám idős koráig gyermektelenül éljen, hogy Izsák halála után Jákob egyedül maradjon, hogy ő közepes méretű családdá szaporodva be legyen zárva Egyiptom egyik sarkába, s ott hihetetlenül népes nemzet származzon ebből a száraz forrásból.⁶³⁵ Amikor Mózes kijelenti, hogy Saul, Simeon egyik fia kánaanita asszonytól született, miközben nem említi a többi fiú anyáit, nekem nincs kétségem, hogy ezzel a gyalázat bélyegét üti arra a törzsre. A szent Atyák ugyanis óvakodtak attól, hogy ne keveredjen házasságba azzal a nemzettel, amelytől mennyei parancsok lettek elkülönítve. Amikor Mózes Lea fiai nevének említése után kimondja, hogy harminchárom lélek volt, miközben csak harminckettőt említ, akkor én úgy értem, hogy Jákobot magát kell sorrendben a legelsőnek tekinteni. A kijelentés, mely szerint oly sok fia, vagy leánya volt Leától, nem mond ellent ennek a végkövetkeztetésnek. Mert bár szigorúan szólva az értekezés a fiakkal kapcsolatos, mégis a családfővel kezd. Én elvetem azoknak a hébereknek a magyarázatát, akik szerint Jókébed, Mózes anyja is bele van ebbe véve, mert túl erőltetett. Felmerül a kérdés a lányokat illetően, hogy vajon kettőnél többen voltak-e? Ha egyedül Dina volt megnevezve, akkor mondhatjuk, hogy konkrétan azért a szerencsétlen dologért említi, ami vele történt. Mivel azonban Mózes felsorol még egy leányt Áser leszármazottai között, én inkább azt feltételezem, hogy ez a kettő nem ment férjhez, azaz egyedül maradtak, mert nem történik említés arról, kiknek voltak a feleségei.

28. *Júdát pedig elküldé maga előtt Józsefhez.*⁶³⁶ Mivel Gósent József választotta ki lakóhelyül az atyja és a testvérei számára, Jákob most az szeretné, ha az érkezésekor találna neki előkészített helyet. A kifejezés ugyanis, amit Mózes használ, nem arra utal, hogy házat szeretne magának felépíttetni és berendeztetni, hanem csak hogy engedjék meg neki valahol felállítani a sátrát háborgatás nélkül. Szükséges volt kijelölni a számára valamilyen még el nem foglalt helyet, nehogy az ott lakók legelőinek, vagy mezőinek az elfoglalásával alkalmat adjon a zendülésre.

Jákob és József találkozásánál Mózes leírja a heves örömeiket, hogy megmutassa: a szent atyák nem voltak híjával az érzelmeknek. Emlékeznünk kell azonban arra, hogy noha a

és meg is van ez a szám. Van azonban némi probléma a kilences számmal. – Lásd Patrick, Poole, Bush *a maga helyén*. – a szerk.

⁶³⁵ Attól az időponttól kezdve, amikor Isten szent magot ígért Ábrahámnak Izsák születéséig huszonöt év telt el. Izsák hatvan évet élt, mielőtt Jákob megszületett volna. Jákob majdnem elérte a nyolcvanadik életévét, amikor megnősült. Így majdnem kétszáznegyven év telt el, mielőtt kettőnél több személy született abban a családban, melynek olyannak kellett lennie, mint az ég csillagainak, vagy a tengerpart homokjának a nagy létszámuk miatt! – Lásd Bush, *a maga helyén*. – a szerk.

⁶³⁶ Noha Mózes nem írja le konkrét kifejezésekkel Gósen földjének elhelyezkedését, mégis, a történetben találhatók véletlen utalások rá elegendők a hely meghatározásához. A tény pedig, hogy ezeket az utalásokat csak olyan szerző tehette, aki alaposan ismerte a sajátosságokat, döntő bizonyítékot szolgáltat Mózesnek, mint a történet írójának a szavahihetőségéhez.

Gósen földje Egyiptom keleti határterülete, mert ezen az oldalon lépett be Jákob családja, lásd 28. vers.

Látszólag Egyiptom fővárosa mellett terül el (Lásd 1Móz45:10). Arra, hogy melyik volt ez a város, következtethetünk a 4Móz13:22-ből, ami Czoánra, vagy Tanisra mutat. ez arra utal, hogy Czoán volt Egyiptom egyik legrégebbi városa, rangban az első. Istenről olvassuk, hogy „csodát mívelt Égyiptom földjén, a Czoán mezején” (Zsolt78:12, 43), utalva az egyiptomi csapásokra. Gósen földjét legelősnak és Egyiptom egyik legtermékenyebb területének írja le.

“Mindezek a körülmények összhangban állnak, s a különböző, egymással látszólag ellentétben álló dolgok is a helyükre kerülnek, amikor Gósen földjét a Nílus tanisi ágától keletre elterülőnek tekintjük, ami a szuezi földszorost, vagy az Arab-sivatag határát illeti”. – Lásd *Egyiptom és Mózes könyvei*, 43-45. oldal. – a szerk.

vonzalmak jó alapelvekből fakadnak, azokhoz mégis mindig kapcsolódik némi gonoszság a test romlott hajlandósága miatt. S főleg e hiba következtében ezek mindig túllépik a határaikat: amiből következik, hogy nem kitörölni kell ezeket, hanem a megfelelő korlátok közé szorítani.

31. *Felmegyek és tudtára adom a Faraónak.* Miután József atyja elébe ment, hogy megtisztelje ezzel, arról is gondoskodik, ami hasznos lesz a számára. Ezen az alapon javasolja, hogy Jákob mondja magát és egész családját marhapásztoroknak, hogy lakóhelyet kapjanak a királytól Gósen földjén. S bár a mértékletessége dicséretet érdemel azon az alapon, hogy nem ragad magához hatalmat, hanem mint a köznépből valaki, a király jótetszésére vár, mégis vélhető, hogy ravaszul ürügyet eszelt ki, amivel rászedhette a királyt. Látjuk, mire vágyott. Látva, hogy Gósen földje termékeny, s híres a gazdag legelőiről, ez az előny annyira megragadta az elméjét, hogy ott akarta letelepíteni az apját. De elleplezve a terület gazdagságát a fáraó szeme elől, más okkal hozakodik elő, nevezetesen hogy Jákob a fiaival egyetemben lenézett emberek voltak, ezért olyan elzárt helyet keresett, ahol külön élhettek az egyiptomiaktól. Nem nehéz azonban megoldani ezt a csomót. Gósen földjének termékenysége olyan jól ismert volt a király előtt, hogy nem maradt semmi helye a csalafintaságnak, vagy ravaszkodásnak (bár a királyok gyakran túlon túl bőkezűek, és ostoba módon túl sokat veszítenek, mert azt sem tudják, mit adnak), mert a fáraó magától ajánlotta fel kéretlenül is a királyság legjobb és legkívánatosabb részét. Ezért ezt a nagylelkűséget nem fortélyosan csikarták ki belőle, hanem szabadon alkothatott ítéletet arról, hogy mit fog odaadni. S József, hogy mértékletesen járhasson el, valóban ezzel az ürüggyel érezte szükségesnek a lakóhely keresését Gósen földjén. Mert abszurd, vagy legalábbis megfontolatlan lett volna az ismeretlen és idegen emberek számára úgy keresni maguknak lakóhelyet a legjobb és legkényelmesebb területen, mintha csak joguk lett volna azt maguknak kiválasztani. József tehát a maga és az atyja mértékletességére tekintettel hozakodik elő más okkal, ami mindazonáltal szintén igaz volt. Látván hogy az egyiptomiak utálattal néznek a pásztorokra,⁶³⁷ elmagyarázza a királynak, hogy ez alkalmas hely lenne a félrevonuláshoz a testvérei számára. Ebben nem volt színlelés, mert egyetlen más helyen sem volt a számukra hozzáférhető, nyugalmas lakóhely. Mindazonáltal nehéz volt a szent atyák számára ilyen szégyenletesen elutasítottaknak, s mondhatni az egész nemzet részéről utátnak lenni. Ez a gyalázat azonban, amivel illették őket, a leghasznosabb volt a számukra. Ha ugyanis keveredtek volna az egyiptomiakkal, akkor szélteben-hosszában szétszóródhattak volna. Látva azonban, hogy a megvetés tárgyát képezik, s méltatlanoknak tekintik őket a befogadásra a társadalomba, a másoktól való elkülönülés eme állapotában megtanulják buzgóbban is fenntartani a kölcsönös egységet egymás között, s így az egyház testülete, ami Isten elkülönített az egész világtól, nem szóródik szét. Így engedi meg gyakran az Úr, hogy a világ lenézzen, vagy megvessen, hogy megszabadulva és megtisztulva a mocskától a szentséget művelhessük. Végül nem engedi, hogy láncokkal a földhöz legyünk kötve, annak érdekében, hogy a menny felé emelkedhessünk.

⁶³⁷ “Az emlékművek még most is elegendő bizonyítékot szolgáltatnak az egyiptomiak eme pásztorok iránti gyűlöletéről. A felső- és alsó-egyiptomi művészek egymással versengenek a kifigurázásukban. Mivel a földművelés volt inkább a feltétlen alapja az egyiptomi államnak, a durvaság és a barbárság elképzelése az egyiptomiak között összekapcsolódott a pásztor fogalmával.” – *Egyiptom és Mózes könyvei*, 42. oldal. – a szerk.

47. fejezet

1. Elméne azért József és tudtára adá a Faraónak, és monda: Az én atyám és atyámfiai, juhaikkal, barmaikkal és mindenökkel valamijök volt, ide jöttek Kanaán földéről; és most Gósen földén vannak.

2. És vón ötöt az ő testvérei közül, és állítá őket a Faraó elé.

3. És monda a Faraó a József testvéreinek: Mi a ti életmódotok? És mondának a Faraónak: Juhpásztorok a te szolgálid, mi is, mint a mi atyáink.

4. És mondának a Faraónak: Azért jöttünk, hogy e földön tartózkodjunk, mert a te szolgálid barmainak nincs legelője, mivelhogy elhatalmazott az éhség Kanaán földén: hadd lakjanak azért most a te szolgálid Gósen földén.

5. És szóla a Faraó Józsefnek, mondván: A te atyád és a te atyádfiai jöttek te hozzád.

6. Égyiptom földe ímé előtted van; e föld legjobb részében telepítsd le a te atyádat és atyádfiait, lakozzanak a Gósen földén: ha pedig tudod, hogy vannak közöttök arra termett emberek, tedd azokat az én barmaim gondviselőivé.

7. Bevivé József Jákóbot is az ő atyját, és állítá őt a Faraó elé. És köszönté Jákób a Faraót.

8. És monda a Faraó Jákóbnak: Hány esztendő vagy?

9. Monda pedig Jákób a Faraónak: Az én bujdosásom esztendeinek napjai száz harmincz esztendő; kevesek és nyomorúságosak voltak az én életem esztendeinek napjai, és nem érték el az én atyáim élete esztendeinek napjait, a meddig ők bujdosnak.

10. És megáldá Jákób a Faraót, és kiméne a Faraó elől.

11. Megtelepíté tehát József az ő atyját és atyjafiait, és ada nekik birtokot Égyiptom földén, annak a földnek legjobb részében a Rameszesz földén; a mint megparancsolta vala a Faraó.

12. És ellátja vala József az ő atyját és atyjafiait, és az ő atyjának egész házanépét kenyérrel, gyermekeik számához képest.

13. És kenyér nem vala az egész föld kerektségén, mert igen nagy vala az éhség, és elalélt vala Égyiptom földe, és a Kanaán földe az éhség miatt.

14. József pedig mind összeszedé a pénzt, a mi találtatik vala Égyiptomnak és Kanaánnak földén a gabonáért, a melyet azok vesznek vala; és bevivé József a pénzt a Faraó házába.

15. És mikor elfogyott a pénz Égyiptom földéről is, Kanaán földéről is, egész Égyiptom Józsefhez méne, mondván: Adj nekünk kenyeret, miért haljunk meg szemed láttára, azért hogy nincs pénz?

16. És monda József: Hozzátok ide barmaitokat, és adok néktek a ti barmaitokért, ha nincs pénz.

17. És elvivék barmaikat Józsefhez, és ada nekik József kenyeret lovakért, juhokért, ökrökért és szamarakért: és eltartá őket abban az esztendőben kenyérrel az ő barmaik összeségéért.

18. Mikor pedig elmúlt az esztendő, menének hozzá a második esztendőben, és mondának neki: Nem titkolhatjuk el uramtól, hogy bizony elfogyott a pénz, és a baromnyájak mind uramnál vannak, a mint látja az én uram semmi sem maradt, csak testünk és földünk.

19. Miért vesszünk el szemed láttára mind magunk, mind földünk? végy meg minket és földünket kenyéren, és mi és a mi földünk szolgálai leszünk a Faraónak; csak adj magot, hogy éljünk s ne haljunk meg, és a föld ne pusztuljon el.

20. Megvevé azért József egész Égyiptom földét a Faraó részére, mert az Égyiptombeliek mind eladák az ő földjüket, mivelhogy erőt vett vala rajtok az éhség. És a föld a Faraóé lön.

21. A népet pedig egyik városból a másikba telepíté Égyiptom egyik határszélétől másik széléig.

22. Csak a papok földét nem vevé meg, mert a papoknak szabott részök vala a Faraótól és abból a szabott részből élnek vala, a mit nékik a Faraó ad vala; annak okáért, nem adák el az ő földjüket.

23. És monda József a népnek: Ímé megvettelek titeket a mai napon, és a ti földeteket a Faraónak. Ímhol számotokra a mag, vessétek be a földet.

24. És takaráskor adjatok a Faraónak egy ötödrészt; négy rész pedig legyen a tiétek, a mező bevetésére és éléstekre, mind magatoknak, mind házatok népének, és gyermekeiteknek eledelül.

25. És mondának: Életünket megtartottad; hadd találjunk kegyelmet uram szemei előtt, és szolgálj leszünk a Faraónak.

26. És törvénynyé tevé azt József mind e mai napig Égyiptom földén, hogy a Faraóé az ötödrész, csak a papok földe, egyedül az nem volt a Faraóé.

27. Lakozék azért Izráel Égyiptom földében a Gósen földén, és ott megöröködének, s megszaporodának és megsokasodának felette igen.

28. Jákób pedig tizenhét esztendeig él vala Égyiptom földén, és Jákób élete esztendeinek napjai száz negyvenhét esztendő.

29. És elközelgetének Izráel halálának napjai, és hívatá az ő fiát Józsefet, s monda néki: Ha én te előtted kedves vagyok, kérlek tedd a kezedet tomporom alá, és légy hozzám szeretettel és hűséggel: Kérlek ne temess el engem Égyiptomban.

30. Midőn elaluszom az én atyáimmal, vígy ki engem Égyiptomból és temess el az ő sírjokba. És monda: Én a te beszéded szerint cselekszem.

31. És monda: Esküdjél meg nékem! és megesküvék néki. És leborula Izráel az ágy fejére.

1. *Elméne azért József.* József közvetve utal a fáraónak arra a kívánságára, hogy lakóhelyet szerezzen a testvéreinek Gósen földjén. Ez a mértékletesség azonban (mint említettük) mentes volt a ravaszságtól. Mert a fáraó egyrészt azonnal méltányolja a kívánságát, s nagylelkűen teljesíti is azt, előzetesen kijelentve, hogy Gósen földje a legkiválóbb. Ebből megértjük, hogy amit adott, azt a saját megítélése alapján adta, nem pedig tudatlanságból, s ismerte József kívánságát is, aki nem merte a legjobbat kérni. Józsefet könnyen felmenthetjük, amiért megparancsolta atyjának és a testvérei többségének, hogy maradjanak azon a területen. Mert sem a jószágaikat nem hozhatták magukkal, sem el nem hagyhatták azokat, hogy eljöjjenek a királyt üdvözölni, amíg valamilyen fix lakóhely ki nem lett jelölve a számukra, ahol a sátraikat felállítva intézhetik az ügyeiket. A tisztelet hiányát jelezte volna, ha birtokba vesznek egy helyet, mintha csak nekik adták volna, mielőtt még megkapták a király engedélyét. Ők ezért azon a területen maradnak várakozó állapotban, míg meg nem győződve a király akaratától, nagyobb magabiztossággal telepedhetnek ott le állandósultan. Azt, hogy József „vőn ötöt az ő testvérei közül”,⁶³⁸ rendszerint úgy magyarázzák, hogy a legalacsonyabbakat vitte a király jelenlétébe, mert félni kellett attól, hogy az erősebbeket felveszi a hadseregébe. Mivel azonban a héber מקצו szó a két szélsőséget,

⁶³⁸ Quod Joseph quinque ex fratrum extremitate adduxit. A szövegben Kálvin így szerepelteti: “Et de extremis fratribus suis cepit quinque viros”. Az angol változat szerint: „néhány testvérét”. Más fordítók szerint: „egy adott részüket”. Gesenius azonban a מקצו kifejezést így fordítja: „az összes közül”, ami talán a legjobb értelmezés. “S vett ötöt az összes testvére közül, és bemutatta őket a fáraónak.” – a szerk.

a kezdetet és a véget jelenti, én úgy vélem, hogy az elsőket és az utolsókat választotta, hogy a király rájuk nézve ítéletet alkothasson az egész csoportjuk életkoráról.

3. *Juhpásztorok a te szolgáid.* Ez a megvallás megalázó volt Jákob fiai, de különösen maga József számára, akinek magas, sőt majdnem királyi méltósága így a gyalázat foltjával lett megjelölve, mert az egyiptomiak között (mint azt mondtuk) ez az életmód gyalázatos és megszégyenítő volt. Akkor hát miért nem járta József azt az utat, amit könnyen megtehetett volna, földművelőknek, vagy bármi más tisztességes és megbecsült életmódot folytatóknak írva le a testvéreit? Ők nem ragaszkodtak annyira a pásztorkodáshoz, hogy teljességgel tudatlanok lettek volna a földművelésben, vagy képtelenek lettek volna hozzászokni más kenyérkereseti módokhoz, s bár nem azonnal találták volna ezeket termelékenynek, látjuk mennyire készségesen irányult a király nagylelkűsége a megsegítésükre. Valóban nem lett volna túl nehéz a számukra hivatalokhoz jutni az udvarban. Hogyan történhetett hát, hogy József, tudatosan és céllal kiteve a testvéreit olyan gyalázatnak, aminek őrá is szégyent kell hoznia, hacsak nem úgy, hogy nem nagyon izgatta magát, hogy elmeneküljön a világi megvetés elől? Ragyogásban élni az egyiptomiak között először tetszetős külső megjelenéssel járt volna, de veszélyes helyzetbe hozta volna a családját. Most azonban közönséges és megvetett életmódjuk az elkülönülés falának bizonyul közöttük, és az egyiptomiak között. Sőt, József látszólag szándékosan munkálkodik azon, hogy egy pillanatra levesse a megszerzett nemességet, hogy a saját utódai ne olvadjanak bele Egyiptom népébe, hanem inkább a saját ősi családjával keveredjenek. Ha azonban ez a megfontolás eszükbe sem jutott, akkor nem kétséges, hogy az Úr irányította a nyelvüket az ártalmas keveredés meggátlása és az egyház testületének tisztán és elkülönítetten tartása végett. Ez az igeszakasz arra is tanít minket, mennyivel jobb egy távoli sarokkal bírni az Úr udvarában, mint a paloták között élni az egyház határain kívül. Ezért ne gondoljuk fájdalmasnak megerősíteni a szent egységet, eltűrve a világ megvetését és feddéseit, pont ahogyan József is többre tartotta ezt az egységet Egyiptom minden luxusánál. De ha valaki úgy véli, hogy nem szolgálhatja Istent tisztaságban anélkül, hogy ne tenné magát undorítóvá a világ számára, nos el mindezzel az ostobasággal! Isten célja az volt, hogy alantas állapotban tartsa Jákob fiait, míg majd helyre nem állítja őket a Kánaán földjén. Ezért tehát abból a célból nem rejtették véka alá a pásztori mivoltuk tényét, hogy megőrizték magukat az egységben, amíg a megígért szabadulás be nem következik. Óvakodnunk kell attól, nehogy az üres tisztelet vágya büszkévé tegyen bennünket, miközben az Úr nem mutat más utat az üdvösséghez, mint azt, ha Ő von minket fegyelmezés alá. Ezért szándékosan maradjunk tisztesség nélkül egy időre, hogy utóbb az angyalok befogad hassanak minket az ő örök dicsőségükbe. Ezzel a példával az alantas környezetben felnövekvők is megtanulják, hogy nem kell szégyenkezniük a sorsuk miatt. Legyen elég, sőt több, mint elég annyi a számukra, hogy az életmód, amit megélnék, törvényes, és Isten számára elfogadható. A testvérek megvallásának további része (1Móz47:4) nem volt mentes a szégyenérzettől, amikor azt mondták, hogy az éhségtől kényszerítve kellett idejönniük, de ebből nem éppen megvetendő előny származott. Mert ahogyan kevesen és az éhségtől sorvadozva érkeztek, úgy megjelölve a gyalázattal, hogy alig volt valaki, aki kegyeskedett szóba elegyedni velük, Isten dicsősége utóbb annál látványosabban ragyogott fel a sötétségben, amikor három évszázaddal ezt a pillanatot követően csodálatos módon vezette ki őket, a nagy nemzetet.

5. *És szóla a Faraó Józsefnek.* Isten kegyességének tulajdonítandó, hogy a fáraó nem sértődött meg, amikor különálló lakóhelyet kértek maguknak, mert tudjuk, hogy semmi sem bosszantóbb a királyok számára, mint amikor elutasítják a kegyeiket. A fáraó állandó lakóhelyet kínál, de ők inkább távozni szeretnének tőle. Ha ezt bárki a szerénységnek tulajdonítja azon az alapon, hogy gőg lenne állampolgárságot kérni azért, hogy a bennszülöttekkel egyenlő jogokat élvezhessenek, a feltételezés valóban hihetőnek tűnik. De mégis megtévesztő, mert azt kérve, hogy tekintsék őket vendégeknek és idegeneknek, előre óvintézkedést tettek, nehogy rabláncon fogva tartsa őket. Szophoklész mondása közismert:

Οσ τις δε προς τυραννον εμπορευεται,
Κεινου οτι δουλος, καν ελευτερος μολε.
Aki menekülő, a zsarnok ajtaján belül keresgél,
ha egyszer belépett oda, többé már nem szabad.⁶³⁹
Langhorne Plutarkhosza.

Fontos volt tehát Jákob fiainak azt kijelenteni *in limine*, hogy milyen feltételekkel akarnak Egyiptomban élni. S annál megbocsáthatatlanabb volt a velük szemben tanúsított kegyetlenség, amikor ennek az egyezségnek a megsértésével nyomták el őket a legsúlyosabban és tagadták meg tőlük a távozás lehetőségét, amiben megállapodtak. Ézsaiás valóban azt mondja (Ézs52:4), hogy Egyiptom királyának volt némi ürügye erre a viselkedésre, mert Jákob fiai önként vetették magukat alá a hatalmának, de összehasonlításkeppen beszél, hogy még súlyosabban vádolhassa az asszírokat, akik megtámadták Jákob utódait, amikor azok nyugodtak éltek a saját országukban, s igazságtalan erőszakkal hurcolták el őket. Ezért a vendégszeretet törvényét gonoszul megszegték, amikor az izraelitákat rabszolgákként nyomták el, s amikor a hazatérésüket, amiben csendesen megállapodtak, megtagadták tőlük, bár ők kijelentették, hogy vendégekként jöttek. A királynak hűséggel és emberséggel kellett volna bánni velük, ha egyszer a védelmébe vette őket. Kiderül tehát, hogy Izrael gyermekei úgy vigyáztak magukra mondhatni Isten jelenlétében, hogy jogos alapjuk legyen a panaszkodásra az egyiptomiakkal szemben. Látva azonban, hogy a király által neki adott zálog semmi hasznukra sem vált testileg, az istenfélők tanulják meg türelemre tanítani magukat a példájukból. Rendszerint megtörténik ugyanis, hogy aki belép egy zsarnok udvarába, annak szükségszerűen le kell tennie a szabadságát az ajtóban.

6. *Égyiptom földje.* Ezt nemcsak annak érdekében jegyezte fel, hogy megmutassa: Jákob szívélyes fogadtatásban részesült, hanem hogy semmit sem kapott Józseftől, csak a király parancsára. Minél nagyobb volt ugyanis a hatalma, annál jobban kellett ügyelnie arra, nehogy nagylelkű legyen a király tulajdonával, s így becsapja mind önmagát, mind a népét. S szeretném, ha ez a mértékletesség úgy eluralkodna a világ nemesei között, hogy a magánügyeikben nem viselkednének másképp, mint ha közemberek lennének. Manapság azonban úgy tűnik nekik, hogy nincs hatalmuk, amíg nem bizonyítják azt a bűnelkövetés szabadságával. S noha József a király engedélyével helyezi el a családját a legjobb legelőkön, mégsem használja ki a királyi nagylelkűség másik részét, hogy megtenné a testvéreit a király barmainak őrzőivé. S nemcsak azért, mert ez a kiváltság sokak irigységét szította volna fel velük szemben, hanem mert nem akart belegabalyodni efféle csapdába.

7. *Bevivé József Jákobot is az ő atyját.* Noha Mózes folytonos történetben meséli el, hogy Jákob a király elé került, én mégsem kételkedem abban, hogy addig eltelt némi idő, legalábbis addig, amíg lakóhelyet kapott, ahol élhetett, s ahol biztonságosabban és nyugodtabb elmével hagyhatta ott a családját, s ahol kissé felfrissülhetett egy rövid időre, az utazása fáradságai után. S ezért mondja Mózes, hogy megáldotta a fáraót: ez alatt a kifejezés alatt nem szokásos és világi üdvözlést ért, hanem Isten szolgájának kegyes és szent imádságát. Mert e világ gyermekei a tiszteletadás kedvéért üdvözlík a királyokat és a fejedelmeket, de semmiképpen sem emelik a gondolataikat Istenhez. Jákob másképpen cselekszik, mert a polgári tiszteletadáshoz hozzákapcsolja azt a kegyes vonzalmat, ami arra indítja, hogy Istenre

⁶³⁹ Ez a szakasz nem fordul elő Szophoklész egyetlen fennmaradt tragédiájában sem, de megtalálható az elveszett szindarabjainak töredékei között, amit különböző, őt idéző ókori szerzőknél láthatunk. Az itt olvasható szavak Plutarkhosz *Pompeji élete* című művéből származnak. Megfigyelhető, hogy a τυραννον szót nem szükségszerűen kell rossz értelemben venni. Néha pusztán csak királyt jelent, de az önkényes hatalom elképzelése, akár jól, akár rosszul használják azt, mindig benne foglaltatik. Magát a szakaszt illetően lásd "Sophoclis Tragaediae Septem", II. kötet, Fragmenta, 95. oldal, Oxon., 1826. – *a szerk.*

bízsa a király biztonságát. S Jeremiás elő is írja azt a szabályt a zsidóknak (Jer27:9), hogy imádkozzanak Babilon békességeért, amíg csak a száműzetésben élnek, mert annak a földnek és birodalomnak a békességben rejlik majd a saját tulajdon békességük is. Ha pedig ezt a kötelességet parancsolta meg a nyomorult foglyoknak, akiket erőszakkal fosztottak meg a szabadságuktól és szakítottak el az országuktól, mennyivel inkább tartozott ezzel Jákob az emberséges és nagylelkű királynak? De bármilyen jelleműek is legyenek azok, akik fölöttünk uralkodnak, nekünk nyilvános imádságokat kell mondani értük (1Tim2:1). Ezért a hatalommal szembeni ugyanaz az alávetettség van egyénenként is megkövetelve mindegyiküinktől.

8. *Hány esztendő vagy?* Ez a barátságos kérdés bizonyítja, hogy Jákobot udvariasan, és mindennemű ceremónia nélkül fogadták. De a válasz sokkal nagyobb jelentőségű, amiben Jákob kijelenti, hogy a vándorlása ideje százharminc esztendő volt. Mert az apostol a zsidókhöz írt levelében (Zsid11:13-16) innen származtatja azt emlékezetes tanítást, miszerint Isten nem szégyenült meg, amiért a pátriárák Istenének nevezték, mert ők idegeneknek és vándoroknak vallották magukat a földön. Ezt csak egy emberről mondja, de miután az ősapáitól tanulta, s ugyanazt a tanítást adta tovább a fiának, az apostol ugyanazzal a díszítő jelzővel tiszteli meg. Ezért ahogyan nem szégyenültek meg egész életükben vándorolni és gyalázatos módon külföldieknek és idegeneknek neveztetni, ahová csak mentek, úgy kegyeskedett Isten megadni nekik azt a páratlan méltóságot, hogy a menny örökösei legyenek. De (amint azt korábban mondtuk) soha senkinek nem volt soha különlegesebb és öröklődő birtoka mint a szent atyáknak Kánaán földjén. Az Úr húzta meg a határait, hogy kijelölhesse minden nemzetnek a maga határait, de az örök birtoklás a korok egymásutániságán keresztül soha nem lett megígérve egyetlen nemzetnek sem úgy, ahogyan Ábrahám utódainak. Miféle lelkülettel kell hát élnünk ebben a világban, ahol nincs nekünk ígért biztos nyugvóhely, vagy fix lakóhely? Azután ezt Pál úgy írja le, mint minden istenfélő ember közös állapotát Krisztus uralkodása alatt: „nincs konkrét lakóhelyük” (1Kor4:11). Nem azt jelenti ez, hogy valamennyiünket ki kell vetni száműzötteként, hanem az Úr hívja az ő népét mintegy trombitaszóval vándoroknak, nehogy letelepedjenek a fészkeikben a Földön. Ezért ha valaki akár megmarad a saját országában, akár folyamatosan helyváltoztatásra kényszerül, gyakorolja magát szorgalmasan az elmélkedésben arról, hogy ő rövid ideig vándorol a Földön, míg nem az útja végére érve elindul a mennyi országába.

9. *Kevesek és nyomorúságosak voltak az én életem esztendeinek napjai.* Jákob itt látszólag azt panasolja, hogy csak keveset élt, s ebben a rövid időszakban sok és fájdalmas csapást viselt el. Miért nem inkább Isten nagy és megannyi jótéteményeit idézi fel, ami bőséges ellentételezését jelentette a mindenféle gonoszságnak? Emellett a panasz az élet rövidségéről látszólag méltatlan öhozzá, mert miért nem tartotta elégségesnek a saját maga számára a teljes évszázadot, valamint egy másiknak a harmadrészét? De ha bárki helyesen súlyozza a szavait, akkor meglátja: inkább a saját háláját fejezi ki Isten atyái iránti jóságának ünneplésével. Mert nem annyira a saját élemedettségét szánja, mint inkább az atyáinak Isten által biztosított életerőt. Természetesen nem új és szokatlan dolog volt látni egy, az ő korában levő embert megtörtnek és sorvadónak, már-már a sírhoz közeleink. Ezért ez az összehasonlítás (amint említettem) csak arra szolgált, hogy Istennek adjon dicsőséget, Akinek az áldásai Ábrahám és Izsák számára nagyobbak voltak, mint amiket ő kapott. De nem hasonlítja magát az atyáihoz a szenvedésekben, mintha ők elnézőbb bánásmódban részesültek volna, mert tudjuk, hogy ők is a végsőkig próbára tették a mindenféle kísértésekkel, hanem pusztán csak annyit mond ki, hogy nem érte el az ő életkorukat. Mintha azt mondta volna: „Én valóban elérkeztem azokhoz az évekhez, melyeket mások a késő öregkornak tartanak, s amelyek lezárják a tulajdonképpeni élethosszúságot, de az Úr úgy meghosszabbította az atyáim életkorát, hogy ők messze felülmúlták ezt a határt.” Megemlíti a gonosz napokat, hogy megmutassa: nem annyira az évek, mint inkább a munkálkodás és a bajok emésztették fel.

Mintha csak azt mondta volna: „Az érzékszerveim még mindig virágoznának a maguk erejében, ha az erőmet nem emésztette volna fel a folytonos munkálkodás, a szélsőséges gondok és a legfájdalmasabb szenvedések”. Most már látjuk, hogy semmi sem hiányzott jobban a szent ember elméjéből, mint a civakodás Istennel. Mégis abszurdnak tűnhet, hogy úgy beszél az életéről, mint rövidebből az atyáienál. Mert honnan veszi, hogy olyan rövid idő maradt vissza a számára, ami már meggátolja majd őt az ő életkoruk elérésében? Ha valaki erre azt válaszolná, hogy a teste gyengeségéből kiindulva következtetett erre, ami már félhalott volt, a megoldás nem bizonyul majd kielégítőnek. Izsáknak ugyanis már homályosak voltak a szemei és reszketők a térdei harminc évvel a halála előtt. De nem abszurd azt feltételezni, hogy Jákob minden pillanatban úgy átadta magát a halálnak, mintha már a sír tárult volna a szemei elé. Bizonytalan volt azonban arra nézve, milyen hosszú időt rendelt el a számára Isten titkos tanácsvégzése. Ezért nem törődve az élete hátralevő részével úgy beszélt, mintha már holnap meg kellett volna halnia.

12. *És ellátja vala József az ő atyját és atyjafiait, és az ő atyjának egész házanépét kenyérrel, gyermekeik számára hoz képest.*⁶⁴⁰ Egyesek „a kicsiny szájaig” kifejezést úgy magyarázzák, mintha József úgy táplálta volna az atyját és az egész családját, ahogyan az élelmet a gyermekek szájába adják. Ezek a fordítók a beszédformát hangsúlyosnak tartják, mert az éhség ideje alatt Jákob és családja nem kevésbé aggódott a gyermekeket, mint az élelmet illetően, akik még a kezüket sem képesek kinyújtani, hogy átvegyék azt. Mások „ifjúságnak” fordítják, de nem tudom, miféle értelemben.⁶⁴¹ Mások egyszerűen a kis gyermekek arányának és számának megfelelőnek tekintik. Számomra a valódi jelentés az, hogy táplálta valamennyit, a legnagyobbtól a legkisebbig. Így tehát volt elegendő kenyér Jákob egész családja számára, mert József gondoskodása folytán még a legkisebbek táplálása is biztosított volt. Mózes ezen a módon emlékezik meg mind Isten könyörületességéről, mind József kegyességéről, mert a szokatlan figyelem példája volt, hogy ezeket az éhes földművelőket, akiknek szemernyi gabonájuk sem volt, teljességgel a saját költségén látta el.

13. *És elalélt vala Égyiptom földje, és a Kánaán földje az éhség miatt.* Isten emlékeztető ítélete volt ez, amikor a legtermékenyebb területek, melyek még a távoli és tengeren túli népek számára is biztosítottak ellátást, olyan szegénységre jutottak, hogy majdnem felemésztettek. A לֶחֶם szót, amit Mózes használ, kétféleképpen magyarázzák. Egyesek azt mondják, hogy örületbe kergette őket az éhség, mások szerint annyira híjával voltak az élelemnek, hogy elaléltak. Bármely magyarázó módszert fogadjuk is el azonban, látjuk, hogy akik másokat is el szoktak látni élelemmel, azok most maguk is éheztek. Ezért akik termékeny földeket művelnek, ne a saját bőségükben bízzanak, hanem inkább fogadják el, hogy a bőséges ellátmány nem annyira a föld bensőjéből származik, mint amennyire inkább a mennyből csapódik le, vagy inkább folyik alá Isten titkos áldása következtében. Nincsen oly hatalmas bőség, ami hamarosan ne változhatna terméketlenséggé, amikor Isten eső helyett sóval hinti meg azt. Közben jól tesszük, ha a szemeinket Istennek arra a különleges kegyességéhez fordítjuk, amivel a saját népét táplálja az éhség közepette, amint az meg van írva a Zsolt37:19-ben. ha azonban tetszik Istennek éhséggel próbára tenni minket, akkor imádkoznunk kell, hogy készítsen minket fel az éhezés elviselésére, nehogy úgy dühöngjünk mint a heves, sőt kiéhezett vadállatok. S noha lehetséges, hogy fájdalmas háborgások támadtak a hosszas ínség alatt (ahogyan a régi közmondás mondja, mely szerint a hasnak nincsenek fülei), az igeszakasz egyszerűbb jelentésének tűnik a számomra az, hogy az egyiptomiak és a kánaániták sorvadoztak az éhség alatt, és úgy elterültek, mintha már a halál küszöbén álltak volna. Emellett Mózes azért követi végig az éhség történetét, mert meg akarja mutatni, hogy József jövődőlését maga az esemény bizonyította, s a képességeivel és

⁶⁴⁰ Usque ad os parvuli. Egészen a kicsiny szájaig. לפי חטף.

⁶⁴¹ Alii vertunt pubem; sed nescio quo sensu.

munkálkodásával a legnagyobb veszélyt olyan jól és ügyesen hárította el, hogy Egyiptom joggal tarthatta őt a szabadulása szerzőjének.

14. *József pedig mind összeszedé a pénzt.* Mózes először azt jelenti ki, hogy az egyiptomi király helyesen és bölcsen járt el, amikor a gabonáról való gondoskodás munkáját egyedül József gondjaira és hatalmára bízta. Utána pedig dicséri magának Józsefnek az őszinte és hűséges munkálkodását. Tudjuk, milyen kevés ember képes úgy megérinteni a királyok pénzét, hogy ne mocskolná be magát a hűtlen kezeléssel. S ilyen hatalmas pénzhalmok mellett a fosztogatás lehetősége nem volt kisebb az önmegtartóztatás nehézségénél. De Mózes azt mondja, hogy minden pénzt, amit József összegyűjtött, bevitte a király házába. Ritka és páratlan becsületesség volt tisztán tartani a kezeit az arany eme halmai között. S nem lett volna képes ennyire mértékletesen eljárni, ha az isteni elhívása nem bizonyult volna az őt megtartóztató zablának, mert azok, akiket csak világi indítékok tartanak vissza a lopástól és a fosztogatástól, azonnal kinyújtják a kezüket a zsákmány után, ha nem félnek az emberek szemeitől és ítéletétől. Mivel azonban József tanú nélkül vétkezhetett volna, ebből következően az igazi istenfélelem virágzott a szívében. Hihető és jól színezett ürügyek a lopás felmentésére valóban adódhattak volna: „Amikor egy zsarnokot szolgálsz, vajon nem törvényes, ha a nyereség egy részét a magad javára fordítod?” Annál jobban kiderül hogy egyenes őszinteséggel erősödött meg, mert visszavert minden kísértést, nehogy a csalafinta módon történő meggazdagodásra vágjon mások kárára.

15. *És mikor elfogyott a pénz.* Mózes nem úgy érti, hogy az összes pénz Egyiptomban bekerült a királyi kincstárba, mert sok udvari nemes mentesek voltak az éhség hatásaitól. A kifejezés egyszerű jelentése az, hogy majdnem mindenki kimerült, s most a köznépnek nem volt elegendő pénze a gabonavásárlásra. Így végül a szélsőséges szükség a második orvosságra kényszerítette az egyiptomiakat, amiről most készül beszélni. Emellett a kétségbeesett emberekhez hasonlóan ők is fellázadhattak volna József ellen, a szöveggörnyezet mégis megmutatja, hogy semmi sem állt távolabb tőlük, mint a bátorságukkal megrettenteni azt az embert, akinek a könyörületéért alázatosan könyörögtek. Ezért a *miért haljunk meg szemed láttára?* kérdésnek nincs más jelentése, mint az, hogy tönkrementeknek érezték magukat, hacsak az ő irgalmassága nem kínál nekik enyhülést. De megkérdendő, miképpen tartották fenn magukat a kánaániták? nem kétséges, hogy a fájdalmas dögvész, az éhség kísérője sokakat elragadott, hacsak nem kaptak segítséget más területekről, vagy nem nyomorúságos módon növényekkel és gyökerekkel táplálkoztak. S talán a terméketlenség arrafelé nem volt oly nagy, hanem képesek voltak az élelmük felét-harmadát betakarítani a mezőről.

16. *Hozzátok ide barmaitokat.* Nyomorúságos jelenet volt ez, még a kőszíveket is meglágyító, amikor a gazdag földművesek, akik korábban a csűrjeikben másoknak is tároltak élelmet, most az ételért könyörögnek. Ezért Józsefet lehet kegyetlennek tartani, amiért nem adott ingyenesen kenyeret a szegények és kimerült embereknek, hanem elrabolja tőlük a marháikat, juhaikat és szamaraikat. Látván azonban, hogy József más üzletét intézi, én nem merem a szigorúságát kegyetlenséggel vádolni. Ha a hét bőséges esztendő alatt erőszakkal zsarolta volna ki a gabonát a vonakodó néptől, akkor most zsarnoki módon járt volna el a nyájaik és a gulyáik elragadásával. De látva, hogy szabad volt nekik is felhalmozni a saját magán-raktárjaikban, amit aztán eladtak a királynak, így most a hanyagságuk jogos büntetését fizetik meg. József azt is észrevette, hogy isteni közbelépésre lettek megfosztva a javaiktól, hogy egyedül a király gazdagodhasson meg a többiek kifosztása által. Emellett, mivel törvényes volt a számára eladásra kínálni a gabonát, így törvényes volt csereként is kínálnia azt a jószágért. A gabona valóban a királyé volt, miért ne kérte volna hát meg az árát a vevőktől? De amazok szegények voltak, ezért ez nem volt más, mint csak a támogatásuk a szükségükben. Ahol ez a szabály uralkodna, ott az eladások nagyobb része törvénytelen lenne. Mert senki sem osztja részekre szabadon azt, amivel rendelkezik. Ezért, ha a jószág

felbecsülése helyes volt, én nem látom, mi volt méltó a feddésre József viselkedésében, különösen hisz nem a saját tulajdonát kezelte, hanem előljárónak nevezték ki a gabona felett azzal a feltétellel, hogy a nyereséget nem a saját maga, hanem a király számára gyűjti. Ha valaki ennek azt veti ellenébe, hogy legalábbis buzdítania kellett volna a királyt arra, hogy elégedjen meg a bőséges pénzbeli gazdagsággal, amit megszerzett, arra azt válaszolom, hogy Mózes mellel csak néhány dolgot mesél el a sok közül. Bárki tehát könnyen eljuthat arra a következtetésre, hogy az ilyen nagy következményekkel járó üzletelést József nem a király tudomása és megítélése nélkül folytatta. De mi van akkor, ha a király tanácsadóinak az tűnt jogos eljárásnak, hogy a földművelőknek a jószágaikért egy egész évi élelmet kell kapniuk? Végül látva, hogy egyedül Isten ítélete által állunk, vagy bukunk, nem a mi dolgunk elítélni azt, amit az Ő törvénye eldöntetlenül hagyott.

18. *Menének hozzá a második esztendőben.* Mózes nem az éhség kezdetétől számítja a második évet, hanem attól a pillanattól kezdve, amikor elfogyott a pénz. Mivel azonban a jövődőlésből tudták, hogy az inség időszaka a végéhez közeledik, azt szerették volna, ha a gabonát nemcsak élelemként, de vetőmagként is kapják. Ebből kiderül, hogy túl későn váltak bölcsekké, s elhanyagolták Isten hasznos intését abban az időben, amikor gondoskodniuk kellett volna a jövőről. Sőt, amikor kijelentik, hogy elfogyott a pénzük és a jószágaik, az nem a Józseffel való civakodás okából teszik, mintha ő igazságtalanul fosztotta volna meg őket mindezekről, hanem azért, hogy megmutassák: az egyetlen dolog, ami megmaradt a számukra az élelem és a vetőmag vásárlásához, a földjük, s másként nem maradhatnak meg, csak ha József belemegy ebbe a üzletbe. Mert a pökhendiség része lett volna semmiféle árat, vagy ellentételezést sem felkínálni. Annak elmondásával kezdik, hogy nincs semmijük, ezért az életük is veszendőbe megy, hacsak József nem akarja megvenni a földjüket. S a könyörületességének felszítása végett megint azt kérdezik, hogy miért engedné őket meghalni, magukat a földjeiket pedig elpusztulni? Mert az a föld halála, amikor elhanyagolják a művelését, s mikor elsivatagosodva többé már semmit sem képes teremni.

20. *Megvevé azért József egész Égyiptom földét.* Bárki a kegyetlen és megfoghatatlan kapzsóság csúcsának vélhetné, hogy József elvegye a nyomorult földművesektől magát a földet, aminek a terméseivel táplálták a királyságot. De korábban már megmutattam, hogy hacsak nem ítéljük el a vásárlás minden formáját, nincs okunk Józsefet hibáztatni. Ha bárki azt mondaná, hogy visszaélt a nyomorúságukkal, egyedül az elegendő lenne a felmentésére, hogy sem a fortélyai, sem a rászedés, sem erőszak, sem fenyegetés nem volt az, ami a z egyiptomiakat erre az inségre juttatta. A király dolgát állandó hűséggel és munkálkodással intézte, s anélkül látta el a hivatalának a kötelezettségeit, hogy erőszakos rendeletekhez folyamodott volna. Amikor az éhség már sürgetővé vált, akkor törvényes volt a búzát eladásra kínálni mind a gazdagoknak, mind a szegényeknek. Utóbb nem volt kevésbé törvényes megvásárolni a jószágot, s most végül miért ne lenne törvényes megszerezni a földet a király számára igazságos áron? Ehhez hozzátehető, hogy nem zsarolt ki semmit, hanem egyezsége lépett velük az ő kérésükre. Megvallom, hogy valóban nem helyes válogatás nélkül mindent elvenni, amit felkínálnak, mert ha a komoly inség szorongat, akkor az, aki minden módon el akar menekülni előle, kemény feltételeknek is aláveti magát. Ezért amikor bárki arra szólít fel minket, hogy csapjuk be, az ő szüksége nem ment fel minket. Én azonban nem azon az egyetlen alapon védem Józsefet, hogy az egyiptomiak önkéntesen kínálták fel neki a földjeiket, mint olyanok, akik bármi áron készek voltak életet vásárolni, de azt mondom, hogy igazságosan járt el, még ha nem hagyott meg nekik semmit. A feltételek keményebbek lettek volna, ha ők maguk egyeztek volna bele az állandó rabszolgaságba, de most meghagyja nekik a szabadságukat, s csak a földjeikre szerződik, amit a nép nagyobb része talán a szegényektől vett meg. Ha elvette volna a ruhájukat azoktól, akiket gabonával táplált, az nem lett volna más, mint a közvetett és lassú halálra adásuk. Hisz mi különbség van aközött, ha egy embert az éhség, vagy a hideg által űzők a halálba? De József úgy támogatja az egyiptomiakat, hogy

a jövőben szabadok legyenek, s képesek legyenek a munkájukkal szerény megélhetéshez jutni. Mert bár változtathatták a lakóhelyüket, mégis mind a király tisztartóivá lettek, s József visszaadja nekik nemcsak a földeket, de a szerszámokat is, amiket szintén megvásárolt. Ebből kiderül, hogy a tőle telhető legnagyobb irgalmassággal bán velük, hogy könnyítsen rajtuk. Közben azok, akiket teljesen leköt a vagyon, óvakodjanak, nehogy hamisan ürügyként használják József példáját, mert biztos, hogy minden szerződés, amit nem a könyörületesség szabálya szerint kötnek, Isten szemében romlott, s nekünk a természet titkos belső ösztönzése által diktált egyenlőségnek megfelelően úgy kell bánnunk másokkal, ahogy mi is szeretnénk, ha bánnának velünk.

21. *A népet pedig egyik városból a másikba telepíté.* Ez az áttelepítés valóban komoly volt, de ha arra gondolunk, mennyivel jobb volt más helyre költözni azért, hogy a föld szabad művelői lehessenek, mint ragaszkodni a földhöz és rabszolgaként alantas munkát végezni, akkor senki sem fogja tagadni, hogy ez a hatalom tűrhető, sőt mondhatni emberséges gyakorlása volt. Ha mindenki a maga földjét művelte volna, ahogyan megszokta, akkor az adó behajtása fájdalmasnak tűnhetett volna. József ezért kieszelt egy középutat, ami enyhíthette az új és szokatlan terhet: új földet adott mindegyiküknek, amihez adó is kapcsolódott. Ezt az igazságszót azonban lehet másként is magyarázni, nevezetesen hogy József minden földművest arra készítetett, hogy menjenek a városokba átvenni az ellátmányukat és kiegyenlíteni a számláikat. Ha ezt az értelmezést fogadjuk el, akkor a tény, miszerint Egyiptomot provinciákra osztották, melyeket *nome*-nak neveztek, talán innen eredt. Ez az átköltöztetés azonban lehetett egyformán sérelmes mind a királynak, mind a nép egészének, mert nem voltak képesek a képességeiket és a gyakorlatukat az új helyzetekhez igazítani. Mivel azonban a dolog nem túl nagy jelentőségű, a szó jelentése pedig kétértelmű, én eldöntetlenül hagyom a kérdést.

22. *Csak a papok földét.* A papok kivételt képeztek a közös törvény alól, mert a király biztosította az ellátásukat. Az valóban kétséges, hogy ez a jelen szükségleteik ellátása volt-e, vagy általában a saját költségén szokta táplálni őket. De látva, hogy Mózes megemlíti a földjeiket, én inkább arra a következtetésre hajlok, mely szerint korábban gazdagok voltak, de ez az ínség megfosztotta őket a bevételeiktől, s a király ezt a kiváltságot adományozta neki, s így maradtak tehermentesek a földjeik.⁶⁴² Az ókori történészek azonban oktanul kreálnak megannyi mesét annak a földnek az állapotáról. Nem tudom, hogy a kijelentés, mely szerint a csekély fizetéssel megelégedő, a király és a nemesek számára vető és arató földműveseket József eme rendelkezésére kell-e visszavezetni, vagy sem. De futólag említve ezeket a dolgokat célszerűbb azt megemlíteni, amiről Mózes konkrét bizonyosságot akart tenni, nevezetesen hogy a pogány király konkrét figyelmet fordított az istenimádatra a papok önkéntes ellátásával, hogy megkímélje a földjüket és a vagyonukat. Ez valóban mintegy tükörként tárul a szemünk elé, melyben felfedezhetjük, hogy a kegyesség érzése, amit az emberek nem képesek teljes mértékben kitörölni, az elméikbe van beültetve. Az ostoba, egyben a gonosz babonáság része volt, hogy a fáraó ilyen papokat táplált, akik a csalásaikkal ámították el a népet. Önmagában azonban mégis dicséretre méltó volt, hogy az istenimádatot nem hagyta veszendőbe menni, ami egy rövid időre megtörténhetett volna, ha a papok elpusztulnak az éhségtől. Ebből látjuk, mennyire szerényen kell óvakodnunk attól, hogy oktan buzgósággal bármibe belekezdjünk, mert semmi sem könnyebb az emberi természet

⁶⁴² Az alábbi érdekes szakasz Sir J. G. Wilkinson *Az ókori egyiptomiak életmódja és szokásai* című művében olvasható. A papok „fontos kiváltságokat élveztek, melyek kiterjedtek az egész családjukra. Mentések voltak az adóktól, a saját bevételeik egyetlen részét sem fordították a szükséges kiadásaikra, s övék volt a három adómentes rész egyike, melyekre Egyiptom földjét felosztották. A közraktárokból kaptak ellátmányt, ahonnan szabott mennyiségű gabonát és a létfenntartáshoz szükséges egyéb dolgokat kaptak, s látjuk, hogy amikor a fáraó József tanácsára egész Egyiptom földjét megvásárolta a gabonáért, a papok nem kényszerültek feláldozni a saját földtulajdonukat, s az ötödöt sem kellett fizetniük úgy, mint más embereknek.” – 1. kötet, 262. oldal. – *a szerk.*

eme hatalmas romlottságában, mint felszínes mesékbe korcsosulni. Mindazonáltal, mivel ez a megfontolatlan rajongás (mert nevezhetjük így) helyes alapelvekből származott, hogyan kell viselkedni azoknak a fejedelmeknek, akik azt akarják, hogy keresztyéneknek tekintsék őket? Ha a fáraó annyira aggályosan gondos volt a papjait illetően, hogy a saját vesztere táplálta őket, hogy ne legyen istentelenséggel vádolható a hamis istenekkel szemben, akkor micsoda szentségtörés a keresztyén fejedelmeknél, ha elhanyagolják a szent dolgok törvényes és őszinte szolgálait, akiknek a munkájáról tudják, hogy Isten hagyta jóvá és rájuk nézve is üdvöztető az? De megkérdendő, vajon törvényes volt-e a szent József számára felvállalni ezt a hivatalt, mert így cselekedve a munkáját istentelen babonaságok táplálására fordította? S bár készséggel elismerem, hogy ily nagy, fáradságos és sokrétű bizalmi hivatalt viselve könnyen belecsúszhatott különféle hibákba, mégsem merem abszolút elítélni a cselekedetét. Azt sem tagadhatom azonban, hogy megtévedhetett, amikor nem állt ellen ezeknek a babonáknak a kellő bátorsággal. Mivel azonban semmilyen törvény sem követelte meg a papok éhséggel történő megsemmisítését, és nem volt szabad a király gabonáját teljesen a saját jótetszése szerint osztogatni, ha a király úgy akarta, hogy a papok ingyen kapjanak élelmet, akkor ő nem tagadhatta azt meg tőlük jobban, mint az udvari nemesektől. Ezért noha nem akarattal vette magára az efféle eltartottak terhét, mégis, amikor a király kirotta rá ezt a kötelezettséget, nem tagadhatta azt meg, noha tudta: arra sem méltók, hogy az ökrök mocskával táplálja őket.

23. *És monda József a népnek.* Mózes itt József páratlan emberségét írja le, ami ahogyan akkor is elnyomott mindenféle panaszt, úgy manapság is joggal ver vissza és cáfol meg minden rágalmat, amivel támadják. A teljes nyomorba jutott és bizonyos értelemben száműzöttekké vált embereket visszahelyezi a birtokaikba azzal a legjogosabb feltétellel, hogy a termésük ötödrészét a királynak kell fizetniük. Közismert, hogy korábban a királyok különböző helyeken a törvény által a tizedet követelték meg, de háború idején megduplázták ezt az adót. Ezért miféle sérelem, mondhatjuk, érte az egyiptomiakat, amikor József a jövedelme ötödével terhelte meg a királynak megvásárolt földeket, különösen, amikor látjuk, hogy ez az ország annyival gazdagabb a többenél, hogy a művelőinek fenntartásához a máshol szükségesnél kevesebb munkával termi meg a gyümölcsseit? Ha valaki azt veti ennek ellenébe, hogy a király őszintébben járhatott volna el, ha a föld ötödrészét vette volna magának, a válasz nyilvánvaló: ez nemcsak példaként volt hasznos, de a gáncsoskodók szájának betömésével a nép lecsendesítése végett is. S természetesen ennek a közvetett módszernek, amivel József bevezette az ötödöt, nem volt más célja, mint az egyiptomiakat nagyobb fürgeségre serkenteni a földjük megművelésében, amikor meg voltak arról győződve, hogy ezzel a szerződéssel irgalmas bánásmódban volt részük. S ezt jelentette a Mózes által feljegyzett megvallásuk is. Mert először is elismerik, hogy az életüket Józsefnek köszönhetik, másodszer pedig nem tagadják meg, hogy a király szolgálói legyenek. Ebből megértjük, hogy a szent ember úgy viselkedett a felek között, hogy nagyon meggazdagítsa a királyt a nép zsarnoki elnyomása nélkül. S szeretném, ha minden kormányzó gyakorolná ezt a mértékletességet, ha csak annyiban tartanak szem előtt a királyok javát, amennyire ez megtehető anélkül, hogy sérelmet okoznának a népnek. Közismert Tiberius császár mondása, aminek csak kis zsarnokság-íze van, bár ő maga látszólag vérszomjas és engesztelhetetlen zsarnok volt, mely szerint a pásztor dolga a nyáj megnyírása, de nem a bőr lenyúzása. Manapság azonban a királyok nem hiszik, hogy szabadon uralkodnak mindaddig, amíg nemcsak megnyúzzák az alattvalóikat, de teljességgel fel is falják őket. Mert senkit nem ruháznak fel hatalommal, csak akik felesküdték a mészáros szerepének gyakorlására. Annál inkább dicséretet érdemel József irgalmassága, aki úgy intézte Egyiptom ügyeit, hogy a király roppant nyereségét összeegyeztette a nép tűrhető állapotával.

27. *Lakozék azért Izráel Egyiptom földében.* Mózes nem úgy érti, hogy Jákob és fiai voltak a föld tulajdonosai, amit a fáraó adott nekik lakóhely gyanánt hasonló módon, mint ahogyan a föld többi része adatott a lakosoknak állandó birtokul, hanem hogy egy ideig tágas

lakóhelyük volt, aminek kegyesség által voltak a birtokában, amennyiben békések maradnak. Innen származik az ok, amiért oly nagy mértékben megszorodtak viszonylag rövid idő alatt. Ezért amit itt elmond Mózes, az már a következő időszak történetéhez tartozik, s most visszatér a története tulajdonképpeni fonalához, amiben azt akarta megmutatni, miképpen védte meg Isten az ő egyházát a sok haláltól, sőt mi több, még csodálatosan fel is magasztalta az Ő titkos hatalmával.

28. *Jákób pedig tizenhét esztendeig él vala.* nem közönséges forrása volt a szent öregember számára oly sok évig száműzetésben lenni Kánaán földjéről. De ha az éhség miatt kénytelen volt Egyiptomba menni, miért nem tért vissza az ötödik év elteltével? Hiszen ott nem a tunyaság állapotában heverészett bolondul, hanem csendben maradt, mert a szabad eltávozás nem volt neki megengedve. Isten tehát ebben a vonatkozásban is nem kis próbára tette a türelmét. Hisz bármennyire édesek voltak is Egyiptom csemegéi, ő mégis több, mint nyomorult volt, amiért megfosztották annak a földnek a látványától, ami eleven előképe volt a mennyei országának. Az evilági embereknél valóban a földi előnyök számításának, de akkora volt a szent ember kegyessége, hogy a testi haszon semmit sem számított nála a lelki javak elvesztésével szemben. S még mélyebb sebet kapott, amikor a halálát látta közeledni, mert nemcsak ő maga fosztatott meg a neki ígért örökségtől, de a fiait is kételkedő, vagy legalábbis gyengécske hitben kellett hagynia Egyiptomban, mint holmi sírban eltemetve. Emellett a példája azért tárul eléink, hogy az elméink ne csüggedjenek, vagy erőtlenedjenek el a folytatódó küzdelem fáradtságától. Sőt, minél jobban igyekszik a Sátán elnyomni őket, annál hevesebben kell a menny felé tekinteniük és szárnyalniuk.

29. *És hívata az ő fiát Józsefet.* Ebből nemcsak Jákob aggodalmára következtetünk, hanem a legyőzhetetlen nagylelkűségére is. A nagy bátorság bizonyítéka, hogy Egyiptom gazdagságából, vagy gyönyöreiből semmi sem bővölte őt el annyira, hogy ne sóhajtozott volna Kánaán földje után, ahol pedig mindig fájdalmas és dolgozó életet élt. De a hitének állandósága még kiválóbban megmutatkozott, amikor azt parancsolta, hogy a holttestét vigyék vissza Kánaánba, s ezzel a szabadulás reménységére buzdította a fiait. Így történt meg, hogy ő, aki meghalt, megelevenítette azokat mintegy a trombita hangjával, akik éltek és maradtak. Hisz mi más célból fordított ily nagy gondot a temetésére, ha nem azért, hogy Isten ígérete megerősítést nyerhessen az utódaiban. Ezért jóllehet a hite hányódott mintegy a hullámok hátán, mégis olyan távol állt attól, hogy hajótörést szenvedjen, hogy az másokat is a mennybe vezetett. Emellett az esküt nem annyira bizalmatlanságból követeli meg a fiától, Józseftől, mint inkább annak megmutatása végett, hogy a legnagyobb következményekkel járó dolog volt a kezükben. Természetesen ő nem szentségtelenítené meg Isten nevét könnyed esküvéssel, de minél szentebb és ünnepélyesebb volt az ígélet, annál jobban kellett minden fiának emlékezni arra, hogy rendkívül fontos a testének visszavitele az atyái sírjához. Az is valószínű, hogy bölcsen gondolt minden ellenségeskedés csillapítására, ami a fiával, Józseffel szemben keletkezhett. Tudta ugyanis, hogy a sírjának választása semmiképpen sem kelt jóleső érzéseket az egyiptomiakban, mert látta, hogy ez olybá tűnik majd, mintha szemrehányásokat szólna az egész királyságukra. Ez az idegen mintha csakugyan nem találna alkalmas helyet a teste számára ebben a ragyogó és nemes országban, s azt akarja, hogy Kánaán földjén temessék el. Ezét, hogy József szabadabban merje kérni, s könnyebben elérje ezt a kegyet a királytól, Jákon esküvel kötelezi rá. S József utóbb természetesen ezt az ürügyet használja, hogy elkerülje a sértés okozását. S ez volt az oka, amiért Józseftől kérte, hogy tegye meg ezt az utolsó szolgálatot, ami az összes testvére közösen hárult, mert ezt a kegyet a többiek aligha kapták volna meg, S nem ismerték volna megpróbálni, amíg meg nem szerzik rá az engedélyt. Mint idegenek és alantas emberek azonban nem kaptak se kegyet, se felhatalmazást. Emellett különösen szükséges volt Józsefnek óvakodni, nehogy Egyiptom gyönyörei csapdába ejtsék, s fokozatosan megfélemezzen a rokonságáról. Tudni kell azonban, hogy az eskü ünnepélyességét Jákob tudatosan iktatta közbe annak megmutatása

vége, hogy nem hiába kér magának sírhelyet azon a földön, ahol kedvezőtlen fogadtatásban részesült, ahol megannyi szenvedést tűrt, s ahonnan végül az éhségtől elűzve számkivetetté lett. Ami azt a parancsát illeti, hogy József tegye a kezét a tompora alá, már magyaráztuk ennek a jelképnek a jelentését (1Móz24:2).

30. *Midőn elaluszom az én atyáimmal.*⁶⁴³ Ebből az igeszakaszából kiderül, hogy az „aludni” szó, valahányszor csak „meghalni” értelemben szerepel, nem a lélekre vonatkozik, hanem a testre. Mert miért érdekelte őt, hogy az atyáival együtt a kettős barlangba⁶⁴⁴ temessék, ha nem azért, mert így tett bizonyosságot arról, hogy a halála után hozzájuk csatlakozik? S miféle kötelékkel volt ő összekötve velük, ha nem azzal, hogy még maga a halál sem volt képes kioltani a hitük erejét, ami látszólag ezt mondja ki ugyanabból a sírból: most már közös az örökségünk is.

31. *És leborula Izráel az ágy fejére.* Ezzel a kifejezéssel Mózes ismét kijelenti, hogy Jákob páratlan kedvességnek tartotta, hogy a fia megígérje: megteszi, amit a temetésével kapcsolatosan kér. Mert megfeszíti a gyenge testét, amennyire csak képes rá, hogy hálát adjon Istennek úgy, mintha a legkívánatosabb valamint kapta volna meg. Azt olvassuk, hogy leborult a ágy fejére, mert látva, hogy nem képes kikelni az ágyból, amiben feküdt, mégis összeszedte magát egy olyan ünnepélyes testhelyzetbe, mint olyasvalaki, aki imádkozik. Ugyanezt olvassuk Dávidról is (1Kil:47), amikor teljesült az utolsó kívánsága, s Isten kegyelmét ünnepli. A görögök ezt a botja végének fordították, amit az apostol is követett a zsidókhoz írott levelében (Zsid11:21). S noha az igemagyarázókat látszólag megtévesztette a szavak hasonlósága, mert a héber מיטה „ágyat”, míg a מוטה „botot” jelent, az apostol mégis megengedi magának, hogy úgy idézze az igeszakaszt, ahogyan akkor általában használták, nehogy szükségtelenül megsértse a képzetlen olvasóit.⁶⁴⁵ Emellett azok, akik úgy magyarázzák a szavakat, hogy Jákob a fia jogarát imádkozta, abszurd módon fecsegnek összevissza. Mások magyarázata, miszerint fejet hajtott a botja végére támaszkodva, legalábbis, úgymond, tűrhető. De mivel nincs kétértelműség Mózes szavaiban, legyen elegendő azt észben tartani, amit mondtam: ezzel a ceremóniával nyíltan megvallotta az öröme nagyságát.

⁶⁴³ Dormaim, „Elalszom”.

⁶⁴⁴ Makpelá barlangjába, lásd 1Móz23:9 – *a szerk.*

⁶⁴⁵ Kálvin érvelése, amellyel minden vonatkozásban nem kielégítő, az eredeti hibás idézésén alapszik. A szavakat valószínűleg az emlékezetéből vette, vagy pedig a másolója vétett neki hibát. Az egyetlen különbség az „ágy” és a „bot” fordított szavak között a masszoréta ponttalásban rejlik, aminek a hitelessége, mint az közismert, vitatott. Talán az egyik legerősebb érv azok oldalán, akik ellenzik a pontokat ebből az igeszakaszából, valamint az apostol rá vonatkozó értelmezéséből származnak. Ha a szó nincs pontozva, jelenthet egyaránt ágyat, vagy botot, ha viszont a mostani pontok azonos hitelességűek a szöveggel, akkor az apostol idézte rosszul. Az utóbbi feltevést nem tűrhetjük el. Ebből tehát látszólag az következik, hogy az eredeti vagy nem volt pontozva, vagy a szent Pál által használt másolat másként volt pontozva, mint a jelen szöveg, vagy tudta, hogy a pontokra nem szabad támaszkodni a Szentlélek szavai pontos jelentésének megadásakor az Ígében. – *a szerk.*

48. fejezet

1. És lőn ezek után, megmondák Józsefnek: Ímé a te atyád beteg; és elvivé magával az ő két fiát Manassét és Efraimot.

2. És tudtára adák Jákóbnak, mondván: Ímé a te fiad József hozzád jó; és összeszedé erejét Izráel, s felüle az ágyon.

3. És monda Jákób Józsefnek: A mindenható Isten megjelenék nékem Lúzbán, a Kanaán földén, és megáldá engem.

4. És monda nékem: Ímé én megszorítlak és megsokasítlak és népek sokaságává teszek téged, s ezt a földet te utánad a te magodnak adom örök birtokul.

5. Most tehát a te két fiad, a kik néked Égyiptom földén annakelőtte születtek, hogy én hozzád jöttem vala Égyiptomba, az enyéim; Efraim és Manasse, akár csak Rúben és Simeon, az enyéim lesznek.

6. Ama szülötteid pedig, kiket ő utánok nemzettél, tiéid lesznek, és az ő bátyjaik nevére neveztesse az ő örökségökben.

7. Mert mikor Mésopotámiából jövék, meghala mellettem Rákhel Kanaán földén az úton, mikor még egy dűlőföldre valék Efratától, és eltemetém őt ott az Efratába (azaz Bethlehembe) vezető úton.

8. És meglátá Izráel a József fiait és monda: Kicsodák ezek?

9. József pedig monda az ő atyjának: Az én fiaim, kiket Isten itt adott nékem. És monda: Hozd ide őket hozzám, hadd áldjam meg.

10. Mert Izráelnek szemei meghomályosodának a vénség miatt, és nem láthat vala. Közel vivé tehát őket hozzá, ő pedig megcsókolgatá és megölelgeté őket.

11. És monda Izráel Józsefnek: Nem gondoltam, hogy orczádat megláthassam, és íme az Isten megengedte látnom magodat is.

12. Akkor kivevé József azokat az ő atyjának térdei közül, és leborula arczczal a földre.

13. És fogá József mindkettejüket, Efraimot jobbkezevel Izráel balkeze felől; Manassét pedig balkezevel Izráelnek jobbkeze felől és közel vivé őket hozzá.

14. Izráel pedig kinyujtá az ő jobbkezét és rátevé Efraim fejére, pedig ő a kisebbik vala, az ő balkezét pedig Manasse fejére. Tudva tévé így kezeit, mert az elsőszülött Manasse vala.

15. És megáldá Józsefet s monda: Az Isten, a kinek előtte jártak az én atyáim Ábrahám és Izsák; az Isten a ki gondomat viselte, a mióta vagyok, mind e napig:

16. Amaz Angyal, ki megszabadított engem minden gonosztól, áldja meg e gyermekeket, és viseljék az én nevemet és az én atyáimnak Ábrahámnak és Izsáknak nevét, és mint a halak szaporodjanak e földön.

17. Látván pedig József, hogy az ő atyja jobbkezét Efraim fejére tévé, nem tetszék néki, és megfogá atyja kezét, hogy Efraim fejről Manasse fejére tegye át.

18. És monda József az ő atyjának: Nem úgy atyám; mert ez az elsőszülött, ennek fejére tedd jobb kezedet.

19. Nem akará pedig az atyja és monda: Tudom fiam, tudom, ő is néppé lesz, ő is megnevekedik; de az ő öccse nálánál inkább megnevekedik, és az ő magja népek sokaságává lesz.

20. És megáldá őket azon a napon, mondván: Ha áld, téged említsen Izráel, mondván: Az Isten téged olyanná tégyen mint Efraimot s Manassét. És Efraimot eleibe tévé Manassénak.

21. És monda Izráel Józsefnek: Ímé én meghalok, de az Isten veletek lesz és vissza visz titeket a ti atyáitok földére.

22. Én pedig adok néked egy osztályrészt a te atyádfiainak része felett, melyet az Emoreustól vettem fegyveremmel és kézívemmel.

1. *És lőn ezek után.* Mózes most rátér Jákob életének utolsó cselekedetére, ami, mint azt majd látjuk, különösen emlékezetre méltó. Miután tudta, hogy Isten nem közönséges jellemmel ruházta fel abban, amikor az egyházatyák atyjává tette őt, így közvetlenül a halála előtt betöltötte az egyház jövőjével kapcsolatos prófétai hivatalt, amit parancsba kapott. A magánemberek a családi dolgaikat a végrendeletükkel rendezik el, de a szent ember, akivel Isten kötött szövetséget azzal a kiegészítő feltétellel, hogy a kegyelem folytatóságossága az ő utódaira fog áradni, nagyon eltérő módszert követett. Mielőtt azonban teljesen belekezdének ennek a dolognak a tárgyalásába, két dolgot kell megemlíteni, melyekre Mózes röviden utal. Először, hogy József, miután tájékoztatták az atyja betegségéről, azonnal elment meglátogatni őt, s másodszor, Jákob, meghallván az érkezését, megpróbálta felemelni a gyenge és reszkető testét azért, hogy tiszteletet tegyen neki. Természetesen az ok, amiért József annyira látni akarta az atyját, és oly fürgén ellátta a fiúi kegyesség minden más kötelezettségét az volt, hogy nagyobb kiváltságnak tartotta Jákob fiának lenni, mint száz királyság felett uralkodni. Azzal, hogy a fiait is hozzá vitte, mintegy kiszabadította őket abból az országból, ahol születtek, s helyreállította őket a saját törzsükhöz. Mert nem számíthattak Ábrahám leszármazottai közé anélkül, hogy ne váltak volna megvetendőkké az egyiptomiak számára. Mindazonáltal József a gyalázatot is többre tartja a számukra mindenféle gazdagságnál és dicsőségnél, csak hadd válhassanak eggyé az egyház szent testével. Az atyja azonban fölkel előtte, s illő tisztességet tesz neki a kezéből kapott kegyességért. S miközben ezt teszi, beteljesíti a jóvendölés rá eső részét, amely korábban haragra lobbantotta a fiait, hogy amikor megteszi Efraimot és Manassét két törzs fejének, az ne legyen elszomorító és sértő a fiai számára.

3. *És monda Jákob Józsefnek.* A szent ember célja az volt, hogy elvonja a fiát Egyiptom gazdagságától és tisztességétől, s egyesítse őt a szent nemzetséggel, amittől nem sokkal korábban elszakadt. Emellett sem a saját kiválóságával, sem a pillanatnyi vagyonával, sem a hatalmával nem dicsekedik azért, hogy a fiát a kéréseinek teljesítésére ösztönözze, hanem csak Isten szövetségét tárja a szeme elé. Ezért helyes, ha az örökbefogadás kegyelme, amint felkínálják nekünk, kitölti a gondolatainkat, és kiolt minden vágyunkat bármi után, ami ragyogó és drága ebben a világban. Ez az igeszakasz kétségtelenül figyelemre méltó. József a legmagasztosabb méltósággal bírt. Előre látta, hogy a legkiválóbb nemesség majd átszáll a neve emlékezetén keresztül az utódaira. Képes jókora szülői örökséget hagyni rájuk, s az sem lenne nehéz a számára, hogy felemelje őket a királyi kegybe, így rangot kaphatnának az ország nemesei között. Túl sok példa mutatja, mennyire könnyen nemcsak elragadnak, de teljesen el is bűvölnek az efféle csábítások. Sőt, az emberek nagyobbik része a saját tapasztalatából tudja, hogy amint a remény legkisebb sugara ránk ragyog a világból, elszakadunk az Úrtól, s elidegenedünk a mennyei élet követésétől. S ha nagyon kevés csepp így megrészegeti a testünket, mennyivel veszélyesebb kiinni a teljes serleget? De Jákob Egyiptom minden gazdagságával és tisztességével azt a látomást állítja szembe, amelyben Isten őt magát és a nemzetségét a saját népének fogadta el. Tehát valahányszor csak megpróbál rabul ejteni minket a Sátán a világ csábításaival, hogy elvonhasson a mennytől, emlékezzünk rá, miféle célból kaptuk az elhívást, hogy az örök élet felbecsülhetetlen kincsével összehasonlítva mindaz, amit egyébként a test előnyben részesít, utálatossá váljon. Mert ha a szent József korábban egy homályos látomást becsült olyan sokra, hogy egyedül ezért Egyiptomról megfélelkezve örömmel csatlakozott az egyház megvetett nyájához, mennyivel szégyenletesebb manapság az ostobaságunk, mennyire aljas a tunyaságunk, s mennyire megvetendő a hálátlanságunk, ha legalábbis nem indulunk meg ugyanúgy, amikor mennyei Atyánk, megnyitva a királysága kapuját, kimondhatatlan édességgel hívogat

Magához minket? Ugyanakkor azt is meg kell figyelnünk, hogy a szent Jákob nem hiábavaló képzelgésekkel hozakodik elő a fia elcsábítása végett, hanem Isten biztos ígérését állítja elé, amire biztonsággal támaszkodhat. Ebből megtanuljuk, hogy a hitünk nem alapszik helyesen máson, mint Isten Ígéjén. Ez pedig a hit kellően szilárd támasza, ami meggátolja, hogy bármiféle mesterkedésektől bármikor is megrendüljön, vagy a feje tetejére álljon. Ezért tehát valahányszor csak megkísérel a Sátán minket ide-oda vonni a csábításaival, tanuljuk meg az elménket Isten Ígéje felé fordítani, s támaszkodjunk olyan szilárdan az Ő rejtett áldásaira, hogy fennkölt lélekkel legyünk képesek eltaszítani azokat a dolgokat, melyeket a test most lát és érint. Jákob azt mondja, hogy Isten megjelent neki a Kánaán földjén, hogy József az után a föld után vágyakozva elidegenedjen a szívében rejlő, Egyiptom iránti vonzalmaktól.

És megáldá engem. Ezen a helyen az áldott szó nem egy boldog élet megnyilvánulásának pillanatnyi hatását jelenti azon a módon, ahogyan néha mondják, hogy az Úr megáldotta az Ő népét, amikor tulajdonképpen az őket követő kegyel jelent ki, hogy nyíltan boldoggá teszi mindannyiukat, mert a védelmébe vette őket. Jákob viszont azért tartja magát áldottnak, mert magához ölelve a neki megígért kegyelmet, nem kételkedik annak hatásában. Én ezért az előzőekben mondtak magyarázatának tekintem, ami rögtön ez után következik, nevezetesen *ímé én megszorítlak*, stb. Most az Úr azt ígérte meg, hogy népek sokasága származik majd tőle, mert a tizenhárom törzs, melyek a nemzet egész testületét alkották, bizonyos értelemben ugyanannyi nép is voltak. Mivel azonban ez nem volt több előjátéknál ahhoz a sokasághoz, ami utóbb következik, amikor Isten, szétszórva a magot az egész világon mindenfelé, egybegyűjti majd az egyházat minden nemzetből, ezért miközben elismerjük, hogy a jövendölés az Ószövetség idején is beteljesedett, mégis elfogadhatjuk, hogy valami nagyobbra utal. Amikor tehát a nép ily hatalmas tömeggé növekedett, és tizenhárom népes törzs származott a tizenkét pátriárkától, Jákob már elkezdett népek gyűlésévé válni. De attól kezdve, hogy a lelki Izrael szétszóródott a világ minden tájára, s különböző nemzetek lettek egyetlen egyházba befogadva, ez a sokasodás elkezdett a befejeződéséhez közeledni. Így nem csoda, ha a szent Jákob oly nagyra becsüli az isteni kegynek ezt a legkiválóbb jelét, még ha az valóban mélyen el is volt rejtve a testi megfigyelés elől. Mivel azonban az Úr sokáig a bizonytalanságban tartotta, a világi emberek azt mondták, hogy az öregemberen a szenilitás jelei mutatkoztak. Manapság is kevesen vannak olyanok, akik nem törődve a kéznél levő gyönyörökkel, teljes engedelmességgel adóznak Isten Ígéje világos kijelentésének. De ahogyan Jákob a láthatatlan kegyelem bizonyosságára támaszkodva legyőzött minden kísértést, úgy most a fia és a hitének igazi örököse is tisztelettel tekint az Úr jövendöléseire. többre becsülve az ígérte, melynek mennyei származásáról meg volt győződve, még ha álom formájában is jutott el hozzá, Egyiptom minden gazdagságánál, amit élvezett.

Örök birtokul. Máshol már megmutattuk ennek a kifejezésnek a jelentését: nevezetesen hogy az izraeliták lesznek a föld állandó örökösei Krisztus eljöveteléig, Aki által megújul a világ. A héber עולם szót egyesek pusztán *hosszú időnek* fordítják, mások az *örökkévalóságnak*, de látva, hogy Krisztus az idők végezetéig meghosszabbítja azt a kegyelmet, aminek az előképét érezték a pátriárkák, a kifejezés szerintem az örökkévalóságra vonatkozik. Mert az a földterület Isten ókori népének lett megígérve a Krisztus által megkezdett megújításig, s most, miután az Úr az egész világot a népének jelölte ki, az örökség teljesebb megvalósulása a miénk.

5. *Most tehát a te két fiad.* Jákob speciális kiváltságot ruház a fiára, miszerint egyedül tőle két vezető fog származni, azaz a két fia a nagybátyjaikkal egyenlő rangot kapnak, mintha egyenes ági örökösök lennének. De mi ez, amit egy idős vénember jelöl ki az unokáinak királyi örökségként: annak a földnek a hatodrésze, amelyre idegenként lépett, és ahonnan most megint száműzték? Ki ne mondaná, hogy meséket költ? Általános közmondás, hogy senki sem képes azt adni, amije nincs. Mit használt tehát Józsefnek, ha egy képzelt titulussal

megtették ama föld urának, amelynek az adományozója maga is alig-alig ihatott abból a vízből, amit nagy munkával maga ásott ki, s ahonnan végül elűzte az éhség? De ebből kiderül, milyen szilárd hittel támaszkodtak a szent ősatyák Isten Ígétére, látva, hogy inkább az Ő ajkaitól függtek, semhogy fix lakóhelyet választottak volna maguknak a földön. Jákob száműzöttként haldoklik Egyiptomban, de közben elhívja Egyiptom kormányzóját a maga méltóságából a száműzetésbe, hogy jól mehessen a dolga és boldog legyen. József, miután az atyját Isten prófétájának ismeri el, aki nem a saját koholmányait hangoztatja, olyan nagyra becsüli a neki felkínált uradalmat, ami még soha nem vált láthatóvá, mintha máris a birtokában lenne az. Sőt, Jákob megparancsolja, hogy József többi fiát is (ha majd lesznek) számítsák bele ennek a két testvérnek a családjába, mintha csak az örökbefogadásukat parancsolná annak a kettőnek, akiket ő fogadott örökbe.

7. *Mert mikor Mésopotámiából jövék.* Megemlíti a feleségének, Ráhelnek a halálát és a temetését azért, hogy az anyja nevének említése ösztönzés legyen József elméje számára. Mert miután Jákob minden fia Szíriából származott, nem kismértékben volt célszerű, hogy alaposan megismerkedjenek azzal a történettel, amit korábban vizsgáltunk, nevezetesen hogy az atyjuk Kánaán földjére Isten parancsára és az Ő védelme alatt visszatérve a feleségeit is magával hozta. Hiszen fájdalmas volt az asszonyoknak elhagyni az atyjukat és távoli földre utazni. Az ő példájuk nem csekély ösztönzés lehetett a fiaik számára ahhoz, hogy búcsút intsenek Egyiptomnak, s ugyanannak az Istennek a parancsára rendíthetetlenül készülődjenek a Kánaán földjének birtokba vételére.

8. *És meglátá Izráel a József fiait.* Nekem nincs kétségem felőle, hogy érdeklődött az ifjak felől, mielőtt az örökösének nevezte őket. De Mózes történetében vagy egy hűszteron proteron is. S József válaszában észrevesszük azt, amire másutt utaltunk, hogy a méh gyümölcse nem a véletlen műve, hanem Isten drága ajándékai közé kell azt sorolni. Ezt a megvallást mindenki nyelve kész megtenni, de kevesen vannak, akik elismerik, hogy a magjukat Isten adta nekik. S ezért az ember leszármazottainak nagyobb része egyre jobban és jobban elkorcsosul, mert a világ hálátlansága képtelenné tesz Isten áldásai hatásainak észrevételére. Most pedig röviden fontolóra kell vennünk Mózes célját: meg akarta mutatni, hogy egy ünnepélyes jelképet is közbeiktattak, amivel az örökbefogadás megerősíthették. Jákob az unokáira teszi a kezeit: mi célból? Tényleg azért, hogy bizonyítsa: befogadta őket a fiai közé, s így Józseftől, aki egy volt, két vezető fog származni. Mert ez nem magánemberként volt a kívánsága, ami szerint az apák és a nagyapák szoktak imádkozni a leszármazottaik bővelkedéséért, hanem az isteni tekintély sugalmazta, mint azt később maga az esemény bizonyította. Ezért parancsolja, hogy vigyék hozzá közel őket, hogy új tisztességet ruházhasson rájuk, mintha annak szétosztójaként az Úr jelölte volna ki. József pedig a hálaadással kezdi, köszönetet mondván Istennek.

12. *Akkor kivevé József azokat az ő atyjának térdei közül.* Mózes részletesebben is elmagyarázza, amit egy szóval mondott. József a fiait az öléből nemcsak a tisztelet kedvéért állítja atyja térdeihöz, hanem azért is, hogy átvehessék Isten prófétájának az áldását, mert természetesen meg volt arról győződve, hogy a szent Jákob nem az embereknél megszokott módon akarja magához ölelni az unokáit, hanem mivel Isten magyarázója volt, át akarta adni nekik a nála letétbe helyezett áldást. S noha a Kánaán földjének felosztásával a fiaival azonos részt juttatott nekik, mégis, a kezeinek elhelyezése valami magasabb rendűre irányul: nevezetesen arra, hogy ők az egyház két pátriárkája lesznek, és tiszteletre méltó elsőséget fognak élvezni Isten lelki királyságában.

14. *Izráel pedig kinyújtá az ő jobbkezét.* Látva, hogy a szemei a kora miatt már elhomályosodtak, így nézéssel nem volt képes megállapítani, melyik az idősebb, mégis szándékosan tette a kezét keresztbe. S ezért mondja Mózes, hogy *tudva tevő így kezeit*, mert nem elhamarkodottan nyújtotta ki, s nem azért tette az egyik ifjúról a másikra, hogy kitapogassa őket, hanem megítéléssel, céltudatosan tette a jobb kezét Efraimra, aki a fiatalabb

volt, a balkezét pedig az elsőszülöttre. Ebből megértjük, hogy a Szentlélek volt a cselekedetének irányítója, Aki megvilágosította a szent ember elméjét és helyesebb belelátásra sarkallta őt még a legélesebb látásúaknál is ennek a jelképes cselekedetnek a természetébe. Én nem mondok most erről többet, mert majd más igeszakaszoknál fogjuk a dolgot megvizsgálni.

15. *Az Isten, a kinek előtte jártak.* Jóllehet Jákob tudta: az Isten kegyelmének az elosztása rá lett bízva, hogy hatékonyan megáldhassa az unokáit, mégsem tulajdonít semmit magának, hanem alázatosan a könyörgéshez folyamodik, nehogy a legcsekélyebb mértékben is elvegyen bármi Isten dicsőségéből. Hisz miután ő volt az áldás törvényes kiszolgáltatója, ezért illet elismerni Istent annak kizárólagos Szerzőjeként. S ebből egy általános szabály származtatható az egyház szolgálói és pásztoraik számára. Mert jóllehet ők nemcsak a mennyei kegyelem tanúiként vannak elhívva, hanem a lelki ajándékok szétosztása is rájuk van bízva, mégis, Istenhez hasonlítva ők semmik, mert egyedül Ő foglal Magában minden dolgot. Ezért tanulják meg akarattal megtartani a maguk helyét, nehogy elhomályosítsák Isten nevét. S valóban, miután az Úr semmiképpen sem azzal a céllal jelöli ki a szolgálóit, hogy azzal elvegyen valamennyit a saját hatalmából, ezért a halandó emberek nem képesek szentségtörés nélkül bármi Istentől külön álló dologra vágyani. Jákob szavaiban először is azt kell megfigyelnünk, hogy azt az Istent hívja segítségül, Aki előtt atyái, Ábrahám és Izsák jártak. Miután az áldás a velük kötött szövetségtől függött, ezért szükséges volt, hogy a hitük legyen a közbenső kapocs közöttük és az utódaik között. Isten választotta ki őket és az utódaikat népként Magának, de az ígélet azért volt hatékony, mert a hit által szemlélve élő gyökeret eresztett. S így történt az meg, hogy az örökösödés világosságát magára Jákobra helyezték át. Most már látjuk, miért nem hiábavalóan, vagy ésszerűtlenül hozakodik elő az atyái hitével, ami nélkül ő nem lehetne a kegyelem törvényes örököse Isten szövetsége által. Nem azt jelenti ez, hogy Ábrahám és Izsák oly nagy tisztességet szereztek önmaguknak, és az utódaiknak, vagy önmagukban oly kiválók voltak, hanem miután az Úr hit által pecsétel és szentesít, így azok a jótétemények, melyeket megígér nekünk, nem maradnak el.

Az Isten a ki gondomat viselte. Jákob most rátér a saját érzelmeire, és kijelenti, hogy ifjúságától fogva különböző módokon állandóan megtapasztalta az iránta megnyilvánuló isteni kegyet. Korábban az Isten Ígétéből származó istenismeretet, és az atyái hitét tette meg az általa hirdetett áldások alapjául, most újabb megerősítést tesz hozzá magából a tapasztalatból. Mintha azt mondaná, hogy nem olyan áldást hirdet, ami a szavak üres hangzásában rejlik, hanem olyat, aminek ő maga is élvezte a gyümölcsét egész életében mindvégig. Mivel pedig Isten a Napját egyformán ragyogtatja jókra és gonoszokra, s táplálja mind a hívőket, mind a hitetleneket, de mégis csak az utóbbiaknak engedi, meg az ő atyai szeretetének különleges megérzését az ajándékok használatában. Jákob helyesen használja azt, mint okot a hitének megerősítésére, hogy őt mindig Isten segedelme védte. A hitetlenek is akár teljesen teletömik magukat Isten nagylelkűsége által, de úgy zabálnak, mint a disznók, melyek – noha a makkok a fákról potyognak alá a számukra – mégis a földhöz szegeznek az orrukat. Isten jótéteményeiben azonban alapvető dolog, hogy ezek az irántunk való atyai szeretetének zálogai, vagy jelei. Jákob tehát a kegyesség érzéséből kiindulva, amivel Isten gyermekei fel vannak ruházva, joggal hozakodik elő a megígért kegyelem bizonyítékaként minden jó dologgal, amit Isten megadott neki. Mintha azt mondta volna, hogy ő maga a döntő példája annak, mennyire igazán és hűségesen lépett szövetségre az Úr, hogy Ábrahám gyermekeinek atyja legyen. Tanuljunk meg ebből gondosan fontolóra venni minden jótéteményt, amit Isten kezéből kapunk, és elmélkedjünk felette, hogy azok megannyi támasznak bizonyulhassanak a hitünk megerősítéséhez. A legjobb módszer Isten keresésére, ha az Ígétével kezdjük. Utána (ha mondhatom így), a tapasztalati tudást tesszük hozzá. Miután ezen a helyen a szent ember páratlan hálája látványos, az a körülmény még hozzá is tesz a tiszteletéhez, hogy miközben megannyi szenvedésben volt része, amitől majdnem

elcsüggedt, mégis Isten folytonos jóságát ünnepli. Mert bár Isten ritka és csodálatos hatalma által rendkívüli módon szabadult ki sok veszélyből, mégis, a emelkedett és bátor elme jele volt a sok és nagy akadály legyőzése, s az, hogy a hit szárnyain szállt Isten jóságához, s ahelyett, hogy a gonoszságok tömege maga alá gyűrte volna, ugyanazt a jóságot szemlélet a legsűrűbb sötétségben is.

16. *Amaz Angyal, ki megszabadított engem.* Úgy kapcsolja az Angyalt Istenhez, hogy egyenlővé teszi Vele. Valóban istenimádatot kínál Neki, és ugyanazokat a dolgokat kéri Tőle, mint Istentől. Ha ezt közömbösen bármely angyalra értjük, akkor a mondat abszurd. Sőt, mivel maga Jákob hordozza Isten nevét és jellemét, a fia megáldásában⁶⁴⁶ e vonatkozásban felsőbbrendű az angyaloknál. Ezért itt szükségszerűen Krisztusról van szó, Aki nem hiába viseli az Angyal megnevezést, mert Ő lett az állandó Közbenjáró. S Pál bizonyosságot tesz róla, hogy Ő volt az ókori nép vándorlásának Vezetője és Parancsnoka (1Kor10:4). Akkor még valóban nem küldte el az Atya, hogy a testünket Magára öltve közelebb jöjjön hozzánk, de mivel mindig Ő volt a kapocs Isten és ember között, s mivel Isten korábban nem más módon mutatkozott meg, csak Rajta keresztül, ezért helyesen nevezik Őt Angyalnak. Ehhez még hozzátehető, hogy az atyák hite mindig az Ő jövőbeli küldetéséhez kötődött. Azért volt tehát Angyal, mert már akkor is ontotta a sugarait, hogy a szentek közeledhessenek Istenhez Őrajta, mint Közbenjárón keresztül. Mindig is oly hatalmas távolság állt fenn Isten és ember között, hogy Közbenjáró nélkül semmi kommunikáció sem lehetett közöttük. S bár Krisztus egy angyal formájában jelent meg, emlékeznünk kell arra, mit mond az apostol a zsidókhöz írott levélben, miszerint „mert nem angyalok természetét vette magára”⁶⁴⁷ (Zsid2:16) oly módon, hogy eggyé vált volna közülük úgy, ahogyan valódi emberré is lett, mert még amikor az angyalok öltének emberi testet, emiatt akkor sem válnak emberekké. Miután ezekből a szavakból megtanuljuk, hogy Krisztus saját hivatala megvédeni minket minden gonoszságtól, ezért óvakodjunk attól, nehogy az istentelen feledés homályába merítsük az Ő kegyelmét. Sőt, látva, hogy most világosabban is élénk tárul, mint korábban a szentek elé a törvény alatt, mert Krisztus nyíltan kijelenti: az istenfélők az Ő gondoskodására vannak bízva, hogy egy se vesszen el közülük (Jn17:12), annál jobban kellene ennek a kegyelemnek virágzania a szívünkben, hogy egyrészt magasztosan ünnepeljük alkalmas dicséretekkel, másrészt pedig sarkalljon minket a legjobb Védelmezőnk eme védelmének keresésére. S ez rendkívül szükséges a számunkra, mert ha arra gondolunk, hányféle veszély vesz körül bennünket, akkor aligha múlik el úgy nap, hogy ne szabadulnánk meg ezer halálból. S mi másból származna ez, mint abból a gondoskodásból, amit Isten Fia biztosít a számunkra, Aki Atyja kezéből vett védelmébe minket?

És viseljék az én nevemet. Ez az örökbe fogadás korábban említett jele, mert az ő nevét adja nekik, hogy helyet kaphassanak a pátriárkák között. A héber kifejezés valóban nem mást jelent, mint azt, hogy Jákob családjába számíttatni. Így nevezik az asszonyt a férje nevére (Ézs3:28), mert a feleség a férjétől kölcsönzi a nevét, akinek alá van rendelve. Annál nevetségesebb a pápisták tudatlansága, akik ebből azt akarják levezetni, hogy a holtakat kell segítségük hívni az imádkozásban. Jákob, mondják, azt szerette volna, ha a holtai után az utódai segítségük hívnák. Micsoda? Hogy hozzá imádkozva ő segítséget nyújthasson, s nem – a beszélő világos szándéka ellenére – Efraimot és Manassét hozzáadja a pátriárkák társaságához úgy, hogy ők a szent nép két törzsét alkossák! Azután az is bámulatos, hogy a pápisták, ezzel az ürüggyel igyekezték maguknak megszámlálhatatlanul sok támogatót szerezni, úgy mennek el Ábrahám, Izák és Jákob mellett, mint akik méltatlanok erre a hivatalra. Az Úr azonban ezzel a brutális bódulattal bosszulta meg az Ő nevének megszentéstelenítését. Amit pedig Jákob tesz hozzá a következő mondatban, miszerint nekik

⁶⁴⁶ In denedicendo filio. Úgy tűnik, hogy noha egyes számot használ, az utalás mégis Jákob két unokájára vonatkozik. – a szerk.

⁶⁴⁷ A Károli-fordítás szerint: *Mert nyilván nem angyalokat karolt fel.* – a ford.

nagy tömeggé kell növekedniük,⁶⁴⁸ az ugyanarra az ígéretre vonatkozik. A dolog summája az, hogy az Úr bennünk fogja befejezni azt, amit a pátriárkáknak ígért meg.

17. *Látván pedig József.* Mivel a kezeinek keresztezésével Jákob úgy helyezte a kezeit a fiúkra, hogy a bal keze került az elsőszülöttre, József úgy szerette volna ezt az eljárást helyesbíteni, mintha hiba lett volna. Úgy vélte, a tévedés Jákob látásának megromlásából fakad, de atyja Szentlélek, mint titkos irányító vezetését követte, hogy a tisztességet, amit a természet az idősebbnek adott, átruházhassa a fiatalabbra. Mert ahogyan nem ragadta magához elhamarkodottan az áldás közvetítésének hivatalát, úgy nem volt törvényes a számára bármit a saját erejéből megkísérelni sem. S végül a történelem bizonyította, hogy bármit is cselekedett, azt a mennyből diktálták neki. S noha József hibának véli, hogy Manassé, aki a természet törvénye alapján volt az első, a második helyre kerüljön, ez az érzés a hitből és a prófétai hivatal iránti szent tiszteletből fakadt. Hisz könnyen elviselte volna, ha látja, hogy atyja hibázik a fiúk magához ölelésével, ha nem tudta volna, hogy az isteni kegyelem szolgáljaként nagyon távol áll attól, hogy hiábavalóságot cselekedjen, hanem nem más tesz, mint kihirdeti a földön azt, ami Isten jóváhagyott a mennyben. Mégis téved abban, hogy hozzáköti Isten kegyelmét a természet megszokott rendjéhez, mintha az Úr nem változtatta volna meg sokszor céltudatosan a természet törvényét azért, hogy megtanítsa nekünk: amit ingyenesen ruház ránk, az teljes mértékben az Ő szabad akaratának eredménye. Ha Isten mindenkinek azt adná meg, amit érdemel, akkor tulajdonképpen biztos szabályt lehetne alkalmazni a kegyeinek osztogatására, de mivel Ő senkinek sem tartozik semmivel, szabadon osztogathatja az ajándékait a saját jótetszésének megfelelően. Sőt, nehogy valaki testben dicsekedjen, Ő szándékosan szemlélteti a saját ingyenes kegyelmét azok kiválasztásával, akikben semmi saját érdemlegesség sincsen. Mit mondunk mi oknak, amiért Efraimot a testvére fölé emelte, pedig a szokás szerint alsóbb rangú volt nála? Ha bárki azt feltételezi, hogy Efraimban megvolt a kiválóság valamilyen rejtett magja, akkor nemcsak hiábavaló módon fecseg, de istentelenül ki is forgatja Isten tanácsvégzését. Isten ugyanis Önmagából és a saját nagylelkűségéből származtatja az okot, amiért a kettő közül az egyiket többre tartja a másiknál. S azért ruhazza a tisztességet a fiatalabbra, hogy megmutassa: Őt nem kötik az emberi érdemekkel kapcsolatos követelések, hanem szabadon osztogatja az ajándékait úgy, ahogyan jónak látja. S miközben Isten eme nagylelkűsége minden jó dologra kiterjed, a legvilágosabban mégis az első örökbefogadásban ragyog fel, amellyel eleve elrendeli Magának azokat, akiket jónak lát, a romba dőlő tömegből. Ezért a mi dolgunk az, hogy meghagyjuk a teljes hatalmat érintetlenül Istennek, s ha a testi érzelmeink valamikor is lázadoznak, tudjuk meg, hogy senki sem bölcsőbb azoknál, akik amikor Isten csodálatos ügyeit szemlélik, vakoknak akarják tartani magukat azért, hogy egyedül Őrá vezethessék vissza bármely változtatás okát, amit Ő visz véghez. Láttuk korábban, hogy Jákon szemei meghomályosodtak, de a kezei keresztbe tételével, a látszólagos hanyagsággal azért, hogy eleget tegyen Isten kiválasztási céljainak, élesebb látású, mint a fia, József, aki a testi érzékeléssel túl éles elméjű módon kérdezősködik. Azok, akik örülten azt képzelik, hogy ezt az ítéletet a cselekedeteik nézetével alkották, ezzel az eggyel kellőképpen kimutatják, hogy még a hit legkezdetlegesebb csírái sincsenek meg bennük. Mert a Manassé és Efraim számára közös örökbefogadás vagy ingyenes ajándék volt, vagy egy tartozás ellentételezése. E második feltevést illetően a Szentírás megannyi igeverse eltöröl minden kétséget, melyekben az Úr a jóságát azzal mutatja ki, hogy ingyenesen szerette és választotta ki az népét. Nos senki nem olyan tudatlan, hogy ne venné észre: az első hely nem érdemek szerint adatik meg az

⁶⁴⁸ יָדָהּ. Ainsworth így fordítja az igeszakaszt: „szaporodjanak nagy tömeggé, mint a halak”. A héber hal szó a fenti gyökérből származik a szaporaságuk miatt. Következésképpen, az efféle kifejezés használata természetes módon sugallja a rendkívüli megsokasodást. Ezért adja hozzá a kaldeus igemagyarázó: „mint a tenger halai”. Ezét volt Mózes idejében 85200 Józseftől származó, hadra fogható férfi, ami Jákob minden más fiánál nagyobb létszámot jelent. Lásd Ainsworth. – a szerk.

egyiknek, vagy a másiknak, hanem ingyenesen, mert így tetszik az Úrnak. Ami a kezek helyzetét illeti, egyesek éleselméjűsége, akik úgy vélik, hogy a kereszt titka foglaltatott ebben benne, abszurd, mert az Úr nem akart többet, mint hogy a jobb és a bal kéz kereszteződése a természet szokásos rendjének megváltozását jelezze.

19. *Ő is néppé lesz.* Jákob nem vitatja, hogy az ifjak közül melyik lesz a méltóbb, hanem csak kihirdeti, amit az Úr neki elrendelt mindegyikről, s ami majd hosszú idő elteltével fog bekövetkezni. Nem keres tehát másutt okokat, hanem megelégszik ezzel az egyetlen kijelentéssel, mely szerint Efraim jobban megszorodik majd, mint Manassé. S valóban, a mi méltóságunk is Isten tanács végzésében van elrejtve, amíg az elhívásával világossá nem teszi, mit akar velünk csinálni. Közben a bűnös utánzást is megtiltja, amikor azt parancsolja Manassénak, hogy elégedjen meg az osztályrészével. Azok tehát teljesen örültek, akik száraz és repedezett kutakat ásnak az isteni örökbefogadás okainak keresésével, miközben a Szentírás mindenütt egyetlen szóban határozza meg, hogy azok kaptak elhívást az üdvösségre, akiket Isten kiválasztott (Rm8:29), és a kiválasztás elsődleges forrása az Ő szabadd jótetszése. Az áldás formája, amit röviddel utána mond el, teljesebben is megerősíti azt, amire utaltam: nevezetesen Isten mindkettejük iránti kegyelmét dicséri, hogy Manassé, fontolóra véve, hogy többet kapott annál, amit megérdemelt, ne irigyelje a testvérét. Emellett ezt az Efraimra és Manasséra kimondott áldást nem úgy kell érteni, mint a korábbi, amikor ezt mondta: *megáldatnak a te magodban a földnek minden nemzetségei*, hanem az egyszerű jelentés az, hogy Isten kegyelme annyira látványos lesz József két fia iránt, ami egy beszédformát alakít majd ki Izrael népének, amivel kifejezik majd a jókívánságaikat.

21. *És mondá Izráel Józsefnek.* Jákob megismétli, amit mondott. S valóban, minden fia, de főleg József és a fiai valamennyivel többet követeltek egyszerű megerősítésnél, hogy ne alakítsanak ki állandó lakóhelyet Egyiptomban, hanem elméikben a Kánaán földjén éljenek. Megemlíti a saját halálát, hogy megtanítsa nekik: Isten örök igazsága semmi módon sem függ az emberek életétől. Mintha azt mondta volna: az életem láthatóan rövid és tovatűnő, hamarosan véget ér, de Isten ígérete, melynek nincsenek határai, akkor is virágzik majd, amikor én már halott leszek. Egyetlen látomást sem láttak a fiai, de Isten a szent embert az Ő szövetségének közbenső védnökének tette meg. Ezért serényen ellátja a rá bízott hivatalt, időben gondoskodva arról, hogy a hitük ne rendüljön meg az ő halálától. Így amikor az Úr halandó emberek által juttatja el az Ígését a világhoz, s ők befejezve a test szerinti életútjukat meghalnak, Isten hangja mégsem alszik ki velük együtt, hanem még manapság is meglevenít bennünket. Ezért írja Péter, hogy igyekezni fog, hogy a halála után is megemlékezzen az egyház a rá bízott tanításról (2Pt1:15).

A ti atyáitok földére. Nem ok nélkül követeli magának és atyáinak a föld birtokjogát, amelyen mindig idegenekként vándoroltak. Valahányszor csak Isten ígérete megíhúsulni látszik, jó reménységre buzdítja a fiait, s bátor lélekkel kihirdeti, hogy a föld az övé lesz, amelyen végül még egy sírhelyet is alig kapott, s azt is csak kegyességből. Honnan származott ez a nagy magabiztosság, ha nem onnan, hogy a saját példájával szoktatta a fiait hozzá: legyen hitük Isten Ígésében? Ez a tanítás számunkra is közös, mert soha nem támaszkodunk elegendő szilárdsággal Isten Ígésére mindaddig, amíg a saját érzéseink vezetnek minket. Sőt, amíg a hitünk nem kel fel, hogy megragadja a messzire került dolgokat, addig nem tudjuk, mit jelent ráütni a pecsétünket Isten Ígésére.

22. *Én pedig adok néked egy osztályrészt.* A fia, József magabiztosságának fokozása érdekében Jákob itt egy további osztályrészt ad neki a tulajdonképpeni osztályrésze mellé. Egyesek másként magyarázzák ezt az igeszakaszt, mintha kettős örökösnek nevezte volna őt a két fiában, így megtisztelvén őt a többiekhez képest egy további osztályrésszel. De nem kétséges, hogy egy bizonyos területre gondol. S János (Jn4:5) elvesz minden kételyt, mert amikor a Sikár melletti mezőről beszélve, amit korábban Sekhemnek neveztek, azt mondja, hogy az volt az, amit Jákob adott a fiának, Józsefnek. S Józsué könyvének utolsó fejezetében

(Józs24:32) azt olvassuk, hogy József fiainak birtokába jutott. De a שכם szóban, ami a héberek között *részt* jelent, utalás történik a hely tulajdonnévére is. Itt azonban felmerül a kérdés: hogyan mondhatja, hogy a kardjával és az íjával szerezte a földet, amit pénzért vásárolt meg, amint az meg van írva (1Móz33:19), s fel van jegyezve Józsué könyvének említett igeszakaszában is? Látva azonban, hogy a mezőnek csak kis részét vette meg, ahol a sátrait felállíthatta, én nem kételkedem abban, hogy itt sokkal nagyobb területről volt szó. Mert könnyen kiszámíthatjuk az árból, hogy a föld mily csekély részét birtokolta a város megsemmisítése előtt. Most tehát a fiának, Józsefnek nemcsak a sátra számára ad helyet, ami száz ezüstpénzbe került, hanem a mezőt, ami közös volt Sikár városa számára. De meg kell kérdezni, miképpen mondhatja, hogy a kardjával szerezte meg, amikor a lakosait Simeon és Lévi mészárolták le gonoszul és kegyetlenül. Miképpen lehetne tehát megszerezni a győztes jogán azoktól, akikkel igazságtalanul háborúztak, vagy inkább akik ellen mindennemű háború nélkül a legkegyetlenebb álnokságot gyakorolták? Jeromos hasonlathoz folyamodik, s azt mondja, hogy azt a mező szerezte meg pénzért, amit erőnek, vagy igazságnak neveznek. Mások téves korábbra keltezést feltételeznek, mintha Jákob a föld jövőbeli megszerzéséről beszélt volna. Ez a jelentés, bár nem vetem el, mégis valamennyire erőltetettnek látszik. Én inkább erre a magyarázatra hajlok: először is bizonyosságot akart tenni arról, hogy semmit sem vett el a két fia, Simeon és Lévi által, akik ügy tombolva, mint a rablók, nem törvényes győztesek voltak, és soha nem szereztek egy talpalatnyi földet sem a mészárlás elkövetése után. Mert olyan messze álltak bárminek a megszerzésétől, hogy még az atyjukat is menekülésre készítették, s nem is lett volna lehetséges a menekülés, ha nem egy csoda folytán szabadultak volna meg. Amikor azonban Jákob megfosztja őket az üres titulussuktól, akkor a győzelem dicsőségének jogát önmagára helyezi át úgy, mint amit Istentől kapott. Mert mindig utálattal tekintett a gonoszságukra, s ki is mutatja majd az utálatát a következő fejezetben (1Móz49). Mégis, mivel az egész háznépét felfegyverezték, így mondhatni az ő felügyelete alatt harcoltak. Örömmel megőrizte volna Sikkem lakosait, de ezt a célját nem volt képesek elérni. Mégis magának tulajdonítja a fiai által megüresített és elpusztított földet, mert Isten az ő kedvéért kímélte meg a gyilkosokat.⁶⁴⁹

⁶⁴⁹ Talán ennek a bevallottan homályos igeszakaszhoz ezt a magyarázatát inkább ötletesnek, semmint szilárdnak tarthatjuk. Sokan azt feltételezik, hogy Jákob olyan ügyletre utal, amiről nincsen feljegyzés. Ábrahámhoz hasonlóan ő is felfegyverezhette bizonyos alkalommal a háza népét azért, hogy visszavegye az emóriaktól Shekem mezejét, amit korábban már megvásárolt. De az egész reménytelen homályban kell hagyni. Ainsworth úgy véli, hogy Jákob előzetes jelleggel beszél, s a gyermekei jövőbeli viselkedését írja le Józsué alatt, akiknek a kardjait és íjait nevezi itt a saját magáénak. De ez erőltetettnek tűnik. A kaldeus magyarázat, mely szerint a kardot és az íjat itt jelképesen használja az ima és a könyörgés helyett, még valószínűlenebb. – *a szerk.*

49. fejezet

1. És szólítá Jákób az ő fiait, és monda: Gyűljetek egybe, hadd jelentsem meg néktek, a mi rátok következik a messze jövőben.

2. Gyűljetek össze s hallgassatok Jákóbnak fiai! hallgassatok Izráelre, a ti atyátokra.

3. Rúben, te elsőszülöttem, erőm, tehetségem zsengeje, első a méltóságban, első a hatalomban.

4. Állhatatlan, mint a víz, nem leszesz első, mivel atyád ágyába léptél fel: akkor megfertőztetted! Nyoszolyámba lépett ő.

5. Simeon és Lévi atyafiak, erőszak eszközei az ő fegyverök.

6. Tanácsukban ne legyen részes lelkem, gyűlésükkel ne egyesüljön dicsőségem, mert haragjokban férfit öltek, s kedvök telve inát szegték az ökörnek.

7. Átkozott haragjok, mert erőszakos, és dühök, mivel kegyetlen; eloszlatom őket Jákóbban, és elszélesztem Izráelben.

8. Júda! téged magasztalnak atyádfiai, kezéd ellenségeidnek nyakán lesz s meghajolnak előtted atyáidnak fiai.

9. Oroszlánkölök Júda; zsákmányt ejtván, felmentél, fiam! Lehevert, lenyúgodott, mint a hím oroszlán, és mint nöstény oroszlán; ki veri őt fel?

10. Nem múlik el Júdától a fejedelmi bot, sem a vezéri pálcza térdei közül; míg eljő Siló, és a népek néki engednek.

11. Szőlőtőhöz köti szamarát, és nemes venyigéhez szamara vemhét, ruháját borban mossa, felöltőjét a szőlő vérében.

12. Bortól verések szemei, tejtől fehérek fogai.

13. Zebulon a tenger partjáig lakozik, azaz a hajók kikötőjéig s határának széle Czídonig ér.

14. Izsakhár erős csontú szamar, a karámok közt heverész.

15. S látja, hogy jó a nyugalom és hogy a föld mily kies: teher alá hajtja hátát, s robotoló szolgává lesz.

16. Dán ítéli az ő népét, mint Izráel akármelyik nemzetsége.

17. Dán kígyó lesz az úton, szarvaskígyó az ösvényen, mely a ló körmébe harap, hogy lovagja hanyatt esik.

18. Szabadításodra várok Uram!

19. Gád! had háborgatja; majd ő hág annak sarkába.

20. Ásernek kenyere kövér, királyi csemegét szolgáltat.

21. Nafthali, gyors lábú szarvas, az ő beszéde kedves.

22. Termékeny fa József, termő ág a forrás mellett, ágazata meghaladja a kőfalat.

23. Keserítik, lövöldözik és üldözik a nyilazók:

24. De mereven marad kézíve, feszülten keze karjai, Jákób Hatalmasának kezétől, onnan, Izráel pásztortól, kösziklájától.

25. Atyád Istenétől, a ki segéljen; a mindenhatótól, a ki megáldjon, az ég áldásaival, onnan felülről, a mélység áldásaival, mely alatt terül, az emlékek és anyaméh áldásaival.

26. Atyád áldásai meghaladják az ős hegyek áldásait, az örök halmok kiességeit. Szálljanak József fejére, a testvérek közül kiválasztatottnak koponyájára.

27. Benjámin ragadozó farkas: reggel ragadományt eszik, este pedig zsákmányt oszt.

28. Mind ezek Izráel nemzetségei, tizenketten, és ez az a mit mondott nekik az ő atyjok, mikor őket megáldá; mindeniket tulajdon áldásával áldá meg.

29. És parancsola nékik és monda: Én az én népemhez takaríttatom, temessetek engem az én atyáimhoz, ama barlangba, mely a Khitteus Efron mezején van.

30. Abba a barlangba, mely Kanaán földén Mamré átellenében Makpelahnak mezején van, melyet megvett Ábrahám a mezővel együtt a Khitteus Efrontól, temetésre való örökségül.

31. Oda temették el Ábrahámot és Sárát az ő feleségét; oda temették Izsákot és Rebekát az ő feleségét; s oda temettem el Leát is.

32. Szerzemény e mező és a barlang, mely abban van, a Khéth fiaitól.

33. És elvégezte Jákób a mit fiainak parancsolt és fölszedé lábait az ágyra, és kimúlék és az ő népéhez takaríttaték.

1. *És szólítá Jákób.* Az előző fejezetben (1Móz48) Efraim és Manassé áldásáról számolt be Mózes, mert mielőtt Jákób rátérne az egész, tőle majd származó nemzetség állapotára, helyes volt, hogy ezt a két unokát beiktassa a fiainak testületébe. Most pedig mintha csak az egek fölé emelkedne, nem ember szerepében, hanem mondhatni Isten szájával mondja el, mi lesz valamennyiük állapota a messzi jövőben. S helyes lesz legelőször is azt megjegyezni, hogy miután tizenhárom fia volt, ezért az ő személyükben ugyanannyi nemzetség, vagy törzs számát láttatja önmagával, mely cselekedetben a hitének bámulatos világossága mutatkozik meg látványosan. Mert miután gyakran hallotta az Úrtól, hogy a magvának népek sokaságává kell növekednie, ez a jövődőlés olyan volt a számára, mint egy nemes tükör, amelyben megnézhetette az emberi érzékszervek elől mélyen elrejtett dolgokat. Azután ez nemcsak a hit egyszerű megvallása amellyel Jákób bizonytságot tesz arról, hogy mindabban reménykedik, amit az Úr ígért neki, hanem ő az emberek fölé emelkedik Isten magyarázójaként és követeként, s megállapítja az egyház jövődöbeli állapotának szabályait. Mivel egyes igemagyarázók ezt a próféciát nemesnek és fenségesnek találták, úgy vélték, hogy nem lesz felékesítve a tulajdonképpeni máltóságával, amíg nem származtatnak belőle bizonyos új titkokat. Így történt meg, hogy a mélyenszántó hasonlatok kicsikarására irányuló buzgó törekvésekkel eltávolodtak a szavak valódi jelentésétől és a saját koholmányaikkal megrontották azt, ami itt a kegyesek alapos oktatása végett van megírva. De nehogy alábecsüljük a szó szerinti jelentést, mintha az nem tartalmazna kellően alapos spekulációkat, mutassunk rá a Szentlélek céljára. Először is, Jákób fiai előre tájékoztatást kapnak a jövőbeli sorsukról, hogy megismerhessék önmagukat, mint Isten speciális gondoskodásának alanyait. S jöllehet az egész világot az Ő gondviselése irányítja, őket mindazonáltal előnyben részesíti a többi nemzettel szemben a saját háznépe tagjaiként. Látszólag közönséges és megvetendő dolog, hogy egy szőlőtermő vidéket, mely bőséges mennyiségű bort termel, valamint egy gazdag lekelőkkel megáldott vidéket, ami tejet ad, ígér Júda törzsének. De ha bárki fontolóra veszi, hogy az Úr ezzel a saját kiválasztásának szemléletes példáját adja, leereszkedve a család atyjaként az élelemtől történő gondoskodáshoz, valamint megmutatva az apró részletekben azt, hogy a szövetség szent kötelékével egyesült Ábrahám gyermekeivel, akkor az illető nem fog mélyebb titkokat keresni. Másodszor, a megígért örökség reménységét ismét megújítja nekik. Ezért Jákon, mintha csak a saját kezével tenné őket a föld birtokosaivá, bizalmasan és részletesen elmagyarázza, mint egy ténylegesen jelen idejű dologban, miféle lakóhelye lesz mindegyiküknek. Vajon az ennyire komoly dolog megerősítése tűnhet megvetendőnek az értelmes és bölcs olvasók számára? Jákób fő célja azonban helyesebben annak megmutatása, honnan származik majd a király közülük, aki a teljes boldogságba vezeti majd őket. S ezen a módon magyarázza meg, amit homályosan ígért az áldott magot illetően. Ezeknek a dolgoknak oly nagy a súlya, hogy már az egyszerű elbeszélésüknek is, mintha csak gyakorlott igemagyarázók lennének, joggal kellene bámulattal eltölteni minket. De (minden mást figyelmen kívül hagyva) nem közönséges előny származik abból az egy dologból, hogy a tisztátalan és világi emberek szája, aki szabadon elvesznek Mózes szavahihetőségéből, úgy

bezárul, hogy nem merik többé azt állítani, hogy nem mennyei ösztönzés hatására szólalt meg. Képzelnék el, hogy Mózes nem mondja el, amit Jákob korábban prófétált, hanem a saját maga személyében szól: akkor viszont honnan tudta mindazt megjövendölni, ami nem történt meg, csak hosszú-hosszú idő elteltével? Ilyen például a Dávid királyságával kapcsolatos prófécia. S nem kétséges, hogy Isten parancsolta meg a föld sorsvetés szerinti elosztását, nehogy bármi gyanú támadjon arról, hogy Józsué megállapodás szerint osztotta azt el úgy a törzsek között, ahogyan a mestere tanította. Miután az izraeliták a föld birtokába jutottak, annak elosztása nem az emberek akarata szerint történt meg. Honnan következett hát, hogy a tengerpart melletti terület Zebulon törzsének adatott, a termékeny síkságot Áser törzse kapta, s mások is azt kapták a sorsvetés által, ami itt meg van írva, ha nem onnan, hogy az Úr az eredményekkel erősíti meg a jövendöléseit, s nyíltan meg fogja mutatni, hogy semmi sem történt, amit Ő már hosszú idővel előtte el ne határozott volna? Most visszatérek Mózes szavaira, melyekben a szent Jákobot annak elmondása közben látjuk, amit a Szentlélek tanított neki a még távoli jövőről. Egyesek azonban a kutyák veszett dühével követelik:⁶⁵⁰ Honnan szerezte Mózes az ismereteit erről a beszélgetésről, ami egy homályos kunyhóban folyt le, kétszáz évvel az ő kora előtt? Viszont én is megkérdezem, mielőtt választ adnék: honnan származnak az ismeretei a Kánaán földjének helyeiről, amiket egy képzett földmérőhöz hasonlóan jelöl ki az egyes törzseknek? Ha ez az ismeret a mennyből származott (amit el kell ismerni), akkor ezek az istentelen fecsegők miért tagadják, hogy azokat a dolgokat, melyeket Jákob jelzett előre, Isten jelentette ki Mózesnek? Egyébként sok más dolog mellett, amiket a szent ősatyák a hagyomány útján adtak tovább, ez a jövendölés is általánosan ismert lehetett. Honnan származott az, hogy a nép, amikor zsarnoki módon elnyomták, Isten, mint a Szabadítójuk segítségével könyörgött? Honnan eredt, hogy a korábban adott ígéret egyszerű meghallásakor felemelték az elméiket a jó reménységre, hacsak nem onnan, hogy az isteni örökbefogadás valamilyen emlékezete még mindig virágzott közöttük? Ha megvolt az általános egyetértés az Úr szövetségével a nép között, miféle pökhendiség lenne tagadni, hogy Isten mennyei szolgálai pontosabban tanulmányozták, amit fontos volt ismerni a megígért örökség vonatkozásában? Az Úr ugyanis nem olyan jövendöléseket mondhat ki Jákob szájával, melyeket a halála után megsemmisít a hirtelen feledés, mintha ő nem tudom én milyen hangokat sóhajtott volna ki a levegőbe. Ehelyett inkább sok kor számára szóló tanításokat adott át, hogy az utódai megtudhassák, miféle forrásból jutott el hozzájuk a szabadításuk, valamint a föld örökösödési jogcíme. Tudjuk, mennyire nehézkesen, sőt félénken fogadta el Mózes a rá bízott hatáskort, amikor az elhívást kapta a saját népe megszabadítására, mert tudtában volt annak, hogy egy taníthatatlan és romlott nemzetséggel lesz dolga. Szükséges volt tehát, hogy konkrét meghatalmazásokkal készüljön fel, melyekkel az elhívását bizonyíthatta. S ezért hozakodik elő ezekkel a jövendölésekkel, mint nyilvános dokumentumokkal Isten szent archívumából, hogy senki se feltételezhesse: elhamarkodottan tört be a hivatalába.

*Gyűljetek össze.*⁶⁵¹ Jákob a figyelmük felkeltésével kezdi. Komolyan kezd bele a témába és a próféta hitelességét állítja magáról, hogy a fiai megtudják: semmiképpen sem magán-végrendelkezésről van szó, hanem a rábízott jövendöléseket önti szavakba, míg maga az esemény majd bekövetkezik a kellő időben. Nem egyszerűen csak azt parancsolja nekik,

⁶⁵⁰ Sed oblatrant quidam protervi canes.

⁶⁵¹ Az olvasó észre fogja venni, hogy ezeknek a jövendöléseknek a teljes szerkezete költői. Az ószövetségi próféciák általában ebben a formában vannak közreadva. Isten így választotta ki a prófétaik intelligencia közvetítésének legtermészetesebb módját a nyelvezet fennkölt jellegével, ami különösen alkalmas arra, hogy a fennkölt és láthatatlan valóságokat tárgyalja, és a legjobban szolgálja az lelkes érzések felkeltését, valamint a fontos igazságok belerögzítését az olvasó elméjébe. Azok, akik aprólékosabban is meg akarják vizsgálni a fejezet költői jellegét, tanulmányozhatják dr. Adam Clarke *Kommentárját*, valamint Caunter *Mózes öt könyvének költészete* című munkáját. Néhány futólagos megjegyzést teszünk majd a megjegyzésekben ezekre a szakaszokra, melyek megvilágítják majd a költői szerkezetüket. – a szerk.

hogy hallgassanak a kívánságaira, hanem hogy gyűljenek össze egy ünnepélyes rítus keretében, és hallgassák meg, mi fog velük majd történni az idő múlásával. Aztán abban sem kételkedek, hogy ezt jövőbeli időszakot, melyről beszél, állítja szembe a száműzetésükkel Egyiptomban, hogy miközben az elméik bizonytalanságban voltak, előre nézhessenek arra a megígért állapotra. A fenti megjegyzésekből könnyen kikövetkeztethető, hogy ebben a próféciában benne foglaltatik az egész időszak az Egyiptomból történt elindulásuktól kezdve Krisztus uralkodásáig. Nem azt jelenti ez, hogy Jákob előszámlál minden eseményt, hanem hogy az általa említett dolgok summájában megállapít egy elhatározott rendet és utat, amíg majd Krisztus megjelenik.

3. *Rúben, te elsőszülöttem.* Az elsőszülöttel kezd, de nem a megtiszteltetés végett, hogy megerősítse a rangjában, hanem hogy még laposabban szégyenbe boríthassa és megalázhassa a jogos korholással. Ruben azért vesztette el az elsőszülöttségi jogát, mert bemocskolta atyja ágyát, vérfertőző kapcsolatra lépve a mostohájával. Jákob szavainak jelentése ez: te valóban az a természet által vagy elsőszülött, akinek kiemelkedőnek kellett volna lennie, hisz te vagy az én erőm és a férfiasságom kezdete, de miután a legjavad szétfolyt, mint a víz, többi semmi alapod sincs arra, hogy bármi is követelj magadnak. Mert a vérfertőződésed napjától fogva az a méltóság, amit a születésnapodon nyertél el anyád méhétől fogva elveszett és szertefoszlott. Az וְאֵן főnevet egyesek *magnak*, mások *bánatnak* fordítják, s így alakítják az igeszakaszt: „Te vagy az elsőszülöttem, és a bánatom, vagy magom kezdete”. Azok, akik a *bánat* szót tartják jobbnak, okként jelölik meg, hogy a gyermekek gondot és aggodalmat jelentenek a szülőknek. De ha ez lenne az igeszakasz valódi jelentése, akkor inkább ellentét állna fenn az erő és a bánat között. Mivel azonban Jákob folytatólagosan azt a méltóságot adja elő, ami az elsőszülötthöz tartozik, nekem kétségem sincs felőle, hogy itt a férfiassága kezdetéről beszél. Mert ahogyan az emberek bizonyos értelemben újra élnek a gyermekeikben, úgy nevezik tulajdonképpen az elsőszülöttet „az erő kezdetének”. Ugyanez vonatkozik arra is, ami rögtön ez után következik, miszerint a méltóság és az erő kiválósága volt az övé, de joggal lett megfosztva mindkettőtől. Jákob ugyanis a korábbi tisztességét állítja a fia, Ruben szemei elé, mert a hasznára vált, ha teljesen a tudatára ébredt, honnan bukott ki. Így mondja Pál is, hogy a korinthusiak elé állította az őket bemocskoló bűnöket, hogy megszégyenüljenek (1Kor6:5). Mert miután hajlamosak vagyunk kecségtetni magunkat a bűneinkben, aligha van köztünk bárki, aki a bukás után visszatér a józan észre, hacsak nem érinti meg az aljasságának érzése. Sőt, semmi sem alkalmas jobban a megsebzésünkre, mint az, amikor összehasonlítják azokat a jótéteményeket, melyeket Isten ruházott ránk, valamint azokat a büntetéseket, melyeket a saját hibánkból hozunk magunkra. Miután Ádám megfosztott a jó dolgoktól, Isten élesen megfeddi őt, s ki is gúnyolja: „Íme Ádám olyan, mint egy közülünk”. Mi más célt szolgált volna ez, mint azt, hogy Ádám, elgondolkodva azon, mennyire megváltozott ahhoz az emberhez viszonyítva, aki nemrég teremtetett meg Isten képmására, s felruházott oly sok kiváló ajándékkal, megrendüljön és elterüljön, siratva a mostani nyomorúságát? Látjuk tehát, hogy a feddések azért szükségesek a számunkra, hogy az Úr haragja az elevenünkbe vágjon. Mert így történik meg, hogy nemcsak a bűneinkkel leszünk elégedetlenek, melyeknek a büntetését most hordozzuk, de nagyobb gondot fordítunk Isten ama ajándékainak megőrzésére is, amelyek bennünk lakoznak, nehogy elpusztuljanak a hanyagságunk folytán. Azok, akik „a méltóság kiválóságát” a papságra, „az erő kiválóságát” pedig a királyi hivatalra vonatkoztatják, szerintem túlonúl kifinomult magyarázók. Én az igeszakasz egyszerűbb magyarázatának tekintem, hogy ha Ruben szilárdan megállt volna a maga rangjában, akkor a kiválóság fő helye lett volna az övé.

4. *Állhatatlan, mint a víz.* Megmutatja, hogy a tisztesség, ami nem ad jó lelkiismeretet a viselőjének, nem szilárd, hanem tovatűnő, s így veti ki Rubent az elsőszülöttségből. Kijelenti az okát is, nehogy Ruben azt panaszolja, hogy ártatlanul kapta a büntetést, mert e dolog nagy jelentőségű következménye volt az is, hogy meg legyen győződve a vétkéről,

nehogy a büntetés ne váljon a hasznára. Most látjuk, hogy Jákob, a testi vonzalmakat félretéve erőteljesen és méltósággal látja el a prófétai hivatalát. Az ítéletét ugyanis nem a haragnak kell tulajdonítani, mintha az atya magán-bosszút akart volna állni a fián, hanem ez Isten Lelkétől származott, mert Jákob teljes mértékben észben tartotta a rá rótt terhet. Az עלה szó a mondat végén azt jelenti, elindulni, vagy szertefoszlani, mint az emelkedő füst, ami szétszóródik.⁶⁵² Az igeszakasz értelme tehát az, hogy Ruben, amióta beszennyezte atyja ágyát, szétfolyt és kihunyt- Mert az ágyra vonatkoztatni a kifejezést, miszerint az megszűnt Jákob házasága lenni, mert Bilha elvált, túlon túl hideg.

5. *Simeon és Lévi atyafiak.* Elítéli Sekhem városának Simeon és Lévi által történt lemészárlását, és kihirdeti ennek a nagy bűnnek a büntetését. Ebből megtanuljuk, mennyire gyűlöletes Isten előtt a kegyetlenség, látva, hogy az ember vére drága az Ő szemében. Mert ez olyan, mintha Ő idézné az ítélőszéke elé ezt a két embert, s bosszút követelne rájuk, amikor már azt hitték, megúszták. megkérdendő azonban, vajon nem nyertek-e bocsánatot már réges-rég, s ha Isten már megbocsátott nekik, akkor miért idézi őket ismét a büntetés kiszabására? Erre azt válaszolom, hogy egyrésztől mindkettőjüknek hasznos volt magánemberekként, s szükséges volt példaként is, hogy ez a mészárlás ne maradjon büntetlen, még ha korábban kaphattak is bocsánatot. Mert korábban láttuk, hogy amikor atyjuk megintette őket, akkor milyen távol álltak attól a bánattól, ami a valódi megtérés kezdete. S hihető, hogy utóbb csak egyre jobban és jobban eltompultak a saját gonoszságukban egyfajta brutális tunyasággal, vagy legalábbis nem érintette meg őket komolyan a bűnük miatti keserű bánat. Attól is félni kellett, nehogy az utódjaik ugyanarra a brutalitásra adják a fejüket, ha az Isten ténylegesen nem retten meg őket. Ezért az Úr részben, hogy megalázza őket, részben pedig, hogy példának tegye meg minden kor számára, az örök gyalázat büntetését szabta ki rájuk. Sőt, ezt cselekedve nem tartotta vissza a büntetést, miközben megbocsátotta a vétket, amin azt a pápisták bolond módon képzelik, hanem valóban és tökéletesen kiengesztelődve a jövő időkre nézve alkalmas helyesbítésről gondoskodott. A pápisták azt képzelik, hogy Isten csak félig bocsátotta meg a bűnöket, mivel nem akarja ingyenesen felmenteni a bűnösöket. De a Szentírás nagyon másként beszél. Azt tanítja, hogy Isten nem a vétkeket ellensúlyozó büntetéseket szabja ki, hanem azokat, melyek megtisztítják a szívet a képmutatástól, és hívogatja a választottakat – a világ csábításainak fokozatos lerázásával – a megtérésre, éber törődésre serkenti, és megzabolázza őket a félelem és a tisztelet zablájával. Ebből következik, hogy semmi sem abszurdabb, mint az, hogy az általunk kiérdemelt büntetéseket elégtételekkel váltsuk meg, mintha Isten az emberek módjára kapná meg, amivel tartozunk neki. Sőt, a lehető legjobb összhang van a büntetések ingyenes elengedése és a vessző ama csapásai között, melyek inkább a jövőbeli gonoszságot akadályozzák meg, semmint a már elkövetettek után következnenek.

Visszatérve Simeonra és Lévre: miképpen lehetséges, hogy Isten kiszabva hosszú ideig felfüggesztett büntetést most vétkes szökevényekként idézi őket vissza az ítéletre, ha nem azért, mert a büntetlenség ártalmasnak bizonyulna a számukra? De mégis inkább egy orvos, mintsem egy bíró szerepét látja el, aki elutasítja, hogy *kíméljen*, mert *gyógyítani* akar, s aki nemcsak meggyógyítja a betegeket, de egy ellenszerrrel még mások megfertőződését is

⁶⁵² Kálvin változatának szó szerinti fordítása az alábbi: „A gyorsaságod olyan volt, mint a vízé, ezért nem leszel kiváló, mert atyád ágyába léptél fel, s amikor beszennyezted az ágyamat, szertefoszlott”. Ez más fordulatot ad a pátriárka kifejezésének, mint amit az angol fordítók feltételeztek, akik úgy értik a mondat utolsó szavát, mint a korábbiak ismétlését, csak harmadik személyben, ami sértődöttséget fejez ki. Mintha elfordult volna Rubentől a többi gyermekéhez, ezt mondván: „Igen, kijelentem, hogy az ágyamba lépett!” Másik nézet szerepel az angol Biblia széljegyzetében: „Az ágyamnak vége”, ami azt jelenti, hogy a bemocskolás által megszakadt a házastársi kötelék. Ezt a változatot ellenzi Kálvin a szakasz végén. De mindkét változat erőltetettnek tűnik. Kálviné látszik a legtermészetesebbnek. Ő úgy mutatja be Rubent, mint aki mindent elveszített a bűnös viselkedésével. A tisztesség, a kiválóság, az elsőség, tehát a jellem és a befolyás úgy elpárologtak és szertefoszlottak, mint a föld színére hullott harmat. – *a szerk.*

megakadályozza, hogy azok óvakodjanak a kegyetlenségtől. Arról is nagyon érdemes megemlékezni, hogy Mózes a saját népe gyalázatának közzétételével Isten hírnökeként jár el, s nemcsak az egész nemzet számára közös gyalázatot hirdet, de a becstelenséget még hozzá is kapcsolja ahhoz a törzshöz, ahonnan származott. Ebből világosan kiderül, hogy nem adózott tisztelettel a saját teste és vére iránt, és sem a szeretet, sem a gyűlölet nem indította arra, hogy bármi hamis színben tüntessen fel, vagy hogy eltérjen a történelmi hűségtől, hanem az Úr kiválasztott szolgálaként és tanújaként tudatában volt az elhívásának. Ez pedig nem volt más, mint hogy őszintén és magabiztosan hirdesse Isten igazságát. Az összehasonlítást itt nemcsak Jákob fiai, hanem a tőlük származó törzsek között is teszi. Ez természetesen különösen jó alkalom volt Mózes számára, hogy védelmezze a saját nemzetsége nemességét. De olyan távol áll attól, hogy dicshimnuszokat halmozzon fel rajtuk, hogy őszintén elpecsételi a saját törzsét örök gyalázattal, ami visszaszáll majd az egész családjára. Azok a luciánista kutya, akik kigúnyolják Mózes tanítását, azt állítják, hogy ő hiú ember volt, aki a durva köznép feletti uralmat akarta magához ragadni. De ha ez lett volna a terve, akkor miért nem gondoskodott egyben a maga családjáról is? Azokat a fiakat, akiknek a becsvágya meggyőzhette volna őt, hogy a legmagasabb rangra próbálja emelni őket, félreállítja a tisztességtől és a papságtól, s alantas és közönséges szolgálatot jelöl ki a számukra. Ki ne látná, hogy ezeknek az istentelen rágalmaknak inkább az isteni tanácsvégezés, mintsem a pusztai emberi bölcsesség vette elejét, s ennek a nagy és rendkívüli embernek az örökösei azért lettek megfosztva a tisztességtől, hogy ne tapadhasson hozzá sötét gyanakvás? De hogy ne mondjunk semmit a gyermekeiről és az unokáiról, észrevehetjük, hogy az egész törzsét korholva Lévi személyében nem úgy járt el, mint egy ember, hanem mint egy angyal, aki a szentlélek sugallatára beszél, és mentes minden testi vonzalomtól. Emellett az előző mondatban a bűnt is bejelenti, majd utána hozzáteszi a büntetést. A bűn az, hogy az erőszak fegyverei vannak a sátraikban, ezért mind a nyelvvel, mint a szívvel kijelenti, hogy utálja a tanácsukat,⁶⁵³ mert a bosszúvágyukban levágták a várost a lakosaival egyetemben. Ami a szavak jelentését illeti, az igemagyarázók vélemény eltérő. Egyesek ugyanis a מַכּוֹר szót kardoknak tekintik, mintha Jákob azt mondta volna, hogy a kardjaikat gonoszul beszennyezték ártatlan vérral. De azok gondolkodnak helyesebben, akik a szót lakóhelyeknek fordítják, mintha azt mondta volna, hogy igazságtalan erőszak lakozott közöttük, mert annyira vérszomjasok voltak. Én nem kételkedem abban, hogy a כָּבֵד szó a nyelvet jelenti, mint más helyeken,⁶⁵⁴ s így az igeszakasz értelme világos, miszerint Jákob szívből úgy megveti a fiai által elkövetett bűnt, hogy a nyelve nem fog ahhoz semmiféle hozzájárulást sem adni. Ezt pedig abból a célból teszi, hogy kezdjenek elégedetlenek lenni önmagukkal szemben, s a többiek pedig megtanulják utálni a kegyetlenséggel párosult álnokságot. A düh kétségtelenül a harag romlott és vak impulzusát jelenti,⁶⁵⁵ a kedvüket pedig az ésszerű mértékletességgel állítja szembe,⁶⁵⁶ mert semmilyen törvény sem kormányozta őket. Az igemagyarázók véleménye szintén eltér a שׁוּר szó jelentését illetően is.⁶⁵⁷ Egyesek „bivalynak” fordítják, és

⁶⁵³ Ha ezt a magyarázatot fogadjuk el, az igeszakasz jelentése az alábbi: „Simeon és Lévi atyafiak, a kegyetlenség eszközei a kardjaik.”

⁶⁵⁴ In coetu eorum non uniaris lingua mea. Ez Kálvin változata és talán alátámasztható a כָּבֵד szó használatával más helyeken, ahol a nyelv átvitt értelemben az ember dicsőségét jelenti. Az igeszakasz azonban mégis világosan megenged más, és talán egyszerűbb jelentést is. – *a szerk.*

⁶⁵⁵ Quia in furore sua, etc. Mivel a haragjukban embert öltek. – *a szerk.*

⁶⁵⁶ Kálvin változata nem a libido szót használja, bár a kommentárja ezen a feltevésen alapszik. Az ő szavai: „voluntate sua eradicaverunt murum”. Akaratukból, vagy kedvtelésből ledöntöttek egy falat. – *a szerk.*

⁶⁵⁷ Az angol Biblia széljegyzete szerint a „kiástak egy falat” nem más, mint „inát szegték az ökörnek” (a Károli-fordításban is – *a ford.*). Egyes fordítók, akik úgy vélik, hogy a szót „ökrnek”, és nem „falnak” kell fordítani, az ökröt a bátor és erős embert jelentő jelképes kifejezésnek tekintik. Herder így adja Caunter *Mózes öt könyvének költészete* című művében az alábbi változatot: „A szívem nem csatlakozott a társaságukhoz amikor haragjukban levágtak egy hőst, és bosszúból megsemmisítettek egy nemes ökröt”. Dr. Adam Clarke a szó megváltoztatását

úgy vélik, hogy jelképesen a sekhemieket jelenti, látva, hogy ők kellően erősek és hatalmasok voltak ahhoz, hogy megvédjék az életüket, ha Simeon és Lévi nem gyengített volna meg őket csalással és álnoksággal. Ám a másik magyarázat sokkal jobb, miszerint „ledöntöttek egy falat”. Jákob ugyanis a bűn szörnyűségét nagyítja fel abból a tényből kiindulva, hogy még az épületeket sem kímélték a haragjukban.

7. *Átkozott haragjok.* Emlékezetben kell tartani, amit mondtam: nevezetesen hogy Isten int minket a szent próféta szájával arra, hogy maradjunk távol a gonosz tanácsoktól. Jákob átkot mond a dühükre. Mi másért van ez, ha nem azért, hogy mások megtanulják visszafogni magukat és óvakodjanak az efféle kegyetlenségtől? De (mint azt más mondtam), nem lesz elegendő a kezeinket tisztán tartani, hacsak nem távozzunk el messzire a bűnnel való társulástól is. Mert jóllehet nincs mindig a hatalmunkban megzabolázni az erőszakosságot, annak az a leplezése mégis büntetendő, ami már közeledik az egyetértés látszatához. Itt még a rokonsági kötelékeket, valamint bármi mást is ki kell vetni az elméből, ami csak eltérítené a szilárd megítélést, mert látjuk, hogy a szent ősatya Isten parancsára milyen súlyosan mennydörög a saját fiai ellen. Simeon és Lévi haragját annál is gyűlöletesebbnek mondja, mert kezdetben is erőszakos volt, a végén pedig olthatatlanná vált.

Eloszlatom őket Jákobban. Furcsa eljárásmodnak tűnhet, hogy Jákob, miközben a fiait az egyház pátriárkáinak jelöli ki, és az isteni szövetség örököseinek nevezi, átkot mondjon rájuk áldás helyett. Mindazonáltal szükséges volt, hogy a büntetéssel kezdje, ami előkészíti az utat Isten kegyelmének a megnyilvánulásához, amint az majd kiderül a fejezet végén. Isten azonban enyhíti a büntetést azzal, hogy tiszteletre méltó nevet ad nekik az egyházban, és csorbíthatatlanul hagyja a jogaikat. Sőt, az Ő jósága váratlanul ragyogott fel, amikor az, ami Lévi számára a büntetés volt, a papság jutalmává változott. A lévita törzs szétszórattatásának eredete az ősatyjuk bűnében rejlik, nehogy gratulálhasson magának a bosszúállása romlott és törvénytelen lelkületének okából. De Isten, Aki kezdetben fényt alkotott a sötétségből, más okot talált, amiért a lévítáknak szét kellett szóródniuk a nép között – olyan okot, ami nemcsak mentes a gyalázattól, de nagyon tiszteletre méltó is egyben – nevezetesen hogy a föld egyetlen sarka se legyen híjával a képzett tanítóknak. Végül, felügyelőkké és kormányzókká tette őket a föld minden részén, mintha csak az örök üdvösség magjait szórta volna szét mindenfelé, vagy a kegyelme szolgáit küldte volna szerteszét. Ebből arra a következtetésre jutunk, hogy mennyivel jobb volt Lévinek elszenvedni a büntetést a maga javára abban az időben, mint ha hagyták volna elpusztulni a bűne pillanatnyi büntetlensége következtében. S nem szabad furcsának tartani, hogy amikor elosztották a földet és kijelölték a lévíták városait egymástól nagy távolságokra, ezt az okot elhallgatták,⁶⁵⁸ és egy teljesen másikkal hozakodtak elő, nevezetesen hogy az Úr volt az ő örökségük. Mert az, mint nemrég említettem, Isten egyik csodája, amikor világosságot hoz elő a sötétségből. Ha Lévi távoli száműzetésre lett volna ítélve, a legméltóbb lett volna a büntetésre, de most Isten bizonyos mértékig megkíméli őt, vándoréletre ítélve az atyai örökségében. Utóbb, miután eltávolította a gyalázat bélyegét, különböző területekre küldi az utódait a megkülönböztetett követség titulussal. Simeonban megmaradt az átok biztos, bár homályos nyoma, mert konkrét területet az ő fiai nem sorsvetéssel kaptak, hanem Júda törzsével keveredtek, amint azt a Józs19:1 kijelenti. Utóbb a Seir hegyére mentek, kiűzték az amálekítákat és birtokba vették a földjeiket, amint az meg van írva (1Krn4:40-43). Itt megint észrevevesszük a szent Jákob keblének férfiasságát, aki elaggott idős emberként és száműzöttként fekszik a saját egyszerű ágyán, mindazonáltal területeket jelöl ki a fiainak úgy, mint egy nagy király tenné a fenséges trónjáról. Teszi ezt a saját jogán, tudván, hogy Isten szövetsége rá lett bízva, ami által a föld örökösének és urának

javasolja, ami új értelmet ad az igeszakasznak: „Haragjukban embert mészároltak le, kedvtelésből fejedelmet öltek”. – *a szerk.*

⁶⁵⁸ Mert az már nem tartozott az ügyhöz, hiszen az tisztán személyes és Lévi-re, mint magánemberre vonatkozó volt, de nem az utódaira. – *a szerk.*

nevezték. Egyidejűleg magának követeli a tekintélyt Isten prófétája szerepének eljátszásához is. Hisz nagy befolyást gyakorol ránk, amikor Isten Ígéje cseng a füleinkben, s hittel látjuk a hirdetett dolgot, mintha Isten szolgái azt a parancsot kapták volna, hogy valósítsák meg, amit hirdettek. Ezért mondat Jeremiásnak: „Lásd, én e mai napon népek fölé és országok fölé rendellek téged, hogy gyomlálj, irts, pusztíts, rombolj, építs és plántálj!” (Jer1:10) S a próféták általában az a parancsot kapták, hogy úgy fordítsák az arcukat azok ellen az országok ellen, melyeket fenyegettek, mintha csak nagy hadsereggel rendelkeznének a támadás megindításához.

8. *Júda! téged magasztalnak atyádfiai.* A magasztalás szóban utalás rejlik Júda nevére, mert azért kapta ezt a nevet, mert a születése okot adott Isten dicséretére. Atyja új etimológiát vezet be, mert a nevét úgy ünneplik majd, és olyan látványos lesz a testvérek között, hogy mindannyiuknak tisztelniük kell azt, az elsőszülöttel együtt.⁶⁵⁹ A *dupla* rész, amit nemrég a fiának, Józsefnek jelölt ki, az elsőszülöttségi jogtól függött. Mivel azonban a *királyság* Júda törzsének adatott, Jákob helyesen hirdeti, hogy az ő nevét dicséretre méltónak kell tartani. József megtiszteltetése ugyanis mulandó volt, de itt egy stabil és tartós királyságról van szó, ami Júda fiainak irányítása alatt fog állni. Ebből megértjük, hogy amikor Isten a kormányzás tökéletes állapotát alapította meg a népe között, akkor a monarchia formáját választotta. S miután a király kiválasztása a törvény alatt részben az ember akaratának, részben pedig az isteni elrendelésnek volt tulajdonítható, az emberi és az isteni közreműködésének ezt a kombinációját kell a monarchia kezdetére vonatkoztatni, ami baljóslatú volt, mert a nép azelőtt követelte magának zajosan a királyt, hogy annak eljött volna a megfelelő ideje. Ezért a helytelen elhamarkodottságuk volt az oka annak, amiért a királyság nem jött létre azonnal Júda törzsében, hanem mint egy idő előtti leszármazott, Saul személyében állt fel. Végül mégis, Isten kegyessége által és a törvényes rendben Júda törzsében elsősége Dávid személyében lett megszilárdítva.

Kezed ellenségeidnek nyakán lesz. Ezekkel a szavakkal azt mutatja meg, hogy Júda nem lesz hijával az ellenségeknek, de jöllehet sokan fognak neki bajt okozni, s megpróbálják majd megfosztani a jogaitól, Jákob győzelmet ígér neki. Nem mintha Dávid fiai mindig legyőzték volna az ellenségeiket (mert a hálátlanságuk útját állta Isten kegyelme állandó és egyenletes áradásának), de legalábbis abban a vonatkozásban Júdának elsősége volt, hogy az ő törzsében áll a királyi trón, amit Isten is lefogadott, s ami az Ő Ígéjén alapult. Mert bár Izrael királysága virágzóbb volt a gazdagság és a lakosok száma tekintetében, mégis, miután hamisított volt, nem tekintett rá kegyesen Isten, s valóban nem is volt helyes, hogy az aranyfüsttel borított ragyogása által elhomályosítsa az isteni kiválasztás ama dicsőségét, ami Júda törzsére lett felvésve. Dávidban tehát ennek a próféciónak az ereje és a hatása világosan megmutatkozott, majd Salamonban is. Utána, jöllehet a királyságot megcsonkították, Isten keze mégis csodálatos módon megőrizte azt, különben rövid idő alatt százszor is elpusztult volna. Így történt az meg, hogy Júda fiai rátették az igájukat az ellenségeikre. S jöllehet az elpártolás elvitt tíz törzset, akik nem hajtottak térdet Dávid fiainak, s ezáltal a törvényes kormányzás megzavarodott, és törvénytelen zűrzavar követte azt, mégsem sérthette meg semmi Isten rendelését, mely által a kormányzás joga megmaradt Júda törzsénél.

9. *Oroszlánkölyök Júda.* Ez a hasonlat megerősíti az előző mondatot, mely szerint Júda félelmetes lesz az ellenségei számára. Jákob azonban látszólag mégis arra a csökkenésre utal, ami akkor ment végbe, amikor a nép nagyobbik része fellázadt és Jeroboámhoz csatlakozott. Akkor ugyanis Júda királya olyanná kezdett válni, mint az alvó oroszlán, mert nem rázta meg a sörényét, hogy szélteben-hosszában félelmet keltsen, hanem mondhatni lefeküdt a barlangjában. Isten valamiféle titkos hatalma azonban mégis meghúzódott az alatt a szunyókálás alatt, s azok, akik a leginkább kívánták a pusztulását, s a leginkább képesek

⁶⁵⁹ Az eredeti, Rubentől elvett elsőszülöttségi kiváltság József és Júda között lett elosztva. József a legidősebb fiúnak kijáró dupla részt kapott, Júda a királyi megkülönböztetést. – *a szerk.*

voltak ártani neki, nem merték megzavarni. Így tehát miután Jákob átadta a testvérek feletti legfőbb hatalmat egyedül Júdának, most helyesbítésképpen hozzáteszi, hogy bár a hatalma látszólag szertefoszlott, mindazonáltal mégis olyan félelmetes maradt az ellenségei számára, mint a barlangjában heverésző oroszlán.⁶⁶⁰

10. *Nem múlik el Júdától a fejedelmi bot.* Noha ez az igevers homályos, nem lett volna túl nehéz kideríteni az igazi jelentését, ha a zsidók a megszokott rosszindulatuk következtében nem igyekeztek volna felhőbe burkolni azt. Bizonyos, hogy a Messiás van itt megígérve, Aki Júda törzséből származott. Mivel azonban szándékosan kellett volna futva magukhoz ölelni Őt, akarattal kapaszkodnak bele minden lehetséges kifogásba, amikkel képesek messzire eltévelyíteni magukat és másokat, tekervényes mellékösvényeken. Nem csoda, ha a keserűség és a makacsság lelkülete, valamint a vitatkozás vágya úgy elvakította őket, hogy még a legtisztább világosságban is állandóan meg kell botlaniuk. A kegyes, Krisztus dicsőségének felmutatására irányuló szorgalommal megáldott keresztyének is kimutattak mindazonáltal némi szélsőséges hevedséget. Mert miközben túl nagy hangsúlyt helyeznek egyes szavakra, ezzel nem tesznek mást, mint okot szolgáltatnak a zsidóknak, hogy kinevessék Őt, Akit szilárd és erős korlátokkal kell körülvenni, ahonnan nem menekülhetnek. Ilyen példáktól intve tehát próbáljuk meg versengés nélkül megtalálni az igeszakasz valódi jelentését. Először is észben kell tartanunk a Szentlélek igazi célját, amit mindezidáig nem vettek kellőképpen fontolóra, vagy nem magyaráztak kellő tisztasággal. Miután felruházta Júda törzsét a legfőbb hatalommal, azonnal kijelenti, hogy Isten majd kimutatja a nép iránti gondoskodását a királyság állapotának fenntartásával amíg a megígért boldogság a csúcspontjára nem jut. Júda méltóságát ugyanis úgy tartotta fenn, hogy megmutatta: a célja az egész nép közös üdvössége volt. Az Ábrahám magvának megígért áldás (amint azt korábban láttuk) nem lehetett volna szilárd, ha nem egy Főtől származott volna. Jákob most ugyanarról tesz bizonyosságot, nevezetesen, hogy eljön majd a Király, Aki alatt az a megígért boldogság minden részében teljes lesz. Még a zsidók sem fogják tagadni, hogy miközben az alacsonyabbrendű áldások megnyugodtak Júda törzsén, itt, ezen a helyen egy jobb és kiválóbb állapot reménye van felmutatva. S szabadon elismernek egy másik dolgot is, miszerint a Messiás az egyedüli Szerzője a teljes és szilárd boldogságnak és dicsőségnek. Most hozzátehetünk egy harmadik dolgot is, amit tehetünk anélkül, hogy bármiféle ellenállást tapasztalnánk a részükről, nevezetesen hogy a királyság, ami Dáviddal kezdődött, egyfajta előjáték volt, és árnyékos előképe annak a nagyobb kegyelemnek, ami késleltetve volt és függőben maradt egészen a Messiás eljöveteleig. Ők nem kíváncsiak a lelki királyság után, ezért inkább a vagyon és a hatalmat képzelik el maguknak, édes nyugalmat és földi gyönyöröket ígérve maguknak, mintsem igaz mivoltot és az élet újdonságát, a bűnök ingyenes megbocsátásával. Mindazonáltal elismerik, hogy az ókori királyságuk előrevetette az árnyékát annak a boldogságnak, amit a Messiás alatt kellett várni. Most visszatérek Jákob szavaira.

Mig eljő Siló, mondja, a fejedelmi bot, vagy az uralom *Júdánál marad.* Először azt kell megnéznünk, mit jelent a שִׁילֹה (Siló) szó. Mivel Jeromos így fordítja: „Az, Akinek el kell küldetnie”, néhányan úgy vélik, hogy a helyet fondorlatos módon megrontották, mert a ה betűt helyettesítették a ו betűvel. Ez az ellenvetés, noha nem szilárd, mégis hihető. Az, amit egyes zsidók feltételeznek, miszerint azt a helyet (Siló) jelöli, ahová a szövetség ládáját helyezték el hosszú időre, mert nem sokkal Dávid uralkodásának kezdete előtt pusztították el, teljesen híjával van a józan észnek. Jákob ugyanis itt nem azt az időt jövendőli, amikor Dávid

⁶⁶⁰ Lowth püspök fordítása az alábbi: „Júda oroszlánkölyök. A zsákmánytól, fiam, felmentél. Lehajolt, leheveredett, mint az oroszlán, a nőtény oroszlán. Ki verné fel?” Meg kell jegyezni, hogy három különböző szó használatos az eredetiben a hasonlat kifejezésére, ami megmutatja Júda törzsének jellemét. Az első a גֹּר, az oroszlánkölyök, a második az אִרְיָה, a felnőtt oroszlán, a harmadik pedig a לְבִיא, az öreg nőtényoroszlán. Ezek az eltérő kifejezések a feltételezések szerint Júda törzsét jellemzik a korai időszakban, Dávid korában és az azt követő időkben.

volt a kijelölt király, hanem azt jelenti ki, hogy a királyságnak az ő családjában kell létrejönnie, míg Isten be nem teljesíti azt, amit megígért Ábrahám magvának speciális áldásáról. Emellett a „míg eljő Siló” beszédforma a „míg eljő Siló a végén” helyett nyers és erőltetett lesz. Sokkal helyesebben és következetesebben tekintik más fordítók a kifejezést „az ő fia” jelentésűnek, mert a héberek között a fiút שיל-*nek* nevezik. Azt is mondják, hogy a ה a ו kötőszó helyén szerepel, s a többség egyetért ezzel a jelentéssel.⁶⁶¹ De a zsidók véleménye megint teljesen eltér a pátriárka szavainak jelentésétől, mert mindezt Dávidra vonatkoztatják. Mert (amint arra az imént utaltam) itt nem a királyság eredetét ígéri Dávidban, hanem annak abszolút tökéletességét a Messiásban. S valóban egy ilyen vaskos abszurditás nem követel hosszadalmas cáfolatot. Hisz mit jelenthet az, hogy a királyság nem távozik⁶⁶² el Júda törzsétől, míg fel nem állítják? A *távozás* szó természetesen nem jelent mást, mint *elmúlást*. Továbbá, Jákob egy folytatólagos egymásutániségra mutat, amikor azt mondja, hogy a vezéri pálca⁶⁶³ nem távozik el a térdei közül. Mert illik a királynak úgy ülni a trónján, hogy egy törvényhozó ülhesen a lábainál. Az a királyság van tehát itt leírva, ami miután felállított, nem szűnik meg mindaddig, amíg egy tökéletesebb állapot be nem következik. Vagy ami ugyanazt jelenti: Jákob Dávid jövőbeli királyságát azért tiszteli meg ezzel a titulussal, mert ennek kellett lenni a boldog dicsőség ama jelének és zálogának, ami korábban Ábrahám nemzetségének rendeltetett el. Röviden, kijelenti, hogy a királyság, amit Júda törzsére helyez át, nem közönséges királyság lesz, mert végül elhozza a megígért áldás teljességét. Itt azonban a zsidók gögösen ellenkeznek, hogy az esemény bizonyítja a tévedésünket. Mert úgy tűnik a királyság semmiképpen sem tartott ki Krisztusig, hanem inkább eltörött a fejedelmi bot attól az időtől kezdve, amikor a népet fogságba vitték. De ha hitelt adnak a próféciáknak, akkor azt szeretném, mielőtt feloldom az ellenvetéseiket, ha megmondanák, mi módon jelöli itt ki Jákob a királyságot a fiának, Júdának. Hisz tudjuk, hogy még alig jutott az állandó birtokába, máris szétszakadt, és majdnem a teljes hatalmat Efraim törzse vette át. Vajon ezek szerint az emberek szerint Isten Jákob szájával valamiféle tovatűnő királyságot ígért? Ha erre azt válaszolják, hogy a fejedelmi bot nem tört el, bár Roboám elveszítette a nép nagyobbik részét, akkor semmiképpen sem képesek ezzel a gáncsoskodással elmenekülni, mert Júda hatalma konkrétan kiterjedt minden törzsre az alábbi szakkal: „meghajolnak előtted atyáidnak fiai”. Ők tehát nem hozakodnak elő semmivel sem velünk szemben, amit mi ne lennénk képesek válaszképpen azonnal visszafordítani az ő fejükre.

De mégis megvallom, hogy a kérdés ezzel még nincs megoldva. Én azonban előtételként szerettem volna ezt megfogalmazni annak érdekében, hogy a zsidók, félretéve a rágalmozási hajlamukat, megtanulják a dolgot nyugodt elmével velünk együtt megvizsgálni. A keresztyének rendszerint az alábbi módon kapcsolják össze az állandó kormányzást Júda törzsével. Amikor a nép visszatért a száműzetésből, mondják, akkor a fejedelmi pálca helyén az a kormányzat állt, amelyik a Makkabeusok idejéig létezett. Utána a kormányzás harmadik módja következett, mert az ítélkezés fő hatalma megmaradt a Hetvennél, akiket, mint az kiderül a történelemből, a királyi nemzetségből választottak. A királyi nemzetségnek ez a hatalma azonban olyannyira távol állt a megromlástól, hogy Heródes, akire korábban hivatkoztak, csak nagy nehézségek árán kerülte el a halálbüntetést, amiért makacsul

⁶⁶¹ Kálvin látszólag egyetért ezzel az értelmezéssel, ami semmiképpen sem általánosan elfogadott. Gesenius a שיל-*szót* „nyugalomnak” fordítja – „amíg eljön a nyugalom”. Ám a jobban elfogadott fordítás „a Békészerető”, vagy „a Kibékítő”. Ő, Aki békét teremtett a számunkra Önmaga feláldozásával. – *a szerk.*

⁶⁶² A Károli-fordításban: *múlik* – *a ford.*

⁶⁶³ Scribam recessurum negat ex pedibus. A szövegben azonban Kálvin a Törvényhozó szó használja. A francia változatban a Legislateur, az angolban a lawgiver szerepel. Nyilvánvaló, hogy Kálvinnak oka volt az Írnok szó használatára, mert az eredeti szó inkább írnokot, vagy ügyvédet jelent, s inkább olyasvalakit ír le, aki a törvények adminisztrációjában segítkezik, semhogy alkotná azokat. Ebben az értelemben feltételezi, s valószínűleg igaza van, hogy ez a kifejezés használatos itt. A „térdei közül” kifejezés sok kritika tárgyát képezte, de talán egyik nézet sem annyira kielégítő, mint Kálviné. – *a szerk.*

visszavonta azt. Az igemagyarázóink tehát arra a következtetésre jutnak, hogy jóllehet a királyi fenség fénye nem ragyogott Dávidtól Krisztusig, valamekkora elsőség mégis megmaradt Júda törzsénél, s így a jövődőlés beteljesedett. Noha mindezek a dolgok igazak, mégis több ügyesség szükséges az igeszakasz helyes tárgyalásához. Először is azt kell észben tartani, hogy Júda törzse már megtépett a főnek a többi között a méltóságban elsőként, még ha nem is szerezte meg az uralmat. S valóban, Mózes máshol bizonyosságot tesz arról, hogy a felsőbbrendűséget önként átengedte neki a többi törzs attól kezdve, hogy a nép kiszabadult Egyiptomból. Másodszor emlékeznünk kell arra, hogy ennek a méltóságnak egy látványosabb példája mutatkozott meg abban a királyságban, amit Isten Dávidban kezdett el. S noha hamarosan bekövetkezett a hitehagyás, s így csak a hatalom egy csekély része maradt meg Júda törzsénél, mégis, az Isten által nekik adott jogot semmiképpen sem lehetett elvenni. Ezért abban az időben, amikor Izrael királysága nagy gazdagsággal telt meg és felfuvalkodott a fennhéjázó gögtől, akkor mondták, hogy az Úr lámpása Jeruzsálemben világít. De menjünk tovább. Amikor Ezékiel megjövendöli a királyság pusztulását (Ezék21:26-27), világosan megmutatja, miképpen kellett a fejedelmi botot az Úrnak megőriznie, míg az végül Krisztus kezébe jutott: „El a süveggel, le a koronával! Ez nem lesz ez: az alacsony legyen magas, és a magas alacsony! Rommá, rommá, rommá teszem azt; ez sem lesz állandó, míg el nem jő az, a kié az uralkodás.” Első ránézésre úgy tűnhet, hogy Jákob próféciaja megghiúsult, amikor Júda törzsét megfosztották a királyi ékességétől. De ebből arra a következtetésre jutunk, hogy Isten nem volt mindig köteles mutogatni a mennyei királyság látható dicsőségét. Ellenkező esetben ugyanis a ledöntött és összetört trón helyreállítását előre jelző ígéretek hamisak lennének. Íme, eljönnek a napok, amikor „felemelem a Dávid leomlott sátorát, és kijavítom repedezéseit, és felemelem omladékait” (Ám9:11). Abszurd lenne még több igeszakaszt idézni, látva, hogy ez a tanítás gyakran előfordul a prófétáknál. Ebből arra következtetünk, hogy a királyság nem volt úgy megerősítve, hogy mindig egyforma ragyogással világítson, hanem egy időre elbukhatott és eltorzulhatott, de utána majd vissza kell kapnia az elveszett csillogását. A próféták valóban a babiloni fogságból való visszatérést tekintik a romlás befejeződésének. Mivel azonban nem másképpen jövődöli meg a királyság helyreállítását, mint a templomét és a papságét, ezért szükséges, hogy a teljes, attól a szabadulástól Krisztus eljöveteleig tartó periódust figyelembe vegyük. A korona tehát nem egyetlen napra, vagy egyetlen fejről vettett le, hanem hosszú időre, és különböző módszerekkel, míg Isten fel nem helyezte azt Krisztusra, a saját törvényes Királyára. S Ézsaiás valóban úgy írja le Krisztus eredetét, mint ami nagyon távol áll minden királyi ragyogástól: „És származik egy vesszőszál Isai törzsökéből, s gyökereiből egy virágszál nevededik” (Ézs11:1). Mi másért említi Dávid helyett inkább Isait, ha nem azért, mert a Messiásnak egy magánember parasztkunyhójából, s nem egy ragyogó palotából kell származnia? Miért egy kivágott fától, melynek csak a gyökere és a törzsöke maradt fenn, ha nem azért, mert a királyság fenségét majdhogynem lábbal tiporták Krisztus megjelenéséig? Ha bárki ennek azt veti ellenébe, hogy Jákob szavainak látszólag más az értelme, arra azt válaszolom, hogy bármit ígért Isten bármikor az egyház külső állapotát illetően, azt úgy kell korlátozni, hogy a köztes időben végrehajthassa az ítéleteit az emberek megbüntetésével, s próbára tehesse a népe hitét. Valóban nem könnyű próba volt, hogy Júda törzsét a trónörökösök harmadik generációjában megfosztották a királyság nagyobbik részétől. De még súlyosabb próba következett, amikor a király fiait az atyjuk szeme láttára mészárolták le, őt pedig a szemeit kitolva hurcolták Babilonba, s az egész királyi család végül rabszolgaságra és fogságra jutott. De az volt a legfájdalmasabb próba mindegyik között, amikor a nép visszatért a szülőföldre, és semmiképpen sem voltak képesek észrevenni a reményeik beteljesedését, hanem kénytelenek voltak a szomorú búskomorságban meglapulni. Mindazonáltal a szentek még akkor is szemlélték a hit szemeivel a föl alatt rejtőző fejedelmi botot, s nem csüggedtek el, vagy nem törtek meg lélekben úgy, hogy letértek volna az újtukról. Én talán látszólag túl sokat engedek

majd meg a zsidóknak, mert nem engedem át azt, amit ők valóságos uralomnak neveznek folytatólagos egymásutániségben Júda törzsének. A mi igemagyarázóink ugyanis annak bizonyítása végett, hogy a zsidókat még mindig fogva tartja a bolond Messiás-várás, ebben a dologban ahhoz ragaszkodnak, hogy az uralom, melyről Jákob prófétált, megszűnt Heródes idejétől kezdve. Mintha valójában nem lettek volna előtte öt évszázadon át adófizetők, és mintha a királyi nemzetség méltósága nem hunyt volna ki addig, amíg Antiochus zsarnoksága uralkodott, végezetül, mintha a hasmoneus nemzetség nem ragadta volna magához a fejedelmeknek mint a rangját, mind a hatalmát, míg végül a zsidók nem váltak Róma alattvalóivá! S az, amit javasolnak, nem kielégítő megoldás, nevezetesen hogy vagy a királyi uralom, vagy valamilyen alacsonyabb szintű kormányzás van itt elválasztó módon megígérve, s attól az időtől kezdve, amikor a királyság megsemmisült, az írkok maradtak a hatalomban. Mert én, a törvényes kormányzás és a zsarnokság közötti különbség megmutatása végett elismerem, hogy a tanácsadók összefogtak a királlyal, akinek helyesen és rendben kellett intéznie a közügyeket. Ezért egyes zsidók úgy magyarázzák, hogy a kormányzás *joga* adatott Júda törzsének, mert törvénytelen volt másra ruházni, de nem volt rá szükség, hogy a korona egyszer megadott *dicsősége* állandósulttá váljon, én pedig helyesnek tartom részben osztani ezt a véleményt. Részben. mondom, mert azok a zsidók nem nyernek semmit ezzel a szörszálhasogatással, akik a még mindig csak eljövendő Messiásról alkotott feltevésük alátámasztása végett elhalasztják a királyi méltóság ama felforgatását is, ami valójában már hosszú idővel ezelőtt megtörtént.⁶⁶⁴ Mert észben kell tartanunk, amit korábban mondtam. hogy miközben Jákob meg akarta támogatni a leszármazottainak az elméit a Messiás eljövételéig, nehogy elcsüggedjenek a hosszas várakozás alatt, példaként állítja eléjük az átmeneti királyságukat. Mintha azt mondta volna, hogy nem volt rá ok, amiért az izraeliták hagyták volna ingadozni a reménységüket, amikor Dávid királysága elbukott, látván, hogy nem következik be újabb változás, ami megfelelhetne az Isten által megígért áldásnak, amíg a Megváltó meg nem jelenik. Az pedig, hogy a nemzetet fájdalmasan zaklatták, és szolgálai elnyomatásban volt részünk évekkel Krisztus megjelenése előtt, Isten csodálatos tanácsvégzéséből történt, hogy a folyamatos büntetésekkel a megváltás utáni vágyakozásra serkentse őket. Közben szükséges volt, hogy fennmaradjon a nép valamiféle kollektív testülete, melyben az ígért beteljesedhet. Most azonban, amikor már majdnem tizenöt évszázada szét vannak szórva és száműzték őket az országukból, s nincs államigazgatásuk, miféle ürüggyel fantáziálhatnak Jákob szavaiból arra, hogy a Megváltó majd eljön hozzájuk? Valóban nem akarok örvendezni a megpróbáltatásaiknak, de amíg azoktól legyőzetven nem nyitják meg a szemeiket, én tartózkodás nélkül kimondom, hogy méltók a pusztulásra ezerszer is, orvosság nélkül. S a legalkalmasabb módja volt a hitben tartásuknak az, amikor az Úr Jákob fiainak a szemét az egyik konkrét törzs felé fordította, hogy ne keressék másutt az üdvösséget, és semmiféle homályos képzelgés ne legyen képes őket félrevezetni. Hisz mi más célból ünneplik ennek a családnak a kiválasztását, amikor gyakran össze van vetve Efraimmal és a többiekkel a zsoltárokból? Nekünk sem kevésbé hasznos a hitünk megerősítése végett tudnunk, hogy Krisztus nemcsak megígértetett, de még az eredete is meg lett mutatva mintegy ujjal, kétezer évvel a megjelenése előtt.⁶⁶⁵

⁶⁶⁴ Quia nihil hoc cavilla proficiunt Judaei, ad figmentum venturi sui Messiae trahentes vetustum regni excidium. Szó szerint fordítva a mondat értelme nem lesz túl nyilvánvaló az angol olvasó számára. Remélhető, hogy az igeszakasz valódi jelentése szerepel a fentiekben. Az eredetit adjuk meg azonban, hogy a tanult olvasó megalkothassa a saját véleményét. Közismert, hogy a modern zsidók a mostani depressziójukat bizonyítéknak tekintik arra nézve, hogy a Messiás még nem jött el, s ezért elnyújtják (trahentes), vagy egy jövőbeli időszakra késleltetik az ítéletek végrehajtását, melyekkel Isten fenyegetett, de amit mi Titus és a rómaiak alatt bekövetkezetteknek tekintünk. Látszólag ez Kálvin szavainak a jelentése. – *a szerk.*

⁶⁶⁵ Erről az igeszakaszról, mely oly sok fejtörést okozott a magyarázóknak, s amit Kálvin is ennyire hosszasan taglalt, megjegyezhetjük, hogy a királyi pálcának fordított kifejezés vesszőt is jelent, és néha törzsnek fordítják talán azért, mert minden törzsnek megvolt a maga vesszője, amit a sátorban, majd a templomban tartottak. Ebből

*És Hozzá gyűlnek majd a nemzetek.*⁶⁶⁶ Itt valójában azt jelenti ki, hogy Krisztus nemcsak a nép feletti király lesz, hanem az Ő hatalma alá különböző nemzetek lesznek egybegyűjtve, hogy egyesülhessenek egymással. Valóban tudom, hogy a *gyűlnek* szót a különböző igemagyarázók különféle képpen magyarázzák, de azok, akik a קהה gyökérből származtatják a nép *meggyengítésének* jelentésével elhamarkodott és abszurd módon alkalmazzák a Krisztus oltalmazó uralmáról mondottakat arra a vérszomjas gögre, amitől felfuvalkodtak. Ha az *engedelmesség* szót tartjuk jobbnak (mint teszik azt egyesek), akkor a szakasz értelme ugyanaz marad, mint amit én is követtem. Az összegyűjtés módja ugyanis, ahogyan majd az végbemegy nevezetes az, hogy akiket korábban különféle irányokba vontak el a különféle törekvések, most egyetértésben gyűlnek össze engedelmesen a közös Fő alatt. S noha Jákob korábban a tőle majd származó törzseket *népeknek* mondta a felerősítés kedvéért, és az összegyűjtés még kiterjedtebb lesz. Mert ahogyan a nemzet egész testületét belefoglalta a családjaik szerint, most úgy terjeszti ki az új király határait, mintha csak azt mondta volna: „Lesznek királyok Júda törzsében, akik kiemelkedők lesznek a testvéreik között, s akik előtt ugyanannak az anyának a fiai is meghajolnak, de végül majd Ő következik a sorban, aki más *népeket* is Maga alá vet”. Ez viszont, mint tudjuk, beteljesedett Krisztusban, Akinek örökségül lett megígérve a világ, s Akinek az igájába kerültek a népek, és Aki akaratából a korábban szétszórta össze fognak gyűlni. Emellett itt egy figyelemre méltó bizonyágtétel is rejlik a pogányok elhívásáról, mert úgy kellett őket bevezetni a szövetségben való közös részvételbe, hogy egy néppé váljanak Ábrahám természetes leszármazottaival, egy Fő alatt.

11. *Szőlőtőhöz köti szamarát, és nemes venyigéhez samara vemhét, ruháját borban mossa, felöltőjét a szőlő vérében.* Most annak a területnek az elhelyezkedéséről beszél, ami a sorsvetéssel Júda fiainak jutott, s utal rá: oly nagy lesz a szőlő bősége ott, hogy mindenféle majd oly könnyedén nőnek, mint máshol a szeder, vagy egyéb gyümölcstelen bokrok. S mivel a szamarakat a sövényhez szokták kikötni, itt a szőlőket erre az alantas használatra szállítja le. A túlzó beszédforma, amit követ, ugyanezt a célt szolgálja, nevezetesen hogy Júda borban mossa majd a ruháit, emellett a szemei is vörösek lesznek attól. Úgy érti, a szőlő bősége oly hatalmas lesz, hogy kiönthetővé válik, nem túl drágán, mint a víz, és a bőséges italozás következtében a szemei is vörösekké válnak. Ám semmiképpen sem tűnik helyesnek, hogy a bőséges mértéktelenséget, vagy a tékozlást áldásnak számítsák. Erre azt válaszolom, hogy noha itt a termékenység és a bőség van leírva, az ezekkel való visszaélés mégis szentesítve. Ha az Úr nagyon nagylelkűen bánik is velünk, mégis gyakran előírja szabályként, hogy az ajándékait tisztán és mértékletesen használjuk, nehogy azok felszítsák a test zabolátlanságát. De ezen a helyen Jákob, kihagyván annak említését, ami törvényes, azt a bőséget magasztalja, ami elegendő lesz a luxushoz, sőt még a bűnös és romlott szélsőségekhez is, hacsak Júda fiai nem gyakorolnak önkéntes mértékletességet. Tartózkodom azoktól a hasonlatoktól, melyek egyesek számára hihetőnek tűnnek, mivel, amint azt megmondtam a fejezet elején, nem vagyok hajlandó játszani Isten ily nagy titkaival. Az öntelt spekulánsoknak a föld felosztása, amit Isten írt elő szolgálja, Mózes hitelesítése végett, közönséges és hitvány dolognak tűnik. De hacsak nem ért el a hálátlanságunk az érzéketlen kábulatig, minket teljesen bámulatba kell ejtenie annak a gondolatnak, hogy Mózes, aki soha nem látta a Kánaán földjét, oly helyesen beszél annak egyes részeiről, mintha annak a területnek néhány hektárját a saját kezével művelte volna. S ha feltételezzük, hogy hallott is általános beszámolókat a szőlők létezéséről azon a földön, mégsem jelölhetett volna ki

kiindulva talán lehet arra következtetni, hogy a „nem múlik el Júdától a fejedelmi bot” azt jelenti, hogy egyedül Júda őrzi meg törzsként az épségét a Messiás eljöveteléig. Ez szükségtelemmé tesz bármiféle bizonyítékot a királyi hatalom és tekintély fenntartásáról ebben a törzsben. Lásd Busht és Ainsworthot a maga helyén. Az olvasó tanulmányozhatja a témát Rivetus *Értekezéseiben* is, 178 és 179. – a szerk.

⁶⁶⁶ A Károli-fordítás szerint: *és a népek néki engednek.* – a ford.

mindaddig bőtermő szőlőültetvényeket, sem pedig gazdag legelőket annak kimondásával, hogy a fogai fehérek lesznek a tejivástól, amíg nem Lélek vezette őt.

13. *Zebulon a tenger partjáiig lakozik.* Noha ez az áldás nem tartalmaz semmi ritkát, vagy drágát (amint ahogyan azok sem, melyek ez után következnek), azt a tényt mégis kellően említésre méltónak kell tartanunk, hogy ez olyan volt, mintha Isten kinyújtotta volna a kezét a mennyből Izrael fiainak a megszabadítására, valamint azért, hogy mindenkinek kiosssa a maga lakóhelyét. Mielőtt megemlítené magát a veszteséget, egy tengerparti terület adatik Zebulon törzsének, amit sorsvetéssel kapott meg kétszáz év elteltével. S tudjuk, mennyire nagy fontosságú volt ez az örökségi ajándék, mely mintegy zálogként tette bebiztosítottá az ókori nép örökbefogadását. Ezért ezzel a próféciával nemcsak egyetlen törzsnek, de az egész népnek fel kellett volna bátorodnia a felkínált áldás fürge megragadására, ami természetesen el volt téve a számukra. De azt mondja, hogy Zebulon része nemcsak a tengerparton lesz, hanem kikötői is lesznek, mert Jákob összekapcsolja a határait Czidonnal, aminek a tájékán, tudjuk, tágas és pompás kikötők voltak. Isten ezzel a próféciával nemcsak arra akarta serkenteni Zebulon fiait, hogy serényebben készüljenek belépni a földre, hanem arról is biztosítani akarta őket, amikor a birtokában jutottak a megkívánt területnek, hogy ez volt az az otthon, amit konkrétan Isten akarata javasolt és jelölt ki a számukra.

14. *Izsakhár.* Itt részben az örökséget, részben pedig ennek a törzsnek a jövőbeli állapotát említi meg. Noha erős csontú számarnak⁶⁶⁷ nevezi az ereje miatt, ami majd lehetővé teszi a számára, hogy bírja a munkát, főleg a parasztit, mégis, egyben a lustaságára is utal, mert röviddel utána hozzáteszi, hogy szolgálai beállítottságú lesz. Így a jelentése az, hogy Izsakhár fiai, bár erősek, inkább mégis nyugodtak, semmint bátrak voltak, s készek voltak úgy elhordozni a szolgaság terhét, mint ahogyan a szamarak is odatartják a hátukat a málhanyereg és a teher alá. Ennek okát pedig abban jelöli meg, hogy megelégedve a termékeny és kellemes országgal nem utasítják vissza az adófizetést a szomszédjaiknak, ha élvezhetik a nyugalmat. S noha ezt az alázatosságot nem nyilvánosan említi a dicséretükre, vagy a korholásukra, mégis valószínű, hogy a tunyaságukat feddi, amiért az energiájuk hiánya meggátolta őket, hogy abban a szabadságban maradjanak meg, amit Isten adott meg nekik.

16. *Dán ítéli az ő népét.* Az *ítél* szóban utalás rejlik a nevére, mert miután a héberek között a דן az jelenti, ítélni, Ráhel, amikor visszatért, hogy hálát adjon Istennek, akkor adta ezt a nevet a szolgálójától született fiának, mintha Isten lett volna a védelmezője az ügyének és a jogainak. Jákob most új fordulatot ad a névnek, nevezetesen hogy Dán fiai nem közönséges helyet kapnak majd a nép kormányzásában. Mert a zsidók bolond módon Salamonra korlátozzák, mivel egyedül ő uralkodott az egész nép felett, miközben a nyelvezet inkább a törzs állandó állapotára vonatkozik. Jákob tehát úgy érti, hogy noha Dán egy ágyastól született, mégis az egyik lesz Izrael bírái közül, mert nemcsak a leszármazottai osztoznak majd a kormányzásban és a parancsolásban a közös államigazgatásban, s így a törzs majd egy főt alkot, hanem ki is lesz jelölve zászlóvivőnek, Izrael negyedik táborának a vezetéséhez.⁶⁶⁸ Másodszor a ravasz beállítottságát írja le. Jákob ugyanis ez a nemzetséget a kígyókhöz hasonlítja, akik a búvóhelyükről kúsznak elő lopakodva azon elővigyázatlanok ellen, akiket meg akarnak támadni. A mondat értelme tehát az, hogy nem lesznek annyira bátrak, hogy buzgón és bátran bele vessék magukat a nyílt küzdelemben, hanem ravaszsággal fognak harcolni, csapdákat állítva. Közben megmutatja, hogy legyőzi majd az ellenségeit, akiket nem mer összeszedett erővel megtámadni, hanem mint a kígyók, melyek titkos marással döntik a földre a lovat és a lovasát. Ezen a helyen nem mond konkrét ítéletet arról,

⁶⁶⁷ Asinus osseus.

⁶⁶⁸ Lásd a 2Móz2-t, ahol meg van adva a törzsek sorrendje a táborozás során. Júdának volt zászlaja három törzs számára a sátoztól keletre, Rubennek három törzs számára délre, Efraimnak három törzs számára nyugatra, és Dánnak a maradék három törzs számára északra. – a szerk.

hogy Dán körmönfontása dicséretre, vagy korholásra méltó-e, de inkább arra következtetünk, hogy a hibái, vagy legalábbis a hátrányai közé sorolandó, hogy az ellenségekkel való nyílt szembeszállás helyett csak titkos csalafintaságokkal küzd majd ellenük.⁶⁶⁹

18. *Szabadításodra várok Uram!* Először is azt lehet megkérdezni, mi okozta, hogy a szent ember megszakítsa a mondanivalójának menetét és hirtelen ez a kiáltás törjön ki belőle? Mivel épp az imént jövendőlte meg a Messiás eljövételét, az üdvösség említése helyesebb lett volna ezen a helyen. Én úgy vélem, hogy meglátta mintegy magas őrtoronyból az utódainak állapotát, akik állandóan különböző változásoknak vannak kitéve, sőt olyan viharok hányják ide-oda őket, melyek majdnem el is borítják mindent. Ezért a gondoskodástól és a félelemtől felindult, mert nem tett félre úgy minden atyai törődést, hogy semmiféle gondja sem lett volna a saját véréből valókra. Ezét előre látva a megannyi nehézséget, a sok veszélyt, a rengeteg támadást, sőt a mézárásokat, melyek ugyanannyi pusztulással fenyegették a magvát, nem volt képes nem együtt érezni velük, s emberként összezavarodni ezek látványától. De annak érdekében, hogy mindenféle kísértéssel szemben az elme győztes állhatatosságával legyen képes felállni, az Úrra bízta magát, Aki megígérte, hogy őrizője lesz a népének. Ha ezt a körülményt nem vesszük figyelembe, akkor én nem látom, miért itt kiáltja Jákob, és nem a beszéde kezdetén, vagy végén, hogy az Úr szabadítására vár. De amikor a dolgok fájdalmas zűrzavara tárult a szeme elé, ami nemcsak kellően heves volt a hitének megrendítéséhez, de több, mint kellően terhes volt ahhoz, hogy teljesen maga alá gyűrje az elméjét, a legjobb orvosság volt a számára ehhez a pajzshoz folyamodni. Abban sem kételkedem, hogy javasolta a fiainak: vele együtt ők is keljenek fel ugyanannak a magabiztosságnak a gyakorlásával. Sőt, miután nem lehetett a saját üdvösségének a szerzője, szükséges volt a számára Isten ígéretére támaszkodni. Ugyanezen a módon kell nekünk is manapság az egyház üdvösségében reménykednünk, mert jóllehet hányódni látszik a viharos tengeren és majdnem elsüllyeszti a hullámok, és még nagyobb viharoktól kell félni a jövőben, mégis a sokszoros pusztulás közepette reménykedni kell az üdvösségben abban a szabadulásban, amit az Úr megígért. Még az is lehetséges, hogy Jákob a Lélek által előre látva, mekkora lesz az utódainak hálátlansága, álnoksága és gonoszsága, amivel elfojthatják Isten kegyelmét, e kísértések ellen harcolt. S bár a megígért üdvösség nemcsak az övé, hanem minden utódjáé is, azt azonban érdemes külön megemlíteni, hogy Isten életadó szövetségét mutatja be megannyi generációnak úgy, hogy a saját magabiztosságával bizonyítja: a halála után Isten hűséges lesz az ígéretéhez. Ebből az is következik, hogy az utolsó lehetetével, mintegy a halál kapujában megragadta az örök életet. De ha ő a homályos árnyképek között a nagyon távolinak látszó megváltásra támaszkodva bátran nézett szembe a halállal, akkor mit kell nekünk tenni, akikre felvirradt a tiszta nap, vagy mi mentségünk marad, ha az elménk elcsüggetnek hasonló izgalmak közepette?⁶⁷⁰

19. *Gád! had háborgatja.* Jákob utal Gád nevére is. Őt azért hívták így, mert Jákobnak sok utódja lett az anyjától, Leától. Az atyja most arra inti őt, hogy noha a neve *sokaságra* utal, mégis nagy számú ellenséggel lesz dolga, akik egy időre elnyomják. S ezt a dolgot nem azért jövendőli, hogy az utódai a maguk erejében bízzanak, s gögösökké váljanak, hanem hogy

⁶⁶⁹ A שפיפון („vipera”) szó csak ezen a helyen fordul elő. Bochart szerint ez a szarvasvipera, „amelyet azért neveznek így”, mondja, „mert szarvak vannak a homlokán”. Dr. Adam Clarke ezt a fordítást adja: „Dán kigyó lesz az úton, szarvasvipera az ösvényen. A ló sarkába mar, s a lovas hanyatt esik.” – *a szerk.*

⁶⁷⁰ A zsidó igemagyarázók azt feltételezik, hogy a pátriárka felkiáltását ezen a helyen az Izrael számára Dán törzse által elvégzett mulandó szabadítás váltotta ki. A kaldeus igemagyarázó így mutatja be őt: „Nem Gedeon szabadítására nézek, mert az mulandó, se nem Sámsonnak, Manoah fiának szabadítására, mert az átmeneti, hanem Krisztusnak, Dávid fiának a megváltására, Aki eljön, hogy Magához hívja a gyermekeket, akiknek a szabadítására vágyik a lelkem.” Lásd Bush és dr. Adam Clarke műveit. De mégis van valami megindító a gondolatban, mely szerint a kiáltás lehet a dicsőség azonnali bekövetkezésére irányuló szent vágy hirtelen kitörése amit a haldokló pátriárka most már közelinek lát. – *a szerk.*

felkészüljenek arra a szenvedésre, ami által az Úr akarta őket megalázni, amit most el is rendelt. Mégis, ahogyan itt a türelmes türesre buzdítja őket, úgy emeli fel és eleveníti meg a hozzátett ígérettel, miszerint végül majd kikerülnek az elnyomás alól és legyőzik azokat az ellenségeiket, akik legyőzték és kiszaggatták őket, de majd csak a legvégén. Ez a prófécia vonatkoztatható az egész egyházra is, amit nem csak egyetlen napig támadtak, hanem állandóan rombolnak az újabb támadásokkal, míg végül majd Isten felemeli a dicsőségre.

20. *Ásernek*. Aser örökségére épp az imént utalt, s kijelenti, hogy a legjobb és legfinomabb lisztben lesz gazdag, így nem kell majd neki idegen élelmiszer-utánpótlás, mert lesz neki elegendő otthon. A *királyi csemegék* alatt olyasmiket ért, amik tökéletesek. Ha bárki azt hozza fel ennek ellenébe, hogy nem nagy dolog tápláló és ízletes kenyérrel táplálkozni, arra azt válaszolom, hogy a végcélt kell szem előtt tartani, nevezetesen hogy ebből tudták meg: Isten atyai gondoskodása táplálta őket.

21. *Naftali*. Egyesek úgy vélik, hogy Naftali törzsének fürgeségét dicséri, de én inkább más jelentést fogadok el, nevezetesen hogy inkább a szavak eleganciájával és kedvességével fogja védeni magát, mintsem a fegyverek erejével. Nem megvetendő erény azonban meglágyítani a bős elméket és lecsillapítani a felszított haragot szelíd és kedves beszédekkel, vagy ha bármiféle sértés viszályt keltett, lecsendesíteni azt hasonló fortéllyal. Ezért azt a dicséretet mondja Naftali fiairól, hogy ők inkább az emberséggel, a kedves szavakkal és a békesség művészetével igyekeznek megerősíteni magukat, mintsem a fegyverek védelmével. Egy szabadjára engedett szarvashoz hasonlítja őket, amit a vadászat során fogtak be, de nem öltek le, hanem inkább csemegékkel táplálnak.⁶⁷¹

22. *Termékeny fa József*. Mások így fordítják: „a tisztesség fia”,⁶⁷² s mindkét változat alkalmazható. Én azonban inkább az előző értelmezésre hajlok, mivel nekem úgy tűnik, hogy József nevére utal, ami a *hozzáadást*, vagy a *növekedést* jelenti, bár nem ellenzem a fától kölcsönzött hasonlatot sem, mert a forrás mellé ültetve az öntözött földből szívja a nedvességet és az életerőt, aminek következtében gyorsabban növekszik. A jelkép summája az, hogy egy forrás mellé ültetett fához hasonló növekedésre született, hogy a szép és magas alakjával felülkerekedhessen az őt körülvevő akadályokon. Mert én nem úgy értelmezem a soron következő szavakat, hogy azok azt jelentenék: *szűzek* gyűlnek majd a falakra, akiket a fa látványa vonz oda, hanem egy folytatólagos hasonlattal nevezi a feltételezésem szerint a gyengébb és kisebb ágakat leányoknak.⁶⁷³ S akkor mondják, hogy „átfutnak a falon”, amikor szélteben-hosszában szétterjednek. Emellett Jákob szavai nem egyszerűen csak az egész törzset írják le, s nem is pusztán csak egy jövőre vonatkozó próféciát alkotnak, hanem József személyes története keveredik bennük a leszármazottaiéval. Így egyes dolgok konkrétan rá vonatkoznak, míg mások Efraimra és Manasséra. Így mikor azt mondja, hogy Józsefet „keserítik”, ezt konkrétan őrá magára vonatkoztatják. S miután Jákob egy fához hasonlította, ezért nevezi mind a testvéreit, mint Potifárt és a feleségét „íjászoknak”.⁶⁷⁴ Utána azonban jelképet vált, Józsefet mind fáradhatatlan íjászt tárva elének, akinek a karjai nem fáradnak el,

⁶⁷¹ Miután a szarvasnak fordított *אֵילָה* szó néha fát jelent, egyesek azt feltételezik, hogy ebben az értelemben kell itt fordítani. Bochart az alábbi fordítást javasolja: „Naftali szétterjedő tölgy, csodaszép ágakat hoz”. Dr. Adam Clarke erőteljesen védelmezi a saját változatát, és ezt mondja: „talán egyetlen ember, aki érti meg a héber nyelv géniuszát, sem próbálja meg vitatni a helyességét. De talán az elfogadott fordítást nem is olyan könnyű félredobni. Elismerhető, hogy Bochart hasonlata szebb, de nehéz lesz megmutatni, hogy az ő fordítása ugyanolyan szó szerinti és helyes. Caunter más fordítást javasol: „Naftali szabadon kóborló szarvas, nemes ágakat – vagy agancsot – növeszt.” – *a szerk.*

⁶⁷² „Filium decoris.” Az eredetiben: *בן פֶּרֶת*. Szó szerint: „a termékenység fia” József fiának, Efraimnak a neve ebből a szóból származik. – *a szerk.*

⁶⁷³ *בְּנוֹתָא*, szó szerint: „a leányok a fára mentek”. De Kálvin az angol fordítókkal együtt bölcsen magyarázza a kifejezést költőiként, *ágak* jelentéssel (amik a fa leányai), a héber Szentírás nagyon is szokásos frazeológiája szerint. – *a szerk.*

⁶⁷⁴ Íjászok, szó szerint „a nyilak urai”. „Az íjászok mérgezett nyilakkal lövöldöztek rá, s gyűlölettel üldözték.” - Waterland Caunter's *Poetry of the Pentateuch*, I. kötet, 223. oldal. – *a szerk.*

és semennyire sem veszítik el az erejüket. Ezzel a kifejezéssel jövendőli meg József legyőzhetetlen bátorságát, mert nem engedett semmiféle csapásnak, bármennyire kemény és súlyos is volt az. Egyidejűleg azt is megtudjuk, hogy nem a saját karja erejével állt meg, hanem Isten keze által megerősítve, Akit „Jákob Hatalmasának” nevez, mert Ő kegyeskedett a hatalmát kiváltképpen láthatóvá tenni, és a legjobban ragyogtatni az egyházban. Közben kijelenti, hogy a segítség, amivel Józsefet megtámogatta, abból származott, hogy Isten az ő családját választotta ki Magának. A szent atyák ugyanis rendkívül igyekeztek, hogy Isten ingyenes szövetségét mind ők, mind a gyermekeik megőrizték az emlékezetükben, valahányszor csak valamilyen jótéteményben részesültek. S valóban a szégyenletes hanyagság jele nem kérdezősködni, hogy miféle forrásból isszuk a vizet. Közben hallgatólagosan megfeddi a tíz fiának szentségtörő és istentelen dühét, mert a testvérük megölésének megkísérlésével olyanok voltak mint az óriások: Isten ellen vívtak háborút. Arra is inti őket a jövőre nézve, hogy inkább az Isten felügyelete által történő védelmet válasszák, semmint az ellenségükké tegyék Őt, látva, hogy Ő mindenkinek egyformán akar segíteni. S ebből származik a minden kegyes számára vigasztaló megfontolás, amikor hallják, hogy Isten hatalma az egyházban található, ha ők egyedül csak Benne dicsekednek, amint a zsoltáros tanítja: „Ezek szekerekben, amazok lovakban bíznak; mi pedig az Úrnak, a mi Istenünknek nevére emlékezünk meg” (Zsolt20:8). Jákob fiainak tehát óvakodniuk kell, nehogy a saját erejükben bízva a romlásba döntsék magukat. Inkább az Úrban kell nemesen és győztesen viselkedniük.

Ami ez után következik, az különféle magyarázatokat enged meg. Egyesek így fordítják: „onnan van a pásztor, Izrael kösziklája”. Mintha Jákob azt mondta volna, hogy József volt a házának táplálója és kösziklája, vagy támasza. Mások így olvassák: „a köszikla pásztor”, birtokos esetben, amit én is elfogadok, csak ők tévesen tekintik a „kösziklát” a családnak. Én Istenre vonatkoztatom, Aki a pásztori hivatalt a szolgájára, Józsefre bízta oly módon, ahogyan bárki használja egy béres szolgálatait a nyája táplálására. Hiszen honnan származott, hogy táplálta a saját népét, ha nem onnan, hogy ő volt az isteni jótétemények szétosztója? Emellett ebben az előképben Krisztus alakja tárul a szemünk elé, Aki mielőtt eljött volna a halál legyőzőjeként és az élet szerzőjeként, az ellentmondás jelévé vált (Zsid12:23), Aki ellen mindenki dárdát hajigál. Ahogyan most is, az Ő példájára az egyházat is át kell járnia megannyi nyílnak, hogy Isten csodálatos segítsége tarthassa fenn. Továbbá, nehogy a testvérek rosszindulatúan irigykedjenek Józsefre, Jákob az ő győzelmét szeretetre méltó dologként állítja eléjük, s kimondja: azért szabadult meg, hogy a táplálójuk, vagy a pásztoruk lehessen.

25. *Atyád Istenétől.* Ismét teljesebben kijelenti, hogy József nem a maga munkálkodásával szabadult meg a haláltól és emelkedett ily nagy méltóságra, hanem Isten kegyelméből, s a legcsekélyebb kétség sem fér hozzá, hogy minden kegyesnek Isten pusztító jóságát dicséri, nehogy bármi maguknak tulajdonítsanak, akár veszélyekből menekültek ki, akár bármiféle rangra, vagy tisztességre emelkedtek. *Atyád Istenétől.* Ezzel a titulussal megjelölve Istent ismét visszakövet minden jót, amit csak kapott József, a szövetségre és az ingyenes örökbefogadásra. Mintha azt mondta volna: „Miután bizonyítottad Isten atyai gondoskodását a megsegítéssel, szeretném, ha ezt annak a szövetségnek tulajdonítanád, amit Isten velem kötött”. Emellett (mint korábban említettük), elkülönít minden kiagyalt bálványt Istentől, Akit átad imádásra az utódainak.

Miután kijelentette, hogy József áldott lesz minden módon, mind a saját életének, mint az utódai létszámának és megőrzésének vonatkozásában, kijelenti, hogy ennek a jótéteménynek a hatása közel, sőt majdnem jelen van, kimondva, hogy Józsefet hatékonyabban áldotta meg, mint őt az atyái. Mert jóllehet Isten a kezdetektől fogva hű volt az ígéreteihez, mégis gyakran elhalasztotta azok hatását, mintha csak Ábrahámot, Izsákot és Jákobot nem mással, csak szavakkal táplálta volna. Hisz milyen mértékben szaporodtak meg a

pátriárkák Egyiptomban? Hol volt az a rengeteg mag, aminek egyenlőnek kellett lennie a tengerpart homokjával és az ég csillagaival? Így tehát nem ok nélkül jelenti ki Jákob, hogy eljött az idő, amikor ennek az áldásnak az eredménye, ami el volt rejtve, mintegy kiemelkedik majd a mélységből. S ennek az összehasonlításnak manapság is annál nagyobb fürgeségre kell ösztönöznie minket, mert Isten kegyelmének bőséges gazdagsága, mely Krisztusban áradt ránk, százszorosán túl felül bármilyen áldást, amit József kapott és tapasztalt meg.

Amit hozzátesz az *ős hegyek áldásait, az örök halmok kiességeit* illetően, az egyesek a hely távolságára, mások az idő állandóságára akarják vonatkoztatni. Mindkét értelmezés nagyon ideillő: vagy, hogy József boldogsága kiterjed majd szélteben-hosszában a világ legtávolabbi hegyeiig, vagy hogy addig tart majd, ameddig az örökkévaló hegyek, melyek a Föld legszilárdabb pontjai, állni fognak. A biztosabb és valódi jelentése azonban más igazságszavakból deríthető ki, ahol Mózes elismétli ezt az áldást: nevezetesen hogy a föld termékenysége felülmúlja majd a hegyek csúcsait, s ezeket a hegyeket nevezi örök hegyeknek, mert ezeket ünneplik a leginkább. Azt is kijelenti, hogy ez az áldás a *fején lesz*, nehogy József azt higgye, a jókívánságai szétszóródtak a szélben. A szavaival ugyanis azt akarja kimutatni, ha mondhatom így, hogy az áldás lényegi volt. A végén Józsefet נזיר, *nazírnak* nevezi a testvérei között, vagy azért, mert ő volt a *koronájuk* a közös dicsőség alapján, ami tőle szállt vissza valamennyiükre, vagy mert a méltóság miatt, amiben kiemelkedett, *elkülönült* valamennyiüktől.⁶⁷⁵ Felfogható mindkét értelemben. De mégis tudnunk kell, hogy ez a kiválóság mulandó volt, mert Józsefnek másokkal egyetemben el kellett foglalnia a maga helyét és alá kellett vetnie magát Júda fejedelmi botjának.

27. *Benjámín ragadozó farkas.* A zsidók közül egyesek úgy vélik, hogy a benjáminitákat itt elítéli, mert amikor törvényen kívüli rablókhoz hasonlóan engedték a vágyakat eluralkodni maguk között, a végén kivágattak és majdnem megsemmisültek a szörnyű mészárlásban, amiért bemocskolták egy lévita feleségét. Mások tiszteletre méltó dicsőítésnek tartják, amivel Saul, vagy Márdokeust ékesíti, akik mindketten Benjámín törzséből származtak. Korunk igemagyarázói a legalkalmatlanabb módon vonatkoztatják ezt Pál apostolra, aki farkasból az evangélium prédikálójává vált. Nekem semmi sem tűnik valószínűbbnek, mint az, hogy itt az egész törzs hajlamát és szokásait vázolja fel: nevezetesen hogy fosztogatásból élnek. *Reggel ragadományt eszik*, este pedig zsákmányt oszt: ezekkel a szavakkal írja le a fosztogatásban tanúsított szorgalmukat.

28. *Mind ezek Izráel nemzetségei, tizenketten.* Mózes ezekkel a szavakkal azt tanítja nekünk, hogy a jövődölései nemcsak Jákob fiaira vonatkoznak, hanem kiterjednek az egész nemzetségre. Valóban megmutattuk már kellő világossággal, hogy a kifejezések nemcsak a személyeiket taglalják, de ez az igevers abból a célból lett hozzátéve, hogy az olvasó világosabban is megláthassa a Lélek mennyei fenségét. Jákob a tizenkét fiát szemléli. Tegyük fel, hogy abban az időben a leszármazottjainak száma egészen a dédunokáig a százszorosára szaporodott. Ő azonban nem pusztán csak azt jelenti ki, hogy mi lesz az állapota hatszáz, vagy ezer embernek, hanem területeket és nemzeteket rendel alá ennek a mondatnak. S nem is tör előre elhamarkodottan, mert később maga az esemény bizonyította, hogy Isten biztosan megismertette azt vele, aminek Ő Maga rendelte el a végrehajtását. Sőt, látva, hogy Jákob a hit szemeivel nemcsak nagyon távoli, de az emberei érzékszervek előtt teljesen elrejtett dolgokat szemlélt, jaj a romlottságunknak, ha becsukjuk a szemeinket a jövődölés konkrét beteljesedése előtt, amiben az igazság látványosan megmutatkozik.

Azonban kevésbé összeegyeztethetőnek tűnik a józan ésszel az, amit Jákobnak az utódai megáldásáról olvasunk. Mert letéve Rubent az elsőszülöttségről semmi örömtelit, vagy szerencsést nem mondott róla, s kijelentette a Simeon és Lévi iránti viszolygását is. Nem feltételezhető, hogy antifrázis rejlik az áldás szóban, mintha azt a megszokottal ellentétes

⁶⁷⁵ “Atyád áldásai felülmúlták az örök hegyek áldásait, és az örökkévaló halmok kíváncsatos dolgait. Ezek József fején lesznek, s a koronáján neki, aki lekülönül a testvéreitől.” – dr. Adam Clarke.

értelemben használta volna, mert világosan megmutatkozik, hogy Mózes a jó, és nem a rossz értelemben használta. Én ezért ezt a két dolgot így egyeztetem össze egymással: az átmeneti büntetés, amivel Jákob gyengéden és atyai módon helyesbítette a fiait, nem forgatja fel a kegyelem szövetségét, amint az áldás alapult, hanem inkább a foltjaikat eltörölve visszaállítja őket a tisztesség eredeti fokára, ahonnan kibuktak, így legalábbis pátriárkák lesznek majd Isten népe között. S az Úr naponta bizonyítja a maga népében, hogy a büntetések, melyekkel sújtja őket, jóllehet okot adnak a szégyenre és a gyalázatra, mégis nagyon távol állnak attól, hogy akadályoznák a boldogságukat, sőt inkább előmozdítják azt. Amíg nem tisztulnak meg ezen a módon, félni kellett attól, nehogy egyre jobban és jobban megkeményedjenek a bűneikben, s nehogy a rejtett vírus olyan romlást okozzon, ami végül elhatol a nemes szervekig. Látjuk, milyen szabadon bocsát meg magának a test, még mikor Isten fel is ráz minket a haragja jeleivel. Mit gondolunk hát, mi lesz, ha mindig szemet hunyunk a vétkek felett? De amikor mi, miután megfeddve a bűneinkért, megtérünk, ez nemcsak a kezdetben érzett átok elnyelésé eredményezi, de azt is bizonyítja, hogy az Úr jobban áld minket a megbüntetésünkkel, mint amennyire azt megtenné a megkímélésünkkel. Ebből következik, hogy a betegségek, a szegénység, az éhség, a mezítelenség, sőt még maga a halál is, amennyire előmozdítják az üdvösségünket, méltán tekinthetők áldásoknak, mintha csak a természetük változott volna meg, mint ahogyan a vér leengedése is bizonyulhat nem kevésbé hasznosnak az egészség számára, mint az élelem.

Amikor a végén hozzáteszi, hogy *mindeniket tulajdon áldásával áldá meg*, akkor Mózes megint megerősíti, hogy Jákob nemcsak könyörgött az áldásokért a fiainak a jólétükre vonatkozó atyai kívánságból kiindulva, hanem kihirdette, amit Isten adott a szájába, mert végül az esemény bizonyította, hogy a próféciaik hatékonyak voltak.

29. *És parancsola nekik.* Korábban láttuk: konkrétan Józsefnek parancsolta meg, hogy gondoskodjon arról, hogy a testét a Kánaán földjén temessék el. Mózes most megismétli, hogy ugyanezt a parancsot minden fia megkapta azért, hogy egyetértésben térjenek vissza abba az országba, s kölcsönösen támogassák egymás ennek a hivatalnak az ellátásában. Másutt már mondtuk, miért csinált ilyen lelkiismereti kérdést a temetéséből, amire mindig emlékeznünk kell, nehogy a szent ember példáját meggondolatlanul alkalommá tegyék a babonaságra. Valóban nem úgy akarta, hogy a Kánaánba vigyék, mintha ott eltemetve közelebb lenne a mennyhez, hanem hogy miután meghalt, a föld tulajdonjogát, amit élete során megtartott, már csak engedélytől függő tulajdonjog által követelhesse magának. Nem mintha ebből bármiféle saját előnye származott volna, hiszen már végigjárta az útját, de hasznos volt megújítani az ígélet emlékezetét az őt túlélő fiak között, hogy ők törekedjenek rá. Közben megértjük, hogy az elméje nem tapadt a földhöz, mert hacsak nem volt a menny örököse, soha nem remélhette, hogy Isten egy halott kedvéért ennyire nagylelkű lesz majd a gyermekeivel. Most pedig, hogy nagyobb súlyt kölcsönözzön a parancsának, Jákob kijelenti, hogy ez a dolog nem először jutott eszébe, hanem az ősatyái tanították rá. Ábrahám, mondja, magának és a családjának vette azt a sírhelyet: az eddigiekben szent módon betartották a tőle kapott törvényt. Neked tehát gondoskodnod kell arról, hogy ne szegd meg azért, hogy Isten kegyességének valamiféle jele a halálom után is velünk maradhasson.

33. *Fölszedé lábait az ágyra.* Ez a kifejezés nem felesleges, mert Mózes ezzel akarta leírni a szent ember békés halálát. Mintha azt mondta volna, hogy az idős szent adott oly könnyedén a testére vonatkozó rendelkezéseket, ahogyan az egészséges és életerős emberek szoktak az alvásra készülni. S valóban csodálatos életerő és az elme összeszedettsége voltak szükségesek a számára, amikor, miközben már a halállal nézett farkasszemet, ennyire bátran töltötte be a rá bízott prófétai hivatalát. S nem szabad abban kételkedni, hogy a Szentlélek hatékonysága mutatkozott meg benne, amikor azért szolgált, hogy bizonyosságot és tiszteletet ébresszen a fiaiban a próféciai iránt. Egyidejűleg azonban helyes azt is megjegyezni, hogy a jó lelkiismeret hatása az, amikor rettegés nélkül távozik valaki a világból. Miután ugyanis a

halál önmagában véve félelmetes, csodálatos kínokon mennek át a gonoszok, amikor észreveszik, hogy Isten ítélőszéke elé vannak idézve. Sőt, annak érdekében, hogy a jó lelkiismeret békésen és csendesen vezessen minket a sírhoz, Krisztus feltámadására kell támaszkodnunk, mert akkor akarattal megyünk Istenhez, amikor bizonyosak vagyunk egy jobb életben. S nem fogjuk fájdalmasnak tartani e földi sátrunk hátrahagyását, amikor arra az örök lakóhelyre gondolunk, ami el van készítve a számunkra.

50. fejezet

1. József pedig az ő atyja orcájára borúla és siránkozik felette és csókolgatója őt.
2. És megparancsolá József az ő szolgálóinak, az orvosoknak, hogy balzsamozzák be az ő atyját; és bebalzsamozták az orvosok Izráelt.
3. Mikor negyven nap eltelt, mert akkorra telnek be a bebalzsamozás napjai, siraták őt az Egyiptombeliek hetven napig.
4. És elmúlának az ő siratásának napjai, és szóla József a Faraó házanépéhez, mondván: Ha kedves vagyok előttetek, szóljatok kérlek a Faraónak, mondván:
5. Az én atyám engem megesketett, mondván: Ímé én meghalok; az én síromba, melyet Kanaán földén ástam magamnak, oda temess el engem. Most hát kérlek, hadd menjek el, és temessem el az én atyámat, azután visszatérek.
6. És monda a Faraó: Eredj el és temesd el a te atyádat, a mint megesketett téged.
7. Elméne azért József, hogy az ő atyját eltemesse, és vele együtt felmenének mind a Faraó szolgálói, az ő házának vénei és Egyiptom földének minden vénei.
8. Józsefnek is egész háznépe; és az ő bátyjai, és az ő atyjának háznépe; csak gyermekeiket, juhaikat és barmaikat hagyták a Gósen földén.
9. Felmenének annakfelette ő vele szekerek is és lovagok, úgy hogy igen nagy sereg vala.
10. Mikor eljutának Atád szérűjéhez, mely a Jordánon túl van, nagy és keserves sírással sirának ott. József pedig hét napig gyászolá az ő atyját.
11. És láták az ország lakosai, a Kanaán népe azt a gyászt Atád szérűjénél, és mondanak: Keserves gyásza ez az Egyiptombelieknek. Azért nevezék azt a helyet Ábel Miczrajimnak, mely a Jordánon túl van.
12. Aképen cselekedének azért Jákóbbal az ő fiai, a miképen megparancsolta vala nékik.
13. Elvivék ugyanis őt az ő fiai Kanaán földre és eltemették őt a Makpelah mezőnek barlangjába, melyet vett vala Ábrahám a mezővel együtt temetésre való örökségnek a Khitteus Efrontól Mamrénak átellenében.
14. És visszatérek József Egyiptomba, ő, és az ő atyjafiai, és mind azok, kik vele fölmentek vala az ő atyjának temetésére, minekutána eltemette az ő atyját.
15. A mint láták József bátyjai, hogy az ő atyjok meghalt, ezt mondják vala: Hátha gyűlölni fog minket József, és visszaadja nekünk mindazt a gonoszt, a mit rajta elkövettünk.
16. Izenetet küldének azért Józsefhez, mondván: A te atyád megparancsolta nekünk az ő holta előtt, mondván:
17. Így szóljatok Józsefhez: Kérünk téged, bocsásd meg a te atyádfiainak vétjét és bűnöket, mert gonoszul cselekedtek te ellened. Most azért bocsásd meg azoknak vétjét, a kik a te atyád Istenét szolgálják. József pedig sír vala, mikor ezt mondák néki.
18. Járulának pedig ő hozzá az ő testvérei is, és leborúlának előtte és mondanak: Ímé mi a te szolgálaid vagyunk.
19. József pedig monda: Ne féljete: avagy Isten gyanánt vagytok-e én?
20. Ti gonoszt gondoltatok én ellenem, de Isten azt jóra gondolta fordítani, hogy cselekedjék úgy a mint ma, hogy sok nép életét megtartsa.
21. Most annakokáért ne féljete: Eltartalak én titeket és a ti gyermekeiteket. És megvigasztalá őket és szívökre beszéle.
22. József pedig Egyiptomban lakozék; mind ő, mind az ő atyjának házanépe. És éle József száz tíz esztendeig.
23. És látá József Efraimtól harmad ízben való fiait. Manasse fiának Mákhirnak is születtek József térdén gyermekei.

24. És monda József az ő testvéreinek: Én meghalok, de Isten bizonynal meglátogat titeket és felvisz titeket e földről arra a földre, melyet esküvel ígért meg Ábrahámnak, Izsáknak és Jákóbnak.

25. És megesketé József Izráel fiait, mondván: Mikor az Isten titeket bizonynal meglátogat, vigyétek fel innen az én tetemeimet magatokkal.

26. És meghala József száz tíz esztendő korában, és bebalzsamozák, és koporsóba tevék Égyiptomban.

1. *József pedig az ő atyja orcájára borúla.* Ebben a fejezetben arról olvasunk rövid beszámolót, ami Jákob halála után történt. Mózes azonban kijelenti, hogy Jákob halálát kettős siratással tisztelték meg – természetessel (ügymond) és ceremóniálissal. Az, hogy József az atyja arcára borul és könnyekben tör ki, a valódi és tiszta szeretetből fakad, az pedig, hogy az egyiptomiak hetven napig siratják őt, miután ez a tisztesség kedvéért és a szokáshoz igazodva történik, inkább a kérdésnek és a hiábavaló pompának, semmint a valódi bánatnak köszönhető. De a halottakat általában mégis ezen a módon siratják el, hogy a nekik kijáró utolsó kötelezettséget is teljesítsék. Innen származik a közmondás is, mely szerint a siratás az örökös nevetése álarcban. S noha az elméket néha átjárja a valódi fájdalom, valamit mégis hozzátesznek a kegyes fájdalom mutogatásának színlelésével, így főleg mások jelenlétében törnek ki könnyekben azok, akik takarékosabban siránkoznak, ha nincsenek tanúi a bánatuknak. Ezért azok a barátok, akik a vigasztalás nyújtásának ürügyével jönnek össze, gyakran annyira más utat járnak, hogy még bőségesebb siránkozást csinálnak elő. S noha a halottak siratásának ceremóniája jó alapelvből fakadt, nevezetesen hogy az élők elmélkedjenek a bűnnel együtt járó, az emberi fajt sújtó átkon, mégis elhomályosította azt a sok gonoszság, mert egyrészt nem irányult a valódi céljára, másrészt nem szabályozta azt a kellő mértékletesség. Az igazi bánatot, ami nem természetellenes módon van kierőszakolva, hanem a szívünk mélységeiből tör elő, önmagában nem kell megfeddeni, ha megmarad az illő határok között. József ugyanis itt nem megrovást kap, amiért sírással fejezi ki a bánatát, hanem inkább a fiúi kegyességét dicséri Mózes. Szükségünk van azonban zablára, és önmérsékletre, nehogy a mértéktelen bánat következtében a vak impulzustól ösztönözve hirtelen Isten ellen kezdjünk zúgolódni, mert a szélsőséges bánat mindig lázadásra ösztönöz minket. Sőt, főleg a fájdalom enyhítését kell keresnünk az új életbe vetett reménységben, Pál tanításának megfelelően.

2. *És megparancsolá József az ő szolgálóinak.* Noha korábban több munkát jelentettek a temetések, még babonások nélkül is, mint amennyit helyesnek lehet tartani a Krisztus által bemutatott feltámadás bizonyítékából kiindulva,⁶⁷⁶ mégis tudjuk, hogy az egyiptomiak között nagyobb költségekkel és pompával jártak, mint a zsidók között. Még az ókori történészek is annak a nemzetnek a legemlékezetesebb szokásai között jegyzik ezt fel. Valóban nem kell kételkednünk abban (amint azt máshol már említettük), hogy a temetés szent, az ősatyáktól származó rítusa a jövőbeli feltámadás egyfajta tükrre volt. Mivel azonban a képmutatók mindig szorgalmasabbak a ceremóniák előadásában, mint azok, akik rendelkeznek a dolgok szilárd szubsztanciájával, ezért megtörténik, hogy azok, akik elhajoltak az igaz hittől, sokkalta jobban a feltűnést hajhászó kinézetet öltik magukra, mint a kegyesek, akiknek megmarad az igazság és a jelképek helyes használata. Ha összevetjük a zsidókat önmagunkkal, akkor ezek az árnyképes ceremóniák, melyekkel Isten követelte meg, hogy foglalják el magukat abban az időben, tűrhetetleneknek tűnnek, bár más nemzetekkel összehasonlítva ezek mértékletesek és könnyen elviselhetők voltak. De a pogányok aligha tudták, miért fektettek bele annyi munkát és miért verték magukat akkora költségekbe. Ebből megértjük, mennyire üres és felszínes a dolog, amikor csak a külső jelekre ügyelnek, s a valódi tanítás, ami kimutatja azok valódi

⁶⁷⁶ Que depuis que Jesus Christ nous a baille claire demonstration de la resurrection des morts – ahhoz az időhöz viszonyítva, amikor Jézus Krisztus világosan bemutatta nekünk a halottak feltámadását. - *francia fordítás.*

eredetét és törvényes végcélját, nem virágzik. A kegyesség cselekedete eltemetni a holtakat. Bebalzsamozni a testeket aromás növényekkel a korábbi időben nem volt vétek, mivel azt a jövőbeli romlatlanság jeleként cselekedték. Nem lehetséges ugyanis, hogy egy halott ember látványa fájdalmas hatást gyakoroljon ránk, ha megkülönböztetés nélkül egyetlen közös végcél vár ránk és az elpusztuló állatokra egyaránt. Manapság Krisztus feltámadása elegendő támasz a számunkra az ellen, hogy engedjünk ennek a kísértésnek. De az ókoriakat, akikre a nap teljes világossága még nem ragyogott rá, ezek a jelképek segítették. Azok azonban, akiknek az elméi nem emelkedtek fel a jobb élet reménységéhez, nem tettek mást, csak fecsegték, és ostoba módon utánózták a szent atyákat. Végül, a hit nem árasztotta úgy az illatát, hogy tudtára adta volna az embereknek: marad valami a számukra a halál után is, így minden bebalzsamozás sekélyes lesz. Sőt, ha a halál a test örök megsemmisülése a számukra, akkor a szent és hasznos ceremónia istentelen megszenteltségletlenítése lesz megkísérelni ilyen költséges felügyelet alá helyezni azt, ami elpusztult. Valószínű, hogy József az egyiptomiakhoz igazodva járt el, akiknek a túlzott gondoskodása nem volt mentes a szélsőségektől, mintsem a megítéléstől való félelmében, vagy a módszerük elfogadása miatt. Talán helytelenül utánózta az egyiptomiakat, nehogy az atyja állapota rosszabb legyen más emberekénél. De jobb lett volna megelégednie atyái igénytelen gyakorlatával. Mindazonáltal, bár ő lehet menthető, ugyanaz a gyakorlat nem törvényes a számunkra. Mert hacsak nem akarjuk felforgatni Krisztus dicsőségét, nagyobb józanságot kell gyakorolnunk.

3. *Mikor negyven nap eltelék.* Már megmutattuk, hogy Mózes a ceremóniális siratásról beszél, tehát nem írja elő törvényként, vagy nem hozakodik el vele olyan példaként, amit nekünk is helyes követnünk. A törvények által ugyanis bizonyos napok lettek kijelölve annak érdekében, hogy idő legyen a bánat valamelyes fokú mérséklésére, de valamennyit engedtek a becsvágynak is. A bánkódás korlátozásának másik szabályát azonban az Úr adja nekünk. S József a kelletténél jobban meghajolt az egyiptomiak romlott módszerei előtt. Mert a világ el akarja hitetni, hogy mindaz, ami megszokott, egyben törvényes is, így ami általánosan uralkodik, az mindent magával ragad, amivel csak találkozik, mint a heves áradat. A hetven nap, amit Mózes az ünnepélyes siratásra különít el, Hérodotosz a második könyvében a bebalzsamozás idejének tulajdonítja. De Diodórosz azt írja, hogy a test kiszárítása harminc napig tartott. Mindkét szerző szorgalmasan leírja a bebalzsamozás módszerét. S noha én nem tagadom, hogy az idő múlásával az ügyesség és a szorgalom ennek a tevékenységnek a végzésében megnövekedtek, nekem mégis valószínűnek tűnik, hogy ezt az eljárásmodot az atyáktól vették át.⁶⁷⁷

4. *És szóla József a Faraó házanépéhez.* Egy rövid történetet szűr be arról az engedélyről, amit József kapott, hogy jószívűségből és a király engedélyével elszállíthassa atyja maradványait a dupla barlangsirba. S noha ő maga is nem közönséges mértékű kegyet élvezett, most mégis az udvaroncait használta közbenjárókként. Miért cselekedett így, ha nem azon az alapon, hogy maga a dolog is gyűlöletes volt a nép számára? Mert semmi sem volt kevésbé tűrhető (mint említettük) az egyiptomiak számára, mint az, hogy a földjüket, melynek szentségével különösen is dicsekedtek, lenézzék. Ezért József, hogy áttegye a sértést magáról valaki másra, a szükségre hivatkozik, mintha azt mondaná, hogy az atyja eltemetése nem volt az ő választására hagyva, mert Jákob esküvel kötelezte őt a temetés kivitelezésének módjára. Ezért látjuk, hogy a szolgálai félelem nyomta el, így nem merte őszintén és bátran megvallani a hitét, mivel kénytelen volt tettetni magát, hogy az elhunyra hárítsa át mindazt a gyűlöletet, ami az ügyletnek társulhat. Miután pedig a hit egyszerűbb és becsületesebb megvallása követeltet meg Isten fiaitól, ezért senki közülünk ne keressen mentséget efféle kifogásokkal, hanem inkább tanuljuk meg elkéri az Úrtól a bátorság és az állhatatosság lelkét, ami majd

⁶⁷⁷ „Kiderül, hogy Jákob siratása egyfajta királyi siratás volt. Minden egyes egyiptomi király halálakor általános siratást tartottak országszerte, hetvenkét napon át.” – Sir J. G. Wilkinson, *Az ókori egyiptomiak módszerei és szokásai*, 1. kötet, 255. oldal. – a szerk.

vezet minket a bizonyágtételünkben az igaz vallásról. Sőt, ha az emberek megengedik nekünk a szabad vallásgyakorlást, adjunk azért hálát. Látjuk, hogy József a lábát nem merte megmozdítani a király engedélye nélkül, s ebből arra következtetünk, hogy mintegy aranyláncokkal kötődött ehhez a ragyogó gazdagsághoz. S valóban ilyen mindenki állapota, akik a tisztelet és a kegy elnyerésére törekszik a királyi udvarban, így nincs jobb a józan elméjű emberek számára, mint megelégedni a saját állapottal. József a sértést is enyhíti, amit félt, hogy okozni fog, egy újabb körülménnyel, amikor azt mondja, hogy a Kánaán földjén történő eltemetésre vonatkozó kívánság nem csak most ötlött fel az atyja elméjében, mert réges-rég megásta a maga sírját. Ebből következik, hogy erre nem az Egyiptom földje iránti bármiféle utálat készítette.

6. *És monda a Faraó.* Láttuk, hogy József a középutat választja. Nem akarta teljesen elhanyagolni a kötelességeit, de megragadva az atyja parancsából eredő ürügyet, nem viselkedett kellő szilárdsággal. Lehet, hogy fáraó a szerény viselkedése miatt könnyebben hajlott a kérésének teljesítésére. A gyávaságát ezen az alapon mégsem lehet úgy szentesíteni, hogy Isten fiai szabadon megengedjék maguknak, mert ha elszántan mennek bárhová, ahová a kötelesség szólítja őket, az Úr majd a minden várakozáson felüli végeredményt is megadja. Mert emberileg szólva József szelíd alázatossága jó végeredménnyel járt, mégis biztos, hogy a király büszke elméjére Isten gyakorolt befolyást, s ezért egyezett bele ennyire jóindulatúan a kérésbe. Azt is meg kell említeni, hogy a vak hitetlenek milyen nagy tiszteletben tartották az esküt. Mert jóllehet maga a fáraó nem esküdött meg, mégis törvénytelennek tartotta a saját tekintélye által megszegni a más által tett fogadalmat. Manapság azonban az Isten iránti tisztelet már annyira kialudt, hogy az emberek rendszerint csak szórakozásnak tartják az Isten nevében történő megtévesztést ezen, vagy amazon az oldalon. De az efféle zabolátlan szabadosság, amit még maga a fáraó is megtagad, nem kerül el büntetlenül Isten ítéletét.

7. *Elméne azért József.* Mózes teljes beszámolót közöl a temetésről. Amit mond Józsefnek és a testvéreinek, valamint az egyiptomiaknak az újból kezdett siratásáról, azt semmiképpen sem szabad szabályként leszögezni a magunk számára. Mert tudjuk, hogy miután a testünknek nincs önmérséklete, az emberek rendszerint túllépik a korlátokat mind a bánatban, mind az örömben. A lármás ragyogás, amit a hely lakosai megbámultak, nem menthető. Mert jóllehet József a helyes végcél tartotta a szeme előtt, amikor hét egymást követő napra határozta meg a siratást, ez a szélsőség azonban mégsem volt mentes a szégyentől. Mindazonáltal az Úr nem ok nélkül intézte úgy, hogy ezt a temetést ilyen tisztességesen megüljék, mert komoly következménye volt annak, hogy egyfajta fenséges emléket állítsanak, ami átadhatta az utódoknak Jákob hitének az emlékezetét. Ha magánemberként temették volna el közönséges módon, a hírneve hamarosan elenyészett volna, de most, hacsak az emberek akarattal meg nem vakítják magukat, folytonosan a szemük előtt van a nemes példa, ami táplálhatja a megígért örökségbe vetett reménységüket. Ők ezt mondhatni úgy látják, mint a szabadulás felállított zászlóját, ami majd az idők beteljesedésekor megy végbe. Így tehát itt nem annyira az elhunytak tisztességét, mint inkább az élők javát kell fontolóra vennünk. Még az egyiptomiak is, akik nem tudták, mit cselekszenek, lámpást vittek az izraeliták előtt, hogy tanítsák őket a megmaradásra az isteni elhívás útján. A kánaániták is ugyanezt teszik ,amikor új névvel különböztetik meg a helyet, mert ebből eredt, hogy az Úr szövetségének ismerete újból felvirágzott.⁶⁷⁸

⁶⁷⁸ Kálvin Józsefnek az atyja temetésénél tanúsított viselkedésének kritikája megmutatja: látszólag érzékenyen érinti a pátriárka indítékai. Miután semmi sincs József előzetes történetében, ami csorbítaná az erkölcsi bátorságát, vagy becsületességét, így aligha igazolható a szilárdság, vagy az egyenesség hiányát tulajdonítani neki ez alkalommal. Vajon Kálvin megjegyzéseinek záró szakasza nem elégséges válasz minden előzőre? S vajon nem juthatunk arra a következtetésre, hogy Jákob temetésének körülményei isteni módon lettek elrendelve az emlékezetének megörökítése végett? – *a szerk.*

14. *És visszatére József.* Jóllehet József és a többiek oly sok biztosítékot hagytak Egyiptomban, hogy szükséges volt visszatérniük, mégis valószínű, hogy inkább Isten jövedelmére tértek oda vissza. Isten ugyanis soha nem engedte meg nekik, hogy a maguk akaratából válasszanak lakóhelyet, hanem korábban úgy vezette Ábrahámot, Izsákot és Jákobot az útjukon, hogy a fiaikat bezárva tartotta Gósen földjén, mint holmi kerítéssel ellátott helyen. S nem kétséges, hogy szent ősatyák a tizenötödik fejezet tizenharmadik versében (1Móz15:13) található jövedelmest a fiaikra hagyták, hogy hűségesen őrizték azt, mint drága kincset.⁶⁷⁹ Visszatértek tehát Egyiptomba, de nemcsak a pillanatnyi szükségstől kényszerítve, hanem mert nem volt törvényes a számukra lerázni azt az ígét, amit Isten tett a nyakukra. De ha az Úr nem is tart minden embert Magánál az önkéntes engedelmesség által, Ő akkor is fogva tartja az elméiket titkos zablával, hogy ne vonhassák ki magukat az Ő kormányzása alól. S nem is alkothatunk más véleményt, mint hogy a Tőle való félelem tartotta vissza őket. Így még akkor sem próbáltak meg elmenekülni, amikor intést kaptak az rájuk következő zsarnoki elnyomásról. Tudjuk, nem voltak annyira lágy beállítottságúak, hogy az megakadályozta volna a lázongásukat akár enyhébb terhekkel szemben. Ezért ebben a dologban a vallásos kötelezettség különleges érzése kerítette őket a hatalmába, így nyugodtan és csendben készültek a legkeményebb rabszolgaság elviselésére.

15. *A mint láták József bátyjai, hogy az ő atyjok meghalt.* Mózes itt beszámol arról, hogy Jákob fiai az atyjuk halála után nyugtalanok voltak, nehogy József bosszút álljon rajtuk a neki okozott sérelemért. S honnan származna ez a félelem, ha nem onnan, hogy a saját hajlamaiknak megfelelően alkotnak róla ítéletet? Az, hogy annyira megbocsátónak találták, nem az Isten iránti valódi kegyességnek tulajdonítják, s nem számítják a Lélek speciális ajándékának sem, hanem inkább azt képzelik, hogy egyedül az atyjára való tekintettel volt mindezidáig ennyire visszafogott, mintha pusztán csak elhalasztaná a bosszúját. De ezzel a romlott megítéléssel nagyon megsértik azt, aki a bánásmódjának nagylelkűségével tett arról bizonyosságot, hogy az elméje mentes minden gyűlöletől és rosszindulattól. A sértő gyanú egy része egyenesen Istenre száll vissza, Akinek a speciális kegyelme ragyogott fel József mértékletességében. Ebből azonban megértjük, hogy a vétkes lelkiismereteket annyira felkavarja a vak és ésszerűtlen félelem, hogy még fényes nappal is megbotlanak. József felmentette a testvéreit a vele szemben elkövetett bűnük alól. Őket azonban olyannyira zaklatta a vétkes lelkiismeret-furdalás, hogy önként váltak saját maguk kínozóivá. S nem maguknak köszönhették, hogy nem vonták a saját fejükre azt a büntetést, ami alól felmentést kaptak, mert József elméje megsértődhetett volna a bizalmatlanságuktól. Hisz mit akartak, amikor még mindig rosszindulatúan gyanakodtak rá, aki könyörületének újra és újra a saját életeiket köszönhették? Én azonban mégsem kételkedek abban, hogy réges-rég megtértek a gonoszágukból, csak talán még miután nem tisztultak meg kellőképpen, az Úr engedte szenvedni őket a nyugtalanságtól és az aggodalmaktól először is azért, hogy bizonyosságokká tegye őket mások számára arról, hogy a rossz lelkiismeret a saját maga kínozója, aztán, hogy megalázza őket a saját vétkük kiújult érzésével. Mert miközben utálatosoknak tartották magukat a testvérük megítélése szempontjából, nem képesek elfelejteni, ha nem rosszabbak az érzéketleneknél, Isten mennyei ítélőszékét sem. Amit Salamon mond, azt naponta látjuk beteljesedni, miszerint fut az istentelen, még ha nem is üldözi senki (Péld28:1), de Isten ezen a módon készíti a szökevényeket a számvetésre önmagukkal. A közönyös szendergésükben szeretnék Isten és embert egyaránt megtéveszteni, s amennyire csak tőlük telik, a makacsság érzéketlenségébe burkolják az elméiket. Közben pedig akár akarják, akár nem, a szálló falevél zajától is megrettennek, nehogy a testi biztonságerzetük eltörölje az Isten ítéletével kapcsolatos érzékelésüket (3Móz26:36). Semmi sincs kíváncsibb, mint a nyugodt elme. Miközben Isten megfosztja a gonoszokat ettől a páratlan jótéteménytől, amire mindenki

⁶⁷⁹ „És monda az Úr Ábrámnak: Tudván tudjad, hogy a te magod jövevény lesz a földön, mely nem övé, és szolgálatra szorítják, és nyomorgatják őket négyszáz esztendeig.”

vágyik, a becsületesség művelésére hívogat minket. De, különösen mikor azt látjuk, hogy a pátriárkák, akiket már megérintett a bűntudat a gonoszágukért, mégis ilyen súlyos módon lettek felrázva hosszú idővel után, közülünk senki ne merüljön bele a saját vágyainak kielégítésébe, hanem mindenki szorgalmasan vizsgálja meg magát. Nehogy a képmutatás belsőleg táplálja Isten haragjának titkos fullánkjaikat, s az a boldog nyugalom, ami nem képes helyet találni a kettős szívben, keresztül világíthasson a teljesen megtisztított kebleinken. Mert az a jogos jutalma megmaradt mindenkinek, akik nem húzódnak közel Istenhez őszintén és teljes szívből, hogy kénytelenek lesznek megállni egy halandó ember ítélőszéke előtt. Ezért nincs más mód, ami megszabadíthat minket a nyugtalanságtól, mint a visszatérés Isten kegyeibe. Bárki is veti meg ezt az orvosságot, az nemcsak emberektől fog félni, hanem az árnyékoktól, vagy a szél fúvásától is.

16. *Izenetet küldének azért.* Mivel szégyelltek maguk megszólalni, a békesség üzenetét közvetítő hírvivőket alkalmaztak, akikben József jobban megbízhatott. De itt is látjuk, hogy azok, akiket vádolt a lelkiismeretük, hűjával voltak a tanácsnak és a józan észnek. Mert ha Jákob féltően gondos volt ebben a dologban, akkor miért nem foganatosította a vele szemben oly engedelmes fiú és a testvérei közötti kibékülést? Emellett miért kell nekik közvetítőkön keresztül végezni azt, amit személyesen sokkal jobban intézhettek volna? Az Úr tehát engedi, hogy úgy járjanak el, mint a gyerekek, hogy mi, a példájukból tanulva, ne keressünk előnyöket a felszínes koholmányok használatában. De megkérdezhető: hol találtak Jákob fiai olyan embereket, akikre megpróbálhattak rábízni ilyen üzenetet, hisz nem kis dolog volt megismertetni a förtelmes bűnüket idegenekkel? S ostobaság lett volna kitenni magukat ennek agyaláztatnak az egyiptomiak között. A legvalószínűbb feltételezés az, hogy néhány otthoni tanút választottak ki a saját szolgálók közül, mert jóllehet Mózes nem említi ezeket, amikor beszámol arról, hogy Jákob elindult Egyiptomba, bizonyos megfontolásokból mégis kikövetkeztethetjük, hogy néhányat magával vitt.

17. *Kériünk téged, bocsásd meg.* Nem leplezik a tényt, hogy súlyosan vétkeztek, s olyan távol állnak a bűnük enyhébb színben történő feltüntetésétől, hogy szabadon szaporítják a magukat vétékkel vádoló szavakat. Nem úgy kérik tehát a bocsánatot, mintha az okozott sérelem könnyű lenne, hanem a bűnük szörnyűségével szembeállítják először is atyjuk tekintélyét, azután Isten szent nevét. A megvallásuk dicséretre méltó lenne, ha közvetlenül igyekeztek volna kiengesztelni a testvérüket, mindenféle kacskaringós mesterkedések nélkül. Mivel ő a kegyesség forrásából merítettek tanítást arról, hogy helyes, ha Isten szolgálói megbocsátják a bűnt, közös buzdításként is vehetjük, hogy ha megsértettek minket az egyház tagjai, akkor nem szabad túl mereveknek és mozdíthatatlanoknak lennünk a sérelem megbocsátásában. Ezt az emberségességet valóban parancsba kapjuk minden emberrel szemben, de ha még hozzájön a vallás köteléke is, akkor a vasnál is keményebbek vagyunk, ha nem hajlunk a könyörület gyakorlására. S meg kell figyelnünk, hogy konkrétan említik Jákob Istenét, mert a sajátos hitnek és az imádatnak, ami megkülönböztette őket a többi nemzettől, egyesítenie kellett volna őket szorosabb kötelékkel, mintha Isten, Aki örökbe fogadta azt a családot, közöttük állt volna, a kibékülés létrehozásán munkálkodva.

József pedig sír vala, mikor ezt mondták neki. Nem állapítható meg biztosan Mózes szavaiból, hogy József testvérei jelen voltak-e és megszólaltak-e, amikor ő sírt. Egyesek úgy képzelik, hogy itt részben szándékosan cselekedtek így, s amikor József gondolatai ismertté váltak másokon keresztül a számukra, a testvérek azután gyorsan beléptek, még a beszélgetés alatt. Én inkább más véleményre hajlok, nevezetesen, hogy mikor József megtudta a hírnököktől, hogy a gondolataik kínozzák őket és hiábavaló módon aggodalmaskodnak, együttérzéssel fordult feléjük. Majd értük küldött, és megszabadította őket minden gondjuktól és félelmüktől, s a beszédük idézte elő a könnyeit, amikor lenézték a haragját. Sőt, ilyen szeretetteljesen siratva a testvérei bánatát és aggodalmát, a könyörületesség figyelemre méltó példáját adja nekünk. Ha azonban veszélyes konfliktusban állunk a haragos vérmérséklet

féktelenségével, vagy a gyűlölködésre irányuló hajlam makacsságával, akkor imádkoznunk kell az Úrhoz a szelídség lelkéért, aminek az ereje nem kevésbé hatékonyan mutatkozik ma meg Krisztus Testének tagjaiban, mint korábban Józsefben.

19. *Avagy Isten gyanánt vagyok-e én?* Egyesek úgy vélik, hogy ezekben a szavakban elutasítja a neki adott tiszteletet, mintha azt mondta volna, hogy igazságtalanul kínálták fel neki, mert egyedül Istent illeti. De ez az értelmezés híjával van a valószínűségnek, mivel gyakran engedte, hogy ezen a módon szólítsák meg, s tudta, hogy a testvérei elméi a végtelenségig idegenkedtek attól, hogy az Isten imádatát halandó embernek adják. S ugyanúgy nem fogadom el az igeszakasznak adott másik jelentést sem, amely miatt József azért utasítja el a büntetés kiszabását, mert ő nem az Isten. Ezzel ugyanis nem gátolja meg magát a sérelem megtorlásában, abban reménykedve, hogy Isten is jóváhagyja majd a bosszúját. Mások egy harmadik jelentéssel hozakodnak elő: nevezetesen hogy az egész dolgot nem maga József Isten tanácsvégzése kezdeményezte, amit én nem vetek el teljesen, mert megközelíti az igazságot, de mégsem karolom fel igazként ezt a magyarázatot. A *וַיִּתֵּן* szó ugyanis néha azt jelenti *helyette*, néha pedig *alávettetést* jelent. Ezért, ha a kérdőjel nem volna útban, joggal lehetne így fordítani: „Mivel Isten *alatt* állok”. S így a szakasz értelme az alábbi lenne: „Ne féljete, mert Istennek vagyok alávetve”, azaz mintha József arra tanítaná őket, hogy hogy miután ő alá van vetve Isten tekintélyének, nem az élen haladás a dolga, hanem a követés. De miután a kérdés *וַיִּתֵּן* jele előképzőként illeszkedik a szóhoz, így nem lehet másként magyarázni, mint azzal a jelentéssel, hogy számára, mint halandó ember számára rossz lenne ha keresztelni merésznél Isten tanácsvégzését. De a dolog summáját illetően nincs kétség. Látva, hogy József figyelembe veszi az isteni gondviselés célját, mintegy zablával fogja vissza az érzelmeit, nehogy azok szélsőségekre ragadják el. Ő valóban gyengéd és emberséges hajlamú volt, de semmi sem jobb, vagy alkalmasabb a haragjának enyhítésére, mint ha engedi, hogy Isten kormányozza őt. Ezért amikor a bosszúvágy ösztönöz minket, vessük alá minden érzelmünket ugyanannak a tekintélynek. Sőt, mivel azt szeretné, ha a testvérei nyugodtak lennének és biztonságban éreznék magukat, így abból a megfontolásból kiindulva, hogy Istennek a Neki kijáró tiszteletet tulajdonítva akarattal aláveti magát az isteni parancsnak. Tanuljuk hát meg ebből, hogy leginkább a mi javunkat szolgálja, ha olyan mértékletes emberekkel állunk kapcsolatban, akik Istent állítják maguk elé vezetőnek, s akik nemcsak engedelmeskednek az Ő akaratának, de vidáman engedelmeskednek is Neki. Mert ha bárkit tehetetlenül elragadnak a testi vágyak, attól ezer halált is félhetünk, hacsak Isten erővel meg nem töri a hevességét. S ahogyan az az egyetlen orvosság a haragunk lecsillapítására, ha elismerjük magunkat annak, amik vagyunk, s azt, hogy miféle jogokkal rendelkezik felettünk Isten, másrésről, amikor ez a gondolat teljesen birtokába vette az elméinket, nincs olyan hév, legyen bármennyire is heves, aminek a lecsillapítására ne lenne elégséges.

20. *Ti gonoszt gondoltatok én ellenem.* József helyesen mérlegeli (mint mondtuk) Isten gondviselését, így azt magára nézve kötelező törvénynek fogadja el. s nemcsak a megbocsátáshoz, de a nagylelkűség gyakorlásához is. S bár részletesen tárgyaltuk ezt a témát az 1Móz45-ben, mégis hasznos lesz néhány dolgot megismételni vele kapcsolatosan. Először is meg kell figyelnünk a nyelvezetének különbségét. Mert amíg az előző szakaszban József a testvérei szomorúságának enyhítése és a félelmük csillapítása végett igyekszik elleplezni a gonoszágukat minden lehetséges eszközzel, amit csak a találékonyság sugallhat, itt kicsit nyíltabban és szabadabban helyesbíti őket talán azért, mert megsértődött az alattomoságuk miatt. Mégis ugyanahhoz az alapelvhez ragaszkodik, mint korábban. Látva, hogy Isten titkos tanácsvégzése folytán került Egyiptomba a testvérei életének megmentéséért, oda kell magát szánnia erre a célra, nehogy Istennek álljon ellen. Ezzel a tettevel valójában ezt mondja ki: „Mivel Isten bízta rám az életeteket, nekem háborúznom kellene Vele, ha lennék hűséges szétosztója annak a kegyelemnek, amit a kezeimre bízott”. Közben ügyesen tesz különbséget az emberek gonosz tanácsai, és Isten bámulatos igazságossága között, úgy tulajdonítván

minden dolog kormányzását Istennek, hogy megőrzi az isteni igazgatást mentesnek minden folttól, amivel az emberek bűnei szennyezhetnék be. József eladása megvetendő bűn volt a kegyetlensége és az álnoksága miatt, de őt nem adták el, csak mennyei rendelkezésre. Mert Isten nem maradt pusztán nyugodtan, szemet hunyva egy időre, hogy szabadjára engedje az emberi gonoszság gyeplőjét, hogy utána aztán felhasználhassa ezt az esetet, hanem a saját akaratából elrendelte a cselekmény megtörténtének rendjét, amit fixnek és biztosnak akart. Így igazán és helyesen mondhatjuk, hogy Józsefet a testvérei gonosz egyetértése és Isten titkos gondviselése folytán adták el. Mégsem volt azonban mindkettő számára közös munka abban az értelemben, hogy Isten megszentelt volna bármit, ami kapcsolódott, vagy viszonyult volna a gonosz kapzsiságukhoz, mert miközben a testvérük megölését tervezgették, Isten a szabadulásuk kivitelezésén munkálkodott felülről. Ebből arra is következtethetünk, hogy a világ kormányzásának különféle módszerei vannak. Azzal valóban általánosan egyet kell érteni, hogy semmi sem történik az Ő akarata nélkül, mert egyszerre kormányozza az emberek tanácsait, ingatja az akarataikat és fordítja el az erőfeszítéseiket a saját belátása szerint, s szabályoz minden eseményt. Ha azonban az emberek bármi igazságosba és helyesbe fognak bele, akkor Ő úgy ösztönzi és mozgatja őket belsőleg a Lelke által, hogy bármi jó található bennük, azt joggal mondhatjuk, hogy Tőle kapták. Ha azonban a Sátán és az istentelen emberek dühöngnek, akkor Ő az ő kezükkel olyan elmondhatatlan módon cselekszik, hogy a cselekedeteik gonoszsága az övék lesz és azért a gyalázat rájuk hárul. Mert nincsenek úgy felindítva a bűnre, ahogyan a kegyesek a jó cselekvésére a Lelke indíttatásából, hanem ők maguk a szerzői a saját gonoszságuknak, és vezetőjüként követik a Sátánt. Látjuk hát, hogy Isten igazsága fényesen ragyog a mi romlottságunk sötétségében. Mert ahogyan Isten sosincs híjával a cselekedetei igazságos okának, úgy tartja a bűn láncain az embereket a saját romlott akarataik. Amikor halljuk, hogy Isten meghíúsítja a gonosz várakozásokat, és az emberek ártalmas kívánságait, abból nem közönséges vigasztalásunk származik. Foglalják hát el magukat az istentelenek ahogyan csak akarják, dühöngjenek, keverjék össze eget és földet, mégsem érnek el semmit a heveségükkel, s nemcsak a féktelenségük bizonyul majd hatástalannak, de a visszájára is fordul a szándékaikkal ellentétesen, s ők a mi üdvösségünket fogják előmozdítani, még ha vonakodva is. Így bármiféle mérget is alkosson a Sátán, Isten azt orvossággá változtatja a választottai számára. S noha ezen a helyen azt olvassuk, hogy „Isten azt jóra gondolta fordítani”, mert a várakozásokkal ellentétben örömteli végkifejletet hozott ki a halállal telt kezdetekből, mégis, tökéletes becsületességgel és igazságossággal az elvetettek eledelét méreggá változtatja, a világosságukat sötétséggé, az asztalukat csapdává, röviden, az életüket halállá. Ha az emberi elmék nem képesek elérni ezeket a mélységeket, akkor inkább alázatosan bámulják a titkokat, melyeket nem képesek felfogni, semhogy agyagedényekként felmagasztalják magukat a Készítőjükkel szemben.

Hogy sok nép életét megtartsa. József alárendeli a hivatalát Isten gondviselése céljának, s ezt a józanságot mindig is művelni kell, hogy mindenki hit által szemlélhesse Istent, amit fentről tartja a világ kormányrúdját, és megmaradjon az elhívása határain belül. Sőt, megintette Isten titkos ítéletei által magába szálljon és a kötelessége ellátására buzdítsa magát. Ha pedig annak oka nem jelenik meg azonnal, akkor is gondoskodnunk kell arról, hogy ne repkedjünk zavaros és összevissza utakon, ahogyan a fanatikus emberek szoktak. Amit József mond arról, hogy Isten választotta ki „hogy sok nép életét megtartsa”, azt egyesek az egyiptomiakra terjesztik ki. Anélkül, hogy elítélném ezt a kiterjesztést, én inkább korlátoznám ezeket a szavakat Jákob családjára, mert József Isten jóságát nagyítja fel azzal a körülménnyel, hogy az egyház magva az ő munkálkodása által menekül meg a pusztulástól. S valóban, ettől a néhány embertől, akiknek a magja egyébként elenyészett volna, mielőtt a leszármazottaik megsokasodnak, az a nagy tömeg kezdett el létezni, akiket Isten nem sokkal ezt követően támasztott.

21. *Eltartalak én titeket.* A szilárd, és nem a színlelt kibékülés jele volt nemcsak tartózkodni a rosszindulattól és a károkozástól, de „jóval legyőzni a gonoszt” is, ahogyan azt Pál tanítja (Rm12:21). S valóban elmulasztja a kötelességének teljesítését az, aki, noha megvan a képessége a segítségnyújtásra, s az alkalom is megköveteli a közreműködését, akkor a saját maga által járt úttal mutatja ki, hogy nem feledkezett meg a sértésről. Erre annál is szorgalmasabban kell ügyelnünk, mert rendszerint a többség arra a vézna következtetésre jut, hogy megbocsátják a sérelmeket, ha nem torolják meg azokat. Mintha valójában bosszút nem állnánk akkor, ha visszavonjuk a kezünket a segítségnyújtástól. Segítesz a testvérednek, ha méltónak tartod rá: a segítségédért könyörög a szükségében, de te otthagyd őt, mert valami barátságtalanságot követett el ellened – mi más tart vissza attól, hogy megsegítsd, mint a gyűlölet? Ezért csak akkor bizonyítjuk, hogy az elménk mentesek a rosszindulattól, ha kedvességgel fordulunk ama ellenségeink felé, akik rosszat tettek nekünk. Józsefről azt olvassuk, hogy a „szívökre beszéle”, mert nyájasan és kedvesen szólva hozzájuk elvette minden kétélyüket. Ahogyan korábban láttuk, hogy Sekhem Dina szívére beszélt, amikor a csábításaival próbálta vigasztalni őt azért, hogy megfélelmezve a neki okozott gyalázatról, egyezzen bele, hogy feleségül megy hozzá.

22. *József pedig Égyiptomban lakozék.* Nem ok nélkül számol be Mózes arról, meddig élt József, mert az idő hosszúsága világosabban is megmutatja a rendíthetetlen állhatatosságát, mert bár nagy tisztességre és hatalomra emelkedett az Egyiptomiak között, mégis szorosan kötődik az atyja házához. Ebből könnyű arra következtetni, hogy fokozatosan búcsút mondott az udvar kincseinek, mert úgy vélte, hogy nincs jobb annál a számára, mint ha megveti őket, nehogy a földi méltóság elválassza őt Isten országától. Korábban visszautasított minden csábítást, ami hatalmába keríthette az elméjét Egyiptomban: most szükségesnek tartja a továbblépést, azaz letéve a méltóságát, leereszkedhessen gyalázatos állapotba, s leszoktassa a saját fiait arról, hogy abban reménykedjenek: követhetik őt a világi rangjában. Tudjuk, milyen serényen munkálkodnak mások azon, hogy a saját életszínvonaluk se csökkenjen, s a vagyonukat teljes mértékben az utódaikra hagyják. József azonban a hatvan év alatt minden erőfeszítésével azon volt, hogy magát és a gyermekeit az alázatosság állapotába hozza, nehogy az ő földi nagysága elidegenítse őket az Úr kicsiny nyájától. Röviden, a kígyókat utánozta, akik levedlik a bőrüket, hogy az idős korukat levetve új erőre kaphassanak. Látja a saját unokái gyermekeit: miért nincs meg az arra irányuló féltő gondoskodása hogy növekedést biztosítson a számukra úgy, ahogyan a gyermekei növekednek? Ám olyan kevésre tartja a világi rangot és gazdagságot, hogy inkább odaszántaknak szeretné őket látni a pásztorélet iránt, és megvetetteknek az egyiptomiak által, csak számítsanak Izrael családjába. Emellett a nagyszámú leszármazottban még a saját életében az Úr megadta neki az áldásának némi ízét, amiből megfogant benne a jövőbeli szabadulás reménye. Mert a sok-sok kísértés között szükséges volt a számára, hogy bátorítást és támogatást kapjon, nehogy összeroskadjon alattuk.

24. *És monda József az ő testvéreinek.* Bizonytalan, hogy József elsőként, vagy utolsóként halt-e meg a testvérei közül, vagy hogy egy részük túlélte-e őt. Mózes itt a testvérek névbe valóban belefoglalja nemcsak azokat, akik valóban azok voltak, hanem más rokonokat is. Én azonban úgy vélem, hogy mindegyik család bizonyos főembereinek szólt a parancsa, akiktől az egész nép kaphatott információt. S noha valószínű, hogy a többi pátriárka is ugyanezt a parancsot adta önmagára vonatkozóan, mert valamennyiük csontjait egyformán Kánaán földjére vitték. Mégis, egyedül Józsefet említi két okból. Először, mivel mindegyikük szemei őrá szegeződtek a hatalma miatt, az ő kötelessége volt vezetni őket és óvakodni attól, nehogy az ő méltóságának ragyogása bármelyikük számára botránykő legyen. Másodszor, hatalmas következménye volt annak, mint példának, hogy az egész nép megtudja: ő, akié volt a második hely Egyiptom királyságában, tekintet nélkül erre a nagy méltóságra megelégedett a saját koalíciójával, ami csak a pusztá ígéret örököseinek szövetsége volt.

Én meghalok. Ez a kifejezés parancsot jelent a testvérek számára arra vonatkozóan, hogy a halála után legyenek bátrak, mert Isten igazsága halhatatlan. Nem akarja ugyanis, hogy az ő, vagy más ember életétől függjenek, s ezzel Isten hatalmának korlátokat állítsanak, hanem azt szeretné, ha türelmesen várakoznának, mígnem eljön a megfelelő idő. De honnan származik ez a nagy bizonyossága miszerint a jövőbeli megváltás bizonyágtevője és keze lesz, ha nem onnan, hogy atyja tanították erre? Mert nem olvassuk, hogy Isten jelent meg neki, vagy hogy egy angyal hozott neki egy jövendölés a mennyből, hanem természetesen meg volt arról győződve, hogy Jákob az Isten által kijelölt tanító és próféta, aki majd átadja az üdvösség nála letétbe helyezett szövetségét a fiainak. József nem kevésbé bizonyosan támaszkodik erre a bizonyágtételre, mint ha valami látomás tárult volna szeme elé, vagy angyalokat látott volna alászállni a mennyből. Mert amíg az Íge hallása nem elegendő a számunkra, addig nem érdemeljük meg, hogy Isten, Akit ezzel megfosztunk a tisztességétől, leereszkedjen és foglalkozzon velünk. Nem azt jelenti ez, hogy a hit emberi tekintélyen alapszik, hanem hogy hallja Istent beszélni az emberek száján keresztül, s az ő külső hangjuk által emelkedik felfelé, mert amit Isten kihirdet az embereken keresztül, azt el is pecsételi a szívünkben az Ő Lelke által. Így tehát a hit nem más alapokra épül, mint Magára Istenre, sőt az emberek prédikálása sincs híjával a maga iránti tekintély és tisztelet megkövetelésének. Ezt a zablát teszi azoknak az emberek az elhamarkodott kíváncsiságára, akik hevesen vágyakozva a látomásokra, megvetik az egyház közönséges szolgálatát. Mintha abszurd lenne, hogy Isten, Aki korábban megmutatta Magát az atyáknak a mennyből, elküldené a hangját a Földre. De ha arra gondolnak, mennyire dicsőségesen jött le hozzánk az Ő egyszülött Fiának személyében, akkor már nem követelik olyan erőszakosan, hogy a menny naponta nyíljon meg nekik. De ne helyezünk nagy súlyt ezekre a dolgokra. Amikor a testvérek látták, hogy József – aki ebben a vonatkozásban alantasabb volt az atyáinál, mivel nem volt része jövendölésben – átitatódott általuk a kegyesség tanításával, ezért megelégedett az övékhez hasonló hittel, akkor azonnal hálátlanok és rosszindulatúak lettek volna, ha elvetik a részvételt ebben a kegyelemben.

25. *Az Isten titeket biztonnyal meglátogat.* Ezekkel a szavakkal arra utal, hogy mondhatni a feledés homályába merülnek, amíg Egyiptomban lesznek. S valóban, az a száműzetés olyan volt, mintha Isten egy időre hátat fordított volna nekik. Mindazonáltal József nem szűnik meg az elméjének szemeit Istenre irányítani, amint az meg van írva a prófétánál: „Én pedig várom az Urat, a ki elrejté orcáját Jákob házatól” (Ézs8:17). Ez az igeszakasz arra is világosan megtanít minket, hogy mi volt a célja a sírhelye aprólékos kiválasztásának: nevezetesen az, hogy a megváltás pecsétje lehessen, mert miután kijelentette, hogy Isten hűséges, és a maga idejében megadja, amit megígért, rögtön utána azt parancsolja a testvéreinek, hogy vigyék el a csontjait. Ezek hasznos ereklyék voltak, amiknek a látványa világosan azt jelentette, hogy az emberek halálával az örök szövetség, amiben József az utódainak azt parancsolja, hogy biztonsággal nyugodjanak, semmiképpen sem szűnt meg, mert elegendőnek tekinti felhozni Isten esküjét, hogy a szabadulásukkal kapcsolatos minden kételyüket eltörölje.

ITT ÉR VÉGET MÓZES ELSŐ, GENEZISNEK NEVEZETT KÖNYVE
KOMMENTÁRJA.